

T.C.
DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI
Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığı

Türk
Diplomatik Arşivi
Belgelerinde
Millî M¼cadele
Diplomasimiz

1919
1920

T.C.
DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI
Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığı

**TÜRK DİPLOMATİK ARŞİVİ BELGELERİNDE
MİLLÎ MÜCADELE DİPLOMASİMİZ
(1919-1920)**

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yıldönümü Özel Yayını

Ankara 2023

**T.C.
DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI
Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığı**

Proje Yöneticisi
Ayşe Selcan Şanlı
Elçi, Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanı

Editör
Mehmet Erdoğan, Dışişleri Uzmanı

Yayın Kurulu
Büyükelçi Engin Yürür, T.C. Büyükelçiliği, Lüksemburg
Ayşe Selcan Şanlı, Elçi, Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanı
Mehmet Erdoğan, Dışişleri Uzmanı
Serkan Sönmez, Dışişleri Uzmanı
Erdi Dinç, Dışişleri Uzman Yardımcısı
Ümran Budak

Osmanlıca Çeviri Yazı
Ümran Budak
Nursenem Çakır
Seyfullah Şahin
Mustafa Demirel
Yüksel Çiçekdal
Süleyman Can Nalbantoğlu

Osmanlıca Düzelti
Ümran Budak
Zekiye Uyanık

Fransızca Özet ve Daktilografi
Sabriye Kısa, AtaŐe
Volkan Öz
Nesrin Dalkılıç
Selin Eroğlu

Sayfa Düzeni
Mehmet Erdoğan
Muhammet Fatih Tekin

Arşiv AraŐtırması
Mehmet Erdoğan
Kutluhan Seyhun

Kapak Tasarım
Sevgi Deniz AltınbaŐ, Tasarım Dairesi, EFGY

Baskı
Matsa Basımevi

ISBN
978-975-7307-82-2

Sertifika
44678

**TÜRK DİPLOMATİK ARŞİVİ BELGELERİNDE
MİLLÎ MÜCADELE DİPLOMASİMİZ
(1919-1920)**

SUNUŞ

Millî Mücadele döneminin askerî ve diplomatik başarılarını gelecek kuşaklarımıza titizlikle ve gururla aktarmaya önem atfediyoruz. Bu anlayışla evvelce yayımladığımız “Türk ve Fransız Diplomatik Arşiv Belgeleriyle 100. Yılında 1921 Ankara Anlaşması” ve “Türk ve Fransız Diplomatik Arşiv Belgeleriyle 100. Yılında Mudanya Askerî Sözleşmesi: Tutanaklar-Belgeler” adlı tematik belge seçkileri, anılan dönemdeki dış politikamızın muhtelif yönlerine ışık tutuyor.

Kurtuluş Savaşı’nda elde edilen büyük zaferlerin temellerinin atıldığı 1919-1920 yıllarına ait Millî Mücadele diplomasisimize ilişkin pek çok belgenin ilk defa yayımlandığı elinizdeki eser ise bu açıdan ayrı bir öneme sahiptir. Ermenistan, Sovyet Rusya, Gürcistan, Azerbaycan, Afganistan, Fransa, İngiltere, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri’yle diplomatik ilişkilerimize ait toplam 445 belgenin bulunduğu bu yayın, sözkonusu ülkeler ile yeni kurulmakta olan Türkiye’nin 1919-1920 yıllarındaki diplomatik temas ve girişimlerini, Millî Mücadelemizin masadaki gücünü ve savaş diplomasisinin yoğunluğunu ortaya koyuyor.

Eserde paylaşılan bilgi ve değerlendirmeler, Kurtuluş Savaşı’nı veren bir milletin temsilcisi konumundaki TBMM Hükûmetinin, dönemin önemli aktörleriyle diplomatik ilişkilerini nasıl maharetle yürüttüğünü keza çarpıcı şekilde gösteriyor.

Bu vesileyle, Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere Millî Mücadelemizin bütün kahramanlarını ve dönemin olağanüstü zor koşullarına rağmen görevlerini özverili şekilde başarıyla yerine getiren merhum diplomatlarımızı rahmet ve minnetle anıyorum.

Cumhuriyetimizin kuruluşunun 100. ve Hariciyemizin temellerinin atılmasının 500. yıldönümü vesilesiyle hazırladığımız çalışmanın, araştırmacılara ve okuyuculara yararlı olmasını diler, bu kıymetli eserin hazırlanmasında emeği geçen arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Hakan Fidan
Dışişleri Bakanı

ÖNSÖZ

Ülkemizin olduğu kadar bölgemizin de yakın tarihine ışık tutabilecek nitelikte belgeleri ihtiva eden Türk Diplomatik Arşivi belgeleri Cumhurbaşkanlığının ilgili kararnamesi kapsamında, gizlilikleri kaldırılarak Devlet Arşivleri Başkanlığına sistemli şekilde devredilmek suretiyle araştırmacıların hizmetine sunulmaya devam edilmektedir. Sözkonusu çalışmamız, ülkemizden ve diğer ülkelerden akademisyenlere ve araştırmacılara, arşivimizdeki bilgi ve belgelere dijital ortamda hızlı ve kolay biçimde erişme imkânı sağlamaktadır. Buna ilaveten, akademik çevrelere referans teşkil edecek “Diplomatik Arşiv Yayınları” serisi arşivimizin kamuoyuyla paylaşılması açısından keza ilk kaynak niteliği taşımaktadır.

Cumhuriyetimizin kuruluşunun 100. yıldönümünü idrak ettiğimiz bu yılda arşiv yayınlarına ilişkin çalışmalarımızda Millî Mücadele dönemi diplomasisine ağırlık verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkışıyla ilk adımın atıldığı Millî Mücadelemiz aynı zamanda yeni bir devletin kuruluşuyla sonuçlanan uzun ve zorlu bir süreç olmuştur. Şüphesiz, Millî Mücadele'nin başından Lozan Barış Antlaşması imzalanana kadar yoğun bir diplomasi yürütülmüş, sahadaki zaferlerimiz masada teyit ve tescil edilmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın 1919-1920 yıllarına ait birbirinden değerli ve pek çoğu ilk defa yayımlanan belgelerin yer aldığı yayınumızda, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde her ne kadar yeni teşkil edilmekte olan bir Hariciye olsa da Osmanlı Hariciye Nezaretinden ayrılmış ve Millî Mücadele'ye katılmış tecrübeli diplomatlar, siyasi ve bürokrat elit ile asker diplomatlar tarafından yürütülen dönem diplomasisinin etkinliğini belgelerimizden izlemek mümkündür. Bu yayın ile Kurtuluş Savaşı dönemi diplomasi tarihine ilişkin önemli bir boşluk doldurulacağı gibi, ülkemizi işgal eden devletlere karşı başlatılan mücadelemizin haklılığı da, sebepleriyle birlikte, ortaya koyulacaktır.

TBMM Hükûmetinin Ermenistan'la ilişkileri bakımından 1920 yılı özel önem taşımaktadır. 3 Aralık 1920 tarihinde imzalanan Gümrü Barış Antlaşması'na giden süreçte, Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Ermenistan'a gerçekleştirdiği harekât öncesinde Ermenistan'la uzlaşma yolu aranmıştır. Ancak, TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığının Ermenistan'ın “Elviye-i Selase”ye yönelik saldırılarına ve bölge halkına yönelik mezalimine son verilmesi talebine Ermenistan Dışişleri Bakanlığının cevabı Ermenistan'ın Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalamadığı, Brest-Litovsk ve Batum antlaşmalarında esas olarak kabul edilen ilkelerin Ermenistan'ın hayât ve bekası şartlarını içermediği, Ermeni milletinin Türkiye'de Ermenilerin yaşadığı vilayetler üzerindeki hukukundan sarfınazar edemeyeceği, bu vilayetlerin sınırlarının İtilaf Devletleri tarafından Türkiye'ye teslim edilen barış antlaşması çerçevesinde Ermenistan'ın bu hakkının en büyük savunucusu olan ABD tarafından tayin edileceği şeklinde olmuştur. Diplomatik girişimlerin sonuç vermemesi üzerine başlatılan askerî harekât sonucunda Ermenistan Hükûmeti Türkiye'nin 8 Kasım tarihli mütareke şartlarını 15 Kasım'da kabul etmek durumunda kalmış ve ateşkes sağlanmıştır. Gümrü'de 26

Kasım-2 Aralık 1920 tarihleri arasında yapılan müzakereler sonucunda 3 Aralık'ta Gümrü Barış Antlaşması imzalanmıştır. Gümrü Antlaşması TBMM'nin diğer bir devletle imzaladığı ilk antlaşma olması ve Ermenistan'ın Sevr Antlaşması'nı reddettiğinin kayıt altına alınması açısından önemlidir. Antlaşma'ya giden sürece ve Ermenistan'la kalıcı barışın sağlanmasına yönelik değerlendirmelere dair belgelerin büyük kısmı ile Antlaşma'nın orijinal tutanakları bu yayınlamamızla ilk kez yayımlanmaktadır.

1920 yılında Sovyet Rusya'yla ilişkilerin karşılıklı çıkar temelinde yürütüldüğü görülmektedir. Bir tarafta yeni kurulan bir devlet, Batılı devletlerle savaş halindedir ve içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmak için rejim değişikliği yaşayan, geçmişte anlaşmazlıklar yaşadığı ve çok kez savaştığı komşusu Rusya'nın yardımına ihtiyacı vardır. Diğer tarafta, Çarlık yönetimini devirerek ciddi bir rejim değişikliği yaşayan Sovyet Rusya'nın en önemli amacı emperyalistlere karşı zafer kazanmaktır. Bu zafer için Türkiye adeta bir "kader ortağı"dır. Bu dönemde, Türkiye Sovyet Rusya'dan cebhâne ve para yardımı sağlanması, Sovyet Rusya-Türkiye yolunun açılması ve Moskova ile Ankara arasında irtibatın ivedilikle sağlanmasını beklerken, Sovyet Rusya'nın beklentisi, Türkiye'nin İngiltere'yle Sovyet Rusya aleyhinde işbirliği tesis etmemesi ve Türkiye'nin İtilaf Devletleri'yle Bolşevikler aleyhine anlaşmaması olmuştur. İki ülkenin sözkonusu beklentilerinin diğer tarafça karşılanmayacağından şüphe etmeleri tarafları ihtiyatlı davranmaya sevk etmiştir. Nitekim, Sovyet Rusya Misak-ı Milli sınırlarına itiraz ederek Ermenistan'a Van, Muş ve Bitlis'ten toprak verilmesi yolundaki fikri gündeme getirmiştir. TBMM Hükümetinin bu iddiaya yanıtı, bu talebin iki ülke arasında Dostluk Antlaşması'nın imzalanması önünde mutlak bir engel oluşturacağı ve Türk milletinin emperyalizme karşı mücadele etmeye devam etmesi isteniyorsa Rusya'nın bu yerlere ilişkin taleplerinden derhâl vazgeçmesi gerektiği şeklinde olmuştur. Bu bölümde, Sovyet Rusya ile yapılan ilk Nota teatileri, Kazım Karabekir Paşa'nın Azerbaycan'a gelen 11. Kızıl Ordu'yla ilk temasları, Türkiye'nin Bekir Sami Bey'in başkanlığında Moskova'ya gönderdiği ilk heyetin görüşmeleri, Dostluk Antlaşması'na ilişkin müzakerelerin çıkmaza girmesi ve heyetin Anadolu'ya dönmesi, Ali Fuat Paşa başkanlığında ilk Büyükelçilik Heyetinin ve bunun hemen ardından Dostluk Antlaşması müzakerelerine devam etmek üzere Yusuf Kemal Bey başkanlığında ikinci bir heyetin Moskova'ya gönderilmesi, Mustafa Suphi Bey başkanlığındaki Türk İştirakiyun Teşkilatı'nın TBMM'yle ilk münasebetlerine dair kıymetli belgeler yer almaktadır.

Yayınlamamızın kapsadığı dönem itibarıyla Gürcistan ile ilişkilerde esas meselenin Ermenistan'a yönelik askerî harekât bağlamında Gürcistan'ın tarafsızlığını sağlamak, Türkiye'ye karşı silahlı harekâta girişmesini engellemek olduğu görülmektedir. Ankara Hükümetinin yürüttüğü özenli diplomasiyle Gürcistan'ın tarafsızlığı sağlanmıştır. Gürcistan'ın Batum'u işgali üzerine TBMM Hükümetinin protesto Notasıyla başlayan temaslarda, TBMM Hükümeti, Gürcistan'ın Misak-ı Milli sınırları içinde halkın verdiği oylarla Türkiye'ye ait olduğu teyit edilen Türk sancaklarını işgal etmiş olmasının esasen iki ülke arasında hukuken bir savaş hali olduğunu gösterdiğinin bilincine sahip olmakla birlikte, Yunanistan'ın Batı Anadolu'daki rolünü Doğu'da oynamaya çalışan Ermenistan'daki Taşnak idaresinin yarattığı tehdit ve tehlike dikkate alındığında, esasen dostluk ilişkisi içinde olduğu Azerbaycan'la birlikte Gürcistan'la da saygı temelinde iyi ilişkiler

sürdürmek ve geliştirmek niyetinde olduğunu, bağımsız, güçlü ve dostane Gürcistan'ın TBMM Hükûmetinin en temel menfaatlerine uygun olduğunu her vesileyle vurgulamıştır. Gürcistan'la dostane ilişkiler tesis etme arzusunu Albay Kazım (Dirik) Bey'i Tiflis Temsilcisi olarak atamasıyla somutlaştırmış, Gürcistan Hükûmetinin talebi üzerine, Ermenistan'a yönelik harekât kapsamında, Tiflis Hükûmetinin bildirdiği hattı aşmayacağına dair Notayla güvence vererek Gürcistan'ın taleplerine dostane ve adil bir anlayışla yaklaştığını göstermiştir.

Azerbaycan'ın Bolşevikler tarafından istilasından hemen önce Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti son Hükûmet Başkanı Nesip Yusufbeyli'nin ve İstanbul Elçiliğinin Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri mektuplarda Osmanlı Türkleri ile Azeri halkının kardeşliği vurgulanmaktadır. Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti kurulduktan sonra TBMM Hükûmeti sözkonusu Cumhuriyetle daimî diplomatik ilişki tesisinin önemini farkında olduğundan ilk fırsatta Memduh Şevket Bey'i Bakü Temsilcisi olarak atamıştır. Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti Başkanı Dr. Neriman Nerimanof ile Mustafa Kemal Paşa'nın karşılıklı mektuplarında destek söylemleri bu kere farklı bir üslupla devam etmiştir.

Afganistan, Millî Mücadele döneminde Ankara Hükûmetinin adeta uzak diyarlardaki "ortağı" olmuştur. Aynı emperyalist düşmana karşı mücadele veren Afganistan'a Afgan asıllı Abdurrahman (Samadan) Bey'in temsilci olarak atanması, tüm imkânsızlıklarına rağmen Afgan ordusunu düzenlemek üzere askerî uzman ve öğretmenlerden oluşan bir heyetin gönderilmesine karar verilmesi ve Afganistan'da elçilik açılmasının kararlaştırılması iki ülke arasında uzun yıllar devam eden iyi ilişkilerin esasen 1920'lerde tesis edildiğine işaret etmektedir. Bu bölümdeki Afganistan Emiri Amanullah Han'ın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mektup ve Paşa'nın bu mektûba yanıtı tarihî değeri olan önemli belgelerdendir.

İşgalci ülkelerden Fransa'nın Doğu Trakya'ya ilişkin tutumu, Antep ve Zonguldak'taki faaliyetleri ve Fransız esirlerin iadesine ilişkin talepleri hakkındaki belgelerde Fransa'nın Millî Mücadele'nin ilk dönemlerinde Ankara Hükûmetini önemsemeyen ve dikkate almayan tavrı dikkat çekmektedir. Ancak, Mustafa Kemal Paşa'nın Doğu Trakya hakkında izlenecek siyasete dair Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne Merkez Heyetine gönderdiği şifre telgraf, keza TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in Trakya hakkında izlenecek siyasete dair yazısında kayıtlı hususlar, Trakyalıların faaliyetleri, Antep halkının Fransızların şehrin teslim edilmesi talebine direneceklerini Fransa tarafına Notayla bildirilmesi gibi Fransa'ya TBMM Hükûmetince gösterilen tepki ve verilen yanıtlardan sonra Fransa Ankara Hükûmetiyle diplomatik ilişki tesisi girişiminde bulunmuştur. Ancak bu girişime, TBMM Hükûmetince, barış yapılmadıkça Türkiye'nin ittifaklarını bozmaya çalışacağı açık olan Fransa temsilcisinin Ankara'ya gelmesinin uygun bulunmadığı yanıtı verilmiştir.

Millî Mücadele'nin ilk yıllarında İngiltere'yle ilişkilerde belirleyici gelişme İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından 16 Mart 1920 tarihinde işgali olmuştur. Sözkonusu gelişme öncesinde İngiltere'nin Erzurum'daki temsilcisi Yarbay Rawlinson'un Anadolu hareketi hakkında bilgi edinmek amacıyla Erzurum'a gelmesine ve 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa ve Mustafa Kemal Paşa'yla görüşme imkânı aramasına ve görüşmelere ilişkin belgelerin, bu çerçevede, Karabekir Paşa'nın adıgeçen hakkında görüşlerini içeren, Mustafa

Kemal Paşa'ya muhatap 30-31 Aralık 1919 tarihli şifre telgrafın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Rawlinson'ın son görüşme talebini reddetmesine dair şifre telgrafın önemli oldukları düşünülmektedir. İstanbul'un işgalini takiben Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki yabancı subay ve erlerin tutuklanmaları talimatını vermesinin ardından Rawlinson ile İngiliz Denetim Subayı Yüzbaşı Campbell'ın tutuklanmaları ve bunların serbest bırakılmaları yönünde Mustafa Kemal Paşa'ya yazdıkları mektuplar, Mustafa Kemal Paşa'nın yanıtları ile İstanbul'un işgali üzerine TBMM'nin "Geçici Anadolu Hükûmetinin İlanı"na dair yayımladığı bildiri keza kıymetli belgelerdir.

İtalya'nın TBMM Hükûmetiyle ilişki tesis etmeye çabaladığı ve Millî Mücadele'yi destekleme görüntüsü yarattığı görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, Millî Hükûmete taraftar olan, ancak müttefiklerine karşı politikasında mağlup olduğu söyleminde olan İtalya'nın bu tutumuna yüksek ihtiyatla yaklaşmıştır. Mustafa Kemal'in İtalyanların esasen Anadolu'daki işgallerinden iktisadi kazançlar sağlama gayretinde olduklarına dikkat çekmek ve Türkiye'nin İtalya ile dost olması için İtalya'nın haksız yere işgal ettiği Türk topraklarından çıkmasının ilk şart olduğunu vurgulamak suretiyle herhangi bir taahhüde girmek kaydıyla İtalyanlardan silah, cephane, elbise gibi maddi yardımların kabul edilebileceği yönünde ilgili yerlere talimatlar verdiği görülmektedir. Bu bölümde, İtalya'nın "hulul-i muslihane" siyasetine ve bu siyasete TBMM Hükûmetinin yanıtına, İstanbul'un işgalinden sonra İtalya'nın TBMM Hükûmeti nezdinde kendini temize çıkarma çabalarına, TBMM Hükûmeti ile yabancı ülkeler arasında irtibat tesis etmek üzere Antalya'da geçici bir temsilcilik kurulmasına ve Cami (Baykurt) Bey'in TBMM Hükûmetinin Roma Temsilcisi olarak İtalya'ya gönderilmesine ilişkin belgelere yer verilmiştir.

Özellikle İstanbul'un işgali sonrasında İtilaf Devletleri arasında bazı anlaşmazlıkların ortaya çıkmaya başladığı, müttefiklerin birbirlerini Türkiye'ye ilişkin amaçlarının gerçekleştirilmesi önünde bir engel görmeye ve ülke üzerindeki çıkarlarının çatışmaya başladığı, bu çerçevede, Ankara Hükûmeti ile doğrudan ve özel temas imkânı arayışına girdikleri, TBMM Hükûmetince bu durumun İtilaf Devletleri'ne karşı diplomatik maharetle kullanıldığı keza dönemin belgelerinden görülebilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya düzeninin kuruculuğuna ve koruyuculuğuna soyunan ABD, Millî Mücadele döneminde Türkiye'de de bu prensiple faaliyette bulunmak istemiş, bu çerçevede 1919-1920 yılı içinde tahkikat ve yardım heyetleri Anadolu'da TBMM Hükûmeti ile ilişki tesis etmeye çalışmıştır. Ankara Hükûmetinin de davasını ABD tarafına anlatma ve ABD'den destek sağlamaya yönelik girişimleri olmuş, ancak Türk milletinin haklı davasından taviz verilmemiş, gerekli görüldüğü her durumda Amerikalılara uygun şekilde yanıtlar verilmiştir. Nitekim, İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ün İstanbul Hükûmetince yapılmasını teminen hâzırladığı, esasen Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakabilecek dokuz maddelik beyannamesi Anadolu'da tepkiyle karşılanmıştır. ABD'nin konsolos tayin etme talebi, ABD'yle konsolosluk ve siyasi ilişkilerin kurulmasını gerektirecek bir barış dönemi açılmamış olduğu gerekçesiyle TBMM Hükûmetince kabul edilmemiş, ancak Amerikalılar tarafından Antalya'ya gönderilecek bir ticaret delegesiyle ilişki tesis edilmesi uygun görülmüştür.

“Millî Mücadele Diplomasimiz” serisi olarak planlanan yayınların ilk cildini oluşturan elinizdeki bu belge seçkisi yaklaşık iki yıl süren titiz bir çalışmanın ürünü olmuştur. Diplomatik Arşiv tematik yayınlarının başlatılmasına önayak olan ve bu çalışmamıza da kıymetli zamanını ayırarak değerli görüşleriyle katkıda bulunan ve bizden desteğini esirgemeyen Lüksemburg Büyükelçisi Engin Yürür’e içten teşekkürlerimi sunarım. Yayında kullanılan belgelerin gizliliklerinin kaldırılmasında yoğun mesai harcayan Gizliliği Kaldırma Komisyonu üyeleri Büyükelçi Mehmet Raif Karaca ve Büyükelçi Hikmet Renan Şekeroğlu’nun değerli katkıları da şükranla karşılanmıştır. Ayrıca, Nevin Yılmaz, Tuğba Çevik, Gökmen Döşer, Zerrin Yaya, Selim Tekiner ve Bektaş Kaya’ya katkılarından ötürü teşekkür ederim.

Ayşe Selcan Şanlı
Elçi, Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanı

Editörün Notu

“Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)” başlıklı yayınıımızdaki belgelerin seçimi, Osmanlıca belgelerin transkripsiyonu ve başta Fransızca olmak üzere diğer dillerdeki belgeler dâhil bu belgelerin yayına hazır hale getirilmesinde izlenen hususlar aşağıda sunulmaktadır.

Öncelikle Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi’ndeki 1919-1920 yılına ait, tasnifli-tasnifsiz bütün belgeler (7.300’den fazla belge) gözden geçirilmiştir. Yayında kullanılabileceği düşünülen belgelerin kimlik numaraları not edilmiş, Osmanlıca belgelerin arşiv sistemi üzerinden transkripsiyonları yapılmış ve özet bilgisi olmayan Fransızca belgelerin özet bilgileri girilmiştir. Belgeler üzerinden yapılan nihai değerlendirmede dokuz başlık altında toplam 445 belgeye yayın seçkisinde yer verilmesi uygun görülmüştür. Söz konusu seçkide *Ermenistan İle İlişkiler: Gümrü Müzakere Tutanakları ve Gümrü Barış Antlaşması* başlıklı birinci bölümde 65, *Sovyet Rusya İle İlişkiler* başlıklı ikinci bölümde 111, *Gürcistan İle İlişkiler* başlıklı üçüncü bölümde 45, *Azerbaycan İle İlişkiler* başlıklı dördüncü bölümde 29, *Afganistan İle İlişkiler* başlıklı beşinci bölümde 11, *Fransa İle İlişkiler* başlıklı altıncı bölümde 39, *İngiltere İle İlişkiler* başlıklı yedinci bölümde 64, *İtalya İle İlişkiler* başlıklı sekizinci bölümde 39 ve *Amerika Birleşik Devletleri İle İlişkiler* başlıklı dokuzuncu bölümde 42 belge yer almıştır. Yayınıımızda araştırmacılara azami yarar sağlaması açısından belgelerin büyük çoğunluğunun fotoğraf veya resim formatında sunulması yerine yeniden yazılması ve Osmanlıca belgelerin transkripsiyonlarının kullanılması tercih edilmiştir.

Konu bütünlüğü içinde mümkün olduğu kadar kronolojik sırada verilen belgelere yönlendirici mahiyette özet eklenmiş, bu suretle belge içinde bulunan bilgilere daha kolay erişim sağlanması amaçlanmıştır. Telgraf, şifre telgraf, (gizli) yazı, Nota, mektup, muhtıra vs. olarak farklı şekillerde hazırlanmış belgelerin nereden, nereye ve tarih bilgisi özetlerde belirtilirken, içeriğin aktarılması esas alınmış, tekrarlardan kaçınılmış, belge içinde bulunan ayrıntılara yer verilmemiştir. Kişilerin ünvanları özete alınırken anlamsal olarak bu ünvanların belgelerdeki kullanımına bağlı kalınmaya çalışılmıştır. Meclis-i Mebusan, Hariciye Nezareti gibi Osmanlı Devleti’ne ait ibareler ile hâlihazırda yaygın şekilde kullanılan Heyet-i Temsiliye, Kuva-yı Milliye gibi kullanımlar özetlerde olduğu gibi korunmuş, Ankara’da kurulan yeni hükûmete ait kurum ve kuruluşlar başta olmak üzere diğer bazı isimlerin sadeleştirilmiş güncel kullanımı tercih edilmiştir (Hariciye Vekaleti yerine Dışişleri Bakanlığı, Şark Cebhesi Kumandanı yerine Doğu Cephesi Komutanı gibi). Bazı belge özetleri görece uzun olduğundan bu özetler “İçindekiler” kısmına kısaltılmak suretiyle alınmıştır. Özetler belge hakkında bir fikir vermekle birlikte bu özetlerin belge içindeki bilgilerin tamamını yansıtmaya imkânı olmadığından her hâlükârda belge metinlerine müracaat edilmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Osmanlıcanın ses incelikleri ve noktalama işaretleri dâhil olmak üzere Türk alfabesine aktarılmasında bir standart olmaması nedeniyle, söz konusu belgeler

üzerinde uzmanlar tarafından titizlikle çalışılmış ve transkripsiyonlarda istikrar sağlanması için azami dikkat gösterilmiştir. Belgelerde yer alan, bir kısmının kullanımına devam edilen bazı kelimelerin Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu'yla farklılık göstermesinin bu kapsamda değerlendirilmesi uygun olacaktır. Yayın seçkinde kullanılan 1919-1920 dönemine ilişkin Osmanlıca belgelerin Türkçe alfabeyle yeniden yazımında “mutedil transkripsiyon” uygulanmıştır. Diğer bir ifadeyle, Osmanlıca belgelerin transkripsiyonunda ne günümüz TDK kurallarına göre bir yazım tercih edilebilmiş ne de tam transkripsiyon kuralları uygulanabilmiştir. Bunun yerine, Osmanlıca metinlerdeki uzun vokallerin (â, î ve û) gösterilmesiyle, ayn harfi (ع) için “ ‘ ” ve hemze (◌) için “ ’ ” işaretlerinin, tamlamalarda kısa çizgi “ - ” kullanılmasıyla ve günümüzde yerine göre benzeşebilen sessiz harflerin belgelerdeki kullanımına uygun şekilde yazılmasıyla yetinilmiştir. Öte yandan, belgelerdeki bazı yazım yanlışlarının mesajların şifrelenmesi ve açılması aşamasında zamanın teknik güçlüklerine bağlı olarak ortaya çıkabildiğine işaret etmek yerinde olacaktır. Osmanlıca belgelerin transkripsiyonunda ve diğer dillerdeki belgelerin daktilo edilmesinde çok az yerde, yalnızca anlam kayıplarının önüne geçilebilmesi için yapılan ekleme ya da düzeltmeler köşeli parantez içinde gösterilmiştir. Bunun yanı sıra, bazı şifre telgraflarda deşifre edilemeyen yerler fazla olduğundan veya iyi deşifre edilemediğinden bazı cümle veya paragraflarda anlam düşüklüklerine rastlamak da mümkündür. Bu tarz cümleler olduğu gibi bırakılmıştır.

Genel arşivcilik kuralları kapsamında derlenen belgelerin, farklı ülkelere de yapıldığı şekilde, hassasiyet taşıyan kısımları ve sınırlı sayıda addedilebilecek unsurları ise kişisel görüş içerdiği gerekçesiyle çıkarılmıştır. Bazı belgelerde konu dışı olduğu görülen az sayıdaki paragraf veya bölümler de gerekçesi köşeli parantez içinde gösterilmek suretiyle metinden çıkarılmıştır. Çıkarılan yerler üç nokta “...” ile gösterilmiştir.

Gerek Osmanlıca belgelerin transkripsiyonunda gerek başta Fransızca belgeler olmak üzere diğer dillerdeki belgelerin daktilo edilmesinde orijinal belge formatı olduğu gibi korunmaya ve orijinal şekline uygun tarzda yayın formatına aktarılmasına mümkün mertebe dikkat edilmiştir. Osmanlıca belgelerde daha çok Rumi Takvim'in, diğer dillerdeki belgelerde ise sıklıkla Miladi Takvim'in kullanıldığı, bu çalışmada yer verilen belgelerde sözkonusu iki tarihin yıllarının bazen ilk rakamının, bazen ilk iki rakamının, o dönemin kullanımına uygun olarak, yazılmadığı ve hatta bazı durumlarda yılın dört rakamına da yer verilmediği görülmüştür. İki farklı takvime ait yılların karışmasını engellemek amacıyla bu tarihlere ait yıllardaki eksik rakamlar köşeli parantez içinde gösterilmiş (20/8/[13]35, 22/12/[19]20, 17 Teşrin-i Sâni sene [1]336, 20 Temmuz [1]920 gibi), belgelerde ay/gün olduğu hâlde yazılmayan eksik yıllar köşeli parantez içinde Miladi yıl yazılmak suretiyle tamamlanmıştır (17/4/[1920] gibi). Bazı şifre telgraflarının bir kısım yerlerinin deşifre edilemediği görülmüştür. Bu eksik yerlerin bir kısmını açık kaynaklardaki belgelerden tamamlamak mümkün de sözkonusu telgrafların iletildiği yerlerde o dönemde nasıl açıldığı, dolayısıyla nasıl anlaşıldığını anlamak nedeniyle bu kısımlar tamamlanmamış, “[deşifre edilememiş]” yazılmak suretiyle belirtmekle yetinilmiştir. Bazı belgelerde ise bir kısım yerlerin bilerek boş bırakıldığı görülmüş, bu yerler de “[boş bırakılmış]” yazılmak suretiyle gösterilmiştir.

Yayın seçkisinde kullanılan belgelerdeki tarihlerle ilgili diğer bazı hususları, ayrıca belirtmekte yarar görülmektedir. Az sayıda da olsa bazı belgelerde tarih bilgisi yer almamaktadır. Resmî yazı, Nota ve mektuplarda genellikle bir tarih yer alırken özellikle şifre telgraflarda bazen bir, bazen iki ve hatta bazen üç veya daha fazla tarih bilgisinin tek bir belge üzerinde yer aldığı görülmüştür. Bu durumun belgenin yazımı sırasında bir tarih, belgenin ilgili yere gönderilmesi sırasında bir tarih, şifre telgraf ilgili yere ulaştığında bir tarih ve ilgili yere ulaşan telgraf deşifre edilirken ayrı bir tarih almasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Belgeler üzerinde tek bir tarih varsa özetle bu tarih kullanılmıştır. Belge üzerinde birden fazla tarih mevcutsa öncelikle belgenin yazıldığı tarih (en eski tarih), bu tarih mevcut değilse sırasıyla telgrafın gönderildiği tarih, ilgili yere ulaştığı tarih ve belgenin ulaştığı yerde yapılan deşifre sonunda aldığı tarih belgenin tarihi olarak alınmıştır. Bir belgede birden fazla tarih mevcutsa belgelerdeki tarih karmaşasını önlemeyi teminen sadece belge üzerindeki ilgili tarih(ler) bırakılmış, diğer tarihler alınmamıştır. Ayrıca, Diplomatik arşivimizdeki bazı belgelerin birden fazla nüshasının olması ve aynı içerikli nüshalar üzerinde farklı tarihlerin olması tarih tespitindeki diğer bir sorunu teşkil etmiştir. Bu gibi belgelerde en uygun tarihin tespitine çalışılmıştır. Yayın seçiminde kullanılan belgelerin tarihleri konusunda titiz bir çalışma yürütülmüş olmakla birlikte o günün koşullarından kaynaklı sebeplerden ötürü az sayıdaki belge tarihinde farklılık/yanlışlık olma ihtimali mevcuttur.

Osmanlıca belgelerde geçen özel isimler, şahıs ve yer isimleri belgede geçtiği şekliyle transkripsiyonu yapılmış, bu kelimelerin geçtiği ilk yerde köşeli parantez içinde günümüzdeki güncel kullanımı verilmiştir. Özellikle bazı yer isimleri ile diğer ülkelerin alt kademedeki subay veya diplomatlarının isimlerinin okunmasında zorluklar yaşanmıştır. Bu nedenle, okunuşundan emin olunamayan ve açık kaynaklardan teyit edilemeyen bu gibi şahıs, yer ve özel isimlerin yanına “[?]” şeklinde soru işareti eklemekle yetinilmiştir. Az sayıda addedilebilecek bu tür isimlerin doğru okunuşundan emin olunamadığından, tespit edilebilecek hataların bu çerçevede değerlendirilmesi uygun olacaktır. Bazı belgelerdeki üstü çizili yerler önemli görüldüğünden metne alınmış ve yayında da üstü çizili şekilde gösterilmiştir. Diğer bir ifadeyle, bir belgede köşeli parantez olmaksızın üstü çizili bir yer mevcut ise bu belgenin aslında aynı şekilde olduğundan ötürüdür. Belgelerin üstüne, altına veya yan taraflarına sonradan yazılan ve önemli olduğu düşünülen notlara “[Derkenar]” kelimesi yazıldıktan sonra italik yapmak suretiyle yer verilmiştir.

Bazı belgelerde noktalama işaretlerine dikkat edilmişken özellikle şifre telgraflarda bu hususa pek riayet edilmediği görülmüştür. Bu nedenle, cümlelerin veya paragrafların daha iyi anlaşılabilmesi için başta nokta (.), virgül (,), tırnak işareti (“ ”), soru işareti (?) olmak üzere gereken yerlerde noktalama işaretlerine başvurulmuştur. Bazı şifre telgrafların tespit edilebilen ilk yazılı hallerinde noktalama işaretlerinin doğru ve eksiksiz şekilde kullanıldığı, bu telgrafların gönderildiği yerde deşifre edilmesi sırasında noktalama işaretlerinin kullanımına dikkat edilmediği anlaşıldığı cihetle sözkonusu durum bu hususta daha esnek hareket etmemize olanak sağlamıştır.

Başta şifre telgraflar olmak üzere yayında kullanılan belgelerde “K”, “C”, “H”, “U”, “F” gibi bazı kısaltmaların sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Belgelerin anlaşılabilirliğinin artırılmasını ve muğlaklıkların giderilebilmesini teminen bazı

kısaltmalara ilk geçtikleri yerde tam haline yer verilmiş (C[evap], U[mumi] rneklelerinde olduğu gibi), bazı kısaltmalarda ise yayının tamamında bu kısaltmaların tam halinin yazılması tercih edilmiştir (K[olordu], K[umandan], F[ırka] gibi).

Hem “Türkiye” hem de “Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)” ibarelerinin “Büyük Millet Meclisi” açıldıktan kısa bir süre sonra belgelerde sıklıkla kullanılmaya başlandığı görüldüğünden bazı belgelerde geçmediği hâlde belgelerin anlaşılabilirliğinin arttırılmasını teminen belge özetlerinde bu ibarelere yer verilebilmiştir.

Araştırmacıların ve okuyucuların aradıkları isimleri, coğrafi adları ve bazı önemli kavramları daha rahat bulabilmeleri için çalışmanın sonuna “Dizin” eklenmiştir. Sunuş, nsz, Editörün Notu, İçindekiler kısmında geçen isimler/kavramlar Dizin’e alınmadığı gibi belgelerde sık kullanılan Ankara, (T)BMM, Türkiye, Anadolu, Millî Hkmet ve bunları ifade eden kelimeler ile Müslüman, İşlam gibi bazı kelimelere de Dizin’de yer verilmemiştir.

Yayının hazırlanması sürecinde konuya ilişkin ilgili kaynaklara sıklıkla başvurulmuş, gerektiğinde alanında uzman kişilerden görüş alınmiştir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş	III
Önsöz	V
Editörün Notu	XI
İçindekiler	XV

I. BÖLÜM ERMENİSTAN İLE İLİŞKİLER Gümrü Müzakere Tutanakları Gümrü Barış Antlaşması

Belge 1	15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Kars civarında yapılan mezalime son verilmesine ilişkin 23 Mart 1920 tarihinde Ermenistan Askerî Komutanlığına tevdi ettiği Notaya cevaben Ermenistan Kolordu Komutanı Nazarbekof'un kendisine ilettiği 29 Mart 1920 tarihli Notayı Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 15 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf.	5
Belge 2	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan'a yönelik yapılması planlanan harekâtın Çiçerin'in Notası üzerine ertelendiğine dair TBMM Başkanlığından alınan telgrafın anlaşıldığı, Ermenistan'a bir ultimatom vermek suretiyle sözkonusu ülkenin Elviye-i Selase dâhilinde yaptığı saldırıları durdurmalarını ve Türkiye'nin dostane yaklaşımını koruma isteğine rağmen Ermenistan'ın saldırılarına devam etmesi hâlinde ortaya çıkacak durumdan bahsigeçen ülkenin sorumlu olacağını ihtar edeceği hususlarında TBMM Başkanlığına gönderdiği 20 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Kazım Karabekir Paşa'nın Ermenistan Askerî Komutanlığına vereceği ultimatomun bir örneği de yer almaktadır.	6
Belge 3	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan Askerî Komutanlığının cevabi Notasını TBMM Başkanlığına gönderdiği 25 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.	7
Belge 4	Erzurum'da bulunan TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in, Ermenistan'ın Oltu'ya yönelik saldırıları ve bu saldırılara derhâl son verilmesi hususunda Ermenistan Dışişleri Bakanlığına gönderdiği Notayı TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına ilettiği 24 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.	8
Belge 5	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Agopyan'ın TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in yazısına cevaben ilettiği Notayı TBMM Başkanlığına gönderdiği 3 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf.	9
Belge 6	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Azerbaycan Komünist Hükûmeti Umur-ı Harbiye Halk Komiserliğine ve 11. Sovyet Kızıl Ordusu Komutanlığına gönderdiği Notalar ile Halil Paşa'ya ilettiği mektubu TBMM Başkanlığına bildirdiği 27 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.	10
Belge 7	Mustafa Kemal Paşa'nın, Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa tarafından Azerbaycan Umur-ı Harbiye Halk Komiserliğine ve 11. Sovyet Kızıl Ordusu Komutanlığına gönderilen Notaların ve Halil Paşa'ya iletilen mektubun içeriğinin izlenen siyasete her yönden uygun olduğuna dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 30 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.	12

Belge 8	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Karaorgan'daki Ermeni subayının Türk subayına birkaç güne kadar bir Ermeni heyetinin görüşmek üzere Zivin'e geleceğini söylediğini TBMM Başkanlığına bildirdiği 29 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.	12
Belge 9	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in yazıp bıraktığı protesto Notasının Ermenistan Hükümetine hemen gönderilmesinin mi yoksa gelecek olan Ermenistan heyetine verilmesinin mi uygun olacağına dair talimat talebini TBMM Başkanlığına ilettiği 1 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf. (Sözkonusu Notanın 9 Temmuz 1920 tarihinde Ermenistan Dışişleri Bakanlığına tevdi edildiği anlaşılmaktadır.)	13
Belge 10	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığının 9 Temmuz 1920 tarihli yazısına cevaben Ermenistan Dışişleri Bakanlığından alınan 28 Temmuz 1920 tarihli Notanın tercümesinin yapılmakta olduğunu, içeriğinin Ermenistan'ın Brest-Litovsk ve Batum antlaşmalarını tanımadığı ve İtilaf Devletleri tarafından Türkiye'ye tevdi edilen barış antlaşması çerçevesindeki Ermeni haklarını kabul ettiği temelinde olduğunu TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 2 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.	15
Belge 11	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan Dışişleri Bakanlığının 28 Temmuz 1920 tarihli Notasını TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 5 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.	15
Belge 12	Türk ordusunun Kars istikametine doğru derhâl harekâta başlamasına ilişkin Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 20 Eylül 1920 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi.	16
Belge 13	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sarıkamış harekâtı dolayısıyla Ermenistan Dışişleri Bakanı Ohancayan tarafından Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e gönderilen 30 Eylül 1920 tarihli telgrafı TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 3 Ekim 1920 tarihli telgraf.	17
Belge 14	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan'a yönelik yürütülen harekât hakkında Sovyet Rusya'nın 11. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 12 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.	18
Belge 15	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Ermeni milleti için kaleme alıp dağıttığı 1 Kasım 1920 tarihli beyanname.	20
Belge 16	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Ermenistan'a yönelik yürütülen harekât dolayısıyla Ermenistan Dışişleri Bakanlığına gönderdiği, barış teklifini de içeren, 1 Kasım 1920 tarihli Nota.	20
Belge 17	Ermenistan Dışişleri Bakanı Ohancayan'ın, Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik harekâtından bahisle Ermenistan Hükümetinin anlaşma yoluna gidilmesini teklif ve bir anlaşma yolunun bulunabilmesi için iki taraf temsilcilerinin buluşma zamanının tayin edilmesini rica ettiği hususunda TBMM Hükümetine gönderdiği 3 Kasım 1920 tarihli Nota.	21

Belge 18	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığının [1 Kasım 1920 tarihli] Notasını 2 Kasım 1920 tarihiyle Ermenistan'a tevdi ettiğini, Ermenistan Dışişleri Bakanlığından alınan Notanın hükûmete derhâl iletildiğinin bildirileceğini, Ermeniler Gümrü'nün batısında savunmada bulduklarından taarruz için hazırlık yapılmakta olduğunu TBMM Başkanlığına bildirdiği 6 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	22
Belge 19	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Ohancanyan'ın Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik harekâtının durdurulması hususunda Gürcistan tarafına ilettiğini düşündüğü telgrafı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 7 Kasım 1920 tarihli telgraf.	23
Belge 20	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, harekâtın durdurulması için Ermenistan'ın kabul etmesini istediği şartlar hakkında Ermenistan Ordusu Komutanlığına gönderdiği Notayı TBMM Başkanlığına ilettiği 6 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	24
Belge 21	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, harekâtın durdurulması için Ermenistan'a teklif edilen şartların Ermeni Hükûmeti tarafından kabul edildiğini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 7 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	25
Belge 22	Ermenistan Dışişleri Bakanı Ohancanyan'ın, resmî barış müzakerelerine başlanması hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'e gönderdiği 9 Kasım 1920 tarihli Nota.	26
Belge 23	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in barış şartlarını içeren Notasını Ermenistan Dışişleri Bakanlığına ilettiği 8 Kasım 1920 tarihli Nota. Notada, barış şartlarının yanısıra, mütareke şartlarının Doğu Cephesi Komutanlığınca Ermenistan tarafına tebliğ edileceği belirtilmektedir.	27
Belge 24	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Ermenistan tarafına tevdi ettiği, mütareke şartlarını içeren 8 Kasım 1920 tarihli Nota.	28
Belge 25	Ermenistan Dışişleri Bakanı Ohancanyan'ın, Doğu Cephesi Komutanlığı tarafından 6 Kasım 1920 tarihinde teklif edilen mütareke şartlarının kabul edildiği, barış şartlarını kararlaştırmak ve barış antlaşmasını imzalamak üzere tayin edilen Ermeni Heyetinin Gümrü'ye harekete hazır olduğu, TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığının 8 Kasım 1920 tarihli Notasına atıfla, iki taraf heyetlerinin Gümrü'de toplanmasını gerekli kılan samimi amacın yeni birtakım mütareke şartlarının ileri sürülmesini gerektirmeyeceği zannında olduğu hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'e ve Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 10 Kasım 1920 tarihli Nota.	29
Belge 26	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, kendisinin Ermenistan tarafına tevdi ettiği, kan dökülmesinin arzu edilmediğinin vurgulandığı 6 Kasım 1920 tarihli Nota ile TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığının, kendisi aracılığıyla, gönderdiği 8 Kasım 1920 tarihli Notanın Ermenistan	

- Dışişleri Bakanlığınca karıştırılmaması gerektiğine, asıl mütareke şartlarını içeren 8 Kasım tarihli Notanın yeni bir mütareke teklifi gibi algılanmasının Ermenistan Hükûmetinin gerçek barış arzusu hakkında şüphe yarattığına, sözkonusu Notada kayıtlı mütareke şartları verilen süre zarfında kabul edilmediği için harekâtın tekrar başladığına dair Ermeni Ordusu Komutanlığına gönderdiği Notayı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği [10 veya 11] Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Notanın yanısıra, Ermenistan'a yönelik harekât hakkında da bilgi verilmektedir. 30
- Belge 27** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, harekâtın tekrar başlamasına ilişkin Ermenistan Dışişleri Bakanı Ohancayan'ın kendisine hitaben gönderdiği Notayı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 13 Kasım 1920 tarihli telgraf. 31
- Belge 28** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Ermenistan Dışişleri Bakanlığının 9 ve 10 Kasım 1920 tarihli Notalarına atıfla, Türk tarafının verdiği 6 ve 8 Kasım 1920 tarihli Notalar hususunda bir yanlış anlaşılmanın meydana geldiği kanaatinde olduğu, Ermenistan'a önerilen bir haftalık mütarekenin kabul edilmesinin iki milletin çıkarına uygun olduğu hakkında Ermenistan Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 13 Kasım 1920 tarihli Nota. 32
- Belge 29** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan'a yönelik yapılan harekâta ve bu çerçevede Türkiye ile Ermenistan arasında teati edilen Notalara dair TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderdiği 14 Kasım 1920 tarihli yazı. 32
- Belge 30** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gümrü'de 13 Kasım 1920 tarihinde Ermeni komiteleri tarafından bir miting yapıldığına, insani hislerle hareket ettiğini fiilen kanıtlayan Türk ordusunun mazlum Ermeni işçi ve köylüsünü kurtarmak hedefiyle başarıyla yürüttüğü harekâtın kutsandığına ve mitingde alınan kararların iletildiğine dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 15 Kasım 1920 tarihli telgraf. .. 34
- Belge 31** TBMM Başkanı Vekili Hasan Fehmi Bey'in, Ermenistan'a yönelik harekât, Ermenilerle barış görüşmeleri ve Moskova'ya bir büyükelçi gönderilmesi hususlarında Erzurum Milletvekili İsmail Bey ve bir grup milletvekilinin TBMM Başkanlığına verdiği gensoruyu Dışişleri Bakanlığına ilettiği 17 Kasım 1920 tarihli yazı. 36
- Belge 32** TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Azerbaycan Dışişleri Komiseri Hüseyinov ile Azerbaycan'ın TBMM nezdine olağanüstü temsilci olarak atadığı Behbud Şahtahtinski'nin Türkiye ve Ermenistan barışında Nahçıvan İslam bölgesi hakkındaki görüş ve değerlendirmelerini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 17 Kasım 1920 tarihli telgraf. 36
- Belge 33** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenilerin son ana kadar savaşmaya kararlı olmalarına rağmen Türk ordusu karşısında aldıkları son hezimetin ardından Gümrü'ye, bir yüzbaşı beraberinde gönderdikleri Notalarla Ermenistan'ın Türkiye'nin 8 Kasım 1920 tarihli mütareke şartlarını tamamen kabul ettiğini bildirdiği, mütareke şartları kabul edildiğinden bütün cephelelerdeki harekâtın durdurulduğu hususlarında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 17 Kasım 1920 tarihli telgraf. 37

- Belge 34** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan'la yapılacak barışın kalıcı olması için izlenmesi gereken siyasete ilişkin değerlendirmesini TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 17-18 Kasım 1920 tarihli telgraf. 39
- Belge 35** TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığından, Kazım Karabekir Paşa'nın Ermenistan'ın askeri işgal altına alınmasının mümkün olmadığı hakkındaki değerlendirmesinin yerinde olduğu, Ermenistan'da İngiliz isteklerine alet olan Taşnakların da, Rus isteklerine hizmet edeceği aşikâr olan komünistlerin de tamamen başarılı olmalarının Ankara Hükümetince kesinlikle istenmediği, esas amaç Azerbaycan'da bağımsız bir devletin kurulması ve istikrarı olduğu için Rusların Ermenistan'da bir dayanak noktası oluşturmalarına izin verilmemesi hususlarında Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 21 Kasım 1920 tarihli telgraf. 41
- Belge 36** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermeni milletinin ne İngiliz isteklerine alet olan Taşnakların ne de Rus isteklerine hizmet edeceği aşikâr olan komünistlerin idaresinde olmasının uygun görüldüğü hususundaki TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığının görüşünden bahisle bu iki şeklin dışında bir Ermenistan Hükümetinin oluşturulmasının mümkün görülmediğine dair Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 23 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. 41
- Belge 37** TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığından, Ermenistan'ın İngiliz isteklerine hizmet eden Taşnakların elinde kalmasına kesinlikle izin verilmeyeceğine ve tamamen Rusların eline düşmemek suretiyle Ermenistan'da bir komünist idaresinin teşkil edilmesine taraftar olunduğuna dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 24 Kasım 1920 tarihli telgraf. 42
- Belge 38** Doğu Cephesi Komutanı ve Türk Heyeti Başkanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya Hükümeti adına Medivani'nin Ermenistan'la yapılacak barış müzakerelerine katılmak istemesi durumunda Türk Heyetinin takınacağı tutum, Doğu'da barış ve sükûnetin esaslı surette istikrarı için bütün Doğu milletleri temsilcilerinin katılımıyla genel bir barış akdinin uygun görülmesi hâlinde bunun nerede ve hangi Türk temsilcileri tarafından yapılması gerektiği, Sovyet Rusya'nın Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan hükümetleriyle ayrı ayrı yaptığı barış antlaşmalarını değiştirmedeği takdirde bu hükümetlere yönelik izlenecek siyasetin ne olacağı hususlarında TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığından görüş talebinde bulunduğu 18 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. 42
- Belge 39** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan Hükümetinin barış müzakerelerinde Sovyet Rusya Heyetinin bulunmamasını ve bu konuda Türk Hükümetinin onayını istediği hususunda TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 19 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. 43
- Belge 40** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya'nın Erivan Temsilcisi Legran'ın kendisine gönderdiği bir telgrafta, Medivani'nin beraberindekilerle birlikte Gümrü'ye gelmek üzere Karakilis'te bulunduğu ve Gümrü'ye aldırılmalarını rica ettiği; Legran'a, Medivani'nin ve beraberindekilerin Gümrü'ye gelebileceklerinin cevaben bildirildiği; Medivani ve beraberindekilerin Gümrü'ye gelmelerinin uygun bulunduğu,

	ancak Dışişleri Bakanlığının talimatı üzerine, Medivani Heyetinin Ermenistan'la yapılacak görüşmelere iştirak ettirilmeyeceği; Ermenistan Dışişleri Bakanlığından alınan bir telgrafta ise, Hatisyan'ın başkanlığı altında bir Ermeni Heyetinin Erivan'dan hareket ettiği ve 23 Kasım 1920'de Gümrü'ye ulaşacağını bildirdiği hususlarında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 23 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	43
Belge 41	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Hatisyan'ın başkanlığı altındaki Ermeni Heyetiyle Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani'nin 24 Kasım 1920'de Gümrü'ye ulaştıklarına ve 25 Kasım'da sadece Ermeni Heyetiyle barış görüşmelerine başlanacağına dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 24 Kasım 1920 tarihli telgraf.	44
Belge 42	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan ordusunun tamamen terhis ve silahtan arındırılmasının mümkün ve uygun olmadığına, Nahçıvan'ın Ermenistan'la ilgisi kalmamak şartıyla özel bir idareye tabi olmasının uygun olacağına ve Brest-Litovsk Antlaşması'yla belirlenen sınırlara ilişkin değerlendirmelerini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 23 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	45
Belge 43	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan ordusunun silahlarının alınmasına ve Türkiye-Ermenistan sınırına ilişkin değerlendirmelerini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 25 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	46
Belge 44	Ermenistan ordusunun silahtan arındırılması ve Türkiye-Ermenistan sınırının belirlenmesi esaslarına ilişkin TBMM Hükûmeti Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararların Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya ilettiği 28 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	47
Belge 45	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükûmetinin Kafkasya'ya ilişkin siyasetine ve Sovyet Rusya'yla ilişkilere dair değerlendirmesini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 27 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	48
Belge 46	Türk Barış Heyeti Başkanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ankara Hükûmetinin Batum Antlaşması'nda belirlenen sınırların talep edilmesi isteği hakkındaki değerlendirmesini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 28 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	49
Belge 47	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan'la yapılan ve 25 Kasım 1920'de biten ateşkesin süresinin 5 Aralık 1920 tarihine kadar uzatıldığını TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e bildirdiği 25 Kasım 1920 tarihli yazı.	49
Belge 48	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan Hükûmetinin kabine değişikliğine ilişkin telgrafını TBMM Başkanlığına ilettiği 25 Kasım 1920 tarihli telgraf.	50
Belge 49	Türk Barış Heyeti Başkanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermeni Barış Heyetinden aldığı, Ermenistan'da kurulan yeni kabinenin beyannamesini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 27 Kasım 1920 tarihli telgraf.	50

Belge 50	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan, Nahçıvan ve Türk-Rus ilişkileri/antlaşması hususlarında Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani'yle yaptığı görüşmeyi TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 1 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	51
Belge 51	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermeni Barış Heyeti Başkanı Hatisyan'la, Türkiye-Ermenistan sınırı ve Ermenistan'daki son durum hakkında yaptığı görüşmeyi TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 1-2 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta ayrıca, Taşnak Hükümetinin nüfuzunu tamamen kaybettiğinin anlaşıldığı belirtilmekte, bahsi geçen hükümet erkânının Türkiye'ye sığınma talebinde bulunması durumunda nasıl bir siyaset izleneceği sorulmaktadır.	52
Belge 52	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığında, Ermenistan'da Bolşeviklerin başa geçmesi nedeniyle Türkiye'ye sığınma girişiminde bulunabilecek Taşnak Hükümeti erkânı hakkında izlenecek siyasete ilişkin Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 2-3 Aralık 1920 tarihli telgraf.	53
Belge 53	Gümrü Barış Antlaşması Tutanakları. (Tutanaklarda, Gümrü'de yapılan barış görüşmeleri sırasında, Türk Barış Heyetinin talebi üzerine, Ermenistan-Türkiye sınırı, Ermeni nüfus ve muhacirlerine ilişkin Ermeni Barış Heyetinin talep ve değerlendirmelerini içeren ve 28 Kasım 1920 tarihinde Türk tarafına tevdi edilen tezkere ile sözkonusu tezkereye Türk Barış Heyeti tarafından verilen cevap da yer almaktadır.)	54
Belge 54	Gümrü Barış Antlaşması.	96
Belge 55	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gümrü Barış Antlaşması'nın imzalanması ve önemli maddeleri hakkında TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığını bilgilendirdiği 2-3 Aralık 1920 tarihli telgraf.	110
Belge 56	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan'ın iç gelişmelerine dair 3. Tümen Komutanlığına gönderdiği 3 Aralık 1920 tarihli telgraf.	110
Belge 57	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Delican-Karakilis'te Ermenistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyetini ilan eden Refkom Başkanı Kasyan'dan gelen iki telgrafı ve sözkonusu telgraflara verilen cevabı TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 6 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	111
Belge 58	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani'yle, Ermenistan'da Sovyet idaresinin kurulması ve bölgedeki güvenlik tehdidi nedeniyle Amerikalıların eşyalarını Kars'a nakletmeleri hususlarında yaptığı görüşmeyi TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 12 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	112
Belge 59	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Ermenistan Dışişleri Komiseri Bekzadyan'ın Gümrü Barış Antlaşması'nın değiştirilmesi hususundaki Notasını TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 12 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	114

Belge 60	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen, hem Sovyet Ermenistan Dışişleri Komiseri Bekzadyan'ın Notasına hem de Sovyet Ermenistan hakkında sorulan diğer sorulara ilişkin görüşlerinin bildirilmesinin istendiği 14 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	115
Belge 61	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gümrü Barış Antlaşması'nın uygulanması ve Ermenistan'daki durum hakkında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında gönderdiği 16 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	116
Belge 62	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Gümrü Barış Antlaşması'nın değiştirilmesi talebi hakkında Sovyet Ermenistan Dışişleri Komiseri Bekzadyan'a gönderdiği 19 Aralık 1920 tarihli Nota.	117
Belge 63	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, iç gelişmeler nedeniyle Ermenistan halkının silahlarının alınmasına ilişkin bir talep ve teşebbüste bulunmadığı; Bolşeviklerin, Çarlık Rus ordusunun Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu vilayetlerinde bıraktığı silah ve malzemenin iade talebine olumsuz yanıt verilmesi gerektiği hususlarında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında gönderdiği 16 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	118
Belge 64	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gümrü Barış Antlaşması'nın uygulanması ve Sovyet Rusya ile diğer sorunların halledilmesi için Türk Heyetinin Ruslarla bir an önce müzakerelere başlamasının gerekli olduğuna dair görüşlerini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında ilettiği 28 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	119
Belge 65	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Ermenistan Dışişleri Komiseri Bekzadyan'ın, Erivan'da Doğu Cephesi İrtibat Subayı olarak bulunan Binbaşı Bahaeddin Bey'e, Kars'a bir vekil göndermek niyetinde olduğunu söylediği, Sovyet Ermenistan'ın Kars'a bir memur göndermesinin uygun olmadığı, ancak Ankara'ya bir temsilci göndermelerinin kabul edilebileceği hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında gönderdiği 29 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	120

II. BÖLÜM

SOVYET RUSYA İLE İLİŞKİLER

Belge 1	15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Azerbaycan'da kontrolü ele geçirmeye başlayan Bolşeviklerle anlaşmak üzere Bakü'ye askerî bir heyetin gönderilmesi hususunda Heyet-i Temsilîye'ye gönderdiği 18 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Bakü'ye gönderilmesi düşünülen askerî heyete verilecek beş maddelik talimat da yer almaktadır.	123
Belge 2	Mustafa Kemal Paşa'nın, Bakü'ye gönderilmesi öngörülen askerî heyete verilecek talimatta yapılan değişikliklere ilişkin 15. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 26 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf.	124
Belge 3	15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM'nin Moskova'ya göndereceği teklifname, Bolşeviklerin ilerleyişinden kaynaklı Kafkasya'daki gelişmeler, Enver, Talat, Cemal, Halil ve Nuri Paşalar hakkında TBMM Başkanlığına gönderdiği 5-6 Mayıs 1920 tarihli şifre telgraf.	125

Belge 4	TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, TBMM'nin görüşünün Bolşeviklerle temas edilmesi, maddi ve fiili bir ortak taahhüt temininden önce Türkiye'nin sınır dışında askerî harekâta başlamaması merkezinde olduğu; Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beylerin 11 Mayıs 1920'de Ankara'dan hareket edecekleri, Erzurum'da heyete katılacak askerî üyelerin hazırlanması hususlarında 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 10 Mayıs 1920 tarihli şifre telgraf.	127
Belge 5	15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, ileri harekât hakkındaki telgrafına yanıt beklediğine ve Bekir Sami ile Yusuf Kemal Beylerin Erzurum'a hareketlerine dair TBMM Başkanlığına gönderdiği 12-13 Mayıs 1920 tarihli şifre telgraf.	128
Belge 6	Heyetin iki üç güne kadar hareket edeceği, askerî heyetin hazırlanması ve Ermenistan hakkında önceden verilen talimat çerçevesinde hareket edilmesinin siyaseten uygun olacağı hususlarında 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderilen telgraf.	128
Belge 7	3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'in, Almanya'dan Moskova'ya geçen Cemal Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektubunu 15. Kolordu Komutanlığına ilettiği 14 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.	128
Belge 8	Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in, Sovyet Rusya-Türkiye ilişkilerine dair TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 3 Haziran 1920 tarihli Nota.	131
Belge 9	TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in 3 Haziran 1920 tarihli Notasına cevaben hazırlanan Notayı adıgeçene iletmek üzere Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 20 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.	133
Belge 10	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in, Çiçerin'e yazılan cevabi Nota hakkında TBMM Başkanlığına gönderdiği 23 Haziran 1920 tarihli telgraf.	134
Belge 11	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Moskova'ya gönderilecek heyete bir başkan belirlenmesi hususunda TBMM Başkanlığına gönderdiği 25 Haziran 1920 tarihli telgraf.	135
Belge 12	TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, heyetin başkanının Dışişleri Bakanı olduğunun Bakanlar Kurulu Kararıyla heyete tebliğ edildiği hakkında Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 26 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.	135
Belge 13	TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in heyetin başkanı olduğuna dair adıgeçene ve Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'e gönderdiği 26 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.	135
Belge 14	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Türkiye'nin yazgısı için yapılacak antlaşmaların öncelikle TBMM'nin onayından geçmesinin ve bir temsilci heyetin Türkiye'nin bütün geleceğine yönelik yükümlülükler altına girmemesinin uygun olacağına ilişkin teklifinin Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beyler tarafından da uygun görüldüğünü, Türk Heyetinin Moskova'da önemli konular hakkında yapacağı müzakerelerin sonuçlarını	

		TBMM'ye bildirerek onay alınmasına oy birliğiyle karar verildiğini TBMM Başkanlığına bildirdiği 26 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Kazım Karabekir Paşa'nın zaruretten ötürü heyetle birlikte Moskova'ya gidemeyeceği kaydedilmektedir.	136
Belge 15		TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey ile Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'in, Sovyet Rusya ile müzakereye memur edilen Kazım Karabekir Paşa'nın konuya ilişkin gönderdiği telgrafta sözü edilen kararın oy birliğiyle alındığını TBMM Başkanlığına bildirdikleri 26 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.	136
Belge 16		Mustafa Kemal Paşa'nın, Türkiye'nin yazgısı hakkında hazırlanacak bütün antlaşmaların TBMM tarafından uygun bulunmalarının ardından imzalanmalarının usul olarak belirlenmesi hususundaki teklifin TBMM'ce de uygun görüldüğü hususunda Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 3 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf.	136
Belge 17		3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'in, TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey ve Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey ile beraberindeki heyet mensuplarının 8 Haziran 1920 tarihinde Trabzon'a gelerek 10 Haziran'da Trabzon-Tuapse yoluyla Moskova'ya hareket ettiklerini TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına bildirdiği 12 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf.	137
Belge 18		3. Kafkas Tümeni Komutanı Rüştü Bey'in, Türk İştirakiyun Teşkilatı Merkez Komitesi Başkanı Mustafa Suphi Bey ile Komite Üyesi Mehmet Emin Bey'in TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri 15 Haziran 1920 tarihli mektubu TBMM Başkanlığına ilettiği 19 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, mektubun yanısıra, Türk İştirakiyun Teşkilatı, Süleyman Sami Bey, komite üyeleri, Azerbaycan'daki durum hususlarında bilgi verilmiştir.	137
Belge 19		TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk İştirakiyun Teşkilatı Merkez Komitesi Başkanı Mustafa Suphi ve Komite Üyesi Mehmet Emin Beylerin mektubuna cevaben adıgeçenlere 13 Eylül 1920 tarihinde gönderdiği mektup.	140
Belge 20		Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Türk İştirakiyun Teşkilatı Merkez Komitesi Başkanı Mustafa Suphi ve komite üyelerinin Kızıl Ordu'nun Kafkasya'daki faaliyetleri hakkında gönderdiği mektubu TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına ilettiği 19 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, mektubun yanısıra, Anadolu Türklerinden oluşan bir Bolşevik Heyetinin Nahçıvan'a hareket ettiği ve bu heyetle temas üzere bir Türk Heyetinin de Bayazıt istikametine gönderildiği belirtilmektedir.	141
Belge 21		Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Türk İştirakiyun Teşkilatı'na mensup beş kişilik heyetin Şahtahtı'ya ulaştığı ve Türk Heyetiyle temas ettiği, heyetin amacının taraflar arasında irtibatı temin ve idare etmek, Türk askerî birliklerinin ihtiyaçları hakkında alacakları bilgiyi Bakü'ye götürmek olduğu; 11. Kızıl Ordu'ya bağlı 32. Tümen'in Gerus kasabasını işgal ettiği hususlarında TBMM Başkanlığına gönderdiği 19 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf.	143

Belge 22	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Şahtahtı'ya gelen ve Anadolu Türklerinden oluşan Bolşevik Heyetinin ellerindeki belgelere ve görevlerine dair aldığı bilgiyi TBMM Başkanlığına gönderdiği 19 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, beş kişilik heyet hakkında temin edilen bilgiler aktarılmış, Türk İştirakiyun Teşkilatı, sözkonusu teşkilatın merkez komitesi ve 11. Kızıl Ordu tarafından heyet üyelerine verilen belgelerin Türkçe suretlerine yer verilmiştir.	143
Belge 23	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, 11. Kızıl Ordu Komutanlığına gönderdiği Notayı TBMM Başkanlığına ilettiği 25 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf. Notada, Sovyet Rusya Hükûmetiyle Anadolu İnkılap Hükûmeti arasındaki irtibatı sağlamak göreviyle Türkiye sınırına yaklaşan Kızıl Ordu'nun başarıları tebrik edilmekte, iki hükûmet arasındaki yolun açılmasını engelleyen hususlara değinilmekte ve sözkonusu yolun açılması için neler yapılabileceği sorulmaktadır.	145
Belge 24	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçisi Kirov'un Trabzon'a bir kurye gönderdiğine ve kuryenin 3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'e Türkiye'nin Sovyet Rusya'dan yardım talebine, cephelerdeki duruma, Türk-Fransız ilişkilerine, Batı Trakya'nın ve Cafer Tayyar Bey'in durumuna, Türk-Bulgar ilişkilerine, Ankara Hükûmetinin amacına ilişkin sorular yönelttiğini TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına bildirdiği 2 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf. ...	146
Belge 25	TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'in, Trabzon'a gelen ve 3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'den bilgi talebinde bulunan Rus kuryesine verilecek cevaba ilişkin hazırlanan taslağı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 11 Ağustos 1920 tarihli gizli yazı.	146
Belge 26	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Moskova'ya giden Türk Heyeti Başkanı, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'e gönderdiği telgrafi TBMM Başkanlığına ilettiği 9 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.	148
Belge 27	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, İstanbul Hükûmetinin barış antlaşmasını imzalaması üzerine yazılacak uygun bir reddiyenin özellikle Moskova'daki Türk Heyetine ivedi şekilde gönderilmesinin yerinde olacağını TBMM Başkanlığına bildirdiği 17 Ağustos 1920 tarihli telgraf.	150
Belge 28	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı adına Ahmet Muhtar Bey'in, İstanbul Hükûmetinin "San Remo Sulh Ahidnamesi"ni imzalaması nedeniyle hazırlanan protestonun Sovyet Rusya'ya tebliğ edilmek üzere Moskova'da bulunan Türk Heyeti Başkanı Bekir Sami Bey'e gönderilmesini teminen Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 22 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.	150
Belge 29	3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'in, Türk Heyetiyle Sovyet Rusya Dışişleri Müsteşarı Karahan arasında 4 Ağustos 1920'de yapılan görüşmeye dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in raporunu TBMM Başkanlığına ilettiği 1 Eylül 1920 tarihli şifre telgraf.	152

Belge 30	3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'in, Türk Heyetinin Moskova'da gerçekleştirdiği görüşmelere ve diğer hususlara ilişkin TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in 6 Ağustos tarihli raporunu TBMM Başkanlığına ilettiği 1-2 Eylül 1920 tarihli şifre telgraf.	154
Belge 31	3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'in, TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in Moskova'da Çiçerin, Lenin ve Afgan Heyetiyle yaptığı görüşmelere ilişkin raporunu TBMM Başkanlığına ilettiği 28 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.	159
Belge 32	3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'in, Lazistan Milletvekili Osman Bey'in Sovyet Rusya'dan alınacak yardımların deniz yoluyla Türkiye'ye nakli, Moskova'ya gelen Enver Paşa, Sovyetlerdeki komünist teşkilatı ve Ermenistan'a yönelik askerî harekât konularına ilişkin raporunu TBMM Hükümeti Genelkurmay Başkanlığına ilettiği 29 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.	165
Belge 33	TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Türkiye-Sovyet Rusya siyasi ilişkileri hakkında Moskova'da bulunan Türk Heyetine tebliğ edilen 2 Eylül 1920 tarihli Bakanlar Kurulu Kararını TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 7 Eylül 1920 tarihli gizli yazı. Bakanlar Kurulu Kararında, Moskova'daki Türk Heyetinden alınan raporlar çerçevesinde Sovyet Rusya hakkında durum tespiti yapılmakta, Sovyet Rusya'nın Türkiye hakkındaki siyaseti ve bu siyasete ilişkin Türkiye'nin takip edeceği hareket tarzı belirtilmektedir. Sözkonusu kararda, Moskova'nın Türkiye'ye yönelik izlediği siyaset eleştirilmekte ve bu siyasetin netleştirilmesi istenmektedir.	167
Belge 34	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gerus'tan gönderilen telgrafı TBMM Başkanlığına ilettiği 11 Eylül 1920 tarihli şifre telgraf. Türk Heyeti Başkanı Bekir Sami Bey tarafından gönderildiği düşünülen telgrafta, diğer hususların yanısıra, Sovyet Rusya'nın Van, Muş ve Bitlis'ten bazı yerlerin Ermenilerin nüfusuna uygun olarak ayrılmasını ve orada bir Ermenistan Hükümeti kurulmasını istediği, müzakereler hakkında bilgi vermek ve gerekli talimatı almak üzere Yusuf Kemal Bey'in Trabzon'a hareket ettiği, Sovyet Rusya'nın Sarıkamış ve Şahtahtı'na Türkiye'nin askerî harekâtını uygun gördüğü kaydedilmektedir.	170
Belge 35	3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'in, Türk Heyeti Başkanı Bekir Sami Bey'in telgrafını TBMM Başkanlığına ilettiği 16 Eylül 1920 tarihli şifre telgraf. Sözkonusu telgrafta, Ağustos 1920 sonuna kadar yapılan müzakereler ve Rusya'daki her türlü vaziyet hakkında ayrıntılı bilgi sunmak ve özellikle Çiçerin'le yapılan son görüşmenin içeriğini izah ederek yeni talimat almak üzere Yusuf Kemal Bey'in Ankara'ya gönderildiği belirtilmektedir.	171
Belge 36	Trabzon Vali Vekili ve 3. Kafkas Tümeni Komutanı Rüştü Bey'in, Türk Heyeti ile Rus Heyeti arasında yürütülen müzakerelerde gelinen aşamaya dair nihai gelişmeler hakkındaki Bekir Sami Bey ile Yusuf Kemal Bey'in raporlarını TBMM Başkanlığına ilettiği 18 Eylül 1920 tarihli şifre telgraf. ...	171
Belge 37	TBMM Hükümeti Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'in, Sovyet Rusya'yla imzalanması öngörülen Dostluk Antlaşması ve sözkonusu antlaşmanın imzalanması için Sovyet Rusya'nın ileri sürdüğü Van ve Bitlis vilayetlerinden Ermenistan'a toprak verilmesi teklifi hakkında Doğu	

	Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa, El-Cezire Cephesi Komutanı Nihat Paşa ile Adana Cephesi Komutanı Selahattin Adil Bey'in görüşlerini içeren telgrafları TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 23 Ekim 1920 tarihli gizli yazı.	177
Belge 38	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Ankara Hükûmetince maddeleri uygun görülen Dostluk Antlaşması'nın kesin kabulü için Çiçerin'in Van ve Bitlis vilayetlerinden belli bir yerin Ermenilere terk edilmesine ilişkin teklifi hakkında Bakanlar Kurulunun aldığı kararın Moskova'da bulunan Türk Heyeti Başkanı Bekir Sami Bey'e iletilmesini teminen 3. Tümen Komutanlığına gönderdiği 21 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.	181
Belge 39	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı adına Ahmet Muhtar Bey'in, Sadrazam Tevfik Paşa'nın İstanbul'da 21 Ekim 1920'de kurduğu yeni kabineye dair Ankara Hükûmetinin değerlendirmesini Moskova Hükûmetine ve Bekir Sami Bey'e iletilmesini teminen Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 26 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.	183
Belge 40	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığının, Tuapse'de bir konsolosluk açılması hususunda TBMM Başkanlığına gönderdiği 30 Eylül 1920 tarihli yazı.	185
Belge 41	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, TBMM Hükûmeti ile Sovyet Rusya arasında bir konsolosluk sözleşmesi imzalanıncaya kadar Tuapse'de konsolosluk işlerinin bir memur tarafından yerine getirilmesinin ülkenin dış güvenliği açısından gerekli görüldüğüne, bu göreve TBMM Hükûmeti Ekonomi Bakanlığı Ziraat Müşaviri Sabri Bey'in atandığına, adigeçenin maaş ve harcırahı hususunda gereğinin yapılmasına dair TBMM Hükûmeti Maliye Bakanlığına gönderilen 3 Ekim 1920 tarihli yazı.	185
Belge 42	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, 11. Rus Kızıl Ordusu Komutanlığından Sovyet Rusya ile Türkiye'nin temas temin ettiği hususunda aldığı 18 Eylül 1920 tarihli Nota ile adigeçenin iki ülke arasındaki samimi irtibatın devamına ve iki ülke arasında ulaşımı engelleyen Taşnak Hükûmetinin faaliyetlerine dair bahsi geçen komutanlığa gönderdiği cevabı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 20 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.	186
Belge 43	TBMM Hükûmeti Bakü Temsilcisi Memduh Şevket Bey'in, Enver ve Talat Paşaların Ankara Hükûmetiyle ilişkileri, Türkiye'nin savaştaki amacı, İstanbul ile Ankara hükûmetleri arasındaki müzakereler, Türkiye'ye yapılacak yardım ve Kafkasya'daki durum hususlarında Bakü'ye giden Stalin'le yaptığı görüşmeye ilişkin 5 Kasım 1920 tarihli rapor.	187
Belge 44	TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Moskova'da Türk Heyeti refakatinde bulunan Dr. Albay İbrahim Tali Bey'in, Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beylerin Moskova'dan ayrılmalarını doğru bulmadığını bildirdiğine, bu nedenle uygun şahıslardan seçilecek bir elçilik heyetinin Moskova'ya gönderilmesi hususunun ivedi şekilde dikkate alınmasına dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 7 Kasım 1920 tarihli çok gizli yazı.	190

Belge 45	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Moskova Büyükelçiliğine tayin olunan eski Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın Yusuf Kemal Bey'i 'Tam Yetkili Elçi' ünvanı ve 'Müsteşar' sıfatıyla beraberinde götürmek istediği hususunda adigeçene gönderdiği 13 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	190
Belge 46	TBMM Hükümeti Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'in, Dostluk Antlaşması'nın müzakere ve akdi hususunda TBMM'nin kendisine tevdi ettiği görevi tamamen yerine getirdikten sonra Türkiye'ye döndüğünü, bu hususta Moskova'da kendisine gerek kalmadığını, Ali Fuat Paşa'yla çalışmayı şeref saymakla beraber sözkonusu görevden affını istediğini TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'e bildirdiği 15 Kasım 1920 tarihli telgraf.	190
Belge 47	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Moskova'ya Büyükelçi tayin edilen eski Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'yla birlikte gönderilmesi kararlaştırılan tetkik heyetine Kastamonu İstiklal Mahkemesi Üyesi Dr. Tevfik Rüştü Bey'in de katılmasının uygun görüldüğü hususunda adigeçene gönderdiği 15 Kasım 1920 tarihli telgraf.	191
Belge 48	Kastamonu İstiklal Mahkemesi Üyesi Dr. Tevfik Rüştü Bey'in, Moskova'ya gönderilecek heyete katılma teklifini kabul ettiğine dair TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 16 Kasım 1920 tarihli telgraf.	192
Belge 49	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığından, Mustafa Kemal Paşa'nın emri doğrultusunda Moskova'ya gönderilecek Elçilik Heyeti'nin oluşturulduğuna ve bir haftaya kadar Moskova'ya hareket edeceğine dair TBMM Başkanlığına gönderilen 16 Kasım 1920 tarihli yazı.	192
Belge 50	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, İstanbul Hükümetinin değişmesinin gerçek nedenleri, bu değişimin Ankara Hükümetince nasıl değerlendirildiği, yeni kurulan hükümetle olan resmî ve gayriresmî temasın ne durumda olduğu; Doğu Cephesi'ndeki gelişmelerin Batı kamuoyu ve siyaseti üzerindeki etkileri; özellikle Türkiye'nin Doğu'daki harekâtı nedeniyle Sovyet Rusya'yla ne şekilde temasta bulunulduğu, sözkonusu harekât ve Türkiye'nin amacı hakkında ne suretle siyaset yapılmasının uygun görüldüğü hususlarında bilgi verilmesini teminen TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 13 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	192
Belge 51	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, İstanbul'daki hükümet değişikliğinin başlıca sebepleri, TBMM Hükümetinin bu konudaki görüşü, Doğu Cephesi'ndeki harekâtın İstanbul ve Avrupa'daki yansımaları, sözkonusu harekât nedeniyle Sovyet Rusya Hükümetiyle ne şekilde temasta bulunulacağı, Van ve Bitlis meselesi hususlarında Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği şifre telgraf.	193
Belge 52	TBMM Hükümeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Batı Cephesi, Ermenistan'a yönelik yapılan harekât, Gürcistan, Türkiye'nin mühimmat ve askerî malzeme durumu ve sözü edilen konular bağlamında Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri hakkında Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçisi Şeynman'la yaptığı görüşmeye dair TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ve Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 14 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	196

Belge 53	TBMM Hükümeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçisi Şeynman, yardımcısı Stark, Medivani ve Azerbaycan Dışişleri Komiseri Mirza Davud Hüseyinov'la Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçiliğinde yaptığı görüşmelere ve Tiflis'te yayımlanan bir gazete haberine dair TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 19 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	200
Belge 54	TBMM Hükümeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Kafkas hükümetleri bağlamında Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri, Türkiye'ye yapılan yardımın hızlandırılması, Dağıstan'daki tahrikler, İtilaf Devletleri'nin durumu hususlarında Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçisi Şeynman'la yaptığı görüşmeye dair TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ve Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 23 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	201
Belge 55	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımı ikinci bir emre kadar ertelemesinin olası sebeplerine dair telgrafını Tuapse'de bulunan Lazistan Milletvekili Osman Bey'e iletilmesini teminen 3. Tümen Komutanlığına gönderdiği 25 Kasım 1920 tarihli telgraf. Söz konusu telgrafta, takip edilecek yol hususunda Osman Bey'e talimat verilmektedir.	203
Belge 56	Türk Heyeti Üyesi, Lazistan Milletvekili Osman Bey'in, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yaptığı yardımı kesmesi konusundaki gelişmelere dair TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 28 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	204
Belge 57	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Türkiye-Ermenistan barış görüşmeleri ve Sovyet Rusya'nın Gürcistan'a karşı yapmayı düşündüğü harekât hususlarında Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani ve Ermenistan Barış Heyeti Başkanı Hatisyan'la ayrı ayrı yaptığı görüşmelere ilişkin TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 25 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	205
Belge 58	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan, Ermenistan-Türkiye sınırı, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yardımı ve Türkiye'den beklentileri hususlarında Gümrü'de bulunan Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani'yle yaptığı görüşmeye ilişkin TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 27 Kasım 1920 tarihli telgraf.	208
Belge 59	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani ve Ermenistan Barış Heyeti Başkanı Hatisyan'la yaptığı görüşmelerde sözü edilen hususlara ilişkin Ankara Hükümetinin görüşlerini Doğu Cephesi Komutanlığına bildirdiği 29 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	209
Belge 60	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Medivani'nin bütün Kafkas sorunlarını çözerek Türkiye ile Sovyet Rusya arasında bir dostluk kurulmasının ve Türkiye'nin gücünden yararlanarak Ermenistan ve Gürcistan'ı sovyetleştirmenin esaslarını araştırmakla meşgul olduğuna dair TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 4 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Batum başta olmak üzere Sovyet Rusya'nın Kafkas politikasına yer verilmektedir.	212

Belge 61	TBMM Hükümeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Sovyet Rusya'nın Kafkas politikası, Türkiye'nin İngilizlerle anlaşmak suretiyle Bolşevikler aleyhine hareket ihtimalinin olup olmadığı, Ermenistan-Türkiye ilişkileri, Kars'ın Türkiye'ye aidiyeti ve Gürcistan hususlarında Azerbaycan Dışişleri Bakanı Mirza Davud Hüseyinov ve TBMM Hükümeti nezdine temsilci olarak atanan Behbud Şahtahtinski'yle yaptığı görüşmeye dair TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 27-28 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	212
Belge 62	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gümrü'ye gelen Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin tam yetkili Olağanüstü Temsilcisi Behbud Şahtahtinski'yle Sovyet Rusya ve Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yönelik siyaseti hakkında yaptığı görüşmeyi TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 27 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	214
Belge 63	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Behbud Şahtahtinski ile yaptığı görüşmeden bahisle Sovyet Rusya'nın Ermenistan ve Gürcistan'da vaktinden önce Bolşeviklik istememesinin nedenlerine dair değerlendirmesini TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 29 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	215
Belge 64	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Türkiye ile İtilaf Devletleri'nin Bolşevikler aleyhinde anlaşacakları hakkındaki Moskova Telsiz Telgraf İstasyonu'nun tebliğini ve konuya ilişkin değerlendirmesini TBMM Başkanlığına ve Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 29 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	216
Belge 65	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığında, Moskova Telsiz İstasyonu'nun Türkiye'nin İtilaf Devletleri'yle anlaşmakta olduğuna dair tebliğine yanıt olarak Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 30 Kasım 1920 tarihli telgraf.	217
Belge 66	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığında, Türkiye'nin İngilizlerle anlaşıp Sovyet Rusya'ya karşı savaşaacağına dair bir tebliğde yer alan haberin asılsız olduğuna, Türkiye ile Sovyet Rusya birbirleriyle anlaşmadan hareket ettiği takdirde birçok yanlış anlaşılmanın meydana gelmesinin doğal olduğuna, bu nedenle Sovyet Rusya'yla Kafkas meseleleri hakkında derhâl müzakerelere girişmenin pek yararlı olacağına dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 2-3 Aralık 1920 tarihli telgraf.	218
Belge 67	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığının talimatı üzerine Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkileri bozmak için çevrilen entrikalara ilişkin yaptığı resmî açıklamanın bir suretini adıgeçen Bakanlığa iletildiği 21 Aralık 1920 tarihli telgraf.	218
Belge 68	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Kafkasya'da Bolşevikliğe karşı bir cephe kurulmasını teminen Türkiye'nin emperyalist Batı devletleriyle işbirliği ihtimalinden dolayı Moskova siyasi çevrelerinde bazı endişelerin meydana gelmesi ve Sovyet Rusya aleyhinde yapılacak böyle bir yardıma karşılık Batılı devletlerin Azerbaycan'ı Türkiye'ye vaat ettiği söylentileri hakkında Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e gönderdiği 2 Aralık 1920 tarihli Nota. Notada, söylentilerin olası	

	sebeplerine yer verildikten sonra sözkonusu söylentiler yalanlanmakta, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında parafe edilen Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasının ve iki hükümet arasında daha sıkı bir temasın kurulmasının gelecekte iki devlet arasındaki her türlü yanlış anlaşılmaya engel olacağı ve Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'nın maiyetiyle birlikte Ankara'dan hareket ettiği kaydedilmektedir.	219
Belge 69	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığından, Moskova Büyükelçisi olarak atanan Ali Fuat Paşa'ya verilen talimatnamenin özetinin Sovyet Rusya ve Azerbaycan devlet erkânıyla yapılacak temaslarda yararlanılmasını teminen Doğu Cephesi Komutanlığına gönderildiği 1 Aralık 1920 tarihli telgraf.	221
Belge 70	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan topraklarına giren Kızıl Ordu'nun Türkiye'nin Düvel-i Muazzama'ya karşı mücadelesini kolaylaştıracağı hususunda 18. Süvari Tümeni Komutanlığından aldığı telgrafi ve bahsi geçen komutanlığa yazdığı cevabı TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 5 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	225
Belge 71	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani'yle, Türk-Rus Antlaşması, Nahçıvan, Zengezur, Ermenistan ve Gürcistan hususlarında yaptığı görüşmeyi ve bu görüşmeye ilişkin değerlendirmelerini TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 4 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	225
Belge 72	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Çiçerin'in Ankara Hükümetinin Yusuf Kemal Bey'in beraberinde götürdüğü antlaşmayı alıp almadığı, Moskova Hükümetinin barış antlaşmasını imzalamayı arzu ettiği, Ankara Hükümetinin de arzu etmesi durumunda nerede ve hangi heyetle yapılacağını bildirmesi hususlarını Medivani'den sorduğuna dair TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 5 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	257
Belge 73	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gümrü'de bulunan Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani'nin Moskova'ya bildirmek amacıyla Kafkas meseleleri hakkında Türkiye ile Sovyet Rusya arasında yapılacak konferansa TBMM Hükümeti adına katılacak heyetin kimlerden oluşacağı ve konferansın nerede yapılmasının arzu edildiği hususunda istediği bilgileri TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığından talep ettiği 7 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	228
Belge 74	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında bir siyasi antlaşma ve askerî ittifak akdi hususunda Medivani aracılığıyla yapılan teklifin TBMM Hükümetince iyi karşılandığını, Bakü'nün müzakere yeri olmasının uygun görüldüğü, Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Millî Eğitim Bakanı Rıza Nur Bey ile Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'nın temsilci olarak tayin edildiklerini, Türk Heyeti Başkanlığının Yusuf Kemal Bey tarafından yapılacağını, Moskova Hükümetiyle yapılacak siyasi ve askerî antlaşmalar bütün Kafkasya meseleleriyle ilgili olduğundan Türk Heyetinin Azerbaycan'la akdi talep edilen sözleşmeyi de müzakere etmekle görevli olduğunu Doğu Cephesi Komutanlığına bildirdiği 7-8 Aralık 1920 tarihli telgraf.	229

- Belge 75** TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığında, Türkiye'yle Sovyet Rusya'nın arasını bozmak amacıyla yapılan teşebbüsleri sonuçsuz bırakmak için Moskova'ya verilen Notanın sonucu olarak Moskova Hükümetinin iki ülke arasında daha esaslı bir siyasi antlaşma ve bir de askerî ittifak akdini teklif ettiğinin, TBMM'nin sözkonusu teklifi kabul ettiğinin ve Bakü'nün müzakere yeri olmasını uygun gördüğünün, Türk Heyetinin Yusuf Kemal Bey'in başkanlığında Rıza Nur Bey ile Ali Fuat Paşa'dan teşkil edildiğinin, Azerbaycan'ın da Türkiye'yle antlaşma imzalamayı arzu ettiğinden Türk Heyetinin bu antlaşmanın da müzakere ve imzasına memur edildiğinin Erzurum'da bulunan Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'ya bildirildiği 8 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. 230
- Belge 76** TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığında, Türkiye ile Sovyet Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Cumhuriyetleriyle Orta Asya hükümetleri arasında antlaşmalar ve sözleşmeler müzakere etmek ve imzalamak üzere TBMM Hükümeti Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'in başkanlığında Millî Eğitim Bakanı Rıza Nur Bey, Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa ve Türkiye'nin Bakü Temsilcisi Memduh Şevket Bey'den teşekkül eden bir heyetin Bakü'ye gönderilmesine Bakanlar Kurulunca karar verildiği hususunda Yusuf Kemal Bey'e gönderilen 12 Aralık 1920 tarihli yazı. 231
- Belge 77** TBMM Hükümeti ile Sovyet Rusya Hükümeti arasında akdedilecek siyasi ve askerî antlaşmalarla ilgili müzakereleri yürütmek ve sözkonusu antlaşmaları imzalamak üzere Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'in Heyet Başkanı olarak görevlendirildiğine dair 13 Aralık 1920 tarihli yetki belgesi. 231
- Belge 78** TBMM Hükümeti ile Sovyet Rusya Hükümeti arasında akdedilecek siyasi ve askerî antlaşmalarla ilgili müzakereleri yürütmek ve sözkonusu antlaşmaları imzalamak üzere Millî Eğitim Bakanı Rıza Nur Bey'in temsilci olarak görevlendirildiğine dair 13 Aralık 1920 tarihli yetki belgesi. 232
- Belge 79** TBMM Hükümeti ile Sovyet Rusya Hükümeti arasında akdedilecek siyasi ve askerî antlaşmalarla ilgili müzakereleri yürütmek ve sözkonusu antlaşmaları imzalamak üzere Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'nın temsilci olarak görevlendirildiğine dair 13 Aralık 1920 tarihli yetki belgesi. 232
- Belge 80** TBMM Hükümeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Sovyet Rusya'nın Gürcistan kuvvetlerini Ardahan'dan çıkarmaya bir vesile olmak üzere Ermenistan kuvvetlerinin sözkonusu bölgede harekât yapmasına Türkiye'nin izin verip vermeyeceği, İstanbul'dan bir heyetin müzakere için Ankara'ya hareket ettiğine ilişkin haber, İstanbul için plebisit yapılması, Van, Muş ve Bitlis meselesi, Türkiye-Ermenistan arasında imzalanan Gümrü Barış Antlaşması'nın akıbeti, Kazım Karabekir Paşa'nın askerlerini Doğu Cephesi'nden geriye çekmesi, Batum ve Kars hususlarında Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçisi Şeynman'la yaptığı görüşmeye dair TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 8 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. 232

- Belge 81** Lazistan Milletvekili Osman Bey'in, Ankara'dan gönderilen evrakı Armavir İstasyonu'nda Bekir Sami Bey'e teslim ettiğini, Bekir Sami Bey'in Çiçerin'le yaptığı görüşme neticesinde Türkiye'ye gideceğini söylediğini ve TBMM Hükûmetinin talimatı çerçevesinde, Anadolu Hükûmetinin İstanbul Hükûmetiyle ve dolayısıyla İtilaf Devletleri'yle uzlaştığı veya uzlaşacağı hakkındaki söylentilerin Çiçerin nezdinde reddedildiğini ve yalanlandığını, Yusuf Kemal Bey ile Bekir Sami Bey'in Moskova'da olmamaları nedeniyle ve özellikle Türkiye-Ermenistan sınırı konusu çözüme kavuşmadan Dostluk Antlaşması'nı imzalamaya cesaret edemeyeceği, bu konuda kendisinin mazur görülmesini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 10 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. 234
- Belge 82** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Türkiye'nin Sovyet Rusya'yla yeni bir anlaşma akdi zaman alacağından Bekir Sami Bey'in derhâl Moskova'ya gitmesine, Sovyet Rusya kabul ettiği takdirde önceden üzerinde karara varılmış Dostluk Antlaşması'yla antlaşmaya ek mektupların imza ve teati edilmesine dair telgrafın Bakü'de olduğu düşünülen adıgeçene iletilmesini teminen Doğu Cephesi Komutanlığına ve TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderilen 12-13 Aralık 1920 tarihli telgraf. 235
- Belge 83** TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Türkiye-Sovyet Rusya ilişkilerine ve bu bağlamda Kafkasya'daki nihai duruma dair Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçisi Şeynman'la yaptığı görüşmeyi TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 11 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. 235
- Belge 84** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e gönderilen, Erivan'da bir Sovyet iktidarı kurulduğu takdirde Ermenistan'la ilgili meselelerde Moskova'nın izleyeceği siyaset, Sovyet Rusya'nın Türkiye-Gürcistan ilişkilerine dair görüşü sorulmasına rağmen henüz bir yanıt alınamamasının sebebi, Sovyet Rusya ile İngiltere arasında imzalanan antlaşmanın Türk kamuoyunda yol açtığı endişeleri gidermek için sözkonusu antlaşmanın maddeleri ile kapsamı hakkında bilgi verilmesi hususlarında Sovyet Rusya'nın yanıtının beklendiğinin ve ABD'nin savaşa girmesiyle bozulan ilişkilerin yeniden tesis edilmesine Türkiye'nin taraftar olduğunun bildirildiği 12 Aralık 1920 tarihli Nota. 239
- Belge 85** Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in, Türkiye'nin Ermenistan, Gürcistan, Sovyet Rusya-İngiltere arasında imzalanan antlaşma ve ABD'nin Türkiye'yle yeniden temas kurma isteği hakkındaki sorularına verdiği yanıtlara ilişkin TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'e gönderdiği 20 Aralık 1920 tarihli Nota. 241
- Belge 86** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in Notasını ve Notaya ilişkin değerlendirmesini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına iletmediği 12 Aralık 1920 tarihli telgraf. Notada, TBMM Hükûmetinin Moskova'da yapılmasını arzu ettiği konferansa ilişkin teklifin memnuniyetle karşılandığı, sözkonusu konferansın ivedilikle başlaması gerektiğinden Türk Heyetinin gelebilmesi için gereken yerlere emir verildiği belirtilmektedir. 246

- Belge 87** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Sovyet Rusya'yla yapılacak müzakerelere ilişkin Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 13 Aralık 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, Türkiye için pek çok yarar bulunduğundan sözkonusu müzakerelerin Bakü'de yapılmasında ısrar edilmesi ve Türk Heyetinin Bakü'ye hareket etmiş olduklarının Moskova'ya bildirilmesi istenmektedir. 247
- Belge 88** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Sovyet Rusya ile yapılacak müzakerelerin yerinin Bakü olmasında Türkiye'nin ısrarcı olduğuna, ancak bu ısrarın konferansın toplanmasına engel olmaması gerektiğine, Sovyet Rusya'nın ısrar etmesi durumunda Türk Heyetinin Moskova'ya gidebileceğine dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 16 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. 247
- Belge 89** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Bakü'de yapılması öngörülen konferans için görevlendirilen Türk Heyetini oluşturan yetkililerin ve Türkiye'nin konferansın Bakü'de olmasına ilişkin arzusunun TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığı tarafından Çiçerin'e yazılı olarak bildirilmesinin uygun olacağına dair bahsi geçen Bakanlığa gönderdiği 19 Aralık 1920 tarihli telgraf. 248
- Belge 90** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, iki ülke arasında gerçekleştirilmesi öngörülen müzakerelerin Bakü'de yapılması hususunda Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e gönderdiği 22 Aralık 1920 tarihli Nota. 248
- Belge 91** Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in, Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan temsilcilerinin katılacağı konferansın katılımcı ülkeler arasında dostluk ve karşılıklı anlayışın tesisi açısından Sovyet Rusya için ayrı bir öneme sahip olduğu, hükûmetinin müzakereler için heyet başkanı olarak kendisini ve heyet üyeleri olarak bakanlığından yönetici düzeyinde kişileri tayin ettiği, Bakü'de müzakerelere başlamanın Sovyet Rusya'nın dış siyasetini idare edenleri işinden alıkoyacağı, bu nedenle konferansın Bakü yerine Moskova'da yapılmasını teklif ettiği hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'e gönderdiği 19 Aralık 1920 tarihli Nota. 249
- Belge 92** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in konferansın Bakü yerine Moskova'da yapılmasına ilişkin önerisinin TBMM Hükûmetince uygun bulunduğu hususunda Ali Fuat Paşa'ya ve Türk Heyeti Başkanı Yusuf Kemal Bey'e gönderilen 25 Aralık 1920 tarihli telgraf. 250
- Belge 93** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in konferansın Bakü yerine Moskova'da yapılması teklifine Ankara Hükûmetinin onay verdiği, Türk Heyetinin Moskova'ya gitmek üzere yolda olduğu, sözkonusu durumun Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçiliğine tebliğ edilmesini istediğı hususunda TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderdiği 28 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. 250
- Belge 94** TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in konferansın Bakü yerine Moskova'da yapılması önerisine Ankara Hükûmetinin onay verdiğini, Türk Heyetinin Moskova'ya

	gitmek üzere yolda olduğunu Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçiliğine bildirdiği Nota.	251
Belge 95	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya'yla bir siyasi antlaşma ve askerî ittifakname akdi müzakerelerinde bulunmak, bu müzakerelerle ilgisi olan bütün Kafkasya meselelerini çözmek, Azerbaycan ve Gürcistan'la da müzakereler yapmak göreviyle bir Türk Heyetinin 14 Aralık 1920'de Ankara'dan hareket ettiğini; İngilizlerin onayıyla Tevfik Paşa Kabinesi tarafından Ankara Hükûmetiyle müzakereler için gönderilen Mareşal İzzet Paşa'nın başkanlığındaki heyetin Türkiye'nin düşmanlarının yalanlarının aksine Anadolu'ya katıldıklarını TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e bildirdiği 18 Aralık 1920 tarihli yazı.	251
Belge 96	Erzurum Valisi Hamit Bey ile Erzurum Milletvekili Necati Bey'in, Medivani Heyetiyle yapılan görüşmelerde Türkiye-Sovyet Rusya ittifakı hakkında edindikleri izlenimlere dair TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri 14 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	252
Belge 97	TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Erzurum Valisi Hamit Bey ile Erzurum Milletvekili Necati Bey'in görüşlerini isabetli bulduğunu, sözkonusu görüşlere gerekenlerin dikkatlerini çekeceğini adigeçenlere bildirdiği 20 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	255
Belge 98	TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Tuapse'den Trabzon'a gelen Sovyet Rusya Heyeti ile Sovyet Rusya'nın Trabzon Konsoloslughunu kurmakla görevlendirilen memurların isimlerini içeren, Trabzon vilayetinden gönderilen telgrafı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 20 Aralık 1920 tarihli yazı.	256
Belge 99	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından Trabzon vilayetine ve 3. Tümen Komutanlığına gönderilen, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında imzalanması öngörülen antlaşmanın bazı sebeplerden ötürü sekteye uğratıldığının görüldüğüne, bu nedenle Sovyet Rusya'nın Ankara Elçiliği nezdinde gerekli girişimlerde bulunulduğuna, Sovyet Rusya'nın Trabzon Konsoloslughuna Elçilik Askerî Ataşesi Oruç Ali Bakirof'un tayin edildiğine, Giresun Belediye Başkanı Osman Ağa'nın adigeçene refakat edeceğine ve halklar arasında mevcut olan yanlış anlamaları gidermeye çalışacağına dair 21 Aralık 1920 tarihli telgraf.	257
Belge 100	TBMM Hükûmeti Tuapse Konsolosu Sabri Bey'in, Tuapse'deki izlenimleri, yerel Sovyet Rus yetkilileriyle ilişkileri, Tuapse ve diğer yerlerdeki Türk esirler, Tuapse civarında bulunan Çerkezlerin Türk Konsoloslughunu ziyareti hususlarında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 21 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	257
Belge 101	Lazistan Milletvekili Osman Bey'in, TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'den Dostluk Antlaşması'nı kayıtsız şartsız imzalamasına dair aldığı telgrafa rağmen sözkonusu antlaşmayı imzalama cesaretini kendinde göremediği, Sovyet Rusya'nın bir süre Türkiye'ye silah vermeyeceği kanaatiyle Tuapse'den Rize'ye geldiği ve Ermenistan'ın sovyetleştirilmesinin yaratabileceği tehlikeler hususunda TBMM Başkanlığına gönderdiği 21 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	260

Belge 102	TBMM Hükûmeti Dışışleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında parafe edilen Dostluk Antlaşması'nın imzalanmamasının yerinde bir hareket olduğu, Ermenistan'ın sovyetleştirilmesinin Rusların istilası üzerine meydana geldiği, ancak Ermenistan'ı Batı'nın tahriklerine alet olmaktan kurtardığı için bu olayın yararının zararından fazla olduğu hususlarında Lazistan Milletvekili Osman Bey'e gönderdiği 23 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	261
Belge 103	TBMM Hükûmeti Dışışleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'nın kurmay heyetine mensup bir albayın İstanbul'a gidip Sadrazam Tevfik Paşa'ya Ankara Hükûmetinin barış şartlarını sunduğu haberlerinin doğru olmadığı hususunda Sovyet Rusya Dışışleri Halk Komiserliğine iletilmesini teminen TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderdiği 21 Aralık 1920 tarihli telgraf.	262
Belge 104	Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi Başkanı Mustafa Suphi Bey'in, Ankara'ya gelmek niyetinde olduğuna, komünistlerin birinci görevinin emperyalizme karşı ayaklanan Anadolu hareketini her anlamda ve azami ölçüde desteklemek olduğuna dair TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 14 Aralık 1920 tarihli mektup.	263
Belge 105	Sovyet Rusya Dışışleri Halk Komiseri Çiçerin'in, Medivani'nin TBMM Hükûmeti nezdine Sovyet Rusya'nın temsilcisi olarak atandığı, adigeçenin görevini yerine getirebilmesi için gerekli yardımın sağlanması hususunda Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir aracılığıyla TBMM Hükûmeti Dışışleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'e gönderdiği 20 Aralık 1920 tarihli Nota.	263
Belge 106	TBMM Hükûmeti Dışışleri Bakanlığından, Medivani'nin Moskova Hükûmeti tarafından Ankara'ya elçi olarak tayin edilmesi hususundaki görüşünün bildirilmesine dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 21 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	264
Belge 107	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Medivani'nin Moskova Hükûmeti tarafından Ankara'ya elçi olarak tayin edilmesine ilişkin görüşlerini TBMM Hükûmeti Dışışleri Bakanlığına ilettiği 25 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	264
Belge 108	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Moskova Hükûmeti tarafından Ankara'ya elçi olarak tayin edilen Medivani'nin Mustafa Suphi'yle birlikte 26 Aralık 1920 tarihinde Karakilise'den Gümrü'ye hareket edeceklerinin anlaşıldığı, Medivani'nin Mustafa Suphi'yle beraber seyahat etmesi uygun olmayacağından adigeçenlerin Ankara'ya ayrı zamanlarda hareket etmelerini temin edeceği hususunda TBMM Hükûmeti Dışışleri Bakanlığına gönderdiği 26 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	265
Belge 109	TBMM Hükûmeti Dışışleri Bakanlığından, Medivani'ye her türlü misafirperverliğin gösterilmesine, adigeçenin yolculuğunun kolaylaştırılmasına ve Mustafa Suphi Bey'in Türkiye'ye girişinin engellenmesine ilişkin önlemlerin alınmasına dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 27 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	266

Belge 110	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığında, Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye maddi yardımda bulunması, Van, Bitlis ve Muş meselesi, iki ülke arasında parafe edilen Dostluk Antlaşması, Türkiye'nin Batı ülkelerine yönelik siyaseti hususlarında Kars'ta bulunan Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'e gönderilen 22-23 Aralık 1920 tarihli telgraf.	266
Belge 111	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Bekir Sami Bey'in Kars'tan gönderdiği raporda Çiçerin'le vuku bulan son görüşme ve sözkonusu görüşmede gündeme gelen Ermenistan'ın Van vilayeti ile Muş sancağı aleyhine genişletilmesine dair Çiçerin'in talebi hakkında Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e gönderdiği 27 Aralık 1920 tarihli Nota.	270

III. BÖLÜM GÜRCİSTAN İLE İLİŞKİLER

Belge 1	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı adına Ahmet Muhtar Bey'in, Gürcü kuvvetlerinin Batum'u işgal etmesini protesto ettiğine dair Gürcistan Hükümetine gönderdiği 25 Temmuz 1920 tarihli Nota.	275
Belge 2	TBMM Hükümeti Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'in, Ermenistan'a yönelik harekât sırasında Gürcistan'ın tarafsızlığının temini için takip edilecek siyasete ilişkin Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın değerlendirmesini içeren telgrafı TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 22 Eylül 1920 tarihli çok gizli yazı. Sözkonusu telgrafta, Gürcistan'a karşı barışçı bir siyaset izlenmesi ve bunu teminen bir temsilcinin gayriresmî olarak Tiflis'e gönderilmesi önerilmektedir.	276
Belge 3	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Tiflis'e gönderilen 3. Kafkas Tümeni Kurmay Başkanı Yüzbaşı Talat Bey'in Gürcistan Savaş Bakanı Gedevanov ve Genelkurmay Başkanı Zakariadze'yle yaptığı görüşmelere ilişkin raporunu TBMM Başkanlığına ilettiği 12 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.	277
Belge 4	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri Çiçerin'in yanısıra Azerbaycan Dışişleri Bakanı Nerimanov ve Gürcistan temsilcilerine hitaben Gürcistan'ı şüphelendirecek şekilde yazılan ve Erivan Ermeni Telsiz İstasyonundan gönderilen bildiri hakkında Gürcistan nezdinde gerekli siyasi girişimde bulunulmasını teminen TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 5 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.	283
Belge 5	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığının, Ermenistan'a yönelik harekât hakkında Gürcistan'ın endişelerinin giderilmesini teminen Gürcistan Dışişleri Bakanlığına gönderdiği [9 Ekim 1920 tarihli] Nota.	284
Belge 6	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcülerle görüşmek üzere Ardahan'a gönderilen Hilmi Bey'in Ardahan Gürcü Mutasarrıfı Albay Sakinof'la yaptığı görüşmelere ilişkin TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 17 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.	286

Belge 7	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, 3. Kafkas Tümeni Kurmay Başkanı Yüzbaşı Talat Bey'in Tiflis'teki Sovyet Rusya Elçisi Stark'la ve Gürcistan Genelkurmay Başkanı Zakariadze'yle yaptığı görüşmelere ilişkin raporunu ve Zakariadze'nin imzasız gayriresmî yazısını TBMM Başkanlığına ilettiği 17 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafın son maddesinde, Kazım Karabekir Paşa'nın Türkiye-Gürcistan ilişkilerinde izlenecek siyasete dair değerlendirmesi yer almaktadır.	286
Belge 8	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcistan Genelkurmay Başkanı Zakariadze'nin yazısına TBMM Hükûmeti tarafından verilen cevabın gönderildiğine ve Türk ordusunun arzu olunan Horasan-Tahtakıran-Kura Nehri hattını geçmeyeceğine dair Tiflis'te bulunan Türk Temsilcisi Talat Bey'e gönderdiği 20 Ekim 1920 tarihli yazı.	291
Belge 9	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcistan Dışişleri Bakanının Türk askerî birliklerinin Ardahan'a yönelik harekâtı hakkında Sovyet Rusya'nın görüşünü öğrenmek istediğine dair Çiçerin'e gönderdiği telgrafı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 20 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.	292
Belge 10	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcistan Hükûmeti tarafından Türk askerî birliklerinin Ardahan yönünde harekât iddiaları hakkında Çiçerin'e yazılan telgrafa dair Ardahan'daki Gürcü memurları nezdinde girişimde ve teminatta bulunması için Ardahan'da bulunan Türk Temsilcisi Hilmi Bey'e yazdığı telgrafı TBMM Başkanlığına ilettiği 22 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.	292
Belge 11	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Ermenistan'a yönelik harekât nedeniyle ivme kazanan Türk-Gürcü ilişkilerine dair Gürcistan Dışişleri Bakanına gönderdiği [21] Ekim 1920 tarihli Nota.	294
Belge 12	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, 15. Kolordu Komutanı Vekili Kazım Bey'in TBMM Hükûmetinin Tiflis Temsilcisi olarak atanması hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 24 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.	295
Belge 13	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, eski 15. Kolordu Komutanı Vekili Kazım Bey'in TBMM Hükûmetinin Tiflis Temsilcisi olarak atanmasına dair Gürcistan Dışişleri Bakanına gönderdiği 24 Ekim 1920 tarihli Nota.	296
Belge 14	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, eski 15. Kolordu Komutanı Vekili Kazım Bey'in TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcilğine atanması hususunda adıgeçene gönderdiği 26 Ekim 1920 tarihli yazı.	297
Belge 15	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Türkiye ile Gürcistan arasında meydana gelen siyasi gelişmelerin özetine dair TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderdiği 24 Ekim 1920 tarihli yazı.	298
Belge 16	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükûmetinin Tiflis Temsilcisi olarak atanan Kazım Bey'in Tiflis'te izleyeceği siyaset hakkında gönderilmesini istediği talimata ilişkin telgrafını TBMM Başkanlığına ilettiği 24 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.	300

Belge 17	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, TBMM Hükümeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e tevdi edilmek üzere hazırlanan talimatı Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 29 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.	301
Belge 18	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Batum hakkında izlenecek siyasetin belirlenmesi ve Tiflis'e temsilci olarak atanan Kazım Bey'e bildirilmesi hususunda TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 1 Kasım 1920 tarihli telgraf.	302
Belge 19	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Batum dâhil Gürcistan'a karşı izlenecek siyaset hakkında TBMM Hükümeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderdiği 4 Kasım 1920 tarihli talimat.	303
Belge 20	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Tiflis'te bulunan Yüzbaşı Talat Bey'in Gürcistan Genelkurmay Başkanı, Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçisi Şeynman, Azerbaycan Dışişleri Komiseri Hüseyinov ve Azerbaycan'ın Tiflis Temsilcisi Müslüman İsrailov'la yaptığı görüşmelere ilişkin telgrafını TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 7 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, ayrıca, Ermenistan'a yönelik harekâtın Tiflis'teki çevreler üzerindeki etkisine ve Gürcistan'ın askerî durumuna yer verilmiştir.	304
Belge 21	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcistan'ın Ermenistan Askerî Temsilcisi General Kareyoff'un Borçalı kazası hakkındaki Notasını ve sözkonusu Notaya verilebilecek yanıtla ilişkin görüşlerini TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 12 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Ermenistan'a yönelik harekât sırasında Borçalı'nın işgalinin gündeme gelmesi sözkonusu Notayla protesto edilmiş ve Borçalı'nın Gürcistan toprağı olduğu belirtilmiştir.	306
Belge 22	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Gürcistan'ın Ermenistan Askerî Temsilcisi General Kareyoff'un Borçalı kazası hakkındaki Notasına ilişkin olarak Gürcistan Dışişleri Bakanına gönderdiği 12 Kasım 1920 tarihli Nota.	307
Belge 23	Gürcistan Dışişleri Bakanı adına C. Sabakhtarshvili'nin iki ülke ilişkileri hakkında TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanına gönderdiği 20 Kasım 1920 tarihli Nota.	309
Belge 24	TBMM Hükümeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Gürcistan Dışişleri Bakanı Vekili ve Savaş Bakanı Lordkipanidze ve Genelkurmay Başkanı General Sahal ile, güven mektubu takdimi sonrasında iki ülke ilişkileri, Batum meselesi, Gürcistan'ın seferberlik ilanı, Gürcistan'a gelen Türk esirler ve Kafkasya'daki diğer gelişmeler hususlarında yaptığı görüşmeyi TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 13 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	311
Belge 25	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığından, TBMM Hükümeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in Gürcistan'ın seferberliğine ilişkin telgrafına atfen Ermenistan'ın mütarekeyi kabul etmesinde Gürcistan'a hazırlıklarını tamamlamak için zaman kazandırmak amacı olup olmadığının araştırılması hususunda Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 19 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	314

Belge 26	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcistan'ın Ermenistan'la birlikte Türkiye aleyhine hareket etme ihtimalinin göz önüne alındığı, harekâtın buna göre yürütüldüğü ve konunun önemle izlenmekte olduğu hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 19 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	315
Belge 27	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan askerî birliklerinin, verilen süre zarfında, belirlenen hattın doğusuna çekilmeye ve talep edilen askerî malzemeleri sevk etmeye başladıklarını, dolayısıyla Ermenistan'ın Gürcistan'la ortaklaşa Türkiye aleyhine hareket edeceklerine dair kesin bir delil ve işaret olmadığını, Gürcistan'daki seferberliği bir saldırı durumunda savunmayı temin amaçlı olarak değerlendirdiğini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 22 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	315
Belge 28	TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Gürcistan Dışişleri Bakanı Vekili ve Savaş Bakanı ile Genelkurmay Başkanı ve Dışişleri Müsteşarıyla yaptığı görüşmeyi TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ve Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 21 Kasım 1920 tarihli yazı.	316
Belge 29	TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Manchester Guardian gazetesinin Kafkasya Muhabiri Şarl Leonar'la, Kazım Bey'in görevi, Türkiye'nin Sovyet Rusya'yla ilişkileri, Sevr Antlaşması, Azerbaycan'daki gelişmeler, Ermenistan'a yönelik harekâtın nedenleri ve Ermenistan'ın sınırları, Kars ve Gümrü'nün akıbeti, Brest-Litovsk Antlaşması, Ankara Hükûmetinin İngilizlerle uzlaşması durumu, İngiltere-Sovyet Rusya ilişkileri, İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmetinin uzlaşmış olduklarına dair basın haberleri ve Sovyet Rusya'nın vaziyeti hususlarında yaptığı görüşmeyi TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ve Doğu Cephesi Komutanlığına bildirdiği 21 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.	321
Belge 30	TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Slovo gazetesinde yayımlanan mülakatını TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 23 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, muhabirin yönelttiği sorulara Kazım Bey'in Gürcistan'a gelmesinin sebebi, Ankara Hükûmetinin Gürcistan'a yönelik barış yanlısı siyaseti, Ermenistan'a yapılan harekâtın nedenleri, Sovyet Rusya'yla ilişkiler, Ankara Hükûmetinin İstanbul Hükûmetine bakışı ve Yunanistan'la savaşmasının nedenleri hakkında verdiği yanıtlar yer almaktadır.	324
Belge 31	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcistan Hükûmetinin Türk ordusu hakkında Gürcü halkına hitaben yayımladığı bildiriye TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına iletildiği 22-23 Kasım 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, adigeçen, sözkonusu bildirin protestosunu istemektedir.	327
Belge 32	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Gürcistan Hükûmetinin Türk ordusu hakkında Gürcü halkına hitaben yayımladığı bildiriye ilişkin Gürcistan Dışişleri Bakanına gönderdiği 23 Kasım 1920 tarihli Nota.	328
Belge 33	Gürcistan Dışişleri Bakanı adına C. Sabakhtarshvili imzasıyla, iki ülke arasındaki ilişkilere ve Gürcistan'ın seferberlik ilanına dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanına gönderilen 6 Aralık 1920 tarihli Nota.	329

- Belge 34** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcistan Hükümetinin Gürcü halkına hitaben yayımladığı bildiri, Gürcistan'daki seferberlik, İngilizlerin Gürcistan'la anlaşarak Batum'u işgal etmek istemelerinden dolayı Sovyet Rusya'nın İngiltere'yi protesto ettiği, Ermenistan'ın 8 Kasım 1920 tarihli mütareke şartlarını yerine getirmeye başladığı, mütarekenin uygulanmasını denetlemek üzere Kurmay Yüzbaşı Hüsameddin Bey'in başkanlığındaki bir heyetin Karakilis'te bulundurulduğu, Aleksandr Hatisyan'ın başkanlığındaki Ermenistan Barış Heyetinin Gümrü'ye ulaştığı, barış görüşmelerinin yalnızca Ermenilerle yapılacağı, Gümrü'ye gelmiş olan Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani'nin barış görüşmelerinde bulunmayacağı ve Gürcistan, Sovyet Rusya ile Azerbaycan'daki Türk esirler hususlarında TBMM Hükümeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderdiği 24 Kasım 1920 tarihli yazı. 330
- Belge 35** Gürcistan Dışişleri Bakanlığı tarafından Fransızca ve Gürcüce olarak düzenlenen, TBMM Hükümeti Tam Yetkili Temsilcisi olarak Gürcistan Hükümeti nezdine atanan Kazım Bey'in şahsi, konut, haberleşme dokunulmazlığının yanısıra yabancı devletlerin temsilcilerine verilen diğer dokunulmazlıklara sahip olduğunu gösteren 25 Kasım 1920 tarihli belge. 332
- Belge 36** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Türkiye ile Gürcistan arasında belirlenecek sınıra, Batum'un idare şekline ve Acara'yı içine alacak ortak yönetim bölgesinin sınırlarına ilişkin görüşlerini TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 5 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. 334
- Belge 37** TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Gürcistan ile Sovyet Rusya arasında 7 Mayıs 1920 tarihinde imzalanan antlaşma metninin temin edilerek gönderilmesi ve Manchester Guardian gazetesinin Kafkas Muhabiriyle yapılan mülakat hakkında TBMM Hükümeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderdiği 6 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, ayrıca, Gürcistan'a ulaşan Türk esirlerin Türkiye'ye gelmelerine Gürcistan Hükümeti tarafından izin verilmemesinden duyulan rahatsızlığın bildirilmesi, Gürcistan Hükümetiyle barış görüşmeleri başlamak üzere olduğundan ve Tiflis'te bir Türk temsilci bulunduğundan iki ülke arasında telgraf haberleşmesinin tesis edilmesine çalışılması istenmektedir. 335
- Belge 38** TBMM Hükümeti ile Gürcistan Hükümeti arasında imzalanacak barış ve dostluk antlaşmasıyla ilgili müzakereleri yürütmek ve sözkonusu antlaşmayı imzalamak üzere Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'in temsilci olarak görevlendirildiğine dair 13 Aralık 1920 tarihli yetki belgesi. 337
- Belge 39** TBMM Hükümeti ile Gürcistan Hükümeti arasında imzalanacak barış ve dostluk antlaşmasıyla ilgili müzakereleri yürütmek ve sözkonusu antlaşmayı imzalamak üzere Millî Eğitim Bakanı Rıza Nur Bey'in temsilci olarak görevlendirildiğine dair 13 Aralık 1920 tarihli yetki belgesi. 337
- Belge 40** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya ile Gürcistan arasında savaş çıkması durumunda alınmasının uygun olacağını düşündüğü askerî düzenlemelere ilişkin değerlendirme ve açıklamalarını TBMM Hükümeti Genelkurmay Başkanlığına gönderdiği 11 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. 338

Belge 41	TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanı Vekili Fevzi Paşa'nın, Sovyet Rusya ile Gürcistan arasında savaş çıkması durumunda alınacak önlemlere, izlenecek siyasete ve Türkiye-Gürcistan sınırına ilişkin Bakanlar Kurulu Kararını Doğu Cephesi Komutanlığına ilettiği 14 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	339
Belge 42	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e iletilmesini teminen gönderilen şifre telgrafta, TBMM temsilcilerinin Gürcistan'la da barış anlaşması yapmaya yetkili olduklarının belirtildiği, ancak Türkiye ile Gürcistan arasında savaş durumu olmadığından "akd-i sulh" terimi yerine "akd-i itilaf" teriminin kullanılmasının daha uygun olacağı hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 20-21 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	340
Belge 43	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e iletilmesini teminen gönderilen şifre telgraftaki "akd-i sulh" teriminin Gürcistan'ın TBMM Hükûmetine gönderdiği ilk Notasında yer aldığına, ayrıca Misak-ı Millî sınırları içinde bulunan bir halkın iki defa verdiği oyla Türkiye'ye geri verilmesi teyit edilen iki Türk sancağını Haziran 1920'de işgal eden bir hükûmetle TBMM Hükûmeti arasındaki mevcut durumun hukuken savaş durumundan ve yapılacak müzakerelerin barış görüşmelerinden başka bir şey olmadığına dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 21 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	341
Belge 44	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Gürcistan Hükûmeti tarafından TBMM Hükûmeti nezdine tayin edilen temsilci heyetin Samsun'a çıkabileceği ve TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in Tiflis'e kabulünden sonra Gürcistan temsilcisinin de Ankara'ya memnuniyetle kabul edileceğinin Tiflis Hükûmetine bildirilmesine ilişkin talimatı TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderdiği 20 Aralık 1920 tarihli telgraf.	341
Belge 45	Gürcistan Dışişleri Bakanlığından, Ankara'ya gönderilecek Temsilcilik Heyeti hakkında TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderilen 25 Aralık 1920 tarihli Nota. Notada, Gürcistan'ın Ankara'ya Tam Yetkili Temsilci olarak atadığı Simon Medivani başta olmak üzere heyetkilerin isim ve ünvanları yer almaktadır.	342

IV. BÖLÜM AZERBAJCAN İLE İLİŞKİLER

Belge 1	Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin son Hükûmet Başkanı Nesip Yusuffbeyli'nin Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 10 Nisan 1920 tarihli mektup.	345
Belge 2	Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti İstanbul Elçiliği tarafından görevlendirilen Enver Nurettin'in, bahsigeçen elçiliğin Kuva-yı Milliye'yle ilişki tesis etmek istemesi ve Kuva-yı Milliye'ye yapılmak istenen yardım hususlarında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 12 Ağustos 1920 tarihli mektup.	346

Belge 3	Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti İstanbul Elçiliğinin, Sovyet Rusya'nın Türklük âlemi ve Türk hükümetleri için teşkil ettiği tehlike, Azerbaycan'ın işgal edilmesi nedeniyle Anadolu Hükümetinden beklentileri ve Kuva-yı Milliye'ye yapılmak istenen yardım hususlarında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 17 Ağustos 1920 tarihli mektup.	347
Belge 4	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Bakü'ye bir Türk elçi gönderilmesi hususunda TBMM Başkanlığına gönderdiği 21 Temmuz 1920 tarihli telgraf.	349
Belge 5	Memduh Şevket Bey'e, Azerbaycan ile Kafkasya'daki diğer ülkeler hakkında TBMM Hükümetine bilgi göndermekle görevli olmak üzere TBMM Hükümeti Bakü Temsilcisi olarak atandığının bildirildiği 12 Ağustos 1920 tarihli yazı.	349
Belge 6	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığından, TBMM Hükümeti tarafından Azerbaycan ile diğer Kafkas Cumhuriyetleri nezdine temsilci olarak atanan Memduh Şevket Bey'e ve refakatinde bulunan kişilere Türkiye içinde kullanılmak üzere birer seyahat belgesi ve yabancı ülkelerde kullanılmak üzere birer pasaport verilmesini teminen Ankara Polis Müdürlüğüne gönderilen 15 Ağustos 1920 tarihli yazı.	349
Belge 7	Azerbaycan Hükümeti nezdine TBMM Hükümeti Temsilcisi olarak atanan Memduh Şevket Bey için TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan 15 Ağustos 1920 tarihli pasaport.	350
Belge 8	Memduh Şevket Bey'in TBMM Hükümeti Bakü Temsilcisi olarak atandığına dair 15 Ağustos 1920 tarihli güven mektubu.	350
Belge 9	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığı tarafından, Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti nezdine TBMM Hükümeti Temsilcisi olarak atanan Memduh Şevket Bey'e verilen 15 Ağustos 1920 tarihli yazılı talimat. Talimatta, bölgenin önemine değinildikten sonra Memduh Şevket Bey'in Kafkasya'ya ilişkin görevi ayrıntılı şekilde açıklanmaktadır.	350
Belge 10	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Azerbaycan Sovyet Hükümeti Başkanı Dr. Neriman Nerimanov ile Halil Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupları ilettiğine ve Bakü'ye bir elçilik heyetinin gönderilmesinin pek gerekli olduğuna ilişkin TBMM Başkanlığına gönderdiği 14-16 Ağustos 1920 tarihli telgraf.	351
Belge 11	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı adına Ahmet Muhtar Bey'in, Azerbaycan Cumhuriyeti'yle daimî diplomatik ilişki tesisini öteden beri gerekli gören hükümetin Bakü'ye bir temsilci göndermeye karar verdiğini, bu görev için Memduh Şevket Bey'i tayin ettiğini, adıgeçenin Ankara'dan hareket ettiğini Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya bildirdiği 22 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.	352
Belge 12	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı adına Ahmet Muhtar Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'nın Azerbaycan Sovyet Hükümeti Başkanı Dr. Neriman Nerimanov'a yazdığı mektubu Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya ilettiği 24 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.	353

Belge 13	TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Azerbaycan'la düzenli diplomatik ilişki tesisindeki önemi takdir eden TBMM Hükümetinin bir jest olmak üzere Memduh Şevket Bey'i Azerbaycan'a temsilci olarak gönderdiği, Azerbaycan Sovyet Hükümeti tarafından Ankara'da bir elçilik açılması hâlinde Türkiye'nin Bakü Temsilciliğinin de elçiliğe dönüştürülmesinin kararlaştırıldığı, Afgan asıllı olan ve beş senedir Türk ordusunda görev yapan Abdurrahman Bey'in TBMM Hükümeti tarafından Afganistan Hükümeti nezdine temsilci olarak gönderildiği hususlarında Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 25 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.	354
Belge 14	TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey'in kardeş Azerbaycan Hükümetinin Malta'da tutuklu bulunan Türk vatandaşları serbest bırakılmadıkça İngiliz esirlerini İngiltere Hükümetine iade etmeyeceğini resmî olarak bildiren Azerbaycan'a TBMM Hükümeti adına teşekkür edilmesini teklif ettiği önerge hakkında Bakanlar Kurulu Başkanlığına gönderdiği 23 Ekim 1920 tarihli yazı.	355
Belge 15	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığı tarafından TBMM Hükümeti Bakü Temsilcisi Memduh Şevket Bey'e iletmek üzere Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen, TBMM Hükümetinin siyasi ve askerî başarıları sonucu meydana gelen İstanbul'daki kabine değişikliği, Sovyet Rusya Hükümeti temsilcileri ile TBMM Hükümeti temsilcileri arasında kararlaştırılan Dostluk Antlaşması'nın esasları, Azerbaycan Sovyet Hükümetinin Malta'daki Türk vatandaşları hakkında İngiltere Hükümetine verdiği Notadan dolayı TBMM'nin Azerbaycan Hükümetine gönderdiği teşekkür mesajı ile Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'ya esir düşen Türk esirlerin ülkelerine dönüşte Bakü'de Kızıl Ordu birliklerine zorla kaydedilmeleri hususlarındaki talimatları içeren 27 Ekim 1920 tarihli telgraf.	355
Belge 16	TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Azerbaycan vatanseverlerinin ve özellikle Karabağ halkının Türk ordusuna fiili destek ve yardımda bulunacaklarının gelen raporlardan anlaşıldığı, bu nedenle azami yardımın sağlanması hususunun Bakü Temsilcisine tebliği hakkında TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 8 Kasım 1920 tarihli gizli yazı.	357
Belge 17	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığının, Azerbaycan vatanseverlerinden ve özellikle Karabağ halkından azami yardımın temin edilmesi hususunun Bakü Temsilcisine tebliğ edilmesine ilişkin TBMM Başkanlığına gönderdiği 13 Kasım 1920 tarihli yazı.	358
Belge 18	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükümeti nezdine tam yetkili ve olağanüstü temsilci olarak atanan Behbud Şahtahinski'nin mektubunu TBMM Başkanlığına iletmediği 2 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	358
Belge 19	Ahmet Muhtar Bey'in, Mustafa Kemal Paşa imzalı yazıyı Azerbaycan'ın TBMM nezdine tam yetkili ve olağanüstü temsilci olarak atadığı Behbud Şahtahinski'ye tebliğ edilmek üzere Kazım Karabekir Paşa'ya iletmediği 7 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	359

- Belge 20** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, gerek Azerbaycan gerek Kafkas meseleleri hakkında Azerbaycan Hükûmetinin görüşlerinin Behbud Şahtatinski'den öğrenilmesi hususunda Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 4-5 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Sözkonusu telgrafa eklenen ve TBMM Hükûmeti Bakü Temsilcisi Memduh Şevket Bey'e iletilmesi istenen telgrafta, Gürcistan Hükûmetinin TBMM Hükûmetine başvurarak barış görüşmeleri için hazır olduğunu bildirdiği belirtilmekte, Azerbaycan halkının menfaatini gözetmek Türkiye'nin başlıca amaçlarından biri olduğundan Gürcistan ve özellikle Batum meselesinde Azerbaycan'ın görüşünün öğrenilerek bildirilmesi, Kazım Karabekir Paşa ile Medivani arasında Kafkas meseleleri hakkında müzakereler başlamak üzere olduğundan Azerbaycan'ın bu konuda ne gibi arzularının olabileceğinin iletilmesi istenmektedir. 360
- Belge 21** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Behbud Şahtatinski'nin Gümrü'de kendisine teklif ettiği anlaşma hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 5 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. 362
- Belge 22** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Behbud Şahtatinski'nin Gümrü'de teklif ettiği anlaşma hakkında Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 7 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. 364
- Belge 23** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Behbud Şahtatinski'nin teklif ettiği antlaşmaya ilişkin telgrafla bildirilen soruların adıgeçen tarafından yanıtlanması, Moskova'da Türkiye ve Sovyet Rusya temsilcileri tarafından müzakere edilen ve her maddesi parafe edilen Dostluk Antlaşması'nın bir an önce imzalanmasının arzu edildiği, Türkiye'nin millî bağımsızlığına kastetmiş olan emperyalistlerle hiçbir suretle uyuşmamaya yemin edildiği, bu nedenle Sovyet Rusya ile siyasi ve askerî bir antlaşma imzalamak üzere Bakü'ye temsilcilerin gönderildiği, Ankara ile İstanbul arasında uzlaşma zeminini yoklamak üzere İstanbul Hükûmetinin gönderdiği heyetin Ankara'ya geldiği, hükûmetin emperyalizme karşı mücadeleye devamda ne derece kararlı olduğunu göstermek ve bu husustaki samimiyetinden Sovyet Rusya'nın şüphe etmemesi için heyetin Ankara'da alıkoyulduğu hususlarında Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 9 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. 364
- Belge 24** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Bakü'ye gidecek Türk Heyetinin Azerbaycan'la uygun bir antlaşma yapabileceği, Sovyet Rusya'yla bir an önce imzalanması arzu edilen Dostluk Antlaşması'nın TBMM Hükûmetinin Moskova Büyükelçisi olarak atanan Ali Fuat Paşa tarafından Bakü'de imzalanmasının uygun olabileceği, İstanbul Hükûmeti tarafından gönderilen heyetin Ankara'ya getirilmesinin TBMM Hükûmetinin İngilizlerle anlaşacağı şüphesini büsbütün yok ettiği hususlarında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 12 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. 366
- Belge 25** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Behbud Şahtatinski'nin Gümrü'de teklif ettiği anlaşma hakkında Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 16 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgraf ekinde, Türk tarafının sunduğu anlaşma maddeleri yer almaktadır. 367

Belge 26	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in TBMM Hükümeti Bakü Temsilcisi Memduh Şevket Bey'e, Türkiye ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında akdi kararlaştırılan antlaşma ile diğer sözleşmeleri müzakere etmek ve imzalamak için Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'in başkanlığında Millî Eğitim Bakanı Rıza Nur Bey ve Memduh Şevket Bey'den oluşan bir heyetin seçildiğini bildirdiği 13 Aralık 1920 tarihli yazı. Yazı ekinde, adigeçenler için hazırlanan yetki belgesi bulunmaktadır.	368
Belge 27	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Azerbaycan'ın TBMM nezdine tam yetkili ve olağanüstü temsilci olarak atadığı Behbud Şahtatinski'nin Ankara'ya gelmeden Gümrü'den Bakü'ye dönmüş olmasından dolayı Bakü Temsilciliğinin elçiliğe dönüştürülmesinde acele etmemenin daha uygun olacağına dair TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 12 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	369
Belge 28	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığında, Bakü Temsilciliğinin elçiliğe dönüştürülmesi için bir süre daha beklemenin Bakanlıkça da uygun görüldüğüne dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 16 Aralık 1920 tarihli telgraf.	370
Belge 29	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Azerbaycan Sovyet Hükümeti Başkanı Dr. Neriman Nerimanov'un mektubunu Mustafa Kemal Paşa'ya iletildiği 16 Aralık 1920 tarihli telgraf. Söz konusu mektupta, Mustafa Kemal Paşa ve Kazım Karabekir Paşa'dan gelen mektupların okunduğu, adigeçenlerin isteklerini yerine getirmek için pek ciddi surette hem Bakü'de hem de Moskova'da çalışıldığı belirtilmektedir.	370

V. BÖLÜM

AFGANİSTAN İLE İLİŞKİLER

Belge 1	TBMM Hükümeti tarafından Afganistan Hükümeti nezdine fahri temsilci olarak tayin edilen Abdurrahman Bey için Ankara Polis Müdürlüğünden talep edilen seyahat belgesine ilişkin 15 Ağustos 1920 tarihli yazı.	373
Belge 2	TBMM Hükümeti tarafından Afganistan Hükümeti nezdine temsilci olarak tayin edilen Abdurrahman Bey'in Erzurum, Nahçıvan, Bakü ve Moskova üzerinden gerçekleştireceği Kabil seyahati için düzenlenen 17 Ağustos 1920 tarihli pasaport.	373
Belge 3	TBMM Hükümeti tarafından Afganistan Hükümeti nezdine temsilci olarak tayin edilen Türk ordusu subaylarından Abdurrahman Bey'in 18 Ağustos 1920 tarihli güven mektubu.	374
Belge 4	Afganistan Hükümetinin Rusya ve Türkistan Elçisi Muhammed Veli Han'ın TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 28 Ağustos 1920 / 6 Sünbüle 1299 tarihli mektup ve sözkonusu mektubun o dönem yapılan çevirisi.	375
Belge 5	TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Afganistan'ın Rusya ve Türkistan Elçisi Muhammed Veli Han'a gönderdiği cevabi mektubu.	376
	3. Tümen Komutanı Vekili Ali Rıza Bey'in, Cemal Paşa'nın TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mektubu adigeçene iletildiği	

- Belge 6** 24 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf. 13 Ağustos 1920 tarihli mektupta, Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya dört mektup gönderdiğini, hiçbirine cevap alamadığını, Kemal Paşa'nın iki satırlık mektubuna ihtiyacı olduğunu, bu mektubunun hareket tarzının tayini için rehber olacağını ifade etmekte ve Afganistan'a geçeceğini beyanla kendisi hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın Afgan Emirine bir bildirim göndermesini istemektedir. 376
- Belge 7** TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Afganistan'a geçen Cemal Paşa'nın bahsi geçen ülkede takip etmesi gereken hususlara ilişkin adigeçene iletmek üzere bir talimatın ivedi şekilde hazırlanması hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 8 Aralık 1920 tarihli çok gizli yazı. 377
- Belge 8** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Cemal Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mektubu TBMM Başkanlığına ilettiği 15 Aralık 1920 tarihli telgraf. 14 Eylül 1920 tarihli mektupta, Cemal Paşa, Afganistan'a gitmeye muvaffak olduğunu, burada Osmanlı subaylarından Binbaşı Ziya ve Rıfat Beylere rastladığını, adigeçenlerin, Afgan Emiri Amanullah Han'ın Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektubu hamilen Türkiye'ye döndüklerini; sözkonusu mektupta, Emir, Afganistan ordusu için bir subay heyetinin gönderilmesini rica ettiğini; ileride Afganistan'da gerçekleştirmeyi düşündüğü harekât için Emir bu ricasının kabul edilmesinin pek uygun olacağını ifade etmektedir. 378
- Belge 9** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Afgan ordusunun tanzimi için Türkiye'den bir subay heyetinin Afganistan'a gönderilmesi hususunda Millî Savunma Bakanı Fevzi Paşa'ya gönderilen 21 Aralık 1920 tarihli yazı. Afganistan'ın düzenli orduya sahip olmasının Türkiye için taşıdığı öneme vurgu yapılan yazıda, bu heyeti oluşturacak subayların seçilmesinde ve kendilerine verilecek talimatta dikkate alınması gereken hususlara yer verilmiştir. 379
- Belge 10** Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Afganistan Emiri Amanullah Han'ın mektubunu TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği 19 Aralık 1920 tarihli telgraf. Telgraf ekinde yer alan 4 Ağustos 1920 tarihli mektupta, Amanullah Han, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'ya esir düşen Ziya Bey, Rıfat Bey ve Hüseyin Cahit Bey isimli üç Osmanlı subayının serbest bırakıldıktan sonra Türkistan ve Buhara yoluyla Afganistan'a geldiklerini, adigeçenlerin Afganistan ordusunda görevlendirildiklerini, memnuniyetle karşılanan hizmetlerinin tamamlanmasının ardından ülkelerine dönmek istediklerini, bu isteklerini kabul ettiğini, bu vesileyle sözkonusu mektubu yazmaya karar verdiğini belirtmekte ve Afganistan ordusunu düzenlemek üzere Türkiye'den askerî bir heyetin Afganistan'a gönderilmesini talep etmektedir. 380
- Belge 11** TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Afganistan Emiri Amanullah Han'a gönderdiği 19 Mayıs 1921 tarihli mektup. Mektupta, Ziya Bey, Rıfat Bey ve Hüseyin Cahit Bey adındaki üç Osmanlı subayının Türkiye'ye dönerken beraberlerinde getirdikleri Amanullah Han'a ait mektubun şükranla teslim alındığı, iki ülke arasında Moskova'da imzalanan antlaşmadan bahisle Emir Amanullah Han tarafından TBMM Hükûmeti nezdine bir

elçilik heyetinin gönderildiği ve bu görev için hanedan mensubu olan Sultan Ahmed Han'ın seçilmesinin özellikle memnuniyetle karşılandığı, buna mukabil TBMM Hükümetini Afganistan Hükümeti nezdinde temsil etmek üzere bir elçilik heyetinin hazırlandığı ve bu heyet beraberinde talep edilen askerî uzman ve öğretilerinin de gönderileceği kaydedilmektedir. 381

VI. BÖLÜM FRANSA İLE İLİŞKİLER

- Belge 1** 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'in, Bursa'da Fransız Komutan Louis Franchet d'Espèrey'nin temsilcisi durumunda bulunan Fransız binbaşısı ile yardımcısının kendisine Türkiye lehinde sözler söylediği, ancak "bunların tazıya tut, tavşana kaç" gibi bir siyaset izlemeleri de mümkün olduğunu ifadeyle siyasi durum hakkında bilgilendirilmesi talebini Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği 7 Kasım 1919 tarihli şifre telgraf. 385
- Belge 2** Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi durum hakkında 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'e gönderdiği 10 Kasım 1919 tarihli şifre telgraf. 385
- Belge 3** Edirne'deki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Geçici Heyet Başkanı Şevket Bey'in, Gümülçine'den alınan istihbarata atfen Fransızların Edirne'yi işgal etmek istediğini, Batı Trakya Genel Valisi General Charpy'nin Gümülçine'deki Genel Valilik Merkezinin Edirne'ye nakli için emir aldığını Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 19 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf. 386
- Belge 4** Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Fransa'nın Gümülçine'deki Batı Trakya Genel Valiliğinin Edirne'ye nakledilmesi hususunda 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e gönderdiği 20 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Genel Valiliğin Edirne'ye naklinin Yunanistan'ın Doğu Trakya üzerindeki emellerinin gerçekleşmesinin başlangıcı demek olacağı belirtilmekte, şiddetli bir ulusal direniş için silahlı örgütlenmenin eksikliklerinin bir an önce tamamlanması istenmektedir. 387
- Belge 5** Edirne Milletvekili Şeref Bey'in, Fransa'nın Karaağaç Komutanının Doğu Trakya'nın işgal edileceğini söylediğine; Doğu Trakya'nın işgalinin her iki parçayı birleştirmek suretiyle Batı Trakya'daki gibi bir yabancı idare tesisi veya Yunanistan'a öncülük için olduğuna, Osmanlı'ya bağlılık davasını ileri sürmek ihtimali kalmadığı takdirde Doğu Trakya'yı kurtarmak ve mandayı kabul etmemek için İstanbul'la anlaşarak 'Trakya Trakyalılarıdır' sözüne uygun şekilde hareket edileceğine dair Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği anlaşılan 2 Mart 1920 tarihli telgraf. 387
- Belge 6** Mustafa Kemal Paşa'nın, yabancıların planlarının uygulanmasına engel olmak üzere Doğu Trakya hakkında öngörülen görüşlere katıldığına, ancak Doğu Trakya'yı kurtarmak için İstanbul'la anlaşarak 'Trakya Trakyalılarıdır' sözüne uygun şekilde hareket edileceği hususunun merkez hükümetin alacağı vaziyetle belli olduğundan bu konuda pek dikkatli hareket etmek ve acele etmemek gerektiğine dair Edirne Milletvekili Şeref Bey'e gönderdiği 2 Mart 1920 tarihli telgraf. 388

Belge 7	Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne Heyeti Başkanı Şevket Bey ile Edirne Milletvekili Şeref Bey'in, Doğu Trakya'yı kurtarmak için İstanbul'la anlaşarak 'Trakya Trakyalılarıdır' sözüne uygun şekilde hareket edileceği hususunun son çare olduğuna, bu konuda ihtiyatla ve basiretle hareket edileceğinin şüphesiz olduğuna ilişkin Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri anlaşılan 2 Mart 1920 tarihli telgraf.	389
Belge 8	Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne Merkez Heyeti adına Şevket Bey'in, Trakya hakkında Fransa'nın Karaağaç Komutanıyla yaptığı görüşmeye dair Heyet-i Temsiliye'ye ilettiği 5 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf.	389
Belge 9	Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti adına Şevket Bey'in, 4 Nisan 1920 tarihinde Batı Trakya Meclisinin resmen açıldığına ve bu durumun Fransa'nın Karaağaç Komutanının değerlendirmesine uygun olduğuna dair Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 5 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf. Batı Trakya Meclisinin açılışına ilişkin Karaağaç İslam Cemaati'nin mesajı da telgrafta yer almaktadır.	390
Belge 10	Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne Merkez Heyeti Başkanı Şevket Bey'in, Fransa'nın İstanbul Yüksek Komiserliğinden Fransa'nın Karaağaç Komutanlığına gönderilen emirde Cafer Tayyar Bey'le görüşülmek üzere adigeçenin İstanbul'a çağırıldığı, heyetçe yapılan müzakere sonucunda adigeçenin İstanbul'a gitmesinin uygun görüldüğü hususunda Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 24 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf.	391
Belge 11	Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne Merkez Heyeti Başkanı Şevket Bey'in Trakya hakkındaki gelişmelere dair TBMM Başkanlığına gönderdiği 6 Mayıs 1920 tarihli şifre telgraf.	392
Belge 12	TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Trakya hakkında izlenecek siyasete dair Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne Merkez Heyeti'ne gönderdiği 11 Mayıs 1920 tarihli şifre telgraf.	394
Belge 13	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in Trakya hakkında izlenecek siyasete dair 1 Aralık 1920 tarihli yazısı.	395
Belge 14	Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün, Fransa'nın Trabzon Temsilcisi Lepissier'nin Trabzon'dan çıkarılması hususunda Trabzon Valisi ile Fransız Torpido Komutanı arasında yapılan görüşmeye ilişkin Trabzon İstihbarat Müdürü Feridun Fahri Bey'in telgrafını TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği 25 Ağustos 1920 tarihli telgraf.	398
Belge 15	Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, bir Fransız torpidosunun Trabzon vilayetine tevdi ettiği Notayla Fransa'nın Trabzon Temsilcisinin Trabzon'dan çıkarılmasını Fransa'nın Karadeniz Filosu Komutanlığı adına protesto ettiğine dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 11 Eylül 1920 tarihli telgraf.	399
Belge 16	Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürü Süleyman Necati Bey'in, Fransızların Antep şehrini kuşatmaları sırasında Antep Mutasarrıfı Sabri Bey ile Fransız Komutanlar Andrea ve Abadie arasında teati edilen Notaları TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 2 Eylül 1920 tarihli yazı.	

- 11-17 Ağustos 1920 tarihleri arasını kapsayan Notalar, şehrin teslim edilmesi talebine ve Antepililerin bu talebe direnmesine ilişkindir. 400
- Belge 17** TBMM Hükûmeti Millî Savunma Bakanı Fevzi Paşa'nın, sekiz Fransız esiri adına Maraş'tan gönderilen telgraftan bahisle, sözkonusu esirler ile Konya Merkez Hastahanesi'nde bulunan iki Fransız esirin memleketlerine iadelerinin rica edildiği hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 19 Ekim 1920 tarihli yazı. Yazıda, aynı sayıda Türk esirinin serbest bırakılması karşılığında sözkonusu talebin yerine getirilebileceği değerlendirilmesinde bulunulmakta ve konunun Dışişleri Bakanlığınca takip edilmesi istenmektedir. 405
- Belge 18** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Bakanlığın Adana Fransız Komutanlığıyla teması olmadığından Adana Cephesi Komutanlığının Fransız Komutanla müzakereye girişmesinin daha uygun olacağı, serbest bırakılacak her Fransız esir karşılığında bir Türk esirinin iadesini talep etmek yerine, malul Osmanlı esirleri daha çok olduğundan, bütün malul esirlerin sayı gözetilmeksizin karşılıklı değişimini talep etmenin daha çok Türk vatandaşın esaretten kurtulmasını temin edeceği hususunda TBMM Hükûmeti Millî Savunma Bakanlığına gönderilen 27 Ekim 1920 tarihli yazı. 406
- Belge 19** TBMM Hükûmeti Millî Savunma Bakanı Fevzi Paşa'nın, Kayseri'de esir bulunan Fransız Dr. Galan'ın serbest bırakılmak talebinde bulunduğu, Fransızlar elinde esir bir Türk doktorunun, mevcut değilse aynı rütbedeki bir Türk subayının, Fransızlar tarafından iadesi hâlinde adıgeçenin talebinin kabul edilebileceği ve bu konudaki diplomasi girişiminin Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılması hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 28 Ekim 1920 tarihli yazı. 406
- Belge 20** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, esir Fransız Dr. Galan meselesinde dahi Adana Cephesi Komutanlığı tarafından Fransızlarla görüşülmesinin ve Dr. Galan'la, eğer mevcutsa, diğer Fransız sağlık memurlarının iadesi karşılığında Osmanlı doktorlarından başka Mersin ve diğer yerlerde tutuklu bulunan bütün sivil esirlerin de karşılıklı iadesinin talep edilmesinin uygun olacağı hususunda TBMM Hükûmeti Millî Savunma Bakanlığına gönderilen 4 Kasım 1920 tarihli yazı. 407
- Belge 21** TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanı Vekili Fevzi Paşa'nın, ağır yaralı Fransız esirlerin iadesine taraftar olduğu ve gereğinin yapılması hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında gönderdiği 10 Kasım 1920 tarihli yazı. 407
- Belge 22** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Türklerin elindeki esir Fransız malul, doktor ve sağlık memurlarının iade edilmesi karşılığında Fransızların elinde bulunan bütün malul Osmanlı esirleriyle doktor, sağlık memurlarının ve siyaseten tutuklu sivillerin iadesini talep etmenin Cenevre Antlaşması'na daha uygun olacağı gibi daha çok Türk vatandaşının esaretten kurtarılmasını sağlayacağına dair TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına gönderilen 15 Kasım 1920 tarihli yazı. 408
- Belge 23** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, esir Türk ve Fransız ağır yaralıların değişimi için Kızılay ile Fransızlar arasında devam eden müzakerelere ilişkin İstanbul Kızılay Başkanlığına gönderilen telgraf.

	Telgrafta, TBMM Hükümetinin konu hakkındaki görüşüne yer verilmekte, Türk ve Fransız esirlerin karşılıklı olacak şekilde serbest bırakılması ve ailelerine iade edilmesi istenmektedir.	408
Belge 24	TBMM Hükümeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Kömür Komisyonu'ndaki Fransız Temsilcisi tarafından İstanbul'a gitmek üzere Zonguldak Limanı'ndan Osmanlı vapuruna bindirilen bir Ermeni kadın ile iki kızın polis tarafından vapurdan indirildiğine, bunu öğrenen Fransız Komutan Yaveri Yüzbaşı Povazo ve diğer Fransızların Türk polislerine ve memurlarına karşı takındığı sert tutuma ilişkin Zonguldak Mutasarrıflığının bildirdiği hususları TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 14 Kasım 1920 tarihli yazı.	409
Belge 25	TBMM Hükümeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Fransızların Zonguldak'taki düşmanca hareket ve müdahalelerine ilişkin Zonguldak Mutasarrıflığından alınan dört şifre telgrafı TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 15 Kasım 1920 tarihli yazı.	410
Belge 26	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığında, Fransızların TBMM Hükümeti memurlarına müdahale ve devletin emirlerine muhalefet etmeye devam etmeleri durumunda kömür madenlerinde çalışan işçilerin askerlik tecillerine son verilip tamamının dâhile celbolunacağı ve kömür üretiminin yasaklanacağı hususunda Bakanlıkça hazırlanan Notanın Zonguldak Fransız İşgal Komutanlığına tevdi edilmek üzere ilettiğine dair TBMM Hükümeti İçişleri Bakanlığında gönderilen 17 Kasım 1920 tarihli yazı.	413
Belge 27	Zonguldak Mutasarrıfı Nusret Bey'in, Fransız askerlerinin Kozlu köyünde Osmanlı bayrağına yaptıkları saygısızlık nedeniyle, adigeçenin, Zonguldak Fransız İşgal Komutanlığı nezdinde olayı yazılı olarak protesto ettiğine dair TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığında gönderdiği 6 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	414
Belge 28	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığında, Türk bayrağına yapılan saygısızlığa ilişkin Mutasarrıf Nusret Bey'in hareket tarzının pek uygun ve takdire şayan olduğuna dair Zonguldak Mutasarrıflığına gönderilen 12 Aralık 1920 tarihli telgraf.	415
Belge 29	Zonguldak Mutasarrıfı Nusret Bey'in, bayrak olayı hakkında Zonguldak'taki Fransız Komutan Yarbay Créatin'le yaptığı görüşmeye ilişkin TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığında gönderdiği 11 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Créatin'in, Kozlu'daki bayrak olayı nedeniyle üzüntüsünü ifade ettiği ve özür dilediği, olaya karışan askerlere yetkisi dâhilindeki en ağır cezayı verdiğini, bundan böyle bu gibi uygun olmayan durumların tekrarlanmaması için önlemlerin alınmasını teminen gerekli talimatı verdiği kaydedilmektedir.	415
Belge 30	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Türk bayrağının yırtılmasından ve Türkiye'nin içişlerine müdahale edilmesinden dolayı ortaya çıkan sorunlara rağmen, yapılan özür dolayısıyla ve Fransızların sözlerinde durmaları şartıyla, bayrak olayına kapanmış gözüyle bakılacağı, Karadeniz sahillerinin herhangi bir devlet tarafından ablukaya alınması durumunda her şeyden önce Türkiye'nin buna ilk karşılığının Fransızları Zonguldak'tan çıkarmak olacağına Fransızlara ihsas ettirilmesi hususlarında	

	Zonguldak Mutasarrıflığına gönderdiği 16 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	416
Belge 31	Zonguldak Mutasarrıfı Nusret Bey'in, yapılan ötür dolayısıyla ve Fransızların sözlerinde durmaları şartıyla, Türk bayrağının yırtılması olayına hükümetçe kapanmış gözüyle bakılacağı, Karadeniz sahillerinin ablukaya alınması durumunda her şeyden önce Fransızların Zonguldak'tan çıkarılacağı hususlarını Fransız Komutana ilettiğini, Fransız Komutanın abluka meselesinden haberi olmadığını ve konuyla meşgul olacağını ifade ettiğini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 21 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	417
Belge 32	İnebolu İstihbarat Subayı Şevki Bey'in, bir Fransız yüzbaşısıyla İnebolu'ya gelen Binbaşı Ömer Kerami Bey'in raporunu TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına gönderdiği 17-18 Aralık 1920 tarihli telgraf. Söz konusu raporda, özetle, Fransızların Ankara Hükûmetiyle anlaşmak ve siyasi müzakerelere girişmek istediği belirtilmektedir.	418
Belge 33	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Fransızların Ankara Hükûmetiyle anlaşmak ve siyasi müzakerelere girişmek isteği hakkındaki değerlendirmesini İnebolu İstihbarat Zabıtlığına tevdi edilmek üzere TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına ilettiği 19 Aralık 1920 tarihli yazı.	419
Belge 34	Hamit Bey'in, Fransızların kendisini ziyaretle, Ankara'ya elçi göndermek ve Fransız elçinin kabul edilip edilmeyeceğini öğrenmek istediklerini, toplanacak konferansta Türklerin iddialarını savunacaklarını, bu nedenle hem Paris'e hem İstanbul'a Ankara'dan bir temsilci gönderilmesini arzu ettiklerini, Türk ve Fransız esirler konusunda Amerikalıların aracılığından vazgeçilmesini ifade ettikleri; İstanbul'a gelecek olan Fransız Elçisi General Pelle'nin barış yapmak için kesin emir aldığı; Türkiye'nin istediği barışa yakında ulaşacağı, bu barışın da Misak-ı Millî olacağı, fakat Batum, Batı Trakya, Boğazlar meselesi gibi birkaç noktanın değiştirilmesinin lazım geleceği hususlarında Adnan Bey'e gönderdiği 19 Aralık 1920 tarihli mektup.	420
Belge 35	Zonguldak İstihbarat Müdürü Ragıp Bey'in, Kızılay Başkanı Hamit Bey'in TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Adnan Bey'e tevdi edilmek üzere gönderdiği telgrafi Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğüne ilettiği 25 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Fransızların, Sevr Antlaşması'nda yapılacak değişiklik için Türklerin görüşünü savunmak üzere Anadolu'nun görüşünü bilmek istedikleri, hem Paris'e hem İstanbul'a Ankara'dan bir temsilci gönderilmesini arzu ettikleri, Ankara'ya temsilci göndermek ve temsilcilerinin kabul edilip edilmeyeceğini öğrenmek istedikleri kaydedilmektedir.	422
Belge 36	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, İstanbul'da Osmanlı Bankası İdare Meclisi Üyesi Hamit Bey'e iletilmek üzere Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğüne gönderilen 28 Aralık 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, Fransızlar tarafından Anadolu'ya karşı tekrar gösterilmek istenen dostluğa Ankara Hükûmetinin güveninin olmadığı, Fransızlardan Türkiye aleyhinde hareket edenler bulundukça Paris'e veya İstanbul'a temsilci göndermekten meydana	

	gelecek bir yarar görülmediği, ancak yetki sahibi bir memurun Paris'e gönderilebileceği, her maddesi Türk milletinin hayatına kasteden Sevr Antlaşması'nın değiştirilmesinin tartışmaya açılmayacağı, Anadolu'nun isteğinin barış müzakerelerine baştan başlamak olduğu, Türklerin barış şartlarının Misak-ı Millî sınırları içinde siyasi ve iktisadi tam bağımsızlığının temini olduğu, Fransa'yla barış yapılmadıkça Türkiye'nin ittifaklarını bozmaya çalışacağı açık olan bir Fransız temsilcinin Ankara'ya gelmesinin yarar sağlamayacağı hususları yer almaktadır.	422
Belge 37	TBMM Hükümeti Millî Savunma Bakanı Fevzi Paşa'nın, iki Fransız yetkilinin, Binbaşı Ömer Kerami ile Yüzbaşı Ali Hıfzı Beylerin müzakereler için Ankara'ya geleceklerinin Kastamonu ve Bolu Havalisi Komutanlığından bildirildiği hususunda TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 28 Aralık 1920 tarihli yazı.	424
Belge 38	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığından, iki Fransız yetkilinin, Binbaşı Ömer Kerami ile Yüzbaşı Ali Hıfzı Beylerin müzakere için Ankara'ya gelmelerinin uygun olmadığı hususunda TBMM Hükümeti Millî Savunma Bakanlığına gönderilen 28-29 Aralık 1920 tarihli yazı.	424
Belge 39	TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığından, Türkiye'nin Batı devletleri (Fransa, İtalya ve İngiltere) ve Sovyet Rusya'yla ilişkilerine dair Doğu Cephesi Komutanlığına, Yusuf Kemal ve Rıza Nur Beylere, Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'ya, Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e ve Bakü Temsilcisi Memduh Şevket Bey'e gönderilen 29-30 Aralık 1920 tarihli telgraf. Telgraf, 1920 yılında dış politikada yaşanan gelişmelerin bir özeti/ değerlendirmesi niteliğindedir.	425

VII. BÖLÜM İNGİLTERE İLE İLİŞKİLER

Belge 1	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Canik Mutasarrıfı Hamit Bey'in Samsun'daki İngiliz Siyasi Temsilci Salter'la yaptığı seyahatin nedenleri hakkında bilgi talebinde bulunduğu ve İngiliz askerlerinin Merzifon'dan çekilmesinin nedenleri hakkındaki düşüncelerini ifadeyle bu konudaki görüşlerinin ve alınmış önlemlerin bildirilmesini istediği hususlarında adıgeçene gönderdiği 22 Eylül 1919 tarihli şifre telgraf.	431
Belge 2	Canik Mutasarrıfı Hamit Bey'in, Samsun'daki İngiliz Siyasi Temsilci Salter'la yaptığı seyahat ve İngiliz askerlerinin Merzifon'dan çekilmeleri hakkında 3. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 23 Eylül 1919 tarihli telgraf.	431
Belge 3	15. Tümen Komutanı İsmail Bey'in, bölgedeki asayişin durumu, İngilizlerin Samsun'dan gitmelerinden dolayı halkın üzgün olup olmadığı ve Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesinin nedenleri hakkında Samsun'a gelen İtilaf Devletleri Temsilcisi Amiral de Robeck'le yaptığı görüşmelere ilişkin 3. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 11 Ekim 1919 tarihli telgraf.	432
Belge 4	15. Kolordu Komutanı Vekili Kazım Bey'in, Yarbay Rawlinson'ın Mustafa Kemal Paşa ve Kazım Karabekir Paşa'yla görüşmek üzere 11 Kasım 1919'da İstanbul'dan hareket ettiğini Erzincan'da bulunan Kazım Karabekir Paşa'ya bildirdiği 12 Kasım 1919 tarihli telgraf.	433

Belge 5	15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa ve kendisiyle görüşmek üzere 11 Kasım 1919'da İstanbul'dan hareket eden Yarbay Rawlinson'la Sivas'ta görüşebileceğini 3. Kolordu Komutanlığına bildirdiği 12 Kasım 1919 tarihli şifre telgraf.	433
Belge 6	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Heyet-i Temsiliye'nin dış siyaset hakkındaki kanaatini değiştirecek bir durumun ortaya çıkmadığı, Millî Teşkilat'a mensup olanların hiçbir şekilde İngilizlerle temasının arzu edilmediği, İngilizlerle anlaşmak gerektiğine dair bir fikrin etrafa hissettirilmesinin dahi zararlı olduğu hususlarında Heyet-i Temsiliye Üyesi Refet Bey'e gönderdiği 2 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf.	434
Belge 7	Salihli Cephesi Komutanı Vekili adına Reşit Bey'in, İngiliz Temsilcisi Behingham'ın, beraberindeki subayla birlikte, cepheye gelmesine izin verdiğini, adigeçenin ziyaretten maksatlarının Kuva-yı Milliye ile temas hâlinde olduklarını anlatmak olduğunu ve Anadolu'da İngilizler aleyhine yapılan propagandadan üzüntü duyduklarını söylediğini, İngiliz subaylarına Türklerin millî bağımsızlığının amacını onaylayanların sevileceğinin ifade edildiğini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 21 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf.	434
Belge 8	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İngiliz subaylarına verilen cevapların pek uygun olduğuna dair Salihli Cephe Komutanı Vekili Reşit Bey'e gönderdiği 31 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf.	435
Belge 9	15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, İngiliz Yarbay Rawlinson'la yaptığı görüşmeye dair Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 30-31 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Rawlinson'ın Mustafa Kemal Paşa'nın barış görüşmelerine katılıp katılamayacağı, Padişah'ın ve İstanbul'un gelecekteki statüleri, cumhuriyet fikri, azınlıklar ve diğer bazı konularda Kazım Karabekir Paşa'nın görüşlerini sorduğu; görünürdeki görevi 15. ve 3. Kolordularda mütareke şartlarının yerine getirilmesini takip etmek olsa da asıl görevinin kimsenin dikkatini çekmeden gayriresmî surette Kazım Karabekir ve Mustafa Kemal Paşalarla görüşmek olduğu belirtilmekte ve Karabekir Paşa'nın konuya ilişkin değerlendirmesine yer verilmektedir.	435
Belge 10	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'ın İstanbul hakkındaki düşüncelerinin İngiltere Başbakanı Lloyd George'un tekliflerine tamamen uygun düştüğü, adigeçene verilen cevapların teşekküre layık olduğu; adigeçenin, Heyet-i Temsiliye'yle temas etme yetkisine sahipse bir an önce Ankara'ya gelmesinin yararlı olacağı, yetki sahibi değilse Ankara'ya kadar gelmesine gerek olmadığı hususunda 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 8 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.	439
Belge 11	15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'ın yeni bir emre kadar Erzurum'da kalacağını ve yetki sahibi olduğunu düşünmediğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 14 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.	440

Belge 12	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İngilizlerin Eskişehir'de yaptıkları hukuka aykırı hareketleri nedeniyle Eskişehir'de benzeri görülmemiş bir miting yapılması hususunda takip edilecek hareket tarzına ilişkin Eskişehir Mutasarrıfı Fatin Bey ile Eskişehir Mıntıka Komutanı Abbas Bey'e gönderdiği 2 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.	440
Belge 13	Eskişehir Merkez Heyeti Başkanı Halil İbrahim Bey'in, bir İngiliz subayının Eskişehir Mıntıka Komutanı Abbas Hilmi Bey'e karşı yaptığı uygunsuz hareketi nedeniyle miting yapılıp yapılmayacağı hususunda Heyet-i Temsiliye Başkanlığına gönderdiği 16 Ocak 1920 tarihli telgraf. ...	441
Belge 14	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Abbas Bey'e karşı yapılan uygunsuz hareket nedeniyle Ankara'da yapılan şiddetli protesto ve teşebbüs üzerine İngiliz generalinin Abbas Bey'den özür dilediği, bu nedenle miting yapılması hususundaki talimatın uygulanmasından vazgeçilmesinin uygun olacağı hususunda Eskişehir Merkez Heyetine gönderdiği 17 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.	442
Belge 15	Mustafa Kemal Paşa'nın, İngiltere Hükümeti Başbakanı Lloyd George'un İstanbul ve Boğazlar'ın uluslararası hâle dönüştürülmesine, Türk Hükümetinin siyasi merkezinin Anadolu'da olmasına, İstanbul'un yalnızca hilafet merkezi ve dinî bir başkent olarak kalmasına dair barış konferansına teklifte bulunacağını öğrenilmesi üzerine yabancı ülke temsilcileri nezdinde güçlü protestolarda bulunulması hususunda merkez heyetlere gönderdiği 7 Ocak 1920 tarihli telgraf.	442
Belge 16	Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İngiltere Hükümeti Başbakanı Lloyd George'un İstanbul ve Boğazlar'ın uluslararası hâle dönüştürülmesine, Türk Hükümetinin siyasi merkezinin Anadolu'da olmasına, İstanbul'un yalnızca hilafet merkezi ve dinî bir başkent olarak kalmasına ilişkin barış konferansına sunmayı düşündüğü teklifleri şiddetle protesto ettiğine dair İtilaf Devletleri Temsilcilerine, gazetelere ve tüm teşkilata gönderdiği 10 Ocak 1920 tarihli Nota/genelge.	443
Belge 17	15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'ın Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmek hususunda çok istekli olmadığına, Meclis-i Mebusan'ın açılması nedeniyle yeni hükümetin kurulmasını beklediğine dair Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 18 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.	443
Belge 18	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Kazım Karabekir Paşa'nın gönderdiği telgrafı İstanbul'da bulunan Rauf Bey'e iletildiği 23 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Karabekir Paşa'nın telgrafından bahisle, İstanbul'da kurulacak hükümetin hemfikir kişilerle oluşturulmasının önemine dikkat çekilmektedir. Kazım Karabekir Paşa'ya ait telgrafta, adı geçenin, İngiltere'nin Erzurum'daki Denetim Görevlisi Yarbay Rawlinson'la yaptığı görüşmeye ilişkin değerlendirmesi ve Kolordudaki fazla silahların teslimi hakkında Rawlinson'ın gönderdiği yazıya Karabekir Paşa'nın verdiği yanıt yer almaktadır.	444

Belge 19	15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'un, refakatinde görevli Türk subayına, İngiltere'de bulunduğu sırada Erzurum ve Kafkasya'da gördüğü Türk çoğunluğunu daima savunduğunu; İngiltere İçişleri Bakanının ifadelerinden Aras Nehri'nin sınır olarak kabul edileceğini ve yalnız Kars şehrinin tartışmalı kaldığını, Türklerin Kafkasya'da umduklarından fazla bir yer kazanacaklarını anladığını ifade ettiği hususunda 20. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 1 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.	445
Belge 20	15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, İngiltere'nin Erzurum Temsilcisi Yarbay Rawlinson'la, Bolşeviklerin ileri harekâtı hakkında yaptığı görüşmeye ilişkin 20. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 11-12 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf. Görüşmede, Bolşeviklerin Kafkasya'daki ve güneye doğru ileri harekâtı çerçevesinde Türkiye-İngiltere ilişkilerine ve iki ülkenin birbirinden beklentilerine değinilmiştir.	446
Belge 21	1. Tümen Komutanı Vekili Fevzi Bey'in, İzmit'teki İngiliz askerî birliklerinde Karahisar'a sevkiyat yapmak üzere bir hazırlık olduğu hususunda Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 18 Şubat 1920 tarihli telgraf.	448
Belge 22	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İngilizlerin yaptıkları sevkiyatın İstanbul'da toplandığı hususunda 1. Tümen Komutanı Vekili Fevzi Bey'e gönderdiği 18 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.	448
Belge 23	12. Kolordu Komutanı Vekili Hayri Bey'in, İngilizlerin Anadolu'daki kuvvetlerini kuzeye çektikleri, İngilizlerin, bir millî galeyan durumunda subay ve askerlerinin saldırıya uğramalarına veya rehine olarak alıkonulmalarına meydan vermek istemediği, İstanbul'a bir İngiliz filosunun gelmesiyle de İngilizlerin millî galeyanı gerektirecek bir niyetlerinin olması ve böyle bir niyetin hükûmet, milletvekilleri ve İstanbul'a hücum ve tahakküm şeklinde ortaya çıkması ihtimali olduğu hususunda 20. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 25 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.	448
Belge 24	15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, İstanbul'un hilafet ve saltanat merkezi olarak kalacağı konusunda İstanbul İngiliz Siyasi Temsilcisi tarafından hükûmete resmî tebligatın yapıldığı bir sırada İngiliz askerî birliklerinin Harbiye Nezaretinin yanı başındaki İtfaiye Kışlası'nı işgal etmesi ve birkaç gün sonra da İstanbul'a gelen İngiliz Atlantik Filosu mürettebatının gösteri şeklinde hareketlerde bulunması hususlarında Osmanlı Harbiye Nezaretinden bilgi talebinde bulunduğu dair 20. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 26 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.	449
Belge 25	İstanbul'da bulunan Rauf Bey'in, İngilizlerin Anadolu'daki tahliyeleri hususunda Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 15 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.	450
Belge 26	Mustafa Kemal Paşa'nın 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya, İstanbul'daki arkadaşlarının durumlarının kesinlikle tehlikede olduğunu belirterek, Yarbay Rawlinson hakkındaki kararı hatırlattığı 16 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.	450

Belge 27	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İtilaf hükûmetlerinin İstanbul'u zorla işgal etmelerine ve milletvekillerini bir sebep olmaksızın tutuklamalarına karşılık olarak bölgede bulunan yabancı subay ve erlerin tutuklanmalarının uygun görüldüğü hususunda 3. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 16 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.	450
Belge 28	Amasya Merkez Heyetinden Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen, Samsun'daki İngiliz Siyasi Temsilci Salter'ın halefinin Amasya'da alıkonulduğuna, adigeçenin Samsun'a gitmekte ısrar ettiğine ilişkin 17 Mart 1920 tarihli telgraf.	451
Belge 29	Mustafa Kemal Paşa'nın, bölgedeki İngiliz temsilcisi ve erlerin tutuklanıp tutuklanmadığının bildirilmesine ilişkin 3. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 18 Mart 1920 tarihli şifre telgraf. Benzer bir telgrafın 15. Kolordu Komutanlığına da gönderildiği telgrafın altındaki üstü çizilen metinden anlaşılmaktadır.	451
Belge 30	3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'in, Samsun'daki İngiliz Askerî Temsilci Forbes'in tutuklanması durumunda ortaya çıkabilecek sakıncalara dair Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 20-21 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.	452
Belge 31	15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'ın Ankara'ya gitme talebine ilişkin 19 Mart 1920 tarihli mektubuna atıfla, sözkonusu teklifin uygun ve kabul edilebilir olduğunu belirtmekle birlikte mevsim şartlarından ve halkın öfkeli olmasından dolayı Erzurum'da kalmasının daha güvenli olacağını adigeçene iletildiği 21 Mart 1920 tarihli mektup.	452
Belge 32	15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, İstanbul'un işgali nedeniyle tutuklanan Yarbay Rawlinson'ın 19 ve 22 Mart 1920 tarihlerinde gönderdiği iki mektuba dair Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 24 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.	453
Belge 33	Mustafa Kemal Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'ın söylediklerine inanmak istediği, ancak bu hizmet için ne Ankara'ya gelmesine ne de Londra'ya gitmesine gerek olduğu, İngilizler tarafından tutuklanan şahıslar iade edilmedikçe tutuklu bulunan İngiliz subaylarının serbest bırakılmasının doğru olmayacağı, İngilizlerin siyasetlerini düzeltmek lüzumunun ve işgal edilen yerlerin tahliye edilmesiyle Türkiye'yle iyi ilişkilere girişebileceğinin İngiliz Hükûmetine anlatılmasının Erzurum'dan yazmak suretiyle de mümkün olduğu, adigeçenin yazacağı mektubun İstanbul'a veya Londra'ya gönderilmesine izin verilebileceği hususlarında 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 26 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.	454
Belge 34	15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'ın İstanbul'daki bir İngiliz'e göndermek istediği telgrafın çevirisini Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 3 Nisan 1920 tarihli telgraf.	455
Belge 35	Mustafa Kemal Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'ın teklif ettiği telgrafın gönderilmesinin uygun olduğunu 15. Kolordu Komutanlığına bildirdiği 4 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf.	455

Belge 36	Sabık Eskişehir Jandarma Komutanı Yüzbaşı Cemal Bey'in, İstanbul'daki önemli İngiliz şahıslarla yaptığı temaslarında İngilizlerin Mustafa Kemal Paşa'yla bir müzakere kapısı açmak istediklerini hissettiğini, Anadolu'daki kuvvetlerinin hayatlarının tehlikede kalacağına ihtimal verdiklerinden ve haberleşme imkânı olmadığından kan dökülmesine sebebiyet verilmemesi hususundaki arzularının Mustafa Kemal Paşa'ya tebliğ edilmesini istediklerini, bu hususa muvafakat edildiği takdirde diğer hususlarda anlaşmanın mümkün olacağını söylediklerini Mustafa Kemal Paşa'ya iletildiği 24 Mart 1920 tarihli telgraf.	456
Belge 37	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Yüzbaşı Cemal Bey'in kendisiyle görüşmek üzere İstanbul'dan Eskişehir'e geldiğine, adigeçenin ilk vasıtayla Ankara'ya gönderilmesine, hareketinin gecikmesi durumunda önemli hususların telgrafla bildirilmesinin adigeçene tebliğ edilmesine ilişkin Eskişehir Mutasarrıfı Fatin Bey'e gönderdiği 25 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.	457
Belge 38	Sabık Eskişehir Jandarma Komutanı Yüzbaşı Cemal Bey'in, İstanbul'daki İngiliz Karargâhında Doğu işlerinden sorumlu Yüzbaşı Bennett'la, İstanbul'un işgalinden bir gün önce ve işgalden iki gün sonra olmak üzere yaptığı iki görüşmeye ilişkin 26 Mart 1920 tarihli yazılı ifadesi.	457
Belge 39	Mustafa Kemal Paşa'nın, Yüzbaşı Cemal Bey'in İstanbul'daki İngiliz Karargâhında Doğu işlerinden sorumlu Yüzbaşı Bennett'la görüştüğünü, kan dökülmemesini teminen adigeçenin İngiliz vesikasıyla Ankara'ya gönderildiğini, İngiliz askerî birliklerinin Anadolu'dan İstanbul'a tamamen çekileceklerini 61. Tümen Komutanı Kazım Bey'e, Refet Bey'e ve 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya bildirdiği 26 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.	460
Belge 40	Konya Merkez Heyeti Başkanı Ali Kemal'in, İngiliz Denetim Subayı Yüzbaşı Campbell'ın, maiyetiyle birlikte, Konya'ya gelerek Bağdat Oteli'nde ikamet ettiğini Heyet-i Temsiliye Başkanlığına bildirdiği 27 Mart 1920 tarihli telgraf.	461
Belge 41	Mustafa Kemal Paşa'nın, Bağdat Oteli'nde ikamet eden İngiliz Denetim Subayı Yüzbaşı Campbell ile maiyetinin tutuklanması hususunda 12. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 28 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.	461
Belge 42	12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'in, Bağdat Oteli'nde ikamet eden İngiliz Denetim Subayı Yüzbaşı Campbell ile maiyetinin Konya'dan kaçtığını Heyet-i Temsiliye'ye bildirdiği 10 Nisan 1920 tarihli telgraf.	462
Belge 43	12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'in, firar eden İngiliz Denetim Subayı Yüzbaşı Campbell ile maiyetinin Beyşehir'in güneyinde yakalandığı ve Konya'ya getirilmeleri için emir verildiği hususunda Heyet-i Temsiliye Başkanlığına gönderdiği 11 Nisan 1920 tarihli telgraf.	462
Belge 44	İngiliz Denetim Subayı Yüzbaşı Campbell'ın, serbest bırakılması için Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mektup.	463

Belge 45	İtilaf Devletleri'nin 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u işgal etmeleri üzerine Ankara'da kurulan yeni meclisin 'Geçici Anadolu Hükûmetinin İlanı'na dair yayımladığı 5 Mayıs 1920 tarihli bildiri.	465
Belge 46	Hüdavendigâr Valisi Hacim Bey'in, Muhacirîn Müdürlüğü eski memurlarından Ömer Aziz Bey'in Karamürsel'e geldiğini, elinde İstanbul İngiliz istihbarat memurlarından Yüzbaşı Bennett'tan alınan deniz seyahatine izin verildiğine dair vesikasının olduğunu, Yüzbaşı Bennett tarafından Ankara ile temasa memur edildiğini, kendisinin Ankara'ya gelmesine izin verilmesini veya İstanbul civarına Ankara'dan bir temsilci gönderilmesini Heyet-i Temsiliye'ye arz edeceğini söylediğini, fakat elinde bir vesikası olmadığını, Ömer Aziz Bey'in buradan Bursa'ya gönderildiğini TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 5 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.	466
Belge 47	Mustafa Kemal Paşa'nın, İngiliz Yüzbaşı Bennett tarafından Ankara'yla görüşmeye memur edildiğini iddia eden Ömer Aziz Bey'in memuriyetini gösteren bir vesikası olmadığından İstanbul'a geri dönmesi lüzumunun adıgeçene tebliğinin Bursa'daki Tümen Komutanlığına bildirildiği hususunda Bursa Valisi Hacim Bey'e gönderdiği 9 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.	467
Belge 48	Mustafa Kemal Paşa'nın, Muhacirîn Müdürlüğü eski memurlarından Ömer Aziz Bey İngiliz Yüzbaşı Bennett tarafından Ankara'yla görüşmeye memur edilmişse elinde bunu belgeleyen bir vesikasının olması lazım geldiğinden bunu temin için İstanbul'a geri dönmesi lüzumunun adıgeçene tebliğ edilmesi hususunda Bursa'daki [56.] Tümen Komutanlığına gönderdiği 8 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.	468
Belge 49	56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'in, Ömer Aziz Bey'le görüştüğünü, kendisine İngilizlerin Ankara'yla görüşmek istemeleri durumunda tam yetkiye sahip temsilci göndermelerini söylediğini TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 8 Haziran 1920 tarihli telgraf.	468
Belge 50	Mareşal Ahmet İzzet Paşa'nın, İngiliz Karargâhının Yüzbaşı Muzaffer Bey aracılığıyla gönderdiği yazıdan bahisle, İngilizlerin Anadolu'da bulunan İngiliz subay ve erleri hakkında Mustafa Kemal Paşa'yla veya vekil kılacağı yetkili bir şahısla müzakere yapılmasını arzu ettiklerini, Kemal Paşa tarafından bir şahsın İzmit'e gönderilmesi veya arzu edilen bir yere tam yetkili bir İngiliz subayının gönderilmesi hususunun Paşa'nın takdirine sunulduğunu; her türlü vasıta ve haberleşmenin kesilmiş olması nedeniyle bu meselenin halli için kendisinin aracılığına başvurulduğunu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 5 Haziran 1920 tarihli mektup. Belgeden anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Paşa'ya ulaşamayan mektup 25 Haziran 1920 tarihli ikinci bir mektup eşliğinde yeniden gönderilmiştir.	469
Belge 51	İngiltere'nin Karadeniz Ordusu'nda görevli Binbaşı Way'in, Anadolu'da tutuklu bulunan İngiliz askerleri hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 23 Temmuz 1920 tarihli mektup.	470

Belge 52	Mustafa Kemal Paşa'nın, Yüzbaşı Muzaffer Bey aracılığıyla gönderilen Mareşal İzzet Paşa'nın ve İngiltere'nin Karadeniz Ordusu'nda görevli Binbaşı Way'in mektuplarını aldığı ve İzzet Paşa'nın mektubuna verdiği yanıtı İzzet Paşa'ya gönderdiği 12 Ağustos 1920 tarihli mektup.	471
Belge 53	Moltke Grubu'nun, 22 Temmuz 1920 tarihinde toplanan Saltanat Şurası'nın bahsekonu dönemde basına yansımayan, gizli kalan yönleri; Damat Ferit Paşa'nın durumu, İngilizlerin Türkiye politikası, Harbiye Nezaretinde irtibat subayı olarak bulunan Binbaşı Millingen'la yapılan görüşmede adı geçen Anadolu hareketi hakkındaki ifadeleri ve Anadolu'ya geçmek isteyen subaylar hususlarında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 24 Temmuz 1920 tarihli telgraf.	472
Belge 54	Kastamonu Mıntıka Komutanı Osman Bey'in, Padişah'ın yaveri Neşet Bey'in İngilizlerin İstanbul'daki İrtibat Subayı Millingen'in Kazım Paşa ile İnebolu'da anlaşmak istediğini söylediğine dair Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 31 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.	475
Belge 55	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Kazım Paşa'nın görevi önemli olduğundan yerinden ayrılmasının mümkün olmadığına; İngilizlerin, Ankara'yla temas etmek istemeleri durumunda öncelikle İzzet Paşa aracılığıyla kendilerine bildirilen şekilde başvurabileceklerine ilişkin Kastamonu Mıntıka Komutanlığına gönderdiği 1 Eylül 1920 tarihli şifre telgraf.	475
Belge 56	TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'in, Hariciye Nezareti Umur-ı Mühimme Kaleminden azledilen, eski elçilik kâtibi Edip Kemal Bey'le Batı Cephesi Komutanı Vekili Kazım Paşa arasında teati edilen mektupları TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 7 Eylül 1920 tarihli gizli yazı.	476
Belge 57	Hamit Bey'in, İngilizlerin Doğu politikalarında Yunanistan'ı aracı olarak kullanmasının ve Türk'ten her ne alınırsa Yunan'a gitmesinin Türkiye'de ekonomik çıkarları olan Fransızları öfkeliendirdiği, Anadolu Hükûmetinin görünüşte de olsa Fransızlarla birlikte hareket etmesinin menfaati icabı olduğu; manen hilafete, maddeten Türkiye'ye dayanmak isteyen Hindistan ve diğer sömürgelerdeki İslam âlemini aldatmanın hilafet makamını esaret altında tutmaya ve Türkiye'yi parçalamaya bağlı olduğunu anlayan İngiltere'nin Türkiye'nin zayıf olduğu bu zamanda amacına ulaşmaya çalıştığı, Lloyd George tarafından Türkiye'yi yok etmek üzere Yunanistan'ın görevlendirildiği hususlarında TBMM Hükûmeti Sağlık Bakanı Adnan Bey'e gönderdiği 13 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.	479
Belge 58	Matbuat Genel Müdürü Ali Galip Bey'in, İtilaf Devletleri'nin Sevr Antlaşması'nın onaylanması için İstanbul Hükûmetine verdikleri Nota ve İstanbul'a gelen Fransa Parlamentosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Henry Franklin-Bouillon'un bahsi geçen antlaşmanın onaylanmamasına ilişkin düşünceleri hususundaki İstanbul Kızılay Başkanı Hamit Bey'in telgrafını TBMM Başkanlığına ilettiği 2 Aralık 1920 tarihli yazı.	480

- Belge 59** TBMM Hükümeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Trabzon Limanı'na gelen İngiliz torpidosundan bir subayın beyaz bayrak çektiği kayıkla iskeleye yanaşarak ticari hususlar hakkında bilgi almak için en üst düzey memurla görüşmek istediğine, kendisiyle görüşebilecek yetki sahibi bir memur olmadığı söylenerek şehre çıkmasına izin verilmediğine dair Trabzon vilayetinden gelen telgrafi TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 21 Aralık 1920 tarihli yazı. 481
- Belge 60** TBMM Hükümeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Canik Mutasarrıflığının telgrafına atıfla, bir İngiliz torpidosunun Trabzon Limanı'na geldiğini, mütarekeden sonra Samsun'da görev yapan bir İngiliz inzibat subayının baş tarafına beyaz bayrak çekilmiş kayıkla iskeleye yanaşarak mutasarrıflık makamına gelmek istediğini, bu talebi kabul edilmeyerek bir söyleyeceği varsa TBMM Hükümetine arz etmesi gerektiği cevabının verildiğini TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 23 Aralık 1920 tarihli yazı. 482
- Belge 61** TBMM Hükümeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, İngiliz torpidosundan Giresun İskelesi'ne çıkan bir subayla yapılan görüşmeye dair Giresun Mutasarrıf Vekilinin gönderdiği şifre telgrafi TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 26 Aralık 1920 tarihli yazı. 482
- Belge 62** TBMM Hükümeti Millî Savunma Bakanı Fevzi Paşa'nın, Samsun Limanı'na gelen İngiliz torpidosundan Yüzbaşı Ford isimdeki şahsın iskeleye gelerek mutasarrıfla görüşmek istediğinin, bu talebine olumsuz yanıt verilen adıgeçenin torpidoya geri döndüğünün Samsun Liman Başkanlığından gönderilen şifre telgraftan anlaşıldığını TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 25 Aralık 1920 tarihli yazı. 483
- Belge 63** TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığından, Türk limanlarına sık gelen düşman ülkelerin memurlarıyla temas eden Türk memurların nasıl hareket edeceği hususunda ilgili memurların bilgilendirilmesini teminen TBMM Hükümeti İçişleri ve Millî Savunma Bakanlıklarına gönderilen 30 Aralık 1920 tarihli yazı. 484
- Belge 64** TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığı tarafından basına verilmek üzere hazırlanan 23 Aralık 1920 tarihli açıklama. Açıklamada, Türkiye'ye zorla boyun eğdiremeyeceklerini anlayan düşmanların yalan ve hileyle başvurarak halkın manevi kuvvetini kırmaya çalıştıkları, TBMM Hükümetinin kuruluş amacının herkesçe bilindiği, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Fransa hükümetlerinin Türk milletini imha siyasetine giriştiği, milletin direnişinin imha siyasetine rıza gösterilmeyeceğini ortaya koyduğu, bu nedenle Sevr Antlaşması'nın ortaya atıldığı, silahını teslim ettikten sonra öldürülmek veya silahı henüz elinde iken direnmek şıklarından birini seçmek zorunda kalan Türk milletinin ikinci şıkkı seçtiği, düşmanların bir süredir silahla elde edemediklerini hileyle elde etmeye çalıştıkları, TBMM Hükümetinin Misak-ı Millî sınırları içinde siyasi ve iktisadi bağımsızlığının tanınmasından ibaret olan barış şartlarını kabule düşmanların yanaşmadıkları ve yalan neşriyatla halkın manevi kuvvetini zayıflatarak Türkleri mağlup edeceklerini ve Sevr Antlaşması'nı uygulatacaklarını düşündükleri, bu tür hile ve yalanlara karşı herkesin dikkatli olması gerektiği belirtilmektedir. ... 486

VIII. BÖLÜM

İTALYA İLE İLİŞKİLER

Belge 1	Aydın ve Havalisi Kuva-yı Milliye Komutanı Demirci Mehmet Efe'nin, Koçarlı'daki İtalyan Askerî Birlikleri Komutanıyla Bağarası Nahiyeleri İdaresi Başkanı Mehmet Bey'den aldığı mektupları Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 26 Ekim 1919 tarihli telgraf. İtalyan komutan, mektubunda, İtalyan Yüzbaşı Ferrari'nin kendisine bildirdiği, Kuva-yı Milliye'nin ihtiyacı olan malzemelerin ikmalî için gösterdiği çabadan bahsetmekte ve Kuva-yı Milliye ile yapacağı işbirliğinin gizli tutulmasını istemektedir. Mehmet Bey'in mektubunda ise, adigeçenin İtalyan komutanla yaptığı görüşmeye değinilmekte; İtalyan Komutanın önerdiği işbirliği kapsamında oluşturmayı düşündüğü 150 kişilik süvari birliğine Türk askerini kaydetmek istediği belirtilmektedir.	491
Belge 2	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İtalyanların Türk halkından asker, jandarma kaydetmelerinin ve millî kuvvetlere komuta etmelerinin kesinlikle uygun olmadığı, hiçbir taahhüde girmemek şartıyla silah, cephane, elbise gibi maddî yardımlarının kabul edilmesinin yararlı olacağı ve Refet Bey'in yakında bölgeye geleceği hususlarında Demirci Mehmet Efe'ye gönderdiği 2 Kasım 1919 tarihli şifre telgraf.	492
Belge 3	Nazilli'ye giden Albay Refet Bey'in, Demirci Mehmet Efe ve İtalya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Kont Sforza tarafından görevlendirilen eski Beyrut Valisi Azmi Bey hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 3-4 Kasım 1919 tarihli şifre telgraf.	493
Belge 4	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Samsun, Trabzon ve Sivas yörelerini dolaşmak üzere İtalya Hükûmeti tarafından Luigi Villari'nin temsilci olarak atandığının anlaşıldığını, adigeçene ulusal birliğin gösterilmesi ve ulusal kararlılığın anlatılması hususunda gereğinin yapılmasını ilgili yerel makamlara bildirdiği 6 Kasım 1919 tarihli şifre telgraf.	494
Belge 5	3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'in, Osmanlı Devleti Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın İtalyan Teğmen Villari'nin Sivas'a yolculuğunun amacının bildirilmesini istediği telgraf ile Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya verilen cevabi telgrafı Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği 23 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf.	494
Belge 6	Kurmay Binbaşı Nazım Bey'in, İtalyan Komutan General Elia'nın, İtalya Hükûmetinin Mustafa Kemal Paşa'yla temas etmek istediğini güvenilir bir şahsa söylediğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 2 Aralık 1919 tarihli telgraf.	495
Belge 7	Kurmay Binbaşı Nazım Bey'in, İtalyan Komutan General Elia'nın, müttelikleri nezdindeki sorumluluğundan ötürü silah vermek suretiyle yardım edemeyeceklerini, ancak göçmen bahanesiyle elbise verilmesinin mümkün olabileceğini, Mustafa Kemal Paşa'nın tavsiyesine sahip bir heyetin Roma'ya gitmesi durumunda her türlü kolaylığa erişeceğini söylediği hususunda Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 2 Aralık 1919 tarihli telgraf.	496

- Belge 8** Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Heyet-i Temsiliye'nin İtalya'nın İstanbul Yüksek Komiserliğinden Sivas'a özel surette gönderilen siyasi memurla temas ettiği, İtalyanlardan bir şey beklemenin anlamsız olduğunun anlaşıldığı, İtalyanların sadece iktisadi kazanımları açısından Antalya'da durdukları, İzmir ve Adana tahliye edilmedikçe İtalyanların Antalya'dan çıkmayacakları, İtalyanların fazla kuvvet çıkarmalarına karşı asla hareketsiz kalınmaması, hiçbir vaatte bulunmamak şartıyla İtalyanlardan elbise ve teçhizat alınabileceği hususlarında Kurmay Binbaşı Nazım Bey'e gönderdiği 8 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf. 496
- Belge 9** Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket Bey'in, İtalya Dışişleri Bakanlığında İstanbul'a tayin edilen bir şahsın, İtalya'nın Akdeniz'de Türkiye'nin kuvvetli olmasını, bu nedenle Türkiye'nin deniz ve jandarma kuvvetlerinin düzenlenme işinin İtalyanlara verilmesini, bu husus için İtalya Hükûmetine başvurulmasını, Türkiye'ye ne şekilde yardım edebileceklerine dair koşulların yazılı olarak kendilerine ivedilikle verilmesini istediğini; silah, cephane ve para hususunda yardım edilebileceği gibi barış konferansında da kuvvetli bir Türkiye'nin devamını savunacaklarını söylediğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 12 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf. 497
- Belge 10** Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Türkiye'nin İtalya'yla dost olması için İtalya'nın haksız yere işgal ettiği Türk topraklarından çıkmasının ilk koşul olduğunu, hiçbir yükümlülüğe girmeden Aydın cephesine silah, cephane ve teçhizat sağlanmasının çok iyi olacağını, Türkiye'nin jandarma ve deniz kuvvetlerini düzenleme işinin İtalyanlara verilmesine İngilizlerle Fransızların engel olacağını Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket Bey'e bildirdiği 15 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf. 498
- Belge 11** 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'in, Burdur'daki İtalyan subayın Rodos'tan Antalya'ya gelmesi beklenen iki bin İtalyan askerinin gelmeyeceğini, aksine Antalya'da bulunan İtalyan askerlerinin peyderpey geri çekileceğini, bunun karşılığında Türkiye'nin bazı konularda kolaylık sağlamasının beklendiğini ifade ettiği; sözkonusu subayın halkın tohumluk ve ziraat makinesi ihtiyacını ve İtalyan Hükûmetince çıkarılan iç borçlanmaya dönük hisse senetlerine halkın katılım arzusunu öğrenmek istediğinin anlaşıldığı hususlarında 20. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 19 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. 499
- Belge 12** Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk halkına yakınlık duymaya çalışan İtalyanların girişimlerine sürekli olarak gizlice engel olunmasının temin edilmesine dair 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'e gönderdiği 25 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. 500
- Belge 13** Rauf Bey'in, İstanbul'da İtalyan Ticaret Ataşesi olarak bulunan Binbaşı Fago'nun Edip Bey'le yaptığı görüşmede İtalyan subayın, barış sağlandıktan sonra Türkiye'nin jandarma ve deniz kuvvetlerinin düzenlenmesi işinde İtalya'nın tercih edilmesini istediğini, İtalya'nın Kuva-yı Milliye'ye silah ve cephane verilmesini kararlaştırdığını ifade ettiğini ve Türkiye tarafından geniş yetkilere sahip bir memurun Roma'ya gönderilmesini teklif ettiğini

	Mustafa Kemal Paşa'ya iletmek üzere 20. Kolordu Komutanlığına bildirdiği 3-4 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.	500
Belge 14	Burdur Asker Alma Dairesi Başkanı İsmail Hakkı Bey'in, Burdur'daki İtalyan subayın milli hareketin Bolşeviklerle uzlaşış uzlaşmadığını sorduğu hususunda 20. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 14 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.	501
Belge 15	Burdur Asker Alma Dairesi Başkanı İsmail Hakkı Bey'in, Burdur'daki İtalyan subayın Mustafa Kemal Paşa'nın İtalyanlar hakkındaki niyetlerine dair açık bilgileri olmadığını söylediğini, İtalya'yla iyi ilişkilerin yanısıra Bolşeviklerle birlik olmanın mümkün olacağı değerlendirmesinde bulunduğunu Heyet-i Temsiliye'ye bildirdiği 15 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.	501
Belge 16	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İtalyanlarla sık sık temas edildiğinin anlaşıldığı, bu nedenle Kuva-yı Milliye'nin hareket ve teşebbüsleri hakkında gerçek bir gizliliğin takip edilmesi, İtalya'nın da Türkiye'yi haksız yere işgal eden İtilaf Devletleri arasında bulunduğunun göz önünde tutulması gerektiği hususunda Burdur Asker Alma Dairesi Başkanı İsmail Bey'e gönderdiği 16 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.	502
Belge 17	Antalya Mutasarrıfı Kemal Bey'in, Rodos'taki İtalya Askeri Kuvvetleri Komutanı General Porta'nın İngilizlerin İstanbul'u işgali hakkındaki beyanını Heyet-i Temsiliye'ye bildirdiği 27 Mart 1920 tarihli şifre telgraf. ..	502
Belge 18	Mustafa Kemal Paşa'nın, General Porta'nın bildirisinde İngilizlerin İstanbul'u işgalinin hafif ve önemsiz bir olay gibi gösterildiği, bunun halk üzerinde olumsuz etki yapabileceği, bu nedenle sözkonusu bildirin hiçbir yere gönderilmemesi gerektiği hususunda Antalya Mutasarrıflığına gönderdiği 28 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.	503
Belge 19	12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'in, Burdur'daki İtalyan subayın İstanbul'un işgali hakkında Burdur Mıntıka Komutanlığına söylediklerini Heyet-i Temsiliye'ye ilettiği 28 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.	503
Belge 20	Albay Refet Bey'in, işgal esnasında İstanbul'da bulunan bir İtalyan binbaşının Söke Jandarma Taburu Komutanı Yüzbaşı Tahir Bey'le yaptığı iki ayrı görüşmeyi Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 15 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf.	504
Belge 21	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, bir İtalyan binbaşının Yüzbaşı Tahir Bey'le yaptığı konuşmadaki sözlerini ve bu sözlere ilişkin yorumunu Bursa'da Fuat Paşa'ya, Balıkesir-İzmir Kuzey Cephesi Komutanı Kazım Bey'e ve Bursa'daki 14. Kolordu Komutanı Vekili Bekir Sami Bey'e ilettiği 17 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf.	505
Belge 22	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı adına Hulusi Bey'in, Ankara halkının yaptığı mitingde alınan ve TBMM'ye sunulan kararların Avrupa'ya ulaştırılmasını teminen Antalya Mevki Komutanı Selahattin Bey aracılığıyla Moralızade Halit Bey'e gönderdiği 17 Mayıs 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, Halit Bey'in görev ve memuriyet itibarıyla Dışişleri Bakanlığına bağlı olduğu belirtilmekte, Avrupa veya diğer ülkelerle kurulan şebekenin, adresleriyle birlikte bildirilmesi istenmektedir.	506

- Belge 23** Halit Yusuf Bey'in, yabancı ülkelerde kurulması düşünülen şebekenin teşkili için hazırlanan talimat ile Roma'da bulunan Fikri Bey'e gönderilen yazıyı TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 14 Haziran 1920 tarihli yazı. 507
- Belge 24** TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Antalya Mevki Komutanı Binbaşı Selahattin Bey'e iletmek üzere Antalya Mutasarrıflığına gönderdiği 21 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Selahattin Bey'e TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığının Antalya Temsilcisi görevinin geçici olarak tevdi edildiği belirtilmiş ve görev tanımı yapılmıştır. 510
- Belge 25** Ankara Vali Vekili Mehmet Nuri Bey'in, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'yla müzakere için Ankara'ya gelen Fransız ve İtalyan heyetlerinin iase ve ibate masraflarının Ankara Belediyesince ödenmesine imkân olmadığı hususunda TBMM Hükümeti İçişleri Bakanlığına gönderdiği 26 Haziran 1920 tarihli yazı. Sözkonusu giderlerin Dışişleri Bakanlığının örtülü ödeneğinden karşılandığı belgenin alt tarafındaki derkenardan anlaşılmaktadır. 510
- Belge 26** TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığının, İtalya'nın İstanbul Yüksek Komiseri Maissa'nın Ankara ve Bursa'da ikamet etmek üzere Anadolu'ya iki İtalyan temsilci gönderilmesi önerisine dair adigeçen kurumun görüşünü TBMM Başkanlığına ilettiği 26 Haziran 1920 tarihli yazı. 511
- Belge 27** Kastamonu Valisi Cemal Bey'in, İtalyan vatandaşı Mühendis Emilio Orsini'nin İnebolu'ya geldiğini; İnebolu'da konsolos acenteliği tesis edilinceye kadar bu görevin 'murahas' ünvan ve sıfatıyla kendisi tarafından yerine getirileceği İtalya Hükümetinin İstanbul Komiserliği tarafından bildirilmiş olduğundan İnebolu'da ikametinin ve sıfatının kabul edilmesini talep eden bir yazıyı yerel makamlara sunduğunu TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 22 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf. 512
- Belge 28** TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, San Remo Antlaşması'nı reddeden TBMM Hükümeti İtalya dâhil olmak üzere İtilaf Devletleri'yle savaş durumunda olduğundan adigeçen devletler tarafından her ne sıfat ve ünvanla olursa olsun Türkiye sınırları içindeki yerlere tayin edilip gönderilecek memurların memuriyetlerinin kabulüne ve sıfatlarının onaylanmasına imkân olmadığı hususunda Kastamonu Vilayetine gönderdiği 23 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf. 512
- Belge 29** TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığından, Aix-les-Bains'de Fransa Başbakanı Millerand ile İtalya Başbakanı Giolitti arasında gerçekleşen görüşmede, adigeçenlerin İstanbul ve Ankara hükümetlerini barıştırmak suretiyle Sevr Antlaşması'yla Anadolu'da Fransa ve İtalya'ya ayrılan nüfuz bölgelerinden serbestçe yararlanmayı düşündükleri; Sevr Antlaşması gereğince İtalya tarafından Yunanistan'a terk edilmesi gereken adalar; beş bin kadar Müslüman nüfusa sahip İstanköy Adası'ndan Anadolu'ya başlaması olası göç; Moskova'da Rus ve Türk temsilciler tarafından parafé edilen Dostluk Antlaşması'nın başlıca esasları ve Bekir Sami Bey'in Çiçerin'le yaptığı görüşme hususlarında Antalya'da bulunan Aydın Milletvekili Cami Bey'e gönderilen 9 Ekim 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, bahsiçen konulara ilişkin Ankara Hükümetinin görüşleri yer almaktadır. 513

- Belge 30** Aydın Milletvekili Cami Bey'in, [Rodos Valisi] Maissa'yla yaptığı görüşmeyi TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 24 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Maissa'nın, Aix-les-Bains görüşmesinden sonra İtalya ve Fransa'nın ortak teşebbüsleri üzerine İstanbul'daki Damat Ferit Paşa Kabinesi yerine yeni bir kabinenin teşekkül ettiğini, bu yeni kabinenin Ankara Hükümetiyle temasa girerek bir anlaşma zemini bulmak için çalışacağını, İtilaf Devletleri'nin Ankara Hükümetini tanımayacaklarını, İtalya politikasının Millî Hükümete taraftar olduğunu, ancak müttefiklerine karşı politikasında yenildiğini ifade ettiği belirtilmektedir. 515
- Belge 31** Aydın Milletvekili Cami Bey'in, İstanbul'da kurulan yeni hükümetin beyannamesi üzerine İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'ya iletilmek üzere [Rodos Valisi] Maissa'ya tevdi ettiği muhtıranın suretini TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 3 Kasım 1920 tarihli yazı. 516
- Belge 32** TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Rodos'ta bulunan Cami Bey'den aldığı telgraftan bahisle İtalya'nın Rodos Valisi Maissa'nın, bir görüşme sırasında, Anadolu'nun güney-batı kısımlarında ve bazı sahillerde İtalyanlara karşı zorluk çıkarılmasından şikayet ettiği, Türkiye'nin Avrupa'yla yegâne temas noktası olarak tanımladığı İtalya'nın şikâyetlerine cevap verebilmek için İtalyan memurlar ile Türk memurlar arasında vuku bulan ihtilaflar hakkında bilgi verilmesi hususunda Muğla ve Teke Mutasarrıflıklarına gönderdiği 2 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. 518
- Belge 33** TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığında, İtalyanların Anadolu'da okul açma meselesi hakkında Mentеше Mutasarrıflığına gönderilen 12 Aralık 1920 tarihli telgraf. 518
- Belge 34** TBMM Hükümeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Antalya Mutasarrıflığının telgrafına atıfla, Antalya'da bulunan Konya Valisi Haydar Bey'in ivedi şekilde Karahisar'a gitmesi gerektiğinden İtalyanlardan temin edilen bir otomobille gönderildiğini, Antalya'daki İtalya Askerî Kuvvetleri Komutanı Binbaşı Carossini ve Antalya'da konsolosluk işlerine bakan Faralli'nin de Haydar Bey'le birlikte Burdur'a hareket ettiklerini TBMM Hükümeti Bakanlar Kurulu Başkanlığına bildirdiği 13 Aralık 1920 tarihli yazı. Antalya Mutasarrıflığının telgrafi yazı ekinde yer almaktadır. 519
- Belge 35** TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığının, Türkiye'nin savaş hâlinde olduğu devletlerin hiçbir memurunun konsolos olarak tanınmamasını TBMM Hükümeti İçişleri Bakanlığının dikkatine getirdiği 20 Aralık 1920 tarihli yazı. Yazıda, Antalya'da bir İtalyan Konsolosunun bulunmasına adigeçen kurumun dikkati çekilmektedir. 520
- Belge 36** TBMM Hükümeti İçişleri Bakanı adına Sağlık Bakanı Dr. Adnan Bey'in, Antalya'da konsolos görevini icra eden şahısla resmî ve yazılı temasta bulunulmadığını, ancak hususi ve şifahi surette temas edildiğinin Teke Mutasarrıflığından bildirildiğini, bununla birlikte konsolos sıfatına sahip hiçbir yabancıyla resmî temasta bulunulmamasının ve bu sıfatla hiçbir yabancıyla resmî yazışmalara ve görüşmelere girişilmemesinin icap edenlere bir kez daha tebliğ edildiğini TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığında bildirdiği 22 Aralık 1920 tarihli yazı. 520

Belge 37	TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Cami Bey'in TBMM Hükümetinin Roma Temsilcisi olarak İtalya'ya gönderilmesinin, dostlukları eskiye dayanan Kont Sforza ile İstanbul'da kaldıkları günleri hatırlattığı, adigeçenin evrensel bir sorunun çözümünde Türkiye'nin hakkını savunmasının kendisinde yüce duygular hissettirdiği, Cami Bey'in iki halk arasında eskiden beri var olan derin bağları güçlendireceği inancında olduğu, Türk Temsilci aracılığıyla ilettiği büyük hayranlık ve derin minnettarlık duygularını kabul etmelerini rica ettiği hususunda İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'ya gönderdiği 8 Eylül 1920 tarihli mektup. ...	521
Belge 38	TBMM Hükümeti Roma Temsilcisi Cami Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'nın İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'ya hitaben yazdığı mektubu adigeçene ilettiğini, Kont Sforza'nın müteakabil hislerini beyan ettiğini ve hususi saygılarının iletilmesini rica ettiğini TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 21 Aralık 1920 tarihli telgraf.	522
Belge 39	TBMM Hükümeti Roma Temsilcisi Cami Bey'in, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza, Siyasi İşler Genel Müdürü Lago ve Roma'da bulunan İtalya'nın Lozan Konsolosuyla yaptığı görüşmeleri TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 20 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.	522

IX. BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLER

Belge 1	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Samsun üzerinden Trabzon'a gidecek ve Erzurum'da ABD Heyetiyle buluşacak olan iki Amerikalı görevlinin Samsun'da düşman unsurların propagandalarına maruz kalmalarına ve tamamen Türkler lehinde bilgi alarak Trabzon'a gönderilmelerinin temin edilmesine ilişkin Canik Mutasarrıflığına gönderdiği 22 Mayıs 1919 tarihli şifre telgraf.	529
Belge 2	20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın, diğer hususların yanısıra, İstanbul'daki ABD Heyeti adına Donanma Subayı Browne'ın Ankara'ya geldiği, buradan Sivas'a gönderileceği, adigeçenin Türk dostu olduğu, Mustafa Kemal Paşa'yla görüşeceği hususunda Mustafa Kemal Paşa'ya tevdi edilmek üzere 15. Kolordu Komutanlığına bildirdiği 20 Ağustos 1919 tarihli telgraf.	529
Belge 3	20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın, İstanbul'dan aldığı bilgileri Mustafa Kemal Paşa'ya iletmek üzere 15. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 21 Ağustos 1919 tarihli telgraf. Telgrafta, Ermenilerin tahrif edilmiş Erzurum Kongresi Beyannamesi'ni ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'a verdikleri, Amiral Bristol'ın buna inanmadığı; 20 Ağustos 1919 tarihinde Alaşehir'de bir toplantı yapılacağı, bu toplantının yegâne amacının Yunanlıları İzmir'den çıkarmak olduğu, bunlarla temasa geçilmesinin tavsiye edildiği; İstanbul'un Anadolu'da başlayan mücadeleden memnun olduğu; İstanbul'daki ABD Tahkikat Heyeti'nin Türkiye lehindeki raporunu ABD'ye gönderdiği; Ankara'ya ulaşan ABD Heyeti'nden Donanma Subayı Browne'ın Sivas'a hareket edeceği; Amerikalıların Rumların ve Ermenilerin davetine gitmedikleri, fakat Türklerin davetine gittikleri kaydedilmektedir.	530

Belge 4	Heyet-i Temsiliye'nin, tahrif edilen Erzurum Kongresi Beyannamesi'nin dördüncü maddesini teşkil eden tebliğin İstanbul'daki bütün temsilciliklere iletilmesinin uygun görüldüğünü; Alaşehir'de yapılan toplantının Doğu vilayetleri halkı üzerinde pek samimi bir etki uyandırdığını, Doğu halkının bu teşebbüsü tamamen desteklediğini; ABD'nin desteği hususunda Sivas'ta gereğinin yapılacağını 20. Kolordu Komutanlığına bildirdiği 23 Ağustos 1919 tarihli şifre telgraf.	531
Belge 5	Heyet-i Temsiliye'nin, İstanbul'daki ABD Heyeti adına Ankara'ya gelen ve oradan Sivas'a hareket edecek olan Donanma Subayı Browne'a geçeceği yerlerde her türlü kolaylığın sağlanmasını teminen Sivas'taki 3. Kolordu ve Amasya'daki 5. Kafkas Tümeni Komutanlıklarına gönderdiği 23 Ağustos 1919 tarihli şifre telgraf.	532
Belge 6	Sivas Kongresi Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa ve diğer kongre yetkililerinin ABD Senato Başkanına gönderdikleri, kongre hakkında bilgi veren ve Senato'nun Anadolu'ya sahadaki durumu tarafsız bakışla inceleyecek bir heyet göndermesini talep eden 9 Eylül 1919 tarihli mektup.	533
Belge 7	Robert Koleji öğretmenlerinden Hüseyin Bey'in, Sivas-Erzincan-Erzurum yolu hakkında araştırma yapmak üzere Ulukışla'dan gönderilen iki subaya gerekli yardımda bulunulmasının General Harbord tarafından talep edildiğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 9 Eylül 1919 tarihli mektup. ...	534
Belge 8	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, General Harbord'ın Anadolu seyahatine başladığı, Sivas-Erzincan-Erzurum yolu hakkında araştırma yapmak üzere gönderilen iki subayın Sivas'a geldiği, Erzincan'a gidip tekrar Sivas'a dönecek olan iki subaya gerekli kolaylığın sağlanması hususunda ilgili yerlere gönderdiği 13 Eylül 1919 tarihli şifre telgraf.	534
Belge 9	Hüsrev Bey'in, General Harbord ve Heyeti hakkında Erzurum Müstahkem Mevki Komutanlığına gönderdiği 13 Eylül 1919 tarihli şifre telgraf.	535
Belge 10	Hüsrev Bey'in memur, eşraf ve kongre üyelerinden oluşan seçme bir heyetin Amerikalılarla yaptığı görüşmenin içeriğine dair Erzurum Müstahkem Mevki Komutanlığına gönderdiği 14 Eylül 1919 tarihli şifre telgraf.	536
Belge 11	13. Kolordu Komutanı Ahmet Cevdet Bey'in, ABD Heyeti'nin Mardin'den Diyarbakır'a geldiğini, heyetin Harput-Malatya üzerinden Sivas'a gideceğini, Diyarbakır'da beş saat kadar kaldığını, heyete bu süre zarfında mütarekeden beri İngilizlerin yaptıkları haksız eylemlerin anlatıldığını 3. ve 15. Kolordu Komutanlıklarına bildirdiği 15 Eylül 1919 tarihli şifre telgraf.	537
Belge 12	Mustafa Kemal Paşa'nın, Sivas'ta General Harbord'la yaptığı görüşmenin içeriği hakkında Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 21 Eylül 1919 tarihli şifre telgraf.	538
Belge 13	Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın Canik Mutasarrıfı Hamit Bey'e gönderdiği 27 Eylül 1919 tarihli telgraf. Telgraf ekinde, Sivas Kongresi Beyannamesi'nin 6. ve 7. maddelerinin Fransızca tercümelerinin de yer aldığı muhtıranın General Harbord'a iletilmesi istenmektedir.	539

- Belge 14** Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket Bey'in, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ın, hükûmetin Suriye, Irak ve Türkiye için ABD veya Avrupa devletlerinden yalnızca birinin mandasını kabul etmeye eğilimli olduğunu söylediği, azınlıkların hukukunu savunan bir ıslahat programının derhâl ilanı ile Kuva-yı Milliye'nin de manda meselesinde İtilaf Devletleri'ne ve ABD'ye yeniden ve ivedilikle başvuruda bulunmasını tavsiye ettiği hususlarında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 2 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. 541
- Belge 15** Yakup Şevki Paşa'nın, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ın teklif ettiği, İstanbul Hükûmetinin uygun gördüğü ve bir şifre yazıyla Heyet-i Temsiliye'nin de onayını isteyeceği dokuz maddelik beyannamenin ülkenin menfaatlerine aykırı olduğuna ilişkin görüşlerini Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği 4 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. 542
- Belge 16** 10. Kafkas Tümeni Komutanı Kemalettin Sami Bey'in, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ın ABD kamuoyunda iyi bir etki bırakacağı düşüncesiyle yayımlanmasını istediği dokuz maddelik beyannameyi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 4 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, İstanbul Hükûmetinin bu beyannameyi ilana karar verdiği, Heyet-i Temsiliye'nin buna itiraz etmemesini arzu ettiği ve bu konudaki görüşlerinin ivedilikle bildirilmesinin istendiği belirtilmektedir. .. 542
- Belge 17** Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ın ABD kamuoyunda iyi bir etki bırakacağını belirterek yayımlanmasını tavsiye ettiği, ancak gerçekte hem geçmişte hem de gelecekte Osmanlı Devleti'nin kabiliyetsizliğinin resmen ilanı demek olan dokuz maddelik beyannamenin Heyet-i Temsiliye tarafından uygun görülmediğini 10. Kafkas Tümeni Komutanlığına bildirdiği 7 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. Aynı telgrafta, Yakup Şevki Paşa'nın sözkonusu beyannameye ilişkin değerlendirmelerinin tamamen isabetli olduğu Mustafa Kemal Paşa tarafından belirtilmektedir. 544
- Belge 18** Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ın yayımlanmasını istediği dokuz maddelik beyanname hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 6 Ocak 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, İstanbul Hükûmetinin beyannameyi sonraki gün neşredeceği, Amiral Bristol'ın verdiği suretin tamamının kabul edilmediği, beyanname özetinin bağımsızlığı ve ulusal onuru zedelemekten yalnızca bir devletin yardımını kabul etmek olduğu belirtilmektedir. 544
- Belge 19** Bekir Sami ve Vasıf Beylerin, dokuz maddelik beyanname taslağına ilişkin değerlendirmelerini Mustafa Kemal Paşa'ya ilettikleri şifre telgraf. 545
- Belge 20** Mustafa Kemal Paşa'nın, diğer hususların yanısıra, dokuz maddelik beyanname suretinin Sivas Kongresi Beyanname ve Nizamnamesi'ne uygun olması durumunda itirazlarının olmayacağı, ancak İstanbul Hükûmetinin meclisin onayını almadan beyannameyi yayımlayacağı haberinin alındığı, bu nedenle beyannamede milletin kararlarına aykırı bir hususun olması durumunda zararı önlemek için gerekenin hemen yapılacağı hususlarında

- Belge 21** Bekir Sami ve Vasıf Beylere iletilmek üzere Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya gönderdiği 7 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. 546
- İsmail Fazıl Paşa'nın, İstanbul Hükûmetinin gazetelerde yayımlanan muhtırasında Avrupa devletlerine ıslahat adıyla tebliğ ettikleri konulardan birinin bir teftiş ve adliye heyetinin kurulmasına dair olduğu, bu maddeden ülkede yabancı adli denetimin oluşturulacağını anladığı, bunun devletin çıkarlarına aykırı olmasının yanısıra bu ve bu gibi tekliflerin Meclis-i Mebusan'ın onayı alınmadıkça İstanbul Hükûmetinin yetkisi dışında olduğu kanaatini taşıdığı hususunda Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 10 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. 547
- Belge 22** Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul Hükûmetinin Meclis-i Mebusan'ın açılması arifesinde İtilaf Devletleri temsilcilerine verdiği muhtıranın hükûmetin 4 Ekim 1919 tarihli taahhütlerinin ikinci maddesine tamamen aykırı olduğu, Sivas Kongresi Beyannamesi'nin yedinci maddesinin dikkate alınmayarak devletin içişlerine karışma ve bağımsızlığına hanel getirme anlamına gelebilecek tarzda yabancı bir devletin himayesine eğilim gösterilmiş olmasının millî emellere ve vatanın gerçek yararına tamamen aykırı görüldüğü, dolayısıyla Heyet-i Temsiliye'nin sözkonusu muhtıranın yayımlanmasıyla açık taahhüt altına girilmiş olmasında isabet görmediğinden ve böyle bir taahhüdü memleketin menfaatlerine uygun bulmadığından İstanbul Hükûmetinin dikkatini çekmeyi vatani bir görev saydığı hususunda Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya gönderdiği 10 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. 548
- Belge 23** 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, İstanbul Hükûmetinin İtilaf Devletleri temsilcilerine verdiği muhtıra hakkındaki Mustafa Kemal Paşa'nın değerlendirmelerinin pek isabetli olduğunu Heyet-i Temsiliye'ye iletilmek üzere 20. Kolordu Komutanlığına bildirdiği 14 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. 549
- Belge 24** 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'in, İstanbul Hükûmetinin İtilaf Devletleri temsilcilerine verdiği beyannamenin sebebi hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 13 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. 549
- Belge 25** Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul Hükûmetinin İtilaf Devletleri'ne verdiği beyanname hakkında 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'e gönderdiği 15 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. 549
- Belge 26** Halide Edip Hanım'ın, Maraş'ta Fransızlarla yaşanan olaylarda Türklerin Maraş'taki Amerikalılar için gösterdiği tutumdan dolayı ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ın minnet ve teşekkürlerini, adigeçenin yaygın iftiralara karşı mert ve namuslu bir asker sıfatıyla mücadele edeceği ve Perry ile Johnson olayında gerçeklerin ortaya çıkması hususunda da aynı hisle hareket edeceği vaadinde bulunduğunu Mustafa Kemal Paşa'ya iletildiği 19-20 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf. 550
- Belge 27** Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Maraş'ta Fransızlarla yaşanan olaylar ve Maraş'taki Amerikalılar hakkında Halide Edip Hanım'a iletilmek üzere 10. Tümen Komutanı Kemalettin Bey'e gönderdiği 21 Şubat

- 1920 tarihli şifre telgraf. Telgraf ekinde, Maraş Ermenileri ileri gelenleri tarafından Maraş olayları hakkında Dâhiliye Nezaretine, Ermeni Patrikhanesi ile İtilaf Devletleri temsilcilerine gönderilen telgraf sureti yer almaktadır. ... 551
- Belge 28** Bursa Valisi Keşfi Bey'in, Valiliğe gelen ABD'li Teğmen Dunn'la yaptığı görüşmeye ilişkin Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 1 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, adıgeçenin Bursa'daki Amerikalıların durumunu anlamak için ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol tarafından gönderildiği, Bilecik'e kadar bir seyahat yapmak istediği, Konya'daki Amerikalıların durumunu anlamak için oraya da bir görevli göndermek istediği, Bursa'dan yazacağı mektup ve telgrafların kabul edilmesini ve İstanbul'a ulaştırılmasını rica ettiği kaydedilmektedir. Keşfi Bey, Teğmen Dunn'ın verdiği teminat nedeniyle, adıgeçenin isteklerini uygun görmekte ve gereken kolaylığın sağlanmasını istemektedir. 552
- Belge 29** Mustafa Kemal Paşa'nın, ABD'li teğmenin telgraf haberleşmesine, seyahatine devam etmesine ve Konya'ya görevli göndermesine izin verilmesinin asla uygun görülmediği, Anadolu'da sükûn ve asayişin devam ettiğinin adıgeçene tebliğ edilmesinin yeterli olacağı hususunda Bursa Vilayetine gönderdiği 2 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf. 553
- Belge 30** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Vekili Ahmet Muhtar Bey'in, Trabzon'daki Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti Müdürü Dr. S. B. Newton'ın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafın tercümesini TBMM Başkanlığına iletği 27 Eylül 1920 tarihli yazı. Dr. Newton, sözkonusu telgrafında, Türklere karşı her türlü yardımı kestiğini, Trabzon'a gelen Yakın Doğu Yardım Heyeti'ne ait eşyadan vergi alınması hakkındaki emir geri alınmadıkça Türklere kesinlikle yardım etmeyeceğini belirtmektedir. ... 554
- Belge 31** Trabzon'daki Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti Müdürü Dr. S. B. Newton'ın, Türklere tahsis edilen yardımın şimdiye kadar ihtiyacı olanlara sarf edildiği, bundan böyle bu yardımın muhtaçlara verdirilmesinin veya hükûmet adına alınmasının Ankara Hükûmetinin takdirinde olduğu hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 13 Ekim 1920 tarihli mektup. 554
- Belge 32** TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında Trabzon'daki Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti Müdürü Dr. Newton'a gönderilen 4 Kasım 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, sekiz aydan beri bütün halka eşit şekilde yapılan yardımdan dolayı teşekkür edilmekte, devlet dairelerinin yurt dışından getirttiği eşyadan bile gümrük vergisi alındığından Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin eşyasından vergi alınması uygulamasından vazgeçilmesinin imkânsız olduğu belirtilmekte, bu nedenle eskiden olduğu gibi fakirlere yardıma devam edilmesi, buna razı olunmadığı takdirde Türk fakirler için ayrılan eşyanın Kızılay'a devredilmesi istenmektedir. 555
- Belge 33** TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı adına Sağlık Bakanı Dr. Adnan Bey'in, Samsun'da bulunan ABD temsilcisi ile İtalya'nın çıkarlarını temin etmekle görevlendirilen Lloyd Triestino Acentesi'nin hükûmetle olan siyasi ilişkilerinde takip edilecek usule ilişkin TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 13 Kasım 1920 tarihli yazı. 555

Belge 34	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Samsun'da bulunan ABD temsilcisi ile Lloyd Triestino Acentesi'nin hükûmetle olan siyasi ilişkilerinde izlenecek usul hakkında TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanlığına gönderilen 17 Kasım 1920 tarihli yazı.	556
Belge 35	TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı adına Sağlık Bakanı Dr. Adnan Bey'in, Samsun'da ABD Yüksek Komiserliği Murahhas Vekili tarafından Samsun Mutasarrıflığına iletilen tezkere hakkında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 28 Kasım 1920 tarihli yazı.	557
Belge 36	TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, 234 numaralı ABD Torpidosu Komutanı Albay Johns'un İstanbul'dan gelerek ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol adına Samsun Mutasarrıfı İbrahim Ethem Bey'le yaptığı görüşmeyi TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 2 Aralık 1920 tarihli yazı.	559
Belge 37	TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ın Kurmay Başkanının Samsun Mutasarrıfı İbrahim Ethem Bey'le yaptığı görüşmeye ilişkin TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 9 Aralık 1920 tarihli yazı.	561
Belge 38	TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'a iletmek üzere Samsun'da bulunan Amerikalı subaya söylenmesi istenen beyanata dair Samsun Mutasarrıflığına gönderilen 28 Aralık 1920 tarihli telgraf.	562
Belge 39	TBMM Hükûmeti İtalya Temsilcisi Cami Bey'in, ABD ve Avrupa'da bin iki yüz gazeteye haber sağlayan United Telegraph'ın Roma'daki temsilcisinin Mustafa Kemal Paşa tarafından cevaplanmak üzere kendisine tevdi ettiği soruları Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği 24 Aralık 1920 tarihli telgraf.	563
Belge 40	TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, United Telegraph'ın Roma'daki temsilcisinin sorularına verdiği yanıtlara ilişkin 16 Ocak 1921 tarihli telgraf.	564
Belge 41	TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti Genel Müdürü Albay Coombs'un talebi doğrultusunda heyet refakatinde bulunan Ahmet Ekrem Bey'in Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin faaliyetleri/amaçları hakkında gönderdiği mektubu TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 29 Aralık 1920 tarihli yazı.	566
Belge 42	TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Samsun Limanı'ndaki ABD torpidosunu değiştirmek üzere 238 numaralı torpidonun sözkonusu limana geldiğini, her iki torpido komutanının mutasarrıfı ziyaret ettiğini, yeni gelen torpido komutanının, İstanbul'a hareket eden Yakın Doğu Yardım Heyeti Genel Müdürü Albay Coombs'un evvelce bildirdiği vaat ve beyanatını teyit ettiğini ve hükûmetin her türlü emirlerini derhâl yerine getireceğini ifade ettiğini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 28 Aralık 1920 tarihli yazı.	569
Dizin	571

BELGELER

I. BÖLÜM
ERMENİSTAN İLE İLİŞKİLER
Gümrü Barış Antlaşması
Gümrü Müzakere Tutanakları

BELGE 1: 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Kars civarında yapılan mezalime son verilmesine ilişkin 23 Mart 1920 tarihinde Ermenistan Askerî Komutanlığına tevdi ettiği Notaya cevaben Ermenistan Kolordu Komutanı Nazarbekof'un kendisine ilettiği 29 Mart 1920 tarihli Notayı Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 15 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf. Söz konusu Notada, gerek Müslüman gerek farklı milletlerden olsun Ermenistan'da sükûnetle oturan halktan hiç kimseye hükûmet tarafından baskı ve kovuşturma yapılmadığı, Kars civarındaki Müslümanların durumlarına dair haberlerin de gerçeğe uygun olmadığı yolunda beyana yer verilmektedir.

Erzurum
15/4/[13]36
[15/4/1920]

Hey'et-i Temsiliye'ye

1- Tarafımızdan Erivan[da da] Askerî Kumandanlığına hitâben yazıldığı arz ve ta'mîm kılınan 23 Mart tarihli mektûba cevâb olarak Ermeni Kolordu Kumandanı olan Nazarbekof[dan] Ermenistan Cumhuriyeti Kıta'âtı Kumandanı imzâsıyla 13 Nisan'da alınan 29 Mart [tarihli] mektûbun sûreti zîrde üçüncü maddede aynen arz edilmiştir.

2- Mektûb metninde Zaruşad mıntikasına iki gün mühletle verildiğinden bahsedilen emirde ahâlînin Ermeni Cumhuriyeti'ne tâbi' olmaları aksi takdîrde top ve tüfek ateşleriyle imhâ edilecekleri beyânıyla tehdîdâtta bulunulmaktadır. Mezkûr tehdîdâtın bilâhare Ermeni müfrezeleri tarafından mevki'-i tatbîke konulmuş olduğundan dolayı Azerbaycan Hükûmeti tarafından Ermenistan'a iki Nota verildiği Batum matbû'âtında görülmüştür.

Nazarbekof'un mektûbuna melfûf olarak Ermenileri tebriye ettirmek üzere muhtelif Ermeni mıntika kumandanlarından çekilmiş telgraf sûretleri de gönderilmiştir. Nazarbekof'un mektûbunda Kürdlerle dostluk arzusu izhâr edilmesine rağmen mart ayında Ermeniler tarafından Kürdler[e] de neşredilen beyânnâmenin bir sûreti de elde edilmiştir. Kars havâlisinde icrâ edilen mezâlîm ile bu mezâlîme nihâyet verilmesi [deşifre edilememiş] tarafımızdan yazılan 23 Mart tarihli mektûba alınan cevâb ve bu cevâbı tekzîb eden vesâ'ikin bir risâle hâlinde tab' ve neşri derdest bulunmuştur.

3- Mektûb sûretidir. Erivan şehri, [2]9 Mart 1920

Kazım Karabekir Paşa Hazretleri Huzûr-ı Sâmisine

Pek muhterem efendi!

23 Mart 1920 tarihli tahrîrâtınızı aldım ve hükûmet erkânı karşısında okudum. Hükûmet beni zât-ı âlîlerine ber-vech-i âtî mevâdı tebliğ etmeye tavzîf eylemiştir.

1- Gerek Müslümân olsun ve gerek milî-i sâireden olsun Ermenistan'da sükûnetle oturan ahâlîden hiçbir kimse hükûmet tarafından tazyîk ve ta'kîbât görmemiştir.

2- Kürdlere gelince gerek bunlar ile ve gerek bütün diğer komşularıyla Ermenistan Hükûmeti en iyi sûretde dostâne ve komşuluğa lâyıq bir derecede yaşamayı arzu ve buna cehd ü ikdâm eder. Kendi tarafından bu mektûba müfreze kumandanının verdiği emrin bir sûretini leffediyorum. Bu emir Kars havâlisinde

muhârebe harekâtının başlamasından iki gün evvel verilmiştir. Benim kıta'âtının cumhuriyet dâhilinde sükûnet ve uzlaşmayı muhâfazaya cidden cehtediklerini zât-ı sâmileri bu mektûbdan anlayabileceklerdir. Bundan mâ'adâ zât-ı devletlerinin Kars havâlisindeki Müslümânların vaz'iyetlerine dâir haberlerin hakikate muvâfık olmadığını zât-ı sâmilere isbât edecek mektûb sûretlerini de te'essüfle rabtediyorum. Zât-ı sâmilereinden pek derin ihtirâmâtın lütfen kabûlünü istirhâm ederim Paşa Hazretleri. Nazarbekof

15. K[olordu] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 2: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan'a yönelik yapılması planlanan harekâtın Çiçerin'in Notası üzerine ertelendiğine dair TBMM Başkanlığından alınan telgrafların anlaşıldığı, Ermenistan'a bir ültimatome vermek suretiyle sözkonusu ülkenin Elviye-i Selase dâhilinde yaptığı saldırıları durdurmalarını ve Türkiye'nin dostane yaklaşımını koruma isteğine rağmen Ermenistan'ın saldırılarına devam etmesi hâlinde ortaya çıkacak durumdan bahsigeçen ülkenin sorumlu olacağını ihtar edeceği hususlarında TBMM Başkanlığına gönderdiği 20 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Kazım Karabekir Paşa'nın Ermenistan Askerî Komutanlığına vereceği ültimatomeun bir örneği de yer almaktadır.

Fevkalâde aceledir.

Erzurum
20/6/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Madde 1- 20/6/[13]36 tarihli ve fevkalâde işâretli Vekîller Hey'etinde Çiçerin'in mektûbu[nun] tedkik edildiğine ve tarafımızdan tasâmim olunan hareketin kat'iyen te'hîr olunmasına dâir olan şifreli telgrafnâme-i sâmileri alındı ve tamamen anlaşıldı.

Madde 2- Bugünkü telgrafla arz olunduğu vechle Ermeniler on [deşifre edilememiş] altı sabahından beri Zengibasar ve Oltu havâlisindeki Şûrâ kuvvetlerine karşı ta'arruzla harekâta başladılar. Ve Oltu sancağına da bugün tecâvüz etdiler. Bu harekât şu saatde bilhâssa Bardız etrafında Ermenilerin gece hücum yapmaları sûretiyle devâm etmektedir. Binâenaleyh bugün Ermenilere bir ültimatome vererek Elviye-i Selase dâhilinde yaptıkları bu harekât-ı ta'arruziyeyi durdurmalarını ve bizim vaz'iyet-i dostâneyi muhâfaza için gösterdiğimiz arzuya rağmen tecâvüzlerine devâm ederlerse vukû'a gelecek ahvâlden dolayı mes'ûl olacaklarını kendilerine ihtâr edeceğim. Ermeniler bu ihtâra rağmen hareketlerini tevkîf etmezlerse bilhâssa Bardız havâlisinde müsâdemâtın bütün cebhemize sirâyet edeceğini, buna Ermenilerin sebebiyet vermiş olacağını arz eylerim. Bugün Ermeni [deşifre edilememiş] Cumhuriyeti Askerî Kumandanlığına vereceği ültimatomeun sûretidir:

Erivan Cumhuriyeti Askerî Kumandanlığına: Bugüne kadar aramızdaki münâsebât-ı dostâneinin idâmesine gayret etmekliğimize rağmen muntazam askerî kuvvetleriniz vaz'iyet ve şekl-i idâre-i hâzıralarında mütârekenin bidâyetinden şimdiye kadar ihzâr etmekte [deşifre edilememiş] Bardız ahâlî-i İslâmiyesine on sekiz Haziran [13]36'dan beri ta'arruz ve tecâvüz etmektedirler. Bütün mesâ'ilin

muslihâne bir tarzda halli arzu olunduğu ve buna muvaffak olunacağına intizâr edildiği bir sırada kıta'âtınızın harekât-ı vâkı'ası bu münâsebât-ı dostâneyi [deşifre edilememiş] münâsebât [deşifre edilememiş] edecek bir mâhiyet almaktadır. Binâenaleyh harekât-ı tecâvüzlerine derhâl hitâm vererek geriye çekilmeleri için kıta'âtınıza emir verilmesini, aksi hâlde o mıntıkada [deşifre edilememiş] tahaddüs edecek vakâyi' [deşifre edilememiş] mazlûm ahâlî-i İslâmiyenin hayât ve hukûklarının tarafımızdan muhâfazasını îcâb etdireceğini ve bu husûsun aramızdaki münâsebât-ı dostâneyi ihlâl edeceğini, bunun mes'ûliyetinin Ermeni Hükûmet-i Cumhuriyesine râci' olacağını beyân eder ve hissiyât-ı samîmiye ve dostânemin kabulünü ricâ eylerim. On Beşinci Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir.

Sark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 3: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan Askerî Komutanlığının cevabi Notasını TBMM Başkanlığına gönderdiği 25 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf. Söz konusu Notada, Ermenistan Hükûmetinin de Türkiye'yle dostluğunu korumakta fayda gördüğü, işgal edilen bölgelerin bir kısmının hükûmetin emri gereğince ve yerel sivil halkın çoğunluğunun davetine binaen işgal edildiği, bununla Türkiye'nin hukukunun bozulmadığı, Ermenistan'ın hareketinin İslam halkı aleyhinde olmadığı ve hiçbir suretle Türkiye'yle ilişkilerine zarar vermediği ifade edilmektedir.

58/20

25/6/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

1- Erivan Ermeni Cumhuriyeti Askerî Kumandanlığına hitâben tarafımdan yazılan ve 21/6/[13]36 tarihinde Karaorgan'daki Ermeni Hudûd Karakoluna tevdi' edildiği meclis-i âlilerine arz olunan mektûba 25/6/[13]36 sabahı saat yedi evvelde alınan sûretleri Rusça ve Ermenice cevâbın tercümesi ikinci maddede arz olunur.

2- Muhterem Kazım Karabekir Paşa Hazretleri:

Mektûbunuza cevâben bildirmekle kesb-i şeref eylerim ki Ermeni Hükûmeti de Türkiye ile dostluğu muhâfazada menfa'atdardır. Çünkü dâimâ hemhudûd olan hükûmetlerimizin dostca yaşamaları ve açıkca anlaşmaları (burada bir noksanlık vardır) bir kısmını hükûmetimin emri mücibince ve mahallî sivil ahâlîsi ekseriyetinin da'vetine binâen işgâl etdiler. Bununla Türkiye hukûku hiç bozulmuyor. Çünkü sizin tarafa tecâvüz etmiyoruz. Askerlerimiz mahalî İslâm sekencesine hiçbir zulüm yapmıyorlar. Bunu yapmadıktan başka hükûmetimizin nokta-i nazarı umûr [deşifre edilememiş] İslâm sekene-i mahalliyesini serî'an te'mindir. Bu ma'rûzâtdan da zât-ı devletleri görüyorsunuz ki hareketimiz hiçbir vechle İslâm ahâlîsinin aleyhine ma'tûf değildir ve hiçbir sûretle Türkiye ile münâsebetimizi bozmuyor. Hakîkî ve samîmî hissiyât ve ihtirâmâtımı kabul buyurunuz Paşa Hazretleri.

Sark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 4: Erzurum'da bulunan TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in, Ermenistan'ın Oltu'ya yönelik saldırıları ve bu saldırılara derhâl son verilmesi hususunda Ermenistan Dışişleri Bakanlığına gönderdiği Notayı TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına ilettiği 24 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.

Erzurum
24 Haziran [1]336

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine

Sûret

Erzurum: 36 numeronun sûretidir.

Mektûb sûretidir:

Erivan Cumhuriyeti Umûr-ı Hâriciye Nezâretine

Hükûmetimiz Ermenistan Hükûmetiyle bidâyet-i te'essüsünden beri münâsebât-ı dostâneyi muhâfaza ve idâme etmeyi kendisi için bir düstûr-ı hareket ittihâz eylemiş ve bunu da tarafınızdan te'mîn ve emr-i vâki' olarak her türlü tecâvüzâta râğmen ve fi'ilen isbât eylemiştir.

Taht-ı işgâlimizde bulunan arâzide ve mukadderâtını kendisi ta'yîn ederek Millî Şûrâlar hâlinde teşkil eden ahâlî-i İslâmiyeye karşı mütemâdiyen vâki' olan ta'arruzât ve katliâm siyâsetinize karşı da hükûmetimiz ihtârât-ı hayırhâhâne[de] bulunmakla iktifâ eylemiştir. Birkaç günden beri Oltu ahâlî-i İslâmiyesine karşı muntazam kıta'âtınız tarafından temâdi edegelen harekât-ı harbiyeye karşı da Şark Cebhesi Kumandanımız Paşa Hazretleri tarafından 3 gün evvel kuvâ-yı askeriyeniz kumandanlığına tecâvüzât hakkında vâki' olan ihtârât-ı hayırhâhâneye henüz cevâb verilmediği gibi dünden beri Oltu'ya ta'arruzât bilakis daha ziyâde tezâyüd ve teşeddüd eyledi. Milletimiz Ermeni milletiyle münâsebât-ı dostâneyi bütün kuvvetiyle arzu etdi ve Ermeni menâfi'î de Türkler ile muhâsım değil [*deşifre edilememiş*] ve te'sîs-i muhâdenet olduğu hâlde bu tarz hareketin âmâl ve menâfi'-i hukûkiye-i milliye ile de kâbil-i te'lîf olmadığını bî-tarafâne bir muhâkeme ile zât-ı âlîleri de tasdik buyururlar ümîdindeyim. İngilizlerin sûret-i dâ'imede komşu olarak yaşamaya mecbûr olan iki kavmi kan dökmeye teşvîk etmekte olduğuna kâni'iz. Ermeni milletinin İngiliz bâzîçesi olarak hükûmetimiz ile muhâsamâta tasaddî etmesi[ni] hükûmet ve milletiniz hakkında tamamıyla muzır görmekteyiz. Rus Sovyetleri ile hey'et-i murahhasanız Moskova'da müzâkerede bulunduğu ve bizim de Rus Sovyet Hükûmeti ile münâsebât-ı siyâsiyeye girişerek birlikde muslihâne bir sûrette hâl-i da'vâya çalıştığımız şu sırada harekât-ı ta'arruziyeniz mücib-i te'essüf-i garâbetdir. Devâm-ı ta'arruzâtdan hâsıl olacak mes'ûliyet bi't-tamam Ermeni Hükûmetine râci' olmak üzere bu sefer de Türk Hükûmet-i Milliyesi Umûr-ı Hâriciye Vekili sıfatıyla bendeniz zât-ı âlîlerine harekât-ı hasmâneye derhâl nihâyet verilmesi için îcâb eden evâmiri kıta'âtınıza verdirilmesini ricâ ve cevâbına muntazır olduğunu beyân ederek ihtirâmât-ı fâ'ikamın kabûlünü temennî eylerim efendim.

Türk[iye] Büyük Millet Meclisi Hâriciye Vekîli
Bekir Sami

BELGE 5: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Agopyan'ın TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in yazısına cevaben ilettiği Notayı TBMM Başkanlığına gönderdiği 3 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf. 30 Haziran 1920 tarihli Notada, Ermeni askerlerinin Oltu civarında gerçekleştirdiği harekâtın Ermenistan sınırlarını, dışarıdan gelerek kimseyi tanımayan başıbozuklardan kurtarmak amacıyla yapıldığı, silahını hiçbir zaman İslam halkına çevirmediği, Oltu'da Oltu Müslümanlarının arzu edecekleri ve seçecekleri İslamlardan bir hükûmet teşkil olunacağı, Ermeni milletinin Türkiye'yle samimi ve iyi ilişkiler tesisi için uzun zamandır içtenlikle çaba gösterdiği kaydedilmektedir.

Şifre mahlûlü
Gâyet aceledir.

3/7/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Bekir Sami Bey'in mektûbuna cevâben vârid olan mektûb sûretinin tercümesi arz olunur.

* * *

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Umûr-ı Hâriciye Vekîli Bekir Sami
Hazretlerine

Ermeni Hükûmeti teşekkül ettiği günden beri kendi komşularıyla samîmiyet-i mütekâbile esâsı dâhilinde iyi komşuluk yapmaya ve kendi içindeki yerli bütün milletlerle iyi yaşamaya dâimâ çalışmış ve çalışmaktadır. Ermenistan'da sâkin İslâm ahâlî devletin sâir bütün milletleri gibi aynı hukûkdan menfa'atdâr idi. Ermeni Devleti bu sâdik hemşehrilerinin servetini hâricden gelerek yerlerinde rahat oturan Müslümân ahâlinin içine fesâd sokan ve bunların hiç kimseyi tanımalarına müsâ'ade etmeyen başıbozuk hayırsız Müslümân takımı tarafından yapılan fenâlıklardan ve birçokları da dâimâ muhâfaza etmekde idi [*belgede aynen*]. Ermeni askerlerinin Oltu civârında vâki' olan harekât-ı ahîresi kimseyi tanımayan bu başıbozuklardan Ermeni hudûdlarını kurtarmak fikriyle yapılmış olub silâhını hiçbir zaman İslâm ahâliye çevirmemiştir. Oltu'da yine Oltu Müslümânlarının arzu ve intihâb edecekleri İslamlardan hükûmet teşkîl olunacaktır. Ermeni milleti, olan her fenâlığı bir tarafa bırakarak Türkiye ile samîmiyet ve hüsn-i münâsebet te'sîsine çokdan beri yürekden çalışmaktadır. Eğer Türk büyüklerinin hepsi Ermenistan'ın bütün hudûdları dâhilinde Ermeni milletinin hukûkunu tanırlar ve Ermeni Hükûmetine âid hudûdlara gönderdikleri ajanları oralarda çalışmaktan ferâgat etdirilirse Ermenistan-Türkiye arasındaki hüsn-i [ü] münâsebât ve samîmiyet-i mütekâbile muhkemle[te]şir. Ankara Millet Meclisi Osmanlı'da olan Ermeni vilâyetlerindeki Ermenistan hukûk-ı sarîhasını tatbîk etdi. Eğer meclis ile beraber Türk milleti de mezkûr hudûdlar dâhilinde Ermenistan'ın hakikî kânûnîsini tanırsa Ermeni milletinin Türkiye ve Ermenistan arasında te'essüsünü arzu ettiği samîmiyet-i mütekâbile esâsı vücûd bulur.

30 Haziran sene 1920. İmzâ Hâriciye Umûr-ı Nezâreti Başkâtibi Agobyan

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 6: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Azerbaycan Komünist Hükûmeti Umur-ı Harbiye Halk Komiserliğine ve 11. Sovyet Kızıl Ordusu Komutanlığına gönderdiği Notalar ile Halil Paşa'ya ilettiği mektubu TBMM Başkanlığına bildirdiği 27 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf. Azerbaycan Umur-ı Harbiye Halk Komiserliğine gönderilen Notada, Ermenistan'ın Zengibasar ve Oltu bölgelerindeki Müslüman halka yaptığı saldırılardan ötürü Ermenistan'ın Azerbaycan cephesinden de işgal edilmesi istenmektedir. 11. Sovyet Kızıl Ordusu Komutanlığına gönderilen Notada, Ermenistan'ın Zengibasar ve Oltu bölgelerindeki Müslümanlara yaptıklarından bahisle Sovyet Rus ordusuyla Türkiye ordusu arasında ivedilikle güvenilir bir ulaşım yolunun açılmasının gerekli olduğu, bu nedenle Kızıl Ordu'nun bir an önce Zengezur'u işgaliyle Nahçıvan civarında bulunan Türk askerî birlikleriyle irtibatı sağlaması talep edilmektedir. Halil Paşa'ya gönderilen mektupta ise, Rusya'da kalan Türk esirlerin iade edileceği haberine çok sevindiği, Türk yurdunu istilalardan kurtarmak için askere çok ihtiyaç duyulduğu, Osmanlı evlatlarının mümkün olduğu kadar hızla ve taze kuvvet olarak Türk sınırının en yakın yerine ulaştırılmalarının millet ve vatana yapılacak en büyük hizmet ve yardım olacağı, para, silah ve cephaneye ihtiyaç olduğu, bu nedenle en kısa sürede doğu yolunun açılmasının sağlanması gerektiği ifade edilmektedir.

27/6/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Bakü'de Azerbaycan Umûr-ı Harbiye-i Ahâlî Komiserliğine, On Birinci Sovyet Kızıl Ordusu Kumandanlığına ve Halil Paşa'ya tarafımdan yazılan ve Trabzon, Bayezid tarihiyle gönderilen mektûbların birer sûretleri berây-ı ma'lûmât meclis-i âlîlerine arz olunur.

* * *

Sûret

Azerbaycan Komünist Hükûmeti Umûr-ı Harbiye Ahâlî Komiserliğine

Tarih 23 Haziran

Şark mes'elesinin yakında muslihâne bir tarzda hal ve Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Türkiye hükûmetlerinin milliyet prensipleri nazar-ı dikkate alınarak hudûd ve mukadderâtlarının Rus Sovyet Hükûmeti murahhaslarıyla bu dört hükûmetin murahhaslarından müteşekkil bir komisyonda ta'yîn edileceğine intizâr olunduğu ve bu maksadla Rus Sovyet Hükûmetiyle muhâberât ve müzâkerât-ı siyâsiye[ye] de girişilmiş olduğu hâlde Ermeniler aradaki samîmiyet ve münâsebeti ihlâl edecek sûrette mütârekeden beri şekil ve idâre-i hâzıralarını muhâfaza etmekte olan Zengibasar ve Oltu mintikalarındaki ahâlî-i İslâmiyeye 18/6/[13]36'dan beri tecâvüz ve ta'arruz etmekte idirler. Ermeni Hükûmetine bir mektûb göndererek bu hareketlerini protesto etdim ve tecâvüzden vazgeçmedikleri sûrette mukâbil harekâta geçeceğimi ve bundaki mes'ûliyetin Ermeni Hükûmetine râci' olacağını bildirdim. Azerbaycan Hükûmetince de bu cihet nazar-ı dikkate alınarak ve bir telle teşrik-i mesâ'î eden Rus Hükûmetiyle Azerbaycan'ın bir kısım halkının da yaptıkları müsâdemâtdan artık ictinâb eyleyerek İslâmların hayât ve hukûkunun muhâfazası ve Ermenilerin serbest kalarak tecâvüz ve mezâlîme

devâm etmelerine meydan bırakılmaması için Şark'ın vaz'iyet ve mukadderâtı tamamen ta'ayyün edinceye kadar Ermenilerin cebhenizden de işgâl edilmesini arz ve bu vesîle ile de hissiyât-ı samîmânemi takdîm eylerim.

* * *

İkinci Sûret

Bakü'de On Birinci Sovyet Kızıl Ordusu Kumandanlığına

24 Haziran sene [13]36

Şark mes'elesinin yakında muslihâne bir sûretde hal ve Rus Sovyet Hükûmetiyle hükûmetimizin ve Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan hükûmetleri murahaslarından müteşekkil bir komisyonda ta'yîn edileceğine intizâr olunduğu ve bu maksadla Rus Sovyet Hükûmetiyle muhâberât ve müzâkerât-ı siyâsiyeye girişilmiş olduğu hâlde Ermeniler aradaki samîmiyet ve münâsebeti ihlâl edecek sûretde mütârekeden beri müstakil şûrâ şekil ve idâresini muhâfaza eylemekte olan Zengibasar ve Oltu mıntıklarındaki ahâlî-i İslâmiyeye on sekiz Haziran dokuz yüz yirmide ta'aruz ve tecâvüze başladılar. Zengibasar ve kısmen Oltu İslâm mıntıkları 19 Haziran sene [1]920'de sunûf-ı muhtelifeden mürekkeb Ermeni kıta'ât-ı muntazaması tarafından kâmilen dağıtılarak İslâm ahâlî hicret ve perîşâniyete dûçâr edildi. Ermeni Hükûmetine bir mektûb göndererek bu hareketlerini protesto etdim ve yaptıkları haksız tecâvüzlerden vazgeçmedikleri takdirde mukâbil harekete geçeceğimi ve bundaki mes'ûliyetin Ermeni Hükûmetine râcî' olacağımı bildirdim. Diğer taraftan İngiliz siyâsetine ve Tiflis'deki Azerbaycan'ın sâbık Müsâvât Kabinesinin mesâ'îsine âlet olan bazı Bolşevik aleyhdârları miyânında o havâlîde bulunan ve benimle hiçbir irtibât ve münâsebetleri ve Türk Hükûmet ve milletinin siyâset-i hâzırası hakkında haberleri olmayan bazı Osmanlı zâbitânının da mevcûd olduğunu te'essüfle haber aldık. Âsârına ve istihbârâta nazaran bu aleyhdârlıkların her şeyden ziyâde İngilizlerin ve On Birinci Bolşevik ordusu içine karışmış Denikin tarafdâr ve mensûbînin Azerbaycan'daki fenâ propagandalarından ve ifşââtından neş'et eylediği anlaşılmaktadır. Bu husûsları nazar-ı dikkat-i âlîlerine arz ederken Karabağ ve Azerbaycan'da bulunan ale'l-umûm Rus Sovyet ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti arasında mü'esses mevcûd münâsebat-ı samîmiyeden ve vaz'iyet-i hakîka-i hâzıramızdan haberdâr oldukca kendilerine hâricden telkîn edilen sû-i tefehhümât ve ahvâlden derhâl ferâgat eyleyeceklerini ümîd eder ve Rus Sovyet ordusuyla Türkiye ordusu arasında ser'at an emîn bir muvâsala açılması gerek Türkiye['nin] garb vilâyetlerinde emperyalist İngiliz ve müttefikleriyle yapmakda olduğumuz harb için ve gerekse Azerbaycan'da hâlen devâm eden İngiliz propagandasına bir nihâyet vermek için pek lâzım olduğundan bir an evvel Zengezur'un tarafımızdan işgâliyle Nahçıvan havâlîsinde bulunan kıta'âtımızla irtibât yapılmasını arz ve ihtirâmât-ı fâ'ikamı takdîmle kesb-i şeref eylerim.

* * *

Üçüncü Sûret

Halil Paşa Hazretlerine

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine gönderdiğiniz mektûbdaki tebşîrâtınıza teşekkür ve muvaffakiyâtınıza ve netâyic-i karîbesine du'â ederiz. Bilhâssa şimdiye kadar

Rusya'da kalan üserâmızın techîz olunarak i'âde edileceği haberine çok sevindik. Memleketimizin her köşesinden zorla ve muhârebe ile Anadolumuza girmek isteyen İ'tilâf kuvvetlerine karşı son nefesimize kadar dayanmakta, yurdumuzu istilâlarından kurtarmak için askere son derece muhtâcız. İran'da ve Irak'da Türk kanı dökülmesine artık ne ırkımızın tahammülü ne de içinde bulunduğumuz müdâfa'a-i vatan ihtiyâcının müsâ'adesi yoktur. Osmanlı evlâdlarını mümkün olduğu kadar çabuk ve taze kuvvet hâlinde hudûdumuzun en yakın yerine yetiştirmek millete ve vatana en büyük hizmet ve yardımdır. Bugün her işden ve her teşebbüsten evvel milletimize Şark'da Bolşevik ve Müslümân yolunu açmalıdır. Para ve silâh ve cebhâne ihtiyâcımız ma'lûmunuzdur. Ana vatana serî'an bir yol açmadan Irak ve Hind seferleri bizden ziyâde başkalarının nef'ine olur. Ne yapıp yapılarak aramızdaki mâni'anın kırılmasını ve bize Şark yolunun açılmasını te'mîn ediniz. Bu mâni'a ma'atte'essüf en esâslı olarak yine kendi asker ve zâbitlerimizin başda Nuri Paşa olduğu hâlde Karabağ'da Bolşeviklere karşı muhârebe etmeleri ile vücûd bulmuştur. Bütün mesâ'î ve arzularımız hilâfına olan bu hâdisât-ı mü'essifeden dolayı Bolşevikler nezdinde hakkımızda şübhe ve tereddüd hâsıl olmamasını te'mîn ve kendileriyle bir gün evvel birleşmemiz için her yerde bizi düşünmenizi ve bütün nüfûz ve kuvvetinizi isti'mâl buyurmanızı milletimizin mevcûdiyet ve bekâsı nâmına istihâm ederim Paşam.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 7: Mustafa Kemal Paşa'nın, Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa tarafından Azerbaycan Umur-ı Harbiye Halk Komiserliğine ve 11. Sovyet Kızıl Ordusu Komutanlığına gönderilen Notaların ve Halil Paşa'ya iletilen mektubun içeriğinin izlenmekte olan siyasete her yönden uygun olduğuna dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 30 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre telgrafnâme

Şark Cebhesi Kumandanlığına

Azerbaycan Umûr-ı Harbiye Ahâlî Komiserliğiyle On Birinci Sovyet Kızıl Ordusu Kumandanlığına ve Halil Paşa'ya gönderilen mektûb sûretleri ahzedilmiş ve mündericâtı siyâsetimize ez-her cihet muvâfık görülmüştür efendim.

Fî 30 Haziran sene 1336

Mustafa Kemal

BELGE 8: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Karaorgan'daki Ermeni subayının Türk subayına birkaç güne kadar bir Ermeni heyetinin görüşmek üzere Zivin'e geleceğini söylediğini TBMM Başkanlığına bildirdiği 29 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.

29-30/6/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Bugün 29 Haziran'da Karaorgan Ermeni zâbiti bizim zâbitimize birkaç güne kadar bir Ermeni hey'etinin görüşmek üzere Zivin veya arzu etdiği mahale

geleceğini söylemiştir. Buna nazaran Hatisof[un] Trabzon'daki teklîfinin Ermeni Hükûmetinden ziyâde İ'tilâf hükûmâtının sevk ve idâresiyle olduğunu kavıyyen zannetmekdeyim.

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine, Trabzon Vâlî Vekâletine, 15. Kolordu Vekâletine 29/6/[13]36 ve 153 şifre numerosuyla yazılmıştır.

Sark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 9: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in yazıp bıraktığı protesto Notasının Ermenistan Hükûmetine hemen gönderilmesinin mi yoksa gelecek olan Ermenistan heyetine verilmesinin mi uygun olacağına dair talimat talebini TBMM Başkanlığına ilettiği 1 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf. Notada, Ermenistan askerî birliklerinin Oltu bölgesine yaptığı saldırılardan ve karşılıklı teati edilen Notalardan bahisle iki hükûmet arasındaki mevcut ilişkilerin esasını Brest-Litovsk Antlaşması ile bu antlaşmayı tamamlayıcı nitelikteki, Batum'da imzalanan antlaşmanın teşkil ettiği, Oltu bölgesini de içine alan Elviye-i Selase'nin sözkonusu antlaşmalara göre Osmanlı Hükûmetinin mülkü olduğu, bu yerlerde Osmanlı memur ve askerî kuvvetlerinin herhangi bir sebeple bulunmamasının ne ahden ne de hukuken Osmanlı hâkimiyetinin buralardan yok olmasıyla sonuçlanamayacağı, Ermenistan askerlerinin Oltu bölgesine saldırmalarının iyi komşuluk ilişkilerini ve TBMM'nin hukukunu açıktan açığa ihlal ettiği, Türk Hükûmeti ile milletinin Ermeni Hükûmet ve milletiyle dost olmak, ortaklık ve karşılıklı menfaate dayanan ciddi bir dostluk zeminini hazırlamak istediği kaydedilmekte, bu nedenle Ermenistan askerî birliklerinin bir an önce eski sınırlarına çekilmesi istenmektedir. (Sözkonusu Notanın 9 Temmuz 1920 tarihinde Ermenistan Dışişleri Bakanlığına tevdi edildiği anlaşılmaktadır.)

Erzurum
1/7/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Hâriciye Vekîli Bekir Sami Beyefendi tarafından yazılıb bırakılan protesto aynen zîrdedir.

Ermenilerin cevâb vermemesi veyahud vermelerine nazaran Ermeni Hükûmetine gönderilecekti. Bir hey'et geleceğine nazaran işbu protestonun şimdi mi yoksa gelecek hey'etin vürûdünden sonra Ermeni hey'etine mi verilmesin[ein] muvâfık olacağına emr ü iş'ârî ma'rûzdur.

* * *

Sûret

Ermeni Hâriciye Nezâretine:

[2624?]/6/[13]36 tarihli tahrîrât-ı âcizâneme cevâben vârid olan [2230?] tarihli takrîr-i âlilerine ber-vech-i zîr cevâb i'tâsıyla kesb-i şeref eylerim.

Hiçbir sebab-i meşrû'a müstenid olmayarak Oltu mıntikasına vâki' olan ta'arruzâtın derhâl men'iyile kıta'âtınızın eski mevki'lerine çekilmeleri ve aksi

takdîrde harekât-ı vâkı'adan tevellüd edecek netâyicin mes'ûliyeti hükûmetinize âid olacağı yolunda gerek Ordu Kumandanı Kazım Paşa Hazretleri tarafından ve gerek taraf-ı senâverânemden vâkı' olan teblîgâta rağmen mıntıka-i mezkûre henüz tahliye edilmemiş ve hatta [*deşifre edilememiş*] tarihinde yeni bir ta'arruz vâkı' olmuştur. Gerek zât-ı âlîlerinin ve gerek Kuvâ-yı Askerî Kumandanınızın cevâbnâmelerinde harekât-ı vâkı' a i tirâf edilmekle beraber harekât-ı mezkûrenin ahâlî tarafından vukû' bulan taleb üzerine icrâ edilmiş olduğuna ve ahâlî-i Müslime hakkında hiçbir zulüm ve hakâret ve hudûd-ı Osmaniye'ye karşı da bir gûna tecâvüz yapılmamış bulunduğu nazaran münâsebât-ı hâzıranın da ihlâl edilmemiş olduğu dermeyân olunuyor. Hâlbuki [~~malûm-ı âfleridir ki iki hükûmetimiz beyninde mevcûd münâsebâtın esâsı Erivan Ermenistan Hükûmetinin~~] zât-ı âlîlerince de mechûl olmadığı üzere hükûmeteyn beyninde mevcûd münâsebâtın esâsını Erivan Ermeni Cumhuriyeti'nin mevcûdiyet-i resmîyesini tanıyan Brest-Litovsk Ahidnâmesi'yle bunu mütemmem olarak hâiz-i salâhiyet-i tâmmе murahhaslar tarafından Batum'da akd-i imzâ ve hükûmeteyn-i cânibden de kabûl ve tasdik edilmiş olan ahidnâme teşkîl ediyor.

Oltu mıntıkasını da ihtivâ eden Elviye-i Selâse sâlifü'z-zikr ahidnâmelere ve bunların ahkâmını mü'eyyid olarak ahâlînin serbestce izhâr etmiş olduğu arâ-yı umûmiyeye nazaran Hükûmet-i Osmaniye'nin mülk-i sarîhi bulunduğu menâtik-ı mezkûrede herhangi bir sebeble me'mûrîn ve kuvâ-yı askerîye-i Osmaniye'nin bir müddet bulunmaması keyfiyeti ne ahden ve ne de hukûken hâkimiyet-i Osmaniye'nin oralardan intizâ'ını intâc edemeyeceği bir emr-i bârizdir. Batum Mu'âhedeşi ahkâmının tamamen tatbikinden tevellüd etmiş ihtilâfât varsa bunların adil ve hakkâniyet prensiblerine tevfikân sûret-i muslihânedeki halline intizâr edildiği bir sırada Oltu mıntıkasına Ermeni asâkiri tarafından ta'arruz vukû'u aramızda idâmesi bizce pek matlûb olan münâsebât-ı dostâne-i hemcivâriyi açıktan açığa ihlâl etmekle beraber hukûk-ı sarîhamıza da bir tecâvüz teşkîl eder. Oltu ahâlî-i mahallîyesinin da'vet ve talebi mes'elesine gelince: Bunun da tecâvüz-ü vâkı' i meşrû' kılmak için ihticâca sâlih bir vesîka olamayacağı, hatta ahâlî-i merkûmenin bu yolda bir talebde bulunmuş olmaları farz olursa dahi hareket-i vâkı'anın kendileri hakkında dâ'î-i mes'ûliyet olacağı bedîhîdir. İlk tahrîrâtımdan da tebellüğ eylediğim vechle hükûmetimiz ve Türk milleti Ermeni Hükûmet ve milletiyle düşman değil dost olmak ve menâfi'-i müştereke ve mütekâbileye müstenîd ciddi bir zemîn-i muhâdenet ihzâr etmek istiyor. Ermeni Hükûmeti nikât-ı nazarımı bî-tarafâne ve dür-endişâne bir tarzda tedkîk ve muhâkeme ettiği takdîrde mülâhazât-ı mesrûdenin samîmiyetine kanâ'at getireceği gibi milletimizin milletiniz hakkında beslemek istediği hissîyât-ı dostânenin ciddiyetine inanır ümîdindeyim. Binâenaleyh kıta'âtınızın mevki'-i kadîmlerine bir an evvel alınmasını tekrar ricâ eder ve beynimizde mevcûd ve henüz tarafeynce hukûk nokta-i nazarından mer'iyeti kat'î olan Batum Mu'âhedenâmesi'ne istinâden harekât-ı vâkı'ayı protesto eder ve ahâlî-i Müslîmenin dûçâr olduğu zarar ve ziyân müsebbiblerini mes'ûl addeylerim. Menâfi'-i mütekâbilemiz nâmına muvâfık bir cevâb-ı sâmilere intizâr eylediğim beyânı takdîm-i ihtirâmât-ı fâ'ika vesîle ittihâz kılınmıştır efendim. Umûr-ı Hâricîye Vekîli Bekir Sami. 184

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 10: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığının 9 Temmuz 1920 tarihli yazısına cevaben Ermenistan Dışişleri Bakanlığından alınan 28 Temmuz 1920 tarihli Notanın tercümesinin yapılmakta olduğunu, içeriğinin Ermenistan'ın Brest-Litovsk ve Batum antlaşmalarını tanımadığı ve İtilaf Devletleri tarafından Türkiye'ye tevdi edilen barış antlaşması çerçevesindeki Ermeni haklarını kabul ettiği temelinde olduğunu TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 2 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.

63

2/8/[13]36

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

Umûr-ı Hâriciye Vekâletinin fi 9 Temmuz sene [13]36 tarihli mektûbuna cevâben Ermeni Hâriciye Nezâretinden alınan 28/7/[13]36 tarihli cevâb 1/8/[13]36 öğleden sonra kapı karakolumuza teslim edilmişdir. Ermenice yazılan bu mektûb bugün fi 2 Ağustos sene [13]36'da Hasankale'ye vâsıl oldu. Tercüme edilmektedir. Muhteviyâtının esâsı Brest-Litovsk ve Batum mu'âhedelerini tanıyamayacakları ancak İtilâf hükûmetlerinin vermiş olduğu mu'âhedenâmeye tevfikân hakları zemindedir. Tamam-ı tercümesi sûreti ayrıca arz edilecektir. 380 şifre numeroludur.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 11: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan Dışişleri Bakanlığının 28 Temmuz 1920 tarihli Notasını TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına iletteği 5 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf. Notada, Ermenistan'ın Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalamadığı, Brest-Litovsk ve Batum antlaşmalarında esas olarak kabul edilen ilkelerin Ermenistan'ın hayat ve bekası şartlarını içermediği, Ermeni milletinin Türkiye'de Ermenilerin yaşadığı vilayetler üzerindeki hukukundan sarfınazar edemeyeceği, bu vilayetlerin sınırlarının İtilaf Devletleri tarafından Türkiye'ye teslim edilen barış antlaşması çerçevesinde Ermenistan'ın bu hakkının en büyük savunucusu olan ABD tarafından tayin edileceği, Ermenistan'ın bir parçasını teşkil eden Oltu bölgesi hakkındaki Türk talebinin bu açıdan reddedildiği belirtilmiştir.

5/8/[13]36

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

Bir Ağustos öğleden sonra alındığı 2 Ağustos tarihli şifre ile de arz edilen Büyük Millet Meclisi Umûr-ı Hâriciye Vekîli Bekir Sami Bey'e Ermeni Hâriciye Nezâretinden cevâben mevrûd 28 Temmuz tarihli mektûbun tercümesi sûreti ikinci maddede arz olunmaktadır.

2- Mektûb sureti:

Brest-Litovsk ve Batum mu'âhedenâmelerini imzalamış olan Sultan Hükûmeti[nin] hükûmetiniz tarafından tanılmamakda olduğu mes'elesinden sarf-ı nazar ederek [89]Temmuz sene [13]36 tarihli tahrîrâtınıza i'tâ-yı cevâba ictisâr eylerim. Brest-Litovsk Mu'âhedenâmesi'nde Ermenistan hiçbir vechle medhaldâr olmadığı ve bu mu'âhedenâmeyi imzalamadığı gibi tarafeyn murahhasları tarafından tasdik

edilmiş olan Batum Mu'âhedenâmesi'nde Ermenistan için hakîki [bu bir] kuvveti asla hâiz olamamışdır. Sizlerin Brest-Litovsk ve Batum mu'âhedenâmelerinde esâs olarak kabûl ve istinâd ettiğiniz prensibler Ermenistan'ın hayât ve bekâsı şerâ'itini ihtivâ etmemektedirler. Mündericâtı hükûmetlerin beynelmilel temâslarla kendi mukadderâtlarını ta'yîn etmesi ve [deşifre edilememiş] diğer [deşifre edilememiş] yekdiğeriyle temâs ederek hakkâniyet ve adâlet prensiblerini hâlisâne meydana koymaları husûslarını red ve inkâr eden mu'âhedeleri esâs olarak kabûl eden Almanya İmparatorluğu ve [deşifre edilememiş] ve emperyalist ve mukâbil inkılabcı hükûmetler tarzında idâre-i hükûmete devâm ettiğiniz ve [deşifre edilememiş] sizlerle anlaşmak hakkındaki bütün ümîdlerimizden büyük bir ye's ve te'essürle mahrûm kalacağız [deşifre edilememiş] milleti [deşifre edilememiş] hakîkî temeli ve muhakkak birinci şartı tarafeynin her milletin iktisâdî haklarını tanımasıdır. Her bir milletin esâs hakları gibi Ermeni milleti de Türkiye'de bulunan Ermeni vilâyetleri üzerindeki bilâ-i tirâz hukûkundan tabîî sarf-ı nazar edemez. Bu vilâyetlerin hudûdları da İ'tilâf hükûmetleri tarafından şimdi Türkiye'ye teslim olunan sulh mu'âhedenâmesi mücibince bu hakkın en büyük müdâfî'î tanınan Amerika Cemâhîr-i Müttehidesi tarafından ta'yîn olunacaktır. Bu mu'âhedenâmeyi imzâ eden Ermenistan Hükûmeti kendi işlerine ta'alluk eden mes'ele[ye] Türkiye'nin müdâhale edemeyeceğini ümîd etmekte haklıdır ve Ermenistan Cumhuriyeti'nin bilâ-i tirâz aksâmını teşkil eden Oltu havâlisine âid mütalebâtınızı ve sâlifü'z-zikr aksâmında askerlerinizin gayr-ı kâbil-i kabûl ve afv olan tecâvüzât ve harekâtını Ermeni kıta'ât-ı askeriyesiyle bu nokta-i nazardan reddeder. Kendi sulhperver fikrin[ie] sâdik olan Ermeni milleti diğer milletlerin mâlik oldukları vechle Ermenistan'ın da tarihi, millî, [deşifre edilememiş] ve kanûnî hakkını tanıyan umûm milletlere dostâne el uzatmaya hâzırdır. İhtirâmât-ı fâ'ikamı kabûl ediniz. Umûr-ı Hâriciye Başkâtibi Agobyan. Tarih yirmi sekiz Temmuz bin dokuz yüz yirmi, numara dört bin iki yüz on beş.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 12: Türk ordusunun Kars istikametine doğru derhâl harekâta başlamasına ilişkin Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 20 Eylül 1920 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi.

Şifre (Zâta mahsûs ve bizzât açılacaktır)
Harb telgrafı
Karar numarası 225

Ankara
20/9/[1]336

Sûret

Şark Cebhesi Kumandanlığına

Şark Cebhesi Kumandanlığının 15/9/[13]36 tarihli şifresine cevâbdır.

1- Şark ordumuz derhâl Kars istikâmet-i umûmiyesinde harekât-ı ta'arruziye icrâ edecektir. Birinci devrede harekâtın Kağızman-Noviselim-Merdenik hattına kadar tevsi'î kâfidir. Ma'a-hazâ bu hat kat'î olub vaz'iyet-i askeriye müsâ'id olduğı ve icâb ettirdiğı takdirde ta'arruz bidâyetden itibâren daha şarka doğru da temdîd edilmelidir. Maksud-ı aslî Ermeni kuvâ-yı müsellahasını imhâ etmektedir. Bunun için harekât-ı ta'arruziyenin ânî olarak başlaması lâzımdır ve Ermenileri

daha evvel herhangi bir sûretle haberdâr etmekden kat'iyen ihtirâz olunmalıdır. Gayr-i müsellah Ermeni ahâlî aleyhine her türlü tecâvûzâtдан sûret-i kat'iyede tevakkî olunacaktır.

2- Gürcülerin bî-taraflılığını te'mîn etmek için kendilerine müsâ'id ve hatta arâzî taleplerini tatmine ümidbahş bir hatt-ı hareket ittihâzı lâzımdır. Şark Cebhesi Kumandanı bu maksadla Gürcülerle münâsebâta girişmeye salâhiyetdârdır ve Elviye-i Selâse'deki Gürcü mıntıka-i işgâline de hiçbir münâsebetle tecâvûz etmeyecektir. Ancak buna rağmen Gürcülerin mukâbil harekâtı ihtimâli nazara alınmalıdır. Ermeniler aleyhine harekât-ı ta'arruziyemiz Gürcü münâsebâtının inkişâfına ta'lik olunmayacaktır.

3- Esâsı Büyük Millet Meclisinde takarrür etdirilmiş olan işbu kararnâme Vekiller Hey'etinde kabûl olunmuş ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye vâsıtasıyla aynen Şark Cebhesi Kumandanlığına tebliğ edilmiştir. Fî 20/9/[13]36

Büyük Millet Meclisi Re'îsi Mustafa Kemal	Şer'îye Vekili Fehmi	Müdâfa'a-i Milliye Vekili nâmına İsmet	Adliye Vekili nâmına Ahmed Muhtar
Dâhiliye Vekili Refet	Hâriciye Vekâleti Vekili Ahmed Muhtar	Mâliye Vekili Ferid	Ma'ârif Vekili Rıza Nur
Nâfi'a Vekili İsmail Fazıl	İktisad Vekâleti Vekili Mahmud Celal	Sihhiye Vekili Adnan	Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'îsi İsmet

BELGE 13: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sarıkamış harekâtı dolayısıyla Ermenistan Dışişleri Bakanı Ohancanyan tarafından Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e gönderilen 30 Eylül 1920 tarihli telgrafı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 3 Ekim 1920 tarihli telgraf. Çiçerin'e gönderilen telgrafta, bir süre önce Ermenistan'a yönelik yapılması tasarlanan Türk askerî harekâtının Çiçerin'in aracılığıyla durdurulduğu, ancak Türk askerî birliklerinin 28 Eylül 1920 tarihinde Ermenistan askerlerinin işgalinde bulunan cephelere karşı genel taarruza başladığı ve bu taarruzların Ermenistan içlerine doğru devam ettiği kaydedilmekte, Sovyet Rusya'nın bu taarruzlar hakkında bilgisinin bulunup bulunmadığı sorulmakta, müttefiki olan Türkiye'nin harekâtının derhâl durdurulması ve Türk ordusunun eski sınırlarına çekilmesi için acilen girişimde bulunulması istenmektedir.

Número: 97

Mahreci: Erzurum

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

1- Sarıkamış harekâtı dolayısıyla Ermenistan Hâriciye Nâzırı Ohancanyan tarafından Sovyet Rusya Hâriciye Komiseri Çiçerin'e telsiz telgrafla verilen 30 Eylül [13]36 tarihli telgrafın sûreti ikinci maddede aynen ma'rûzdur.

2- 20 Temmuz [1]920 tarih ve 751 numarolu iş'âr-ı telgrafınızda Rus Sovyet Hükûmeti ile Türk Hükûmet-i Milliyesi arasında muhâdenet te'sisi ve i'tilâfa

çalışıldığı ma'lûm olmuş idi. Türk nasyonalistleri tarafından Ermeni milletine yeni bir darbe vurulacağı sırada Türkiye seferberliğinin tavassutunuzla durdurulması Sovyet Rusya'nın Ermenistan'la hayırhâhâne komşuluk esâsına müstenid şerâ'it dâiresinde sulh yapmak ve Ermeni milletinin emniyet-i hayâtîyesin[de] kâfil olacağı sûrette Asya-yı Suğrâ'da tevessü'üne müsâ'id bulunmak fikrinde olduğu Ermeni milletince ümîd ediliyordu. Beyânâtınızın aksine olarak Türk Kuvâ-yı Milliyesi Eylül'ün yirmi sekizinci günü Ermeni askerinin taht-ı işgâlinde bulunan cebhelere karşı Oltu, Bardız, Karaugan ve Karakurt mıntıklarında umûmî ta'arruza başladılar ve Ermenistan dâhiline doğru ta'arruzlarına devâm etmektedirler. Hükûmeteyn arasında dostluk şerâ'itini müzâkere ve takrîr etmek üzere mümessilinizin Ermenistan'a dâhil olabileceği bir anda müttefikiniz askerlerinin harekât-ı hasmâneye başlamaları câlib-i dikkat ve muhtâc-ı îzâh bir nükte teşkîl etmekle bu hâl dostluğumuza olan i'timâdımızı dûçâr-ı tezelzül eyledi. Türk Kuvâ-yı Milliyesi'nin bu ta'arruzu hakkında hükûmetinizin ma'lûmâtı olup olmadığının ve ma'lûmâtı lâhik [olmuş] ise tevkîf-i harekâtı için bir teşebbüsde bulunulub bulunulmadığının ve bir teşebbüs yapılmış ise tarzının âcilen iş'ârını ricâ ederim. Esâsen hükûmetiniz hakîkî dostlukda bulunacağını müte'addid defalar hükûmetimize va'ad etmiştir. Müttefikiniz olan Türk Kuvâ-yı Milliye harekâtının derhâl tevkîfi ve istikbâlde adem-i tekerrürü esbâbının te'mîni ve Türk ordusunun eski hudûda çekilmesi için var kuvvetinizle âcilen yapacağımız teşebbüsât Rus Mümessili ile hükûmetim arasında cereyân etmekte [olan] ve edecek müzâkerât-ı sulhiyenin daha büyük samîmiyet ve sükûn içinde devâma imkân ve fırsat bahşedeceğini arz eylerim.

Ermenistan Hâriciye Nâzırı Ohancanyan

3/10/[13]36

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine arz edilmiştir.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 14: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan'a yönelik yürütülen harekât hakkında Sovyet Rusya'nın 11. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 12 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.

Sarıkamış
12/10/[1]336

1- Kumandan Halil Yoldaş'a ve 11'inci Kızıl Ordu Kumandanlığına 2'nci maddenin bildirilmesi ve Kumandan Halil Yoldaş tarafından dahi hemen bir sûretinin Hey'et-i Murahhasamız riyâsetine ve Bakü'deki mümessilimize tebliğinin te'mîni.

2- Gösterdiğimiz hüsn-i niyete ve vâki' olan teşebbüsât-ı hayırhâhânemize rağmen harbî Taşnakların Oltu, Bardız, Kağızman, Kulp mıntıklarında tekerrür eden tecâvüzât ve muhâcemâtını durdurmak sûretiyle aradaki

fukarâ-yı halkı kurtarmak ve ahîren elde ettiğimiz vesâ'ike nazaran Taşnakların en meşhûr komite re'îslerinin de iştirâkıyla ve Erzurum'u zabt etmek azim ve niyet[iy]le ilerleyen ve ayın 21'inci günü Bardız Cebhesine umûmî ta'arruza kalkmaları sûretiyle kâmilen sâkin kalan vaz'iyet-i askeriyemizi de tehlikeye düşürmek gibi teşebbüslerine karşı kendi emniyemizi istihsâl etmek mecbûriyetleriyle Eylül'ün 22'nci günü başlayan mütekâbil harekâtımız netîcesinde 26 Eylül günü Kağızman-Noviselim-Merdenik hattına kadar olan mıntıkalar işgâl olunmuştur. İşbu harekât esnâsında tesâdüf edilen İslâm ve Ermeni ahâlî kıta'âtımızın vusûlü[nün] kendilerini Taşnak komitesinin tazayyukât ve tehdîdâtından kurtarmış olduğunu müttehiden beyân etmişler ve hatta Ermenilere isterlerse Ermenistan'a geçmeleri[nin] mümkün olduğunu ve bu harekâta mu'âvenet dahi edeceğimiz tebliğ olduğu hâlde bunlar gaddâr Taşnak komitesinin elinden kurtulmuş oldukları için son derecede memnûn olduklarını ve kendi yerlerinde kalmak istediklerini bildirdiklerinden müreffeh yerlerinde ibkâ olunmuşlardır. Her zaman zulüm ve şiddetlerini kapatmak için âvâzları çıktığı kadar yaygara ve gürültü yapmayı i'tiyâd edinmiş ve bu sâyede şimdiye kadar cihân halkını iğfâl etmiş olan Taşnaklar bu defa da hâdisât Ermenistan dâhilindeki bütün fukarâ-yı kâsibeyi, kendilerine mu'âriz olan diğer bütün Ermeni fırkalarını ezmek gâyesiyile harekât-i istihlâskârânemizi Ermeni ahâlîsine ta'arruz sûretinde i'lân ederek bütün Ermenistan dâhilinde derhâl idâre-i örfiye i'lân etmiş ve bu sûretle memleket dâhilinde bî-pervâ [*deşifre edilememiş*] divân-ı harbler, bu vâsıta ile mes'ûl fukarâ-yı kâsibeyi pâymâl-ı vahşiyânesine münkâd kılmak fırsatını kaçırmışlardır. Aynı zamanda bütün fukarâ-yı kâsibesine işinde hareket-i vâkı'asının muhik olduğunu en sarîh yalanlar irtikâb eylemiştir. Filhakîka mukâbil harekâta başladığımız günden beri hemen hiçbir tarafda şiddetli muhârebe olmamış, kıta'âtımız büyük bir sür'at ve suhûletle sâlifü'z-zıkr hatta vâsıl olmuştur. Kan dökmekten usanmayan Taşnak zâbitlerinin kırbaçları altında ve papazların haçlar ile cebir ve teşvikleri önünde zavallı Ermeniler zorla hücûma sevk olunmuşlardır. Bu mazlûm halk, Taşnak ve vahşi komitesinin elinden kurtarılmak isteyen diğer sulhperver ve munsif Ermeni fırkalarının dâhilen ezici tazyîkler altında kaldıkları da pek muhakkaktır. Bütün beşeriyet-i mazlûme için bir belâ-yı azim olan bu Taşnakların bir an evvel Ermenistan üzerindeki asker[î] tahakküm ve teneffürlerini kal' etmek için müttefikimiz Rus Sovyet Hükûmetinin de teşebbüsât-ı lâzîmede bulunması ve yapacağı te'sîrât ile artık bu zâlim Taşnak idâresine nihâyet vererek halkın hakîkî ihtiyâcını ve sa'âdetini düşünen insâflı ve vicdânlı bir fırka ile Ermenistan tâlîinin bozulmasına tevessül eylemesi cidden lâzımdır. Türkiye inkilâbından dost müttefikinin yapacağı teşebbüsât ve te'sîrât her sûretle teshîl ve takviyeye hâzırdır. Kıta'âtımız cebhelerindeki Ermeni efrâdına yetişdirebildikleri gönüllülere dost ve hakîkî bir lisân-ı şefkat ile yazılmış beyânnâmeler göndererek onları tenvîr ve te'mîne ve hakîkatden bahsetmeye çalışmakta ise de gaddar Taşnak rü'esâsı bu gibi beyânnâmeleri halka okutmak değil kimin elinde görürse o zavallıları dahi imhâ edeceği tabî'î olduğundan bu teşebbüsâtımızın tarafınızdan te'kid ve takviyesiyile maksad-ı müşterekimizin serî'an istihsâline çalışılmasını ricâ ederiz.

Şark C[ebhesi] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 15: *Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Ermeni milleti için kaleme alıp dağıttığı 1 Kasım 1920 tarihli beyanname.*

Ermeni milletine!

Milletinizi senelerden beri uzayan harbin musîbet ve sefâletlerine sürükleyen ve hükûmetimizin göstermek istediği dostluğu sizden habersiz reddeden Taşnaklardır. Taşnaklar, bütün dünyayı kendisine hazîne ve bütün insanları da servet ve saltanatına bir köle gibi kullanmak isteyen sermâyedârlara hizmet eden ve milletini rahatda yaşatmayı düşüneceğine sefâhat âlemlerindeki zevkli ve âlâyîşli hayâtı tercih eyleyen ...lerdir.

Bütün Ermeni milleti bunların istibdâd ve hıyânetlerinin hakikatini uğradıkları elim âkıbetlerde görmelidir. Maksad ve hedefimiz, hayâlî ve vâhî gâyeler peşinde bilâ-tefrik Müslümân ve Ermeni fukarâ-yı halkını kırdıran Taşnakların elinden ma'sûm halkı kurtarmak ve bu sûretle karşımızda daha medenî ve müdrîk, İslâm ve Hristiyan ahâlînin refâh ve sa'âdetine hâdim ve komşusu olan Türkiye ile dost ve münâsebât-ı hasene te'sîsine hâhişger bulunan bir Ermeni Hükûmeti bulmaktır. Taşnakların kuvvetli ordumuzun önündeki hezîmeti de hakkın ve adâletin kudret ve muvaffakiyetini isbâta kâfi bir delildir. Türk Hükûmetinin Ermeni ahâlîye nimet ve adâletini göstereceğinden tamamen emîn olarak evlerinizde, iş ve gücünüzde dâimâ müsterih olunuz!

Ancak şehrin âsâyîşine, ordumuzun emniyetine dokunacak en ufak bir teşebbüsün büyük bir şiddetle hareketi icâb etdireceğini de ehemmiyetle nazar-ı dikkate alarak her tehlikeli ve memnû teşebbüsten sakınınız ve böyle teşebbüsde bulunanları da derhâl hükûmete haber veriniz. Herkes evinde ve üzerinde bulundurduğu av tüfenklerinden mâ'adâ olan her nev' tüfenk, tabanca, revolver, kılıç, hançer, kama ve pala ile bomba ve dinamit nev'inden her türlü mevâd-ı infilâkiyeyi nihâyet 48 saat zarfında Kars şehrindeki hükûmetimize kâmilten teslim edeceklerdir. Bu müddetin hitâmında bulunacak o kabîl esliha sâhibleri ve hânelerinde Ermeni ordusuna mensûb zâbit ve efrâdî saklayıp Türk ordusuna haber vermeyen ve teslim etmeyenler şiddetle cezâlandırılacaktır. Bilhâssa hâin ve casuslar yakalanırsa kendileri ile onları saklayan ve koruyanlar selâmet-i umûmiye nâmına derhâl i'dâm olunacaklardır.

1 Teşrîn-i Sâni [1]336

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti
Şark Cebhesi Kumandanı
Ferik Kazım Karabekir

BELGE 16: *TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Ermenistan'a yönelik yürütülen harekât dolayısıyla Ermenistan Dışişleri Bakanlığına gönderdiği, barış teklifini de içeren, 1 Kasım 1920 tarihli Nota.*

1 Teşrîn-i Sâni 1336

Erivan'da Ermeni Cumhuriyeti Hâriciye Nezâretine

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Şark Cebhesi'ndeki ordusu tarafından ma'rûf olan himemâtın bir muzafferiyetle tetevvüc ettiği şu anda mukaddemâ

Ermeni milletine vâki' olan sulh teklifini tecdide ve Ermenistan'ı ifnâ veya istiklâlini imhâ veyahud her ne sûretle olursa olsun hukûkunu ızrâr yolunda ne şimdi ve ne de geçmişde hiçbir fikr-i muzmeri olmadığına dâir tekrar i'tâ-yı te'mînât mukâbilinde izhâr-ı rağbet ediyor. Buna mukâbil Ermeni Hükûmetinden aynı sûretle hareket etmesini ve Şark'da İngiliz emperyalizminin mutî' bir âleti olmakdan artık fâriğ olmasını talep etmek mecbûriyetinde bulunuyoruz.

1918 senesine değin Türkler ile Ermeniler arasında devâm eden medid ve hûnîn mücâdelâtın sebeb-i aslîsi Şarkî Anadolu'da te'sîs-i hakimiyeti emel edinmiş olan Çarlık ihtirâsâtı olduğuna kâni' bulunuyoruz. Rusya İmparatorluğu sukût edib de Rus[har] askerleri ric'at etdikden sonra Ermeni çetelerinin İslâm ahâlîsi üzerinde icrâ ettikleri müdhiş kıtâllere karşı Türkiye'nin gösterdiği i'tidâl-i dem sâyesinde bir devre-i sükût hâsıl olabilmış idi. Fakat bilâhare gâlib gelen İngiliz emperyalizmi Irak'ı yed-i zabtında tutmak, İran ile Bakü'nün petrol havzasını ele geçirmek emeline düşünce Ermenistan Çarlığa olan hizmeti yerine bu defa da İngiltere hizmetine girerek aleyhimizde Londra mâliyûnunun menâfi'î yolunda el-yevm devâm etmekde olan bir silsile-i muhâsamâta ibtidâr eyledi. Şark âlemini Garb sermâyedârânının pençe-i tama'ına karşı hemen yalnız başına müdâfa'a eden Türkiye kendi hayâtına Ermenilerin kasdetmelerine ve Şark vilâyâtını istilâ etmek sûretiyle Irak ve İran'da bulunan İngiliz ordularıyla ittisâl peydâ ederek bedbaht Asya'nın bakiye-i hürriyet ve istiklâlini imhâya tasaddî eylemelerine müsâ'ade edemez.

Ermenilerin mülâhazât-ı mesrûdeye munzam olan ta'arruzât-ı mütemâdiyesidir ki bizi Ermenistan aleyhinde şiddetle harekete mecbûr eyledi. Fakat sefk-i dimâya nihâyet vermek için hiçbir fırsatı fevt etmek istemediğimizden dolayı bu Notayı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin akd-i sulh yolunda vâki' bir teklif-i kat'îsi sûretinde telakkî etmesini Erivan Hükûmetinden ricâ ediyoruz. Sulh akdi imkân-pezîr olabilmek için bundan sonra aleyhimizde hiçbir fikr-i ta'arruz beslemeyeceğine ve Şark'da İngiliz sermâyedârlarının pîşdârı olmakdan artık ferâgat edeceğine dâir Ermeni Hükûmetinin te'mînât-ı fi'iliye vermesi kifâyet eder. Biz de aynı tarzda te'mînât i'tâsına hâzır olduğumuz cihetle sür'atle müzâkere-i sulhiyeye ibtidâr edilmesini talep ediyoruz. Hissiyât-ı i'tidâlkârâne ve sulhperverânemizin tamamıyla takdîr edileceği ümîdiyle ihtirâmât-ı fâ'ikamın kabûlünü ricâ ederim.

İmzâ

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hâriciye Vekîli Ahmed Muhtar

BELGE 17: Ermenistan Dışişleri Bakanı Ohancayan'ın, Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik harekâtından bahisle Ermenistan Hükûmetinin anlaşma yoluna gidilmesini teklif ve bir anlaşma yolunun bulunabilmesi için iki taraf temsilcilerinin buluşma zamanının tayin edilmesini rica ettiği hususunda TBMM Hükûmetine gönderdiği 3 Kasım 1920 tarihli Nota.

3 Teşrin-i Sâni 1920

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine

Ermeni ve Osmanlı milletlerinin (ahâlînin) asırlarca birlikde geçen hayâtı ve devlet-i Osmaniye ile Ermeni Cumhuriyeti'nin bugünkü müşterek hudûdu

aralarında mütekâbil hürmet ve her birinin komşu memleketlerle olan menâfi'-i hayâtîyesine ri'âyet esâsına müstenid münâsebât-ı sulhperverânenin te'essüsünü kat'iyen muktezîdir. Ermenistan bu yolda münâsebât te'sîsine sâ'î ve herkesle hâl-i sulhde dâimdir.

Ermeni milleti ile Ermeni Hükûmeti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin beyânât-ı müte'âkibesini vâsıtasıyla biliyorlar ki her milletin aynıyla milel-i mütemeddine misillû bizzât ta'yîn-i mukadderât edebilmesi prensibini ve Ermenistan Cumhuriyeti'nin de bir mevcûdiyet-i müstakile ve sâkinâneye sahip olması hakkını Türkiye ahâlîsi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi kabûl ve tasdîk etmelilerdir. Kuvâ-yı askeriyenizin ne esbâbı îzâh ve ne de gâyesi[mi] tebeyyün edilmeden Ermenistan arâzîsine vâki' olan ta'aarruz[u] bâlâda zikredilen prensibe nazaran Ermeni Hükûmet ve milletince tamamıyla lâ-yüfhem ve şâyân-ı hayret görünüyor. Husûsîyle Osmanlı İmparatorluğu'nun hudûdu hâricine çıkılmayacağı tasmi' olduğuna dâir hükûmetinizin vâki' olan beyânât-ı kat'iyesinden sonra böyle bir ta'aarruz yok yere sefk-i dimâyı mücib oluyor. Arada zuhûr-yâfte olan ihtilâf[1] bir tarîk-i muslihâne ile halle ma'rûf olan mesâ'îsi cümlesinden olarak ahîren Teşrîn-i Evvel'in dokuzunda İstanbul'daki seffîri vâsıtasıyla Türk mahâfiline başvurarak ta'aarruz-ı vâki' in esbâbını öğrenmeye ve bir i'tilâf-ı mütekâbil tarîkini bulmaya teşebbüs etmiş idi. Şimdi Ermeni Hükûmeti aynı hissiyâta teba'an doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisine ve Hükûmetine mürâca'atla bir tarîk-i i'tilâfa gidilmesini teklif ediyor ve böyle bir tarîkin bulunması mümkün ve hatta muktezî olduğu zannında bulunduğundan dolayı esbâb-ı ihtilâfın tazvîh edilmesi ve her iki hükûmetin de tasdîkine mukârin olarak bir tarîk-i i'tilâfın bulunabilmesi için tarafeyn murahhaslarının zaman-ı telâkîlerini ta'yîn etmesi husûsunu hükûmetinizden ricâ ediyor.

Cevâbınıza intizâren ihtirâmât-ı fâ'ikamın kabûlünü ricâ ederim.

İmzâ
Ermeni Cumhuriyeti Hâriciye Komiseri
Ohancanyan

BELGE 18: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Dışişleri Bakanlığının [1 Kasım 1920 tarihli] Notasını 2 Kasım 1920 tarihiyle Ermenistan'a tevdi ettiğini, Ermenistan Dışişleri Bakanlığından alınan Notanın hükûmete derhâl iletildiğinin bildirileceğini, Ermeniler Gümrü'nün batısında savunmada bulduklarından taarruz için hazırlık yapılmakta olduğunu TBMM Başkanlığına bildirdiği 6 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre: 697

6/11/[1]336

Mahrem ve zâta mahsûsdur.

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Madde 1- 5/11/[13]36'da Ermeniler tarafından ileri kıta'âtımıza verilen iki tahrîrât zîrde ma'rûzdur.

Hâriciye Vekâletimizin 2 Teşrîn-i Sâni [13]36 [tarihli] Notasını [bkz. Belge 16] 5 Teşrîn-i Evvel tarihli mektûba leffen Ermenilere gönderdim. Akşam da Ermeni Hâriciye Nezâretinden ve Ermeni Kumandanlığından gönderilen

mektûbları aldığımı ve derhâl hükûmetime bildirdiğimi yazacağım. Bu sûretle her iki hükûmetin sulh teklîfi hakkındaki Notaları karşılaşmış demektir. Ermeniler Gümrü garbında müdâfa'ada bulduklarından biz de ta'arruz hâzırlığımızı yapıyoruz. Ortalık kar olduğundan ta'arruza iyice hâzırlanmak için esâsen bir iki gün kadar ihtiyâcım vardır. Ermeni Kumandanına akşam vereceğim cevâb zîrdedir. Vazi'iyet-i siyâsiyemize nazaran emrinize makine başında muntazırım.

Madde 2- Fransızca mektûb merbûtdur. [*Ermenistan Dışişleri Bakanlığının Notasının Türkçesi için Belge 17'ye bakınız. Gümrü'deki Ermenistan Askerî Birlikleri Komutanı Korgeneral Silikyan'ın 4 Kasım 1920 tarihli Fransızca Notası Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Notasının üst yazısı niteliğinde olduğundan buraya alınmamıştır. Silikyan, Notasında, kan dökülmesini engellemek için harekâtın durdurulmasını talep etmiştir.*]

Madde 3- Ermeni Ordusu Kumandanlığına: Hâriciye Nâzırınızın ve sizin mektûbunuzu 6 Teşrîn-i Sâni'de aldım. Derhâl Ankara'ya hükûmetime bildirdim. Alacağım cevâbı derhâl zât-ı âlilerine bildiririm. Takdîm-i ihtirâmât eylerim. 6 Teşrîn-i Sâni [13]36. İmzâ: Şark Cebhesi K[umandanı] Kazım Karabekir.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 19: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Ohancanyan'ın Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik harekâtının durdurulması hususunda Gürcistan tarafına ilettiğini düşündüğü telgrafı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 7 Kasım 1920 tarihli telgraf.

770

Hâriciye Vekâletine

1- 5 Teşrîn-i Sâni sene [1]920 tarihli olup 6/11/[13]36 sabah Fransızca olarak Revan'dan telsiz telgrafla yazılan telgrafnâme sûreti aynen ikinci maddede [ma'rûzdu] ve mürâca'atın Gürcistan'a yapıldığı tahmîn edilmektedir.

2- Fevkalâde Komiser İres[?]e: Sizin ve bizim müşterek düşmanımıza karşı yalnız başına terk edilmiş, ezilen Ermenistan Kars'ı zâyî' etmiştir. Gümrü'yü de gâ'ib etmek üzere bulunuyor. Silâhlı mücâdeleye müdâhale ile mu'avenet-i ciddiyede isti'câl ve diplomasi tarîkiyle düşman harekât-ı askeriyesinin tevkîfini ricâ ederek size son defa olarak mürâca'at ediyoruz. Ermenistan Başvekîli ve Hâriciye Nâzırı Ohancanyan.

3- Hâriciye Vekâletine, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine, Kars Mevki'-i Müstahkem K[umandanlığına], Erzurum ve Trabzon ve 9. F[ırka] Ahz-ı Askeriyesine yazılmıştır.

7/11/[13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 20: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, harekâtın durdurulması için Ermenistan'ın kabul etmesini istediği şartlar hakkında Ermenistan Ordusu Komutanlığına gönderdiği Notayı TBMM Başkanlığına ilettiği 6 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Söz konusu Notada, Ermenistan Dışişleri Bakanlığının kan dökülmesinden kaçınmak için harekâtın durdurulmasına ilişkin teklifinin kabul edildiği, ancak Ermenistan'ın teklif ve niyetinin gerçek ve samimi olduğuna emin olabilmek ve barış esaslarını müzakere sırasında Türk askerinin güvenliğini sağlamak için Notada sunulan şartların Ermeni Hükûmeti tarafından kabul edilmesi gerektiği kaydedilmektedir.

Şifre: 698

6/11/[1]336

Harb raporudur, dakika te'hîri mûcib-i mes'ûliyetdir.

Mahrem ve zâta mahsûsdur.

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Sûreti iki saat evvel ve Ermeni Ordusu Kumandanı tarafından bendenize gönderildiği arz olunan mektûba ber-vech-i âtî cevâbın yazıldığını ve sabahki raporunun üçüncü maddesinde yazılan kısa mektûbun gönderilmeyeceği ma'rûzdur.

* * *

Sûret

Gümrü'de Ermeni Ordusu Kumandanlığına: Ankara Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Hâriciye Vekâletine hitâben Ermeni Hükûmeti Cumhuriyesi Hâriciye Nezâretinin yazmış olduğu telgrafı hâvî ve kan dökülmesinden ictinâben harekâtın tevkîfini müş'ir mektûbunuzu bugün aldım. Hükûmetime âid olan telgrafı Ankara'ya bildirdim. Alacağım cevâbın tarafınıza tebliği tabî'îdir. Bu cevâbın vürûduna kadar kan dökülmemesi şimdîye kadar Ermeni Ordusu Başkumandanlığına yazdığım telgraflardan da anlaşılacağı vechle bence de matlûb ve müstelzim olduğundan harekâtın devâm etdirilmemesi husûsundaki teklifinizi kabûl ediyorum. Ancak teklif ve niyâtınızın hakîkî ve samîmî olduğuna kıta'âtının emîn olabilmeleri ve esâsât-ı sulhiyenin esnâ-yı müzâkeresinde vaz'iyet-i askeriyemizin emniyetini istihsâl için ber-vech-i âtî şerâ'itin de tarafınızdan kabûl ve icrâsını mukâbeleten teklif ederim.

Madde 1- El-yevm Arpaçayı'nın garbında bulunan Ermeni kıta'ât-ı askeriyesinin Gümrü'yü tahliye ederek Arpaçayı'nın lâ-akal on beş kilometre şarkına çekilmesi.

Madde 2- Gümrü kasabasının işgâl olunmayarak yalnız tarafımızdan Gümrü Kal'ası'yla istasyonunun işgâl-i askerî altına alınacağını ve Gümrü hukûk ve emniyet-i umûmiyenin taht-ı zımânda bulunacağını Gümrü ahâlisine i'lânı.

Madde 3- Erivan ve Tiflis demir yollarının birleştiği mahal olmak dolayısıyla hâiz-i ehemmiyet olan Gümrü'nün on kilometre muhîtime kadar imtidâd eden sahanın Türk ordusu emniyet kıta'âtı tarafından işgâline mümâna'at edilmemesi.

Madde 4- Yukarıdaki maddelerin yarın yedi Teşrîn-i Sâni sene 1920 öğleden sonra beşe kadar tamamıyla tatbîk ve icrâsı ve Arpaçayı garbındaki arâzînin ve Gümrü'nün yevm-i mezkûrda öğleden evvel saat ona kadar tamamen tahliyesi. İşbu şerâ'iti kabûl yedi Teşrîn-i Sâni öğleden evvel saat sekize kadar muvâfakat cevâbı i'tâ olunmadığı takdîrde harekât-ı askeriyenin temdîdine mecbûr olacağımı ve bundan mütevellid mes'ûliyet-i maddîye ve ma'nevîyenin Ermeni Ordusu

Kumandanı olmak itibârıyla size âid bulunacağını beyân ve takdîm-i ihtirâmât eylerim.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 21: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, harekâtın durdurulması için Ermenistan'a teklif edilen şartların Ermeni Hükûmeti tarafından kabul edildiğini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 7 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

Makine başında yazdırılacak ve cevâb alınacak.
Bu yazılıncaya kadar başka hiçbir muhâbere yapılamaz.

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

C[evap]. 7/11/[13]36 numero 283 şifreye [arşivimizde rastlanmamıştır].

Ermenilere tarafımdan teklif olunan şartların Ermeni Hükûmeti tarafından kabûl edildiğini bugün 7/11/[13]36 öğleden evvel saat on birde Ermeni Ordusu Kumandanı bildirmiş ve bu şerâ'ite tevfikân Ermeni ordusu bugün 7/11/[13]36 saat ondan itibâren Arpaçayı'nın garb tarafını kâmilen tahliye ederek şarka çekilmiş ve Gümrü'yü de terk eylemiş olduğu cihetle Şark Cebhesi kıta'âtı da harekâtına bilâ-müsâdeme devâmla Arpaçayı'nın garbındaki mıntıkayı tamamıyla işgâl eylemiş, Gümrü ve kal'asıyla kasabanın şarkındaki istasyona kıta'âtını ikâme etmiştir. Keyfiyetden bugün 7/11/[13]36 zevâl vaktin[ide] makâm-ı sâmilileriyle Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine de ma'lûmât arz edilmiş ve ta'lîmât talep olunmuş idi. Gümrü'nün işgâl edilmiş olmasına göre ta'lîmâta intizâr olunmaksızın Erivan istikâmetinde harekâta devâm olunması matlûb ise hemen iş'âr buyurulmasını ricâ ederim. Ancak Ermeni sulhü teklîfi alınmadan evvel taraf-ı sâmililerinden Fransızca metinle Ermenistan Hâriciye Nâzırına hitâben yazılmış olan sulh teklîfi alınmış ve bunun da Gümrü'nün işgâliyle beraber Ermenilere tevdi'i mukarrer kılınmış idi. Hâlbuki Gümrü aleyhine harekât-ı harbiye başlamadan Ermeniler sulh talep etdiklerinden bizim vereceğimiz teklîfnâmeyi de hemen aynı günde yani 6/11/[13]36'da Ermenilere tebliğ eylemişdim. Her iki tarafın da aynı güne tesâdüf etmiş olan sulh teklîflerini nazar-ı dikkate almayarak harekâtın idâmesi lâzım ise Şark Cebhesi harekâtı Erivan'a kadar devâm ettirmek husûsunda derhâl tedâbîrini ittihâz edebiliyor. Bu husûsda sarîh bir ta'lîmâta muntazırım. Ermeni murahhaslarının musâlah[a] esâslarını müzâkere etmek üzere celb ve da'veti kolaydır. Ancak buna mukâbil hükûmetimiz tarafından da müzâkereye me'mûr edilecek murahhaslar[ın] hâzırlanmış ta'lîmât-ı lâzıme ile tavzîf edilmiş olması iktizâ eder. Her ihtimâle karşı bendeniz Erzurum Vâlîsi ile bi'l-muhâbere Celeddin Arif Beyefendi ile Erzurum Meb'ûsu Necati Bey'in Şark Cebhesi Karârgâhına gelmelerini ricâ etdim. Mîr-i mûmâ-ileyhimâ 9/11/[13]36 sabahı günü Kars'a müteveccihen Erzurum'dan hareket edeceklerdir. Hareket veya müzâkere husûslarında iktizâ eden ta'lîmât ve esâsât [deşifre edilememiş] bunların ve hükûmetimizin kararının iş'âr buyurulması istirhâmla ve cevâba makine başında intizâr etdiğimi arz eylerim.

7/11/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 22: *Ermenistan Dışişleri Bakanı Ohancanyan'ın, resmî barış müzakerelerine başlanması hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'e gönderdiği 9 Kasım 1920 tarihli Nota. Notada, Ermenistan Hükûmetinin TBMM Hükûmetiyle barış görüşmelerine resmî olarak başlamayı memnuniyetle kabul ettiği, barış müzakerelerinin başlaması ve karşılıklı saygı temeline dayanan uzun süreli bir anlaşmanın imzalanması için bir heyetin oluşturulduğu, her iki taraf için telgraf iletişiminin kolay olması nedeniyle müzakerelerin gerçekleştirileceği yer olarak Gümrü'nün belirlenebileceği, her iki taraf için hayati önem arz eden ihtiyaçları karşılayacak bir barış anlaşması imzalanmasının yanısıra Türkiye ile kalıcı ve istikrarlı dostluk ilişkilerinin sürdürülmesi hususunda Türk Hükûmetiyle tamamen hemfikir olduğu ve iki ülke arasındaki sorunları mümkün olan en kısa sürede çözüme kavuşturma arzusu içinde buldukları kaydedilmektedir.*

9/11/1920

Monsieur Ahmed Mouhtar Commissaire du peuple aux Affaires Etrangères de
Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie

République d'Arménie Ministère des Affaires Etrangères Erivan

No : 6306

Le Gouvernement de la République d'Arménie a reçu avec plaisir votre note du 2 Novembre courant proposant officiellement de commencer les négociations de paix. Cette proposition est venue confirmer l[e']avis de mon gouvernement qui lui-même avant la réception de votre proposition a déclaré dans sa note du 3 coura[n]t[te] indispensable la conclusion d'une entente durable basée sur le respect réciproque entre deux Etats. Ayant été informé[s] à présent qu[te] votre gouvernement partage pleinement son avis. Le Gouvernement de la République est prêt de dépêcher sa délégation dont les membres sont déjà nommés pour commencer des pourparlers de paix étant donné que mon gouvernement prête une importance particulière à la prochaine Conférence Turco-Arménienne. Il désirerai[n]t que les négociations ai[e]nt lieu à Alexandropole comme une localité avec laquelle sera facile tant pour vous que pour nous d'être en contact télégraphique régulier. Profitant de l[e']occasion, mon Gouvernement vous assure qu[e']il est [m]entièrement d'accord avec le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie de conclure une paix durable répondant aux besoins vitaux de deux pa[i]ys. Assurant à la République d'Arménie son développement culturel et industriel [et] qui pourrait créer un terrain d'amitié mutuel et étroit pour servir à l'œuvre de la paix en Orient au profit de nos deux peuples. Mon gouvernement gr[aité] de son devoir de souligner le fait qu'il a toujours préféré à tout et préfère le sien et le de son peuple et les intérêts de son État ainsi que l'établissement des relations d'amitié constantes et durables avec ses voisin[is] séculaires parmi lesquels se trouve aussi la Turquie qu'[helle] n'a jamais servi aux intérêts du tzarisme ni de l[e']impérialisme quelconque. À présent C'est de la Turquie que dépen[td] l'adoption réelle et effective du même point de vue pour élabo[r]er avec nous une entent[e] conforme aux questions donnés. Le Gouvernement d'Arménie ne se laisse pas guider par les conditions [de] transitoire[s] ni par l'ambian[tsce] changeante du jour mais seulement par vif désir de cré[e]r un terrain pour l'établissement des relations stables avec la Turquie tout en restant un État viable. En attendant votre promp[te] réponse et

animé par le vif désir de résoudre au plu[t]ôt possible et entièrement la question des relations Armeno-Tur[que]s murie bien avant du jour [deşifre edilememiş] je vous prie Monsieur le Commissaire d'agr[é]r l'assurance de ma plus haute considération.

H. Ohandjanian
Ministre des Affaires Etrangères

BELGE 23: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in barış şartlarını içeren Notasını Ermenistan Dışişleri Bakanlığına ilettiği 8 Kasım 1920 tarihli Nota. Notada, barış şartlarının yanı sıra, mütareke şartlarının Doğu Cephesi Komutanlığınca Ermenistan tarafına tebliğ edileceği belirtilmektedir.

Şark Cebhesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa tarafından

Sûret

Erivan Ermeni Cumhûriyeti Hâriciye Nâzırı Efendiye:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti iki Teşrîn-i Sânî tarihli kendi sulh teklîfi [bkz. Belge 16] ile yolda karşılaştığı anlaşılan üç Teşrîn-i Sânî tarihli sulh talebinize [bkz. Belge 17] ve Şark Cebhesi Başkumandanı tarafından muhâsamâtın muvakkaten ta'îli için teklîf edilen şerâ'itin kıta'âtınız tarafından kabul edildiğine dâir olan habere aynı günde muttali' oldu. Bu vesîle ile sulh şartlarımızı size iblâğ etmekle mübâhîyim:

1- Türk-Ermeni hudûdunun tahdîdi basit bir istatistik ve re'y-i âmm mes'elesi olacaktır. Münâza'un-fih olan bilcümle menâtik halkı Bolşeviklerle Re'îs Vilson [Wilson] tarafından i'lân edilen ve milletlerin kendi mukadderâtlarını bizzât ta'yîn etmeleri esâsını ihtivâ eden prensib mücibince kendi istikbâl-i siyâsisini bizzât ta'yîn etmeye da'vet edilecektir. Bu halk ya müstakil bir hükûmet hâlinde teşekkül veya hükûmeteynden birisine tâbi' olmaları hakkında kemâl-i serbestî ile beyân-ı re'y edecektir. Ârânın kemâl-i hürriyetle i'tâsını te'mîn etmek için münâza'un-fih olan menâtikda polis vezâ'ifinin ârânın derci hitâmına kadar tarafeyn hükûmetlerine mensûb muhtelit jandarma tarafından icrâsını kabul ediyoruz. Ârânın toplanması tabî'î mümkün mertebe sür'atle icrâ edilmelidir.

Ankara Hükûmeti, bu tarz-ı halin muhık-ı adâlet olduğunu ve bütün insâniyetin menâfi'ine ve binnetîce Türk ve Ermeni kavimleriyle münâza'un-fih arazîde yaşayan ahâlînin de menâfi'ine tevâfuk ettiği hakkında amîk ve samîmî bir kanâ'at besler.

Ma'atte'essüf korkarız ki Erivan Hükûmeti Garb ve bilhâssa İngiltere emperyalistlerine hoş görünmek için bu tarz-ı halli reddeder; bu hâl kendi Garb hâmilelerinin Asya ve Afrika halkına vaz' ve tatbik ettikleri desâtir-i siyâsiyeye pek bâriz bir ta'addî ve tecâvüz teşkîl eder.

2- Türkiye komşu kavmin tamâmî-i istiklâl ve emniyetle inkişâfını te'mîn için ve sa'y dâhilinde her türlü teshîlât ibrâzını ta'ahhüd eder. Biz kendi vesâ'itimizin müsâ'adesi nisbetinde Ermenistan'ın i'âşesine ve bu memleketde vaz'iyet-i tabi'iyet-i iktisâdiyenin te'essüsüne yardım edeceğiz.

3- Tarafeyn hükûmetleri taraf-ı âhere mensûb eşhâs ve eşyânın kendi hutût-ı

hadîdiyesi ve sûret-i umûmiyede bütün turuk-ı muvâsalası üzerinden tamâmî-i serbestî ile mürûrunu ve taraf-ı âherle deniz veya herhangi bir memleket arasından transit icrâsına hiçbir vechle mümâna'at eylememeyi mütekâbilan ta'ahhüd eylerler.

4- Türkiye, Harb-i Umûmî esnâsında kendi arâzîsinden hicret eylemiş olan Ermenilerin yurdlarına tekrar avdetle yerleşmelerini ve bunların en medenî memleketlerdeki ekalliyetlerin istifâde ettikleri hukûkdan tamamıyla müstefîd olmalarını ta'ahhüd eder.

5- Türkiye kendi emniyeti için Ermenistan'ın te'mînât-ı fi'iliye vermesini talep eyler.

6- Müzâkerât-ı sulhiyenin devâmı müddetince muhâsamâtı ta'til edecek olan mütâreke şerâ'iti Şark Cebhemiz Başkumandanı tarafından size tebliğ olunacaktır.
8 Teşrîn-i Sâni [13]36

Umûr-ı Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtar

BELGE 24: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Ermenistan tarafına tevdi ettiği, mütareke şartlarını içeren 8 Kasım 1920 tarihli Nota.

Sûret

Mütâreke Şerâ'iti

8 Teşrîn-i Sâni'de Ermenilere verilmiştir.

1- Yirmi dört saat zarfında Gümrü'de sağlam olarak iki bin mükerrer ateşli tüfenkle koşum takımı ve hayvanâtıyla birlikde yirmi ağır ve kırk hafif makineli tüfenk ve üç batarya top, dört bin sandık piyâde cebhânesi, altı bin atım top mermisi, iki lokomotif, elli vagon tarafımıza teslim edilecek, muntazam ve gayr-i muntazam Ermeni kuvâ-yı müsellâhası Arpaçayı mansabı-Alagöz İstasyonu-Kırmızlı-Kulucan-Nalband İstasyonu ve Voronofka hattının şarkına çekilecektir. Bu hat garbindaki şimendifer hattı tahrîb edilmeyerek sağlam terk edilecektir.

2- Azamî üç gün zarfında kezâ muntazam ve gayr-i muntazam Ermeni kuvâ-yı müsellâhası Sürmeli-Araks [Aras] İstasyonu-Kızıl Ziyaret-Alagöz Dağı zirvesi-Danagirmez-Novomihailofka-Bozikend-Şamut-Balvana[r] Dağı hattının şarkına çekilecektir.

3- Mütârekenin akdini müte'âkib Sanain İstasyonu ile Gümrü arasındaki hat üzerinde her nev' malzeme-i harbiye nakliyâtı tevakkuf edecektir. Bu nakliyâtta teftîş için tarafımızdan Sanain İstasyonu ve Karakilis'e birer hey'et gönderilecek ve Ermeni Hükûmeti mezkûr hey'etlerin her türlü tecâvüzden masûniyetini ve Gümrü vâsıtasıyla Şark Cebhesi Başkumandanlığıyla muntazaman ve emniyetle muhâberâtını te'mîn edecektir.

4- Mütârekenin üçüncü günü akşamına kadar tarafeyn murahhasları sulh müzâkerâtına ibtidâr etmek üzere Gümrü'de bulunacak ve bu müddet zarfında bir, üçüncü maddeler muhteviyâtı tatbîk olunmuş ise müzâkerât-ı sulhiye derhâl başlayacaktır.

5- Mütâreke müddeti esnâsında kıta'âtımız Gümrü mıntıkasında birinci maddede

mezkûr olan Arpaçayı mansabı-Nalband İstasyonu ve Voronofka hattının şarkına ve diğer menâtikda buldukları hatdan ileriye geçmeyecektir.

6- Mütârekenin akdini müte'âkib tarafeyn muhâsamâtı ta'til edecektir.

7- İşbu mütâreke mevâdı Gümrü mıntıkasındaki Ermeni ileri kıta'âtına teslimi saatinden mu'teberdir ve müddeti bilâhare îcâb ederse temdîd edilmek üzere yedi gündür.

2378 numeroludur.

Aslına mutâbıktır.
(İmzâ) Kazım Karabekir

BELGE 25: Ermenistan Dışişleri Bakanı Ohancayan'ın, Doğu Cephesi Komutanlığı tarafından 6 Kasım 1920 tarihinde teklif edilen mütareke şartlarının kabul edildiği, barış şartlarını kararlaştırmak ve barış antlaşmasını imzalamak üzere tayin edilen Ermeni Heyetinin Gümrü'ye harekete hazır olduğu, TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığının 8 Kasım 1920 tarihli Notasına atıfla, iki taraf heyetlerinin Gümrü'de toplanmasını gerekli kılan samimi amacın yeni birtakım mütareke şartlarının ileri sürülmesini gerektirmeyeceği zannında olduğu hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'e ve Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 10 Kasım 1920 tarihli Nota.

Ermeni Cumhuriyeti Hâriciye Nâzırı Ohancayan tarafından Şark Cebhesi Kumandanı Karabekir Kazım Paşa Hazretleriyle Umûr-ı Hâriciye Vekîli Ahmed Muhtar Bey'e hitâben ve cevâben 10 Teşrîn-i Sâni 1920 tarihiyle gönderilen Notanın tercümesidir.

2 Teşrîn-i Sâni tarihli tahrîrâtda [bkz. Belge 16] müsâdif olduğumuz fikr-i müsâlemetperverâneyi nazar-ı itibâra alan Ermeni Kumandanlığı şehr-i mezkûrun altısında tarafınızdan teklif edilen şerâ'it-i mütârekenin mevki'-i icrâyâ vaz'ını kabûl eylemiştir.

Sâlifü'z-zikr mektûb müfâdına ve esâs itibârıyla müttefakun aleyh olduğumuz şerâ'it-i sulhiyeyi teklif eden 8 Teşrîn-i Sâni tarihli Notanız muhteviyâtına ve hükûmetinize vukû' bulan teklîfimiz me'âline tevfikân Hey'et-i Murahhasamızı ta'yîn eyledik. Hey'et-i mezkûre, murahhaslarınızla birlikte şerâ'it-i sulhiyeyi takrîr ve sulhü akdetmek üzere Gümrü'ye müteveccihen harekete müheyâyâdır.

Müzâkere şerâ'itine geçmeye âmâde bulunduğumuz sulh esâsında ittihâd-ı efkâr bulunduğuna ve diğer taraftan şerâ'it-i mütâreke 6 Teşrîn-i Sâni tarihli ve 555 numarolu tahrîrât ile sizin tarafınızdan dermeyân edilmiş ve bu şerâ'ite de konferansın devâmı müddetince müzâkerâtın kemâl-i serbestî ile icrâsı te'mînâtını size vermekde bulunmuş olduğuna nazaran hükûmetim hükûmetinizce ta'kib edilen ve iki taraf hey'et-i murahhasalarının Gümrü'de ictimâ'ını istilzâm eyleyen maksad-ı samimânenin yeni birtakım şerâ'it-i mütâreke dermeyânını îcâb etmeyeceği zannındadır. Konferansın in'ikâdi tarihinin iş'ârına muntazır olduğum beyânıyla ihtirâmât-ı fâ'ikamın kabûlünü ricâ ederim.

(İmzâ)
Ohancayan

BELGE 26: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, kendisinin Ermenistan tarafına tevdi ettiği, kan dökülmesinin arzu edilmediğinin vurgulandığı 6 Kasım 1920 tarihli Nota ile TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığının, kendisi aracılığıyla, gönderdiği 8 Kasım 1920 tarihli Notanın Ermenistan Dışişleri Bakanlığınca karıştırılmaması gerektiğine, asıl mütareke şartlarını içeren 8 Kasım tarihli Notanın yeni bir mütareke teklifi gibi algılanmasının Ermenistan Hükûmetinin gerçek barış arzusu hakkında şüphe yarattığına, sözkonusu Notada kayıtlı mütareke şartları verilen süre zarfında kabul edilmediği için harekâtın tekrar başladığına dair Ermeni Ordusu Komutanlığına gönderdiği Notayı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği [10 veya 11] Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Notanın yanısıra, Ermenistan'a yönelik harekât hakkında da bilgi verilmektedir.

1- Ermeni Hâriciye Nezâretinin 10/11/[1]1920 tarihli mektûbu ile buna verdiğim cevâb âtîde dördüncü ve beşinci maddelerde yazılmıştır.

2- Yarın Arpaçay kurbunda bulunan kıta'ât da Gümrü'nün şarkına geçirilerek harekât için îcâb eden keşfiyât ve istihzârât yapılacak ve keşfiyât netâyicine göre harekâta devâm olunacaktır.

Şahtahtı müfrezesiyle sağ cenâh grubunun da 11/11/[13]36'dan itibâren harekâtı idâme etdirmeleri emredilmiştir. 11/11/[13]36'da karârgâhda Gümrü'de olunacaktır.

3- Umûr-ı Hâriciye Vekâletinin ilk ve son teklîflerini hâvî Notaya 2/11/[13]36 tarihini vaz' ile Ermenilere tevdi' edilmiş olduğundan mezkûr Notadan bahsolunduğu zaman tarihinin [iki] 2/11/1920 olarak zikredilmesi[nin] münâsib olacağına arz eylerim.

4- Fransızca olarak saat 1.30 evvelde Ankara'da Satvet Efendi'ye yazılmıştır.

5- Ermeni Ordusu Kumandanlığına: Sulh müzâkerâtına başlamak için Gümrü'de teklif etdiğim mütâreke şerâ'iti ile Gümrü'deki Ermeni Ordusu Kumandanının kan dökmemem için vâki' olan teklîfine mukâbeleten tarafımdan dermeyân olunan şerâ'iti Ermeni Cumhuriyeti Hâriciye Nezâretince yekdiğerine karıştırılmamalıdır. Ordu Gümrü'ye ta'arruza hâzir olduğu bir zamanda hükûmetinizin sulh talebi ile Ceneral Silikof'un [Silikyan] da harekâtın tevkîfi hakkındaki teklîflerini almışdım ve bunları hükûmetime bildirmekle beraber vaz'iyet-i askeriyenin emniyetini istihsâl için Gümrü'nün tahliyesiyle mu'ayyen hatta kadar Ermeni kıta'âtının çekilmesini Ceneral Silikof'a teklif eylemişdim. Kabûl olunan bu teklîfin mütâreke şerâ'iti olarak add ve telakkî edilmesi, hükûmetim[in] 8 Teşrîn-i Sâni tarihli, resmen tebliğ edildiği asıl mütâreke şerâ'itinin yeni bir mütâreke gibi alınması Erivan Hükûmetinin hakîkî sulh arzusu hakkında bizi şübheye düşürür. Esâsen hükûmetin teklîfindeki samîmiyet Ermeni Hükûmetinin sulh talebini almadan sulh teklîfinde bulunmasıyla sâbitdir. Hükûmetim tarafeyn menâfi'ini te'mîn edince hakîkî bir sulhün akdi için sûret-i kat'iyede müzâkere akdine karar verdiği için 8/11/[13]36 tarihli mütâreke şerâ'iti teklif eylemişdi. İşbu maddelerin verilen mühlet zarfında hükûmetiniz tarafından kabûl ve icrâ edilmediğine nazaran tarafeyn murahasalarının Gümrü'de müzâkerât-ı sulhiyeye başlamalarına mezkûr mütâreke şerâ'itine binâen gayr-i mümkün olduğundan harekât-ı harbiyenin ma'atte'ssüf yeniden başlamış olduğunu beyân ve takdîm-i ihtirâmât eylerim.

Şark Ordu[su] Umûm Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 27: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, harekâtın tekrar başlamasına ilişkin Ermenistan Dışişleri Bakanı Ohancanyan'ın kendisine hitaben gönderdiği Notayı TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 13 Kasım 1920 tarihli telgraf. Söz konusu Notada, harekâtın tekrar başlamış olmasından dolayı Ermenistan Hükümetinin teessüflerini beyan ettiği, gerekli gördüğü önlemleri almak zorunda olduğu, barış arayışı eğilimlerine uygun olarak iki tarafın çıkar ve onuruna uygun düşecek esasları bulacağı kaydedilmektedir.

Hâriciye Vekâletine

Madde 1- Bugün 13/11/[13]36 tarihiyle ve Ermeni Hâriciye Nâzırı Ohancanyan imzâsıyla ileri kıta'atımıza tevdi' edilen Fransızca Notanın sûreti ikinci maddede aynen arz edilmiştir. Buna mukâbil 13/11/[13]36 tarih ve 4669 numarolu telgrafnâme ile tebliğ buyurulan Fransızca Nota Ermenilere tevdi' edilmektedir. 13/11/[13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

* * *

Madde 2- [Fransızca Notanın yerine o dönem yapılan Türkçe tercümesi buraya alınmıştır.]

Ermenistan Cumhuriyeti Hâriciye Nezâreti

Numero 281

Ekselans

Hükümetim, mâh-ı hâlin altısı tarihinde taraf-ı âlilerinden teklif edilen şerâ'it-i mütârekenin kabûl ve icrâsına icbâr edildiği bir sırada sefk-i dimâya nihâyet verilmesi emrinde izhâr ettiği temâyülâtın görünüşe göre tamamıyla takdîr edilmediğine kemâl-i te'essüfle muttali' olmuştur.

Teklîfât-ı ahîre göre hükümetimin verdiği cevâbın ahzından mukaddem harekât-ı harbiyeye tarafınızdan tekrar mübâşeret edildiğinden dolayı da hükümetim beyân-ı te'essüf eyler.

Hükümetim mütekâbil tedâbir ittihâzına mecbûr olmakla beraber hükümetinizin cevâbına intizâren ve temâyülât-ı sulhcûyânesine teba'an tarafeynin menâfi'ine ve şeref ve haysiyetine muvâfık düşecek esâsâtı bulacaktır.

Şark Cebhesi Başkumandanı Paşa Hazretleri, ihtirâmât-ı fâ'ikamın kabûlünü ricâ ederim.

(İmzâ)
Hâriciye Nazırı Ohancanyan

Aslına mutâbıkdır
(İmzâ)
General Areşef [Arecheff]

BELGE 28: *TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Ermenistan Dışişleri Bakanlığının 9 ve 10 Kasım 1920 tarihli Notalarına atıfla, Türk tarafının verdiği 6 ve 8 Kasım 1920 tarihli Notalar hususunda bir yanlış anlaşılmanın meydana geldiği kanaatinde olduğu, Ermenistan'a önerilen bir haftalık mütarekenin kabul edilmesinin iki milletin çıkarına uygun olduğu hakkında Ermenistan Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 13 Kasım 1920 tarihli Nota.*

Erivan'da Ermeni Cumhuriyeti Hâriciye Nâzırına

Mâh-ı hâlin 9 ve 10 tarihli Notalarınızı [bkz. Belge 22 ve 25] ahzeylediğimi beyân ile kesb-i şeref eylerim.

Teşrîn-i Sâni'nin dördüncü günü Ermeni Kumandanı tarafından Şark Cebhemiz Başkumandanına irsâl kılınan tahrîrât [bkz. Belge 18, 2. Madde] üzerine, Kumandan-ı müşârün-ileyh, hükûmet-i merkeziyenin ta'limâtına intizâren, irâka-i demin tevkîfi maksad-ı yegânesiyle muhâsamâtın inkitâ'ına müsâ'ade eylemeye muvâfakat etmişdi.

Tarafınızdan vukû' bulacak bir harekete karşı gâfil avlanmayarak askerlerinin selâmetini te'mîn zımnında zât-ı âlilerince ma'lûm olan şerâ'itin tatbikini taleb etmiş ve şerâ'it-i mezkûre dahi ordunuz kumandanı tarafından icrâ kılınmışdı.

Bilâhare 8 Teşrîn-i Sâni 1920 tarihinde zât-ı âlilerine teklif edilmiş olan mütâreke olduğı vechle muhâsamâtın ta'tilinde yalnız hiçbir müddet tasrîh edilmemiş olması keyfiyeti zaten mes'elenin bir mütârekeye âidiyeti olmadığını ityâna kifâyet eder.

Bu husûsda bir sû-i tefehhümün husûl bulmuş olduğunuzu zannediyoruz. Sulh şerâ'iti hakkında bizimle hemfikir olduğunuzu dermeyân etmekte bulunduğunuz[uz]dan zât-ı âlilerine teklif ettiğimiz bir haftalık mütârekeyi kabûl ve sür'atle tatbik etmeniz iki milletin menfa'atine muvâfik olduğunuzu tahmîn ediyoruz.

Bu emniyetin husûlüne intizâren ihtirâmât-ı fâ'ikamın kabûlünü ricâ ederim Nazır Beyefendi. Fî 13 Teşrîn-i Sâni sene [1]336

BELGE 29: *Doğru Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan'a yönelik yapılan harekâta ve bu çerçevede Türkiye ile Ermenistan arasında teati edilen Notalara dair TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderdiği 14 Kasım 1920 tarihli yazı. Yazıda, diğer hususların yanısıra, Ermenistan'la yapılacak barış görüşmelerinde, Kazım Karabekir Paşa'nın başdelege, Erzurum Valisi Hamit ve Erzurum Milletvekili Süleyman Necati Beylerin delege olarak tayin edildiğinin TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığı tarafından Kazım Karabekir Paşa'ya bildirildiği kaydedilmektedir.*

Aded 108

14/11/[13]36

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gürcistan Mümessili Kazım Beyefendi'ye

1- Gümrü'de Ermeni Kıta'atı Başkumandanı Ferik Silikof'un tarafeyn arasında kan dökülmekden ictinâben harekâtın tevkîfi hakkında vâki' mürâca'atı üzerine altı Teşrîn-i Sâni sene [13]36 tarihindeki mukâbil tevkîf-i harekât şerâ'itimizin

sûretini altı Teşrîn-i Sâni sene [13]36 tarihli şifre ile ve Ardahan tarikiyle bildirmişdim. Bundan sonra Şark Cebhesi'nde cereyân eden ahvâl-i umûmiye ve muhâberât-ı siyâsiyenin hülâsası ikinci maddede zikredilmiştir.

2- İki Teşrîn-i Sâni sene [13]36 tarihinde Hâriciye Vekâletimiz tarafından yazılıb muhteviyâtı Ermenilerle aramızda münâza'un-fih olan mesâ'ilin sulhen tesviyesine tarafdâr bulunduğumuza dâir olan Nota, Ermenistan Hâriciye Nâzırı nâmına Ermeni ileri kıta'âtına altı Teşrîn-i Sâni sene [13]36'da tevdi' edildi; Ermeniler tevkîf-i harekât şerâ'itimizi kabûl ettiklerini yedi Teşrîn-i Sâni sene [13]36 tarihinde saat 11 evvelde bildirdiler ve şerâ'it-i mezkûre mu'ayyen zaman zarfında ifâ edildi. Hâriciye Nâzırı Ohancanyan imzâsıyla yazılıb altı Teşrîn-i Sâni sene [13]36'da alınan bir Nota ile Ermeniler de sulh arzularını izhâr etdiler. Şerâ'it-i sulhiyemizin hutût-ı umûmiyesi ayrıca tebliğ edilmek üzere sûreti melfûf mütâreke şerâ'iti sekiz Teşrîn-i Sâni sene [13]36 saat yedi sonrada Ermeni ileri kıta'âtına tevdi' edildi. Aynı günde Ermenistan Cumhuriyeti ile yapılacak sulh müzâkerâtında benim Başmurahas, [Trabzon Erzurum] Vâlisi Hamid ve Erzurum Meb'ûsu Süleyman Necati Beylerin de murahhas olarak ta'yin edildikleri Hâriciye Vekâletinden makâm-ı senâveriye tebliğ olundu; ayrıca sulh şerâ'itimizin hutût-ı umûmiyesini ihtivâ eden bir Nota da Ermenilere verildi. -Sûreti melfûfdur.-

Mütâreke şerâ'itinin ifâsına intizâr edildiği esnâda Ermeni Cumhuriyeti Hâriciye Nâzırı Ohancanyan imzâsıyla alınan dokuz Teşrîn-i Sâni sene [13]36 tarihli bir telgrafnâmede mütâreke şerâ'itinin Erivan'a ancak dokuz Teşrîn-i Sâni sene [13]36 saat yedi evvelde vâsil olmasından dolayı verilen mühletin yirmi dört saat daha temdîdi ricâ edildiğinden mütârekenin ilk yirmi dört saatinin zamanına âid mevâdının on Teşrîn-i Sâni sene [13]36 saat on dokuz kadar ifâ edilmesine muvâfakat eylediğimi cevâben bildirdim.

On Teşrîn-i Sâni sene [13]36'da Ermeni Hâriciye Nâzırı Ohancanyan imzâsıyla alınan bir Notada Ermenistan Hükûmetine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından izhâr olunan efkâr-ı sulhpervâne ile teklif edilen mütâreke şerâ'itinin ağırlığı arasındaki tezâddan bahsetmek ve ilk tevkîf-i harekât şerâ'itimizi mütâreke şerâ'iti olarak add ve telakkî ettiklerinden ikincisini yeni bir teklîf gibi kabûl eylemek vesîleleriyle müselsel müşkilât gösterdiler. Ermenilerin şimdiye kadar verdikleri sözde durmadıkları ma'lûm olduğundan hükûmetimizin mütâreke teklifindeki şerâ'it, fi'ili bir emniyet için pek ağır olmayan bazı tedâbiri hâvîdir, esâsen Ermeni Hükûmetinin sulh talebini almadan evvel sulh teklifinde bulunmasıyla dahi âmâl-i sulhcüyânesi meydandadır. Ermeniler, şerâ'it-i mütârekeyi kabûl etmediklerinden verilen mühlet zarfında şerâ'itimizin kabûl ve icrâ edilmediğine nazaran tarafeyn murahhaslarının Gümrü'de müzâkerât-ı sulhiyeye başlamaları yine mezkûr mütâreke şerâ'itine binâen gayr-i mümkün bulunduğunu ve harekât-ı harbiyenin ma'atte'ssüf yeniden başlamış olduğunu Ermenistan Ordusu Kumandanlığına bildirdim. Bu husûsda ayrıca bir Nota Hâriciye Nezâretimiz tarafından tanzim ve [12] on iki Teşrîn-i Sâni sene [13]36'da Ermenilere tevdi' edildi. Ermeniler, on iki Teşrîn-i Sâni sene [13]36'da Cacur mıntikasında, Sebu'nun [Sebouh] kumandasındaki Taşnak çeteleri ile karışık Ermeni kıta'âtı on üç Teşrîn-i Sâni sene [13]36 tarihinde Ağın mıntikasındaki kıta'âtımıza [ve] mezâlimde bulundular.

İşgâl olunan mıntikalarda bilâ-tefrîk-i cins ve mezheb herkesin emniyetini ta'ahhüd ve ifâ etmiş olmamıza rağmen Direkler ve civârında bazı köylere

tahassun etmiş olan Taşnak çeteleri on üç Teşrîn-i Sâni sene [13]36'da kıta'âtımıza tecâvüz ederek zâyi'âta sebep oldu. Ermenilerin devâm eden bu tecâvüzleriyle kıta'âtımızın emniyeti tehlikeye girmiş olduğundan vaz'iyetimizi emîn kılmak ve vâki' tehdid ve zararlardan kurtarmak üzere on dört Teşrîn-i Sâni sene [13]36'da Gümrü şarkındaki Ermeni kıta'âtını geriye tarda mecbûr ve işbu harekâtımızda muvaffak olduk.

Bugün (14/11/[13]36) öğle zamanı kıta'âtımız sûret-i umûmiyede Golgat-Çıraklı-Kepenekler-Cacur-Arıhvali hattında bulunmakta idi.

3- Moskova'da Hâriciye Komiseri Çiçerin'in sûreti merbût telgrafı Revan telsiz tebliğlerinden alındı ve ayrıca Revan'da Rus Sovyet Sefâretine mensûb bir kurye tarafından da aynı sûretle Gümrü'ye getirildi. Hükûmetimizin cevâbına intizârdayım.

4- On üç Teşrîn-i Sâni sene [13]36'da Gürcistan Meclis-i Mü'essisânının beş Teşrîn-i Sâni sene [13]36 tarihli fevkalâde ictimâ'ında ittihâz edilip Gürcistan Hükûmet-i Cumhuriyesinin mürevvic-i efkârı olan Arnoya gazetesinden naklen bildirilen mukarrerâtı okuduk.

5- Gümrü grubunu teşkil eden müretteb fırka ile Dokuz ve On İkinci firkalara Mîralay Ziya Bey kumandasındaki Beşinci Fırka da iltihâk etdi.

Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü Suvârî livâları Taşnakların ta'kîbinde mühim muvaffakiyât elde etmekte idiler.

6- İğdir, sağ cenâh grubu kıta'âtımız tarafından on iki Teşrîn-i Sâni'de işgâl olundu. Buradaki Taşnaklar Aras'ın şimâline atıldı.

7- Şahtahtı yedi Teşrîn-i Sâni sene [13]36'da Nahçıvan grubu tarafından ta'arruzla zabt olundu ve Taşnaklardan dört topla on bir makineli tüfenk iğtinâm edildi. 170 kadar maktûl bırakan düşman ta'kîb edilerek hâlen kıta'âtımız Dehne Boğazı'nı geçerek şimâle doğru ilerlemektedirler.

8- Kırmızı kıta'ât Zengezur'u istirdâd etdi. Dokuz Teşrîn-i Sâni sene [13]36'da Angelavut şarkındaki Karakilise'yi işgâl ve Taşnaklardan bir top, bir makineli, 67 esir aldı.

Şark Cebhesi Umûm Kumandanı
Ferik Kazım Karabekir

BELGE 30: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gümrü'de 13 Kasım 1920 tarihinde Ermeni komiteleri tarafından bir miting yapıldığına, insani hislerle hareket ettiğini fiilen kanıtlayan Türk ordusunun mazlum Ermeni işçi ve köylüsünü kurtarmak hedefiyle başarıyla yürüttüğü harekâtın kutsandığına ve mitingde alınan kararların iletildiğine dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 15 Kasım 1920 tarihli telgraf. Ermenistan Komünist Partisi'nin Gümrü Komitesi tarafından yapılan mitingde alınan kararda, çok ezilmiş ve çok cefa çekmiş Ermeni halkının ancak komşu Ermenistan ve Türkiye proletaryasının işbirliğiyle, el ele çalışmalarıyla tam bir başarı sağlayabileceği kaydedilmektedir.

Hâriciye Vekâletine

Teşrîn-i Sâni'nin on üçüncü günü Gümrü kasabasında Ermeni komiteleri tarafından 2.000 kişilik bir miting yapılmış. İrâd edilen nutuklarda bütün cihân beşeriyeti ve ale'l-husûs menhûs emperyalist emeline âlet olan Taşnakların zulm-i istibdâdı altında ezilen fukarâ halk[1] ancak komünistin kurtarabileceği îzâh olunmuş ve buralara kadar gelen insâniyet hisleriyle hareket ettiğini bilfi'il isbât eden Türk ordusunun mazlûm Ermeni amele ve köylüsünü kurtarmak emeliyle muvaffakiyete nâ'il olan harekâtı takdîs edilmiştir. Nutukların sonuna doğru ictimâ' mahaline girmek isteyen ve Türk ordusu aleyhinde bazı isnâdâtta bulunan bir Taşnak papazı dövülerek dışarıya kovulmuştur. Mitingde ittihâz olunan kararın Rusçadan tercüme sûretleri birinci ve ikinci maddelerinde ma'rûzdur.

Mukarrerât: Bugün ayın üçünde burada komünizmin kırmızı bayrağı altında Ermenistan'ın amele ve köylüleri beyân ederler ki nihâyet emperyalizmin ve onun hizmetcisi olarak aksi inkılâbcı Taşnak Hükûmetinin boyunduruğundan büyük kurtuluş saati hulûl etmiştir. Ermenistan'ın çalışan sınıfı olan amele ve fakîr köylünün menâfi'ini anlayan ve onun yegâne müdâfi'î olan büyük komünizm fırkasıdır ki sosyalizmin büyük gayelerini hakîkate kalb edecek ve her zaman için bütün dünya proletaryası kurtarılacak komünizme îsâl edilecektir. Bugün biz amele ve köylüler sarı emperyalistlerle Taşnakların aksi inkılâbcı mültecilerine karşı nefret ve istikrâhlarımızı izhâr ediyoruz. Biz ancak sa'ik-i sermâyeden istihlâs-ı kat'isine zımân teşkil eden ve komşu Ermenistan ve Türk milletinin proletaryasının bir nüshasını te'mîn edecek olan Ermenistan'da Sovyet hükûmeti i'lândan sonradır ki kendimizi tamamıyla kurtarmış addederiz. Yaşasın Sovyet Ermenistan, yaşasın komünizmin büyük Luterenkî şî'ârı, yaşasın komünizm, yaşasın Şark'ın inkılâb-ı tâcdârı olan müttefik Kızıl Türk ve Ermeni İnkılâb Ordusu. Komünist Fırkası'nın Aleksandropol Kal'ası.

Diğer sûret

Ermenistan Komünist Fırkası'nın Aleksandropol Komitesi tarafından yapılan mitingde ittihâz edilmiştir. Asırlık Taşnak boyunduruğundan kurtulan Aleksandropol proletaryan ve fakîr köylüsü Türkiye'de ezilen kitlenin yegâne müdâfi'î olan Türk Komünist Fırkası kardaşımıza kalbî selâmlarını yollar. Çok ezilmiş ve çok belâlar çekmiş olan Ermeni halkı büyük cidâlde ancak komşu Ermenistan ve Türkiye proletaryasının ittihâdıyla ve el ele çalışmalarlarıyla muvaffakiyet-i kâmilinin te'mîn edileceğine ve hırs-ı hayât emperyalizmin sûret-i kat'iyede tepeleneceğine kat'iyetle kâni'dir. Yaşasın Türkiye Komünist Fırkası, yaşasın Şark ordusunun kırmızı inkılâbı, yaşasın komünizm.

Miting Re'is-i Kâtibi Komünist Fırkası'nın Aleksandropol Komitesi

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine, Hâriciye Vekâletine, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine, Matbû'ât Müdüriyet-i Umûmiyesine yazılmıştır.

Fî 15 Teşrîn-i Sâni sene [13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 31: TBMM Başkanı Vekili Hasan Fehmi Bey'in, Ermenistan'a yönelik harekât, Ermenilerle barış görüşmeleri ve Moskova'ya bir büyükelçi gönderilmesi hususlarında Erzurum Milletvekili İsmail Bey ve bir grup milletvekilinin TBMM Başkanlığına verdiği gensoruyu Dışişleri Bakanlığına ilettiği 17 Kasım 1920 tarihli yazı. TBMM'nin 18 Kasım 1920 tarihli oturumunda, Dışişleri Bakanlığı tarafından gensoru için gerekli açıklamanın yapıldığı ve bu açıklamanın heyet tarafından yeterli görüldüğü belgedeki derkenardan anlaşılmaktadır.

Aded 642/1378

Ankara
17/11/[1]336

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

Ermenistan vakâyi'ine ve Moskova'ya sefir-i kebîr i'zâmına dâir olub Erzurum Meb'ûsu İsmail Bey'le rüfekâsı tarafından verilip Hey'et-i Umûmiyece kabûl edilen takrîr sûret-i musaddakası leffen takdîm kılındı. İzâhât verileceği günün inbâ buyurulması ricâ olunur efendim.

Büyük Millet Meclisi Re'îsi Vekîli
Hasan Fehmi

* * *

Riyâset-i Celîleye

Büyük Millet Meclisi bütün mehâm umûra vâzi'ül-yed olub, vekîller meclis mukarrerâtının tenkîdine me'mûr olduğuna nazaran harb ve sulh mesâ'il-i mühimmesinin meclis mukarrerâtıyla cereyânı lüzûmu meydanda iken Hey'et-i Vekîle Ermenistan'a ta'arruz ve Ermenistan'la sulh mesâ'ilinde meclis-i sâmi' mevki'ine tenzîl etmiş olduğu gibi bugün Şark ve âlem politikasının merkez cereyânı olan Moskova'ya yeniden bir sefir-i kebîr i'zâmı teşebbüsâtı meclis-i âlînin re'yi alınmaksızın ve bundaki lüzûm ve mecbûriyet meclise îzâh edilmeksizin yapılmakta bulunmuş olduğundan Hey'et-i Vekîleyi meclis-i âlînin teşekkülünü esâsından mahveden bu hâle ne gibi mülâhazâtın sevk etmekte olduğunu bugün müsta'celiyetle Hâriciye Vekâletinden istizâh olunmasını teklif eyleriz.

11 Teşrîn-i Sâni [1]336

Erzurum İsmail	Erzurum Asım	Canik Şükrü	Canik Hamdi	Genç Ali Haydar	Karahisar-ı Sahib Halil
Hakkari Tufan	Siverek Abdülğani	Bitlis Hüseyn Hüsni	Tokad Nazım	Karahisar-ı Şarki Memduh	Kozan Hüseyn Avni

[Derkenar] *Büyük Millet Meclisinin 18/11/[13]36 tarihli celsesinde îzâhât-ı matlûbe verilmiş ve hey'et tarafından kâfi ve mûcib-i kanâ'at görüldüğüne karar verilmiştir.*

BELGE 32: TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Azerbaycan Dışişleri Komiseri Hüseyinov ile Azerbaycan'ın TBMM nezdine olağanüstü temsilci olarak atadığı Behbud Şahtatinski'nin Türkiye ve Ermenistan barışında Nahçıvan İslam bölgesi hakkındaki görüş ve değerlendirmelerini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 17 Kasım 1920 tarihli telgraf.

2886/20

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

1- Türkiye ve Ermenistan sulhünde Nahçıvan Mıntıka-i İslâmiyesi hakkındaki kanâ'at ve mütâla'aları Azerbaycan Hâriciye Komiseri Hüseynof [Hüseynov] ile bu kere Azerbaycan'ın Ankara Murahhas-ı Fevkalâdeliğine ta'yîn olunan Behbud Şahtahtinski'ye sordum. İslâmları Ermenilere ezdirmek istemiyorlar. Nahçıvan'ı Azerbaycan [ve] Türkiye ile müştereken alâkadâr tutuyorlar. Yeni Ermenistan'da bir şûrâ idâresi te'essüs ederse Nahçıvan için Ermenistan'la müzâkerede be'is görmediklerini, aksi takdîrde ya Azerbaycan veyahud Türkiye'[yd]e olmasını tercih ediyorlar.

Rapor Hâriciye Vekâletine, Şark Cebhesi Kumandanlığına 17/11/[13]36 tarihli ve [boş bırakılmış] numero ile arz edilmiştir. Fî 17-25/11/[13]36

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti
Gürcistan Mümessili Kazım

BELGE 33: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenilerin son ana kadar savaşmaya kararlı olmalarına rağmen Türk ordusu karşısında aldıkları son hezimetin ardından Gümrü'ye, bir yüzbaşı beraberinde gönderdikleri Notalarla Ermenistan'ın Türkiye'nin 8 Kasım 1920 tarihli mütareke şartlarını tamamen kabul ettiğini bildirdiği, mütareke şartları kabul edildiğinden bütün cephelerdeki harekâtın durdurulduğu hususlarında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 17 Kasım 1920 tarihli telgraf.

Ermenistan Dışişleri Bakanı Ohancanyan tarafından TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'e gönderilen 15 Kasım 1920 tarihli Notada, Türkiye'yle iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmek isteyen Ermenistan Hükûmetinin barışçı tutumunun bir göstergesi olarak 6 Kasım 1920 tarihinde sunulan mütareke koşullarının kabul edildiği, buna ilaveten daha fazla kan dökülmemesi, kalıcı barışın tesis edilmesi ve iki ülke arasında devam eden savaşın durdurulması için 8 Kasım 1920 tarihinde sunulan mütareke koşullarının da kabul edildiği belirtilmektedir.

Ermenistan Ordusu Komutanı Nazarbekoff tarafından Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderilen 15 Kasım 1920 tarihli Notada, Ermenistan Hükûmetinin barışsever bir anlayışla kalıcı barışın tesis edilmesi, daha fazla kan dökülmemesi ve iki ülke arasında devam eden savaşın durdurulması için Türk Hükûmetinin sunduğu 8 Kasım 1920 tarihli mütareke koşullarını kabul ettiği ve bir anlaşma sağlanmasını teminen temsilciler gönderdiği kaydedilmektedir.

Sivas

Hâriciye Vekâletine

1- Teşrîn-i Sâni'nin on birinci günü Revan Telsiz Telgraf İstasyonu'ndan her tarafa neşrettikleri bir tebliğ ile bütün millet ve hükûmetin son râddeye kadar harbe karar vermiş olduğunu i'lân eden Ermenilerin 14 Teşrîn-i Sâni'de Gümrü ve şarkında büyük zâyî'âta uğradıkları mağlûbiyetin ve Şahtahtı şimâli mıntıkasında 15 Teşrîn-i Sâni'de yaptıkları ta'arruzun mukâbil harekâtımız

neticesinde hâsıl ettiği hezîmetin akabinde 15 Teşrîn-i Sâni akşamı Revan'dan Gümrü'ye müteveccihen yola çıkardığı bir Ermeni erkân-ı harb yüzbaşısı bugün 17/11/[13]36'da karârgâhıma vâsıl olmuş ve sûreti aşağıda arz edilen iki tahrîrâtı getirmiştir. İşbu Notalarla Ermeniler 8 Teşrîn-i Sâni sene [13]36 tarihli mütâreke şerâ'itimizi tamamen kabûl ettiklerini bildirmişlerdir. Bugün 17 sabahı Arpaçayı'yla Alagez hatları arasında cenûba doğru ta'aruz muvaffakiyetle devâm etmekte olup şerâ'itimizin kabûl edilmiş olmasına göre bütün cebhedeki harekâtımız mütâreke şerâ'itinin tatbikâtına intizâren tevkîf olunacağını arz eylerim.

2- Hâriciye Vekâletine ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine yazılmışdır. 17/11/[13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

* * *

République Arménienne
Ministère des Affaires Etrangères
No: 6579

Erivan, le 15 Novembre 1920

Monsieur Ahmed Mouhtar, Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères du
Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie Angora.

Monsieur le Commissaire,

En réponse à votre note explicative du 13 Novembre 1920, j'ai l'honneur de vous informer que mon Gouvernement, toujours désireux d'entretenir des relations de bon voisinage avec la Turquie et dans le but de vous donner la preuve de son esprit pacifique a accepté les conditions de l'armistice du 6 Novembre de votre commandement donnant toutes les garanties nécessaires à ses troupes désirant encore vous donner une fois de plus l'assurance de ses intentions sincères et dans le but d'arrêter l'effusion de sang ainsi que d'établir une paix durable avec le peuple turc, mon gouvernement vous informe qu'il a accepté les conditions de l'armistice proposées par vous en date de [98] Novembre courant et vous prie à cet effet de faire arrêter les hostilités sur tous les fronts. À cette occasion, j'ai l'honneur de vous informer que mon Gouvernement se met en relation avec votre commandement par l'entremise de ses charges de pouvoirs pour l'accomplissement de l'armistice aussi que pour aplanir des difficultés techniques de quelques une de ses conditions.

Veillez agréer, Monsieur le Commissaire, l'assurance de ma plus haute considération.

Sign. Ohandjanian
Ministre des Affaires Etrangères.

* * *

Erivan, le 15 Novembre 1920

Commandant en Chef de l'Armée Arménienne.

Monsieur Kiazim Kara Bekir, Commandant en Chef du Front Oriental.

Monsieur le Commandant en Chef,

En réponse à la note explicative du 13 Novembre de votre Gouvernement, j'ai l'honneur de vous informer que mon Gouvernement, pour donner une fois de plus la preuve de son esprit pacifique et dans le but d'arrêter l'effusion de sang et d'établir une paix durable, accepte les conditions de l'armistice du 8 Novembre. A cet effet, je vous prie d'arrêter les opérations militaires sur tous les fronts ; mais étant donné que l'accomplissement de quelques unes des conditions de l'armistice présente des difficultés techniques, mon Gouvernement envoie auprès de vous ses représentants leur conférant les pouvoirs nécessaires pour [s']entretenir et se mettre d'accord avec vous sur [d]es mesures à prendre pour obvier à ses difficultés techniques.

Veillez agréer, Monsieur le Commandant en Chef, l'assurance de ma plus haute considération.

(Signé)
Nazarbekoff

BELGE 34: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan'la yapılacak barışın kalıcı olması için izlenmesi gereken siyasete ilişkin değerlendirmesini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 17-18 Kasım 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, Ermenistan Hükûmetinin TBMM Hükûmetinin mütareke şartlarını kabul etmeye mecbur kaldığı, Ermenistan'ın askerî işgal altına alınmasının mümkün olmadığı, ancak bazı memurlarla siyasi işgalin mümkün olduğu, Ermenistan'la yapılacak barışın kalıcı olması ve zararlı bir komşu olmaktan çıkması için Ermenistan'ın İtilaf Devletleri'yle olan maddi ve manevi bağlarının kesilmesi ve mütareke gereğince silahları alındıktan ve barış antlaşması imzalandıktan sonra Bolşevik olması gerektiği ifade edilmektedir.

17-18/11/[13]36

Hâriciye Vekâletine

Ermeni ordusu son tecrübe-i tâli'inde dahi mağlub edildiğinden Ermeni Hükûmeti hükûmetimizin şerâ'itini kabûle mecbûr olmuştur. Yapılacak şerâ'it-i sulhiye ne olursa olsun 8/11/[13]36 tarihli Hey'et-i Vekilemizin arzusu vechle işgâl-i askerî mümkün olmayıb ancak bazı me'mûrlarla işgâl-i siyâsî mümkündür. Çünkü Ermeni köylerinin eli silâh tutanları toplandıkça ve köylüler kâmilen Ermenistan dâhillerine çekilmedikçe harekât-ı askeriyenin bile birçok yerlerde muhâl olduğu gibi iki buçuk sene evvel aynı maksadla gençlerini topladığıma rağmen Ermeni köylüleri gerilerimizde isyân çıkarmaya cür'et etmişlerdi. Binâenaleyh Ermenilerce kabûl dahi edilse ordunun tekâmül Ermenistan'ı işgâl-i askerî altına alması gayr-i mümkündür. Çünkü eli silâh tutanların toplanması ve kâmilen tehçiri mütâreke esnâsında olamaz.

Bendenizce Ermeni sulhünün pâyedâr olması için, zararlı bir komşu olmaması için İtilâf Devletleriyle olan râbîta-i maddiye ve ma'nevîyesini kesmek lâzımdır. İngilizlerle Ermenilerin ma'nevî râbîtaları kesilmezse ne zaman olsa yine lâzımı kadar silâh gönderebilirler, her türlü mu'âvenete diğer devletleri hâssaten Amerikalıları koşdurabilirler. Biz senelerce Ermenistan'ın dâhilinde

ve ne de hudûdunda seferber oturamayız. Şu hâlde Ermenistan serbest nefes almaya başlayınca her taraftan mu'âvenet hey'etleri ve bunları ta'kîben entrikacıların para ve silâhı Ermenistan'ı yine intikâmcı bir millet yapar. Taşnak şekl-i idâresinde kalacak Ermenistan ne kadar çok ezilirse o kadar çok kendisine acıyacak ve onu diriltmeye çalışacak sermâyedâr devletler bulunacaktır. Bizi mahva uğraşan sermâyedâr devletlerin her zaman bugünkü gibi Ermenistan'ın ezilmesine seyirci kalacağı kabûl olunmamalıdır. Bir iki sene sonra belki de birkaç müttefikle Ermenistan'ı karşımızda bulabiliriz. Yalnız başına dahi kalsa biz her zaman bugünkü kuvvetimizi Şark'da besleyemeyiz. Şu hâlde yapılacak en münâsib iş Ermenileri dahi sermâyedâr devletlere hasım yapmaktır, yani Ermenistan Bolşevik olmalıdır. Maske değiştirerek Bolşevik olmalarının gayr-i vârid olacağını Gümrü'deki Bolşeviklerin ahvâl ve icrâatıyla görüyorum. Yalnız vaktinden evvel Bolşevik olmaları nef'imize değildir. Mütâreke mûcibince silâhlar alındıktan ve sulh mu'âhedenâmesi imzâdan sonra olması iyi [*deşifre edilememiş*] ve bu sûretle geçecek zaman zarfında [*deşifre edilememiş*] herc ü merc olub ve Ermenistan esâslı sarsılır.

Gümrü'de bütün Taşnak rü'esâsını halk habs ve tevkîf etmiştir. İcrâatda pek ileri gitmelerini te'mîn ediyorum, fakat işlerine pek karışmıyorum. Sulh müzârekâtı müddetince daha sıkı idâre edeceğim. Asıl mes'ele Ermenileri[n] Bolşevik olunca büsbütün Rusların kucağına atılarak karşımızda Ermeni menâfi'î için Rusya'nın çıkmasıdır. Buna karşı bendeniz diyorum ki evvelen: Ermeniler Taşnak elinde kalırsa İtilâf'ın sâdik hâdimi olacağını düşünerek ehven-i şerri kabûl etmelidir. Sâniyen: Bolşevik Ermeniler Rusların kendi işlerine karıştığını ve bilhâssa Kızıl kıta'âtın Ermenistan'a duhûlünü istemiyorlar. "Her millet kendi Bolşevikliğini kendi yapmalıdır" diyorlar. Biz kendilerini himâyekâr vaz'iyetimizle Rusların kucağına atılmalarına oldukça mâni' olabiliriz. Rusların büsbütün işi ele aldıklarını kabûl etsek dahi bugün Ruslar Ermenilerden ziyâde bize muhtâcdırlar. Biz Ruslara kendimizi ... anlatamadık. Rusları da Bolşevikleri de kurtaracak İslâm âlemidir. İslâmlar emperyalizmin ve İngilizlerin elinde oyuncak olub Rusya'yı imhâya koşmayacağı gibi Turancılık fikriyle de Rusları inhilâle koşacak akılsızlıktan uzak olduğumuzu, bilakis bin üç yüz küsür senedir Bolşevik hayâtı yaşayan İslâmların yeni komünizm esâsâtından noksanlarını da pek kolay ikmâl edebileceği ve esâsen sermâyedârlıkla ebedî cihâd olduğunu ve bunu da bütün âlem-i İslâm[a] ancak Anadolu Türklerinin telkîn edebileceğini iyi anlatmalıyız.

Rusların memleketimizde Bolşevik tahrîkâtı mes'elesini ise bendeniz en basit görüyorum. Çünkü sermâyeden bî-haber ve ona düşman ve dînen ve ana'[ne]vî olarak asırlardan beri Bolşevik hayâtı yaşayan bize karşı yapılacak her bir propaganda menfa'ati için çalışan üç beş sergüzeştçünün mesâ'isi olacaktır ki buna da tedbîrle her zaman karşı durulabilir. Bu husûsda bazı zevâtın raporlarını ve mütâla'a-i âcizânemi ayrıca arz edeceğim. Hükümetimizin Ermeniler hakkındaki mütâla'asına muntazırım.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 35: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Kazım Karabekir Paşa'nın Ermenistan'ın askerî işgal altına alınmasının mümkün olmadığı hakkındaki değerlendirmesinin yerinde olduğu, Ermenistan'da İngiliz isteklerine alet olan Taşnakların da, Rus isteklerine hizmet edeceği aşikâr olan komünistlerin de tamamen başarılı olmalarının Ankara Hükûmetince kesinlikle istenmediği, esas amaç Azerbaycan'da bağımsız bir devletin kurulması ve istikrarı olduğu için Rusların Ermenistan'da bir dayanak noktası oluşturmalarına izin verilmemesi hususlarında Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 21 Kasım 1920 tarihli telgraf.

21/11/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığına

17/18 tarihli tele cevâbdır.

Madde 1- Evvelce verilen 8/11/[13]36 tarihli mahrem ta'limâtındaki nikât-ı esâsiyeyi tebdîle lüzûm yoktur. Ancak Ermenistan'ın işgâl-i askerî altına alınması mümkün olmadığı hakkındaki mütâla'alarını kabûl ederiz. Yapılacak iş mezkûr tahrîrât-ı mahremânede hutût-ı umûmiyesi zikredilen tarzlarda memleketi işgâl-i siyâsî ve kontrol altına almak sûretiyle maksad-ı esâsiyi istihsâle gayret eylemektir.

Madde 2- Hey'et-i Vekîlenin mütâla'asına göre Ermenistan dâhilinde İngiliz âmâline âlet Taşnaklar ile Rus âmâline hidmet edeceği bedihî bulunan komünistlerin her ikisinin de tamamıyla muvaffak olması bizce kat'iyen matlûb değildir. Binâenaleyh Avrupa ve Amerika efkâr-ı umûmiyesi muvâcehesinde Ermenileri sukûta mahkûm edecek tedâbîr ittihâzında ve komünistleri tercîh emrinde muktezî esbâba tevessülde serbestsiniz. Bununla beraber maksad-ı siyâsî Azerbaycan'da müstakil bir devletin te'essüsü ve istikrârı olduğu için komünistlik dolayısıyla Rusların Ermenistan'da bir istinâd noktası hâsıl edebilmelerine de bütün kuvvetle mümâna'at edilmek îcâb eder.

BELGE 36: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermeni milletinin ne İngiliz isteklerine alet olan Taşnakların ne de Rus isteklerine hizmet edeceği aşikâr olan komünistlerin idaresinde olmasının uygun görüldüğü hususundaki TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığının görüşünden bahisle bu iki şeklin dışında bir Ermenistan Hükûmetinin oluşturulmasının mümkün görülemediğine dair Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 23 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

Makine başında

242/20

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

C. 21/11/[1]336 tarih ve 386 numarolu emir-nâmelerin ikinci maddesinde Ermeni milletinin ne İngiliz âmâline âlet olan Taşnaklar elinde ve ne de Rus âmâline hidmet edeceği bedihî bulunan komünist idâresinde olması muvâfık görülüyor. Bu iki şeklin hâricinde bir Ermenistan Hükûmetinin teşkîli imkânı görülemediğinden Ermenilerin mevcûd iki kuvvetden her birine tamamıyla ve sıkı sıkı yapışarak te'mîn-i menâfi' etmeye uğraşacağı aşikârdır. İşbu kuvvetlerden İ'tilâf hükûmâtının ki şimdilik kendilerine fâ'ide-bahş olmadığından tarafımızdan yapılacak tazyîklerin derecesine göre gerek Gürcü ve gerekse bizzât İ'tilâf

kuvvetlerinin mu'âveneti yetişmezse behemehâl tazyîkden kurtulmak için zaten Ermeni efkâr-ı umûmiyesinin temâyül etmekte olduğu Rus mu'âvenetine can atacıkları kavîyyen melhûzdur. Bilcümle icrâatda bu netîcenin derpîş edilerek ânî vaz'iyet karşısında kalmamaklığımız muvâfıktır. Buna göre hükûmetimizin fikir ve mütâla'asına intizârda olduğumuz ma'rûzdur. Fî 23/11/[1]336

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 37: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Ermenistan'ın İngiliz isteklerine hizmet eden Taşnakların elinde kalmasına kesinlikle izin verilmeyeceğine ve tamamen Rusların eline düşmemek suretiyle Ermenistan'da bir komünist idaresinin teşkil edilmesine taraftar olunduğuna dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 24 Kasım 1920 tarihli telgraf.

Gâyet mahremdir.

24/11/[13]36

Bizzât hallolunacaktır.

Şark Cebhesi Kumandanlığına

23/11/[13]36 tarih ve 242/20 numarolu telgrafnâme-i âlîlerine cevâb ve 21/11/[13]36 tarih ve 386 numarolu telgrafnâme-i âcîziye zeyldir.

Ermenilerin İngiliz âmâline hâdim olan Taşnakların elinde kalması bizce kat'iyen tecvîz olunamaz. Rus âmâline hizmet edeceği bedîhî olan komünist idâresinde kalmasının arzu edilmemesinden maksad memleketin Rus ordusunun istîlâsı altına girib tamamen bir Rus vilâyeti hâline girmesi ve bize karşı Ermeni da'vâsının hemen şekl-i hâzırıyla Ruslar tarafından müdâfa'a edilmesidir. Tensîb buyurulduğu ve Gümrü komünistlerinin beyân etdikleri vechle Ermenistan'da memleket tamamen Rusların eline düşmemek üzere bir komünist idâresi teşkil edilebildiği takdîrde bu sûret-i hale tarafdârız. Ermenileri bilâ-kayd ü şart Rusların kucağına atmadan komünistleşdirmek için kendilerine ne mikdârda müsâ'adâtda bulunulması lâzım geldiğini ta'yîn ve ol vechle hareket etmek müsellemler olan dirâyet ve kiyâset-i devletlerinden matlûbdur efendim.

BELGE 38: Doğu Cephesi Komutanı ve Türk Heyeti Başkanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya Hükûmeti adına Medivani'nin Ermenistan'la yapılacak barış müzakerelerine katılmak istemesi durumunda Türk Heyetinin takınacağı tutum, Doğu'da barış ve sükûnetin esaslı surette istikrarı için bütün Doğu milletleri temsilcilerinin katılımıyla genel bir barış akdinin uygun görülmesi hâlinde bunun nerede ve hangi Türk temsilcileri tarafından yapılması gerektiği, Sovyet Rusya'nın Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan hükûmetleriyle ayrı ayrı yaptığı barış antlaşmalarını değiştirmedeği takdirde bu hükûmetlere yönelik izlenecek siyasetin ne olacağı hususlarında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından görüş talebinde bulunduğu 18 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

Derhâl keşide edilecektir.

50

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

1- Çiçerin tarafından telsiz telgrafla vukû' bulan teblîgât-ı ma'lûmeye tevfiikan

Sovyet Hükûmeti nâmına [*deşifre edilememiş*] Medivani Gümrü'ye gelir de müzâkerâta iştirâk arzusunu izhâr ve keyfiyeti Şark mes'elesi telakkî ederek Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'la yaptıkları mu'âhedenâmenin ke'en-lem-yekün addıyla mesâ'il-i umûmiye-i şarkiye miyânında yeniden lüzûm-ı müzâkeresini dermeyân ve bu husûsda ısrâr etdikleri hâlde hey'etimizin ahzedeceği vaz'iyet hakkında hükûmetimizin nokta-i nazarı;

2- Şark'da sulh ve sükûnetin esâslı sûretde istikrârı için bütün Şark milletleri murahhaslarının ictimâ'ıyla umûmî bir sulh akdi muvâfık görülürse bunun nerede ve hangi murahhaslarımız tarafından yapılması tensib olunuyor ve iştirâk edecek muhtelif devletler murahhaslarına teklif olunacak şerâ'itimiz neler olacaktır. İran dahi dâhil olacak mıdır;

3- Rusların Azerbaycan, Gürcistan ve Ermeni hükûmetleriyle ayrı ayrı yaptığı kısmen bize âid olan mu'âhedât-ı sulhiyeyi tebdil etmezlerse ayrı ayrı her hükûmet hakkındaki siyâsetimiz nelerdir?

Bu şifre 18/11/[13]36 tarih ve bir numeroludur. Fî 18 Teşrîn-i Sâni sene [1]336

Hey'et-i Murahhasa Re'îsi ve Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 39: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan Hükûmetinin barış müzakerelerinde Sovyet Rusya Heyetinin bulunmamasını ve bu konuda Türk Hükûmetinin onayını istediği hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 19 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

Her şeye tercihan çekilecektir.
Makine başında cevâb.

50

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

Ermeni Dâhiliye Nâzırı mütâreke ahkâmının tedkîki için 18/11/[1]336 akşamı Gümrü'ye geldi. Sulhmüzâkerâtında Rus Sovyet [*deşifre edilememiş*] bulunmamasını ve bizimle yalnızca anlaşmayı Ermenistan Hükûmetinin arzu eylediğini söyledi ve fikrimizi sordu. Cevâben Çiçerin'in telsizinden biz Ermenilerin Legran ile Medivani'yi da'vetle müzâkereye iştirâk ettirmek istediklerini zannettiğimizi söyledim. Cevâben "Kat'iyen çünkü Ermenistan'a hâkim olmak için fırsat gözetiyorlar ve orduda tahrîkât yapıyorlar" dedi. Ermeniler Rusların bulunmasını istemiyorlar ve fakat bizim de bu husûsda muvâfakatımızı istiyorlar. 18/11/[1]336 tarihli [telgrafta bahsigeçen] sulhün kimlerle ve ne şerâ'itle akdolanması lâzım geldiği hakkındaki ma'rûzâtımıza makine başında intizârdayız efendim. Fî 19 Teşrîn-i Sâni sene [1]336

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 40: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya'nın Erivan Temsilcisi Legran'ın kendisine gönderdiği bir telgrafta, Medivani'nin beraberindekilerle birlikte Gümrü'ye gelmek üzere Karakilis'te bulunduğu ve Gümrü'ye aldırılmalarını rica ettiği; Legran'a, Medivani'nin ve

beraberindekilerin Gümrü'ye gelebileceklerinin cevaben bildirildiği; Medivani ve beraberindekilerin Gümrü'ye gelmelerinin uygun bulunduğu, ancak Dışişleri Bakanlığının talimatı üzerine, Medivani Heyetinin Ermenistan'la yapılacak görüşmelere iştirak ettirilmeyeceği; Ermenistan Dışişleri Bakanlığından alınan bir telgrafta ise, Hatisyan'ın başkanlığı altında bir Ermeni Heyetinin Erivan'dan hareket ettiği ve 23 Kasım 1920'de Gümrü'ye ulaşacağına bildirildiği hususlarında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 23 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

Harb telgrafıdır. Cevâb makine başında istenilecektir.

23/11/[13]36

Hâriciye Vekâletine

Madde 1- Erivan'da Rus Sovyet Mümessili Legran'dan 23/11/[13]36'da aldığım telgrafta Yoldaş Medivani ile rüfekâsının Gümrü'ye gelmek üzere Karakilise'de bulunduğu ve Gümrü'ye aldırılmalarını ricâ etmiştir. Legran'a ve kendilerine Gümrü'ye gelebileceklerini bildirdim. Medivani ile rüfekâsını[n] Gümrü'ye gelmelerini hey'etimizce iki sebebden muvâfık bulduk. Biri Ermenilerin gizlice Ruslarla da müzâkerâta girişerek ikiyüzlü politika yapmalarına ve buradaki müzâkerâtı Ruslara dayanarak idâre etmelerine mâni' olmaktır. İkincisi: Ruslara bir taraftan da Türklerin kendilerini istemediklerini bildirerek bizimle Rusların arasını bozmaya çalışmalarına meydan vermemektir. Bu iki sebep dolayısıyla bizim de Rusların bir hey'etiyle temâsda bulunmamızı her hâlde fâ'ideli görüyoruz. Tabîî iş'âr-ı sâmilere vechle Medivani ve rüfekâsı Ermenilerle başlayacak müzâkerâta iştirâk etdirilmeyecektir. Bununla beraber kendileriyle ne yolda idâre ve siyâsetde bulunulması iktizâ edeceği hakkındaki ta'limât-ı sâmilere makine başında intizâr eylerim.

Madde 2- Ermeni Hâriciye Nâzırından bugün 23/11/[13]36'da aldığım bir telgrafta da "Hatisof'un [Hatisyan] riyâseti altında bulunan Ermeni Hey'eti Murahhasasının 22/11/[13]36'da Revan'dan hareket ettiği ve bugün 23/11/[13]36'da Gümrü'ye muvâsalat edecekleri ihbâr olunmaktadır. Arz-ı ma'lûmât olunur.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 41: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Hatisyan'ın başkanlığı altındaki Ermeni Heyetiyle Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani'nin 24 Kasım 1920'de Gümrü'ye ulaştıklarına ve 25 Kasım'da sadece Ermeni Heyetiyle barış görüşmelerine başlanacağına dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 24 Kasım 1920 tarihli telgraf.

Hâriciye Vekâletine

Hatisof'un riyâseti altındaki Ermeni sulh murahhaslarıyla Bolşevik Murahhası Medivani 24/11/[13]36'da Gümrü'ye muvâsalat etmişlerdir. 25/11/[13]36'da yalnız Ermeni murahhaslarıyla sulh müzâkerâtına ibtidâr olunacağı ma'rûzdur. Fî 24 Teşrin-i Sâni sene [1]336

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 42: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan ordusunun tamamen terhis ve silâhtan arındırılmasının mümkün ve uygun olmadığına, Nahçıvan'ın Ermenistan'la ilgisi kalmamak şartıyla özel bir idareye tabi olmasının uygun olacağına ve Brest-Litovsk Antlaşması'yla belirlenen sınırlara ilişkin değerlendirmelerini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 23 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

23/11/[13]36

Hâriciye Vekâletine

Ermenistan bir hükûmet olarak kabûl ediliyorsa ordusunun kâmilten terhis ve silâhdan tecrîdi[nin] mümkün ve muvâfık olmadığını zannediyorum. Ermeniler pek ziyâde tazyîk edilecek olur ise Bolşevik olarak Ruslara ilticâ etmeleri muhtemeldir. Ermenileri Bolşevik yapmadan istediğimiz kadar tazyîk mümkündür ve buna Rus Hükûmeti de memnûn olmuş olur fakat Ermeniler de Bolşevik olursa Ermenileri himâyekâr ve Rusya'ya karşı[sında] yapılacaktır. Bu netâyice göre tazyîklerin en mühimi olan askerî teşkilâtın ilgâsı veya mahdûd bir hâlde müsâ'idkâr bulunulması husûsundaki tafsilât ve mütâla'ât-ı sâmilinin iş'âr buyurulması.

2- Karabağlar-Büyük Vedi-Kama[zr]lı hattıyla Arpaçayı şarkındaki Sakaltutan-Akçar[a] Kal'a-[okunamamıştır]-Karakilise hattının şerâ'it-i sulhiyenin tamâmî-i tatbîkine kadar işgâl-i askerimiz altına alınması muvâfık görülerek Ermenilerle iştirâk hareketine karşı müsâ'id[e] olan şimdiki vaz'iyetimizi tehlikeli kılar. Sakaltutan-Karakilise hattını az kuvvetle tutsak bu takdîrde kuvvetimizi dağıtmış oluruz. Esâsen bu hattı işgâl edeceğimizi teklîfle Ermeni ve Gürcüleri daha ziyâde emniyetsizliğe düşürürüz. Hâlbuki taht-ı işgâlimizde bulunan hatda dahi Revan'ı tehdîd edecek vaz'iyetdeyiz.

Madde 3- En son Brest-Litovsk Mu'âhedeşiyle ta'yîn olunan hudûdun kabûl edilebileceği emir buyuruluyor. Bu mu'âhededede Arpaçayı'nın Aras mansabına mülâkî olduğu mahalden sonra hudûd hâricinde kalır. Hâlbuki bu mıntıkada dahi ârâya mürâca'at muvâfık olacağından Arpaçayı'ndan sonra hudûdun Aras Nehri'ni ta'kîb ederek [okunamamıştır]'lerde Aralık arasından da nihâyet [deşifre edilememiş] biraz sonra Büyük Vedi, Karabağlar ve Zengezur hudûdu ta'kîben İran hudûduna vâsıl olacağı Nahçıvan (kat'iyen Ermenistan'la alâkası kalmamak şartıyla idâre-i husûsiye muvâfıkdır) ve Şahtahtı mıntikasının bir müddet-i mu'ayyene ile idâre-i husûsiyeye tâbî' olması ve verilen müddetin hitâmında Türkiye ile Ermenistan ve Azerbaycan arasında akdedilecek bir konferansda ârâya nazaran mukadderâtının tamamen tesbît ve ta'yîn edilmesi şikkının kabûlü muvâfık olacağı mütâla'asında bulunduğumuzu arz eylerim.

4- Hâriciye Vekâletine, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine yazılmışdır.

Şark Cephesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 43: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan ordusunun silahlarının alınmasına ve Türkiye-Ermenistan sınırına ilişkin değerlendirmelerini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 25 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

212/50

25/11/[13]36

27/11/[13]36

Hâriciye Vekâletine

24/11/[13]36. [Madde] 1- Ermenilere teklîf edilen mütârekenâmenin sulh müzâkerâtına başlamak için bir ta'ahhüd mâhiyetinde olduğundan yedinci maddede dahi yedi günlük müddetin dahi îcâb ederse temdîd edilmek üzere kaydı bulunmasından müzâkerât-ı sulhiyeye başlamadan yeni mütâreke şerâ'iti dermeyân olabileceği[ni] istihrâc etmedik. Ermeni ordusunun silâhlarını talep için üç tarîk vardır.

[deşifre edilememiş] 1- Ermeni Hey'eti hudûdlar hakkındaki nokta-i nazarını bildirir bildirmez kendisini ma'kûl [deşifre edilememiş] şerâ'it dermeyân edildiği hâlde de Ermenilerin emperyalizm esâsâtıyla uğraşmasından hükûmetimiz Ermeni Hükûmetinin hüsn-i niyetinden şübheleneceğinden bahisle evvel emirde ordunun silâhını talep etmek.

[Madde] 2- İhtiyâc içerisinde bulunan Ermenistan'da trenlerin serbestce hareketi ve Ermeni [deşifre edilememiş] olub Ermenistan arâzîsi olduğunun ta'dâdından şübhe olmayan Gümrü mıntukasından bazı mevâki'-i askeriye müstesnâ olmak üzere Türk ordusunun Arpaçayı garbına nakli için Ermeni ordusu[~~ntu~~] da (dfe) hemen silâhlarını teslîm eder.

3- Silâh talebinin şerâ'it-i sulhiye yanında bir madde olarak zikri [deşifre edilememiş] hâlde dahi jandarma için cüz'î mikdâr müsâ'ade olunması muvâfık olur. Bunlardan birinci sûret hey'etimizce muvâfık görülmektedir. Bunlardan hâric olarak Ermeni ordusunun silâhını talep cihâna karşı hükûmetimizin müsâlemetperverâne arzusuna muhâlif olacağı zannındayız. İlk mütâreke şartında bütün silâhları teklîfi bittabi' reddi için bir hak olabilirdi. Fakat mahdûd bir mikdârla iktifâ edildikten sonra efkâr-ı cihâna karşı artık behemehâl bir ma'kûl sebeble silâh talebi sözümüze sadık olduğumuzun nokta-i nazarından pek mühim addolunur. Maksud aynı olduğu hâlde teklîfde ma'kûl bir sebep olmasa sulh hey'etlerinin karşılaşması lüzûmsuz ve bizim için ağırdır. Doğrudan doğruya işi cebhe kumandanlığına terk ile ne mümkünse nihâyetine kadar yapmak kestirme bir yol olur. Biz[im] hey'etimizce tutduğumuz program Hâriciye [Nezâretinin Vekâletinin] fi 8/11/[13]36 tarihli zâta mahsûs ta'lîmâtı idi.

Madde 2- Mes'ele Ermeni ordusunun silâhlarını almaktır. Bundan sonra da'vâ-yı millîmizin halline kadar Ermenistan'ın bizim için zararsız bir hâlde bırakılması basîtdir. Bizim istediğimiz Taşnaklar halkı [deşifre edilememiş] sevk edememeleri bilakis silâhları teslîm veya dâhilde ihtilâller çıkartarak herc ü merc yapdırmaktır.

Madde 3- Hâriciye Vekâleti muvakkaten Brest-Litovsk hudûdunun kabûl [edî] edileceği[ni] bildirmişdi. Müzâkerâtın bidâyetinde Batum Mu'âhedesi hudûdu[nu] zikretmek Gürcülerce hüsn-i telakkî olunmayacağı gibi Gümrü Ermenileri de, her tarafı da hüsn-i niyetimizden şübheye düşürebilir. Binâenaleyh Aras'a kadar olan

mıntıkada Ermeni ekseriyeti pek bedîhî olduğundan Arpaçayı'nın mevzû'bahis olması da muvâfık gibi mütâla'a kılınmakla ma'rûzdur.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 44: Ermenistan ordusunun silahtan arındırılması ve Türkiye-Ermenistan sınırı hususlarında TBMM Hükûmeti Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararların Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya iletildiği 28 Kasım 1920 tarihli şifre telgrafı.

Aded 2865
Zâta mahsûsdur.
Şifre/Harb telgrafı

Ankara
28/11/[1]336

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine
Sûret

Şark Cebhesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine

C: 27/11/[13]36 tarihli şifreye

Telgrafınız Hey'et-i Vekîlede ba'de't-tedkîk Ermenilerden silâh talebi ve hudûd mesâ'ili husûsunda ber-vech-i âtî mukarrerât ittihâz edilmekle arz olunur:

1- Gerek Şark ordumuzu Ermenilerin yeni bir ta'arruzundan vikâye ve gerekse alınacak malzeme-i harbiye ile diğer cebhelerdeki kıta'âtımızı teslîh ve techîz maksadıyla Ermeni ordusunun bir an evvel silâhdan tecrîdi lâzımdır. Silâh talebinin şerâ'it-i sulhiye miyânında zikri muvâfık görülmeyib bunun teklîf buyurulan birinci veya ikinci şekilde veyahud bu esâsâta mümteziç bir şekilde icrâsı re'y-i devletlerine muhavveldir.

Şark Cebhesi Kumandanlığı evvelce teferru'âtı bildirilen esliha ve malzeme-i harbiyeyi alabilmek için Tiflis-Gümrü hattı üzerinde terk edilecek kontrol hey'etleri ve Gümrü mıntikasındaki bazı mevâki'-i askeriye müstesnâ olmak üzere taleb olunan eslihayı ba'de't-teslîm ordumuzu Arpaçayı'nın garbına çekmekte serbestdir.

2- Ermenilerle müsâlahayı müte'âkib hudûdumuz asgarî olarak Aşağı Karasu mansabından itibâren Aras Nehri-Keşah[?] şimâline kadar Arpaçayı-ba'dehu Kızılçakçak-Hacıpîri'den geçen dere-Ziyaret Dağı zirvesi-Çıldır Gölü hattı olmalı ve bu hattın cenûb ve garbındaki arâzî Türkiye dâhilinde kalmalıdır. Bundan başka Şahtahtı mıntikasında şimâl ve garb hudûdu Büyük Vedî civârından geçmek üzere teklîf buyurulan şekilde muhtâr bir idâre te'sîs ve bu muhtâr hükûmetin her hâlde doğrudan doğruya Şimâlî Azerbaycan ile hemhudûd olmasına i'tinâ edilmesi ve bu vâsita ile Sadarak garbında Aras üzerinden doğrudan doğruya Azerbaycan'la irtibât te'sîsi elzemdir. Binâenaleyh tarafımızdan teklîf edilecek hudûdun ba'de'l-müzâkere bu hedefi istihsâl edecek sûretde olması icâb eder.

3- İnzibât-ı mahalliye te'mîn edecek ve tarafınızdan ta'yîn edilecek jandarmaya muktezî esliha-i hafife ve cebhânenin terki kabûl olunur.

4- Lede'l-îcâb hudûd muhâfızı küçük bir kıt'a-i askeriye terkine dahi muvâfakat edilebilir.

5- Bu kıta'âtdan mâ'adâ teşkilât-ı askeriye icrâ edilmeyeceği ve her türlü esliha-i harbiyenin celb ve idhâl ve i'mâli memnû' bulunacağı mu'âhede-i sulhiyeye dercedilecektir.

Mustafa Kemal

Ahmed Muhtar

Ferid

Fehmi

Yakub Adnan

Fehmi

Mahmud Celal

BELGE 45: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükûmetinin Kafkasya'ya ilişkin siyasetine ve Sovyet Rusya'yla ilişkilere dair değerlendirmesini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 27 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

361

Hâriciye Vekâletine

Yirmi yedisine kadar gelen teblîgâtdan Şark-ı Karîb'de hükûmetimizin siyâseti şu dört noktada toplanıyor.

- 1- Ermenistan'ı işgâl-i siyâsî ve kontrol altına almak.
- 2- Ruslara Ermenistan'da bir nokta-i istinâd bırakmamak.
- 3- Azerbaycan'la irtibatımızı ve Azerbaycan'ın istiklâlini te'mîn etmek.

Bunların da hülâsası Rusları Kafkasya gerilerine atmakdır. Bütün bu husûsât Ruslarla anlaşmamıza mâni'dir. Şu hâlde Şark'la yolumuzu açmaya uğraşırken Ruslarla aramız açılacaktır. Çünkü Sovyet Rusya Kânûn-ı Esâsîsinin sekizinci maddesi Rusya müşterileri[nin] (şûrâ/client) işçi ve köylülerin re'yiyle Rusya'daki milletler şûrâ-yı mü'telifesine (fédération) girmek husûsunda serbestdir. Yani Sovyet Rusya'nın Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da işçi ve köylüler hükûmeti te'sîsi Kânûn-ı Esâsîsinde zikr kılınmıştır.

Şu hâlde Kafkasya işlerinde Ruslarla anlaşmadan adım atmak pek tehlikeli bir gidiş olur. Husûsiyle aramızda ve Garb'da gâlib vaz'iyetinde bulunuyorlar. Kafkasya'yı da diğerleri gibi takviye edebilirler. İ'tilâf Devletleri ise Kafkasya'dan bize bol bol mevâ'idde bulunabilirler. Fakat hüsn-i niyetlerine i'timâd edilemez. İktisâden bizi ne [deşifre edilememiş] serbest bulunduracaklardır. Bize yap[ama]dıkları en ufak iyiliğe mukâbil milleti Ruslarla karşılaştırdır Denikin, Vrangeli rolünü bize yapdır[may]acaklardır. Eğer bâlâdaki dört noktayı İ'tilâf mevâ'idıyla değil kendi düşüncemizle yapıyorsak büsbütün vahim bir harekettir.

...

Arz eylerim. 27/11/[13]36

Şark Cephesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 46: Türk Barış Heyeti Başkanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ankara Hükûmetinin Batum Antlaşması'nda belirlenen sınırların talep edilmesi isteği hakkındaki değerlendirmesini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 28 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

Aded 4006/40

28/11/[13]36

Hâriciye Vekâletine

C. 25/11/[13]36 şifreye [*arşivimizde rastlanmamıştır*]. Batum Mu'âhedesi'nde mu'ayyen hudûdun talep edilmesini esbâb-ı âtiyeden dolayı şâyân-ı tedkîk buluyoruz.

1- Batum Mu'âhedesi'nin mevzû'bahis olması Ermenilerin propagandasıyla Gürcüler üzerinde te'sîrât-ı muzırğa getirebileceği gibi

2- Bu teklîfin cihân efkâr-ı umûmiyesine karşı i'lân ettiğimiz esâsâta mugâyir düşeceği ve Ermeni olan Gümrü ve havâlisinde ârâyı lehimize tevcîh etmek mümkün olamayacaktır ve hâssaten ne sûretle olursa olsun ilk teklîfden velev cüz'î olsun rücû' ettiğimizi Bolşeviklerin te'sîriyle vukû' bulmuş bir hâl telakkî edilerek Şark'da yükselmeye başlamış olan nüfûz-ı siyâsiyemizin sukûtunu intâc edeceğinden son teklîfimizi ilk teklîf olarak dermeyân etmek ve ondan rücû' eylememek husûsu pazarlık siyâsetine müreccah görülüyor.

3- Müzâkerenin uzamasını dahi iki mülâhazât dolayısıyla muvâfık görmemekte olduğumuzdan esâsâtını arz eylediğimiz sulh mu'âhedenâmesini mülâhazât-ı âlîlerinin ve teferru'âtın ilâvesiyle tertîb ve ikmâl ve derhâl teklîf ve imzâsını te'mîn ederek işi sür'atle bitirmeyi muvâfık buluyoruz.

4- Binâenaleyh hudûdumuzun Arpaçayı'ndan bu çayın Aras'a mansab olduğu yere ve orada[n] da Aras'ı ta'kîbe[n] Arazdeğen köyü Sadarak şimâlî Karaaç-Zeyve-Arpa şarkı hattının teklîfi muvâfık olur. Bu sûretle Şahtahtı ve Nahçıvan mıntıkası bizde kalmış olur. Bu mıntika sulh-i umûmînin esâsına kadar bizde kalır, ba'dehu ârâ ile cihet-i âidiyeti ta'yîn olunur. Bu bâbdaki emr-i devletlerinin iş'ârı ma'rûzdur.

Türkiye Sulh Hey'eti Murahhasası Re'isi
Kazım Karabekir

BELGE 47: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan'la yapılan ve 25 Kasım 1920'de biten ateşkesin süresinin 5 Aralık 1920 tarihine kadar uzatıldığını TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e bildirdiği 25 Kasım 1920 tarihli yazı.

Aded 22

25/11/[13]36

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Gürcistan Mümessili Kazım
Beyefendi'ye

Ermenilerle mün'akid olub 25/11/[13]36 saat 6.45 evvelde hitâm bulan mütâreke 5/12/[13]36 saat 6.45 evvele kadar temdîd edilmiştir efendim.

Şark Cebhesi Umûm Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 48: *Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan Hükûmetinin kabine değişikliğine ilişkin telgrafını TBMM Başkanlığına ilettiği 25 Kasım 1920 tarihli telgraf. Ermenistan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Vratsyan imzalı telgrafta, Ohancanyan Kabinesinin istifası üzerine adıgeçenin yeni kabineyi oluşturmakla görevlendirildiği, kabinenin amacının komşu ülkelerle iyi ilişkilerde bulunmak ve özellikle Türkiye'yle barış müzakerelerini sonuçlandırmak olduğu belirtilmektedir. Kazım Karabekir'in sözkonusu telgrafında, ayrıca, Vratsyan'ın Gümrü'deki Ermeni Barış Heyeti Başkanlığına çektiği bir telgrafta heyete eski kabine tarafından verilen görevin onaylandığının bildirildiği kaydedilmektedir.*

272

Harb raporudur.
Sivas

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

1- Erivan Ermeni Hükûmetinden ikinci maddede muharrer telgrafnâme nâm-ı devletlerine ve Türkçe olarak alınmıştır.

2- Büyük Meclis Hükûmeti Riyâsetine:

Ohancanyan Kabinesinin isti'fâsı üzerine Ermeni Parlamentosunun emriyle yeni kabineyi teşkil me'mûr oldum. Kabinenin maksadı hemcivâr hükûmetlerle hüsn-i münâsebâtda bulunmak ve bâ-husûs Türkiye ile sulhü neficelendirmekdir. Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Aleksandropol'da başlamış olan müzâkerât-ı sulhiyeyi tarafeyn hukûk ve menâfi'-i mütekâbilesini taht-ı te'mîne alacak sûretde her iki millet için de netîce-i haseneye iktirân etdirilmesi lüzûmuna kâ'il olduğu ümidini beslemekdeyim. İmzâ: Re'îs-i Nüzzâr ve Hâriciye Nâzırı Vratsyan.

3- Yeni re'îs-i nüzzâr Gümrü'de Ermeni Sulh Hey'et-i Murahhasası riyâsetine çektiği bir telgrafnâmede hey'etine eski kabine tarafından verilen me'mûriyeti tasdik etdiğini bildirmişdir. Yeni kabine re'îsi[nin] de Taşnak Fırkasına mensûb olduğu işidilmiştir. Fî 25 Teşrîn-i Sâni sene [1]336

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 49: *Türk Barış Heyeti Başkanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermeni Barış Heyetinden aldığı, Ermenistan'da kurulan yeni kabinenin beyannamesini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 27 Kasım 1920 tarihli telgraf. Sözkonusu beyannamede, Ermenistan Hükûmetinin siyasetinin ülkeyi dış kuvvetlerin tehlikeli etkilerinden, ayrıca komşu milletlerle barışçı ilişkiler tesis etmek suretiyle ülkeyi mevcut durumdan kurtarmak olduğu, Türkiye ile Ermenistan arasındaki savaşın iki ülkenin meşru haklarını temin edecek bir barışla sonuçlanmasının ümit edildiği belirtilmektedir.*

250

Sivas

Hâriciye Vekâletine

Ermeni Sulh Murahhası Riyâsetinden yeni kabinesinin beyânnâme hülâsası hakkında aldığı tezkerre sûreti ber-vech-i zîr ma'rûzdur. Fî 27 Teşrîn-i Sâni sene [1]336

Osmanlı Sulh Hey'eti Re'îsi
Kazım Karabekir

* * *

Sûret

Memleketi hâricî kuvvetlerin tehlikeli te'sîrâtından kurtarmak ve civâr milletlerle sulh dâiresinde münâsebât-ı müsâlemetkârâne ve muhâleset-i hemcivârî te'sîsi arzusunun rehber ittihâzı sûretiyle memleketi vaz'iyet-i hâzıradan tahlîs eylemek, hükûmet bu siyâseti[n] kat'î ve ciddi bir sûretde ta'kîble harb-i hâzırın Türkiye ve Ermenistan'ın hukûk-ı meşrû'alarını te'mîn edecek bir sulhle neticeleneceğini ümîd eyler. Türkiye ile samîmî münâsebât-ı dostâne te'sîsi hükûmetin umdesi olacaktır. Bu beyânnâmenin hükûmet-i metbû'anıza iblâğı mûcib-i şükrân olacağını arz eder ve bu vesîle ile yeni kabinede Ma'ârif Nezâretinin el-yevm hey'etimizde siyâsî müşâvir olarak bulunan İnkılâbcı Sosyalist Fırkası'ndan Mösyö Vah Minacoryan'a [Vahan Minahoryan] tevdi' olunduğunu arz ile kesb-i fahr eyler ve ihtirâmât-ı fâ'ikamın kabûlünü temennî eylerim. Fî 27 Teşrîn-i Sâni sene [13]36

Hatisyan

BELGE 50: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan, Nahçıvan ve Türk-Rus ilişkileri/antlaşması hususlarında Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani'yle yaptığı görüşmeyi TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 1 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Medivani'yle yapılan görüşmenin dışında, telgrafta, Ermenistan'ın son durumuna da yer verilmiştir.

Aded 15

1/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

1- Bugün otuzda Bakü'den Rus Sovyet Murahhası Medivani'ye âfideki şifre geldi. Bunu pek mahrem olmak üzere bendenize mûmâ-ileyhin muhîtinden biri verdi. Belki de Medivani bu sûretle bizi haberdâr ediyor. Şifre sûreti: Acele etmeyiniz. Biz Taşnaklar menfa'atı uğrunda Türklerle harb edecek değiliz. Lakin Türklerin hudûddan ziyâde olan talepleri gayr-ı kâbil-i icrâdır. Türklerin Antanta ile birlikde hareket etdiklerini her bir şey isbât ediyor. Gümrü'nün Ermenilerde kalması lâzımdır. Kars mes'elesi de açık kalmış.

2- Akşam üstü Medivani ile görüşdüm. Ermenilere teklif ettiğimiz hudûdu söyledim. Kendisi Erivan'dan henüz aldığı şifreyi söyledi. Moskova'dan gelen yedi kişilik Ermeni Refkom Hey'eti'nin bugün Delican cihetinden Ermeni hudûdu içerisine girdiklerini ve Erivan'a gelmek üzere iki piyâde ve bir süvârî alayının Kazah'da hâzır bulunduğunu, Erivan Taşnak Hükûmeti bürosu[nun] tamamıyla bitmiş olduğundan işbu Refkom Hey'eti'nin Erivan'a muvâsalatıyla Bolşevik hükûmetinin teşekkül edeceği[ni] ve Kırmızı müfrezenin de Erivan'a geleceğini söyledi. “Bittabi' mes'elenin halline kadar Ermenistan'ın bir tarafında Türk ve diğer tarafında Kırmızı kıta'ât kalır” dedi. “Sulh Müzâkere Hey'eti bu zamana kadar işini bitirirse Taşnak Hükûmetinin kabûl edeceği mu'âhede aynen Sovyet Ermenistan'ca da kabûl olur. Eğer yetişemezse sulhü Sovyet Ermenileri yapar ve tabî'î Türklerin arzusu dâhilinde olur” dedi. Gösterdiğimiz hudûdun ve bilhâssa Raha[?] mes'elesinin pek musîb olduğunu da söyleyerek Makü, Nahçıvan hakkında hükûmetimizin ne düşündüğünü sordu. Dedim “Makü Erivan'a âiddir. Nahçıvan ve Şerur İslâm'dır. Ermenilerin [deşifre edilememiş] edemez. Halk ne ister ise o olur” dedim. Bütün anlamak istediği bizim Azerbaycan'a ne kadar yaklaşmak

istediğimizdir. Hülâsa ricâ ettiği Türk-Rus Ahidnâmesi'ni bir an evvel tanzîm için Rus Sovyet Hükûmetinin istediği Garbî Anadolu'da mücâdelâta devâm, Şark akvâmını kapitalistler aleyhine kıyâma teşvîk ettirmek, buna mukâbil [*deşifre edilememiş*] mu'âvenet edebilecekleri, [*deşifre edilememiş*] mu'âvenetimizin dirîğ edilmemesini yani bilhâssa Batum havâlisindeki İslâmları[n] ayaklandırılmasını istiyoruz. Tarafeynin İngilizler ile ayrı sulh yapmaması husûsu da mu'âhedeye konur. Ruslar za'îf vakitlerinde İngilizlerle anlaşmadı, şimdi kuvvetli zamanında İngilizlerden bir şey istirhâm etmeyeceklerini, gerçi İngiliz ve Rusların bizi [*deşifre edilememiş*] muhtâc oldukları zaman varsa da Şark'ın emperyalizm aleyhine kıyâmına azîm bir kuvvet hâzır olacağından İngilizlere dikte etdirilebileceğini ve farz-ı muhâl olarak Rusya'da [*deşifre edilememiş*] olsa dahi komünist partilerinin bâkî kalacağından mu'âvenet-i mütekâbilenin gene mümkün olduğunu söylediği, her hâlde Ankara Hükûmetinin İngilizlerle uyuşmakta olduklarından korkduklarını, Ruslarla ne gibi mu'âhede yapılmak isteniliyorsa bir an evvel Ankara Hükûmetine bildirmesini ve bizzât kendisinin Bakû'ye giderek Lenin ile görüşeceğini söyledi. Muhâveremiz bu kadardır.

Dün Hatisof'la görüşdüğümüzde Erivan'daki İngiliz ve Amerikalı me'mûrların Erivan'dan uzaklaşmaya mecbûr olduklarını söylemişti. Ermeni Hey'eti aralarında görüşürler iken yeni kabinenin bir iki haftalık ömrü oldu[nu] konuşdukları haber alınmıştı. [*deşifre edilememiş*] ediyoruz ki Taşnak Hükûmetinin düşeceği pek kavîdir fakat Sovyet Hükûmeti de Ermenistan'daki Ermenilerle gayr-i mümkün olup Rusya'dan geleceklerle olacak ve bunlar da Erivan'a Kızıl kıt'a celbedeceklerdir. Ermeni Hey'eti bugün verdiğimiz hudûdu kabûl edince Ermeni ordusunun silâhlarını talep edeceğiz. Sovyet Ermenistan'a Kızıl kıt'a'atın girmemesi gayr-i mümkün görüldüğünü arz eylerim.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 51: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermeni Barış Heyeti Başkanı Hatisyan'la, Türkiye-Ermenistan sınırı ve Ermenistan'daki son durum hakkında yaptığı görüşmeyi TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 1-2 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta ayrıca, Taşnak Hükûmetinin nüfuzunu tamamen kaybettiğinin anlaşıldığı belirtilmekte, bahsi geçen hükûmet erkânının Türkiye'ye sığınma talebinde bulunması durumunda nasıl bir siyaset izleneceği sorulmaktadır.

Aded 38

1-2/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

Bugün öğle vakti Hatisof nezdime gelerek tarafımızdan teklîf edilen hudûd aksâmında hiçbir tebeddül mümkün olup olmadığını sordu. "Mümkün değildir" dedim. Şu hâlde kendileri dahi işbu teklîfimizi kabûl mecbûriyetinde olduklarını ve mümkün ise bugün diğer mevâd-ı sulhiyeyi de müzâkere ile mu'âhedeyi imzâlayarak Erivan'ı teskîne çalışacağını söyledi. Erivan'dan aldığı ma'lûmâtta Kırmızı kıt'a'atın dün 30/11/[13]36'da Kervansaray'ı işgâl ve oradaki ecnebî me'mûrlarını tevkîf ettiklerini ve Türklerle sulhün uzamasından nâşî Bolşevik propagandasının "Sulh olmayacak, Kızıl asker ancak Ermenileri kurtarır" şeklinde halkı iğfâl ettiğinden Bolşeviklere karşı mukâbele edilmediğini ve eğer

sulh oldu diye Erivan'a haber-i hayır verirlerse hiçbir nüfûzu kalmayan Erivan Hükûmetinin belki mevki' tutabileceğini zannetdiğini söyledi ve Bolşeviklerin ilerlemesine karşı bizim bir şey yapıp yapmayacağımızı sordu. Cevâben dedim ki "Bolşevikler bizim dostumuzdur tabî'î. Bizim işgâl ettiğimiz mıntıkaya ve hatta bî- taraf mıntıkaya geleceklerini zannetmem fakat Erivan için biz ne yapabiliriz?" Hatisof dedi ki "Hiç olmazsa bî- taraf mıntıkaya girmeseler, Erivan-İmamlı şosesi de karla kapalı. Bizim hayâtımızı Bolşeviklere karşı size tevdi' ediyoruz. Bugün biz Gümrü'de misâfiriniziz" dedi. [*deşifre edilememiş*] dâimâ taht-ı emniyetde kalacağını söyledim. Medivani'ye dahi gelen ma'lûmâtdan Kervansaray'ın dört Rus kıta'âtı tarafından işgâl olduğu ve aralarında Ermeni Sovyet Hükûmeti a'zâları dahi bulunduğu tahakkuk ediyor. Anlaşıla[rakn] Taşnak Hükûmeti tamamıyla nüfûzunu gâ'ib etmiş ve Bolşeviklerin [*deşifre edilememiş*] kaçacak istikâmet Erivan fakat Gümrü'de [*deşifre edilememiş*] ilticâdan başka kaçacak yerleri yoktur. Taşnak enkâzı sonunda bu ma'rifeti de yaparlarsa bunları Erzincan Garnizonuna mı göndermek yoksa Bolşeviklere mi teslim etmek muvâfık olacaktır? Şimdiden iş'ârımı istirhâm eylerim.

Amerika Hey'eti bugün mürâca'atla iki yüz elli vagonluk eşyalarını, hey'et emti'alarını bizim idâre edebileceğimiz bir yere nakli[ni] ricâ etdiler. Sarıkamış'ın muvâfık olduğunu söyledim. Eşyaları kâmilen nakledilince Kars'daki [*deşifre edilememiş*] alacaklarını da Gümrü'ye getirib biz[ime] lâzım olan eşyayı aldıktan sonra Amerikalılar[ıtar]a da yol vermek muvâfık olacaktır. Arz eylerim.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 52: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Ermenistan'da Bolşeviklerin başa geçmesi nedeniyle Türkiye'ye sığınma girişiminde bulunabilecek Taşnak Hükûmeti erkânı hakkında izlenecek siyasete ilişkin Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 2-3 Aralık 1920 tarihli telgraf.

Hâriciye Vekâleti
496

2-3/[11]12/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığına

... [*Belgenin ilk iki maddesi "Sovyet Rusya İle İlişkiler" bölümündeki 64 ve 65. belgeleri tamamlayıcı nitelikte olduğundan sözkonusu maddeler Belge 66 olarak "Sovyet Rusya İle İlişkiler" bölümüne alınmıştır.*]

Madde 3- 1/12/[13]36 tarihli Hatisof'la mülâkâtı hâkî telgrafnâme-i âlîleri cevâbıdır.

Taşnak Hükûmeti erkânı tahmîn buyurulduğu vechle Gümrü'ye dehâlet teşebbüsünde bulunabilirler ancak bilâhare bunların Bolşevikler tarafından vukû' bulacak talebe binâen teslimleri haysiyet-i millî ile kâbil-i te'lif olmayacağı ve adem-i teslimleri Bolşeviklerle aramızda bir vesîle-i ihtilâf teşkil edeceği nazar-ı dikkate alınarak dehâlet için mürâca'at edeceklerin dehâletine meydan bırakılmaması ve şâyed Taşnaklar doğrudan doğruya bir ferce bularak işgâlimiz altında bulunan mahallere gelirler ise merkûmûnun Erzurum Garnizonuna sevki müsterhamdır efendim.

Birinci Müzâkere

26/11/[13]36 saat 4 sonra

T[Türkiye]- Dostluk te'sîs edeceğimize alâmet olmak üzere işe başlıyoruz.

E[Ermenistan]- Biz de o ümîd ve maksadla geldik.

T- İ'timâdnâmelerimizi takdîm ve mütâla'a edelim. *Tarafeyn i'timâdnâmeleri tedkik ve kabûl eyledi.*

T- Yapılacak işleri bir gün evvel söyleriz. Hey'etlerce düşünülür.

E- Pek a'lâ.

T- Biz ilk olmak üzere hey'etinize Sevr Mu'âhedesi'nin reddini alenen i'lân teklîfini tahrîren veriyoruz. *Tercüman Ermenice kendilerine anlatdı.*

T- Bunu anladınız. Bu bir sulh şerâ'iti değil. Bu ancak başlayacağımız sulh için samîmiyet esâsını ihzârdır.

E- Biz buraya gelmekle gösteriyoruz ki bunu reddetdik. Sulhü netîcelendirirsek bu kâfi.

T- Bizim için tahrîrî bir şey vermeniz lâzımdır. Hem hükûmete hem de millete gösterelim ve ondan sonra samîmî olarak müzâkerâta başlar, itmâm ederiz.

E- Biz müzâkereyi tamamlarız. Sevr Mu'âhedesi'nde en mühim olan hudûddur. Onu itmâm edersek lüzûm kalmaz.

Hamid Bey- Sevr Mu'âhedesi bizce merdûddur. Onu reddetmeyen ve ümîdi olan hey'etle de görüşmek imkânı yoktur.

T- Millet bu mu'âhedeyi reddetmiştir ve bu mu'âhedeyi imzâlayanlarla harb ediyoruz. Binâenaleyh bu reddedilmedikçe de müzâkere mümkün olamaz. Çünkü millet şübhedir. Mütâreke teklîfi ve sulh hâzırlığı yapılırken 18/11/[13]36'da sizin telsiz şunları yazıyor. *İngiltere Kralına yazılan feryâd ve istimdâdi hâvî telsiz telgrafi Paşa okudu ve anlatdı.*

E- Bu bizim katogigosun telgrafıdır. Hükûmetin değil.

P[Paşa]- Diğerleri de var. Ma'a-hazâ bunu da hükûmetinizin resmî telsiz istasyonu i'lân etmiştir. Şimdi millet evvelâ Ermenilerin dostluğuna ve samîmiyetine i'timâd için evvelâ düşmanlarımızdan ayrılmasını istiyor.

E- Sizin Kafkas ve Türkiye Ermenileri hakkında gösterdiğiniz şekil bunu te'mîn edecek. Yarın bu bâbda Sevr Mu'âhedesi'nin reddi hakkında tahrîrî cevâb da vereceğiz.

P- Pek a'lâ.

حجیه - ۱۲

صحبک - تذکار رضا ایدم . مذکره اجماعه بکار شرط بر معااهده ملک رودید . کجکله اولاسوه

۱- یک اعلانه ای اعلانده .

۱- بروک دونلک رعایه فاضله . ندرک ایدم بابت مان اجماعه بزه سعادت اید

و نامه ایدم کدره کجکله اولک ای نوسو بر اولده

۲- بر نوسه کیم اولوز نه اول ای دوست ایدک . فقط ایدر با ایستد نوسه

۳- بر نوسه ایدم فخره اولده ایدم . نیای عیدم کدره نه ندرک عیش . ایدر اولوز ایدم

۱- عدلیا ست . کادوت تقدر . اولوز ایدر ایدم . سدی بر کجکله

عبدطیب مانده ندرک ایدم . ایدر ایدم ایدم . ایدر ایدم ایدم ایدم

۱- ایدر .

صحبک - بر نوسه شایده وقتیه تقدر . بونوسه فاکلاری مد بر یعد و بر یار . هانکله کادوت

تکلی ایدر کدره دها . باره فاکلر ایدم . وضع نشانی ایدم هانک

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

۱- ایدر .

Handwritten signature in red ink.

Handwritten signature in black ink.

Hamid Bey- Tekrar ricâ ederim. Müzâkere için yegâne şart bu mu'âhedenin reddidir. Yanlışlık olmasın.

E- Pek a'lâ. İyi anladık.

E- Büyük devletlerin va'adlerine kandık. Türkiye bizim yaşamamız için bize mu'âvenet eder ve te'mîn ederse göreceksiniz ki en iyi komşu biz olacağız.

P- Biz bundan yirmi otuz sene evvel en iyi dost idik. Fakat emperyalistler teşvikiyle bu samîmiyeti Ermeni kavmi ihlâl etdi. Binâenaleyh tecrübe gören Türk milleti emîn olmak istiyor.

E- Ma'lûm ya millet, hükûmet başkadır. Evvelce Ermeniler millet idi. Şimdi bir hükûmetdir. Abdülhamid zamanında terâküm eden fenâlıklardı. İnşâallah bunları unutacak esâsları te'mîn ederiz.

Hamid Bey- Bunda şâyân-ı dikkat bir nokta var. Bütün fenâlıkları millete yükletiyorlar. Hâlbuki hükûmet teşekkül etdikden sonra daha ziyâde fenâlık yapılır ve sulh teşebbüsâtı arasında hâlen Avrupa ile beraber müşterek düşman diyerek bizden bahsediyorsunuz.

E- Ermenilerle Ermeni Hükûmeti teşekkül etmeden evvel dostluk daha iyi değildi. Nitekim sekiz yüz bin Ermeni mes'elesi budur. Hükûmet teşekkül etdikden sonra elbetde daha düzgün olduğunu tahmîn ediyoruz.

H- Burada bahsi uzatacak esbâdan zikretmeyelim. Ancak evvelce böyle şeyler olduysa hükûmet bunu ref' edeceğine teşdîd etdi. Anlaşmaya teşebbüs ede idi Türk-Ermeni dostluğu çokdan hallolunurdu. Türkiye'yi imhâkâr bir Ermenistan'ı kabûl edecek hiçbir Türk yoktur. Fakat nasıl kendi menfa'atimizi düşünürsek onları da düşünürüz. Bunu dil ile ve kül-i kalb ile söylüyoruz.

E- Merdûd Sevr Mu'âhedelerinin reddi hakkındaki samîmî cevâbınızı bekleriz.

Sevr Mu'âhede'si'nin Reddi Hakkında Ermenilere Yazılan Tezkere

Hür ve müstakil yaşamak isteyen Türkiye bütün beşeriyetin aynı insânî haklarına hürmet eylemek esâsına karşı büyük bir alâka ve his-i hürmetle mütehassis olduğundan emperyalist devletler tarafından Asya akvâmını yekdiğeri aleyhinde tahrik ile ezmek ve bu sûretle onları taht-ı esâretlerine almak maksadıyla yapılmış bir âlet-i zulüm ve tagallüb olan Sevr Mu'âhede'si'nin Ermenistan Hükûmeti tarafından dahi aynı nazarla görülerek ke'en-lem-yekün addolunduğunun alenen beyân ve âleme i'lân edilmesini sulh teşebbüsünün ve cereyân edecek müzâkerâtın samîmiyetine tercüman olmak üzere şart-ı mukaddem addederiz.

صفحه - ۵

این اجراء ۱۳۰۱ / ۱۱ / ۲۹

خاتون - سر معاہدہ سنت روی تکلیفی ہادی آناہ مخبری جواب مخبری
 " سر معاہدہ سنت کرمانہ خانج حیاتینہ نانی و سر معاہدہ یرون و زکیا بیون من مخبر گلوسنگ
 ارشاد موندک حربہ دستقلدی خانجہ و آکا حوت ائیکہ برابر ارشاد آفتان و نالیس ایچور
 نامینان حقیقہ دریکہ آمارہ بولونجی بیار ایکنہ تقراً ای دون آراش ای بیرونہ و سر نسبت کت
 و روانی بیرون ایہ نامیان و رشادہ ناسی ایہ ایملہ ارشاد جمہوری صلوحتن ۱۳۰۱ / ۱۱ / ۲۹
 پاصہ درہ عقدا بیہ بیون اجراءہ طرفہ درہ و قویولہ مخبری تکلیف جواباً سر معاہدہ
 و ایملہ بیار ایہ

از صوبہ رقیس
خاتون

یون بیا زودہ سوزہ نیم استفولہ آفتان واقعاتی قبولہ و تقیہ ایچہ بکندہ دار مخبری بیرونہ
 و برکدی کتبی نامہ زجا ایوم . بو معاہدہ این ماقایومہ بہ لغد و بوکوسیم ایچور نامی یونہ
 این نادرہ سوزہ یاز ایچکہ تقاضا ایہ ایہ اولور سوزہ حسیلہ اتر باشندہ اولور .
 حیرت - سوزہ قدہ آتدہ موندک ارشاد جمہوریتہ خانجی بیدرتہ . یونہا کینوزہ بونی کون
 یون کون شفاہا تقیہ حاضرہ .
 خاتون - تقاضا یونہا تقاضا ایہ سوزہ خانہ ایہ اولور . یانہ صفیرہ بیرونہ کتبی یونہا اولور .
 یونہا ایہ سوزہ نادرہ ایچہ اولورہ حدود حقہ تقاضا یونہا بیدرتہ .
 خاتون - نادرہ امکانہ ایملہ یونہا باز شدہ . بیرون شدہ شغلہ ایہ اولورہ تقاضا حاضرہ
 نادرہ کسیر سوزہ بوزورنہ کتہ اولورنہ نامہ بیور سوزہ .
 یونہا - بوزورنہ ایہ اولور . ارشادہ فرعیہ کلہ یا شفقہ کلہ ایچہ چونہ فرعیہ فونانہ ایچہ
 فراموش اولور کلہ ای مقامہ اولور .

خاتون - بیچور واقع اولورنہ بیوروم . بوزورنہ . نادرہ کتہ و یونہا نامہ ایچور جمہوریتہ
 و قویولہ نامنہ تقاضا ایچہ اولور .
 خاتون - حدود حقہ کلہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ
 حدود سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ سوزہ
 اولور ارشادہ کویولہ سوزہ بر ایچہ کتہ این نادرہ ایچہ . نیم کتہ و ان اسامہ آرتدہ
 سوزہ بر بوزورنہ دارایہ اولور ارشادہ کویولہ . بہ تقاضا تقاضا سوزہ یونہا صاحبانہ
 ایچہ . اقتدارہ کلہ لاجلہ کویولہ آفتان اسامہ باطون چونہ فراموش اولور .

کوتک

İkinci İctimâ'

27/11/[13]36 saat 3 sonra

Hatisof- Sevr Mu'âhedesi'nin reddi teklîfini hâvî alınan tahrîri cevâb tercümesi:

“Sevr Mu'âhedesi'nin Türkiye'nin menâfi'-i hayâtiyesine münâfi ve muzır addederek ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Ermenistan Hükûmetinin hürriyet ve istiklâlini tanımak ve ona hürmet etmekle beraber Ermenistan'ın inkişâf ve te'âlisi için te'mînât-ı hakikiye vermeye âmâde bulunduğunu beyân eylemesine nazaran iki devlet arasında yeni bir devre-i münâsebet küşâd ve devâmlı bir sulh ile münâsebât-ı dostane te'sis eylemek emeliyle Ermenistan Cumhuriyeti Sulh Hey'eti 25/11/[13]36 saat 4 sonrada akdedilen birinci ictimâ'ada tarafınızdan vukû' bulan tahrîr teklife cevâben Sevr Mu'âhedesi'ni reddylediğini beyân eyler.”

Ermeni Sulh Murahhası Re'îsi
Hatisof

Bunu biz yazdık. Siz de bizim istiklâl, inkişâf ve iktisâmızı kabûl ve tasdîk etdiğinizde dâir tahrîr bir vesîka vermenizi hey'etimiz nâmına ricâ ederim. Bu mu'âhede Ermeni milleti için pek mühimdir ve bugün bizim için tarihi bir gündür. Ermeni milleti de sizin yazacağımız kefâletnâme ile emîn olur ve biz de samîmiyetle işe başlamış oluruz.

Hamid Bey- Şimdiye kadar Ankara Hükûmetinin Ermenistan Cumhuriyeti'ni tanıdığını bildirmiştir. Ma'a-hazâ hey'etimiz de bunu gerek tahrîren gerek şifâhen tasdîke hâzirdir.

Hatisof - Teşekkür ederiz. Tahrîren lütfederseniz millete karşı i'lân ederiz. *Paşa Hazretlerinin re'îs olması hey'etce muvâfık görüldü.*

Paşa Hazretleri- İlk celsede müzâkere edilmek üzere hudûd hakkındaki nokta-i nazarlarını bildirsiner.

Hatisof- Mütâreke ahkâmının yapılmadığını yazmışdınız. Biz büyük şeylerle meşgûl iken ufak tefek hâdiseler müzâkereyi kesdirmesin. Bize bu sûretle hareket olunmasını te'mîn buyurursunuz.

Paşa- Biz de ri'âyet ederiz. Araşef'in Karakilis'e gelmesi yanlışlığa hamledilmez. Çünkü Karakilis Kumandanıdır, karâgâhın oraya gelmesi iyi ma'nâya delâlet etmez.

Hatisof- Niçin vâki' olduğunu bilmiyorum. Bu bir hatadır. Müzâkerâtın sükûnetle devâmını te'mîn için hiçbir hâdisenin vukû' bulmamasını telgrafiyen Erivan'a yazdım.

Hatisof- Hudûd hakkında fikrimi serbestce söyleyeceğim. Siz de fikrinizi söylersiniz. Ortasını buluruz. Evvelce tarihî, hayâlî hudûdlar söylenirdi. Biz şimdi nüfûsî, iktisâdî, mâlî hesâblara nazaran ve dünyanın her tarafına dağılmış olan Ermenileri toplamaya müsâ'id yer isteyeceğiz. Ermeni tevellüdâtı çokdur. Bizim yegâne ve en esâslı arzumuz müsâ'id yer bulmak ve oraya cihânın Ermenilerini toplamaktır. Beş nokta-i nazardan müstakil bir limana sâhib olmak isteriz. İktisâdî, mâlî, muhâcirlerin toplanması inkişâfı esbâbindan Batum cenûbundan Karadeniz'e bir mahrec istiyoruz.

Batum ile Hopa, Rize, Rize'ye kadar olan mıntıkada bir liman. Daha ileri gitmeyeceğiz. Arâziye gelince Kars, Erivan vilâyetleri, Zengezur, Karabağ (Bakü'de konferans oluyor. Bunu orada halledeceğiz) ve limanı hâvî Uzun Tarla mıntıkası ve Borçalı münâza'un-fihdir. Sanain, Sadaklı mıntıkası da Gürcüler arasında münâza'alıdır. Buraları Rus Ermenilerinin hakkıdır. Bir de Türk Ermenileri vardır. Bunlar her tarafa dağılmıştır. Amerika, Bulgaristan vesâir memâlikde vardır. Ekserisi vatanlarına dönmek istiyorlar. Bunları birleştirmek için Rus Ermenistanı'na Türk arâzîsinden dahi verilmelidir. Ma'a-hazâ biliyoruz ki Türkler kendi istiklâllerine muhâlif şey vermezler.

Esâsen bizim istediğimiz limana müntehî bir arâzî ve bir de Eleşkird-Van mıntıkası. Biz dâimâ Van Gölü ve havâlisini düşünürdük. Hakîkaten de Van ve Eleşkird havâlisinin ahâlisi fenâ bir hâldedir. Erzurum'un, Sivas'ın birçok Ermenileri var. Bunları dağıtamayız. Mezkûr havâliye yerleşdireceğiz. Sizin sulh mu'âhedesindeki teklîfinizi biliyoruz. Fakat insanları yaşatacak yalnız etnografik esâs değildir. İktisâdî mes'ele de mühimdir. Bir limana bu nokta-i nazardan ihtiyâc vardır. Bu limana geçmek için mutlaka Ermeni bulunmaz. Sâhilde limanı olmazsa Ermeni yaşayamaz. Adana'yı istemek ve her iki Ermenistan'ı birleştirecek Akdeniz sâhilinde bir liman da ideal bir fikirdi. Bundan vazgeçtik. Eleşkird ve Van mıntikasını istediğimizde Erzurum'un vesâir yerlerin Ermenilerini yerleştirmek içindir. Biz Ermenistan'a avdet edecek bütün Ermenileri hesâbladık. Arzumuz iyi yaşamak ve komşularımızla geçinmektir. Dördüncü prensib de istikbâlde Ermeniler Müslümân hükûmetiyle iyi yaşamak arzusudur. Nitekim İstanbul'da iki yüz bin Ermeni var. Me'mûrlar var. Biz de böyle istiyoruz. Şu hâlde memleket tamamıyla Ermeni olmaz. Diğer milletlerden de olur. Rus Ermenistanı dâhilinde iki milyon insan var. Türkiye'den gelen Ermeniler de bu nüfusa dâhildir. Türkiye'nin sanâyi' ve ticâret için adama ihtiyâcı var. Komşuluğumuzla biz de yardım ederiz. Mes'ele kuvvetle değil, sizin Ermeniler hakkındaki hüsn-i niyetinize istinâd eder. Biz de siz de birçok nüfûs gâ'ib etdik. Elinizde kuvvet var, bizde yok. Açlıktan ve hastalıktan birer milyon nüfûs gâ'ib etdik. Bunun için bu vilâyetlerde çöl gibi nüfûs kalmamıştır. Ümîd ederiz ki bize bir kısım arâzî verirsiniz fakat sizin istiklâlinizi mahvedecek arâzî değil. Müşterek tehlikeye karşı bilâhare ittîfâk-ı askerî de yaparız. Gürcü ve Azerbaycan işlerini ister iseniz sizin müdâhalenizle hallederiz. Bu esâs ile konuşursak harita üzerinde de görüyoruz.

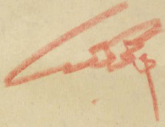
Paşa- Bu mes'ele anlaşılmıştır. Bize daha sarîh olmak üzere harita üzerinde işâret ederek tahrîren veriniz. Biz de düşünelim. Mukâbil teklîfimizi kendilerine söyleyelim.

Ermeni Mâlîye Nâzırı- Burada müzâkere edilsin *dediyse de ekseriyetle reddolundu.*

بیت - بائیمده غریبه باغدی خدی و اخایله سی - جایه دم - بیوتات و مشکلات
اصلا ای - . ایجا میبوره این برونه یقین کله انجی بوم .

خانبون - برونم طوفیه - بقدرانی رنکه - اسلام - روم - کوچی و سازه کازی بوجیه راحنه -
سویورکیم حدود راحنه کی نفوسه - قاری ، اربور ، ننگازور - ننگه زنه کی ارینده و خاصیه
کده چه ارینده بوجیه راحنه - .

بیت - بائیمده رنکه - حدود نفقه کی ننگه تونک کونه یقین - جایه دم

جید - پا حورده ، نرانیه بیلدی .

Paşa- Yazılacak tahrîrâta mübâlağalı rakamların dâhil edilmemesini ricâ ederim. Bunlar münâkaşada müşkilât ihdâs eder. İki milyon Ermeni bulunduğunu zannetmiyorum.

Hatisof- Bu rakam doğrudur. Yalnız Ermeni değildir. İslâm, Rum, Gürcü vesâire kâffesi bu hesâba dâhildir. Söylediğim hudûd dâhilindeki nüfûsdur. Kars, Erivan, Zengezur mintikalarındaki Ermenilerle hâricden gelecek Ermeniler bu hesâba dâhildir.

Paşa- Yarın öğleye kadar hudûd hakkındaki nokta-i nazarın gönderilmesini ricâ ederim.

Celseye saat 4 sonrada nihâyet verildi.

Ermenilerin Hudûd Hakkındaki Tahrîrî Mürâca'atlarının Tercümesi

Ermenistan hudûdu keyfiyetinin halli aynı zamanda Ermeni mes'ele-i elîmesini halledecektir. Bu mes'ele uzun seneler Türkiye'yi karışdırmış ve Avrupa'nın nazar-ı dikkatini celbederek Türkiye işine müdâhalesini istilzâm eylemiştir. Bu mes'ele Türkiye'nin muhtelif unsuru arasında ihtilâf ve husûmet tohumu ekdiği gibi Hükûmet-i Osmaniye'nin hayât-ı müsâlemetini de ihlâl etmektedir. Bu ahvâl Ermenilerin vaz'iyeti üzerinde acı bir şekilde aksü'l-amelini göstermektedir. Bu mes'elenin sûret-i kat'iyede halli bütün bu gayr-i müsâ'id şerâ'iti ref'edeceği gibi Ermenistan Hükûmetiyle itihâd etmiş yeni bir Ermenistan teşkîli sûretiyle senelerden beri hürriyet ve istiklâl emeliyle çalışan Türkiye Ermenilerinin efkârını teskîn eyleyler.

Ermeni Hey'et-i Murahhasası âlî prensipler i'lân eden Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin kâbiliyet-i hayâtiyesi olan ve harsen, iktisâden inkişâfa müsâ'id bulunmakla beraber vatanlarına avdet etmek isteyen bütün dünyaya yayılmış Ermenileri istî'âb edebilecek bir Ermenistan'ın teşekkülüne karar verdiğiğine kat'iyen kâni' olarak şerâ'it-i âtiyenin tahakkukunu lâbûd addeder.

1- Ermenistan'a kendi arâzîsinden Karadeniz'e bir mahrec vermek.

2- 3.5 milyon nüfûsu ihtivâ etmekle beraber ileride bu nüfûsun tekessürüne müsâ'id arâziye mâlik olmak.

3- Ermenistan'a inkişâf-ı iktisâdî kâbiliyetini te'mîn eylemek.

Ermenistan Karadeniz'de Batum ile Viçe arasındaki arâzî dâhilinde bir mahrece mâlik olabilir. Ermenistan büyük projelerden vazgeçmekle beraber hakîkî erkâma istinâden Rusya Ermenistanı'nın ihtivâ eylediği mütekaddim haritada işaret olunan Kars, Erivan mıntıkalarıyla Zengezur, Karabağ, Delican, kısmen Borçalı arâzîsinin kendi hudûdu dâhilinde bulunması lâbûd addeder.

Ermenistan Hey'eti Gürcistan ve Azerbaycan ile aralarında mevcûd arâzî ihtilâfâtını bu hükûmetlerle i'tilâfcûyâne bir sûrette halledebileceği ümidini zât-ı âlîlerine bildirmeyi vazîfe telakkî eder. Arz olunan arâzîde son istatistiklere nazaran iki milyon yüz altmış bin nüfûs mevcûd olup bir milyon iki yüz doksan üç bini Ermeni, altı yüz doksan dört bini Müslümân, kûsûru da anâsır-ı muhtelifeden ibâretidir.

Fakat bir memleketin mukadderâtını ta'yîn etmek için istatistikler mündericâtına istinâd kâfi olmayıp her husûsda te'mîn-i inkişâfı için tarihî, harsî, iktisâdî âmilleri de nazar-ı dikkate almak îcâb eder. Ermeni Hey'eti aynı zamanda cumhuriyetin bütün sekenesi hakkında bilâ-tefrîk-i cins ve mezheb müsâvât prensipler gibi mütekâbil transit ve Türkiye Hükûmetine karşı muhâleseti müzâkerât-ı sulhiye esnâsında kendisine rehber ittihâz edeceği hükûmet-i müşârûn-ileyhânın menâfi'ine ri'âyet edeceğini arz eder.

Rusya Ermenistanı'nın menâfi'-i hayâtiyesine kifâyet etmediğine ve bâlâdaki prensiplere ve merbût tabloda gösterildiği üzere vatanlarına avdet edecek sekiz yüz bin Ermeni'nin mevcûdiyetine ve Ermenistan'da nüfusun yüzde yirmi beş ilâ yüzde yirmi sekiz tezâyüdü itibâriyle nüfûs-ı umûmînin iki senede tezâ'uf edeceğine nazaran ve bu esâslara müsteniden hey'et Ermeni mes'elesinin sûret-i kat'iyede halli için Rusya Ermenistanı'na Ermeni merkezi olup el-yevm ahâlîsi bizde bulunan Van sancağı ile Eleşkird Vâdîsi'nin ilhâkını elzem görür. Van şehir ve sancağı ahâlîsi hâl-i hâzırda zâten mütekâsif olan Rusya Ermenistanı'nda yaşamaktadırlar. Bundan mâ'adâ Türkiye'nin Sivas, Kayseri gibi diğer menâtıkında birçok Ermeni nüfûsu mevcûd olup bunlar da Ermenistan'a gelib sâkin olmak arzu etmektedirler. Binâenaleyh şimdiki Ermenistan'a ilhâk olunacak arâzide Türkiye'nin aksâm-ı muhtelifesinden Avrupa'dan ve Amerika'dan gelecek sekiz yüz bin Ermeni'nin iskânına ihtiyâc vardır. Bu mes'eleyi istatistik nokta-i nazarından tedkik edersek Van mıntikasında Ermeni nüfûsunun ekseriyet-i mutlaka teşkil eylediği tahakkuk eder. Bir memleketin ta'yîn-i mukadderâtı için istatistik ve irkiyet prensiplerine ri'âyetle beraber bu memleketin hayât ve inkişâf-ı iktisâdiyesine lâzım olan vesâitin lüzûm-ı te'mînini de nazar-ı itibâra almak iktizâ eder. Velhâsıl Ermenistan Hey'et-i Murahhasası Ermenistan haritasını çizirken mâzide bütün batınların hayâlî ve bugün umûm Ermenilerin mefkûresini teşkil eden kâbiliyet-i hayâtiyeye mâlik bir Ermenistan te'sisini nazardan dûr tutamazdı. Bu mefkûre, Ermenilerin asırlardan beri yaşadıkları ve çalışdıkları memlekete sıkıca merbûtdur. Bu müsâ'adeyi dirîğ etmek hayât-ı milliyi ifnâ etmek demek olacağı gibi milleti mü'ellim bir hayâta mahkûm etmiş olacaktır. Mes'eleyi bu cihetden tedkik eylediğimiz hâlde yalnız sînâ'î cihetiyle istifâde olunabilen Van ve Eleşkird havâlisinin bizce tesbît edilen proje mücibince ilhâkî ancak ahâlînin menâfi'-i hayâtiyesine kifâyet eder. Asırlardan beri sa'y ve san'atıyla iştihâr eden Ermeni milleti iktisâdî bir kül teşkiline ve inkişâfına müsâ'id şerâ'it-i hakîkiyeye muhtâcdır. Bu sûretle Türkiye'ye komşu olacak Ermenistan onunla en sıkı revâbit-ı iktisâdiye te'sisine müsâra'at edecektir. Bu münâsebâtın te'mîni için Ermenistan'ın müsâlemet-i tâmmeye içinde bulunmasına, Türkiye'nin lâ-yetezelzel dostluğundan istifâde etmesine ve vatanlarına avdet etmek isteyen Ermenilerin Müslümân vatandaşlarıyla aynı hukûk-ı mütesâviye tahtında yaşamak üzere Ermenistan hudûdu dâhilinde iskânlarına mütevakkıfdır. Ermenistan aynı zamanda münâsebât-ı ticâriye, iktisâdiye ve harbiyeden mâ'adâ samîmî ve mütekâbil bir hulûs ile Türkiye ile iki devletin menâfi'ine muvâfık siyâsî bir i'tilâf akdedebileceğini arz ve bu vesîle ile ihtirâmât-ı fâ'ikamın kabûlünü temennî eylerim.

Ermenistan Cumhuriyeti Sulh Hey'et-i Murahhasası Re'îsi
Hatisof

Ermeni Muhâcirînine Âid Ma'lûmât

1- Türkiye muhâcirleri.

1) Cumhuriyet arâzisinde iki yüz yirmi bine karîb Türkiye Ermeni muhâcirleri mevcûddur. Altmış bin kadar muhâcir Şimâl-i Kafkas'la Don vilâyetinde ve bilhâssa Vladikafkas-Rostof şimendifer hattı boyunda bulunmaktadır. Bu muhâcirler 1914 nihâyetinde ve 1915 ibtidâsında Erzurum, Van, Bitlis vilâyetlerinden ilticâ eylemişlerdir. Sohum livâsından, Trabzon vilâyetinden, Canik sancağından, Kastamonu'dan ilticâ etmiş on beş bin nüfus vardır. Yekûn 295.000'e bâliğ olan umûm bu muhâcirler vaz'iyetin müsâ'id olduğu anda evlerine avdet edeceklerdir.

2) El-yevm Kilikya, İzmir, İstanbul şehirlerinden mâ'adâ Türkiye'de yüz bin Ermeni mevcûddur. Bunlar ekseriyetle Sivas, Harput, Diyarbakır, Konya vilâyetlerindedir.

3) Gürcistan Cumhuriyeti arâzisinde bulunan Ermeniler:

Gürcistan Cumhuriyeti arâzisinde 292.000 Ermeni mevcûd olub bundan 87.000'i köylü, 205.000 şehir ahâlîsidir. Şehir ahâlîsi tüccar, münevverân, san'atkârân, perakendeci ve ameleden ibâret olub Gürcistan şehirleri ahâlîsinin yüzde yetmiş beşini teşkil eden 150.000 nüfûsdur. Gürcistan'da mevcûd ale'l-umûm mü'essesâtın millîleşdirilmesi üzerine bu yüz elli bin nüfûsdan yetmiş beş bini Türkiye Ermenistanı'na avdete hâzır bulunuyor. Münevver sınıfından yüzde beşi tahassusda ve her nev' işlerde istihdâm için bunlara fevkalâde ihtiyâcları bulunan Ermenistan'a avdet edecektir. Ermenistan Cumhuriyeti'nin kuyûduna nazaran Gürcistan'da bulunan şehir sekencesinden 80.000 köylülerden 40.000 Ermeni Ermenistan'a avdet eyleyecektir. Binâenaleyh Gürcistan'da bulunan 292.000 Ermeni'den 120.000'i memleketlerine avdet eyleyecektir.

4) Azerbaycan Cumhuriyeti arâzisindeki Ermeniler:

Azerbaycan Cumhuriyeti arâzisinde 185.000 Ermeni vardır. Bunlardan seksen bini Gence vilâyetinin Aroş [Aresh], Nuha, Bakû'nün Azot[?] Çayı, Şamahı ve Cavat livâlarının köylü ahâlîsini teşkil etmektedir. Azerbaycan'da mevcûd olan bu 185.000 Ermeni'den 120.000'i Ermenistan'da yeni ocaklar te'sîs eylemeleri me'mûldür.

5) Batum, Dağistan, Karadeniz vilâyetlerinde ve Şimâlî Kafkas'da ekserîsi hâl ve vakitleri müsâ'id tüccar, san'atkâr sunûf-ı münevvereye müntesib olmak üzere 95.000 Ermeni vardır. Ermenistan Hükûmetinde mevcûd kuyûda nazaran bunlardan yüzde onu bilhâssa az vakitden beri Şimâlî Kafkas'da bulunanlar Ermenistan'a avdet edeceklerdir. Bâlâda mezkûr mıntıkalardan tahmînen on bin kişi vatanlarına avdet eyleyeceklerdir.

صفحه - ۴

بازار مذکور منقذ از آنجا اوربندگی و گندم هرگز اید جلد در

۶) سهامی خاص مستشارخانه - در حدود ۱۸۰,۰۰۰ این موجود اولی بر بنیاد بیاید به صورت
 فریم، پنجاه پنجاه، در صورت داشتن طوبی و در برنقده - . بیاید به بر نامه
 ارسند ارشانه عود نیم اید گندم و ضعیف سازی برزور ادرسه بیعتن گندم عود اید جلد در
 فرجه بر نامه برای برزبا این ارشانه عود ارسوزی استانبول بیاید به بر نامه . همچنین خود فقط
 فریم و بیاید داخل اولی حاله در حدود اید جلد .

۷) اوربند بر نامه ارسند و گندم بر نامه بیاید به ارشانه اید بیاید بر نامه اید بیاید به
 اوربند بیاید به . در حدود اید جلد و ارشانه اید بیاید به بیاید به بیاید به بیاید به
 اوربند . . اینم بر نامه گندم اید بیاید به ارشانه عود اید جلدی حساب اید جلد در .

۸- آریقار اید بیاید به عود در بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به
 فرض بیاید به .

۹) عود، سوریه، بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به
 عود بیاید به . بر نامه اید بیاید به عود بر نامه بیاید به بیاید به بیاید به بیاید به بیاید به

۱۰) اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به
 اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به
 ارشانه عود اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به اید بیاید به

ارشانه اید بیاید به
 اید بیاید به

۲۷۴۰	مادری خاص ارشانه
	تویا ارشانه
۸۴۰۰	بازرگانی
۱۶۷۴۰	وایه
۴۴۷۰	نیم بر
۴۴۰	نقص تقدر
۱۰۰۰	مجموعه
۸۸,۴۴۰	مجموعه

- تقوی -

تایف تقوی : درت بیاید به ۷۹,۷
 تاریخ اید بیاید به درت بیاید به
 قره باغ رساله ۱۶,۹۰۰
 ۲۹,۳۰۰
 ۸۸,۴۴۰

ارشانه بر نامه تقوی
 خاجه ۸۷ جلد
 تویا ارشانه بر نامه
 ای دار و نامه اید بیاید به
 تقوی اید بیاید به
 اید بیاید به

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

۴,۱۱۰

6) Şimâli Kafkas müstesnâ olmak üzere Rusya'da 180.000 Ermeni mevcûd olup bunlar bilhâssa Besarabya'da, Rostof'da, Kırım, Nahçıvan'da, Petersburg, Moskova ve Astrahan şehirlerinde toplu olarak bulunmaktadırlar. Besarabya'da bulunan Ermeniler Ermenistan'a avdeti tasmi' eddiklerinden vaz'iyetin müsâ'adesinde bunlardan on beş bin kişi memleketlerine avdet edeceklerdir. Kırım'da bulunan yirmi bin Türkiye Ermenisi Ermenistan'a avdet arzusunu İstanbul Patrikliğine resmen bildirmişlerdir. Hey'etdeki kuyûda nazaran Kırım ve Besarabya dâhil olduğu hâlde Rusya elli bin kişi verecektir.

7) Avrupa'da bulunan Ermenilere gelince bunlardan Bulgaristan'da otuz iki bin, Yunanistan'da on iki bin, Romanya'da on beş bin kişi mevcûddur. Harbden akdem Bulgaristan'da on iki bin, Yunanistan'da bin kişi mevcûd bulunduğunu zikrelemek fâ'ideli görülmüştür. El-yevm bu üç memleketden otuz bin Ermeni'nin mekânlarına avdet edecekleri hesâb edilmektedir.

8) Amerika'da ekseriyet-i azîmesi ameleden ibâret olan yüz otuz bin Ermeni mevcûddur. Bunlardan elli bini Ermenistan'a avdet için fırsat beklemektedir.

9) Mısır, Sudan, Habeşistan'da otuz bin Ermeni mevcûd olup bunlardan yalnız yüzde beşi müreffeh sınıfa mensûb olup kûsûru ameleden ibârettdir. Bu yekûnden on bin kişinin avdete müheyyâ bulunduğu haber alınmıştır.

10) İran'da Ermeni nüfusu yüz otuz bine bâliğ olmaktadır. Bu yekûnden İran, Azerbaycan'da ve bilhâssa Karabağ vilâyetinde Tatarlar içerisinde sâkin olan otuz bin kişi mümkün olduğu anda avdet edecektir. Ma'lûmât-ı ânîfeye nazaran hey'et sekiz yüz bin Ermeni'nin Ermenistan'a gelib sâkin olmaya hâzır bulduklarını te'mîn eyler.

Ermenistan Arâzî ve Nüfûsu

- Arâzî -

Verst-i murabba'ı

Mâverâ-yı Kafkas Ermenistanı	67.350
Türkiye Ermenistanı	
Bayezid sancağı	8.455
Van sancağı	14.745
Kısmen Muş	4.275
Hınıs kazâsı	2.400
<u>Bahr-i Siyah sâhili</u>	<u>1.000</u>
Yekûn	98.225

- Nüfûsu -

Ermenistan'ın bugünkü nüfûsu	2.160.000	Kesâfet-i nüfûsu:	Verst-i murabba'ına 31,7
Hâricden Gelecekler	800.000		
		<u>Münâza'un fih arâzî</u>	Verst-i murabba'ı Nüfûsu
Türkiye Ermenistanı'ndan Rusya		Karabağ vesâire	12.950 372.894
Ermenistanı'na ilhâk olunacak			<u>3.110.000</u>
arâzide sâkin nüfûs-ı İslâmiye			98.225
Yekûn	3.110.000		

[28 Kasım 1920 tarihinde Türk Barış Heyetine tevdi edilen tezkereye Türk tarafının verdiği cevap]

ای جنابہ برہمنی ریاستہ

ارستانہ حدود نصوبہ دار طلباتہ ولبہ مطالعاتہ عادی ۸۸ / ۱۱ / ۱۹۲۰ تاریخ کی تکرار
کمانہ کمیشنہ وقتہ مطالعہ ارشدی . ترکیبا : اتانہ وحقوقی اساسلارہ اولیہ البتہ سیکینہ براسارہ
کونہ کیتی بودہ ترقی وایضاح ایچوز : جنابہ مطالعہ استناد ایکی نقاد اساسیہ
ترجمہ لہ خلاصہ ارشدی یلیر

۱- برون جمانہ بایلمہ برہمان ارشدی قریباً الوجود بودہ شریک تأسیس ایچود ترکیبا ارشدیہ
راندہ یازید سنجقاریہ قسماً روسہ سنجاقیت وحقن قساستک واطلم خیرینہ ویکہ برقتہ برشم
ارشدیہ ارستانہ الحاقی لزوم کندی برصورتہ ارشدی تقاضای حق اولیہ بلہ احوالہ ترکیبا
ارشدیہ تکلیف ادخاتہ دیویسہ وقتہ کلانہ داملاًہ اجینہ بق وقتہ استناد حاکم اولہ حق .
۲- برساتلک علی ایچودہ بلکنہ حق و تقوی اسلک کانی اولایویہ تاریخی اقتصادی . حق مالک
وہ نقل وقتہ آغای ایجاب ایچکی بیانہ بیویلیو . واما عادلانہ اولیہ ایچودہ بزیرکا حقوی
اسلک جنمانی وحقینہ حق نقل کمیشنہ دور طوقولای لردن کلانہ ایچہ ایقتہ .

۱- اجتماعات فنیہ کونتریکہ وھبلہ برہمنی برھاقم اقتصاد ، اجتماعی ، جغرافیہ علملہ آریزلہ وقتہ
کثیر . ودرجہ دلم ایچہ برطیعی علملک تأیید شریک کانی ارادہ ایچودت برتشریہ مجملہ انطباع
ایچودہ و اولردہ کہ عادلانہ وطرہ عیشلہ استیساہ ایچہ اتلاری باشقہ مجملہ سونہ ایچلک
تکلیف عیلم مجملہ برصورتہ ساجمانہ مستقیمہ اولیہ بلہ فرصہ مال اولیہ حق وصول قبول ایچہ
یچہ بق اکل عصر دوزی طبعی عادلانہ آریزلہ وقتہ کلانہ اولیہ بر وضعی تالی ایچہ کیتی بو
تجدیدہ وضعی اولیابانہ ترکیبہ تمیل ایچہ ارشدی ، بشری ارادہ ایچہ اتانہ وحقوقی اساسلارہ تألیف ایچوز
جرتہ ترکیبک حیک وقتہ اولیہ برصورتہ عجمہ الاخریہ کدگری زبانہ اولیہ صدائی مدقم ایچہ یزاسیلر
بیاتنہ ارشدیہ تصادق انوسہ واریشک جنمانی سیکینہ حیرتہ احوالہ ایچدی . ارشدیہ تقصیر
ایچودہ صوت برہمنی کونتریکہ برتقیلری قریلہ اولیہ سیک مجملہ ایچکی ارشدیہ تألیف لکلیہ ایچمانہ
سرا وٹہ آیلدہ .

حک عادلانہ وولایلیہ روسیہ کجمنلارہ ترکیبا ارشدیہ کالجی برھمنی برھاقم برابر حکومتی بودک
سالی حکیمہ و ایچہ ذھنی احوال ایچہ اولیہ وولایلیہ کجمنہ لزوم کونلارہ کہ برون تادار اولیہ
عورتلری ایچودہ شاکرتہ ساعدکن دریغ ایچہ جلد .

[Handwritten signature]

Ermeni Hey'et-i Murahhasası Riyâsetine

Ermenistan hudûd-ı mutasavverine dâir mutâlebât ve bazı mütâla'âtı havî 28/11/1920 tarihli tezkere kemâl-i ehemmiyet ve dikkatle mütâla'a olundu. Türkiye, insânî ve hukûkî esâslardan ayrılmak istemediğinden bu esâslara göre keyfiyeti ber-vech-i tedkîk ve îzâh ediyoruz: Hey'etiniz metâlîbi istinâd ettiği nikât-ı esâsiye şu cümlelerle hülâsa olunabilir.

1- Bütün cihâna yayılmış bulunan Ermenileri kucağına alacak bir vatan-ı müşterek te'sîsi için Türkiye arâzîsinden Van, Bayezid sancaklarıyla kısmen Muş sancağının ve Hınıs kazâsının ve Batum cenûbunda Viçe'ye kadar bir kısım arâzînin Ermenistan'a ilhâkî lâzım geldiği ve bu sûretle Ermeni mefkûresinin husûlünü te'mîne yol açarak Türkiye Ermenilerinin teskîn-i ezhânına ve bu sebeble vukû'a gelen müdâhelât-ı ecnebiyenin ref'ine imkân hâsıl olacağı.

2- Bu mesâ'ilin halli için yalnız ırkî ve nüfûsî esâsların kâfi olmayıp tarihî, iktisâdî, harsî âmillerin de nazar-ı dikkate alınması îcâb edeceği beyân buyuruluyor. Daha âdilâne olmak için biz buna hukûkî esâsların ictimâ'î vaz'iyetin dahi nazar-ı ehemmiyetden dûr tutulmaması lüzûmunu ilâve etmek isteriz.

1- İctimâ'iyât âleminin gösterdiği vechle muhâceret, birtakım iktisâdî, ictimâ'î, coğrafi âmiller te'sîriyle vukû'a gelir. Asırlarca devâm eden bu tabî'î âmillerin te'sîrât-ı müterâkimesini izâle ederek buldukları muhîtlere intibâk etmiş ve oralardaki âdât ve tarz-ı ma'îşetle istinâs eylemiş insanları başka muhîte sevk eylemek fikri adîmü'l-husûl bir tasavvur-ı şâ'irâne mâhiyetinde olmakla beraber farz-ı muhâl olarak husûlü kabûl olursa bile pek eski asırlardan beri tabî'î âmiller te'sîriyle vukû'a gelmiş olan bir vaz'iyeti telâfi eylemek yükünü bu neticede sun'î olmayan Türklere tahmîl etmek arzusunu, beşeriyeti idâre eden insânî ve hukûkî esâslarla te'lîf edemiyoruz. Çünkü Türklerin son defa olarak mevzû bahis arâziye geldikleri zaman oraların mukadderâtını müdâfa'a eden Bizanslılar miyânında Ermenilere tesâdüf etmemiş ve Ermenilerin ictimâ'î şîrâzesi çokdan inhilâl eylemişdi. Ermenilerin ta'azzuv edip son mevcûdiyeti göstermeye muvaffakiyetleri Türk idâresinin mahsûl-i âtîfeti olduğuna tarihçiler pek belîğâne şehâdet etmektedir.

Son hâdisât dolayısıyla Rusya'ya geçmiş olan Türkiye Ermenilerine gelince bu hemşehriler düşmanla beraber hükûmet-i metbû'asına silâh çekmiş ve âsâyîş-i dâhilîyi ihlâl eylemiş olmak dolayısıyla hicrete lüzûm görmüşlerdir ki bunların nâdimen vatanlarına avdetleri için hükûmetimiz müsâ'adesini dirîğ etmeyecektir.

بمؤسسه حادته لری و ترکیب قاضی بالکلیفده بجهت بیرونلاره مدخلات اجنبه تک اسباب
 درعالم ایضاً اینکله کی وکله . بزا ایملطویجی قدرته تک سبور [روم برده سی]
 ترکیب ایله باجلاسما ایچونده غناصر قیلمسلی الیه الیکه که قوای اوردوا به ایلام اجنبه دیتون
 حکومه ترکیبایک زوالی قیلمس بعضی اوردوا ایملطویجی ، قاضی بالکلیف الیه باجی اولسه
 ایسه ترکیب ایله باجلاسما و ضعیف دوسوریک اعلیٰ خادم قیلمس کی اولسه برسنفت
 آریانه و خطا لکریک انتزاعی افکار ایلمه کیفیته بود . کمال تحریک ایله ایله ایله
 ارسید دیکشور کی عذر لرینکی وخی وریا ده نحصه اخلایان دویسیله آکبر سوره طالی
 اهل اولور که ترکون باج عله ورافته حرتونکی ساعت و غیره داخضامیه
 مستوف وخی حکومت ایچده حکومتی ماحضه تکلیف مستوف . نالی اولورده صاحب شاه
 وکوت اولورده . بنا و غیره تکراره مایله برده بالنا سه بیان ارنسین و جملله عسرای
 کجریه صولته لرده تحریکات فاجیه و تویلات داخله و بالخاصه حجی بر مملکت و اسالی
 برنایان ساعت لریسانه نظر برسانه برینله ایملطویجی داخضی ناصینه افکنک
 ایلمیه قویله کز لرینک تویقات مقروض و حیه لرینک برناستلم ایله تقصیر حیا رت
 بولده بیقالمسه . سوزده آتیه بنا و هلیجی ارضنامه عددی ۴۱ ترکیب ارنسین
 وضع اولورده . برناستیمه حقوقی دایله اساسیه کورمکله ده . حرتونکی بر مقروضه حاجیه
 بیقلمای طبعی کز لرینک فقط حرتونیه غیر طبعی و سیاسی اولورده برصده کلده وجود بولک
 کسرتیه قول ایتمسه اوله ایی بولک تملک تکوونکی فارسیمنده ایی ۴۱ مقروضه حیه ایلمه
 اقتضا اولورده . بنا و غیره بولورده سوزده مقروضی حیه ۴۱ تناسب بولورده عصبه تک
 اضطرارده قالسه .

سوزده و بولورده تک اقتضا اولورده حیه و حیات ایسه به قیوم ایلمسه جمعی اولورک ایچون دیک
 بر قیوم ده برضقی قبول تسلیم ایسی طبعیات اولورده ولیقینه ارضنامه الحاقه لزوم کورمک
 اقوام ایضه سکنه اولوب حار اکثریه لرینکی و تاریخی ، اقتصادی ، اجتماعی ، حقوقی و قیوم
 آساقیده عصبه ایله حیه اولورده اکثریه ایملطویجی ده نظر دقت بولورده مستقار حیه بولورده

ب- مرهید ایستاییدر تویلاً قاضیه و لایقیده ۷۹۶۷۷ ارضی مقیال ۱۴۵۷۸۱ سلان
 داریان و لایقیده ۴۴۶۷۸۴ ارضی و ۴۵۴۵۱۱ سلان . ایستایه الحاقه
 طبعیه ایملطویجی ارضیه ارضی تقویس اقلیه برلینقی وخی ارنسینک حار اکثریه اولورده ایملطویجی
 و اقله ایملطویجی تقویس تقویس بولورده اولورده قیوم ایلمس کورمک ترکیب اولورده .

Handwritten signature in red ink.

Bu mü'essif hâdiselerin ve Türkiye'ye karşı yapıldığından bahis buyurulan müdâhelât-ı ecnebiyenin esbâb ve avâmili îzâh ettiğiniz gibi değildir. Zîrâ İmparatoriçe Katerina'nın meşhûr Rum Projesi Türkiye'yi parçalamak için anâsır-ı gayr-i müslimeyi âlet eylemekdeki kavâ'idi Avrupa'ya ilhâm etmiş ve bundan sonra Türkiye'nin zavallı gayr-i müslim teba'ası Avrupa emperyalizminin, kapitalizminin elinde bâziçe olmuşdur. İşte Türkiye'yi parçalamak ve za'if düşürmek emelinin hâdim-i gayr-i müdriki olmakda bir menfa'at arayan vatandaşlarımızın istirâhatini ihlâl eyleyen keyfiyet budur. Kemâl-i fahr ile beyân ederiz ki Ermeniler diğer unsurlar gibi asırlardan beri ve hatta Avrupa'da mezheb ihtilâfâtı dolayısıyla engizisyon mezâlimi icrâ olunurken Türklerin cenâh-ı adl ve re'fetinde her türlü müsâ'adât-ı diniye ve ictimâ'iyeye müstağrak ve hatta hükûmet içinde hükûmet mâhiyetinde teşkilât-ı müstakileye nâ'il olarak sâhib-i refâh ve servet olmuşlardır. Binâenaleyh tezkere-i âlilerinde de bilmünâsebe beyân olduğu vechle aşerâtı geçmeyen son senelerde tahrîkât-ı hâriciye ve tesvîlât-ı dâhiliye ve bilhâssa hiçbir memleketde emsâli bulunmayan müsâ'adât ve imtiyâzâtı mazhar bulunan patriklerle ittîbâ'larının ve ecnebî menâbî'inden ahz-ı fikir eyleyen komite merkezlerinin teşvîkât-ı muzırrası ve çetelerinin bir nâ-muntazam olan tazyikiyle bî-çâre millet yoldan çıkarılmışdır. Mesrûdât-ı ânîfeye binâen hey'etimiz Ermenistan hudûdu ile Türkiye Ermenilerinin vaz'iyeti arasında bir münâsebet-i hukûkiye ve râbita-i esâsiye görmemektedir. Her milletin bir mefkûreye sâhib bulunmasını tabî'î görenlerdeniz, fakat her mefkûreye gayr-i tabî'î ve siyâsî olarak bir hak şeklinde vücûd vermeyi, beşeriyet kabul etmiş olsa idi büyük milletlerin mefkûreleri karşısında Ermeni ismi bile mevzû'bahis olmamak iktizâ ederdi. Binâenaleyh bu yoldaki mesrûdâtı mevzû'un ciddiyeti ile münâsib bulamadığımızı arz etmek ıztırârında kaldık.

Şurasını da ilâve etmek iktizâ eder ki hak ve hayât isteyen bir kavim iddi'asında samîmî olabilmek için diğer bir kavmin de bu hakkını kabul ve teslim etmesi tabî'iyât-ı umûrdan olduğundan Ermenistan'a ilhâkına lüzûm gösterilen aksâm-ı arâzide sâkin olub hâiz-i ekseriyet oldukları ve tarihî, iktisâdî, ictimâ'î, hukûkî vaz'iyetleri aşağıda arz edilecek olan ekseriyet-i İslâmîyenin de nazar-ı dikkatde bulundurulması muktezâ-yı hak ve adaletdir.

2- Mevcûd istatistiklerine nazaran Kars vilâyetinde 72.967 Ermeni mukâbil 145.781 Müslümân ve Erivan vilâyetinde 432.682 Ermeni ve 352.351 Müslümân sâkindir. Ermenistan'a ilhâkı talep edilen arâzide Ermeni nüfusunun ekalliyetde bulunduğu ve hatta Ermenilerin hâiz-i ekseriyet olduğu iddi'â edilen Van'da bile Ermeni nüfusunun nüfûs-ı umûmiyenin yüzde otuzunu tecâvüz etmediği gerek Türkiye ve gerek Rus, İngiliz istatistiklerinin de şehâdeti cümlesindedir.

روس، انگلیز ایستانتقلینک ده شهادت بجملا شتند.

بنا فاعله برارده که اکثریت حقوقه طبیعی و سیاسی جگه مدح توند فعله انسانله ناله ابعده دکل.

کریستانه، اوزر باجه اراضی دقعده بولوبه اوزرته اقای حقوقه ایلامه اقل اراضی برارده

موضوع جغرافیائی ترکیباتی سیاسته سالیور و اسکیستنه نظر اراضیه برار بوند. بلام ۷۲

دیگر آره سنده که اراضین سکا آرضه بیرنک ارضی بولماقی موند.

تاریخی وضعه کلخی: برهمنه بزرگ بولجک سولتانه مقصد لنده در بیان ارضیه افسوسه ذالقی

مدخلینک بر فوسر [سیک] آن دخی تأیید ایلیک اساسه نظر ارضینک بر قلمه یه ملاحظتک

یکدی شعراول برارده تورانیدن اور شعراول منظم بر سبب تأسس المهدا دلشوری و دانه

بازر طاسلینک ارضیه دکل شعرا بر تورانی قومه عاند برلینجی تایت ارضه.

بنا علیه تاریخ ضمیمه کورده تورکلک بر خط اوزرته که حقوقی حاضر و بر جسد. ارضی تورک

استلا سنده بیعی ادر برنجی شعده سله ایله سلون مالانگ دوه بیزانس امپراطوری دیوینسی

مقاصد ارضی ایدرک سری اناطولی تورک ارضنه ترویج ارضی اوزرته بر کله سندا رنوع

برانه استیلور و حرج و جملر دولیسیم ارضینک بره برهت نفاذ ارضه در.

برارک تعدادی ارضه ایله سائده بیزانسیله کویچر کورده. بونک اوزرته برلشده

تورکلک بر شعراول برلشده قاضا بیایدنه دیکر لشدنه ارضه تورک رجه دوله ایدرک برارک

جغیه قطعی تمسیر ارضه. تقاضا مالمه، سکولر، اسکندر، ساجیلر، ایشیلر،

قره قویونلی، آق قویونلی، صغیر و زبانه عثمانیله تورک سلولری برارده سولیا اهل حکومت

ایلیک، و تورک هرک، تورک سبب تئیت و تقیر ایلیک. بر قلمه ده الیه خله لری

کوزلری جلیه بکده بیزانسه آبروت علیه بر سببنا شامییه بر نایخن واری بولمندن قره تکی

برگونه دخی حاز اکثریت ارضه سلانک هاکم برلشوری بر ارضه حورقه حورقه اولور ارضون

برقرا کالسه بولمندن ذات حق مدخل جیکه ده ابرجکندن بر شق ارضیه. اهلک ایچونه برکتک تورک

نسله کتیبنده بر حق و قدرت شعده ایدر مکلده.

اقتصادی وضعیت برهمنه ضایع جیسره قلمه جیسیم، صفتون کت اجمل بطوع علم ازمایه جیتنک

مملکت اخصالوی نظر وقت اتمه اقتضا ایدر. سالد که کله دان وار فوم دیوینلی

حیدر اول سوزی باشم بولمندن قلمه سلسله اخراج ایدر. بر مولسین حمانه کاشی تورکلره

کردر الیه ایلی. سوزه سلی ارضی کورنک غایت شکل ایدر. ضایع بقیل دخی بی حمانه

نما سلانک الیه برلشوری. ارضینک طرفه، قومه جلیه، تزئیل که ضایع عاونه دوه

سوقیاری و اوزر با اراضی سولسلی بازاری تا باه تقیر ایدر ده بر وضعه اقتصاد ارضی شعده

Handwritten signature and stamp in red ink.

Binâenaleyh buralardaki ekseriyetin hukûk-ı tabî'îye ve siyâsiyesini çiğnemek kavâ'id-i adl-i insânîyetle kâbil-i te'lif değildir. Gürcistan, Azerbaycan arâzîsi dâhilinde bulunub üzerinde iddî'â-yı hukûk edilen aksâm-ı arâzîyi burada mevzû' bahis etmeyi Türkiye'nin siyâset-i müsâlemetperverânesine nazaran muvâfık bulamıyoruz. Batum ile Viçe arasındaki arâzînin sükkânı arasında bir tek Ermeni bulunmadığı ma'lûmdur.

Tarihî vaz'iyete gelince: Birçok büyük müverrihlerin mü'ellefât-ı mu'teberelerinde dermeyân olunub Oksford [Oxford] Dârülfünûnu müderrislerinden Profesör Seyç'in [Sayce] dahi te'yîd eylediği esâsâta nazaran Ermenilerin bu kıt'aya muhâceretinden yirmi asır evvel buralarda Turanîlerden Urdhuların [Urartular] mu'azzam bir medeniyet te'sîs eylemiş oldukları ve Van yazma taşlarının Ermenilere değil münhasıran bu Turanî kavme âid bulunduğu sâbit olmuştur.

Binâenaleyh tarih-i kadîme göre de Türklerin bu hat üzerindeki hukûku zâhir ve müberhendir. İkinci Türk istilâsında yani on birinci asırda Sultan Alparslan'ın Malazgird'de Bizans İmparatoru Diyojen'i mağlûb ve esîr ederek Şarkî Anadolu'yu Türk ümerâsına tevdi' etmesi üzerine bu beyler mukaddemâ vukû' bulan istilâlâr ve herc ü mercler dolayısıyla Ermenilerin mevcûdiyetine tesâdüf etmemişlerdir.

Buraların mukadderâtını müdâfa'a edenler miyânında Bizanslılarla Gürcüler görülmüştür. Bunun üzerine bir taraftan Türklerin bir asır evvel yerleşmiş buldukları Kafkasya'dan diğer taraftan İran'dan Türk muhâcereti devâm ederek buraların mâhiyet-i kat'îyesi ta'ayyün etmiştir. Müte'âkiben Saltuklar, Mengüçler, Danişmendler, Selçukîler, İlhanîler, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safeviler ve nihâyet Osmanlılar gibi Türk sülâleleri buralarda mütevâliyen icrâ-yı hükûmet eylemişler ve Türk harsı, Türk medeniyetini tesbît ve takrîr eylemişlerdir. Bu kıt'ada el-ân harâbeleri gözlerimizi celbetmekte bulunan âbidât-ı millîye bu medeniyetin şahididir. Bu tarihin vârisi bulunmaktan sarf-ı nazar bugün dahi hâiz-i ekseriyet olan Müslümânların hâkim buldukları bu arâzîden her ne sûretle olursa olsun bir fedâkârlıkda bulunmak zât-ı hak ve adli cerîhadâr edeceğinden bu şıkkı ihtiyâr eylemek için bugünkü Türk nesli kendisinde bir hak ve kudret tasavvur edememektedir.

İktisâdî vaz'iyetin tedkîkinde sanâyi'-i cesîmenin fikdânı hasebiyle san'atdan bahsetmek bittabi' ilmî olamayacağından memleketin istihsâlâtını nazar-ı dikkate almak iktizâ eder. Ma'lûmdur ki yalnız Van ve Erzurum vilâyetleri harbden evvel senevî yarım milyondan fazla mevâşî ihrâc ederdi. Bu mevâşînin hemen kâffesi Türklerle Kürdler elinde idi. Sürü sâhibi Ermeni göstermek gâyet müşkil idi. Sanâyi'-i nakliye dahi yine hemen tamamen Müslümânların elinde bulunurdu. Ermenilerin sarraflık, kunduracılık, terzilik gibi sanâyi'-i âdiyedeki muvaffakiyetleri ve Avrupa emvâlîne mutavassıtlık yapmaları şâyân-ı takdîr ise de bu vaz'iyet-i iktisâdiyatın asrımızdaki telakkiyatına göre hâkimiyet-i iktisâdiye

تعمیاتی کوره هاکیمتہ اقتصادیه چینده کوروله برقی طبعی ده . اورویا نوسول مینبج تحتات
 راپوریزنه قسده اقتصادیه تک سائلده برلیقده دایرجه اوله عکسدارده . بایجه استحصالی اولون
 بیک اولان حیوان استحصالاتده تقویت نه فرضه برلیقین محتاج ابعاج کده . برصرت ۹
 مرقوع کیمت ارضیه اقتصادیه وضعیه حسیله ده سئلارک صاحبجه مرقوع اولدی قری سیرا کوره
 بوندک دولای سلیمان اهانلیق مرقوع اقتصادیه حاجینه کتیره جیب یا بچده ترک د نودلی
 آتیک بالیج مرقوع سلطه اولانده .

حسیله وضعیه کیمت : مرقوع کیمت اولان ارضیه حکام اولان ترکیه و کورده وچ ایدی حتی حراری
 ارضیه روتیه و تأسیس معینه ایچونه ترکیه ویا کورده اولره نیک محبوسیه حیاتیته سنده برلیقین حالده
 هیچ بر نوزک ویا کورو ارضیه اولره نیک اضا حیصل حاصل نمده . بوندک یا نیکه ایضا اولره سنده
 تقصیر ایدن برسیقی ترکه برسیقی اولدینی کی تقی ایلییه ترشیلک ، تورکولرک کفده لریده همان
 عمومأ ترکیه ایلی . یعنی هکملنده حاکم اولان حرته تورک حرک ده . اسکی تورک معاریس اولر تاسمه
 دیرینه کی بر معیار افاضه ایزله دسه اولدینقنده براده مما یزک کجه اقبه عمل بوند .

بروزک برسر وادانک دالاسلام برجهت داورکله اوده هکملندک جنمئ وضعیه در . علمای حقونه
 و سیاست کیمت اولدی کیمت ارضیه اولر طرز نسویه واصل اولره اجتمایی وضعیلرده حریت
 آتیک اولدینقنده مرقوع کیمت ارضیه عهده کیمت اولره تقریباً اولان اجتمایی وضعیل
 احالیله کی بر اصول اولره و طرز اجتمایی تاسیس جالیسه روحیه و علمیه بقیه اده کیمت جلیبه .
 عهده کیمت سئوک دیمه ، سئوک تازیکی ، سئوک حرته ایچده یا تاسمه و حیات و عقایداتی ،
 غیر معنی طایفه اولان بر ارضیه و داورنده که خلقی ترکیبده آیریمه ، دیمه ، تاریخ ، حریت ،
 اجتمایی تشکیل و اجتمایی مقدمات کی طبعی حقلده رضو ایلی دیک اولورکه بونک ، سئوک
 وجودیه اختیار ایچک عهده کیمت و ساینه حقیر سیله تألیف آتیک کیمت کیمت اولور ؟

تصمیمه ارضیه تکوره اولادی تک بار اولان حفره سرودورکی محافظه ایچون بکون اسما سید حمید
 یا بچمه در . حرکت کیمت عدلی بالک تفسیه ایلی حقه که دستور عالی حرته ایلی بر
 رعایت و مدافعانه لزوم قاطعا ایچمی سیر نمده .

سرودانک کیمت طبعی حالده سئوک دیمه اولورکله عهده کیمت ارضیه ایچونه داور برقی وضعیه و
 سائل ایچون تبدیلی ایچون سائل وضعیه اولان بره قی عهده کیمت ابطال ارضیه کیمت
 تاسمه اساع و اساع ایچونه دیک ایچک تورک نتایج حیاتیته سنده و وجه استقلال و حریت
 و اولان تعداد ایلییه حفره طبعیه سنده و نیکولری لرده دیک و بر هر اولان اولور

Handwritten signature in red ink.

Handwritten signature in black ink.

mâhiyetinde görülemeyeceği tabî'îdir. Avrupa konsoloslarının ticâret raporlarında kudret-i iktisâdiyenin Müslümânlarda bulunduğuna dâir çok esâslı bahisler vardır. Başlıca istihsâlâtımızdan biri olan hubûbât istihsâlâtında tefevvukun ne tarafda bulunduğu muhtâc-ı îzâh değildir. Bu sûretle mevzû'bahis arâzîde iktisâdî vaz'iyet hasebiyle de Müslümânların sâhib-i hak ve mevki' oldukları şübhesizdir. Bundan dolayı Müslümân ahâlînin mevki'-i iktisâdiyesini hâricden getirilecek yabancılara terk ve tevdî' etmek bittabi'muvâfık-ı ma'delet olamaz.

Harsî vaz'iyete gelince: Mevzû'bahis olan arâzîde hâkim olan Türkçe ve Kürdçe idi, hatta her Ermeni umûrunu rü'yet ve te'mîn-i ma'îşet için Türkçe veya Kürdçe öğrenmek mecbûriyet-i hayâtiyesinde bulunduğu hâlde hiçbir Türk veya Kürd Ermeniceyi öğrenmek ihtiyâcını hissetmemişdir. Bundan başka Ermeniler arasında ta'ammüm eden mûsikî Türk mûsikîsi olduğu gibi tagannî edilen şarkıların, türkülerin güfteleri de hemen umûmen Türkçe idi. Yani memleketde hâkim olan hars Türk harsıdır. Eski Türk mimarisi unutulmuş ve yerine yeni bir mimari ikâme edilememiş olduğundan burada mimariden bahsetmeye mahal yoktur.

Bütün bu mesrûdâtın daha mühim bir cihet vardır ki o da memleketin ictimâ'î vaz'iyetidir. Ulemâ-yı hukûk ve siyâsetin kabûl ettikleri vech ile en iyi tarz-ı tesviye ve usûl-i idâre ictimâ'î vaz'iyetlerde hürmet etmek olduğundan mevzû'bahis arâzîde asırların mahsûlü olarak takarrür etmiş olan ictimâ'î vaz'iyetin ihlâliyle yeni bir usûl-i idâre ve tarz-ı ictimâ'î te'sîsine çalışmak rûh-ı hak ve adâleti rencide edeceği tabî'îdir. Asırlardan beri müşterek din, müşterek tarih, müşterek hars içinde yaşamış ve hayât ve mukadderâtını, gayr-i münfek tanımış olan bu arâzîyi ve üzerindeki halkı Türkiye'den ayırmak, din, tarih, hars, ictimâ'î teşkilât ve ictimâ'î mukaddesât gibi tabî'î hakların ref' edilmesi demek olur ki bunu, beşeriyetin vücûduyla iftihâr ettiği asrımızın desâtîr-i hukûkiyesiyle te'lif etmek nasıl mümkün olur?

Husûsiyle arâzî-i mezkûre evlâdı pek bâriz olan hukûk-ı mesrûdelerini muhâfaza için bugün esâsen meydân-ı harbde çalışmaktadır. Her memleketin kendi mukadderâtını bizzât ta'yîn etmesi hakkındaki düstûr-ı âlîye hürmet edilirse bu nev' müdde'ayât ve müdâfa'âta lüzum kalmayacağı şübhesizdir.

Mesrûdâtınızın tahlîli hâlinde şu netîceye vâsıl oluyoruz ki asırların Ermeniler için doğurduğu vaz'iyeti velev hissensun tebdîl etmek için şâmil ve müstakar olan birtakım hukûkun ibtâlî ve Ermenilerin te'mîn-i ittisâ' ve inkişâfı için diğer iki kavmin menâfî'-i hayâtiyesinden ve hak ve istiklâl ve hürriyetinden ve bâlâda ta'dâd edilen hukûk-ı tabî'iyesinden vazgeçilmesi lüzûmu dermeyân ve bu bir hak olarak irâ'e olunur ve bu teklife mukâbil de "Ermenilerin Müslümân

vatandaşlarıyla aynı hukûk-ı mütesâviye tahtında yaşamak arzusunu ve Türkiye ile iki hükûmetin menâfi'ine muvâfık siyâsî bir i'tilâf akdedilebileceği" ileri sürülüyor. Hâlbuki iki seneyi geçmeyen hayât-ı istiklâlde Kars ve Erivan vilâyetlerinde mevcûd 498.132 nüfûs-ı Müslimenin bugün ne mikdâra tenezzül eylemiş olması Ermenistan Hükûmetinin bu hüsn-i niyetinin muvaffakiyetpezîr olamayacağına kanâ'atbahş olamamaktadır.

Esâsen bu harbi ihtiyâra sâik olan esbâb iki noktada tesbît olunabilir:

Biri tamamîyet-i mülkiyemizin siyâsî ve askerî tehdîdât-ı hâriciyeden muhâfazası ve diğeri Ermenistan'a gayr-i hukûkî bir şekilde ilhâk edilen Türk ve Müslümân arâzîsi üzerinde cumhuriyet tarafından iltizâm ve tatbîk edilen katl ü imhâ siyâsetinin istilzâm eylediği insânî vazîfenin îfâsıdır. Bu iki sâiki Erivan Hükûmeti bir taraftan hudûdumuza vukû' bulan müsellahtecâvüzü ile diğertarafından hudûdu dâhilinde tatbîk eylediği katliâmlarla ihzâr eylemiştir. İmdi devâmlı bir sulhün te'sîsi ve iki milletin te'mîn-i huzûr ve müsâlemeti için bu iki sâikin adem-i tekerrürü esbâbının istikmâli lâzımeden olduğu ve Türkiye kendi emniyeti ve ahâlî-i İslâmiyenin muhâfaza-i hayâtını te'mîn için te'mînât-ı kuvveye ve fi'ile almak mecbûriyet-i hayâtîyesindedir.

Kars vilâyetine hâkimiyetimiz ahden, tarihen ve ırken gayr-i kâbil-i i'tirâz olduğu gibi aynı esbâb te'mînine dolayısıyla Aras Nehri'ni hudûd addetmek mecbûriyeti de vardır. İki seneden beri mevcûdiyet-i milliyeleri için mütemâdiyen mücâdelede bulunan Nahçıvan, Şahtahtı, Şerur ve muzâfâtının pek meşrû' olarak hakk-ı hayâtlarını muhâfaza bir vazîfe-i insâniye olduğundan ârâ-yı umûmiye ile ta'yîn-i mukadderât edinceye kadar oralarda Türkiye himâyesinde bir idâre-i muhtâre te'sîsi tabî'î ve zarûrî görülmüşdür.

Hülâsa: Mülâhazât-ı mesrûdeye binâen mutâlebât ve mütâla'ât-ı âlîlerini gayr-i vârid gören hey'etimiz esâsât-ı sulhiyedeki sarâhate tevfiikan ba'dehu ârâ-yı umûmiye mürâca'at edilmek üzere merbût krokide muharrer hudûdun bilâ-münâkaşa kabulünü sûret-i kat'iyede talep ve ihtirâmât-ı samîmânesini arz eyler.

صفحه - ۲

۲۶ / ۱۶ / ۱۱ پاصده اجتنی اشعاع

ب - حدود قول ایلی لیبنی حق اولوندیله دیون یکن اولارده بزه سوزولور . احصا - اینکونون بکر ماده اولونور
 ۱ - دستلوق سربا تا سمن ایچوره اولونورده نعلیف ایتمه خط حدودی غما قول ایلیک . ارج بر حدود
 ارضانله کانی مناره اولونورده ارضان براق بوسه ده دستلوق ایچوره بزه قول ایلیک بوزور . اساسا بدینست قول
 ایلیک ایچوره شرایط صیوره موضوه حقت اولور ارضان کنه برسته صده ایجاب باید . احوالده تالیفلوق
 و اهالیق قورخای دیویسیله اهالی تمه بوزورده ن . حدود دفع بدینعلیق ط - بوزورده صده اولورده
 اساسا بوزورده اولورده صده اولورده حقت اولورده . عکس اولورده ایچوره بوزورده ایچوره
 فقط سوزورده غما بوزورده ایچوره سوزورده اولورده بوزورده آیه چای خرن کیک بوزورده اولورده
 سوزورده ایچوره بوزورده

برده آتی بوزورده بوزورده اولورده آله حقت اولورده اولورده . بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره اولورده
 حقت اولورده ایچوره بوزورده . بوزورده اولورده اولورده ایچوره بوزورده ایچوره اولورده
 بوزورده ایچوره اولورده اولورده ایچوره بوزورده ایچوره اولورده ایچوره بوزورده ایچوره
 ایچوره اولورده ایچوره بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره
 نعلیف ایتمه ایچوره بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره

ب - حدود دفع کتیری بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره
 ایچوره بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره
 باید ایچوره اولورده بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره بوزورده ایچوره

۱ - ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره
 ب - حدود ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره
 ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره
 آنا سوزورده ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره

۱ - حدود ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره
 ب - ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره
 حقیق - ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره
 [حدود ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره]

Handwritten signature and stamp in red ink.

Üçüncü İctimâ'

1/12/[13]36 saat 5 sonra

P[aşâ]- Hudûdun kabûl edilmesi keyfiyeti hallolunduysa ve bunu resmî olarak bize söylerlerse ihzâr ettiğimiz diğer maddelere geçeriz.

E[rmenistan]- Dostluğumuzun serî'an te'essüs etmesi için tarafınızdan teklîf edilen hatt-ı hudûdu tamamen kabûl etdik. Gerçi bu hudûd Ermeni milletine kâfi mikdârda arâzî bırakmıyorsa da dostluğumuz için biz de kabûl ediyoruz. Esâsen plebisit kabûl edildiği için şerâ'it-i sulhiyede mevzû'bahis olan arâzîde ihtimâl ki bir sene sonra re'y-i âmm yapılır. Ahvâlin karışıklığı ve ahâlînin korkması dolayısıyla ahâlî şimdi yerlerine gelemez. Hudûd hakkında bir teklîfimiz var. Bu bir i'tirâz ve şart değildir. Esâsen bunu hey'etiniz ve olmazsa hükûmetinizden sorarak halletmek mümkündür. Aleksandropol için bir kısım arâzî bırakılıyor. Fakat şimendiferin tamamen çetelerden emîn kalması için şimendiferin döndüğü yere kadar Arpaçayı garbında beş kilometre imtidâdında şerîdvârî arâzî istiyoruz.

Bir de Ani köyü ki burada Ermenilerin müzesi âsâr-ı atıkları vardır. Bu sizin için bir arâzî terki mâhiyetinde olmadığı hâlde bizim için pek kıymetlidir. Burada da dört beş kilometrelik arâzî bizde kalsın. Üçüncü olarak cenûbda bir kısım arâzî var ki o da şimdiki kıta'âtın bulunduğu mntıkadır. Burada ve Daruleyez mntıkasında hudûd tashîh edilirse oradaki Ermeni köyleri bizde kalmış olur. Ma'amâfih bunlar bir ricâ olub hükûmetiniz tarafından kabûl edilmezse teklîf ettiğiniz hudûdunuzu kabûl ediyoruz.

P- Hudûd faslında kendileri bütün esâsı liman mes'elesine atfetmişlerdi. Hükûmetimiz bunda transit ve her suhûleti yaparak bunu kabûl edeceklerdir. Ahâlînin dâr mahale sıkışması mes'elesi ise esâsen plebisit yapılacağına göre bir mahzûr teşkîl etmez. O kesâfet bu sûretle zâil olabilir.

E- Re'y-i âmm hangi mntıkada olacaktır.

P- Sürmeli, Kağızman, Kars, Oltu. Biz mu'âhede metnini hâzırladık. Kendilerinde de var ise sıra ile okuyalım. Onlar da okusunlar. Mu'âhedenin bugün imzâsını arzu ediyorlardı. İsterlerse ana maddelerin bir sûretini verelim. Nasıl arzu ederlerse öyle tedkîk etsinler.

E- Hudûd hakkındaki arzularımıza ne diyorlar?

P- O bizim salâhiyetimiz dâhilinde değil. Ma'amâfih Ankara'dan sorarız.

Hamid Bey- Harita üzerinde de gösterilsin. İcâb edenleri hükûmetimize yazarız.

(Hudûd hakkındaki arzuları harita üzerinde gösterildi.)

صفحه - ۳

ب- تصدیق حدود آذربایجان و اصلاحات آن در این توپخانه بود یعنی طرح کویچه بیخود است
و دیگر آنکه آذربایجان [مفسدان صاحب من اوتوقا به باشد]

ب- هر داده بی آری آری هوایم بد و بیه قعدی دارم سویدم

۱- تجویز شاهنجه ، شرور ، هوایم آذربایجان خانه ویژه نغیه بیده حدوده خارج
اطلبه نوزکیا بیده ارستانه اسن عفتایه بید صالیه بونقله کفندانه در حینه
مزم بود- بر اساس حدود زن خانینه کی اونقله قاشبا بافتد. بواز باجانده ده
وحن رویه ننگ ده داخل اوتوقا بی فونقله اسن حلایه بیدید

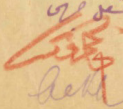
۱- بیدره هینت خانا اوتوقا

۱- تملک بیدرنگ اردونق قزاقی ایشلر ارستانه ایچره بیون بیدرنگه - زیرا آذربایجان کوجنا
بزه احوط ایچد - بچونه بیونله اولده ماسکوره سزه - ایشلر ایچولم - بزم اسفندزله فو
ساز قعدی تقدیر قابل تمام رتله - باطوم معالجه بزه بکر بیچ کیشده برارو ایشلری
بد معاهده ده کی فونق قول ایچد صدیقیم بود - حکومته هوایم

ب- باطوم معاهده سینه بزه برودن و برده کی باو بیدی بیه اوزیم جم ایچده موجودله بزه خارز
ایدی که اوزساره حکومته بیچوید قید و توتکسریه سده ، طویله قعدی حساب قاضیه مستقل
بیارو حساب ایچمه ایدی - سجدی سزه نقیصه ایچده بوی بزه اورپا و اوکرنه . بقارستان
آنا بایه قبول ایچده اسفندلر زما قیچمه اوتوقا بی معاده ده بید مالد - بونوره برتایه
هر طرفه نقد اوتوقا و بوقضیه اولده نوزکیانق سلاطین ایچره باقیمه منور شدو -

۱- حکومت برنده مشکلات ایچد - قذله بیدرنگه برودله رها باشدو - مفسدان بیدرنگه
اهای حدودی ایدرک دهان باره قیامه ایچد - حکومت اهلانک کسبه و تکریم ایدرنگه
جایته بی سولدی - فقط تقدیر ایچده اردونق مایو بی ایشلر حکومته و ارستانه وضعی
تقاضی آیدر بزوان ایچد مسئله حدود خطینه و برصبا سزه زیاری مسافیه و آرنده
آذربایجان قاضیه حقیق اربوا و برده هوای اوزیمه امضا صلح و بریدی - سلاطین
ایچای ایچده برشکده صلح امضایه اربوا حکومته برنده خلاصه - و بومعاهده ایچد
بید اربوا هر طرفه مکه رتله - زیرا اهالی و کتجه قیامت ایدی و بر افکار بیدرنگه
بوجودنه حلاله باقیمه کتجن فو - بورد

ب- بکره سزله کوروش سده سدی غایت جیب و فوای کور بکره ایچد آرنه مشو
فلا یقین بیدرنگه ایدیم - سده و برنگ کویج رتله - شان اولده

P- Tedkîkden sonraya Ankara'ya yazalım. Daruleyez mıntıkasındaki Ermeni köylerinin bulunduğu kısımda küçük bir tashîh yapabiliriz. Diğerlerini Ankara'ya yazacağız. (*Mukaddemât-ı sulhiye metni okunmaya başladı*).

P- Her maddeyi ayrı ayrı soralım. Bir diyecekleri varsa söyleyiniz.

E- Nahçıvan, Şahtahtı, Şerur havâlisi Azerbaycan'a âid ve bize ta'yîn edilen hudûddan hâric olduğundan Türkiye ile Ermenistan arasında akdedilen bir musâlahaya bu mıntıkların mukadderâtının dercine lüzûm yoktur. Biz esâsen hudûdumuzun hâricindeki o mıntıkaya karışmayacağız. Bu Azerbaycan'ın da ve hatta Rusya'nın da dâhil olacağı bir konferansda halledilebilir.

E- Bir kere hepsini tamamen okuyalım.

E- Tehlikeli bir zamanda ordunun cüz'î bırakılması Ermenistan için büyük bir tehlikedir. Zîrâ Azerbaycan, Gürcistan bizi ihâta etmiştir. Niçin bunlarla olan mesâ'ilimizde sizi rahatsız edelim? Bizim istiklâlimizle kuvve-i müsellahamız hakkındaki takdîr kâbil-i tev'em değildir. Batum Mu'âhedesi'nde bize yirmi bin kişilik bir ordu bırakılmıştı. Bu mu'âhededeki kuvveti kabûl etmeye salâhiyetim yoktur. Hükûmetimden soracağım.

P- Batum Mu'âhedeşiyle bize bir ders verdiniz ve o yirmi bin üzerine zammedilen mevcûdlarla bize tecâvüzler edildi ki o zaman hükûmetimiz hiçbir kayıd düşünmeksizin silâh, top mîkdârını hesaba katmaksızın müstakîl bir ordu hesap etmiş idi. Şimdi size teklîf edilen bu şeyi biz de Avrupa'dan öğrendik. Bulgaristan'a, Almanya'ya kabûl edilen istiklâllerine rağmen tatbîk olunan aynı mu'âmele de bir misâldir. Bütün bu tedâbir her taraftan ta'arruza uğramış ve boğulmuş olan Türkiye'nin selâmeti için yapılmış meşrû' şeylerdir.

E- Hükûmet Revan'da müşkilât içindedir. Kızıllar bir günlük yürüyüş daha yapmışlardır. Asker mukâvemet edemiyor. Ahâlî hudûdu işiderek daha ziyâde galeyân etmiştir. Hükûmet ahâlînin teskînine ve Kızılların ilerlemesine çalışacağını söyledi. Fakat takdîr edilen ordunun mevcûdunu işitince hükûmetin ve Ermenistan'ın vaz'iyetini nazar-ı itibâra alınız. Biz en ağır mes'ele hudûd zannıyla ve bu sabah sizi ziyâretimi müte'âkib ve artık daha ağır bir mes'ele kalmadığı hakkında Erivan'a verdiğimiz cevâb üzerine imzâ salâhiyeti verilmişti. Silâhların teslîmini icâb etdiren bir şekilde sulhü imzâlasak Erivan Hükûmeti yerinde kalmaz. Ve bu mu'âhedeği imzâlasak bile Erivan'a avdetimiz mümkün değildir. Zîrâ ahâlî vatanımıza hıyânet etdi derler. Efkâr-ı umûmiyenin bu sûretle hâsıl olacak şeklini tasavvur buyurun.

P- Bugün sizinle görüşürken silâh mes'elesini gâyet tabî'î ve kolay gördüğümden işin artık müşkil ciheti kalmadığını bildirmiş idim. Silâh vermek güç değildir.

Misâl olarak: Aramızda bî- taraf olan Hamamlı, Nalband mıntıkasında mensûb Ermeni efrâdı müzâkereye başladığımız günden beri bize bine yakın silâh getirdiler. Karakilis'e kadar olan mıntıkada ahâlîde silâh yokdur. Bende de emniyet var. Binâenaleyh düşünülecek mes'eleyi hükûmetlerine yazarken bunları yazmak lâzım. Biz Kars havâlisinde bir ordu tutmak istemiyoruz. Bu da Ermeni Hükûmetinden tamamen emîn olmakla mümkündür. Bugün Gürcistan Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı silâh ile müdâfa'a edeceğine kalem ile çalışsa daha fâ'ideli olur.

Çünkü bugün Ermenilerin Gürcülerle kavga edecek bir ordusu kalmamıştır. Binâenaleyh mes'ele-i azîme bizi emniyetde bırakmaktadır ve buna orduları çokdan râzıdır. Müsellah bir Ermenistan'ın durması dâimâ Türkiye'yi de müsellah olarak bekletmeye icbâr edecektir. Ermenistan silâhla yapacağı şeyi dostâne yaparsa daha çok kazanır.

E- Siz bizim uzattığımız dostluk elini kemâl-i samîmiyetle tutmuyorsunuz. Siz tabî'î gâlibsiniz. Öyle düşünmeyiniz. Bize daha vâsi' bir hayât veriniz. Siz korkuyorsunuz ki Ermeniler bize ta'arruz eder. Fakat bu vâki' değildir. Zîrâ biz küçüğüz. Esâsen bize şarkdan bir tehlike geliyor. Siz de bir taraftan tazyîk ederseniz bizi daha müşkil bir vaz'iyete sokarsınız.

P- Tabî'î müte'essir olduğunuz için böyle düşünürsünüz. İyi düşünürseniz teklîflerimizin bir gâlib teklîfinden ziyâde kendi hayâtımızı muhâfaza için olduğunu ve pek ma'kûl bulunduğunu tasdîk edersiniz. Bizi en za'îf bir zamanımızda arkadan vurmasalardı Ermenilerden emîn olabilirdik. Mağlûb vaz'iyette iken İ'tilâf'ın yalancı mütârekesine aldanarak sulh için İstanbul'a ve diğer mevâki'e muhârebesiz düşmanlarımızı sokduk. Biz Kafkasya'dan çıkmazdık adâletli düşünmese idik o vakit Ermenistan'ı da ortadan kaldırebilirdik. Kuvvetimiz var idi. Fakat kemâl-i samîmiyetle onlara inanarak ve Ermenistan'a bir fenâlık dokunmadan çekildik. Bunun mükâfâtı olarak Ermeniler bize ne yaptılar? Bizim o kadar mürâca'atımıza rağmen bize ta'arruzda bulundular. Zannediyoruz ki Ermeni tarihi için de bu hareket fahredilecek bir şey değildir. Biz burada böyle samîmî görüşürken siz de bilirsiniz ki Londra'nın, Paris'in belki safâhât âlemlerinde son kadehlerini içen birtakım Ermeni komitacıları bizim hakkımızda yeni düşünce ve planlar yapıyorlar. Sizin samîmiyetinizden emîniz fakat bu sizden daha zengin ve daha nüfûzlularının çizdikleri planı buradaki samîmiyet silemez.

Bizim hükûmetimizin arzu ettiği şekil iki milletin arasını kanlı tutmak isteyen aynı adamların Ermeni milletini oyuncak gibi kullanmamasıdır.

Hamid Bey- Ma'lûm ya birkaç gün evvel hâl-i harbde idik. Şimdi müsâlahaya girişiyoruz. Bizi bu harbe sevk eden esbâb da meydandadır. Biz Harb-i Umûmî'den beri kendimizi muhâfazaya uğraşıyoruz. Hâlbuki komşularımızdan aynı samîmiyeti görmedik. Her taraf Türkleri ölmüş zannederek üzerimize hücum etdi. Biz şimdi vazîfemizi îfâ vesîlesiyle sulh müzâkerâtına geldik. Teklîfâtımız sırf ihtiyâta müsteniddir ve kat'iyen Avrupalıların bize yaptıkları kadar zâlimâne olduğunu kabûl etmeyiz. İnşâallah sulh akdolunur yekdiğerimize karşı zamanın te'yîd edeceği münâsebât ile Türkiye her zaman müsâ'adât-ı vâsî'ayı ta'ahhüd eder.

P- Büyük bir fırsat gâ'ib olmuşdur. Kafkasya'yı benim kolordum tahliye etmiş idi. İstanbul'da Ermeniler zebûnküşlük etdi. Bütün gazeteler bizi cihân nazarında bir daha dost olmayacağımız gibi teşhîr etdi. Bunun yerine ulûv-i cenâb gösterilib de bizimle bir dostluk safhası açılsa idi bugün pek kuvvetli ve pek geniş bir Ermenistan teşekkül etmesi mümkün olurdu. İki seneden beri bizi fevka'l-beşer fedâkârlığa sevk eden memleketimizin menâbi'ini sarf etmeye mecbûr kılan, Ermenistan'ın bu hâli oldu. Binâenaleyh arkadaşımın dediği gibi Türklere emniyet bahşedilirse hiç endişe etmeyiniz ki Ermenistan'ın arzu ettiği bir hayât Şark'da inkişâf eder. Fakat bugün için biz emîn değiliz. Bütün bu şerâ'it hayâtımızın te'mîni esâsından başka bir şey değildir.

E- Doğrudur. Biz hata yaptık. Fakat ümîd ederiz ki sizin tarafınızdan da aynı hata yapılmazın.

P- Evet bu eşkâl âtînin için emniyet verecek bir hâldir. Bugün bu tedâbir henüz bizim ile boğuşan Antanta'ya karşıdır.

Necati Bey- Asırlarca birlikde yaşayan Türk-Ermeni milletlerinin yekdiğeriyle dost ve müttefikleri vardır. İstikbâlde de bu iki millet dostdurlar. Eğer devletimizin hayâtî tehlikesi olmasa idi bu iki milletin tarihine böyle bir mu'âhedenin girmesini bile Türkiye arzu etmezdi. Siz de takdîr edersiniz ki bunları meşrû' görmek lâzımdır.

P- Askerî vaz'iyet olarak bir de haritaya baksınlar. Bizim Ermenistan'ı imhâ fikrimiz olmadığını kendileri de tasdîk ederler. Benim ordumla Erivan'a kadar

gitmek iktidârım var iken hükûmetin gösterdiği hattı geçmedim ve harekâtımı tevkîf etdim. Bizden emîn olunuz ki biz Ermeni milletini boğmaya gelmedik ve i'timâdımız tam olduğu anda Ermenistan'a daha büyük bir hayât vermek mümkündür. Ârâ-yı umûmiyeye mürâca'at maddesi buna delîldir.

Hamid Bey- Biz Ermenistan'ın bugünkü vaz'iyetinde değiliz. Hâlâ birkaç devletle harb ediyoruz. Binâenaleyh bir taraftan olsun taht-ı emniyetde bulunmak hakkımızdır. Teklîfimize pek mübâlağalı gözle bakmamalıdır. Esâsen Ermenistan bugünkünden fazla bir asker çıkaracak bir hâlde değildir. Mikdârını biliyoruz. Binâenaleyh bin beş yüz asker pek münâsib bir mikdârdır. Âdil zannolunan Avrupalılar Türkiye'ye bu kadar da müsâ'adekâr olmadılar. Bir memleketin müdâfa'ası için istediğiniz kadar tahkîmâtı yapar ve top koyarsınız. Hâricden bir sıkıntınız olursa size mu'âvenet etmeye hâzırız diyoruz. Biraz i'tidâl ile mütâla'a ederseniz ağır olmadığı görülür.

4. İctimâ'

2/12/[13]36 saat 7 sonra

P[aşâ]- Nasıl arzu ediyorsunuz, maddeleri hâzırladınız mı, mu'âhedeyi bir daha okuyalım mı? Yoksa siz hâzırladınız mı?

E[rmenistan]- Her ne kadar maddeler ağır ise de biz esâsen hüsn-i niyetimizi göstermek için imzâ edeceğiz. Bazı ufak tefek şeylerin kabûl edileceğini ümîd ediyoruz. Bugün Erivan'da hükûmet değişmiştir. Kısmen eski Sovyetlerden olmak üzere muhtelit bir kabine yapılıyor. Sizce de mahzûru yoksa bu akşam maddeleri okuyalım, hükûmetimize bildirelim. Yarın sabah alacağımız cevâbı müte'âkib saat 10'a doğru imzâ edelim.

P- Okuyalım fakat zannederim ki bu akşam işi bitirmek Ermenistan için iyi olur. Çünkü bilirsiniz ki Kırmızı kıta'ât da limana geldi. Ümîd edilmeyen vakâyi' çıkabilir. Bizim aldığımız haberlere göre oradaki vaz'iyet iyi değildir. İhtilâl olmuş, Sebu'yu öldürmüşler. Bugün Erivan'da hükûmet var iken orada da ihtilâl olabilir. Eğer biz sulhü imzâlarsak sulh akdedilmiş olduğundan bî- taraf kalabiliriz. İmzalanmazsa bittabi' o vakit zuhûr edecek vakâyi'e karşı sâkit kalamayız. Eğer hat çizilir, hükûmet düşerse ve konuşulacak hükûmet kalmaz ve sulh de imzâlanmamış olursa ve Erivan'da da bir hükûmet bulunmazsa bizim de harekete geçmemiz îcâb eder ve buradaki hey'et sukût etmiş addolunur. Hiç olmazsa çiğnenmeyen Ermenistan'ın selâmeti işinin bir an evvel halli bizi tamamen tesbît edebilir. Ben bugün Delican'daki Süvârî Kırmızı Fırka Kumandanı ile muhâbere etdim. Eğer yarın müttefikimiz Kırmızılar bizden bir hareket talep ederlerse sulh yapılmış olduğu için ben emrini kabûl etmeyebilirim. Delican vak'asını söyleyeyim. Dün akşam saat 9.30 sonra Kırmızılardan bir süvârî fırkası Delican'a geldi. Sebu bu sabah Bozikend civârında iki alayla Delican'a yürüdü. Yolda asker ihtilâl etdi. Sebu'yu ve bazı zâbitâmı Ermeniler i'dâm ederek kısmen Kızıl tarafa geçdiler, kısmen de evlerine döndüler. Oradaki süvârî fırkası kumandanı bize haber verdi. Arada mâni' kalmadı. Görüşülür. Bizim korkduğumuz Erivan tarafında da böyle şeylerin olmasıdır.

E- Biz hâzırız. Eğer kabûl ederseniz Fransızcasını madde madde okuyalım. Bazı ufak tekliflerimiz var.

P- Pek a'lâ okuyalım.

E- *Üçüncü madde okunduktan sonra* Buraya tâlî bir komisyonun plebisiti ta'yîn edeceğini ilâve edelim.

H[ey'et]- Kabûl olundu.

E- 1.500 kişilik asker mikdârını ziyâdeleştirelim. Zîrâ hâl-i hâzır vaz'iyetini görüyorsunuz. Sizden mu'âvenet gelinceye kadar vaz'iyetimiz bittabi' müşkil olur.

P- Esâsen bugün teşekkül eden vaz'iyet daha ziyâde silâhlı olmayı mûcib değildir. Çünkü giden Ermeni askeri Ruslara silâh atmıyor. İhtimâl ki yarın veya öbür

عقدی رسیده صلاح انانور ، احتیاطاً باقیه ریا اورنگونه اجنبه رسیده مغایرت نماید چنان
 اساناً بینناج نوده صدده یک بیجه کتیک فوت ده قالمایه چه ، هرکس ایزیکه چه
 ۱- به حکومت مدتی کلمه اولده نایب افتاد ایجه قلم ای بیوسم . اختلاف عکد بر اولده اولده
 عکس حال بیایم اجنبه بهج بیجه اولده . بیج اولانسه قانوه راضی و خارج اولده اولده اولده
 عکد لیه بیج اولده .
 عجبیک - براتار مغایرتی این بقدرت - تزییره مساعد
 ۲- بر قانوه رسیده ایجه بیله -
 ۱- به کتیک بیج اسان لیه بیج
 ۲- بیج اولده
 ۱- صلح انقاص متقاب بالکلیع بارده انقده نوده سفید افروغولری بولونیه هفت
 ۲- معاهده تزییره بولونیه بارده قانوه
 ۳- معاهده اولده عورتدی مدتی اجنبه آئی ای بیج آتور . برین بیایم .
 ۴- بیج بارده اولجه بیج عورتدی مدتی اجنبه بیج عمت فاعده بریدی .
 ۵- فیه
 ۶- دیکر اولده قانوه اولوندی . معاهده نیک بالکلیع اجنبه بیج عمت فاعده بریدی .
 ۱- معادله نیک انقاصه اولوندی صلح استیک اولده اولوندی دینم نانه شوق سوچه رسم
 براره انقاصه اولوندی صلح استیک اولده اولوندی دینم نانه شوق سوچه رسم
 طرف ایکنه قیود شرط صلح استیک اولده اولوندی دینم نانه شوق سوچه رسم
 این نیک ده باره انقاصه اولوندی صلح استیک اولده اولوندی دینم نانه شوق سوچه رسم
 صیقلیک اجنت اولوندی صلح استیک اولده اولوندی دینم نانه شوق سوچه رسم
 دینم نانه شوق سوچه رسم صلح استیک اولده اولوندی دینم نانه شوق سوچه رسم
 ۱- بر معاهده سنه ده صلح اولوندی اولده اولوندی صلح استیک اولده اولوندی دینم نانه شوق سوچه رسم
 ده باره ایکنه اولوندی صلح استیک اولده اولوندی دینم نانه شوق سوچه رسم
 نایب ایکنه اولوندی صلح استیک اولده اولوندی دینم نانه شوق سوچه رسم
 اولوندی صلح استیک اولده اولوندی دینم نانه شوق سوچه رسم
 کچره نایب ایکنه اولوندی صلح استیک اولده اولوندی دینم نانه شوق سوچه رسم
 بر معاهده

Handwritten signature in red ink
Handwritten signature in black ink

Handwritten signature in black ink

gün için Ruslara mukâvemeti te'mîn edemezler. Esâsen birkaç gün sonra bin beş yüz kişilik kuvvet de kalmayacak, herkes evine gidecek.

E- Ben hükûmetin lâzım gelen emirlerle tedâbir ittihâz edeceğini zannediyorum. İhtilâl belki bir alayda olmuşdur. Aksi hâl bizim için mücib-i bedbahtı olur. Hiç olmazsa kadro dâhil ve hâricî olmak üzere bütün asker beş bin olsun.

Hamid Bey- Jandarma mikdârı istediğiniz kadar tezyîde müsâ'iddir.

P- Biz kadro mes'elesini edebiliriz.

E- 1.500 kişilik silâh-endâz desek.

P- Pek a'lâ.

E- Sulhün imzâsını müte'âkib bittabi' biz de Ankara nezdinde sefir, konsolos bulunduracağız.

T[ürk] H[eyeti]- Mu'âhede nihâyetine böyle bir madde koruz.

E- Yedinci maddede muhâcirînin avdetleri müddeti için altı ay pek azdır. Bir sene yapalım.

T. H.- Kabûl.

Diğer mevâd tamamen kabûl olundu. Mu'âhedenin yazılması için birkaç saat fâsıla verildi.

P- *Musâlahanâmenin imzâsını müte'âkib:* Her hâlde hükûmetim ve milletim nâmına şunu söylerim ki burada imzâlamış olduğumuz sulh Ermenistan'ın arzu etmiş olduğu vâsi' inkişâfı vermiyor. Taleb ettiğimiz kayd ü şart sırf emniyetimizi te'mîn içindir. Ermenilerden samîmiyeti gördükten sonra milletimiz Ermeni milletinin daha ziyâde inkişâfına çalışacaktır. Burada iki hey'et arasında te'essüs eden samîmiyetin iki millet arasında da tamamen te'essüsünü temennî ederiz. Ermenistan'ın bugün içinde bulunduğu ağır vaz'iyetden kurtulmasını Cenâb-ı Hak'dan niyâz eyler ve bizden taleb olunacak her mu'âveneti yapmayı va'ad ederiz.

E- Bu mu'âhede sizce de ma'lûm olduğu üzere Ermenilere lâzımı kadar istiklâliyet bahşetmiyorsa da her hâlde iki sene evvel Türkler tarafından Ermeni Hükûmetinin istiklâlini tasdik ettiği ve burada bu sefer te'eyyüd ettiği göre emîn olunuz ki Ermeni milleti ve hükûmeti Türklere samîmî bir el uzatmıştır. Bu mu'âhede Ermenilere bahşedilecek samîmiyetin esâsıdır. Hey'etinize karşı arz-ı şükran eyleriz.

[Sayfaların alt tarafı Kazım Karabekir Paşa, Hamid Bey ve Hatisyan tarafından imzalanmıştır.]

Gümrü-Aleksandropol'de Türkiye ile Ermenistan Arasında Mün'akid Mu'âhede-i Sulhiye Metnidir.

Bir taraftan Türkiye Hükûmeti diğer taraftan Ermenistan Cumhuriyeti aralarında mevcûd hâl-i harbe nihâyet vermek ve devâmlı bir sulh te'sis eylemek için zevât-ı âtiyeyi icrâ-yı müzâkereye me'mûr eylemişlerdir.

Türkiye Hükûmeti tarafından:

Şark Cebhesi Umûm Kumandanı Ferîk Kazım Karabekir Paşa

Erzurum Vâlîsi Hamid Bey

Erzurum Meb'ûsu Süleyman Necati Bey

Ermenistan Cumhuriyeti tarafından:

Sâbık Başvekîl Mösyö Aleksandr Hatisyan

Mâliye Nâzır-ı Sâbıkı Mösyö Avram Külhandanyan

Dâhiliye Nâzır-ı Mu'âvini Mösyö İstapan Gorganyan

Murahhasayn-ı müşârün-ileyhim müzâkerât-ı sulhiye için Gümrü'de bi'l-ictimâ' usûle muvâfık görülen me'zûniyet-i kâmile vesikalarını yekdiğerine irâ'e etdikden sonra mevâd-ı âtiyeyi kararlaştırmışlardır.

1- Türkiye ile Ermenistan Cumhuriyeti arasında hâl-i harbe nihâyet verilmiştir.

2- Türkiye ile Ermenistan arasındaki hudûd merbût krokide gösterildiği üzere Aşağı Karasu mansabından itibâren Aras Nehri-Kakaç şimaline kadar Arpaçayı ba'dehu Karahan Deresi-Tiğnis şarkı-Büyük Kımlı şarkı-Kızıлтаş-Büyük Akbaba Dağı hattı teşkil eder. Hatt-ı hudûdun sûret-i kat'iyede ta'yîni tarih-i imzâdan iki hafta sonra muhtelit iki komisyon tarafından mahalinde icrâ olunacaktır.

Kuki Dağı 8022-10282-Kamasor Dağı 8160-Kurtkulak köyü-Sagat Dağı 7868-Arpaçayı üzerinde 3080-Keörüm[?] Dağı 6930-Saraybulak 8071-Ararat İstasyonu-Aras Nehri üzerinde Aşağı Karasu mansabı hattının cenûbundaki Nahçıvan, Şahtahtı, Şerur mıntıkasında bilâhare ârâ-yı umûmiyenin ta'yîn edeceği şekl-i idâreye ve bu idârenin ihtivâ edeceği arâziye Ermenistan müdâhele etmeyecek ve işbu mıntıkada şimdilik Türkiye himâyesinde bir idâre-i mahalliye te'sis olunacaktır.

3- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ikinci maddede zikredilen hatt-ı hudûd ile eski Osmanlı hudûdu arasında kâ'in olub işbu ahidnâme ile Türkiye'ye kalacak olan ve üzerinde Türkiye'nin tarihî, ırkî, hukûkî alâkası gayr-i kâbil-i inkâr bulunan arâzinin vaz'iyet-i hukûkiyesine rağmen Ermenistan Cumhuriyeti arzu ettiği takdîrde ahâl-i asliyenin tamamen avdeti mümkün olabilmek için mu'âhedenin tarih-i tasdikinden itibâren üç sene mürûrunda arâzi-i mezkûrede ârâ-yı umûmiye mürâca'atı kabûl eder. Tâlî bir komisyon bunun şeklini ta'yîn edecektir.

4- Emperyalist devletlerin tahrîkât ve teşvîkâtı eseri olarak âsâyîşi muhil ahvâl ve harekâta fi-mâba'd imkân-ı husûl bırakılmaması emel-i hâlisânesine binâen Erivan Cumhuriyeti âsâyîş-i dâhilîyi muhâfazaya kâfi esliha-i hafife ile mücehhez jandarma kuvvetiyle hudûd-ı memleketi müdâfa'aya mahsûs ve sekiz cebel veya sahra topu ve yirmi makineli tüfenk ile mücehhez ve ücretle müstahdem bin beş yüz silâh-endâzdan mürekkeb bir kıt'a-i askeriyeden mâ'adâ teşkilât-ı askeriyeye müsâ'ade etmemeyi ta'ahhüd eder. Ermenistan'da hizmet-i mükellefe-i askeriyeye cârî olmayacaktır. Memleketi hâricî düşmanlara karşı müdâfa'a için tahkîmât yapmak ve bu tahkîmâta istediği kadar ağır toplar vaz' etmekte Ermenistan Cumhuriyeti serbestdir. Bu ağır toplar miyânında orduda kullanılabilir on beş santimetrelilik obüsler ile on beş santimetrelilik uzun toplar ve daha küçük çapta her nev' evfâh-ı nâriye-i sakile bulunmayacaktır.

5- Ba'de'l-müsâlaha Erivan'da ikâmet edecek Türkiye mümessil-i siyâsîsi veya sefirinin bu husûsât hakkında her vakit teftîşât ve tahkîkât icrâ etmesine Erivan Hükûmeti müsâ'ade etmeyi işbu ahidnâme ile kabul eylemiştir. Buna mukâbil Ermenistan Cumhuriyeti tarafından talep vukû'unda dâhilî ve hâricî mehâlîke karşı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Ermenistan'a mu'âvenet-i müsellahada bulunmayı ta'ahhüd eder.

6- Tarafeyn-i âkideyn Harb-i Umûmî esnâsında düşman ordularına iltihâk ederek hükûmet-i metbû'asına karşı silâh isti'mâl etmiş veya arâzî-i meşgûle dâhilinde yapılan kıtâle iştirâk eylemiş olanlardan mâ'adâ muhâcirlerin eski hudûd dâhilindeki yurdlarına avdetlerine müsâ'ade eder. Ve bu sûretle memleketlerine avdet edenlerin en medenî memleketlerdeki ekalliyetlerin müstefid oldukları hukûkdan tamamıyla istifâdelerini mütekâbilen ta'ahhüd eyleyler.

7- Altıncı maddede zikredilen muhâcirînden işbu mu'âhedenâmenin tasdik ve te'âtîsi tarihinden itibâren bir sene olmak üzere ta'yîn edilen müddet zarfında yurdlarına avdet etmeyenler madde-i mezbûrenin bahşetdiği müsâ'adâtdan istifâde edemeyecekleri gibi bunların hukûk-ı tasarrufiyeye âid iddiâları da mesmû' olmayacaktır.

8- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti; iki seneden beri muhâfazasına mecbûr olduğu ordunun masârif-i azîmesine rağmen Ermenistan'a karşı bi'z-zarûre ihtiyâr ettiği muhârebeden dolayı talebinde haklı bulunduğu tazmînâtdan, kabul ve i'ân edilen insânî ve hukûkî esâsâta fart-ı ri'âyeti hasebiyle sarf-ı nazar eylediği gibi Harb-i Umûmî esnâsında husûle gelen zâyî'âtın ve hukûk-ı tasarrufiyede vukû' bulan tebeddülâtın istilzâm eylediği tazmînâtdan dahi tarafeyn müteberridir.

9- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti; Erivan Cumhuriyeti'nin ikinci maddede mu'ayyen hudûd dâhilinde tamamen inkişâf ve te'mîn-i hâkimiyeti için en samîmî bir nazarla ibrâz-ı mu'âvenet ve hâlisiyeti ta'ahhüd eyleyler.

10- Erivan Hükûmeti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından sûret-i kat'iyede reddedilmiş olan Sevr Ahidnâmesi'ni ke'en-lem-yekün add ve i'lân eder. Ve bazı emperyalist hükûmet ve mahâfil-i siyâsiye elinde bir âlet-i tahrîk olan Avrupa ve Amerika'daki hey'et-i murahhasasını geriye celbetmeyi bundan sonra her iki memleket arasında her türlü sû-i tefehhümü izâle eylemek niyet-i hâlisasıyla ta'ahhüd etdiğini beyân eder. Ermenistan Cumhuriyeti sulh ve sükûn içinde te'mîn-i inkişâf ve Türkiye'nin hukûk-ı hemcivârisine ri'âyet etmek emelindeki niyet-i hâlisânesine delil olmak üzere emperyalist emeller arkasında koşarak iki milletin sulh ve sükûnuyla oynayan cidâlcü erbâb-ı ihtirâsı idâre-i hükûmetden uzak bulundurmaya ta'ahhüd eder.

11- Ermenistan Cumhuriyeti'ne âid arâzî dâhilinde yaşayan ahâlî-i İslâmiyenin masûniyet ve mahfûziyet-i hukûkunu te'mîn ve husûsiyet-i din ve harsiyâtı dâhilinde inkişâf ve refâhını teshîl için cemâ'at teşkilâtı icrâsını ve müftülerin doğrudan doğruya cemâ'at-i İslâmiye tarafından intihâbını ve mahallî müftülerin intihâb edecekleri başmüftünün Türkiye Büyük Millet Meclisi Umûr-ı Şer'iyeye Vekâleti tarafından tasdik-i me'mûriyetini kabûl ve ta'ahhüd eder.

12- Devleteyn-i âkideynden her biri taraf-ı diğere mensûb eşhâs ve eşyânın kendi hutût-ı hadîdîyesi ve sûret-i umûmiyede bütün turuk-ı muvâsalası (Ermenistan'ın İran ile dahi)* üzerinde serbestce mürûruna ve taraf-ı aherle deniz veya herhangi memleket arasında transit icrâsına hiçbir vechle mûmâna'at eylememeyi ta'ahhüd eylerler.

Ermenistan Hükûmeti; Azerbaycan, İran, Gürcistan ve Türkiye arasında eşya, araba, vagon ve bilcümle transit mu'âmelâtını resme tâbi tutmamayı ta'ahhüd eyler.

Türkiye Devleti mevcûdiyet ve hayâtına emperyalistler tarafından vukû'u muhakkak olan sû-i kasd tahrîkâtına mûmâna'at mecbûriyetinde bulunduğundan sulh-ı umûmînin in'ikâdına kadar, serbestî-i münâkalâtı ihlâl etmemek şartıyla dördüncü maddede zikredilen mikdârdan fazla esliha idhâlini men' için Erivan Cumhuriyeti dâhilindeki hutût-ı hadîdiye ve turuk-ı muvâsalayı taht-ı teftîş ve murâkabe bulunduracak ve emperyalist Antantist devletlere mensûb resmî ve gayr-i resmî me'mûr ve hey'etlerin cumhuriyet dâhiline duhûl ve hulûllerine tarafeyn mûmâna'at edecektir.

13- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti; devletin istiklâl ve tamamiyet-i mülkiyesini tehdid edebilecek tecâvüzâta karşı işbu mu'âhedenin Erivan Cumhuriyeti'ne te'mîn eylediği hukûka halel gelmemek şartıyla Ermenistan dâhilinde muvakkaten tedâbîr-i mâni'a-i askeriye itihâz edebilir.

14- Erivan Cumhuriyeti tarafından herhangi bir devletle akdedilmiş olan bilcümle mu'âhedâtın Türkiye'ye ta'alluk eden veya Türkiye menâfi'ine muzır olan ahkâmını ke'en-lem-yekün addetmeyi cumhuriyet-i müşârûn-ileyhâ kabûl ve ta'ahhüd eyler.

15- Tarafeyn-i âkideyn arasında mu'âhedenin imzâsından itibâren münâsebât-ı ticâriye başlayacak ve tarafeyn sefir ve konsolos ta'yîn edebilecektir.

1. Türkiye Hükûmeti Şerur, Nahçıvan, Şahtahtı ve Culfa tarihiyle İran ve Makû ile Ermenistan arasında transit mu'âmelâtının serbestisini ta'ahhüd eder.

16- Telgraf, posta, telefon ve konsolosluk ve ticârete âid uhûdât; tâlî komisyonlar tarafından işbu mu'âhede ahkâmına tevfikân îfâ olunacaktır. Ma'amâfih mücâvir memleket ve arâzî-i meşgûle ile Ermenistan arasında şimendifer, telgraf ve posta münâkalâtının imzâyı müte'âkib başlamasına Türkiye Hükûmetince müsâ'ade olunacaktır.

17- Bu mu'âhedenâme mücibince Ermenistan'a âid olup Türkiye ordusu işgâli altında bulunan arâzînin tahliyesi ve üserânın î'âde ve mübâdelesi mu'âhede ahkâmının Ermenistan Hükûmetine ta'alluk eden ta'ahhüdâtının îfâsı akabinde icrâ olunacaktır. Alıkonulan siviller derhâl î'âde edilecektir. Üserâ mübâdelesi tâlî komisyonca îfâ olunacaktır.

18- İşbu mu'âhede bir ay zarfında tasdîk olunarak musaddak sûretleri Ankara'da te'âtî edilecektir.

Tasdîkan li'l-makâl murahhaslar işbu Sulh ve Muhâdenet Mu'âhedenâmesi'ni imzâ eylemişlerdir. İşbu mu'âhedenâme iki nüsha olarak iki Kânûn-ı Evvel 1336/1920 tarihinde Gümrü-Aleksandropol'de tanzim edilmiştir.

İhtilâf vukû'unda Türkçe metnine mürâca'atla ihtilâf hallolunur. Fî 2 Kânûn-ı Evvel sene 1336/1920

Türkiye Büyük Millet
Meclisi Hükûmeti Sulh
Hey'et-i Murahhasası
Re'isi ve Şark Cebhesi
Umûm Kumandanı
Ferîk

Kazım Karabekir

Türkiye Büyük Millet
Meclisi Hükûmeti Sulh
Murahhasası
Erzurum Vâlîsi

Hamid

Türkiye Büyük Millet
Meclisi Hükûmeti Sulh
Murahhasası
Erzurum Meb'ûsu

Süleyman Necati

Ermenistan Cumhuriyeti
Sulh Hey'et-i
Murahhasası Re'isi
Sâbık Başvekîl

Aleksandr Hatisyan

Ermenistan Cumhuriyeti
Sulh Murahhası Sâbık
Mâliye Nâzırı

Avram Külhandanyan

Ermenistan Cumhuriyeti
Sulh Murahhası Dâhiliye
Nâzırı Mu'âvini

İstevan Gorganyan

[Gümrü Barış Antlaşması'nın Fransızca aslı]

REPUBLI

TRAITÉ DE PAIX

ENTRE LA TURQUIE ET L'ARMENIE

du 2 Décembre 1920

(ALEXANDROPOL- GUIMRI)

Dans le but de mettre fin à l'état de guerre présente et conclure une paix durable, le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie d'une part et la République d'Arménie d'autre part ont désigné pour leur Plénipotentiaires pour les négociations de Paix savoir:

S.E. le Général Kazim Kara Bekir Pacha, Commandant du Front Oriental.

S.E. Hamid Bey, Gouverneur Général d'Erzeroum

S.E. Suleiman Nedjati Bey, député d'Erzeroum

Pour l'Arménie:

M. Alexandre Khatissian, ancien Ministre-Président, député

M. Abraham Kulhandanian, ex-Ministre des Finances, député

M. Stépan Khorganian, Ministre Adjoint à l'Intérieur
lesquels se sont réunis à Alexandropol et après avoir échangé leurs pleins pouvoirs reconnues en bonnes et dues formes ont convenus des dispositions suivantes

1) La guerre entre la Turquie et l'Arménie a pris fin

2) La frontière entre la Turquie et l'Arménie commence

du point où le Karas-sou se jette dans l'Arax jusqu'au nord-est de Tikhnis-l'est de Grand Kemli l'est de Kiziltach jusqu'au Grand Ahbaba puis les régions de Charour Nakhitchévan et de Chahtahti qui se trouvent au sud de la ligne Kaki-dagh 10222, hauteur 8000- mont Kamasou 8160, le v. Khout Khourt Koullag mont Sakat 7868, note 3680 sur la rivière Arpatçaï (carte 5 verstes 1908) Saraïboulag 8711 gare d'Ararat jusqu'à la rivière Arax au point où se jette

*Kazim Kara Bekir
d. S. Nedjati*

relatives à ces conditions. Par contre le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale s'engage à prêter à l'Arménie son aide armée lorsqu'il y aura un danger intérieur ou extérieur et dans le cas où le Gouvernement de la République d'Arménie en ferait la demande.

6) Les Hautes Parties Contractantes consentent au retour dans leurs foyers dans les frontières anciennes de tous les réfugiés exceptés ceux qui s'étant réfugiés pendant la guerre générale, dans les armées ennemis ont combattu contre leurs Gouvernements respectifs ou ceux qui ont pris part aux massacres. Les Parties Contractantes consentent à faire jouir les réfugiés rapatriés d'un régime dont jouissent les minorités dans le pays le plus civilisé.

7) Ceux des réfugiés indiqués dans l'article 6 qui dans une année à partir de la ratification du présent Traité ne seront pas rentrer dans leurs foyers n'auront plus droit à ce retour mentionné dans l'article 6. Leur demande de droit de traverser ne seront plus pris en considération. Resp

8) Respectant les principes d'humanité et de droit déclarés et admis par lui le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale malgré les dépenses énormes qu'a été obligé de faire pendant deux années pour le maintien de son armée, renonce à l'indemnité de la présente guerre que ledit Gouvernement a été obligé de faire contre l'Arménie. Les deux Parties Contractantes renoncent également aux pertes subies pendant la guerre universaire.

9) Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie assure dans un esprit le plus sincère son secours et aide au Gouvernement de la République d'Arménie pour développer et fortifier l'autorité du Gouvernement d'Erivan.

10) Le Gouvernement d'Erivan s'engage à considérer et déclarer nul le Traité de Sèvres auquel le Gouverneme

Kayim Karabekir

ment de la Grande Assemblée Nationale a catégoriquement renoncé. Le Gouvernement d'Arménie s'engage a rappeler d'Europe et d'Amérique ses Délégations dont les centres politiques des Gouvernements Impérialistes de l'Entente ont fait un instrument d'instigation. Ils déclarent en outre d'aplanir, avec une sincérité absolue les malentendus qui pourraient surgir d'une manière ou autre entre les deux pays. Le Gouvernement d'Arménie pour donner une preuve de son intention de vivre dans la paix et de son respect pour le droit de voisinage de Turquie s'engage à éloigner de l'administration gouvernementale les personnes provocatrices qui poursuivent les projets impérialistes dans le but de troubler la paix entre les deux pays

II' Le Gouvernement de la République d'Arménie s'engage à assurer les droits des musulmans habitant dans le territoire de la République et dans le but de faciliter le développement dans les terrains religieux et culturels de la population musulmane s'engage également de n'entraver aucunement l'organisation de ses communautés, l'élection directe par celle-ci des muftis et la confirmation du grand mufti, qui sera élu par les mufti locaux par le Cheikh-UL-Islam du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale

12) Les Hautes Parties Contractantes s'engagent à laisser passer librement les personnes et les marchandises de l'autre Partie par leurs chemins de fer ainsi que par toutes les voies et renoncent aux droits de transit fait par la mer ou de quelque pays que ce soit. Le Gouvernement de la République d'Arménie s'engage de renoncer aux droits de transit pour les marchandises, charriots, wagons, expédiés par transit entre la Turquie, l'Azerbeïdjan, la Perse et la Géorgie. Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale s'engage à donner à l'Arménie, par Charour, Nakhitchevan, Chahtahti et Djoulfa avec la Perse et Makou le libre transit. Etant donné que l'Etat turque est obligé de prendre les mesures nécessaires contre les instigations et les attentats des Gouvernements Impérialistes de l'Entente qui peuvent les diriger contre son

Khosrovan Marabégh de Khat'ian

existence et sa vie, il aura droit jusqu'à la conclusion de la paix générale et sans entraver la circulation libre de contrôler pour empêcher l'introduction des armes surpassant la quantité indiquée dans l'article 4 les chemins de fer et les voies dans le territoire d'Arménie. Les deux Parties Contractantes défendront l'entrée en Arménie des Représentants officiels et non officiels des Gouvernements impérialistes de l'Entente.

13) Le Gouvernement de la Grande Assemblée sans porter atteinte aux droits assurés par le présent Traité à la République d'Arménie a le droit de prendre des mesures militaires dans le territoire de la République d'Arménie

14) Le Gouvernement d'Arménie déclare nul tous les Traités qui auraient pu conclure et ayant un rapport avec la Turquie ainsi que tous Traités conclus au préjudice de la Turquie.

15) Dès la signature du présent Traité les relations commerciales seront reprises entre les Parties Contractantes et les deux Parties enverront leur Représentant Diplomatique et Consulaire dans les capitales et villes respectives.

16) Des conventions postales, télégraphiques, téléphoniques et consulaires seront conclus par des sous-commissions suivants les dispositions du présent Traité. A partir de la signature du présent Traité, les relations par chemins de fer entre les pays voisins et les territoires occupés par les troupes turques seront reprises, ainsi que les communications postales et télégraphiques entre lesdits pays et la région occupée seront réinstallés.

17) L'évacuation du territoire qui restera suivant le présent Traité à l'Arménie ainsi que l'échange des prisonniers seront fait; lorsque l'Arménie accomplira les conditions du présent Traité. Les internés civils de cette guerre seront échangés immédiatement après la signature du présent Traité. L'échange des prisonniers de guerre sera fait d'après les

Kiayim Karabekir
Alex. Khod. Vian

les dispositions qui seront prises par les sous-commissions des délimitations.

18) Le présent Traité sera ratifié dans un mois.

En foi de quoi, LES PLÉNIPOTENTIAIRES SUSNOMMÉS ONT SIGNÉ LE PRÉSENT TRAITE.

Fait à Alexandropol le Deux Décembre mil neuf cent vingt en deux exemplaires et en langues turques et françaises

Kiazim Karabekir

Hamid

Suliman Bedjaty

M. Jucard

Alex. Khatiljan

Ughyuh

A. Gulchany

St. Korzakov

Ar. Z. Z. Z. Z. Z.

BELGE 55: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gümrü Barış Antlaşması'nın imzalanması ve önemli maddeleri hakkında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığın bilgilendirdiği 2-3 Aralık 1920 tarihli telgraf.

71

Hâriciye Vekâletine

1- Gümrü'de bulunan Ermeni Sulh Hey'et-i Murahhasası teklîf ettiğimiz sulh mu'âhedenâmesini tamamen kabûl ve mezkûr mu'âhede 2-3/12/1336 saat on iki gecesinde Türk ve Ermeni Sulh Hey'et-i Murahhasaları tarafından imzâ edilmiştir.

2- Bugün 2 Kânûn-ı Evvel [13]36 öğleden sonra Erivan'da Razaryan'ın riyâseti altındaki Ermeni kabinesi isti'fâ ederek yerine Hârbîye Nâzırı Kanayan'ın taht-ı riyâsetindeki bir kabine re's-i kâra geçmiştir.

3- İmzâ olunan Türkiye-Ermeni Mu'âhede-i Sulhiyesinde kabûl olunan yeni Türkiye-Ermenistan hudûdları ber-vech-i âtîdir. Hudûdu Aşağı Karasu mansabından itibâren Aras Nehri, Arpaçayı, Karahan Deresi şarkı, Büyük Kımlı şarkı, Kızıлтаş, Büyük Akbaba Dağı hattını teşkîl eder. Kuki Dağı 10282-8022, Kamasor Dağı 8160, Kurtkulak köyü, Sagat Dağı 3867, Arpaçayı üzerinde 3080, Keörüm Dağı 6930, Saraybulak 8071, Ararat İstasyonu, Aras Nehri üzerinde Aşağı Karasu mansabı hattının cenûbundaki Nahçıvan, Şahtahtı, Şerur mıntıkasında bilâhare ârâ-yı umûmîyenin ta'yîn edeceği şekl-i idâreye ve bu idârenin ihtivâ edeceği arâziye Ermenistan müdâhale etmeyecek ve işbu mıntıkada şimdilik Türkiye himâyesinde bir idâre-i millîye te'sîs olunacaktır. Ermeni ordusu bin beş yüz tüfenk, yirmi makineli tüfenk ve sekiz toptan ibâret bulunacak, mütebâkî eslihası tarafımızdan alınacaktır.

2- Erkân-ı Harbîye-i Umûmîye Riyâsetine, Hâriciye Nezâretine, Matbû'ât İstihbârât Müdîriyet-i Umûmiyesine yazılmışdır.

Fî 2-3/12/[13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 56: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan'ın iç gelişmelerine dair 3. Tümen Komutanlığına gönderdiği 3 Aralık 1920 tarihli telgraf.

Sûret

107/300/75

3. Fırka K[umandanlığına]

3/12/[13]36 tarihli istihbârât hülâsası.

1- Kânûn-ı Evvel'in ikinci günü akşamı Revan'da Harbiye Nâzırı Kanayan'ın taht-ı riyâsetindeki Ermenistan kabinesinin de düşdüğü haber alınmıştır. Re's-i kâra geçen yeni kabine ve Revan'daki ahvâle dâir yeni vakâyi'î ma'lûmât yoktur.

2- Rus Kızıl kıta'âtı tarafından işgâl edilen Delican'da Ermeni amele köylüsünün bir kısım Ermeni kıta'âtının da iltihâkıyla Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti i'lân

edilmiştir.

3- Gümrü'de Türkiye-Ermenistan Musâlahanâmesini imzâ etmiş olan Ermeni Sulh Hey'et-i Murahhasası 3/12/[13]36 akşamı trenle Revan'a müteveccihen hareket etmiştir.

... [İzleyen maddelerde farklı konular ele alınmıştır.]

6- Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine, Matbû'ât ve İstihbârât Müdüriyet-i Umûmiyesine, Şark Cebhesi mıntikasına.

Fî 3 Kânûn-ı Evvel sene [13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 57: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Delican-Karakilis'te Ermenistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyetini ilan eden Refkom Başkanı Kasyan'dan gelen iki telgrafı ve sözkonusu telgraflara verilen cevabı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 6 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Kasyan'dan gelen birinci telgrafta, Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti olduğunu ilan eden Ermenistan'ın büyük Sovyet Cumhuriyeti'ne katıldığı bildirilmekte; ikinci telgrafta ise, Ermenistan Refkomu'nun Ermeni milleti adına Türkiye'yle yeni bir barış müzakeresine başlamayı arzu ettiği belirtilmektedir.

Aded 177

6/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

Rus Kırmızı kıta'âtının vürûduyla Delican [ve] Karakilis'de Ermenistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti i'lân eden Refkom Re'isi Kasen'den [Kasyan] [gelen telgraflar] birinci ve ikinci maddelerde ve verdiğim cevâbı üçüncü maddede aynen arz eylerim.

1- Şark Cebhesi Kumandanı Kazım Karabekir'e, 4 Kânûn-ı Evvel

Emperyalistlerin hidmetcisi ... Taşnaklara isyân eden Ermeni zahmetkeş işçileri arzularıyla refkomu temsil eden komünistler Ermenistan'ı Sovyet Cumhuriyeti i'lân ederek bundan sonra Ermenistan Kırmızı Ordu'nun teveccüh ve yardımına mazhar olarak büyük Sovyet Cumhuriyeti dâiresine dâhil oldu. Taşnakların hâkimiyeti yıkıldıktan sonra millî istiklâlleri için çarpışan, bize kardeş Türk milletinin Sovyet Ermenistan hâkimiyetinin iki komşu arasındaki muhâdenet arzusuyla birleşeceğinden emîiniz ve iki komşu[rumuz] beynelmilel emperyalistlere karşı cihâd-ı mukaddesle birbirine bağlanmışdır. Binâenaleyh inkılâbçı Anadolu ve onun her ordusuna hâr selâmlar yollarız. Yaşasın Sovyet Ermenistan İşçi Milleti Fırkası. Refkom Re'isi Kasen

2- Ermeni ve Rus Kızıl kıta'âtı başında refkomu olduğu hâlde durmayarak Erivan üzerine yürüyecekler, Sevr Mu'âhedesi'yle Türk milletine emperyalistleri bağlamak isteyen aksi inkılâbçı hükûmeti yıkıldıktan sonra inkılâbçı millet sulh müzâkeresine başlamak için Ermenistan Refkomunun da arzusuna tâbî olacaktır. Biz eski hey'eti kendi başına iş görmüş sayıyoruz. Bunun için her iki taraf hey'etlerinin toplanması için [deşifre edilememiş] ve zaman gösterilmesini teklif ediyorum. İmzâ Refkom Re'isi Kasen

3- Delican'da Refkom Re'isi Kasen

Ermenistan Sosyal Sovyet Cumhuriyeti'ni i'lân ederek büyük Sovyet Cumhuriyeti â'ilesi miyânına dâhil olduğunu bildirdiği[mm] Ermeni zahmetkeşâncılarının başladığı inkılâbı tebşîr eden telgrafınızla inkılâbcı Ermeni milleti nâmına Türkiye ile yeniden bir sulh müzâkeresine başlanması arzusuna dâir olan fi 4 Kânûn-ı Evvel sene [1]920 tarihli telgrafınızı aldım. Sovyet Rusya ile müştereken emperyalistlerle yaptığımız büyük mücâhedeye yeni hür bir kuvvetin iltihâkını tebrik eder ve Ermenistan'daki emperyalist kuvvetleri kâmilen imhâ ederek inkılâbınızın bütün Ermenistan'a hâkim ve muvaffak olmasını te'mîn eyeriz. Â'ilesi miyânına dâhil olduğunuz Rus Sovyet Federatif Sosyal Cumhuriyeti ile umûmî bir mâhiyet kesbeden Kafkas mesâ'ili hakkında pek yakında bir konferans akdedeceğiz.

4- Hâriciye Vekâletine ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine yazılmıştır.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 58: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani'yle, Ermenistan'da Sovyet idaresinin kurulması ve bölgedeki güvenlik tehdidi nedeniyle Amerikalıların eşyalarını Kars'a nakletmeleri hususlarında yaptığı görüşmeyi TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 12 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Sovyet idaresinin Ermenistan'da genişlemesi ve hâkimiyeti için Türk askerî birliklerinin Arpaçayı'nın batsına çekilmesinin Çiçerin tarafından istendiği belirtilmekte ve Amerikalıların Gümrü'de yetim çocukların iâşesini devam ettirmelerini teminen hayatlarının ve eşyalarının güvende olacağına dair Medivani tarafından Kazım Karabekir Paşa'ya verilen yazı yer almaktadır.

394

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

Medivani 10/12/[13]36 akşamı nezdime geldi. Mükâleme ibtidâsında sordu. Ermenistan dâhilinde şimendifer münâkalâtının serbest olabilmesi, Sovyet idâresinin Ermenistan'da tevsi' ve te'bîd-i hâkimiyeti için Gümrü'ye bir Kırmızı kıta'atın celb ve ikâmesi arzusuyla Çiçerin Türk kıta'atının Arpaçayı'nın garbına ne vakit çekileceğini öğrenmek istiyor. Cevâben dedim, biz Ermenilerle yaptığımız mu'âhedede şark hudûdlarımızın yeni tecâvüzlerden vikâyesi, ordunuzun silâhdan tecrîdini, fazla eslihasını bize teslimini şart koşmuşduk. Hâlbuki bugün inkılâba âid hiçbir emâre göstermeksizin Sovyet olduğunu i'lân eden Ermenistan'ın ordusu yerinde ve eski Taşnak kumandanları, zâbitleri yine o ordunun başındadır. Şübhesiz ki Ermenistan'daki asker, silâh vesâirenin şimdiki hâlde muhâfaza-i mevcûdiyet etmesi bizim emniyetimiz için hiçbir vakit mûcib-i itminân olamaz. Bundan başka efkâr-ı umûmiyemiz Şark'dan silâh ve mühimmât bekliyor. Ya ahden mecbûr edilen Ermenistan'ın silâhlarının alınması veyahud da Rusların va'ad ettiği silâhların da gelmesini bekliyor. Ermenistan'ı silâhlı ve kuvvetli bir hâlde terk edip bu havâlî tahliye edilse şübhe yok ki efkâr-ı umûmiye bunu sevâb bir harekât olarak telakkî etmez. Bi't-ta'arruz Arpaçayı'nın garbına çekilmiş olsak dahi bunun Ermenistan'da eski mevki' ve kuvvetini muhâfaza etmekte olan Taşnakların bir aksi inkılâb yap[mar]ak pek za'if olan Kırmızı

Ordu'ya ve hatta hudûdlarımıza tecâvüz etmeyeceğini nasıl te'mîn edebilirsiniz?"

Sâlisen: Kırmızı Ordu Gürcistan'a bir harekete başladığı hâlde Türk ordusunda[n] isteyebileceği mu'aveneti en mü'essir ve muvâfik olarak îfâ edebilmekliği için de bizim Gümrü'de bulunmaklığımız lâzımdır. Bu husûsdaki taleb ve mütâla'âtını öğrenmek üzere bir [*deşifre edilememiş*] harb zâbitini Kırmızı Ordu Kumandanına gönderiyorum. Medivani mukâbeleten her hâlde Taşnakların imhâ edileceğini söylemekle beraber bugünkü vaz'iyet karşısında haklı bulunduğu endişemizi Moskova'ya iblâğ edeceğini söyledi.

2- Amerikalıların eşyalarını Kars'a nakletmesi Gümrü'deki Ermeni çocuklarını hiçbir kalabileceklere ve Türk kıta'âtının işgâl ettiği arâzideki ahâliye mahsûs hayvanât ile anbarlardaki erzâkı nakletmekte olduğu[nu] söyledi [*belgede aynen*]. Cevâben dedim Gümrü Bolşevikleri silâhla Amerikalıları tehdîd ettiklerinde[n] Amerikalılar[ın] oturmak istemediklerini, resmen hayâtlarının muhâfazası için Türk ordusundan himâye taleb ettikleri[ni] ve mevâşî, erzâk gelince Taşnaklar[ın] Kars vilâyetinde dahi bir şey bırakmadıklarını ve Gümrü mıntkasında da ne varsa alıb götürmüş olduklarını anlatdım. "Amerikalılar için de himâye etmediğiniz hâlde Gümrü'de kalmaya mecbûr tutuluyor" dedi. Cevâben Amerikalıların tahrîrî mürâca'atlarını gösterdim. [*deşifre edilememiş*] Bolşeviklerin Bakü'de Amerika mü'essesâtını yağma ettiğinden nâşî Amerikalıların Bolşevik idâresi olan mahalde kalmak istemediklerini ve Gümrü'deki çocukların i'âşesi için iki aylık erzâk bırakıb bilâhare ahvâle göre bunları idâreyi düşüneceklerini ve her hâlde hey'et idârelerinin Gümrü'de oturamayacağını Amerikalılara bildirdiğinden benim bu işe müdâhale[min] muvâfik olmadığı[nı], bizzât mahallî Bolşeviklerin ve Yoldaş Medivani'nin Amerikalılarla anlaşmasının muvâfik olacağını söyledim. Medivani dedi ki "Amerikalılar bizim sözümüzle kalmak istemiyorlar ve depolarını Kars'a taşıyorlar. Şu hâlde çocuklar aç kalacaklarsa Bolşeviklik nâmına pek fenâ propaganda yapılarak her girdikleri yerde açlık ve sefâlet başlıyor denecektir. Binâenaleyh siz buna tavassutla Gümrü'de birkaç Amerika me'mûru bıraktırırlarak çocukların i'âşelerinin te'mîni için irtibâtlarının muhâfazasını te'mîn ediniz" dedi. Ricâ etdi ve hayâtlarından korkmamak için âtidedeki üçüncü maddedeki teklîfnâmeysi yazdı.

3- Şark Cebhesi K[umandanı] Kazım Karabekir Paşa'ya

Dün sizinle vâki' olan müzâkeremi berây-ı tasdik Gümrü'de bulunan Amerika komitesi ve a'zâlarının vücûdlarıyla kendilerine âid malzeme-i muhtelifelerinin tehlikeden masûniyeti ve taht-ı muhâfazada bulduklarını ve Gümrü'deki yetim çocukların i'âşesi husûsundaki insâniyetkârâne teşkilâtlarını ilânihâye idâme ettirilmesini hükümetim nâmına bildiriyorum.

İmzâ

R. S. S. S.

Mümessili Medivani

Her hâlde Amerikalılar Gümrü'de oturmak istemiyorsa da mezkûr kefâletnâmeye i'timâden birini bırakıb bırakmayacaklarının kendisine âid bir iş olacağını arz eylerim. 12/12/[13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 59: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Ermenistan Dışişleri Komiseri Bekzadyan'ın Gümrü Barış Antlaşması'nın değiştirilmesi hususundaki Notasını TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 12 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Söz konusu Notada, Ermenistan'da Sovyet idaresinin kurulduğu, bundan sonra iki millet arasında düşmanca hareketlerin ortaya çıkma ihtimalinin kalmadığı, geçmişteki karşılıklı duyguların yerini kardeşçe duygulara bırakacağı, Taşnaklar tarafından imzalanan barış antlaşmasının uygun olmadığı, Ermenistan'da gerçekleşen devrim göz önüne alınarak iki tarafın yeniden onayını almak ve tekrar müzakere için Sovyet Ermenistan Hükûmetinin bir konferans teklif ettiği belirtilmektedir.

U 1073

Mâkine başında

Sivas

H 599

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

Bugün 11/12/[13]36 Erivan'dan Sovyet Ermenistan Hâriciye Komiseri Bekzadyan'dan alınan Rusça telgrafın tercümesi sûretini aşağıda arz eyliyorum. Mezkûr telgrafnâmeye bendeniz bir cevâb vermedim. Metnindeki Amerika mü'esseselerindeki Ermeni yetimlerine âid olan müdde'âyât hakkında Medivani'ye verdiğim ve sûretini 12/12/[13]36 tarihli şifre ile makâm-ı devletlerine yazdığım cevâbı ma'lûmât olmak üzere Erivan'daki mümessilimize bildirdim. 12/12/[13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

* * *

Sûret

Ankara'da Hâriciye Komiseri Ahmed Muhtar

Bir sûreti Şark Cebhesi Umûm Kumandanı Kazım Karabekir, diğer bir sûreti Moskova'da Hâriciye Komiseri Çiçerin'e, diğer bir sûreti de Gümrü'de bulunan Sovyet Rusya Mümessil-i Siyâsîsi Medivani'ye:

Delican mıntokasında başlayan isyân bütün Ermenistan'ı istilâ ettiği vakit mevki'-i iktidârdaki Taşnaklar isyancılar tarafından tevkîf edilmişdi.

Taşnaklar denâ'et-i muhtelifeyi irtikâb ile Ermenistan hudûdu hârici[n]de kendi menâfi'lerini arayarak firâr etdiler. Aynı zamanda Gümrü'deki sulh hey'eti Taşnaklar tarafında olduğu için onlar da kendi kendilerine sulhü imzâ etdiler. İdrâksiz Taşnak Fırkası her vakit olduğu gibi Ermeni milleti açlıktan, sefâletten başka hiçbir şey ile müstefid edilmeyecekleri bu şerâ'iti imzâ ile de tasdik etdiler. Şimdiye kadar Antanta'nın elinde kör bir silâh gibi kalan Ermenistan Hükûmetinin Sovyet idâreye nâ'iliyetiyle inkılâb harekâtı her hâlde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından pek büyük bir memnûniyetle karşılanacağına emniyetimiz pek kavîdir. Sovyet Ermenistan Hükûmeti kemâl-i kat'iyetle emîndir ki bundan sonra Türkiye-Ermenistan milleti arasında harekât-ı hasmânenin hudûsu ihtimâlî artık kalmamıştır. Bu milletler arasında yeniden te'sîs edilecek münâsebât-ı mütekâbileye ri'âyet etmek hissine müstenîd olmakla efrâd-ı milletin kâffesinin muhtâc olduğu için mâzîdeki hissiyât-ı mütekâbile yerine kardaşlık hissi kâ'im

olacaktır. Sovyet Hükûmeti Taşnaklar tarafından imzâ edilen mevâd-ı sulhiyenin münâsib ve muvâfık olmadığı kanâ'atini sizden bekler, her iki millet bunda münâsebât ve menâfi'i bahşeder, esâsının serî'an te'sisi için ve tarafeyn halkı kemâl-i âsâyişle hissiyât-ı sulhiyeye avdet etmek için Sovyet Ermenistan Hükûmeti Ermenistan'da vâki' olan inkılâb tebeddülâtını nazar-ı itibâra alarak tarafeynin yeni muvâfakatını istihsâl etmek için serî'an bir konferans teklîf eder. Elde edilen pek çok ma'lûmâta nazaran Türkiye Kumanda Hey'eti Ermenistan arâzisinin işgâl edilen kısmında icrâ edilmekte olan harekât eski politikanın ta'kîbi hissini verdiğiinden bu hâli başka bir sûretle tedkîk etmek kâbil değildir. Ancak eski Ermenistan'a [karşı] ta'kîb edilen bir politikadır. Bu hâl Taşnaklar tarafından Ermenistan idâre edildiği zaman tabî'î görüldü. Fakat Ermenistan'da Sovyet hâkimiyeti te'sis etdiğiinden sonra bu hareket doğru değildir. Bu hâle binâen behemehâl konferansın te'sisi teklîf olunur. Meselâ Gümrü kazâsı dâhilinde bütün mevâşi sevk olunuyor. Şehirlerdeki yetim çocukların i'âşelerini te'mîn eden i'âşe anbarlarına vaz'-ı yed olunuyor. Taşnaklar tarafından icrâ ettikleri ef'âlde bî-günâh olan millet açlıktan ölüme mahkûm kalıyor. Sovyet Ermenistan Hükûmeti Büyük Millet Meclisi tarafından nâ-lâyık bu ahvâle karşı muvâfık bir tedbîr ittihâz edileceğini ve hürriyetini istihsâl eden Ermeni milleti ile niyât-ı dostânenin te'sis edileceğini ümîd eder. Sovyet Ermenistan Hükûmeti yapılacak müzâkerenin Erivan, Bakü veyahud Gümrü şehirlerinde icrâ edilmesini teklîf eder. Bu şehirlerden herhangiisi muvâfık görülüyorsa kabûl edilecektir.

İmzâ Sovyet Ermenistan Hâriciye Komiseri
Bekzadyan

BELGE 60: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen, hem Sovyet Ermenistan Dışişleri Komiseri Bekzadyan'ın Notasına hem de Sovyet Ermenistan hakkında sorulan diğer sorulara ilişkin görüşlerinin bildirilmesinin istendiği 14 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

1073/653

Şark Cebhesi Kumandanlığına

C. 12/12/[13]36 tarihli tele.

Madde 1- Ermeni Hâriciye Nâzırının Notası hakkındaki mütâla'a-i devletleri nedir ve Ermeni sulhü ahkâmını bizce ne dereceye kadar icrâ ettirmek mümkündür?

Madde 2- Ermenistan'da komünizm ne dereceye kadar yerleşmiştir, Ruslar Komünist Hükûmetini bize karşı ne dereceye kadar tutabilirler?

Madde 3- İhtisâsınıza göre komünistler tarafından mu'âhede ne şekilde tebdîl ettirilmek isteniliyor?

Mezkûr Ermeni Notasına lâzım gelen cevâb verilmek için evvel emirde ber-vech-i bâlâ nikâtın tafsîl ve izâh buyurulmasını ricâ ederim efendim.

14/12/[13]36

BELGE 61: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gümrü Barış Antlaşması'nın uygulanması ve Ermenistan'daki durum hakkında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 16 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Gümrü Barış Antlaşması'nın en önemli esaslarından olan silahların teslim edilmesi maddesinden başka diğer maddelerin gereğinin yapıldığı, Ermenistan'ın fazla silahlarını vermemelerine karşılık Türk ordusunun da işgal ettiği yerlerden çıkmadığı, Erivan'da bulunan Türk irtibat subayının denetleme vazifesini gayriresmî surette yapmaya devam ettiği, Ermenistan'da komünizmin hâlen bir isimden ibaret olduğu, Türk Heyetinin bir an önce Bakü'de Ruslarla bütün Kafkas meselelerini iki tarafın karşılıklı menfaatine uygun şekilde kararlaştırmasının en sağlıklı yol olacağı belirtilmektedir.

Kars

Hâriciye Vekâletine

C. 14/12/[13]36 ve 1073 numerolu şifreye:

Ermeni sulhünün en mühim esâslarından olan esliha teslimi maddesinden gayri mevâd-ı sâire kendiliğinden yapılıyor. Erivan'da bulunan irtibât zâbitimiz kontrol vazifesini sûret-i gayri-i resmîyede yapıyor. Münâkalât teftişimiz altındadır.

Esliha fazlasının henüz verilmemiş olmasına mukâbil biz de işgâl ettiğimiz yerlerden çıkmıyoruz. Ermenistan'da komünizm hâlen bir isimden ibâretdir. Taşnaklar hakkında esâslı icrâat işidilmemiştir. Komünistlerin hakikî düşmanı olması iktizâ eden bu adamlar tamamıyla imhâ edilmeden Ermenistan'ın komünizmine inanılmaz. Ruslar Erivan'ın ciddi bir komünist hükûmetini tabîî her vesîlede himâye ederler. Fakat bu hâlen bir hükûmete kâni' dahi olsalar bu himâye bizi ihmâl veya dilgîr edecek dereceye çıkamazlar zannederim. Ermeniler Sovyet şeklinden bilistifâde Rusya Şûrâlar Hükûmetinden de a'zamî mu'âveneti te'mîne gayret edeceklerdir. Nitekim Erivan'da bulunan Rusya Sovyet Mümessili ve fazla derecede Ermeni muhibbî olan Sefîr Legran'dan bu yolda istifâde ediyorlar. Mu'âhede metninden en ziyâde [okunamamıştır] Nahçıvan mıntıkasıyla Arpaçayı'nın garbindan şimendiferi te'mîn edecek arâzî istemeleri sûretiyle ta'dilât teklîf eylemeleri pek muhtemeldir. Buna mukâbil barış için en sâlim iş yolda bulunan hey'etimizin bir an evvel Bakü'de Ruslarla bütün Kafkas mesâ'ilini tarafeynin mütekâbil menâfi'ine istinâden esâslı bir sûretde takarrür ettirmekdir. Bundan evvel Ermenistan'ın şimdiki komitesiyle ne de bir müddet sonra bir derece daha istikrârla mazhariyeti muhtemel olan Sovyet Ermeni Hükûmetiyle esâslı müzâkere ve muhâbere ve müzâkereye başlaması muvâfık değildir. Ancak Ermeni milletine karşı bir cemîle gösterilmiş ve Sovyet teşkîli teşvîk edilmiş olmak üzere Ermenistan'da başlayan inkılâbın emperyalist Taşnaklar aleyhine fi'îlî bir icrâatı ve Ermenistan'da ciddi bir Sovyet hükûmetinin teşekkülü görüldüğü takdîrde Ermeni murahaslarının yakında Bakü'ye vâsıl olacak Türk Hey'eti ile görüşmeleri mümkün olur tarzında umûmî bir sûret verilebilir. Fî 16/12/[13]36

Şark Cephesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 62: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Gümrü Barış Antlaşması'nın değiştirilmesi talebi hakkında Sovyet Ermenistan Dışişleri Komiseri Bekzadyan'a gönderdiği 19 Aralık 1920 tarihli Nota. Notada, Ermenistan'da Taşnakların iktidardan düşmelerinin TBMM Hükûmeti tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandığı, komünistlerin iş başına geçmiş olmasının bu memnuniyeti bir kat daha arttırdığı, ancak Ermenistan'daki hükûmet değişikliğinin hâlihazırda sırf bir şekil değişikliğinden ibaret olduğu, Taşnaklara karşı esaslı bir önlem alınmasının beklendiği, Gümrü Barış Antlaşması'nın neden değiştirilmesi gerektiğinin anlaşamadığı, bu konuda fazla ısrar edilmesinin Sovyet Ermenistan Hükûmetinin ismini değiştirmiş Taşnak Hükûmetinden başka bir şey olmadığı ve aynı emperyalist yolu takip edeceği zannını vermekten başka bir işe yaramayacağı ifade edilmektedir.

Erivan

Sovyet Ermenistan Hâriciye Komiseri Yoldaş Bekzadyan'a

11/12/1920 tarihli telgrafınıza [bkz. Belge 59] cevâbdır:

Ermenistan'da Garb ve bilhâssa İngiliz emperyalizminin hizmetine girmiş olan Taşnakların mevki-i iktidârdan sukûtunu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti büyük bir memnûniyetle karşılamıştır. Bunların yerine Rusya ve Türkiye milletleri arasında samîmî bir râbita vazîfesini görecek olan komünistlerin iş başına geçmesi üzerine işbu memnûniyetimiz bir kat daha artmıştır. Buna en büyük delil de Gümrü'ye dâhil olunca ora komünistlerini daha Ermenistan'da Taşnak Hükûmeti dururken derhâl re's-i kâra getirmiş olmamızdır. Ma'amâfih şimdiye kadar, ihtimâl henüz vaz'iyet-i dâhiliyenin takarrür etmemiş olmasındandır, Ermenistan'daki hükûmet tebeddülü sırf bir şekil değişmesinden ibaret olub Taşnaklara karşı esâslî bir tedbîr ittihâz eden yeni ve komünist esâsâtı dâiresinde idâreye başlanıldığı hakkında henüz bir emâre-i ciddiyye ve ma'lûmât-ı vâzihaya destres olamadık; binâenaleyh şimdilik icrâatınıza intizâr etmeyi tercih ederiz.

Mevâşî ve Gümrü'deki çocuklar mes'elesine Şark Cebhesi Kumandanlığınca Erivan'da bulunan mümessil-i askerimiz vâsitasıyla muvâfık cevâblar îtâ edilmiş olduğundan bunlara ilâve edilecek bir şeyimiz yoktur. Sulh mu'âhedesinin ta'dîlî mes'elesine gelince: Bunun neden icâb ettiğini anlayamıyoruz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti kendisini istemeyen ve başka bir devlete iltihâkı arzu eden ahâlî ile meskûn arâzîyi kat'îyen zir-i idâresine almamayı kendisine prensip ittihâz ettiğinden gâlib bulunduğu hâlde Taşnak Hükûmetinden böyle bir şey talep etmemiş ve sırf Türk ekseriyetiyle meskûn olan ve Taşnaklardan gördüğü zulüm üzerine ahâlîsi Ermenilerden fevkalâde tevahhuş eden yerleri istirdâd etmiştir. İşbu arâzîde evvelce re'y-i âmme mürâca'at edilmiş ve kâhhâr bir ekseriyetle Türkiye'ye rücû temennisi izhâr edilmiştir. Bu mahallerden, Taşnak zulmünün en müdhîş sûretde tatbîk edilmekte olduğu bir zamanda bile Büyük Millet Meclisimize müntehab meb'ûslar gelmiş ve halkın bize karşı merbûtiyeti bu sûretle bir kere dahâ sâbit olmuştur. Buna rağmen biz buralarını kılıncımızın kuvvetiyle istirdâd etmiş olmamak için tekrar re'y-i âmme usûlüne mürâca'at esâsını kabûl ettik. Yoldaş Troçki'nin Brest-Litovsk

müzâkerâtı esnâsında vâz' ve i'lân ettiği milletlerin mukadderâtlarına hâkim olmaları esâsına binâen buralarda Ermenistan'ın hiçbir hakkı olamaz. Bâ-husûs ki bu yerler Taşnaklara, kendilerine körü körüne hizmet etmeleri için İngilizler tarafından her türlü hukûk-ı insâniye pâymâl edilerek verilmiş yerlerdir. Binâenaleyh bu husûsda Ermeni Komünist Hükûmetinin fazla ısrâr etmesi kendisinin ismini değışdirmiş bir Taşnak Hükûmetinden başka bir şey olmadığı ve aynı emperyalist ve fütûhâtçı mesleği ta'kîb niyetinde bulunduğu zannını vermekden başka bir şeye yaramaz. Mu'âhedenin sâir mevâdında dahi i'tirâza değer ve bir gâlibin mağlûba zorla kabûl etdirdiği zehâbını tevîd eder bir madde görmüyoruz. Bizim Ermenilere bahşettiğimiz cemâ'at hukûkunun aynı mütekâbil Ermenistan İslâmlarına bahşettirdik. Ve Ermenistan'ın denizle muvâsalasını her sûretle teshîl etmemize mukâbil Ermenistan'ın da bilmukâbele Rusya ile muvâsalamızı teshîl etmesini talep etdik. Esliha mes'elesine gelince, Ermenistan'a karşı hiçbir sû-i niyetimiz olmadığıнын en büyük delîli memleketi müdâfa'a için her türlü tahkîmât yapmasına râzî olmamız ve onu yalnız tecâvüzî silâhlardan tecrîd etmemizdir. Ma'amâfih karîben Ruslarla akdolunacak konferansda bu bâbda verdiğimiz îzâhâtı tekrara ve inkâr kabûl etmeyen hakkımızı isbata hâzırız.

19 Kanun-ı Evvel [13]36 ve 173/6538
Ankara

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti
Umûr Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtâr

[Derkenar] *Ankara'dan gelip Şark Cebhesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa tarafından gönderilen işbu telgrafnamenin Moskova'da Çiçerin'e îsâl edilmek üzere Tiflis Sefarethanesine verilmesi ricâ edilmiştir.*

BELGE 63: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, iç gelişmeler nedeniyle Ermenistan halkının silahlarının alınmasına ilişkin bir talep ve teşebbüste bulunmadığı; Bolşeviklerin, Çarlık Rus ordusunun Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu vilayetlerinde bıraktığı silah ve malzemenin iade talebine olumsuz yanıt verilmesi gerektiği hususlarında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 16 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Aded 1688/100

16/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

C. 6/12/[13]36 ve 8955 şifreye [arşivimizde rastlanmamıştır]. Rus Murahhası Yoldaş Medivani Revan tarîkiyle Bakû'ye hareket etmiştir. Mûmâ-ileyh nezdinde yapılması iş'âr buyurulan teşebbüsâtın doğruca vekâlet-i celîlelerinden Çiçerin'e yazılması îcâb etmektedir.

2- Karadeniz'deki Aydın Re'îs ve Preveze ganbotlarının Trabzon'dan gönderilecek olan mürettebâtına i'âde ve teslim[i] hakkında vâki' olan ilk iş'âr-ı âlîleri vechle Medivani'nin teşebbüs ve tavassutu Gümrü'de iken tahrîren ricâ edilmiştir.

3- Sovyet Ermenistan Hükûmetinin sûreti arz edilmiş olan telgraflara Türk-Ermeni musâlahasının yeniden müzâkeresi hakkında bir teklîf ve mürâca'atda

bulunmasına ve Ermenistan'da bizce canlanmış sâbit bir vaz'iyetin takarrür etmemiş olmasına ve ahidnâme mücibince Ermenistan silâhlarının tarafımızdan bu vaz'iyetde talebi hâlinde müsbet bir netîce istihsâline ihtimâl verilmemesine binâen henüz Ermenistan ahâlisinin silâhlarının alınması hakkında bir talep ve teşebbüsde bulunulmamıştır. Esâsen Türk-Ermeni ahidnâmesinde Ermenistan eslihası hakkında mevcûd olan takayyüdât ve mutâlebât Ermenistan'ın emperyalist düşmanların tahrikât ve teşvikâtına yeniden âlet olmaması ve muhil-i âsâyiş-i ahvâlin husûl-i imkânına mahal bırakılmaması kaydıyla zikredilmişti. Tarafımızdan ahidnâmeye tevfikân vâki' olacak bir talebin bu tarzda verilecek bir cevâbla karşılanması da vârid olduğundan 7/12/[13]36 tarihli şifre ile arz ettiğim bu husûs hakkındaki kararın tesbît ve ona göre tevfik-i hareket olunmak üzere iş'ârı müsterhamdır.

4- Bolşeviklerin Rus ordusunun vilâyât-ı Şarkiye'de Harb-i Umûmî'de terk ettikleri esliha, levâzım vesâire hakkında mutâlebâtta bulunmadan evvel Çarlık Rusyası'nın memleketi ne hâle getirdiğini ve yapılan tahrîbâtın derecesini düşünmeleri lâzımdır. Bırakılan eşyâ, esliha Çarlığın tahrîbâtını hiçbir vechle ödeyemez ve binâenaleyh kâmilten istifâde edilmekte olan mevâd-ı mezkûreden hiçbir şey de verilemez. Trabzon'daki Bolşevik Konsolosu tarafından vâki' olan aynı mutâlebâta bu sûretle cevâb i'tâsını ve yüz verilmemesini [Üçüncü] Fırka [Üç] Kumandanlığına daha evvelki mürâca'atlarına cevâben yazmış olduğum berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 64: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gümrü Barış Antlaşması'nın uygulanması ve Sovyet Rusya ile diğer sorunların halledilmesi için Türk Heyetinin Ruslarla bir an önce müzakerelere başlamasının gerekli olduğuna dair görüşlerini TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 28 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

3656

Hâriciye Vekâletine

C. 24/12/[13]36 ve 695 şifreye [arşivimizde rastlanmamıştır]. Gerek Türk-Ermeni sulhünün tatbîk ve intâcı gerek Ruslarla aramızdaki diğer mesâ'il-i mu'allakanın te'mîn-i istihsâli için Hey'et-i Murahhasamızın Ruslarla müzâkerâta bir an [evvel] başlamasını, müzâkerâti az zamanda netîcelendirilecek kat'î teşebbüsât ve ta'kîbâtta bulunulması[nı] elzem görüyorum. Türk-Ermeni sulhü için şimdiiye kadar Şark Cebhesi tarafından Medivani nezdinde suver-i sâir ile yapılmış olan teşebbüsât Ermenistan'ın silâhlarını almak husûsunda mü'essir olmamak ve bu husûsda yapılmak lâzım geleceği hakkındaki mütâla'ât-ı âcizî muhtelif tarihlerde arz edilmiştir. Ma'amâfih Ermeni sulhünün intâcı için Hey'et-i Murahhasamızın Moskova'daki teşebbüsâtına takaddüm etmek üzere hükûmetimizin 24/12/[13]36 tarih ve 695 numarolu şifre ile iş'âr buyurulan nokta-i nazarının Hâriciye Vekâleti tarafından mü'essir bir lisânla doğruca ve derhâl Çiçerin'e yazılması, Ermeni sulhünün kat'iyen intâcı hakkındaki zarûretlerin mufassalan serdedilerek netîcenin bir an evvel istihsâline muvâfakat cevâbının Moskova'dan talep

olunması ve bu sûretle Hey'et-i Murahhasamızın teşebbüsât-ı âcile, kuvvet ve ehemmiyet-i mü'essire i'tâsının te'mîn buyurulması münâsib görülmekdedir. Ruslar bütün bunlara rağmen yine Ermenilere himâyekâr davrandıkları takdîrde bittabi' Gümrü'nün tahliyesi husûsunda tarafımızdan müşkilât ikâ'ı, üserânın i'âde edilmemesi ve hatta Garb'la anlaşma mecbûriyeti gibi tasaddiyâta tevessül olunur. Çiçerin'e makâmpenâhlarından ber-vech-i mazrûf Notanın tahrîri tensib buyurulduğu takdîrde muhteviyâtı bittabi' mahremâne olması lâzım gelecek olan ve Şark Cebhesi'ne şifre ile yazdırılacak olan mezkûr Notanın bir kurye vâstasıyla şifre ile Moskova'ya sür'at-i tebellüğü kâbildir. Arz olunur.

28/12/[13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 65: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Ermenistan Dışişleri Komiseri Bekzadyan'ın, Erivan'da Doğu Cephesi İrtibat Subayı olarak bulunan Binbaşı Bahaeddin Bey'e, Kars'a bir vekil göndermek niyetinde olduğunu söylediği, Sovyet Ermenistan'ın Kars'a bir memur göndermesinin uygun olmadığı, ancak Ankara'ya bir temsilci göndermelerinin kabul edilebileceği hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 29 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Kars
3781

Hâriciye Vekâletine

1- Şark Cebhesi irtibât zâbiti olarak Erivan'da bulundurulmakta olan Binbaşı Bahaeddin Efendi'ye bugün 29/12/[13]36'da Ermeni Hâriciye Komiseri Bekzadyan [tarafından] kendisinin salâhiyet ve sıfat-ı resmîyesi[nin] [de] ne olduğu ve kendilerinin Kars'a bir vekil gönder[il]mek niyetinde oldukları[ın] ve şifreli muhâberâtın ancak siyâsî ve salâhiyetdâr mümessillere mahsûs olduğu bildirilmiştir. Ermenilerin Kars'a sivil veya asker bir me'mûr göndermeleri muvâfık değildir. Ancak Ankara'ya bir mümessil göndermeleri şâyân-ı kabûldür. Tiflis'de olduğu gibi Erivan'da da bir siyâsî mümessilimizin bulunmasını vaz'iyet-i hâzıra icâbı pek mühim buluyorum. Tensib buyurulduğu takdîrde ahîren meb'ûslukdan isti'fâ eden Erzurum Meb'ûsu Süleyman Necati Bey'in Erivan Mümessili olarak gönderilmesini arz ve teklif ederim. Bu hâlde Bahaeddin Efendi de mümessil-i siyâsiyemiz nezdinde emir askeri olarak kalır. Bu bâbdaki emr-i devletlerinin serf'an tebellüğü müsterhamdır.

29/12/[13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

II. BÖLÜM

SOVYET RUSYA İLE İLİŞKİLER

BELGE 1: 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Azerbaycan'da kontrolü ele geçirmeye başlayan Bolşeviklerle anlaşmak üzere Bakü'ye askerî bir heyetin gönderilmesi hususunda Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 18 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Bakü'ye gönderilmesi düşünülen askerî heyete verilecek beş maddelik talimat da yer almaktadır.

Gâyet aceledir.

Erzurum
18/4/[13]36

Hey'et-i Temsiliye'ye

C. 17/4/[13]36

1- Baha Said Bey'e lâzım gelen ihtârât ve vesâyânın îfâsı yine Hey'et-i Temsiliye tarafından yapılmalı ve mûmâ-ileyhin evzâ ve harekâtından hey'et-i muhteremeyi tenvîr ve haberdâr buyurulması daha muvâfık olacaktır.

2- Asıl mühim ve müsta'cel olan maddeye gelince 10 Nisan sene [13]36'da mufassal arz ve takdîm vechle hey'et-i merkeziyenin sür'at-i ta'yîn ve i'zâmıdır. Ma'alesef vakit o kadar gecikmiş ve kanâ'at o derece ilerlemiştir ki bu hey'etin intihâbı ve i'zâmı da [*deşifre edilememiş*] birinci safhaya yetişemeyecektir. Hâlbuki âtî-i karîbde Kafkasya'da vukû'ât infilâk edince millet nâmına [*deşifre edilememiş*] İslâmiyet ve milletin âmâl-i mes'ûlesine muvâfık hiçbir müzâkere yapılab ilhâz [*deşifre edilememiş*] harekât nokta-i nazarından askerî bir plan bile gösterilmemiş olduğundan ağleb-i ihtimâlât Elviye-i Selâse dâhilinde karşı karşıya gelecek bazı anlaşmazlıklar[*dan*] vukû' bulabilecektir. Bunun için Hey'et-i Temsiliye'nin ilhâz edeceği hey'ete takdîm etmek ve yalnız askerî nokta-i nazarından ehliyet ve kifâyeti kolorduca mücerreb olan Trabzon'da Alay Kumandanı mümtâz Binbaşı Ali Rıza Bey'in refâkatine bir zâbit ilâvesiyle hemen Bakü'ye göndermeyi muvâfık görüyorum. Ondan sonra bu yolda hey'et-i muhtereme büyük ve umûmî [*deşifre edilememiş*] dâiresinde müzâkereye müsâra'at eder. Görüşülecek ve tesbît edilecek mevâdî zeylen arz ediyorum. Bu bâbdaki karar ve mütâla'alarının müsâra'aten inbâ buyurulmasını istihâm eylerim. Bakü'ye gönderilecek askerî hey'et-i murahasaya verilecek ta'lîmât ber-vech-i âtî olacaktır.

1- Emperyalist hükûmetler aleyhine harekâtı ve bunların taht-ı tahakküm ve esâretinde bulunan mazlûm insanların tahlîsi gâyesini istihdâf eden Bolşeviklerle tevhd-i mesâ'î ve harekâtı kabûl ediyoruz.

2- Bolşevik kuvvetleri Gürcistan üzerine harekât-ı askerîye yapar veyahud ta'kîb edeceği siyâset ve göstereceği te'sîr ve nüfûzla Gürcistan'ın da tamamen Bolşevik idâresini kabûl etmesini ve Bolşevik ittifâkına dâhil olmasını ve içlerindeki İngiliz kuvvetlerini çıkarmak üzere bunlar aleyhine harekâta başlamasını te'mîn ederse Türkiye Hükûmeti de emperyalist Ermeni Hükûmeti üzerine harekât-ı askerîye icrâsını ve Azerbaycan Hükûmetini Bolşevik zümre-i düveliyesine idhâl etmeyi ta'ahhüd eyler. Binâenaleyh Azerbaycan üzerine Rus Bolşevik harekât-ı askerîye icrâsına lüzûm görmüyoruz.

3- Türkiye kuvvetleri hâlen Ermeni Hükûmetinin idâresi altında bulunan arâzîyi işgâl etdikden sonra ekseriyet-i kâhiresi İslâm olan mezkûr mıntıkada kuvvetle teşkilât-ı askerîye vücûda getirecek ve usûl-i idâreyi tanzîm ve te'sîs eyleyecektir.

Madde 4- Âtiyen Bolşevik esâsât ve programına göre emperyalist hükûmetler

aleyhine harekâtın te'mîn[i] için Türkiye Bolşevik Hükûmetinden para, erzak ve cebhâne husûsunda a'zamî mu'âvenet taleb ve ricâ eyler.

5- Bundan mâ'adâ husûsâta âid müzâkere ve mukâvele Hey'et-i Temsîliyece gönderile[cek] hey'et-i murahhasa tarafından akdedilecektir.

Fî 22 minhü

15. K[olordu] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 2: Mustafa Kemal Paşa'nın, Bakü'ye gönderilmesi öngörülen askerî heyete verilecek talimatta yapılan değişikliklere ilişkin 15. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 26 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, talimatın yanısıra, mali sıkıntıların olduğu, iletişimin kesilmesinden dolayı İstanbul'dan para gelmediği, vilayetlerin yerel gelirlerle yönetilmelerinin imkânsız olduğu, bu nedenle Bakü'ye gönderilecek heyetin Azerbaycan Hükûmeti nezdinde mümkün olan yardımın, hatta borç paranın temini için gerekli girişimlerde bulunmasının da uygun olacağı kaydedilmektedir.

15. K[olordu] Kumandanlığına

Zâtîdir.

C. 22

Bakü'ye gönderilecek hey'et-i askeriye verilecek ta'limât-ı âlîlerinde ta'dil edilen mevâd ber-vech-i zîr arz olunur.

1- Emperyalist hükûmetler aleyhine harekâtı ve bunların taht-ı tahakküm ve esâretinde bulunan mazlûm insanların tahlîsi gâyesini istihdâf eden Bolşevik Ruslarla tevhd-i mesâ'î ve harekâtı kabûl ediyoruz.

2- Bolşevik kuvvetleri Gürcistan üzerine harekât-ı askeriye yapar veyahud ta'kîb edeceği siyâset ve göstereceği te'sîr ve nüfûzla Gürcistan'ın da Bolşevik ittifâkına dâhil olmasını ve içlerindeki İngiliz kuvvetlerini çıkarmak üzere bunlar aleyhine harekâta başlamasını te'mîn ederse Türkiye Hükûmeti de emperyalist Ermeni Hükûmeti üzerine harekât-ı askeriye icrâsını ve Azerbaycan Hükûmetini de Bolşevik zümre-i düveliyesine idhâl etmeyi ta'ahhüd eyler.

3- Evvelâ millî topraklarımızı taht-ı işgâlinde bulunduran emperyalist kuvvetleri tard ve âtiyen emperyalizm aleyhine vukû' bulacak mücâdelât-ı müşterekemiz için kuvâ-yı dâhiliyemizi ta'azzuv etdirmek üzere şimdiden ilk taksîd olarak beş milyon altının ve takarrür etdirilecek mikdarda cebhâne vesâir vesâ'it-i fenniye-i harbiye ve malzeme-i sıhhiyenin ve yalnız Şark'da icrâ-yı harekât edecek olan kuvvetler için erzâkın Rus Sovyet Cumhuriyetince te'mîni lâzımdır.

Müzâyaka-i mâliyemiz ma'lûm-ı âlîleri olduğundan İstanbul ile kat'-ı alâka edilmesinden dolayı Dersaadet'den para celbi de kâbil olmadığından vilâyâtın vâridât-ı mahalliyeleriyle te'mîn-i idâreleri müstahildir. Bakü'ye gönderilecek hey'et Azerbaycan Hükûmeti nezdinde teşebbüsât-ı lâzımede bulunarak mümkün olan mu'âvenetin hatta istikrâzın icrâsına da sarf-ı mesâ'î eylemesi münâsibdir efendim. Fî 26

Mustafa Kemal

BELGE 3: 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM'nin Moskova'ya göndereceği teklifname, Bolşeviklerin ilerleyişinden kaynaklı Kafkasya'daki gelişmeler, Enver, Talat, Cemal, Halil ve Nuri Paşalar hakkında TBMM Başkanlığına gönderdiği 5-6 Mayıs 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Bakü Komünist Partisi aracılığıyla Moskova Bolşevik Şurasına ulaştırılacak üç maddelik teklifnamenin Bayazıt-Nahçıvan yoluyla gönderileceği belirtilmekte; Kafkasya'daki gelişmelere değinilmesinin ardından daha önce Moskova'ya gönderilmesi teklif edilen heyet konusu TBMM'nin dikkatine bir kez daha getirilmekte ve yetkili bir heyetin hemen yola çıkarılması gerektiği kaydedilmektedir. Devamla, adigeçen Paşaların Bolşeviklerle ve Moskova ile gerçek bir temas ve alakayı muhafaza ettikleri ifade edildikten sonra Bolşeviklerin Anadolu sınırlarına kadar gelmesi vesilesiyle adigeçen Paşaların da Anadolu'ya gelmek istemelerine dair endişelerine ve bu bağlamda Anadolu hareketinin amacına yer verilmekte, Doğu ve İslam Türk âleminde Enver ve Talat Paşaların büyük şöhretleri olduğundan bu şahısları gücendirmemenin ve onurlarını kırmamanın yararlı olacağı, Paşaların ünvan ve çalışmalarından Doğu'da yararlanmak gerektiği ifade edilmekte, adigeçenler hakkında izlenmesi gereken siyasete dair görüşleri aktarılmakta ve konunun ciddiyetle müzakere edilip en makul kararın alınıp bildirilmesi istenmektedir.

Zatâ mahsûsdur

Erzurum
5-6/5/[13]36

Millet Meclisi Riyâsetine

Bakü Komünist Fırkası vâsıtasıyla Moskova Bolşevik Şûrâsına iblâğ olunacak Meclis-i Âlînin teklîfnâmesi derhâl Trabzon'a verilmiş ve muktezî tedâbîr yapılmış ise de Bolşevik İslâm ordusunun sükûnetle ve hüsn-i kabûl ve istikbâl sûretiyle Azerbaycan'a girmesinden mütehasıl vaz'iyet-i cedîde üzerine Batum ile Bakü muvâsalası İngilizlerin te'siriyle kapanmıştır. Bu tarikle îsâline çalışılan hareket bu kere Bayezid ve Nahçıvan tarikiyle ve On Birinci Fırka tarafından müntehab güzîde zâbitân vâsıtasıyla dahi gönderileceğinden buna âid tedâbîr de istikmâl kılınmıştır. Ancak Azerbaycan'a giren İslâm ordularının bir kısmı Karabağ üzerinden Ermenistan'a karşı harekete [karşı] hazırlanmakta oldukları Erivan havâlîsinden mevsûkan bildirildiği gibi son ma'lûmâta nazaran Gürcistan, Bolşeviklere karşı seferberlik yaptığı cihetle Azerbaycan cebhesinde muhtelif Bolşevik kıta'âtının Gürcistan hudûdlarına teveccüh ettiği de anlaşılmaktadır. Bu vakâyi'nin zuhûr ve cereyânı bizi ağleb-i ihtimâlât yakın zamanda İslâm Bolşevik ordularının aksâmıyla birleşdirecek ve te'âtî-i efkâr ve müşâreketeye tabî'î bir sevk ile icbâr ed[il]ecektir. Binâenaleyh Moskova'ya gitmek üzere sür'at-i ihzârını arz ve teklîf ettiğim büyük [deşifre edilememiş] hey'et-i muhteremelerine bir kere daha nazar-ı dikkat-i sâmilelerini ehemmiyetle celbeylerim. Şimdiye kadar milletin lisân-ı taleb ve mes'ûliyetde hakîkî mümessil sıfatıyla kimse ile henüz temâs ve müzâkereye gelmemiş olan Bolşevik Karârgâh-ı Umûmîsinin ilk vâsıtalarıyla olacak temâsda te'âtî edilecek hiçbir fikre ve salâhiyât-dâr bir hey'ete mâlik olmamak iyi bir şey olmayacaktır. Salâhiyât-dâr hey'etin hemen Erzurum'a müteveccihen yola çıkarılması elzemdir. Hukûkşinâsdan gayri bazı a'zâlar Erzurum'dan dahi ikmâl olunabilir. Hâdisâtın inkişâf etmiş olan safahâtına göre daha bazı mevâd-ı mühimmenin şimdiden Meclis-i Âlî tarafından hal ve tesbît ve alâkadârâna iblâğ olunması da pek elzem ve zarûrîdir. Buraya gelen Mîralay Kazım

Bey'in vermiş olduğu ma'lûmâtından, bahseyletiği muhâberât[dan] anlaşılıyor ki Enver, Talat Paşalarla rüfekâsı Bolşeviklerle ve Moskova ile hakîkî bir temâs ve alâkayı muhâfaza etmekte ve zât-ı sâmilere de bu mecrâyâ muhâbere sûretiyle vâkıf bulunmaktadır. Binâenaleyh muhtâc-ı hâl ve iblâğ-ı husûsât şunlardır: Yarın Bolşevik orduları hudûdlarımıza gelirken ve Türkiye'nin halâsı ve mukadderâtı ve müstakillen beşerin halâsı nâmına yapılacak müzâkerât sırasında İslâm orduları aksâmına istinâden veyahud da Anadolu'da yeniden İngiliz aleyhinde açılmış olan mücâdelâta iştirâk emeliyle Enver, Talat, Cemal Paşalarla rüfekâsı ve kezâ Halil ve Nuri Paşalar gelirlerse bunlar nasıl telakkî ve kabûl olunacaktır? Şûrâsı[z], meşveretsiz ferdî kararlar yüzünden vatan ve hayâtın bugünkü enkâz-ı mevcûdesin[ein] nelere tâlîb olduğu ma'lûm-ı devletleridir. O hâlde bu zevât gelir ve onlar da bu kere i'âde-i haysiyet nâmı altında yeni bir intikâm sevdasına teba'an işe karışmak ve hatta baş olmak ve daha basiti de komite cereyânlarını feverâna getirmek isterlerse millet bunu nasıl telakkî ve ne derecede kabûl ve himâye ve müsâmaha edecektir? Bütün bu işlerin avâkıbını derin bir nazar-ı müsmir fikirlerle tahlîl ve ondan sonra tesbît lâzımdır. Bundan başka bugünkü şekl-i tesânüde kadar getirilmiş olan Anadolu harekâtı ancak [*deşifre edilememiş*] halâs-ı vatan gâyesini istihdâf eden umûmî bir milliyetperverlik cereyânı [*deşifre edilememiş*] ve ta'kîb ve bu gâyeler hâricce ve cihâna karşı da ta'kîb ile arz ve izhâr olundu. Bütün cihânda iknâ' edilebilen aksâmında bu fikrin husûl ve intişârına çalışıldı. Kanâ'at [*deşifre edilememiş*] veyahud da Anadolu çürük temeller ve gizli [*deşifre edilememiş*] emeller [*deşifre edilememiş*] gösterib [*deşifre edilememiş*] çalışan dâhilî, hâricî düşmanlarımızdan bütün harekât ve Kuvâ-yı Milliye'yi ancak çerçevesi dâhilinde ve Avrupa'da bulunan firâriilerin ahlâfı tarafından tedvîr olunmakta ki bir cereyân-ı muzır ile bu ana kadar da ale'd-devâm aleyhimizde düşmanların [*deşifre edilememiş*] ve menfa'atine bir [*deşifre edilememiş*] ve hücum idâme ettirmektedirler. Hâl bu merkezde iken şimdi hâricdeki Paşalar dâhilî ve hâricî düşmanlarımızın müdde'ayâtı artık şahidsiz bir sûrette âlem nazarında tecellî edib [*deşifre edilememiş*] bundan başka millet hâricdeki zevâtı ve onların bilâ-vâsita dâhilde gösterecekleri cehd ü gayret ve velev ki en yüksek bir vatanperverlik zemîninde [*deşifre edilememiş*] olsun birçok âlâm ve mesâ'ibi gören milletin hey'et-i umûmiyesi olmak itibârıyla milletin hazmedib edemeyeceğini yine millet sorub onların kalbini ve lisânını söyletmek mecbûriyeti vardır. [*deşifre edilememiş*] beraber hâricde olan bu zevâtın izzet-i nefsinin kırmamak ve inkisâra düşürmemek muktezâ-i menfa'atimizdir. Zîrâ tamamıyla ta'ayyün ediyor ki Enver ve Talat Paşaların ve hâssaten Enver Paşa'nın Şark ve İslâm Türk âleminde büyük şöhretleri vardır. Moskova Sovyet Hükûmeti bile Şark ve İslâm âlemini tahrik için bunların unvânlarından istifâde ediyor. Şu takdîrde tekevvün [eden] bugün bu ahvâl ve ledünniyât[ı] karşılaşıldırarak en ma'kûl ve [*deşifre edilememiş*] bir karar ittihâzı muvâfık olur. İhtimâl ki Paşaların Şark âlemindeki unvân ve mesâ'isinden istifâde etmek, İngilizler aleyhinde parlayan ateşi müntehâsına kadar vardırmaq için Şark'da ittihâz edecekleri bir merkezden ale'd-devâm Şark nâmına teşkilât ve propaganda yapmak ve zâten Bolşevik âlemi nezdinde milletimizi tanitarak ve vatan ve milletimiz nâmına propaganda edecek hâricî bir komitemiz de mevcûd olmamasından nâşî Bolşevik planlarının hutût-ı asliyesi üzerinde hâricen çalışmalarının fâ'ideli olacağını anlatmak ve münâsib vâsıtalarla Anadolu ricâlî ile de temâsılarını muhâfaza etmek ve fakat her hâlde ve bugün Anadolu hudûd ve mesâ'isini ve şekl-i idârisini yalnız Anadolu'da mevcûd olan

[deşifre edilememiş] terk ile bir tarz-ı hal ve te'lif bulmak ve bunu ilk temâsda veyahud imkânın bahşedeceği ilk müsâ'id fırsatda kendilerine iblâğ eylemek lâzım gelir. Halil ve Nuri Paşaların da dâhilde değil hâricde müsmir ve azamî sûrette çalışdırılması lâzımdır. Müşârün-ileyhim meselâ Bolşevikler Musul' [uda], Bağdad ve İran havâlisinde umûmî bir hareket yapmak isterlerse bu planın tatbîk ve icrâatında pek müsmir ve kavî vâsitaları ve kumanda hey'etleri olabilirler. İşte pek mühim olan ve şimdiden mevzû bahis ve takdîr olması lâzım gelen husûsâtı gerek Meclis-i Âlînin bir ferd ve a'zâsı ve gerekse Şark Cebhemizin bir mes'ûl[ü] sıfatıyla bu ma'rûzâtımı takdîm ediyorum. Bu bâbda milletin ruhundan nebe'ân eden hakîkî âmâlî ve buna müstenid tedâbîr ve tekâlîfi ya Hey'et-i Umûmiyede ya Meclis-i Âliye karşı mes'ûl Vükelâ-yı İcrâ'iyede kemâl-i ciddiyetle mevzû-ı müzâkere buyurulub ona göre ta'lîmât-ı lâzıme ve sahîha verilmesine delâlet ve inâyet buyurulmasını arz ve ricâ eyleyim.

15'inci K[olordu] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 4: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, TBMM'nin görüşünün Bolşeviklerle temas edilmesi, maddi ve fiili bir ortak taahhüt temininden önce Türkiye'nin sınır dışında askerî harekâta başlamaması merkezinde olduğu; Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beylerin 11 Mayıs 1920'de Ankara'dan hareket edecekleri, Erzurum'da heyete katılacak askerî üyelerin hazırlanması hususlarında 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 10 Mayıs 1920 tarihli şifre telgraf.

Erzurum

10 Mayıs [1]336

15'inci K[olordu] Kumandanı Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine şifre

C. 5/6 ve 6/7 Mayıs [1]336 şifreye.

1- Meclis-i Millî'nin nokta-i nazar-ı esâsîsi Bolşeviklerle temâs ve maddi ve fi'îli bir ta'ahhüd-i müşterek te'mîninden evvel tarafımızdan hudûd hâricinde harekât-ı askeriyeye başlanmaması merkezindedir.

Binâberîn âkdemce de arz ve iş'âr kılındığı üzere ileri harekâtın böyle bir i'tilâfa ta'lîki zarûrîdir.

2- Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beyefendiler yarın Erzurum'a müteveccihen Ankara'dan hareket ediyorlar. Oraca kendilerine ilhâk edilecek olan askerî a'zânın ihzâr buyurulmasını ricâ ederim.

3- Enver ve Halil Paşalar hakkındaki nokta-i nazar-ı devletleriyle tamamen hemfikiriz ve kendileriyle ancak tensîb buyurulan şekilde teşrik-i mesâ'îf edilecektir efendim. İsmet*

Büyük Millet Meclisi Re'îsi
Mustafa Kemal

* Hazırlanan cevabi yazının Mustafa Kemal Paşa'ya arz edilmeden önce İsmet Bey tarafından görüldüğü, adigeçenin belgedeki üçüncü maddenin üstünü çizdiği, çizdiği maddenin üst tarafına kendi imzasını attığı, bunun ardından belgenin Mustafa Kemal Paşa tarafından imzalandığı anlaşılmaktadır.

BELGE 5: 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, ileri harekât hakkındaki telgrafına yanıt beklediğine ve Bekir Sami ile Yusuf Kemal Beylerin Erzurum'a hareketlerine dair TBMM Başkanlığına gönderdiği 12-13 Mayıs 1920 tarihli şifre telgraf.

Erzurum
12-13/5/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

C. 10/5/[13]36 şifreye:

1- İleri harekât hakkındaki 9/5/[13]36 tarihli mufassal şifreli telgrafımın cevâbına muntazırım.

2- Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beyefendiler ne vâsita ile hareket etdiler? Müşârün-ileyhimânın sür'atle Erzurum'a muvâsalatlarını te'mîn için bir binek otomobiliyle bir kamyon Suşehri'ne gönderilecektir. Suşehri'ne kadar da Üçüncü Kolordu veya Amerikan otomobilleriyle tesrî-i hareketlerinin te'mîn buyurulmasını ricâ ederim.

15'inci K[olordu] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 6: Heyetin iki üç güne kadar hareket edeceği, askerî heyetin hazırlanması ve Ermenistan hakkında önceden verilen talimat çerçevesinde hareket edilmesinin siyaseten uygun olacağı hususlarında 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderilen telgraf.

15. K[olordu] K[umandanı] Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine

C. Hey'et-i Murahhasa iki üç güne kadar hareket edecektir. Hey'et-i askeriyenin şimdiden oraca ihzârı mütemenna ve Ermenistan hakkında evvelce verilen ta'limât dâhilinde hareket[in] şimdilik muvâfık-ı siyâset olacağı ma'rûzdur.

BELGE 7: 3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'in, Almanya'dan Moskova'ya geçen Cemal Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektubunu 15. Kolordu Komutanlığına ilettiği 14 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf. 3 Haziran 1920 tarihli mektupta, Cemal Paşa, Sovyet Rusya ile Türkiye arasında ittifak esaslarını müzakere etmek ve Rusya'nın Türkiye'ye yardımını sağlamak için Moskova'ya geçtiğini ifade ettikten sonra Almanya'dan Moskova'ya gelme sürecinden, Moskova'da iletişime geçtiği Türklere, Mustafa Kemal ve Millî Mücadele hakkındaki olumlu görüşlerinden bahsetmekte, Ankara Hükûmetinin Bolşevik Hükûmetine yaptığı ilk teklif ve kendi hususi değerlendirmesi çerçevesinde Sovyet Rusya'ya yapmak istediği teklifleri biri açık, biri gizli olarak iki itilafname suretinde gönderdiğini belirtmektedir. Devamla, gizli itilafnameye ve kendisinin yapmak istediklerine dair bilgi verdikten sonra konuya ilişkin Mustafa Kemal Paşa'nın onayını ve yazılı emirlerini istemekte ve Sovyet Rusya'dan beklentisine değinmektedir. Cemal Paşa'nın mektuba sonradan yaptığı eklemeye [zeyil], Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye cevabi tekliflerini okuduğunu, bu tekliflerin kendisi tarafından yapılması düşünülen

bütün teklifleri içerdiğini, bu nedenle kendi tekliflerine dair hazırladığı taslağı göndermeye gerek kalmadığını belirttiikten sonra Sovyet Rusya'nın yaptığı tekliflere yer vermiştir.

14/6/[13]36

15. K[olordu] Kumandanlığına

Cemal Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya yazılan mektûb ber-vech-i zîr ma'rûzdur. Mahreci Moskova, tarihi 3 Haziran sene 1920.

Kardaşım Mustafa Kemal Paşa:

Talat Paşa ile sebke eden muhâberâtı[nm]ız netîcesinde takarrür etmiş olduğu üzere Bolşevik Rusya Hükûmeti ile Türkiye arasında bir ittifâk esâslarını müzâkere etmek ve Rusya'nın Türkiye'ye mu'âvenetini te'mîn eylemek ve ale'l-husûs İran ve Hindistan dâhilinde ihtilâller ikâ' ederek İngilizleri son derece müşkilâta uğratmak mesâ'ilini kararlaştırmak üzere Moskova'ya geldim. Almanya'dan Rusya'ya gelmek için dört aydan beri birçok vesâ'ite mürâca'at etmiş ve iki defa tayyare ile uçarak ölüm tehlikeleri geçirdim. Nihâyet Almanya'dan Rusya'ya i'âde olunan Rus üserâsı miyânında Rus esîri olarak karışmak ve onlarla birlikte seyâhat etmek mümkün olacağını düşündüm. Ve Mayıs'ın on sekizinci Salı günü akşamı beş yüz Rus esîri miyânında Ştetin'de [Szczecin] vapura bindim. Mayıs'ın yirmi üçüncü Pazar günü Finlandiya Körfezi sahilinde Rusya hudûdu üzerinde bulunan Narva kasabasına vâsıl oldum. Ertesi gün Petersburg'a muvâsalat edince artık bundan sonra sevgili memleketim için kemâl-i ciddiyetle çalışabilecek bir sahaya girmiş olduğumdan dolayı son derecelerde sevindim. 27 Mayıs sene 1920 Perşembe günü öğle vakti Moskova'ya geldim. Doktor Bahaeddin Şakir ve Bedri Beyler de benimle beraberdirler. Buraya gelir gelmez Halil Paşa'nın Doktor Fuad Bey'le beraber bizden evvel buraya gelmiş olduklarını ve üç dört gün evvel sizin tarafınızdan bir kurye zâbiti geldiğini haber aldım. Bizi de onların sâkin olduğu binaya misâfir etdiler. Sizden pek çok haberler aldım. Mücâhedâtınızdan ne büyük bir azim ve îmân göstermekte olduğunuzu kemâl-i iftihârla öğrendim. Zaten sizden intizâr olunan hareket de bu idi. Mustafa Kemal emîn ol ki memleket kurtarılacak ve bu kurtuluş münhasıran kahramanlığı ve esârete karşı nefreti her türlü şübheden âzâde olan Türk unsuruna sizin telkîn etdiğiniz vecd ve îmân sâyesinde kâbil olacağı için Mustafa Kemal nâmı Şark ve Türk muhlisleri arasında en büyük bir mevki'î işgâl edecek. Şimdi buralarını bırakalım da işimize bakalım. Bolşevik Rusya Hükûmetine yaptığımız teklîfnâmeyi okudum. Geldiğim gün Üçüncü Enternasyonal Re'isi Yoldaş Radek ile görüşdüğüm zaman sizin teklîfâtınıza karşı Bolşevik Hükûmetinin bir iki güne kadar cevâb vereceğini söylemişti. Cevâbın bugün verilmesi mukarrerdir. Ben de bugün tekrar Yoldaş Radek ile görüşeceğim. Daha evvel size verecekleri cevâbı okuyacağım için tarafımdan vâki' olacak teklîfât ona göre ta'ayyün edecektir. Ben, Talat ve Enver Paşalarla müzâkerelerimiz, Talat Paşa'nın Roma'da Edib Bey'le mükâlemâtı, sizin Bolşevik Hükûmetine yaptığımız ilk teklîf ve kendi mütâla'ât-ı husûsiyemden mühim olarak Ruslara yapmak istediğim teklîfâtı biri açık ve diğeri hafî olmak üzere iki i'tilâfnâme sûretinde yazdım. İkisinin de birer sûretini leffen size gönderiyorum. Bu akşam okumaklığım muhtemel olan Rus mukâbil teklîfi üzerine bunun metninde bazı ta'dîlât [*deşifre edilememiş*] lüzum görürsem ba'dehu o ta'dîlâtı da yaparım. Hafî teklîfnâmede İran ihtilâl

harekâtını idâre edeceğinden bahsettiğim Türk Ceneralı Halil Paşa'dır. Hindistan ihtilâlini idâre edeceğini söylediğim Türk ceneralı de benim. Taşkend'e gitmek, oradan Hindistan dâhilinde ihtilâller tertîb etmek emeli bir seneden beri benim bütün ruh ve fikrimi işgâl eden bir emeldir. Buna ahdetdim. Her türlü mevânî'î kırarak bu emele vâsıl olmaya çalışacağım. Fakat bittabi' Ruslar buna muvâfakat ederlerse Türkiye'deki arkadaşlardan bazılarını yanıma almak isteyeceğim. Sen buna muvâfakat edeceksin değil mi? Bilhâssa Batum'un istirdâdı sırasında fırka kumandanlığı yapmış olan Erkân-ı Harbiye Mîralayı Kazım Bey'le, Dördüncü Ordu'da benim menzil müfettişliğimi yapmış olan ve şimdi Erzurum'da bulunan Mîralay Kazım Bey'i almak isterim. Ve daha bazı kıymetli arkadaşları etrafıma toplamak arzu ederim. Ma'a-hazâ daha şimdilik bunun vakti gelmemiş olduğundan tafsilâta girişmiyorum. Şimdi sizden ricâ edeceğim mes'ele şudur. Bu mektûbumu ve melfûf i'tilâfnâme müsveddelerini alır almaz şâyed bu teklîfâta esâs itibâriyle muvâfakat ediyorsanız bana Kazım Karabekir Paşa vâsıtasıyla telgrafla Bakü'deki adrese bir şifre yazarsınız. Benim için yazacağınız telgrafın adresi şöyle olsun. Bakü'de İhtilâl Komitesi a'zâsından Mirza Davud vâsıtasıyla Moskova'da Taştımurof'a. Şimdiki hâlde isim Taştımurof'dur. Bu telgrafda fikirlerinize esâs itibâriyle muvâfakat ederim. Tafsilât postadadır. Yahud fikirlerinize muvâfakat etmem. Tafsilât postadadır. Aynı zamanda bir kurye zâbiti ile hemen Moskova'da benim nâmıma tahrîrî emirlerinizi gönderirsiniz. Şâyed sizden böyle bir haber alamaz isem ve Ruslar benim teklîfâtımı kabûl ederlerse onlarla parafe edeceğim. Mu'âhedenâmeleri sizin tasdik ve kabûlünüze arz edilmek üzere hemen size göndereceğim. Enver Paşa Moskova'ya gelmek üzere Berlin'den hareket etdi ise de ma'atte'essüf yolda bir arızaya uğradı. Bir iki haftaya kadar o arızadan kurtularak buraya gelmesi kaviyyen me'mûldür. İ'tilâfnâmede merkezi Moskova'da bulunacağı beyân olunan ceneralden maksad Enver Paşa'dır. Zannediyorum ki, Şark'da İngilizler aleyhine yapabileceğimiz teşebbüsâtın had-i a'zamîsini bu teklîfâtım teşkîl eder. Allah verse de Ruslar bu fikirlerimi kabûl etseler. Suriye ve Irak ve Mısır'da sizin yapmakda olduğunuz teşebbüsât hakkında bana bir parça ma'lûmât vererseniz teşekkür ederim.

Berlin'deki teşebbüsât hakkında Talat Paşa size [*deşifre edilememiş*] verdiği[ni] için ben bunlardan bir şey bahsetmiyorum. Şimdilik size yazacak başka bir şeyim kalmadı. Rûfekâ-yı mesâ'înize ayrı ayrı selâmlar ve hürmetler takdîm eder ve cümlemiz için Cenâb-ı Hak'dan muvaffakiyetler temennî ederim. Kemâl-i samîmiyetle ve iştiyâkla gözlerinden öperim. Kardeşim.

İmzâ: Cemal

Zeyl: Şimdi Rusların size yazdığı cevâbı okudum. Bu cevâb tamamen arzu ettiğimiz şekilde yazıldığı ve benim tarafımdan yapılacak bütün teklîfâtı hâvî olduğu için tarafımdan yapılacak teklîfâta dâir hâzırladığım müsveddeyi leffen göndermeye lüzûm kalmadı. Binâenaleyh size teklifler şudur: Hemen Moskova'ya bir sefirinizi gönderiniz. Bana kalırsa sefiriniz ne kadar çabuk gelirse işleriniz o kadar çabuk görülür. Sâniyen burada büyük nüfûzu hâvî olan Ruslardan Üçüncü Enternasyonal Re'îsi Kamarad Radek size şöyle bir teveccühde bulunuyor. "Türkiye'nin grubdaki mevki-i ma'nevîsi Ermeni mes'elesinden dolayı gâyet nâzîkdir. Bugün Rusya dâhilinde teşekkül etmiş olan Ermenistan'a Türkiye arâzisinden ufak bir fedâkârlık yapacak olursanız

bu fedâkârlık sizin mevki'-i ma'nevînizi son derecelerde takviye edecektir. Bu fedâkârlık yalnız pek cüz'i bir zaman için olacağına hiç şübhe yokdur. Fakat her hâlde zaman-ı hâzır için sizin hakkınızda o kadar büyük bir fâ'ide te'mîn edecektir ki bunun derecesi her türlü tahmînin fevkindedir. Binâenaleyh bu fedâkârlığı ihtiyâr ediniz." Bu tavsiyeye ben şu cevâbı verdim. "Ermeniler Türkiye'den bazı arâzî istiyorlar. Türkiye ise Ermenilere bir şey vermek istemiyor. Rusya Hükûmet-i hâzırası iki taraf arasında mutavassıtlık yapmak istiyor. O hâlde mutavassıt olmak isteyen sizler bize müşterek bir teklîf yapınız. Bu teklîfi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderiniz, onlar bunu tedkîk etsinler ve size lâzım gelen cevâblarını versinler. Biz burada size hiçbir va'adde bulunmaya kat'iyen salâhiyetdâr değiliz. Yalnız bize kalırsa Türkiye'nin Ermenistan'a civâr aksâmı hakkında mahallinde tedkîkât yapmak için Rus ve Türk ve Ermeni murahhaslarından mürekkeb bir komisyonu göndermek mümkün olacağını zannederiz." Bu mükâleme üzerine yakında size Ermenistan mes'elesinin sûret-i halline dâir düşündükleri husûsâtı hâvî bir teklîf yapacaklarını söylediler. İşte kardeşim buradaki ahvâl bundan ibâretidir. Ruslar bana Afganistan ve Hindistan ihtilâl teşebbüsâtının idâresini tevdi' etmeyi bugün kabûl etdiler. Zannediyorum ki, bir hafta on güne kadar Taşkend'e hareket edeceğim. İran ihtilâl harekâtını da Halil Paşa'ya tevdi' edecekler. İşlerimiz pek yolunda gidiyor. Ve bana pek büyük ümîdler bahşeyliyor. Cenâb-ı Hak cümlemizin mu'îni olsun. Gözlerinizi öperim. Kardeşim. İmzâ Ahmed Cemal.

3. Fırka K[umandanı] Rüşdü

Bu raporum zannederim ki bura ahvâli hakkında size bir fikir icmâli i'tâ eder. Bedri Bey'in Celaleddin Arif Bey'e yazdığı mufassal mektûbu da okursanız benim unuttuğum şeyleri de orada bulursunuz. Arkadaşlara bilhâssa ihtirâmâtımı takdîm ediniz. Sûret-i mahsûsada gözlerinizden öperim. Cemal

[Derkenar] *Mezkûr mektûbun Erzurum'dan verilen sûretinde bâlâdaki ilâve vardı.*

BELGE 8: Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in, Sovyet Rusya-Türkiye ilişkilerine dair TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 3 Haziran 1920 tarihli Nota.

Müttehid Sovyet Rusya Cumhuriyeti
Umûr-ı Hâriciye Ahâlî Komiserliği

Moskova: 3 Haziran 1920
No: 11/851

Türkiye Büyük Millet Meclisi Re'îsi Efendi'ye

Sovyet Hükûmeti her iki milleti tehdîd eden ecnebî emperyalizmine karşı mücâdeleye iştirâk edildiğini bildiren ve Rus Sovyet Hükûmeti ile münâsebât-ı muntazamaya girişmek arzusunu tazammun eden mektûbların vusûl bulunduğunu iş'âr ile kesb-i şeref eyler.

Ankara Büyük Millet Meclisinde mütecellî bulunan Türk Hükûmetinin siyâset-i hâriciyesi esâsâtına Rus Sovyet Hükûmeti memnûniyetle muttali' oldu. Bu prensibler ber-vech-i âtîdir:

1- Türkiye istiklâlinin i'lânı;

2- Gayr-i kâbil-i inkâr ve i'tirâz Türk arâzîsinin Türk devletine ilhâkı;

3- Arabistan ve Suriye'nin müstakil devlet olarak i'lâmı

4- Büyük Millet Meclisi tarafından mu'tâ karar vechle Türkiye'nin Ermenistan'da, Kürdistan'da, Lazistan'da, Batum arâzisinde, Şarkî Trakya'da ve Türklerle Arabların müştereken mukîm buldukları bilcümle arâzide mütemekkin milletleri kendi mukadderâtlarının ta'yîn ve tesbîti emrinde serbest bırakmasını ve mültecilerle kerhen hicret etmiş olanların bu mıntıkada serbestce referandumla iştirâkı için yurdlarına i'âde eylemesini tabî'î buluyoruz.

5- Başında Büyük Millet Meclisi bulunarak teşekkül eden yeni Türk Hükûmetine âid arâzide ekalliyet teşkîl eden anâsır içinde Avrupa'nın en hür memleketlerindeki ekalliyetler için tanınmış olan bütün hukûkun tasdîki.

6- Boğazlar mes'elesinin Karadeniz'e sâhili bulunan hükûmetleri arasında akdedilecek bir konferansa tevdi'-i halli.

7- Kapitülasyonların ve ecnebî devletler tarafından mevzû' mâlî kontrolünün ilgâsı.

8- Her nev' yabancı nüfûz mıntıklarının ilgâsı.

Rus Sovyet Hükûmeti zulüm ve tazyîk altında bulunan milletlerin tahlîsi gâyesiyle emperyalist hükûmetlere karşı tavsiye ettiği mesâ'î ve harekât-ı askeriyeye iştirâk emrinde Büyük Millet Meclisi tarafından izhâr edilen arzuyu hüsn-i telakkî eder ve kendi mukadderâtlarını kararlaştıracak milletlerin bir muktezâ-yı hak ve adâlet bir taraftan Türkiye ve diğer taraftan Ermenistan ve Acemistan arasında ta'yîni iktizâ eden kat'î hudûdların müzâkerât-ı siyâsiye ile tesbîtine Büyük Millet Meclisince müsâ'ade edileceğini ümîd eyler.

Rus Sovyet Hükûmeti her zaman alakadârânın da'veti üzerine tavassutu mühim görür. Türkiye ve Rusya arasında revâbıt-ı dostâne ve bir muhâdenet-i müttehîde te'sîsi için doğrudan doğruya münâsebât-ı siyâsiyeye ve umûr-ı şehbenderiye âid münâsebâta başlanmasını Rusya Sovyet Hükûmeti teklîf eder.

Mukadderâtını bizzât ta'yîn ve tanzîm hakkını her millet için tanımakta olan Rus Sovyet Cumhuriyeti kendi istiklâl ve hâkimiyetini müdâfa'a ve takviye için Türklerin giriştiği cidâl-i kahramânâneyi pek büyük bir dikkat ile ta'kîb ediyor ve Türkiye için pek mühim olan bugünlerde Rus ve Türk milletlerini birleştirecek muhâdenetin sağlam bir esâs üzerinde bulunduğunu görmekte bahtiyâr oluyor.

Büyük Millet Meclisi Re'îsi Efendi, bâlâdaki husûsâtı mübeyyin nazar-ı ittlâ'mıza vaz' ederken Müttehîd Köylü ve Amele Cumhuriyeti Meclisi nâmına istiklâlî için mücâhede eden Türk halkının muvaffakiyatını temennî ettiğimizi beyân ile kesb-i şeref eylerim.

Umûr-ı Hâriciye Komiseri
Çiçerin

BELGE 9: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in 3 Haziran 1920 tarihli Notasına cevaben hazırlanan Notayı adıgeçene ileilmek üzere Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 20 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, sözkonusu Notanın Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla Moskova'ya gönderilmesine Bakanlar Kurulu tarafından karar verildiği belirtilmektedir.

Şifre

Ankara 20/6/[1]336

Şark Cebhesi K[umandanı] Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine

20 Haziran [13]36 tarihli Vekiller Hey'eti Kararnâmesine zeyldir:

Trabzon'dan veya diğer bir mahalden motorla ve mümkünse iki muhtelif vâsıtâ ile Moskova'ya benim imzâm ile âtıdeki mektûbun irsâline Heyet-i Vekîlece karar verilmiştir:

Büyük Millet Meclisi Re'îsi
Mustafa Kemal

* * *

[Derkenar] (*Fransızca verilecek*)

Rusya Sovyet Cumhuriyeti Umûr-ı Hâriciye Ahâlî Komiseri Efendiye

Rus Sovyet Cumhuriyeti Umûr-ı Hâriciye Ahâlî Komiserliğinin 3 Haziran [1]920 tarihiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâsetine hitâben gönderdiği mektûbun me'âline memnûniyetle muttali' olduk. Cevablarımızı ber-vech-i âtı arz ile kesb-i şeref ederim:

1- Türkiye'ye müte'allik olarak bildirilen prensipler esâsen bizim samîmî ve ciddi prensiplerimizdir. Bu prensiplerin tatbikine mâni' olan Garb devletleri aleyhine de münhasıran bu sebeble mücâdele ediyoruz. Samîmî ve amelî esbâbı te'mîn etdikce kâmilen tatbik edeceğiz.

2- Ermenistan ve Acemistan'la hudûdlarımızı ta'yin için Rus Sovyet Cumhuriyeti'nin tavassutunu memnûniyetle kabûl ve müzâkerât-ı siyâsiye ile müşkilât-ı mevcûdenin halli tarîkini tercih ederiz.

3- Ancak komşularımızın gayr-i kâbil-i i'tirâz bir sûretde terk olunan arâziyi tahrib ve ahâliyi katliâm etdiklerinden ve Garb emperyalistlerine has olan usullerde sun'î kitleler ve ekseriyetler vücuda getirmekte olduklarından şiddetle muzdarib ve müştekîyiz. Buna nihâyet verecek tedâbir-i âcileden olmak üzere Elviye-i Selase dâhilinde bazı mevâki'i işgâl için harekât-ı askeriye icrasına karar vermek ıztırârında kalmış iken mektûbunuz üzerine harekâtı te'hîr etdik. Ahâlîmiz aleyhine Ermenilerin tecâvüzâtının durdurulmasını ve tavassut için dermeyân edilecek tekâlîfin müsâra'aten dermeyânını ricâ ederiz.

4- Rus Sovyet Cumhuriyeti nezdine salâhiyet-i fevkalâde ile gönderilen vekillerimiz yolda ve hâlen Erzurum'da beklemektedir. Sovyet Cumhuriyeti ile münâsebât-ı muntazama-i siyâsiyeyi ve münâsebât-ı âtiyeyi tanzîm etmek vazîfesini almışlardır. Komşularımızın Sovyet Cumhuriyetiyle muvâsalatımıza

mâni' olmaları sebebiyle temâs te'ahhur etmektedir. Tesrî'ini kemâl-i memnuniyetle arzu ettiğimiz bu temasların husûlü için Sovyet Cumhuriyeti tarafından da teshîlât-ı mümkünâ ifâsını ricâ ve şimdiden salâhiyetdâr Sovyet murahhası ve hey'etlerine intizâr ederiz.

5- Biz Garb emperyalistlerine karşı yalnız halâsı ve istiklâlimizi muhâfaza etmekle iktifâ etmiyoruz. Aynı zamanda Garb emperyalistlerinin kuvvetleri ve ma'lûm olan her vâsıtalarıyla Türk milletini emperyalizme vâsita ittihâz etmek istemelerine de mâni' oluyoruz. Bu suretle bütün beşeriyete hizmet ettiğimize kâni'iz. Rus ve Türk milletlerini birleştirecek sağlam muhâdenet esâslarının amelî ve maddî bir sûrette semerâtını gösterebileceğinden ümîdvâr olmakla bahtiyâr bulunuyorum.

Umûr-ı Hâriciye Komiseri Efendi, kemâl-i samîmiyetle îzâh ettiğimiz ber-vech-i bâlâ beyânâtımızla Sovyet Cumhuriyeti ile te'sîs edeceğimiz münâsebâtta tarafeynin emniyet-i tâmmâ içinde bulunmasına ne kadar ehemmiyet verdiğimizi arz edebildiğimi ümîd eder ve içinde bulunduğumuz mücadelâta gösterilen alâka-i hayırhânenin Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Türk milletince heyecân ve meserret ile telakkî edildiğini iblâğ ile kesb-i şeref eylerim.

Büyük Millet Meclisi Re'isi
Mustafa Kemal

BELGE 10: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in, Çiçerin'e yazılan cevabi Nota hakkında TBMM Başkanlığına gönderdiği 23 Haziran 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, adigeçen, sözkonusu Notayı ancak Erzurum'da okuyabildiğini, TBMM'nin Lenin'e gönderdiği birinci teklifnameye Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin tarafından cevap verildiğini belirtmekte, bu nedenle Ankara'nın da bir hükûmet olduğunu ilan etmek ve bildirmek için sözkonusu Notanın kendi imzasıyla Çiçerin'e tevdi edilmesine izin verilmesini istemektedir. Aynı belgenin alt tarafında, Bekir Sami Bey'e, sözkonusu Notayı imzalamasının pek uygun olacağı şeklinde cevap verildiği görülmektedir.

Erzurum
23/6/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Çiçerin'e Fransızca cevâb sûretini henüz bugün burada okuduk. Telgraf hataları mektûbun ma'nâsını tağyir etmektedir. Türkçesinin serf'an bildirilmesini ve buna göre Fransızcaya buradan tahvîl edilmesini ve Lenin'e hitâben yazılan birinci teklifnâmemize Umûr-ı Hâriciye Vekîli tarafından cevâb verilmiş olmasına nazaran biz de bir hükûmet hâlinde olduğumuzu i'lân ve ifhâm etmek üzere işbu cevâbın tarafımdan imzâ edilmesini ricâ ve istizân eylerim.

Büyük Millet Meclisi Hâriciye Vekîli
Bekir Sami

* * *

C. Taraf-ı sâmililerinden imzâ olunması pek muvâfıkdır efendim. 24/6/[13]36

Büyük Millet Meclisi Re'isi
Mustafa Kemal

BELGE 11: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Moskova'ya gönderilecek heyete bir başkan belirlenmesi hususunda TBMM Başkanlığına gönderdiği 25 Haziran 1920 tarihli telgraf.

25/6/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Hey'et-i mahsûsa a'zâsı aynı salâhiyetnâmeyi hâiz bulunduğundan âtiyen maddi ve ma'nevî mes'ûliyetlerin tavazzuhu ve her türlü sû-i tefehhümlerin bertaraf edilmesi için hey'etin behemehâl bir re'îse tâbi' olarak ittihâz-ı mukarrerât ve te'âtî-i imzâ eylemesini elzem gördüğümden bu bâbdaki kararın doğruca vekil beylere tesrî'-i iş'ârımı istirhâm eylerim.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 12: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, heyetin başkanının Dışişleri Bakanı olduğunun Bakanlar Kurulu Kararıyla heyete tebliğ edildiği hakkında Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 26 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre
Aceledir.

Ankara
26/6/[13]36

Erzurum tarîkiyle Şark Cebhesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine

C. 25/6/[13]36

Hâriciye Vekîlinin hey'etin re'îs-i tabî'îsi olduğu Hey'et-i Vekîle Kararıyla kendilerine tebliğ olunduğu ma'rûzdur.

Büyük Millet Meclisi Re'îsi
Mustafa Kemal

BELGE 13: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in heyetin başkanı olduğuna dair adıgeçene ve Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'e gönderdiği 26 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre
Aceledir.

Ankara
26/6/[13]36

Erzurum tarîkiyle Umûr-ı Hâriciye Vekîli Bekir Sami ve Umûr-ı İktisâdiye Vekîli Yusuf Kemal Beyefendilere

Umûr-ı Hâriciye Vekîli Bekir Sami Beyefendi'nin hey'etin re'îs-i tabî'îsi olduğu Hey'et-i Vekîle Kararıyla arz olunur. Keyfiyet Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine de yazılmıştır efendim.

Büyük Millet Meclisi Re'îsi
Mustafa Kemal

BELGE 14: *Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Türkiye'nin yazgısı için yapılacak antlaşmaların öncelikle TBMM'nin onayından geçmesinin ve bir temsilci heyetin Türkiye'nin bütün geleceğine yönelik yükümlülükler altına girmemesinin uygun olacağına ilişkin teklifinin Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beyler tarafından da uygun görüldüğünü, Türk Heyetinin Moskova'da önemli konular hakkında yapacağı müzakerelerin sonuçlarını TBMM'ye bildirerek onay alınmasına oy birliğiyle karar verildiğini TBMM Başkanlığına bildirdiği 26 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Kazım Karabekir Paşa'nın zaruretten ötürü heyetle birlikte Moskova'ya gidemeyeceği kaydedilmektedir.*

26/6/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Memleketimizin mukadderâtı için yapılacak mu'âhedelerin evvel emirde Meclis-i Millîmizin tasdikinden geçmesi ve ufak bir hey'etin bütün istikbâlimiz için ahidlere girmemesini muvâfık gibi telakkî ederek Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beylere arz ve teklîf etdim. Pek muvâfık buldular. Binâenaleyh ilk yapılacak mühim işleri yani Şark'da bize yol açmak, para, esliha ve cebhâne vesâir malzeme celb ve [*deşifre edilememiş*] te'mîn etmek husûsları tesbît edildikten sonra husûsât-ı mühimme hakkında yapılacak müzâkerâtın netîcelerini Meclis-i Millî'ye bildirerek re'yini almak husûsuna müttefikan karar verdik. Hey'et yarın Bayezid-Culfa tarikiyle hareket edecektir. Bendenizin hâlen ayrılmaklığı muvâfık olmadığından bi'z-zarûr birlikde gidemeyeceğimi arz eylerim.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 15: *TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey ile Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'in, Sovyet Rusya ile müzakereye memur edilen Kazım Karabekir Paşa'nın konuya ilişkin gönderdiği telgrafta sözü edilen kararın oy birliğiyle alındığını TBMM Başkanlığına bildirdikleri 26 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.*

26/6/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Bizimle Rus Sovyet Cumhuriyeti ile müzâkereye me'mûr buyurulmuş olan Kazım Karabekir Paşa Hazretlerinin vazîfe ve salâhiyetinin sûret-i ifâ ve isti'mâline dâir keşîde etmiş olduğu yirmi altı Haziran tarih ve yüz numarolu telgrafnâmesinde bahsolunan kararın bizler[*l*]e beraber müttefikan ittihâz edilmiş olduğunu arz eyleriz. Bekir Sami ve Yusuf Kemal

Umûr-ı Hâriciye Vekîli
Bekir Sami

BELGE 16: *Mustafa Kemal Paşa'nın, Türkiye'nin yazgısı hakkında hazırlanacak bütün antlaşmaların TBMM tarafından uygun bulunmalarının ardından imzalanmalarının usul olarak belirlenmesi hususundaki teklifin*

TBMM'ce de uygun görüldüğü hususunda Doğu Cephesi Kumandanlığına gönderdiği 3 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf.

Şark Cebhesi Kumandanlığına

Şifre telegram

Memleketimizin mukadderâtı hakkında fi-maba'd akdedilecek bilcümle mu'âhedât ve mukâvelât-ı siyâsiye ve iktisâdiyenin evvel emirde Büyük Millet Meclisi tarafından tasdik edildikten sonra kabûl ve imzâ edilmesinin usûl ittihâzı hakkında taraf-ı âlîlerinden serd ve Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beylerce de tensib edilen teklif teşkilât-ı cedidemizin istinâd ettiği prensiblere muvâfık olduğundan Büyük Millet Meclisince de tasvîb kılınmıştır efendim. Fî 3 Temmuz sene 1336

Mustafa Kemal

BELGE 17: 3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'in, TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey ve Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey ile beraberindeki heyet mensuplarının 8 Haziran 1920 tarihinde Trabzon'a gelerek 10 Haziran'da Trabzon-Tuapse yoluyla Moskova'ya hareket ettiklerini TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına bildirdiği 12 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf.

Zâta mahsûsdur.
Te'hîr edilemez.

Trabzon
12 Temmuz [1]336

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine

C. 11 Temmuz [1]336 şifreye:

Umûr-ı Hâriciye Vekîli Bekir Sami Beyefendi Hazretleri fî 8 Haziran'da Trabzon'a gelmişlerdir. Fî 10 Haziran saat 1 evvelde motorla Trabzon-Tuapse tarikiyle Moskova'ya hareket etmişlerdir. Bugün 12 Temmuz'da Tuapse'ye muvâsalatları pek me'mûldür. Refâkat-i sâmilinde Yusuf Kemal Bey, Kâ'immakâm Seyfi Bey, Tabîb Mîralay İbrahim Tali Bey, Lazistan Meb'ûsu Osman Beyefendiler, Bekir Sami Beyefendi'nin mahdûmları Şevket Bey'le Beyrut Polis Müdürü Hikmet Bey bulunduğu ma'rûzdur.

3. [Fırka] K[umandanı]
Rüşdü

BELGE 18: 3. Kafkas Tümeni Komutanı Rüştü Bey'in, Türk İştirakiyun Teşkilatı Merkez Komitesi Başkanı Mustafa Suphi Bey ile Komite Üyesi Mehmet Emin Bey'in TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri 15 Haziran 1920 tarihli mektubu TBMM Başkanlığına ilettiği 19 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, mektubun yanısıra, mektubu getiren Süleyman Sami Bey'in Türk İştirakiyun Teşkilatı tarafından Bolşevik programının Anadolu'da uygulanması hususunda bilgi edinmekle de görevlendirildiği belirtildikten sonra Türk İştirakiyun Teşkilatı, Süleyman Sami Bey, komite üyeleri ve Azerbaycan'daki durum hakkında bilgi verilmiştir. Telgrafta, ezcümle, Bakü'de bulunan Türk İştirakiyun Teşkilatı'nın Merkez Komitesinin 1918'de Moskova'da kurulduğu, Sovyet Rusya Hükûmetinin Türkiye'yle ilgili konular için bu komiteyle temasta bulunduğu, komitenin bütün giderlerinin

Moskova Hükûmetine ait olduğu, komitenin başkanının Mustafa Suphi Bey olduğu, Türkiye’de Bolşevik devrimini yapmak üzere oluşturulduğu, Bolşeviklerin Türkiye’ye bütün desteği bu komite aracılığıyla yapacakları, komitenin amacının Türkiye’yi kurtarmak olduğu, bu hususta Bolşeviklerle işbirliği yaptıkları, Anadolu’da Bolşevik devrimini temin için TBMM’nin ne düşündüğünü öğrenmek istedikleri, buna göre hareket tarzlarını belirleyecekleri kaydedilmekte, Azerbaycan’da hükûmet işlerinin tamamıyla yerli Bolşeviklerin elinde olduğu belirtilmektedir.

Trabzon
19/7/[1]336

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

1- Bakü Türk Komünist Komitesi tarafından gönderilmiş olan Süleyman ber-vech-i âtî mektûbu getirmiştir.

* * *

Büyük Millet Meclisi Re’îsi ve Kuvâ-yı Milliye Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Osmanlı Hey’et-i Murahhasası Re’îsi Tevfik Paşa’nın İstanbul’a tebliğ ettiği sulh şartlarına göre, Anadolu rencberinin son rızık dânesine kadar ta’arruz olduğu anlaşılıyor.

Böyle bir sulhü kâbule râzı olan herhangi bir hükûmet ve sınıf ile cidâle karar vermiş olan İştirâkiyûn Teşkilâtı’nın müzâheretimize nâ’il olacağı ümîndeyiz.

Buradaki fa’âliyetimiz hakkında Süleyman Sami Yoldaş lâzım gelen ma’lûmâtı arz edecektir.

Mağdur halkımızın halâsı, mübâreze ve inkılâbın olduğu kanâ’atiyle hatm-i kelâm ve te’yîd-i ihtirâm eyleriz.

15 Haziran 1920
(Mühür)

A’zâdan
Mehmed Emin

Hey’et-i Merkeziye Re’îsi
Mustafa Subhi

* * *

Bu mektûb aynı zamanda Türk İştirâkiyûn Teşkilâtı’nın merkezi komitesi mührünü de hâvîdir ve tarihi de on beş Haziran sene [13]36’dır.

2- Türk İştirâkiyûn Komitesi ber-vech-i âtî husûsâta dâir ma’lûmât ahzına Süleyman Bey’i me’mûr etmiştir.

A- Anadolu’da alenî olarak Bolşevik teşkilâtına müsâ’ade edilir mi?

B- Hâl-i hâzırda tatbîk edilmekte olan Bolşevik programı[nı] Anadolu’da tatbîk için ne gibi ta’dîlât düşünülüyor?

C- Bolşevik programının tatbîki husûsunda Büyük Millet Meclisinin nokta-i nazarı nedir?

3- Hâl-i hâzırda Bakü’de bulunan Türk İştirâkiyûn Teşkilâtı’nın merkez komitesi [1]918’de Moskova’da teşekkül etmiştir. Rus Sovyet Hükûmeti Türkiye işleri için bu komite ile münâsebetde bulunmaktadır. Komitenin bütün masârifâtı Rus

Sovyet Hükûmetine âiddir.

Komitenin Re'isi Mustafa Subhi Bey'dir. Bu komite Bakü'nün işgâlinde evvel Türkistan'da imiş. Türkiye'de Bolşevik inkılâbı vücûda getirmek üzere te'sis edilmiştir. Bolşevikler Türkiye'de görebilecekleri bütün müzâhereti bu komite vâsıtasıyla yapacaklar imiş. Komite Türkiye'ye götürülmek üzere Bakü'de elli top, yetmiş makinalı tüfenk, on yedi bin tüfenk ve îcâbı kadar cebhâne hâzırla[n]mıştır.

Para husûsunda Rus Sovyet Hükûmeti müzâheret-i lâzîmede bulunacaktır. Şu kadar ki yol açılmamış olduğundan esliha ve mühimmâtı[n] ve parayı Türkiye'ye geçirmek mümkün olamamıştır. Komitenin gâyesi memleketin halâsıdır ve bu halâsda Bolşeviklerle teşrik-i mesâ'îde ve memleketde Bolşevizm inkılâbı vücûda getirmekte bulunmaktadır. Binâenaleyh Anadolu'da Bolşevizm inkılâbını te'mîn için Büyük Millet Meclisinin ne düşündüğünü öğrenmek istiyorlar ve bilâhare Türkiye ile olacak münâsebetleri hakkında karar vererek ona göre hatt-ı hareketlerini ta'yîn edeceklerdir.

4- Süleyman Efendi komite hey'et-i merkeziyesi a'zâsındandır ve Türk İştirâkiyûn [*deşifre edilmemiş*] askeriyesinin harb ve siyâsi komiseridir. Komite a'zâları Kayserili[*dır olduğu*] ma'lûm olan İsmail Hakkı, Kafkasyalı Mehmed Emin, Zor Mutasarrıf-ı sâbıkı Salih Zeki ve Samsunlu muvazzaf zâbitândan Yüzbaşı Nedim Agah ve Yüzbaşı Yakub'dur. Bu komitenin yirmi yedi şu'besi vardır. Biri Bakü'dedir. Birkaç şu'be de İstanbul'da vardır. Anadolu'da birkaç şu'beleri mevcûd imiş.

5- Süleyman Efendi Bakü'den 17 Haziran'da ayrılmış ve Tiflis-Batum tarikiyle Trabzon'a yirmi dokuz günde gelebilmiştir. Bir defa Batum'da İngilizler tarafından tevkîf edilmiş, İngiliz neferlerine para vererek kaçmaya muvaffak olmuştur. Türkistan'da iki sene Ma'ârif Komiserliği vezâ'ifini ifâ eylemiştir.

6- Azerbaycan'da umûr-ı hükûmet tamamıyla yerli Bolşevikleri[n] elindedir. Bidâyetde Rus kumandanları yerli hükûmeti tanımamak istemiş fakat Azerbaycan Hükûmeti Re'isi bulunan Nerimanof'un Lenin'e yazdığı şikâyet üzerine Azerbaycan'da bulunan Rus kumandanlarına Azerbaycan Hükûmetinin emrinde bulduklarına ve hükûmetin emirlerini ısgâ etmeyenlerin i'dâm edileceğine dâir emir verilmiştir. Kendisinin hareketinde Azerbaycan'da bulunan Bolşevik ordusunun kuvveti yetmiş bin tahmîn edilmektedir.

7- Taraf-ı sâmillerinden verilecek cevâba intizâren mûmâ-ileyh Sami Bey burada alıkonulmuştur. Mûmâ-ileyh de üç yüz yirmi sekizde Mekteb-i Harbiye'den neş'et eylemiş muvazzaf zâbitândandır. Sekizinci Alay Birinci Tabur yaverliğinde iken Oltu civârlarında esir olmuştur. Rütbesi mülâzım-ı sânidir. Türkistan'da pek ziyâde çalıştığı ve Sovyetler nezdinde büyük bir i'timâd kazandığı ve aynı zamanda Türklük hissiyatıyla da mütehasis bulunduğunu esâretten avdet eyleyen zâbitân ifâde eylemekte olduğu ma'rûzdur.

8- İşbu şifre Büyük Millet Meclisi Riyâsetine ve Şark Cebhesi Kumandanlığına arz edilmek üzere 19 Temmuz sene [13]36 tarihinde yazılmışdır.

3. Fırka Kafkas Kumandanı
Miralay Rüşdü

BELGE 19: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk İştirakiyun Teşkilatı Merkez Komitesi Başkanı Mustafa Suphi ve Komite Üyesi Mehmet Emin Beylerin mektubuna cevaben adigeçenlere 13 Eylül 1920 tarihinde gönderdiği mektup. Mektupta, halkın İstanbul Hükûmetinin kabul ettiği barış şartlarını reddettiği belirtildikten sonra milletin Anadolu'da meydana getirdiği teşkilattan, teşkilatın amacından bahsedilmiş, TBMM'ye bağlı olan bu teşkilatın Sovyet teşkilatından farksız olduğu kaydedilmiş ve aynı hedefe yürüyen Türk İştirakiyun Teşkilatı'yla tamamen işbirliği yapabilmek için TBMM nezdine tam yetkili bir temsilcinin gönderilmesi ve TBMM tarafından Azerbaycan Hükûmeti nezdine temsilci olarak gönderilen Memduh Şevket Bey'le irtibat kurulması istenmiştir.

282

13/9/[13]36

Bakü'de Türkiye İştirakiyûn Komitesi Hey'et-i Merkeziye Re'isi Mustafa Subhi ve a'zâdan Mehmed Emin Yoldaşlara

Süleyman Sami Yoldaş vedâ'atiyle gönderdiğiniz fi 15 Haziran sene 1920 tarihli mektûbunuzu aldım. Milletimiz kendisini hiçbir sûretle temsil etmeyen İstanbul Hükûmetinin kabul eylediği sulh şerâ'itini reddetmiştir.

Ekseriyet-i azîmesi rencber ve köylüden müteşekkil olan milletimiz Garb'ın emperyalizm ve kapitalizm mahkûmiyetinden kendini kurtarabilmek için bunlara karşı müttehid olarak mücâdele ve mübârezeye karar vermiştir ve bu kararını tatbîk etmektedir.

Türkiye İştirakiyûn Teşkilâtı'nın da aynı kanâ'at ve gâye ile çalışmakta olmasını büyük bir memnûniyetle telakkî etdik.

Milletimiz Ankara'da vücûda getirdiği Büyük Millet Meclisi ile mukadderâtına bizzât ve istiklâl-i tâm dâiresinde vaz'-ı yed etmiştir. İşbu halk hükûmetini vücûda getiren teşkilâtımızın köyden itibâren nâhiye, kazâ, livâ ve vilâyet merkezlerine kadar her yerde halk tarafından intihâb olunmuş birer hey'et-i idâresi vardır ve bu teşkilât Büyük Millet Meclisi Riyâsetine merbûtdur. İşbu teşkilât mütârekeyi müte'akib Anadolu ve Rumeli Müdâfa'a-i Hukûk Cemiyeti nâmı altında vücûda getirilmiş bir teşkilâtdır. Bugünkü Büyük Millet Meclisi Hükûmeti işbu teşkilâtdan doğmuştur ve binâenaleyh mahsûl-i inkılâb olub esâsı Sovyet teşkilât idâresinden farksızdır.

İctimâ'î inkılâb dahi safahât-ı lâzimesini geçirmekte olub bu inkılâbı halkdan doğmuş olan Büyük Millet Meclisi sevk ve idâre etmektedir. Gerek şahsen ben ve gerekse bütün rüfekâ-yı mesâ'im ekseriyeti rencber ve köylüden ibâret olan milletimizin istiklâlini te'sîs ve te'mîn gâye-i yegânesini ta'kîb etmekteyiz.

Gâye ve prensib itibâriyle bizimle tamamen müşterek olan Türkiye İştirakiyûn Teşkilâtı'ndan maddeten ve ma'nen müstefid olabilmeliğimiz için teşkilâtınızın münhasıran Büyük Millet Meclisi Riyâsetiyle te'sîs ve muhâfaza-i irtibât eylemesi lâzımdır ve Türkiye dâhilinde tatbîk edilecek her nev' teşkilât ve inkılâbât ancak bu kanal vâsıtasıyla yapılabilir.

Memleket ve milletimiz her taraftan emperyalist ve kapitalistlerin hücumlarına ma'rûz bir hâlde olduğu gibi fi'ilen bunlara iştirâk eden İstanbul Hükûmetinin

Pâdişâh'a atfen memleket dâhilinde ikâ' eylediği ifsâdât-ı mütemâdiyeden mütevellid mahallî ihtilâllere de karşı koymak mecbûriyetindedir. Binâenaleyh milletin vahdet ve mukâvemetini ihlâl edebilecek zamansız ve fazla teşebbüslerden tevakkî etmek milletimizin halâsı nokta-i nazarından elzemdir. Bu lüzûmu göz önünde bulunduran Büyük Millet Meclisi ictimâ'î inkılâbı sükûnetle ve esâslı sûrette tatbîk etmektedir. Aynı hedefe yürüyen Türkiye İştirâkiyün Teşkilâtı'yla tamamen tevhd-i mesâ'î edebilmek üzere Büyük Millet Meclisi nezdine salâhiyet-i tâmmeyi hâiz bir murahhas göndermenizi ve Büyük Millet Meclisi tarafından Azerbaycan Hükûmeti nezdine murahhas olarak Bakü'ye gönderilen Memduh Şevket Bey'le te'sis-i irtibât ve tevhd-i mesâ'î eylemenizi ricâ eder ve bilvesîle samîmî hürmet ve selâmlarımı takdîm eylerim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Re'isi

BELGE 20: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Türk İştirakiyun Teşkilatı Merkez Komitesi Başkanı Mustafa Suphi ve komite üyelerinin Kızıl Ordu'nun Kafkasya'daki faaliyetleri hakkında gönderdiği mektubu TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına iletildiği 19 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf. Mektupta, Kızıl Ordu'nun Ermenistan'dan geçerek Anadolu inkılap cephesiyle sınırdaş olmayı kararlaştırdığı, Nahçıvan'a beş kişilik bir heyetin gönderildiği, bu heyetin 15. Kolorduyla temas kuracağı, Sovyet Rusya Hükûmeti tarafından Anadolu'ya elçi olarak Türk dostu birinin gönderileceği belirtilmekte ve Rus Kızıl kuvvetleriyle inkılapçı Anadolu'nun ittifakını sağlamak için gereğinin yapılması istenmektedir. Telgrafta ise, Anadolu Türklerinden Salih Zeki, Nureddin ve Hilmi Beylerden oluşan bir Bolşevik Heyetinin Nahçıvan'a hareket ettiği, bu heyetle temas etmek üzere 12. Piyade Tümen Komutanı Yarbay Rifat Bey ile Tayyareci Yüzbaşı Fesa Bey'in Bayazıt istikametine gönderildiği, Bolşevik askerî birlikleriyle Türk askerî birlikleri arasındaki sınırın Aras olması hususunda 11. Tümen'e talimat verildiği kaydedilmektedir.

[Derkenar] *Hey'et-i Vekîlede okunmuşdur. Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine takdîm. Fî 19 Temmuz sene [13]36*

İsmet

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine

1- Gence ve Karabağ inkılâbları kaldırıldıktan sonra Kızıl Ordu harekâtının merkez sıkleti şimdilik Nahçıvan ve havâlisine nakledilmiş oluyor. O havâlîde Ermeni köyleri arasında Hamindar Somyat Kondas[?] altındaki Bolşevik yolunu açmakla meşgûl oldukları gibi Nahçıvan'ın Müslümânlar ile meskûn mahallerde şûrâ fikirleri intişâr etmekte ve Kırmızı Ordu Ermenistan'a doğru ilerlemektedir. Kızıl Ordu'nun Ermenistan'dan her ne sûretle olursa olsun geçerek Anadolu inkılâbı cephesiyle hemhudûd olması kararlaştırılmıştır. Ma'amâfih Nahçıvan ve havâlisinde[ri] de eskiden beri fa'âliyetde bulunan Müslümân teşkilâtlarıyla Kırmızı Ordu ve Ermeni Bolşevikleri arasında hüsn-i münâsebet husulü ve bu sûretle Rus Kırmızı kuvvetleriyle inkılâbcı Anadolu'nun ittifakını te'mîn için tarafımızdan kat'î ve âcil tedâbîre tevessül olunmaktadır. Bu husûsda tarafınızdan Nahçıvan ve havâlisindeki Türk zâbitân ve me'mûrînine lâzım gelen ta'lîmât-ı kat'iyenin verilmesi ve ahâlîye hitâben bir beyânnâme neşri ve böylece maksadın

te'mîni cihetlerine tevessül olunması mercûdur.

İlerlemekde olan Kırmızı Ordu Bolşevik Ermeni kuvvetleriyle Anadolu inkılâbcı kuvvetleri arasında her türlü sû-i tefehhüme meydân vermemek, Rusya ve Azerbaycan Cumhuriyetleri Türkiye'nin iştirâkına ve teşkilâtı ile Anadolu İnkılâb Hükûmeti arasında râbita ve muvâsalayı kat'î sûretde te'mîn etmek üzere Nahçıvan ve havâlisine beş arkadaştan mürekkeb bir hey'et gönder[il]miştir. Bu hey'et On Beşinci Kolordu ile hemen münâsebâta girişecektir. Doktor Fuad Bey ile Halil Paşa Moskova'da hüsn-i kabûl görerek Türkiye ve Şark siyâsetinin matlûb mes'elelerinin hâzırlanmış netîceden son derece memnûn kaldıklarını son mektûblarında bildirmişlerdir. Bu hey'etin avdetlerine intizâr olunuyor. Anadolu'ya mu'âvenet mes'alesi hudûdları da Bolşeviklerin âsâr-ı fi'iliyesiyle tezâhür edecektir. Rusya Şûrâlar Hükûmeti tarafından Anadolu'ya fevkalâde sefir olarak Türk muhibbî bir dostumuz gönderilmektedir. Memleketimizde bütün Şark'ı âzâd etmek yolunda hiçbir fedâkârlıktan çekinilmeyeceği te'mînâtıyla te'yîd-i ihtirâm eyleriz.

İmzâ

Türk İştirâkiye Fırkası
Hey'et-i Merkeziye Re'isi

A'zâdan

A'zâdan

A'zâdan

Mustafa [Sırdaklı Subhi]

Asım Halim

Ahmed Yakub

Mehmed Emin

[2-] Büyük Millet Meclisinin teklîfnâmesini götüren ve Bakü'den avdet eden Talibzade Yusuf Ziya Bey Oltu üzerinden karârgâha gelmek üzere yoldadır. Hâmil olduğu Türk İştirâkiye Fırkasınının 26 Haziran [1]336 tarihli mektûbunu 9'uncu Fırka Merkezinden şifre ile şimdi aldım. Birinci maddede aynen arz ediyorum.

[3-] 11'inci Fırka Kumandanı Cavid Bey Nahçıvan Kumandanlığının raporuna atfen Orduabad'da Anadolu Türklerinden Salih Zeki, Nureddin ve Hilmi yoldaşlarından mürekkeb bir Bolşevik Manda Hey'etinin geldiğini ve bunların fi 17 Temmuz sene [1]336 saat 11 evvelde Nahçıvan'a hareket ettiklerini bildirmiştir. İşbu hey'etin [31]'inci maddedeki mektûbda zikredilen hey'et olduğunu tahmîn ediyorum. Bunlarla temâs etmek üzere 12'nci Fırka Piyâde Kumandanı Kâ'immakâm Rifat Bey ile esâretten gelen Tayyareci Yüzbaşı Fesah [Fesa] Efendi'yi bugün Hasankale'den Bayezid istikâmetinde tahrîk etdim. Bu hey'etin muvâsalatından evvel 11'inci Fırkaca vâki' olacak temâsda istihsâl kılınacak ma'lûmât arz edilecektir.

4- Bolşevik kıta'âtıyla kıta'âtımızın hatt-ı fâsılının Aras olması ve hatta arzu ederlerse Makû'yü dahi Bolşeviklerin işgâlini muvâfık bularak 11'inci Fırka'ya ta'lîmât verdim.

5- Başka bir emirleri varsa iş'ârına muntazırım.

6- Meclis-i Millî Riyâsetine, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine ve berây-ı ma'lûmât 15. K[olordu] K[umandanlığı] Vekâletine arz edilmiştir.

Açdım fi 19 minhü

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 21: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Türk İştirakiyun Teşkilatı'na mensup beş kişilik heyetin Şahtahtı'ya ulaştığı ve Türk Heyetiyle temas ettiği, heyetin amacının taraflar arasında irtibatı temin ve idare etmek, Türk askerî birliklerinin ihtiyaçları hakkında alacakları bilgiyi Bakü'ye götürmek olduğu; 11. Kızıl Ordu'ya bağlı 32. Tümen'in Gerus kasabasını işgal ettiği hususlarında TBMM Başkanlığına gönderdiği 19 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf.

19/7/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Madde 1- Merkezi Bakü'de bulunan Türk İştirakiyûn Teşkilâtına mensûb Anadolu Türklerinden beş yoldaşdan ibâret bir hey'et 18 Temmuz'da Şahtahtı'ya vâsıl olmuş ve temâs yapılmıştır. Hey'etden üçü Azerbaycan mıntikasında çalışan Osmanlı zâbitânındandır. Hey'etin elinde mevcûd ve İştirakiyûn Teşkilâtı ve Rusya Kızıl Ordusu'yla Nahçıvan'daki kıyâmcı kuvvetler ve Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi arasında münâsebât ve irtibatı te'mîn ve idâre etmek, kuvvetlerin ikrârıyla nelere ihtiyaçları olduğu hakkında alacakları ma'lûmâtı Bakü'ye götürmektir.

[Madde] 2- Yoldaş hey'etinden ilk alınan ma'lûmât hülâsasıdır.

4 Temmuz'da On Birinci Kırmızı Ordu'ya mensûb Otuz İkinci Fırka Gerus kasabasını işgâl etmiştir. Harekâta me'mûr edilen mezkûr fırka efrâdından Ermeni olanlar evvelce Gence'deki aksi inkılâb harekâtında zarar ve hıyânetleri görüldüğü hakkında Mustafa Subhi Yoldaş'ın[11] raporu üzerine geri alınmışlardır. Bolşevik Ermenilerden yalnız Ermeni mıntikalarında istihdâm edilmek üzere ayrı kıt'a teşkil edilmiştir. Hey'etin 10 Temmuz'da Gerus'da iken 32. Fırka Kumandanından aldığı son ma'lûmâta göre Ferik Halil Paşa 11'inci Kırmızı Ordu Kumandanlığına ta'yîn olunmuştur. Muvâsalatına kadar Nahçıvan üzerine hareket yapılmasını Halil Paşa'nın Fırka Kumandanına emrettiğini mûmâ-ileyh bildirmiştir.

Şark Cephesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 22: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Şahtahtı'ya gelen ve Anadolu Türklerinden oluşan Bolşevik Heyetinin ellerindeki belgelere ve görevlerine dair aldığı bilgiyi TBMM Başkanlığına gönderdiği 19 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, beş kişilik heyet hakkında temin edilen bilgiler aktarılmış, Türk İştirakiyun Teşkilatı, sözkonusu teşkilatın merkez komitesi ve 11. Kızıl Ordu tarafından heyet üyelerine verilen belgelerin Türkçe suretlerine yer verilmiştir.

Erzurum
19/7/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Şahtahtı'ya vâsıl olduğu 19/7/[13]36 tarihli şifre ile arz edilmiş olan Anadolu Türklerinden mürekkeb Bolşevik Hey'etinin ellerindeki vesâ'ikin sûretleri ile

vazîfelerine dâir alınan ma'lûmât aşağıki maddelerde aynen arz edilmiştir. Kızıl Ordu'nun son harekâtının maksadı, hedefi, hareket kuvvetlerinin terkîbâtı, Taşnak Ermeniler ve Ermenistan hakkındaki siyâseti hakkında lâzım olan ma'lûmât hey'etden sorulmaktadır.

1- Hey'et şunlardır: Birisi Kafkasya'dan Erzurum Kongresi'ne murahhas gelen ve Doktor Fuad Bey'le avdet eden Hüseyin Hilmi Bey. Diğeri Zor Mutasarrıf-ı Sâbıkı Salih Zeki. Üçüncüsü Dokuzuncu Kafkas Fırkasından Topçu Mülâzım-ı Evveli Nureddin. Hey'etden iki yoldaş Orduabad'da kalmışlardır. İki üç gün sonra geleceklerdir. Bunlardan birisi Rüşdü Bey'in fırkasından Topçu Mülâzımı Çerkez Hakkı, diğeri üserâdan ihtiyât zâbitlerinden Erzurumlu Cemal Ömer'dir.

2- Gelen hey'etin elinde Türkiye İştirâkiyûnu teşkilâtlarından, merkezî hey'etden ve On Birinci Kızıl Ordu'dan vesikaları vardır. Türkiye İştirâkiyûn Teşkilâtı vesikası 29 Haziran [13]36 tarihli ve Re'îsi Mustafa Subhi, A'zâ Yakub imzâları ve resmî mühürlerle memhûr olup Rusçadır. Zahrında Türkçe de yazılıdır. Vesikanın Türkçesi aynen ber-vech-i zîrdir:

“Tavariş Hilmi Yoldaş Türkiye İştirâkiyûn Teşkilât[1] Merkezî Hey'eti tarafından Nahçıvan'da kıyamcı kuvvetlerle Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi ve Rusya Kızıl Ordusu arasında münâsebet te'mîn etmek üzere me'mûr edilmiştir. Kendisine şûrada Kızıl Ordu ve parti veya fırka mü'esseselerinin her türlü yardımda bulunmaları ricâ olunur.”

Kızıl Ordu vesikasının tercümesi ber-vech-i zîrdir:

Kızıl Ordu'nun vesikası: Rusya Sosyalist ve Federalist Şûrâlar Cumhuriyeti Harb İnkilâb Şûrası Ceneral.

Harbiye: Bulunan [*belgede aynen*] On Birinci Ordu damgalı 23 Haziran 1920 tarihli ve iki bin dört yüz elli üç numarolu vesikadır. Bu vesikanın hâmilî Türkiye İştirâkiyûn Teşkilâtları Merkezi Bürosunun Murahhası Komünist Hilmi Yoldaş On Birinci Ordunun Harb İnkilâb Şûrası tarafından Nahçıvan mıntıkasında mahallî Kırmızı kuvvetlerle münâsebât te'sis etmek ve bu Kırmızı kuvvetlerin mikdârıyla neye ihtiyâcları olduğunu muvâfık sûrette tahkik etmeye me'mûr edilmişlerdir. Her mıntika kumandanı ve komiserleri Hilmi Yoldaş'a mu'avenetde bulunmaya mecbûrdur. İmzâ: On Birinci Ordu Kumandanı Ceneral Horantofski[?].

Harbî şûradan daha birisinin imzâsı varsa da okunamamıştır. Diğeri iki yoldaşın vesikaları aynı vechledir.

3- Bu hey'etden Cemal Ömer, Cemal Yoldaş Bakü'de Türkiye İştirâkiyûn Fırkası'yla Nahçıvan ve havâlisi ve Anadolu arasında irtibata me'mûr olarak Nahçıvan'da kalacak. Salih Zeki Yoldaş Nahçıvan'daki [*deşifre edilememiş*] bittikten sonra Ankara'ya gidecek. Hüseyin Hilmi ve Nureddin ve Hakkı Yoldaşlar Nahçıvan mıntıkasında kalıp ahvâli anladıkdan ve iki orduyu birleştirdikden sonra Bakü'ye avdet eyleyeceklerdir. Salih Zeki Yoldaş Türkiye İştirâkiyûn Teşkilâtı Merkezî Hey'eti tarafından Anadolu İnkilâb Hükûmeti ve Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı ile te'mîn-i münâsebât ile hâl ve vaz'iyet hakkında anlaşılacak üzere me'mûr edilmiştir. Kendisi teşkilâtın a'zâsı olmak itibâriyle Anadolu'daki harekât ve inkilâb hakkında fikirlerimizi îzâha ve ordu ve hükûmet-i inkilâbiyenin müstevlilere karşı bizlerle müştereken icrâ-yı fa'âliyete âid nokta-i nazarları telakkiye salâhiyetdâr ve hâiz-i emniyettir. Rusya ve Azerbaycan şûrâlar

ve esâsâtının Türkiye'deki hükûmet-i inkılâbiye ve ordu me'mûrlarının kendisine her sûretle yar[amadım]ları te'mîn olunur. İmzâlar: Hey'et-i Merkezîyeden Re'îs Mustafa Subhi, A'zâ Mehmed Emin, A'zâ Abid, Ali, Yahya [*deşifre edilememiş*] Mehmed Eminzâde Mehmed Emin.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 23: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nun, 11. Kızıl Ordu Komutanlığına gönderdiği Notayı TBMM Başkanlığına iletği 25 Temmuz 1920 tarihli şifre telgraf. Notada, Sovyet Rusya Hükûmetiyle Anadolu İnkılap Hükûmeti arasındaki irtibatı sağlamak göreviyle Türkiye sınırına yaklaşan Kızıl Ordu'nun başarıları tebrik edilmekte, iki hükûmet arasındaki yolun açılmasını engelleyen hususlara değinilmekte ve sözkonusu yolun açılması için neler yapılabileceği sorulmaktadır.

25/7/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Madde 1- Bakü'de On Birinci Kırmızı Ordu Kumandanlığına yazdığım mektûbun sûretini aşağıda aynen arz eylerim.

* * *

Sûret

Müttefik Rus Sovyet Hükûmetiyle Anadolu İnkılâb Hükûmeti arasındaki irtibatı te'mîn vazifesiyle hudûdumuza yaklaşan muzaffer Kırmızı Ordu'nun muvâsalatını memnûniyet ve meserretle selâmlar, Gerus'u işgâl eden Kırmızı kıta'âtın muvaffakiyetlerini tebrik ederim. Müttefik Kırmızı Ordu ile birleşmemize ve kapitalist emelleri uğrunda bütün insanıyeti mahvetmeye niyet etmiş olan İngiliz Hükûmetinin himmeti ve mu'avenetiyle yol vermeyen emperyalist Taşnak mukâvemetini kırmak ve aramızdaki yolu açmak ve bu sûretle Garb'da İngilizler karşısında Şark'daki kuvvetimizi ve Şark'dan gelecek esliha ve cebhâneyi göndermekliğimiz pek lâzımdır. Müttefik Kırmızı Ordu'nun Gerus'u işgâlini gören Taşnak mukâbil inkılâbcıları Nahçıvan üzerinden te'sîs edeceğimiz irtibatı [*deşifre edilememiş*] uğraşıyorlar ve [*deşifre edilememiş*] fakir halkı katliâm ediyor ve köyleri yağma ediyorlar. Taşnak mukâbil inkılâbcılarına muhârebeden vazgeçerek yolumuza durmamasını ve Nahçıvan üzerinden dolaşan yoldan daha kısa olan Kars demiryolu irtibatımızın da te'sîsine engel olmamasını ihtâr etmek lâzımdır. Taşnak mukâbil inkılâbcıları buna râzı olmazlar ise Şark ordusu müttefik Kırmızı Ordu'nun harekâtını tesrîf etmek üzere emperyalist Taşnaklar aleyhine müttefik Kırmızı Ordu ile tevhid-i harekât eyleyerek Ermeni ve İslâm fukarâ-yı kâsibesi aleyhine devâm eden emperyalist Taşnak tahakküm ve mezâlimini durdurmak ve mezkûr fukarâ-yı halkı halâs eylemekden ibâret olan müşterek gâyemize muvaffakiyetle yardım edebilir. Aynı dîne aynı fikirle yürüyen müttefik Kırmızı Ordu'nun işbu Kars demiryolu açılmak ve doğrudan doğruya irtibatımızı te'mîn etmek hakkındaki fikri nedir? Ve bunun için size en fâ'ideli olacak vechle ordunun ne yapmasını arzu ettiğinizin sür'atle bana bildirilmesini ricâ eylerim muhterem arkadaş. 25/7/[13]36 ve 311 şifre numeroludur.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 24: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçisi Kirov'un Trabzon'a bir kurye gönderdiğine ve kuryenin 3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'e Türkiye'nin Sovyet Rusya'dan yardım talebine, cephelerdeki duruma, Türk-Fransız ilişkilerine, Batı Trakya'nın ve Cafer Tayyar Bey'in durumuna, Türk-Bulgar ilişkilerine, Ankara Hükûmetinin amacına ilişkin sorular yönelttiğini TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına bildirdiği 2 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.

2/8/[13]36

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine

Tekrar yazılacaktır.

Rus Sovyet Hükûmetinin Tiflis Sefiri Kirof [Kirov] tarafından gönderilen Baris Kili Piyeç Kerensi[?] isminde bir Rus kurye me'mûru olarak yirmi altı Temmuz'da Trabzon'a gelmiş, Üçüncü Fırka Kumandanından âtidedeki su'âlleri sormuşdur. Bu su'âllere fırka tarafından her tarzda cevap verilmesi lâzım geleceğinin ve doğruca Trabzon'da Üçüncü Fırkaya ve âcizlerine iş'ârını ricâ ederim. Su'âller:

A- Rusya'dan te'mîni mümkün ne gibi ihtiyâcâtınız vardır, ne gibi mu'âvenet talep edildiği?

B- Cebhelerdeki muhârebe vaz'iyetleri: İstanbul, İzmir, Kilikya, Ermeni. Zonguldak'da Fransızlar var mıdır? İngilizlerin İstanbul'da ne kadar kuvveti vardır?

C- Türkiye ile Fransız münâsebeti nasıldır ve Garbî Trakya ne hâldedir? Cafer Tayyar vaz'iyeti ve fa'âliyeti nasıldır, burada Bulgar münâsebâtı ne vechledir?

D- Anadolu Hükûmetinin maksad ve gâyesi nedir? Kirof'un mu'âvini Rusya Sovyet Hükûmeti a'zâsından İstepar[ın][?] Trabzon'a gelebilmesi için vesîka verilebilmesi mümkün müdür?

E- Rusya'dan buraya gelecekler para husûsunda müşkilâta düşmemek ve sarf etmek üzere ne kadar parasının tebdili mümkün[mü]dür?

Bu su'âllerden Ermeni cebhesine âid olarak kuvvetlerimizi söylememek şartıyla Şark ordusunun kuvvetinin ve ahâlînin ma'neviyâtı pek güzel olduğundan ve hepsi de Şark hudûdunda hâzır bulunduğundan ve Bolşeviklere muhabbet etmesini ve İst[ep]ar'a da vesîka verebileceğini Rüştü Bey'e bildirdim.

2- 369 şifre numeroludur.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 25: TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'in, Trabzon'a gelen ve 3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'den bilgi talebinde bulunan Rus kuryesine verilecek cevaba ilişkin hazırlanan taslağı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 11 Ağustos 1920 tarihli gizli yazı.

Aded 431
Gizli

Ankara
11/8/[1]336

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

Verilecek cevâbın âcilen teblîğine müsâ'ade buyurulması ma'rûzdur. Erkân-ı Harbiye-i Umûmiyenin mütâla'âtı melfûf müsvedde ile takdîm edilmiştir. Verilecek cevâbdan Şark Cebhesi Kumandanına ve âcizlerine de ma'lûmât i'tâsî ricâ olunur.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'îsi
İsmet

* * *

Ankara
11/8/[1]336

A- Anadolu için Rusya'dan te'mîni mümkün olan levâzımın cinsi Moskova'ca ma'lûmdur.

B- İstanbul civârına kadar müfrezelerimiz fa'âl ve hâkimdir. İzmir cebhesinde Yunanlılar dâhile doğru ilerlemişler ve tevkîf edilmişlerdir. Bu cebhede vaz'iyet-i askeriye ve siyâsiye Yunanlılar lehine olan mâhiyetini tamamen gâ'ib etmiş ve her gün Yunan aleyhine bir şekil almakda bulunmuşdur. Pek geniş olan cebhe[sin] de ve gerisindeki Müslümân ve müsellaah ahâlî ortasında Yunanlılar pek büyük tagayyürât içinde mahkûm kalmışdır.

Kilikya'da Fransızlar yalnız Mersin, Tarsus ve Adana şehirleri içinde mahsûr kalmışlardır. Demiryolları tamamen mu'attal ve harabdır. Ufak bir Fransız kâfilesinin hareketi için mühim harekât-ı askeriye lüzûm vardır. Fransızlar Suriye'yi zapt etmişler ise de ordularımız her tarafa hâkim bir vaz'iyet-i sevkülceşiyededir. İleri hareket emri verilir verilmez netâ'ic-i azîme husûle geleceği muhakkaktır.

Kilikya'da esâsen birkaç bin Ermeni nüfûsu mevcûd olub bunlar da Fransız kıta'âtına dâhil olarak muhârebe etmektedirler. Ayrıca mevcûdiyetleri yoktur. Bahr-i Siyah sevâhilinde Fransızların yalnız Zonguldak'daki bir iki tabur kadar kuvvetleri vardır. İstanbul'da bir Fransız donanması vardır. İngilizlerin İstanbul'da donanmaları ve iki fırka kadar askeri vardır.

C- Türkiye ile Fransa fi'ilen hâl-i muhârebededir. Fransız me'mûrları olsun diğerleri olsun Türkiye ile te'sîs-i münâsebât için pek ziyâde çalışmaktadırlar. Fakat bizimle te'sîs-i münâsebât edebilmek için gâye ve maksadlarımızda tevâfuk şartdır ki bu tevâfuk ancak Sovyet Cumhuriyeti ile olmaktadır.

D- Garbî Trakya bizim ile münâsebetdâr ve Yunanlılara muhâsım ve aleyhdârdır. Gerçi büyük şehirlerine Yunanlılar girmişlerse de bütün köyler ve dağlılar silâha sarılmışdır. Şarkî Trakya'daki büyük kuvvetlerimiz gayr-i müsâ'id ovalarda ve fâ'ik düşman karşısında kalmışlar ve Cafer Tayyar Bey mecrûhen muhârebe meydanında kalmışdır. Bu sûretle büyük kuvvetlerle devâm eden mukâvemet ufak kuvvetlerle dağınık ve gayr-i muntazam mukâvemet şekline girmişdir. Şarkî Trakya'da Yunanlılar hiçbir zaman sükûnete nâ'il olamayacaklar ve ikâmet için muhârebe meydanlarından daha ziyâde kuvvet sarfına mecbûr olacaklardır.

Bulgar milleti bizimle beraberdir. Komünistler ve köylüler bizimle teşrîk-i harekâta

çalışmışlardır. Fakat resmî Bulgaristan İngiltere'nin teveccühünü muhafazaya ehemmiyet vermektedir.

E- Anadolu Hükûmetinin maksad ve gâyesi Garb emperyalistleri elinde esîr olan beşeriyetin halâsına çalışmaktır. Bu husûsât Moskova'ca ma'lûmdur. Anadolu'nun vaz'iyet-i umûmiyesi sağlam ve halk istihsâl-i maksad edilinceye kadar uğraşmaya kâdir ve âzimidir.

BELGE 26: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Moskova'ya giden Türk Heyeti Başkanı, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'e gönderdiği telgraftı TBMM Başkanlığına ilettiği 9 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf. Bekir Sami Bey'e gönderilen telgrafta, Türk Heyetinin 19 Temmuz 1920 tarihinde salimen Moskova'ya vardığına dair telgrafın alındığı, bu telgrafın ardından gönderilen 25 Temmuz tarihli şifre telgrafın alınmadığı, genel siyasi duruma ve Moskova'da devam eden müzakerelere dair ayrıntılı raporların beklendiği, Moskova ile Ankara arasında irtibatın ve haberleşmenin ivedilikle sağlanması için Tuapse'de bir telsiz telgraf istasyonunun kurulması gerektiği ve Halil Paşa'nın 11. Kızıl Ordu'yla Nahçıvan'a geldiği belirtilmiş, Türkiye-Sovyet Rusya yolunun açılması hususunda Kafkasya'da meydana gelen gelişmeler ve Bakü'de Üçüncü Enternasyonal İcra Heyeti tarafından açılacak Yakın Doğu Halkları Konferansı hakkında bilgi verilmiştir.

Hemen çekilecektir.

Numero 329

9/8/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Madde 1- Yusuf Kemal Bey'in kayınbiraderi Ferid Bey, Kemal Bey'in âilesiyle Moskova'ya gitmek üzere Trabzon'a geldiler. Hâzırlanan motorla ve Ferid Bey vâsıtasıyla Bekir Sami Bey'e yazıp Üçüncü Fırkaya tebliğ etdiğim mektûbun sûretini aşağıda arz eylerim. Ayrıca Ermeni Hâriciye Nezâretinden son defa cevâben alınan 28 Temmuz sene [13]36 tarihli ve 4515 numarolu mektûbun bir sûreti de Ferid Bey'e verilecektir. Motorun hareketi Ankara'dan yapılacak tebliğâtâ intizâr etmek ve hareket hakkındaki emri makâm-ı sâmillerinden tebliğ edilmek üzere te'hîr edilmiştir. Arz eylerim.

Madde 2- Moskova'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hey'et-i Murahhasa Re'îsi Hâriciye Vekîli Bekir Sami Beyefendi'ye

A) Moskova Telsiz İstasyonu'ndan yazılan ve hey'et-i muhteremelerinin 19 Temmuz'da emniyet ve selâmetle Moskova'ya muvâsalatını tesbît eden, Osman imzâsıyla 25 Temmuz tarihli Türkçe telgraftı Erzurum Telsiz İstasyonumuz vâsıtasıyla aldık. İşbu Türkçe telgraftı müte'âkib yazılan şifrenin de yalnız baş tarafından "Çiçerin, Cemal ve Halil Paşa"ya kadar olan kısmını alabildik. Şifrenin mâba'dı alınmadı ve bu sû-i tesâdüf yüzünden pek kıymetdâr olan ma'lûmâtdan istifâdemiz akîm kalmıştır. Müte'âkib geceler Moskova telsiz telgrafını kemâl-i i'tinâ ile ta'kîb etmeğimize rağmen ma'alesef fâ'ideli bir semere elde edilememiştir. Hey'et-i aliyeleri ve bilvâsıta Rus Sovyet Hükûmeti ile irtibatımızın mevcûd olmaması bilhâssa ahvâl ve vaz'iyet-i siyâsiye-i hâriciyemizi tenvîr edecek esbâbdan bizi mahrûm etmektedir. Ahvâl-i umûmiye-i siyâsiye ve

Moskova'da cereyân eden müzâkerâta dâir mufassal raporlarınıza şiddetle intizâr ediyoruz.

B) On Birinci Kırmızı Ordu'dan bir süvârî livâsıyla Gerus mıntokasına gelen Halil Paşa bir Kırmızı süvârî alayıyla 29 Temmuz'dan beri Nahçıvan'da bulunmaktadır. Nahçıvan'a Gerus üzerinden Şuşa'daki Kırmızı Fırka Kumandanıyla irtibâtını te'mîn eden ve Moskova ile Ankara arasında doğruca muhâberâtı te'mîn edebilecek bir telsiz istasyonu Sovyet Hükûmetinin Anadolu sefâreti başkâtibinin de birlikde geldiği Halil Paşa tarafından bildirilmiştir. Kırmızı süvârî livâsının ileri sürdüğü hafif bir müfrezeye Ceneral Dro kumandasında ta'arruz eyleyen Taşnak ve Ermeni kıta'âtı süvârî müfrezesini ric'ata mecbûr ederek 1 Ağustos'da Angelavut'u işgâl etmiş ve bu sûretle aradaki irtibât kesilmiştir. Taşnakların pek menfûr ve mütecâviz harekâtını netîcelendirecek bir kararın ittihâzı ile yolun açılması için teşebbüsât-ı kat'iyede bulunulması Halil Paşa tarafından Bakü'de On Birinci Kırmızı Ordu Komiseri [*deşifre edilememiş*] ile Azerbaycan Şûrâ Re'îsi Nerimanof'a yazılmıştır.

C) Halil Paşa verdiği bir ma'lûmâtda temmuz bidâyetlerinde Moskova'da Bolşeviklerle Ermeniler arasında akdedilmiş bir mu'âhededen bahsetmektedir. İşbu mu'âhede ile Moskova-Ermeni münâsebâtı hakkında da tenvîrât-ı lâzımede bulunulması ricâ olunur.

D) 15 Ağustos'da Bakü'de bilumûm Yakın Şark Halkları Konferansı'nın Üçüncü Enternasyonal Hey'et-i İcrâ'iyesi tarafından açılacağı hakkında Bakü'deki Türkiye İştirâkiyûn Teşkilâtı Trabzon ve Nahçıvan tarîkleriyle da'vetiyeler gönder[iş]ti. Bakü Kongresi için Trabzon'da ve havâlisinde bazı zevâtın intihâbına başlanmış ve Erzurum'dan da birkaç zât i'zâmına teşebbüs edilmiştir. Ancak kongredeki büyük ve çok mes'ûliyetli işleri deruhde ve hüsn-i îfâ edecek ve mesâ'îsi milletce de mu'teber ve makbûl görülecek zevâtın seçilib gönderilmesiyle beklenen fevâ'id istihsâl olunabileceğini ve hatta imkân var ise hey'et-i muhteremelerinin de vazîfe-i hâzıranın şekil ve müsâ'adesine nazaran kâmilen veya kısmen kongreye iştirâk edilebileceğini Millet Meclisine arz ve teklîf etdim. Millet Meclisinin bu husûs[da] verilen karardan henüz ma'lûmâtdâr değil isem de Bakü Kongresi ve mâhiyeti hakkında esâslı ma'lûmâta sâhib bulunan hey'et-i aliyelerince kongreye keyfiyet-i iştirâkımızın lâyük olduğu derece ve ehemmiyet ve menfa'at de ta'kîb ve te'mîn buyurularak Rusya'daki münâsib zevâtdan iştirâk etdirilenler ile kongrenin mâhiyeti hakkında bize de âcilen ma'lûmât lütuf buyurulmasını istirhâm ederim.

E) Moskova ile aramızda irtibât ve muhâberâtın sür'at-i te'mîni için Tuapse'de büyük bir telsiz telgraf istasyonunun kurulmasına lüzûm-ı âcîl vardır ancak bu sûretle muhâberâtımızın sür'at-i te'mîni mümkündür. İcâb eden teşebbüsâtın îfâsıyla vaz'iyet-i siyâsiyemizin pek mühim zararlardan kurtarılmasına inâyet buyurulması lüzûmunu tekrar ricâlarımı ve rûfekâ-yı muhteremeleriyle zât-ı âlîlerine ihtirâmât-ı fâ'ikamızı takdîm ve muvaffakiyet-i tâmmeye mazhariyetlerini temennî eylerim. İmzâ Şark Cebhesi Kumandanı Kazım Karabekir

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 27: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, İstanbul Hükûmetinin barış antlaşmasını imzalaması üzerine yazılacak uygun bir reddiyenin özellikle Moskova'daki Türk Heyetine ivedi şekilde gönderilmesinin yerinde olacağı TBMM Başkanlığına bildirdiği 17 Ağustos 1920 tarihli telgraf.

Erzurum
17/8/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

İstanbul'un gayr-i meşrû hükûmetinin mu'âhede-i sulhiyeyi imzâlamasını Büyük Millet Meclisi sükût ile geçişdirerek bilhâssa Moskova'daki hey'etimize serî'an münâsib bir reddiye yazmasını muvâfık buluyorum. [Tebî'at Tensîb] buyurulursa bir sûreti de Trabzon'dan hareket etmek üzere bulunan Bakü'ye gidecek Erzurum murahasalarına verilmek için Üçüncü Fırkaya da tebliği ma'rûzdur.

Şark [Cebhesi] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 28: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı adına Ahmet Muhtar Bey'in, İstanbul Hükûmetinin "San Remo Sulh Ahidnamesi"ni imzalaması nedeniyle hazırlanan protestonun Sovyet Rusya'ya tebliğ edilmek üzere Moskova'da bulunan Türk Heyeti Başkanı Bekir Sami Bey'e gönderilmesini teminen Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 22 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf. Protestoda, barış antlaşmasını hazırlayan İtilaf Devletleri ve bahsi geçen antlaşmaya imza koyan İstanbul Hükûmeti sert bir dille eleştirilmekte, TBMM'nin sözkonusu antlaşmayı kabul etmeyeceği belirtilmekte, bu duruma Sovyet Rusya'nın dikkati çekilmektedir. Telgraftaki derkenardan, aynı protestonun Azerbaycan Hükûmeti Dışişleri Komiserliğine de iletildiği anlaşılmaktadır.

Dakika te'hiri mücib-i mes'ûliyetdir .

Gâyet aceledir.

Şifre telegram

Numero: U: 153

H: 50

Şark Cebhesi Kumandanlığına

C. Atiyü'z-zikr protestonâmenin Rusya Sovyetleri Cumhuriyeti'ne tebliğ edilmek üzere Moskova'da bulunan Türkiye Hey'et-i Murahhasa Riyâsetine irsâli bilhâssa müsterhâmdır. Bu reddiyenin bir sûreti de Bakü'ye gidecek Erzurum murahasalarına verilmek üzere Üçüncü Fırkaya gönderilmiştir. Fî 22 Ağustos sene 1336

Hâriciye Vekîli nâmına
Ahmed Muhtar

* * *

Moskova'da Türkiye Hey'et-i Murahhasası Re'îsi Bekir Sami Beyefendi'ye

Türkiye Devleti'nin hüccet-i i'dâmı demek olan San Remo Sulh Ahidnâmesi'ni İstanbul Hükûmet-i gayr-i meşrû'asının kabûl ve imzâ ettiği mevsûkân istihbâr

edildi. Kuvve-i cebrîyeye mürâca'at edilmeksizin kâbiliyet-i tatbikiyesi olmadığı İ'tilâf Devletlerince de mu'teref bulunan ahidnâme-i mezbûrun irâde-i milliyeye müstenid Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından hiçbir vechle kabûl edilmeyeceği ve milletlerin mukâdderâtına ta'alluk eden bu makûle mu'âhedât ve mukâvelâtın Mecâlis-i Milliye tarafından tasdik olunmadıkca bir hüküm ve ma'nâ ifâde etmeyeceği bedîhî olmakla beraber bu ahidnâmenin ... İngiltere Devleti başta bulunmak üzere emperyalist ve kapitalist Garb devletlerinin mücerred tatmîn-i ihtirâsâtı nâmına kasden tertîb edilmiş bir âlet-i zulüm ve tecebbür olduğunu bütün âlem-i medeniyete i'lân etmekdeki fâ'ide ve ehemmiyet-i azîmeyi tamamıyla müdrîk olan Türkiye Hükûmeti şu asr-ı inkilâb ve istihlâsda Osmanlı Türklerine revâ görülen mu'âmele-i gadrâne hakkında bilhâssa Müttehid Rusya Sovyetleri Cumhuriyeti'nin nazar-ı dikkat-i aliyesini celbetmeyi vezâ'if-i esâsiye ve insâniyesi cümlesinden addeyleyler. Fîlvâki' San Remo Ahidnâmesi'ne sathî bir nazar-ı tedkik atfeyleyen bî-taraf bir kimse için herhangi bir milletde vücûdu lâbûd olan şerâ'it-i hayâtiyenin Osmanlı Türklerinden külliyyen nez' edilmek kasdını görmemek ve bilcümle milel ve akvâmın gayr-i kâbil-i ictinâb bir nokta-i incizâb gibi bir gâye-i halâs ve necâta teveccüh ve şitâb için çırpındığı bir asırda zulüm ve hıyânetin bu levha-i şenî'ası muvâcehesinde mütedehhiş olmamak kâbil değildir.

Nüfusunun ekseriyet-i azîmesi Türk ve Müslümân olan Trakya kıt'ası ile Anadolu'nun lâ-yenfek bir cüz'-i mütemmimi bulunan Aydın vilâyetinden ve yüzlerce âsâr-ı azîme-i medeniye ve asır-dîde âbidât-ı muhteşemesiyle Türklüğü ilelebed terennüm ve i'lân edecek olan İstanbul üzerinden Türk hâkimiyetinin izâlesi ve Anadolu'nun göbeğinde bile milletin bilcümle menâbî'-i servet ve hayâtına nevamâ bir hacz-i gayr-i muvakkat vaz'ı sûretiyle milyonlarca halkın hâl-i esâret ve sefâlete ilkâsı tasavvurât ve teşebbüsâtının mes'elede bizzât alakâdar bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi gibi beşeriyet-i muztaribenin istihlâsını gâye-i âmâl ittihâz etmiş olan Müttehid Rusya Sovyetleri Cumhuriyeti tarafından dahi nefret ve lânetle telakkî edileceğini kabûl ve teslimde bir an tereddüt etmediğimiz cihetle Düvel-i Garbiye'ye şerik-i cinâyet olan İstanbul Hükûmet-i gayr-i meşrû'asının San Remo Mu'âhedenâmesine vaz'-ı imzâ sûretiyle irtikâb ettiği fuzûlî hareketi kemâl-i şiddet ve nefretle protesto ettiğimizizin iştirâk-ı âmâl ve makâsîd dolayısıyla da muhib-i vefâ-şi'ârımız olan Müttehid Rusya Sovyetler Cumhuriyeti Umûr-ı Hâriciye Komiserliğine tebliğine bezl-i himmet buyurulmasını kemâl-i ehemmiyetle ricâ ederim efendim. Fî 22 Ağustos sene 1336

Hâriciye Vekîli nâmına
Ahmed Muhtar

* * *

Numero: U: 153

H: 51

Üçüncü Fırka Kumandanlığına

İşbu telgrafnâmenin bir sûretinin Trabzon'dan Bakü'ye gidecek Erzurum murahaslarına verilmesi matlûbdur.

Ahmed Muhtar

[Derkenar] *Erzurum'da Memduh Şevket Bey'e*

(*Azerbaycan Şûrâ Hükûmeti Hâriciye Komiserliğine tebliğine bezl-i himmet buyurulmasını kemâl-i ehemmiyetle ricâ ederim efendim.*)

BELGE 29: 3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'in, Türk Heyetiyle Sovyet Rusya Dışişleri Müsteşarı Karahan arasında 4 Ağustos 1920'de yapılan görüşmeye dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in raporunu TBMM Başkanlığına iletği 1 Eylül 1920 tarihli şifre telgraf. Söz konusu görüşmede, Kızıl Ordu birliklerinin Nahçıvan'a girdiği ve Türk birliklerine Ankara'yla temas edebilmelerini teminen kurye imkânı sağlandığı, Ermenistan'la ilişkiler, Türkiye'ye yapılması öngörülen yardım, Türkiye-Sovyet Rusya yolunun açılması, Bakü'deki İngiliz esirlerin Malta'daki Türk esirleriyle değişimi, Anadolu'nun askerî durumu, Cemal Paşa'nın Afganistan'a gönderilmesi, Türkiye-Ermenistan ilişkileri konuları gündeme gelmiştir.

1603

Zâta mahsûsdur.

Trabzon

1 Eylül sene [13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

[Madde] 1- 4 Ağustos'da Hâriciye Müsteşârı Karahan'la Hey'et-i Murahhasanın ikinci mülâkâtı hakkındaki Bekir Sami Bey'in iş'ârâtı zîrde ma'rûzdur:

Dört Ağustos'da gündüz saat dört, dakika otuzda Hâriciye Müsteşârı Karahan ile ikinci mülâkât:

Tercümân: Osman Bey

Karahan elinde bir telgrafa bakarak söylüyor: Ermenilerin ehemmiyetsiz mukâbelelerinden sonra Nahçıvan kasabasına girdik. Civârdaki Türk askerleriyle kurye muvâsalası yapıldı. Ricâ ederiz, oradaki Türk Kumandanlığına bildiriniz. Ba'demâ bu tarîkden Ankara ile muhâbere edilsin. Ankara Hükûmetinin Ermeni Hükûmetine bir Nota verdiği ve bunda Ermeni askerlerinin de Brest-Litovsk Mu'âhedesi'ndeki hudûdlarına çekilmelerinin talep edildiğini haber aldık. Türkiye'nin ne kendi başına ve ne de Rusya ile birlikte Ermenilere ta'arruzunu siyâsî bazı esbâbdan dolayı muvâfık bulmuyoruz. Eski Rusya dâhilindeki Ermenistan'la mes'eleyi biz hallederiz. Hükûmetinize yazabilirsiniz ki bu ayın nihâyetine kadar yolu açacağız. Harbi istememekle beraber Ermenilere karşı hâzırlıkda bulunuyoruz. Sebeb-i harb (kazus belli) yapmak bize âiddir. Onun için elimizde bazı esâslar var. Bu esâsları bir şekle koyarak i'lân edeceğiz. Brest-Litovsk hudûdunu mülâhaza ediyorsunuz, fakat her şeyi el-yevm mevcûd olmayan bir mu'âhedeye ibtinâ etmek doğru olamaz. Aradan zaman geçti ve birçok şey değişti. Ma'a-hazâ bu mu'âhedenin aramızda tedkîk edilmesi lâzımdır. Buradaki Ermeni re'îsi[ni] kendi hükûmeti geri çağırmıştır. Türkiye için gönderilen yirmi beş put [pud] altını[n] Ermeniler gasb etdiler. Kırk sekiz saate kadar i'âde etmeleri için ültimatom verildi. Her hâlde bu mes'eleyi yani yol açılmak mes'elesini halledeceğiz. Oradan siyâsî ve askerî me'mûrumuzu çağırdık. Kendisine ta'lîmât verib Kafkas'a gönderdik. Türkiye'ye şu sıra mu'âvenet lüzûmünü ehemmiyetle takdîr ediyoruz. İyi biliniz ki bu ay nihâyetine kadar yol açılacaktır. Bu mes'ele mahrem tutulsun. Yalnız hükûmetinize bildirebilirsiniz.

Hey'et: Nahçıvan tarîkiyle muhâbere imkânını biz de te'emmül etdik. Hatta Nahçıvan'la Bayezid arasında el-yevm telefon muhâberâtı da vardır.

Karahan: Çok a'lâ

Hey'et: Ricâ ederiz 25 Temmuz'da çekilen telgrafı belki Ankara alamamıştır.

Nahçıvan üzerinden bu telgrafi tekrar gönderiniz ve başına “25 Temmuz’da telsiz ile çekilen telgrafdır” cümlesini ilâve etdiriniz.

Karahan: Pek a'lâ. Çekdirelim. Bugün haber aldık. Sizin için Tuapse’ye iki kurye gelmiş. Bakü’de yetmiş kadar İngilizlerce ma'rûf büyük şahsiyet İngiliz esîri vardır. İngiliz Hükûmeti bunların i'âdesini bizden istedi. Azerbaycan Hükûmeti müstakil olduğu için bu mes'elenin Azerbaycan Hükûmetiyle halledilmesini cevâben bildirdik. Bundan bilistifâde Malta’daki Türk esîrleriyle mübâdele edilmesini düşündük. Azerbaycan Hey'eti buna muvâfakat etdi. Bir liste verdiniz. Acele oraya gidecek me'mûrumuza verdim, yalnız Azerbaycan Hükûmeti[ni] de müşkil mevki'e sokmayalım. Mustafa Kemal Paşa inkılâbıyla alâkadâr mevkûfların talep edilmesi muvâfık olur. Asya-yı Suğrâ’dan harekât raporları alıyoruz. Vaz'iyeti bilmiyoruz. Ricâ ederiz bir me'mûr gönderelim. Harita üzerinde vaz'iyet-i askeriye işâret edilsin.

Hey'et: Askerî umûra dâir görüşmek üzere bir mütehassıs ta'yîn ve me'mûr edilmesini ricâ ederiz. Görüyoruz siz bu sıra pek meşgûlsünüz.

Karahan: Pek münâsib. Türkiye’ye sefir gidecek İlyava’nın [Eliava] ma'iyetinde bulunan zâbitle buradan diğer bir zâbite söyleyelim sizinle temâs etsin. Anadolu’nun hakikî askerî vaz'iyeti anlaşılsın. Tâ ki tebeyyün edecek buhrân derecesine göre mu'âvenet husûsundaki isti'câl ve mu'âvenetin tezyîdi de o nisbetde yapılsın.

Hey'et: Çiçerin’e verilen i'timâdnâmeler muhteviyâtına göre hey'etimiz buraya yalnız mu'âvenetin te'mîni için gelmiş olmayıp aynı zamanda muhâdenet ve ittifâk esâslarının takarrür ve tesbîti de vazifemizden olduğundan bir an evvel bu işlerin halledilmesini pek arzu ediyoruz.

Karahan: Kat'iyen bundan şüphe etmiyoruz. Esâsen aramızda mûcib-i nizâ' bir mes'ele yoktur. İstanbul’u ele geçirmek husûsundaki Çarlık siyâseti artık suya düşmüşdür. Hey'etinizin mevki'inde bir hey'et olmadığını biliyoruz. Şühesiz burada dâimâ bir Türk hey'eti bulunacaktır. Şahıslar mevzû'bahis değil, başka bir hey'et bulunacağına kâni' bulunuyoruz.

Hey'et: Ankara’da hükûmetin ma'lûmâtı, muvâ[fa]kati hâricinde bazı eşhâsın emperyalist efkârıyla meşbû' tahrîrî vesîkalar yaptıklarını haber aldık, hükûmetimiz nâmına bunu kat'iyen tekzîb ederiz.

Karahan: Burada bizimle konuşanlar Cemal, Halil Paşalar ile Fuad Bey’dir. Bunlarda böyle bir fikir görmedik ve bunların Türkiye Hükûmetinin vekîlleri olmadıklarını da biliyoruz. Türkiye’nin emperyalistlere karşı hareketini takdîr ediyor idik. Ma'atte'essüf temâs kâbil olmuyor. Bu zevât buraya geldi. Bunlara sarıldık. Cemal Paşa’yı Afganistan’a gönderdik. Afganistan Hükûmeti İngiltere ile aramızda mütereddîd vaz'iyetde bulunuyordu. Türkiye’nin Afganistan üzerindeki nüfûzunu bildiğimizden ve Cemal Paşa’nın vaktiyle Türkiye Hükûmetinde büyük bir şahsiyet olduğu Afganca ma'lûm ve bunun el-yevm Türk milleti ve hükûmetince fenâ tanınmış olduğu henüz onlarca gayr-i ma'lûm olduğundan bu vaz'iyetden istifâde etmek istedik. Ma'a-hazâ lâzımsa Cemal Paşa’yı geri alabiliriz. Bu mes'eleiy aramızda husûsî ayrıca görüşebiliriz.

Hey'et: Hayır biz bunları demiyoruz, bunlar mevzû'bahis değildir. Baha Said ile Bolşevik bürosu zâbiti İsaçko Açek [İlyaçef?] (evet Baha Said) arasında Ankara

Hükûmeti nâmına bir i'tilâfnâme yapılmış. Bu i'tilâfnâmede Türkiye tarafından Türkistan'ın, Afganistan'ın bilmem daha hangi hükümetlerin müstakil olmaları vesâire talep edilmiş. Mustafa Kemal Paşa böyle bir i'tilâfnâmeyi işittiği vakit kabûl etmeyib resmen tekzîb etdirmişdir.

Karahan: Bu ma'lûmâtı aldığımızdan çok memnûn oldum. (*Burada sözler karıştı, sohbet şekline girdi. Nuri Paşa'nın akılsızca hareketi bahsedildi. Bunun akıl hocası Manastırlı Bahaeddin'in el-yevm Kazım Karabekir Paşa tarafından habsedildiği bildirildi*).

Hey'et: Çiçerin'e burada yazdığımız mektûbda memleketimizin buhranda olduğundan bir an evvel vaz'iyetimizin tesbîti ve hemen müzâkereye devâmlı olarak başlanılmasın[ıdan] bahsedilmiş idi. Ricâ ederiz işlerimizi çabuk bitirelim.

Karahan: Evet doğru ve biz de bunu istiyoruz. Birkaç güne kadar Çiçerin'i de da'vetle birlikde müzâkereye karar verdik. Boş geçirdiğimiz günlerde görüyorsunuz fâ'idesiz geçmedi, yolun açılması hakkında biraz neticeli iş gördük. Bu akşama, yarın olmaz ise öbür güne toplanırız, haber veririm.

7 Ağustos. Aslına mutâbıktır. Umûr-ı Hâriciye Vekîli Bekir Sami

Madde 2- 1 Eylül sene [13]36 tarih ve 1603 numero ile Büyük Millet Meclisi Riyâsetine ve Şark Cebhesi Kumandanlığına arz edilmişdir.

3. Fırka K[umandanı]
Vâlî Vekîli Rüşdü

BELGE 30: 3. Tümen Komutanı Rüşdü Bey'in, TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in 6 Ağustos tarihli raporunu TBMM Başkanlığına ilettiği 1-2 Eylül 1920 tarihli şifre telgraf. Raporda, 4 Ağustos 1920 tarihinde Türk Heyetinin Karahan'la yaptığı görüşmeye dair değerlendirmede bulunulmuş; Moskova'ya giden Azerbaycan Heyeti Başkanı Behbud Şahtahtinski ve Azeri Bakan Hacinski'yle Nahçıvan hakkında yapılan görüşme, Eliava adlı şahsın başkanlığında Ankara'ya gönderilmesi kararlaştırılan Sovyet Rusya elçilik heyeti, Anadolu Hükûmeti teşkilatının Sovyet teşkilatına benzerliği hakkında Moskova'da yapılan beyanlar ve bu hususta TBMM'ce takip edilmesi gereken siyaset, Türkiye'de Bolşevik devriminin gerçekleştirilmesine çalışmak göreviyle Sovyet Rusya tarafından Bakü'ye gönderilen Mustafa Suphi Bey, Bakü'deki İngiliz esirlerinin Malta'daki Türk esirleriyle değişimi, Moskova'daki gazetelerin Anadolu hakkındaki yayınlarına verilen cevaplar ile Üçüncü Enternasyonal'in Bakü'de düzenleyeceği kongre hususlarında bilgi verilmiştir.

1592
Zâta mahsûsdur.

Trabzon
1-2/9/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

1- Hâriciye Vekîli Bekir Sami Bey'in 6 Ağustos tarihli iş'ârâtını hâvî şifre zırde ma'rûzdur:

2- Mahreci Moskova. Tarih 6 Ağustos:

1) Yirmi beş Temmuz tarihiyle takdîm etmiş olduğumuz telsizde o zamana

kadar cereyân eden ahvâli muhtasaran arz etmiş idik. Belki vâsıl olmamışdır mülâhazasıyla bir sûretini leffediyoruz.

2) Ondan sonra dört Ağustos gecesi Karahan ile ikinci mülâkât yapıldı. Yalnız bizim tarafımızdan kendimize mahsûs olarak tutulan zabtın bir sûretini aynen takdîm ediyoruz.

A- Karahan ile mülâkâtımız resmî ve kat'î müzâkere mâhiyetinde olmadığı, bir mükâleme hâlinde cereyân etmekde bulunduğu için mûmâ-ileyhin Brest-Litovsk Mu'âhede'si'ne ve eski Rus hudûdlarına müte'allik olarak serdetdiği mülâhazatın cevâbını biz asıl resmî ve kat'î müzâkereye bıraktık. Rus Sovyet Hükûmetinin bize ne menfa'atler te'mîn edeceğini henüz resmî ve meselâ Çiçerin gibi daha ziyâde salâhiyetdâr bir ağızdan işitmediğimiz için şimdiden bu mu'âhede ve hudûdlar hakkındaki bizim nokta-i nazarımızı Karahan'a bildirmek istemedik ve Kızıl Ordu kıta'âtının Nahçıvan'[d]a ve bizim askerlerimizin civârda bulunmaları maddesi nazar-ı dikkatimizi celbetmiş olmakla beraber bu bâbda kendisinden îzâhât istemeyi münâsib görmedik. Bu cihetden daha ziyâde bizim ordudan öğrenmeyi muvâfık bulduk. Nahçıvan'da ve kasabasında gerek iki asker arasında ve gerek sâir sûretle cereyân etmiş olan vakâyi' ve oradaki askerimizin hâl-i hâzırdaki vaz'iyeti ve Kızıl Ordu ile olan münâsebeti hakkında serî'an ma'lûmât-ı mufassala verilmesini ricâ ederiz.

B- Karahan'ın Ankara Hükûmeti tarafından Ermenistan'a verildiğini söylediği ültimatın Ermenistan'ın eski Rus hudûdu dâhilindeki Müslümân şûrâları karyeleri ahâlîsine karşı başladığı tecâvüz üzerine vaktiyle Kazım Karabekir Paşa ve Bekir Sami Bey taraflarından gönderilen mektûblardan mı galatdır yoksa başkaca bir ültimatın mı verildi? Bunun esbâb-ı mücibesıyla îzâhını niyâz ediyoruz. Bizim buradaki istifsârımıza göre Karahan Ermeni işine bizim hükûmetin müsellehân müdâhalesini Rus Hükûmetinin istemediğini söylüyor. Burada mevki' sâhibi bazı Müslümân komünistleri böyle düşünmüyorlar ve bize mümkün olan mevâki'-i askeriyenin tarafımızdan işgâlinde bir be'is olmadığını îmâ ediyorlar. Hatta Fuad Bey gibi komünistler Ermenistan'a karşı açılacak bir harb ile Sarıkamış gibi bizim hayât-ı iktisâdimiz için elzem olan mevâki'in elimizde bulundurulmasını yekdiğerinden ayırmalı, ikincisini bilâ-tereddüd şimdiye kadar yapmalı idiniz. Bizim şahsî mütâla'amıza gelince: Karahan, bir ay kadar Ermenistan üzerine harekât yapıp yolu açacaklarını ve Taşnakların birçok harekâtını sebep-i harb (kazus belli) addederek cihân amele ve köylüsüne karşı bu hareket-i askeriyenin esbâb-ı meşrû'asını î'lân edeceklerini söylüyor. Bu hareket başladıktan sonra bizim ordu kumandanlarının mahâret ve himmetiyle Kızıl Ordu kumandanlarının zimnen olsun muvâfakatları istihsâl olunarak diğer cihetden o sırada bir dereceye kadar serbest kalacak ve oraları kesb-i kuvvet eyleyecek Müslümân ahâliye Rus Sovyetleri esâsi üzerine şûrâlar teşkil etdirerek bu şûrâlarla beraber bize lâzım olan nikâtın elimize geçirilmesi muvâfık olur. Eski Rus hudûdu dâhilindeki İslâm şûrâları teşkilâtının şimdiden Rus Sovyetler teşkilâtına kalb etdirilmesi buraların Ermenistan tahakkümü altından kurtarılması için en emîn çârelerden biri olduğunu görüyoruz. Çünkü Ruslarla müzâkerede en kuvvetli delîlin Sovyet teşkilâtıyla idâre olunmakta olan bir yerin Taşnakların hükmü altına geçmesi[nin] muvâfık olamayacağı mülâhazasıdır. Buna karşı Ruslar söz söylemiyorlarmış.

Madde 3- Son günlerde Moskova'ya muvâsalat etmiş olan Azerbaycan Hey'eti

Re'isi Behbud Bey Şahtatinski ile nâzırlardan Gaçinski [Hacinski] dün akşam bize geldiler, görüştük. Verdikleri ma'lûmâta göre Ermeniler buradaki Rus Sovyet Hükûmetini kandırmışlar. Nahçıvan'ın, Zengizor'un [Zengezur] Ermenistan'a ilhâkına muvâfakatlarını evvelce istihsâl etmişler imiş. İhtimâl Ermeniler buralar ahâlîsi üzerine sû-i hareketleri bundan ileri geliyordu. Behbud Bey evvelâ Azerbaycan Komünist Fırkasında bunun câiz olmadığını, şûrâ hükûmetiyle idâre olunan bilhâssa bir buçuk seneden beri Ermenilerle harb edip onların idâresini kabûl etmeyen Nahçıvan'ın Ermenilere verilmesi[nin] mümkün olamayacağını iddi'â etmiş. Nahçıvan'ın ya Azerbaycan'a veya Türkiye'ye iltihâkı veyahud kendi kendine müstakil bir hükûmet olarak kalması[nın] lâzım olduğunda ısrar etmiş. Ermenilerin de dâhil olduğu o firkada bu fikrini kabûl etdirmiş. Buraya geldikten sonra mes'eleyi Ruslara açmış ve mütâla'âtının isâbetini Ruslara da teslim etdirmeye muvaffak olarak bu husûsda muvâfakatlarını istihsâl eylemiş. Şübhesiz biz de müzâkerât-ı müstakiliyemizde bu vâdide serd-i mütâla'ât edeceğiz.

Madde 4- İlyava isminde bir zâtın riyâseti altında bir hey'etin biz daha Moskova'ya muvâsalat etmeden evvel hey'et-i sefâret olarak Ankara'ya i'zâmı buraca takarrür etmiş. İlyava Gürcü'dür. Asıl sanatı [deşifre edilememiş] olub kendisi zamanında daha doğrusu 1918 senesine kadar Menşevik imiş. Bundan evvel Türkistan Askerî İnkılâb Şûrâsı Re'isi imiş. Ma'iyetinde yüzü silâhlı, içlerinde telsiz telgraf vesâire mütehasısı olarak yetmiş silâhsız olmak üzere yüz yetmiş nefer ve otuz kişi kadar da zâbit, mühendis ve diplomat vesâire olacakmış. Evvelâ buradan Azerbaycan'a, orada hey'etini, levâzımını tedârik ve ikmâlden sonra bize geçecekmiş. İlyava Hey'eti içinde bulunan adamların her birinin hüviyeti hakkında ma'lûmât almaya çalışıyoruz. Bunu hey'et daha oraya varmadan arz edileceğini ümîd ediyoruz. Bu hey'etin oradan bizim hakkımızda vereceği izâhâtın Moskova üzerine şübhesiz te'sîr-i azîmi olacaktır. Biz burada Anadolu Hükûmeti teşkilâtının Büyük Millet Meclisinin sûret-i intihâb ve teşekkülünün Sovyet teşkilâtına pek şebih olduğundan bahsediyoruz. Anadolu halkının başdan başa fukarâ-yı kâsibe olduğunu, komünizm fikrinin bizim âdât ve an'anât ve mahsûsâtımız mahfûz kalmak üzere memleketimizde kolayca tatbîk edilebileceğini, bizde büyük sermâyenin ecnebiler elinde bulunduğunu, bunun millileştirilmesi bizce pek ziyâde matlûb olduğunu, bizde büyük burjuva olmadığı için şiddetli mücâdeleye hâcet olmadığını, komünizm zaten dine karışmadığı için bu cihetden dahi korkumuz olmadığını, izdivâc ve talâk hakkındaki ahkâmı da zaten komünizm bir şey demediği için Türkler için pek nazik olan bu bahisde de endişeye mahal bulunmadığını, ... bazı yerleri müstesnâ olmak üzere biz de çift[t]çiler mes'elesi (kestiyon agrer [question agraire]) mevcûd olmadığını, bizim el-yevm cârî olan arâzî kanûnumuzun hükmünce hemen bütün arâzîmizin arâzî-i emîriye yani arâzî-i devlet olduğunu, en şiddetli tarafdârı Lenin olmak üzere bura hükûmeti orta çiftçilerle iyi geçinmek, onların hukûkunu tanımak tarafdârı olduklarını, memleketimiz çiftçileri[nin] ise cümle orta sınıf çiftçiler[in] beş on dönüm arâzîsini kendi ekib biçiciler[in] teşkil ettiğini, hâsılı bize mahsûs bir komünizmden hiç korkumuz olmadığını söylüyoruz. Takdîm etmekde olduğumuz kitapların mütâla'asından da anlaşılacağı vechle zaten Rus inkılâbcıları asıl hak ve hüküm sahibleri amele ve köylü olmak şartıyla her memleketin komünizminin kendine mahsûs şekilde olacağı esâsını kabûl ediyorlar. Sovyet esâsı üzerine teşekkül eden hükûmetler birbirlerine kardaş nazarıyla bakıyorlar. Binâenaleyh

biri ihtiyacı olan şeyi diğerinden kolayca tedârik ediyorlar. Meselâ Azerbaycan Hey'eti Re'îsi “Siz Sovyet esâsı üzerine teşekkül ederseniz o zaman biz Ruslara serbest serbest [*deşifre edilememiş*] biz size değil daha ziyâde ihtiyacı olan Türklere vereceğiz ve biz o zaman daha kolay veririz” dedi. Sovyet esâsı üzerine (bu esâs bizim Kuvâ-yı Milliye teşkilâtına benzer. Fakat müntehib milletler yalnız amele, köylü ve askerdirler. Burjuvalar ne müntehab ve ne de müntehib olamazlar) teşekkül etmiş olan hükûmetlerin bir[î]biri nezdindeki metâlibi birâderâne tedkik ve kabûl ediliyor. Bize Rus Sovyet Hükûmeti şimdi emperyalistlere karşı harb etdiğimiz için mu'âvenet etmek istiyor. Hatta geçen gün burada el-yevm ictimâ' etmekde olan Üçüncü Enternasyonal'in ikinci kongresinde Fransa ve İtalyan delegeleri [ve] “Nasyonalist olan Türkleri içinize alıyorsunuz da bizlere müstehak olduğumuz hakkı vermiyorsunuz” demeleri üzerine Re'îs Zinovyef [*Zinovyev*] (bu zât Lenin, Troçki derecesinde nüfûz sahibidir) “Türkler emperyalistlere karşı harb ediyorlar, emperyalistlerle uğraşanların cümlesi bizim dostumuzdur” cevabını zevât-ı sâlifeye lütfen [*deşifre edilememiş*] yanındaki komünistleri bize cidden rabt edecek, bizi Rus komünist âleminde aynı zamanda Avrupa amele sosyalist köylüleri nezdinde sevdirecek, Başkurdistan, Tataristan, Türkistan, Kırgızistan, Hive ve Azerbaycan gibi Sovyet esâsı üzerine idâre olunmakta olan yeni Müslümân hükûmetlerinin bizi müdâfa'ada ellerine daha kuvvetli silâhlar verecek tedâbirin şimdiden ihzârı ve mümkün olan cihetlerde âsâr-ı fi'iliye ve maddiyesinin ibrazı Büyük Millet Meclisimizin ve İcrâ Vekilleri refiklerimizin ârâ-yı dûrbînânelerine muhavveldir.

Vaktiyle İfhâm Muharriri Subhi Bey ismindeki zât Rusya'da Bolşevik efkârını İslâm âlemine telkîn için uğraşmış ve bu sûretle Bolşevikler nezdinde imtiyâz kazanmış olub işbu inkılâbın Türkiye'de tenmiyesine her sûretle gayret etmek vazîfesiyle haziran ayı içinde Bakü'ye gönderilmişdir. Mûmâ-ileyhin Bakü'de Türk Komünist Fırkası'nın riyâseti [*deşifre edilememiş*] ve Azerbaycan ve Rusya içerisinden Rus Bolşeviklerin muvâfakatıyla toplanan Türk esirlerinden şimdilik bin iki yüz mikdarında teşekkül ettiği alay veya teşkiline devâm edeceği[ni], Türkiye'de Kızıl inkılâbı teşvîk ve teşcî' edeceğini mevsûken işittik. Bakü'de çıkardığı Yeni Dünya nâmlı gazetesinin yirmi Haziran [13]36 [tarihli] nüshası[tt] Kurye İbrahim Efendi'dedir. Fikir ve maksadını izâh etmekde ve muhteviyâtı ekseriyetle doğru yola gitmekdedir. Bu zâtın vaz'iyet ve teşebbüsü şübhesiz pek fâideli neticeler verebilir ancak Anadolu'nun vaz'iyet-i hâzıra ve hâlet-i rûhiyesine bittabi' tamamıyla vâkıf olmadığından hayır uğrunda atacağı adımlar korkarız hem kendisini ve hem de muhîtni girdâba sokmasın. Sefir İlyava ile ma'iyetindeki hey'etin Subhi Bey'le [*deşifre edilememiş*] muhtemeldir.

Nuri Paşa mâcerâsı bura muhîtinde hey'etimizi pek açık ve kat'î istifsârlara ma'rûz bırakmaktadır. Herhâlde harekâtı kendisini aksi inkılâbcı olarak tanıtmış olduğundan bizim tarafa alınmış ise el altında mahfûz bulundurulması ve hakkındaki tahkîkât hitâmına kadar bu vaz'iyetde kalacağıнын Bolşevikler kumandanlarına bildirilmesini ve henüz bizim tarafa geçdi ise âcilen celbini fâ'ideli görüyoruz.

Bakü'deki İngiliz esirlerine mukâbil on altı Mart'dan sonra İstanbul'da tevki' edilip Malta'ya sevk edilenlerin bir listesi Azerbaycan hey'etine verilmişti. Şifâhen görüşdüğümüzde on yedi mevkûfumuza mukâbil [*deşifre*

edilememiş] öteden beri haysiyet-i milliyemizi rahnedâr eden ve taksîrâtları var ise hesabını millete vermeleri icâb eden diğer Malta mevkuflarının bu vesile ile listeleri bunlardan hâtıra gelen kırk dört zâtın listesini aldılar. On altı Mart'dan sonra Malta'ya gönderilenlerin mevcûdu verdiğimiz listeden fazla ise tahliye evvelâ bu [*deşifre edilememiş*] mütebâkî [*deşifre edilememiş*] başda kabine a'zâsı evvel emirde teklîf etdik. Bu bâbda başkaca bir karar sür'atle iş'âr edilirse hey'et vâsıtasıyla mahalline iblâğ edilerek ilâve veya ta'dîl olunabilir.

Ankara Hükûmetinin İstanbul Hükûmetiyle mütâreke veya i'tilâf akdeylediği havâdisi neşredildi. Bu haberin sûret-i tefsîri hakkında bura mahâfilinin istifsârlarına ma'rûz kaldık. Bittabi' bunun asılsız olduğu ve Ankara Hükûmetinin İ'tilâf elinde oynayan İstanbul Hükûmetiyle asla uyuşamayacağını îzâh ve tekzîb etdik. Son hafta içindeki gazetelerde telsizden aldıkları haberler cümlesinden müstebân olunan Mustafa Kemal Paşa kuvvetlerinin Bağdad'ı muhâsara eylediği ve Anadolu'nun bazı mevâki'inde Bolşevik teşkilâtına başlanıldığı, Selahaddin nâmındaki On Üçüncü Kolordu Kumandanının Ankara Hükûmetine isyân ettiği neşredildi. Kolordu isyânını[n] yalan olacağını, olsa olsa bundan iki ay evvel On Üç değil Üçüncü Kolordu mintikasında bazı burjuvaların İngiliz propagandasıyla hareket edib o mintıkadaki asker ve müsellah işçi ve [*deşifre edilememiş*] halk mukâbil harekâtıyla bastırılan bir isyânın İ'tilâf ağzıyla tahrîf edilmiş olmasından ibâret olduğu sûretinde tekzîb edilmiştir. Bu sebeble müfârekamızdan itibâren siyâsî ve askerî vaz'iyetin ve gerek İstanbul Hükûmetiyle İ'tilâf hükûmetlerinin harekât ve icrâatı ve birbirinin bize olan keyfiyet ve derece-i mukârenetlerinden etraflıca ma'lûmât verilmesini ve bilhâssa 12 Haziran sene [13]36 tarihinde On Beşinci Kolordu Kumandanı imzâsıyla 16 maddeden ibâret olarak zât-ı devletlerine çekilen ve cevâbsız [*deşifre edilememiş*] vâki' [*deşifre edilememiş*] muhtemel istizâh [*deşifre edilememiş*] askerî mu'âvenetlerin şekline dâir olan [*deşifre edilememiş*] ilk kurye ile ve Nahçıvan muhâberesi açılırsa bu tarîkden bir cevâb i'tâsını istirhâm ederiz.

Bir de Kurye İbrahim Efendi'yle gönderilen Üçüncü Enternasyonal komitenize [*deşifre edilememiş*] tarafından yapılan beyânnâmenin mütâla'asından dahi anlaşılacağı üzere Bakü'de maksadı o beyânnâmede mezkûr bir Şark Kongresi ictimâ' edecekdir. Bu ictimâ' Eylül ibtidâsıdır. Bunun için o makâsıdı kavrayabilib Bakü'de idâre-i lisân etmeye muktedir köylü ve amele "reprezantan" [*deşifre edilememiş*] olmak üzere birkaç kişi göndermeniz münâsib olur. Biz de o vakte kadar Bakü'de inşaallah icâb ederse onları tenvîr edebiliriz. Üçüncü Komünist Enternasyonal Kuvve-i İcrâ'iyesi Komitesi tarafından cevâb verilmek üzere Türkiye'ye ayrılan su'âl [*deşifre edilememiş*].

Bugün şimdi ictimâ'dan çıktık. Tafsîlâtını vermeye vakit müsâ'id değildir. Askerî ihtiyâc mes'elesini tesbît etdik. Tecâvüz mes'elesini dahi konuşduk. Bilâhare bildireceğiz. Tarih [76] Ağustos. İmzâ Umûr-ı Hâriciye Vekîli Bekir Sami

Fî 1 Eylül, 1592 numero ile Büyük Millet Meclisi Riyâsetine ve Şark Cebhesi Kumandanlığına yazılmışdır.

3. Fırka K[umandanı]
Mîralây Rüşdü

BELGE 31: 3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'in, TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in Moskova'da Çiçerin, Lenin ve Afgan Heyetiyle yaptığı görüşmelere ilişkin raporunu TBMM Başkanlığına ilettiği 28 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf. Çiçerin'le yapılan görüşmede, Türkiye'ye vad edilen askerî ve mali yardım, Türkiye-Sovyet Rusya yolunun açılması, Çiçerin'in Halil Paşa'yla yaptığı görüşme, Van, Muş ve Bitlis'ten Ermenistan'a toprak verilmesi konuları başta olmak üzere Kafkasya'daki gelişmeler bağlamında Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri ele alınmıştır. 14 Ağustos'ta Lenin'le yapılan görüşmede, daha çok, Türkiye'ye yapılacak maddi yardım ve Türkiye-Sovyet Rusya yolunun açılması hususları üzerinde durulmuştur. Raporda, Afgan Heyetiyle yapılan görüşmenin hilafetin, Türk milletinin ve İslam âleminin maruz kaldığı tehlikelere dair olduğu belirtilmekte; Afgan Heyetinin Türkiye'den bir an önce Afganistan'a subay ve memur gönderilmesini istediği kaydedilmektedir. Telgrafın sonunda Bekir Sami Bey'in Sovyet Rusya'nın siyasetine ilişkin değerlendirmesi yer almaktadır.

Aded 1575

Trabzon
28/8/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Madde 1- Umûr-ı Hâriciye Vekîli Bekir Sami Bey'in Lenin, Çiçerin ve Afganistan murahhaslarıyla vukû' bulan mülâkâtını hâvî şifre ber-vech-i zîr ma'rûzdur.

Madde 2- 28/8/[13]36 tarih ve 1575 numero ile Büyük Millet Meclîsi Riyâsetine ve Şark Cebhesi Kumandanlığına arz edilmiştir efendim.

3. Fırka K[umandanı] Mîralay
Rüşdü

* * *

Sûret

Büyük Millet Meclisi Kuvve-i İcrâ'îye Riyâsetine

[Belgenin bu kısmı hasarlıdır]* Ağustos sene 1920'de vukû' bulan da'vet üzerine Çiçerin ile Hâriciye Dâiresinde iki saat müzâkerâtımız devâm etdi. Esliha ve mühimmât-ı lâzime için ta'yîn edilen komisyon ile müzâkerâtımızın neye iktirân etdiğini su'âl etdiler. Müttehassslarımız tarafından komisyona muhtâc olduğumuz silâh ve malzemenin mufassal listesi verildiğini ve ma'amâfih henüz bir cevâb alınmadığını söyledik. Dâire-i âidesince tedkik edileceğini ve tesrî'-i mu'âmeleyi te'kîd edileceğini söylemesi üzerine yol mes'elesine nakl-i kelâm eyleyerek vaz'iyetimizi bir daha izâh ve mu'âvenet-i mev'ûdelerinden istifâdemiz sırf yolun Ermenistan dâhilinden bir an evvel açılmasını musırrâne bir sûretde tekrar eyledik. Yolun açılması için icâb eden teşebbüsât yapılmakta ise de vakti ta'yîn etmek kâbil olmayacağı[m] cevâbına mukâbil birkaç gün evvel Müsteşârları Karahan ile mülâkâtımızda mûmâ-ileyhin Ermeniler tarafından gasb olunan altının i'âdesi için Erivan Hükûmetine Nota verildiğini, bu ayın sonuna kadar behemehâl

* Belgenin bu kısmı hasarlı olmakla birlikte sözkonusu tarihin açık kaynaklarda 13 Ağustos olarak geçtiği bilinmektedir.

yolun açılacağını ve bunu mahremâne bir sûrette hükûmetimize iş'âra me'zûn olduğumuzu söyledi. "Tarafınızdan dahi aynı te'mînâtı hükûmetimize tebliğ edebilir miyiz" yolundaki su'âlimize Çiçerin cevap vermedi. Ve bir an düşündü. İfâdemizi tekrar etmemiz üzerine mûmâ-ileyh "Biz Ermenilerle bir mütâreke akd ve bugünkü gazete ile metni neşreyledik. Bu mütâreke ahkâmınca Nahçıvan bizim ordunun taht-ı işgâlinde kalacak ve Şahtahtı kasabasıyla Şahtahtı'ndan Culfa'ya giden demiryolu Ermenilerin işgâlinde kalacak fakat bu muvakkat bir tedbîrdir diyebiliriz." Derhâl buna i'tirâz ve bunu yolun açılmasını beklerken kendileriyle aramızda mevcûd yegâne vâsıta-i temâsin da artık mahvolduğunu ve aramızda artık hiçbir tarîk-i muvâsala kalmadığını ve vaz'iyetin eskisinden daha fenâ bir şekle girdiğini beyândan sonra Karahan'ın ifâdesi hakkındaki mütâla'a tekrar soruldu. "Evet muvakkat bir şey [deşifre edilememiş]. Bu ayın nihâyetine kadar yolun açılması me'mûldür" dediler. Eski usûl müzâkerât-ı siyâsiyeyi terk ederek açık bir sûrette müzâkere etmekliğimiz tarafeyn için daha müfid ve esâsen kendilerinin i'lân eyledikleri prensibler de gizli diplomasinin aleyhinde olduğundan bahisle Rusya Sovyet Hükûmetinin Türkiye hakkındaki fikir ve nokta-i nazarı ve siyâsetlerinde bizim mevcûdiyetimizi kendileri için nâfi' addedip etmediklerini ve gerek İngiltere ile münferiden ve gerek Garb ile müctem'an akdedecekleri sulh müzâkerâtında bizim menâfi'mizi ve mevcûdiyetimizi kendileri için elzem bir gâye addedip etmediklerini tekrar sorduk. "Hudûd-ı millîsi dâhilinde Türklerin bekâlarını müzâkerât-ı sulhiyede müdâfa'a etmek ve bunu istihsâl etmek için bütün mesâ'imizi sarf eylemek hükûmetimizce bir düstûr-ı hareket olmak üzere kabûl edilmiştir. Ancak vaz'iyetimiz müsâ'id olmaz ve âlem-şümûl olan siyâsetimizden sarf-ı nazar ile sırf kendi hudûdumuz dâhilinde icrâ-yı fa'âliyete mecbûr kaldığımız takdirde arzumuz dâiresinde sizi de müdâfa'adan çâresiz fâriğ olabiliriz. Fakat bunun muvakkat ve pek mahdûd bir zaman için olacağını da kat'î sûrette söyleyebilirim. Bu hâlde dahi maddî mu'âvenetlerimizi Azerbaycan Hükûmetinin tavassutuyla idâme ettiririz." "Mahdûd dediğiniz bu zaman tahmînen sizce ne kadar bir müddettir lütfen tenvîr eder misiniz?" ve bu vâki' olan istizâhımıza cevâben "Müddetin ta'yîni kâbil değildir, ancak ümidlerimiz siyâset-i ma'lûmemizde hâsıl olabilecek bu tevakkufun pek mahdûd bir zamana münhasır kalacağı merkezindedir. Her memleketde fikirlerimiz günden güne daha ziyâde ta'mîm ve intişâr eylemektedir. Dört aydan beri fikirlerimiz memâlik-i Garbiye'de daha ziyâde kuvvet ve vüs'at peydâ eyledi. Binâenaleyh pek karîb bir zaman içinde Garb'da tahavvülât-ı azîme husûle geleceğinden ve biz de dâhilî işlerimizi halledersek daha ziyâde kesb-i kuvvet eyleyeceğimizden siyâset-i âlem-şümûlümüz sahâsına daha fa'âlâne bir sûrette atılarak te'mîn-i maksad eyleyeceğimizden emîniz" dediler. Mümkün mertebe müddetin ta'yîninde ısrâr eyledik. "Zannedirim böyle bir tevakkuf ıztırârı sekiz dokuz ayı tecâvüz edemez. Her hâlde bu müddet zarfında biz daha büyük muvaffakiyetlerle tekrar gâyemizin ta'kîbine muktedir olabileceğimizi ümîd ediyorum" cevâbını verdiler.

Bunun üzerine kendilerine Anadolu'nun ma'rûz bulunduğu mehâlik-i azîmeyi ve ikhtihâmı, müşkil gavâ'il arasında çırpındığımız[1], bir taraftan muhtelif cebhelerde İtilâf hükûmetleriyle harb eylediğimiz[i], bir taraftan da İstanbul Hükûmetiyle kendi Pâdişâhı ile mücâhedelerde bulunduğunu, dokuz aylık bir zaman değil üç ay intizâr bile bizim için mühlük olabileceğini ve kendilerinden beklediğimiz mu'âvenet nihâyet iki buçuk aya kadar te'mîn edilmediği sûrette kışın hulûlünü ve şimendiferlerimiz olmadığından üç ay sonra nakliyâtın kâbil-i

icrâ olamayacağı[nı] ve on iki seneden beri harb içinde ezilmiş ve mütârekeden sonra silâhdan, bütün kuvvetinden tecrîd edilmiş zavallı Anadolu'nun artık mukâvemetle tâb-âver olamayarak memleketinin izmihlâli korkusunu ve İ'tilâf hükûmetlerinin Karadeniz sevâhlimize ordu ihrâc ederek vilâyât-ı Şarkiyemizi tehdîd ve istilâ edebileceklerini ve bu takdîrde esâsen İ'tilâf hükûmetlerinin Gürcistan ve Ermenistan kuvvetleriyle tevhid-i mesâ'î ederek İran'ı ve Kafkasya ve ba'dehû bütün Asya-yı Vustâ'yı Sovyetler aleyhine kıyâm etdirerek Rusya için büyük bir tehlike ihzâr eyleyeceklerini ve bu tehlike Rusya için Garb tehlikesinden daha muzır olabileceğini îzâh eyedik. Çiçerin, bunları tasdik etmekle beraber Garb tehlikesinin kendileri için daha müdhiş olduğunu ve Lehistan'ı aleyhlerine kıyâm etdirdikleri gibi daha birtakım hükûmetleri de üzerlerine sevk etmekle İngiltere'nin meşgûl olduğunu ve Kırım'da bulunan Vrangeli muhâlefetinin tevessü' ederek Kazakları yeniden kıyâm etdirebileceğini ve dâhildeki bu müterettib vaz'iyet kendileri için tamamıyla mühlik olacağından her şeye tercihan ilk vazîfeleri Lehistan mes'alesini halletmek ve sür'at-i berkiye ile Vrangeli kuvvetini mahveylemek olacağını ve Türkiye'deki İ'tilâf işgâllerinin muvakkat bir mâhiyetde kalacağını ifade eyledi. Şahtahtı kasabasıyla Şahtahtı-Culfa hattının Ermenilere terki kendileriyle Azerbaycan hatt-ı muvâsalamızı bi't-tamam sed ve kat' eylediğinden ve bunun bizim için ne derecede muzır olduğundan bahisle bu mes'elenin islâhını ve Ermenistan yolunun açılması lüzûm-ı kat'îsini dermeyân ettiğimiz gibi mülâkâtdan bir saat evvel kurye vâsıtasıyla Mustafa Kemal Paşa'dan alınan mektûbun mündericâtı tefhîm ve Ermeni mezâlimine dâir melfûf verildi. Kafkas Ordusu Kumandanının îzâhâtına nazaran bu yolun cebren açılması için oradaki kuvvetlerinin kâfi olmadığını söylemesi üzerine kendilerine müştereken yolu açmak mümkün olduğunu beyân eyedik. Ermeni Hükûmetine ta'arruzumuz ve orada fütûhât icrâ eylemekliğimiz hükûmetlerince tensîb edilemeyeceğin[ei] ve [sizi] bizim kat'iyen bir fütûhât siyâseti ta'kîb eylemediğimizi, maksadımız hâlen ve âtiyen Ermenilerle dostane yaşamak olduğunu ve gâyemiz sırf bizim için kendileriyle ve Azerbaycan ile nokta-i temâsin idâmesi olduğundan ve esâsen Şahtahtı, Culfa ve hattı Azerbaycan'a âid bulunduğundan Ermenilerin oradan yerlerine tard ve Şahtahtı hattının bi't-tamam Azerbaycan'a i'ade olunacağını [*deşifre edilememiş*] ve gerek askerî ve gerek Erzurum'un mahrûkâtca olan ihtiyâc-ı mübremine ve kışın odunsuzluktan Erzurum vilâyeti ahâlîsinin ma'rûz kalacakları ölüm tehlikesinden kurtarmak üzere bir işgâlden ibâret olarak te'mînât-ı lâzime vererek harekâtımızı yalnız başımıza da yapmak istemediğimizi ve kendileriyle müştereken icrâ eylemek istediğimizi de söyledik. Çiçerin de "Brest-Litovsk" ve Kafkas hükûmetleriyle yapılan mu'âhedelerden Anadolu Hükûmetinin mütemâdiyen bahsetmesini pek muvâfık görmediğini işrâb eyledi.

Halil Paşa ile olan mülâkâtlarında ne gibi esâsât takarrür eylediğini sorduk. Bize mu'âvenet ve Ermeni Hükûmeti ile tahdîd-i hudûd mes'alesi ve Türkiye Hükûmetinin kendi toprağı dâhilinde bulunan diğer milletlerin hukûklarına ri'âyet eylemesi husûsu mevzû bahis olduğuna ve eski ... vilâyetlerimizden mes'ela Van, Muş, Bitlis'den birtakım yerlerin ifrâzıyla kendisine hasredilen arâzide teneffüs edemeyen ve boğulmaya mahkûm olan Ermenistan'ın yaşayabilecek bir şekilde ifrâğı ve hatta ahâlînin mübâdelesini gibi esâsâtın Halil Paşa ile bi'l-müzâkere kabûl edildiğini ve bu nikât-ı nazarı Anadolu Hükûmetine kabûl ettirmek üzere Anadolu'ya hareket eylediğini ve hey'et-i sefâretlerinin Anadolu'da komünist

edebiyâtının neşr ve ta'mîminde Büyük Millet Meclisinin muvâfakatını istihsâl edeceğini va'ad eylediğini söyledi. Bizde hiçbir zaman Ermeni vilâyetleri bulunmadığını ve Ermenilerin Müslümânlarla beraber yaşadıkları birçok vilâyetlerimiz var ise de hiçbir yerde ekseriyeti hâiz olmadıklarını ve nüfûs itibârıyla en kesâfetli olan yerlerde [de] bile yüzde otuzu tecâvüz edemediklerini ve binâenaleyh toprağımızdan Ermenistan'a yer ifrâzı kâbil olamayacağını ve hatta kendi konsülü tarafından yazılan ma'rûf kitâbda bu hakikat tamamıyla tezâhür eylediğini berây-ı müdâfa'a serdeyledik. Buna mukabil Çarlık zamanında yapılan bu gibi istatistikler maksad-ı hafî üzerine yapıldığından bundan ne Türkler ve Ermeniler için ictimâ'a sâlih olamayacağı ve esâs olamayacağı ve esâsen bu mes'ele muhtelit bir komisyonun tedkikât-ı müşîkâfânesiyle tezâhür edeceğini söyledi. Böyle bir komisyon teşkilini biz de arzu eylediğimizi, âdilâne ve muhikkâne yapılacak tedkikât ve tahkikâtın Anadolu Hükûmetince de muvâfık görüleceğini ve mübâdele mes'alesi[nin] şâyân-ı kabûl olduğunu cevâben söyledik. Kendilerinden cevâben aldığımız mektûbda münderic ve kongremiz mukarrerâtı nâmı altında ta'dâd edilen prensiplerin Ankara Hükûmetinin mektûbundan mı veyahud şahs-ı aher tarafından vâki' teblîgât ve ihsâsâtından mı me'hûzdur su'âlimize cevâben Mustafa Kemal Paşa'nın mektûbunda münderic olduğu[nu] beyân etdi ve biz de bu mektûbun lütfen bize gösterilmesini ricâ eyledik ve arayıp göndereceğini va'ad etdi. (Dünkü mülâkâtımızda mektûbda böyle bir şey mevcûd olmadığını ve bu [desifre edilememiş] ve bu prensiplerin Baha Said ile yapılmış ma'hûd i'tilâfnâmeyi İstanbul'dan Bakû'ye ve oradan Moskova'ya getiren "Sefaço" tarafından bildirildiğini Karahan ifâde eylemiştir.)

Ermenilerin ahâlî-i İslâmiyeye karşı olan mukâtelelerinin durdurulmasına ve müştereken veyahud münferiden Şahtahtı ve Sarıkamış mes'elelerini halletmekliğimize müsâ'ade etmelerini ve iki ay evvel Bolşevik kıta'âtıyla temâs etmek ve Ermenilerin bir taraftan ahâlî-i İslâmiyeye karşı tevâlî eden kitâllerini men' maksadıyla birkaç güne kadar bir cevâb vereceklerini söyledi. Esnâ-yı müzâkerede Ermeni muhâcir ve mültecilerinin yerlerine avdetlerini mevzû'bahis eyledi. Biz de bunların avdetlerinde mahzûr görmediğimizi ve kemâ-fi's-sâbık memleketimizde yurtlarında kemâl-i emn ve rahatla oturabileceklerini mukâbeleten beyân eyledik. Ermenilere vilâyâtımızdan yer terk etmeye gelince bunun gayr-i mümkin olduğunu, meselâ Van ve Muş'u verdiğimiz takdîrde orada bugün ahâlîsi Türk ve Müslümân olan bir kıt'a-i fasıla kalacağını ve bu hâlde bir Ermenistan Hükûmeti yerine iki Ermeni Hükûmeti teşkili gibi bir mantıksızlık ve kâbil-i tatbîk olmayacak bir ordumuzu ihzâr ve harekete meydan bulunurken kendilerinin beyânâtına binâen aldığımız mektûb üzerine te'hîr-i harekât eylediğimizi ve Ermeniler ise bilâkis bundan bilistifâde tecâvüz ve tasallutlarını tezyîd ve teşdîd ettiklerini ve nihâyet yolu açmak böyle dursun mütârekeden beri açık bulunan yegâne tarîk-i muvâsalayı da bu sefer Rusya'nın muvâfakatiyle sed ü bend eylediklerini tekrar ederek bu bâbda bir cevâb-ı kat'î talep eyledik. Ermeni Hükûmetini bizim tecâvüz-i muhtemelemiz ile tehdîd edeceklerini ve yine yol açmak üzere her türlü teşebbüsâta tevessül eyleceklerine ve bize de mutlak her ne şekilde olursa olsun müşterek hareket-i vaz'iyet tahaddüs edeceğine ve ahâlîsi sırf Müslümân olan yerlerin ise Ermenistan'a terki kendi prensipleriyle de kâbil-i te'lîf olamayacağını tavzîh eyledi[κ]. Çiçerin buna cevâb olarak filhakika iki Ermenistan teşekkülünün garîb olacağını bildirdi. Hükûmetimizin bizi Moskova'ya i'zâmdan maksadı yalnız bir mu'âvenet-i maddiye te'mîni ve muvakkat bir münâsebât

te'sisi olmayıb Rusya ile istikbâl için bir zemîn-i i'tilâf-ı tâm ve hatta ittifâk ve ittihâd esâslarını vaz' eylemek olduğundan ve burada medîd bir zaman ikâmet memleketdeki vazîfelerimize mâni' olduğundan muntazaman bir komisyon teşkiliyle hükûmeteyn arasında münâsebât-ı âtiyenin mu'ayyen bir şekilde tesbît ve bunun taht-ı karar ve imzâya alınması[nın] muvâfık olacağı[nı] ve gerek Boğazlar ve gerek âlem-i İslâmiyet hakkında tarafeynin birbiriyle hemfikir olarak te'mîn-i menâfi'-i müttekâbile gâyesi etrafında ve tarz-ı mesâ'înin ta'yînini ricâ eyledik.

Böyle bir komisyon teşkilini ve muntazaman çalışmasını tasdîk ederek kendilerince ta'yîn olunacak zevâtın iki gün sonra bize ihbâr edileceğini cevâben bildirmiş ve Çiçerin ile ikinci mülâkâtımız bu mevzû da cereyân eylemiştir.

* * *

14 Ağustos sene [13]36'da Lenin ile mülâkât eyledik.

Anadolu halkıyla zât-ı sâmilinin ve Büyük Millet Meclisinin selâmlarını ve âlem-şümûl büyük inkılâbın mehd-i zuhûru olan Rusya ve bilhâssa bu fikrin mümessili bulunan Lenin ile Rus Sovyet Cumhuriyeti'nin cihâna karşı i'lân eyledikleri prensiblere sâdik kalacaklarına, iki seneden beri ale'd-devâm emperyalist ve kapitalist hükûmetlere karşı mücâdelede bulunan ve hudûd-ı milliyesi dâhilinde muhâfaza-i mevcûdiyet ve istiklâlden mâ'adâ hiçbir fikr-i istilâcüyâne beslemeyen zavallı Türk halkına dest-i mu'âvenet ve muhâdeneti esirgemeyeceklerine büyük bir emniyet beslediklerini fâtiha-i kelâm olarak beyânâtımız kendisinde hüsn-i te'sîr hâsil eyledi.

Mazlûm milletlere mu'âvenet Sovyetlerce bir düstûr-ı hareket olduğunu ve emperyalistlere bilhâssa İngiltere'ye karşı kemâl-i metânentle harbde devâm eden Türk milletine karşı pek samîmâne hissiyât beslediklerini ve müzâheretden geri durmayacaklarını, bütûn âlem-i İslâm'm[ın] rence-i esâretten tahlîsi[nin] kendileri için bir umde-i siyâset olduğunu ve Rusya dâhilinde serbestiye nâ'il olan Kazan, Başkurdistan, Türkistan gibi yeni İslâm cumhuriyetlerinin teşkili Türk Büyük Millet Meclisince nazar-ı memnûniyetle görülmüş olduğundan emîn bulunduğunu cevâben beyân eyledi. Esnâ-yı mülâkâtda bize va'ad edilen mu'âvenetinin te'ahhurundan ve açılacağı[m] hükûmet tarafından bi'd-defa'ât va'ad edilen Ermenistan yolunun henüz açılmadığı gibi kendileriyle aramızda öteden beri mevcûd kalan yegâne Nahçıvan-Şahtahtı hattı da bu sefer Sovyetler Hükûmetinin muvâfakatıyla Ermenilere teslîm edilerek sed edilmesi te'essûf ve hayretimizi mücib olduğunu ifhâm eylememiz üzerine "Evet bunda bir haksızlık ve hata vâki' oldu. Mes'eleyi hey'etimiz tezekkür etmekde olub üç dört gün zarfında muvâfık bir sûrette halledeceğimizden ümîdvârım" dediler. Ermenilerin yaygarası çok ve ma'sûmiyetlerinden mütemâdiyen bahsetmekte iseler de zannedildiği gibi pek ma'sûm olmadıklarını dermeyân eylediğimizde "Evet, doğrudur. Ancak Ermenistan ve hatta Gürcistan'ın da pek karîb bir zaman zarfında istediğimiz şekle gireceklerinde şübhemiz yokdur. Lehistan mes'alesini her müşkilâta ve İngiltere ve Fransa'nın her türlü desâ'isine rağmen istediğimiz gibi halledeceğiz. Vrangeli'nin de esbâb-ı mahvı ihzâr edilmektedir. Gizli siyâset ta'kîb etmiyoruz. Fransa ile İngiltere arasında Lehistan, Vrangeli hâdiselerinden dolayı ihtilâfât yüz göstermeye başladı. Bize karşı ne kendileri kuvvet sevk edebilir ne de başka hükûmetleri kıyâm etdirebilirler ne de tahammülde bizimle hemfikirler. Binâenaleyh hükûmetlerinin fikr-i istilâcüyânelerine müsâ'ade etmeyeceğiz. Sizi

mükâlemât-ı resmîyemizde Garb'ın tecâvüzâtına karşı müdâfa'a edeceğimizden emîn olabilirsiniz” dediler. Muhâvere üzerinde cereyân etdi. Şahtahtı yolunun kapanması bahsinde Çiçerin'e müştereken yolun açılması husûsunu teklîf eylediğimizi zikredince “Evet Çiçerin bunu nakletdi. Ve buna tarafdâr göründü. Bana da bu sûret-i hal mülâyim geliyor. Fakat her hâlde bu hatanın tashîhi için bir sûret-i hal bulunacağını va'ad eylemiştir.” Lenin'i pek sevimli bir çehrede pek açık yürekli bir zât bulduk. Bize ve âlem-i İslâm'a karşı hayırhâh gördük.

* * *

Afganistan hey'etiyle mülâkâtımızda bütün musâhabet hilâfet-i İslâmiyenin ve Türk milletinin ve bütün âlem-i İslâmiyetin ma'rûz kaldığı mehâlike dâir oldu. Afganistan Emiri Amanullah Han [*deşifre edilememiş*] olmak üzere tanıdıkları makâm-ı hilâfet ve büyük [*deşifre edilememiş*] bildikleri Türk milletinin selâmet ve sa'âdeti uğrunda hiçbir fedâkârlıktan çeki[nmeye]ceklerini ve bunu gerek Emir Hazretleri birçok nutukla ve beyânnâmelerinde açıkdan açığa beyân eylediğini ve âlem-i İslâmiyetin en büyük düşmanı İngiltere olduğuna nazaran gerek bizim ve gerek kendilerinin en mukaddes vazîfesi[nin] İngiltere'nin tahakküm ve azametini kırmak esbâbını ihzâr ve İngiltere'yi kalbinden vurmak için yegâne yol[un] Hindistan olduğunu ve Afganistan bu husûsda bittabi' Hindistan ile hemcivâr olmak münâsebetiyle hem en ziyâde alakâdâr ve hem de en mü'essir bir âmil bulunduğunu ve ancak esliha ve mühimmâta muhtâc olduklarından bunun da bittabi' İngiltere'den tedâriki kâbil olmayıb ancak Rusya'nın yardımıyla elde edilebileceğini ve binâenaleyh Sovyetler Hükûmetiyle münâsebat-ı dostâne zemîni tehyie etmek üzere geldiğini beyân ve bizden bir an evvel mümkün olduğu kadar çabuk olmak üzere zâbitân ve me'mûrîn i'zâmını ricâ eylediler. Zât-ı sâmilere nezdine de iki ay evvel bir me'mûr-ı mahsûs gönderdiklerini de söylediler. Kendileriyle daha ziyâde görüşülerek İngiltere'ye karşı ta'kîbi elzem hatt-ı hareket-i müştereke hakkında müdâvele-i efkârda bulunacağız.

* * *

Çiçerin ile evvelki gün yapılan mülâkâtda Azerbaycan'daki kuvvetlerinin kâfi olup olmadığını ve Kafkasya'dan kuvvet ifrâzına ahvâlin müsâ'id olup olmadığını Kafkasya Ordusu Başkumandanlığından telgrafla su'âl ettiklerini ve üç güne kadar cevâb-ı kat'î bekleediklerini ve şâyed kendilerince kuvvet ifrâz ve sevkine imkân bulamadıkları takdîrde Sarıkamış ve Şahtahtı havâlisinin doğrudan doğruya bizim ordumuz tarafından işgâlini kabûl edeceklerini söylediler. Bu ana kadar vâki' olan mükâlemât ve temâslarımızdan hâsıl olan fikir ve kanâ'at Sovyet Hükûmetinin esâs itibâriyle bize karşı mu'âvenet ve müzâhereti kabûl eyledikleri dâiresindedir. Ancak gerek Lehistan ve gerekse Vrangel cebhelerindeki meşgûliyetleri ve Azerbaycan ile Kazaklardan tamamıyla emîn olmadıklarından [*deşifre edilememiş*] Vrangel'i mazarrat ikâ' edemeyecek bir hâle getirmeden Ermenistan üzerine ta'aruzdan çekiniyorlar. Kırım ve Kafkasya'da vaz'iyete tamamıyla hâkim olmadan bir de başlarına bir Ermenistan ve Gürcistan gâ'ilesi çıkarmaktan ictinâb eyliyorlar. Karahan'ın Ermeniler lehinde bir rol oynadığı âşikâr olmakla beraber gerek hükûmet-i hâzıra ve gerekse Komünist Fırkasının Taşnak Hükûmetine darbe indirmek istediklerine kâni'im. Binâenaleyh Anadolu ahvâli intizâra bir an bile müsâ'id olmadığını bilmekle beraber Ruslardan kat'-ı ümîd edecek bir edille karşısında henüz bulunmuyoruz efendim. İmzâ Umûr-ı Hâriciye Vekîli Bekir Sami

Kafkas Fırkası Kumandanı
Mîralay Rüşdü

BELGE 32: 3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'in, Lazistan Milletvekili Osman Bey'in Sovyet Rusya'dan alınacak yardımların deniz yoluyla Türkiye'ye nakli, Moskova'ya gelen Enver Paşa, Sovyetlerdeki komünist teşkilatı ve Ermenistan'a yönelik askerî harekât konularına ilişkin raporunu TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına ilettiği 29 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf. Raporda, kendi görevinin Türkiye'nin silah, para, cephane ve diğer zaruri ihtiyaçlarını almak ve Türkiye'ye nakletmek olduğu, Ruslardan alınacak yardımların kara yolu açılana kadar deniz yoluyla nakledileceği; Rusların Enver Paşa'yı Berlin'den Moskova'ya getirttiği, amaçlarının Afganistan üzerinden Hindistan'a sefer hazırlığı olduğu; Ruslardaki komünist teşkilatın Türkiye'de uygulanmasının mümkün olmadığı, Rusların Türkiye'den idare şeklini değiştirme talebinde de bulunmadıkları; Kızıl Ordu'nun dahi "kuvvetli isen vur prensibi"ni kabul ettiğini, bu nedenle Sarıkamış, Şahtahtı ve Oltu gibi yerlerin tereddütsüz işgal edilmesi gerektiği, Ermenistan üzerine ortak askerî harekâta Lenin'in taraftar olduğunun hissedildiği hususları kaydedilmektedir.

Zâta mahsûsdur.
Gâyet mahrem

Trabzon
29/8/[1]336

Erkân-ı Harbîye-i Umûmiye Riyâsetine

1- Moskova'dan avdet eden kurye zâbitinin getirdiği evrâk miyânında zuhûr eden Lazistan Meb'ûsu Osman Bey'in mektûbu zîrde ma'rûzdur.

2- 29/8/[1]336 ve 1583 numero ile Erkân-ı Harbîye-i Umûmiye Riyâsetine ve Şark Cebhesi Kumandanlığına arz edilmiştir.

3. Fırka K[umandanı]
Rüşdü

* * *

Sûret

1- Bir aydır ki Moskova'da bulunuyoruz. Ankara'dan çıkarken bizzât şahsım itibârıyla ta'ahhüd etdiğim vazîfe hakkında zât-ı âlinize bazı îzâhât vermeyi bir vazîfe telakkî ediyorum. Ma'rûzâtımda rüfekâmdan hiçbir kimseyi tahtı'e etmek istemiyorum.

Herkesin şübhesiz memleketine yapacağı hizmet hakkında bir kanâ'at ve bir muhâkemesi vardır. Benim vazîfem en ziyâde silâh, para, cebhâne ve mübrem ihtiyâcâtımızın ahz ve sevki idi. Bu husûsda mütehasıs olmaklığım dolayısıyla mümkün olduğu kadar denizden sevkini birinci gün teklîf etdi isem de deniz yolundan sevkiyâta başlar isek Ermeni yolunun açılmasına Rusların ehemmiyet vermeyeceklerini ve binâenaleyh bunun şimdilik te'hîri muvâfık olacağını rüfekâm söyledi. Ben de bugüne kadar hiçbir şey sevk edemedim. En nihâyet bugün velev kısmen olsun bahren sevkiyâta başlamanın lüzûmuna rüfekâm kâni' olduklarından Rus Hükûmetine bahrî tarîk ile bugünden itibâren Rus Hükûmetiyle müzâkereye başladım. Bir iki güne kadar mikdârlarını tesbît ederek Tuapse veya Novorosiski [Novorossiysk] İskelesi'ne bahrî sevkiyâtı tanzîm için hareket edebileceğimi zannediyorum.

Bir milyon lira altın, bir milyon lira kâğıd şimdilik verecekleri anlaşılıyor. Bunu da denizden inşâallah sâlimen sevk edeceğim. Şimdiye kadar her hâlde

sevkiyât tanzîm edilmiş olacaktı. Arz ettiğim esbâb dolayısıyla te'hîr vâki' oldu. Memleketin geçirmekte olduğu tehlikeli dakîkaları ve bu tehlikeli dakîkalar arasında envâ'i ihtiyâc içinde çırpındığımızı bir an olsun unutmuyorum. İnşâallah Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla bu deniz sevkiyâtından kara yolu açılıncaya kadar epeyce mikdâr istifâde ederiz. İstanbul ile İnebolu arasında işleyen İtalya bandıralı ufak bir İtalya vapuru vardır ki bendeniz İnebolu'dan Samsun'a kadar onun ile geldim idi. Esâsen İnebolu kâ'immakâmı mezkûr vapur ile esliha nakliyâtı yapıyor. Zannedersem bu vapur kiralanabilir. Bir iki sefer Tuapse'ye yaparsa çok iyi olur. Çünkü İtalyan teba'asından olan kapudanı gâyet hoş bir adamdır. İnebolu Belediye re'isi ve kâ'immakâmına tarafınızdan yazılıb tahkik edilirse çok iyi olur. Mutâbık kalırsanız serî'an bendenize bildiriniz. Oradan vakt-i hareketini bendeniz arz ederim. Ma'a-hazâ bendeniz işe motor ve kayıklarla başlayacağım. Fakat bu vapur[ın] işi tehlikesizdir. Çünkü 12 mil yolu var. Bir gecede Rize sularına düşmek mümkündür. Bir de Bolşevikler İtalya ile resmen mübâdeleye başladılar. Bir hafta evvel Odessa'dan 250 bin put buğday olarak bir İtalya vapurunun hareket ettiğini Lenin bize söyledi. Her husûsda bu vapur ile işimizi pek serî' yaparız ve buna ehemmiyet vermenizi ricâ ederim.

2- İki gün evvel Enver Paşa Berlin'den buraya geldi. Ruslar kendisine çok hürmet ediyorlar ve kendisini bizzât Ruslar getirdiler. Maksudları Afganistan üzerinden Hindistan'a sefer hâzırlığıdır. Fikr-i âcizâneme kalırsa şimdilik Millet Meclisinde mevzû bahis etmemek şartıyla Afganistan-Azerbaycan-Anadolu arasında te'mîn-i münâsebât ve irtibatı te'mîn edecek hey'etlerin re'isi[nin] Enver Paşa olmasıdır ve bu husûsda Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinden kendilerine ayrıca bir ta'lîmât gelib tetâbuk-ı harekât yapılırsa çok büyük menâfi' elde edileceğine kâni'im. Ma'a-hazâ henüz kendisine hiçbir şey söylemedim. Fakat bu vazîfeyi kabûl edeceği kanâ'atindeyim. Berlin'de olan Talat Paşa'ya bir ta'lîmât ve salâhiyet gönderilerek bizim vâsıtamızla irsâli serî' olur. İtalya'ya gelmesi ve oradan dahi Anadolu'ya mu'âvenet yapılması ve bunun kendisi tarafından idâre edilmesi keyfiyeti dahi pek fâ'ideli olacak ve bunu Talat Paşa'nın kabûl edeceğini ve bundan büyük fâ'ide istihsâl edileceğini Enver Paşa ve Azmi Bey söylüyorlar. Bilhâssa Azmi Bey bir hafta evvel İtalya'dan doğrudan doğruya İtalya vapuruyla Odessa'ya geldi ve şimdi buradadır.

3- Rus lisânına vâkıf olmağım dolayısıyla Ruslarla bittabi' rüfekâmdan ziyâde temâs ediyorum. Şahsî kanâ'atime göre bunlardaki komünist teşkilâtı bizde kâbil-i tatbik olamaz ve esâsen bu şeylerin de burada devâm edeceği mes'elesi de câ-yı şübhedir. Bizde arâzî ve amele mes'elesi olmadığı için bildiğimiz köy teşkilâtı ile tevsi' edilmek üzere halk hükûmetleri şeklinden başkasının tatbikine tarafdâr değilim.

Azerbaycan komünistleri bile şekl-i hâzırıyla kabûl ettikleri için Müslümânlara büyük bir darbe vurduklarına kâni'dirler. Şimdi bir dereceye kadar şekl-i idârenin tebdiline çalışıyorlar ve ale'l-umûm Müslümân âleminde başkaca mu'addel sûrette tatbiki fikri Müslümân komünistliği tarafından kabûl edildiği gibi Lenin bile bu fikre şahsen tarafdâr bulunuyor.

Ma'a-hazâ bizden şekl-i idâremizin bu veya şu olması tarzında Ruslar[ın] bir talebde dahi buldukları yoktur. Bilhâssa Komünist Partisi re'isi ile yaptığım mülâkâtda Büyük Millet Meclisinin sûret-i teşekkülünden ve köy teşkilâtımızdan bahsettiğim zaman "Sovyet teşkilâtının aynı gibi bir şey" diyerek efkârımı

memnûniyetle kabûl etdiler.

4- Ermeni mes'elesine gelince: Şahsî kanâ'atime göre eğer Kazım Karabekir Paşa kendine güveniyorsa Sarıkamış ve Şahtahtı ve Oltu gibi mevâkı'ı bilâ-tereddüd işgâl etmeli. Çünkü Kızıl Ordu'nun dahi kabûl ettiği prensip "kuvvetli isen vur prensibidir" ve biz de yapabilirsek, bize kimsenin i'tirâz edemeyeceğine ve Sovyet Hükûmeti nezdinde bu hareketimizin sû-i niyetle telakkî edileceğine kâni' değilim. Keşke evvelki ta'arruzumuzu Rusların va'adiyle tevkîf etmemiş olsa idik. Esâsen Ruslara harekât-ı müştereke-i mütekâbile teklîf etdik. İki güne kadar cevâb vereceklerini bildirdiler. Ermenistan üzerine harekât-ı müştereke icrâsına Lenin'in şahsen tarafdâr olduğunu hissettim. Cümledenize arz-ı hürmet. Anadolu harekât-ı askeriyesi hakkında biraz ma'lûmât verirsiniz hem tenevvür ederiz ve hem de minnetdâr kalırız efendim.

Lazistan Meb'ûsu
Osman

[Derkenar] *Osman Bey'in Moskova'dan ilk raporu. Fi 31 Ağustos sene 1336*

BELGE 33: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Türkiye-Sovyet Rusya siyasi ilişkileri hakkında Moskova'da bulunan Türk Heyetine tebliğ edilen 2 Eylül 1920 tarihli Bakanlar Kurulu Kararını TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 7 Eylül 1920 tarihli gizli yazı. Bakanlar Kurulu Kararında, Moskova'daki Türk Heyetinden alınan raporlar çerçevesinde Sovyet Rusya hakkında durum tespiti yapılmakta, Sovyet Rusya'nın Türkiye hakkındaki siyaseti ve bu siyasete ilişkin Türkiye'nin takip edeceği hareket tarzı belirtilmektedir. Söz konusu kararda, Moskova'nın Türkiye'ye yönelik izlediği siyaset eleştirilmekte ve bu siyasetin netleştirilmesi istenmektedir.

Aded 196
Mahremdir.

Ankara
7/9/[1]336

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

Moskova'da bulunan Hey'et-i Murahhasamıza tebliğ olunan 2/9/[13]36 tarihli Hey'et-i Vekile Kararı sûreti husûl-ı ma'lûmât zımında aynen ve rabten irsâl kılındı.

Büyük Millet Meclisi Re'îsi
Mustafa Kemal

* * *

Mahremdir.

Ankara
2-3/9/[1]336

Ruslarla münâsebât-ı siyâsiyemiz hakkında hükûmetin en son mütâla'a ve kararı ber-vech-i âfîdir:

Moskova'daki Hey'et-i Murahhasamızın en son 29 Ağustos sene [13]36'da vâsıl olan raporlarından ve ahvâl-i umûmiyeden anlaşıldığına göre Bolşevik Rusya Türkiye da'vâsını deruhde edecek kuvveti kendisinde görmemekte, Bolşevik Rusya'nın dahi kalbinde istirdâd-ı mâ-fât, İslâm ve Türk memâlikinde hâkimiyet-i

mutlaka arzuları hükümrân olmaktadır. Türkiye'nin halâsını ve bâ-husûs memâlik-i İslâmiye ile coğrafi ve siyâsî irtibâtını teshîlden tevakkî edilmektedir. Bir de vesâ'it-i harbiye ve fenniyece pek ziyâde fakirleşmiş olduğundan bu husûsda kısım-ı küllîsi Müslümân olmak üzere dünyanın her tarafından vukû' bulan mürâca'atları is'âf edemeyecek bir hâlde bulunmaktadır. Ancak vaz'iyet-i dâhiliyesi itibârıyla İslâm âlemini tatmîn etmek ihtiyâcından henüz müstağnî olamadığı gibi Garb devletleriyle muvâzene-i kuvvâ husûle getirmek için İslâm âleminde tahrîkât yapmak iktidârını muhâfaza ve izhâr mecbûriyeti de Garblılarla i'tilâf husûlüne kadar bâkîdir.

Bu muhtelif avâmil te'sîriyle Türkiye hakkında şimdiye kadar tebârüz eden hatt-ı hareketleri ber-vech-i âtî yani diğer İslâm milletleri üzerinde sû-i te'sîre mâni' olmak, bilhâssa İngiltere'ye karşı nüfûz ve kudretini hissettirmek için Türkiye'nin mücâhedâtına müşevvik görünmek ve kendisinden talep olunub kısım-ı a'zamî itibârıyla vermeye muktedir olmadığı vesâ'itin i'tâsını leyte le'alle ile geçışdirmek ve ma'a-hazâ verebileceklerini de mümkün olduğu kadar te'hîr etmek, Garb devletleri ile anlaşma mukâbilinde Türkiye'nin terk ve fedâsı imkânını muhâfaza için bizimle kat'î bir ta'ahhûde girişmemek, İslâm milletleri[nin] Türkiye'nin te'sîrine düşmemek için aralarında irtibâta mâni' olmak; Ermeniler sebebiyle Garb âlem-i Hristiyâniyesi nezdinde Türkiye aleyhinde yerleşen telâkkiyât-ı müfteriyâneyi tahrîk etmekden tevakkî eylemek, kendilerine ve Garb devletlerine karşı Türkiye'nin müstakil bir politika ittihâz etmesine mâni' olmak için Bolşevizmi Türkiye dâhilinde emr-i vâki' hâline getirib Türkleri Garblılarla müstakillen uyuşamayacak bir hâlde sokmak, memleketin müdirânını bertaraf ederek Türkiye kuvvetinin idâresini Moskova'ya rabteylemek gibi hutûtdan ibâretidir. Bolşevikler düşünmektedirler ki eğer Türkler, Azeriler ve Şimâlî Kafkasyalılar ile kesb-i irtibât ederek kavî bir vaz'iyet gösterirlerse bu vaz'iyet gerek Garb devletleri ve gerek Bolşevik Rusya için bir darbe-i hayâtiye vurabilecek kudret göstereceğinden bu hâlde Türkler kendilerine en çok menâfi' te'mîn eden tarafı iltizâm ederek mücâdeleden sarf-ı nazar edebilirler. Nüfûz-ı aslî sâhibi olan Türkiye'nin en çok menâfi'i ise Garb'da ve Avrupa'nın taht-ı tazyîkindedir.

İşte bu programı ta'kîb eden Bolşevikler şimdiye kadar hiçbir fedâkârlık mukâbilinde olmayarak Türkiye'nin kendi ellerinde bulunduğu propagandasını yapmışlar, bu propagandayı İngilizlerle pazarlıkta kıymetli bir mübâdele metâ'ı olarak kullanmışlar, Türkiye'ye bir kuruş vermeyerek onu avutabilmişler, Azerbaycan'ı kolayca işgâl ve istismâr etmişler, Türkiye'nin Müslümânlarla irtibâtını fi'ilen men' etmekle beraber Ermeni da'vâsını Ermeni lehine halledebilecek bir vaz'iyetde olduklarını gerek Ermenilere ve gerek Garb âlemine izhâr ve isbât eylemişlerdir. Bu müddet esnâsında ümîd ettikleri gibi Leh ta'arruzu muvaffakiyetle hitâm bulur ve sonra Vrangeli bastırarak mâni'-i dâhilî de bertaraf edilirse Garb devletleri ile müzâkerâta ve mesâ'il-i esâsiye miyânında hiçbir ta'ahhûd ile merbût olmadıkları Türkiye ve enkâzı üzerinde umûmî bir pazarlığa girişebileceklerdir.

Bolşevikler bu programda kısmen yani bizim celb-i teveccüh için ihtiyâr ettiğimiz hatt-ı hareketden müstefid olmuşlarsa da esâs itibârıyla henüz bize ihtiyâcdan müstağnî bir hâlde gelememişler ve gerek hudûdlarımızda ve gerek memâlik-i mütecâvirede Türkiye'yi Bolşevize edecek teşkîlâtı tamamen ihzâr etmekle

beraber memleketimizi Bolşevik inkılâbıyla henüz ellerine geçirememişlerdir.

Bilâkis Leh avdet-i ta'arruziyesi hakkındaki haberler onlarca düşünülecek bir nokta olduğu gibi Vrangel ta'arruzu netîcesinde Müslümânların Bolşevik vaz'iyet-i dâhiliyesi üzerindeki te'sîrâtı da yeniden kendisini hissettirecek bir âmil yerine geçmiştir. Anapa civârında karaya çıkarılmış olan Vrangel, Kuban Kazakları mıntikasına istinâd ve buradan Şimâlî Kafkas ahâlî-i İslâmiyesine irtibât etmektedir. Kuban Kazakları Bolşevik düşmanı olduğu gibi gerek Denikin ve gerek Bolşevikler tarafından elde edilmiş olan Şimâlî Kafkas ahâlî-i İslâmiyesiyle de münâsebât-ı haseneleri vardır. Vrangel ileri yürüyüşüyle Kafkas şimendiferlerini kat' ederse Moskova'nın madde-i hayâtiye olan Bakü petrolüyle kara irtibâtı yeniden munkatı' olacak ve Müslümânların Vrangel'e fi'ilen mu'âvenetleri hâlinde ise Bolşevik âleminin Şark'la muvâsalası ve Asya tehlikesi silâhı bertaraf edilecektir. Zaten Kafkasya'daki Müslümân milletleri hâlen Bolşevikliğe bir sene evvelki gibi mütemâyil olmayıp son aylar zarfında hâdis olan vukû'ât ve sû-i isti'mâlât ile ondan mütehâşî ve mutazarrır olduklarından Bolşevik aleyhine vukû' bulacak tahrîkâta kolayca iltihâk edebilirler.

El-yevm bu ihtimâlât karşısında bulunan Bolşevikler Türkiye'de komünist inkılâbı vücûda getirmeyi acil ve hakîkî çâre addedecekler fakat bunda muvaffak olamadıkları yani Türk milletini bizim elimizden alamadıkları hâlde bizim arzularımıza iktizâ ederek hakîkî bir ittifâk esbâbını te'mîn ve tedkike girişeceklerdir.

Bu silsile-i mülâhazâtдан hâlen Bolşevik Rusya'ya karşı bizim ittihâz edeceğimiz hatt-ı hareket tavazzuh etmektedir. Evvelâ Şark hudûdlarımızdan ve muhtelif mıntikalardan teşkilât-ı hafîye ile hulûle çalışan komünist tahrîkâtına mukavemet ve bu cereyânı alenî ve mu'tedil olarak hükûmetin yed-i idâresinde bulundurmak; bilhâssa ordu içine Bolşevik teşkilât-ı hafîyesinin girmesine mâni' olmak muktezîdir.

Sâniyen: Bolşeviklere mes'eleyi anladığımızı söylemek lâzımdır. Bolşevik aleyhdârı cereyânlar karşısında Şimâlî Kafkas, Azerbaycan, Arab, Hind ve bilumûm Müslümân milletlerin, Bolşevik leh ve aleyhinde bir hatt-ı hareket ittihâzı için bizim Bolşeviklerle müttefik olub olmadığımızı su'âl etdiklerini bildirmek icâb eder. Filhakîka gayr-i resmî etvâr ve beyânâtımızdan istidlâl ederek bütün Şark milletleri bizim Bolşeviklerle müttefik olduğumuzu zanneylemekte ve Bolşevik Rusya'dan ümîd ve necât beklemektedir. Hakîkate tevâfuk etmeyen bu vaz'iyetin devâmına imkân yoktur. Binâenaleyh arzu ettiğimiz vechle müttefik olabilecek isek bunu derhâl netîcelendirip i'lân etmek lâzımdır. Eğer akd-i ittifâk mümkün değil ise bunu da serî'an bilmek ve ona göre hareket etmek mecbûriyetindeyiz.

Sâlisen: Azerbaycan ile kesb-i irtibât için Ermeniler aleyhine bir emr-i vâkî vücûda getirmek husûsunda Moskova'nın muvâfakatına rabt-ı harekât etmeyerek ilk imkândan istifâde etmek.

Râbi'an: Ruslardan birçok rakamlı mütâlebe intizâr etmeyip bir guruşdan ve bir fişenkden başlayarak Karadeniz'den nakliyâta başlatdırmak icâb eder. Vesâ'it-i harbiyeleri kâfi olmasa bile verecek altınları bulunduğuna şübhe yoktur.

İşbu Hey'et-i Vekîle Kararı Moskova'da Bekir Sami Beyefendi'ye, berây-ı tebliğ Trabzon'da Vâlî Vekîli Rüşdü Beyefendi'ye ve Şark Cebhesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine tebliğ edilmiştir.

Aslına mutâbıkdır. Fî 7 minhü
Mehmed Emin

BELGE 34: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gerus'tan gönderilen telgraftı TBMM Başkanlığına ilettiği 11 Eylül 1920 tarihli şifre telgraf. Türk Heyeti Başkanı Bekir Sami Bey tarafından gönderildiği düşünülen telgrafta, Sovyet Rusya'nın Van, Muş ve Bitlis'ten bazı yerlerin Ermenilerin nüfusuna uygun olarak ayrılmasını ve orada bir Ermenistan Hükûmeti kurulmasını istediği, müzakereler hakkında bilgi vermek ve gerekli talimatı almak üzere Yusuf Kemal Bey'in Trabzon'a hareket ettiği, verilmesi kararlaştırılan silah, cephane ve nakdî yardımın deniz yoluyla yapılacağı, Sovyetlerin hâlihazırda vermeyi kararlaştırdığı yardımın beş milyon altın ruble olduğu, Sovyet Rusya'nın Sarıkamış ve Şahtahtı'na Türkiye'nin askerî harekâtını uygun gördüğü kaydedilmektedir.

305

Erzurum
11/9/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

9/9/[13]36 sonrada Gerus'dan yazılan şifreli Rusça [telefon telgraf] tercümesi ber-vech-i zîr ma'rûzdur.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

* * *

Sûret

Kazım Karabekir Paşa'ya
Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Takarrür eden Muhâdenet Ahidnâmesi'nin birinci maddesinde Misâk-ı Millî'de münderic hudûdumuzun tatbikine istografik hudûd ibâresinin yazılmasında [deşifre edilememiş] Van, Muş, Bitlis vilâyetlerinden Ermenilerin aded-i nüfusuyla mütenâsib bir yerin mutlak ifrâzıyla orada bir Ermeni Hükûmet-i müstakilesinin te'sisini ve bunun hudûdunu çünâ esâs itibarıyla kabul eylediğimiz muhtelit komisyon tarafından tedkik edilmesini istiyorlar. Yusuf Kemal Bey uzun raporu bu ma'lûmât-ı lâzimedede bulunmak ve ta'lîmât-ı mukteziyeyi almak üzere Trabzon'a bugün hareket ediyor. Osman Bey esliha ve paranın kısmen deniz tarikiyle sevkini ta'ahhüd eylediğinden beraber hareket ile irsâlât olarak tahmînen yüz yirmi bin altın ve dört büyük ve dört küçük İngiliz topuyla 25 mitralyöz ve mühimmâtı[n], altı bin tüfenk[in] Tuapse'de teslimi mukarrer ve bunların sâlimen muvâsalatı anlaşıldıktan sonra sevkîyâta devâm edecekler[me.] Sovyetler[in mu'âveneti] şimdilik irsâli takarrür eden beş milyon altın rubledir. Sarıkamış ile Şahtahtı'nın işgâlini tasvîb ediyorlar. Ermeni muhâcir ve mültecîleri her şahsın

evvelce meşgûl olduğu yerden başka bir yere kabûl edilmemesi ve teba'a-i Osmaniye'den olmayan Ermenilerin tardını tasvîb ediyorlar. Nikât-ı ma'rûzâtın şimdiden gerek meclis ve gerek [*deşifre edilememiş*] Yusuf Kemal Beyefendi'nin Trabzon'da uzun müddet intizâr etdirilmeyerek bir an evvel avdeti esbâbının istikmâl buyurulmasını temennî ve zât-ı sâmilîyle rûfekâya arz-ı ihtirâm.

Bu şifrenin [ve] birçok yerleri karîne ile çıkarılmış olduğu [için] tekrarı talep edilmiştir.

BELGE 35: 3. Tümen Komutanı Rüştü Bey'in, Türk Heyeti Başkanı Bekir Sami Bey'in telgrafını TBMM Başkanlığına ilettiği 16 Eylül 1920 tarihli şifre telgraf. Söz konusu telgrafta, Ağustos 1920 sonuna kadar yapılan müzakereler ve Rusya'daki her türlü vaziyet hakkında ayrıntılı bilgi sunmak ve özellikle Çiçerin'le yapılan son görüşmenin içeriğini izah ederek yeni talimat almak üzere Yusuf Kemal Bey'in Ankara'ya gönderildiği belirtilmektedir.

Trabzon
16/9/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

1- Umûr-ı İktisâdiye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi 19/9/[13]36'da motorla Trabzon'a muvâsalat eylemiştir. Bekir Sami Beyefendi'nin zirdeki telgrafını arz eylerim.

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Yusuf Kemal Beyefendi buradan nezdinde bulunan evrâkı ve Rusya'daki müzâkerât ve her türlü ahvâl hakkındaki izâhâtını şifre ile arz edecek ve ba'dehu lüzûm görüldüğü takdirde Ankara'ya gelecektir. Meşrûhât derdest-i arzıdır.

Şimdiye kadar cereyân eden müzâkerât ve mübâhasât hakkında daha ziyâde mufassal ma'rûzâtda bulunmak ve bilhâssa Çiçerin ile olan son mülâkâtımız muhteviyâtını izâh ederek ta'lîmât-ı cedîde ve kat'îye ahz etmek üzere Yusuf Kemal Bey'i gönderiyorum. 30 Ağustos [13]36. Bekir Sami

2- 16/9/[13]36 ve 1709 numero ile Büyük Millet Meclisi Riyâsetine ve Şark Cebhesi Kumandanlığına arz edilmiştir.

3. Fırka K[umandanı]
Rüşdü

BELGE 36: Trabzon Vali Vekili ve 3. Kafkas Tümeni Komutanı Rüştü Bey'in, Bekir Sami Bey ile Yusuf Kemal Bey'in raporlarını TBMM Başkanlığına ilettiği 18 Eylül 1920 tarihli şifre telgraf. Yusuf Kemal Bey'e ait raporda, Türk Heyeti ile Rus Heyeti arasında 24 Ağustos 1920 tarihinde 8 maddelik Dostluk Antlaşması'nın parafe edildiği (parafe edilen Dostluk Antlaşması'nın maddeleri raporda mevcuttur), yalnızca posta-telgraf, ticaret antlaşmasının akdine kadar geçecek süre zarfındaki ticari ilişkilerin geçici süreyle düzenlenmesi, Rusya'daki Türk esirlerin iadesi ve Rus Müslümanlarından Türkiye'ye göç edeceklerine izin verilmesi konularının kaldığı belirtilmiş; Sovyet Rusya'dan Türkiye'ye sevkedilmeye başlanan yardıma, Türk Heyeti Başkanı

Bekir Sami Bey'in 28 Ağustos gecesi Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'le yaptığı görüşmeye ve görüşme sonrasına dair nihai duruma yer verilmiştir. Bekir Sami Bey'e ait 30 Ağustos 1920 tarihli raporda, Çiçerin'le yapılan görüşmede gündeme gelen, iki ülke Dışişleri Bakanları arasında teati edilecek gizli beyannamelere, Türkiye'ye yapılacak aynı ve nakdî yardıma, Rus Müslümanlarından Türkiye'ye göç etmek isteyenlere izin verilmesine, Sovyet Rusya'daki Türk esirlere, Türkiye-Sovyet Rusya arasındaki yolun açılmasına ve özellikle Van, Muş ve Bitlis'ten Ermenistan'a yer verilmesine dair konular hakkında bilgi verilmiştir. Söz konusu görüşmede, Çiçerin Sovyet Rusya'yla parafe edilen Dostluk Antlaşması'nın birinci maddesinde yer alan Misak-ı Millî sınırlarına itiraz etmiş, Ermenistan'a Van, Muş ve Bitlis'ten bir yer ayrılması gerektiğini ileri sürmüştü, Türkiye'ye yapılacak yardımın ve Dostluk Antlaşması'nın onaylanmasının bu esasa bağlı olduğunu belirtmiştir. Bekir Sami Bey'in Çiçerin'e verdiği cevapların da yer aldığı raporun sonunda, konuya ilişkin adigeçenin değerlendirilmesi yer almaktadır.

Aded 348

Trabzon Karârğâhı
18/9/[1]336

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Yusuf Kemal Bey'in raporuyla Bekir Sami Bey'in raporu zîrde arz edilmiştir. Büyük Millet Meclisi Riyâsetine ve bir sûreti Şark Cebhesi Kumandanlığına 18/9/[13]36 tarih, 1725 numero ile arz edilmiştir.

Trabzon Vâlî Vekîli ve Üçüncü Kafkas
Fırkası Kumandanı Mîralay
Rüşdü

* * *

Birinci Sûret

24/8/[13]36/[1]920'de Türk murahhaslarıyla Rus murahhasları arasında mevâd-ı âtiye parafe edilmiş idi.

Milletlerin kardaşlığı prensibini müttetikân kabul eden ve aralarında iki memleketin menâfi'-i mütekâbilesine müstenid kalbî revâbıtın ve samîmî dostluk münâsebâtının dâimâ hükümfermâ olmasını görmek arzusuyla hareket eyleyen Türkiye'nin Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Sosyalist Federatif Sovyetist Rusya Cumhuriyeti Hükûmeti bu münâsebâtın devâmını te'yîd için bir Dostluk ve Kardaşlık Mu'âhedesini akdine karar vermişler ve bu maksadla (ilâ ahirihi) (buraya murahhasların isimleri yazılır)

Birinci Madde: Tarafeyn-i âkideynden her biri tarafeynden birine cebren kabul etdirilmek istenilecek hiçbir sulh mu'âhedesini veya sened-i düveliyi tanımamayı prensip olarak kabul ettikleri için Rusya Cumhuriyeti Hükûmeti Türkiye'ye müte'allik olan ve hâl-i hâzırda Büyük Millet Meclisinin temsil eylediği Türkiye Hükûmet-i Milliyesi tarafından tasdik edilmemiş bulunan hiçbir sened-i düveliyi asla tanımamayı kabul eyler. Bu mu'âhedenin kabul ettiği ma'nâya göre Türkiye ta'bîri ile İstanbul Meclis-i Meb'ûsânı tarafından tanzîm ve i'lân ve bin dokuz yüz yirmi Şubat'ında matbû'âta ve bütün devletlere tebliğ kılınmış olan Türk Misâk-ı Millîsi'nde gösterilen arâzi kastedilmektedir.

İkinci Madde: Tarafeyn-i â[k]ideyn şimdiye kadar iki memleket arasında mün'akid bütün mu'âhedelerin hakîkî menâfî-i mütেকâbileye tekâbül etmemekde olduğunu tasdik eder ve binâenaleyh bunların ke'en-lem-yekün ve mülgâ addine karar verirler.

Üçüncü Madde: İki memleket arasındaki münâsebâtın devâmını ve inktâ'a uğramamasını kâffe-i ahvâlde teshîl etmek garazıyla tarafeyn-i âkideyn iki memleket beynindeki demiryolu [mülâkâtının münâkâlâtının] her türlü mevânî'den ârî olarak mümkün olduğu mertebe çabuk te'mîni ve Türkiye ile Rusya arasında eşhâs ve eşyâ nakline müsâ'id vesâ'it-i münâkalenin en kısa bir müddet zarfında te'sîsi için her türlü tedâbîr-i muktezîyeyi müttehiden ittihâz eylemeyi ta'ahhüd eylerler.

Dördüncü Madde: Tarafeyn-i âkideynden birinin diğer taraf memleketinde sâkin bulunan teba'ası mukîm buldukları memleket kanûnlarının bahşetdiği hukûk ve vezâ'if kâ'ideleri üzerine mu'âmele göreceklidir. Müdâfa'a-i Millîyeye müt'e'allik olan ahkâm bundan müstesnâ olub bundan masûn olacaklardır.

Her iki taraf teba'asının hukûk-ı â'ile, verâset ve ehliyet-i hukûkiyelerine müt'e'allik olan mesâ'il dahi bu madde hükmünde istisnâ edilmiştir. Bu mes'elelerin sûret-i halli ayrıca bir i'tilâfnâme ile ta'yîn edilecektir.

Beşinci Madde: Tarafeyn-i âkideyn tarafından birinin diğer taraf arâzisinde mukîm bulunan teba'ası hakkında en ziyâde mazhar-ı müsâ'ade-i millet mu'âmelesini tatbîkde müttefikdirler.

Altıncı Madde: Tarafeyn-i âkideyn Boğazlar'ın bütün akvâmın münâkâlât-ı ticâriyesine küşâdını ve serbestce mürûrunu te'mîn maksadıyla Karadeniz'in ve Boğazlar'ın tâbî' olacağı beynelmilel ahkâmın sûret-i kat'iyede ta'yînini ittihâz edeceği mukarrerât Türkiye'nin saltanat-ı mutlakasına ve gerek Türkiye'nin gerek pâyitahtı olan İstanbul'un emniyetine asla hâlel îrâs etmeyecek sûrette mücâvir devletler murahaslarından ileride teşekkül edecek bir konferansa terki müttefikan kabul edilir.

Yedinci Madde: Tarafeyn-i âkideyn mümkün olduğu mertebe kısa bir müddet zarfında mukaddimesinde münderic iki memleket arasındaki muhâdenet münâsebâtının takviyesine muktezî iktisâdî, mâlî vesâir bilcümle mesâ'ili tanzîm edecek mukâveleler akdini müttefikan kabul eylerler.

Sekizinci Madde: Bu mu'âhedenin tasdiknâmelerinin te'âtîsi akabinde sefâret ve konsolosluk münâsebâtı başlayacak ve mümkün mertebe kısa bir müddetde bir konsolosluk mu'âhede akdolunacaktır. (Maddeler burada hitâm buldu).

Mu'âvenet-i mâliye ve askeriye mes'eleleri tabî'î mu'âhedeye dercedilmeyecekti. Yalnız posta-telgraf münâsebâtına, ticâret mu'âhedesinin akdine kadar olan müddet zarfındaki münâsebât-ı ticâriyenin muvakkaten tanzimine, Rusya'daki üserâmızın sûret-i î'âdesine ve Rus Müslümânlarından Türkiye'ye hicret edeceklere müsâ'ade i'tâsına dâir dört mes'ele kalmıştı. Rus Hey'et-i Murahhasası Re'îsi Sabanın ertesi günü Moskova'dan başka bir yere gitmeye mecbûr idiği için kendisi de biz de o ana kadar kararlaştırılmış olan mevâdî parafe etmeyi şifâhen îzâh edeceğim [deşifre edilememiş] müddeti Türk menâfî'ine muvâfık bulduk. İleride i'lân edilecek olan bu mu'âhede ile beraber Hâriciye Vekîli ve Komiseri arasında gizli kalacak bir de beyânnâme te'âtî edilecekti. Beyânnâme

tarafeynin biri birini her hâlden haberdâr etmesine müte'allikdir. Metnini bizzât takdîm etmeği[mi] münâsib görüyorum. Rus Hey'et-i Murahhasası Re'isinin me'mûren Moskova'dan hârice i'zâmı bizi tekrar Çiçerin'e mürâca'ata mecbûr etdi. Ağustos'un 28'inci gecesi re'isimiz Bekir Sami Beyefendi yalnız olarak Hâriciye Komiseri ile uzun bir mülâkât yaptı. Bu mülâkâtı hâkî olan raporu aynen arz eyliyorum. Esâs itibârıyla vazîfemiz hemen hitâm bulmuşdu. Rusya Cumhuriyeti'nin hakkımızdaki nokta-i nazarını ve edebileceği mu'âvenetin derecesini mümkün mertebe öğrenmişdik. Yalnız şekli mu'âmeleler kalmışdı. Çiçerin'in bu kat'î ifâdesi üzerine şimdîye kadar muttali' olduğumuz bilcümle ahvâli sizlere mufassalan arz edib ona göre usûl-ı hatt-ı hareketimizin ta'yîni devletimizin menâfi'ine [*deşifre edilememiş*] muvâfık gördük. Yapabilecekleri mu'âvenetin icrâsını mu'âhedenin imzâsına ta'lik etmedikleri için de bir müddet te'ahhura be'is yokdur. Gelirken bizim trenle bir milyon ruble altın ve bir vagon mavzer fişengi geldi. Mavzer fişengi ve mitralyöz yüklü sekiz vagon da Moskova İstasyonu'nda hâzırdı. Rostof'a [Rostov] gelince oradan da üçer bin fişenkle altı bin İngiliz tüfengi, yüz mitralyöz ve yedi buçukluk sekiz İngiliz topu derdest-i sevk olunduğu[nu] bildirdiler. Osman Bey benimle beraberdi. Ve bütün sevkîyât işlerini o deruhde etmişdi. Kendisini ben Rostof'da bırakarak geldim. Bu defa gönderilen altının sâlîmen muvâsalatını haber alır almaz mütebâkî verecekleri dört milyon rubleyi daha Moskova'dan yola çıkaracaklar. Osman Bey bunun arkasını alıncaya kadar orada kalacak. Bekir Sami Beyefendi benim Moskova'dan hareketimden sonra bir ay bekleyeceğini ve o zamana kadar bir cevâb gelmezse avdet çâresine bakacağını söylemişdi. Ben, Moskova'dan on altı günde buraya gelebildim. Son emirlerinizin kendisine îsâli için de epeyce bir zamana ihtiyâc vardır. Binâenaleyh şimdiden kendilerine bir müddet daha beklemesi yazılma muvâfık olur zannındayım. İtalya'da hesâbımıza bir milyondan üç milyon İtalyan lirasına kadar bir kredi açılmış olduğunu ve oradaki mümessillerine ibrâz edilmek üzere bana bir şifreli bez verdi. Getiriyorum. İmzâ Yusuf Kemal

* * *

İkinci Sûret

Bekir Sami Bey'in raporudur.

Ahidnâmeye müte'allik mevâd komisyon-ı mahsûsumuzca tedkîk ve tarafeynce bilkabûl imzâ altına alındıktan üç gün sonra Çiçerin tarafından vâkî' olan da'vet üzerine nısfü'l-leyl yarım saat sonra Hâriciye Dâiresinde kendisiyle mülâkât edilerek saat dörde kadar müzâkerâta devâm edildi.

Tarafeynce birbirlerine âfide hatt-ı hareket-i siyâsiyelerinin tebeddülüne ihtiyâc hâsıl olur veyahud bu ıztırâr karşısında bulunurlar ise derhâl mütekâbilen ma'lûmât verilmesine dâir iki Hâriciye Komiserleri arasında te'âtî edilecek beyânnâmeden mâ'adâ hükûm[ea]-i İ'tilâfiye tarafından vâkî' olacak tekâlifin kendilerine bildirilmek ve bize âid ma'rûz kalacakları tekâlifini de kendilerinin bize bildirmelerine talebim üzerine musâlahalar hakkındaki tekâlif ve şerâ'iti de bize iş'âr ve teblîğ eylemelerine dâir aynı usûl üzere ikinci bir beyânnâmenin te'âtisi mevzû' bahis oldu.

Âfide zikrolunacak birinci maddeden mâ'adâ mevâd hakkında i'tirâz vâkî' olmadı. Ancak Karadeniz'de seyr-i sefâ'in mes'elesinin mütecâvir hükûmetlerden teşekkül edecek konferansın te'sîs edeceği komisyon tarafından halledilmesi

lüzûmu dermeyân olundu. Buna i'tirâzımız olmadığını ve esâsen mes'elenin konferansa teklifi[nin] bu sebebe mebnî olduğunu söyledim. Silâh ve paradan ilk kâfilenin Osman Bey ma'rifetiyle göndereceğini ve ma'amâfih her ikisinin mikdâr ve zaman-ı sevklarını devâ'ir-i âidesinden bi'l-istifsâr dört güne kadar bize bildireceğini söyledi.

Ahâlî-i İslâmiyenin bize hicreti mes'elesinde Millî Şark İşleri Dâiresi alâkadâr olduğundan bununla bi'l-istişâre üç dört güne kadar bu bâbdaki kararlarını bize tebliğ edeceklerini söyledi. Ticâret ve posta işleri hakkında da aynı cevâb verildi. Üserâ mes'elesine gelince: Bunu esâsen kabûl ve me'mûrin-i mahsûsasına evâmir-i kat'iyeye vererek bu mes'elenin bir an evvel bir netîceye iktirânını te'mîn eylemeyi va'ad etdi.

Ermenistan dâhilinden yolun açılması için evvel emirde vesâit-i siyâsiye ile çalışacağını ve bu olmadığı hâlde kuvvet ile açacaklarını söyledi. Ancak bu yolun açılması sırf münâkalâtın te'mîni maksadıyla olacağından başka bir ma'nâ telakkî edilmemesini söyledi. Sarıkamış ve Şahtahtı işgâlimizi sûret-i kat'iyede kabûl ediyorlar ancak bu işgâl esnâsında Ermenilerin katline kat'iyen meydan verilmemesini te'mîn etmeğimizi talep etmesi üzerine "Silâhsız Ermenilerin katledilmesi hâtırdan bile geçmez. Şu kadar ki Kars'da, Nahçıvan'da, Şahtahtı'nda İslâmlar hakkında birkaç aydan beri devâm eden kıtâlin bir an evvel önü alınması icâb eder" dedim. ... Buradan silâh sevki[ni] müşkil olduğundan ve kışın hulûlünü ve esbâb-ı sâireden dolayı İtalya'dan silâh tedârik etmek üzere para vermelerini teklif eyledim. Tedkîk ve müzâkere edilmek üzere isteyeceğimiz meblağın mikdârını bildirmeliğimizi istedi. Bir milyon kadar istemek fikrindeyim.

Muhâdenet Mu'âhedesinin birinci maddesi Büyük Millet Meclisinin mazhar-ı kabûlü olmayacak hiçbir sulh mu'âhedesini ve hiçbir ta'ahhüd Rusya'nın kabûl ve tasdik eylememesi ve Büyük Millet Meclisinin temsil eylediği Türkiye'nin Meclis-i Meb'ûsâncabi't-tanzîm âleme i'lân edilen Misâk-ı Millî'nin ihtivâ eylediği hudûd dâhilindeki memleket olduğuna dâir idi. Çiçerin bunun pek ziyâde ducâr-ı i'tirâz olduğunu ve bu maddeyi hudûd-ı irkiyesi (pchioldjerepchiqoe [*belgede aynen*]) sûretiyle tashîh etmeğimizi teklif eyledi. Bittabi' Misâk-ı Millî'nin tebdîl ve tağyiri hey'etimizin salâhiyet ve me'zûniyeti hâricinde olduğunu, başka türlü bir hudûdun kabûlü bizce mümkün olmadığını etrafiyla îzâh eyledim. Mûmâ-ileyh böyle bir hudûdun Rusya cânîbinden tasdiki[nin] prensiplerine mugâyir olacağını ve prensipleri mûcibince her bir kavim ve milletin ta'yîn-i mukadderâtında hür olması icâb edeceğini ve Ermenistan'a mutlaka Van ve Bitlis vilâyetlerinden bir yer ifrâzı lüzûmunu ileri sürdü. Memleketimizde Ermenistan vilâyetleri bulunmadığını ve Ermenilerin memâlik-i Osmaniye'nin her yerinde Müslümânlarla karışık bir hâlde yaşadıklarını ve hiçbir yerde sülüs derecesinde bile bir ekseriyeti hâiz olmadıklarını, binâenaleyh bu vilâyât-ı Osmaniye'nin veya ikisini Ermenistan'a terk ve ilhâktan ekseriyet-i kâhireyi teşkîl eden Müslümânların hukûkunu ibtâl, ekalliyete ekseriyetin fedâsı gibi gayr-i mantıkî ve kendi prensiplerine de mugâyir olacağını serdeyledim. Ermenistan'a Van ve Bitlis'den mutlaka bir kıt'anın terki lâ-büd ve zarûrî olduğunu ve esâsen bize edecekleri mu'âvenetin bu esâsa müstenid olduğu[nu] ve Halil ve Cemal Paşalar ile müzâkerâtda bu esâsâtın bunlar tarafından kabûl edildiğini ve Ermenistan'a terk edilecek yerlerde bir muhâceret yapılabileceğini musırın söyledi. Mu'âvenet-i mev'ûdenin buna müstenid olduğundan şimdîye kadar ma'lûmâtımız olmadığını

ve Yunanilerle Ermenilere bir yer vermemek üzere bir buçuk seneden beri İ'tilâf hükûmetleriyle harb eden milletimiz kendisine dost bildiği bir hükûmetin de aynı siyâseti ta'kîb etdiğini görünce bu muhâdenetin kendisine ne fâ'ide te'mîn edeceğini düşünmekde haklı bulunduğunu ve binâenaleyh her ikisi de memleketi taksîm gâyesinden ibâret her iki siyâset arasında ma'atte'essüf fark kalmamış olacağını söyledim. Halil ve Cemal Paşaların millet nâmına söz söylemeye hakları olmadığını bi'l-beyân bundan vazgeçmelerini talep etdim. Cevâben: İ'tilâf'ın Sivas ve Trabzon'a kadar bir büyük Ermenistan vücûda getirmek istediklerini, kendilerinin ise nüfuslarıyla mütenâsib küçük bir yerin Ermenistan'a ilhâkını talep ettiklerini söyledi. "Van ve Bitlis'den bir yerin Ermenistan'a terki Erzurum vilâyetini de taht-ı tehlikeye koyar, arada bir Bayezid lîvâsı var" deyince "İki yer arasında ince bir koridor yaparız" dedi. Bu koridorun bizi iki kısma ayıracağını ve bunun ise menâfi'-i müstakîle ve iktisâdiyemizi ihlâl edeceğinden kâbil-i kabûl olmadığından ısrâr ve nihâyet ve yapabileceğimiz Ermeni muhâcirin ve mültecilerinin evvelce meskûn oldukları yerlere avdetlerini ancak aslen Osmanlı olmayan hiçbir Ermeni'nin kabûl edilmeyeceği gibi her bir Ermeni'nin evvelce meskûn olduğu yere kabûl edilebileceğini ve bundan en hür memleketlerin ekalliyet hakkında kabûl ettikleri mu'âmeleyi haklarında tatbîk edebileceğimizi beyân etdim. Birinci fıkrayı kabûl, ikinciye red ile mutlaka Ermenilere Van ve Muş'da nüfuslarıyla mütenâsib bir yerin terki ve buradaki ahâlî-i İslâmiyenin vilâyetin sâir kıt'alarına sevkiyle sırf Ermeni ahâlîden mürekkeb olmasını ve istiklâl-i tâmmeye nâ'il olmaları îcâb eylediğinden ısrar etdi. Salâhiyetim hâricinde olan bu talebe bittabi' muvâfakat edemeyeceğimi ve hükûmetimden bi'l-istizân alacağım ta'limât dâiresinde kendilerine cevâb vereceğimi söyledim. Kars, Ardahan ve Batum ile kendi memleketleri dâhilinde meskûn ahâlî-i İslâmiye hakkında bu prensibin adem-i tatbîki esbâbindan vesâirenden uzun uzadıya bahseyledikten sonra nokta-i nazarını şu vechle ifâde eyledi:

"Her milletin hakk-ı iftirâkını kabûl ettiğimize nazaran ekalliyette bulunan Ermeniler gibi bir kavmin de aded-i nüfûsuna göre bir yere mâlik olması muktezîdir. Binâenaleyh Ermenilere Türkiye'de bir yer verilerek tamamıyla müstakil olmaları lâzımdır. Aynı düstûru Kars, Ardahan Müslümânları hakkında da kabûl ediyoruz. Bu iki mes'eleyi âtîde teşkil edeceğimiz muhtelit bir komisyon tedkîk ve halledecektir. Batum lîvâsı hakkında Gürcistan Hükûmetiyle şimdiki hâlde ahden mukayyed isek de ileride ahvâlin müsâ'adesi takdîrinde aynı netîceyi istihsâl[e] çalışacağız." Erivan Hükûmetiyle iltisâkı olmayan ve ahâlî-i müsîlime adedine göre ekal-ı kalîlede kalacak birkaç bin Ermeni'nin Van vilâyetinde veyahud Bitlis dâhilinde bir hükûmet-i müstakîle şeklinde yaşamaları maddeten gayr-ı mümkün olduğu gibi mahâzîr-i adîdeyi de câmi' ve tarafeyn için fâ'ideli değil, muzır olacağından ve bu prensip kabûl edildiği hâlde memâlik-i Osmaniye'nin her vilâyetinde bir küçük Ermenistan te'sisi gibi gayr-i mantuki bir netîcenin husûle geleceğinden bahis ile kabûlü imkân hâricinde bulunduğu ısrâr eyledim ise de ahidnâmenin tasdîki ve mu'âvenet-i mev'ûdenin hakkıyla îfâsı bu şarta menût olduğunu kat'î bir sûrette ifhâm eyledi. Millet Meclisine mes'eleyi arz ederek yeni ta'limâta intizârdan mâ'adâ bir cevâbın kalmadığını ma'amâfih bu ise bir veya iki aya kadar ancak vâsıl olabileceğinden mu'âvenet-i mev'ûdenin bu yüzden te'ahhura uğramamasını tekraren ricâ eyledim. Mu'âvenete devâm edileceğini söyledi. Ermenistan için de Bitlis'den küçük bir yer ifrâzıyla iktifâ edeceklerini ilâve eyledi. Sovyet Hükûmetinin fikrini ber-vech-i bâlâ arz eyledim.

Mütâla'ât-ı şahsiyeme gelince: Burada re's-i kârda bulunanlar Ermeni milletinin bütün Garb ve Amerika âleminde ma'sûm ve mazlûm görünmelerinden dolayı kendi taraflarından mensî bir hâlde bırakılmalarının ve açıktan açığa Ermeni da'vâsını[ı] lehimize halletmelerinin Garb proletaryası nezdinde pek fenâ bir te'sîr icrâ edeceğinden korkuyorlar. Bir de Ermenileri er ve geç komünizmaya idhâl ederek Ermenistan'ı Sovyet Federasyonu'nun bir cüz'i yapacaklarına emîn olduklarından kendi fırkalarına mensûb olub Erivan Hükûmeti dâhilinde çalışan Ermeni komünistlerini memâlik-i Osmaniye'den az veya çok bir yer kazandırmak vesîlesiyle memnûn etmeyi ve bir an evvel bu sâyede Taşnak Hükûmetini devirmeye muvaffak olmayı düşünüyorlar. Bunlara bir de Hâriciye Komiserliğinden en nâfizü'l-keîm ve âmîl-i mü'essir olan Karahan'ın Ermeni olması ve merkez-i umûminin kâtib-i umûmîsi ve mes'ûlü Avanasof'un da Ermeni bulunması ve bunların etrafında bir Ermeni partisinin pek fa'âlâne bir sûrette çalışması ve umûm Kafkasya'da ve Türkistan'da idârenin hemen Ermenilerin elinde bulunması gibi esbâbın te'sîriyle de inzimâm eylemektedir. Memleketimizde Ermenilere bu yolda bir yer ifrâzı menâfi'-i umûmiyemize muvâfık olub olmayacağı mukadderât-ı millet kendisine tevdi' edilen Büyük Millet Meclisimizin halledeceği bir mes'ele ve bu hak da sırf kendisine râci' olduğundan bu bâbda beyân-ı re'y etmeyeceğim ancak Büyük Millet Meclisince mes'elenin i'tidâl-ı dem ile müzâkere edilmesi lüzûm-ı mübremine ve Rusya'dan kat'-ı ümîd tarîkine gidilmek muvâfık olub olmayacağı ve Rusya ile kat'-ı münâsebet ve müzâkerâta mecbûriyet hâsıl olduğu takdirde Sovyetlerden intizâr olunan mu'âvenetin başka taraftan telâfisi imkân veya adem-i imkânını tamamıyla derpîş ve takdîr buyurmalarını Millet Meclisimiz ile Hey'et-i Vükelâmızın en büyük vazîfesi olacağını arz etmeyi farz-ı ayn addeylerim. ... 30 Ağustos 1920. İmzâ: Bekir Sami

Hâşiye

Bu rapor[ı] Büyük Millet Meclisi Riyâsetine arz etmek ve mütâla'âtını da bildirmek üzere Yusuf Kemal Beyefendi'ye verilmiştir. 30 Ağustos 1920. İmzâ Bekir Sami

BELGE 37: TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'in, Sovyet Rusya'yla imzalanması öngörülen Dostluk Antlaşması ve sözkonusu antlaşmanın imzalanması için Sovyet Rusya'nın ileri sürdüğü Van ve Bitlis vilayetlerinden Ermenistan'a toprak verilmesi teklifi hakkında Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa, El-Cezîre Cephesi Komutanı Nihat Paşa ile Adana Cephesi Komutanı Selahattin Adil Bey'in görüşlerini içeren telgrafları TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 23 Ekim 1920 tarihli gizli yazı.

Zâta mahsûsdur.

Ankara

23/10/[1]336

Hâriciye Vekâletine

Sovyet Rusya ile akdedilecek Dostluk Mu'âhedenâmesi hakkında cebhe kumandanlarından mevrûd mütâla'ât sûretleri aynen takdîm kılındı.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'îsi
İsmet

* * *

Sûret

Zâta mahsûsdur.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine

C: 14/10/[13]36 ve yâverliğin 65 numarolu şifresine:

Aleyhimizdeki hükümlerinde dâ'im olan Garb devletleriyle i'tilâf etmek gayri-mümkün olduğu cihetle muhâfaza-i mevcûdiyet için mümkün olan şerâ'it-i müsâ'ade ile anlaşmaya teşebbüs ettiğimiz Rusya Sovyet Hükûmetinin dahi yalnız bir Muhâdenet Ahidnâmesi'ni imzalamak için koyduğu şart pek ağırdır. Bu teklîfin açık ma'nâsı hükümetimizin İslâm ve Türk âlemi ile bugün birleşmek arzusunu izhâr edebileceğinden endişe eden Sovyet Hükûmetinin Bolşevizm teşkilâtıyla Türkiye ile Şark arasına bizzât yerleşerek aşılmaz bir sed vücûda getirmek ve aynı zamanda Basra ve İskenderun mahreclerine inmek gâyesini istihdâf eden eski Rus siyâsetini ihyâ etmektir. Tasavvur ettikleri iki Ermenistan arasındaki koridorun Nahçıvan ve Makü dâhilinden geçmesi en ziyâde muhtemeldir ki bu koridorla Van ve bilâhare Musul vilâyetleri, El-Cezire'ye inmek için bir üssü'l-hareke demektir. Hâl ve istikbâldeki hayâtımız için yegâne menfezimiz olan bu yolu elimizle kapatmak gayri-kâbil-i kabûl bir teklîf olmakla beraber vaz'iyet-i hâziramızın idâme ve belki de takviyesi için kendisiyle muvakkat münâsebetde bulunmaya mecbûr olduğumuz Rusya Hükûmetini de idâre etmek lâzımdır. Bu sebeble hükümet-i mezkûrenin teklîf eylediği şerâ'ite mukâbeleten şerâ'it-i âtiyenin dermeyânı muvâfık mütâla'a kılınmaktadır.

1- Hudûd-ı millîsi dâhilinde şeklini ve istiklâliyetini Sovyet Hükûmetinin dahi kabûl eylediği Türk Hükûmetinin mezkûr hudûdlar dâhilindeki mevcûdiyeti kurtarılmadıkça ve bu mevcûdiyeti her gün biraz daha bî-kerân emperyalist ta'arruzları tamamıyla red ve tard olunmadıkça ve Pâyitaht'a mâlik bulunmadıkça milletin galeyânını teskîn edemeyecek olan hükümet-i hâzıra, Şark'daki aksâm-ı memâlikini de ilâveten terke muktedir değildir.

2- ... İngilizlerin en fa'âl bir müttefiki olan Taşnaklar, hudûdu dâhilinde hükümrân bulunmakta ve hâlen Sovyet Hükûmeti ile arasındaki yolu harben kapatmakta iken Van ve Bitlis gibi en mühim vilâyetimizin Ermenistan'a verilmesinden bahsetmek dahi doğru değildir. Bugün Garb devletlerinin tatbîk etmek istedikleri mu'âhede-i sulhiyeyi imzâlayarak tatbikâtına yeltenen kapitalist Ermenistan'ın insânî gâyeler düşünmesine i'timâd olunamaz. Binâenaleyh Rusya Hükûmeti böyle şart teklîfinden evvel hâl-i hâzır Ermenistan'ı kendi esâslarına sâdik bir Sovyet Ermenistan'ı yapmalarının;

3- Herhangi bir mıntukada sâkin ahâlînin kendilerini idâre için istedikleri hükûmetlere re'y vermeleri siyâsetini esâs ittihâz eden Rusya Hükûmetinin Van ve Bitlis vilâyetlerindeki İslâm ahâlîsinin buldukları yerlerden dâhile celbeylesmesi kendi düstûr-ı hareketiyle kâbil-i te'lif değildir.

Hükümetimiz, evvelce bu vilâyetlerde oturan Ermeni ahâlînin yerlerine avdetlerine muvâfakat edebilir ancak, bu muvâfakat yalnız mezkûr iki vilâyetden Ermenistan'a hicret eden ahâlî kısmına âid olup Kafkas Ermenistan halkının da bu vilâyetlere geçirilmesine âid olamaz.

Buna göre Van ve Bitlis vilâyetlerinde bulunacak Ermeni ahâlî ile İslâm ahâlîsinin nisbet ve mevcûdu müsâvî add veya Rusya-Ermenistan hükûmetleri murahaslarından tereküb edecek muhtelit komisyonlar ile mahallerinde tedkik ve teftiş olunarak ve bu ahâlînin verecekleri re'yler netîcesine göre bir karar verilebilir.

Bu madde de ancak birinci maddenin tatbîki ve Türkiye'nin, mukadderâtına fi'ilen sâhib ve hâkim olmasıyla kâbil-i tatbîkdir.

16 Teşrîn-i Evvel sene [13]36

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

* * *

Zâta mahsûsdur.
Aded 286

Sûret

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine

C: 14/10/[13]36 tarihli ve yâverlik 65 numarolu zâta mahsûs şifre

1- Bir Ermenistan teşekkülünün tekâmîl milletlerce ta'ahhüd altına alınmış olmasına rağmen Rusların evvelce mevzû bahis olmadığı hâlde tam ahidnâmeyi esnâ-yı imzâda Ermenistan'dan bahis ile istinkâf etmeleri şâyân-ı dikkatdir. Vâkı' a bir Ermenistan teşekkülüne tarafdâr olmak zarûretindeyiz. Yalnız Rusların böyle Van ve Bitlis gibi el-yevm hemen hiçbir Ermeni kalmayan bir muhîtte oradaki İslâmları çekerek sun'î bir Ermenistan yetiştirmek gibi gayr-i kâbil-i icrâ teklîfleri kâbil-i kabûl değildir. ... Bilhâssa Azerbaycan'ın istediğimiz ma'nâda istiklâlî husûsunda Halil Paşa ve rüfekâsından istifâde pek me'mûldür. Binâenaleyh Ruslar el-yevm en za'îf ve destgîre muhtâc vaz'iyette olduklarından münâsebet inkıtâ'a uğratılmamak üzere teklîflerinin reddi ve mukâvemet esâsının kabûlü fikrindeyim. Zira Sovyetlerin sâbık Rusya arâzîsini komünist esâsâtı dâhilinde ihyâ emelinde olmaları ve bunun için de İslâm memleketleri arasına Hristiyan hükûmetler sokmaları fikrine ve Şark siyâsetinde İngilizlerle hafiyen uyuşmuş bulunmaları ihtimâline karşı tarafımızdan mukâvemet siyâseti ta'kîb olduğu takdîrde ya maskeleri düşecek veyahud Şark âlemine karşı istifâde etdikleri zevât dahi nokta-i nazarımız[đ]a iştirâk etdirilmek şartıyla bi'z-zarûre inkıyâd edeceklerdir.

2- Ma'rûzât-ı ânifenin sırf bir mütâla'adan ibâret olmak üzere telakkî buyurulmasını ricâ ederim. Bu husûsda re'y-i kat'î bittabi' öteden beri bu mesâ'ilin teferru'âtıyla uğraşmış ve sâhib-i salâhiyet ve mes'ûliyet zevâta âiddir efendim. 17/10/[13]36

Garb Cebhesi Kumandanı
Ali Fuad

* * *

Zâta mahsûsdur.

Sûret

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine

C: 14 Teşrîn-i Evvel [13]36 ve 65 numarolu şifreye

Rusların teklif ettikleri mu'avenet-i maddiye pek ehemmiyetden ârîdir. Ba'de'l-iznâ dahi nihâyet bunun bir mislini daha yapacakları kabûl olduğu hâlde yine mühim addedilemez. Van ve Bitlis'de Ermenilere arâzî terki zaten bu vilâyetlerde nüfusun pek az olmasına nazaran maddî büyük mahzûr olmamasına ve zâten Garb hükûmetleriyle de anlaşmamız hâlinde belki bundan daha büyük fedâkârlıklar ihtiyârına mecbûr kalacağımıza göre hâl-i harbin devâmına maddeten büyük bir te'sîr değilse de ma'nen Hükûmet-i Milliye'nin sukûtuna sebep olacak ve Garb hükûmetlerinin propagandalarına müsâ'id bir zemîn ihzâr eyleyerek ... Garbî Anadolu'da dahi şu te'sîrâtın hâlî kalmayacaktır.

Akdolunacak ahidnâmede Rusya'nın hiçbir fi'ilî mu'aveneti mezkûr bulunmamasına nazaran kendileriyle akd-i itilâfî müte'âkib de Garbî Avrupa'da büyük inkılâbın zuhûruna karşı Anadolu'da Garb devletleriyle uğraşılacaktır. Bu uğraşmaya devâm için Anadolu'da ... hükûmet-i mahalliye'nin kuvvetli olması lâzımdır. Hâlbuki Bitlis ve Van'ın Ermeniler tarafından işgâl edilmesi Anadolu'daki kudretimizi tenkîs edecektir. Ruslarla anlaşamayız fazla münâsebet hâlinde de Garb'a karşı mukâvemet için yine aşağı yukarı mütefekkirîn nezdinde bile ise inkisâr-ı hayâlî mü'eddi olacağından şübhe etmiyorum. Ruslarla anlaşmak zarûrîdir. Fikr-i acizânemce ber-vech-i âtî nikâtın kemâl-i ehemmiyetle nazâr-ı dikkate alınmasını arz ederim:

1- Ruslarla akd-i ittîfâk etmemiz, ahvâl ve şerâ'it-i müsâ'ade zuhûrunda Garb hükûmetleriyle anlaşmamıza mâni' olmamalıdır.

...

20 Teşrîn-i Evvel [13]36

El-Cezire Cebhesi Kumandanı
Nihad

* * *

Sûret

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine

C. 14/10/[13]36 ve yâverliğin 65 numero şifresine

1- Ahidnâme esâsâtı sûret-i umûmiyede şâyân-ı memnûniyettir.

2- Ruslar[ın] mu'avenet-i mevdû'ası[ın], şerâ'it-i hâzıraya nazaran mevzû'bahis edilecek bir mukâbele bile değildir.

3- Muhtâc olduğumuz askerî ve iktisâdî mu'avenetin mücâvir memâlikden de te'mini için serbestî-i münâkalât ve bilumûm Kafkas şimendiferleri hutût ve şu'âbâtına teşmîl edilmeli ve yalnız iki memleket mu'âmelâtına inhisâr etmemelidir.

...

16/10/[13]36

Adana Cebhesi Kumandanı
Selahaddin Adil

BELGE 38: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Çiçerin'in Van ve Bitlis vilayetlerinden belli bir yerin Ermenilere terk edilmesine ilişkin teklifi hakkında Bakanlar Kurulunun aldığı kararın Moskova'da bulunan Türk Heyeti Başkanı Bekir Sami Bey'e iletilmesini teminen 3. Tümen Komutanlığına gönderdiği 21 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf. Bakanlar Kurulu Kararında, Bekir Sami Bey'in Türk ve Sovyet Rusya Heyetleri arasında parafe edilen Dostluk Antlaşması'nı ve bu konudaki değerlendirmelerini içeren raporunun Trabzon'dan telgrafla alınarak etraflıca incelenip değerlendirildiği, Yusuf Kemal Bey'in Ankara'ya gelmesiyle verdiği ayrıntılı açıklama çerçevesinde konunun bir kere daha birlikte incelendiği, bu çerçevede Ankara Hükûmetince maddeleri uygun görülen Dostluk Antlaşması'nın kesin kabulü için Van ve Bitlis vilayetlerinden belli bir bölgenin Ermenistan'a terk edilmesi hususunun şart kılınmış olmasının kesinlikle kabul edilemeyeceği belirtilmiş ve sözkonusu teklifin kabul edilememe nedenleri açıklanmıştır. Sözkonusu kararda, devamla, bahsi geçen vilayetlerde yerli ve yabancılar tarafından hazırlanan istatistiklerde Ermenilerin bu bölgelerde hiçbir zaman çoğunluk oluşturamadığına ve Türkiye'den göç eden Osmanlı Ermenilerinin eski yerlerine dönmelerine engel olunmayacağına ilişkin iki maddenin Çiçerin'e tebliğine karar verildiği belirtilmiş, adigeçenin Ankara Hükûmetinin bu konudaki görüşünü kabul ettiği ve teklifindeki ısrardan vazgeçtiği takdirde iki devlet Dışişleri Bakanları arasında teatisi kararlaştırılan mektuplar ile parafe edilen Dostluk Antlaşması'nı TBMM Hükûmeti adına imzalamaya Bekir Sami Bey'in yetkili kılındığı kaydedilmiştir.

Şifre numarası 565
Karar 273

Mahrem

Suret

Trabzon'da Üçüncü Fırka Kumandanlığına

Âtiyü'z-zıkr telgrafnâmenin vesâ'it-i ma'lûme ile ve gâyet serî' sûretde Moskova'da Bekir Sami Bey'e îsâli ehemmiyetle ricâ olunur. 21/10/[1920]

Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtar

* * *

Moskova'da Türkiye Hey'et-i Murahhasası Re'îsi Bekir Sami Beyefendi'ye

Medîd müzâkerâtından sonra Rus Hey'et-i Murahhasasıyla kararlaştırılan ve her biri zîrine sah keşide edilen mevâdı hâvî Muhâdenet Ahidnâmesi projesini ve ol bâbdaki mütâla'ât-ı aliyelerini muhtevî rapor Trabzon'dan telgrafla alınarak Hey'et-i Vekîlece arız ve amîk mütâla'a ve tedkik edildiği gibi Yusuf Kemal Bey'in buraya muvâsalatıyla verdiği îzâhât-ı mufassala dahi bi'l-istimâ' tedkikât-ı evveliyeye bir kere de birlikde ta'mik edildi.

Mündericâtı makâsıd ve menâfi'-i tarafeyne ez-her cihet muvâfık görülen mevâd-ı mezkûrenin kabûl-ı kat'îsi için Van ve Bitlis vilâyetlerinden bir kıt'a-i mu'ayyenenin bi'l-ifrâz Ermenilere terki husûsünün şart kılınmış olması keyfiyeti Ankara Hükûmetini emperyalizm ve kapitalizme karşı hûnîn bir mücâdelede iştirâk hasebiyle şimdiye değin kendisine bir müttefik-i tabî'î addetmekte haklı

bulduğu Rusya Şûrâlar Cumhuriyeti'nin bu bahisteki samîmiyet-i efkâr ve hissiyâtından bihakkın şübheye düşürdü.

Mâhiyet-i teşekkül itibârıyla aynı zamanda kudret-i icrâ'iyeyi dahi hâiz olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu bâbdaki mütâlâ'ât ve hissiyâtına ittîlâ'ı vazîfeden addeden Hey'et-i Vekîlenin istimzâcına cevâben Meclis-i Millî'nin dahi sarâhaten ve müttefikan izhâr ettiği hissiyât şart-ı mezkûrun Türkiye Milletince kat'iyen kabûl edilemeyecek bir mâhiyette bulunduğu beyânından ibâret olmuştur.

Fîlvâki' mütârekeyi ta'kîb eden devre-i intizârda mütehaddis vakâyi'-i ma'lûme netîcesinde emperyalist devletlerin Türkiye hakkındaki sû-i kasdları sûret-i kat'iyede tahakkuk etmesi üzerine bilhâssa Anadolu'da bu emperyalist âleme karşı tecellî eden azim-i mukâvemet ve mücadelenin Misâk-ı Millî'de ta'yîn ve tesbît edilmiş olan hudûd-ı millîye maksûr bir Türkiye devlet-i müstakilesinin herçi-bâd-âbâd müdâfa'a ve muhâfazası ahd-ı mukaddes olduğundan gerek Büyük Millet Meclisinin ve gerek onun emniyet ve i'timâdını hâiz bulunan Hey'et-i Vekîlenin coğrafî, ırkî, siyâsî ve iktisâdî hiçbir prensip ile kâbil-i îzâh ve te'vîl olmayan teklîf-i mezbûru her ne bahaya olursa olsun kabûl edemeyeceği bir keyfiyettir.

Van ve Bitlis vilâyetlerinin ecnebî ve bî- taraf erbâb-ı tedkîk tarafından tertîb edilmiş ve her tarafta mu'teber addedilmekte bulunmuş olan istatistiklere nazaran gerek mâzîde ve gerek hâl-i hâzırda bir Ermeni ekseriyetini ihtivâ etmediği sâbit ve bilâkis o havâlide ehl-i İslâm'ın pek kâhir bir ekseriyeti hâiz bulunduğu bedâhet derecesinde ma'lûm bir keyfiyet iken böyle bir Ermeni ekalliyetine ana vatandan ifrâz edilecek bir kıt'a-i arâzînin terki talebi Sosyalist ve Sovyetist Rusya Cumhuriyeti'nden sâdır olsa dahi emperyalist bir fikrin mahsûl-ı gayzı olmak şâ'ibesinden hiçbir vechle ve hiçbir te'vîl ile tecrîd edilemez.

Ankara Hükûmetinin hikmet-i teşekkül[ü] bâlâda zikredildiği üzere Misâk-ı Millî'de ta'yîn edilen ve millet tarafından da hükûmet-i hâzıraya ancak bu emniyeye sâdik kalması şartıyla bezl-i müzâheret edilmekte bulunduğu cihetle hudûd-ı mezkûrenin ihtivâ ettiği arâzîsinden hatta bir kabza-i hâkın terki bütün bir cihân husûmete karşı metânentle müdâfa'a etmekde olduğumuz da'vâ-yı mukaddesenin sukûtunu ve binnetîce mukâvemet-i milliyenin inhilâlini mûcib ve bu keyfiyetin de İstanbul Hükûmet-i mürteci'asının ve onu makâsıd[ına] ... âlet ittihâz eden İngiltere'nin Anadolu'da intişâr ve istikrâr-ı nüfûz ve hâkimiyetini mü'eddî olacağına iştibâh yokdur.

Bi't-tav' ve'r-rızâ tefrîk kabûl etmeyen memleketin bir cüz'ünden her ne maksad ve zarûretle olursa olsun Ankara Hükûmet-i Millîyesince ferâgat edilmesi hâlinde bu hükûmetin de birkaç büyük vilâyetimizi Şark'da, Şimâl'de ve Garb'da Ermenilere ve Yunanlılara bilâ-mûcib terk etmek sûretiyle nazar-ı milletde ilelebed mel'ûn ve mat'ûn kalan İstanbul Hükûmetinden mantıken de hiçbir farkı kalmayacağı ve böyle bir hâlin tahakkukunda bütün Anadolu halkının Ankara Hükûmetinden emniyet ve i'timâdı külliyen münselib olacağı muhtâc-ı îzâh bile değildir. Bununla beraber Rusya Şûrâlar Cumhuriyeti'yle daha sıkı bir râbita-i muhâdenet te'sîs ve idâmesini samîmiyetle arzu eden Ankara Hükûmet-i Millîyesi gerek Mösyö Lenin ve gerek Mösyö Çiçerin taraflarından şimdiye kadar vâki' olan beyânât ve te'mînât-ı dostânedan Rusya Şûrâlar Cumhuriyeti'nin dahi aynı

emel-i hâlisâneyi perverde ettiği zann-ı kavîsinde bulunduğu cihetle Hâriciye Komiserinin bu te'mînât-ı dostâne ve samîmâneye sonuna kadar sâdık kalarak vaz'iyet-i hâziramızı daha yakından tedkîk ve Büyük Millet Meclisinin ifhâm-ı karar eden hissiyât-ı meşrûhasını da layık olduğu kıymet ve ehemmiyetle telakkî ederek teklîf-i vâki'inden sarf-ı nazar edeceğini kaviyyen me'mûl etmektedir. Binâenaleyh Hey'et-i Vekîle dûr ü dirâz tedkîk-i hâl ve vaz'iyetden sonra atiyü'z-zikr iki maddede telkîn ettiği teklîf-i mütekâbilenin vâsita-ı aliyeleriyle Mösyö Çiçerin'e tebliğine karar vermiştir:

Birinci Madde- Van ve Bitlis vilâyetlerine müte'allik olarak evvel ve âhir yerli ve ecnebî erbâb-ı tedkîk tarafından tanzîm edilmiş olan istatistiklere nazaran Ermeniler mezkûr vilâyetlerde oranın ahâlî-i İslâmiyesine nisbetle hiçbir zaman ihrâz-ı ekseriyet edememişlerdir. Binâenaleyh mu'ayyen bir kıt'a-i arâzînin bir ekalliyete terkîni istemek emperyalist bir fikr-i mahsûsî ile hareketden başka bir şey değildir. Ankara Hükûmet-i Milliyesi emperyalizme karşı müdâfa'a ve mücâdele kasdıyla teşekkül etmiş bir hükûmet olduğundan emperyalizmin eşkâl-i ma'rûfesinden olan böyle bir taleb ve iddi'âyı kabûl edememekte muhtardır.

İkinci Madde- Ankara Hükûmet-i Milliyesi Türkiye'den hicret etmiş olan Osmanlı Ermenilerinin hicretten mukaddem sâkin buldukları mahallere avdetlerine mümâna'at etmemeyi ve bu sûretle gelecek ahâlîye memâlik-i sâirede ekalliyetlere te'mîn edilen hukûku tamamen bahşetmeyi cümle-i vezâ'ifinden addeyler.

İşbu telgrafnâmenin vusûlünde bilâ-ifâte-i zaman Mösyö Çiçerin'den bir mülâkât taleb ederek karar-ı mezkûru tebliğ ve mü'eddâsını mülâhazât-ı ânifeden mülhem olarak şifâhen te'yîd buyurmalarını ricâ ederim.

Kaviyyen ümîd edildiği vechle müşârün-ileyh Ankara Hükûmetinin bu mes'eledeki nokta-i nazarını kabûl ve teklîf-i vâki'indeki isrârdan nükûl ettiği takdîrde iki devlet Hâriciye Komiserleri beyninde te'âtisi karargîr olan mektûblar metin ve mü'eddâsı tamamıyla yekdiğerinin arasında kararlaştırılmış ve salâhiyetlerine binâen parafe edilmiş olduğu vech üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti nâmına imzâya me'zûnsunuz.

Teşebbüsât-ı aliyelerinin neficesini hemen telgrafla iş'âra bezli himmet ve ahidnâmenin ber-vech-i ma'rûz imzâsı hâlinde Osman Bey'i orada bırakarak Ankara'ya avdet ve aksi takdîrde ta'lîmât-ı cedîdeye intizâren bir müddet daha Moskova'da temdîd-i ikâmet buyurmalarını başkaca ricâ ederim efendim. Fî 21 Teşrîn-i Evvel sene [13]36

Büyük Millet Meclisi Re'isi
Mustafa Kemal

BELGE 39: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı adına Ahmet Muhtar Bey'in, Sadrazam Tevfik Paşa'nın İstanbul'da 21 Ekim 1920'de kurduğu yeni kabineye dair Ankara Hükûmetinin değerlendirmesini Moskova Hükûmetine ve Bekir Sami Bey'e iletilmesini teminen Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 26 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, üyelerinin hemen tamamının Kuva-yı Milliye taraftarı olan yeni kabineye İngilizlerin izin vermelerine ve hatta aracılık etmelerine ilişkin değerlendirmenin ardından bu durumun

Moskova Hükûmetine izah edilmesi ve Van ile Bitlis meselesinin bundan böyle gündeme getirilmesinin dahi imkânsız bulunduğu açık bir şekilde anlatılması istenmekte; Türk milletinin emperyalizme karşı mücadelesinin devamı arzu ediliyorsa Rusya'nın Van ve Bitlis vilayetlerine ilişkin taleplerinden derhâl vazgeçip Dostluk Antlaşması'nı imza etmeleri gerektiği belirtilmektedir.

Hâriciye Vekâleti

Husûsî: 227-226

26 Teşrîn-i Evvel [1]336(?)

Şark Cebhesi Kumandanlığına

22/10/[1]336 tarihli telgraf cevâbidir.

Madde 1- Tiflis Rus Sefâreti vâsıtasıyla Kazım Bey tarafından Moskova'ya keşîde edilecek Fransızca telgrafın sûreti zîrde dercolumuşdur. Bunun bir sûretinin de aynı zamanda Bekir Sami Bey'e keşîdesi

Madde 2- Tiflis Mümessili Kazım Bey'in ma'âş-ı aslisi yüz ve tahsîsâtı dahi yüz liradır. Mu'âvini Talat Bey'in ma'âş-ı aslisi otuz ve tahsîsâtı elli lira olduğunun tebliği

Madde 3- Zîrdeki şifreli telgrafın erkâmının Fransızca yazdırılması sûretiyle ve yine Tiflis Rus Sefiri delâletiyle Moskova'da Bekir Sami Bey'e keşîde etdirilmesi mercûdur efendim.

* * *

Moskova'da Türkiye Hey'et-i Murahhasası Re'îsi Bekir Sami Beyefendi'ye

Madde 1- Yirmi bir Teşrîn-i Evvel'de İstanbul'da yeni kabine ber-vech-i zîr teşekkül etmiştir. Sadrazam Tevfik Paşa, Şeyhülislâm Nuri Efendi, Harbiye Osman Paşazâde Ziya, Bahriye Salih, Dâhiliye Ahmed İzzet, Ma'ârif Mustafa Reşid Paşalar, Mâlîye Raşid, Hâriciye Safa, Adliye Cemil Molla, Şûrâ-yı Devlet Mustafa Arif, Nâfi'a Abdullah, Ticâret Hüseyin Kazım, Evkâf Refik Beyler. Hemen bütün a'zâlar Kuvâ-yı Milliye'ye tarafdârlığıyla ma'rûf zevâtdan mürekkeb olan işbu kabinenin teşekkülüne İngilizlerin müsâ'ade ve hatta delâlet etmelerinin sebebi Anadolu halkını Garb'la uyuşabilmek ümîdine düşürüb Bolşevik ve İslâm âlemlerinin gittikçe ehemmiyet ve ciddiyet kesbeden revâbıt-ı samîmânesini kırmak ve hiç olmaz ise tarafeyni yekdiğerinden şübheye düşürmektir. Harekât-ı Milliye'nin bir muzafferiyeti addolunmaya sezâ olan işbu İstanbul inkılâbı ve İngilizlerin Ankara Hükûmetiyle uyuşmak için memlekette büyük bir şöhrete mâlik ve cümlelerin muhabbet ve hürmetini kazanmış zevâtı tavsîti vaz'iyetimize fevkalâde bir nezâket veriyor. Bu hâlin Rus Hükûmetine îzâhı ile Van ve Bitlis mes'elesinden ba'demâ bahis bile etmenin imkânsız bulunduğu tasrîhi elzemdir. Ahidnâmenin kabûlü için Rusya tarafından terk-i arâzî şartının dermeyân kılındığı keyfiyetinin yalnız şüyû'ı bile Garb'ın iğfâlâtına kapılmaya mütemâyil olan ve ihtilâlcilikden fevkalâde korkan İstanbul ricâline halk üzerinde fevkalâde bir nüfûz kazandıracığı bedîhîdir. Binâenaleyh Rus Hükûmeti Türk milletinin emperyalizme karşı mücâdelesine eski azim ve îmanla devâmını arzu ediyor ise mezkûr talebdan derhâl ferâgat edib Muhâdenet Mu'âhedenâmesi'ni imzâ etmesi lâzımdır.

Madde 2- İşbu telgrafnâme Trabzon tarîkiden mâ'adâ Tiflis Osmanlı Murahhaslığına ta'yîn olunan 15'inci Kolordu Sâbık Kumandanı Mîralay Kazım Bey vâsıtası, Tiflis Rus Sefiri delâletiyle dahi keşîde edilmiştir. Ba'demâ muhâberâtımız için zât-ı âlîlerinin dahi işbu iki tarîkden istifâde buyurmanızın

kâbil olacağı arz olunur efendim. Hâriciye Vekili nâmına Ahmed Muhtar

[Derkenar] *Kapadım fi 26 minhü*

BELGE 40: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığının, Tuapse’de bir konsolosluk açılması hususunda TBMM Başkanlığına gönderdiği 30 Eylül 1920 tarihli yazı. Yazıda, sözkonusu konsolosluğun görülen lüzum üzerine açıldığı, bu göreve Rusya’yu bilen ve yabancı dil bilgisine sahip TBMM Hükûmeti Ekonomi Bakanlığı Ziraat Müşaviri Sabri Bey’in tayin edildiği belirtilmekte, bir an önce görev yerine gitmesi gerektiğinden gerekli talimatı almak üzere Dışişleri Bakanlığına başvurmasınının adıgeçene bildirilmesi istenmektedir.

U: 356

H: 143

Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesine

Hükûmet tarafından i’zâm edildikleri beyânıyla Anadolu’dan birçok kesânın Tuapse’ye gitmekte oldukları ve hatta İstanbul’dan zâhiren ticâret maksadıyla oraya azîmet eden kesân miyânında birçok İngiliz câsûsları bulunduğu mevsûkan istihbâr kılınmış ve Bolşevik sâhilleriyle olan irtibât ve münâsebâtımızın mütemâdiyen tarassud ve emniyet tahtında bulundurulması emrinde bir müddetden beri mahsûs olan lüzûm-ı ihbârât-ı vâkı’a ve iş’ârât-ı resmiye ile de mü’eyyed bulunmuş olduğundan umûr ve husûsât-ı mühimme-i ma’rûza ile muvazzaf ve mükellef olmak üzere vekâlet-i âcizîce Tuapse’de ahîren ihdâs edilen ve Rusya Cumhuriyeti’nin de tasvîbine iktirân eden me’mûriyete Rusya ahvâline ve elsine-i ecnebîyeye vukûfu hasebiyle İktisâd Vekâleti Zirâ’at Müşâviri Sabri Bey intihâb ve ta’yîn kılınmıştır. Bir an evvel mahal-i me’mûriyetine azîmeti muktezî olan mîr-i mûmâ-ileyhin ta’lîmât-ı lâzımeyi almak üzere vekâlet-i âcizâneme mürâca’atı lüzûmunun kendisine tebliğine bezl-i himmet buyurulmasını istihâm ederim efendim. Fî 30 Eylül sene [13]36 yazılmıştır.

BELGE 41: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, TBMM Hükûmeti ile Sovyet Rusya arasında bir konsolosluk sözleşmesi imzalanuncaya kadar Tuapse’de konsolosluk işlerinin bir memur tarafından yerine getirilmesinin ülkenin dış güvenliği açısından gerekli görüldüğüne, bu göreve TBMM Hükûmeti Ekonomi Bakanlığı Ziraat Müşaviri Sabri Bey’in atandığına, adıgeçenin maaş ve harcırahı hususunda gereğinin yapılmasına dair TBMM Hükûmeti Maliye Bakanlığına gönderilen 3 Ekim 1920 tarihli yazı.

H: 149

Mâliye Vekâletine

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle Rusya Cumhuriyeti arasında bir konsolosluk mukâvelenâmesi akdedilinceye kadar Tuapse’de şebenderliğe âid vezâ’ifin bir me’mûr-ı mahsûs tarafından ifâ etdirilmesi memleketin emniyet-i hâriciyesi nokta-i nazarından elzem görülmüş ve me’mûriyet-i mezkûreye İktisâd Vekâleti Zirâ’at Müşâviri Sabri Bey ayda yüz elli lira ma’âş ve tahsîsât ile ta’yîn kılınmış olduğundan önümüzdeki salı günü hareketi mukarrer olan mûmâ-ileyhin altı aylık ma’âşıyla harcırahının hemen tesviyesine müsâ’ade buyurulması ricâ olunur efendim. Fî 3 Teşrîn-i Evvel sene [13]36 yazılmıştır.

BELGE 42: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, 11. Rus Kızıl Ordusu Komutanlığından Sovyet Rusya ile Türkiye'nin temas temin ettiği hususunda aldığı 18 Eylül 1920 tarihli Nota ile adigeçenin iki ülke arasındaki samimi irtibatın devamına ve iki ülke arasında ulaşımı engelleyen Taşnak Hükûmetinin faaliyetlerine dair bahsi geçen komutanlığa gönderdiği cevabı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 20 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre halli

20/10/[13]36

Hâriciye Vekâletine

1- On Birinci Rus Kızıl Ordusu Kumandanlığından Nahçıvan tarikiyle alınan 18 Eylül [13]36 tarihli mektûb ikinci maddede, verdiğim cevâbın sûreti üçüncü maddede aynen arz olunur.

[Madde 2]- Birinci sûret: serlevha;

Millet Meclisinin Türk İnkılâb Kıtâ'âtı Şark Cebhesi Kumandanlığına

Rus Sosyal Cumhuriyeti'nin On Birinci Kızıl Ordusu Kumandanı Sovyet Rusya'nın inkılâbçı Türkiye ile bir râbıta te'mîn ettiği haberine amîk bir his-i şükrân ile tesâdüf etdi. Bu hak bizce tebcil olunur ve biz her iki hükûmet zahmetkeşlerinin istifâdesi için takarrür eden bu irtibatın te'yîd ve tezyîd edileceğine kâni'iz. Antant hükûmetleri ve her tarafın emperyalistleri dışlerini sırtarak Türk inkılâbçı ordularının bu ittifâkını duydu ve bu râbıta [*deşifre edilememiş*] bırakılarak munkatî' olması için türlü türlü kuvvet tecrübelerini sarf ediyor. Bu husûs için bütün muhâlif vesâ'it ve [*deşifre edilememiş*]mani'den istifâde ediliyor. Hâl-i hâzırda Rus Kızıl Ordusu kendi silâhlarını Rusya proletaryası[na] da karşı koymuş olan bütün Garb ordularıyla şecî'âne bir sûrette harbine devâm ediyor ve bu mübâreze ile mevcûdiyetini sarsan yedi senelik muhârebeden bıkmış olan Rusya için pek ağırdır. Fakat biz zahmetkeş Rusya'nın Kızıl Ordusu'nun bütün proletaryasının mu'âvenetiyle Garb emperyalistleri çetelerine de şiddetli bir darbe indireceğine ve Kızıl selâmın Garb Cebhesi'nde te'mîn-i gâlibiyet edeceğine eminiz. On Birinci Ordu Kumandanı Rus ve Türk zahmetkeş sınıfının mukadderâtını ve her taraf emperyalistleri üzerindeki kendi galebesi pek kolay görülüyor. İmzâ[la]r

On Birinci Ordu Kumandanı
Kiremirof[?]

İnkılâb Şûrâ-yı Askerisi A'zâsından
Erkân-ı Harbiye Re'îsi
Okvisher Korankofski[?]

Madde 3- Yazılan cevâb:

Sovyet Rusya ile Türkiye Büyük Millet Meclisi arasındaki irtibat-ı samîmânenin te'sîs-i devâmını ne derece memnûniyet ve şükrân ile karşıladığımızı arz ile mazlûm zahmetkeş hukûkunu emperyalistlere karşı kahramanca müdâfa'ada ibrâz-ı şecâ'at ve muvaffakiyet eylemekte olan Rus Kızıl Ordularının an-karîb zafer-i kat'îye nâ'iliyetleri temenniyâtını te'yîd eylerim. Vukû' bulan teşebbüsât-ı mükerrereye rağmen kesdirmeye ve esâslı ve emniyetli sûrette te'mîn-i muvâsalamıza her vechle mâni' olmakda büyük bir inâd ve ısrâr göstererek Taşnak Hükûmeti arzu-yı menâfi'imize bu sûretle de müşkilât

ihdâsına devâm etdikden başka taht-ı idâresindeki ma'sûm İslâm fukarâ halklarını mütemâdiyen tazyîk ve kıtâle ma'rûz kalmaktan ve müte'addid teklîfât-ı sulhperverânemize rağmen Şark hudûdumuzun emniyetini selb ve tehdîd edecek derecede tecâvüzâtını tevsi' ve temâdî etmekden fâriğ olmadı. Bi'l-ıztırâr harekât-ı ahîrenin icrâsı ile bugünkü vaz'iyetimiz istihsâl olundu. Ahîren ordu [*deşifre edilememiş*] taraflarında da müşterek kıta'âtımıza tecâvüz ederek mevcûd mu'âhedâtı dahi tanımayarak icrâ-yı vahşete avdet etmekte-dirler. İrtibâtımızı emniyet ile ve sühûletle te'mîn ve Taşnakların müstebid idâreleri altında inleyen zahmetkeş halkı huzûr ve hürriyetle tatmîn-i hırslarında muvaffakiyet-i kâmilenin istihsâli şecî' Rus Kızıl Ordusu'nun da harekât-ı lâzımeye bir an evvel ibtidârına mütevakkıfıdır. Ancak bu sûretle Şark hudûdlarımızda emniyet-i umûmiyenin [*deşifre edilememiş*] ve samîmiyet ile te'sisi müyesser olacak ve bu hâlde Anadolu'da emperyalistlere karşı fedâkârâne mukâbele ve mukâvemetde devâm eden ordularımızın yükü hafifletilmiş [*deşifre edilememiş*] halkı tehdîd eden tehlikeler bertaraf edilmiş olacaktır. Beşeriyetin zâlim emperyalist esâretinden halâsı uğrunda fedâkârâne çarpışan ordular mukaddes [*deşifre edilememiş*] nusret ve muvaffakiyet olunur. İmzâ Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Şark Cebhesi Kumandanı Kazım Karabekir

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 43: TBMM Hükûmeti Bakü Temsilcisi Memduh Şevket Bey'in, Enver ve Talat Paşaların Ankara Hükûmetiyle ilişkileri, Türkiye'nin savaştaki amacı, İstanbul ile Ankara hükûmetleri arasındaki müzakereler, Türkiye'ye yapılacak yardım ve Kafkasya'daki durum hususlarında Bakü'ye giden Stalin'le yaptığı görüşmeye ilişkin 5 Kasım 1920 tarihli rapor. Sözkonusu raporun, Doğu Cephesi Komutanlığı aracılığıyla 9 Kasım 1920 tarihinde TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına iletildiği başka bir belgeden anlaşılmaktadır.

Sovyet Şark İşleri Hâricî Komiseri Stalin Bakü'ye geldi. Pek mühim bir adam olduğu cihetle kendisiyle görüşmek istedim. Mülâkâtta Nerimanof, Mustafa Subhi ve Şark Cebhesi Harb-i Siyâsî Komiseri Orjenikidze hâzır bulundular. Evvela Stalin söze başlayıp Talat ve Enver Paşaların Ankara ile münâsebetlerinin neden ibâret olduğunu sordu. Ankara'nın bu zevâta hiçbir vazîfe vermemiş olduğunu söyledim ve bu su'âlî niçin sorduklarını söylemek kâbil ise belki daha vâzih cevâb verebileceğimi ifâde etdim. Enver Paşa'nın Türkiye'ye mu'âvenetde hayli gayretde bulunduğunu, bu defa da yine silâh tedârikiyle Anadolu'ya sevk edebilmek üzere Berlin'e gitmiş olduğunu, hâlbuki bu hidemâtıyla bilâhare mu'âriz bir vaz'iyet almasına eğer memleket ahvâli müsâ'id ise buna şimdiden mümâna'at olunmak ve Rusya tarafından yapılan mu'âvenetleri kesmek için mes'eleyi tedkîke lüzûm gördüklerini ve resmî mümessil olmak sıfatıyla bunu benden sorduklarını ifâde etmesi üzerine manidâr bir sûretde hakkımızdaki bu takayyüd ve ihtimâmlarına teşekkür etmek lâzım geldiğini, ancak bizim ahvâl-i dâhiliyemizle kâfi derecede meşgûl bulunduğumuzu, Enver ve Talat Paşalara gelince: Böyle bir vaz'iyet almalarına memleketin müsâ'adesi olmadığını, onların bütün maksadları Anadolu Hükûmetini takviyeden ibâret bulunduğunu, bunun hilâfında hareket ederlerse büsbütün kuvvetden düşeceklerini ve müsterîh

olmalarını söyledim. Sonra Stalin Anadolu’da sosyalizmin mevcûd olmadığını, buna müsâ’id saha da bulunmadığını ityândan sonra acaba Türkiye’nin hangi gâyeye vusûl için harb etdiğini sordu ve İstanbul veya İzmir’i alır ise sulhe râzî olub olmayacağını da ilâve etdi. Sosyalizmin dünya yüzünde te’essüsüne bugün her milletden ziyâde Türkler tarafdar ve hâhişger olduklarını, kapitalist ve emperyalist sistem bâkî kaldıkça Avrupa sermâyesinin zulüm ve tazyîkinden kendilerini kurtaramayacaklarını ve bu Harb-i Umûmî’den sonra tekrar kapitalizm galebe ederse artık büsbütün esîr olacaklarını pek âlâ bildiklerini, İtilâf Devletlerinin mütârekeden sonra gösterdikleri zulüm ve tazyîkin yardımıyla Avrupa’ya karşı kıyâm olunduğunu ve bu itibârla Türkiye’de hükûmet[in] bir inkilâb hükûmeti olduğu[nu] ve kendi ahvâl ve teşkilâtını kâmilten değıştirmiş olduğunu, memleketde bundan sonra her şeye bizzât Millet Meclisinin hâkim olacağını ve muktedir olur ise kapitalizmin dünya yüzünde sukûtuna kadar mücâdelede devâm edib kendini kurtarmak isteyeceğini ve nihâyet kudreti yetdiğı mertebe[de] çalışacağını söyledim. “O hâlde İstanbul ile Ankara arasındaki bu müzâkerâta ne demelidir” dedi ve Orjenikizde bir İngiliz rahibinin müzâkere zımnında Ankara’ya gönderildiğini söyledi. Ben cevabımda Ankara’nın İngilizlere aldanmayacağını ve bu müzâkerâtın bizi aldatmaktan başka mâhiyeti olmayacağını, yalnız bu mücâdelede devâm edebilmek için Türkiye’nin mu’âvenete muhtâc bulunduğunu ve bu mücâdele Rusya’nın menâfi’ine de muvâfık olduğı hâlde acaba niçin Rusya Hükûmeti bize mu’âvenet etmek istemiyor diye sordum. Stalin düşündükden sonra, uzun uzadıya yollardan bahsetti. Nahçıvan yolu kış hasebiyle birkaç gün sonra kapanacak imiş. Bunlar hatta oradaki askerleri bile i’âşe edemeyecekleri cihetle ya geri çekecekler veya oraya Ermenistan yoluyla erzak göndermeye çalışacaklar. Kars yoluna gelince: Yolu açmak için de hem Kars hem Tiflis’i iskâta ihtiyâc olduğunu, hâlbûki Fransızların İstanbul’da Batum’a ihrâc edebileceğı iki Senegal firkaları bulunduğu[nu] ve bugünlerde denize dökülmek üzere olan Vrangel ordusunun da Batum’a ihrâc edilebileceğini, böyle bir cebhe ihdâsı[nın] da şimdilik doğru olmayacağını ve hatta Gürcüleri tutmak üzere Azerbaycan’ın oraya neft vermekte olduğunu, deniz yoluna gelince; onun da tehlikesine mebnî ciddi bir mu’âvenete imkân olmadığını, ma’amâfih bir fırsat zuhûrunda elden gelen yardımın edileceğini söyledi. Ben dedim ki “İfâdelerini dinledim ve memnûn oldum. Çünkü netîceleri şudur ki, Anadolu’ya mu’âvenet isteriz ancak mümkün değıldir. Fakat be’is yok, biz muktedir olduğumuz müddetce çalışacağız. Ayrıca kendilerine teşekkür ederim. Çünkü fikirlerini vâzih bir sûrette ifâde etdiler, bize şimdiye kadar pek çok şeyler va’ad olunmuş idi ve mevsim şimdiye kadar yaz idi. Bakü’de bulundurulacağı va’ad edilen toplar ve cebhâne bulundurulsa idi çokdan Anadolu’ya gitmiş bulunurdu. Mûte’addid defalar iş’âr edilen ve hatta halleri ve vaz’iyetleri bile ta’yîn edilen bu toplar bugün dahi getirilememişdir.” Stalin benim Rusya’dan nevmîd olduğum fikrini hemen tashîh ve beni Rusya’nın maksadlarının Türkiye lehine bulunduğuna ve muktedir oldukca yardım edeceğine tatmîn maksadıyla şimdilik vaz’iyet böyle ise de tebeddül edebileceğine, Türkiye’ye mu’âvenet fikrinden asla ferâgat etmediklerine dâir uzun uzadıya ifâdâta bulundu ve bizim üzerimizde fena te’sîri olacağını gördüğü[nü] bazı teşebbüslerini izâle etmiş olmak kasdıyla bu esnâda Rusya’yı, Türkleri Ermenilerin üzerine atmakla ithâm ettiklerini ve buna karşı Rusya’nın Türkler ile böyle bir münâsebeti ve ittiâkı olmadığını i’lân edeceğini ve hatta bu

kabîlden bugünlerde İngiltere ile sulh müzâkerâtına bile başlamaları muhtemel bulunduğunu fakat bunların hiçbirinin ciddi olmadığını ve sırf bunların İngiltere ve İtalya'yı Fransa ve Amerika'dan ayırmak maksadıyla yapıldığını çünkü İngiltere'[nin] [ve] İtalya'nın ahvâl-i dâhiliyeleri[nin] Rusya'ya karşı harekete müsâ'id olmadığını, Fransa ve Amerika'nın ise Bolşeviklere kat'î bir darbe [v]urmak fikrinde olduklarını söyledi. Ben bu son ifâdeden müte'essir olduğumu söyledim. "Rusya'nın bu hareketleri Türkiye'yi Avrupa efkâr-ı umûmiyesi karşısında yalnız bırakmaktır ve muta'assıb Avrupa'nın çıkaracağı ehl-i salîb ordusunun Türkiye'ye hücumuna zemîn ihzârı oluyor. Bu Rusya'yı müte'essir etmez mi?" dedim. Stalin düşündü ve bu fikrimin vârid olmadığını, Avrupa'nın böyle bir ordu sevketmesine imkân bulunmadığını söyledi. Orjenikidze söze karışarak Rusya'nın bize mu'âvenete karar vermiş olduğunu ve altın ve mühimmât ve makinâlı tüfenk vesâire göndermiş olduğunu ve daha da göndereceğini söylemek istedi. Stalin tekrar söze başlayarak hükümetimizin bir hey'et hâlinde Rusya'ya bir zâbitân hey'eti göndermesini ve Türkiye'ye gönderilmek üzere ihzâr edilen mühimmât sevkini bu hey'et tarafından kontrol edilmesini ve o zaman hüsn-i niyetlerinden emin olacağımızı söylemesi üzerine "Mademki siz te'mîn ediyorsunuz kontrole hâcet yoktur. Tabî'î biz inanırız" dedim "ancak bu hey'et hakkında da hükûmetime yazarım" dedim. Sonra Ermenistan Sefiri Legran'ın verdiği ültimatomu sordum. Gürcü gazetelerinin ifâdelerine göre bu ültimatorda Türkiye'ye mühimmât nakletmek üzere Kars demiryolunun teslimi teklif olunuyor. Stalin bu mes'ele hakkında Legran'ı buraya çağırıldığını, şimdilik vâzıh ma'lûmâtı olmadığını söyleyib bir şey demek istemedi. Azerbaycan'ın Ermenistan ile sulh akdetmek üzere olduğu söyleniyor, buna dâir Rusya'nın ne düşündüğünü sordum. Neriman, Stalin'in yerine cevâb vermekde acele etdi ve bunun yalnız mahbûs Taşnaklar ile mahbûs komünistleri[n] mübâdelesine dâir bulunduğunu söyledi. Hâlbuki ketm-i hakikat etdi sanırım. Ben bu havâdisi mevsûk olarak duymuş idim. Hatta Gürcü gazetelerinin ifâdelerine nazaran Rusya ile Ermenistan arasındaki mütârekede sulhe tebdîl edilmek üzere Legran her gün Ermeni Hâriciye Nezâretine giderek müzâkerâtda bulunmakta imiş. Ancak bizim harekâtın bu müzâkerât üzerinde mühim te'sîrâtı olacaktır.

Stalin birtakım komünistlerin Anadolu'ya gidib ordu arasında harb aleyhinde propaganda yapıp orduyu ikiye ayırdıklarını ve Mustafa Kemal Paşa'nın da onları habsettiğini ve pek isâbet ettiğini ve böyle müfrit komünistleri her vakit cezâlandırmak lâzım geldiğini beyân ve biz bu takım komünistlere öyle bir ders vereceğiz ki bir daha orduları kuvvetden düşürmek ne demek olduğunu öğreneceklerdir dedi ve bu ifâdeyi tercüme etmesini Nerimanof'a söyledi. O zamana kadar Mustafa Subhi tercümânlık ediyordu.

Bu mülâkât üç saat devâm etdi, ben nevmîd görünüb kalkacak oldukça Stalin söz bulub oturdu ve beni mutma'in göndermek istedi. Bu adam Gürcü'dür. Bolşevizmin Şark'da uğradığı hatalardan ve teveccühsüzlüklerden sonra Azerbaycan'da, Türkistan'da vesâir Şark memâlikinde asgarî bir program ta'kîbine tarafdâr olan Lenin'in bu husûsda en büyük bir mu'âvini ve zaten de eski bir arkadaşı olduğu söyleniyor. Buharin ve Zinoviyef ise bu fikrin mütehasıslarıdır.

BELGE 44: *TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Moskova'da Türk Heyeti refakatinde bulunan Dr. Albay İbrahim Tali Bey'in, Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beylerin Moskova'dan ayrılmalarını doğru bulmadığını bildirdiğine, bu nedenle uygun şahıslardan seçilecek bir elçilik heyetinin Moskova'ya gönderilmesi hususunun ivedi şekilde dikkate alınmasına dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 7 Kasım 1920 tarihli çok gizli yazı.*

Aded 719
Çok gizli

Ankara
7/11/[1]336

Hâriciye Vekâletine

Moskova'da Hey'et-i Murahhasa refâkatinde bulunan Mîralay Doktor İbrahim Tali Bey'den mevrûd 6 Teşrîn-i Sâni [13]36 tarihli mektûbda Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beylerin bir sûretle Moskova'dan uzaklaşmış bulunmalarının mahzurlu olduğu bildirilmektedir. Münâsib zevâtdan mürekkeb bir hey'et-i sefâretin intihâb ve Moskova'ya i'zâmı husûsunun müsta'celen nazar-ı dikkate alınmasını ehemmiyetle ricâ ederim.

Büyük Millet Meclisi Re'îsi
Mustafa Kemal

BELGE 45: *TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Moskova Büyükelçiliğine tayin olunan eski Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın Yusuf Kemal Bey'i 'Tam Yetkili Elçi' ünvanı ve 'Müsteşar' sıfatıyla beraberinde götürmek istediği hususunda adigeçene gönderdiği 13 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.*

Aded 316

Harb raporudur.

Kastamonu'da İktisâd Vekili Yusuf Kemal Beyefendi'ye

Vilâyet şifresi ile akdedilmiştir.

Moskova Sefâretine ta'yîn olunan Garb Cebhesi sâbık Kumandanı Ali Fuad Paşa zât-ı âlîlerini "Ministr Plenipotansiyer" [Ministre Plénipotentiaire] unvânı ve müsteşâr sıfatıyla beraberinde götürmeyi arzu ettiğiinden kabûl veya adem-i kabûlünüzün sür'at-i iş'ârı mercûdur efendim.

Fî 13 Teşrîn-i Sâni sene [13]36

Hâriciye Vekili
İmzâ: Ahmed Muhtar

BELGE 46: *TBMM Hükûmeti Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'in, Dostluk Antlaşması'nın müzakere ve akdi hususunda TBMM'nin kendisine tevdi ettiği görevi tamamen yerine getirdikten sonra Türkiye'ye döndüğünü, bu hususta Moskova'da kendisine gerek kalmadığını, Ali Fuat Paşa'yla çalışmayı şeref saymakla beraber sözkonusu görevden affını istediğini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'e bildirdiği 15 Kasım 1920 tarihli telgraf.*

Mahreci Kastamonu

15/11/[13]36

Hâriciye Vekîli Ahmed Muhtar Beyefendi'ye

1- Hakkımda ibzâl olunan âsâr-ı teveccühden dolayı arz-ı şükrân ederim.

2- Orada mufassalan arz eylediğim vechle Muhâdenet Mu'âhedesi'nin müzâkere ve akdî husûsunda Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin uhde-i âcizâneme tevdi' eylediği vazîfeyi tamamen îfâ etdikden sonra avdet eyledim kanâ'atindeyim. Çiçerin'in son teklîfine karşı hükûmetimizin verdiği cevâb Ruslarca kabûl olunur ise mu'âhede imzâ edilecektir. Kabûl olunmadığı takdirde Çiçerin'in o zamanki nokta-i nazarına göre mu'âhede imzâ edilmeksizin parafe hâlinde kalacaktır. Bu iki sûretin hangisi tahakkuk eder ise etsin benim orada huzûruma hâcet yoktur. "Orada bize muhâtab olacak bir kimse kalmamıştır" sözüyle Bekir Sami Bey[ın] Moskova'dan azîmet etmişdir denilmek isteniyor ise verilecek ta'lîmât dâiresinde Ali Fuad Paşa Hazretleri de merâsimden ibâret kalmış olan imzâ husûsunu îfâ edebilirler. Benim Moskova'da Şark yolunun açılması için ne sûretle sarf-ı mesâ'î ve irâde-ı makâl etdiğim ve Moskova'dan sûret-i infikâkım husûsiyle memlekete avdetimin Ermenistan'daki harekât-ı askeriyemizin bizim lehimize tevessü' zamanına tesâdüfû nazara alınır ise Karahan ve Avenesof [Avanesov] gibi Rus Umûr-ı Hâriciyesini idâre edenlere karşı şu sırada benim sefir olarak i'zâmım devletce fâ'ide değil belki mazarrat tevli'd edeceğinden korkuyorum. Ali Fuad Paşa Hazretleri gibi ciddî ve samîmî olarak sevdiğim ve hürmet etdiğim bir zât ile beraber çalışmayı şeref addeylediğimi söylersem inanılır ümîdindeyim. Re'îs Paşa Hazretleriyle beraber kendilerinden ve bütün arkadaşlardan teklîf olunan hizmetden afv buyurulmaklığımı ve bu ma'zeretin takdîrini istirhâm eylerim efendim.

Yusuf Kemal

BELGE 47: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Moskova'ya Büyükelçi tayin edilen eski Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'yla birlikte gönderilmesi kararlaştırılan tetkik heyetine Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Üyesi Dr. Tevfik Rüşti Bey'in de katılmasının uygun görüldüğü hususunda adigeçene gönderdiği 15 Kasım 1920 tarihli telgraf.

Numero: 329

Gâyet müsta'celdir.

Kastamonu İstiklâl Mahkemesi A'zâsından
Doktor Tevfik Rüşdü Bey'e

Moskova'ya Sefîr-i Kebîr ta'yîn edilen Garb Cephesi Kumandan-ı sâbıkı Ali Fuad Paşa ile birlikde i'zâmı mukarrer hey'et-i tedkikiyeye zât-ı âlînin de iltihâkı münâsib görüldü. Sıfat-ı meb'ûsiyetiniz bâkî kalacağından ona mahsûs tahsîsâtndan mâ'adâ bu iş için ayda iki yüz lira tahsîsât-ı munzama verilmesi mukarrerdir. Hey'et-i Sefâretin Sivas tarîkiyle azîmet etmek üzere önümüzdeki pazartesi günü buradan hareketi muhtemeldir. Bu teklife muvâfakatınızın evvel emirde ve serî'an iş'ârını ricâ ederim efendim.

Fî 15 Teşrîn-i Sâni sene 1336

Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtar

BELGE 48: *Kastamonu İstiklal Mahkemesi Üyesi Dr. Tevfik Rüştü Bey'in, Moskova'ya gönderilecek heyete katılma teklifini kabul ettiğine dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 16 Kasım 1920 tarihli telgraf.*

1606
Müsta'celdir.

Kastamonu

Hâriciye Vekâletine

C. Teklif-i âlilerine teşekkür ederim. Kabûl ediyorum ve inşaallah yarın Ankara'ya müteveccihen hareket edeceğim ma'rûzdur.

16 Teşrîn-i Sâni sene [13]36

Doktor Tevfik Rüştü

BELGE 49: *TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Mustafa Kemal Paşa'nın emri doğrultusunda Moskova'ya gönderilecek Elçilik Heyeti'nin oluşturulduğuna ve bir haftaya kadar Moskova'ya hareket edeceğine dair TBMM Başkanlığına gönderilen 16 Kasım 1920 tarihli yazı.*

Büyük Millet Meclisi
Umûr-ı Hâriciye Vekâleti
Umûr-ı Siyâsiye Müdüriyeti
Numero Umûmî: 642
Husûsî: 310

Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesine

7/11/[13]36 tarih ve 719 numarolu tezkere-i sâmilere [bkz. Belge 44] cevâbıdır.

Emr-i sâmilere vechle Moskova Hey'et-i Sefâreti tertîb ve intihâb edilmiş ve bir haftaya kadar hareketi mukarrer bulunmuş olmakla arz-ı keyfiyet olunur efendim. Fî 16 Teşrîn-i Sâni sene [1]336 yazılmıştır.

BELGE 50: *Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, İstanbul Hükûmetinin değişmesinin gerçek nedenleri, bu değişimin Ankara Hükûmetince nasıl değerlendirildiği, yeni kurulan hükûmetle olan resmî ve gayriresmî temasın ne durumda olduğu; Doğu Cephesi'ndeki gelişmelerin Batı kamuoyu ve siyaseti üzerindeki etkileri; özellikle Türkiye'nin Doğu'daki harekâtı nedeniyle Sovyet Rusya'yla ne şekilde temasta bulunulduğu, sözkonusu harekât ve Türkiye'nin amacı hakkında ne suretle siyaset yapılmasının uygun görüldüğü hususlarında bilgi verilmesini teminen TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 13 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.*

13/11/[1]336

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

1- İstanbul Hükûmetinin tebeddülü esbâb-ı hakîkiyesiyle bu tebeddülün Ankara Hükûmetimizce sûret-i telakkîsi ve mevcûd İstanbul ile olan ve resmî ve gayri-resmî temâs ve tenâsüb ve sûret-i umûmiyede son vaz'iyet-i umûmiye-i siyâsiye hakkında tenvîr buyurulmaktığı.

2- Şark Cebhesi'ndeki vakâyi'in Garb efkâr-ı umûmiye ve siyâseti üzerindeki te'sîrâtı hakkındaki ma'lûmât-ı mevcûdenin iş'âr buyurulmasını istihâm ve

3- Hâssaten Rus Sovyet Hükûmeti ile Şark harekât-ı ahîresi münâsebetiyle ne sûretle münâsebet ve temâsda bulunulduğu ve bizim cebhede yakında temâs hâsıl etdiğimiz imkân ve ihtimâli düşünülerek vakâyi' ve makâsıdımız hakkında ne sûretle idâre-i siyâset olunması tensîb buyurulduğu ve Gümrü'de evvelden beri mevcûd olub geçen mayıs ayı esnâsında fi'ilen izhâr-ı mevcûdiyet ederek birkaç gün için idâre-i hükûmeti ele almaya çalışmış olan ve ordumuzun vürûduyla mahbûsdan kurtulan Ermeni Bolşeviklerin idâresi ve makâsıd-ı siyâsiyemiz için onlardan en münâsib şekilde ne sûretle istifâde olunması lâzım geleceği hakkındaki nikât-ı nazarın îzâh buyurulmasını ricâ ederim. Fî 13 Teşrîn-i Sâni sene [1]336

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 51: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, İstanbul'daki hükûmet değişikliğinin başlıca sebepleri, TBMM Hükûmetinin bu konudaki görüşü, Doğu Cephesi'ndeki harekâtın İstanbul ve Avrupa'daki yansımaları, sözkonusu harekât nedeniyle Sovyet Rusya Hükûmetiyle ne şekilde temasta bulunulacağı, Van ve Bitlis meselesi hususlarında Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği şifre telgraf.

H: 391

Şark Cebhesi Kumandanlığına

13/11/[13]36 tarihli tele cevâbdır.

Madde 1- İstanbul'da hükûmet tebeddülünün başlıca esbâbı ber-vech-i zîr arz olunur.

Evvelen: Yunanistan'da gündün güne iştidâd eden münâza'ât-ı dâhiliye te'sîriyle orduda ma'neviyâtın gittikçe kırılması ve diğer taraftan Türk kıta'âtındaki ma'neviyâtın yükselmesi. Bu yüzden Yunanlılar işgâl etmekte oldukları yerlerden bir kısmını terke mecbûr kaldıklarından Sevr Mu'âhedesi'nin tatbiki için Yunan kuvvetinin kâfi gelemeyeceğine kanâ'at getiren İngilizler tarafından başka kuvvetler tedârikine değin mürâ'iyâne bir sulhperverlik ibrâz etmek istenilmesi;

Sâniyen: Ma'neviyâtımız gayet za'îf ve dâhilimiz karmakarışık farz olunurken Şark ordumuzun kâhir-i muzafferiyyât ihrâz eylemesi.

Sâlisen: Avrupa ahvâli bir türlü hâl-i tabî'îye avdet edemeyib buhrân-ı iktisâdî ve ictimâ'înin önü alnamamasında Rusya, Türkiye vesâir yerlerde idâme ettirilen muhârebâtın te'sîr-i küllisi olduğundan Garb efkâr-ı umûmiyesince kanâ'at husûlü üzerine hükûmetlerin halkdaki sulh arzusunu tatmîn etmek istemeleri.

Râbi'an: Bolşeviklerle ittifâk akdetmemizden korkmaları.

Hâmisen: Mu'âhedeyi pek cüz'î sûretde tahfif ederek Ankara Hükûmetini tatmîn edebileceklerini ümîd eden ve memleketimize en ziyâde sermâye dökmüş olan Fransızların Düyûn-ı Umûmiye, Reji vesâir mü'essesâtından tekrar istifâde kaydına düşmeleri.

Sâdisen: Aynı ümîde düşen İtalyanların kendilerine ifrâz ettirdikleri pek vâsi' mıntıka-i nüfûza mine'l-kadîm her sene iş aramak üzere Amerika'ya hicret eden ve harbden sonra adedleri tezâyüd eden yüz binlerce genci bir an evvel bu mıntıkada iskân edib orasını yavaş yavaş bir İtalyan memleketine kalb etmek için isti'câl göstermeleri.

Sâbi'an: Bilocümle düşmanlarımızın Türk Hükûmetini zırlıların top menzili dâhilinde bulundurarak bütün memlekete bu sayede mutlak sûrette hâkim olmak istemeleri. Buna Ferid Paşa vâsıtasıyla muvaffak olamayınca az çok hamiyetli zevâtı tavsît ederek İstanbul üzerinden hâkimiyetimizin külliye ref'i tehdîdiyle muvaffak olmak emeline düşmeleri.

Bu esbâba binâen İngiliz, Fransız ve İtalyan Fevkalâde Komiserleri Saray'a gidib ayrı ayrı huzûra girmişler ve Anadolu ile uyuşmaya teşebbüs edilmesi lüzûmunu ileri sürmüşlerdir. Bunlardan Fransız ve İtalyan Komiserleri Ferid Paşa'nın artık tebdîli lüzûmunu ileri sürmüşlerdir. İngiliz Mümessili bu bâbda bir şey söylememiş ise de buna muhâlefet etmeyişi tebeddülü arzu eder görünmemekle beraber buna muvâfakat ettiği delildir.

Bu mülâkâtdan bir müddet evvel Ferid Paşa mûmâ-ileyh komiserlere mürâca'atla Anadolu Hükûmetini iskât için askerinin tezyîdine müsâ'ade edilmesini ve kendisine iki milyon liralık avans verilmesini talep etmiş ve talebi reddedilmiştir.

Mevki'-i iktidâra gelir gelmez Tevfik Paşa Hükûmeti Saray'ın Erkân-ı Harb Zâbiti Yüzbaşı Neşet Bey'i Ankara'ya gönderib mükâlemâta ibtidâr eylemek arzusunu izhâr etmiş olduğu gibi İzzet Paşa dahi ancak İstanbul ile Anadolu'yu birleştirmek maksadıyla Dâhiliye Nezâretini kabûl ettiği her kесе söylemekden geri durmamakda bulunmuştur.

Hükûmetimizin bu bâbdaki nokta-i nazarı ber-vech-i zîrdir:

Evvelen: Şimdiye kadar hiçbir millet-i müstakile pâyitahtını düşmanın taht-ı işgâlinde bulunan bir şehirde ibkâya râzı olmadığından İstanbul'da kalib dâimâ İngilizlerin eli altında bulunan ve bir bahriye müfrezesiyle iskâtı ve erkânının bi't-tevkîf diyâr-ı ecnebiyede habsi kâbil olan bir Türk Hükûmetine Anadolu'nun tâbi' olması imkânsız olduğu gibi böyle bir hâle rızâ millete karşı bir hıyânet teşkil eder.

Sâniyen: Biz İ'tilâf Devletleriyle sulh akdine hâzırız. Ancak ırkî hudûdlarımız dâhilinde siyâseten ve iktisâden müstakil bir devlet hâlinde kalmamıza müsâ'ade edilmesi şart-ı mutlakdır.

Karîben Şehzâde Ömer Faruk Efendi'nin taht-ı riyâsetinde, İzzet, Salih, Ferîk Halebli Zeki Paşalardan mürekkeb bir hey'etin İnebolu'ya vürûd edeceğinden bahsedilmekte ise de bu bâbda henüz kat'î hiçbir ma'lûmât yoktur.

Madde 2- Şark Cebhesi'ndeki muzafferiyât-ı mütevâliyenin İstanbul'da pek derin te'sirler yaptığı ve Kars'ın sukûtu üzerine Ermeni gazetelerinin siyâh matem çerçeveleri içinde çıktığı ve Müslümânların fevkalâde mesrûr ve müteheyyc oldukları istihbâr kılınmıştır. Avrupa ile temâsımızın azlığı ve muhâberâtın müşkilâtı Kafkas vakâyi'inin in'ikâsâtı hakkında fazla ma'lûmât alınmasına mâni' olmaktadır. Buraya vâsıl olan son Avrupa cerâ'idi 20 Teşrin-i Evvel tarihli olmasına rağmen bunlarda bu bâbda hiç tafsilât yoktur.

Madde 3- Rus Sovyet Hükûmetine harekâtımızın Ermeni mezâliminden, Taşnakların bizimle sulhe yaşanamalarından ve İngiliz emperyalizmine âlet olarak vilâyât-ı Şarkiyemizi bi'l-istîlâ Irak'daki İngiliz kuvvâsıyla iltisâk peydâ etmek istemelerinden ileri geldiği iş'âr kılınmıştır. Ma'amâfih bu bâbdaki telgraflarımızın Moskova Murahhasımız Bekir Sami Bey'e vâsıl olup olmadığı ve Rusya Hükûmetinin fikir ve mütâla'asının ne merkezde olduğu öğrenilememiştir. Bu fırsattan bi'l-istifâde Rusya ile telli-telsiz telgraf muhâberâtının her ne sûret ve vâsita ile olursa olsun te'mîn buyurulmasını bir kere daha ehemmiyetle istirhâm eylerim.

Madde 4- Rus kıta'âtıyla sıkı temâs vâki' olunca her iki milletin cihân emperyalizmine karşı müştereken mücadele etdiklerinden, Rusya'nın bizi tanıyan ve bizimle münâsebâta girişen yegâne büyük devlet olduğundan ve bize cüz'î dahi olsa mu'âvenetleri kıymetdâr olacağından bahisle Muhâdenet Ahidnâmesi imzâlanmasa dahi münâsebâtınızda husûsât-ı mezkûrenin nazardan dür tutulmamasını ricâ ederim.

Van ve Bitlis mes'ele-i ma'lûmesi mevzû'bahis olduğu takdirde bu bâbda müsâ'adekâr davranmamızın hukûken ve milletlerin ta'yîn-i mukadderâtı nokta-i nazarından câiz olmayacağı gibi siyâseten de imkânsız olduğunun îzâhıyla evvelâ Ankara Hükûmetinin maksad-ı teşekkülü Ahd ü Mîsâk-ı Millî'de ta'yîn edilen hudûd dâhilinde siyâseten ve iktisâden tamamıyla müstakil bir Türkiye teşkilinden ibâret bulunmasına binâen bu programın hâricine çıkınca bâ-husûs İstanbul'da yeni hükûmet teşekkül ettikten sonra halkın tamamen teveccühünü gâ'ib edeceği ve bir defa sukût edib iktidârî İstanbul'a intikâl eder ise İngilizlerin Sadârete getirecekleri Ferid Paşa misillü biri vâsıtasıyla hilâfet nüfûzuna ve bu vâsita ile bütün Anadolu'ya tamamen hâkim olacaklarının ve bunun gerek Kafkasya'da gerek Asya-yı Vustâ'da Bolşevikler için gâyet vahîm netâyic tevli'd eyleyeceğinin tefhîmi,

Sâniyen de Van ve Bitlis'e giden Ermenilerin Irak'daki İngilizlerle kolayca iltisâk peydâ edib bunların Şark'daki mevki'ini fevkalâde tarsîn edecekleri ve Irak mandası Londra Meclis-i Meb'ûsânî'nda münâkaşa edilirken sâbık Başvekîl Askıvit [Asquith] tarafından 'Musul'un muhâfaza edilebilmesi için Karadeniz'e kadar çıkmak lâzımdır' deyişine göre Ermenilerin bu kadar cenûba inmesine müsâ'ade edildiği takdirde İngiliz emperyalizmine ne dereceye kadar hizmet edilmiş olacağıının îzâhı muvâfık olur fikrindeyim.

Diğer taraftan Ankara Hükûmetinin memleketde ihtiyâcât-ı asra muvâfık ictimâ'î islâhât ve inkılâbâtı ihdâs için istihzârâtında bulunmakta ise de bunun ecnebler tarafından veya onların tazyîk ve müdâhalesiyle yapılmasına müsâ'ade edemeyeceğinin her fırsatta ihsâs buyurulmasını ricâ ederim.

Gümrü'de tahlîye edilen Ermeniler hakkında nokta-i nazar-ı âcizânem ayrıca arz olunacaktır efendim.

Hâriciye Vekili
Ahmed Muhtar

BELGE 52: TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Batı Cephesi, Ermenistan'a yönelik yapılan harekât, Gürcistan, Türkiye'nin mühimmat ve askerî malzeme durumu ve sözü edilen konular bağlamında Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri hakkında Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçisi Şeyman'la yaptığı görüşmeye dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ve Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 14 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafın sonunda, Kazım Bey'in sözkonusu görüşmeye ilişkin değerlendirmesi yer almaktadır.

Numero 24

Tiflis
14/11/[13]36

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine
Şark Cebhesi Kumandanlığına

[1-] Bugün (14/11/[13]36) Rus Sovyet Hükûmetinin Tiflis Sefiri Şeyman'la [Şeyman] mu'âvini Stark da hâzır bulunduğu hâlde görüşdüm. Şeyman[ın] en ziyâde Garb Cebhesi'nin vaz'iyet-i hâzırasıyla pek alâkadar olduğunu gördüm. Şeyman bilhâssa bu cebhede hükûmrân olan sükûn-ı hâzırın ve Yunan harekât ve fa'âliyetinin tevakkuf ve akâmetsi esbâbını sordu. Bu sükûnun Yunanistan'ın mühimmât ve malzeme-i harbiye noksanından mı yoksa ordu dâhilinde bir inkilâbdan mı neş'et eylediğini veyahûd da İtilâfçıların Yunan ordusunu dağıtmak için içlerine bir fitne mi soktuğunu ve bu bâbdaki kanâ'atimi istifsâr eyledi. Yunanistan'ın Anadolu'nun kırılmaz azmî önünde en nihâyet aczini idrâk ederek durmaya mecbûr kaldığını ve hatta son zamanlarda mukâbil ta'arruzlarımızla mühim Yunan mevâki'i zabt ve işgâl edildiğini söyledim. Yoksa Yunanistan İngilizler tarafından dâima takviye edilmekte olduğundan malzeme-i harbiyece sıkıntı çekmeyeceği şübhesizdir dedim. Bundan Bolşeviklerin İngiliz parmağından ve İstanbul Hükûmetinden son defa vukû bulan tahavvülâtından ve İstanbul'un Anadolu Hükûmetiyle uyuşmak husûsundaki teşebbüsâtından şübhelenmekte olduklarını sezdim. Şeyman'da gördüğüm bu zehâbı gidermek için Yunanistan'ın Garbî Anadolu saha-i harbindeki adem-i fa'âliyeti esbâbınca Yunan vaz'iyet-i dâhiliyesi ve İtilâf hükûmetleri münâsebât-ı siyâsiyesindeki ahenksizlikten mütevellid ihtimâlâtı da ilâve eyledim. Yunan milleti hâlis Türk olan Anadolu'da yaptıkları fedâkârlıkların akâmete uğrayacağını anlamaya ve bundan da emperyalistlere alet olan Venizelos'un siyâset-i istilâkârânesine karşı kuvvetli muhâlefetler uyandığını ve İtalya ve Fransa'nın da Venizelos siyâsetine mu'âriz bir vaz' almaları Yunanistan efkâr-ı umûmiyesindeki tereddüdlere ve teşettütleri artırmakda olduğunu ve her hatvesini pek pahalıya satın alan Yunanistan'ın Anadolu'nun yüksek îmânı karşısında en nihâyet serfûrûya mecbûr kalacağını ve kaldığını ve bu gibi avâmil-i aslîye te'siri altında Yunanistan harekâtının durduğunu ve sükûn-ı hâzırın nokta-i nazarımcı ancak bu sûretle tefsir edilebileceğini ve gerek Yunanistan ve gerek diğer istilâ kuvvetlerini memleketimizden kâmilten kovmak milletin esâs maksadlarını teşkil eylediğini anlattım.

2- Şeyman Ermenilere karşı yaptığımız son hareketimizin Şark'da İngiliz nüfûz ve kudret-i askerîye ve siyâsiyesini sarsdığını söyledi. Çünkü dedi: İngilizler Ermeniler[in] mevcûdiyetini ve hudûdlarını garanti etmişti. Halbuki bu garantilerinin bir kıymeti olmadığı bu son hareketle tezâhür eyledi. Ve

bu söylediklerinin doğru olup olmadığını sordu. Evet, dedim. Şübhesiz bu son harekâtımız İ'tilâf'ın verdiği va'adlerinin ve hatta Sevr Ahidnâmesi'nin kıymetsizliğini âşikâr kıldı. Biz İ'tilâf'ın kudretsizliğine zâten iki seneden beri şâhidiz dedim.

3- Şeyman “Ermeni hareketi Şark'da İngiliz kudret-i askeriye ve siyâsiyesinin kırılmasını mı istihdâf ediyor?” diye sordu. Hayır, dedim. Ermeni harekâtında esâs maksad bu değildi. Fakat esâs maksadların husûlü aynı zamanda bu neticeyi de vücûda getirdi. Ermenilere karşı mecbûr edildiğimiz bu harekâtın istihdâf eylediği makâsıd-ı aslîye müte'addid defalar îzâh edilmiştir. Ermeniler hâkimiyetleri altında kalan Müslümânlarla karşı tüyleri ürpertecek kadar vahşetkâr bir siyâset ta'kîb ediyorlardı. Hükûmetim Ermenilere müte'addid defalar mürâca'atda ve istirhâmatda bulundu. Ermeniler kendilerine karşı yapılan bu samîmî mürâca'atları halkımıza hamleyediler. Gadr ve zulûmlerini arttırdılar. Ermeniler bize Sevr Mu'âhedesi büyük Ermenistan'ı vücûda getirdiğinden ‘Biz Vilson'un hudûdlar hakkındaki kararına intizâr eyliyoruz ve sizinle işimiz yoktur’ diye cevâb verdiler. Kezâlik Ermeniler bilhâssa İngiliz emperyalizminin Şark'da iyi, sadık bir aleti olmuştu ve İngilizler Ermenilere her sûretle ve büyük mikyâsda mu'âvenetde bulunuyorlardı. Ermeniler Moskova'nın ve Yoldaş Çiçerin'in vesâyasına da omuz silktiler ve Moskova'nın Erivan'a hâkim olamayacağını anlatdılar. Bolşeviklerin Lehistan, Vrangeli cebhelerinin vaz'iyeti dolayısıyla Kafkasya'da za'îf kaldıklarını gören Ermeniler cür'etlerini büsbütün arttırdılar. Katliâm ve muhâceret tekrar başladı ve bilirsiniz ki son zamanlara kadar Ermenistan Denikin'in Yedinci Kolordusu numerosunu taşımakla iftihâr eyliyordu. İngilizler Rus Bolşevikleriyle Anadolu arasında Kafkas hükûmetlerinden müteşekkil ve emperyalistlere sâdık bir zincir-i silsile vücûda getirmek istiyorlardı. İşte bütün bunlar Ermenilere karşı daha ziyâde te'ahhurun evvelen memleket ve sonra da insaniyet için mucib-i felâket olacağını gösteriyordu. Binâenaleyh Ermeniler bizi harekâta mecbûr kıldı. Bu harekâtımızla Ermeni fukarâ halkına da yardım eyledik. Taşnakların dâima Ermenistan için bir mezar kazacak siyâsetine nihâyet vermiş olduk. Yoksa biz de kendi millî hudûdları dâhilinde müstakil ve bize karşı samîmî hissiyâtla mütehasis bir Ermenistan'ın teşekkülünü tamamıyla ve samîmiyetle arzu ediyoruz. Şeyman ber-vech-i âtî mukâbelede bulundu:

Ben Moskova'dan aldığım bir ta'limâta istinâden idâre-i kelâm etmiyorum. Sözlerim kendi kanâatlerimden mülhemdir. Biz anlıyoruz ki Rus Sovyetleriyle Kemalistlerin Şark için maksad-ı siyâsîleri yekdiğerinin aynıdır. Bu maksad Şark halkının Garb kapitalizminden halâsıdır. Şimdiye kadar Şark'da İngilizler, Fransızlar ve Almanlar hâkim idiler. Bugün Almanya'nın bu rolü gayr-ı mevcûddur. Şark siyâseti rehbersiz dönemez ve bu rehberlerin Şark halkı arasında büyük nüfûz sâhibi olmaları lâzımdır. Şark milletleri arasındaki münâsebâtta bu rehberler tamamıyla bi-teraf kalmalıdır. Türkler Ermeni hareketinden üç maksad ta'kîb ediyorlardı:

A- Ermeniler tarafından işgâl edilmiş olan menâtıkdaki İslâmların millî istiklâllerini istihsâl eylemek.

B- Türkiye ile Bolşevik Ruslar arasında emniyetli ve stratejik bir koridor vücûda getirmek.

C- Şark'da İngiliz nüfûz ve kudretinin ıskâtı. Bunun yerine Bolşevik ve Türk

nasyonalistlerinin müşterek nüfûzunun is'âdı. İngiliz nüfûzu düşdü ve bu sûretle bu hareket Şark'daki halâs hareketine yardım eyledi. Bununla bizim haklarında muhabbet beslediğimiz Ermeni fukarâsı da kurtulacak.

Biz Bolşevikler ve Türk nasyonalistleri Şark'ı kurtarmak için müşterek bir siyâset ta'kîb ediyoruz ve biz bu esâsa sâdık kalmak ve emniyetli bir bî- taraflık görmek ve bir damla kanın akmasını istemiyoruz. İngiliz ve Fransız emperyalistlerinin yaptığı gibi yapmak istemiyoruz. Fakat birinci ve ikinci maksadların tamâmî-i husûlû için Ermeni harekâtını nerelere kadar tevsi' ve teşmîl eylemek istiyorsunuz.

Cevâben: Bu bâbda kat'î bir şey söylemeye salâhiyetdâr değilim. Bu husûsda bugünlerde hükûmetimin nokta-i nazarına ıttılâ' hâsıl eyleyeceğimi ümîd eyliyorum. Yalnız Ermeni Hükûmetiyle anlaşmak ve ordusunu itâ'at ettirmek esâsıdır. Şeyman bugünkü vaz'iyetde Ermeni harekâtının tevakkufu ve Rusya'nın hakem olarak kabûlü hakkında ne fikirde bulunduğumu sordu ve Taşnakların Moskova'nın hakemliğini kabûl eylemekte olduğunu söyledi. Cevâben "Hükûmetimin bu bâbda Moskova ile görüşmekte olduğunu zannediyorum. Taşnaklar resmen mürâca'at etmişler midir?" diye sordum. Hayır, dedi, doğrudan doğruya değil gayr-ı resmî bir sûretde bu arzularını bize bildirdiler. Bu husûsu hükûmetime yazacağımı söyledim.

Söz Gürcülere intikâl eyledi ve Gürcüler hakkında ne düşündüğümü sordu. Hükûmetimin Gürcülerle harb etmek emeli yoktur. Beni Gürcülerle iyi bir münâsebât te'sisi için gönderdiğini ve böyle bir münâsebâtın Anadoluca samîmiyetle arzu edildiğini söyledim. Şeyman Gürcülerin hâl-i hâzırdaki hudûdları kabûl edib etmediğimizi sordu. Dedim: Gürcülerle henüz aramızda ta'yîn ve takarrür etmiş bir hatt-ı hudûd yoktur. Gürcülerle aramızda muvakkaten takarrür etmiş yalnız bir demarkasyonlar hattı vardır ki Gürcülerin arzuları vechle biz bu hattı harekât-ı harbiye nokta-i nazarından daha şimâle geçirmeyeceğiz. Bu sûretle Gürcülere karşı muhâdenetimizi göstermiş oluyoruz. Ordumuzun mühimmât ve malzeme-i harbiyeye lüzûm olup olmadığını sordu. "İhtiyâcımız yoktur. Fakat hal-i harbde bulunan bir ordu için mühimmât ve malzeme-i harbiyeden hiçbir zaman müstağni kalmaz. Nitekim bilirsiniz ki bize Rusya yardım ediyor." Gürcistan dâhilindeki demir hatlardan istifâde eylemek üzere tarafımızdan bir ültimat verilib verilmediğini sordu. Hayır, dedim, fakat Rusya ile aramızda şimendifer nakliyâtı nokta-i nazarından Gürcistan'ın mu'âvenetinin şayân-ı arzu olduğunu Gürcistan Hükûmetine söyledim. Esâsen Ruslarla aramızda mevcûd kuvvetli ve iyi bir münâsebât Gürcülere de bize karşı daha doğru bir siyâset ta'kîb ettirecektir.

Şeyman'a Rusların Ermenilerle bizim aramızda hakem olması hâlinde arâzî mes'elesinin halli hakkında ne düşündüğünü sordum. Şübhesiz, dedi, Müslümânlarla meskûn mıntıklar Ermeni hâkimiyetinden çıkarılacak. Buna mukâbil de Ermenilerin yaşadığı menâtık da Ermenilere âid bulunacaktır. Fakat, dedim, Ermeniler Erzurum, Muş, Van'ı, Bitlis'i istiyor. Bu artık bir hayâldir. Buna karşı gülüşdüler ve hep güldük. Şeyman söze devâmla dedi ki "İngilizler bütün milletleri birbirine düşürerek za'afa düçâr olmalarını istiyorlar. Bizler

Bolşevik ve Türkler müştereken Şark'da bî- taraf, temiz yürekli olarak hareket etmeliyiz. Gürcüleri İngilizlerden ayırıp bizim tarafımıza almak gayr-ı kabildir. Fakat İngilizlerle olan münâsebâtını kesmek de büyük bir muvaffakiyet teşkil edecektir. Eğer Gürcülere ağır metâlib tahmîl edilirse, onların ufak arzuları tatmin edilmezse İngilizlerin kucaklarına atılacaktır. Biz Gürcülerle Gürcistan dâhilinde malzeme-i harbiye müstesnâ olarak her şeyi nakledebilmek üzere bir mu'âhede yaptık. Şâyed siz Gürcülerden transit militer hakkını isterseniz Gürcüleri havfa uğratmış ve İngilizlere doğru tağrîb eylemiş olacaksınız” dedi. Üç gün evvel Slova [Slovo] gazetesinde gûyâ İngilizler[in] Bolşeviklerle uzlaşacakları yazıyorlardı. Bu bâbdaki ma'lûmâtlarını Şeyman'dan sordum. Aslı yoktur, gürültüden ibârettir dedi. Azerbaycan'daki yetmiş kadar İngiliz üserâ zâbitân ve me'mûrünün niçin İngiltere'ye i'âdesine muvâfakât ve Azerbaycan Hükûmeti nezdinde ısrâr ettiklerini sordum. İngiliz ve Fransızlara karşı ticâret işleri kat'iyen kapa[tıld]ır. Ticaret yolunu açmak için bir hamle yapmaya mecbur kaldık dediler. Tam bu sırada Ermenistan'a gönderilmiş olan Legran Bakü'den avdetle Şeyman'ın nezdine geldi. Ayın on altısında tekrar Erivan'a gideceğini öğrendim. Vaktin geçmesine binâen Şeyman'a vedâ' ederek ayrıldım.

Bu mülâkatın verdiği itibâ'ât: Bolşevikler İngilizlerle uyuşmak gibi dün muhtelif gazetelerde bu bâbda neşredilen havâdislerden şübhelenmektedirler. Ermenilerin tamamıyla ezilmesinden ve harekâtı daha şimâle doğru temdîd edeceğimizden de korkuyorlar. İki gün evvel Şeyman'ın mu'âvini Stark ve Rus Sefâreti erkân-ı harbiyesinin Erkân-ı Harb Talat Bey'e de Türk ordusunun Azerbaycan'a gelmek gibi bir maksad için Ermenistan'ı ortadan kaldırmak istediği hakkında gazetelerde havâdisler yazıldığı ve böyle bir maksadın mevcûd olup olmadığını sormuşdur. Bunların düşmanlarımız tarafından tarafeyn arasında şübhe uyandırmak üzere icâd edilmiş havâdisler olduğunu ve hatta bizim Azerbaycan'la irtibat istemekliğimizden maksad Azerbaycan'la hemhudûd olmak gibi bir maksadın anlaşılması[nı] ve biz Azerbaycan'la ancak transit irtibatı istediğimizi anlattım. Herhâlde Rusya'da Bolşevikler za'îf buldukları ve bundan dolayı havf ve iştibâhları artmakta bulunduğunu tahmîn ediyorum. Hatta bugün görüşdüğüm Azerbaycan Murahhas-ı Mes'ûlü Müslim Bey de Şeyman'ın ve mu'âvini Stark'ın Türklerin bu ileri hareketlerinden maksadları ne olduğunu anlayamadıklarını ve bu ileri harekete Moskova'nın rızâsı olup olmadıklarını da bilmediklerini söylediklerini ifâde eylemiştir. İngilizlerle bir uzlaşma âsârından pek çok telaş ettiklerini zımnen anlıyorum. Bolşevikleri kendilerine karşı ta'kîb eylediğimiz siyâsetin samîmiyetine iknâ'a ve şübhe ve tereddüdlerinin izâlesine çalışacağım. Şu kadar ki hükûmetimin nokta-i nazarının ve hâricî ve dâhilî siyâsetdeki ta'kîb eylemekte olduğu esâsâtı hakkında da âcizlerine de sık sık ma'lûmât ve ta'limât lütuf buyurulması ma'rûzdur.

[24]- Bugün Azerbaycan'ın Umûr-ı Hâriciye Komiseri Hüseyinof ile mufassal bir sûrette görüşüdüm. Kendisi Moskova karârgâhında fevkalâde makbûl ve siyâset-i hâriciyeyle tamamıyla vâkıfdır. Bu da diğer raporumdadır.

[25]- Umûr-ı Hâriciye Vekâletine ve Şark Cebhesi Kumandanlığına arz edilmiştir.

BELGE 53: TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçisi Şeynman, yardımcısı Stark, Medivani ve Azerbaycan Dışişleri Komiseri Mirza Davud Hüseyinov'la Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçiliğinde yaptığı görüşmelere ve Tiflis'te yayımlanan bir gazete haberine dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 19 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Sovyet Rusya'nın, Türkiye'nin İngilizlerle anlaşmasından ve Bolşevikler aleyhine kalkışmasından küçük bir ihtimal dahi olsa endişe duydukları; Türk ordusunun Azerbaycan toprağına gelmesi durumunda Azerbaycan Müslümanlarının Türklerle beraber Bolşevikler aleyhine savaşmalarından korktukları, bu nedenle Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in harekâtın daha fazla ilerlememesini Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafta bildirdiği kaydedilmektedir.

Aded 2880/20

Trabzon
19-29/11/[13]36

Hâriciye Vekâletine

1- Tiflis'de Devleti gazetesinin 15/11/1920 nüshasındaki fikarât ikinci madde[de] dir. 15/16 gecesi da'vetli bulunduğum [Sovyet Rusya] Sefârethânesinde Sefir Yoldaş Şeyman'la, mu'âvini İştarko [Stark], Ankara'ya gelecek olan Medivani, Azerbaycan Hâriciye Komiseri Mirza Davud Hüseyinov ile bir arada siyâsî bazı musâhabeler cereyân etdi. En mühim noktalardan birini arz ediyorum. Büyük va'adler mukâbilinde bizim İngilizlerle anlaşmamıza ve Bolşevikler aleyhine kalkışmamıza küçük bir ihtimâl dâhilinde bile olsa yine endişe alâ'imi gösterdiklerini anladım. İslâm âlemini hüsn-i idâre için ve İngiliz cereyânları kendi aleyhlerinde vüs'at buldukca Türkiye'ye de o vakitler yaklaşmakta ve her türlü te'mînât yollarını araştırmaya mecbûr görünen Rusya Sovyet ricâlinin bu endişelerine karşı şu cevâblarda bulundum. "Antanta'nın, Gürcülerin, Ermenilerin Bolşevikleri bize karşı şübhe bırakmak ve emperyalizme karşı bütün bir [deşifre edilememiş] tutan Rus ve Türk'ün kuvvetli elini çözmek için gece gündüz çevirdikleri dolabların ve uçurdıkları balonların en mühimi bu havâdisedir. Türklerin [deşifre edilememiş] müttefiklerine karşı ihânet edip bıraktıklarına dâir tarihte tek bir misâl bulamazsınız fakat sadâkat gösteren müttefikleri uğruna büyük felâketlere düşdüğüne dâir çok misâl bulursunuz. Bu bir ahlâk mes'elesidir. Bolşevik Rusya kat'iyen bilsin ki Türkiye'ye ihânet edilmedikce Bolşeviklerden yüz çevirmek veyahud vifâk ve ittifâkı bozmak Türk'ün hayâlinden geçmez. Bolşevik ricâline şimdi sorarım. Acaba siz Türkiye'nin milletine ve onun hükûmetine ihânet eder misiniz?" "Sûret-i kat'iyede hayır" dediler. "O hâlde bu nokta etrafında bir daha konuşulamaz" ve devâm ile dedim ki "Bolşevikler dünyaya komünizmi yürütmek için yollarının ortasına dikilmiş olan emperyalist İngiliz'i devirmedikce yolları mesdûddur. Bu hedefin Avrupa'da da [deşifre edilememiş] olduğunu sizler keşf ve i'ân etdi[ği]ni[z]. Siz ise İslâm ve Şark âlemini te'sirimiz ve mu'âvenetlerimiz olmadıkca kaldıramazsınız. İki buçuk seneden beri yaptığınız harekâtın netâyici bunun misâlidir. Binâenaleyh idealist yaşamak ve o günü lâ-yenkati' artık ta'kîb eylemek mecbûriyetindedesiniz. Herhangi bir uzlaşma ile [deşifre edilememiş] İngiltere serbest kalırsa sizi de komünizmi de dâhilden ve hâricden öldürmek için en [deşifre edilememiş] mü'essir sûretde çalışacağını bilâ-kayd ü şart beklemek lâzımdır. Mihver-i hareket olan bizler lâzım-ı gayr-i müfârik bulunuyoruz. Bu nokta-i nazardandır ki Anadolu Türkiye'si'ni bütün samîmiyetiyle tutmak ve ona bilhâssa i'timâd ve emniyet ve her hâlde ve kârda

fi'ili müzâheret elzemdir” dedim. Bütün kanâ'atlerime hâlisâne iştirâk etdiler ve Türkiye'nin ittifâk ve muhâdenetinden hiçbir zaman azâde kalmayacaklarını ve Şark gâyesinde Türklerle beraber mecbûren el ele hareket eyleyeceklerini beyân eylediler ve ilâveten şu mütâla'ada bulundular ki er geç nihâyet bir gün gelib de İngiltere ile bir anlaşma[k] vâki' olursa bu anlaşma hiçbir zaman emperyalist heykeli olan İngiltere'yi devirmeye ve inhilâl etdirmeye müstenid olan lâ-yetegayyer siyâsetimizden bizi vazgeçiremez. Zirâ bu hâl Rusya ve komünizm için en muhakkak bir felâketdir. [*deşifre edilememiş*]

2- Rus Sovyet Hükûmeti Türk ordusunun Azerbaycan toprağına yanaşib Azerbaycan'daki İslâmların kendi aleyhlerine kıyâmından çok korktuğundan Sovyet Rusya Hâriciye Komiseri Çiçerin Ermenistan harekâtının daha ziyâde ilerlememesini Mustafa Kemal Paşa'ya telsiz tegrarla bildirmişdir. Şayed Türk ordusu Azerbaycan toprağına gelecek olursa Azerbaycan İslâmları kıyâmıyla Türklerle beraber Bolşevikler aleyhine harb edeceklerin[ından] ve Türklerle yaptıkları ittifâk[ın] bu yüzden bozulacağından çok korkuyorlar. Sovyet Rusya adamları Bolşeviklerin Azerbaycan'da Müslümânlara karşı ta'kib etdikleri politikadan Türklerin hiç memnûn olmadıklarını pek iyi biliyorlar. Azerbaycan İslâm milleti kendilerinin Bolşevikler elinden Türk ordusunun gelib kurtaracağını açıktan açığa söylüyorlar. Bitti efendim. 19-29/11/[13]36

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti
Gürcistan Mümessili Kazım

BELGE 54: TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Kafkas hükûmetleri bağlamında Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri, Türkiye'ye yapılan yardımın hızlandırılması, Dağıstan'daki tahrikler, İtilaf Devletleri'nin durumu hususlarında Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçisi Şeynman'la yaptığı görüşmeye dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ve Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 23 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre
Numero 51

Fî 23 Teşrîn-i Sâni sene 1920

Ankara'da Umûr-ı Hâriciye Vekâletine
Şark Cebhesi Kumandanlığına

Bugün Bolşevik Sefiri Yoldaş Şeyman'ı ziyâret etdim. Muhâvere sırasında en mühim olan noktaları arz ediyorum. Dedim ki “Siyâsetimizde dâimâ biraz daha uzakları düşünmek mecbûriyeti vardır. Eğer Kafkasya'da biz iki müttefik el ele verirse istikbâl için hiçbir endişemiz kalmaz. Fakat yarın herhangi bir Ermeni Hükûmeti ortaya çıkarak yine bizim âmâl-i müsterekemize boyun eğmez de Gürcistan ile el ele verirse ve kendisini yine müstakbel tarihin hâzırlayabileceği hâdisât karşısında İtilâf'ın kucağına atarsa o hâlde Sovyet Rusya ile Anadolu arasında yine bir Kafkas seddi bâki kalacak demektir. Acaba siz bir arzu göstermiyor musunuz ki Azerbaycan mıntikasından bazı kuvvetleriniz Gürcü ve Ermeni hudûdlarından bizim Şark ordusunun bulunduğu Hamamlı mıntikasına kadar takarrüb etsin ve bizim ile el ele versin. Ermenilerin yeni hükûmeti ve tarz-ı idâresi nasıl olacaktır, bu vaz'iyeti ne yolda mülâhaza ediyorsunuz?” Biraz düşünerek dedi ki: Ben bu bâbda hükûmetim nâmına resmen değil fakat kendi

şahsî kanâ'at ve nokta-i nazarıma göre sâdık ve fedâkâr müttelikimiz Türkiye ile el ele vermek şübhesiz kuvvetli bir râbıta olur. Ancak bunun bazı büyük mahzûrları vardır. Biz bu irtibâtı mahzûrsuz yapmalıyız. Meselâ Moskova ile Ankara müttelik karar verdi ki müstakil bir Ermenistan olsun. Bir kez bu esâsı müştereken kabûl ettikten sonra kuvvetlerimizin birbirine takarrüb ve el ele vermesi sûretiyle olan irtibât Ermenistan'ı koparmak, Gürcistan hudûdundan kâmilen ayırmak demektir ki bu âlem nazarında fenâ telakkî olunacak ve müştereken aleyhimizde bir feryâd koparacaktır. Ondan mâ'adâ Gürcistan dâiren-mâdâr kuşatılacağı cihetle Gürcistan'ı tamamıyla korkutacak ve şimdilik hiçbir tarafa meyl-i tâm göstermemiş ve politikasını yalnız günü gününe ve hâdisâta tâbî kılmış olan bu mütereddid hükûmeti kâmilen İ'tilâf'ın kucağına atacaktır. Bu mahzûrlara mebnî bizim böyle bir siyâsî ve sevkülceş mülâhaza ile ileriye gitmemizi muvâfık görmüyorum. Yalnız bir sâlim tarîk vardır ki o da Ermenistan'ı Sovyet Rusya ile Anadolu arasında bir tûnel hâlinde kullanmaktır. Ermenistan'da artık Taşnak devri geçmiştir. Fakat yeni hükûmetin programını bilmemekle beraber milliyetperverânı ortada görüyorum. Bunların içinde Bolşeviklere mütemâyil sosyal demokratlar çoktur ve şimdiki vaz'iyet üzerine Ermenistan'daki Sosyal Demokrat Partisi ile Bolşevik Partisi Sovyet Rusya'ya pek çok temâyül etmiştir. Binâenaleyh el-yevm Ermenistan'da Sovyet idâresinin hemen te'essüsüne imkân görmüyorum. Bununla beraber Sovyet idâresiyle sosyal demokrat arasında ve âdetâ yarım tertîb Bolşeviklik sûretinde bir idârenin gelebileceğini ve bugün iş başına geçen Kaçaznuni Kabinesinin bir köprü hizmetinde kalacağını söyledi. Bu takdîrde tasvîr ve tasavvur eylediğim bir halk hükûmeti Bolşevik Rusya ile Anadolu Hükûmeti arasında bir tûnel hizmetini îfâ eder ve bu tarz ile emniyetli bir irtibâtımız te'essüs eyler ve düşündüğüm büyük mahzûrlara da mahal kalmaz. Ma'amâfih siz şimdi ikinci mütârekeyi yaptınız ve müzâkerât başlamıştır. Bizim Rus Sovyet askerlerinden bir kısım kuvvetin Azerbaycan'dan Ermeni hudûdlarına ve Gürcü hudûdlarına sevkiyle hudûd kuvvetlerini takviyeye tamamıyla tarafdârım. Bu sayede İ'tilâfiyûn'un Ermeni ve Gürcü mesâ'ilinde yeni bir rol oynamalarına mahal vermez ve bu tahşîdât bir ma'nâyı îfâde eder ki biz Sovyet Rusya müttelikimiz Türkiye işlerine karşı müheyyâ bir vaz'iyetdeyiz. Bu takdîrde yeni bir manevraya karşı mukâbil sıklet olur ve sulh müzâkerâtının daha serî ve emniyetli cereyânına hâdim olur. Ben yarın Bakü'ye gideceğim. Orada bu iş için ordu kumandanıyla ve diplomatlarla görüşeceğim ve Moskova ile de muhâbere edeceğim. Sizi de haberdâr ederim.

Madde 2- Buna teşekkür etdim. "Vrangel kuvvetleri Dersaadet'e çekildiğine ve son Rusya ve Kafkas ve Türkiye vaz'iyetlerine göre pek muhtemeldir ki şimdiden İ'tilâfiyûn ilkbahar için bazı istihzârât yapsınlar. Binâenaleyh bunu bizim de müştereken düşünmekliğimiz pek büyük bir tedbîr olur ve bizim sevâhil ve Anadolu teşkilâtını ale'd-devâm kuvvetlendirmek için Moskova'nın Tuapse üzerinden sevk ettiği esliha ve mühimmât vesâir mu'âvenâtı şu bir iki ay zarfında tesrî eylemesi ve ehemmiyet vermesi lâzımdır" dedim.

Buna cevâben "Bu tedbîr ve mülâhazanıza tamamıyla iştirâk ederim. Esliha ve mühimmât vesâirenin tesrî'ini Moskova'ya yazacağım. İlkbahar tertîbâtına gelince bundan beş ay evvel İ'tilâf pek kuvvetli iken ne bize ne de Anadolu'ya karşı hiçbir şey yapamadı. Şimdi ise biz ve siz pek kuvvetliyiz. Onlar bize bir şeyler yapamaz. Biz birbirimize bağlanmış azametli bir kuvvet teşkil ediyoruz. Bilhâssa bu kış esnâsında İ'tilâf emperyalistlerin âletleri olan Ermeni, Gürcü,

Yunan gibi küçük hükümetlerin işlerini ma'kûlât ile hal ve tanzîm eder de onları aradan çıkarırsak o zaman Antanta yani İngiltere, Japonya, Amerika, Fransa gibi menâfi'-i müstakileleri itibarıyla birbirini artık tutamayan kuvvetlerle karşı karşıya ve muhkem bir vaz'iyetde dururuz. Çünkü bugün Rusya ile Anadolu zafer mevki'indedir. Fakat bu zaferi biz kuvvetle değil aramızdaki müşterek tesânüd sayesinde kazandık ki bu hâl İ'tilâfiyûn'da mevcûd değildir.”

Madde 3- Dersaadet'den Akdeniz nâmındaki bir vapurla Ermeni gönüllülerinin ve esliha ve mühimmâtın Batum'a veya Poti'ye çıkarılacağı hakkında bir havâdis vardır. Bunun Batum'daki Bolşevik teşkilâtıyla ve esâslı bir sûrette kendileri tarafından haber alınmasını ricâ etdim. Zâten Batum ve Poti havâlisinde neler cereyân ederse mutlaka haberdâr oldukları cihetle bu maddeler hakkında kendilerince alınacak ma'lûmât[1] derhâl bildireceğini te'mîn eyledi.

Madde 4- Dağıstan'da Gürcülerin ve İngilizlerin ve İstanbul Hükümetinin bazı tahrîkâtta bulunduğu hakkındaki istihbârâtımdan bahisle nokta-i nazarlarını ve tedbirlerini sordum. “Evet” dedi “Gürcüler ve İngilizler pek uğraşıyorlar ve bunu biliriz. Gürcüler bize her vakit bî- taraf kalacaklarını da va'ad ediyorlar. İstanbul Hükümetinin de muzır bazı adamları olduğunu işitiyoruz fakat bilmiyoruz. Dağıstan'da olacak tahrîkât Bolşeviklere karşı dâimâ muzırdır. Siz burada Anadolu Türkiye Hükümetinin mümessili bulunuyorsunuz ve bütün bu havâlî İslâmları Anadolu Hükümetine pek hürmetkârdır. Sorsanız ihtimâl ki bizden daha iyi öğrenebilirsiniz. Böyle muzır şeyler hakkında istitlâ'âtınızdan bizi de haberdâr ederseniz minnetdâr kalırım” dedi. Bu maddeyi açmaktaki maksadım kendilerine olan hayırhâhlığı göstermek için idi. Zîrâ burada Anadolu Hükümetini Dağıstan ve Azerbaycan tahrîkâtına tarafdâr gösteren şâyi'âlar ve hatta gazeteler vardır. Bu mübâhasemden pek mütehasis olmuşlardır.

BELGE 55: TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımı ikinci bir emre kadar ertelemesinin olası sebeplerine dair telgrafını Tuapse'de bulunan Lazistan Milletvekili Osman Bey'e iletilmesini teminen 3. Tümen Komutanlığına gönderdiği 25 Kasım 1920 tarihli telgraf. Söz konusu telgrafta, takip edilecek yol hususunda Osman Bey'e talimat verilmektedir.

25/11/[13]36

Numero husûsî: 430

Harb raporudur.

Dakika te'ahhuru mûcib-i mes'ûliyetdir.

Trabzon'da Üçüncü Fırka Kumandanlığına

Âtiye dercedilen ve husûsî bir miftâhla kapatılan telgrafnâmenin Tuapse'de bulunan Lazistan Meb'ûsu Osman Bey'in yedine bir an evvel vusûl bulması hükümetce fevkalâde hâiz-i ehemmiyet bir keyfiyet olduğundan mezkûr telgrafnâmenin vakit geçirilmeyerek eldeki vâsita-i ma'lûme ile Tuapse'ye îsâli matlûb-ı kavîdir efendim.

* * *

Tuapse'de Lazistan Meb'ûsu Osman Bey'e

Sevkiyâtın emr-i âhîre değin te'hîr edildiğine ve evrâk-ı ma'lûmenin Kafkasya'ya avdet eden Bekir Sami Bey'e yetiştirilmek üzere Armavir'e gönderildiğine dâir

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine mürsel telgrafnâmeniz dün ahzedildi. Te'hîr-i sevkîyât için Moskova'dan verilen ve hilâf-ı me'mûl olduğu kadar mücib-i hayret olan emrin esbâbına ittîlâ'da bizce pek mühim bir fâ'ide vardır. Bu ciheti bir taraftan tahkîk ile beraber beyân ettiğiniz vechle Rusya Hükûmeti bura hükûmetinin gûyâ İstanbul ile uzlaşması gibi bir teşebbüsten dolayı böyle bir tedbîr ittihâzına lüzûm görmüş ise gayr-i vâki' olan bu zannın sûret-i kat'iyede tehzîbi iktizâ eder.

Eğer Rusya'nın gayr-i dostâne bir mâhiyetde görülen şu hareketi istihbâr ettiğimiz vechle İngiltere ile akdetdiği Ticaret Mukâvelenâmesi'nin şerâ'it-i mahremânesi cümlesinden bulunuyor ise zâten bize hafî bir sûrette yapılmakta olan bu mu'âvenetin kat'ı İngiltere ile Rusya arasını ıslâh etmeyeceği gibi bizi de Ruslardan kat'-ı ümîde sevk edebileceğinden Rusya'nın ileride muhakkak olarak İngiltere ile arası açıldığı takdirde bizi eski kuvvet ve îmânla kendi yanında bulamayacağı bedîhîdir.

Rusların bu vaz'iyeti fazla olarak İslâmların Ruslar hakkındaki temâyülünü kırmak husûsunda İngiltere'ye güzel bir vesîle vermiş olacaktır.

Bu cihetlerin îcâb eden makâmâta her hâlde îzâhına himmet ve Armavir'e gönderilen adam Bekir Sami Bey'e mülâkî olamamış ise evrâk-ı ma'lûmeyi Moskova'ya bizzât götürerek ve Mösyö Çiçerin nezdinde müdâfa'ât-ı lâzîmede bulunarak Muhâdenet Ahidnâmesi'nin serî'an ve bilâ-kayd ü şart imzâsı ve mev'ûd mu'âvenetin kemâfissâbık devâmı husûsâtını te'mîne son derecede gayret buyurmanızı ve istihsâl edilecek netâyîci de bilâ-te'ahhur iş'âr eylemenizi kemâl-i ehemmiyetle ricâ ederim efendim.

Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtar

BELGE 56: Türk Heyeti Üyesi, Lazistan Milletvekili Osman Bey'in, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yaptığı yardımı kesmesi konusundaki gelişmelere dair TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 28 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Bekir Sami Bey'in Bakü'ye hareket ettiği, Ankara Hükûmeti ile İstanbul Hükûmetinin uzlaşma meselesinden dolayı Rusların kuşkulandığı, bu nedenle Çiçerin'in Bekir Sami Bey'e ivedi şekilde Türkiye'ye gitmesini teklif ettiği, Bekir Sami Bey'in Moskova'dan getirdiği bir buçuk milyon altın rublenin sevk edilmek üzere teslim alındığı, Türkiye'ye yapılan yardımın kesildiği, Sovyet Rusya'nın Türkiye'den Ermenistan'a arazi verilmesi taraftarı olduğu hususları kaydedilmektedir.

Numero 988
Gâyet müsta'celdir.

Sinob
6/12[13]36

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Re'isi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Madde 1- Son posta ile gelen İstanbul Hükûmetiyle uzlaşma siyasetimizden bâhis ta'lîmât ile Rusya'nın teklîf ettiği Ermenistan hudûdu hakkında Büyük Millet Meclisinin nokta-i nazarını muhtevî mektûb ve aynı zamanda Çiçerin'e açık mektûb ile kendi sefâretlerinden gönderilen şifre alındı. Bekir Sami Bey Moskova'dan Kafkas tarikiyle Bakü'ye hareket etmiş bulunduğundan kendilerini Armavir İstasyonu'nda karşılayarak mezkûr evrâkı takdîm etdim.

Madde 2- İstanbul ile uzlaşma mes'elesinden Ruslar fenâ hâlde kuşkuluyorlar. Bunun üzerine bizzât Çiçerin Bekir Sami Bey'in müsta'celen Türkiye'ye geçmesini teklîf etdi. Bekir Sami Bey de Bakü'den Gürcistan içinden geçebilecekse gelecek. Geçemediği takdirde tekrar Tuapse'ye avdet edecek ve buradan motorla karşıya geçecektir.

Madde 3- Bekir Sami Bey'in Moskova'dan beraberinde getirdiği bir buçuk milyon altın rubleyi sevk etmek üzere teslim aldım. Trabzon'a ve belki de bizzât getireceğim. Dört milyon yerine bu kadar ancak verdiler ve açıkdan açığa emniyet etmediklerini de ihsâs etdiler ve On Birinci Ordu'ya ilâveten Sekizinci Ordularını da Kafkas ve Gürcistan ve Azerbaycan mıntıklarında serî'an tahşîd ediyorlar.

Madde 4- Aydın Re'is ve Preveze ganbotlarının efrâdını i'âde eyliyorlar. Şahin gemisini dahi vermediler. Novorosiski ile Kırım arasındaki naklîyatlarında istihdâm ediyorlar. Yalnız Şahin'in mürettebâtını henüz ibkâ etdiler. Fakat Şahin hakkında Çiçerin'e telgraf çekdim. Ümîdim vardır ki verirler. Diğerleri hakkında hiçbir ta'limât almadığımdan bir teşebbüsde bulunmadım. Yalnız Ankara'dan alacağım ta'limât üzerine [deşifre edilememiş] ilâveten Çiçerin'e yazdım.

Madde 5- Bugünden itibâren vaz'iyet-i hâriciyemiz hakkında kesb-i emniyet edinceye kadar bize de silâh vermeyeceklerine kat'iyen kâni' oldum. Bekir Sami Bey'in fevkalâde ısrarı üzerine, daha doğrusu pek ziyâde kuşkulandıkları için büsbütün boş göndermemek üzere en nihâyet bir buçuk milyon altını Bekir Sami Bey'e verdiler.

Madde 6- Rus Hükûmeti Ermenistan'a Türkiye'den behemehâl arâzî verilerek tahdîd-i hudûd tarafdârıdır. Ve bu fikrinden şimdilik kat'iyen vazgeçmeyeceğine kâni' bulunuyorum. Büyük Millet Meclisinin bu mes'ele hakkındaki pek muhik karar-ı kat'isini son gelen posta ile gördüğümden şu nâzik zamanda gayet ma'nîdâr bir siyâset ta'kîbi îcâb eder kanâ'atindeyim. Bilhâssa Bolşevik ordularının hudûdumuza dâhil olmasını şahsım itibâriyle kat'iyen tecvîz etmem. Çünkü altı aydan beri bu ana kadar yaptığımız temâs neticesinde bu şekl-i idârenin ma'âzallah memleket ve milletimizi izmihlâle sevk etmekden başka bir neticesi olmayacağını kat'iyen arz ederim. Onun için Ermenistan mes'elesinde gayet kurnazlıkla hareket etmek ve Gürcistan'ın vaz'iyeti inkişâf edinceye kadar her hâlde elde [d]ost bulundurmamak fikrindeyim. Zât-ı âlînize ve rüfekâ-yı muhteremenize arz-ı hürmet eylerim.

Madde 7- 28/11/[13]36. Rusya'da Hey'et-i Murahhasa a'zâsından Lazistan Meb'ûsu Osman

BELGE 57: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Türkiye-Ermenistan barış görüşmeleri ve Sovyet Rusya'nın Gürcistan'a karşı yapmayı düşündüğü harekât hususlarında Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani ve Ermenistan Barış Heyeti Başkanı Hatisyan'la ayrı ayrı yaptığı görüşmelere ilişkin TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 25 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Medivani'yle yapılan görüşmede, adigeçenin Ermenistan'ı Bolşevik yapmak istediğini, asıl görevinin Gürcistan'a karşı Türkiye'yle birlikte ortak hareketi belirlemek olduğunu, Moskova Hükûmetinin Kars ve Batum'u Türkiye'ye bırakmak istediğini ifade ettiği kaydedilmektedir. Hatisyan'la yapılan görüşmede, Türkiye-Ermenistan barış müzakereleri öncesi adigeçenin

görüş ve taleplerine yer verilmiştir. Telgrafta, Kazım Karabekir Paşa'nın her iki görüşmeye ilişkin kısa bir değerlendirmesi de yer almaktadır.

Gümrü

270

25/11/[13]36

Hâriciye Vekâletine

Medivani ve Ermeni Sulh Hey'eti ile ayrı ayrı görüşdüm. Medivan[i'y]e kendilerinin tavassutu olmaksızın Ermeni Hey'etiyle görüşeceğimizi anlattım. Dostluğumuzdan ve Ermeni Taşnak Hükûmetine i'timâd edilmemesinden bahis ile dedi ki “Mukâvemete iktidârları yok. Tazyîk ediniz ki Bolşevik olsunlar. Ben çalışıyorum. Erivan'a Kızıl kıt'a getirmey[ei] bana sordular: Türkler bizimle muhârebeye devâm ederse Rus kıta'âtı bizimle de birlikde muhârebeye eder mi? Ben de cevâben dedim ki İcâb ederse belki eder. Maksadım Erivan'a Kızıl kıt'a sokarak Taşnakları devirmektir. Türklerin maksadı nedir?” dedi. Ben de cevâben dedim ki: “Sulh şerâ'itinde hükûmetimiz fikrini açık söylemiştir. Re'y-i âmm ile Ermenistan hudûdunu çizeceğiz.” Medivani Kars[ı] hakkında ne düşündüğümüzü sordu. Dedim ki: “Orasını da istatistiklerin kaydettiği seknesi kaydedecektir.” Medivani müzâkerâtda bulunamayacağından müte'essir gibi görüldü. Dedim “Bu arzu gösterdiğiniz biraz garîbdir. Zîrâ biz Rusya ile dost ve âdetâ müttefik, Ermenistan ise bilakis emperyalistlerin bir ordusudur. [BS]jiz her iki hükûmet menfa'atine bu düşmanı sulhe icbâr etdiriniz” dedim. Medivani dedi ki “An-asl vazîfem bu değildir. Zâhir halledilmesin diye bunu bahâne ederek geldim. Asıl vazîfem Gürcülere karşı müttehid hareketi tesbîtdir. Moskova Hükûmeti değil yalnız Kars'ı, Batum'u dahi menâfi'-i ticâriyesi serbest olmak şartıyla Türkiye'ye terk etmek istiyor. Biz yalnız istiyoruz ki Taşnaklarla sulh yapılmayarak behemehâl Bolşevik idâresi te'essüs etsin ve Gürcülere karşı Tiflis üzerine yürürken Türkler de Batum'u işgâl etsin. Batum havâlisindeki İslâmlar ufak bir Türk kuvvetiyle ihtilâl edeceklerinden Batum'a İngilizlerin çıkması da mümkün olmaz” dedi. Cevâben ben dedim ki “Ermenilerin Bolşevikliğinden bahsediyorsunuz. Van, Bitlis vilâyetlerini Ermenilere vermeyi Moskova teklîf ediyordu.” Medivani dedi ki: “Öyle bir fikir yoktur. Bilakis bir an evvel Şark yollarını açmak ve Kafkas mes'elesini Türklerle birlikde bitirmek düşünülüyor. Kırım'dan kuvvetlerimiz Kafkasya'ya gelmektedir. Biz yalnız İngilizlerin İstanbul Hükûmetini Ankara ile uyuşacak simâlarla teşkil ederek Ankara'da Bolşeviklere karşı cebhe almak üzere bazı teklîflerde bulunduğunu işittik. Gazetelerde gördüklerimize nazaran İstanbul, İzmir ve Adana'nın tahliyesi, Trakya'nın Türkler idâresinde muhtâriyeti husûsları Ankara Hükûmetine teklîf edilmiş.” Cevâben bunları tekzîb etdim ve her cebhede kapitalistlerle hâl-i harbde olduğumuzu anlattım. Kendisinin bu Kafkas işleri için Ankara'ya kadar da gitmek istediğini söyledi. Medivani diyor ki “Çiçerin'in Batum'a İngilizler[te] çıkarsa Kafkasya'da hâl-i harb tahaddüs edeceğini [deşifre edilememiş] i'lânâtını harekâtın istinâd edeceği [belgenin bu kısmı hasarlıdır] gösterildi. Fakat harekâta başlanacağını kat'î bilemiyorum. Yalnız biz Gürcü harbini sırf Rus kıta'âtıyla yapmak istiyoruz. Sebebi de Azerbaycanlılara karşı Gürcülerin ma'neviyâtı çokdur. Hâlbuki Rusları karşılarında görürse mes'ele çabuk hallolur. Sizin mütâla'anız nedir?” Cevâben dedim ki Sizin için zâten Azerbaycan'dan kuvvet teşkîli için fırsat budur. İngiliz ve Ermeni propagandasıyla ve ona Azerbaycan'da

şüpheli diye telkîn olunan Enver Paşa vesâir birkaç zâbit az bir zamanda kuvvetli bir ordu hâzırlayabilirlerdi. Gürcistan'daki ahâlî-i İslâmiye böyle bir İslâm ordusunun iştirâkını görmekle harekete gelir. Mes'ele de kolay hallolur. Mes'elenin başı Rusların İslâm unsurundan şübhe etmeyerek cihân inkılâbını ancak onlarla müttefikân yapabileceğini kabûl etmesindedir. Medivani dedi ki: Bu hakikat artık kabûl ediyoruz; husûsiyle İngilizlerin propagandasına rağmen Türkler bizimle bu Kafkas mes'elesini hallederse mühim bir vaz'iyet kalmaz. Her hâlde Kars, Batum mıntıkalarını Moskova Türklere terk ediyor. Filhakika Gürcülere karşı bir hareket yaparlarsa işin ciddiyetine nazaran tarafımızdan da icâbının icrâsı[nın] muvâfık olacağı ma'rûzdur.

Madde 2- Ermeni Hey'eti Re'isi Hatisyan devâmlı bir dostluk te'sisini ve hatta askerî ittifâk da yapmayı Ermeni Hükûmetinin samîmiyetle arzu ettiğini, mâzide tarafeynin yaptığı ve en son Anadolu'yu ölmüş zannıyla Sevr Mu'âhedesini[n] kendileri de imzâlâyerek hayâlâta kapıldıklarını izâhen yaşamak için Ermenistan'ın sâhilde bir limana muhtâc oldukları, bizim eski hudûdumuz dâhilinde Van, Bitlis gibi hayâlât Osmanlı Ermenilerinin âmâli idiyse de artık bununla uğraşmayarak o havâliye mensûb Ermenileri de sâhile doğru verilebilecek mıntıkaya nakliye ile artık Ermeni-Türk mes'elesini halledeceklerini ve sâhildeki limanın Batum'a yakın meselâ Atina [Pazar/Rize], Hopa olabileceği ve Kars'dan Oltu, Artvin [*deşifre edilememiş*] bir şimendifer projeleri mevcûd olduğu ve bu sûretle Türkiye dâhilden pek cüz'î veya hiç ârâzî alınmayacağını zikrettiği ve aksi hâlde Türkler gâlib vaz'iyette Ermenilere yaşayacak bir mıntika vermezlerse Ermeni milleti bugün sefil vaz'iyetten çıkmak, ölümden kurtu[r]mak için Rusların kucağına atılarak Bolşevik olacaklarını ve zâten ve Rusların esîrleri tard etmek için kendilerine mürâca'atda dahi bulduklarını, gerçi Ermenilerin Bolşevik olursa istiklâllerini gâ'ib ederek Rus hâkimiyetine geçeceğini, Gürcülerin de aynı âkıbete dūçâr olacakları ve bundan sonra Türkiye'nin yine istilâkâr ve fakat ismi değişmiş Rusya ile karşı karşıya kalacağını, hâlbuki Rusların emeli zâten İstanbul Limanı'na hâkim olmak olduğundan ve düşmanımız olduğunu îsâl etdi ve ilâveten dedi ki İngilizler Sevr Mu'âhedesini yeniden tedkîk ve tebdil edeceklerdir fakat Gümrü Mu'âhedesini neticesine bakıyorlar. Eğer bize lâzımı kadar yer verirsiniz Ermeniler görecektir. Fakat propagandaları her yerde kuvvetli olduğundan artık Türklerle behemehâl Türkiye ile İngiliz anlaşmasının mümkün olabileceği ve esâsından Türk menâfi'inin Ruslardan ziyâde İngilizlerle anlaşmasında olduğunu söyledi. Cevâben dedim ki "Türk milleti hür yaşamak hakkını silâhıyla da istihsâle karar vermişdir. Fakat bunu istihsâl için Ermenileri de mahvetmeyecektir. Zîrâ yarın müzâkerâta resmen başladığımız zaman ibrâz ettiğiniz arzularınızı tahrîren bize verib sizle böyle samîmî bir hissiyâta esâs olacak vechle sulh mu'âhedemizi tanzim ederiz. Yalnız hâricin artık siyâsî entrikalarına hâtîme verilmelidir. Her hâlde samîmî dost oluruz" dedim. Mülâkâtımızın hülâsasından anladığım Ermeniler geçid noktasındadır. Taşnak Hükûmeti hâla İngiliz bendesidir. Fakat şimdiye kadar Ermeni milletine çizdiği parlak programın suya düşdüğü ortada, hâzır-bahş mahdûd bir Ermenistan olduğu görülmediği anda Ermeniler bu hükûmeti def edecekler, Bolşevik olacaklardır. Son.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 58: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan, Ermenistan-Türkiye sınırı, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yardımı ve Türkiye'den beklentileri hususlarında Gümrü'de bulunan Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani'yle yaptığı görüşmeye ilişkin TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 27 Kasım 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, sorulan sorulara cevaben Medivani'nin, Sovyet Rusya'nın Taşnak Hükûmetine son vererek Ermenistan'ı Sovyet yapmak ve bu hususta Türkiye'nin ve Türk ordusunun onayını ve yardımını almak arzusunda olduğunu, Türkiye'ye 1914 Osmanlı-Rus sınırının teklif edilmesini, bunun kabul edilmemesi hâlinde Kars vilayeti sınırı teklifinde bulunulmasını ve bunun da uygun bulunmaması durumunda daha fazla toprak verilmesi hususunu kabul etmiş olduğunu ifade ettiği belirtilmektedir. Telgrafta devamla, Medivani'nin, Sovyet Hükûmetinin yegâne endişesinin Türkiye'nin İngilizlerle anlaşmak suretiyle kendilerine karşı cephe tutma ihtimali olduğunu, bunun gerçekleşmeyeceğinden emin olunduğu takdirde Türkiye'ye her türlü yardımın yapılacağını ve Batum'un Türkiye'ye bırakılacağını, buna karşılık Türkiye'den tek beklentisinin Türkiye'nin İngilizlerle anlaşmaması ve Türkiye'de ve İslam âleminde emperyalizm aleyhinde propaganda yapılmasından ibaret olduğunu söylediği kaydedilmektedir.

Hâriciye Vekâletine

Bugün hey'etimizi ziyâret eden Rus Sovyet Murahhası Medivani ile mütemâdiyen üç buçuk saat devâm eden müzâkere ve musâhabe netîcesi ber-vech-i zîr ma'rûzdur:

Musâhabe birkaç esâs ihtivâ ettiğiinden keyfiyetin bu sûretle kısımlara tefrîkan arzına ibtidâr olunur.

Madde [1]- Ermenistan hakkındaki nokta-i nazarlarının istifsârı üzerine Taşnakların hükûmetine nihâyet vermek ve Ermenistan'ı Sovyet yapmak ve bu husûsda yapmak istedikleri fa'âliyetler hakkında Türkiye'nin ve Türk ordusunun muvâfakat ve mu'âvenetini istihsâl eylemek emelinde olduklarını ve Ermenistan-Türkiye hudûdu için ne düşündüğü suâlîme karşı da bu bâbda aldığı ta'lîmâtı ve Moskova'nın nokta-i nazarını açıkca dermeyândan çekinmediğini çünkü bir yoldaş sıfatıyla ve kemâl-i samîmiyetle görüşdüğünü ifâde ile ibtidâ 1914 Rus hudûdunun teklîf edilmesi ve adem-i kabûlü hâlinde Kars vilâyeti hudûdunun teklîfini ve buna da muvâfakat edilmezse daha ziyâde müsâ'ade gösterilmesi husûsunun kabûl edilmiş olduğunu ifâde eyledi.

Madde 2- Medivani Sovyet Hükûmetinin yegâne endişesi İngilizlerle uyuşarak kendilerine karşı bir cebhe tutmamız ihtimâli olduğunu îzâh ve bu yolda pek müstemir propaganda yapılmakta bulunduğunu dermeyân ile böyle bir siyâsete aldanmayacağımıza emîn oldukları takdirde her türlü mu'âvenetin ifâ kılınacağından ve bütün husûsâtda tatmîn edileceğimizden emîn olabileceğimizi ifâde etdi. Bu takdîrde Batum'u da bize tevdi' edeceklerini ilâve eyledi.

Madde 3- Bu mu'âvenet ve mu'âmeleye karşı bizden ne istemek fikrinde oldukları su'âlîme cevâben kuvve-i askeriye veyahud herhangi bir cihete müteveccih bir sefer istemediklerini ve hatta bunu hatırlarına bile getirmediklerini, Türkiye'de komünizmin tatbîki gibi gayr-i tabîî bir arzusunun izhârını bile düşünmediklerini ve İslâm âleminde de bu idârenin te'sisine lüzûm görmediklerini beyân ve te'mîn etdikden sonra yegâne emel ve arzuları İngilizlerle birleşmeyerek gerek

Türkiye’de ve gerek İslâm âleminde yalnız emperyalizm aleyhinde propaganda yapmak ve propagandanın da esâret boyunduruğundan kurtularak kesb-i istiklâl eylemeleri esâslarına münhasır bulunmak husûslarından ibâret olduğunu söyledi. Gerek Kafkas vaz’iyetinin gerek husûsât-ı sâirenin ta’yini için Rus Sovyet Hükûmeti ile hükûmet-i metbû’amızın anlaşarak bütün esâsâtı tesbît ve imzâ eylemeleri icâb etdiğini ve Türkiye’nin bu arzuları ifâya muktedir olduğunu anlatdık. Cevâben arzularının bundan ibâret olduğunu, Türkiye’nin âmâl ve temâyülâtını öğrendikten sonra muktezî evrâk ve salâhiyetin istihsâl edilmesi[ni] ve husûsât-ı ma’rûza hakkında müzâkere icrâsı için gönderilmiş olduğunu söyledi. Rusya’ya karşı halkımızın beslediği takdîr ve hürmetden bahsetdik. Bu şeyin hükûmetimizle Sovyet Hükûmetinin anla[ş]masına mütevakkıf bulunduğunu tekrar eyledik. Mûmâ-ileyh bu gece telgrafla Moskova’ya arz-ı keyfiyet ederek icâb eden salâhiyeti talep edeceğini ifâde etdi.

Madde 4- Husûsât-ı ma’rûzaya nazaran re’y-i âlîlerinin emr ü iş’ârı ma’rûzdur. Fî 27/11/[13]36

Şark Cebhesi K[umandanı] ve Sulh Murahhası
Kazım Karabekir

BELGE 59: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey’in, Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa’nın Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani ve Ermenistan Barış Heyeti Başkanı Hatisyan’la yaptığı görüşmelerde sözü edilen hususlara ilişkin Ankara Hükûmetinin görüşlerini Doğu Cephesi Komutanlığına bildirdiği 29 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Gürcistan’ın seferberliği, Sovyet Rusya’nın Gürcistan’a karşı yapmayı düşündüğü harekât, Moskova Hükûmetinin Kars ve Batum’u Türkiye’ye bırakma isteği, Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk Antlaşması ve sözkonusu antlaşmanın imzalanması için Çiçerin tarafından talep edilen Van ve Bitlis vilayetlerinden Ermenistan’a arazi terki teklifi, Sovyet Rusya’nın Türkiye’ye yapacağı yardım ve Ankara Hükûmetinin Irak’taki faaliyetleri hakkında bilgi verilmektedir.

Harb raporudur.
Numero H: 462

Şifre telegram

Şark Cebhesi Kumandanlığına

Medivani ve Hatisof ile vukû’ bulan mülâkât-ı devletlerini hâkî fi 25 Teşrîn-i Sâni [13]36 tarihli telgrafnâme-i âlîleri ehemmiyetle telakkîye şâyân bazı nikât-ı nazarı muhtevî görüldüğünden Ankara Hükûmetinin bu nikât-ı mühimme hakkındaki telkînât ve temenniyâtı ber-vech-i âtî arz olunur:

9 Teşrîn-i Sâni’de başlayan Gürcistan seferberlik ve tahşîdâtının sâik-i hakîkîsi bâdî-i emirde lâyıkıyla keşf ve tahmîn edilemediği ve Tiflis’deki mümessilimiz Kazım Bey’den de o sırada henüz bir ma’lûmât alınamamış bulunduğu cihetle Tiflis Hükûmetinin şu hareketi ilk zamanlarda bittabi’ mücib-i endişe görülmüş ve bilhâssa hükûmet-i mezkûrenin ayın yirmi ikisinde ahâlîye hitâben neşrettiği heyecânâmîz beyânnâme Gürcistan kabinesinin fikr-i harbcûyânesine delîl addedilerek mevcûd endişe bir kat daha tezâyüd eylemiş idi.

Zât-ı devletlerinden son günlerde vârid olan haberlerin ihtivâ ettiği fikr-i itminân

ahîren Mümessil Kazım Bey'in gönderdiği raporlar mündericâtıyla da te'eyyüd ederek hükûmetce ahvâle daha sakin ve emîn bir nazarla bakmaya imkân ihzâr eylemiş ve nihâyetül-emr Medivani'nin zât-ı âlilerine vukû' bulan beyânâtı tahşîdât-ı mezkûrenin daha ziyâde Rusya'dan intizâr edilen bir ta'arruza karşı Gürcistan Hükûmetince müttehad tedâbîr-i askeriye mâhiyetinde bulunduğu kanâ'atini ihsâs eder gibi olmuştur. Bu keyfiyet şübhesiz mûcib-i itminân ve memnûniyet olmakla beraber Medivani'nin bir taraftan Gümrü'ye gelmekdeki vazife-i asliyesi Gürcülere karşı yapılacak bir hareket-i müttehideyi tesbît etmek olduğunu söylediği hâlde diğer taraftan Gürcistan seferinin yalnız Rus kıta'âtıyla icrâsı Moskova'da arzu edilmekte bulunduğunu beyân eylemesi arasındaki tezâd bittabi' câlib-i dikkat olmaktan hâli kalmıyor. İşte bu cihetin diğer bir mülâkâtda tavzîhini Medivani'den talep etmek sûretiyle Gürcistan hakkında Rusya'nın makâsîd-ı hakîkiyesine ve bunun icrâsına âid teşebbüsât ve tertîbâta ittlâ'a gayret buyurulduğu takdirde Türkiye ile Gürcistan arasında muhtelefün-fih olup ahvâl-i hâzıranın inkişâf-ı âtîsiyle hâsıl olacak zaman-ı müsâ'idde kat'î bir sûretde halli iktizâ eden birkaç mühim mes'elede Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarz-ı hareketini isâbet ve emniyetle ta'yîn imkânını elde etmiş olur. Moskova Hükûmetinin yalnız Kars değil Batum'u dahi Türkiye'ye terk etmek istediğini Medivani mülâkâtın bir yerinde söylediği hâlde Çiçerin Batum'un İngilizler tarafından işgâli rivâyetini protesto ederken bu limanın bir Rus limanı olduğunu ve böyle bir işgâl teşebbüsünün Rusya'ca sebep-i harb addedileceğini ileri sürmekte be'is görmüyor. Münâza'un-fih mesâ'ilin Türkiye ve Rusya menâfi'ine muvâfık bir şekil ve sûretde halliyle Kafkasya'da tarafeyn için hâlen ve âtiyen emîn ve müstakar bir vaz'iyet ihdâsı be-gâyet matlûb ve mültezim olmasına ve Ankara ile Moskova arasında serî ve mutarrid bir şekilde muhâberenin imkânsız bulunmasına nazaran bu mesâ'ilin zât-ı devletleriyle Medivani miyânesinde tezekkür ve halli için Gümrü müzâkerât-ı sulhiyesi pek münâsib bir fırsat teşkil ediyor.

Muhâdenet Ahidnâmesi'nin esnâ-yı müzâkerâtında hiçbir kayd-ı ihtirâzî dermeyân edilmemiş iken imzâsı sırasında Çiçerin tarafından şart-ı kat'î mâhiyetinde serdedilmiş olan terk-i arâzî teklîfini red sadedinde tahrîr ve Çiçerin'e tebliğ edilmek üzere Moskova'da Bekir Sami Bey'e irsâl edilmiş olan ve mündericâtı zât-ı devletlerince ma'lûm bulunan mufassal telgrafnâmenin mahalline vusûlüne ve başmurahtığımız olmaktan ziyâde Şimâlî Kafkasya umûruyla bilfi'îl meşgûl bulunan Bekir Sami Bey'in Moskova'da bulunduğuna dâir kat'î bir ma'lûmât alınamamış olması ahvâl-i hâzırada musîb bir hat-ı hareket ittihâzını hükûmetce mûte'assir kılıyor. Lazistan Meb'ûsu Osman Bey ahîren Tuapse'den gönderdiği bir telgrafnâmede Bekir Sami Bey'in Moskova'dan yine Kafkasya'ya geçmekte olduğunu işitmesi üzerine gerek mezkûr îzâhnâmeyi ve gerek Ermeni ihtilâfında Rusya'nın tavassut teklîfine verdiğimiz cevâbnâmeyi müşârun-ileyhe yetiştirmek üzere Armavir'e bir sâ'î i'zâm ettiğini ve Novorosiski'ye gönderdiğimiz Şahin Vapuru'nu esliha ve mühimmât tahmîl ve sevki için Tuapse'ye celbe teşebbüs ettiği hâlde emr-i âhire değin Türkiye'ye esliha ve mühimmât nakliyâtı Moskova'dan men' edilmiş olduğu beyânıyla me'mûrîn-i mahalliye tarafından vapurun hareketine muhâlefet edildiğini iş'âr ediyor.

Muhâdenet Ahidnâmesi imzâ olunsun olunmasın mümkün olan mu'âvenetin ve bilhâssa esliha ve mühimmât sevkîyatının devâm edeceğini Üçüncü Enternasyonal'in bir kararını icrâ zımında gerek Çiçerin ve gerek Lenin evvel ve âhir va'ad ve te'mîn etmiş oldukları hâlde sevkîyatın birden bire kat'ı bittabi' pek

şâyân-ı nazar bir ma'nâ ve mâhiyetde gör[üt]memek kâbil değildir. Bu hareket-i ric'iyenin Ermenistan'daki harekât-ı askeriyemiz netâyîciyle alâkası olabileceği gibi Medivani'nin zât-ı sâmililerine dediği vechle İngilizlerin İstanbul Hükûmetini Ankara ile barışdırmak için vâki' olduğu rivâyet edilen ve Bolşeviklere karşı gûyâ Anadolu'da da bir cebhe teşkîli maksadını istihdâf eden teklîfleriyle münâsebeti vârid-i hâtır olabilir. Rusya'ca daha ziyâde mûcib-i hassâsiyet olduğunu zannettiğim bu ikinci şık hakkındaki tezkîb-i âlîleri pek münâsib ve musîb ise de bu cihet hakkında Moskova'yı Medivani vâsıtasıyla bir kat daha te'mîn etmek lüzûmu da kâbil-i inkâr değildir. Fîlvâki' İstanbul'da ekseriyet-i erkânı Anadolu'ya kalben tarafdâr erbâb-ı nâmûs ve hamiyetden olmak üzere bir kabinenin mevki'-i iktidâra getirildiği bir emr-i vâki'dir ve bu kabinenin İngilizler tarafından bizimle bir 'itilâf teşebbüsüne sevk edilmiş olması da pek muhtemeldir. Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Misâk-ı Millî'de tesbît edilen esâsât hâricinde hiçbir sulh kabûl etmeyeceği ve emperyalist ve kapitalist devletlerle mücâdelesinde Rusya Cumhuriyeti'yle birlikte hareketten geri kalmayacağı hakkındaki beyânât ve te'mînât-ı kat'îyesinden hiçbir sebep ve bahâne ile dönmeyeceği de bir emr-i bedîhîdir. Binâenaleyh erkânı miyânında Ankara Hükûmetine hulûs-ı kalble tarafdâr birkaç zâtın dâhil bulunduğu bir kabinenin mevki'-i iktidâra gelmiş olması keyfiyetinin Rusya Cumhuriyeti'ni meslek ve maksadımız hakkında şübheye düşürecek bir mâhiyetde telakkîsi bittabi' doğru olamaz. Rusya Şûrâlar Hükûmetinin İngiltere ile ticarete âid bir sûret-i tesviye akdettiği hakkında Loyd Corc'un [Lloyd George] ahiren parlamentoda vukû' bulan beyânât-ı resmîyesi Rusya'nın makâsıd-ı hakîkiyesi hakkında bizi zerre kadar şübheye düşürmemişti. Bu hakâyıkı Medivani'ye mûcib-i itminân ve kanâ'at olacak sûretde bi'l-izâh Muhâdenet Ahidnâmesi'nin bilâ-kayd ü şart imzâsına ve mu'âvenet-i mev'ûdenin kemâfissâbık devâm-ı icrâsına hükûmet-i metbû'asını iknâ'a mûmâ-ileyhi imâle husûsunda bezl-i makderet buyurmaları bilhâssa müsterhamdır. Bize zâten hafî bir sûretde yapılmakta olan bu mu'âvenetin kat'ı İngiliz-Rus münâsebâtını ıslâh etmeyeceği fakat Türkiye'nin ve dolayısıyla âlem-i İslâm'ın Rusya'ya olan temâyülünü kesredeceği bedîhîdir.

Rusya Cumhuriyeti'ni alâkadâr etmek husûsunda başkaca i'tinâ edilecek mühim bir nokta da İngilizlerin gerek Irak'da ve gerek İran'da vukû' bulan istihzârât-ı askeriyeye ve harekât-ı muhtemele-i harbiyeleridir.

Ankara Hükûmetinin mühim teşebbüsât ve mesâ'îsi eseri olarak makarrı Necef olmak üzere Irak'da emir ve ta'lîmâtımıza teba'an icrâ-yı fa'âliyet eden bir Hükûmet-i Arabiye te'essüs etmiştir. Gerçi İngilizler de kendilerine para mukâbilinde tarafdâr ederek elde ettikleri birtakım ... eşrâfdan mürekkebe Bağdad'da diğer bir Hükûmet-i Arabiye teşkîl edib birincisinin icrâatına bu sûretle mukâbeleye hâzırlanmakta iseler de Türkiye Hükûmeti ol havâlfide hâiz olduğu nüfûz ve mukadderât-ı milliyeleri hakkında verecekleri karara ri'âyet edeceğine dâir Iraklıların ekseriyetine ve bilhâssa aşâyir halkına ilkâ ettiği emniyet ve i'timâd sâyesinde mevki'e hâkim olduğundan biri Deyr-i Zor ve diğeri Musul istikâmetinde olmak üzere ihzâr etmekte olduğu harekât-ı askeriyeye ile İngiliz ve Fransızları oralarda istikrârdan men' edeceğine kaviiyen ümidvâr bulunuyor.

...

Fî 28 Teşrîn-i Sâni sene 1336

Ahmed Muhtar

[Derkenar] *Kapadım fi 29 minhü*

BELGE 60: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Medivani'nin bütün Kafkas sorunlarını çözerek Türkiye ile Sovyet Rusya arasında bir dostluk kurulmasının ve Türkiye'nin gücünden yararlanarak Ermenistan ve Gürcistan'ı sovyetleştirmenin esaslarını araştırmakla meşgul olduğuna dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 4 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Batum başta olmak üzere Sovyet Rusya'nın Kafkas politikasına yer verilmektedir.

115

Sivas

4/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

C. 29-30/11/[13]36, 2624 şifreye.

1- Medivani bütün Kafkas mesâ'ilinin halliyle Ruslarla aramızda muhâdenet te'sisi, bizim kuvvetimizden istifâde ile Ermeni ve Gürcistan'ı Sovyet yapmak esâslarını taharrî ile meşgûldür. Ermenistan'ı biz ezince Sovyet kıta'âtı serbestce Ermenistan'a girebildiler. Aynı vaz'iyeti Gürcistan'a karşı kullanmak istiyorlar. Sovyet kıta'âtı cihân efkârı karşısında mes'ûl olmamak için evvelâ bir sebep ve bahâne buluyorlar. Sonra istilâyâ başlıyorlar. Gürcüler için de böyle esbâb taharrî etmektedir. Nitekim Batum'a Antanta'nın çıkması pek güzel bir sebep olacaktır. Olmazsa bizimle Gürcüler arasında yapılacak sulhü işkâle çalışacaklar. Bir taraftan da Gürcistan'da tahrikâtda bulunacaklardır. Gürcistan'a karşı hareketde İslâm kıta'âtı bulunması mahzûrunu Azerbaycan kıta'âtını düşünerek söylemiştir. Gürcüler Ruslardan yılgın hâlde Azerbaycanlılara mukâvemet ederler diye ictinâb ediyorlar. Yoksa bizim mu'âvenetimiz olmadıkça yalnız başlarına pek işe girişmek istemiyorlar.

2- Batum'u bir taraftan bize va'ad etmek diğer taraftan Çiçerin'in Batum'a bir Rus şehri demesi her tarafa karşı îcâbı vechle hareket edebilmek üzere elastiki bir sözdür. Ma'a-hazâ Ruslar Batum'u bize hakîkaten ver[il]ebilmek için Gürcistan'da Sovyet idâresi te'sis etmeli ve Kafkas işleri halloluncaya kadar Antant'ın bir teşebbüsü de görülmemelidir. Yoksa hâlen Batum[un] yok yere birleşmemize bir felâket getirebilecek mâhiyetinde bir hedef olduğu kanâ'atindeyim. Gürcülerle hudûdumuzun nasıl olması hakkındaki mütâla'a-i âcizî derdest-i arzdir. 4 Kânûn-ı Evvel sene [13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 61: TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Sovyet Rusya'nın Kafkas politikası, Türkiye'nin İngilizlerle anlaşmak suretiyle Bolşevikler aleyhine hareket ihtimalinin olup olmadığı, Ermenistan-Türkiye ilişkileri, Kars'ın Türkiye'ye aidiyeti ve Gürcistan hususlarında Azerbaycan Dışişleri Bakanı Mirza Davud Hüseyinov ve TBMM Hükûmeti nezdine temsilci olarak atanan Behbud Şahtahinski'yle yaptığı görüşmeye dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 27-28 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

Trabzon
27-28/11/[13]36

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

Dün gece Azerbaycan Hâriciye Nâzırı, Moskova nezdinde pek makbûl ve sâdık komünist olan Mirza Davud Hüseyinof, Ankara'ya mümessil olarak gidecek olan Behbud Şahtahtinski ile uzun ve mahrem bir mülâkât yapıldı. Müttekâbil bir çok şeyler mevzû bahis oldu. Bunları sırasıyla arz edeceğim. Fakat en mühimlerini tercihan yazıyorum. Bolşevikler Türk ve Ermeni harekât-ı harbiyesi[ni] hal ve te'lif için tavassut edeceğinden Behbud'la Medivani Şark Cebhesi Karârgâhına, Yoldaş Legran tekrar Erivan'a gidecektir. Kars ve havâlisinin işgâlini ve Türk ordusunun muvaffakiyatını mazlûm olan âlem-i İslâmiyeti emperyalizmden kurtarmak hakkındaki Rus ve Türk müşterek gâyesine hâdim gördüler. Ancak istimzâc sûretiyle sordular ki: Acaba Türkler Ermeni ordusunu terbiye ve Taşnakları te'dib edince tekrar Kars Kal'ası'nı mahallî halk idâresine terk ile çekilecek mi? Çünkü Ermenistan'da artık bir halk şûrâ hükûmeti teşkil etmesi ve Sovyet ahvâl-i idâresi kabûl ve tatbik edilmesi hâlinde Türkiye için bir tehlike kalmayacağı ve meselâ icâb ederse Kızıl kuvvettenden bir mikdârı Erivan'a gönderilirse Ermenistan âsâyışine kâfi gelib Türkler ve İslâmlar için hiçbir endişe olmayacağı fikrinde bulundular ve cevâben ve kat'î bir lisân-ı mü'essirle dedim ki "Burası Türkler için bir kilitdir ve Kars havâlisi Türk'ün öz mâlikânesidir. Kars havâlisi yalnız Türk ve İslâm'dır. Bolşevikler ve Çiçerin bile bu husûsu kabûl ve tasdik etmişdir. Bu vilâyetin bütün İslâm ve Türk muhâcirleri Anadolu'dan, Gürcistan'dan, Azerbaycan'dan her taraftan bütün kış felâketine rağmen şimdi Anadolu kucağına geliyor, yerleşiyorlar. Ermenistan'ın şekl-i idâresi ne hâlde olursa olsun Kars havâlisiyle alâkadâr münâsebetleri yoktur. Kars Türkiye'nin mühim bir kal'asıdır ki Kafkasya âsâyışinin muvâzeneti büsbütün bu şedîdü'l-mihâl sözlerden sonra sâkıt olub da ne sizler ve ne de Rusya'nın komünist ahâlî için hiçbir vehle böyle bir teklif ve mütâla'ayı hükûmetimizin kulağına konmasın. Bu su'âlleri revâbit-ı kat'îye-i samîmâne ile kâbil-i te'lif bulamıyorum" dedim. Mütâla'amı kabûl ile söylediler ki eski Rusya'nın hudûdları dâhilinde ancak hakîki ve Sovyet Şûrâ İdârelerinin hükûmrân olması komünist esâsâtına olub (Türkiye'nin esâsâtına olub) Türkiye ise bugünkü hâliyle bir halk hükûmeti ve Rusya ile birlikde Sovyet Şûrâ İdâresini kabûl ve tatbik etmediği cihetle Kafkaslardaki esâs nokta-i nazara tezâd teşkil eylediğini söylediler. Bendeniz de cevâb-ı reddi pek kat'î bir ifâde ile verdim.

Madde 2- Dün Sefir Şeyman'ın pek araştırdığı vehle Rus ittifâkına olan derece-i sadâkatimizi ve İngilizlerin vâsi' mevâ'idi karşısında İngilizlerle sulh edib Ruslardan ayrılmak ve hatta İngilizlerce Erivan, Azerbaycan, Dağıstan ver[il]mek sûretiyle Bolşevikler aleyhine hareketimizin imkânı olub olmadığı[nı] [sonra sordu]. Memleketimiz için bu sıra tehlikeli hâllerin arkasından koşacak tek bir ricâlimiz mevcûd olmadığını ve bütün selâmeti Şark'da Sovyet Rusya'nın ittifâkında aradığı cihetle Sovyet Rusya ile müttekâbil hürmet ve muhabbetlerimiz bâkî kaldıkça böyle mülâhazaların asla yeri olamayacağını tekrar tekrar söyledim.

Madde 3- Sefir ile görüşerek Gürcüleri Bolşevik ittifâkına katmanın imkânı ve ma'a-hazâ tamamıyla İngiliz kucağına atmak için Türkiye'nin Batum ve havâlisinde Gürcistan'ı ağır teklif karşısında bulundurmamak elzem olduğu[nu] ehemmiyetle söylemişdir.

Ermenistan aleyhinde[ki] hareketimiz[in] esbâb-ı meşrû'asını ta'dâd etdim.

Fikrime iştirâk etdiler. Ve artık Ermeniler için Van, Bitlis, Muş, Erzurum gibi Türk Müslümân olan yerlerin [*deşifre edilememiş*] Ermenistan'ın hayalleri arkasında koşmamak lâzım geldiğini söyleyince buna da iştirâk etdi ve güldüler ve Türk ordusu[nun] gûyâ Azerbaycan'ı, Dağıstan'ı Bolşevikler aleyhine kaldıracığını ve gûyâ ordunun bundan sonra Gürcistan'ı imhâ edeceğini, bu havâlîdeki cereyânlar aleyhine propaganda neşrediyorlar ve bununla hem Bolşevikleri ve hem de Gürcüleri aleyhimize hâzırlamak istiyorlar. İcâbı yapılmışdır. Batum ve hudûdlar hakkında kat'î cevâb irâ'e etmeyen Gürcü Hükûmeti ve onun matbû'âtı te'mînât-ı kaviyyemize rağmen heyecan ve telâşdan âzâde değildirlir.

Mümessil Kazım

BELGE 62: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gümrü'ye gelen Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin tam yetkili Olağanüstü Temsilcisi Behbud Şahtahtinski'yle Sovyet Rusya ve Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yönelik siyaseti hakkında yaptığı görüşmeyi TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 27 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Şahtahtinski'nin, Türk ordusunun yalnızca Sarıkamış'ı alacağı düşünülürken Gümrü'nün de işgal edilmesinin Sovyet Rusya'yı şüphe ve endişeye düşürdüğünü, Sovyet Rusya'nın Elviye-i Selase'yi Türklere iade etmeye razı olduğunu, Ermenistan ve Gürcistan'da Bolşevikler iktidara gelirken Türklere kendi aralarında çıkacak bir anlaşmazlıktan korktuğunu, Türkiye'yle bir antlaşma imzalanmasını istediğini ve Türkiye'den bir Sovyet idaresi tesisini talep etmediğini ifade ettiği kaydedilmektedir.

Aded 395

27/11/[13]36

Hâriciye Vekâletine

Gümrü'ye gelen Azerbaycan İctimâ'î Şûrâ Cumhuriyeti'nin salâhiyet-i kâmileyi hâiz Fevkalâde Vekîli Behbud Şahtahtinski ile görüşdüm. Mûmâ-ileyhin beyânâtı şöyledir: Türk ordusunun yalnız Sarıkamış'ı işgal edeceği zannedilirken Gümrü'yü dahi işgal etmesinden Ruslar pek ziyâde şübhe ve endişeye düşdüler. Bu hareketi[n] İngilizlerle anlaşma netîcesi, Azerbaycan'ı istilâ mukaddimesi zannetdiler. Rusya Sovyet Hükûmeti Elviye-i Selâse'yi Türklere i'âdeye râzıydı. Şimâlinde dahi hudûdun Aras olmasına râzıdır. Şahtahtı mıntıkasında dahi Büyük Vedi Erivan'a pek yakın olduğundan Ermenilerde kalmak üzere hudûdun Sadarak civârından geçmesi ve Şahtahtı ve Nahçıvan mıntıklarının şimdilik Türklere kalması ve sulh-ı cihân takarrür edince ârâya göre netîce[nin] takarrür etdirilmesi pek muvâfık olur. Her hâlde şimdiden Azerbaycan'a terk edilmemesini çünkü Azerbaycan malının kolaylıkla başka tarafa devri kolaydır. Ruslar son zamanlarda bütün İslâmlara karşı hüsn-i mu'âmeleyle başladılar ve Azerbaycan'a Avrupa'nın yaptığı gibi bir istiklâl-i tâtme verdiler. Lenin Eylül evâhîrinde hafî bir celsede irâd ettiği nutukda 'Rusya Şûrâlar Hükûmeti düşmanlarını mahzûn ederek, bir kısmını mahvederek gâlib vaz'iyete girmişdir. Şimdi iş Şark'a teveccüh ediyor. Şark ya İngilizlerin ya Şûrâ Hükûmetinin mezarı olacaktır. Türklere hangi tarafın ittifâkına geçerse gâlebe o tarafda kalacaktır' demişdir. Bugün Türklere İngilizlerle sulh akdinin üç şekilde olacağını tasavvur ediyorlar. Biri İngilizler ile müttefikane Rusya aleyhine: Meselâ İngilizler Azerbaycan'ı Türkiye'ye va'ad edebilir. İkincisi: Bir hareket ittifâkı olmaz fakat Türklere İngilizlere karşı İslâm

âleminde aleyhlerine propaganda yapılmasına mâni' olacaklarını va'ad ederler. Bu da Ruslar için pek zararlıdır. Zîrâ Enver, Cemal vesâir kardaşlarının başladıkları propagandalar Anadolu Hükûmetinin aksi i' mâlâtıyla te'sirsiz kalır. Üçüncü şekil hiçbir tekellüfî olmayarak alelâde bir hâldir. Bundan o kadar endişe etmiyorlar. Çünkü Ruslar da İngilizler[le] sulh akdi için teşebbüslerde bulunmuşlardır. Ezcümle Kırım muzafferiyetinden ve Garb cebhe işini ikmâl ettiklerinden nâşî bir kısım ordularını terhîs edince memleketlerine giden askerlerin yokluk içinde kalarak aksi inkılâbî olmamak için, Rusya'ya muktezî eşyânın girmesi için sulhü arzu ediyorlar. Ermenistan ve Gürcistan haklarında Rusların düşündüğü Kırım muvaffakiyetine kadar onların Sovyet olması değildir. Çünkü Azerbaycan'da za'îf olduklarından Sovyet olurlarsa oralara kuvvet gönderemeyecekler ve hâkim olamayacaklardı[r]. Hâlbuki şimdi Kafkasya[ya] şimâlden kuvvet celbetmeye başlamaları ve Sovyetlerin Ermenistan hareketi artık bu hükûmetlerin Bolşevik olmaları kararını verdirmiştir. Fakat Türklerle bir anlaşmazlık husûlünden pek korkuyorlar. Bu husûsda Türkleri tamamıyla tatmîn ederek işe başlamak istiyorlar. Türklerin Ermenistan'dan emîn olmaları için Sovyet olacak Ermenistan'ı iki kırmızı fırka ile işgâl etmek istiyorlar. Türklerle bir ittifâk akdini de istiyorlar. Medivani'nin bu işin Gümrü'de yapılması arzusunu muvâfık bulmuyorum. Çünkü İran'da Küçük Han'ı idâre edemediğinden gözden düşmüş idi. Şimdi 'Türklerle mu'âhede yaptım' diye mevki'ini sağlamlaştıracığından bu işi kendi muvaffakiyeti gibi gösterir. Binâenaleyh burada bilâkis Ermeni mes'elesi halledilir. Fakat Ruslarla esâsî mu'âhede tanzîmini Moskova'da Sovyet ekâbiriyle yapmalıdır ki sağlam olsun. Türkler Ruslarla ne kadar dost olursa Azerbaycan ve İslâm âlemi o kadar hür olacaktır. İngilizler tarafına geçerseniz biz mahvoluruz. Ruslar Azerbaycan bizim hayât ve memâtımızdır, oranın idâresi behemehâl Sovyet kalır fakat ne Türkiye ne de İran'dan bir Sovyet idâresi talep etmeyiz ve karışmayız diyorlar. ...” Bu kadardır. Arz eylerim. Son.

Sark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

[Derkenar] *Behbud Bey Şahtahinski'yi sulh devâm ettikçe yanında bulundurarak kendisinin kuvvet ve ma'lûmâtından Hey'et-i Murahhasamızın istifadesi muvâfık görülmüş ve kendisin[ein] müreffehen orada muhafazası ve hârice karşı nüfûzunun tezyidine himmet edilmesi.*

BELGE 63: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Behbud Şahtahinski ile yaptığı görüşmeden bahisle Sovyet Rusya'nın Ermenistan ve Gürcistan'da vaktinden önce Bolşeviklik istememesinin nedenlerine dair değerlendirmesini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 29 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

29/11/[13]36
464

Harb raporu

Hâriciye Vekâletine

27/11/[13]36 tarihli Behbud Bey Şahtahinski ifâdesinde Rusların Ermenistan'da ve Gürcistan'da vaktinden evvel Bolşeviklik istememeleri kuvvet sevk edemeyeceklerinden değil, erzâk sevk edemeyeceklerindenmiş. Bolşevikliğin

girdiği yerde kaht ü galâ başlıyor diye propagandalar pek ziyâde olduğundan Ermenistan ve Gürcistan Bolşevik olursa hâriciden bir şey gelmeyecek. Ruslar da göndermeyince tahassul edecek kaht ü galâ Bolşevikliğin Şark'da pek fenâ telakkî olunacağını bildiklerinden imiş. Bendeniz bunu bir bahâne görüyorum. Ermeni ve Gürcüler Bolşevik olunca Rusların boyunduruğuna gireceklerini [deşifre edilememiş] Ruslar da Kafkasya'da za'if olduklarından fi'ilen bir şey yapamıyordu. Vrangel'in imhâsından sonra Kafkasya'ya kuvvet sevkine ve bu sûretle planlarını tatbîke başlayacaklarını tabî'î gördüğümü arz eylerim.

29/11/[13]36

Ş[ark] C[ebhesi] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 64: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Türkiye ile İtilaf Devletleri'nin Bolşevikler aleyhinde anlaşacakları hakkındaki Moskova Telsiz Telgraf İstasyonu'nun tebliğini ve konuya ilişkin değerlendirmesini TBMM Başkanlığına ve Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 29 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

Aded 511

29/11/[1]336

Hâriciye Vekâletine
Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Moskova Telsiz Telgraf İstasyonu'nun 27/11/[1]336 tebliğinde ve Helgrat[?] gazetesinin neşriyatından olmak üzere aynen şunlar bildiriliyor.

[1-] Şark-ı Karîb yakın zamanda Antanta ile Mustafa Kemal Paşa Bolşevikler aleyhinde ittifâk edeceklerdir. Garb'da Bakü gazlarından istifâde için çalışıyorlar. Antant bu maksadla Şark-ı Karîb mes'elelerini müzâkereye koyarak Mustafa Kemal Paşa Hükûmetini tasdik etmek fikrindedir. Ve bunun için zarâr ve ziyân vermeyecektir. (verilecektir-verilmeyecektir)? [belgede aynen]

2- Vaz'iyet-i hâziramızın şekil ve cereyânı da vesîle ittihâz edilerek Antanta'nın Anadolu ile uyuşacağı hakkında son zamanlarda tevâli eden neşriyatın Sovyet Rusya mahâfilinde hâsıl edecek te'sîrâtı izâle edecek, aynı zamanda düşmanlarımızı da büsbütün ümitsizliğe düşürecek vechle kararlaştırıyorlar. Ermenistan'daki zâyî'âtını dahi telâfi etmek istiyorlar. Buna mukâbil Bolşevikleri Bakü'den çıkarmayı talep edeceklerdi. Londra'da yakında konuşulacak olan Şark mes'eleleri anında Rusya ve Yunanistan[ın] işgâl ettiği yerler hakkında görüşmeleri münâsib sûretde bir tekzîb ile keyfiyetin i'lânı ve bilhâssa Ankara'daki matbû'âtın neşriyatında pek ziyâde dikkat lüzûmunu başkaca arz eylerim.

3- Büyük Millet Meclisi Riyâsetine ve Hâriciye Vekâletine yazılmıştır. Fî 29/11/[1]336

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 65: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığundan, Moskova Telsiz İstasyonu'nun Türkiye'nin İtilaf Devletleri'yle anlaşmakta olduğuna dair tebliğine yanıt olarak Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 30 Kasım 1920 tarihli telgraf. Sözkonusu yanıtın TBMM Hükûmeti Bakü Temsilcisi Memduh Şevket Bey'e ve Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e de iletilmesi istenen telgrafta, İngilizlerin Türkiye ile Sovyet Rusya'nın arasını açmak için her türlü vasıtaya başvurduğu, ne İtilaf Devletleri ne de İstanbul Hükûmeti tarafından Türkiye'ye herhangi bir barış teklifi yapıldığı, bu tür haberleri çıkaranların İtilafçıların ücretli propagandacıları olduğu belirtilmekte ve Türkiye ile Sovyet Rusya'nın arasını açmaya yönelik uydurulan bu tür haberlerin kesin bir dille yalanlanması istenmektedir.

Hâriciye Vekâleti

U: 853

H: 474

30/11/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığına

Madde 1- Moskova Telsiz İstasyonu'nun İtilâfçılarla anlaşmakta olduğumuza dâir keşide ettiği telgraflardan bâhis 29/11/[13]36 tarihli iki aded telgrafnâme-i âlîleri alındı. Cevâbımız ikinci maddededir, mezkûr maddenin Kazım ve Memduh Şevket Beylere en serî' vâsita ile îsâli müsterhamdır efendim:

Madde 2-

Gümrü'de Türkiye Sulh Hey'et-i Murahhasası Re'îsi Kazım Karabekir Paşa'ya
Bakü'de Türkiye Mümessili Memduh Şevket Bey'e
Tiflis'de Türkiye Mümessili Kazım Bey'e

Her taraftan gelen haberlerden anlaşıldığı vechle İngilizler Bolşeviklerle bizim ve âlem-i İslâm'ın arasını açmak için bilcümle vesâ'ite mürâca'at etmektedirler. Buna muvaffak oldukları takdirde her iki kitleyi ayrı ayrı ezebileceklerini ümîd ediyorlar. Bu maksadla tasnî' edilen şâyi'ât miyânında İngilizler tarafından Azerbaycan'ın bize va'ad edilmesine mukâbil Kafkasya'da Bolşeviklere karşı cebhe te'sîsini ta'ahhüd etmiş olduğumuz ve buna mümâsil daha birtakım erâcîf vardır. Deverân etmekte olan bu kabîl rivâyâtı derhâl elinizdeki bilcümle vesâ'itden istifâde ederek ve en kat'î bir lisânla tekzîbe me'zûn ve me'mûrsunuz.

İngiliz, Fransız ve İtalyanlar tarafından ne doğrudan doğruya ne de İstanbul'da mevki'-i iktidâra getirdikleri hükûmet vâsıtasıyla bize karşı hiçbir sulh teklîfi vâki' olmamışdır. Bu kabîl havâdisleri çıkaranlar mezkûr hükûmetlerin ücretli propagandacılarıdır. Bu şâyi'ât belki de Adana'da Fransızların her sıkışınca dinlenmek ve yeni kuvvet celbetmek için vakit kazanmak arzusuyla mütâreke talep etmelerinden ve bu maksadla birkaç kişiyi sevâhilimize göndermelerinden neş'et etmektedir. Fakat bu kabîl teşebbüsâtın cümlesine cevâbımız sadece Fransızların memleketimizden çıkıp gitmelerini talep etmekden ibarettir. Diğer taraftan kendilerine Ankara Hükûmetinin mümessil veya murahhas süsünü veren bizce tamamıyla mechûl bazı kimseler İstanbul'da İngiliz ve Fransız mahâfilîyle müzâkerâta girişib aralarında birtakım mukarrerât ittihâz etmektedirler. İşbu mükâlemâtı mahâreti ma'lûm olan İngiliz propagandası her tarafa işâ'a edib Ruslarla aramızı açmak için bunu bir âlet makâmında kullanmak istiyor.

Mes'ele bundan ibâret olub Türk milletinin kendi hayâtına kasetmiş olan emperyalistlerle müştereken hareket edebileceği zannını birçok mahâfile ilkâya muvaffak olan İngiliz dessâslığına hayret etmemek elden gelmez.

BELGE 66: TBMM Hükûmeti Dışışleri Bakanlığından, Türkiye'nin İngilizlerle anlaşış Sovyet Rusya'ya karşı savaşıcağına dair bir tebliğde yer alan haberin asılsız olduğuna, Türkiye ile Sovyet Rusya birbirleriyle anlaşmadan hareket ettiğı takdirde birçok yanlış anlaşılmanın meydana gelmesinin doğal olduğuna, bu nedenle Sovyet Rusya'yla Kafkas meseleleri hakkında derhâl müzakerelere girişmenin pek yararlı olacağına dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 2-3 Aralık 1920 tarihli telgraf.

Hâriciye Vekâleti

496

2-3/[H12]/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığına

Madde 1- Moskova Telsiz Telgraf İstasyonu'nun tebliğleri Ankara merkezince hem bizim me'mûrumuz hem de bura Rus Hey'et-i Sefâretine mensûb bir Rus me'mûru tarafından ahzedilmekde ise de 26, 27, 28 tarihlerinde İngilizlerle uyuşub Ruslara karşı harb edeceğimize dâir bir fikraya tesâdüf edilmediğı gibi bura Rus Sefâret Hey'eti dahi mürâca'atımız üzerine böyle bir şeyin vukû'una ihtimâl vermediğini ve bunun belki Erivan, Tiflis veyahud sâir bir İ'tilâf merkezi tarafından yapılmış olacağını beyân etdi. Her hâlde bu bâbda gerek Medivani, gerekse Kazım Bey ve Tiflis Bolşevik Sefiri vâsitasıyla tahkîkât-ı amîka icrâsı ve mes'elenin aslı olduğu takdirde bu gibi şeylerin müşterek gâyemize ne kadar muzır olduğunun mûmâ-ileyhe bi'l-îzâh Moskova'ca münâsib bir sûretde keyfiyetin tekzîb etdirilmesine himmet buyurulması.

Madde 2- Ruslar ve biz yekdiğerimizle anlaşmadan hareket ettiğimiz takdirde arada birçok sû-i tefehhümlerin hâsıl olması ve gâyet mâhir ve dessâs olan İngiliz siyâsetinin bundan istifâdeye kalkışması tabî'î bulunduğundan derdest-i icrâ olan sulh müzâkerâtı müstesnâ olmak şartıyla hâd bir devreye giren Kafkas mesâ'ili hakkında derhâl müzâkerâta girişmenin pek fâ'ideli o[la]cağı zannındayız. Bu husûs hakkında Medivani'nin nazar-ı dikkati celbolunub kendisinin veyahud diğeri bir zâtın Moskova'dan salâhiyet alarak Kafkasya'da siyâset-i müşterekimizin hutût-ı esâsiyesini kararlaştırmak üzere zât-ı devletleriyle müzâkerâta başlaması için teşebbüsât-ı lâzîmede bulunulması mercûdur efendim.

... [Belgenin son maddesi "Ermenistan İle İlişkiler" bölümündeki 51. belgeye cevap olarak yazıldığından söz konusu madde Belge 52 olarak "Ermenistan İle İlişkiler" bölümüne alınmıştır.]

BELGE 67: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükûmeti Dışışleri Bakanlığının talimatı üzerine Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkileri bozmak için çevrilen entrikalara ilişkin yaptığı resmî açıklamanın bir suretini adıgeçen Bakanlığa iletteğı 21 Aralık 1920 tarihli telgraf.

Kars

Ankara Hâriciye Vekâletine

İş'âr-ı âlîlerine tevfikân Tiflis'de mümessilimiz Kazım Beyefendi tarafından matbû'ât ile Fransızca ve Rusça olarak neşredilmiş olan resmî tebliğ'in Kazım Bey'den alınan Türkçe ve Fransızca [*buraya alınmamıştır*] sûreti aynen zîrde arz olunur. 21/12/[13]36

Kazım Karabekir

* * *

Sûret

Anadolu ile Sovyet Rusya'nın münâsebât-ı dostâne ve samîmânesinden pek ziyâde kuşkulanan düşmanlarımız bu kuvvetli düğüm noktasını çözmek için her türlü entrikalara mürâca'atda kusur etmiyorlar. Taşnak Hükûmeti yıkıldıktan sonra şimdi de Azerbaycan istilâsı gibi bazı hayalleri Türkiye'ye isnâd ederek Rusya ile aramızı açmak istiyorlar. Biz Ermenistan ile sulh yaptık. Binâenaleyh Azerbaycan hakkındaki bu bedhâhâne propagandalar kendiliğinden tezkîb edildi. Anadolu bütün milletlerin serbest ve müstakil inkişâfını dilediği gibi Azerbaycan Hükûmetinin de inkişâf ve istiklâlini temennî eyeriz. Binâenaleyh Sovyet Rusya ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti arasında vukû' bulacak bir konferansın bu iki hükûmet arasında daha memnûniyet-bahş netîceler vereceğinden emînim. Sovyet Rusya ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti arasındaki münâsebât-ı dostânenin pek samîmî olduğunu[π] ve böyle dedikodu cereyânlar[ın]dan tamamıyla uzak olduğunu resmen beyâna salâhiyetdârım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Gürcistan Mümessili
Kazım

BELGE 68: *TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Kafkasya'da Bolşevikliğe karşı bir cephe kurulmasını teminen Türkiye'nin emperyalist Batı devletleriyle işbirliği ihtimalinden dolayı Moskova siyasi çevrelerinde bazı endişelerin meydana gelmesi ve Sovyet Rusya aleyhinde yapılacak böyle bir yardıma karşılık Batılı devletlerin Azerbaycan'ı Türkiye'ye vaat ettiği söylentileri hakkında Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e gönderdiği 2 Aralık 1920 tarihli Nota. Notada, söylentilerin olası sebeplerine yer verildikten sonra sözkonusu söylentiler yalanlanmakta, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında parafe edilen Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasının ve iki hükûmet arasında daha sıkı bir temasın kurulmasının gelecekte iki devlet arasındaki her türlü yanlış anlaşılmaya engel olacağı ve Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'nın maiyetiyle birlikte Ankara'dan hareket ettiği kaydedilmektedir.*

Husûsî: 493
2/12/[13]36

Moskova'da Sosyalist Federatif Sovyetist Rusya Cumhuriyeti
Umûr-ı Hâriciye Ahâlî Komiseri Yoldaş Çiçerin'e

Şark Cebhemiz Kumandanının Rusya ve Azerbaycanlı bazı Sovyet ricâliyle ahîren vukû' bulan mülâkâtlarına ve Tiflis'deki mümessilimizden vârid olan raporlar müfâdına nazaran Kafkasya'da Bolşevikliğe karşı bir cephe te'sîsi zımnında hükûmetimizin emperyalist Garb hükûmetleriyle iştirâkı ihtimâlinde dolayı Moskova mahâfil-i siyâsiyesinde bazı endişeler husûle geldiği ve Büyük

Rusya Şûrâlar Cumhuriyeti aleyhinde vâki' olacak böyle bir mu'âvenetimize bedel Garb devletleri tarafından gûyâ Azerbaycan'ın Türkiye'ye va'ad edilmiş olduğu anlaşılıyor. Mükâlemât esnâsında bu makûle şâyî'ât-ı gayr-i ma'kûleden bahis açıldıkça Türk ricâlî bittabî' rivâyât-ı mezkûreyi tekzîbden hâlî kalmadıkları gibi hükûmetim de müttelik-i tabî'îsi olan Moskova Hükûmetinin bu yoldaki erâcife atf-ı semâ'-i iltifât edebileceğini hatırlardan bile geçirmiyor. Hâl böyle iken Moskova Telsiz Telgraf İstasyonu tarafından geçen Teşrîn-i Sâni'nin yirmi yedinci günü tashih edilen bir telgrafnâmede rivâyât-ı mebhûsün-anhânın havâdis-i mevsûka tarzında neşredilmiş olmasına kemâl-i hayret ve istiğrâb ile muttali' olduk.

İki memleket arasında telgrafla muhâbere vesâ'itinin fikdânından dolayı Ankara ile Moskova'nın yekdiğerinden serî' bir sûrette izâhât alıb veremediği ma'lûmumuz olmakla beraber hareket-i müşterekemizdeki fikdân-ı âhenk ve insicâmı temâşâ zevkini ve aramıza tohum-ı nifâk saçarak her birimizi ayrı ayrı ezmek ümîdini Garb'daki düşmanlarımıza vermenizden evvel her iki hükûmetin muhât olduğu hâlde tecerrüd yüzünden mütevellid şübühâtı doğrudan doğruya bir temâs vâsıtasıyla izâle-i esbâb ve vesâ'ili tükenmiş değil idi. Fîlvâki' Yoldaş Medivani on günden beri Gümrü'de bulunduğu gibi Tiflis'deki mümessilimiz de oradaki mümessiliniz ile mütemâdiyen hâl-i temâsdadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Ermeni mes'elesi hakkındaki nikât-ı nazar ve makâsıdını Teşrîn-i Sâni'nin üçü, altısı ve yirmi ikisi tarihli telgrafnâmeleriyle gerek doğrudan doğruya Rusya Hâriciye Komiserliğine ve gerek Moskova'da bulunan murahhası Bekir Sami Bey'e iş'âr ederek kendisine teveccüh eden lâzımevi ifâ etmiş olduğu hâlde henüz bu telgrafnâmelerin hiçbirine el-yevm bir cevab alınmamıştır.

İngilizler tarafından yapılan ... propagandaların miyânemize ilkâ etmeye muvaffak olduğu i'timâdsızlığını izâle için resmen ve alenen beyân ederiz ki akd-i sulh için bizimle Düvel-i İtilâfiye arasında gerek doğrudan doğruya ve gerek bilvâsıta hiçbir muhâbere ve müzâkere vukû' bulmamış olduğu gibi bu yolda kâbil-i tefsîr bir gûnâ teşebbüs de vâki' değildir. Bu misillü şâyî'ât Kilikya'daki kuvâ-yı askeriyenin vaz'iyeti kesb-i vahâmet etdikce Fransızların taleb-i mütâreke zımnında mütemâdiyen vâki' olan mürâca'atlarından tevellüd etmiş olsa gerektir.

Biz de cevâblarımızda sulh yapmak arzu etdikleri takdîrde Fransızların memleketimizi tahliyeden başka yapacakları şey olmadığını lâ-yetegayyer bir nakarat gibi söylemekden hâlî kalmadık.

Diğer taraftan bir gûnâ vekâletimizi hâiz olmayan birtakım kesân ilmimiz lâhik olmadığı hâlde İstanbul'da kendileri gibi gayr-i mes'ûl bazı Fransız ve İngiliz mahâfiliyle kendiliklerinden mükâlemâta girişmekte ve bu misillü müşâfehât bizi dostlarımız nazarından düşürmek sûretiyle İngiliz propagandasına hizmet etmektedir.

Yunan ta'arruzâtının tevakkufu kat'iyen bizimle düşmanlarımız arasında mevcûd bir i'tilâf-ı zımnîden neş'et etmeyib Yunanistan'da zuhûr-yâfte olan mücâdelât-ı dâhiliye-i siyâsiyenin bâ'is olduğu tezebzübden ileri gelmektedir. Mukâbil ta'arruza geçerek Gedüs [Gediz], Simav, Demirci, Görδος [Gördes] gibi mevâki'i istirdâd ve şimâlde Bursa'yı ve cenûbda Uşak'ı tehdîd eyleyen Türkiye ordusudur.

Asırlardan beri kardeşlerimizi istihdâm ve istismâr ederek yaşayan ve müstemlekâtta sûret-i kat'iyede te'sis-i tahakküm için -mevcûdiyeti bile bilcümle akvâm-ı İslâmiye hakkında bir beşâret-i istiklâl olan- Türkiye halkının imhâsını lâzimededen addeyleyen devletlerle akidnâme-i ittifâk edebileceğimiz ihtimâline gelince böyle bir faraziye bizi hayretlere ilkâ eder.

İçinde bulunduğumuz ânın vahâmetini ve bir sû-i tefehhüm yüzünden mefkûre-i müşterekenin uğrayacağı akâmeti tamamıyla müdrik bulunduğumuz cihetle birinci emelimiz Şubat 1920 tarihli Mîsâk-ı Millî ile mu'ayyen hudûd dâhilinde memleketimizin siyâsî ve iktisâdî istiklâlini te'mîn olub neşr ve i'lân edilen 8 Teşrîn-i Sâni sene 1920 tarihli Notamızın kâfi derecede isbât ettiği vechle fütûhât ve tevsî'-i memâlik kaydından külliyyen âzâde bulunuyoruz. Fîlvâki' münâza'un-fih bilcümle arâzînin ârâ-yı umûmiye ile ta'yîn-i mukadderâtını kabûl etmiş olduğumuz mezkûr Notamızda musarrahdır.

Rumlar ve Ermeniler gibi Garb sermâyedârlığının aylıklı hizmetkârlığını İngiliz ve Fransız boyunduruğu altında inleyen kardeşlerimiz aleyhinde bi'l-kabûl bütün mâzîmizi inkâr etmeyecek kadar emperyalist İngiltere'nin Sovyetist Rusya'dan farkını kâfi derecede temyîz ve takdîr edenlerdeniz. Açık bir kalble verilen şu îzâhâtın sizde husûl bulmuş olması melhûz olan bilcümle şübühâtı izâle edeceği ve murahaslarımız tarafından parafe edilmiş bulunan Muhâdenet ve Uhuvvet Ahidnâmesi'nin imzâsı ve hükûmetlerimiz arasında daha sıkı bir temâsın te'essüsü husûslarının âtiyen devleteyn arasında her türlü sû-i tefehhümâta mâni' olacağı ümidini bi'l-izhâr Moskova Sefir-i Kebîrimiz Ali Fuad Paşa'nın ma'iyet-i kesîresiyle birlikde mahal-i me'mûriyetine müteveccihen hareket etmiş olduğunu beyân ve ihtirâmât-ı fâ'ikamın lütfen kabûlünü ricâ ederim.

(İmzâ)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Umûr-ı Hâriciye Komiseri
Ahmed Muhtar

BELGE 69: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Moskova Büyükelçisi olarak atanan Ali Fuat Paşa'ya verilen talimatnamenin özetinin Sovyet Rusya ve Azerbaycan devlet erkânıyla yapılacak temaslarda yararlanılmasını teminen Doğu Cephesi Komutanlığına gönderildiği 1 Aralık 1920 tarihli telgraf. Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk Antlaşması, Van ve Bitlis meselesi, Rusya Müslümanları ve diğer İslamlar, Bolşevikler, emperyalist devletler, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Türkiye'ye karşı olan emelleri, Necef'te kurulan Arap Hükûmeti, Yunanistan, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'la ilgili hususları içeren sözkonusu talimatnamenin birer suretinin de TBMM Hükûmeti Bakü Temsilcisi Memduh Şevket Bey'e ve Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e iletilmesi istenmektedir.

Hâriciye Vekâleti

H: 476

1/12/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığına

30/11/[13]36 tarih ve 472 numarolu telgrafnâme-i âcizide va'ad olduğu vechle "Moskova Sefiri Fuad Paşa'ya verilen ta'lîmâtnamenin hülâsası Rus ve Azerbaycan ricâliyle temâsınızda müfid olur" mülâhazasıyla ber-vech-i âtî

takdîm kılınmıştır. Birer sûretinin Memduh Şevket ve Kazım Beylere îsâli ayrıca müsterhamdır efendim.

Madde 1- Rusya ile akdine teşebbüs edilib mevâdı tarafeyn murahhaslarınca parafe edilen Muhâdenet Ahidnâmesi imzâ edilsin edilmesin Türkiye ile Rusya arasındaki münâsebât-ı dostâne-i hemcivârînin takviyesine i'tinâ kılınması.

Madde 2- Mezkûr ahidnâmenin Van ve Bitlis mes'elesi bertaraf edilmek şartıyla imzâsı husûsuna bezl-i himmet edilecektir. Van ve Bitlis'in terkinin Ankara Hükûmetinin kabûl edememesindeki esbâb ber-vech-i âtîdir.

Evvelen: Ankara Hükûmetinin sebep ve hikmet-i teşekkülü Misâk-ı Millî dâhilindeki arâzînin muhâfazası ve bu arâzîde sâkin ahâlîye siyâsî ve iktisâdî istiklâlînin te'minidir. Bu uğurda bu kadar müdhiş mücâdelâta girişmiş olan hükûmetimiz böyle bir eser-i za'af gösterdiği takdîrde derhâl devrilir ve iktidâr İstanbul'daki İngiliz mahmûlilerine geçer. Bu hâlin vukû'unda İngiliz hilâfet nüfûzunu istediği gibi kullanmakta ve o sâyede gerek Kafkasya gerek Asya-yı Vustâ Müslümânlarını kendi emperyalist gâyeleri uğurunda ve Bolşeviklik aleyhinde isti'mâlde serbest kalır.

Sâniyen: Ermeniler Van ve Bitlis'e sahib olunca Irak'daki İngilizlerle iltisâk peydâ edeceklerinden bu sâyede bütün Şark-ı Karîb'de İngilizlerin mevki'i fevkalâde rasânet kesbedecektir.

Madde 3- Rusya Müslümânları ve ale'l-umûm İslâm akvâmı hakkında nokta-i nazarımız bunların tevsî'i muhtâriyet ve makâm-ı hilâfete olan merbûtiyet-i ma'nevîyelerinin takviyesine çalışılacaktır. Rusya'nın bu husûsdaki hassâsiyeti ma'lûm olduğundan gâyet ihtiyâtkârane hareket edilecek ve her fırsatta bundan maksad İslâmcılık ve Turancılık gibi temâyülât olmayıp sırf Türk ve İslâm akvâmını dahi herkes gibi hür ve medeniyet-i hâzıradan istifâdeye kâdir bir hâle getirmek olduğu beyân olunacaktır. İslâm âlemi üzerindeki nüfûz-ı ma'nevîmiz dâimâ aralarında vifâkın te'sisi, nifâk ü şikâkın izâlesi, ma'ârifin ta'mimi uğrunda sarf olunacaktır. Bunlara Garb emperyalistlerinin bütün İslâm akvâmını taht-ı esârete almaktaki hırsları etrafiyla îzâh edilib bu cereyâna karşı Bolşeviklere istinâd etmenin lüzûmu anlatılacaktır. Bu emniyenin husûlü için de Bolşeviklere dahi akvâm-ı İslâmiyenin âdât, hukûk, an'anât ve hürriyetine ve bilhâssa memleketlerinin menâbi'-i iktisâdiyesine mâlik olmandaki hukûk-ı meşrû'asına ri'âyet edilmesinin lüzûmu anlatılacaktır. Ancak bu sâyede Bolşeviklerle âlem-i İslâm'ın Garb emperyalizmine karşı müttefikane harb edebileceği iyice îzâh edilmelidir.

Madde 4- Âlem-i İslâm, Bolşevikler ve Garb emperyalist devletleri arasındaki münâsebât hakkındadır.

[Derkenar] *Bu sahife [madde] şifre edilmeyecektir.* Müstemlekât fethinden ancak fâtihi memleketin banker ve sermâyedârânı istifâde edib amele ve fukarâ halk bundan mazarrat görür. Meselâ harbden evvel hiçbir zengin müstemlekeye mâlik olmayan Almanya sanâyi' husûsunda İngiltere'den ve sâir her husûsda Fransa'dan ileride bulunmakta idi. Binâenaleyh müstemleke fethi ancak sermâyedârânın fazla mikdârda arttığından memleket dâhilinde kâfi bir kâr te'min etmeyen sermâyelerini daha müsmir bir sûrette nemâlandırılmasına ve dolayısıyla işi azalan Avrupa proletaryasını daha ucuz bir sûrette istihdâma yarar. Diğer

tarafdan son zamanlarda Garb'da büyük grevler esnâsında müstemlekât amelesine kullanılmaya başlandığından bu sûretle birçok grevler akâmete mahkûm edildiği gibi yavaş yavaş âsâyiş te'mîn ve büyük şehirler proletaryasının nümâyişlerini dağıtmak üzere müstemlekât askerleri kullanılacaktır. Binâenaleyh gerek Garb emekçileri gerek müstemlekât ahâlîsi sermâyedârân elinde yekdiğerini ezmeye yarayan bir âlet hâlinindedir.

Bu hakâyıkın dâimâ daha vâsi' bir mikyâsda Garb amelesine telkîni ve müstemlekâtın istiklâllerinin i'âdesi uğurunda müsta'merât politikasından vazgeçilmesi husûsundaki propagandanın gittikçe teşdîdi Sovyet Hükûmetinden, Komünist Fırkasından ve Üçüncü Enternasyonal'in İcra Komitesi'nden musırran talep olunacak ve bu bâbdaki neşriyât dâimâ ta'kîb olunacaktır.

Kezâ aynı vesâ'itle Garb amelesine Garb'da Türklere olan adâvetin âlem-i İslâm'ı müstemlekât hâline girmekten men' için mütemâdiyen çalışmış oldukları ve binâenaleyh Türklere karşı yapılan seferlerin proletaryanın menâfi'ine muzır olduğu anlatılacaktır. Şu cihet de nazardan dür tutulmamalıdır ki Harb-i Umûmî'nin husûle getirdiği buhrân-ı iktisâdî zâil olduğundan sonra emperyalizm ve kapitalizmi devirmek pek güç ve muhâl olur, binâenaleyh bu makâsıda önümüzdeki seneler zarfında vusûle son derece gayret olunmak vâcibdir.

Madde 5, 6, 7- Bu maddeler İngiliz, Fransız ve İtalyanların bize karşı olan âmâlinden bâhis olub nikât-ı mezkûre 21-22/11/[13]36 tarih ve 391 numarolu şifremizde [bkz. *Belge 51*] arz olunmuş idi.

Madde 8- Necef'de teşekkül eden Hükûmet-i Arabiye'nin lüzûm-ı muhâfazası ve bu bâbda Bolşeviklerin İran'da ciddi sûretde ta'arruzâtında bulunmaları lüzûmuna dâir olub bu husûs dahi 29/11/[13]36 tarih ve 462 numarolu şifremizde [bkz. *Belge 59*] arz olunmuş idi.

Madde 9- Rum, Ermeni gibi Garb emperyalizminin hidmetçisi olan milletlerle mesleklerinde sebât ettikleri müddetce anlaşmamızın imkânı yoktur.

Madde 10- Yunanistan ancak Türk ekseriyetiyle meskûn olan İzmir ve Trakya'dan ve İngiliz bendeliğinden vazgeçtiği takdirde bizimle dost olabilir.

Yeni Rallis-Gunaris Kabinesinin emeli İtalyan ve Türklerle beraber bir kitle teşkîl edib Cenûbî Slavlara karşı koymak olduğu söylenilmekte ise de bu bâbda henüz kat'î bir şey bilinmediği gibi bize bu yolda bir teklîf vukû'una dahi vakit olmamıştır. Teklîf vukû'unda en büyük gâyemiz olan emperyalizmin tazyîkenden halâsımız maksadına halel gelmemek şartıyla buna muvâfakat edebiliriz.

Madde 11- Zât-ı devletlerince ma'lûm olan Ermenistan hakkındaki nokta-i nazarımızdan bâhisdir.

Madde 12- Kezâ ma'lûmunuz olan Gürcistan hakkındaki nokta-i nazarımızdan bâhisdir.

Madde 13- Azerbaycan'ın tamamen ve cidden müstakil bir devlet hâline girmesine tarafdârız ve bunun te'mîni için Rusları gücendirmemek ve kuşkulandırmamak şartıyla teşebbüsât-ı lâzimedede bulunulacaktır. Bu bâbda bilhâssa memleketin petrol vesâire gibi kendi menâbi'-i iktisâdiyesine sahib olması için yine aynı şartla çalışılacaktır. Rusların Azerbaycan'da yapacakları mu'âmele bütün âlem-i İslâm'ın Bolşevikleri tartmak için bir mi'yâr olacağıнын Ruslara tefhîmine gayret

olunacaktır.

Kafkas mes'elesinin hudûd, vesâ'it-i nakliye vesâire gibi nikât-ı nazardan hallinde dâimâ Azerbaycan'ın ve Şimâlî Kafkasya menâfi'inin bilhâssa nazar-ı dikkate alınmasına i'tinâ olunacağı gibi 10/8/[13]36'da Ruslar ve Ermeniler arasında akdolunan mütârekede Azerbaycan'ı ızrâr eden mevâdın ref'ine çalışılacak ve her milletin mukadderâtına hâkim olması düstûruna binâen Karabağ vesâire gibi Türk ekseriyetiyle meskûn yerlerin Azerbaycan'a merbût bulunması te'mîn edilecektir.

Madde 14- Azerbaycan için verilen ta'limât Şimâlî Kafkasya Cumhuriyeti'ne dahi şâmidir. Fırsat zuhûrunda Çerkes ve Müslümân olan Abaza memleketinin Gürcistan'dan alınıb bu cumhuriyete ilhâkı[na] Ruslar âmâline ol[un]acaktır.

Madde 15- İstanbul'da mevki'-i iktidâra gelen ve gelecek hükûmetler hakkında nokta-i nazarımız: Türk milleti hiçbir vakit ve hiçbir bahâne ile düşman elinde bâzîçe olmaya mahkûm olan bir hükûmete mukadderâtını teslim edemez. Binâenaleyh İstanbul'daki işgâl-i askerî devâm etdikçe İstanbul'u pâyitaht olarak tanımamızın imkânı yokdur.

Emperyalist devletlerle musâlaha mes'elesinde nokta-i nazarımız: Misak-ı Millî dâhilindeki arâzîde tam bir sûrette siyâsî ve iktisâdî istiklâl mâlik olmak istiyoruz.

Bu gâyeye vâsıl olduğumuz takdîrde bunun sâir akvâm-ı mazlûme tarafından istihsâl ve te'mîn-i istiklâl için gâyet kuvvetli bir sû-i misâl olmasından korktukları içindir ki buna düşmanlarımız bir türlü muvâfakat edemiyorlar. Binâenaleyh bu bâbda gerek maddeten gerek ma'nen bize edilecek her türlü mu'âvenetin cihân emperyalizmini yıkmak husûsunda ne kadar büyük bir ehemmiyeti hâiz olduğunun her fırsatta îzâhıyla gerek Rus gerek Garb sosyalist matbû'âtında bu yolda neşriyâtda bulunulması esbâbının te'mîni matlûbudur.

Madde 16- İngiltere ve Fransa aleyhinde çalışan bilcümle kuvvetlerden istifâde etmek elzem olduğundan Enver, Cemal, Halil vesâir Paşalarla teşrîk-i mesâ'î edilib [işbu] onların dahi işbu ta'limât dâhilinde çalışmalarının te'mîni.

Madde 17- Ruslarla İngiliz veya Fransızlar arasında cereyân eden bilcümle müzâkerâtın bütün safahâtının dikkatle ta'kîb ve iş'ârı.

Londra'da Kırasin [Krasin] hey'etinin akdetdiği rivâyet olunan mukâvele hakkında tahkîkât-ı amîka icrâsı. Bu mukâvele akdedilmiş bile olsa bize edilen mu'âvenetin kesilmemesi lüzûmunun îzâhı.

Madde 18- Ruslarla aramızda her neye müte'allik olursa olsun müzâkerât cereyân ettiği takdirde takarrür etdirilen şerâ'itin mütekâbil olmasına dâimâ dikkat edilip bize bilmukâbele bahşedilmeyen bir hakkın bizim tarafımızdan onlara kat'iyen bahşedilmemesi.

Madde 19, 20, 21- Rusya'nın ahvâl-i dâhiliye, iktisâdiye, askeriye, kavânîn-i cedîdesi vesâire ile Rusya'da teşekkül eden nîm-müstakil cumhuriyetleri ve Garb'daki sosyalist cereyânları hakkında ma'lûmât-ı mufassala ve muntazama i'tâsına dâirdir.

BELGE 70: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan topraklarına giren Kızıl Ordu'nun Türkiye'nin Düvel-i Muazzama'ya karşı mücadelesini kolaylaştıracağı hususunda 18. Süvari Tümeni Komutanlığından aldığı telgrafı ve bahsi geçen komutanlığa yazdığı cevabı TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına iletildiği 5 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

122

Sivas
5/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

Delican'ı işgâl eden On Sekizinci Süvârî Fırkası Kumandanlığından 3/12/[13]36 tarihinde aldığım Rusça telgrafnâmenin tercümesini birinci ve mezkûr kumandanlığa yazdığım telgrafı ikinci madde[simide] aynen arz eylerim.

1- Şark Cebhesi Umûm Kumandanı Karabekir Kazım Paşa'ya:

Kırmızı Ordu nâmına beynelmilel emperyalizm aleyhine çarpışan inkılâbcı Türkiye'yi selâmlarım. Üç senedir Rus ceneralleriyle kapitalist ve mülkdârlarına karşı muhârebe eden ve bunların sonuncusu olan Vrangel'i makhûren Karadeniz'e döken Kırmızı Ordu ve hâl-i hâzırda Şark'ın mazlûm milletlerine ve ezcümle beynelmilel gâsıblara karşı çarpışan inkılâbcı Türkiye'ye mu'âvenet imkânına mâlikdir. Düvel-i Mu'azzama'nın uşakları olan Taşnaklara karşı başda Ermenistan Komünist İnkılâb Komitesi olmak üzere isyân eden amele ve köylülerin da'veti üzerine Ermenistan arâzisine dâhil olan Kırmızı Ordu Taşnakların ezici hâkimiyetini makhûren gömerek inkılâbcı Türkiye'nin Düvel-i Mu'azzama'ya karşı mücâdelesini müştereken teshîl edecektir. Kırmızı Ordu nâmına bir defa daha inkılâbcı Anadolu ordusunu sizin şahsınızda selâmla[ş]maya müsâ'ade ediniz. İmzâ Süvârî Fırkası K[umandanı] Yoldaş Kırisko [Kuryshko]

Madde 2- Kıta'âtınızın Delican'a geldiğini memnûniyetle haber aldım. Rus ve müttetik Türkiye ordusu benimle beraber ordunuzun muvâsalatını selâmlar ve emperyalist[er] aleyhine yapılan müşterek ve umûmî mücâdelâtın muvaffakiyetle neticelenerek Şark fukarâ-yı kâsibesinin hakikî refâh ve müsâ'adâta nâ'il olmalarını temennî eylerim.

Aramızda telgraf muhâberesinin icrâsı için telgraf hattı yapılmaktadır. Bunun için icâb edenlere emir verilmiştir.

Fî 5/12/[13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 71: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani'yle, Türk-Rus Antlaşması, Nahçıvan, Zengezur, Ermenistan ve Gürcistan hususlarında yaptığı görüşmeyi ve bu görüşmeye ilişkin değerlendirmelerini TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 4 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Lenin ve Stalin'in Ankara Hükümetiyle bir antlaşma ve askerî ittifak akdini arzu ettiklerini Medivani'ye bildirdikleri, Ruslarla antlaşma yapmak üzere Ruslara güven verecek bir heyetin acilen Moskova'ya gönderilmesinin uygun olacağı kaydedilmektedir.

1160

Hiç te'hîr edilemez.

Derhâl doğruca mahalline yazılacaktır.

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

Bugün 3/12/[1]336 Medivani ile görüşüm. Moskova'da Lenin ve Stalin taraflarından imzâlanan bir şifre aldığımı ve bunda Gümrü'de benimle görüşerek Türkiye Hükûmetinin âmâlî hakkında kanâ'atbahş îzâhâtdan Rusya Sovyet Hükûmetinin pek memnûn olduklarını ve Ankara Hükûmetiyle bir ahidnâme imzâsını ve bir de askerî ittifâk akdini arzu etdiklerini ve Ankara'nın ahidnâmeye esâs olarak neler düşündüğünü bilmek istediklerini söyledi. Bendeniz Dostluk ve Kardeşlik Ahidnâmesi'ni eski vaz'iyete göre yapılmış, bugünkü gâlib vaz'iyetimizde bize bir şey kazandıracak tarzda bulmadığımdan bunu esâs tutmadım ve "Ankara'dan bu mevâd hakkında mütâla'a isterim" dedim. Bu bâbda hey'etimizin fikrini aşağıda arz edeceğim. Medivani en ziyâde Nahçıvan mıntıkası için Azerbaycan'la Ermeniler arasında hallini kendisinin muvâfık bul[un]duğunu söyledi. Cevâben dedim ki "Doğru olamaz çünkü Azerbaycan gibi Ermenistan da Rus Sovyet nüfûzuna girmektedir. Binâenaleyh bütün bu mesâ'ilin Türklerle Ruslar arasında halli zarûrîdir. Ermenilerle olacak mes'eleleri sulh mu'âhedenâmesine koyduk. Binâenaleyh şekl-i hükûmet tebeddül etse dahi dünkü katliâm yapan insanların isimlerini tebdil ile aynı makâma girmesi komünistliğe de yakışmaz." Medivani dedi ki "Zengezur için nasıl düşünüyorsunuz?" Dedim ki "Oraya müdâhaleimiz yokdur çünkü orada kıta'âtımız olmadığı gibi bizden imdâd isteyen kimse de olmadı. Fakat Aras boyu zulüm ve cinâyetlerle mahvolurken istimdâd etdi. Biz de işgâl-i askerî altına aldık. Binâenaleyh sulh mu'âhedenâmesinde olduğu üzere ârâ-yı umûmiyeye mürâca'at olunacaktır." Medivani dedi ki "Ermenistan Hükûmeti Sovyet olunca yeni hey'et göndererek sulh müzâkerâtına başlar. Tabî'î Taşnaklardan daha fazla şeyler vermek muvâfık olur." Cevâben dedim "Ermenilere karşı Türkiye Hükûmeti programını göstermiş ve tasdik etdirmişdir. Aynı milletin ismini değiştirmesiyle emniyet-bahş bir şekle girmiş olmaz. Rus Sovyet Hükûmetinin daha şimdiden Ermenilere bu kadar emniyet etmesi câiz olamayacağı gibi pek Ermeni taraftarı görünmesi de Türk halkında hüsn-i te'sîr bırakmaz." Cevâben dedi ki "Esâsen bütün fecâyî'e sebep olan Taşnaklar imhâ olunacak ve Türkiye artık Ermenistan'dan tamamıyla emîn olacaktır." Benim anlamak istediğim Ermenistan'dan işgâl olunan mevâki'in yani Arpaçayı şarkının Nahçıvan [*deşifre edilememiş*]dır dedim. Ermeniler şerâ'it-i sulhiyeyi tamamıyla yapar. Bizim kıta'ât da iddihâr ettiği külliyetli cebhâne ve erzâkî nakledince iş başlar. Medivani sordu: "Gürcülere karşı tahşîdât yapmayacak mısınız?" Dedim: "Zâten bugünkü vaz'iyetimiz iki fırka Tiflis'e karşı, bir fırka da Kars'da Ardahan'a karşı, bir fırka da Ermenilere karşı olub ihtiyâtdır. Sahadaki seferber hâzırdır. Ma'a-hazâ mes'eleyi ihtimâl sulhen halledeceğiz." Medivani her hâlde bundan ziyâde Sovyet Gürcülerle anlaşmak tarafdârı olduğu için bütün Kafkas mes'elelerini Sovyet Hükûmetiyle halletmek ve bir de askerî ittifâk yapmak Moskova'nın arzusudur. Binâenaleyh hükûmetimizin bu bâbdaki düşüncelerini Moskova'ya yazmak [*deşifre edilememiş*] kimler ise bildirmeniz muvâfık olur.

2- Ruslarla mu'âhede yapmak üzere değerli ve Ruslara i'timâd-bahş olacak bir hey'etin âcilen Moskova'ya gönderilmesini ve oradaki ekâbirle mes'eleyi halletmesini muvâfık buluyoruz. Eğer Moskova'ya bizden hey'et gönderilmesi muvâfık görülmezse Rus inkılâbcılarının ileri gelenleriyle görüşülmesi pek

lâzımdır. Fakat ikinci derecede insanların geleceğini dâimâ nazar-ı itibâra almalıdır. Ahidnâme metnine gelince Arkadaşlık Mu'âhedesini'nin birinci maddesi hazfolunarak yerine Kafkas hudûdu konulmalıdır. Gürcülerle yapılması muvâfık olan hudûd zeylen arz olunacaktır. İkinci maddenin te'mîn-i mahfûziyeti için Kafkasya'da ve İran'da Türkiye'nin hâiz olması lâzım gelen hukûk ve vaz'iyet. Üçüncüsü de emperyalistlerin efkâr-ı umûmiyemizi tağlît için Müslümânlara zulmedildiğine dâir mütemâdiyen ileri sürdükleri propagandaları kökünden çürütmek üzere İslâm âleminde ta'kîb edilecek siyâsetin tesbît ve ta'yîni.

3- Gerek mu'âhedenâmenin metni ve gerekse sefir veya hey'etimiz Moskova'ya bir şey istirhâmına değil, müsâvî mu'âvenet ve hukûk talebine gitmeli ve Türkiye'yi ne lisânen ve ne de hâliyle âciz vaz'iyette göstermemelidir.

4- Emperyalistlerle devâm eden mücâdelemizde te'mîn-i fa'âliyet ve muvaffakiyet için Anadolu hatt-ı kebîrinin idâresine muktezî [*deşifre edilememiş*] ve vesâ'itin i'tâsı da mezcolunarak [*deşifre edilememiş*] esâs [*deşifre edilememiş*] muvâfık olacağını arz ederim. Fî 4 Kânûn-ı Evvel sene [1]336

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 72: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Çiçerin'in Ankara Hükûmetinin Yusuf Kemal Bey'in beraberinde götürdüğü antlaşmayı alıp almadığı, Moskova Hükûmetinin barış antlaşmasını imzalamayı arzu ettiği, Ankara Hükûmetinin de arzu etmesi durumunda nerede ve hangi heyetle yapılacağını bildirmesi hususlarını Medivani'den sorduğuna dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 5 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Kazım Karabekir Paşa ile Medivani arasında yapılan görüşmede, Türk-Rus Dostluk Antlaşması'nın yanısıra, Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'nın yolculuğu ve Gümrü Barış Antlaşması hususlarının ele alındığı kaydedilmektedir.

Aded 148

5/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

Medivani'ye Çiçerin mevâd-ı âtiyeyi sormuş:

1- Ankara Hükûmeti Bekir Sami Bey[in], Yusuf Kemal Bey tarafından tevdi' olunan ahidnâmeyi aldı mı?

2- Sulh mu'âhedesini imzâlamayı Moskova arzu ediyor. Ankara Hükûmeti de arzu ediyorsa arzusunu ve nerede, hangi hey'etle yapacağını bildirsin. Cevâben dedim ki "Yusuf Kemal Bey'in getirdiği mevâdı hükûmetimiz aldı. Fakat zannederim ki o zamanki ahvâl hayli tebeddül etmiş. Türk ordusu meşrû' olan maksadını te'mîn için pek çok fedâkârlık yapmıştır. Binâenaleyh yapılacak daha etraflı bir ahidnâmenin belki Moskova'ya yeni bir hey'et göndererek tesbîti[ni] hükûmetin arzu etmesi pek mümkündür." Medivani dedi ki: "Bunu kat'î bilerek Moskova da ona göre beyhûde hey'et göndermez. Taşnaklarla yapılan sulh mu'âhedesini Ankara Hükûmeti [ite] Sovyet Ermenistan ile yapacağını i'lân etse mevâdında hiç tagayyürât dahi yapmasa pek ziyâde hüsn-i te'sîr eder." Cevâben dedim "Bu münâkaşaya dahi değmez, çünkü henüz hiçbir tahavvülât ve inkılâb

yapmayan Ermenilere yalnız Sovyet demekle Rusların bu kadar cemîlekâr davranmasını ordudan evvel Türk milletine bu fikrin ne elîm te'sîr yapacağını düşünmelisiniz. Bütün millet ayağa kalkar. Bu kadar azîm fedâkârlıklardan sonra Ermenilere sırf isim değişdirmek yüzünden bu kadar i'timâd Rus Sovyet Hükûmeti için de tehlikelidir. Dâhildeki Taşnaklar ... ve Londra ve Paris vesâir yerlerdeki Taşnak komitesinin azîm fa'âliyeti tamamen hedefsiz kalarak sükûnet bulmadan Ermenistan'a i'timâd etmemek basîretkârâne bir iş olur. Esâsen hükûmetimiz Ruslarla bütün mesâ'ili hallededeğinden bu miyânda Kafkas işlerinin de hallolunmayan sâir yerleri de hal ve tesbît edilir." Medivani muvâfık buldu. Moskova'ya da yazacağını söyledi. "Gürcülerle ayrı sulh yapılacak mı?" sordular. Henüz bu bâbda hükûmetimden bir emir almadığımı söyledim. Sefir Ali Fuad Paşa'nın el-yevm nerede bulunduğu ve hangi tarikle gideceğini sordular ve İngiliz düşmanı olduğunu bildiklerinden memnûniyet gösterdiler. Müşârün-ileyhin nerede ve ne zaman, hangi tarikle gideceğinin iş'ârını ricâ ederim. Medivani bizim hey'etin kimler olduğunu ve nerede müzâkere yapılacağını serî'an öğrenmek istiyor. Kendisi bunu öğrenince Türkiye'ye gideceğini söyledi. Sür'at-i iş'ârı müsterhamdır.

şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 73: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gümrü'de bulunan Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani'nin Moskova'ya bildirmek amacıyla Kafkas meseleleri hakkında Türkiye ile Sovyet Rusya arasında yapılacak konferansa TBMM Hükûmeti adına katılacak heyetin kimlerden oluşacağı ve konferansın nerede yapılmasının arzu edildiği hususunda istediği bilgileri TBMM Hükûmeti Dışışleri Bakanlığından talep ettiği 7 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

7-8/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

Gümrü'de bulunan Rus Sovyet Murahhası Medivani Kafkas mesâ'ili hakkında bizimle Rusların akdedeceği konferansın Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti nâmına kimlerden mürekkeb olacağı ve nerede yapılacağı Moskova'ya bildirilmek ve bu ma'lûmâtı alınca konferans hakkında yakında muhâberâtda bulunmak üzere Bakü'ye avdet edeceğini bendenize tekrar bildirdi ve ma'lûmât talep etdi. 4/12/[13]36 tarihli şifre ile arz ve istirhâm eylediğim vechle hey'et-i murahhasamızın kimlerden mürekkeb olacağı, konferansın nerede akdi arzu edildiği hakkında ma'lûmât i'tâsına makina başında intizâr ediyorum.

Fî 7 Kânûn-ı Evvel sene 1336

şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 74: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında bir siyasi antlaşma ve askerî ittifak akdi hususunda Medivani aracılığıyla yapılan teklifin TBMM Hükûmetince iyi karşılandığını, Bakü'nün müzakere yeri olmasının uygun görüldüğü, Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Millî Eğitim Bakanı Rıza Nur Bey ile Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'nın temsilci olarak tayin edildiklerini, Türk Heyeti Başkanlığının Yusuf Kemal Bey tarafından yapılacağını, Moskova Hükûmetiyle yapılacak siyasi ve askerî antlaşmalar bütün Kafkasya meseleleriyle ilgili olduğundan Türk Heyetinin Azerbaycan'la akdi talep edilen sözleşmeyi de müzakere etmekle görevli olduğunu Doğu Cephesi Komutanlığına bildirdiği 7-8 Aralık 1920 tarihli telgraf.

970/526
7-8/12[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığına

4/[H12]/[13]36 tarihli telgrafnâme-i sâmilere cevâbidir.

Rusya Şûrâlar Cumhuriyeti'yle siyâsî bir ahidnâme ile askerî bir ittifak akdi hakkında Yoldaş Medivani vâsıtasıyla vâki' olan teklifi hüsn-i telakkî eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Bakü'nün mahal-i müzâkerât ittihâz edilmesini muvâfık görmüş ve Büyük Millet Meclisi a'zâsından İktisâd Vekîli Yusuf Kemal ve Ma'ârif Vekîli Rıza Nur Beylerle Moskova Sefir-i Kebîri olub mahal-i me'mûriyetine müteveccihen yolda bulunan Ali Fuad Paşa'yı murahhas ve sefâret-i müşârûn-ileyhâ Ataşemiliteri Binbaşı Safvet ve el-yevm Bakü'de bulunan Kâ'immakâm Seyfi Beyleri müşâvir-i askerî ta'yin eylemiştir.

Moskova ile akdedilecek siyâsî ve askerî ahidnâmelere mevzû' olacak mevâdın bütün Kafkasya mesâ'iliyle alâka-i samîmiyesi derkâr olduğundan Hey'et-i Murahhasa-i mezkûre Azerbaycan ile akdi talep edilen mukâveleyi de tezekkûre me'mûr edilmiştir. Bu ikinci ahidnâme müzâkeresinde Fuad Paşa yerine üçüncü murahhas olarak Bakü'deki mümessilimiz Memduh Şevket Bey bulunacaktır.

Hey'et-i Murahhasamızın önümüzdeki cumartesi günü salâhiyetnâme ve ta'lîmât-nâmelerini hâmilen ve Gümrü'ye müteveccihen buradan hareketleri mukarrerdir. Hey'et-i Murahhasa Riyâsetini Yusuf Kemal Bey îfâ edecektir. Hey'et-i Vekîle gerek Rusya ve Azerbaycan ve gerek Gürcistan ile akdedilecek mu'âhedât ve mukâvelâtın esâsât ve fûrû'âtını tedkîk ve tesbît ile iştigâl ediyor. Netîce-i tedkîkâtı bir iki güne kadar zât-ı devletlerine arz edebileceğimi me'mûl ediyorum. Rus murahhaslarının da ta'yîn ve Bakü'ye i'zâmı husûsunun Yoldaş Medivani vâsıtasıyla Moskova'ya tebliğ buyurulmasını ricâ ederim. Fî 7 Kânûn-ı Evvel sene 1336

Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtar

BELGE 75: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığundan, Türkiye'yle Sovyet Rusya'nın arasını bozmak amacıyla yapılan teşebbüsleri sonuçsuz bırakmak için Moskova'ya verilen Notanın sonucu olarak Moskova Hükûmetinin iki ülke arasında daha esaslı bir siyasi antlaşma ve bir de askerî ittifak akdini teklif ettiğinin, TBMM'nin sözkonusu teklifi kabul ettiğinin ve Bakü'nün müzakere yeri olmasını uygun gördüğünün, Türk Heyetinin Yusuf Kemal Bey'in başkanlığında Rıza Nur Bey ile Ali Fuat Paşa'dan teşkil edildiğinin, Azerbaycan'ın da Türkiye'yle antlaşma imzalamayı arzu ettiğinden Türk Heyetinin bu antlaşmanın da müzakere ve imzasına memur edildiğinin Erzurum'da bulunan Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'ya bildirildiği 8 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Ali Fuat Paşa'nın sözkonusu hizmeti yerine getirmesini teminen Doğu Cephesi Karargahında veya Bakü'de Türk Heyetini beklemesi istenmektedir.

Şifre telegram

528

Erzurum'da Moskova Sefir-i Kebîri Ali Fuad Paşa Hazretlerine

Eyyâm-ı âhîrede Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle Rusya Şûrâlar Cumhuriyeti arasına nifâk sokmak emrinde İngilizler tarafından icrâ edilen teşebbüsâtı akîm bırakmak için Moskova'ya gâyet açık kalble verdiğimiz îzâhât-ı ciddiye ve te'mînât-ı dostâne semeresi olarak Rusya Hükûmeti üç gün mukaddem iki memleket arasında daha esâslı bir ahidnâme-i siyâsî ile bir de ittifâk-ı askerî akdini teklîf eyledi. Mürâca'at-ı vâkî'ayı müsâra'atla hüsn-i telakkî eden Ankara Hükûmeti tarafından Bakü'nün mahal-i müzâkerât ittihâdı tensîb edilerek Rus murahhaslarının şehr-i mezkûra i'zâmı Rusya Hükûmetine tebliğ edildi. Hey'et-i Murahhasamızın Yusuf Kemal Bey'in riyâseti tahtında zât-ı devletleriyle Ma'ârif Vekîli Rıza Nur Bey'den teşkîli ve sefâret-i aliyeleri Ataşemiliteri Safvet ve el-yevm Bakü'de bulunan Mîralay Seyfi Beylerin de müşâvir-i askerî sıfatıyla bu hey'ete ilhâkı karargîr oldu.

Azerbaycan Cumhuriyeti dahi bizimle bir ahidnâme akdi arzusunu izhâr etmiş olduğundan Hey'et-i Murahhasamız bunun müzâkere ve imzâsına da me'mûr edilmiş ve fakat zât-ı devletlerinin Rusya ile yapılacak ahidnâme ve ittifâkın imzâsını müte'âkib Moskova'ya azîmeti muvâfık-ı hâl ve maslahat olacağından diğer müzâkerâta Bakü'deki mümessilimiz Memduh Şevket Bey[']in] murahhas olarak iştirâkı münâsib görülmüşdür.

Memleketimizin vaz'iyet-i askeriyesi ve gâye-i müşterekenin istihsâline değin ordumuza teveccüh eden vazîfenin îcâbât-ı mübrem ve şerâ'it-i mütekâbilesi hakkındaki ma'lûmât-ı kâmile-i devletleri bu ittifâk-ı askerînin menâfi'-i hâliye ve müstakbelemize en muvâfık bir şekilde akdini te'mîn edeceği cihetle Moskova'ya muvâsalat-ı aliyelerini pek ziyâde te'hîr etmeyeceği me'mûl olan bu kıymetdâr hizmeti de dirîğ buyurmayacaklarını kaviiyyen ümîd ve sür'at-ı mümkün ile seyretmek üzere önümüzdeki cumartesi günü Gümrü'ye müteveccihen hareketleri mukarrer olan rüfekâ-yı aliyelerine ya Şark Cebhesi Karârgâhında veyahud Bakü'de intizâr buyurulmasını ricâ ederim efendim.

Fî 8 Kânûn-ı Evvel sene 1336

BELGE 76: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Türkiye ile Sovyet Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Cumhuriyetleriyle Orta Asya hükûmetleri arasında antlaşmalar ve sözleşmeler müzakere etmek ve imzalamak üzere TBMM Hükûmeti Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'in başkanlığında Millî Eğitim Bakanı Rıza Nur Bey, Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa ve Türkiye'nin Bakü Temsilcisi Memduh Şevket Bey'den teşekkül eden bir heyetin Bakü'ye gönderilmesine Bakanlar Kurulunca karar verildiği hususunda Yusuf Kemal Bey'e gönderilen 12 Aralık 1920 tarihli yazı.

Hâriciye Vekâleti

583

12/12/[13]36

Türkiye Büyük Millet Meclisi Umûr-ı İktisâdiye Vekili
Yusuf Kemal Beyefendi'ye

Bir taraftan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ve diğer taraftan Rusya Şûrâlar Cumhuriyeti, Azerbaycan Şûrâ Cumhuriyeti ve Gürcistan Cumhuriyeti ve inde'l-hâce Şimâlî Kafkasya ve Dağıstan Cumhuriyetleriyle Asya-yı Vustâ hükûmât-ı İslâmiyesi arasında sulh ve ittifâka âid siyâsî, askerî, tedâfü'î ve tecavüzî ahidnâme ve mukâvelenâmeler müzakere ve akd ve imzâ etmek üzere zât-ı âlileriyle hükûmet-i müşârûn ileyhâ Ma'ârif Vekili Rıza Nur Bey ve Türkiye'nin Moskova Sefir-i Kebîri Ali Fuad Paşa ve keza Türkiye'nin Azerbaycan Mümessili Memduh Şevket Bey'den mürekkeben teşkiline ve mahal-i müzâkerât ittihâz edilen Bakü'ye i'zâmına Hey'et-i Vekilece karar verilen Hey'et-i Fevkalâde-i Murahhasa Riyâseti zât-ı âlilerine tevdi' edilmiştir.

Yine Hey'et-i Vekile tarafından müttehaz karar mûcibince hey'et-i müşârûn ileyhâ a'zâsından zât-ı âlileriyle, Rıza Nur Beyefendi'ye yol masrafı dâhil olmak üzere vezâ'if-i ma'rûzadan dolayı maktû' beş bin lira tahsisât ta'yîn kılınmış ve hey'et-i aliyeleri için ta'yîn edilen evrâk me'mûrundan başka mahalinde tedârik ve istihdâm edilecek olan Fransızca kâtibine de tahsis edilen bin sekiz yüz liranın zât-ı âlilerine tevdi' tensib olunmuştur. Fî 12 Kânûn-ı Evvel sene 1336 yazılmıştır.

BELGE 77: TBMM Hükûmeti ile Sovyet Rusya Hükûmeti arasında akdedilecek siyasi ve askerî antlaşmalarla ilgili müzakereleri yürütmek ve sözkonusu antlaşmaları imzalamak üzere Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'in Heyet Başkanı olarak görevlendirildiğine dair 13 Aralık 1920 tarihli yetki belgesi.

No. Sl. 573

Youssof Kémal Bey, Commissaire[s] du Peuple aux Affaires Economiques du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie, a été désigné comme délégué pour négocier un traité d'alliance politique et militaire entre le Gouvernement de la République Socialiste Fédérative Soviétique de Russie et le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie.

Il a pleins pouvoirs pour négocier et signer ad-référendum ce traité.

Fait à Angora, le 13 Décembre 1920.

Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères

BELGE 78: *TBMM Hükûmeti ile Sovyet Rusya Hükûmeti arasında akdedilecek siyasi ve askerî antlaşmalarla ilgili müzakereleri yürütmek ve sözkonusu antlaşmaları imzalamak üzere Millî Eğitim Bakanı Rıza Nur Bey'in temsilci olarak görevlendirildiğine dair 13 Aralık 1920 tarihli yetki belgesi.*

No. Sl. 575

Rıza Nour Bey, Commissaire du Peuple à l'Instruction Publique du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie, a été désigné comme délégué pour négocier un traité d'alliance politique et militaire entre le Gouvernement de la République Socialiste Fédérative Soviétique de Russie et le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie.

Il a pleins pouvoirs pour négocier et signer ad-référendum ce traité.

Fait à Angora, le 13 Décembre 1920

Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères.

BELGE 79: *TBMM Hükûmeti ile Sovyet Rusya Hükûmeti arasında akdedilecek siyasi ve askerî antlaşmalarla ilgili müzakereleri yürütmek ve sözkonusu antlaşmaları imzalamak üzere Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'nın temsilci olarak görevlendirildiğine dair 13 Aralık 1920 tarihli yetki belgesi.*

No Sl. 574

Le Général Aly Fouad Pacha, Ambassadeur de Turquie à Moscou, a été désigné comme délégué pour négocier un traité d'alliance politique et militaire entre le Gouvernement de la République Socialiste Fédérative Soviétique de Russie et le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie.

Il a pleins pouvoirs pour négocier et signer ad-référendum ce traité.

Fait à Angora, le 13 Décembre 1920.

Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères.

BELGE 80: *TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Sovyet Rusya'nın Gürcistan kuvvetlerini Ardahan'dan çıkarmaya bir vesile olmak üzere Ermenistan kuvvetlerinin sözkonusu bölgede harekât yapmasına Türkiye'nin izin verip vermeyeceği, İstanbul'dan bir heyetin müzakere için Ankara'ya hareket ettiğine ilişkin haber, İstanbul için plebisit yapılması, Van, Muş ve Bitlis meselesi, Türkiye-Ermenistan arasında imzalanan Gümriü Barış Antlaşması'nın akıbeti, Kazım Karabekir Paşa'nın askerlerini Doğu Cephesi'nden geriye çekmesi, Batum ve Kars hususlarında Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçisi Şeynman'la yaptığı görüşmeye dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 8 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.*

Aded 137

Tiflis
8-19/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

[1-] Bugün Bolşevik Sefiri Şeyman ile birinci kâtibi ziyâretime geldiler, bir

buçuk saat kaldılar. ... Ardahan şehrinden Gürcistan kuvvetlerini şimâle sürmek için bir vesîle olmak üzere Ermeni kuvvetlerinin o mıntıkada harekât yapmasına Türklerin müsâ'ade edib etmeyeceğini sordu. Bunu sükûnet fakat hayretle telakkî etdim. [*deşifre edilememiş*] Batum mes'eleleriyle müştereken alâkadârdır ve Ankara ile Gürcü Hükûmetine âiddir. Ermeni Hükûmetinin tekrar oralara sarkmasına ve müdâhalesine bittabi' hiçbir sebep olmadığı gibi Akbaba ve Çıldır ve Zaruşad ahâlisi Türk ordusuna mu'âvenet ederek Ermeniler aleyhinde harekât-ı askeriyeye iştirâk ettiği cihetle bu ahâlî kendi mıntıklarından Ermeni Hükûmetine âid bir kıt'anın geçmesine pek tabî'î olarak müsâ'ade etmezler. "Hayır" dedi "Maksadım Gürcüleri oralardan çıkarmak ve daha yukarıya sürmektir" dedi.

2- Bir münâsebet getirerek "Batum'u bir mes'ele-i hayâtiye addeden Gürcüler bizden korkuyorlar. Meselâ biz[im] Batum'a bilfi'il hâkim olma[stığımızı] ister misiniz ve Moskova nasıl telakkî edebilir?" dedim. Buna karşı dedi ki "Batum'da Sovyet Rusya'nın, Azerbaycan'ın, Ermenistan'ın alâka-i külliyesi vardır. Batum'un Türkler tarafından fuzûlen işgâli ve hâkimiyeti Sovyet Rusya iktisâdiyâtına bir tecrîd ve abluka demek olacaktır. Hâlbuki Rusya Batum'u dâimâ Sovyet Rusya ve Azerbaycan ve Ermenistan ve Ankara Hükûmeti için 'port frank' görmek ister idi. Her hâlde Moskova'dan hareket eden hey'et Ankara Hükûmetiyle bunu da müzâkere edecektir" dedi.

3- Van, Muş, Bitlis mıntikasına nakl-i kelâm etdim ve Moskova'nın şübhesiz bu bâbda lehimize bir karar vermiş olacağını söyledim. Çünkü büyük Ermeni hayâlinin çizdiği bu talep bizim memleketi tuta[deşifre edilememiş] salâbet-i milliyeyi yıkacağı cihetle bir karış bile vermemeye azim ve karar-ı millî vardır. Ümîdim pek kuvvetlidir ki Moskova buna muvâfık bir mülâhazada bulunsun. Cevâben dedi ki "Bir şey diyemem. Moskova'dan Bakü tarikiyle Ankara'ya hareket eden hey'et bittabi' bunu da müzâkere eder."

4- Sözü Kars mıntikasına getirdim. O havâlîde Türk hâkimiyet-i kat'iyesini ve Kars'a mutlaka bizim hâkim olmaklığımız îcâb edeceğini söyledim ve bunu kendisinin nasıl düşündüğünü sordum. Bunda çok sıkıldı ve gülerek dedi ki Şark'a âid coğrafyayı şimdiye kadar hayâtında pek nâdir tanıdığını fakat bu mes'eleler için son zamanda meşgûl olduğunu ve Kars için hiçbir şey söylemeye muktedir olamayacağını anlattı. Hâlbuki Şeyman Kars hakkında gazete muhâbirine de neşredilmek şartıyla bize lehdâr olmayan bir lisân kullanmıştır.

5- İstanbul'dan bir hey'etin berây-ı müzâkere Ankara'ya hareketini dünkü gün Lyon telsiz telgrafı i'lân etmiş. Sıhhatini sordu ve şimdiye kadar olduğu cihetle asılsızlığından bahsettim. Olsa bile bunların esâssız birer siyâsî manevradan ibâret olacağını söyledim.

6- İstanbul için plebisit yapılab yapılmayacağını söyledi. İstanbul bizim kalbgâhımız, pâyitahtımız olmak hasebiyle artık orası için böyle sözler nâ-becâ olur. Gerek İstanbul gerek İzmir, Adana, Edirne için milletin karargîr olan azim ve mücâhedesini ta'kîb ve tatbîk edeceğimizi söyledim.

Madde 7- Hatisyan ile Kazım Karabekir Paşa Hazretlerinin bir sulh imzâ ettiğini gazetelere atfen söyledim. Sıhhatini ve nokta-i nazarını sordum. "Evet fakat eski hükûmetle imzâ etmiştir. Bittabi' şimdiki hükûmet ile ve Moskova ile de bu bâbda yeniden anlaşacaklardır. Nitekim Moskova'dan aldığım ma'lûmâta göre Kazım Paşa[ya] yeni hükûmet ile bu sulhü müzâkere etmek teklîfine müte'allik

Moskova bir Nota vermiştir. Şu hâlde yeniden bakacaklardır ve me'mûldür ki Bekir Sami Bey bu vazîfeyi alır” demiştir.

Madde 8- Bolşevik diplomatının sözlerini, kanâ'atleri nokta-i nazarını yüz otuz bir numaralı raporlarımla karşılaştırdım tahlil etmek pek çok muvâfık olacaktır.

Madde 9- Kazım Karabekir Paşa, cebhesinden ve bilhâssa Gürcü mıntukasından askerini daha gerilere çekme[kye] ve belki de Ankara'ya doğru nakletmeye başladığı[nı] istihbârına atfen söyledi ve derece-i sıhhatini sordu. Bununla işgâl mıntukalarının tahliyesi hissini vermek istedi. Bunun imkânsız olacağını isbât ve kışlık nokta-i nazarından askerlere daha [ve] geniş bir kuvvet ve tedâbîrine müte'allik küçük ve mevzi'i bir tahavvül olmak ihtimâlini beyân eyledi[m].

Madde 10- Kafkasya siyâsetinin Avrupa'da bir Gürcü istikrâzına mühim bir vak'ası olan Fransız avâm komiserine nakl-i kelâm etdim. Cevâben dedi ki “Bolşeviklere ve Ermenistan'a, Azerbaycan'a karşı Gürcistan'ı ve Kafkasya'yı aleyhdâr ve muhkem tutmak için çok çalışıyor ve Gürcistan'ı teşcî' ve takviye ve mu'âvenetler va'ad ediyor” dedi. “Bittabi' Fransa Jordanya [Jordania] Hükûmetinin elâ gözleri için istikrâz veya mu'âvenet etmez. Burada sûret-i umûmiyede Bolşeviklere karşı siyâsî, askerî bir garanti te'mîn etmek isteyeceklerdir” dedi.

Madde 11- 8/12 sene [13]36 tarih ve yüz otuz yedi numero ile Hâriciye Vekâletine ve Şark Cebhesi Kumandanlığına arz edilmiştir.

Gürcistan Mümessili
Kazım

BELGE 81: Lazistan Milletvekili Osman Bey'in, Ankara'dan gönderilen evrakı Armavir İstasyonu'nda Bekir Sami Bey'e teslim ettiğini, Bekir Sami Bey'in Çiçerin'le yaptığı görüşme neticesinde Türkiye'ye gideceğini söylediğini ve TBMM Hükûmetinin talimatı çerçevesinde, Anadolu Hükûmetinin İstanbul Hükûmetiyle ve dolayısıyla İtilaf Devletleri'yle uzlaştığı veya uzlaşacağı hakkındaki söylentilerin Çiçerin nezdinde reddedildiğini ve yalanlandığını, Yusuf Kemal Bey ile Bekir Sami Bey'in Moskova'da olmamaları nedeniyle ve özellikle Türkiye-Ermenistan sınırı konusu çözüme kavuşmadan Dostluk Antlaşması'nı imzalamaya cesaret edemeyeceğini, bu konuda kendisinin mazur görülmesini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 10 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Dakika te'hîr edilemez.

Trabzon
10/12/[1]336

Hâriciye Vekâletine

Madde 1- Telgrafınızı aldım ve evrâk-ı ma'lûmeyi bizzât Bekir Sami Bey'e Armavir İstasyonu'nda kendim verdim. Fakat Bekir Sami Bey Çiçerin ile mülâkatı neticesinde Türkiye'ye geçeceğini söyledi ve Bakü'ye doğru Gürcistan'dan geçmek üzere seyâhate devâm etdiler.

Madde 2- Telgrafınız üzerine Rusya Hâriciye Komiseri Çiçerin'e hükûmetim nâmına üçüncü maddede yazdığım te'mînâtı verdim.

Madde 3- Hükûmetimden aldığım emir üzerine gûyâ Anadolu Hükûmetiyle

İstanbul Hükûmeti ve dolayısıyla Antant arasında uzlaşma vukû'a geldiğine veya geleceğine dâir olan şâyî'âtı red ve tezkîb etmekliğim bildiriliyor. Esâsen Antant ile ne vakit ve nasıl uyuşabileceğimizi Moskova'da iken müte'addid defa hey'etimiz zât-ı âlîlerine arz etmiş idi. Nazarımızda kat'iyen tebeddül olmadığı gibi bunu istilzâm edecek hâdisâtın da zuhûr etmediğine kâni'im. İstanbul'da kukla gibi değişen hükûmetlerin şekil ve rengi siyâsetin esâsına bir te'sîr yapamayacağını kemâl-i hürmetle arz eder ve hükûmetim nâmına verdiğim bu te'mînâta i'timâd etmenizi ricâ ederim.

Madde 4- Muhâdenet Mu'âhedesi'nin esâsına gelince Yusuf Kemal Bey'in ve Bekir Sami Bey'in adem-i mevcûdiyeti dolayısıyla tarihî bir hâdise olan bu mu'âhadenin bilhâssa Ermenistan hudûdu sarîh sûretde halledilmeden imzâsına cesâretyâb olamayacağımdan bendenizi ma'zûr görmenizi ricâ ederim. Bilhâssa Bekir Sami Bey'e hitâben Mustafa Kemal'e yazılan ve Ermeni [*deşifre edilememiş*] muhtevî mektûbu on gün evvel okudum. Moskova'dan bazı cevâblar bekliyorum. Aldığımda derhâl geleceğim, o vakit mufassalan arz-ı ma'lûmât ederim.

Lazistan Meb'ûsu Osman

BELGE 82: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Türkiye'nin Sovyet Rusya'yla yeni bir anlaşma akdi zaman alacağından Bekir Sami Bey'in derhâl Moskova'ya gitmesine, Sovyet Rusya kabul ettiği takdirde önceden üzerinde karara varılmış Dostluk Antlaşması'yla antlaşmaya ek mektupların imza ve teati edilmesine dair telgrafın Bakü'de olduğu düşünülen adıgeçene iletilmesini teminen Doğu Cephesi Komutanlığına ve TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderilen 12-13 Aralık 1920 tarihli telgraf.

1- Şark Cebhesi Kumandanlığına

2- 3'üncü Fırka Kumandanlığı vâsıtasıyla Tiflis Mümessili Kazım Bey'e

Elinizde mevcûd bilcümle ves'itle Bakü'de bulunması melhûz olan Bekir Sami Bey'e zîrdeki telgrafnâmenin îsâline himmet etmeniz mercûdur.

* * *

Ruslarla derdest-i müzâkere olan yeni ittifâknâmenin akdi zamana muhtâc olduğundan derhâl Moskova'ya azîmet buyurub şimdilik Ruslar râzı oldukları takdirde evvelce takarrür eden Muhâdenet Ahidnâmesi'yle ona mülhak mektûbları imzâ ve te'âtî etmeniz ehemmiyetle ricâ olunur efendim.

Hâriciye Vekâleti

H: 562

12-13/12/[13]36

BELGE 83: TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Türkiye-Sovyet Rusya ilişkilerine ve bu bağlamda Kafkasya'daki nihai duruma dair Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçisi Şeynman'la yaptığı görüşmeyi TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 11 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Aded 113

Kars

11/12/[13]36

18/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

2/12/[13]36 günü Bakü'den Tiflis'e avdet etmiş olan Rus Sovyet Tiflis Sefiri Şeyman'ın 3/12/[13]36 saat on birde vukû' bulan taleb[i] üzerine görüşdüm. Şeyman Bakü'ye hareketinden evvel burada 23/11/[13]36 günü vukû' bulan mülâkâtımızda mevzû bahis olan husûsâtı, 23/11/[13]36 tarih ve [yirmi elli] bir numaralı raporunda [bkz. *Belge 54*] arz edilen husûsâtı, Moskova'ya tamamıyla yazdığını ve Moskova'nın bu mesâl'ilde Kazım Karabekir Paşa'dan dahi bir Nota almış olduğunu söyledi ve sözüne devâmla dedi ki "Ankara-Sovyet arasında bu mes'ele üzerine anlaşmak ve bir ittifâk etmek için Ankara'ya Moskova'dan bir hey'et gönderilmesine Sovyet Hükûmeti karar vermiş ve hey'et de çıkarılmışdır. Moskova Türkiye'ye esliha ve mühimmât ve altın para husûsunda serî' bir mu'âvenetde bulunmayı kabûl eylemiş ve Bakü'den nakliyâta başlamışdır. Anadolu'ya gönderilecek esliha ve mühimmât kısmen Bakü'den ve kısmen Tuapse'den nakledilecektir. Ve bu kere de yeni emirler verilmişdir. Bakü'den Anadolu'ya nakliyâta başlanabilmek için Ermenistan'da şûrâ hükûmetinin te'sisini ve bu sûretle emniyet-i lâzîmenin tahassulunu beklemek mecbûriyeti vardır. Kervansaray ve Delican Cebhesi ve Kars ile arasında iyi bir irtibat yapabilir." Vâki' olan sû'ale cevâben Şeyman Gürcülerle olan münâsebâtдан bahisle söyledi ki "Bizim Gürcü hudûdundaki tahşîdâtımız bittabi' Gürcüleri kuşkulandırmaktadır. Gürcüler bu tahşîdâtın esbâbını resmen soracaklardır. Bunlara şu yolda [cevâb] verileceğini biliyorum. 'Sovyet Hükûmeti Gürcistan'ı emniyet altında bulundurmaya menâfi'-i esâsiyemizden buluyor. Hâlbuki Antant'ın Ankara ve Sovyetlere karşı Kafkasya'da alacağı vaz'iyet henüz mübhemdir. Bundan dolayıdır ki her ihtimâle karşı tahşîdât yapıyor ve intizâr vaz'iyeti alıyoruz. Fakat tahşîdâtımızda Gürcülere hiçbir tehlike mevcûd değildir.' Ve işte biz Gürcülere de böyle resmî bir lisân kullanacağız. Sizin dahi böyle olmanız lâzımdır." Şeyman[a] Sovyet Hükûmetinin Ankara hakkında şübheli bir lisânla resmen bahseylemesini muvâfık bulmadığı[nm]ı söyledim. Çünkü bu tarz lisâna düşmanlarımız ma'nâ vererek bundan aleyhimizde istifâdeler edebilecekleri ve ben burada gazetelere ve her tarafa Sovyet Hükûmeti ile aramızda sıkı ve samîmî bir münâsebet hükûmrân olduğundan bahsedib dururken bir Sovyet Hükûmetinin bu merkezde idâre-i lisân etmesi[nin] muvâfık olamayacağını düşünüyorum dedim. Şeyman buna hak verdi. Fakat sordu ki tahşîdât hakkında ve kesdirme tarîkden bazı istîzâhâtda bulunacağını tabî'î buluyor ve her hâlde bu tahşîdâtındaki maksadı gizleyecek ve Gürcü Hükûmetini şübhelendirmeyecek bir lisân kullanmayı mecbûr görüyor. Ve bunun için de Gürcistan'ın herhangi bir hükûmet tarafından olursa olsun işgâli Sovyet Rusya'yı ve Azerbaycan'ı büyük tehlikelere ma'rûz bırakacağı cihetle Gürcistan'ı herhangi hükûmetden gelirse gelsin hâricî istîlâlara karşı emniyet altında bulundurmaya için böyle tahşîdâta lüzûm gördüklerini söyleyeceğini, bu sûretle Ankara'ya bir isim tasrîh eylemeye lüzûm hâsıl olmayacağını ve bu yolda lâyıf bir lisân kullanmak için de Çiçerin'den ta'lîmât almış bulunduğunu ifâde eyledi. "Ben bunları bir ihtimâl olarak zikrediyorum ve sizi de evvelden haberdâr eyliyorum. Belki Gürcü Hükûmeti sormaz ve ben de bir şey söylemem. Şâyed Gürcü Hükûmeti bu mes'elede bir Nota verecek olursa Notayı hükûmetime, kumandanlara sorarım. Cevâb alınca bildiririm tarzında cevâb vererek işi uzatacağım. Fakat yüz yüze gelince o vakit

bir şeyler söylemek mecbûriyetinde kalacağım. Ve şübhe ve şahsî mülâhaza olarak diyebilirim ki ben Çiçerin'in ne vechle [*deşifre edilememiş*] okuyor ve o Notalarda Antant'ın Gürcistan'a karşı harekâtından bahsediliyor. Yine sizin Gürcü gazetelerinde okudum, matbû'âtınızda Kemalistlerin emperyalizm [*deşifre edilememiş*] teşebbüsâtında koşduğu ve Gürcistan'ı, Kafkasya'yı istilâ eylemek fikirleri beslediğini ve sebebi Sovyetlere karşı muhâlif bir siyâset ta'kîb edecekleri için uzadıya [*deşifre edilememiş*] ediliyor. Şübhesiz vaz'iyetin bu kadar muğlakiyeti karşısında Sovyet Hükûmeti kendi menâfi'ini mütekeffil tedâbîr ittihâzı mecbûriyetini hissediyor ve bundan dolayı kuvvetlerini hudûdlarınız civârında tahşide lüzûm görüyor." Şeyman'a dedim ki Gürcüler dâimâ Rus Sovyet tehlikesini gösteriyor. 'Ermenistan'da Sovyet idâresi yapan Rusların Türk hudûdlarına gelmesinden Türklere büyük tehlike doğacaktır' diyor ve şübhesiz Gürcüler bu lisânı kullanıyorlar. Kendi korkularına ve İ'tilâf'ın te'mînâtına istinâd ediyor. Ben Gürcülere diyorum ki: Biz Ermenistan'daki siyâsî idâresiyle alâkadâr oluyoruz ve bizim hiç endişemiz yoktur. Sovyet Rusya bizim müttfikimizdir. Bu âli siyâsete dokunmayınız. Binâenaleyh sizin kullanacağınız lisânın ehemmiyeti [*deşifre edilememiş*] [*Burada Şeyman'ın sözü aldığı anlaşılmaktadır*] Gürcüler Kemalist tehlikesinden uzun uzadıya bahsediyorlar. Gürcülerin vaz'iyeti iki taraf karşısında rol oynamaktır. Moskova ve Ankara'nın mütekâbil vaz'iyetleri vardır. Âşikârdır ki ben bu husûsda size [*deşifre edilememiş*] etmeyi ve istizâhâtda bulunmasını pek abes buluyorum. Dediğim gibi Jordanya sorarsa söylediğim tarzda îzâhâtda bulunacağım. Sormazsa hiçbir şeyden bahsetmeyeceğim. Ruslar pek iyi bilirler ki Anadolu'yu sovyetize etmek bir hayâl-i hâmdır. Ben size son mülâkâtda da demişdim. Ermeniler dahi komünizm olamaz ve orada komünizm inkilâbı yapamaz. Nitekim bu kere Bakü'de iken Moskova Hükûmetinin de Ermeniler hakkında aynı fikirleri beslediğini öğrendim. Bugünkü Ermenistan'da vukû' bulan tahavvülât ictimâ'î bir inkilâbdan doğmuş değildir. Bu siyâsî ictimâ'dan mütevelliddir. Bugün gerek Moskova ve gerekse Ankara Ermenistan'a karşı aynı hislerle mütehassisdır. Orada her iki tarafa karşı fikr-i tecâvüzden âzâde, sâkin ve müsterih yaşayacak bir Ermenistan lâzımdır. Gürcistan-Anadolu vaz'iyetine gelince Gürcistan'da birçok Müslümân vardır. Acemistan vesâire gibi Gürcistan'ın vaz'iyet-i coğrafiyesi Anadolu'ya karşı Gürcistan'ı endişedar bulundurmaya sâikdir. Gürcistan-Anadolu'nun vaz'iyet-i coğrafiyesi bu iki memleketi dâimâ alâkadâr kılıyor. Bu münâsebet ile Şeyman Batum'u Gürcülerle aramızdaki hudûd mesâ'ili sâkit kalırsa biz de o vakit Gürcistan'ın bî-tarafılığına hürmetkâr kalırız [*belgede aynen*]. Eğer Gürcüler İ'tilâf'la birleşirse o vakit Gürcistan'ın bizim ile muzır bir âmil mevki'inden iskâtına hak kazanmış oluruz. Kazım Karabekir Paşa'nın Ankara Hükûmeti nâmına Moskova'ya verdiği sulhe dâir ne düşündüğünü sordum. Cevâben dedi ki Gürcistan Antant siyâsetini tedkîk eyledi. Anadolu'dan pek haklı olarak korkmalıdır. Belli bir siyâset Anadolu'yu Gürcistan için tehlikeli kılar. Eğer Gürcistan Anadolu'ya karşı sâkin görünüb de Gürcistan likidasyon yapılmasını teklîf eylemiştir. Bundan maksad Gürcistan'da Antanta'ya müzâhir olan hükûmeti iskât eylemek ve Gürcistan'da Antant te'sirâtını ibtâl edeceği bir inkilâb vücûda getirmek[de]dir. İşte Moskova'dan Ankara'ya gitmek üzere yolda bulunan Sovyet hey'eti Gürcistan'ın vaz'iyetini ve gürcistan'a karşı ta'kîb etmesi lâzım gelen siyâseti Ankara Hükûmetiyle bi'l-müşâvere tesbît edecektir. İşte inde'l-hâce bu maksadların istihsâl ve te'mîni için Gürcistan ve Ermenistan hudûdlarında tahşîdât yapıyoruz. Siyâsetin içyüzü budur. Şeyman Gürcistan'da Bolşeviklere karşı büyük bir endişe ve ıztırâb

duyulduğunu çünkü Rusya'dan kaçan san'atkârlar buraları melce bulmuşlardır. Bunlardan Gürcistan hakkıyla istifâ[de] ediyor. “Bu komünizm inkılâbı Gürcistan'ı pek ürkütüyor” dedim. Şeyman “Gürcistan'da komünizm kendiliğinden tevessü' eylemektedir. Millet hükûmete karşı vaz'iyet almıştır. Gürcistan'a karşı komünizm nokta-i nazarında kuvvetle ve cebir ile yürümek doğru olmaz. Gürcistan'da Bolşevik komitesi gâyesine doğru sâkinâne yürüyor” [dedi]. Şeyman'a Ermenistan'da Bolşevik idâresi te'essüs edib etmeyeceğini sordum. Şeyman “Evet” dedi “Ermenistan'da komünizm tatbîk edilemez. Orada ancak bir şûrâ ve halk hükûmeti te'sis edebilir.” Ermenistan'da bir halk hükûmeti te'sis etdikden sonra Rusya, Azerbaycan Bolşeviklerin[ein] ne derecede fi'îli mu'âvenetde bulunabileceklerini, askerle, mühimmâtla yardım edib etmediklerini sordum. “Bu bâbda ma'lûmâtım yoktur. Şu kadar ki Bakü'de bulunan Ermeni komünistleri yeni hükûmete erzâk ve bazı havâyic göndermeye başladılar. Arkasından Kazım Karabekir Paşa Refkom yani yeni Ermeni Hükûmetini tanıdığma dâir haber gönderdi. Delican'da teşekkül eden Refkom lüzûm gösterirse asker de verilece[ğik] ve Erivan'ı zapt ve işgâl husûsunda Refkom'a yardım edilecektir.” “Adalar'da tensik görmekte olan Vrangeli kuvvetlerinin Batum'a ihrâcı hâlinde bizimle müşterek bir hareket yapmayı nasıl tasavvur ediyorlar?” diye sorduğum su'âle Şeyman dedi ki “Ben sevkülceyş işlerinden anlamam. Fakat bizim askerî mütehassısları diyorlar ki Türk ve Sovyet kuvvetleri birleşdikden sonra Gürcistan'da bir iki haftada likidasyon yapmak ve Türk ve Sovyet kuvvetlerini dikte etmek mümkün olur” diye cevâb verdi ve ilâve eyledi “Bizim on altı ordumuz artık cebhelerinde serbest kalmıştır ki takrîben bir milyon askerdir. Anadolu kuvvetleri de artık serbestlemiştir. Cezîre-i Kırım'da milyonlarca esliha ve mühimmât iğtinâm eyledik[i], çok mikdarda mühimmâta da mâlikiz. Hatta Anadolu'nun esliha ve mühimmât ihtiyâcını da oradan izâle edeceğiz ve size istediğiniz kadar esliha ve mühimmât verebileceğiz. Binâenaleyh aramızdaki tesânüd yaşadıkça hiçbir tehlike mevcûd olamaz.” Şeyman Bakü'den henüz gelmiş olduğundan ziyâretime gelmeyi birçok dedikoduya sebebiyet vereceğinden muvâfık görmediğini, onun için beni da'vete mecbûr kaldığını söyledi ve afv diledi. Dedim “Bilâkis aramızdaki samimî ve sıkı münâsebâtımızı gösterecek bu gibi temâslardan çekinmemek çok lâzımdır.” Cevâben “Gürcüler her şeyden korkuyorlar. Birinci derecede Sovyetlerden, ikinci derecede Kemalistlerden, üç Sovyetlerle Kemalistlerin yan yana bulunmalarından ve Ermenistan'ın Sovyet olmasından, beş Antant ve Vrangeli'den çekiniyorlar. Bu kadar te'sîr altında bulunan Gürcüleri kuşkulandırmamayı da muvâfık buldum.” Kafkasya'nın bugün[kü] safahâtını ve bundan istitlâ'âtımı dâimâ muntazaman ve tahlil ederek yazıyorum. Binâenaleyh hükûmetimin daha derin olan nokta-i nazarımı daha açık bilirim daha fâ'ideli olur. Şimdiye kadar birbirini ta'kîb eden ma'rûzâtım her hâlde uzadıkça sarîh vaz'iyetler gösteriyor. Şeyman'ın bahsetmek istediği Kazım Karabekir Hazretlerinin Moskova'ya âid iki teklifinin esâsların[adan] ise haberdâr edilmekliğimi istihâm ederim.

2- 18/12/[13]36 tarih ve 113 numara ile Hâriciye Vekâletine ve Şark Cebhesi K[umandanlığına] arz edilmiştir.

Gürcistan Mümessili
Kazım

BELGE 84: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e gönderilen, Erivan'da bir Sovyet iktidarı kurulduğu takdirde Ermenistan'la ilgili meselelerde Moskova'nın izleyeceği siyaset, Sovyet Rusya'nın Türkiye-Gürcistan ilişkilerine dair görüşü sorulmasına rağmen henüz bir yanıt alınamamasının sebebi, Sovyet Rusya ile İngiltere arasında imzalanan antlaşmanın Türk kamuoyunda yol açtığı endişeleri gidermek için sözkonusu anlaşmanın maddeleri ile kapsamı hakkında bilgi verilmesi hususlarında Sovyet Rusya'nın yanıtının beklendiğinin ve ABD'nin savaşa girmesiyle bozulan ilişkilerin yeniden tesis edilmesine Türkiye'nin taraftar olduğunun bildirildiği 12 Aralık 1920 tarihli Nota. Notada, TBMM Hükûmetinin aynı düşmanlarla savaştığı Sovyet Rusya'yı doğal müttefiki olarak gördüğü, Sovyet Rusya'yla birlikte emperyalist Batı'ya karşı halkların özgürlüğü ilkesini savundukları, Türk-Rus ilişkilerine ve Doğu'ya ilişkin sorunların çözümü için tam yetkili temsilciler atadığı, Gürcistan'dan iki halk arasında barış görüşmelerinin başlatılmasını öneren bir Nota aldığı ve Gürcistan'la yapılacak müzakerelerde dikkate alınmasını teminen Moskova Hükûmetinin bu konudaki görüşünü talep ettiği, ancak Medivani'ye 23 Kasım 1920 tarihinde gönderilen Notaya henüz yanıt alınmadığı, Tiflis Hükûmetinin barış teklifi için Türkiye'nin cevabını beklediği, tüm dünyadaki emperyalizmi yok etmek için Sovyet Rusya'yla yakın ilişkiler kurmak niyetinin samimi olduğu, Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri hakkında gerek TBMM'ye gerek Türk halkına karşı açıklama sorumluluğu bulunduğu belirtilmekte, bu sebeple Moskova Hükûmetinin politikalarına dair bilgi talep etmenin aradaki anlayışın güçlenmesine ve gelişmesine katkıda bulunacağına inanıldığı, Türk temsilcilerinin Bakü'ye hareket etmeden önce kendilerine verilecek talimatta gözönünde bulundurulmak üzere sözü edilen konulara ilişkin Sovyet Rusya'nın yanıtının beklendiği kaydedilmektedir.

No: 1275

1046/556
12/12/[19]20

Monsieur Tchitcherine,
Commissaire du Peuple aux Affaires
Etrangères du Gouvernement de la
R.S.F.S.R.

MOSCOU.

Monsieur le Commissaire,

Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie se considère, comme vous le savez, l'allié naturel du Gouvernement de la R.S.F.S.R. en tout que luttent comme les mêmes ennemis et défendent ensemble[s] le principe de la liberté des peuples contre l'oppression des impérialistes d'Occident.

A cet effet la Turquie a, dès le rétablissement des communications avec la Russie nom[m]é des délégués munis des pleins pouvoirs nécessaires pour régler toutes les questions relatives aux relations turco-russes et aux affaires orientales.

Avant même de commencer ces pourparlers nous avons spontanément, au reçu d'une note géorgienne nous offrant d'entamer des négociations de paix entre les deux peuples, demandé le point de vue du Gouvernement soviétiste sur cette question afin de pouvoir en tenir compte dans les pourparlers à engager avec

la Géorgie. Depuis le 23/11/20, date de la remise de notre note au Camarade Médiévani jusqu'à ce jour, aucune communication ne nous est parvenue de Moscou et le Gouvernement de Tiflis en est encore à attendre notre réponse à son offre de paix.

D'autre part nous avons fait informer par l'intermédiaire de Kiazim Kara Békir le Camarade Médiévani de la façon dont nous avons agi envers les ministres de Constantinople qui avec l'autorisation des Anglais sont venus nous faire des ouvertures pacifiques.

Tous ces faits constituent la preuve évidente de la sincérité avec laquelle notre Gouvernement cherche un rapprochement avec la Russie afin de collaborer étroitement à la destruction de l'impérialisme mondial, destruction qui seule peut amener la ruine du régime capitaliste actuel.

Pour pouvoir aller jusqu'au bout dans cette voie, le Gouvernement d'Angora doit être en mesure de donner à tou[t] instant soit à la Grande Assemblée Nationale soit au peuple turc lui-même des éclaircissement sur l'état des relations turco-russes, éclaircissements qui sont indispensables à l'établissemen[t] entre les deux nations d'une confiance réciproque pleine et entière, condition première d'une collaboration féconde en heureu[x] résultats.

C'est pourquoi nous jugions qu'en demandant chaque fois au Gouvernement de Moscou les informations nécessaire[s] à l'intelligence de la politique suivie par lui nous aiderons à l'affermissement et en développement de la bonne entente entre nous.

Les points sur lesquels nous tenons à être fixés le plus tôt possible et desquels dépendront les instructions qui seront données à nos délégués devant partir incess[eam]ment pour Bakou sont les suivants :

Primo : Quelle est la politique qu'on désire suiv[re] à Moscou au sujet des affaires arméniennes après l'établissement d'un pouvoir soviétiste à Erivan.

Nous tenons à vous faire remarquer à ce sujet que la paix turco-arménienne a été non une paix de violence mais une paix basée sur le droit d'auto-détermination des peuples et nous avons tenu à n'amener aucun territoire où la population turque contre laquelle vous n'ignorez pas les atrocités commises par les Dachenaks ne fut en majorité. Or de toutes parts il nous arrive des bruits selon lesquels à cause du changement très probablement temporaire du régime arménien, vous désirez réviser le traité précité et réamener à l'Arménie des territoires à populations turque pour qui cette solution serait l[æ] prélude d'une extermination prochaine.

Secondo : Ayant amicalement demandé de connaître le point de vue Russe au sujet de la question géorgienne, nous n'avon[s] encore reçu aucune réponse. D'autre part, nous venons d'apprendr[e] que des combats sont engagés entre[s] les troupes rouges et les géorgiens, si cette nouvelle est exacte nous désirions être fixé[s] sur les intentions de votre Gouvernement afin d'éviter qu'un malentendu ne se reproduise à cette occasion.

Troisièmement : Par l'intermédiaire du Gouvernement de Constantinople, l'Angleterre nous fait faire des avances continuelles que nous laissons toujours sans réponse conformément à l'esprit du traité que nous désirions conclure avec vous ; tandis que toute la presse européenne ainsi que nos agents en Occident ne

parlent que du traité conclu entre la Russie et l'Angleterre, traité qui a également donné lieu à des discussions au sein de la Chambre des Communes. Voulant être à même de rassurer l'opinion publique turque que ces bruits inquiètent nous, vous serions reconnaissants de nous faire connaître les clauses de ce traité ainsi que sa portée.

Quatrièmement : Le Haut-Commissaire Américaine à Constantinople envoie fréquem[m]ent aux ports turcs des ém[deşifre edilememiş] chargés de s'aboucher avec nous afin de renouer les relations rompues depuis l'entrée en guerre des Etats-Unis. Nous [rv]ous avertissons amicalement de ce fait et de ce que nous sommes partisans d'une reprise[s] des relations commerciales avec ce pays pou[r]vu qu'il reconnaisse le Gouvernement d'Angora ainsi que l'indépendance économique et politique de l'Anatolie à [deşifre edilememiş] du Gouvernement Russe qui a agi de même avec l'Angleterre.

Dans l'attente d'une prompte réponse je vous prie, Monsieur le Commissaire de bien vouloir agréer l'assurance de ma plus haute considération.

Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères.

BELGE 85: Sovyet Rusya Dışışleri Halk Komiseri Çiçerin'in, Türkiye'nin Ermenistan, Gürcistan, Sovyet Rusya-İngiltere arasında imzalanan antlaşma ve ABD'nin Türkiye'yle yeniden temas kurma isteği hakkındaki sorularına verdiği yanıtla ilişkin TBMM Hükümeti Dışışleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'e gönderdiği 20 Aralık 1920 tarihli Nota. Notada, Sovyet Rusya'nın TBMM Hükümetinin gönderdiği son iki Notayı memnuniyetle karşıladığı, emperyalist Avrupa'ya karşı sürdürdüğü savaşta Türkiye'yle doğal müttefik olduğu, hiçbir zaman Türkiye'nin kendileriyle ilgili hislerinden şüphe etmediği, karşılıklı güven ve anlayışı teyit etmek için TBMM Hükümetinin Notalarında bahsettiği konulara ilişkin görüşlerini sunmaya hazır olduğu, Kafkasya'da yalnızca iki halkın güçlü iradesiyle barış ve sükûnetin sağlanabileceği, iki ülkenin izleyeceği politikardan birbirini haberdar etmesi suretiyle düşmanların Türk ve Rus milleti arasında çıkarmaya çalıştığı yanlış anlamaların önüne geçilebileceği; Ermenistan ile Türkiye arasındaki barışın halkların kendi kaderini tayin etme hakkına dayanması gerektiğini düşünen TBMM Hükümetiyle hemfikir olduğu, Taşnak Hükümetinin Müslüman halka karşı yaptıkları mezalimin Türk ordusu tarafından görmezden gelinemeyeceğini kabul ettiği, bununla beraber yeni Sovyet Ermenistan Hükümetinin Türk halkı dâhil olmak üzere tüm komşularına sadece dostluk anlayışıyla yaklaştığına ve Müslüman halkı kardeşi olarak gördüğüne kani olduğuna, ayrıca Türkiye ve Gürcistan'ın Sovyet Ermenistan'ı dost bir hükümet ve halk olarak göreceğine derinden inandığı, Türk ordusunun gecikmeksizin Gümrü'yü ve Kars'ın kuzeyinde ve doğusunda kalan noktaların tahliyesi için gereken tüm önlemleri alacağını umduğu; Sovyet Rusya'nın Gürcistan'la Mayıs 1920'de bir antlaşma imzaladığı, sözkonusu antlaşmanın tam metninin Türkiye'ye gönderilmesi için gerekli talimatı verdiği, Türkiye ve Sovyet Rusya'nın menfaatlerini gözetmek ve Rus-Gürcü Antlaşmasını temel almak suretiyle Türkiye'nin Gürcistan'la bir barış antlaşması yapabileceği görüşünde olduğu; TBMM Hükümetinin mevzubahis ettiği meseleler arasında en ciddi şekilde ele alınması gerekenin Sovyet Rusya ile İngiltere arasındaki görüşmeler olduğu, TBMM Hükümetinin sözkonusu sorusuna tamamıyla içten

ve kardeşçe yanıt vereceği, Sovyet Rusya'nın ilk günden beri tüm dünyayla barış içinde yaşamayı arzu ettiği, ancak Sovyetlerin ayakta kalacaklarını düşünmediklerinden yapılan barış çağrılarının reddedildiği, Sovyet Rusya'nın kazandığı zaferlerin etkisiyledir ki diğer devletlerin Rusya'da Sovyet Hükûmeti dışında bir muhatap bulma umudundan mahrum kaldıkları, bu nedenle İngiltere'nin Sovyet Rusya'yla müzakere yaptığı, Londra'daki temsilcilerinin İngiltere'yle ticari bir anlaşma imzalamak için müzakerelerde bulunduğu, İngiltere Hükûmetinin nihai bir barış antlaşması imzalanmasına yönelik siyasi müzakerelere yanaşmadığı, İngiltere'nin ilişkilerini ticaret alanıyla sınırlamak istemekle beraber anlaşmaya son derece önemli siyasi maddeler eklemek istediği, (siyasi maddelere ilişkin bilgi verildikten sonra) İngiltere'nin Sovyet Rusya'dan savaşı kazanandan ziyade kaybeden bir ülkeden talep edebileceği siyasi taahhütler istediği, neredeyse tüm dünyaya karşı eşit olmayan bir mücadele verdikten sonra kendisine saygı duymayı hak gören Rusya'nın bu maddeleri tartışmayı bile katı surette reddettiği, İngiltere Hükûmetinin yanıtının hâlen bilinmediği, Temmuz 1920'den bu yana üzerinde anlaşmaya varılan tek konunun İngiltere ile Sovyet Rusya arasında imzalanacak siyasi antlaşmada iki devletin her türden düşmanca eylem ve propagandadan karşılıklı olarak vazgeçmeyi ilke olarak kabul etmek olduğu, incelenmesi devam eden ticari anlaşmanın tam metnini posta yoluyla Türkiye'ye gönderdiği, İngiltere'nin ticari anlaşma konusunda acele etmediği izlenimi edindiği; İtalya ile Sovyet Rusya'nın ticari temsilciler gönderme konusunda anlaşmaları, fakat İtalyan Hükûmetinin Sovyet Rusya temsilcisinin Roma'ya olabildiğince geç ulaşması için elinden geleni yaptığı; Fransa'nın Sovyet Rusya düşmanlığını sürdürdüğü, Fransa'yla henüz ilişki tesis edilmediği ve Fransa'yla anlaşmaya varılacağına inanmak için bir nedenleri olmadığı; Sovyet Rusya'nın Türkiye'nin emperyalist İtilaf Devletleri'ne karşı yürüttüğü başarılı ve kahramanca mücadelede Türkiye'nin bağımsızlığını savunduğu, bu mücadelenin Türk topraklarında iki şekilde son bulabileceği, birincisinin Türk halkının Avrupalıları ana vatanından, özellikle İstanbul'dan zorla kovmak, ikincisinin İtilaf Devletleri'nin Türkiye'yle olan savaşında halkın kararlı olduğuna ve bağımsızlığını sonuna kadar savunacağına inanarak savaşı sürdürmekten vazgeçmek olduğu, ancak Sovyet Rusya'nın emperyalist devletlerin girdiği yerlerden barışçı yollarla çekilmediklerini, onların nezdinde yasa ve adaletten söz edilemeyeceğini bildiği, şayet İngiltere'den TBMM Hükûmetine teklif geldiyse bile İngiltere'nin samimi şekilde Türklerle barıştan yana olduklarını düşünmediği, Türkiye ile Sovyet Rusya'nın çatışmasına veya dostluklarının bozulmasına neden olacak menfaatleri bulunmaması sebebiyle İngiltere'nin planlarının umutsuz bulunduğu, yine de TBMM Hükûmetinin İtilaf Devletleri'nden gelecek hiçbir öneriyi reddetmemesi gerektiğini düşündüğü, TBMM Hükûmetine yapılacak her türlü teklifin açık ve resmiyetle yapılması ve Türk topraklarındaki tüm yabancı birliklerin tahliyesinin sağlanması gerektiği; Sovyet Rusya'nın bu hususları daha ayrıntılı açıklamaya hazır olduğu, iki hükûmet arasındaki fikir teatisinin birincil önemi haiz olduğundan TBMM Hükûmetinin açıklanmasını arzu ettiği hususlarda görüş bildirmeye hazır olduğu kaydedilmektedir.

20.12.1920

Au Commissaire du Peuple pour les Affaires Etrangères Ahmet Mouhtar

Angora

Le Gouvernement soviétiste exprime sa profonde satisfaction au sujet des deux dernières notes du Gouvernement National Turc, il est heureux de constater l'intelligence mutuelle qui est établie entre les peuples travailleurs de Turquie et de Russie comme entre deux alliés naturels dans une guerre défensive contre les impérialistes européens. Le Gouvernement soviétiste n'a jamais douté de la sincérité de vos sentiments à l'égard de la Russie et il est prêt, afin d'affirmer cette confiance et cette intelligence mutuelle, à exposer son point de vue sur les questions touchées dans les notes du Gouvernement turc, il le fait d'autant plus volontiers que seule la volonté concentrée des deux peuples est capable d'établir la paix et la tranquillité [et] en Transcaucasie et que en informant réciproquement de la politique suivie par chacun de nous en Europe, nous pouvons éviter du malentendu que nos ennemis s'efforceront et s'efforcent de semer entre les nations turque et russe.

Les premières questions concernant l'Arménie, le Gouvernement soviétiste pense comme vous que la paix entre l'Arménie et la Turquie doit être fondée sur le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes. Le Gouvernement soviétiste reconnaît que le Gouvernement Dachnak a commis des cruautés auxquelles ne pouvait rester insensible le Commandement de l'Armée Turque sur les frontières arméniennes mais il est fermement convaincu que le nouveau Gouvernement soviétiste de l'Arménie pénétré uniquement des sentiments d'amitié à l'égard des peuples voisins sans excepter le peuple turc, change [change] radicalement de politique à l'égard de la population musulmane d'Arménie et ne voit plus en elle que des frères. Le Gouvernement russe est aussi profondément persuadé que le peuple turc et le Gouvernement géorgien aussi verront dans le Gouvernement soviétiste dans le peuple ouvrier et paysan d'Arménie un Gouvernement et un peuple amis et que pour témoigner leurs bons sentiments à leur égard et à l'égard de toute la République soviétiste, ils prendront toutes les mesures nécessaires pour que l'armée de Turquie, évacue, sans retard, le district Alexandropol et aussi les autres points situés au Nord et à l'Est du district de Cars dont l'occupation d'ailleurs à notre avis ne doit pas préjuger autre tracé définitif de la frontière entre la Turquie et l'Arménie, en ce qui concerne le second état transcaucasien, la Géorgie, le Gouvernement soviétiste a conclu avec lui un traité en date de mai 1920, des instructions ont été données par nous pour que le texte complet de ce traité vous soit immédiatement remis, il vous sera adressé à Angora par votre représentant à Tiflis, Kiazim Bey, et en Arménie, Kiazim Kara Bekir. Le Gouvernement soviétiste estimerait au point de vue des intérêts de la Turquie et de la Russie, la conclusion d'un traité de paix entre la Géorgie et de la Turquie sur la base du traité russo-géorgien. La question la plus sérieuse de toutes celles qui sont posées par vous est celle des pourparlers entre la Russie et l'Angleterre. Vous demandez si nous estimons désirables que le Gouvernement turc renouvelle ses relations avec les Gouvernements de l'Entente. Nous vous ferons à cette question une réponse entièrement sincère et fraternelle. Nous donnerons en effet la même réponse que nous ferions à nous-mêmes d'autant plus qu'il existe une certaine analogie entre vos relations avec l'Entente et les nôtres.

Dès les premiers jours des Soviets, nous avons été disposés à faire la paix avec tout l'univers. Nous nous sommes fait maintes fois adressés aux Gouvernements de l'Entente qui soutenaient à notre territoire les partisans de l'ancien régime, en Sibérie, dans le Nord, en Ukraine, en Crimée, partout où ils pouvaient. Mais dans la première période persuadés qu'ils étaient, que nous serions écrasés, ils refusèrent de causer même avec nous. Ensuite sous l'influence

de nos victoires, ils firent des essais de conversation [ds]emi-officielles. C'est maintenant où nous leur avons enlevé tout espoir d'avoir en Russie un autre interlocuteur que le Gouvernement soviétiste, au moment où ils voient que le peuple russe n'est pas pour eux et sait défendre souveraineté soviétiste et son inviolabilité seulement maintenant ils se montrent prêts encore avec grande hésitation, avec nous des relations pacifiques. Pour le moment, l'Angleterre et l'Italie seulement sont entrées dans cette voie. Notre délégation à Londres est en pourparlers pour la conclusion d'un accord commercial avec l'Angleterre. Le Gouvernement anglais ne veut pas engager avec nous des négociations politiques pour la conclusion d'une paix définitive.

Il se borne à rétablir relations commerciales mais tout en attendant de nous reconnaître, l'Angleterre désire insérer dans l'accord certains articles politiques d'une extrême importance. Ces articles sont les suivants, nous les citerons d'après officiel anglais deux points : Chacune des parties contractantes s'abstient de tous actes ou entreprises hostiles à l'égard de l'autre partie, aussi que des propagandes directes ou indirectes en dehors de son territoire entre les institutions de l'autre partie ; en particulier, le Gouvernement soviétiste renonce à toute action ou propagande hostile, s'abstient de soutenir toute propagande semblable à l'intérieur du Royaume-Uni ou d'une partie quelconque, hostile que ce soit, les intérêts britanniques ou de l'Empire Britannique en particulier dans le Caucase, et en Asie Mineure en Perse, dans l'Afghanistan et dans les Indes. Le Gouvernement soviétiste interdit aux citoyens russes toutes actions ou propagandes des genres quittement. Vous voyez que l'Angleterre nous demande de prendre engagement politique qu'[i]on ne peut demander qu'à un vaincu et non à un vainqueur ; comme nous avons le droit de nous estimer après avoir soutenu une lutte inégale avec presque tout l'univers, nous avons catégoriquement refusé, non seulement d'accepter, mais même de discuter ces articles. Vous voyez que l'Angleterre veut la cessation de toutes nos relations avec les Etats orientaux, la moindre démarche diplomatique nous serait rendue impossible. Nous avons refusé même d'examiner ces points et ne savons pas encore la réponse du Gouvernement anglais à notre refus. La seule chose [que] nous avons à laquelle consenti dès le mois juillet 1920, c'est à reconnaître comme principe devant être dans le futur traité politique entre l'Angleterre et la Russie, la renonciation mutuelle à toutes actions ou propagandes hostiles, tout en dehors qu'au-dedans des deux Etats. En ce qui concerne le traité de commerce avec l'Angleterre, dont l'examen continue, le texte complet de la convention vous est adressé par le courrier. Telles sont nos relations avec l'Angleterre et nous avons l'impression que l'Angleterre n'est pas pressée de conclure une convention commerciale, puisque notre délégation est déjà depuis huit mois, sans résultat, à Londres. Selon toute apparence, le Gouvernement anglais estime que plus nous irons ressentir de la nécessité de recevoir de l'étranger des machines et des marchandises pour restaurer la vie économique de la Russie et il espère que nous deviendrons plus coulants et que peut-être nous consentirons sans paix officielle à nous lier politiquement. Nous vous laissons connaître dans ce cas, l'Angleterre se trompe, comme elle s'est trompée pour le cas de l'Italie dont nous avons eu à souffrir moins d'actes hostiles que de la part des autres Gouvernements de l'Entente elle a été dans la lutte contre nous, l'élément le plus passif. L'Italie et la Russie se sont convenu d'échanger des représentations commerciales, mais le Gouvernement italien fait tout pour que notre représentation arrive à Rome le

plus tard possible. En ce qui concerne la France, elle nous reste hostile ; jusqu'à maintenant nous n'avons avec elle, aucune relation et il n'y a pas lieu de croire que relations puissent reprendre de l'entente avec elle. Vous dites que l'Angleterre a des propositions et vous voudriez connaître notre avis sur la reprise des relations entre vous et les Gouvernements de l'Entente. Nous estimons qu'en combattant avec succès et héroïsme, comme vous le faites contre l'impérialisme de l'Entente, vous défendez l'indépendance de la Turquie. Cette lutte peut se terminer sur le territoire turc de deux façons : ou bien le peuple turc va chasser de force les conquérants européens de son pays natal, avant tout, de Constantinople, ou bien les Gouvernements de l'Entente se persuadent au cours de cette lutte avec la Turquie que le peuple est décidé et en état de défendre jusqu'au bout sa dignité et son indépendance et renonceront à continuer la guerre et voudront trouver quelque issue aux combats ; mais le Gouvernement soviétiste sait que les Gouvernements impérialistes ne renoncent pas pacifiquement aux positions acquises ; ni le droit, ni la justice n'ont de sens pour eux ; ils ne s'inclinent que devant la force. Si le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie a des propositions de l'Angleterre, nous ne pensons que l'Angleterre veuille sincèrement la paix avec la Turquie ; elle veut bien plutôt porter la discussion dans les rangs du peuple du temps héroïquement afin d'affaiblir, par la force de sa résistance, ou bien encore ces propositions sachant en but, l'entente au prix de cette paix avec le peuple turc, elle veut le vouloir de son côté dans son duel avec la Russie soviétique ; mais nous estimons que ce plan est sans espoir ; la Turquie et la Russie n'ont pas d'intérêts qui puissent jamais se heurter ou contaminer leurs amitiés ne peut que s'affermir ; néanmoins nous pensons que le Gouvernement turc ne doit pas repousser aucune proposition des Gouvernements de l'Entente s'il n'y a point le moindre espoir. Ce n'est pas une et que ces propositions peuvent amener la cessation des combats et permettre au peuple turc de reprendre la vie pacifique, de panser les blessures causées par sept ans de guerre ; mais le Gouvernement, à notre avis devrait, avant tout, exiger que les propositions soient faites ouvertement et officiellement, ensuite évacuation immédiate de tout son territoire par les troupes étrangères quelles qu'elles soient. La présence des troupes étrangères sur le territoire turc pendant les pourparlers serait une menace perpétuelle mettant dans une position défavorable seule des deux parties sur le territoire de laquelle se trouvent les troupes de l'autre. La Russie n'a pu affermir sa situation politique au courant des vues internationales et obliger les Gouvernements impérialistes à compter avec elle que le jour où elle a chassé de ses territoires les étrangers et les contre-révolutionnaires ; si la capitale de la Russie était occupée par les étrangers, il nous serait bien difficile dans les pourparlers à Londres, si même ils pouvaient avoir lieu dans ce cas obtenir la reconnaissance de notre souveraineté et de notre inviolabilité ; tel est notre point de vue exposé. Dans ces traités généraux nous sommes prêts à l'exposer plus en détail et nous demandons de nous poser les questions lesquelles vous désirez avoir des explications de notre part.

En conclusion nous voudrions vous faire remarquer que ces échanges de vues ont une importance premier ordre et que nous sommes désireux de les continuer sur toutes les questions qu'il plaira au Gouvernement turc de susciter.

Le Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères
Tchitcherine

BELGE 86: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in Notasını ve Notaya ilişkin değerlendirmesini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına iletmiş 12 Aralık 1920 tarihli telgraf. Notada, TBMM Hükûmetinin Moskova'da yapılmasını arzu ettiği konferansa ilişkin teklifin memnuniyetle karşılandığı, sözkonusu konferansın ivedilikle başlaması gerektiğinden Türk Heyetinin gelebilmesi için gereken yerlere emir verildiği, iki ülke arasında çözüm bulunacak arazi sorunlarından dolayı bu konferansta Ermenistan İnkılap Hükûmeti temsilcisinin de bulunmasının gerekli görüldüğü, Azerbaycan ve Ermenistan hükûmetlerine de temsilci göndermeleri hakkında öneride bulunulduğu belirtilmektedir.

433/300

Mâkine başında

Hâriciye Vekâletine

Telsiz telgraf istasyonumuz tarafından 12/12/[13]36'da Erivan'dan alınan Rusça telgrafın tercümesi ikinci maddede aynen arz edilmiştir. Çiçerin'in mezkûr telgrafın başında zikredildiği vechle konferansın Moskova'da akdi hakkında tarafımdan Medivani'ye bir teklif vâki' olmadığı ve hey'etimizin kimler olduğu ve Bakü['nün] mahal-i ictimâ' olarak kabul edildiği Medivani'ye bildirilmişdi. Bu ma'lûmâtı almadan Çiçerin'in işbu telgrafi yazmış olması muhtemeldir.

2- Merbût telgraf aynen ma'rûzdur. Fî 12/12/[13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

* * *

Sûret

Moskova'da Rus Hey'eti tarafından Bakü'de Orjenikid[ın]ze'ye
Aleksandropol'de Yoldaş Medivani'ye ve
Ankara'ya bildirmek üzere Kazım Karabekir Paşa'ya

Rus İnkılâb Hükûmeti Türk Hükûmetinin Moskova'da in'ikâdı arzu edilen konferans hakkındaki teklifâtına muttali' olmuşdur. Bunu kemâl-i memnûniyetle alkışlarız. Fakat Türkiye ile Rusya arasında halledilecek arâzî mes'elelerinden dolayı bu konferansda Ermeni İnkılâb Hükûmeti murahhasının da bulunmasını lüzûmlu görüyoruz. Taşnak Ermenistan şimdiye kadar mücâvir milletlerin kardaşlığına mâni' oluyordu. Türkiye ile Rusya arasında bir hâ'il olan Ermenistan kendi amele ve rençberlerinin arzusuyla bugün Rusya ile Türkiye'yi birbirine bağlamıştır. Hâl-i hâzır Ermenistan'ın zahmetkeşleri ne Türk ve ne de Rus milletine düşman değillerdir. Bununla beraber Rus ve Türk milletleri de Ermenistan toprağında dostluk ve kardaşlıktan başka hiçbir şey beklemiyorlar. Aynı zamanda Azerbaycan'ın Rus amele ve zahmetkeşleriyle çalışan cemâ'at de Türkiye ve Rusya'dan dostluk bekliyorlar. Rus ameleleri Moskova'da icrâ edilecek mezkûr konferansda müzâkere edilecek şeylerin neticesi Şark milletlerinin umûmunu refâh ve sa'âdete nâ'il edeceğinden emindirler ki bu neticeler şimdiden görünüyor. Bu konferansın gâyet acele başlaması icâb etdiğinden Türk murahhaslarının gelebilmesi için icâb eden yerlere emir verilmiştir. Aynı zamanda Azerbaycan ve Ermenistan hükûmetlerine de mümessil göndermeleri hakkında teklifâtta bulunduk. Kânûn-ı Evvel [1]920

Çiçerin

BELGE 87: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Sovyet Rusya'yla yapılacak müzakerelere ilişkin Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 13 Aralık 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, Türkiye için pek çok yarar bulunduğu söz konusu müzakerelerin Bakü'de yapılmasında ısrar edilmesi ve Türk Heyetinin Bakü'ye hareket etmiş olduklarının Moskova'ya bildirilmesi istenmektedir.

Harb raporudur.

Dakika fevti câiz değıldir.

Şark Cebhesi Kumandanlığına

Şark mesâ'ilini hal için teklif edilen konferansın Moskova'da ictimâ'ına gûyâ tarafımızdan muvâfakat edilmiş olduğu hakkında Çiçerin'in ta'mim ettiği telgrâfnâme sûretini mübelliğ 12/12/[13]36 tarihli telgrâfnâme-i devletleri gece saat dokuzda ahzedildi.

Konferansın mahal-i ictimâ'ına ve mesâ'il-i mezkûrenin tarz-ı halli hakkında istitlâ'ât-ı âhîreden müstedil nokta-i nazarımıza dâir olan mukarrerât taraf-ı sâmîlerine yarın tebliğ edilecektir.

Bununla beraber müzâkerâtın Bakü'de icrâsında bizim için birçok fevâ'id bulunduğu ve evvelce de vâsıta-i devletleriyle bu yolda izhâr-ı arzu edilmiş bulunduğu nazaran bu noktada ısrâr etmekte olduğumuzun ve murahhaslarımızın Bakü'ye müteveccihen hareket etmiş olduklarının Erivan'da bulunduğu bildirilen Medivani vâsıtasıyla veyahud diğer münâsib bir vâsıta ile şimdiden Moskova'ya iş'ârı himmet-i mahsûsa-i devletlerinden müsterhamdır efendim. Fî 13 Kânûn-ı Evvel sene 1336

Hâriciye Vekîli

Ahmed Muhtar

BELGE 88: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Sovyet Rusya ile yapılacak müzakerelerin yerinin Bakü olmasında Türkiye'nin ısrarcı olduğuna, ancak bu ısrarın konferansın toplanmasına engel olmaması gerektiğine, Sovyet Rusya'nın ısrar etmesi durumunda Türk Heyetinin Moskova'ya gidebileceğine dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 16 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Türkiye'nin müzakere yerinin Bakü olmasındaki ısrarının sebepleri de telgrafta açıklanmaktadır.

Hâriciye Vekâleti

641

16/12/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığına

Madde 1- 12/12/[13]36 tarih ve 433/300 numarolu tele cevâbdır.

Mahal-i müzâkerenin Bakü olması hakkındaki arzumuzda musırrız. Bunun en büyük fâ'idesi Kars'la Bakü arasında kuryelerimizin gidib gelmesinin az zaman gâ'ib etdireceğidir. Ruslar Bakü'de dahi kendi memleketleri dâhilinde bulduklarından kurye isti'mâline ihtiyâcları yoktur.

Diğer taraftan aynı murahhaslarımız Azerbaycan'la ittifâk ve Gürcistan'la sulh müzâkerâtına me'mûr olduklarından ve gerek İran gerek Asya-yı Vustâ ahvâlinin yine müşârûn-ileyhim tarafından tedkikini arzu ettiğimizden konferansın Bakü'de in'ikâdını istiyoruz. Ma'amâfih tabî'îdir ki bu ısrârımız konferansın in'ikâdına mâni' olmamalıdır. Yani Ruslar fazla ısrâr edecek olurlar ise Moskova'ya gitmeye râzı oluruz. Bu bâbda Medivani ile muhâbere edib yolda bulunan murahhaslarımıza ol vechle ta'lîmât verilmek üzere son kararın sür'atle iş'âr buyurulmasını ricâ ederim.

... [Belgenin ikinci maddesi "Azerbaycan İle İlişkiler" bölümündeki 21 ve 24. belgelere cevap olarak yazıldığından sözkonusu madde Belge 25 olarak "Azerbaycan İle İlişkiler" bölümüne alınmıştır.]

BELGE 89: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Bakü'de yapılması öngörülen konferans için görevlendirilen Türk Heyetini oluşturan yetkililerin ve Türkiye'nin konferansın Bakü'de olmasına ilişkin arzusunun TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığı tarafından Çiçerin'e yazılı olarak bildirilmesinin uygun olacağına dair adigeçen Bakanlığa gönderdiği 19 Aralık 1920 tarihli telgraf.

1878

Sivas

Hâriciye Vekâletine

C. 13/12/[13]36 tele [bkz. Belge 87]: Şark mesâ'ilinin halli için Bakü'de akdedilecek konferansa me'mûr edilen Hey'et-i Murahhasamızı teşkil eden zevât ile Bakü'ye müteveccihen yolda bulduklarına dâir mikdâr-ı kâfi ma'lûmât hakkında Gümrü'de iken Rus Sovyet Murahhası Medivani'ye şifâhen vâki' olan teblîgâtımı tesbît etmek ve Çiçerin'in konferansın Moskova'da akdi hakkında telsiz telgrafına teblîgâtımızı almadan evvel gösterdiği arzuya mukâbil karar ve arzumuzu tahrîren de bildirmek üzere vekâlet-i celîlelerinden doğruca Moskova'ya Çiçerin'e de beyân-ı ma'lûmât edilmesini muvâfık bulmakdayım. Tensib buyurulursa mahalline keşîde ve îsâl etdirilmek üzere Şark Cebhesi'ne ve bir sûretinin Trabzon Telsiz Telgraf İstasyonu'na sür'at-i iş'ârı ma'rûzdur. Fî 19 Kânûn-ı Evvel sene [1]336

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 90: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, iki ülke arasında gerçekleştirilmesi öngörülen müzakerelerin Bakü'de yapılması hususunda Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e gönderdiği 22 Aralık 1920 tarihli Nota. Ahmet Muhtar Bey, Notada, emperyalist güçlerin Türkiye ile Sovyet Rusya arasına güvensizlik tohumu ekmek için sarf ettikleri gayretin başarısızlığa uğradığını görmekten mutlu olduğunu, iki ülke çıkarlarının çakıştığı tüm sorunları Sovyet Rusya Heyetiyle müzakere etmek amacıyla Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'i, Millî Eğitim Bakanı Rıza Nur Bey'i ve Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'yı Bakü'ye gönderdiğini, Türk Heyetinin en geç bir ay içinde Bakü'de olmasının beklendiğini, Bakü'nün Moskova ile Ankara'nın tam ortasında yer aldığı ve her iki heyete kendi hükûmetleriyle

eşit koşullarda haberleşme imkânı sağlayacağı için müzakere yeri olmasının Sovyet Rusya tarafından da kabul edileceğini ümit ettiğini belirtmekte ve Sovyet Rusya Heyetinin isimlerinin ve hangi tarihte Bakü'de olabileceklerinin mümkün olan en kısa zamanda bildirilmesini istemektedir.

22/12/[19]20

Monsieur Tchitchérine
Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères de la R.S.F.S.R.
Moscou

Monsieur le Commissaire,

Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie est heureux de constater, que grâce à la conscience que les peuples travailleurs de Russie et de Turquie ont de l'identité de leurs intérêts, les efforts aussi habiles que perfides des Puissances Impérialistes pour semer la défiance entre nous ont complètement échoué.

Fortes de cette épreuve victorieusement subie, nos relations ne peuvent plus que se resserrer chaque jour d'avantage. Dans le but d'étudier à fond toutes les questions où nos intérêts se rencontrent et se confondent, mon Gouvernement a chargé Youssouf Kémal Bey, Commissaire du peuple aux Affaires Economiques, que vous connaissez bien, Riza Nour Bey, Commissaire du Peuple à l'Instruction Publique et le Général Ali Fouad Pacha Ambassadeur à Moscou de se rendre à Bakou afin de s'y rencontrer avec les délégués de la R.S.F.S.R.

J'espère que le choix de cette ville qui se trouvant à mi-chemin de Moscou et d'Angora permett[e]ra à nos deux Délégations de correspondre avec leurs Gouvernements respectifs dans des conditions égales, aura aussi votre agrément et vous prie de bien vouloir m'informer, dans le plus bref délai possible, des noms des négociateurs russes et de la date approchée à laquelle ils pourront se trouver à Bakou. Les délégués turcs seront, sauf imprévu, dans la capitale de l'Azerbaïdjan au plus tard dans un mois.

Veillez agréer, Monsieur le Commissaire, l'assurance de ma très haute considération.

Le Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères du G.A.N.T.
Ahmed Mouhtar

BELGE 91: *Sovyet Rusya Dışışleri Halk Komiseri Çiçerin'in, Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan temsilcilerinin katılacağı konferansın katılımcı ülkeler arasında dostluk ve karşılıklı anlayışın tesisi açısından Sovyet Rusya için ayrı bir öneme sahip olduğu, hükûmetinin müzakereler için heyet başkanı olarak kendisini ve heyet üyeleri olarak bakanlığından yönetici düzeyinde kişileri tayin ettiği, Bakü'de müzakerelere başlamanın Sovyet Rusya'nın dış siyasetini idare edenleri işinden alıkoyacağı, bu nedenle konferansın Bakü yerine Moskova'da yapılmasını teklif ettiği hususunda TBMM Hükûmeti Dışışleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'e gönderdiği 19 Aralık 1920 tarihli Nota.*

Ankara'da Hâriciye Vekili Ahmed Muhtar Bey'e

Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan murahhaslarının iştirâk edeceği konferansın Rusya Sovyet Hükûmeti nazarında müstesnâ bir ehemmiyeti vardır. Çünkü bu sûretle mezkûr konferansa iştirâk edecek mümessiller arasında bir mütekâbil muhâdenet ve uzlaşma hâsıl olacaktır. Bu konferansa birinci derecede ehemmiyet atfeden Sovyet Hükûmeti ben başda olmak üzere Hâriciye Nezâreti Vekâletini murahhas ta'yîn eylemişdi[mm]. Bakü'de müzâkerâta ibtidâr edilmesi Rusya siyâset-i hâriciyesini idâre edenleri işinden alıkoyacağı cihetle konferansın Bakü'de ictimâ'ı mümkün değildir. Onun içindir ki konferans mahali olmak üzere Bakü yerine Moskova'yı teklîf ediyorum. Rusya Hükûmeti ile Ermenistan arasından Novorosiski tarikiyle Ankara ve Moskova arasında ittisâl-i dâ'imiyi te'mîn için iktizâ eden istihzârâtı kendisi te'mîn edecektir.

Moskova 19 Kânûn-ı Evvel sene [1]336

Rusya Hâriciye Nâzırı
Çiçerin

BELGE 92: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in konferansın Bakü yerine Moskova'da yapılmasına ilişkin önerisinin TBMM Hükûmetince uygun bulunduğu hususunda Ali Fuat Paşa'ya ve Türk Heyeti Başkanı Yusuf Kemal Bey'e gönderilen 25 Aralık 1920 tarihli telgraf.

Hâriciye Vekâleti
701
25/12/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığı vâsıtasıyla Ali Fuad Paşa'ya

Sivas vilâyeti vâsıtasıyla Hey'et-i Murahhasa Re'îsi Yusuf Kemal Beyefendi'ye

Moskova'da Hâriciye Komiseri Yoldaş Çiçerin'den alınan bir telgrafnâmeye nazaran Bakü'de in'ikâd edecek konferansda Rus Hey'et-i Riyâsetini bizzât kendisinin deruhde edeceği ve aynı zamanda bu husûs için Moskova'dan en mühim zevâtın tanzîf edileceği bildirilmekte ve kendilerinin velev ki muvakkat olsun terk-i vazîfe ederek Bakü'ye hareket etmeleri muvâfık ve mümkün olamayacağı mülâhazasına mebnî konferansın Moskova[']da] akdi ricâ edilmektedir. Bu husûs taraf-ı hükûmetce tensîb edilmiş ve ta'limât-ı mahsûsa derdest-i îsâl bulunmuşdur efendim.

BELGE 93: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in konferansın Bakü yerine Moskova'da yapılması teklifine Ankara Hükûmetinin onay verdiği, Türk Heyetinin Moskova'ya gitmek üzere yolda olduğu, sözkonusu durumun Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçiliğine tebliğ edilmesini istediği hususunda TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderdiği 28 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Kars'dan
Şifrenin hallidir.

28/12/[13]36

Gürcistan Mümessili Kazım Beyefendi'ye

1- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından Ruslarla Bakü'de akdi arzu edilen konferansın Hâriciye Komiseri Yoldaş Çiçerin'in cevâben vâki' olan da'veti üzerine Moskova'da in'ikâdına hükûmetimizce muvâfakat edilmiştir. Hey'et-i Murahhasamız Moskova'ya gitmek üzere yoldadır. Keyfiyetin Rus Sovyet Sefâretine tebliğini ve iş'ârını ricâ ederim.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 94: TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in konferansın Bakü yerine Moskova'da yapılması önerisine Ankara Hükûmetinin onay verdiğini, Türk Heyetinin Moskova'ya gitmek üzere yolda olduğunu Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçiliğine bildirdiği Nota.

Tiflis'de Rus Sovyet Sefârethânesine

Sovyet Rus Hükûmetiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından Bakü'de akdi arzu edilen konferansın Hâriciye Komiseri Yoldaş Çiçerin'in cevâben vâki' talebi üzerine Moskova'da in'ikâdına hükûmetimizce muvâfakat edilmiştir ve Hey'et-i Murahhasamız Moskova'ya gitmek üzere yoldadır. Keyfi[yeti]n tarafınıza tebliğ edilmesi için salâhiyetdârım ve sizi selamlarım yoldaş.

BELGE 95: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya'yla bir siyasi antlaşma ve askerî ittifakname akdi müzakerelerinde bulunmak, bu müzakerelerle ilgili diğer Kafkasya meselelerini çözmek, Azerbaycan ve Gürcistan'la da müzakereler yapmak göreviyle bir Türk Heyetinin 14 Aralık 1920'de Ankara'dan hareket ettiğini, ayrıca Dr. Teyfik Rüştü, İsmail Soysal, Besim Atalay ve Fuat Beylerden oluşan bir inceleme heyetinin de Ankara'dan Moskova'ya hareket ettiğini; İngilizlerin onayıyla Teyfik Paşa Kabinesi tarafından Ankara Hükûmetiyle müzakereler için gönderilen Mareşal İzzet Paşa'nın başkanlığındaki heyetin Türkiye'nin düşmanlarının yalanlarının aksine Anadolu'ya katıldıklarını ve Ankara'ya ulaştıklarını TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e bildirdiği 18 Aralık 1920 tarihli yazı. Yazıda, ayrıca, Sovyet Rusya'yla müzakereleri yürütecek Türk Heyetini ve İstanbul Hükûmetinin Ankara Hükûmetiyle müzakereleri yürütmek için gönderdiği heyeti oluşturan yetkililerin isimlerine ve cepheledeki duruma yer verilmiş, Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'nın ve maiyetininin 17 Aralık'ta Erzurum'a ulaştığı; Doğu Cephesi İrtibat Subayı ünvanıyla Yüzbaşı Bahaeddin Efendi'nin Erivan'da bulunduğu kaydedilmiştir.

Aded 40

18/12/[13]36

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Gürcistan Mümessili Kazım Beyefendi'ye

1- Sovyet Rusya ile siyâsî bir ahidnâme ve askerî bir ittifaknâme akdi müzâkerâtında bulunmakla ve bu müzâkerât ile râbîta ve alâkası derkâr olan

bütün Kafkasya mesâ'ilini de hal ve tesbît etmek vazîfesiyle 14/12/[13]36'da bir Hey'et-i Murahhasımız Ankara'dan hareket etmiştir. İşbu hey'et Azerbaycan'la ve Gürcistan'la da müzâkerâtda bulunacaktır. Hey'et; İktisâd Vekîli Yusuf Kemal, Ma'ârif Vekîli Doktor Rıza Nur Beylerle, Moskova Sefîri Ali Fuad Paşa ve Askerî Müşâvir olarak Kâ'immakâm Seyfî ve Moskova Sefâreti Ataşemiliteri Erkân-ı Harb Binbaşısı Binbaşı Safvet Beylerden mürekkebdir. Azerbaycan'la yapılacak müzâkerâtda Ali Fuad Paşa'nın yerine Mümessil Memduh Şevket Bey a'zâ olarak bulunacaktır. Büyük Millet Meclisi mahal-i müzâkerâtı Bakü olmak üzere ta'yîn etmiştir. Ayrıca bir hey'et-i tedkîkiye olarak Büyük Millet Meclisi a'zâsından Doktor Tefvîk Rüşdü, İsmail Soysal, Besim Atalay ve Fuad Beyler de Ankara'dan Moskova'ya hareket etmişlerdir. Moskova Sefîri-i Kebîri Ali Fuad Paşa ve ma'iyeti 17/12/[13]36'da Erzurum'a vâsıl olmuştur. Mezkûr hey'etler Erzurum-Kars-Gümrü tarihini ta'kîb etmektedirler.

2- İngilizlerin muvâfakatıyla Tefvîk Paşa Kabinesi tarafından Ankara Hükûmeti ile berây-ı müzâkere gönderilmiş olan Müşîr İzzet Paşa'nın riyâseti altındaki Müşîr Salih, Meclis-i Meb'ûsan Re'îs-i Sânîsi Hüseyin Kazım, Cevad, Münir Beylerle Hoca Fatin Efendilerden mürekkebdir hey'et, düşmanlarımızın fesâd ve tezvîrâtına fi'îlî bir tekzîb olmak üzere Anadolu'ya iltihâk ve Ankara'ya muvâsalat etmişlerdir.

3- Garb, Cenûb cebhelerinde, Adana, Kozan, Osmaniye, Ayntab mıntıklarında, El-Cezire Cebhesinde bermu'tâd keşif ve tayyare fa'âliyetleri vardır. Irak'da Ankara Hükûmetimizin idâre ve ta'lîmâtıyla hareket eden Garb Kuvâ-yı Milliyesi yakında İngilizleri Irak'dan çıkarmak için kuvvetli ta'arruz hâzırlıklarında bulunmaktadırlar.

4- Hindistan ekâbirinden ve Hilâfet Komitesi a'zâsından Mustafa Sagir Hazretleri Ankara'ya teşrîf etmişlerdir.

5- Karârgâh matba'asında tab' etdirilmiş olan 28 Kânûn-ı Sânî sene [13]36 tarihli Misâk-ı Millî beyannâmelerinden altı nüsha berây-ı ma'lûmât takdîm kılınmıştır.

6- Her raporda bilhâssa Gürcistan ahvâl-i dâhiliye ve askerîyesine dâir ma'lûmât i'tâsında Tiflis matbû'âtından mühim neşriyâtı hâvî olanların aynen de gönderilmesini, komünizme âid bilhâssa Fransızca ve Türkçe neşriyâtın tedârik ve irsâline himmet buyurulmasını ricâ ederim.

7- Erivan'da Şark Cebhesi irtibât zâbiti unvânıyla Yüzbaşı Bahaeddin Efendi isminde bir zâbitimiz bulunmaktadır.

8- Mümessil Kazım ve Memduh Şevket Beyefendilere yazılmıştır.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 96: Erzurum Valisi Hamit Bey ile Erzurum Milletvekili Necati Bey'in, Medivani Heyetiyle yapılan görüşmelerde Türkiye-Sovyet Rusya ittifakı hakkında edindikleri izlenimlere dair TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri 14 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Sovyet Rusya'nın Türkiye'nin ittifakını istemesinin iç ve dış politikaya ilişkin iki sebebinin olduğu belirtilmekte, iç politik sebep olarak askerî idareden hoşnutsuzluğu, dış sebep olarak da Türkiye'nin Batılı devletlerle anlaşarak Kafkasya'da Sovyet

Rusya'ya karşı bir cephe açma endişesi gösterilmekte, bu nedenle Türkiye'yle anlaşma imzalanmasının Sovyet Rusya için ölüm-kalım meselesi olduğu; Sovyet Rusya'nın Türkiye'yle ittifakından çıkarılmasının Türkiye'ye Avrupa aleyhine İslam ve Türk dünyasında propaganda yaptırmak ve bu suretle Sovyet Rusya'yı İslam dünyasına müttefik olarak sunmak, zayıf bulunduğu takdirde ise Türkiye'yi ikinci bir Azerbaycan durumuna getirmek olduğu ifade edilmekte, heyetler arasında iki ülke ilişkileri ve Kafkasya hakkında yapılan görüşmelere değinilmekte ve Türkiye'nin izleyeceği siyaset hakkında kişisel görüşleri aktarılmaktadır.

Harb telgrafıdır ve zâtîdir.
Aded 1076

Erzurum
14/12/[13]36

Büyük Millet Meclisi Re'isi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

C. 12 Kânûn-ı Evvel sene [1]336 şifreye:* Medivani hey'eti ile vukû' bulan müte'addid mülâkâtımızın netîcesinde ta'ayyün eden esâsâtı iki noktaya ircâ' etmek iktizâ ediyor.

Birincisi- Rusların ittifâkımıza tâlib olmalarındaki esbâb-ı hakîkiye ve ikincisi bu ittifâk[ı] elde etmek istedikleri menâfi'dir. Mülâkât tafsîlâtını arz etmek sudâ'ı bâ'is olacağından netîcelerini bu iki noktaya göre ta'yîn ve tesbît ile iktifâyî muvâfık buluyoruz.

1- Rusların ittifâkımıza tâlib olmaları dâhilî ve hâricî olmak üzere iki sebebden inbi'âs ediyor. Dâhilî sebep umûmiyetle mahsûs ve asker idâre-i hâzıradan memnûn değildir. Hakîkî komünistik olan birkaç rü'esâdan mâ'adâ zimâm-ı idâreyi deruhde eylemiş bulunanlar komünizmin ruhuna bütün ma'nâsı ile yabancı müfrit ve/veya mu'tedil nasyonalistler olduklarından komünizm umûmiyetle gasb ü gârât ve katl ü imhâ mâhiyetinde tecellî eylemekte ve bu da hâssaten İslâm ve Türk dünyasında derin bir infi'âl ve nefret tevli'd etmektedir. Bundan başka ticâret ve san'at ve zirâ'at velhâsıl bütün hayât durmuş ve sefâlet yüz göstermiştir. Yeniden soyulacak Azerbaycan gibi zengin bir ülke de hâl-i hâzırda [bu] mevcûd olmadığından inkılâbcılar hakîkî bir endişe içindedirler. Bu ciheti Medivani'nin müşâviri Şahofski i'tirâfa mecbûr olmuştur. Hâricî sebebe gelince bu da bizim Garblılarla uyuşarak Kafkasya'da Sovyet Rusya'ya karşı bir cephe açmamız endişesidir. Garblıların Ruslara karşı kullanacak başkaca yeni bir kuvvete mâlikiyetlerini şimdilik tasavvur etmediklerinden ve tarafımızdan böyle bir cephe açılınca bütün gayr-ı memnûnların ve hâssaten Azerbaycan ve Şimâlî Kafkasya, Türkistan'ın bize tevcih edeceği ve inkılâbın mağlûb olacağı şübhesiz addedildiğinden bugün Türkiye ile ittifâk akdî Rusya'ca hayât ve memât mes'elesi olmaktadır.

2- İttifâkımızdan elde etmek istedikleri menâfi': Birinci adımda arz edilen vaz'iyetin husûlüne mâni' olmak ve bize Avrupa aleyh[in]de olmak üzere İslâm ve Türk dünyasında propaganda yaptırmak ve bu suretle Rusları İslâm âlemine dost müttefik olarak takdîm ettirmekten ibâret ise de bizi za'îf bulur veya birtakım tanınmış simâları elde ederek menâfi'-i hakîkiyemizi imhâl ettirmeye muvaffakiyet hâsıl olursa Türkiye'yi ikinci bir Azerbaycan hâline getirmek

* Erzurum Valisi Hamit Bey ile Erzurum Milletvekili Süleyman Necati Bey'in bir vesileyle TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri telgrafın sonunda "Arzu buyurulduğu takdirde ... Medivani ile cereyan eden mülâkâtlarımızı tafsîlen arz eyeriz efendim" cümlesi üzerine adigeçenlere "Mülâkâtlarında bâ'is-i tenevvür hususatin da işarını ricâ ederim" içerikli gönderilen şifre telgraf.

siyâsetinin tervîc ve tatbîkine başlayacağı keyfiyeti de gayr-ı mahsûs kalmadı. Bâlâdaki birkaç satırla arz ve tesbît edilebilen Rus siyâsetinin hutût-ı esâsiyesini yakînen anlayınca vaz'iyet-i hakîkiyemizin setri ve bu sûretle menâfi'-i ciddiye te'mîni iktizâ edeceğine kâni' olarak musâhabelerimizi o yolda idâreye başladık ve cebhenin kendilerine karşı bütün açıklığı ile mutâva' atkâr bir müzâheret göstermesi efkâr-ı umûmiyenin Rus inkilâbına tevcihkâr olmasından münba'is olduğunu ve Ankara ile Moskova'nın ciddi ve hakîki esâslar üzerinde anlaşarak iki milletin mütekâbil menâfi' ve inkişâfını te'mîn edecek bir ahidnâme vücûda getirmediğince Türkiye'de beklenen şeylerin vücûd bulamayacağı[nı] ve bütün milletin Büyük Millet Meclisi etrafında müctemi' olub oradan sâdır olacak emirler[ime] mutâ' bulunduğunu ve şahsî va'adlerin memleketi, hükûmeti kazanmak kâbiliyetinden uzak olduğunu anladık. Bunun üzerine Ermenistan'ı Sovyet yapmak için te'mîn ettikleri müzâheret ve mu'âvenetin daha ileri gidemeyeceği teyakkun edilerek keyfiyetin Moskova'ya arzı ile milletimizle ittifâk akdi husûsu bir ihtiyâc-ı mübrem olarak kabûl edildi. İttifâk esâsları hakkında dahi uzun uzadıya te'âtî-i efkârda bulunuldu. Netîcede bizden bir müzâheret-i askeriye ta'ahhüdü istedikleri ve yalnız İslâm âleminde İngilizler aleyhinde propaganda yapılmasını ve propagandaların münhasıran her memleketin te'mîn-i istiklâlî gâyesini istihdâf eylesesini ve bu bâbdaki masârifin kendilerine âid bulunması[nı], bir de İngilizlerle bi'l-ittihâd aleyhlerine harb etmemek husûsâtının te'mîni[ni] istediklerini ve Garb ile akd-i sulh eylememizi dahi tabî'î gördüklerini ve Moskova'nın beklediği[nin] de bundan ibâret bulunduğunu söylediler. Bize her istediğimizi vereceklerini ilâve ve nakarât gibi tekrar eylediler. Mütekâbilten istediğimizi musırın sordular. Biz hükûmet ve meclisin ne düşündüğünü bilmemekle beraber arzu-yı millînin şimdiye kadar ismâ' olunduğu vechle para ve silâh talep etmek keyfiyetine müteveccih olduğunu ve bunu bir talep kıymetinde telakkî ettiğini ve asıl arzu fi-mâba'd teşrik-i menâfi' edecek olan iki milletin mütekâbil tekâmül ve inkişâfını [*deşifre edilememiş*] [*mukâbil tekâmül ve inkişâfını*] te'mîn edecek esâsların ta'yîn ve tesbîti[ni] etrafında mütemerkiz bulunduğunu zannettiğimizi söyledik. Sovyet Rusya işlerine gelmediği zamanda dönebilmek için bu gibi mukâvelât-ı hâriciyenin akdine Çiçerin gibi ikinci derecedeki adamları me'mûr etmek ve icâbında 'Haberimiz yokdur' demek esâsını usûl-ı siyâset addetmiş olduklarından mu'âhedâtın her hâlde inkilâb nâmına rü'esâ-yı inkilâbdan biri tarafından imzâsı lâzım gelmekte olduğundan biz inkilâbcı Türkiye'nin en kıymetli ve inkilâbcı adamlarını göndereceği şübhesiz bulunmasına nazaran hükûmetimiz[in] de Stalin ve Lenin gibi zevâtı karşısında görmek ve onlarla görüşmek arzu ettiğini ifhâm eyledik. Bu talebde hakkımız olduğunu Medivani ve refiki kabûl ve teslîm etdiler. Batum hakkında bize menâfi' göstermelerinin samîmiyetine kâni' olamadığımızdan biz Batum'u Kafkasya'nın umûmî bir iskelesi sandığımızı ve bu haysiyetle ora üzerinde bir temellük fikri beslediğimizi söyledik. Derhâl bu nokta-i nazarın kıymet ve samîmiyetinden bahseyledi. Bu sûretle Rus siyâsetinin bu bâbdaki hedefi ta'ayyün etdi. Gürcüler üzerine tarafımızdan [*deşifre edilememiş*] icrâsını te'mîn ile Ermenistan'da oynadıkları rolü aynen orada da oynamak için cebhe üzerinde husûle getirilen te'sîrin tezyîdine mâni' olmaya çalıştık. Medivani komünizmin neşr ve tatbîki hakkında fikr-i siyâsetlerini de söylemiş bulundu [*deşifre edilememiş*] mûmâ-ileyh Ermenistan'da Sovyet icrâat-ı müstakbesinden bahsederek "Memlekete yerleşib ahvâle tasarruf edebilecek kuvvet hâsıl olunca mahallî zimâmdârları birer sûretle iskât ve kahreder ve kendi adamlarımızı mevki'-i iktidâra getirerek icrâat-ı ma'lûmede bulunuruz"

dedi. Bu cihet de hâssaten şâyân-ı nazar olsa gerekdir. Bu mes'eleler hakkındaki kanâ'atimize gelince ahvâl-i umûmiyemiz hasebiyle bizim münhasıran Garb'ın âmâline hâdim olarak Ruslarla muhârib vaz'iyete geçmemiz veyahud Ruslarla bir ittifâk-ı askerî akdederek Sovyet Rusya ile teşrik-i mukadderât etmemiz memleketimizin izmihlâl-i tâmmını te'minden başka bir [deşifre edilememiş] vechemiz görünmekdedir. Çünkü şu ıslahât zamanında yeni bir [deşifre edilememiş] icrâya girişmeye [ne] memleketin tahammülü ne de hükûmetin ehliyet ve kudreti vardır. Binâenaleyh istiklâlîmiz[in], mevcûdiyetimizin mahfûziyetini şimdiye kadar ta'kîb etdiğimiz siyâsetin daha canlı ve bâriz bir şekilde idâmesi ile Rus ittifâkını Garblılara ve İngiliz ve Fransız i'tilâfını Ruslara karşı bir silâh-ı müdâfa'a olarak kullanmak ve Ruslarla dost olmak ve fakat bâlâda arz edildiği vechle Ruslara istediklerinden fazla bir şey ta'ahhüd edilmemek esâsında görüyoruz.

Bazı zevâtın düşündüğü gibi bilâ-kayd ü şart Rusların kucağına atlamayı veyahud Garb'ın va'adlerine teslîm-i mukadderât etmeyi biz nevamâ bir intihâr telakkî ediyoruz. Bizim en kuvvetli zamanımız bütün kuvvâmıza bizzât hâkim bulunduğumuz zamandır. [deşifre edilememiş] ittifâk tekrarı bilmeyiz. Ne dereceye kadar lâzîme-i ihtiyât ve siyâsete muvâfıktır. Husûsiyle çok hakîkî olduğuna kâni' bulunduğumuz ma'rûzât-ı ânifemiz Ruslarla ta'kîb edilecek siyâsetin ve yapılacak ittifâkın ne şekil ve mâhiyetde olması lâzım geleceğini nazar-ı âlîlerinde ta'ayyün edebilir. Hâtîme-i makâl olmak üzere devletin hayât ve memâtını intâc edecek olan bu mu'âhedenin hayâtî menâfi'imizi ihlâl etmeyecek bir mâhiyet iktisâb etmek için doğrudan doğruya taraf-ı sâmililerinden ta'kîb ve murâkabe edilmesi ve hâdisâtın hakâyıkından ziyâde hissine ve vakâyi'-i yevmiyeye tâbî' olan zevâtın âmîl-i mü'essir olmamalarını bir vazîfe-i vataniye olarak arz ve lâ-yezâl hürmetlerimizi takdîm eyleriz efendim.

Erzurum Vâlîsi
Hamid

Erzurum meb'ûsluğundan müsta'fî
Necati

BELGE 97: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Erzurum Valisi Hamit Bey ile Erzurum Milletvekili Necati Bey'in görüşlerini isabetli bulduğunu, sözkonusu görüşlere gerekenlerin dikkatlerini çekeceğini adigeçenlere bildirdiği 20 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre
1076

Ankara
20/12/[13]36

Erzurum Vâlîsi Hamid ve Erzurum Meb'ûsu Necati Beyefendilere

C. 14/12/[13]36 şifreye:

İ'tâ buyurulan ma'lûmâta teşekkür ederim. Mütâla'ât-ı âlîlerinde isâbet muhakkaktır. Mütâla'ât-ı mezkûreyi kemâl-i ciddiyet ve ehemmiyetle nazar-ı dikkate aldım ve icâb edenlerin de nazar-ı dikkatini celbedeceğim. Oraya vâsıl olacak olan Ali Fuad Paşa Hazretleriyle Yusuf Kemal Beyefendi'ye de mütâla'âtınızın aynen bildirilmesini ricâ ederim efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Re'îsi
Mustafa Kemal

BELGE 98: TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Tuapse'den Trabzon'a gelen Sovyet Rusya Heyeti ile Sovyet Rusya'nın Trabzon Konsoloslüğünü kurmakla görevlendirilen memurların isimlerini içeren, Trabzon vilayetinden gönderilen telgrafta TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 20 Aralık 1920 tarihli yazı.

Aded 9603/3038

20/12/[13]36

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

Tuapse'den Trabzon'a gelen Rus Hey'eti ile Konsoloshânesi me'mûrîninin esâmîsini hâvî Trabzon vilâyetinden gönderilen varakanın sûreti leffen takdîm kılındı efendim.

Dâhiliye Vekâleti Vekîli
Doktor Adnan

* * *

Sûret

Şehr-i hâlin dördüncü günü Gazal bahrî römorkörüyle Tuapse'den Trabzon'a gelen Rus Delikat [Delegate] Hey'etiyle Rus Sovyet Cumhuriyeti'nin Trabzon Konsoloshânesini te'sîse me'mûren geldiklerini söyleyen altı kişinin isim ve şöhretleriyle tarih-i vürûdlarını ve sûret-i iştigâllerini hâvî Taharrî Komiserliğinden tanzîm etdirilen cedvel sûreti berây-ı ma'lûmât leffen takdîm kılınmış olduğu ma'rûzdur. Fî 15 Teşrîn-i Sâni sene [13]36

Trabzon Vâlî Vekîli
3. Fırka K[umandanı] Nuri

İsim ve Şöhreti	Tarih-i Vürûdu	
Konsolos Danilof	1 Eylül sene [1]336	
" Kâtibi Andonoviç	1 minhü	
" " Kuçorof	1 minhü	Konsolos
" Madamı Boşins	1 minhü	ma'iyetinde
" Kâtibi Pavloviç	20 Teşrîn-i Evvel sene [1]336	
" Gazeteci İvan Mihaloviç Iskrof	20 minhü	

Kolako Mihail	5 Teşrîn-i Sâni sene [1]336	
Boyof Olem	5 minhü	
Sirof Kostantin	5 Teşrîn-i Sâni sene [1]336	
Zebenik Mavril	5 minhü	
Matin Kostantin	5 minhü	Bunlar esliha ve
Uralo Aleksandre	5 minhü	cebhâne vesâire
Kohan oğlu Yakof	5 minhü	götürmüşlerdir.
Folik oğlu Dimer	5 minhü	
Mecofski Yokeli	5 minhü	
Gorkof Nikola	5 minhü	
Bozihof Nikoladis	5 minhü	

Aleksandirov Yovanoviç	20 Teşrîn-i Evvel sene [1]336	Komünist propagandacısı
Nikola Nikolayeviç	20 minhü	
Planski kerimesi Kladye	20 minhü	
Ceneral (okunamamışdır)	23 Ağustos sene [1]336	Rum ve İslâm çocuklarını tedris
Peskar	23 minhü	Hristiyan Gürcüsü
Jorş	23 minhü	Rus Komünist propagandacısı
Ail	23 minhü	

BELGE 99: *TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında Trabzon vilayetine ve 3. Tümen Komutanlığına gönderilen, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında imzalanması öngörülen antlaşmanın bazı sebeplerden ötürü sekteye uğratıldığına görüldüğüne, bu nedenle Sovyet Rusya'nın Ankara Elçiliği nezdinde gerekli girişimlerde bulunulduğuna, Sovyet Rusya'nın Trabzon Konsolosluğuna Elçilik Askerî Ataşesi Oruç Ali Bakirof'un tayin edildiğine, Giresun Belediye Başkanı Osman Ağa'nın adigeçene refakat edeceğine ve halklar arasında mevcut olan yanlış anlamaları gidermeye çalışacağına dair 21 Aralık 1920 tarihli telgraf.*

Hâriciye Vekâleti

690

21/12/[13]36

Trabzon Vilâyet-i Aliyesine
Üçüncü Fırka Kumandanlığına

Rus Sovyet Hükûmetiyle Türkiye arasında inkişâf eden ve tezyîd ve takviyesi memleketeyn menâfi'-i siyâsiyesi icâbından bulunan vaz'-ı muhâdenet ma'atte'essüfbazı mahallerde her iki tarafı temsil eden me'mûrünün zühûl ve gafleti neticesi olarak birtakım ma'kûs harekât ve icrâatla teşettüt ve sekteye uğratıldığı görülmüş ve Trabzon Konsolosluğuna sefâret-i müşârün-ileyhâ Ataşemiliteri Yoldaş Oruç Ali Bakirof ta'yîn olunmuştur. Mûmâ-ileyhe refâkat eden Giresun Belediye Re'îsi Osman Ağa Bolşevikler hakkında beyne'l-halk mevcûd olan sû-i tefehhümâtı izâleye sa'y edeceği cihetle [bu] bâbdaki mesâ'îsinde kendisine mu'âvenet-i lâzîmede bulunulması mercûdur efendim. Fî 21/12/[13]36 yazılmışdır.

BELGE 100: *TBMM Hükûmeti Tuapse Konsolosu Sabri Bey'in, Tuapse'deki izlenimleri, yerel Sovyet Rus yetkilileriyle ilişkileri, Tuapse ve diğer yerlerdeki Türk esirler, Tuapse civarında bulunan Çerkezlerin Türk Konsolosluğunu ziyareti hususlarında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında gönderdiği 21 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. (Sözkonusu telgrafın Tuapse Konsolosu Sabri Bey'in görev yerinden gönderdiği ilk raporu olduğu düşünülmektedir.)*

Trabzon
2697/600

Harb telgrafıdır.

Hâriciye Vekâletine

Tuapse'ye bi'l-muvâsala işe mübâşeret etdim. Hükûmet erkânıyla görüşdüm. Konsolosluğumuzu buranın hükûmeti tasdik etmeye hakları olmadığından merkeze mürâca'at etmişdir. Tuapse'nin bugünkü vaz'iyeti Anadolu ile irtibatı te'mîn edecek münferid bir noktası olduğundan buraya tüccâr ve suver-i sâire ile birçok kimseler gelmektedir. Bunların bir kısmı ticaret ve bir kısmı da berây-ı vazife ve diğer bir kısmı da ellerine birer sahte vesîka alarak kendilerine Anadolu Hükûmeti tarafından i'zâm edilmiş, birtakımı da mümessillik süsü vererek Rusya'ya kadar dâhile giderek işâ'ât-ı kâzibede ve şerefimize lâyük olmayan birtakım ahvâlde bulduklarından bunların burada ve emsâli gibi ahvâlin vukû'u sû-i te'sir hâsil ettiğiinden, ileride birtakım müşkilât getireceğinden bunların önünü almak, diğer taraftan gelen Osmanlı teba'asından tüccârının hukûkunu muhâfaza ve bura hükûmetinin yapmak isteyeceği müşkilâtı müdâfa'a, hangi bir mahalden vürüd edecek yolcuların ahvâl ve hüviyetini tedkik etmek için Tuapse Konsoloshânesinin tevsî-i behemehâl elzemdir. Evvelâ Tuapse Konsoloshânesine bir kâtib ile hükûmet erkânından hiçbirinin Alman veyahud Fransız lisânına âşinâ olmadıklarından behemehâl bir tercümana ihtiyâc vardır. Tercümansız iş yapmak adîmül-îmkândır. Bunun için bir iki me'mûrun ta'yîn ve tesrî-i i'zâmları lâzımdır. Kâtibin oradan mümkün ise gönderilmesi[ni], ahvâl-i mahalleye vukûf-ı tâmmesi olan bura Müslümânları[da]n [ve] i'timâda şâyân birinin tercümân olarak ta'yîne müsâ'ade ve tahkîkâtını[n] âcilen gönderilmesini ricâ ederim. Konsoloshânemizin birçok ihtiyâclarına sarf etmek ve hukûkumuzu murâfa'a ve hatta müdâfa'a ve hangi bir maksadla olursa olsun vürüd edecek kesânın hüviyetlerini tesbît etmek için bir mikdar tahsîsâtın ilâveten gönderilmesi[ni] ricâ ederim. Bura hükûmeti teblîgât-ı resmîyesi ve ne gibi tebeddülât vukû' bulmuş ise bildireceğini söyledikleri gibi biz[imden] de bilmukâbele onlara hükûmet-i merkeziyemizin teblîgâtını ve mühim birtakım şayi'âların tekzîbini veyahud tasdikini resmen istiyorlar. Ezcümle Tuapse'ye vürûdu[nm]da birçok hükûmet erkânı Anadolu'nun İngilizler ile veyahud İstanbul ile anlaşmak üzere olduğumuzu hemen herkesce kanâ'at hâsil edilmiş olduğundan birkaç defalar bendenize mürâca'at ile sordular. Lâzım gelen cevâb verilmiş ise de yukarıda arz ettiğim vechle teblîgât-ı resmîyenin her hâlde ve serî'an buraya gönderilmesini ricâ ederim. İkinci Emniyet-i Umûmiye Me'mûru Ragıb Bey'in ahvâl-i mahalleye adem-i vukûfu ve Rusça lisânına âşinâ olmaması hasebiyle burada istedikleri gibi iş göremeyeceği[ni] anladığımdan bi'z-zarûr avdete mecbûr olmuşdur. Mûmâ-ileyhin yerine her hâlde Rusçayı tekellüm eder bir me'mûrun ta'yîn ve i'zâmı lâzımdır. Şimdilik bunlara karşı aldığım tedâbir ise hükûmete mürâca'atla Anadolu'dan vesâir yerlerden gelen umûm teba'a-i Osmaniye'nin ellerinde olan vesîkaların konsoloshâne tarafından vize edilmedikçe Rusya içerisine bırakılmaması ve ne de Rusya'dan hiçbir kimsenin Anadolu'ya bizim vizemiz olmadıkça müsâ'ade edilmemesini ricâ etdim ve hükûmetde[n] muvâfakat alınmış ise de Karadeniz sahilinde olan bütün limanlara da bizim vizemiz olmadıkça buradan geleceklere Anadolu sevâhiline çıkarılmaması için Dâhiliye Nezâreti tarafından bir emir verilmesi için tavassut-ı âlîlerini ricâ ederim. Umûmiyetle nazar-ı dikkate alınacak bir şey varsa Rusya dâhiline gayr-ı mes'ûl hiçbir kimsenin Anadolu'dan gelmelerine müsâ'ade

edilmemesi lâzımdır. Bunlardan birtakımı şimdiye kadar komünistliğe muhâlefet eden Rusya İslâm ahâlîsi içerisine girerek ‘Biz Anadolu’dan geliyoruz. Ankara Hükûmeti Bolşevikliği kabûl etmiştir. Sizin de bunu kabûl etmenizi tavsiye ediyoruz’ gibi telkînâtta bulunuyorlar. Diğerleri ise ‘Anadolu İngilizler ile temâsda, Bolşevik Hükûmetine yakında bir oyun oynayacaktır’ gibi şâyi’aları hükûmet adamlarına söyleyip bunları âdetâ kandırıyorlar. Bu son havâdis[deni] buraya gelen bir telsiz telgraf dahi veriyor. İşte bu gibi şeylerin önünü almak için behemehâl konsoloshâne[niye] birkaç kişi daha gönderilmesi lâzımdır.

Üserâ mes'elesine gelince nefsi-i Tuapse kasabasında mevcûd üserâ gönderilmiştir. Etrafda ve Rusya içerisinde bulunanlar için dahi bu tedâbiri ittihâz etdim ve hükûmete mürâca'at ve onun vâsıtasıyla i'ânât yapıp Rusya içerisinde bulunan üserâ-yı Osmaniye için Bakü ve Tuapse tarîkleriyle sevki için teshîlât alınmıştır. Bu iki tarîkden hangisi ile nakle imkân olduğunu, buralarda toplanmalarını Rusça, Türkçe olarak her şimendifer istasyon ve şehirlerine göndererek aynı zamanda Sovyet Hükûmeti dahi bunların toplatılıb sevkini ve yolda lâzım olan teshîlât ve i'âşeleri bize mürâca'atla te'mînin[ie] muvâfakat etmiştir. Tuapse şehrinde ise pazar veyahud yatacak yer bulunmasının imkânı olmadığından bunlar için ve her Osmanlı teba'asının istirahatı için bir binâ tutulub içerisine yatak ve yemek yapılmak için burada bulunan bir Osmanlı teba'asına verdim. Hükûmet buna mümâna'at etmek istemiş ise de ısrârımız üzerine nihâyet muvâfakat etmiştir. Üserâ gelmeye başladıkları zaman ma'lûmât vereceğim. Şimdilik üserânın adedini bilen kimse, hiç kimse yoktur. Çünkü sefâlet onları her bir cihete sevk etmiş, izleri gâ'ib olmuştur. Bugün yeni bir kâfile geldi, seksen kadar üserâ arka gelecek varmış. İçerisinde hastaları vardır. Doktor gönderdim. Fakat burada hiç mu'âlece nâmına bir şey yoktur. Bir liste yapıp Trabzon Hilâl-i Ahmeri'nden talep etdim. Aynı zamanda i'âşeleri için buradan tedârîki imkânı olmadığından birçok erzâk da Trabzon'dan sipâriş etdim. Bunların vürûdundan sonra diğer gelecek kâfile-i üserânın istirahat ve i'âşeleri te'mîn edilmiş olacaktır. Burada birçok zaman kalmaya mecbûr oluyorlar. Çünkü her vakit vesâ'it-i nakliye bulunmadığından motorların bulunmasına [değın] mecbûr kalıyorlar. Rusya dâhilinde birçok Osmanlı teba'ası tevkîfe alınmışlardır. Böyle mes'eleleri ta'kîb etmek üzere ve bu gibi mesâ'ili nazar-ı dikkate aldirmek için konsoloshâneye icâbı kadar me'mûrun ta'yîn ve i'zâmı lâzımdır.

Evvelce Rusya'ya gelib avdet etmek isteyen Ermeni, Rum ahâlîsi için ne gibi mu'âmele yapılacağıın iş'ârını ricâ ederim. [belgenin bu kısmında uzunca bir bölüm deşifre edilememiş] etmişlerdir. Bugüne kadar komünistliği kabûl etmeyen, Tuapse civârında bulunan Çerkes ahâlî-i İslâmiyesi bir ictimâ'-i hususî akdederek bir hey'et konsolosoya mürâca'atla “Biz her vakit kalben, dînen merbûb olduğumuz Türkiye'nin nasihatını almaya geldik, bize nasihat veriniz.” Mekteb açmak için Bolşevik Hükûmeti serbest bıraktığından bizim tarafımızdan mu'allim verilmesini ricâ ediyorlar. Cevâben komünistlik Türkiye'de yoktur, kabûl ve adem-i kabûle gelince Rusya ahâlîsinden olmalarına binâen Müslümânlara müdâhale edemeyeceğimizi söyledim. Ancak Müslümânların terakkî etmesi için her ne kadar mu'allim isterlerse göndereceğimizi va'ad etdim. Fakat bu husûsda Rusya Hükûmetinden müsâ'ade istihsâl etmelerini ilâveten söyledim. Vürûdu tarihi 21 minhü.

BELGE 101: Lazistan Milletvekili Osman Bey'in, TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'den Dostluk Antlaşması'nı kayıtsız şartsız imzalamasına dair aldığı telgrafa rağmen sözkonusu antlaşmayı imzalama cesaretini kendinde göremediği, Sovyet Rusya'nın bir süre Türkiye'ye silah vermeyeceği kanaatiyle Tuapse'den Rize'ye geldiği ve Ermenistan'ın sovyetleştirilmesinin yaratabileceği tehlikeler hususunda TBMM Başkanlığına gönderdiği 21 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Aded 1128

Rize
21/12/[1]336

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Madde 1- Rize [*deşifre edilememiş*] Tuapse'den Trabzon'a ve bugün dahi Rize'ye geldim. Bekir Sami Bey'e gönderilen evrâk-ı ma'lûmeyi bizzât verdiğimi evvelce arz etmiş idim. Ondan bir hafta sonra Hâriciye Vekîli Ahmed Muhtar Beyefendi imzâsıyla bir şifre aldım. Mezkûr şifrede İstanbul Hükûmeti ile uzlaşmanın gayr-ı vârid olduğunu ve bu husûsda Çiçerin'e iblâgını bildirmekle beraber Muhâdenet Mu'âhedesi'nin de bilâ-kayd ü şart taraf-ı âcizîden imzâ edilmesi ayrıca ilâve olunuyordu. Bundan mukaddem Büyük Millet Meclisinin Ermeni hudûdu mes'elesi hakkındaki nokta-i nazarı[nın] Bekir Sami Bey'e bildirildiği ve bu telgrafda mezkûr karar ile adeta bir nev' tezâd teşkil ettiği göze çarpıyordu. Bütün bu nikât-ı nazarı te'emmül ederek ve esâsen vaz'iyetin tabî'î sûretde Ruslarca inkişâfına kadar bize silâh vesâire verilmeyeceğine kâni' bulunduğumdan Tuapse'den bu tarafa hareket etdim.

Madde 2- Esâsen o sûretle Muhâdenet Mu'âhedesi'nin bilâ-kayd ü şart imzâsı mes'ûliyetini de millete ve tarihe karşı tehdîye edecek cesâreti kendimde göremediğimden bendelerini ma'zûr görmenizi bilhâssa ricâ ederim.

Madde 3- Ermenistan hakkında Sovyet Rusyasının nokta-i nazarını arz etmiş idim. Buraya geldikten sonra Ermenistan'da tahassül eden vaz'iyete nazaran biraz daha tafsîlât vermeyi fâ'ideli bir vazîfe telakkî eyliyorum. ... Moskova'da yapılan entrikaların mâhiyeti bizce az çok ma'lûm olmuş idi. Esâsen böyle bir fırsatı ganîmet telakkî eden Ruslar Ermeni komünistleri bizi la'net ediyor diyerekden Kızıl kıta'âta Erivan'a dâhil olmayı emredeceklerdi. Nitekim de öyle oldu ve Kazım Karabekir Paşa ile Kızıl Sûvârî Kıta'âtı Kumandanı arasında te'âtî edilen ve bazı mertebe şâyân-ı dikkat olan telgraf muhâberâtı manzûr-ı âcizî oldu. Şimdi bu vaz'iyet karşısında sovyetize olmuş bir Ermenistan'ı Moskova Federasyonu Cumhuriyeti kendi â'ilesi efrâdından telakkî edecek ve bizim kıta'âtın şübhesiz eski Rus hudûdu dâhilinde olan bu mıntıkadan çekilmesini teklîf edeceklerdir. Bu defa birkaç sene için bize karşı tehlike teşkil edemeyecek bir hâle getirdiğimiz Ermenistan yerine hudûdumuzda bünye-i ictimâ'îye ve iktisâdiyemiz ve hâlen bütün mevcûdiyetimiz [için] büyük bir tehlike teşkil eden Kızıl kıta'âtın kâ'im olmasını görmek vaz'iyet-i elîmesinde kalmış oluruz.

Madde 4- El-yevm taht-ı işgâlimizde bulunan ... [arâzî] hakkında kuvve-i icrâ'iyemizin ne düşündüğünü bilmiyorum. Fakat bu nokta da Kızıl kıtâ'at tarafından işgâl edilirse bir iki ay zarfında Ardahan ve Batum mıntukasındaki hudûdumuzda dahi Kızıl kıtâ'atı geçireceğimize bütün mevcûdiyetimle kâni' bulunuyorum. Buna karşı hiç olmazsa Moskova nasıl yalandan Ermeniler bizi da'vet ediyor propagandasını âleme i'lân ediyorsa beri taraftan bizler hakîkî sûretle işgâlimiz altında bulunan arâzideki Ermenileri bizim tarafa celbetmeye gayret etmeliyiz ve bunun için müzâkerâtı her ne kadar temdîd edebilirsek kârlı çıkacağımızı ümîd ediyorum. Aksi takdîrde büyük fedâkârlıklar gösteren Şark ordumuzun semere-i mesâ'îsini âmâl-i milliyemizin zararına tecelli etmiş, vaz'iyet-i elîmesini görmüş olacağız. Lazistan Meb'ûsu Osman

Lazistan Meb'ûsu Osman

BELGE 102: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında parafe edilen Dostluk Antlaşması'nın imzalanmamasının yerinde bir hareket olduğu, Ermenistan'ın sovyetleştirilmesinin Rusların istilası üzerine meydana geldiği, ancak Ermenistan'ı Batı'nın tahriklerine alet olmaktan kurtardığı için bu olayın yararının zararından fazla olduğu hususlarında Lazistan Milletvekili Osman Bey'e gönderdiği 23 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Umûmî: 1226

Husûsî: 697

Rize'de Lazistan Meb'ûsu Osman Bey'e

21/12 sene [13]36 tarihli tele cevabdır.

Madde 1- 25/11 sene [13]36 tarihli telgrafımızda [bkz. Belge 55] mu'âhedenin bilâ-kayd ü şart imzâsından maksad evvelce maddeleri altına tarafeyn murahhaslarınca sah keşide edildiği vechle imzâ edilmesi ve Çiçerin'in bilâhare Van, Bitlis hakkında dermeyân ettiği kaydın nazar-ı itibâra alınmaması ma'nâsız olub bu da gâyet sarîh idi. Ma'amâfih bu bâbda zât-ı âlîlerince hâsıl olan iştibâh üzerine âcil bir hareketden ictinâb buyurulmuş olması bilhâssa mûcib-i şükrândır.

Madde 2- Ermenistan'ın sovyetize edilmesi doğrudan doğruya tarafımızdan vâkî olmuş bir keyfiyet olmayıb Rusların istilâsı üzerine husûle gelmiş ve hâdisât[ın] cihâna göre gayr-i kâbil-i ictinâb bir vak'a sûretinde telakkîsi zarûrî bulunmuşdu. Ma'amâfih Ermenistan'ı Garb devletlerinin tahrikâtına âlet olmakdan kurtarmış olması hasebiyle bu hâdisenin fevâ'idi mahâzîrine gâlibdir.

Fi 23/12 sene [13]36

Hâriciye Vekîli
İmzâ: Ahmed Muhtar

BELGE 103: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'nın kurmay heyetine mensup bir albayın İstanbul'a gidip Sadrazam Tevfik Paşa'ya Ankara Hükûmetinin barış şartlarını sunduğu haberlerinin doğru olmadığı hususunda Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiserliğine iletilmesini teminen TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderdiği 21 Aralık 1920 tarihli telgraf. Türkiye'ye karşı bu tür yakıştırmalarda bulunulmasındaki sebeplerin yer aldığı telgrafta, eldeki vasıtalarla sözkonusu haberlerin yalanlanması istenmektedir.

Üçüncü Kafkas Fırkası Kumandanı Nuri Bey tarafından

Trabzon
21/12/[13]36

Tiflis'de Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Gürcistan Mümessili
Kazım Beyefendi'ye

Moskova Hâriciye Komiserliğine:

Oraca zâten tehzîb edildiği hâlde bütün Avrupa ve hatta dünya matbû'âtını dolaşdığı istihbâr kılman zirdeki havâdisin tekrar tehzîbine hâcet görülmüşdür.

Mustafa Kemal Paşa'nın erkân-ı harbiye hey'etine mensûb bir mîralayın İstanbul'a gidip Sadrazam Tevfik Paşa'ya Ankara Hükûmetinin şerâ'it-i sulhiyesinden olmak üzere mevâd-ı âtiyeyi teblîğ etmiş olduğu işâ'a edilmektedir.

Evvelen: İzmir mıntikasının Boğazlar Komisyonu'nun idâresi altına vaz'ı

Sâniyen: Osmanlı hâkimiyeti altında Trakya'ya muhtâriyet-i tâmme verilmesi

Sâlisen: Sevr Mu'âhedesi mûcibince bî-taraf menâtikin idâresine me'mûr komisyonda bulunacak Türk murahhasından başka mezkûr komisyona İzmir'i, Trakya'yı ve Anadolu'yu temsil eden daha üç delegenin ilâvesi

Râbi'an: Sevr Mu'âhedesi'nin iktisâdî ve mâlî mevâda dâir yedi maddesinin lehimize ta'dili

Hâmisen: Hilâfetin taht-ı Osmanî'den ayrılması, saltanat-ı Osmaniye'nin ekber evlâda intikâl etmesi ve bütün âlem-i İslâm tarafından makâm-ı hilâfete intihâb olunacak en ehliyetli evlâd-ı Peygamberîden birinin halife tanınması

Bu havâdisin kat'iyen asl ü esâsı yokdur. Mustafa Kemal Paşa'nın Erkân-ı Harbiyesinden hiçbir zâbit ve Ankara Hükûmetinin hiçbir me'mûru İstanbul'a böyle bir teblîgâtta bulunmak için tavzîf edilmemiştir.

Bu mevâdın kabûlü Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin rûh-ı teşekkülüne ve bizim için istihsâlî vâcib olan Mîsâk-ı Millî'de musarrâh hudûd bu şerâ'it-i sulhiyeden pek uzaktadır. Düşmanlarımızın bize karşı bu gibi isnâdâtta bulunmalarındaki maksad âşikârdır.

Evvelen: Dâhildeki halkın kuvve-i ma'nevîyesini sarsmak

Sâniyen: Rusya ile aramıza şübhe ilkâ etmek

Sâlisen: Pek acemice uydurulmuş bir yalan olduğu

Yek nazarda anlaşılan, birinci madde vâsıtasıyla âlem-i İslâm'da teşebbüsât husûle getirib enzâr-ı İslâmiyenin her gün tezâyüd eden intibâh, arzu-yı istiklâl

ve Türkiye'ye teveccüh hislerini kesreylemek istiyorlar.

İşbu tekzîbnâmenin elinizde mevcûd bilcümle vesâitle neşr ve ta'mîmine çalışılması mercûdur.

Hâriciye Vekili
Ahmed Muhtar

BELGE 104: Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi Başkanı Mustafa Suphi Bey'in, Ankara'ya gelmek niyetinde olduğuna, komünistlerin birinci görevinin emperyalizme karşı ayaklanan Anadolu hareketini her anlamda ve azami ölçüde desteklemek olduğuna dair TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 14 Aralık 1920 tarihli mektup.

Büyük Millet Meclisi Re'isi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Ankara'ya bizzât azîmetle Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi'nin beynelmilel inkılâb hareketiyle te'mîn-i samîmiyetine âid münâsebebe girişmek niyetinde iken her gün zuhûr eden hâdisât-ı fevkalâde te'hîr-i azîmete sebep olmaktadır. Ankara'ya muvâsalat te'ahhur etdikce ise bulanık suda balık avlamak isteyen meslekte za'îf veya mesleğimize büsbütün yabancı birçokları komünistler nâmına müfrit ve bî-lüzûm-ı türrehât ve neşriyat ile efkârî teşvîşe sebep oluyorlar. Bu mektûbu takdîm edecek Nedim Agah Yoldaş Anadolu için ta'kîb-i siyâset lâyihasını hâmidir. Gazetemizle de neşredilen bu lâyihadan anlaşılacağı vechle bugün komünistlere düşen birinci vazîfe emperyalizme karşı ayaklanan Anadolu hareketine her sûretde ve a'zamî mikyâsda müzâheret ve amele-rençber teşkîlâtına ise bu müzâhereti ihlâl etmeyecek tarzda ve asgarî mikyâsda teşebbüs ve gayretidir. Bu meslek hâricinde hareket edenler herhangi nâmda olursa olsunlar, bizden değillerdir. [Ne] Anadolu hareketini, bütün Şark milletlerini esâret ve mahkûmiyetden kurtaracak -numûne-i imtisâl- bir hareket-i inkılâbiye hâlinde gösterdiğiniz ve esâsen Türkiye Komünist Fırkası Şark'ın mazlûm milletleri ile inkılâbî Garb proletaryası arasında râbitaya hâdim mühim bir dönüm vazîfesini gördüğüne göre Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin hakkımızda dirîğ-i tavsiye etmeyeceğine ümîdvârız.

Yakında daha mufassal ve bizzât görüşebilmek üzere arz-ı vedâ' ve te'yîd-i ihtirâm ederim efendim. Hey'et-i Vükelâ'dan eski dostlara da ayrıca selâm ve ihtirâmlar.

Bakü, 14 Kânûn-ı Evvel sene 1920

Mustafa Subhi

BELGE 105: Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in, Medivani'nin TBMM Hükûmeti nezdine Sovyet Rusya'nın temsilcisi olarak atandığı, adigeçenin görevini yerine getirebilmesi için gerekli yardımın sağlanması hususunda Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir aracılığıyla TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'e gönderdiği 20 Aralık 1920 tarihli Nota.

20/12/[13]36

1237

Via Erivan Alexandropol Com[m]andant du front d'est Kazım Kara Bekir [p]rier de transmettre à Angora au Commissaire des Affaires Etrangères du Gouvernement National de Turquie Ahmed Muhtar.

J'ai l'honneur de vous informer par le présent que le citoyen Médivani est nommé représentant du Commissariat du Peuple pour les Affaires Etrangères de la République Russe auprès du Gouvernement National de Turquie. Je vous prie de lui accorder toute aide et assistance pour l'exercice de ses fonctions.

Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères
Tchitcherin

BELGE 106: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Medivani'nin Moskova Hükûmeti tarafından Ankara'ya elçi olarak tayin edilmesi hakkındaki görüşünün bildirilmesine dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 21 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Harb telgrafıdır.
Derhâl çekilib cevâb alınacaktır.

Hâriciye Vekâleti

1194/687

21/12/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığına

Medivani'nin Moskova Hükûmeti tarafından Ankara'ya sefir ta'yîn edildiğini Çiçerin telgrafla bildirmişdir. Bu zâtın vaktiyle İran Sefiri iken Küçük Han ile geçinemediği ve herçi-bâd-âbâd İran'da Bolşevik inkılâbı yapmaya kalkışması hasebiyle Küçük Han'ı Ruslardan soğutduğu ve neticede İngilizlerin İran'daki vaz'iyetini takviye ettiği ma'lûm-ı âlileridir. Mûmâ-ileyhle temâsınızdan tahassul eden ihtisâsâtınızla yine geçen sene olduğu gibi mâcerâlar peşinde koşup koşmayacağı hakkındaki mütâla'âtınızın ve sûret-i umûmiyede kendisinin tabî'at, efkâr ve derece-i ilmiyesi gibi husûsâtın bilinmesine Çiçerin'e cevâb vermeden evvel lüzûm görüldüğünden bu bâbdaki cevâbınızın sür'at-i iş'ârı mercûdur efendim.

BELGE 107: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Medivani'nin Moskova Hükûmeti tarafından Ankara'ya elçi olarak tayin edilmesine ilişkin görüşlerini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 25 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Kars
3310

25/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

C. 21/12/[13]36 ve 687/1194 şifreye. Esâsen Çiçerin'in telgrafında Medivani'nin sefârete kabûl edilib edilmeyeceğine dâir istimzâckâr bir lisân kullanmış olmayıb Medivani'nin sefâret[in]e ta'yîn olunduğu musarrahan zikredilmiştir. Buna

rağmen mûmâ-ileyhin adem-i kabûl[ün]e dâir Çiçerin'e cevâb i'tâ edilebilinmesi için elde kat'î ve onun büyük esbâb ve delâ'ilin mevcûd bulunması îcâb eder. Bendenizce Medivani'nin sefir kabûl edilmemesi için yalnız Küçük Han'la ma'lûm olan münâsebâtının zikri kâfi olamaz. Bundan başka Medivani [*deşifre edilememiş*] etmiş, Küçük Han'la münâsebâtındaki muvaffakiyetsizlikten dolayı Moskova'nın [*deşifre edilememiş*] hedef olmuş ve bu sûretle İslâm âlemi ile tarz-ı temâsı ve münâsebâtı hakkında tecrübeler almış ve Küçük Han vakâyi'ini müte'âkib esbâb-ı muhtelifle ile Moskova İslâm âlemi ile tarz-ı siyâsetinde ve vaz'iyet-i siyâsiyemizde büyük tahavvülât vukû' bul[un]muşdur. [*deşifre edilememiş*] ve derece-i ilmiyesi vasatdır. [*deşifre edilememiş*] Moskova Sefiri olarak daha [*deşifre edilememiş*] ve ihtimâl ki Şark işlerinde yeni tecrübelerle kalkışacak bir zâtın gelmesinden ise Medivani'nin ma'lûm olan ahvâliyle sefir olarak kabûl edilmesini tercih ediyorum ve bittabi' kendisiyle olacak temâs ve münâsebetin yeni mâcerâlara teşebbüsünü men' edecek sûretde hüsn-i idâresini muvâfik buluyorum. Arz eylerim.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 108: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Moskova Hükûmeti tarafından Ankara'ya elçi olarak tayin edilen Medivani'nin Mustafa Suphi'yle birlikte 26 Aralık 1920 tarihinde Karakilise'den Gümrü'ye hareket edeceklerinin anlaşıldığı, Medivani'nin Mustafa Suphi'yle beraber seyahat etmesi uygun olmayacağından adigeçenlerin Ankara'ya ayrı zamanlarda hareket etmelerini temin edeceği hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 26 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Müsta'celdir.
Kars
3425

Makine başında cevâb alınacak.

26/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

Sanain'de beklediği haber alınan Ankara Hükûmeti nezdinde Sovyet Rusya Sefâretine ta'yîn olunan Gürcü komünistlerinden Medivani'nin, Karakilise'de bulunduğu arz edilmiş olan Yoldaş Mustafa Subhi ve rüfekâsı ile birlikde 26/[H12]/[13]36 tarihinde Gümrü'ye müteveccihen hareket edecekleri anlaşılmıştır. Medivani'nin Kars'a muvâsalatı hâlinde sefâreti hakkında ne yolda idâre-i kelâm edileceğinin ser'ân iş'ârı müsterhamdır. Medivani'nin sefâreti kabûlünü tercih etdiğine dâir esbâb-ı mütâla'âtımı 24/12/[13]36 tarihli şifre ile arz etmişdim. Medivani'nin Kars'dan Ankara'ya hareket arzusu göstermesi hâlinde Mustafa Subhi ile birlikde seyâhati muvâfik olmayacağından ayrı ayrı zamanlarda Ankara'ya hareket etmeleri husûsunu te'mîn edeceğim ma'rûzdur.

26/12/[13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 109: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Medivani'ye her türlü misafirperverliğin gösterilmesine, adıgeçenin yolculuğunun kolaylaştırılmasına ve Mustafa Suphi Bey'in Türkiye'ye girişinin engellenmesine ilişkin önlemlerin alınmasına dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 27 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Hâriciye Vekâleti

1255/715

Fî 27/12 sene [13]36

şark Cebhesi Kumandanlığına

26/12 sene [1]336 tarihli şifreye cevâbdır. Medivani'nin dost bir devlet sefiri gibi kabûlü hakkında her türlü âsâr-ı mihmân-nüvâzâne ibrâzı ve seyâhatinin elde mevcûd bilcümle vesâ'itle teshîli mercûdur. Mustafa Subhi'nin memleketimize duhûlünü men'e âid tedâbîr-i hükûmânenin ittihâzı mütevakıf-ı himmet-i aliyeleridir.

BELGE 110: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye maddi yardımda bulunması, Van, Bitlis ve Muş meselesi, iki ÷lke arasında parafe edilen Dostluk Antlaşması, Türkiye'nin Batı ÷lkelerine yönelik siyaseti hususlarında Kars'ta bulunan Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'e gönderilen 22-23 Aralık 1920 tarihli telgraf.

Hâriciye Vekâleti

696

22-23/12/[13]36

Kars'da Hâriciye Vekîli Bekir Sami Beyefendi'ye

18/12/[13]36 tarihiyle Büyük Millet Meclisi Riyâsetine keşide buyurulan telgrafnâme-i devletlerine cevâbdır.

Madde 1- Hükûmetimizin Antanta ile i'tilâf edib üzerlerine yürüyeceğimize dâir Rusların korkusu tarafımızdan verilen te'mînât üzerine el-yevm zâil olmuşdur.

Madde 2- Iztrâr hâsıl olunca gerek Rusların gerek bizim İngilizlerle anlaşmamız tabî'î olduğu gibi bu keyfiyetin husûlünde gerek Rusların bize hafiyen mu'âvenetde bulunmaları gerekse bizim şark'daki propagandamıza kezâ hafiyen devâm etmemiz dahi şâyân-ı kabûl görölmektedir. Zîrâ tabî'îdir ki vaz'iyet-i umûmiye ilcâatıyla düşmanla sulh etmek mecbûriyetinde kalan hiçbir milletin cebren ilâ-nihâye harbe devâm edeceğini tekeffül etmesini istemek doğru olamayacağı gibi böyle bir va'ad alınsa dahi bunun tutulmasına imkân yoktur. Ancak istediğimiz şey gâyelerimizin bir olduğunun ve birimizin mağlûbiyet ve ifnâsının diğerinin ifnâsını fevkalâde teshîl edeceği keyfiyetinin Moskova'ca tamamıyla takdîr olunması ve ona göre hareket edilmesidir. Zât-ı devletlerinden bu husûs için sarf-ı mesâ'î buyurulması müsterhamdır.

Bu bâbdaki düşüncelerimizi ber-vech-i zîr biraz tafsîlâtla arz ediyoruz: Garb emperyalist devletlerini idâre eden kapitalist boyunduruğu altında biri Avrupa proletaryası diğerî müstemlekât ahâlîsi olmak üzere iki nev' halk vardır. Bunları gerek siyâseten gerek iktisâden yekdiğerine karşı kullanmak sâyesinde kapitalistler şimdiki tahakküm siyâsetlerini kolayca idâme etdirebilirler. Avrupa proletaryasını

tahrîk edebilecek en büyük kuvvet Rus komünizmi olduğu gibi büyük bir kısmı Müslümân olan Şark müstemlekât ahâlîsini dahi ancak Türkiye tahrîk edebilir. Binâenaleyh Rus Bolşeviklerinden beklediğimiz en büyük hizmet evvelen müstemlekât siyâsetinin bir memleket ahâlîsinin tereffühüne hâdim olmadığı ve bilâkis sermayenin dışarı çıkmasına ve sermayedârlara yeni yeni ecirler tedârikine yaradığı için Avrupa proletaryasını bilcümle müstemlekât ahâlîsine istiklâl verilmesini talep etmeye mütemâdiyen sevk etmeleridir. Bu iddi'ânın doğruluğuna en büyük delil harbden evvel hemen hiçbir zengin müstemlekeye mâlik olmayan Almanya'da amelenin Fransız ve İngiliz amelesinden daha müreffeh bir sûrette yaşamasıdır.

Sânîyen: Türklere karşı İngiliz ve Fransız müfteriyâtının sırf Şark ahâlîsi üzerindeki nüfûzumuzdan korkmalarından ileri geldiğinin Garb proletaryasına mütemâdiyen îzâhı.

Sâlisen: Bizim Bolşevizm lehinde ve İngiliz, Fransız emperyalizmi aleyhindeki propagandamızı teshîl için Rusya Müslümânlarının memnûn edilmeleri.

Kat'iyen komünizm esâsâtı aleyhinde değiliz ancak kanâ'atimiz şu merkezdedir ki emperyalistlerin boyunduruğu altında bulunan memleketlerde ecnebiye karşı millî ihtilâl yapmadan veyahud bu ihtilâli muvaffakiyetle neticelendirmeden ictimâ'î inkılâb yapmaya kalkışmak ale'l-ekser o memleketdeki burjuva sınıfı müstevlî düşman ile teşrik-i mukadderâta sevk etmek ve binâenaleyh emr-i istihlâsı ve ona mütevakkıf olan emr-i inkılâbı dahi te'hîr etmektir. Geçen sene İran'da cereyân eden vukû'ât buna delildir. Şâyed İran'da, İngilizlere karşı sırf millî bir ihtilâl husûle getirmeye çalışılmış olsa idi bugün İngilizler İran ve hatta Irak'dan kovulmuş bulunabilirler idi.

İngiltere'nin Harb-i Umûmî sebebiyle bozulmuş olan şîrâze-i iktisâdîsi düzelmekte olduğundan ve İngiliz zimâmdârânı buna muvaffak oldukları takdirde ne İngiltere'de komünist inkılâbı ne de müstemlekâtda muvaffakiyetle neticelenebilecek ihtilâl husûle getirmenin imkânı olmayacağına ve şimdilik muvâzenet-i iktisâdiyenin tekrar takarrürüne nefsi-i İngiltere'deki grevlerden ziyâde müstemlekâtdaki isyânların mâni' olabileceğine kâni' bulunduğumuzdan müşterek gâyemiz nâmına geçen sene İran'da irtikâb olunan hatanın adem-i tekerrürünü ve Şark'daki müstemlekât isyânlarına Garb'daki grevlerden ziyâde ehemmiyet atfolunmasını Moskova Hükûmetinden ve Üçüncü Enternasyonal'den ehemmiyetle ricâ eyleriz.

Râbi'ân: Bize mühim mikdârda maddî mu'âvenetde bulunması. Bu husûsun ehemmiyet-i fevkalâdesi Rusya'da tamamıyla takdîr edilmelidir. Zîrâ bizim müte'addid cebhelerde emperyalistlerle çarpışmamız, üzerimize müte'addid düşman ordularını celbetmemiz ve mukâvemetimiz sâyesinde âlem-i İslâm'da galeyânı idâme eylememiz Garb'da vaz'iyet-i tabî'ye-i iktisâdiyenin avdetine mâni' olan en mühim amellerdendir. Biz[de] ne kadar çok silâh ve para verilirse düşmanlarımızı üzerimize o nisbetde fazla kuvvet sevk etmeye icbâr edeceğimizden inkılâb-ı ictimâ'î o derece imkân dâiresine girmiş ve tesrî' edilmiş olur.

Bilâkis biz silâhsızlık ve parasızlık yüzünden mağlûb olup İngiliz mahmûsi olan İstanbul Hükûmeti Anadolu'ya sâhib olursa Rusların korkdukları Kafkas Cebhesi o vakit te'essüs eder ve hem de Halîfenin bütün nüfûz-ı ma'neviyesine

ve İngilizlerin bilcümle vesâ'it-i maddiye ve ma'neviyesine istinâden vücûd bulur. Diğer taraftan hilâfet nüfûzunu istediği gibi kullanabilen bir İngiltere'nin Asya-yı Vustâ'da Bolşeviklerin başına çıkaracağı gavâ'il müstağnî-i îzâhdır. Esbâb-ı mesrûdeden dolayı bize esliha, cebhâne ve para irsâlâtının serî'an teksîrini müşterek gâyemiz nâmına ehemmiyetle ve musırran taleb ederiz, bâ-husûs ki bu kış müzâkerât vesâir bahâne ile bizi avutmaya ve dâhilî vaz'iyetimizi sarsmaya çalışan İngiltere'nin ilkbaharda bize karşı son ve kat'î bir ta'arruzda bulunması ağleb-i ihtimâldir. Ahîren Londra'da ictimâ' eden İngiliz, Fransız başvekilleriyle İtalyan Hâriciye Nâzırından mürekkeb konferansın bu bâbda müzâkerâtda bulunduğunu istihbâr etdik. Binâenaleyh bahara kadar bize Rusya'dan mühim miktarda silâh irsâli elzemdir. Menâbi'-i askeriyemiz pek çok olub bunlardan te'mîn-i mukâvemeti kâfi ordular teşkili bittabi' çok miktarda silâh ve cebhâneye mütevakkıfdır. Silâh irsâlâtının kesilmesinin veyahud az miktarda olmasının mühim bir mahzûru da hiçbir yerden mu'avenet görmediğini ve dünyada yalnız kaldığını hisseden halkımız kuvve-i ma'neviyesinin kırılıb İngiliz desîselerine daha kolay kapılması ve herçi-bâd-âbâd sulh fikrine daha kolay yatabilmesidir.

Madde 3- Ba'demâ Ruslarla aramıza geçen ay zarfında olduğu gibi şübhe ve sû-i tefehhümlerin girmemesi için emperyalist devletlerle tarafeynin biri müzâkerâta girişince diğerini müzâkerâtın esâsâtı hakkında haberdâr etmesi keyfiyettir. Bu husûsun te'mîni ve İngiliz-Rus İ'tilâfı hakkında evvelce zât-ı devletlerinden sorulan su'âlimize sür'at ve tafsilât-ı mümkününe ile cevâb i'tâsı ehemmiyetle mercûdur.

Madde 4- Telgrafnâme-i âlilerinde Van ve Muş hakkındaki fikra hayretimizi mücib olmuştur. Son zamanlarda Medivani Kazım Karabekir Paşa Hazretleriyle vâki' olan mülâkâtlarında böyle bir mes'elenin artık kat'iyen mevzû'bahis olamayacağını te'mîn eylemiş iken Çiçerin'in zât-ı devletleriyle vâki' olan son mülâkâtında bu mes'eleyi tecdîd eylemesi öyle bir tezâd teşkil eylemekdedir ki bu husûsun tenvîri himem-i âlf-i vekâletpenâhilerinden matlûbdur.

Van ve Muş'un Ermenilere terkiyle komünizm esâsâtına sadakatin derece-i münâsebeti anlaşılammıştır. Bu bâbda Çiçerin'in zât-ı âlilerine verdiği tafsilâtlarla kendisine verdiğiniz cevâbın iş'ârını ricâ ederiz.

Biz bilâkis bunu komünist esâsâtına ve her milletin mukadderâtını ta'yinde serbest olması düstûruna tamamıyla zıd görmekdeyiz. Bu bâbda mümâşâtda bulunmak Mîsâk-ı Millî'de ta'ayyün eden hudûdlar dâhilinde istiklâl-i siyâsî ve iktisâdımızı te'mînden ibâret olan programımıza sadakatsizlik göstermek olacağı gibi arzu-yı millîyi temsil etmekden başka bir kuvveti olmayan Ankara Hükûmeti buna teşebbüs ettiği anda derhâl sukûta mahkûmdur. Böyle bir hâdisenin vukû'u İstanbul Hükûmetini ve dolayısıyla İngilizleri Anadolu'ya hâkim kılacağından bunun Ruslara, âlemin emperyalizm esâretinden istihlâsına ve binnetîce komünizmin istikbâlüne icrâ edeceği te'sîr-i vahîmi elbet Çiçerin takdîr etmelidir. Bundan mâ'adâ bilhâssa komünistler indinde komünizmin kendisi bir ni'met addolunmalıdır. Komünizmi kabûl ettiğiinden dolayı bir millete mükâfâten başka bir unsurla meskûn yerleri vermek hem komünizmin esâsâtına muhâlif sûrette hareket etmek hem de komünizmin kudretini tenzîl etmektir. Diğer

tarafdan Ruslar da bilirler ve bilcümle Rus ve Garb ulemâsının istatistikleriyle de sâbitdir ki hiçbir vakit vilâyât-ı Şarkiyemizin hiçbir yerinde bir Ermeni ekseriyeti olmamış ve gerek Çarlığın gerek Garb emperyalistlerin teşvikiyle Türk ve Ermeni milletleri yekdiğeriyle insâfsızca çarpışdıkları zamanlarda Türklerin Ermenilerden gördükleri zarar onlara îrâs etdikleri zarardan pek fazladır.

Vilâyât-ı Şarkiyemizi ve Kars, Oltu gibi menâtıkı gezen herkes buna şâhiddir. Bu söylediklerimiz Nahçıvan'dan Şahtahtı vesâire gibi ahîren ahâlînin arzusuna muhâlif olarak Ruslar tarafından Ermenistan'a bahşolunan yerlere dahi şâmidir. Bu hâl İslâm âlemini Bolşeviklerden soğutmaktan başka bir netîce vermez.

Garb proletaryasının te'mîn-i teveccühü mes'elesine gelince Bolşevikler bizden de iyi bilirler ki sermayedârân grubları elinde bulunan matbû'ât sosyalist matbû'âtına kâhîr bir sûrette fâ'ik olduğundan milyonlarca amelenin fikri mütemâdiyen kapitalistler tarafından zehirlenmektedir. İşbu sermayedârân matbû'âtının başlıca iki gâyesi vardır, evvelen ictimâ'î inkılâbî te'hîr için Bolşevikliği lekelemek, sâniyen Şark âlemini boyundurukda tutmak ve kendi proletaryasının onlarla teşrik-i mesâ'isini men' için Türkleri lekelemek. Buna rağmen komünizm fikrindeki câzibe kendi menâfi'ini gitdikce müdrîk olan amele üzerinde o kadar büyük bir te'sîr yapmaktadır ki bir senedir her memleketde proletarya ve mütefekkirîn arasında komünizme meyyâl ekseriyet veyahud kuvvetli ekalliyetler teşekkül etmektedir. Buna muvaffak olan Bolşevik propagandasının bizim ve Müslümânların aleyhindeki müfteriyâtı dahi ibtâl etmeye ve bizim istihlâsımızın kendi istihlâslarının mukaddimesi olacağını onlara anlatmaya sarf-ı mesâ'î etmesini haklı olarak talep ederiz. Bizim Bolşevizm lehinde Şark'da propaganda yapmamız ancak bu sûretle mukâbele görmemize mütevakkıftır.

Madde 5- Bu şifreyi alınca derhâl evvelce maddelerin altına sah keşide edilmiş olan Muhâdenet Ahidnâmesi'ni ve ona mülhak iki mektûbu imzâ etmeniz mercûdur. Bu sırada henüz gayr-i resmî bir sûrette fakat karîben resmîyet kesbedecek bir şekilde vâki' olacağına şübhe olmayan İtilâf Devletlerinin anlaşma teklîfâtına ancak bunu imzâ eder isek menâfi'imize ve aynı zamanda komünizmin menâfi'ine muvâfık bir sûrette cevâb verebiliriz. Bu cihetin Ruslarca iyice anlaşılması elzendir. Ahidnâmede Van, Bitlis ve Muş gibi mesâ'il mevzû' bahis edildiği takdîrde tabî'dir ki Ruslarla anlaşmamız imkânı olmadığına kanâ'at getirecek ve Garb'la münâsebâtımızı ona göre tanzîme çalışacağız. Fikir ve mütâla'amıza göre mu'âhedenin daha sağlam olması için Moskova'da komünist ricâlî tarafından imzâlanması ve bu sûretle Mîsâk-ı Millî hudûdlarımızın Bolşevik e'âzimi tarafından resmen tasdik edilmiş olması hem bizim için daha hayırlı olur hem de ikinci dereceden birisi tarafından imzâ edilmiş olduğu takdîrde mu'âhedenin îcâbında Moskova'ca tanınmaması veyahud uzun müddet tasdik edilmemesi tehlikesi bertaraf edilmiş bulunur. Buna binâen imzâ te'âtîsinin Kafkas gibi bir yerde vukû' bulmayı Moskova'da icrâsına tarafdâriz. Bakü müzâkerâtı esnâsında Moskova'da Rus Hükûmetiyle temâsı muhâfaza etmemiz için şehri mezkûrda bulunmanız bizce elzem görüldüğünden orada hiç infikâk etmemek şartıyla bir müddet daha kalmanızı istirhâm ederim efendim.

BELGE 111: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Bekir Sami Bey'in Kars'tan gönderdiği raporda Çiçerin'le vuku bulan son görüşme ve sözkonusu görüşmede gündeme gelen Ermenistan'ın Van vilayeti ile Muş sancağı aleyhine genişletilmesine dair Çiçerin'in talebi hakkında Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e gönderdiği 27 Aralık 1920 tarihli Nota. Notada, Van ve Muş'tan toprak vermek suretiyle Ermenistan'ın büyütülmesinin komünizm ilkelerine aykırı olduğu, Kazım Karabekir Paşa ile Medivani arasında gerçekleşen görüşmede Medivani'nin böyle bir arazi terkinin artık sözkonusu olamayacağını söylediği, adigeçenin bu ifadesinin Türkiye'nin siyasetine esas teşkil ettiği, Sovyet Rusya Hükûmetinin iki yetkili temsilcisinin ifadeleri arasındaki bu belirgin zıtlığın giderilmesi gerektiği, bu mesele aydınlatılmadıkça iki ülkenin birlikte çalışmak hususundaki planlarının anlamsız ve yapılacak konferansın da yararsız olacağını açık olduğu belirtilmekte ve konuya ilişkin Türkiye'nin görüşü kaydedilmektedir. Sözkonusu talebin Notada belirtilen sebeplerden ötürü yerine getirilmesinin mümkün olmadığı ifade edilmekte, bu talebin Ankara Hükûmeti tarafından uygun görülmesi durumunda bu hususun doğuracağı sonuçlar belirtilmekte ve iki ülkenin ortak amacına olağanüstü zarar veren sözkonusu teklifte, yapılan açıklamalardan sonra, ısrar edilmeyeceğinin ümit edildiği kaydedilmektedir.

714

[Ankara, 27 Aralık 1920]*

Vekil Beyefendi

Türkiye'ye mu'âvedet eden Bekir Sami Bey'in bize [Kars'tan] gönderdiği raporda kendisinin zât-ı âlîleriyle vukû' bulan son mükâlemesi hakkında ma'lûmât vardır.

Mezkûr mükâlemenin hülâsasında Ermenistan'ın bizim Van vilâyetimizle Muş sancağımızın zararına büyütülmesine ma'tûf talebinizin ve Ermenistan'ın bu sûretle büyütülmesi cihetinin kuvveden fi'le çıkarılması beyânâtınıza nazaran komünizm prensiplerine açıktan açığa muhâlif bir keyfiyet olacağını ve aynı zamanda Rusya Hükûmetini Garb proletaryası muvâcehesinde fenâ bir vaz'iyete ilkâ edeceğini kemâl-i hayretle okuduk. Kazım Karabekir Paşa ile Medivani Yoldaş arasında vâki' olan mükâlemede Medivani Yoldaş böyle bir arâzî terkinin artık mevzû' bahis olamayacağını söylemiş ve kendisinin bu yoldaki beyânâtı da bizim veche-i siyâsetimize esâs teşkil etmişdi.

Zamanın vahâmetine nazaran Sovyet Hükûmetinin iki salâhiyetdâr mümessilinin beyânâtı arasında bu âşikâr tezâd ve tehâlûfû izâle etmenizi kemâl-i ısrâr ile ricâ ederiz. Şurası zâhir ve bâhirdir ki bu mes'ele tenevvür etmedikce beraber çalışmak husûsundaki bütün planlar ma'nâsız ve Bakü Konferansı da fâ'idesiz olacaktır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti gerek Türk kavmine gerekse Garb emperyalizminin taht-ı tazyikinde bulunan bütün akvâm-ı Şarkiye'ye karşı der'ûhde etmiş olduğu ağır mes'ûliyeti müdrük olarak belki bütün insâniyetin tâli'-i âtîsi murahhaslarımız arasında cereyân edecek olan muhâverât ve mükâlemâtta takarrür edeceği şu zamanda bu mes'ele hakkındaki nokta-i nazarımı tam bir serbestî ile bildirmeyi zarûrî addeder:

* Bu belgede köşeli parantez içinde verilen bilgiler belgenin Fransızca nüshasından tamamlanmıştır. Ayrıca sözkonusu Notanın Çiçerin dışında Stalin ve Medivani'ye de gönderildiği anlaşılmaktadır.

1- Fikrimizce Rus Şûrâlar Cumhuriyeti ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin bir taraftan müstemlekât sahibi devletlerce Şark'da ta'kîb edilen emperyalist politikaya diğere taraftan bilhâssa Garb'da hükûmrân olan kapitalist tarz-ı idâreye karşı mücâdele etmek üzere vâki' olan iştirâk-ı mesâ'ileri her şeyden evvel gerek ana vatanda gerekse müstemlekâtda tazyîk ve sû-i idâre edilen halka müşterek halâsları için yapılan cidâlde bir tesânüd-i tâm ile tekâfûl olduklarını ve kendilerini istismâr etmek isteyenlerin ancak siyâseten ve iktisâden yekdiğereilerine mu'âriz bir vaz'iyette bulundurabildikleri müddetce bu boyunduruğue idâme edebileceklerini anlatmaya ma'tûf olmalıdır.

Türkiye bu fikirleri Şark'da neşretmek için elinden geleni yapmaya müheyyâ ve Bolşevistlere bütün İslâm dünyasının müzâheretini te'mîne hâzırdır. Fakat bilmukâbele Rusya'nın da Garb'da mütevâziyen hareket etmesini ve Avrupa proletaryasına emperyalistler tarafından Türkler hakkında beslenen kin ve gayzın ve müstemirren tekrar edilen müfteriyâtın teşebbûsât-ı istihlâkiyeden müstefid olmak isteyenlere ilkâ etdiğimize havf ve hirâsdan münba'is olduğunu anlatmayı talep eder.

Bu nokta tabî'î Bakü'de münâkaşa edilecektir. Fakat o vakte kadar da günden güne Moskova'dan sâdır olan ta'lîmâta göre fikir beslemeye başlayan Garb proletaryasına mahzâ hoş görünmek bahânesiyle hukûkumuzun tanınmamasını, bilhâssa mebhûs proletaryaya 1918 ve 1919 senelerinde tahaddûs eden güzel fırsatların kaçırılmasından sonra sermayedârların boyunduruğundan halâsyâb olmanın müstemlekât emperyalizminin tarafımızdan imhâsına mütevakkıf olduğunu anlatmak îcâb etdiğie bir zamanda hukûkumuzun tanınmaması sûretiyle apaçık bir hak-nâşinâslık gösterilmesini asla kabûl edemeyiz.

2- Bize gelince mezkûr vilâyetlerin Ermenistan'a terkinin akvâmın bizzât ta'yîn-i mukadderât[ı] etmesi düstûrunu çâk çâk edeceğini ve ahâlî-i mahalliye ile müstevlî Ermeniler arasında bir silsile-i mücâdelât ve muhârebâta meydân vereceğini düşünürüz.

Kars ve Oltu havâlisindeki Müslümânlara karşı ikâ' edilen Ermeni mezâlimini tevkîf husûsunda o kadar müşkilât çekmiş olan Türkiye'nin Van ve Muş taraflarındaki ahâlî-i İslâmiyeyi arzuları hilâfına olarak bi'r-rizâ Ermenilere terk edemeyeceğie bedîhîdir. Zîrâ ahâlî-i mezkûrenin alacağı vaz'iyet hakkında şek ve şübheye mahal yoktur. Hiçbir sebep olmaksızın Ermenistan'a terk edilmiş olan Nahçıvan ve Karabağ ahâlîsinin şedîd protestoları bu husûsda pek manidârdır. Bu bi-çâre ahâlîyi cebren tehcîr ederek memleketin mevzû'bahis aksâmını Ermeni istihlâkına açık bırakmak aklımızdan bile geçmez. Çünkü böyle bir hâl Mezopotamya'da bulunan İngilizlerin fevkalâde lehine olmak üzere memleket içerisinde muhârebât-ı dâhiliyeye meydân vermek demektir.

3- Bu husûsda bize serdedilecek olan ma'lûmât-ı istatistikiyeyi daha şimdiden reddederiz. Zîrâ gerek Rus ve gerek Garb istatistiklerinin bu husûsdaki temhîdâtı ma'lûm-ı enâmdır. Asırlardan beri vilâyetlerimizin hiçbirisinde bir Ermeni ekseriyeti mevcûd olmamışdır. Çarlık İdâresi tarafından veyahud Garb emperyalistlerinin tahrikiyle Türklerle [ve] Ermeniler beyninde vukû' bulan kanlı muhârebât tarafeynden birine olduğu kadar diğere için de aynı mikdârda kan ve cana mâl olmuşdur. 1917 senesinde Rusların ric'atinden sonra Ermenilerin

vilâyetlerimizi ne hâlde bıraktıkları buna kâfi bir delîl teşkil eder.

4- Ermenilerin komünizme inkılâb ettiklerinin samîmî olmadığını ve bunun İngiltere müzâheretinin zevâlinden sonra Rus müzâheretini kazanmaya ma'tûf bir komedi olduğunu zannediyoruz. Şu şerâ'ite nazaran Ermenistan'ı Mezopotamya'da İngilizlere takrîb edecek vechle büyümek bilâhare gerek Rus Sovyet Hükûmetine gerekse Ankara Hükûmetine gâyet nâhoş ve nâgeh-zuhûr hâdisât ikâ' edeceği bedîhîdir. Diğer taraftan bir kavmin komünizme istihâle etmesi -samîmî de olsa- o kavmin ahâlîsinin kendilerine kabûl etdirilmek istenilen boyunduruğu evvelden büyük bir gayz ve nefretle karşıladığı Türk memleketlerini vermek sûretiyle mükâfâtlandırılmasını kabûl edemiyoruz ve böyle bir şeyin hukûk-ı âmmeye mugâyir olması dolayısıyla komünizm esâsâtına da muhâlif olduğunu zannediyoruz.

Size ber-vech-i bâlâ esbâbdan dolayı hiçbir vechle talebinizin is'âfi mümkün olamayacağını beyân etdikden sonra şâyed bugün vezâ'ifimizin hilâfında olarak bu husûsa muvâfakat ettiğimiz takdirde rızâ ve muvâfakatımızın ne gibi netâyîc tevlîd edeceğini arz etmeyi de elzem addederiz.

1- Yegâne sebep ve hikmet-i vücûdu irâde-i milliyeyi temsîl etmek ve 1920 senesinde İstanbul Meclis-i Meb'ûsânî'nda vâki' olan Misâk-ı Millî mûcibince tesbît edilen millî toprakların tamamîyetini muhâfaza ve memleketin istiklâl-i siyâsî ve iktisâdîsini te'mîn eylemekden ibâret olan hükûmetimiz öyle bir muvâfakat hâlinde İngilizlerin mevlûdu ve aynı zamanda oyuncağı olan İstanbul Hükûmetinin leh ve menfâ'atine olarak muhakkak sûrette devrilecek ve bu sûretle İngiltere hâkimiyeti[nî] bütün Anadolu'ya teşmîl ve tevsî' edilmiş olacaktır.

2- Hilâfetin nüfûz-ı dînîsine ve İngiltere'nin müzâheret-i mâddiyesine istinâd eden İstanbul Hükûmeti derhâl bir ay evvel o kadar korkmuş olduğunuz anti-Bolşevist cebhenin Kafkas'da teşekkülünü te'mîn edecektir.

3- İstanbul'dan gelecek olan ve Ankara Hükûmetinin zevâlî üzerine kendilerine bütün Türk milletinin mümessili süsünü verecek olan me'mûrlar Asya-yı Merkezî'de Rusya'dan gayr-i memnûn olanları İngiltere'ye yardım etmeye da'vet edecektir.

4- Müslümân ahâlî ile meskûn bütün İngiliz müstemlekelerinin gayr-i memnûn ahâlîsi aynı vâsıtalar ve aynı me'mûrlar tarafından biraz hafifleşdirilecek olan İngiliz boyunduruğunu kabûl etmeye ve bir nev' anti-Bolşevik ehl-i salîbe veya ehl-i hilâle müzâheret etmeye da'vet edilecektir.

Gâye-i müşterekemize fevkalâde muzır olan bu talebinizde mârrü'z-zikr îzâhâtımızdan sonra ısrâr etmeyeceğinizi ümîd eder ve muvâfık bir cevâb bekleyerek ihtirâmât-ı fâ'ikamı kabûl buyurmanızı ricâ ederim.

Ankara Büyük Millet Meclisi Hükûmeti
Umûr-ı Hâriciye Vekîli
[Ahmed Muhtar]

III. BÖLÜM

GÜRCİSTAN İLE İLİŞKİLER

BELGE 1: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı adına Ahmet Muhtar Bey'in, Gürcü kuvvetlerinin Batum'u işgal etmesini protesto ettiğiine dair Gürcistan Hükûmetine gönderdiği 25 Temmuz 1920 tarihli Nota.*

Sûret

Ankara, 25 Temmuz [1]920-1336

Gürcistan Hükûmet-i Cumhuriyeti'ne

TİFLİS

Elkâb

Türkiye Büyük Millet Meclisi Batum'un Gürcü kuvvetleri tarafından işgâlini kemâl-i hayret ve nefretle istihbâr eyledi. Bu keyfiyet siyâset âleminin yeniden tanzîmi emrinde esâs ittihâz edilmesi umûmiyetle kabûl ve teslîm edilmiş olan hak ve adalet umdelerine külliye mugâyirdir.

1878 senesinde Devlet-i Osmaniye'den silâh kuvvetiyle tefrîk edilmiş olan Kars ve Ardahan sancakları misillü Batum sancağı da Brest-Litovsk Ahidnâmesi ve Gürcistan'ın da bizzât dâhil bulunduğu Kafkasya Cumhuriyetleriyle Bâb-ı Âlî arasında mün'akid Trabzon Mukâvelenâmesi'yle mâder-i vatana rücû' etmiş ve mu'ahharan ahâlî-i mahalliye keyfiyet-i rücû'u ârâ-yı umûmiyesiyle de te'yîd eylemiştir.

Hâl böyle iken Kafkasya'da hükümfermâ olan tezebzübden bi'l-istifâde Batum'un bilâ-pervâ zabt ve istilâsı yekpâre bir hareket-i nâmerdâne olmakla beraber adâlet-i beynelmileliye mefhûmlarından ez-her cihet münâfi bir keyfiyet teşkîl eder.

Binâenaleyh Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti hareket-i vâkı'ayı kemâl-i şiddetle protesto eder, Gürcistan Hükûmetinin [ve] emperyalizm siyâsetine teba'an haksız bir suretde ihdâs ettiği vaz'iyetden tevellüd-i zarûrî bulunan netâyic-i vahîmenin Türkiye Hükûmetine âid olmadığını ihtâr eyleser.

İmzâ

Türkiye Büyük Millet Meclisi Umûru

Hâriciye Vekîli n[amına]

Ahmed

* Türk Diplomatik Arşivi'nde yapılan araştırmada sözkonusu belgenin aslı bulunamamış olmakla birlikte, belgenin önemine binaen 1930'lu yılların başında yapıldığı anlaşılan Türkçe transkripsiyonunun buraya alınması uygun görülmüştür.

BELGE 2: TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'in, Ermenistan'a yönelik harekât sırasında Gürcistan'ın tarafsızlığının temini için takip edilecek siyasete ilişkin Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın değerlendirmesini içeren telgrafta TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 22 Eylül 1920 tarihli çok gizli yazı. Söz konusu telgrafta, Gürcistan'a karşı barışçı bir siyaset izlenmesi ve bunu teminen bir temsilcinin gayriresmî olarak Tiflis'e gönderilmesi önerilmektedir.

Çok gizli
Zâta mahsûs
Aded 1518

Ankara
22/9/[1]336

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

Gürcü bî-taraflığının te'mîni için ne gibi şerâ'it tasavvur edildiğini Şark Cebhesi'nden sormuşdum. Aldığım cevâbı aynen takdîm etdim. Bu husûsda ittihâz olunacak tedâbîrden Erkân-ı Harbiye-i Umûmiyeye de ma'lûmât lütuf buyurulması mercûdur.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'îsi
İsmet

* * *

20-21/9/[13]36

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine

C. 19/9/[13]36 ve 1425 şifreye:

Millet Meclisimizin ve ale'l-husûs Hey'et-i Vekîlemizin Gürcistan'a karşı ta'kîb etmek istediği siyâsetin Şark Cebhesince ma'lûm olması harekât-ı mukarrerinin icrâsı esnâsında pek ziyâde hâiz-i ehemmiyetdir. Bence bu siyâsetin muslihâne olması, bu cihetle hiç olmazsa Ermeni mes'elesi halledilinceye kadar Gürcistan'ın idâre edilmesi lâzımdır. Bunun için onların vaktiyle bize gönderdikleri gibi gayr-i resmî ve meselâ taraf-ı âlînizden gönderilmiş bir zâtın Tiflis'e gitmesi ve bizim Kafkasya'da Gürcülerle iyi geçinmek istediğimizin ve bu arzunun tarafeyn siyâsetine tevâfuk edecek ve Batum mes'elesinin yine her iki tarafdârın menâfi'ine muvâfık olarak hallinin görüşülebileceğinin teblîğ, velhâsıl bizim Ermenilere karşı yapacağımız harekâtda Gürcülerin kuşkulanmaması için Gürcü kabinesinin tatmîn olunması fâ'ideli olur. Bu husûsu ahîren Trabzon'a gelmiş olan Hey'et-i Murahhasamız a'zâsından Yusuf Kemal Bey'[inden] Moskova'daki efrâdın bilhâssa Gürcistan siyâsetimize müte'allik mevâdını sordum. Ve taraf-ı âlîlerine yazılmasını ricâ etdim. Bundan başka Ankara neşriyatı ile de Gürcistan'ı te'mîn edecek sûretde beyânâtda bulunur. Propaganda yaparsak sûret-i umûmiyede bu tarz siyâsetin siyâset-i umûmiyemize tevâfuk edib etmediğini, bu husûsda hükûmetimizin fikri[nin] ne olduğunu sarâhaten bilmek istiyorum. Tenvîr buyurulmaktığını istirhâm eylerim.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 3: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Tiflis'e gönderilen 3. Kafkas Tümeni Kurmay Başkanı Yüzbaşı Talat Bey'in Gürcistan Savaş Bakanı Gedevanov ve Genelkurmay Başkanı Zakariadze'yle yaptığı görüşmelere ilişkin raporunu TBMM Başkanlığına ilettiği 12 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf. Talat Bey, raporunda, 29 Eylül 1920 tarihinde Gedevanov ve Zakariadze'yle iki ülke arasında siyasi ilişki tesis edilmesi, Batum ve Ermenistan'a yönelik harekât; 3 Ekim 1920 tarihinde yeniden Zakariadze'yle, iki ülke ilişkileri, Gürcistan'ın Sovyet Rusya'yla yaptığı antlaşma, İngiltere'nin bölgedeki faaliyetleri ve Gürcistan-Ermenistan ilişkileri hakkında yapılan konuşmalara ayrıntılı şekilde yer vermiş ve bu görüşmelere ilişkin değerlendirmesini aktarmıştır.

Aded 518

12/10/[1]336

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Madde 1- Tiflis'e gönderilen Erkân-ı Harb Yüzbaşısı Talat Bey'den Ardahan'a telgrafla verilip süvârî-i mahsûsla oradan gönderilen rapor ber-vech-i âti arz olunur.

Madde 2- Soldan yazılan bu şifre soldan açılacaktır.

Madde 3- İşbu şifre Müdâfa'a-i Milliyenin eski miftâhıdır.

Şark Cebhesi K[umandanı] Kazım Karabekir

* * *

Sûret

Hüsn-i kabûl gördük. 29 Eylül [13]36 [saat] 9 sonrada Harbiye Nâzırı Gedevani [Gedevanov] ve Erkân-ı Harbiye Re'isi Zahari Zaharidsi [Zakariadze] tarafından husûsî büroda kabûl edildim. Harbiye Nâzırı bizi kapıda istikbâl etdi. Diğer odada Harbiye Nâzırı ve Erkân-ı Harbiye Re'isi ile âcizlerine refâkat eden Hulusi Bey'le oturduk. Muvâsalatımızdan pek memnûn kaldıklarını söylediler. Sebeb-i ziyâretimizi sordular. Taraf-ı sâmililerden Gürcülerle münâsebât-ı samîmiyeye girişmek üzere me'mûr edildiğimiz hakkındaki Üçüncü Fırka Kumandanı tarafından verilen vesîkayı gösterdim ve söze başlayarak Türkiye'nin samîmî ihtirâmlarını Gürcü Hükûmetine iblâğa geldiğimi ve bütün Anadolu'yu başına toplamış olan Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin menfa'at-i hayâtiyeleri tev'em olan Gürcistan'la samîmî bir münâsebâta derhâl girişmey[ei] pek ziyâde arzu e[di]diğini ilâve etdim. Ayağa kalkarak büyük bir ihtirâmla hissiyât-ı samîmâneye kesb-i ittîla' eylemekden pek memnûn kaldıklarını söylediler. Derhâl Ermenilerin mezâliminden bahseyledim. Binlerce sefil, perîşan kadın, çocuk ve ihtiyarların Erzurum'a ilticâ eylediklerini ve Ermenilerin işgâlleri altında yaşayan İslâmların inhilâl ettiklerini ve müte'addid defa taraf-ı sâmililerinden bu mezâlîme nihâyet verilmesi hakkında kendilerine ihtârâtda bulunulduğu hâlde bu ihtârâtımızı za'afa hamlederek işgâl sahasını tevsî' ve teşdîd ettiklerini ve nihâyet kendilerine bir ders-i te'dîb verilmesine hükûmetimizi mecbûr eyledikleri ve bundan dolayı 13 Eylül [13]36'da Oltu mıntokasında bulunan kuvvetlerimiz karşılarında bulunan Birinci Ermeni Alayını kâmilen imhâ, top ve makineli tüfenklerini kâmilen

iğtinâm eylediklerini ve Ermeniler[in] ordumuzu diğer cebhelerde de harekâta mecbûr edeceklerini anlatdım. Ben bilhâssa Ermeni mezâliminden fukarâ-yı halkı, bî-çâregânı kurtarmaya ma'tûf harekât-ı askeriyemizin şimdiye kadar âkilâne ve insânkârâne siyâset ta'kîb eden ve idâresi altındaki Müslümânları, Gürcü köylüleri ki, ferih fahûr yaşatan Gürcistan'a karşı muzır olmayacağına taraf-ı sâmillerinden te'mînât vermek üzere gönderildiğimi ve Gürcü Hükûmetinin de bize karşı aynı hissiyâtla mütehassis bulunduğuna hükûmetimizin emîn olduğunu söyledim. Kafkas hükûmetlerinin ve bilhâssa Gürcistan'ın kuvvetli ve metîn bir idâre-i hükûmete mazharı Anadolu Hükûmetinin de menâfi'-i âliyesi icâbâtından bulunduğunu, bunun için derhâl münâsebât-ı siyâsiyeye girilmek, bütün mes'âl-i mu'allakanın her iki taraf menâfi'-i umûmiyesine muvâfık bir sûrette halledilmesini[n] derhâl arzu edildiğini ve Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine karşı büyük bir ta'zîm duyduklarını söyledi. Derhâl Batum mes'elesine intikâl ederek Batum Gürcistan'ın canı ve ruhudur. (Gürcistan Batum, Batum Gürcistan. Hükûmetimin pek ziyâde arzu eylemekte bulunduğunu) [*belgede aynen*]. Binâenaleyh Anadolu Hükûmeti nezdine bir murahhas veya bir hey'etin gönderilmesi[nin] pek muvâfık olacağını söyledim. Sözlerime Harbiye Nâzırı Gedevani Türkiye'ye karşı Gürcülerin büyük bir ihtirâm taşıdıklarını, ebedî ve ölümsüz Türkiye için pek büyük bir hürmetle mütehassis bulduklarını ve Türkiye ile samîmî bir münâsebet te'sîsi[nin] Gürcü Hükûmetince pek ziyâde arzu edildiğini, esâsen asker olmadıklarını ve tekâlîf-i hükûmetden ma'atte'essüf korkduklarını söyledi. Bu sırada Erkân-ı Harbiye Re'îsi söze karışarak “Ardahan ve Turan[?]'daki Müslümânlar da bizim demektir. Hâlbuki Türkiye için Batum o kadar hâiz-i ehemmiyet değildir. Batum'daki İslâm Gürcüleri, Hristiyan Gürcüleri kadar mu'azzez ve mukaddes bulunduğu ve onlara karşı pek insânî bir siyâset ta'kîb ettiği için aynı kıymeti hâizdirler” diye ilâve eyledi. Yine Harbiye Nâzırı devâm ederek “Ordunuz Arpaçayı'na doğru ilerliyor. Hâlbuki orada Ermeni yoktur.” Gürcü hudûduna doğru ilerlenmesi hakkında benim fikrimin ne olduğunu sordu. Cevâben ordumuzun Gürcüleri ızrâr edecek hiçbir hareketde bulunmayacağına emîn olmalarını tekrar te'mîn eyledim. Mükâlemâtımızın münâsîb bir şekli resmîyet alıncaya kadar pek mahrem kalması[nı] ve bu mülâkatdan başvekiliden başka hiç kimsenin haberdâr olmadığını ve bu teşebbüsâtın vaktinden evvel şüyû'unda düşmanlarımızın istifâde edeceğini söyledi. Cevâben mes'elenin mahremiyeti bizce de takdîr edilmektedir. Şu kadar ki buraya muvâsalatımı ve Gürcülerle münâsebâta girmek istediğimiz hakkında Tiflis'de bulunan Sovyet Sefiri Kirof'u haberdâr eyleyeceğimi söyledim. “İstedığınız gibi harekete muhtârsınız yalnız şu kadar ki Kirof'un etrafında birçok Ermeni vardır. Korkuyoruz ki bu teşebbüsâtın her taraf haberdâr olsun.” Ma'amâfih bütün söylediklerimi başvekilî arz edecekleri ve cevâb vereceklerini söylediler. Harbiye Nâzırı bu sûretle sözüne nihâyet verdi ve âcizleri de tekrar şu sözleri söyledim. Menfa'atleri birleşen ve mütekâbil samîmî hissiyâtla mütehassis olan milletler arasında her mes'elenin her iki tarafın menâfi'ine muvâfık bir sûrette halline her vechle çâre bulunabilir. Gürcüler[in] filhakîka İslâmlara karşı insânî hareketde bulduklarını ve bundan bütün Anadolu'nun pek memnûn olduğunu söyledim. Tekrar Harbiye Nâzırı Bolşeviklerden söz açarak onların ola münâsebetimizi sordu. Cevâben her milletin serbestî-i tâmmı ve istiklâlîni istihdâf edici bir siyâset ta'kîb eden Bolşeviklerin tarafdâriyiz. Yoksa Bolşevik değil Azerbaycan'ın, Gürcistan'ın tamamıyla müstakil kalmaları ve Kafkas hükûmetleri arasında pek sıkı bir lisandan en ziyâde hâiz-i ehemmiyet bulunduğunu ilâve etdim. “Ermeniler

müstesnâ” dedim. “Eğer Ermeniler de kendi mukadderatlarına râzı olurlar ve hiçbir vakit husûl bulmayacak olan ihtirâs ve mezâlimlerden vazgeçmiş olsaydılar onlarla da samîmî bir siyâset ta’kîbi bizce de şâyân-ı memnûniyet olunurdu. Fakat Avrupa’nın burjuvazi siyâsetini istilâ eden bu hûnhâr millet bugün gösterdiğimiz ulûv-i cenâba nankörlükle mukâbelede bulundular ve bizi kendilerine karşı harekete mecbûr etdiler” dedim. Bolşeviklerin yaptıkları mezâlimden bahsetti. “Biz tekâmül vaz’iyete âgâhız” dedim. “Türkiye ile Gürcistan’ın birleşmesi Kafkas’da her türlü tehlikeye karşı koyacak metîn bir vaz’iyet ihdâs etmiş olur” dedim. Ve bunun için bir an evvel hey’etin gönderilmesi lüzûmundan bahsettim. Bu mübâhasâtın başvekîle arz edileceğini ve başvekilin de muvâsalatımızdan pek memnûn olduğu[nu] ilâve etdiler ve bizi çay masasına da vet ederek mübâhasâta nihâyet verdiler. Çay içerken de Anadolu’nun vaz’iyet-i hâzırasından takdîrkâr bir lîsânla bahsetdiler ve Türklerle birleşmek kendileri için de yegâne bir siyâset olduğu[nu], İngilizlerin Türklere karşı Ermeniler[1]e müşterek bir hareket yapmaları [için] milyonlarca para ve mühimmat sarf eyledikleri[ni] ve fakat cevâben mücâvir hükûmetlerle iyi geçinmek mecbûriyetinde bulduklarını söylediklerini söylediler ve ilâve ederek “Bir yangını komşular söndürür. Hâricde İngiltere’den on ayda pek şübheli gelecek bir mu’âvenetle yangın söndürülemez. O vakte kadar her şey olur.” dediler ve Anadolu’nun muvaffakiyetini temennî eylediklerini bir ağızdan tekrar eylediler. Çaydan sonra 12 nısfü'l-leylde müsâ’ade olarak ayrıldık. Gerek Harbiye Nâzırı ve gerekse Erkân-ı Harbiye Re’îsi kapıya kadar teşyî’ etdiler. Yorucu mülâkat bu sûretle hitâm buldu. Âcizlerinin burada şimdiye kadar edindiğim kanâ’at ber-vech-i zîr arz olunur.

... Bize Batum’dan terfîk eyledikleri Batum siyâsî komiseri “Ermeniler Azerbaycan’la da dövüşdüler, bizimle de harb etdiler, Türklerle de muhârebe ediyorlar. Eğer Amerika[deşifre edilememiş] hemhudûd olsa[lar] [o]nlarla da harb edeceklerinden şüphe yoktur” diyor. Binâenaleyh Ermenilere karşı yapılan harekâtımızda Gürcülerin Ermenilere aleyhdâr vaz’iyet almalarını muhtemel görmüyorum. Esâsen Gürcüler harb etmekden müctenib ve “Nüfûsumuz, paralarımız bize yeter, biz başkaları için Gürcü neferi olamayız” diyorlar. Mecbûr edseler kaçarak harb etmeyeceklerine emîn ve mecbûr kalmadıkları takdîrde Gürcülerin ehemmiyetli bir mukâbele gösteremeyeceklerine buraya kadar gördüğüm hissiyâtları pek bâriz gösteriyor. Bizim buraya muvâsalatımız kendilerinin Anadolu’ya karşı duydukları derin endişelerden kurtardığını ve pek memnûn kaldıklarını tavırlarından, sözlerinden anladık.

3 Teşrîn-i Evvel [13]36 saat 8 sonrada başka husûsî bir dâirede Erkân-ı Harbiye Re’îsiyle mülâkî olarak Harbiye Nâzırı Odişelidze’nin işi olduğundan dolayı gelemediğinden beyân-ı i’tizâr etdi ve Harbiye Nâzırı Gedevani’nin izin aldığından Odişelidze’nin Harbiye Nâzırı olduğunu anladım ve Erkân-ı Harbiye Re’îsi, Nâzırı Odişelidze’nin de bu mübâhasâtda bulunmak arzusunda olduğundan iki gün sonra Odişelidze ile birlikde tekrar görüşüleceğinden bahseyledi. [deşifre edilememiş] henüz vaz’iyet hakkında bir tahavvül olmadığından bu mübâhasâtın mübhem kalmasındaki lüzûmun el-ân bâkî bulunduğunu söyledikten sonra Re’îs-i Hükûmet Jordanya nâmına ber-vech-i âtî ifâdâtda bulundu: “Re’îs-i hükûmetimizin nokta-i nazarı Türkiye’yi hakîki ve en meşrû’ bir hükûmet olarak kabûl ve telakkî eyliyor. Anadolu Hükûmetiyle umûmî bir münâsebât te’sisinden pek memnûn kalıyor. Anadolu Hükûmetiyle anlaşmak ve bir i’tilâf yapmak üzere askerî bir komisyonun Ankara’ya gönderilmesini emretmişdik. Şu kadar

ki siyâset-i umûmiyenin açık ve âşikâr bir münâsebâta girişmek müsâ'adesi bulunmadığından bunun bu komisyona hâs kalmasını arzu ediyor. Bu askerî komisyonun Ankara'dan Gürcistan'a avdet eyledikten sonra vereceği rapora nazaran Gürcü Hükûmetinin Türkiye'ye karşı vaz'iyeti tavazzuh edecek ve bu sûretle Türkiye'ye karşı ta'kîb edilecek siyâset tesbît edilmiş olacaktır" dedi. "Mu'âhedeyi nazar-ı itibâra almaya Sovyet Rusyası'nın müttefikleri mecbûrdur. Çünkü bu mecbûriyet mu'âhede ahkâmında aynen mündericidir. O hâlde Rusların müttefikleri bulunan Ankara Hükûmetinin de bu mu'âhedeye ri'âyetkâr bulunması icâb ediyor. Bu mu'âhede[de] Rus zamanındaki Tiflis vilâyetinin ve Batum vilâyetinin tamamıyla Gürcistan arâzîsin[ide] bulunduğu tasrîh ve tasdîk edilmiştir." Ve Erkân-ı Harbiye Re'îsi bir harita açarak Ruslarla yapılan mu'âhedeye nazaran nerelerin Gürcistan'a âid ve nerelerin münâza'un-fih kaldığı hakkında ber-vech-i âtî îzâhâtda bulundu.

Ruslarla yapılan mu'âhedemizde Ardahan ile Oltu hattına bir şey söylenmemiştir. Ve fakat mücâvir hükûmetler Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye tarafından kabûl edildiği takdirde bu mıntıkların Gürcistan'a ilhâkı ve Moskova'nın muvâfıkına söz alınmıştır. Ermenilerle Gürcüler arasında muhârebe vukû' bulduğu zaman İngiltere Hükûmeti her iki hükûmet arasında tavassutda bulunmuş ve Kars ile Oltu mıntikasının Ermenistan'a âid bulunduğunu ve buraların Ermenistan olması lâzım geleceğini Gürcü Hükûmetine tebliğ eylemiştir. Gürcü Hükûmeti, İngiltere'ye cevâben bu mıntikalarda Ermeni hukûku mevcûd olmadığı, binâenaleyh buraların Ermenistan'a ilhâkına muvâfakat edemeyeceklerini bildirmiştir. Erkân-ı Harbiye Re'îsi bu mıntıkada Ermeni'ye nazaran Gürcistan'ın daha ziyâde hakkı bulunduğunu ve buraların ancak Ermenistan'a ilhâkına muvâfakat eylemiyor. Çünkü biliyor ki Ermeniler bu mıntikalardaki bütün Müslümânları taktîl edecekler ve birçok Müslümân milliyetçileri kendi arâzîmizden Oltu mıntikasına askerimizin refâkatinde geçecektir [*belgede aynen*]. Erkân-ı Harbiye Re'îsi İngilizler bizi Kura Nehri'ni geçmemeye icbâr eylemek istediler fakat hükûmet Zorzuna-Ardahan şosesini elde buldurmak üzere bu şosenin cenûbundaki sırtlar işgâl edilmiştir. İngilizler buraları da Ermenilere vermek niyetindedirler. Askerî misyon bu husûsâtı görüşecek ve bundan sonra kat'î bir sûret-i hale iktirân etdirilecektir. Kat'î bir sûret-i itilâf olmadan evvel sû-i tefehhümlere meydan verilmemesi için ordumuzun Nahçıvan, Tahtakıran, Kura hattını geçmemesini ricâ ediyor. Gürcü Hükûmeti Kura [*deşifre edilememiş*] Merdenik, Kars yolunun Türkler için hâiz olduğu ehemmiyet-i sevkülceşiyeyi takdir ettiklerinden bu yolu tamamıyla Türklerle terk ediyor ve bu yolun şimâl mıntikasını tahdîd eden ve Ardahan'dan geçen Kura ismindeki suyun daha şimâline geçilmemesini arzu ediyor. Gürcü ve Ermeni muhârebesini müte'âkib Celaloğlu mıntikası bî- taraf mıntika olarak kabûl edilmiş ve el-ân bu vaz'iyeti muhâfaza eylemekte bulunmuştur. Türk ordusunun muvaffakiyetinin inkişâfına nazaran bu arâzînin Gürcüler tarafından işgâline karar verilmiştir. Tiflis'de bulunan Sovyet komiseriyle görüşmekte ihtiyâtkâr bulunulmasını re'îs-i hükûmet de muvâfık görmüş ve fakat bu husûsda âcizlerini tamamıyla serbest bırakmıştır. Buna cevâben "Sovyet Sefâretinin birçokları Trabzon'a gelib gitmekdedir. Sokakta görüb tanışmak muvâfık olmasa gerekir" dedim. Derhâl "Tamamıyla serbestsiniz ve görüşmekliğiniz muvâfıktır" dedi ve Erkân-ı Harbiye Re'îsi sözüne devâmla Tahtakıran'da bulunan Türk Kumandanı[nın] Ardahan'da bulunan Müslümân ve Ermeni tarafdârı Kerimof'a mektûb gönderdiğini,

Ardahan'da ahâlî olub olmadığını sorduğunu söyledi. Ardahan'da bulunan bir Ermeni beyine ya şehrin terk veya silâhla alınacağını[n] tebliğ edildiğini ve bölüğün bir kısmının silâhları alınıb ve mütebâkîsinin firâr eylediğini ilâve eyledi. Erkân-ı Harbiye Re'îsi[nim] Ardahan mıntikasına [*deşifre edilememiş*] nâmında bir Müslûmânın komiser ta'yîn edildiği[ni] ve bu mıntikanın Gürcü idâresi altında bulunduğunun i'lân edilmiş olduğu[nu] çünkü Ermeniler bu mıntıkada [*deşifre edilememiş*] imhâ etdiğini [*deşifre edilememiş*] Gürcü himâyesine alınmasına mecbûriyet olduğunu söylemiş ve ber-vech-i âtî ifâdâtına devâm eylemiştir. “Tahtakıran'a iki Teşrîn-i Evvel'de bir delege gönderdik. Vaz'iyeti ve oraların ahvâlini ve şu mıntıkların Gürcü idâresi altında bulundurulduğunu îzâh ettirdik. Kars'da bulunan Türk Kumandanı telefonla delege ile görüşmüş ve Gürcülere selâm göndermiştir ve Gürcüler Ardahan'a bir Türk delegesi gönderilmesini teklîf eylemiştir.” Erkân-ı Harbiye Re'îsi Erzurum ve Trabzon'la telsiz telgrafla görüşmenin mahzûrundan bahsederek Ardahan telgrafhânesiyle Erzurum'la görüşdürülebileceğini ve Türk ordusunun bir sû-i tefehhûme meydan kalmaması için Kura Suyu'nu geçmemesi hakkında Gürcü Hükûmetinin arzusunun Ardahan'a gelecek murahhasa îblâğını tekrar ricâ eyledi. Ve Ardahan telgrafhânesiyle her vakit görüşebileceğimizi [*deşifre edilememiş*] Erkân-ı Harbiye Re'îsine bütün bu husûsâtı taraf-ı sâmilere[den] arz eyleyeceğimi cevâben söyledim. [*deşifre edilememiş*] hiçbir mes'eleye dâir müzâkereye salâhiyetdâr değilim. Fakat ordumuzun Gürcü menâfi'ini ızrâr edecek bir hareketi muhtemel bulunmadığını te'mînât vermeye salâhiyetdârım, dedim. Cevâben “Gürcü Hükûmeti de Türk muvaffakiyetine zarâr îrâs edecek bir hareketden ictinâba kat'iyen karar vermiştir. Bu husûsda ben de te'mînât veriyorum” dedi. Tekrar aramızda cereyân eden bu mükâlemâtdan yalnız Jordanya'nın haberdâr bulunduğunu, hükûmetinin de ma'lûmât dâr bulunmadığını söyledi. Mahremiyetine tarafımızdan son derecede ri'âyetkâr bulunulacağı[nın] şübhesiz olduğu söylendi. Erkân-ı Harbiye Re'îsine İngilizlerin Gürcü Hükûmeti nezdinde Ermenilere karşı yeni harekâtımız dolayısıyla bir teşebbüsde bulunub bulunmadığını sordum. Hayır, şimdiye kadar bir teşebbüs vâki' olmamıştır. İngilizler Ermenilerle pek alâkadâr olmamaktadırlar. Ermeniler herhâlde Bolşeviklik i'lân ederek Rusları tavsît edeceğini zanneylediğini söyledi. Ermenilerin Poti, Batum, Tiflis demiryoluyla Gürcü arâzisi dâhilinden mühimmât nakledib edemeyeceklerini sordum. Cevâben; biz[im] Ermenilerle de bir mu'âhedemiz vardır. Bu mu'âhedeye nazaran Ermeniler bizim demir hattımızdan transit hakkına tamamıyla mâlikdirler. Bunun için Ermeni nakliyâtına ahden mümâna'at etmemeye mecbûruz. Bu yakınlarda mühimmât falan gelmemiştir. [*deşifre edilememiş*] Türklere yardım edemiyoruz. Fakat aramızda bir antant olduktan sonra her sûretle yardım edeceğiz. Bu teklifle beraber ba'demâ şimdiden Türklerin harekât-ı askeriyelerine muzır her türlü ahvâlden [*deşifre edilememiş*]. Şimdiye kadar gerek Kafkas ve gerek Moskova hükûmetleriyle akdeyledikleri mu'âhedâta nazaran nerelerin Gürcülere veya sâir hükûmetlere âid bulunduğunu ve nerelerin münâza'un-fih kaldığını müş'ir bir harita istedim. Vereceklerini va'ad eylediler. Bu haritaları ilk vâsita ile takdîm edeceğim. Erkân-ı Harbiye Re'îsine Yunan kuvvetlerinin Karadeniz'e geçdiği ve Kırım'a çıktığı hakkında bir ma'lûmât-ı sarîha alıb almadığını sordum. “Hayır, böyle şeyin aslı yoktur” dedi. Yalnız Tiflis gazeteleri bir Fransız filusunun Karadeniz'e çıktığını yazmışlardır. Beraberlerinde asker olmaları muhtemelmiş. Ve bugün [*deşifre edilememiş*] Teşrîn-i Evvel zât-ı sâmilere arz edilecek olan bu

şifreyi almak üzere bir zâbit göndereceğini va'ad eden Erkân-ı Harbiye Re'îsine arz-ı teşekkür eyleyerek ayrıldık.

Şimdiye kadar görüşdüğüm zevâta geçen mükâlemât Gürcülerin Ermenilere kat'iyen mu'âvenetde bulunmayacaklarını hatta tarafımızdan yapılacak harekâtın mü'essiriyetine birkaç gün intizârdan sonra iyice tatmîn oldukları takdirde bazı arzu eyledikleri Ermeni menâtıkını da işgâl edeceklerini, Batum mes'elesinde kendilerine müsâ'id davranıldığı takdirde diğer taraflardaki hükûkumuzu tamamıyla bilâ-münâkaşa tanıyacaklarını ve bizimle bir ittifâk da yapacaklarını [*deşifre edilememiş*] Anadolu'nun da vaz'iyet-i metînânesi karşısında hayret ve haşyetle memzûc takdîrlerin gözlerinde okunduğu, esâsen küçük millet olan Gürcülerin siyâseten nâ'il-i emel olmak hatt-ı hareketlerinin ruhunu teşkîl eylediği ve her taraftan Bolşeviklerle muhâta olduklarından bize takarrübe daha büyük bir incizâbe ile atılmak istediklerini ve Ermenilerin inhizâmını sabırsızlıkla bekledikleri kanâ'atini âcizlerine vermiştir.

Yarın Kirof'un mu'âvini Stark'ı göreceğim. Erkân-ı Harbiye Riyâseti tarafından bildirileceği emir buyurulan ta'lîmât Trabzon'dan hareketime kadar vürûd etmemiş olduğu[mm]dan kendilerine yalnız Gürcülerle münâsebât-ı samîmâne te'sisine [*deşifre edilememiş*] Ermeni Taşnaklarının fukarâ-yı halka revâ gördükleri mezâlîmi ve buna karşı hükûmetimizin mecbûr [*deşifre edilememiş*] olduğu harekâtın Gürcülere karşı muzır bir maksadı istihdâf eylemediğini anlatmaya geldiğimi söylemekle iktifâ edeceğim. Ardahan telgraf hattından emîn bir sûrette istifâde edildiği hâlde bu vâsıta ile buralarda toplanan mühim ma'lûmâtın sık sık arzı mümkün olabileceği ve Tiflis'de her hükûmetin mümessilleri ve hey'etleri bulunması buranın bizim için de ehemmiyetini artırmakla burada gerek dost ve gerekse düşman her [*deşifre edilememiş*] ricâliyle görüşmek imkân-ı mevcûdiyeti de ehemmiyeti taz'îf etmektedir. Tiflis'de Ferid Paşa'nın ajanları[nın] da bulunması[nın] muhtemel olduğunu da söylediler. Bunlara karşı nazar-ı dikkatimi celbeylemek istediler. Şimdilik Gürcü Hükûmetinin ifâdâtına ma'tûf bu ma'rûzâtıma taraf-ı sâmilîler [*deşifre edilememiş*] nazaran askerî bir komisyonun nezd-i sâmilîlerine i'zâmına karar verileceğini tahmîn ediyorum. Eğer bu misyonla beraber âcizlerinin de Tiflis'den hareketi îcâb ederse bu müddetin Trabzon'dan hareketimizde tahmîn edildiği vechle buradaki ikâmetimizin [*deşifre edilememiş*] gireceğini kaviyyen muhtemel görüyorum. Burada misyondan sonra bir müddet daha kalmaklığımız tensîb buyurulur ve lüzûmlu görülüyorsa her iki takdirde de paraya ihtiyâc hâsıl olacağı, bu husûsda [*deşifre edilememiş*] emr-i sâmilîleri ve Üçüncü Fırka Kumandanlığına muvâsalatımızın ve zât-ı sâmilîlerine arz-ı ma'lûmât eylemiş olduğumuzun teblîği ma'rûzdur.

Yanımızda irtibât zâbiti bulunan Gürcü Erkân-ı Harbiyesinden bir zâbit Ermenilerin Sarıkamış havâlisinde otuz bin kişilik bir kuvvet tahşîd eylemekte olduklarını gay-i mevsûk olarak söylemiştir. Trabzon'da Fırka Kumandanı Rüşdü Beyefendi ile melbûsât ve mühimmât hakkında görüşen İtalyan Türkistan Misyonu Mîralay Kosma [Cosma] da Tiflis'e gelmiştir. Ben bu mîralayı tanıyorsam da Civani'yi? [Giovanni] tanııyorum.

Üç tarihli bu şifrenin tamamen açıldığı teblîğ buyurulduğu anda aslının her ihtimâle karşı imhâ edileceği ma'rûzdur.

BELGE 4: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri Çiçerin'in yanısıra Azerbaycan Dışişleri Bakanı Nerimanov ve Gürcistan temsilcilerine hitaben Gürcistan'ı şüphelendirecek şekilde yazılan ve Erivan Ermeni Telsiz İstasyonu'ndan gönderilen bildiri hakkında Gürcistan nezdinde gerekli siyasi girişimde bulunulmasını teminen TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 5 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf. Ermenistan Taşnak Hükûmeti tarafından yazıldığı anlaşılan bildiri metni telgrafta yer almaktadır.

5/10/[1]336

Hâriciye Vekâletine

1- Fî 4 [Eylül Teşrîn-i Evvel] sene [13]36'da Bayezid Telsiz Telgraf İstasyonumuz Erivan Ermeni Telsiz İstasyonu'nun âfide ikinci ve üçüncü maddelerdeki tebliğini almışdır.

2- Moskova'da Hâriciye Komiseri Çiçerin'e, sûreti Gürcistan Mümessili Mirhar Pefhar[?] a veya [deşifre edilememiş], sûreti Azerbaycan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti Hâriciye Komiseri Nerimanof'a, diğer sûreti Gürcistan Mümessili Olşiba[?]'ya:

Aldığımız ma'lûmâta nazaran Kemal Paşa askeri Sarıkamış ve Merdenik mıntikasında ta'arruzlar yapıyor. Aynı zamanda bu kıta'ât Ardahan ve Batum havâlisine hareket edeceğini de izhâr ediyor. Kemal Paşa harbiyesinin hudûdlarımızın tehlikeden masûniyetine karşı tehdîdkâr bir hareket olduğunu ve binnetîce Kemal Paşa'nın Gürcistan Cumhuriyeti'ne saldırmasını intâc edeceği melhûz bulunan vaz'iyet-i hâzîradaki bütün mes'ûliyeti uhdemden atmayı arzu ile Kemal Paşa rü'esâsıyla Sovyet hükûmetleri arasında cârî olan irtibât-ı dostâneye nazaran Kemal Paşa'nın Kafkasya'ya olan harekât-ı harbiyesi hakkında Sovyet Hükûmetinin re'yini bildirmenizi sulhün muhâfazasında sâbitkadem olarak ricâ ederim. Tarih 3 Teşrîn-i Evvel [13]36. İmzâ yokdur.

... [3. Madde konu dışı olduğu için buraya alınmamıştır.]

4- Trabzon'dan Tiflis'e Gürcü Hükûmeti nezdine gayr-i resmî sûretde ve ta'limât-ı mahsûsa ile gönderilmiş olan iki zâbitimizin teşebbüsâtını takviye ve ikinci maddede Gürcüleri şüphelendirecek vechle imzâla[n]mış olan telgrafnâmede Ardahan veya Batum aleyhine vukû' bulacağından bahsedilen te'sîr-i telkînâtı izâle ve resmen tekzîb eylemek üzere hükûmetimizin âcilen teşebbüsât-ı siyâsiyede bulunması ve bu sûretle Gürcüleri kendimizden emîn ve müsterîh kılacak te'mînâtın i'tâ olunması lüzûmunu arz eylerim.

5- Hâriciye Vekâletine, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine yazılmışdır.

Sark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

[Derkenar] Tiflis'e bir Nota yazılacak.

Gürcistan'ın bizim hudûdlarımızda bir ta'arruz-ı cânîyânesi mevcûd olmadığından bizim Gürcistan hakkında bir ta'arruz niyetimiz olamaz.

BELGE 5: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığının, Ermenistan'a yönelik harekât hakkında Gürcistan'ın endişelerinin giderilmesini teminen Gürcistan Dışişleri Bakanlığına gönderdiği [9 Ekim 1920 tarihli] Nota. Notada, Taşnak Hükûmetinin, Türk askerinin Doğu'daki ilerleyişini durdurmak ve Gürcistan halkını Türkiye'nin Ermenistan'a saldırma niyetinde olduğuna inandırmak için Sovyet Rusya, Gürcistan ve Azerbaycan hükûmetlerine başvurduğu; Taşnak çetelerinin aylardır Kars, Oltu gibi bölgelerdeki Müslümanlara zulmettiği, sınırları geçerek karakollara saldırdığı ve yağma yaptığı, bu nedenle Türk halkında giderek kontrol edilmesi güçleşen bir öfkenin uyandığı, Taşnak Hükûmetinin İngilizleri memnun etmek için Türkiye'nin Sovyet Rusya ve Azerbaycan'la iletişim kurmasını engellediği, Ermeni çetelerinin Türkiye'yi Azerbaycan'dan koparmak için halkın tamamen Türklere oluşturduğu Nahçıvan'a saldırılar düzenlediği, Doğu'daki Türk vilayetleri üzerinden Mezopotamya'daki İngiliz birliklerine el uzatmak ve Yunanistan'ın Batı Anadolu'daki rolünü Doğu'da oynamak için Erzurum'a saldırı fırsatı kolladığı, Sevr Antlaşması'nın uygulanmasını sağlayarak büyük bir Ermenistan İmparatorluğu kurmak niyetinde oldukları; bütün bu nedenlerle Ankara Hükûmetinin Taşnaklara bir ders vermek zorunda kaldığını ve birlikleri stratejik bölgelere yerleştirerek Ermenistan Hükûmetini durumu daha doğru değerlendirmeye sevk ettiği; düşmanların inandırmaya çalıştıklarının aksine Ermeni halkını ezmenin asla sözkonusu olmadığı, Taşnakların iftiralarının Türkiye'nin öteden beri saygı temelinde ilişkide bulunduğu Gürcistan kamuoyu üzerinde etkili olmayacağını umduğu, bu vesileyle iki ülke arasındaki iyi ilişkileri sürdürmek ve geliştirmek için Gürcistan Hükûmetinin yapacağı önerileri dostane ve adil bir anlayışla inceleyeceği ve Tiflis Hükûmetinin Müslüman halkla ilişkilerindeki adil tutumundan ötürü halk arasında hiçbir sürtüşme yaşanmadığı belirtilmektedir.

[Derkenar] Gürcistan Hâriciye Nezâretine gönderilmek üzere 19/10/[13]36'da Gürcü hudûdunda Liman Karakolu'nda bulunan Karakol Zâbiti Mülâzım Temurluluk Necatişe[?] 'ye verilmiş olan mektûbun sûretidir.

Copie

A Monsieur le Ministre des Affaires Etrangères de la République Géorgienne,
Tiflis

Le Gouvernement Dachnak d'Erivan s'étant adressé à deux reprises différentes à la République Soviétique Russe et dernièrement aux Gouvernements de la Géorgie et de l'Azerbaïdjan pour protester contre l'avance de nos armées de l'Est et faire croire au peuple géorgien que la Turquie a également l'intention de l'attaquer. Nous croyons devoir donner au Gouvernement de Tiflis les explications suivantes afin de remettre les choses au point et d'éviter que notre action soit mal interprétée.

Les griefs que le peuple turc a à faire valoir contre le Gouvernement Dachnak sont les suivants :

1. Depuis des mois et des mois les bandes Dachnaks ne cessent de commettre

des atrocités sans nom contre les musulmans des régions de Kars, Olti, Kolb, etc. Non content de ces crimes, les mêmes bandes ont pris depuis un certain temps l'habitude de passer la frontière turque, d'attaquer nos postes militaires et de ravager nos campagnes. Ces méfaits ayant forcé les villageois voisins de la frontière à se réfugier plus à l'intérieur de notre pays. La vue de leur misère provoque sans cesse parmi notre population une colère difficile à contenir.

2. Le Gouvernement Dachnak s'est toujours opposé pour plaire aux Anglais à l'établissement des communications entre la Turquie d'une part et la Russie et l'Azerbaïdjan d'autre part. Les bandes à sa solde ont constamment attaqué le couloir de Nahdjivan uniquement peuplé de Turcs afin de nous couper de l'Azerbaïdjan.

3. Malgré toutes nos avances, les Dachnaks ont toujours refusé de faire la paix avec nous et ont chaque fois combiné leurs attaques avec celles des Grecs afin de rendre notre situation de plus en plus difficile. Ils guettent l'occasion de prononcer une offensive contre Erzéroum pour tendre à travers nos provinces orientales, la main aux troupes anglaises de Mésopotamie et jouer en Orient le rôle que joue[nt] les Grecs en Anatolie Occidentale. Ils espèrent en se mettant de la sorte au service de l'impérialisme britannique, que par l'application du traité de Sèvres, ils pourront constituer un Empire Arménien démesurément grand.

Tous ces faits ont obligé le Gouvernement d'Angora à infliger une sévère leçon aux Dachnaks et à faire occuper à ses troupes une position stratégique telle que le Gouvernement d'Erivan revenant à une plus juste conception de la situation fasse droit à nos griefs et conclue la paix avec nous. Il n'est nullement question comme nos ennemis essaient de le faire croire de l'écrasement du peuple Arménien ni d'aucune agression contre aucun peuple caucasique du Caucase. Nos seuls ennemis sont les Dachnaks.

Nous sommes persuadés que les relations entre les peuples de Turquie et de Géorgie ayant toujours été cordiales et qu'aucun des griefs susmentionnés n'existant entre eux, les calomnies Dachnaks n'auront pas d'influence sur l'opinion Géorgienne. Nous sommes d'ailleurs prêts à examiner dans l'esprit le plus amical tout ce que votre gouvernement voudrait bien nous suggérer pour maintenir et développer les bonnes relations entre les deux pays, d'autant plus que le Gouvernement de Tiflis ayant toujours été très correct dans ses rapports avec ses sujets musulmans. Aucune friction ne s'est jamais produite à cette occasion entre les deux peuples.

C'est en se basant sur tous ces faits que nous affirmons nos sentiments d'amitié pour le peuple géorgien et sommes persuadés qu'aucun nuage ne s'élèvera entre lui et nous.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre l'assurance de ma très haute considération.

Signé: Commissaire du Peuple Aux Affaires Etrangères.

BELGE 6: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcülerle görüşmek üzere Ardahan'a gönderilen Hilmi Bey'in Ardahan Gürcü Mutasarrıfı Albay Sakinof'la yaptığı görüşmelere ilişkin TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 17 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.

17 Teşrîn-i Evvel [13]36

Hâriciye Vekâletine

1- Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine 8/10/[13]36 [tarih] ve 11 numarolu şifre ile arz edilmiş olan ta'limât dâiresinde Ardahan'da Gürcülerle görüşmeye me'mûr edilen Hilmi Bey'in Ardahan Gürcü Mutasarrıfı ve Mîralay Sakinof ile yaptığı mülâkâtlar sûret-i umûmiyede tarz-ı âtîde cereyân etmiştir: [*deşifre edilememiş*] Türkiye ve Gürcistan arasında samîmiyet ve muhâdenetin te'sisi lüzûmunu mütekâbilan dermeyândan sonra Gürcü me'mûrları Ermenileri Ardahan'dan teşebbüs-i şahsîleri ile çıkardıklarını ve Hâriciye Nezâretinden 2/10/[13]36'da aldıkları cevâbî bir emirde Kura Nehri'nin şark tarafında dahi Gürcü Hükûmetinin te'sis edilmesinin, bu hükûmet hudûdunun Göle-Çıldır-Hoçvan nâhiyelerinin ilhâk edeceğinin zikredildiğini ve binâenaleyh bu hudûd dâhilinde teşkilât yapılmamasını ve refâkatinde ancak 15 neferden fazla bulundurmamasını beyân etmişlerdir. Hilmi Bey tarafından mukâbil beyânâtında hükûken yed-i tasarrufumuzda bulunması lâzım gelen bir kıt'a-i arâzîde serbestî-i hareketleri tahdîde sâ'î teşkilât ve teşebbüsâtın ma'lûmât hâricinde ve münferiden yapılmasının muvâfık olmayacağı îzâh edilmiştir. Gürcistan mahâfilinde hüsn-i te'sir etmeyecek husûsâtın asla bahsedilmeyerek Gürcü murahhaslarını dâimâ samîmiyetle iknâ edecek vechle idâme-i münâsebât edilmesi Hilmi Bey'e îzâhen tekrar olunmuştur. Hilmi Bey'den alınan 11/10/[13]36 tarihli bir raporda Gürcüler[in] Çıldır kazâsının merkezi olan Zurzuna mıntikasına bir kâ'immakâm göndererek işe başladıkları bildirilmiştir. Çıldır'da bir Ermeni kâ'immakâmı da [*deşifre edilememiş*] teşâhub sebebiyle Gürcülerle Ermeniler arasında münâkaşa edildiğinden bu münâkaşanın hey'et-i umûmiyeye sârim tedâbîre mürâca'at olunmuştur. Kura Nehri'nin mukâbil tarafına geçilmemesi için kıt'a'ata lâzım gelen emrin verildiği hakkında Gürcülere te'mînâtda bulunabileceği Hilmi Bey'e bildirilmiş ve işbu sûretle de Gürcülerin hakkımızdaki hüsn-i niyetlerinin tezâyüdüne çalışılmıştır.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine, Hâriciye Vekâletine yazılmıştır.

Şark Cephesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 7: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, 3. Kafkas Tümeni Kurmay Başkanı Yüzbaşı Talat Bey'in Tiflis'teki Sovyet Rusya Elçisi Stark'la ve Gürcistan Genelkurmay Başkanı Zakariadze'yle yaptığı görüşmelere ilişkin raporunu ve Zakariadze'nin imzasız gayriresmî yazısını TBMM Başkanlığına ilettiği 17 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafın son maddesinde, Kazım Karabekir Paşa'nın Türkiye-Gürcistan ilişkilerinde izlenecek siyasete dair değerlendirmesi yer almaktadır.

Talat Bey, raporunda, 6 Ekim 1920 tarihinde Tiflis'teki Sovyet Rusya Elçisi Stark'la, Ermenilerin Doğu vilayetlerindeki mezalimini, Çiçerin'in TBMM'ye

gönderdiği mektupta halk oylamasından söz etmesinin Ermenileri çoğunluğu elde etmek için Türk ve Müslümanları imhaya sevkettiğini, Ermenistan'a yönelik harekâtı ve harekât karşısında Gürcistan Hükûmetinin tutumunu, Gürcistan-Ermenistan ilişkilerini, Ermenistan'da bulunan eski hatlardan transit geçişin sağlanmasıyla Türkiye-Sovyet Rusya yolunun açılmasını, Türkiye'nin ve Sovyet Rusya'nın cephelerdeki durumunu ele aldığını belirtmiş; Ermenistan'a yönelik harekâtın Tiflis'teki yansımalarını, sözkonusu harekâta karşı Tiflis'te bulunan Ermenilerin ve İngiltere'nin Tiflis'teki temsilcisinin faaliyetlerini aktarmış; 9-10 Ekim 1920 gecesi Gürcistan Genelkurmay Başkanı Zakariadze'yle yaptığı görüşmede adıgeçenin gayriresmî muhtırada kayıtlı hususları ve İngilizlerin Türklerle temasa giriştiklerinden haberdar olduklarını ifade ettiğini bildirerek İngilizlerin Tiflis'teki faaliyetlerini ve bölgeye ilişkin izlenimlerini kaydetmiştir.

Zakariadze'nin gayriresmî yazısında, TBMM'den, Gürcistan ve Sovyet Rusya arasında 7 Mayıs 1920 tarihinde imzalanan antlaşmanın Gürcistan sınırlarına ilişkin bölümünün tamamının tanınması, sözkonusu antlaşmayla belirlenen Gürcistan toprakları üzerinde hiçbir hak iddia etmemesi, Türkiye ile Gürcistan arasında Ardahan'dan geçen ve yazıda ayrıntıları belirtilen sınır çizgisini Türk askerî birliklerinin hiçbir suretle ihlal etmemesi; amacı, mevcut Gürcistan rejimine karşı düşmanca saldırılar veya propaganda düzenlemek olan ve Türk topraklarında bulunan hiçbir örgüte karşı hoşgörü göstermemesi ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne saygı duyması istenmektedir.

Aded 554

Sarıkamış
17/10/[1]336

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Madde 1- Tiflis'den Talat Bey'den alınan 10/10/[13]36 tarihli iki numarolu rapor ile bu rapora melfûf ve Fransızca muharrer Gürcü Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'îsi Zaharidsi tarafından sûret-i gayr-i resmîyede ve imzâsız olarak verilen teklîfnâme âtide arz olunmuşdur. İkinci maddede Fransızca sûret, üçüncü maddede rapor ve dördüncü maddede bu husûsda mütâla'ânın arz olunduğu.

Madde 2- Fransızca olarak merbûtdur.

Madde 3- Rapor sûreti.

Bir numarolu raporunda arz eylediğim vechle Tiflis'deki Rus Sovyet Sefiri Stark ile 6/10/[13]36 günü görüşdüm ve Tiflis'e gelmekliğimin esbâbını anlattım ve Ermeni fecâyi'inin havsala-sûz bir şiddetle devâm eylediği ve ordumuzun bundan dolayı harekâta mecbûr kaldığını söyledim. Ermenilerin son günlerde akûrâne bir savletle hâmisiz, müdâfa'asız İslâm ve Türk halkını imhâ eylediği[ni] ve Erzurum ve havâlîsi muhâcir çocuk çoluk dolduğunu ilâve eyleyerek Ermenilerin bu sûretle tecdîd-i mezâlîm eylemelerinin esbâbını da, Çiçerin'in Büyük Millet Meclisine yazdığı birinci mektûbda münâza'un-fih arâzide referanduma mürâca'at teklîfinden bahseylemiş olduğu[nu] ve çünkü bu sûretle Türk ve İslâm'ı imhâ ederek ekseriyeti te'mîn eylemek istediğini söyledim. Stark nereye kadar ilerleyeceğimizi söyledi. Şimdilik maksad taktîl ve muhâcerete uğrayan menâtıkı taht-ı emniyete almaktır ve fakat bilâhare harekâtımızın inkişâfı vaz'iyete tâbî bulunacağını söyledim ve Rusya ile emîn muvâsalanın lüzûmundan da bahseyledim. Culfa,

Erivan'a bir Rus Sovyet me'mûru gönderildiği ve bu me'mûrun Ermenistan dâhilinde bulunan hutût-ı cedîdden Türklere transit hakkının tamamıyla kabûlüne Ermeni Hükûmetini icbâr edeceğini söyledi ve yolun bir an evvel açılması hâiz-i ehemmiyet bulunacağını [ırdan] bahşyledikten sonra "Bu maksadı te'mîn için her ne yaparsanız yapınız" dedi. Gürcü Hükûmetinin vaz'iyetini sordum. Türk Hükûmeti ta'arruza başlar başlamaz Jordanya Stark'a bir Nota göndererek Moskova'nın bu hareket için ne düşündüğünü sormuşdur. Stark'a ne cevâb verdiğini söylemesini ricâ eyledim. "Gürcü Hükûmeti ne istiyor? Türklerin Ermenilere ta'arruzlarından ne için kuşkulaniyorsunuz? Size bu hareketin ne ta'alluku olabilir? Sizinle mu'âhede yaptık, müsterih kalınız diye cevâb verdim" dedi ve ilâve eyledi: Gürcüler Acara'da ve Müslümân mıntıklarında ihtilâlden de pek korkuyor. Gürcü Hükûmeti[nin] Ermenilerle her ne kadar kâğıd üzerine geçmemiş ise de şifâhî bir mu'âhede yapmışlardır ve Gürcü Hükûmetiyle Ermeni Hükûmeti[nin] her ikisi [her]hangi [bir] tecâvüze karşı müttefik hareket eylemeyi kararlaştırmışlardır ve Gürcü Hükûmeti gerek bizim ve gerek sizin düşmanlarımıza yardım ediyor ve size karşı buradaki Ermenilerin techîzine yardım eder ve mühimmâtın nakline müsâ'ade ediyor [ve mühimmâtın nakline müsâ'ade ediyor]. Bize karşı da Beyaz Rus zâbitlerini Vrangel'e gönderiyor. Vrangel'e neft, gaz yağı veriyor. Sohum mıntıkasında ihtilâl teşkilâtının ihzârına müsâ'ade ediyor. Cebhelerimizi sordu. 20/9/[13]36 tarihli fırkaya bildirilen muhtelif cebhelerin vaz'iyetine dâir ma'lûmât verdim. Ve Yunan ta'arruzunun durdurulduğunu ve Yunan karârgâhının İzmir'den Atina'ya hareket eylediğini ve Yunan kıta'âtında ihtilâl olduğunu ve bazı kıta'âtın eski Yunanistan'a alındığını söyledim. Polonya ile yarın (7/10/[13]36) mu'âhede imzâ edilecek. Artık Garb Cebhesi'nde müsterih kalacağız ve kuvvetlerimizi diğer cebhelerde kullanabileceğiz ve evvel emirde Vrangel'i tamamen ortadan kaldıracığı[naz] ve Kafkas üzerine daha mü'essir ol[un]acağı[naz] ve size de daha vâsi' mikyâsda mu'âvenet edeceğiz dedi. Ve Yunan cebhesin[ime] ta'arruz edip etmeyeceğimizi sordu. Cevâben vatanımızdan düşmanları tamamen çıkarmak esâs maksadımızı teşkil eylemektedir. Yunan ta'arruzu durduruldu. Anadolu'daki büyük tesânüd ve vahdet Rusya'dan celbedilmekte olan mühimmât vürûdünden ve layıkıyla hâzırlanarak ve Şark cebhelerimizde de emniyet-i lâzimesi istihsâl eyledikten sonra bütün düşmanlarımızı topraklarımızdan kovmaya bize müsâ'ade eyleyeceğine kat'iyen emîn bulunduğumuz[u] ve daha şimdiden kahramanâne müdâfa'âtımız karşısında büyük zâyi'âtlar veren Yunan ordusunun tezelzüle başladığı ve Yunan kıta'âtında beliren alâ'im-i ihtilâlin de bu avârızın mukaddimesi olduğunu söyledim. "Gitmezden evvel görüşelim" dedi. "Her vakit fırsat düşdükçe gelib görüşeceğim" dedim. Serbest olarak her yere girmek, herhangi şu'beden istenilen ma'lûmâtı alabilmek üzere kartını verdi. Sefâretde bulunan diğer Bolşeviklerle de görüşüdüm.

Ermenilere karşı az zamanda istihsâl kılınan kâhir muvaffakiyet Bolşeviklerde de pek büyük te'sirler vücûda getirmiş olduğunu fark eyliyorum. Her vakit her yerde olduğu gibi ordumuzun revâc-ı celâdetini gösteren bu kuvvet ve kudret bu mıntıkada da takdîrler celbeyliyor. Tiflis sokakları gazete müvezzîlerinin Türk-Ermeni haberleri feryâdıyla dolu. Herkes tehâlûkle gazetelere üşüşüyorlar. Ermenilerin kara ruhları çehrelerini ümitsizlik zulmetleriyle örtmüş, grub grub toplanmışlar, derdleşiyorlar. 6/10/[13]36 tarihinde Tiflis'de bulunan Ermeniler büyük ve gürültülü mitingler yaptılar. Mekteb çocukları, erkek ve kadın iştirâk eylemiş, bütün burada bulunan ecnebî sefâretlerine giderek Türk'ün barbarlığını

ve kendilerinin Avrupa tarafından terk edildiğini yana yakıla anlatıyorlar ve harekâtımızı protesto ediyorlar. Rus Sefâretine de gitmişler ve Rusların Türklere yardımından, müzâheretinden şikâyet ederek “Kahrolsun Lenin [okunmamıştır]” diye bağırışlardır. Balkona çıkan Stark kendilerine cevâb vermiş ve balkonda bulunan Türklere “Yaşasın Lenin [okunmamıştır]” diye mukâbele etmişler. Bugün 10/10/[13]36’da Stark’ı tekrar göreceğim. Hemen her gün Ermeniler sokaklarda nümâyîş yapıyorlar ve gönüllü yazıyorlar. Şimdiye kadar iki bin kişinin yazıldığı ve henüz kimsenin gitmediğini mevsûk olarak haber aldım. Ermenilerde pek büyük ma’nevîyâtsizlik hüküm sürmektedir. Burada bulunan İngiliz Mümessili Erivan’a gitmiş ve kendisine terfîk edilen Gürcü zâbiti avdetinden sonra Ermeniler[in] dehşet içinde bulduklarını[nı] ve birçok zâbitleri[nin] kaçmak istediğini hikâye eylemiş ve mümessil Ermenileri tenkîd eylemiş ve böyle az zaman içinde bütün ma’nevîyâtlarının sarsılmasını anlayamadığını ve Gürcüler ve Azerbaycanlılarla harb eyledikleri hâlde böyle bir inhilâl göstermediklerini söylemiş. Mümessile Gürcüler[in] kendilerine mu’âveneti te’min eylemesini ricâ etmişler. Bundan daha evvel burada bulunan İngiliz Mümessiline Ermeniler Türklere karşı hiçbir mu’âvenete ihtiyâc arz eylemeyeceklerini te’min eylemiş olduklarından bu hafta mümessil bu te’minâtı Ermenilere hatırlatmış. İngilizler Gürcülerin Ermenilere mu’âvenet-i askeriyede bulunmaları için büyük gayret gösteriyor. Gürcülere İngiliz siyâsetinin Ermenistan’a ve hatta Azerbaycan’a g[et]irmiş olduğu felâketi hatırlatmaktan geri kalmıyor ve diyorum eşâsen Gürcüler harbden pek müctenib, ahâlî kat’iyen harb etmek ve bilhâssa Türklere harb eylemek gibi bir fikre yanaşmıyorlar. Buraya muvâsalatımı İngilizler haber almışlar ve Jordanya’ya Türklere, Kemalistlerle münâsebâta girişmiş olduklarından haberdâr olduklarını söylemişlerdir.

Bu gece 9-10/10/[13]36 gecesi Erkân-ı Harbiye Re’isi nezdime geldi. Ber-vech-i âtî ifâdâtda bulundu: Gürcü Hükûmeti Türkiye’nin siyâsetine muttali’ olmuşdur. Şu kadar ki bu teşebbüsâtı Meclis-i Meb’ûsan’a bildirecek olan hükûmet elde vesâik bulunmasına lüzûm görüyor. Şifâhen konuşulan husûsâtın Meclis-i Meb’ûsan’a kâğıd üzerinde irâe edilmesi lüzûmuna Gürcü Hükûmeti kâildir. Binâenaleyh Gürcü Hükûmetinin arzusunun gösteren husûsâtı bir kâğıd üzerinde not etdim. Ve bu husûsâtı sizinle şifâhen görüşmüştük. Bu notun birinci maddesi Ruslarla akdedilen mu’âhedâta ve Batum’a âiddir. İkincisi, şimdilik Türk ordusunun geçmemesi lâzım gelen hat ile Gürcü aleyhinde tahrîkât yapılmaması[ın]. Ben bunları aynen taraf-ı sâmîlerine yazdığımı söyledim. Erkân-ı Harbiye Re’isi hükûmetin taraf-ı sâmîlerinden imzâ edilmiş ve Ankara Hükûmetinin Gürcülere karşı hissiyâtını gösterir bir kâğıd istemektedir. Böyle bir vesîka üzerine Gürcü Meclis-i Meb’ûsanı’nı haberdâr edecek ve müzâkereye da’vet eyleyecektir. Erkân-ı Harbiye Re’isi İngilizlerin benim Tiflis’e muvâsalatımı, ismimi tamamıyla Gürcü Hükûmetine bildirdikleri ve Gürcülerin Türklere karşı ne gibi bir siyâset ta’kîb edeceğini sorduğunu söyledi. Ne cevâb verdiğini sordum. “Henüz bir cevâb vermedik fakat Bolşeviklerle nasıl te’sîs-i münâsebât eyledikse Türklere de öylece münâsebâta girişeceğiz ve Türklere konuşulan husûsâtdan sizi de haberdâr edeceğiz diye cevâb verilmesi hükûmetce kararlaştırıldı” dedi ve zât-ı sâmîlerinden Gürcülere karşı Ankara Hükûmetinin arzularını gösterir bir vesîkanın alınmasına pek ziyâde ehemmiyet verdiklerini gördüm. O hâlde yanımda bulunan Nihad Bey’i zât-ı sâmîlerine gönderecek ve buraların vaz’iyetini anlatmasını ve emr-i sâmîlerinin telakkisini muvâfık

buldum. Ve kendilerine teklîf eyledim. Memnûniyetle kabûl eylediler ve yarın hareket edecek trenle hareketi muvâfık görüldü.

Gürcü siyâsetinin vâsıf-ı müsmiri her tarafı hoşnûd eylemek ve bu sûretle her tarafa karşı menfa'atlerini a'zamî sûrette te'mîn eylemek. Lehistan'la sulhün akdi de Bolşeviklere karşı endişeyi artırmaktadır. Fakat burada İngiliz[ler] de büyük fa'âliyet gösteriyorlar. Batum'un İngilizler tarafından işgâl edileceği şâyî'âsı halk arasında musırran deverân ediyor. Zann-ı âcizânem bu şâyî'âtle İngilizler Gürcüler üzerinde bir te'sir yapmak istiyorlar. Gürcüler Batum'a İngilizleri koymayacaklarını söylüyorlar. Fakat Gürcüler şâyed İngilizler gelecek olurlarsa karşılamaktan başka bir şey yapmayacakları kanâ'atindeyim. Memleketde büyük bir intizâm ve âsâyîş vardır. Bolşevikler memleketin yarısı Gürcü polisidir diyorlar. Hakîkaten Gürcüler memleketin âsâyîşiyle pek ziyâde alâkadâr bulunuyorlar. Sosyal demokrat idâresi halkı kânûn dâiresinde Bolşevizme doğru getiriyor. Umûr-ı hükûmet, umûr-ı idâre kâmilen Gürcülerin elinde. Harbiye Nezâretinde tek bir Rus bulunmamakta imiş. Hayât da pek pahalı. Âcizleri burada Mehmed Begof'un tahliyesini söyledim ve bundan zât-ı âlîlerinin memnûn kalacağını anlattım. Gürcüler tarafımızdan kendi mıntıklarında tahrîkât yapılmasından pek korkuyorlar. Batum'da, Ardahan, Ahışa'da propaganda yapılıyor diyorlar. Böyle şeylerin aslı ve hatta ehemmiyeti olmadığını söyledim. Ermenilerle harbe mecbûr kalan ordu Gürcistan'ın Ermenistan'a mu'âveneti[mî] ihtimâlini düşünmeye ve buna karşı tedâbîr ittihâzına bittabi' ehemmiyet vermişdir ve Gürcülerin böyle bir harekete teşebbüsleri ihtimâli düşünülerek her türlü mü'essir tedâbîr ittihâz edilmişdir. Ma'amâfih Gürcü Hükûmeti Türkiye'ye karşı Ermenilere müzâheret eylememeye ve Türklerle iyi geçinmeye samîmî kalbiyle karar verdikten sonra diğer mesâ'ilin ehemmiyetden düşeceğini anlattım ve her hâlde Gürcülere bu mürâca'atımızı bir za'af değil Gürcülere karşı beslediğimiz samîmiyetin bir nefîcesi olduğu hissini ve kanâ'atini vermeye ve aksi takdîrde Gürcüler için Türk samîmiyetinin ebediyen gâ'ib olacağını anlatmaya çalışmaktayım.

İmzâ Üçüncü Kafkas Fırkası Erkân-ı Harbiye Re'îsi Talat

Madde 4- Gürcü nâzırlarının taleb etdikleri te'mînât ahiren Hâriciye Vekâletimiz tarafından yazılan ve zîri Şark Cebhesi tarafından tasdîk olunarak Ardahan üzerinden gönderilmiş ve bugün Tiflis'e vusûlü muhakkak bulunmuş olan Nota i'tâ edilmiş oldu. Gürcülerin teklîfâtının vaz'iyet-i hâzıramıza göre kabûlüne mütemâyil görünerek bu yolda derhâl müzâkerâta giriş[il]mesi ve bu teklîfâta mukâbil Gürcülerden de menâfi'imize ve siyâset-i hâzıramıza en fâ'ideli şerâ'it ile ta'ahhüdât alınması[nın] muvâfık olacağı mütâla'asındayım. Talat Bey'in birinci raporunda Gürcistan'ın Ankara'ya göndermek istediği misyon ve mütâla'ât-ı saîre hakkındaki emr-i âlîlerine ve bu sefer de arz olunan rapor ve teklîf hakkındaki iş'âr-ı âlîlerine intizâr olunduğu ma'rûzdur. Azerbaycan'dan gelen ve Gürcü Hükûmeti tarafından Tiflis'e i'zâmları iltimâs olunan Gürcü zâbitlerinin de bir hafta evvel Erzurum'dan Tiflis'e gitmelerine müsâ'ade edilmiş olduğunu arz ederim.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

* * *

[Gürcistan Genelkurmay Başkanı Zakariadze'nin gayriresmî surette ve imzasız olarak Yüzbaşı Talat Bey'e tevdi ettiği yazı]

1. Le gouvernement du conseil national Turc à Angora reconnait intégralement le traité du 7 Mai 1920 entre la République Soviétiste Socialiste Fédérative de Russie et la République Démocratique Géorgienne dans la partie concernant les frontières de la Géorgie et s'engage d'avoir aucune prétention sur le territoire géorgien indiqué dans le traité mentionné.

2. Entre la Géorgie et la Turquie dans l'arrondissement d'Ardaghan passera une ligne provisoire de démarcation (la carte d'échelle 1 pouce pour 5 verstes) depuis le mont Khargssan par le point 8304 de la suivant la ligne directe vers le point 7122 contournant du sud Guermedjek et l'iaïla sa nisalex puis à l'orient suivant les rivières Sarma et Koura depuis les sources de la Koura à travers le point 7343 et de la, le long de [dl]'ancienne frontière administrative méridionale de l'arrondissement d'Ardaghan jusqu'au Gouvernement de Tiflis nul soldat armé du Gouvernement Turc sous n'importe quel prétexte ne doit franchir la ligne plus au nord de cette même ligne.

3. Le Gouvernement du Conseil National de Turquie à Angora s'engage à ne pas tolérer sur le territoire de la Turquie aucune organisation publique ou secrète ayant pour but des dessines hostiles où une propagande contre le régime d'Etat existant en Géorgie et voulant porter atteinte à l'intégrité du territoire de la République de Géorgie.

BELGE 8: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcistan Genelkurmay Başkanı Zakariadze'nin yazısına TBMM Hükûmeti tarafından verilen cevabın gönderildiğine ve Türk ordusunun arzu olunan Horasan-Tahtakıran-Kura Nehri hattını geçmeyeceğine dair Tiflis'te bulunan Türk Temsilcisi Talat Bey'e gönderdiği 20 Ekim 1920 tarihli yazı.

20/10/[13]36

Tiflis'de Türk Murahhası Talat Bey'e

Nihad Bey vedâ'atiyle gönderdiğiniz on Teşrîn-i Evvel sene [13]36 tarihli mektûbunuzu aldık. Gürcü Erkân-ı Harbiye Re'îsi tarafından not etdirilen arzuların Büyük Millet Meclisi tarafından verilen ve Üçüncü Fırka Kumandanlığından tasdik edilen cevâbı melfûf olup [arşivimizde rastlanmamıştır] Şark Cebhesince musaddak bir sûreti de Ardahan'daki me'mûrumuz vâsıtasıyla tarafınıza gönderilmiştir. Türk ordusunun geçmemesi arzu olunan Horasan-Tahtakıran-Kura Nehri hattının geçilmeyeceği ve esâsen Gürcistan Hükûmetine karşı münâsebât-ı dostânemizin idâme ve takviye edileceği hakkında icâb eden te'mînâtı te'yîd edebilirsiniz; mesâ'îinizde muvaffakiyet temennî ederim.

Şark Cebhesi Kumandanlığı
Kazım Karabekir

BELGE 9: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcistan Dışişleri Bakanının Türk askerî birliklerinin Ardahan'a yönelik harekâtı hakkında Sovyet Rusya'nın görüşünü öğrenmek istediğine dair Çiçerin'e gönderdiği telgrafi TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına iletildiği 20 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.

Harb raporudur.

Alındığı saat bildirilecektir.

20/10/[1]336

Hâriciye Vekâletine

Madde 1- 20 Teşrîn-i Evvel [13]36 zevâlinden evvel Tiflis'den Bakü vâsıtasıyla Moskova'ya telsiz telgrafla yazılıb istasyonumuz tarafından alınan telgrafın sûreti ikinci maddede arz edilmiştir. Telgraf metninde Ardahan istikâmetinde vukû'undan bahsedilen fa'âliyet hakîkaten vâki' olmayıb Ermeniler tarafından o havâlîde yapılan tahrîkât ve te'sîrâtın netîcesi olduğu kaviyyen melhûzdur. Bu husûsdaki teşebbûsât ve mütâla'âtım derdest-i arzdir.

Madde 2- Millet Komiseri Çiçerin'e:

14 Teşrîn-i Evvel [13]36 ve 2592 numarolu telgrafla 16 Teşrîn-i Evvel [13]36 tarihli verilen Notaya şimdîye kadar cevâb alamadık. Aldığımız ma'lûmâta nazaran Mustafa Kemal Paşa kıta'âtı Sarıkamış, Ardahan mıntıklarında ta'arruzlarına devâm ediyorlar. Kemal Paşa kıta'âtının Ardahan istikâmetinde cereyân etmekte olduğu bu harekâtı hükûmetimizin şimdîye kadar Kemal Paşa ile muhâfaza ettiği âsâyîşi ihlâl edecek zannındayım. Bu hareket ile aramızdaki politikayı ihlâl etmek arzusunda bulduklarını hisseyliyoruz. Kemal Paşa'nın Cenûbî Kafkasya'da yapmakda olduğu harekât-ı harbiyenin neden ileri geldiğini ve bize âid bir hareket mevcûd olup olmadığını tarafınızdan iş'ârını ricâ ediyoruz. Kemal Paşa'nın bu harekât-ı harbiyesi bizleri de tehdîd ediyor. Bu harekâtın sizin tarafınızdan ma'lûm olması muhakkak olduğundan hükûmetimiz bu harekâtın neden ileri geldiğini bilmek arzu eder. Kemal Paşa kıta'âtı Gürcistan'a dâhil olacağı ve dâhil olacağına esbâbının iş'ârını ricâ eder ve şimdîye kadar olduğu gibi münâsebât-ı dostânemizin ihlâlini arzu etmeyerek ve Kemal Paşa kıta'âtıyla kendi kıta'âtımız arasında bir fenâlık zuhûruna sebebiyet vermemek için lâzım gelen tedâbîrin şimdiden îfâsını hükûmetimiz arzu eder ve münâsebât-ı dostânemizin muhâfaza edileceğini tasdîk eder. 15/10/[13]36 tarihli verilen mütâla'a ile dahi tasdîk eder. Binâenaleyh işbu harekâtın ne sebebe mebnî icrâ olunduğunun iş'ârını ricâ ederiz. İmzâ Gürcistan Hâriciye Nâzırı Papiş Poblî[?]

Şark Cebhesi K[umandanı]

Kazım Karabekir

BELGE 10: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcistan Hükûmeti tarafından Türk askerî birliklerinin Ardahan yönünde harekât iddiaları hakkında Çiçerin'e yazılan telgrafa dair Ardahan'daki Gürcü memurları nezdinde girişimde ve teminatta bulunması için Ardahan'da bulunan Türk Temsilcisi Hilmi Bey'e yazdığı telgrafi TBMM Başkanlığına iletildiği 22 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafa, Türk askerî birliklerinin

Ardahan'a yönelik bir harekâtının olmadığı ve bu hususta Gürcü memurlarının Türkiye'nin iyi niyet ve samimiyetinden şüphe etmemelerinin temin edilmesi gerektiği kaydedilmiştir.

Aded 653

22/10/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Madde 1- Türk kıta'âtının Ardahan istikâmetlerinde hareketleri esbâbının istifsârına dâir olub Gürcistan Hükûmeti tarafından Moskova'da Çiçerin'e yazılan ve telsiz telgrafla alınan ve sûreti 20 Teşrîn-i Evvel sene [13]36'da arz olunan telgraf muhteviyâtı hakkında Ardahan'daki Gürcü me'mûrları nezdinde teşebbüsât ve te'mînâtda da bulunmak üzere Hilmi Bey'e yazdığım [telefon telgraf] sûreti ikinci maddede berây-ı ma'lûmât arz olunur.

Madde 2- Tiflis'den Moskova'ya Çiçerin'e çekilen 20 Teşrîn-i Evvel [13]36 tarihli telsiz telgrafta Gürcü Hâriciye Nâzırı hâlâ harekâtımızın Ardahan aleyhine teveccüh ettiğinden ve bu münâsebât-ı hasenemizi bu harekâtın ihlâl ed[ti]eceğinden ve Rusya Sovyet Hükûmetinin işbu harekâtın hedefi hakkındaki nokta-i nazarını bilmek istediğinden bahsetmekdedir. Tarafımızdan bugüne kadar i'tâ edilen te'mînâta ve Kura Nehri'nin şimâline geçmeyeceğimiz hakkındaki müte'addid beyânâta rağmen Gürcü Hâriciye Nâzırının gösterdiği bu telâş ve heyecândan maksadı ne bulunduğu anlaşılıyor. Ermeni Hükûmeti tarafından Kura Nehri şimâlinde teşkili muhtemel görülen Kürd çetelerini Kemal Paşa kuvveti diye göstererek Gürcistan'ın ihâfesi ve aleyhimize teşvik olunması gibi bir manevra yapılmakda olunmasına ihtimâl veriyorum. Taraf-ı âlînizden epeyce tahkîkât yapılarak Taşnakların böyle bir hilesi olub olmadığına meydana çıkarılması ve şimdiye kadar oradaki Gürcü me'mûrlarına keyfiyetin îzâh olunması, bizim şimdiye kadar Kura Nehri şimâline tek bir neferimizin [deşifre edilememiş] te'mînen tekrarı lâzımdır. Gürcülerin telâşına [deşifre edilememiş] te'siriyle biraz şımarmış ve Gürcü Hükûmetine âsî bir vaz'iyet takınmış olmaları da sebep olabilir. Bu husûsda Gürcü me'mûrlarına te'mînât verilerek hüsn-i niyet ve samîmiyetimizden kat'iyen şüphe etmemelerini te'mîn etmek iktizâ eder. Gürcülere karşı beslediğimiz i'timâd ve hürmete mukâbele görmek isterken Hâriciye Nâzırının Rusya'ya resmî lisân ile böyle heyecanlı ve telâşlı telgraflarını okumak mücib-i te'essürümüz oldu. Çiçerin'den öğrenmek istedikleri husûsâtı biz kendilerine gerek Tiflis'deki murahhasımız ve gerek zât-ı âlînizle bildirdiğimiz gibi Hâriciye Vekîlimiz tarafından da pek dostâne yazılmış Nota ile bu bâbda îzâhât-ı efkâr olundu. Gürcistan'ın efkâr ve hissiyatı bizde en son burada ma'lûmât ve kanâ'atımız ile oradan da [deşifre edilememiş] bulunan postalar ve onların tezâyüd edib etmediği ve Tiflis'den Ermenistan'a kuvvet sevk olunub olunmadığı ve Ermenilerle Gürcüler arasında münâza'un-fih olan arâzî ve menâlık vesîlesiyle mütehaddis ihtilâfın Rusya ve [deşifre edilememiş] Ermeni-Gürcü münâsebâtının şekil ve mâhiyeti hakkındaki meşhûdât ve mütâla'âtınızın hemen bildirilmesi ve [deşifre edilememiş] mezkûre hakkında alınacak ma'lûmâtın sık sık iş'ârı.

Sark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 11: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Ermenistan'a yönelik harekât nedeniyle ivme kazanan Türk-Gürcü ilişkilerine dair Gürcistan Dışişleri Bakanına gönderdiği [21] Ekim 1920 tarihli Nota. Notada, bağımsız, güçlü ve dostane bir Gürcistan Hükûmetinin TBMM Hükûmetinin en temel menfaatlerine uygun olduğu, Gürcü halkına karşı dostane tutumunu kanıtlamak isteyen Ankara Hükûmetinin Tiflis Hükûmetinin taleplerini dikkate almayı kabul ettiği ve müzakerelere başlamaya hazır olduğu, mümkün olan en kısa sürede heyetlerin görüşecekleri yer ve zamanın belirlenmesini istediği, harekâtın amacının daha önce defalarca açıklandığı gibi Ermeni halkının ezilmesi olmadığı, Türk halkının saldırgan arzular beslemeyen barışçı bir Ermenistan Hükûmetinin varlığını içtenlikle arzuladığı, Ermenistan'a yönelik harekâtın Müslüman halka uygulanan zulme ve Ermeni askerlerinin Türk topraklarına girmesine son vermeyi amaçladığı, sözkonusu harekât sırasında TBMM Hükûmetinin Gürcistan'a yönelik dostluk duygularının bir göstergesi olarak Tiflis Hükûmetinin sözlü olarak bildirdiği hattı aşmamayı kabul ettiği ve bunun karşılığında Gürcistan Hükûmetinden harekât sırasında bölgeye sığınan Ermeni birliklerinin silahsızlandırılmasını ve sözkonusu hattın kuzeyinde kalan bölgenin tarafsızlığını korumayı taahhüt etmesini istediği, TBMM Hükûmeti Tiflis Elçisi tarafından Türkiye'nin Ardahan'a yönelik hiçbir girişimde bulunmayacağına dair gerekli güvenceler verilmiş olmasına rağmen Gürcistan'ın kaygılanmasından ve seferberlik ilan etmesinden şaşkınlık duyulduğu ve böyle hassas bir dönemde Gürcistan Hükûmetinin sert önlemler almasının ardındaki nedenlerin açıklığa kavuşturulmasının istendiği kaydedilmektedir.

Monsieur le Ministre des Affaires Etrangères de la République Géorgienne,
TIFLIS

Monsieur Le Ministre,

Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie vient de prendre connaissance des assurances demandées par le Gouvernement de Tiflis pour calmer la prétention née en Géorgie à la suite de l'offensive imposée à nos troupes par les provocations incessantes des Arméniens.

Estimant que la confiance réciproque si nécessaire entre les peuple de Turquie et de Géorgie, sera particulièrement consolidée, si tous les malentendus naissant entre eux sont rapidement dissipés, le Gouvernement d'Angora croit devoir faire les déclarations suivantes :

Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie considère que l'existence d'un Gouvernement Géorgien indépendant, fort et amicalement disposé envers notre pays, est conforme à ses intérêts les plus essentiels, il désire entretenir des rapports sincères et suivis avec un tel Gouvernement.

Afin de donner un gage de son désir d'établir de tels rapports et de prouver son amitié pour le Peuple Géorgien, le Gouvernement d'Angora accepte de prendre en considération toutes les demandes formulées par le Gouvernement de Tiflis. Il se déclare prêt à entrer en négociations à ce sujet avec lui et demande à connaître le plus rapidement possible la date et l'endroit où ses Délégués pourront rencontrer les Délégués Géorgiens.

Le but des opérations militaires n'est nullement, comme nous l'avons déjà proclamé à maintes reprises, l'anéantissement du peuple arménien. Le peuple turc désire sincèrement l'existence d'un Gouvernement arménien pacifique, ne nourrissant aucun désir d'agression envers ses voisins.

L'offensive que nous avons entreprise est destinée à mettre fin aux atrocités arméniennes contre la population musulmane tel aux incursions de leurs soldats sur notre territoire.

Nous voulons également obliger les Arméniens à renoncer à leurs visées d'agrandissements territoriaux à nos dépens. Durant cette offensive le Gouvernement s'engage, pour démontrer la sincérité de ses sentiments d'amitié envers la Géorgie, à ne pas dépasser la ligne indiquée dans la demande verbale du Gouvernement de Tiflis. Il exige, en retour, que le Gouvernement Géorgien s'engage à maintenir la neutralité de la région située au nord de cette ligne en désarmant toutes les troupes arméniennes, qui s'y réfugieraient en cours des opérations militaires.

Toutes les assurances nécessaires ayant déjà été données à la Géorgie par notre Envoyé à Tiflis au sujet de notre ferme intention de ne rien entreprendre dans la province d'Ardahan, nous nous étonnons que la Géorgie éprouve encore des craintes à ce sujet et ordonne la mobilisation de son armée.

Nous désirons vivement avoir de prom[p]ts éclaircissements sur les intentions que nourrit le Gouvernement Géorgien en prenant des mesures si radicales à un moment si délicat.

Veillez agréer, Monsieur Le Ministre, l'assurance de ma haute considération.

Le Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères du
Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie.
Signé : Ahmed Mouhtar

Pour copie conforme

Trébizonde le 22 Octobre 1920
Üçüncü Kafkas Kumandanlığı [yazılı mühür]
Ali Rıza

BELGE 12: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, 15. Kolordu Komutanı Vekili Kazım Bey'in TBMM Hükûmetinin Tiflis Temsilcisi olarak atanması hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 24 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre halli
Aded 579

24/10/[13]36

Hâriciye Vekâletine

C. 23/10/[13]36 ve 219 şifreye [arşivimizde rastlanmamıştır]:

1- Tensib buyurulduğu takdirde Mîralay Kazım Bey'in unvânının Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Gürcistan Mümessili olması muvâfık olur.

2- El-yevm Tiflis’de bulunan 3. Fırka Erkân-ı Harbi Yüzbaşı Talat Bey’in Kazım Bey’in Tiflis’e muvâsalatından sonra da mûmâ-ileyhin refâkatinde muvakkaten müdâvim olarak kalması fâ’ideli olacaktır.

Ayrıca şifre ve kitâbet vezâ’ifini îfâ etmek üzere İngilizceye de âşinâ olan 15. Kolordu Vekâlet Yâveri Mülâzım-ı Sânî Edib Efendi[~~min~~] Tiflis’le Bakü ve aramızda kurye olarak istihdâm kılınmak üzeredir. Topçu Yüzbaşısı Cavid Efendi’nin Kazım Bey’in refâkatinde gönderilmesi münâsib görülmüş olmakla bu iki zâbite de verilecek ma’âş ve tahsîsât hesab ve i’tâsına müsâ’ade buyurulması ma’rûzdur.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 13: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey’in, eski 15. Kolordu Komutanı Vekili Kazım Bey’in TBMM Hükûmetinin Tiflis Temsilcisi olarak atanmasına dair Gürcistan Dışişleri Bakanına gönderdiği 24 Ekim 1920 tarihli Nota.* Notada, Türkiye-Gürcistan ilişkilerinin giderek artan öneminin ve Ankara Hükûmetinin iki ülke arasında ortaya çıkabilecek bütün sorunları dostane bir anlayışla çözüme kavuşturma yönündeki güçlü arzusunun Tiflis’e bir temsilci göndermeyi gerekli kıldığı, eski 15. Kolordu Komutanı Vekili Kazım Bey’in bu amaçla Gürcistan Hükûmeti nezdinde TBMM Hükûmetinin Tam Yetkili Temsilcisi olarak atandığı, adıgeçenin Tiflis’teki mevcudiyetinin iki hükûmet arasında sonsuz bir güvenin tesis edilerek sürdürülmesini sağlayacağını ümit edildiği, Ankara-Tiflis arasındaki haberleşmenin yavaşlığı göz önünde tutularak Kazım Bey’in güven mektubu Tiflis’e ulaşıncaya kadar işbu belgenin güven mektubu olarak kabul edilmesinin rica edildiği kaydedilmektedir.

24/10/[13]36?

Angora

Monsieur, le Ministre des Affaires Etrangères de la République Géorgienne,
Tiflis

L’importance de plus en plus grande que prennent les relations turco-géorgiennes et le vif désir nourri par le gouvernement d’Angora de régler proprement et dans un esprit amical toutes les questions qui peuvent surgir entre les deux pays nous engageant à envoyer à Tiflis un représentant.

Je suis chargé à cet effet au nom du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie d’accréditer le Colonel Kiazim Bey ex-commandant de la 15ème armée turque, en qualité de représentant plénipotentiaire auprès du Gouvernement de la République géorgienne et espère que sa présence à Tiflis fera régner la confiance la plus entière entre les deux gouvernements.

* Sözkonusu güven mektubunun çoğaltılmış suretlerinde bu belgenin 23, 24 ve 27 Ekim gibi farklı tarihler aldığı görülmüştür. Konuyla ilgili diğer belgeler de göz önünde bulundurulmak suretiyle en uygun tarihin 24 Ekim 1920 olduğu düşünüldüğünden bu tarihin kullanılması tercih edilmiştir.

Vu la lenteur des communications postales entre Angora et Tiflis, je vous prie jusqu'à l'arrivée de la lettre de créance du Colonel Kiazim Bey de considérer cette dépêche comme en tenant lieu.

Veillez agréer Monsieur le Ministre l'assurance de ma très haute considération.

Le Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères du
Gouvernement de la Grande Assemblée nationale de Turquie.
Ahmed Mouhtar

BELGE 14: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, eski 15. Kolordu Komutanı Vekili Kazım Bey'in TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilciliğine atanması hususunda adigeçene gönderdiği 26 Ekim 1920 tarihli yazı.

26/10/[13]36

Sâbık 15. K[olordu] Kumandan Vekili Mîralay Kazım Beyefendi'ye

1- Sâbık 15. K[olordu] Kumandan Vekili Mîralay Kazım Beyefendi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Gürcistan Mümessilliğine ta'yîn buyurulduğu Hariciye Vekâletinin 23/10/[13]36 tarih ve 219 numarolu şifresiyle bildirilmiştir. Mîr-i mûmâ-ileyhin refâkatine Topçu Yüzbaşı Cavid ve Mülâzım Edib Efendiler verilmiştir.

2- El-yevm Tiflis'de Gürcistan'la münâsebâta me'mûren bulunan Üçüncü Fırka Erkân-ı Harbiye Re'îsi Yüzbaşı Talat Bey vazîfesini Tiflis'e muvâsalat edecek olan Kazım Beyefendi'ye devrettikden sonra bir müddet daha mîr-i mûmâ-ileyh ile beraber çalışacak ve işbu vazîfeye devâmına ihtiyâc kalmayacak zamanın hulûlünde Talat Bey fırkadaki vazîfesine avdet eyleyecektir. Bu zamanı Mîralay Kazım Beyefendi ta'yîn ve Talat Bey'e tebliğ edecektir.

3- Mîralay Kazım Beyefendi'nin Ankara'dan posta ile gönderilen i'timadnâmesi yolda olup şimdilik bunun yerine kâ'im olmak üzere Gürcistan Hâriciye Nezâretine Hâriciye Vekâletimiz tarafından yazılan ve zîri Şark Cebhesi Kumandanlığınca tasdik olunan Fransızca telgrafnâme [bkz. Belge 13] mîr-i mûmâ-ileyhe tevdi kılınmıştır.

4- Gürcistan Mümessili Kazım, Azerbaycan Mümessili Memduh Şevket Beyefendilere, 3. Fırka Kumandanlığına, Tiflis'de Türk Murahhası Talat Bey'e, Ardahan'da Hilmi Bey'e tebliğ olunmuştur.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 15: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Türkiye ile Gürcistan arasında meydana gelen siyasi gelişmelerin özetine dair TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderdiği 24 Ekim 1920 tarihli yazı. Yazıda, son gelişmelerin yanısıra, Gürcistan Genelkurmay Başkanı tarafından 18 Haziran 1920 tarihinde Trabzon'a gönderilen siyasi memurun teklif ettiği hususlardan, Batum'un Gürcistan tarafından işgal edilmesinden dolayı 25 Temmuz 1920 tarihinde Gürcistan Dışişleri Bakanlığına tevdi edilen Notadan ve Türkiye'nin o dönem Gürcistan'a karşı takip ettiği siyasetten bahsedilmektedir.

24-10-[13]36

Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Gürcistan Mümessili Kazım Beyefendi'ye

Gürcülerle şimdiye kadar olan münâsebâtımızın hülâsası:

1- 18 Haziran sene [13]36'da Gürcistan Hükûmeti Erkân-ı Harbiye Re'îsi tarafından bazı husûsâtı teklîf eylemek üzere Gürcistan siyâsî me'mûrlarından Osman Merzuk Kiristovadze[?] -Nihad Bey'le- Tiflis'den Trabzon'a geldi ve âtıdeki tekliflerde bulundu:

A) Büyük Millet Meclisi, Gürcistan Hükûmetini tasdik etsin.

B) Gürcistan Hükûmeti, İngilizleri Batum'dan çıkarmak için Türkiye'nin kendisine müzâheret edib etmeyeceğini öğrenmek ister (Henüz Batum İngilizlerin işgâlinde idi.)

C) Büyük Millet Meclisininin Batum ve Acara hakkındaki fikri nedir?

D) Türkiye ile Ermenistan arasında bir harb zuhûrunda Gürcistan bî- taraf kalmayı arzu eder.

E) Gürcistan Hükûmeti Azerbaycan'ın müstakil bir hükûmet olmasını arzu eder; Türkiye'nin fikri nedir?

F) Bu esâsât dâhilinde müzâkerât arzu edilirse tarafeynden salâhiyeti hâ'iz bir hey'etin gâyet mahrem tutulmak şartıyla ser'ân münâsib bir mahalde ictimâ' etmesini Gürcistan Hükûmeti teklîf eder.

2- O sırada Moskova'ya gönderilmek üzere olan Hey'et-i Murahhasamızın Gürcistan'dan mürûru ta'ahhüd edildiği hâlde bu hey'etin Tiflis'de Gürcü Hükûmeti ile de [bu hey'etin Tiflis'de Gürcü Hükûmeti ile de] zemîn-i muhâdenet ihzârına çalışacağı ve Gürcistan Hükûmeti ile hâlen ve âtiyen münâsebât-ı dostânenin idâmesi milletimizce de matlûb olduğu cevâbı verilmişdi. (22/7/[13]36)

3- 25 Temmuz sene [13]36'da; Batum'un Gürcü kuvvetleri tarafından işgâlisten dolayı, Elviye-i Selâse'deki hakk-ı hâkimiyetimizin âtiyen muhâfazası nokta-i nazarından, Büyük Millet Meclisi Hâriciye Vekîli tarafından Gürcistan Hâriciye Nâzırına bir protestonâme verildi.

4- Büyük Millet Meclisininin nokta-i nazarına tevâfuk etmiş olan mevâd-ı âtiye, Erkân-ı Harb Yüzbaşı Talat, ve hülâsaten, Hilmi Beylere ta'lîmat hâlinde i'tâ olundu (21/9/[13]36):

A) Kafkas hükûmetleri ile ve bilhâssa ahâlînin pek çoğu Müslümân olan Gürcü Hükûmeti ile dostluğun idâmesi Türkiye'nin arzu ve menâfi' i iktizâsındandır.

B) Her türlü âmâl-i istilâcûyâneye karşı bilâhare Kafkasya'da Türk-Gürcü ittifâkı yapabilmek üzere hâlen mevcûd dostluğun takviyesi lâzımdır.

C) Ermenistan'ın tevessü'ü Türkiye'nin olduğu kadar Gürcülerin de zararınadır.

D) Türk-Ermeni husûmeti tarihi ve hayâtîdir; Türk-Gürcü husûmeti ise mesmû' değildir.

E) Gerek hükûmeteyn arasındaki münâsebât-ı hasenenin te'sîsine ve gerek anlaşmak istediğimiz mesâ'ilin müzâkeresine başlanmak üzere Gürcü Hükûmetinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti nezdine şimdiden bir mümessil veya bir hey'et-i mahsûsa göndermesi pek ziyâde şâyân-ı arzudur.

5- Ermenilere karşı harekâtdan maksadımız; hudûdlarımızın ve İslâm ahâlînin emniyetini kazanmak ... ve Şark'da vaz'iyetimizi dâimâ tehdid eden İngiliz elini ve âmâlîni kırmaktır. Taşnak Komitası çekilince Ermeni milleti ile anlaşmak kâbilidir ve arzumuz da anlaşmaktır.

Hiçbir istilâ fikrimiz olmadığı gibi Taşnak tehlikesinin izâlesinden sonra Gürcülere dönmek de aklımızdan geçmez.

Gürcistan Hükûmetinin arzusu vechle (Horasan-Tahtakıran-Kura Nehri) hattının şimâline geçilmemesi kıta'âtımıza emredilmiştir.

6- Gürcülere son derece muhib görünmek, Türkiye'nin bilhâssa Şark efkâr-ı umûmiyesinin Gürcistan'a karşı tamâmen dost olduğunu her fırsatla anlatmak lâzımdır.

7- Gürcüler, harekât-ı ahîre dolayısıyla, bizden gayr-ı resmî îzâhât istedikleri hâlde Moskova'da Çiçerin'e, esbâb-ı harekâtımızı ve mâhiyetini, telsiz telgrafla ve resmî Notalarla sormakta ve harekâtın Gürcistan aleyhinde olmadığını te'mînini Moskova'dan talep etmekte idirler. Hükûmetimize âid her türlü ma'lûmât ve münâsebâtın re'sen idâresiyle Moskova'nın tavassutuna vesîle verilmemesi de hâ'iz-i ehemmiyettir.

8- Gürcistan dâhilindeki İslâm mıntıkalarında zuhûru mahsûs olan âsâr-ı heyecân, Talat Bey'in de Gürcistan Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'isine söylediği vechle, Gürcistan'ın Türkiye hakkındaki siyâset ve nokta-i nazarının sarâhaten tevazzuh etmemiş olmasından mütevellid bir keyfiyet olub Gürcistan'ın dostâne siyâsetinin tesbît ve izhâr-ı kat'îsi hâlinde heyecan-âmiz teşebbüsâtın da kendiliğinden izâlesi mümkün ve hatta mezkûr İslâm menâtıkında Gürcü dostluğunun takviye ve propaganda edilmesi de kâbilidir.

9- Gürcistan Harbiye Nâzırı ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'isi ile Talat Bey arasında yapılan mülâkatları hâvî iki raporla mesâ'îsi hakkındaki ma'lûmât Talat Bey'den talep buyurulsun. Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'isi tarafından Gürcistan Hükûmetinin arzularına dâir not edilmiş olan mevâd ile bu mevâda Büyük Millet Meclisi Hâriciye Vekâletinden i'tâ olunan cevâbın sûretleri melfûddur.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 16: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükûmetinin Tiflis Temsilcisi olarak atanan Kazım Bey'in Tiflis'te izleyeceği siyaset hakkında gönderilmesini istediği talimata ilişkin telgrafını TBMM Başkanlığına ilettiği 24 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.

Aded 598/237

24/10/[1]336

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Mîralay Kazım Bey'in telgrafnâmesi zîrde ma'rûzdur.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

* * *

Sûret

Büyük Millet Meclisi Hükûmetimizin Gürcistan'a ta'yîn buyurulduğum hakkında Umûr-ı Hâriciye Vekâletinin 23 Teşrîn-i Evvel sene [13]36 tarihli telgrafnâme-i âlîlerini Şark Cebhesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa Hazretleri tarafından şeref telakkî etdim. Arz-ı şükran eylerim.

Cenâb-ı Hakk'ın inâyetine ve teveccühlerine istinâden vatan ve milletime pek ziyâde hüsn-i hizmet îfâsına, birçok siyâsî cereyânların makarrı olan Tiflis'in ehemmiyet ve nezâketi ile haysiyet-i milliyemizle mütenâsib bir hatt-ı hareket ittihâzına müsâra'at eyleyeceğimi te'mîn ederim. Kazım Paşa Hazretlerinden şifre miftâhı ile Gürcistan ve Ermenistan'a âid bazı vesâ'ik ve ma'lûmât aldım. Vâzife-i me'mûreme âid i'tâ buyurulacak ta'lîmât: Şu günlerde Ardahan tarikiyle ve ma'iyetime verilen Yüzbaşı Cavid, Mülâzım-ı Sâni Nazım Efendilerle beraber hareket edeceğim ve Tiflis'de Sovyet Rusya'nın Hey'et-i Sefâreti, Azerbaycan veya Cumhuriyetin mümessilliği, İngiliz hey'eti, Amerika hey'eti, Ermeni, hâricî vaz'iyet ve mâhiyeti bilinmemekle beraber İstanbul Hükûmetinin de bazı muzır kimseleri ve Azerbaycan'ın sâbık Müsâvât Hükûmetinin firâî ricâli bulunuyor. Bunlarla olacak tarz-ı mu'âmele ile matbû'ât-ı mahalliye hakkında şâyed hükûmetimizin bazı nikât-ı nazarı varsa, bu bâbda Bakü'de Memduh Şevket, Moskova'da Bekir Sami Beylere âid emirler varsa ve [deşifre edilememiş] Bakü'de [deşifre edilememiş] geçmek azminde oldukları anlaşılın Türkiye İştirâkiyûn Teşkilâtı, harb üserâsına âid bazı mülâhazât-ı sâmilere varsa ilâve edilmesi menû-ı re'y-i âlîleridir. Ma'a-eyyâm-ı resmiye[nin] hangileri ta'kîb ve temsîl olunmalıdır? Pâdişâh'a âid eyyâm-ı resmiye nasıl telakkî olunacaktır? İmzâ Mîralay Kazım

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine ve Umûr-ı Hâriciye Vekâletine arz edilmiştir.

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 17: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e tevdi edilmek üzere hazırlanan talimatı Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 29 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Tiflis'teki Sovyet Rusya ve Azerbaycan elçilikleri, İngiltere, Ermenistan ve Yunanistan gibi Türkiye'yle savaş hâlinde olan ülkelerin temsilcileri, ABD temsilcileri, İstanbul Hükûmetinin Tiflis'te bulunan adamları, yerel basın ve diğer hususlar hakkında adıgeçenin izlemesi gereken siyasete ilişkin talimat yer almaktadır.

U: 598

H: 237 Şifre

Şark Cephesi Kumandanlığına

Zırdeki telgrafnâmenin Tiflis'de Türkiye Mümessili Mîralay Kazım Bey'e lütf-i îsâli mercûdur efendim.

* * *

Tiflis'de Türkiye Mümessili Kazım Bey'e

24/10/[1]336 tarihli telgrafınızdaki su'âller hakkında mütâla'âtımız ber-vech-i zîr beyân olunur.

Madde 1- Tiflis'de Rus ve Azerbaycan sefâretleriyle gâyet dostâne münâsebât te'sîsi ve onlar vâsıtasıyla Moskova ve Bakû ile muhâberâtımızın te'mîni zimmında telsiz istasyonlarından istifâde edilmesi.

Madde 2- İngiliz, Ermeni, Yunan gibi bizimle hâl-i harbde bulunan devletlere mensûb mümessil ve hey'etlerle ne resmî ne husûsî hiçbir münâsebetde bulunulmaması veya bulunmuş gibi görünülmemesi. Onlar tarafından size her ne şekilde ve her ne vâsita ile olursa olsun bir teklîf vukû'unda o teklîfin kendilerine cevâb vermeksizin Ankara'ya iş'âr ve ta'limâtımıza intizâr olunması.

Madde 3- İstanbul Hükûmetinin adamlarına karşı aynı hareket edib imkân olduğu takdîrde bunların Ermenilerle teşrîk-i mesâ'î ve onlara casusluk etdiklerini ileri sürerek üzerlerine Gürcistan Hükûmetinin şübhesinin da'veti ve Anadolu'da îkâ'-i mefsedetle meşgûl olduklarını îzâh ile Gürcistan Müslümânları nezdinde bizim hiçbir tahrîkâtta bulunmamamız ve bulunanları toprağımıza kabûl etmememiz hasebiyle mukâbeleten Gürcistan'ın dahi Anadolu-i Şarkî'de tahrîkât icrâsına gelen İstanbul Hükûmeti adamlarını memleketden ihrâc etmesi memleketeyn beynindeki münâsebât-ı haseneyi takviye edeceğinin ileri sürülmesi ve bu sûretle merkûmûnun Gürcistan'dan ihrâcına çalışılması.

Madde 4- Amerika ile yalnız münâsebâtımız munkatı' olduğundan oradaki mümessilleri ile resmî münâsebâta girişmeyib yalnız husûsî münâsebâtın te'sîsi.

Madde 5- Müsâvât Fırkası'na mensûb Azerbaycan ricâli miyânında İngiliz tarafdarı olanların İngiliz telakkî edilmesi. Sâirleriyle münâsebât te'sîsi ve hâl-i hâzırda Müslümân ve Türklerin Bolşevik ittifâkına ne derece muhtac olduklarının îzâhıyla irşâdları. Ma'amâfih işbu münâsebâtda Rus ve Azerbaycan Sovyetleri mümessillerinin şübhelerini da'vet etmekden fevkalâde ictinâb edilmesi.

Madde 6- Matbû'ât-ı mahalliyede fırsat düşdükce hutût-ı esâsiyesi ma'lûm olan Ankara Hükûmetinin mesleği dâiresinde neşriyâtda bulundurulması ve hakkımızda neşredilen erâcîfin tekzîbi.

Madde 7- Memleketimize, Kafkas hükûmetlerinin, İngilizlerin ve Bolşeviklerin siyâsî ve âlem-i İslâm'a âid mümkün mertebe çok haber alıb menba'ları ve derece-i vüsûklarıyla derhâl tarafımıza iş'ârı.

Madde 8- Şimdilik On Temmuz ve bayramlar gibi eyyâm-ı resmiyenin ta'kîb ve temsil ve Pâdişâh'a âid olanların nazar-ı dikkati celbetmeyecek sûrette ihmâl olunması mercûdur.

Madde 9- Gürcistan'da bulunan üserâmızın memleketimize nakline delâlet buyurmanız matlûb olup bu bâbda Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin mu'âveneti dahi ayrıca talep edilecektir efendim.

29/10/[1]336

Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtar

BELGE 18: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Batum hakkında izlenecek siyasetin belirlenmesi ve Tiflis'e temsilci olarak atanan Kazım Bey'e bildirilmesi hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 1 Kasım 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, Gürcistan Hükûmetinin Batum meselesini yaşamsal bir konu olarak gördüğü, bu meselenin ilk görüşmelerde Kazım Bey'e sorulacağı, bu nedenle Bakanlar Kurulunun konu hakkındaki siyasetini belirleyerek alınacak kararın görüşmelere zemin teşkil etmek üzere Kazım Bey'e ivedilikle bildirilmesi gerektiği ifade edilmiş ve konunun barışçı çözümüne ilişkin Paşa'nın değerlendirmesine yer verilmiştir.

(67)

1 Teşrîn-i Sâni sene [1]336

Ankara'da Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

Gürcistan Mümessili Mîralay Kazım Bey'e âid ta'lîmât-ı mevdû'a ile Moskova'ya Tiflis'den keşide edilecek muhâberât bugün verildi. Ardahan tarîkiyle hemen harekete müheyâyadır. Ma'lûm-ı sâmilileridir ki Batum mes'alesi Gürcistan Hükûmetince bir mes'ele-i hayâtiye telakkî olunmaktadır. Bu işin hal ve te'mîni için hemen ilk mülâkâtlarda kendisine teklîf ve istizâh olunacağı bedîhîdir. Şu hâlde Batum mes'alesi hakkında Hey'et-i Vekîlenin nokta-i nazarını tesbît etmek lâzımdır. Batum livâsı hemen kâmilen İslâm'dır. Yalnız kırk beş seneden beri Ruslar tarafından büyük bir ma'mûriyet ve terakkîye uğrayan ve belediyesi bile daha medenî bir tarz-ı idâreye mazhar bulunan Batum şehrinin seknesi ekalliyeti İslâm ve ekseriyet-i azîmesi Gürcü, Rus, Ermeni, Rum gibi milletlerden mürekkebirdir. Ahvâl ve siyâset-i hâzıramız Gürcistan ile iyi geçinmeyi ve bir mes'ele ihdâs etmemeyi âmil olup hem İngilizlerle hem de Bolşevik Rusya ile mu'âhede yapan Gürcülere her iki hükûmet de Batum'u terk etmiş ve bu sûretle istihdâf ettiği gâyeyi tanımış olduklarına bakılırsa şimdi bizim bir Batum mes'alesi açmamızın münâsib olamayacağı âşikârdır. Ancak bazı kuyûd ve menâfi'-i müstereke te'mîni pek lâzımdır. Ve meselâ şimdiye kadar Gürcülerden hüsn-i mu'âmele görmüş olan İslâm ahâlîsinin istiklâl-i idâfîlerini tanıyıp iktisâd

ve menâbi‘-i hayâtîyelerini daha büyük bir inkişâfa mazhar eylemek ve Oltu ve Kars sancaklarının hayât-ı iktisâdiyesi için de Batum Limanı’nı her hâlde bir menfez ve mahrec-i bahrî göstermek yani bizi de o limanda sâhib-i müşterek addetdirmek. Velhâsıl Büyük Millet Meclisince resmen meb‘ûsları tanınmış ve kabûl ve fi 25 Temmuz sene [13]36 tarihindeki Gürcü işgâlinde nâşî tarafımızdan protesto edilmiş olan Batum livâsı ve Batum Limanı hakkında öyle bir tarz-ı hal ve teklîf lâzımdır ki bu; Gürcüler tarafından red ve inkisâra bâdî olmasın ve dolayısıyla İngilizlerin devâmlı tahrîkât ve iğvaâtı da zemîn-i kabûl bulunmasın. Hâriciye Vekâletince Gürcülerin teklîf ettiği hatt-ı fâsılada ri‘âyet ve keyfiyet resmen de teblîğ olunduğuna göre her hâlde ma‘kûl ve menâfi‘-i mütেকâbile esâsına müstenid bir kararın mübâhasâta zemîn olmak ve Kazım Bey’e âcilen iblâğ olunmak üzere şu bir iki gün zarfında teblîğ buyurulmasını arz ve teklîf eyleyim.

Şark Cebhesi K[umandanı]

BELGE 19: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey’in, Batum dâhil Gürcistan’a karşı izlenecek siyaset hakkında TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey’e gönderdiği 4 Kasım 1920 tarihli talimat. Talimatta, TBMM Hükûmetinin Gürcistan’dan elde edebileceği en büyük yararın Gürcülerin Türkiye ile Sovyet Rusya arasında ulaşımaya izin vermeleri, Türkiye’ye karşı ayaklanmamaları ve silahlı bir harekete girişmemeleri olduğu, Türkiye’nin Gürcistan Hükûmetinin bağımsız ve güçlü olmasını arzu ettiği, Gürcistan ile Türkiye arasındaki esas sorunun Elviye-i Selase arazisi ve özellikle Batum şehri olduğu belirtilmiş, Batum hakkında izlenecek siyasete yer verilmiştir.

(37)

4/11/[13]36

Merdenik’de Sâbık Kolordu Kumandan Vekîli Kazım Beyefendi’ye

4/11/[13]36 tarihli telgrafnâmeye cevâbdır.

Mümessil Kazım Bey’e ta‘lîmât

1- Hâlen Gürcülerden müsta‘celen istihsâline çalışacağımız en büyük istifâde gerek şimendiferlerinden gerek karadan bizim Rusya ve sâhil ile muvâsalamıza müsâ‘ade etmeleri ve aleyhimize kıyâm etmemeleri ve aleyhimize müsellahan bir harekete girişmemeleridir. Bunu te‘mîn [için] gümrük ve ticâret münâsebâtına girişmek, bizim tarafımıza bir hey‘et-i murahhasa getirtmek muvâfıktır. Gürcüler hakkında ittihâz olunacak mukarrerâtta Rusların nokta-i nazarı bizim için mühim olmakla beraber esâsen bir Gürcistan Hükûmetinin müstakil ve kavî olmasını arzu ettiğimizi iddi‘â ve isbâta çalışmalıyız. Erkân-ı Harb Yüzbaşısı Talat Bey’in hatt-ı hareketinde bizi Ruslara ziyâde tâbi‘ gösteren bir ma‘nâ vardır. Mümessil Kazım Bey[e] iki tarafla da münâsebât-ı haseneyi muhâfaza etmek ve Ruslarla hüsn-i münâsebâtımız bizim esâslı bir kuvvetimiz olduğunu bilmekle beraber Gürcülerden gizli hiçbir mu‘âhedemiz olmadığı zannını vermekten kat‘iyen ihtirâz etmelidir.

2- Gürcistan ile aramızdaki mes‘ele-i esâsiye işgâl olunan Elviye-i Selâse arâzîsi ve bilhâssa Batum şehridir. Elviye-i Selâse ve Batum bizim hudûd-ı milliyemiz ve

da'vâmız dâhilinde olduğundan bu husûsda kat'î ve alenî bir fedâkârlık yapmak mümkün değildir. Esâsen vaz'iyet-i askeriyemiz de bizi bu va'ad ve fedâkârlığa icbâr etmemektedir. Mümessilimizin en çok münâkaşaya da'vet edileceği husûs bu zemindir. Batum Limanı vaz'iyetinin Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve bizim aramızda serbest limanlar gibi mütesâviyen ve emîn bir sûrette istifâde edilebilir bir şekilde kabûlü mümkündür. Bizim hukûk-ı tasarrufiyemizin herhangi bir sûrette rüchâmı izhâr edilerek yerli halkın en vâsi' idâre-i mahalliye ve müstakilesiyle Gürcülerin de tatmîni kâbidir. Ma'a-hazâ bu eşkâlin Gürcüler tarafından kabûl olunacağı meşkûk olub fakat Batum hakkında kat'î müzâkere teklîf etmeleri muhtemeldir. Mümessilimiz bu mes'eleyi mümkün olduğu kadar mübhem ve uzatıcı fakat ümîd verici bir şekilde idâre ederek vaz'iyet-i siyâsiye ve askeriyenin îcâbâta göre ittihâz-ı karar edebilmekliğimizi te'mîn eylemelidir. Şâyed Gürcüler Batum mes'elesine temâs etmezlerse kendisi de şimdilik bundan bahsetmeye girişmemelidir. Her hâlde şimâline tecâvüz etmeyeceğimizi bildirdiğimiz muvakkat hudûdun muhâfazasıyla iktifâ olunarak Gürcülerin aleyhimize hareketini men' ve Tiflis şimendiferiyle veya Batum üzerinden münâkale ve muvâsalayı istihsâl etmeye evvel-be-evvel çalışmalıdır. Seferberliğin safahât-ı muhtelifesini ta'kîb gibi vezâ'if-i askeriyenin mümessilimiz tarafından îfâsı tabî'îdir.

Umûr-ı Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtar

BELGE 20: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Tiflis'te bulunan Yüzbaşı Talat Bey'in Gürcistan Genelkurmay Başkanı, Sovyet Rusya'nın Tiflis Elçisi Şeynman, Azerbaycan Dışişleri Komiseri Hüseyinov ve Azerbaycan'ın Tiflis Temsilcisi Müslüman İsrailov'la yaptığı görüşmelere ilişkin telgrafını TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 7 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Gürcistan Genelkurmay Başkanının Gürcistan'ın Türkiye'ye karşı tamamen tarafsız kalacağını ifade ettiği; Hüseyinov'la yapılan görüşmede, adigeçenin, Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik harekâtını uygun gördüğünü, her ne kadar Azerbaycan Türkiye'ye resmî olarak yardım edemiyorsa da gayriresmî surette Türkiye'yi desteklemekten geri kalmadıklarını söylediği kaydedilmektedir. Telgrafta, ayrıca, Ermenistan'a yönelik harekâtın Tiflis'teki çevreler üzerindeki etkisine ve Gürcistan'ın askerî durumuna yer verilmiştir.

Hâriciye Vekâletine

Tiflis'de Erkân-ı Harbiye Yüzbaşı Talat Bey'in şifresi ber-vech-i âtî ma'rûzdur:

Yirmi Teşrin-i Evvel'de Gürcü Erkân-ı Harbiye Re'isi ile görüşdüm. Bu mülâkâtda cereyân eden mükâlemât 21/10/[13]36'da, Tiflis Rus Sefiri Şeyman ve Azerbaycan Tiflis Murahhası Müslüman İsrailov ile bu defa Tiflis'e gelen Azerbaycan Hâriciye Komiseri Hüseyinov ile mülâkâtlarımı mübeyyin rapor şifre edilerek bugün 9/[10]11/[13]36'da Tiflis'den hareket eden Azerbaycan Tiflis Sefâreti kuryesiyle Trabzon'a gönderilmiştir. Bu raporun hülâsası ber-vech-i zîr ma'rûzdur.

Erkân-ı Harbiye Re'îsi Hâriciye Nâzırının taraf-ı sâmilere arz edilen Notasını aldığı[nı] ve bu Notada tarafımdan izhâr edilen hissiyâta tevâfuk eylemediğini söylemiştir. Erkân-ı Harbiye Re'îsi Türkiye'ye karşı tamamıyla bî- taraf kalacağını, bütün kapıların ecnebîlere kapatıldığını kat'iyen te'mîn eylemektedir. Erkân-ı Harbiye Re'îsi bu mülâkâtda pek mühim ifâdâtda bulunmuştur. Gürcü Hükûmetinin cihân vaz'iyet-i siyâsiyesini ne sûretle telakkî eylediği bu ifâdât ile vâzihan anlaşılmaktadır. Rusya'ya kat'iyen inanılmaması[nı] ve Rus tehlikesi[nin] her an Şark için mevcûd bulunduğu[nu], gerek bizim gerek Gürcistan'ın İngiliz tarafında bulunması[nın] muvâfık olacağı[nı] ve İngilizlerin Ermenileri terk edeceklerini ve Anadolu ile anlaşmak istediklerini ve Sultan'ı buna sevk eylediklerini, İngilizler[in] Almanlarla uyuşmaya çalışdıklarını ve İngilizler[in] Japonlarla müştereken Amerika ve Fransa'ya karşı bir siyâset ta'kîb etmek istediklerini ve İngilizlerin müttefikleri bulunan Japonya için tehlikeli olacak evvelâ büyük bir Rusya'yı arzu edemediğini, hâlbuki Amerika ve Fransa[nın] gerek Japonlara gerekse İngilizlere karşı büyük bir Rusya ihyâsına çalıştıklarını ve her hâlde İngilizlerle bir tarafta bulunmak muvâfık olacağını söylemiştir. Bu ifâdâtda İngiliz mahâfili te'sîrâtı mahsûsdur. Ermeni harekâtının tesrî'i ve Ermeniler üzerine kat'î bir muvaffakiyet ihrâzı İngilizlerin Anadolu önünde serfûrû etmelerini icâb edecektir ve İngiliz siyâseti düçâr-ı tahavvül olacaktır. Avrupa Şark'da mü'essir bir sûretde alakadâr olmayacaktır. Dâhilî ve hâricî mühim bir müşkilât içinde çırpınıyor. Dost düşman bütün mahâfil Şark'a doğru takarrübümüzün vücûda getireceği tahavvülât-ı azîmeyi tedkîk eylemekle meşgûldür. Şark'daki muvaffakiyetlerimiz son Yunan muvaffakiyetleri dolayısıyla hemen dost ve düşman bütün fikirlerde birleşmiş olan za'af-ı tammımız hakkındaki kanâ'atleri tamamıyla sarsdı. Anadolu'nun sarsılmaz kuvvetlerine bir misâl-i garrâ teşkîl etdi.

Müslim Bey pek ziyâde Türkperest ve münevver bir zâtdır. Bu zât son zamanlarda Acemistan'da icrâ-yı hareket eden Bolşevik kuvvetlerinin harb komiseri vazîfesinde bulunmuştur. Bolşeviklerin âlem-i İslâm üzerinde, son hareketleriyle, pek fenâ te'sîrler bıraktıkları ve bizim ordularımızın Azerbaycan'la temâsı hâlinde halkın Bolşeviklere karşı umûmî bir kıyâm yapacağı fikrindedir. Bu zât on beş sene Rus Bolşevik inkılâbcılarıyla çalışmıştır. Hâriciye Komiseri Hüseyinof Gürcistan'la Azerbaycan arasındaki mesâ'il-i mu'allakanın halli için gelmiştir. Gürcistan'a mâhiye kırk milyon put gaz verilmesi Azerbaycan ve Rus Bolşeviklerince kabûl edilecektir. Gürcüler senede on iki milyona ihtiyacları bulunduğunu söylemişler. Bu mu'âvenet yapılmadığı takdirde İ'tilâf'ın kucağına düşmesi zarûrî bir şekil alacaktır.

Hüseyinof'la görüşdüm. Ermeni hareketini hoş gördüler. Her ne kadar bize resmen yardım edemiyorlarsa da gayr-i resmî sûretde müzâheretden geri kalmadıklarını söyledi. Hüseyinof eski bir Bolşevikdir. İstiklâl tarafdarı ise de tamamıyla Rus siyâsetini ta'kîb fikrindedir. Âcizlerini Bakü'ye götürmek istiyor. Üç günde dönmek üzere Bakü'ye gidib oranın ahvâlini re'iyü'l-ayn görecek ve taraf-ı sâmilere arz edeceğim.

Gürcistan âsâyîşini te'mîne me'mûr milisler vardır ki mevcûdları yirmi bin kadardır. Bunlar Gürcistan'ın en güzîde efrâdını teşkîl eylemektedir. Hükûmetin teşkîlât-ı hazariyesi dört livâ üzerindedir. Livâlardan birisi Tiflis, diğeri Sohum, diğeri Ahışa,

dördüncüsü Azerbaycan hudûdundadır. Ermenistan'da büyük fa'âliyetler vardır. Trabzon'dan çıkdıktan sonra hiçbir taraftan para gelmemiştir. Para husûsunda pek müzâyakadayız. Buradaki Azerbaycan ve Rus Sovyet Sefârethânesinden para lâzım oldukça almak üzere mezkûr sefârethânelere yazılması husûsunda müsâ'ade-i sâmilelerini istihâm eylerim. İmzâ Erkân-ı Harb Talat

7/11/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 21: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcistan'ın Ermenistan Askerî Temsilcisi General Kareyoff'un Borçalı kazası hakkındaki Notasını ve sözkonusu Notaya verilebilecek yanıtla ilişkin görüşlerini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 12 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Ermenistan'a yönelik harekât sırasında Borçalı'nın işgalinin gündeme gelmesi sözkonusu Notayla protesto edilmiş ve Borçalı'nın Gürcistan toprağı olduğu belirtilmiştir.

Hâriciye Vekâletine

Gürcistan[ın] Ermenistan murahhasının Karakilise'den gönderdiği Rusça mektûbun tercümesi sûreti âttedir. Mektûb 12/11/[13]36 saat iki otuz evvelde bana vâsıl olmuştur. Tiflis'deki murahhasımız Erkân-ı Harb Talat Bey Tiflis'den gönderdiği ilk raporunda Gürcü Hükûmetinin bizim harekâtımızın inkişâfına nazaran Ermeniler[in], aralarında münâza'un-fih olan Celaloğlu mıntikasının aşağı[sı]na kadar vermiş olduğunu Gürcistan Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'isinin beyânâtına atfen yazıyordu. Bu ma'lûmâtı hâvî rapor 12/10/[13]36 şifre [bkz. Belge 3] ile aynen arz edilmiştir. Binâenaleyh Gürcü murahhasının mektûbuna âttedeki tarzlarda cevâb verilebileceği vârid-i hâtır olmaktadır. Birincisi Ermenilerle Gürcüler arasında münâza'un-fih olduğu söylenen ve Gürcüler tarafından işgâl edilmiş olduğu bilinmeyen arâzînin Ermeni kıta'ât-ı askeriyesi tarafından tahliyesinin te'mîni[ni] Gürcistan [ile] aramızda mevcûd olan münâsebât-ı dostâne dolayısıyla tarafeynin menâfî'imiz iktizâsından addettiğimizi ve bu sûretle Gürcistan'ın arzu ve maksadını da istihsâle mu'âvenet eylemek istemiş olduğumuzu derceylemek ve ikincisi baz[em] Ermeni kuvvetlerinin Celaloğlu mıntikasına geçtiğini haber aldık ve buna nazaran bu teklîfde bulunduk. Mezkûr mıntıkada Ermeni kıta'âtı bulunmuyorsa Trabzon'dan o mıntıkaya harekât-ı askeriye yapılmaması için kıta'âtımızın [deşifre edilememiş] Gürcü Hükûmeti tarafından silâhdan tecrîdini talep etmek ve her hâlde Gürcistan'a âid olan aksâm-ı arâzîde harekât-ı askeriye icrâsında durmadığımızı dâir hükûmet-i mezkûreye te'mînât vermek. Umûr-ı Hâriciye Vekâletince tensîb ve i'tâ buyurulacak Fransızca cevâb[a] makine başında intizârdayım. Bendeniz hiçbir cevâb vermedim.

* * *

Sûret

Rusça aslından tercüme

Ermenistan'da İcrâ-yı Hareket Eden Türk Kuvvetlerinin
Şark Ordusu Başkumandanlığına

Sekiz Teşrîn-i Sâni tarihi ile Ermenistan Kuvvetleri Kumandanlığı nâmına mütâreke şerâ'iti ile gönderilen mektûbda Tiflis vilâyetinin Borçalı kazâsına temâs edilmekte ve bu şerâ'ite nazaran mütâreke müddetinin hitâmında burada harekât-ı harbiyenin inkişâf edebileceği anlaşılmalıdır ve bizzât mütâreke müddeti esnâsında Sanain İstasyonu ile Aleksandropol arasında şimendifer münâkalâtı inkitâ'a uğramaktadır. Ben Gürcistan Cumhuriyeti'nin Ermenistan Murahhası sıfatıyla protestomu beyân eder ve Borçalı kazâsının bî- taraf mıntikasının sâbık Tiflis vilâyetinin hudûdları dâhilinde bulunduğunu izâh etmeyi vazîfe addederim.

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hükûmeti bunu bilâ-i tirâz kendi arâzîsinden addeder. Bunun hakkında Ermenistan ile kendi arasında münâza'a mevcûd olub Rus Sovyet Hükûmeti ile mün'akid mu'âhede ile bilâ-i tirâz Gürcü tanınmıştır. Borçalı kazâsı ile onun hudûdu dâhilindeki demir yoluna âid her türlü tecâvüz hükûmetce hükûmetiniz tarafından vâki' olmuş bir hareket-i husûmetkârâne gibi telakkî edecektir. Karakilise 11 Teşrîn-i Sâni 1920.

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nin Ermenistan Murahhas-ı Askerisi
General Karayof

12/11/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 22: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Gürcistan'ın Ermenistan Askerî Temsilcisi General Kareyoff'un Borçalı kazası hakkındaki Notasına ilişkin olarak Gürcistan Dışişleri Bakanına gönderdiği 12 Kasım 1920 tarihli Nota. Notada, bağımsız ve güçlü bir Gürcistan'ın Türkiye'nin kendi güvenliği açısından önemli olduğu, müzakereler için yer ve zamanın belirlenmesini istediği, 21 Ekim 1920 tarihinde Gürcistan'a tevdi edilen Notaya henüz bir yanıt alınamamış olmasına rağmen TBMM Hükûmetinin, Gürcistan'la dostane ilişkiler kurma arzusunu somutlaştırarak Kazım Bey'i Tiflis Temsilcisi olarak atadığı, en ufak bir yanlış anlaşılmaya yer vermemek için Trabzon ve Hopa bölgelerinin yanısıra Trabzon-Erzurum hattında bulunan askerî birliklerin barışçı bir düzende tutulduğu, Türkiye bu barışçı çabalarına yanıt ve iki ülke arasındaki sorunları çözmek için temsilci atanmasını beklerken Gürcistan'ın Ermenistan'da bulunan Askerî Temsilcisi General Kareyoff'un 11 Kasım 1920 tarihli Notasını Doğu Cephesi Komutanlığına tevdi ettiği, bazı Ermeni birliklerinin Borçalı ve Celaloğlu bölgelerine sığındığı, Gürcistan'ın kendisine sığınan bütün Ermeni birliklerini silahsızlandırmayı taahhüt etmesi gerektiği, Türkiye'nin Gürcistan'ın bir parçasını teşkil eden bu bölgelere yönelik bir harekât niyeti olmadığı, bu hususta TBMM Hükûmetinin 9 ve 21 Ekim 1920 tarihli Notalarında verdiği güvenceleri yinelediği, Gürcistan Hükûmetinin samimiyetine ve dostluğuna inanmak istediği, içinde bulunulan koşullarda zaman kaybının son derece önemli olduğu göz önünde bulundurularak Gürcistan Hükûmetinin Türk halkına yönelik duygularına ilişkin ivedi bir yanıt beklediği ve yanıtın iki ülke arasında varolan dostane ilişkileri daha da geliştirecek şekilde güven telkin edici olmasının beklendiği belirtilmektedir.

Angora

12/11/1920

Monsieur le Ministre des Affaires Etrangères de la République Démocratique Géorgienne, Tiflis.

N : 275

Par ma note du 21 Octobre dernier, je vous avait expliqué au nom du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie que l'existence d'une Géorgie complètement indépendante et assez forte pour défendre cette indépendance contre toutes les attaques extérieures était considérée par nous comme une condition essentielle pour la sécurité de la Turquie ; par la même note je vous avai[ts] déclaré que nous désirions résoudre toutes les questions en suspens entre les deux pays en enga[ge]ant immédiatement des négociations et vous avais prié de préciser le lieu et la date où nos délégués pourraient se rencontrer.

Allant plus avant dans son désir de lier des relations amicales avec la Géorgie mon gouvernement a nommé le colonel Kiazim Bey son représentant à Tiflis avant même d'avoir reçu aucune réponse de votre part ; le développement des opérations engagées par notre armée d'Orient montre à quel point nous tenons à observer scrupuleusement les engagement pris dans ma note précitée relativement à la ligne indiquée par le gouvernement Géorgie dans la communication verbale qu'il a fait au capitaine Talaat Bey ; tenant à éviter le moindre malentendu nous avons maintenu sur le pied de paix nos troupes se trouvant dans les régions de Trébizonde et de Hopé ainsi que sur la ligne Trébizonde-Erzeroum.

Alors que nous déployions tous ces efforts pacifiques et nous attendions la nouvelle de la nomination de vos délégués pour régler toutes les questions en suspens entre les deux pays, nous avons reçu du Général Kareyoff votre représentant militaire en Arménie se trouvant à Kara-Kliss la lettre suivante datée du [1011] courant et reçu le 12 adressée au commandant de notre front oriental :

Dans la lettre d'accompagnement aux conditions d'armistice envoyées par vous le 8/11/1920 au commandant des forces Arméniennes, il est question, entre autre[s], de la région de Bordjali dépendant de la province de Tiflis. J'en conclus qu'à la fin de l'armistice des opérations militaires pourraient se développer dans cette région pendant la durée même de l'armistice ; la trafi[quéc] par chemin de fer se trouve interrompu entre Gumri et la station de Sanain, en ma qualité de représentant de la Géorgie en Arménie, je vous envoie ma protestation et estime qu'il est de mon devoir de vous déclarer que Bordjali se trouve dans la zon[e] neutre et fait partie de l'ancienne province de Tiflis.

La République Démocratique de Géorgie affirme sans admettre aucune contestation que cette région fait partie intégrante de son territoire et considère[r]a toute agression contre Bordjali et la voie ferrée contenue dans ses limites comme dirigée par votre gouvernement contre elle-même. Signé Général Kareyoff, représentant militaire de la République Géorgienne en Arménie.

Voici notre réponse à cette lettre :

Nous avons été informé que quelques détachements Arméniens s'étaient réfugiés à Bordjali Djelal oglou et avons fait à la suite de cette incident la

proposition présente pour qu'aucune opération militaire ne soit effectuée par nous dans cette région : il faut que le gouvernement Géorgien s'engage à désarmer toutes les troupes Arméniennes qui s'y refugieraient. Nous n'avons jamais eu et n'avons nullement l'intention d'entreprendre que ce soit dans les territoires faisant partie de la Géorgie et nous réitérons à ce sujet les assurances formelles que nous vous avons données dans les notes du 9 et de 21 Octobre. Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie veut croire à la sincérité de l'amitié du gouvernement Géorgien à son égard et vu l'importance extrême de toute perte de temps dans les circonstance[s] actuelles, il attend une prompt[e] réponse de la part de votre gouvernement au sujet des sentiments qu'il nourrit envers le peuple turc.

En attendant une réponse rassurante de nature à consolider d'avantage les relations amicales déjà existantes entre nos deux pays, je vous prie Monsieur le Ministre d'agrèer l'assurance de ma très haute considération.

Commissaire du peuple aux Affaires Etrangère du
Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie.
Ahmed Mouhtar

Copie Conforme
15. Kolordu Kumandanlığı [yazılı mühür]
Kiazim Karabékir

BELGE 23: Gürcistan Dışişleri Bakanı adına C. Sabakhtarshvili'nin iki ülke ilişkileri hakkında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanına gönderdiği 20 Kasım 1920 tarihli Nota. Notada, Türkiye ile Gürcistan arasındaki dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin karşılıklı olduğu, ancak Türk Hükûmetinin Gürcistan hakkındaki belirsiz tutumunun ve Türk askerî birliklerinin Gürcistan sınırında bulunmasının iki ülke arasındaki ilişkileri zorlaştırdığı, bu durumun TBMM Hükûmetinin Gürcistan'la ilişkilerinin mahiyetini kesin bir açıklığa kavuşturması ihtiyacını zorunlu kıldığı, bu nedenle iki ülke ilişkilerini aydınlatacak müzakerelere başlama teklifinin memnuniyetle kabul edildiği, yapılacak müzakerelerde Gürcistan ile Sovyet Rusya arasında 7 Mayıs 1920 tarihinde Moskova'da imzalanan barış antlaşmasıyla belirlenen Gürcistan sınırlarının esas alınması gerektiği, iki hükûmet arasında çıkabilecek gerek ekonomik gerek toprak bütünlüğüyle ilgili diğer ihtilaflı sorunların iki halkın çıkarlarını gözeterek barışçı ve dostane bir anlaşmayla çözülebileceği, görüşmelerin ancak bu şekilde hızlı bir neticeye varabileceği, bahsekonu müzakerelerin Tiflis'te yapılabileceği, barış ve dostluk antlaşmasının bir an önce yapılabilmesi için TBMM Hükûmetinin bir temsilci belirlemesinin rica edildiği belirtilmektedir.

République Démocratique Georgienne
Ministère des Affaires Etrangères
20 Novembre 1920
No. 10048.
Tiflis

Copie

Monsieur le Commissaire,

En réponse à votre note du 12 Novembre courant, j'ai l'honneur de vous informer de ce qui suit au nom du Gouvernement de la République Démocratique Géorgienne.

C'est avec un sentiment de profonde satisfaction que mon Gouvernement a pris connaissance de votre note disant vos vues loyalement amicales et de bon voisinage envers la République Démocratique de Géorgie et de son peuple. Mon Gouvernement s'empresse de vous assurer que, ce sont bien les mêmes sentiments que nourrit la Géorgie pour le peuple turc et que son Gouvernement est animé des mêmes désirs et des mêmes intentions; mais la non élucidation des rapports du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale envers la République de Géorgie et ce qui n'est pas tout à fait compréhensible pour nous, le mouvement des troupes de votre Gouvernement vers les frontières de la Géorgie, ne peut pas inquiéter certes notre peuple, et si l'attitude de Votre Gouvernement envers la Géorgie demeurerait à l'avenir réellement aussi indécise, ce fait, en même temps que l'activité de vos troupes, apportant de si graves complications dans la situation des peuples et des Etats de la Transcaucasie ne permettrait point au peuple géorgien de demeurer impassible en vue des événements importants se déroulant autour de son pays. Ces événements dictent impérieusement la nécessité d'une éluc[e]idation précise et des plus urgents dans les rapports et les desseins du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale à l'égard de la République de Géorgie. Aussi mon Gouvernement accepte-t-il volontiers votre proposition d'entamer des négociations [avec dans] le but d'élucider définitivement nos relations mutuelles. Toute fois le Gouvernement de Géorgie estime qu'il est à considérer comme base des pourparlers précités la reconnaissance par vous pleine et incontestable de la République de Géorgie dans les frontières déterminées par le traité de paix entre la Géorgie et la Russie conclu à Moscou à la date du 7 mai 1920 ainsi que de ses territoires occupés de fait à l'heure actuelle.

Toutes les autres questions litigieuses pouvant surgir entre nos Gouvernements, questions territoriales, économiques ou d'autre caractère seront résolues par voie d'entente pacifique et amicale dans les intérêts des deux peuples. Ces considérations précitées adoptées comme base des négociations pour la conclusion d'un traité de paix et d'amitié entre nos deux Etats assureraient le prompt succès de ces négociations lesquelles à notre avis pour des raisons de facilité technique et d'une prompte réalisation devraient avoir lieu à Tiflis ou dans le voisinage.

Espérant que vous accueillerez favorablement notre manière de voir en l'occurrence, je vous prie Monsieur le Commissaire de vouloir bien indiquer vos mandataires dans le plus prompt délai possible pour la conclusion d'un traité de paix et d'amitié.

Veuillez agréer, Monsieur le Commissaire, l'assurance de ma haute considération.

Pour le Ministre des Affaires Etrangères.
C. Sabakhtarichvili.

BELGE 24: TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Gürcistan Dışişleri Bakanı Vekili ve Savaş Bakanı Lordkipanidze ve Genelkurmay Başkanı General Sahal ile, güven mektubu takdimi sonrasında iki ülke ilişkileri, Batum meselesi, Gürcistan'ın seferberlik ilanı, Gürcistan'a gelen Türk esirler ve Kafkasya'daki diğer gelişmeler hususlarında yaptığı görüşmeyi TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 13 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, görüşmede Gürcü makamlarının seferberliğin Türkiye'ye saldırı amacıyla ilan edilmediğini belirttikleri, Anadolu'nun gerçek sahibi olan Ankara Hükûmetini tanıdıkları, Ankara Hükûmetinin de Gürcistan'ı tanımamasını ve sınır meselelerinin bir an önce halledilmesini istedikleri, Anadolu'nun çetin günlerden geçmekte olduğunu takdir etmekle birlikte geleceğinden emin buldukları ve gelecekte yükseleceğini kesin gördükleri, bundan da pek memnun kaldıkları, başkalarına alet olmayan ve bağımsız bir siyaset izleyen Ankara Hükûmetini tercih ettikleri kaydedilmektedir.

Harb telgrafi
Numero 22

Tiflis

Ankara'da Umûr-ı Hâriciye Vekâletine
Kars'da Şark Cebhesi Kumandanlığına

1- Dağ yollarının ve mevsimin müşkilâtına binâen ancak 13/11/[13]36 günü öğleden evvel Tiflis'e muvâsalat eyledim. İki saat sonra Hâriciye Nâzır Vekîli ve Harbiye Nâzırı Lordkipanidze ile görüşmek ve i'timadnâmeyi vermek üzere refâkatimde Erkân-ı Harb Talat Bey de bulunduğu hâlde Harbiye Nezâretine giderek Harbiye Nâzırının odasında Hâriciye Nazır Vekîli, Harbiye Nâzırı ve Harbiye Nezâreti mu'âvinleri Ceneral Odişelidze ve Gedevani ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'îsi Ceneral Sahal tarafından istikbâl edildim. Takdîm merâsiminden sonra Hâriciye Nâzır Vekîli ve Harbiye Nâzırı Lordkipanidze ile Erkân-ı Harbiye Re'îsi de hâzır olduğu hâlde ber-vech-i âfî husûsât görüşülmüştür: İ'timadnâmemi takdîm eyledikten sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından mümessil olarak ve pek samîmî hissiyâtla Gürcistan Hükûmeti nezdine me'mûr edildiğimi, Ankara Hükûmetinin müstakil ve kuvvetli ve samîmî hissiyâtla mütehassis bir Gürcistan'ın mevcûdiyetini kendi menâfi'-i esâsiyesine tamamıyla mutâbık bulunduğunu ve Tiflis'de esen pek çok muhâlif rüzgarlara rağmen Gürcü Hükûmetinin Anadolu'ya karşı ta'kîb eylediği samîmî siyâsetin hükûmet ve millette de takdîr edilmekte olduğunu anlattım. Lordkipanidze Tiflis'e muvâsalatımdan dolayı pek memnûn kaldıklarını beyândan sonra ber-vech-i âfî ifâdâtda bulunmuştur: "Tiflis'de filhakîka muhtelif rüzgârların estiği pek doğrudur. Ankara Hükûmetinin Bolşevik Ruslarla ittifâk eylemiş olması Gürcü halkını korkutuyor ve heyecâna düşürüyor. Çünkü halk Rusların dostlarını kendileri için şübheli görüyor. Ruslar Kafkas hükûmetlerinin teşekkülünü istemiyorlar. Binâenaleyh Kafkas hükûmetlerine karşı muzır âmâl besleyen Ruslarla Türklerin ittifâkı bizi endişeye sokuyor. Ankara Hükûmetinin, Batum'un Gürcüler tarafından işgâlini müte'âkib vermiş olduğu ilk Nota ile bu defa Kazım Karabekir Paşa'nın Ermenilerle bizim aramızda vaktiyle çizilen hudûddan bize âid Sanain İstasyonu'na kadar olan demiryolu hattının teslîmi hakkında Ermenilere vermiş olduğu ultiमतom da bizim endişelerimizi te'yîd eyliyor. Biz Tük milletinin

arzularını tamamıyla temsil eden ve Anadolu'nun sâhib-i hakîkîsi bulunan Ankara Hükûmetini tanıyoruz ve İngilizlere âlet olan İstanbul Hükûmetini tanımıyoruz. Fakat Ankara'nın da bizi tanınmasını ve millî hudûd mesâ'ilini de bir an evvel halleyemesini istiyoruz.” Lordkipanidze'ye cevâben: Emperyalist Garb devletlerinin bize karşı olan imhâ siyâseti takarrür etdikden ve Garb'dan artık hiçbir ümîd-i halâs imkânı kalmadıktan sonra Şark'da bizim Bolşevik Rusya ile olan münâsebâtımızın ne gibi zarûretlerden doğmuş olduğunu îzâh eyledikten sonra Bolşevik Rusya ile Türkiye arasındaki münâsebâtın hiçbir vakit diğer milletleri ve bilhâssa Gürcistan'ı ızrâr edecek bir safhaya girmeyeceğini çünkü kuvvetli ve müstakil bir Gürcistan'ı samîmiyetle arzu eylediğimizi ve Rus-Türk ittifâkından Gürcülerin endişeye düşmesine kat'iyen mahal olmadığını anlattım. Devâmla dedim ki Ermenistan'ın bizi icbâr ettiği muhârebenin avâmil-i esâsiyesini de bilvesile söylerken karşımızda sulhperver ve İslâm-Hristiyan hukûkuna müsâvâten ri'âyetkâr ve Türkiye ile hoş geçinecek, istilâ fikrinden ârî, demokrat ve müstakil bir Ermeni Hükûmetini pek arzu ettiğimizi de ilâve eyledim ve sözüme devâm ile dedim ki “Türkiye'de Gürcülere karşı büyük bir incizâb ve muhabbet vardır. Tarihde Türk ve Gürcü milletinin arasına hiçbir kin ve nifâk girmemiştir. Bâ-husûs ki Gürcistan'ın İslâmlara yaptığı hüsn-i mu'âmele ile Ermeniler İslâmları tahrîb ederken Gürcistan'a kaçabilen İslâm muhâcirlerini i'âşe, iskân gibi müşfikâne mu'âmeleleri Türkler ve onun hükûmeti pek güzel ta'kîb ediyor. Batum mes'elesine gelince: Bolşevikler size Batum'u va'ad etdi ve siz de Batum'u bir hayât mes'eleşi telakkî ediyorsunuz. Fakat bilirsiniz ki aynı Batum'u aynı Bolşevikler bize de ahidnâmelerle va'ad etmiştir. Biz mesâ'ili Bolşeviklerin veya İngilizlerin tavassutu ile değil aramızda ve iki hükûmetin müşterek menfa'atlerine muvâfık bir sûrette halletmeliyiz ve bunu pek ümîd eylerim. Kazım Karabekir Paşa Hazretlerinin Sanain İstasyonu'ndaki icrâat-ı askeriyelerini ve metâlibini bilmiyorum fakat herhâlde o muntika henüz ilcâat ve harekât-ı askeriyenin dâire-i te'sîri altındadır. Gürcistan'ın bu gibi asla ta'alluk etmeyen pek basit noktalardan kuşkuya düşmemesi lâzımdır. Buna binâen Gürcülerden de bize karşı tereddütsüz bir siyâset bekliyoruz ve Gürcülerin de kalblerini görmek istiyoruz. İki milletin kalbleri yekdiğerlerine samîmî bir sûrette açıldıktan sonra artık bütün mesâ'ilin her iki tarafın müştereken menfa'atine muvâfık bir sûrette halli pek süheyl olur. Binâenaleyh bir an evvel Ankara Hükûmetiyle temâsa gelmek ve Ankara Hükûmeti nezdine bir mümessil veya misyon göndermek pek muvâfık olacaktır. Bu sûretle iki millet arasında münâsebât-ı ticâriyenin de te'essüsü gibi mesâ'il dahi daha çabuk halledilmiş olur. Kezâlik biz Gürcistan'da mevcûd demiryollarından da istifâde eyleyerek Rusya ve Azerbaycan'la münâkale nokta-i nazarından kesb-i irtibât eylemeyi pek arzu etmekteyiz. Meselâ görüyorum ki sizin de memleketinizde tuz ihtiyâcâtı dehşetlidir. İşte bütün bu mesâ'ilin serî'an bir sûret-i halle iktirânı her iki tarafın samîmî arzularının nişâneleri olacaktır.” Hâriciye Nâzır Vekîli ber-vech-i âtî mukâbelede bulunmuşdur: “Anadolu'nun geçirmekte olduğu çetin günleri biz de takdîr ediyoruz. Fakat Anadolu'nun istikbâlinin emîn bulunduğu ve istikbâlde Anadolu'nun yükseleceğini kat'î görüyoruz ve bundan da pek memnûn kalıyoruz ve biz de başkalarına âlet olmayan ve menâfi'-i hakîkiyesinden mülhem bir siyâset-i müstakile ta'kîb eden Ankara Hükûmetini arzu ediyoruz. Emperyalizm siyâsetininin, Pâdişâh'ın Anadolu içine sokduğu bu çetin vaz'iyeti biz de istemiyoruz. Biz demokratiz, biz de uzun müddet tahakküm altında

ezildik ve bu ezilmenin acılarını tattık. Binâenaleyh komşularımızın serbest ve her türlü tazyîkden âzâde yaşamalarını pek ziyâde arzu ederiz. Anadolu'ya karşı elimizden gelen her şeyi yapmak ve Anadolu'nun bize karşı gösterdiği samîmiyeti aynen biz de göstermek isteriz. Anadolu'nun kurtuluşu bizim için pek büyük memnûniyeti mücibdir. Gürcistan ufaktır. Türkiye'nin muhâsımı bulunan büyük hükûmetlere karşı Türkiye'ye silâhla mu'âvenet edemez. Fakat düşmanları tarafından demir bir halka içine alınmak istenilen Türkiye'ye her husûsda elimizden gelen yardımı yapmak istiyoruz. Batum Gürcistan'ın canıdır, geçineceğidir. Batum'un Gürcistan elinde bulunması Türkler için de fâ'idelidir. Bu sûretle Batum'un limanından Türkler de her sûretle istifâde edebilir. Batum'un Müslümân Gürcü halkı din nokta-i nazarından Müslümânların ve ırk nokta-i nazarından Gürcülerin kardeşleridir. Ankara da bu husûsu nazar-ı dikkate almalı. Bu mıntika halkı Türklerle Gürcüler arasında iyi bir münâsebâta vâsıta olabilirler. Ankara'nın bize gönderdiği muhterem misâfirini pek samîmiyetle kabûl ediyoruz. Kalblerin ve sözlerin samîmî olduğuna i'timâd ediyoruz ve samîmî münâsebâtı pek arzu ediyoruz. Büyük ve kuvvetli hükûmetlerin oyuncağı olmamak için Türkiye ile Gürcistan arasında sıkı bir râbitanın vücûd bulmasını istiyoruz." Hâriciye Nâzırının bu îzâhâtını dinledikten sonra Ankara Hükûmetiyle serî bir muhâbere te'sîsi için Ardahan-Kars arasında da emniyetli bir telgraf muhâberesi küşâdını ve senelerden beri esâretde mahrûmiyetler içinde yaşayan ve kısmen de Gürcistan'a gelmiş olan üserâmızın bahren ve müreffehen memleketlerine nakli husûsunda mu'âvenetlerini ricâ etdim. İngilizler bile Dersaadet'den bütün Anadolu sevâhiline üserâmızı gönderdikleri cihetle hangi milletden olursa olsun üserâyâ hürmet lâzım geleceğini ilâve eyledim. Bu husûsda her türlü teshîlât ve mu'âveneti va'ad etdiler. Bilâhare sözü Gürcülerin seferberliğine nakletdirerek bugünlerde seferberlik âlâmetleri hiss olunuyor. Gürcistan'da seferberlik yapılabildiğini ve yapılmışsa hangi mıntıkada ve ne maksadla yapılmakta olduğunu sordum ve bugünkü vaz'iyette Gürcistan'ın seferberliği memleketimizde iyi bir intibâ' vücûda getirmeyeceğini ve bu gibi teşebbüsâtın düşman propagandasıyla istenilen cereyânlar vücûda getirebileceğinden nazar-ı dikkatlerini celbeyledim. "Evet" dedi "Seferberlik i'lân eylediğimiz doğrudur. Çünkü halk Bolşevik ve Türk ittifâkından mütevahhiş bulunuyor. Türk ordusu Ermenistan harekâtını yaparken Bolşeviklerin bir şey yapmasından korkuyorlar ve millet hudûdlarımızın muhâfazası ve halkın tatmîni için hükûmeti seferberlik i'lânına icbâr eyliyor. Ma'amâfih bu seferberlik Türklere karşı bir maksad-ı tecâvüzî kat'iyen istihdâf eylememektedir. Biz hiçbir hâricî te'sîrle Türkiye'ye karşı bu siyâsetten rücû' etmeyeceğiz. Büyük küçük birçok hükûmetler tarafından bize yapılan pek çok tahrîkât ve mevâ'ide rağmen bir seneden beri Ankara Hükûmetine karşı doğru ve samîmî bir siyâset ta'kîb eyledik. Za'îf zamanlarında bile seferberlik yapmadık, kuvvetli olduğu bugünlerde mi bu siyâsetimizi değiştireceğiz? Biz Ankara Hükûmetini tanıdık, Ankara Hükûmeti de bizi tanısın ve hudûd mesâ'ilini halledelim. Biz de ağır olan seferberlik teşebbüsâtına sebep görmeyeceğiz. Ticâret vesâir ikinci derecedeki mesâ'il esâs mesâ'ilin hallini müte'âkib pek kolaylıkla hallolunabilir ve bizim Türklerle samîmî bir sûretde anlaşmamız Türklerin müttefiki bulunan Ruslarla da münâsebâtımıza hüsn-i te'sîr yapacaktır. Biz Azerbaycan'la ittifâk etmişdik. Bu hükûmetle birlikde yaşamak istiyorduk. Azerbaycan Rusların eline düşünce buna imkân kalmamıştır. Ümîd ve arzu ederiz ki bundan sonra bu hükûmetle de yine eski

münâsebâtımızı i'âdeye muvaffak oluruz.” Gümrü’ye kadar trenlerin işledilmesindeki fevâ’idi anlatdım ve Gümrü’de bulunan Ermeni eytâmına Amerikalıların da bazı levâzım göndermek istediklerini söyledim. Kendi hudûdlarına kadar trenleri ma’a'l-memnûniye göndereceklerini ve fakat daha ilerisi için bir şey yapmak ellerinde olmadığını söyledi. Kendilerine teşekkür eyledim. Gürcistan’la Türkiye arasında samîmî bir münâsebâtın te'sisine pek ziyâde çalışacağımı, bu husûsda Gürcü Hükûmetinden büyük bir teshîlât göreceğime emîn bulunduğumu söyleyerek mülâkâta samîmiyetle nihâyet vererek kendilerinden ayrıldım.

Mülâkâtın esâslı noktaları mütekâbilan not edilmiştir.

2- 13/11/[13]36 tarih ve 23 numero ile Umûr-ı Hâriciye Vekâletine, Şark Cebhesi Kumandanlığına arz edilmiştir.

Gürcistan Mümessili
Kazım

BELGE 25: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in Gürcistan'ın seferberliğine ilişkin telgrafına atfen Ermenistan'ın mütarekeyi kabul etmesinde Gürcistan'a hazırlıklarını tamamlamak için zaman kazandırmak amacı olup olmadığını araştırılması hususunda Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 19 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

Hâriciye Vekâleti
Ü: 737
H: 379

Şark Cebhesi Kumandanlığına

Madde 1- Kars-Sivas tarîkiyle Tiflis Mümessili Kazım Bey'den alınan 18/11/[13]36 tarihli şifrede Gürcistan'ın seferberlik ve tahşîdât-ı askeriyesinden bahsedilmekte ve bu bâbda tafsilât-ı mühimme verilmektedir. Ermenistan'ın mütarekeyi kabûl etmesinde Gürcistan'a hâzırlıklarını itmâm için vakit kazandırmak maksadı olub olmadığı hakkında tahkîkât icrâsı ve böyle bir hâlin tahaddüsünde ordumuzun buna ne derece ve ne sûretle mukâbele edeceğinin lütf-i iş'ârını ricâ ederim.

Madde 2- Tuapse'ye müteveccihen Trabzon'dan hareket edecek olan Şehbender Sabri Bey'e orada pek perişân bir hâlde kalan üserâmızın nakline sarf edilmek üzere üserâyâ mahsûs olarak nâm-ı âlîlerine açılan elli bin liralık hesab-ı cârîden bir mikdâr-ı münâsibin bi't-tefrik irsâlini tensîb-i âlîlerine arz eylerim efendim.

Fî 19 Teşrîn-i Sâni sene [1]336

BELGE 26: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcistan'ın Ermenistan'la birlikte Türkiye aleyhine hareket etme ihtimalinin göz önüne alındığı, harekâtın buna göre yürütüldüğü ve konunun önemle izlenmekte olduğu hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 19 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

Sivas
1425

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

C. 19/11/[13]36 ve 379 şifreye: Gürcülerin Ermenilerle müştereken aleyhimize hareketleri ihtimâlî nazar-ı dikkate alınmakta ve harekât-ı hesâbâtımız buna nazaran yürütülmektedir. Böyle bir hâlin tahakkukunda ne sûretle hareket edeceğimiz 11/11/[13]36 tarihli şifre ile Erkân-ı Harbîye-i Umûmiye Riyâsetine arz olunmuştur. Keyfiyetin ehemmiyetle ta'kîb ve tahkîkine çalışılmakta olduğunu arz eylerim. 19/11/[13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 27: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Ermenistan askerî birliklerinin, verilen süre zarfında, belirlenen hattın doğusuna çekilmeye ve talep edilen askerî malzemeleri sevk etmeye başladıklarını, dolayısıyla Ermenistan'ın Gürcistan'la ortaklaşa Türkiye aleyhine hareket edeceklerine dair kesin bir delil ve işaret olmadığını, Gürcistan'daki seferberliği bir saldırı durumunda savunmayı temin amaçlı olarak değerlendirdiğini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 22 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

Hâriciye Vekâletine

1- 22/11/[13]36 bugün Karakilise istikâmetinden gelen yirmi beş vagonlu bir Ermeni treni saat 2.30 evvelde Akbulak'ın dört kilometre şarkında evvelce tarafımızdan tahrîb ve epeyce ta'mîr edilememiş olan mahalde derayman yapmıştır. Trende bize teslim edilmek üzere gönderilen altı top, kırk sekiz koşum hayvanı, beş bin atım top mermisi, beş yüz elli aded piyâde tüfengi ve iki milyon da fişengi vardır. Deraymanda trende bir zâyî'ât olmamış, yalnız dört vagon raydan çıkmıştır. Hattın ta'mîrine ve trenin Gümrü'ye celbine çalışılmaktadır.

2- Ermeni kıta'âtının verilen mühlet zarfında ta'yîn olunan hattın şarkına çekilmeye ve istenilen esliha, mühimmât ve malzeme-i harbiyeyi de sevke başlamış olmaları Ermeni Hükûmetinin vakit kazanmak siyâsetini ta'kîb etmeyib mütâreke mevâdının tatbîk ve icrâsında hakîkaten görülen müşkilât dolayısıyla bazı ta'dilât icrâsına mecbûr olduklarını gösteriyor. Ermenilerin Gürcülerle müştereken aleyhimize hareket edeceğine dâir kat'î bir delil ve emâre yoktur. Gürcülerin bu maksadla tahşîdâtta bulduklarına dâir de esâslı bir ma'lûmât alınmamıştır. Gürcülerin bize tamamen emniyet edemediklerinden ve Bolşeviklerle müttehiden

aleyhlerine hareket edeceğimizden kuşkulananarak bir kısım efrâdını silâh altına aldığına ve bazı tedâbîr-i ihtiyâtiyeye tevessül ettiklerine ve şimdilik ta'arruz etmeyib vâki' olacak tecâvüze karşı esbâb-ı tedâfü'iyeyi te'mîn etmek istediğine daha ziyâde ihtimâl veriyorum.

3- Karakilise civârındaki Kışlak köyüne 19/11/[13]36'da hücum etmiş olan ve âilesini de getirmek üzere Karal köyünün beş kilometre kadar cenûb-garbîsindeki Avdibey köyüne gelen bir Ermeni, Anusyan isminde Ermeni rü'esâsından biriyle Rusya'dan gelen bir Bolşevik re'îsinin 19/11/[13]36'da Bakü'den Karakilise'ye gelerek Ermeni ahâlîsine Revan'a gideceğini ve Ermenilerin şûrâsıyla Taşnaklara sulhü kabûl etdireceğini ve meclis-i meb'ûsanın Bolşevik olacağı ve Ermeni ahâlîsinin Taşnaklardan mürekkeb şûrâya i'timâd edemeyeceklerini ve Ermenilerin bu ateşe Taşnaklar tarafından atıldıklarını söylemiş ve Anusyan Taşnakları meydana ben getirdim, sizin âtînizi te'mîn için Taşnakları yine ben dağıtacağım dediğini, Bolşevik re'îsi de Oltu'da, Gümrü'de yapılan inkılâbdan Bolşevikliği kabûl etmek iste[seydiği] niz Türkler memleketinize gelmez, siz de bu hâle girmezsiniz, ben Revan'a gidiyorum. Ermeni Hükûmeti ve milletin [belgede aynen] Bolşevik re'îsinin kim olduğuna ve bu ifâdelerin[dei]n doğru olup olmadığına dâir tahkîkât yapılmakda olduğunu arz eylerim. 2.25 sonrada telgraphâneye verilmiştir. Fî 22 Teşrîn-i Sâni sene [13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 28: TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Gürcistan Dışişleri Bakanı Vekili ve Savaş Bakanı ile Genelkurmay Başkanı ve Dışişleri Müsteşarıyla yaptığı görüşmeyi TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ve Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 21 Kasım 1920 tarihli yazı. Yazıda, muhataplarının Gürcistan'ın Ankara Hükûmetini tanıdığını, ancak Gürcistan'ın TBMM'ce henüz tanınmadığını, Ruslarca tanınan sınırların TBMM tarafından da kabûlünün iki ülkeyi yakınlaştıracığını, diğer konulara müzakereler yoluyla çözüm bulunabileceğini ifade ettikleri, Kazım Bey'in Batum bölgesinin Türkiye'nin ulusal davası içinde olduğunu ve Türkiye'nin Batum üzerindeki tarihsel haklarını konu ettiğinde Batum üzerindeki egemenliğin Gürcistan için ölüm-kalım meselesi olduğunu belirttikleri kaydedilmiş ve adigeçenin görüşmeye ilişkin değerlendirmesine yer verilmiştir.

Numero 41

Tiflis
21/11/1920

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine
Şark Cebhesi Kumandanlığına

1- 19/11/[13]36 saat 1 sonradan saat 3 sonraya kadar Harbiye Nezâretinde Hâriciye Nâzır Vekili ve Harbiye Nâzırı, Erkân-ı Harbiye Re'îsi ve Hâriciye Müsteşarı ile birarada vukû' bulan mülakâtın icmâlidir:

Hâriciye Nâzır Vekîli- Evvelce de konuşulmuşdu. Sanain'e kadar olan demir hattı mes'alesi. Ankara Hükûmeti Gürcistan'ın el-yevm işgâli altında bulunan arâzîye Türk askerlerinin girmemesini kabûl eylemiş ve aramızdaki mesâ'ilin sür'atle halli için tarafeyn delegelerinin bir an evvel buluşmasını teklîf eylemişti. 12 Teşrîn-i Sâni tarihli Ahmed Muhtar imzâlı ve Kazım Karabekir Paşa tarafından kopyası tasdik edilen bir Nota [bkz. *Belge 22*] aldık. Ben Gürcistan'ın arzularını tekrarlamak istemem. Çünkü artık anladık. Her iki tarafın arzuları budur. Ankara Hükûmeti tamamıyla Türkiye'yi temsil ediyor ve bu hükûmetin arzuları bütün milletin arzuları demektir. Biz bütün bunları takdîr ediyoruz. Biz de Ankara Hükûmetine pek samîmî his taşıyoruz ve bu hükûmetle an-samîmî'l-kalb birleşmek ve anlaşmak istiyoruz. Çünkü Ankara Hükûmeti hakîkî Türk Hükûmetidir. Büyük Millet Meclisinin efkârıyla bizim sobranyanın düşünceleri tetâbuk ediyor. Gürcü Hükûmeti de milletin samîmî arzularına tercüman olarak istiyor ki Ankara Hükûmetiyle serî'an anlaşılın ve aramızdaki mesâ'il en serî' bir sûrette bir tarz-ı hale iktirân etsin. Kafkas işleri pek karışık. Bu işlerde artık Ermenistan'ın te'siri ve rolü sönmüşdür. Komşumuz Türkiye Ermenistan'da ilerliyor. Kafkas vaz'iyeti pek nazîk bir devre yaşıyor. Bu ahvâl te'siriyledir ki milletler arasında büyük emniyetsizlik, i'timâdsızlık hükümrândır ve bunun için de işlerimizi bir an evvel bitirerek ne tarz ve şekilde çalışacağımız îcâb eylediğini tesbît eylemek istiyoruz. Ankara Büyük Millet Meclisi de mesâ'il-i mevcûdenin bir an evvel bitirilerek sıkı bir münâsebâtın te'sisi arzularını şimdiye kadar aldığımız Notalarıyla izhâr eyledi. Bunu takdîr ediyoruz.

Ankara'nın Notasına cevâb ve bir sûretini de mümessillik makâmına vereceğiz. Birçok mesâ'il mevcûddur. Fakat bunlar arasında asıl olanlar mahdûddur. Bir defa esâs mesâ'il halledilsin, diğerleri pek kolaydır. Mümessil Beyefendi'den ricâ eyleriz. Kendi tarafından da hükûmetine yazsın.

- Memnûniyetle.

Nâzır- Gürcistan kadîm bir tarihe mâlikiyetine rağmen yeniden doğuyor. Ve mevcûd hükûmetler tarafından da istiklâli, mevcûdiyeti tasdik ve kabûl ediliyor. Hakîkî Türkiye'yi "Büyük Millet Meclisi" temsil ediyor. Ve hakîkî Türk Hükûmeti olarak Büyük Millet Meclisi Hükûmetini tanıyoruz. Fakat henüz bu Millet Meclisi bizi tanımadı. Biz Büyük Millet Meclisinin bizi tanıyacağından emîniz. Fakat zaman, birçok hâ'iller şimdiye kadar bizi daha yakından temâsa gelmekliğimize ve münâsebât te'sîs eylemekliğimize mâni' oldu. Gürcistan'ın istiklâlinin tanı[ın]ması ve Ruslarla aramızda takarrür eden hudûdların bugün Gürcistan'ın mevcûd hudûdları ile birlikte Büyük Millet Meclisince de kabûlü bizi yekdiğerimize o kadar takrîb edecektir ki biz bütün samîmî ve yüksek duygularımızla Türkiye'ye sarılacak ve istikbâlde birbirimizin müzâhiri olacağız. Diğer mes'eleler herhangi mâhiyetde olursa olsun delegeler tarafından müzâkere ile ve suhûletle halledilebilir. Esâslar etrafında toplanan bu ikinci derecedeki mesâ'ilin hallinde bir ihtilâf tasavvur edilemez. Büyük Millet Meclisinin bir mümessiliyle konuşmaktan pek memnûnuz. Arzularımızı mütekâbilen anlatabileceğiz. Bizimle Ankara'nın da arzu eylediği vechle serî' bir i'tilâf husûl bulması için delegelerimiz Tiflis'de, Gümrü'de buluşabilir. Veyahud Tiflis'de konuşulabilir. Ankara'ya gitmek işi uzatacaktır. Ne kadar çabuk olursa o kadar iyidir. Bu bâbda Mümessil Bey'in nokta-i nazarlarını açık olarak bilmek isteriz.

Ka[zım] - Nâzır Beyefendi'nin sözlerinden üç esâs buldum. Bunları mevzû 'bahis edeceğim:

A- Rus Çarlığının sukûtundan evvel de Gürcistan vardı. Fakat bugünkü Gürcistan dört beş seneden beri başlayan yeni bir tarihin genç hükûmetidir. Bu Gürcistan'ın kuvvetli ve müstakil olmasını samîmiyetle istedik. Hükûmetim de bu husûsdaki fikrini ve müstakil bir Gürcistan istediğini bildirdi. Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Gürcistan istiklâlini henüz tasdik eylemedi buyurmuşlardı. Hâlbuki hükûmetim müstakil Gürcistan'ın mevcûdiyetini samîmâne tasdik eylemiştir. Ermeni harekâtı yapılırken Gürcistan'a karşı hissiyâtımızı anlatmak ve Gürcistan'a karşı hiçbir muzır fikir taşımadığımızı anlatmak lâzım geldi. Bunun üzerine hükûmetim Gürcistan'a karşı beslediği arzu-i tahassüsâtını resmen Gürcistan Hükûmetine iblâğ eyledi.

B- Pek haklı olarak söylüyorsunuz ki arada en mühim olarak bir hudûd mes'elesi vardır. Biz de bu hudûd mesâ'ilini her iki tarafın menâfi'ine muvâfık sûrette hallini isteriz. Bunun için de güzel ve samîmî emellerle işe girişiyoruz. Hudûddan bahsederken evvelce de bir Batum ve bir de diğer hudûd mesâ'ili vardır. Biz bunu pek a'lâ biliriz. Sizler de bilir ve i'tirâf eylesiniz ki Batum'la tarih, uhûd, an'anât bizi de sizin kadar ve hatta daha ziyâde alâkadâr kılıyor. Sizler de bilir ve inkâr etmezsiniz ki Batum havâlisi bizim de da'vâ-yı millimiz dâhilindedir. Bu da'vâda biz belki Gürcistan'ın tarafında bulunuruz. Şimdi mes'ele öyle bir çâre-i hal bulmadadır ki her iki tarafın da müşterek menfa'ati te'lîf edilmiş olsun. İşte bütün mesâ'ilin ukde noktası buradadır.

C- Diğer hudûdlara gelince bu hudûdlar Batum mes'elesi kadar ehemmiyetli değildir. Benim nazarım böyle görüyor. Hükûmetim de zannediyorum ki böyle düşünür. Hudûd mesâ'ilinde de her iki hükûmet nokta-i nazarlarını ve menfa'atlerini birleştirmek isteyecektir. Ben arzu ederim ki iki tarafın menfa'atleri üzerine Gürcü Hükûmeti, Ankara ile görüşsün. Ben iki tarafın menfa'atini mümkün olduğu kadar yekdiğerlerine anlatacak ve takrîb etmeye çalışacağım ve ben de o fikirdeyim ki bu işler uzamasın. Arzularınız vechle yakında tarafeyn delegeleri buluşsun. Bu buluşma belki Gümrü'de, belki Kars'da, belki de Tiflis'de olur. İki hükûmet delillerini birbirine yakından ve samîmâne açınca kolay birer hal bulacaklardır.

Nâzır- Batum'da her iki tarafın te'lîf edilecek menfa'ati nedir? Yani Batum üzerinde ne gibi menâfi'in mevzû 'bahis edilmesi isteniyor?

Mümessil- Nâzır Beyefendi'nin Batum'un ekonomik ve milliyet esâsları üzerinde ne gibi düşünceleri vardır öğrenmek isterim.

Mu'avin- Siz Batum'un hâkimiyetinden yani suverenitesinden mi bahsetmek istiyorsunuz? Yoksa ekonomik vesâir husûsât-ı dâhiliyesini mi mevzû 'bahis ediyorsunuz?

Ka- Batum hakkında tarihin, ta'ahhüdâtın, birçok mukâvelâtın, an'anâtın bize verdiği haklar vardır. Bu haklardan sarf-ı nazar eylemek hiç doğru ve mantıkî olamaz. Bütün bu mesâ'ilin halli ancak müzâkerâtla mümkündür. Doğru olduğunu bilmiyorum. Fakat isterim ki Gürcistan Hükûmeti Batum oblastına otonomi verilmesini düşünsün, o hâlde mes'ele, otonomiye mazhar kılınan bu havâlinin kime rabtedilmesi lâzım geldiğini ta'ayyünündedir. Ekonomikman düşünülürse

Batum sizin ve bizimle Ermeni, Azerbaycan milletleri arasında bir serbest liman olmalıdır. Hatta bu husûsda daha evvel bu hükûmetlerle hükûmetiniz arasında da pek çok defalar görüşülmüş olduğunu işitdim. Tabî'î ne netîce olmuş bilmiyorum. Bu husûsda hükûmetiniz ne düşünüyorlar? Sonra hudûd mes'elesini ne gibi prensiblere ibtinâ ettirerek halletmek istiyorsunuz? Çünkü bu mes'elenin de birçok ilmî esâslara istinâden halledilmesi lâzımdır.

Na[zır]- Birinci derecede hâiz-i ehemmiyet olan hâkimiyet yani suverenite mes'elesidir. Bu hâkimiyeti mi mevzû' bahis etmek istiyorsunuz ve bu otonomiye kime merbût görmek istersiniz?

Ka- Siz de bilirsiniz, bizim Batum hakkında bir tarihimiz vardır. Pek uzaklara gitmek istemiyorum. [12]93 Rus Muhârebesi'nde Elviye-i Selâse bizden tazmînât-ı harbiye düyûnuna karşı "gaj [gagé]-rehine" olarak gasbedilmişdi. Bittabi' paraları veremedik. Hiçbir mantıka, hakka istinâd etmediği hâlde bu üç sancak elimizden çıkdı. Rus inkılâbından sonra Brest-Litovsk Mu'âhedesi Batum'u bize verdi ve Batum Mu'âhedesi'yle de bu hakkımız sizin tarafınızdan da te'yîd edildi. Çiçerin'in mektûblarıyla da Batum üzerinde hakkımız olduğu anlaşıldı. Bununla beraber biz hiçbir vakit arzularımızı, emellerinizi kat'î olarak çiğnemek istemiyoruz. Bu otonominin Ankara Hükûmetince verilmesini muvâfık görüyorum ve bununla anlatmak istiyoruz ki Batum'la sizin kadar ve belki de sizden ziyâde alâkadârız. Batum üzerinde birçok haklarımız vardır. İşte biz bunları açık ve samîmî bir kalble konuşursak hallederiz.

Na- Hudûd mesâ'ilinin hallinde [h]istorik, etnografik, ekonomik, stratejik gibi nikât-ı nazar hâkim bulunacaktır. Biz bütün mesâ'ilin serî' bir sûrette hallini istiyoruz. Aramızdaki bütün mesâ'il çabuk bitsin, fakat müzâkereye esâs olacak metâlibimiz vardır:

A- İstiklâlimizi

B- Hudûdlarımızı tanıtmak istiyoruz ve müzâkereyi küşâd etmek sıfatıyla değil fakat titre ranseyman [titre renseignement], yani ma'lûmât kabîlinden olarak da şunu bildirmek isteriz ki: Batum mes'elesinde otonomi, otonominin şekli, ma'ârif ve diğer dâhilî idârelerin tanzîm ve tesbîtinde ve Batum Limanı'ndan her sûretle istifâdede sizlerle tamamıyla mutâbık kalacağız. Fakat Batum üzerindeki hâkimiyete gelince: Bu Gürcistan'ın tamamıyla hayât ve memât mes'elesidir ve bu hâkimiyetliği, suverenite tamamıyla Gürcistan'a âid kalmalıdır.

Ka- Hudûdların hallinde stratejik olarak ne düşünüyorsunuz?

Na- Hudûd mes'elesinde [h]istorik, ekonomik, etnografik, stratejik hepsi birden rol oynayacaktır. Bunların hey'et-i umûmiyesi bir buketdir. Ayrılamaz. *Erkân-ı Harbiye Re'îsini göstererek* bu belki stratejik düşünerek pek çok ister. Fakat bunların hallinde biz hepsini birden nazar-ı dikkate alacağız.

Ka- Türkiye Gürcistan'a karşı büyük bir samîmiyet besliyor. Sizlere karşı hürmetimiz ve güzel temennîlerimiz vardır. Bunlardan istifâde sizlere düşer. Binâenaleyh Notalarımız Büyük Millet Meclisine karşı tatmînkâr yazılsa iyi olur sanırım.

Na- Bir hükûmetin a'zâsı nâmına söyleyebilirim ki biz de Türkiye'ye, Anadolu'ya karşı açık bir his-i hürmetle mütehasşisiz. Harekât-ı Milliye'yi pek ziyâde takdîr ediyoruz.

Ka- Bizde hükûmet, kabine ayrı değildir. Hükûmet, millet, ordu hep bir kül teşkîl eder. Memleketde fırka hayâtı yoktur. Gâyeye götüren yolun birliği milleti tamamıyla birleştirmişdir. Binâenaleyh hükûmetimizin sözlerini tamamıyla milletin sözleri olarak telakkî ediniz. Ben size milletin, hükûmetin, ordunun samîmiyetini getirdim.

Na- Bu hissiyâta pek çok teşekkür ederiz. Derin bir ümîd besliyoruz ki her mes'ele aramızda iyi bir sûret-i i'tilâf bulacaktır. Ankara da Gürcü milletinin kalbini yaralayacak teklîflerde bulunmasın, meselâ: Batum'un hâkimiyeti mes'eleleri gibi. Eğer bu mes'eleleri ortaya koyarsa korkarım ki milletim memleketin cenûbunda bir dost olmadığını söyleyecek.

Ka- Cenûbunuzda bir dost bulamayacağız sözünü kabûl eyleyemem. Bilakis sizi seven, size hürmetkâr bir dost milleti vardır. Müstakil yaşayacak bir Gürcistan bize istinâd eder ve bize el verirse Gürcistan için yeni tarih açılacak.

Na- Biz de aynen sizin gibi düşünüyoruz. Hükûmetinizin, milletinizin tarz-ı hareketi öyle olmalı ki bizi düşmanlarımızın kollarına atmayın. Çünkü tarih bizi birleştirecek ve bu sûretle büyük bir kudret ve kuvvet tecellî edecek.

Bu faslı burada bırakarak Venizelos Kabinesinin sukûtundan söz açtım. Hâriciye Nâzırı dedi ki: “Venizelos İ'tilâf'ın âleti idi.” Vrangeli'den bahsettim. Mağlûb Vrangeli enkâzının Batum'a gelmelerine pek ihtimâl vermiyorlar. Hâriciye Nâzırı dedi ki: “Büyük milletler dâimâ küçük milletler üzerine hâkim olmak isteyecekler. Asya-yı Suğrâ'da, Kafkasya'daki milletler birleşmeli, pek kavî bir vahdetle tevâzün vücûda getirmeli, bu sûretle bütün Kafkas'ın ve Türk'ün bilhâssa pek korktukları Rusya'ya karşı birleşmesini işrâb edebilirler.

Batum'a 1.500 kadar müsella Ermeni gönüllüsü geldiğini ve Gürcü Hükûmetinin bunların silâhlarını almış olduğunu istihbâr etdim. Derece-i sıhhatini sordum. Kat'iyen tekzîb etdiler. Fakat Ardahan'a, Çıldır'a dehâlet eden Ermenilerin silâhlarını aldıklarını ilâve eylediler. Bilvesîle Batum'la Karakilise arasında Ermenilere gizli nakliyat yapılmaması için kat'î bir bî-terafîlik iltizâmını ricâ ve îmâ eyledim.

2- Batum mes'alesine dâir konuşulurken hâzîrûnu epeyce heyecanlı ve müte'essir gördüm ve Hâriciye Nâzırı istihbârî bir tavırla “Bizi düşmanlarımızın kollarına atmayın” dedi. Batum üzerindeki hükûkumuzu inkâr edemiyorlar ve her fedâkârlığa hâzîr görünüyorlar. Fakat Batum'un hâkimiyetinin kendilerine terkini bizimle olacak münâsebât-ı müstakbele yegâne esâs telakkî ediyorlar. Batum'un ve havâlisinin idâre-i dâhiliyesi ve Batum Limanı'ndan istifâde husûsunda her türlü teklîfâtımızı kabûle âmâde görünüyorlar. Haklarımızı tamamıyla i'tirâf etdirdim fakat kendilerini de ümitsizliğe atmadım. Büyük bir samîmiyetle ayrıldık. Hâriciyeye bir Nota hâzîrlıyorlar. Bunu Şark Cebhesi vâsıtasıyla takdîm edecekler, bir sûretini de âcizlerine vereceklerdir.

3- Umûr-ı Hâriciye Vekâletine, Şark Cebhesi Kumandanlığına 21/11/[13]36 tarih ve 41 numero ile arz edilmiştir.

BELGE 29: TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Manchester Guardian gazetesinin Kafkasya Muhabiri Şarl Leonar'la, Kazım Bey'in görevi, Türkiye'nin Sovyet Rusya'yla ilişkileri, Sevr Antlaşması, Azerbaycan'daki gelişmeler, Ermenistan'a yönelik harekâtın nedenleri ve Ermenistan'ın sınırları, Kars ve Gümrü'nün akıbeti, Brest-Litovsk Antlaşması, Ankara Hükûmetinin İngilizlerle uzlaşması durumu, İngiltere-Sovyet Rusya ilişkileri, İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmetinin uzlaşmış olduklarına dair basın haberleri ve Sovyet Rusya'nın vaziyeti hususlarında yaptığı görüşmeyi TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ve Doğu Cephesi Komutanlığına bildirdiği 21 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

Numero 44
Tiflis

21 Teşrîn-i Sâni sene 1920

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine
Şark Cebhesi Kumandanlığına

Dünden mülâkât isteyen İngilizce Mançıstır Gardiyan [Manchester Guardian] gazetesinin Kafkasya Muhabiri Şarl Leonar ile bugün görüşüm. Müttekâbilan pek mühim su'aller mevzû'bahis olduğu ve dikte edildiği cihetle aynen hülâsalarını arz ederim.

1) Me'mûriyetimin resmî olup olmadığını ve resmen Gürcistan Hükûmeti tarafından kabûl edilib edilmediğini ve ne kadar müddetle kalacağımı sordu. Cevâben dedim ki: Burada plenipotansiyer [plénipotentiaire] olarak resmî mümessil bulunuyorum ve Gürcistan Hükûmeti resmen kabûl etmiştir ve Ankara Hükûmeti ile Gürcistan arasında resmen muhâbere edilmektedir. Buraya gayr-i mu'ayyen müddetle geldim.

2) Rusya ile irtibat ve münâsebetiniz nasıldır ve orada da sefiriniz var mı? Cevâben dedim ki "Rusya ile müttefikiz. Orada Hâriciye Vekîli Bekir Sami Bey riyâsetinde bir misyonumuz vardır." Tekrar sordular ki Bolşevik Rusya ile ittifâkınıza sâik olan nelerdir? Dedim ki: Türkiye'nin ve Anadolu'nun imhâsi için İ'tilâf Devletleri karar verdikten ve Garb'la uzlaşmak imkânı kalmadıkdan sonra pek tabî'î olarak Şark ile ittifâk etdik. Yani bunu İ'tilâf Devletlerinin tazyiki hâzırladı ve icbâr etdi.

3- Eğer Sevr Ahidnâmesi yeniden tedkîk olunurken sizin lehinizde ve menâfi'inize muvâfık netîcelenirse Bolşevik Rusya'dan ayrılır mısınız ve Sevr hakkında neler düşünüyorsunuz ve sizi tatmîn edecek metâlibiniz nedir ki hükûmetime bildireyim. Cevâben dedim ki: Sevr Ahidnâmesi bizim için imhâ mâhiyetindedir. Buna mebnî hükûmetim ve milletim böyle bir ahidnâmenin şerâ'itini tanımamak mecbûriyetindedir. Anadolu Hükûmeti âmâl-i milliyeye dâiresindeki metâlibini her vakit açık söylemiştir ve Britanya Devleti dahi bunu pek iyi bilir. Binâenaleyh Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile İngiltere Hükûmetinin temâsa gelmesi ve bizim istiklâlîyet-i tammeye müstenid olan âmâl-i milliyemiz dâiresinde uzlaşması tabî'îdir ki arzu olunur. Sovyet Rusya'dan ayrılmak hakkında hiçbir kelime bile söylemeyeceğim. Sovyet Rusya bizim müttefikimizdir. Bilirsiniz ki Türk milleti pek ahlâklı ve bugünkü millet hükûmeti de pek müdrikdir.

4- Azerbaycan'da ve havâlisinde Bolşeviklerin fenâlıkları pek çoktur. Azerbaycan'da bütün İslâmlar Türk kardeş ordusunun gelib kurtarmasını beklemektedir. Bunları[n] Bolşevik esâretinden kurtaracak mısınız ve orada bir

istiklâl yaşa[n]dığına dâir i'timâdınız var mı? Cevâben dedim ki: Azerbaycan filhakîka bizim kardeşimizdir. Fakat orada her tarafca tanınmış müstakil bir hükûmet vardır. Tarz-ı idârelerini kendileri sovyet olarak kabûl etmişlerdir. Bizim hiçbir istilâ siyâsetimiz kat'iyen yoktur. Kafkas'daki küçük hükûmetlerin hep kendi kendilerine müstakil olmasını temennî ederiz. Bunun gibi Azerbaycan'ın da müstakil ve mes'ûd olmasını isteriz. Ahâlî dedikodularına ve siyâsî cereyânlara aklı başında olan bir hükûmet ve millet istinâd etmez.

Madde 5- Ermenistan'a karşı olan harekâtımızın avâmili ve gâyesi nedir? İkinci mütâreke dahi yapıldığına göre sulh müzâkerâtına Ermeniler tarafından Hatisyan'ın me'mûr olduğunu haber aldım. Sizin tarafınızdan kimler me'mûr idi, yoksa Şark Cebhesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa mı riyâset ve idâre edecektir? Bugün gâlib mevki'indesiniz. Ermenistan'ı boğacak şekilde dikte eddirecek misiniz? Birinci mütârekenin şerâ'itini niçin o kadar ağır yaptınız? Niçin şimendiferi ve Gümrü'yü mutlaka almak istediniz ve âdetâ dikte etdirildi? Cevâben dedim ki: Ermenilerin İslâmlar aleyhindeki katliâmını son günlere kadar devâm ettirmesi ve bizim sulhperver Notalarımıza Sevr Ahidnâmesi'yle ve büyük küçük Ermenistanların tahayyülâtıyla cevâb vermesi artık milletimizi ve memleketimizi ve varlığımızı azîm tehlikeden muhâfaza için bu harekâta başlamaya mecbûr olduk. Ermeniler icbâr eyledi. Gâyesi şudur ki yanı başımızda sulhperver ve müstakil ve kendi hudûdlarıyla iktifâ edecek bir Ermeni Hükûmeti dâimâ kalsın ve bizi de artık rahat bıraksın. Hatisyan'ın sulh müzâkeresine me'mûriyetini haber aldım. Bizim tarafımızdan kimler olduğunu bilmiyorum. Henüz bir iş'âr yoktur. Yalnız Kazım Karabekir Paşa pek kıymetli insâniyetperver bir zâtdır. Ermenistan'ı boğacak şekilde dikte ettirmek bittabi' iyi bir şey değildir. İtilâf Devletleri bize imhâkâr bir mu'âhedeyi dikte ettirmekle ne kadar fenâ hareket ettiğini şimdi tarih ve hâdisât gösteriyor. Âşikârdır ki biz müstakil bir Ermenistan'ın vücûdunu esâsen kabûl ve tasdik ettiğimize nazaran gayr-i mantıkî düşünmeyeceğiz. Birinci mütâreke şerâ'itinin ağırlığından bahsediyorsunuz. Bu sözler gûyâ bizi kabahatli göstermek için ötede beride söyleniyor. Fakat kat'iyen söylerim ki harekât-ı harbiye mıntıkasında bu gibi teklifler icâbât-ı sevkülceşiyeye müsteniddir ve kat'î değildir. Aramızda mahrem kalsın fakat bilirsiniz ki son günlere kadar Ermenistan ordusu Batum Limanı'na ve şimendiferlerine istinâd etmiş idi. Bunu daha iyi bilirsiniz. Kars İstasyonu'nda henüz on günden beri gelmiş mühimmât, eslihâ, melbûsât ve techîzât bulduk. Binâenaleyh diğer gazetecilere de söylediğim gibi bu şimendifer ve Aleksandropol hakkındaki metâlibimiz kadar meşrû bir şey yok idi. Her ne ise o işler şimdi geçdi. Yeni bir safhada bulunuyoruz.

Madde 6- Yeni Ermenistan'ın hudûdları ne olabilir ve Türkiye'deki vilâyâtdan fedâkârlık edecek misiniz? Cevâben dedim ki "Bizim Osmanlı hudûdlarımızda Ermenistan'a verilecek Ermeni toprağı yoktur ki mevzû bahis olsun. Orada kâhîr bir ekseriyet İslâm ve Türk'dür. Ermeni zâten az idi. Şimdi de muhâceretle hemen kalmamışdır." Cevâb olarak söyledi ki "Filhakîka İslâm ve Türk kesâfeti vardır. Fakat eski istatistiklere nazaran katliâm ve tehçir işleri Ermenileri dağıtdı ve azalttdı. Bunu nazar-ı dikkate alacak mısınız?" Kısaca şu cevâbda bulundum ki: Eski istatistiklere nazaran dahi kuvve-i kâhire İslâm ve Türk'de idi. Ermenistan'ı yaratmak isteyen hayalciler idi. Şimdi kıtâl ve muhâceretden bahsetdiniz. Orada iki millet karşılıklı mukâtele ve tehçir yapıyordu. Haklı-haksız tefrik için şimdi ne zaman ne de lüzûm vardır. Biz dâimâ mağdûr ve mazlûm mevki'inde bulunduğumuzu da'vâ ettik ve ediyoruz. Şimdi o fasıl kapanmışdır. Bizim Türk

ve İslâm eyâlâtından Ermenistan hesabına verecek mıntıklarımız yoktur.

Madde 7- O hâlde Ermenistan'ı ve Ermenileri tatmîn edecek bir hudûd lâzımdır. Kafkas yani Rusya Ermenistanı için ne düşünüyorsunuz? Kars ve havâlîsi, Gümrü ve havâlîsi ne olacaktır? Bu kadar mukâtele cereyânlarından sonra Ermeni milletine bir daha husûmet devâm etmeyecek sûrette nasıl bir hatt-ı hareket yapacaksınız ki vukû'ât çıkmasın? Cevâben dedim ki: Hudûd mes'elesini mes'ûl ve alâkadâr kimseler bir arada müzâkere ve ta'kîb ederler. Kars hakkındaki nokta-i nazarımı söyleyim. Kars dâimâ Türk ve İslâm diyârıdır. Tarih ve geçmiş vakâyi' ve uhûd bunu tamamıyla isbât eder. Kars havâlîsinde kâmilen İslâm ve Türk'dür. Ermeni hemen yok denecek derecede azdır. Filhakîka Kars mıntıkasında iki seneden beri yapılan katliâm ve tehçir siyâsetiyle İslâm köyleri dağılmış ise de şimdi tekrar Azerbaycan'dan, Gürcistan'dan, Türkiye'den kışa ve felâkete bakmayarak herkes yerine, o harâbelerini ihyâya koşuyor. Kars havâlîsi için söylenecek hiçbir söz yoktur. Onun şarkındaki aksâm-ı hudûdiye için bittabi' sulh murahasları görüşüyor. Biz Ermenistan ve Ermeniler için kin ta'kîb etmeyeceğiz ve hükûmet ve milletimizin esâslı programı da budur. Ermeni milletini tatmîn eyleyeceğiz.

Madde 8- Mademki uhûddan bahsolundu. Brest-Litovsk Ahidnâmesi'nin size verdiği hudûdlar için ısrâr edecek misiniz ve Gürcistan ile nasıl hallededeceksiniz? Cevâben dedim ki: Biz Gürcistan'a karşı samîmî bulunuyoruz. Onun istiklâlîni tanıdık ve müzâkerât-ı siyâsiyemiz başlamışdır. İşlerimizi hallededeceğiz fakat sorduğunuz mes'âl hakkında matbû'âta sözler söylemeyi şimdilik lüzûmsuz addeylerim. Bu mübâhaseyi kısaca kapatmayı temennâ eylerim.

Madde 9- Ankara Millet Hükûmeti İngilizlerle uzlaşmak için Filistin'i, Mezopotamya'yı, Arabistan'ı isteyecek mi? Ve neleri isteyecek, nelerde ısrâr edecekdir? Cevâben dedim ki: Arabistan'da müstakil yaşamayı isteyen bir Arab milleti vardır ... Biz İtilâf Devletleriyle 1918'de ilk mütârekeyi yapmış idik. Hangi hudûdlar dâhilinde Türkiye milleti yaşamak istediğini ve ne gibi metâlîbde bulunduğunu birkaç defa bütün cihâna neşretti ve İngiltere Hükûmeti pek iyi biliyor ve ta'kîb ediyor ve her hâlde bilvâsıta Ankara Hükûmetinin emellerine tamamıyla muttali' olduğundan emînîm.

Madde 10- Bu kere bendeniz birkaç su'âl sordum. Dedim ki “İngiltere ile Bolşevik Rusya'nın arası pek açıktır. Filhakîka alenen birbirine top atmıyorlar. Fakat birbirine karşı en kızgın bir muhârebeyi idâme ettiriyorlar. Bunun sonu ne olacaktır? Gazeteler son günlerde diyor ki gûyâ İngiltere ile Bolşevik Rusya arasında bir uzlaşma varmış veyahud olacaktır. Ma'lûmâtınız nedir?” Cevâben dedi ki “Bolşevik Rusya ve İngiliz mes'elesinin halli pek zordur. İngiltere kabinesinde iki parti vardır. Loyd Corc on sekiz aydan beri uğraşiyor ki bir uzlaşma yapılsın ve cihâna karşı ‘Ben bir sulh yaptırırım’ desin. Tüccar ile Amele Partisi de sulh yapılmasını istiyor. Fakat şiddetli muhâlif bir parti vardır ki bunlar muta'assib ve Bolşevikliğe şiddetle aleyhdâr bulunuyor. Bir türlü te'lif olunamıyor. Son günlerde bankerler ve iktisâdiyün tekrar bir te'lif cihetine girdiler ki Şark ve Rusya ticâreti mütekâbil menfa'atler üzerinden harekete gelsin. Lord Kurzon [Curzon] ile Kırasin arasında müzâkerât geçdi. Hatta bunun bir de müsveddesini hâzırladılar. Fakat bunun müzâkere-i kat'iyesinden evvel Rusya'nın Şark âleminde İngiltere aleyhinde olan şiddetli tahrîkâtından derhâl ve sûret-i kat'iyede ferâgati esâs olarak teklîf edilmiş idi. Onu ta'ahhüd etmedikleri cihetle o emelleri müsvedde hâlinde kaldı” dedi. Bu madde Ankara Hâriciye

Vekâletinin bendenizden fi [boş bırakılmış] tarih ve [boş bırakılmış] ile sorduğu dokuz maddelik Rus ve İngiliz Uzlaşması hakkındaki su'ûle cevâb olabilir.

Madde 11- İstanbul ile Ankara'nın uzlaşmasından bâhis gazetelerde birçok şeyler vardır. Ben bunlara inanmıyorum. Çünkü biz bir İstanbul Hükûmetini ve onun meşrû'iyetini tanımıyoruz. Siz inanır mısınız? Cevâben dedi ki: Evet sizin için böyle bir hükûmet tanınmıyor fakat biz İstanbul Hükûmetini bir mes'ûl gibi tanırız. Çünkü Sevr Ahidnâmesi'ne imzâ koyan o mes'ûl hükûmetdir. Esâsen benim kanâ'atime göre İstanbul kabinesini İngiltere ile Ankara hükûmetleri arasında bir irtibât kabinesi şeklinde tutmak ister ki anlaşma kolay olsun. Çünkü meselâ İstanbul kabinesi biz Sevr'i tanımamız deseler o zaman ahidnâme mûcibince Pâyitaht'ı kâmilen terk ve teslim eylemek mecburiyetindedirler.

Madde 12- Lehistan sulhünden ve Vrangeli cebhesinin sukûtundan sonra Rusya'yı ve Şark vaz'iyetini nasıl görüyorsunuz? Cevâben dedi ki "Evet Polonya cebhesinde yapılan sulh Antanta'nın oradan elini çekmesine ve Vrangeli'nin sukûtu da Rusya'yı serbest buldurmaya hizmet etdi. Fakat bizim milletleri korkutan şudur ki Rusya içinde ihtilâlciler vardır. Hakikî Rus milleti ise şuraya buraya serpilmiş, kaçmıştır veyahud da felâketler içinde nâ-çârdır. Buna mebnî şimdiye kadar hakikî Rus milletini ortaya çıkarmaya, hâkim kılmaya çalıştık. Bundan sonra hakikat-i hâdisât Rusya ile uzlaşmaya daha ziyâde sâik oluyor. Ben bundan dört gün evvel Şark'da anladığım vaz'iyete nazaran yeniden Sevr Ahidnâmesi'nin Antanta ile Bolşevik Rusya ve Ankara Hükûmeti arasında ve bir kongre şeklinde müştereken tedkik ve mesâ'il-i mu'allakanın te'lif olunmasını telgraf ile teklif etdim" dedi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Gürcistan Mümessili Kazım

BELGE 30: TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in, Slovo gazetesinde yayımlanan mülakatını TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 23 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, muhabirin yönelttiği sorulara Kazım Bey'in Gürcistan'a gelmesinin sebebi, Ankara Hükûmetinin Gürcistan'a yönelik barış yanlısı siyaseti, Ermenistan'a yapılan harekâtın nedenleri, Sovyet Rusya'yla ilişkiler, Ankara Hükûmetinin İstanbul Hükûmetine bakışı ve Yunanistan'la savaşmasının nedenleri hakkında verdiği yanıtlar yer almaktadır.

Trabzon
253/5000

Harb telgrafi

Aded 55
Şifre

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

Ermenilerin nâşir-i efkârı olan Rusça İslavva [Slovo] gazetesinin 21/11/[19]20 nüshasındaki ma'lûmât aynen birinci maddede ve bugün Gürcü Hükûmetini tutan sosyal demokratların gazetesi olan Ertobe'nin [Ertoba] 21/11/[19]20 nüshasındaki makâlesi ikinci maddede, diğer ma'lûmât-ı müfide dört maddede arz edilmiştir. Fî 23/11/[13]36

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti
Gürcistan Mümessili Kazım

Madde 1- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Mümessili Kazım Bey Oryant [Orient] Otel'i'ndeki odasında beni kabûl etdi. Odaya girdiğimde kendisini kalpağı ay yıldızlı, elbise-i askeriyeli, ateşin nazarlı, ser'û'l-hareke ve heybetli gördüm.

Hükûmetce ev tedârik edilinceye kadar muvakkaten otele kalacağını söyledi. Su'âllerimi Fransızca ve tahrîren vermekliğimi söylediğinden ora yazdı[m]. Teslîmen ziyârete nihâyet verdim.

Su'âller:

- 1- Türkiye sefirinin Gürcistan'a gelmesinin sebebi,
- 2- Ankara Hükûmeti Gürcistan'ın hangi hudûdunu kabûl ediyor ve Gürcistan hakkında ne düşünüyor?
- 3- Ankara Hükûmeti İslâmlarla Batum havâlisine ne nazarla bakıyor?
- 4- Anadolu Hükûmetinin Ermenistan'a ta'arruzun sebebi nedir?
- 5- Anadolu Hükûmeti ile Bolşevikler arasındaki ittifâkın derecesi,
- 6- Anadolu Hükûmetinin Azerbaycan ve Dağistan Hükûmeti hakkındaki politikası nedir?
- 7- İ'tilâf hükûmâtı ile Anadolu Hükûmetinin arası nasıldır?
- 8- İ'tilâf hükûmâtıyla Anadolu Hükûmetinin sulh yapması mümkün müdür ve her iki tarafın şerâ'iti nedir?
- 9- Anadolu ve İstanbul hükûmetlerinin arası nasıldır, bu iki hükûmetin birleşmesi mümkün müdür ve ne sûretle olabilir?
- 10- Anadolu Hükûmeti ile Almanya arasında bir ittifâk var mıdır ve Almanya'ya ne nazarla bakıyor?
- 11- Anadolu Hükûmeti ile Yunanistan harbinin sebebi nedir, iki hükûmet arasındaki harb ne şekildedir, bunlar ile sulh yapmak ne şartla olabiliyor?

Cevâblar:

Hükûmetim komşumuz bulunan Gürcistan ile iyi geçinmemiz için beni buraya vâsi' salâhiyetli mümessil gönderdi. Buraya gelmekliğim Gürcistan ile uzlaşmamızın bir timsâli olacaktır. Ankara Hükûmeti kendi menfa'ati için Gürcistan'ın kuvvetli ve müstakil olmasını ister. Aramızda bulunan mesâ'ilin sulhen halledileceğine ümidvârim. Gürcistan Hükûmetinin iyi olan politikasını Anadolu Hükûmeti pek iyi bilir. Türkiye Gürcistan ile şimdi sefir vâsitasıyla resmen alâka peydâ etdi ve siyâsetde her iki milletin de menfa'ati vardır. Gürcistan'da bulunan Müslümânlar bizimle hemfikirdirler. Mektûb okunmayan kısmı Gürcülerle İslâmlar arasındaki bu dostluk asırlardan beridir [*belgede aynen*] Müslümânların Gürcistan'da rahat yaşamalarından biz çok memnûnuz. Gürcistan'ın iyi olan bu politikası kendilerini bize daha ziyâde birleştirdir.

Hudûd mesâ'ilindeki menfa'at her iki taraf için de aynıdır. Düşmanlarımızın propagandalarına rağmen biz bu mesâ'ili sulhen halledeceğiz. Gürcistan ile aramızda bir cebhe olmamakla beraber cebhe teşkiline de esâslı bir sebep yoktur. Eğer gazeteniz ile komşunuz bulunan milletim Türkiye'nin Gürcüler ile hiçbir zaman muhâbebe etmek istemediğini ve umûm Müslümânların Gürcü milletine muhabbeti olduğunu yazacak olursanız Gürcistan ile daha çabuk birleşebiliriz ve esâsen birbirine i'timâdı olan milletler çabuk anlaşabiliyorlar. Gürcüler bizim muhabbetimizi çok sebeplerden kazandılar. Bu iki milletin politikasını düzeltmek gazetecilerin de büyük bir vazifesidir.

Bizim ne sebeble Ermenistan'a ta'arruz ettiğimizi soruyorsunuz. Bunları su'âle lüzûm yoktur. Anlamak için evvelâ tarihe, sâniyen de Ermenistan'ın Taşnak Hükûmetinin Türkiye hakkındaki politikasına bakmak lâzımdır. Eski Ermenistan'ı bulmak için Ermeniler sinemizi kazmak ve tarihin aksine hareket etmek istiyorlar. Erzurum, Sivas, Van, Bitlis, Muş ve Trabzon'u bizden almaya kalkışdılar ve

karşılarında bir Türk Hükûmeti olduğunu unuttular. Sevr Mu'âhedesi'nin tatbikinde ısrâr etdiler. Hükûmetim Ermeniler ile bu mesâ'ilin halli için altı yedi ay evvel konuşmak ve her iki tarafın menfa'ati[ni][?] anlatmak için mürâca'at etdi ise de bunları nazar-ı itibâra almayarak reddetdiler. Rusya Hâriciye Komiseri Yoldaş Çiçerin tavassut etmek istedi ise de Ermeniler bunu da kabûl etmediler ve Müslümân ahâlîyi daha ziyâde telef etmeye ve hudûd hâricine çıkarmaya başladılar. Emperyalist politikası ile Büyük Ermenistan, Kafkas Ermenistanı ve Kilikya Küçük Ermenistanı fikirleri şimdi bunları kana boyadı. Şimdiye kadar Ermenilerin Müslümânlara karşı yapmış oldukları mezâlîme inanmayan kimse varsa şimdi işgâl ve istirdâd ettiğimiz mahallerdeki İslâm köylerini gidib görsünler, orada hiç Müslümân köyü bulamazlar ancak el-ân yanmakta olan köyleri görebilirler. Şuragel, Karakurt, Kağızman, Sarıkamış, Kulp, Şerur, Sürmeli ve ilh. mahaller ahâlîsi hemen kâmilen itlâf ve tehcîr ve köyleri tahrib edilmiştir. Bu köylerin isimlerini söylemekle en acı dakikalarım hatırıma geldi. Bu hâlleri gören başka bir milletin ne yapması lâzım gelirse ancak biz de onu yaptık. Ermeni Hükûmeti ise kendi propagandacılarıyla umûm milletlere Türkler tarafından kesildiklerini bağırırmaktadır ki bundan yirmi beş sene evvel Türkler ile Ermeniler bir yastıkta yatıyorlardı. Bu kardeşliği emperyalistler ve komiteciler kan ve ateş içinde mahvetdiler. Biz Ermenilerin çalışkan ve müfid bir millet olduğunu bilir[iz]. İstiklâllerini en evvel biz tasdik etdik. Ermeniler umarım aklı başında olan adamlarını iş başına koyacak olurlarsa hür yaşayabilirler. Biz bir müstakil Ermenistan olmasını dâimâ arzu ederiz. Kendi millî hukûkunu bilerek artık Müslümân kanı akıtmayacak ve komşusu bulunan Türkiye ile dâimâ kardaşcasına geçinecek bir hükûmet karşımızda görmek isteriz. Bilmünâsebe söyleme[li] ki son Gümrü Mütârekesi Ermeniler tarafından bozuldu. Gümrü['nün] askerlik ve harb nokta-i nazarından Türklerin elinde rehîn olarak [kalmayı] lâzım gelirdi. Bu mes'ele iki hükûmet arasında tekrar harb edilmesine sebep olamazdı. Gümrü ile Erivan arasındaki şimendifer hattı bozulduktan ve Tiflis Hükûmeti bî- taraf kaldıktan sonra Gümrü'nün Erivan için bir ehemmiyeti olamazdı. Taşnaklar burada da fenâ hareket etdiler ve yeniden kan dökmeye başladılar.

Anadolu emperyalist politikasından tamamıyla el çekmiştir. Harbin biterek milletlerin kendi hudûdları dâhilinde hür yaşamasını istiyor. Menfa'atimiz bir olduğundan Anadolu Hükûmeti ile Sovyet Rusya arasında iyi bir ittifakımız vardır. Başka milletleri kendine hizmetçi ve Şark'da milletleri boğmak isteyen İ'tilâf gibi hareket etmek istemiyoruz. Biz müttefikimizi hiçbir zaman unutmuyoruz.

Milletim Erzurum ve Sivas kongreleriyle ve Misâk-ı Millî ile politikasını ve arzularını umûm milletler ile İstanbul'a anlattı. İ'tilâf memleketlerimizi terk etmedikçe ve biz memleketimize tamamen hâkim olmadıkça onları dinlemeyeceğiz. Biz İstanbul Hükûmetini tanımıyoruz. Eğer orada bir hükûmet varsa ancak bir İ'tilâf Hükûmetidir. İstanbul Hükûmetini tanımadığımızdan İstanbul'dan Anadolu'ya hey'et gönderilemez. Uzlaşmayı da hayalden geçirmiyorum. Bizim politikamız açıktır. 16/3/[1]920'de meb'ûsan dağıdılıb bazı kıymetli zevât habsedildi. Bunun üzerine Ankara'da Büyük Millet Meclisi teşkil etdi. Meclis 300 a'zâdan mürekkebdir. A'zâlar amele ve rençberleri ve bütün halkı tamamıyla temsil ediyor. Büyük Millet Meclisi kendi hükûmet ve ordusuna istinâden yaşıyor ve bu meclise herkes i'timâd ve hürmet etmektedir. Bugün memleketimizde büyük bir ittifak mevcûddur. Türk milletinin şimdiki gibi hiçbir kuvvetli zamanı olmamıştır. Bütün kuvvetimizle İstanbul vesâir mahallerden yapılan propagandalara karşı duracağız.

Anadolu'da Rum ve Ermeni gibi ekalliyetler Müslümânlardan hâric bir mu'âmele görmemektedirler ve onların din, mezhep ve terakkîyatına pek ri'âyetimiz vardır. Bizim ufak milletlere karşı hareketimiz budur. Şimdi hükûmetimizin bütçesi 55 milyon liradır ve kimseye borcumuz yoktur. Eskisi gibi İstanbul vesâir memâlike ihrâc olunan para, hubûbât vesâire şimdi memleketden çıkmadığından Anadolu'da fukarâlık kalmamıştır. Halkın refâhına çalışılıyor.

Anadolu Hükûmeti Almanya milletinin terakkî-i sa'âdetini arzu eder.

Anadolu Hükûmeti ile Yunanistan'ın harb etmelerinin sebebi açıktır. Taşnaklar ile Venizelos tarafdârlarının birbirinden farkları yoktur. Her ikisi de emperyalistlerin birer ateş âletidir. Taşnaklar Büyük Ermenistan için uğraşdıklarından böyle bir fenâ güne düşdüler. Venizelos eski Bizans İmparatorluğu için uğraşmaktadır[lar]. Onlar da felâketli âkıbete namzetdirler. Bu şimdilik sözde kalıyor ise de zaman bunu gösterecektir. Birkaç ay evvel bu sözlerimiz Taşnakları güldürüyordu. Düşmanlarımızın söylediği gibi Anadolu Hükûmeti birkaç kişinin elinde değildir. Binlerce mâni' geçtik. Anadolu Hükûmeti vatan ve milletimizin yaşaması için çalışıyor. Bu arzularımıza pek yakın bir zamanda çalışmamız sayesinde muvaffak olacağız.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Gürcistan Sefiri

Madde 2-6 ... [Farklı konulardaki basın haberleri olduğundan buraya alınmamıştır.]

BELGE 31: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcistan Hükûmetinin Türk ordusu hakkında Gürcü halkına hitaben yayımladığı bildiriye TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 22-23 Kasım 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, adigeçen, sözkonusu bildirinin protesto edilmesini istemektedir.

12/57

Hâriciye Vekâletine

1- 22 akşamı Kars telsizinin aldığı açık ta'mîm ikinci maddede ber-vech-i âtîdir. Bunu mûcib olan esbâb Tiflis'de Kazım Bey'e sorulmuştur. Hükûmetimizin sâlimperverâne te'mînâtına rağmen bu kabîl neşriyatın protesto edilmesi muvâfık gibi mütâla'a kılınmakla ma'rûzdur.

2- Gürcü Hükûmet-i Cumhuriyeti Gürcü milletine hitâben âtîdeki beyânnâmeyi neşr ve i'lân eder.

3- Gürcü milleti! İyi biliniz ki Türk ordusu Gürcistan'ın bütün güzel şehir ve köylerini yağma ve harâb etmek istiyor. Siz cesaretli ve yiğit olunuz. Hiç korkmayınız, yalnız vatan sizden çok telefât, fedâkârlık ve para istiyor. Millî Şûrânın ve hükûmetin etrafına toplanınız. Dâhilî inzibâtı kat'iyen bozmayınız. Bu sûretle gâlibiyetden emîn olunuz. İlk muhârebemizin netîcesinde her hâlde muzaffër olacağız.

4- Hâriciye Vekâletine, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine yazılmıştır. Fî 22-23 minhü

Şark Cephesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 32: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Gürcistan Hükûmetinin Türk ordusu hakkında Gürcü halkına hitaben yayımladığı bildiriye ilişkin Gürcistan Dışişleri Bakanına gönderdiği 23 Kasım 1920 tarihli Nota. Notada, TBMM Hükûmetinin iki millet arasındaki ihtilafları barışçı yollardan çözmeye arzusunda olduğu, Gürcistan Hükûmetine verdiği güvencelere rağmen Gürcistan ordusunun 8 Kasım 1920 tarihinde seferber edilmesinin Türk Hükûmetini şaşırtdığı, Kars İstasyonu'nda alınan bir telgraftan Gürcistan Hükûmetinin Türk ordusunun Gürcistan topraklarını işgal edeceği gerekçesiyle tüm halkı direnmeye çağırdığının anlaşıldığı, bu tür kışkırtmaların iki ülke arasındaki barışı tehlikeye attığı, Türkiye tarafından hiçbir kışkırtma olmamasına rağmen hükûmetin seferberlik ilanının nedenlerini belirlemekte güçlük çektiği, Türk halkının Gürcü halkının iyi komşuluk hislerine güvenebileceğini umarak iki ülke arasındaki sorunları uzlaşmacı bir anlayışla çözüme kavuşturmayı ve Gürcistan'la barış ve dostluk içinde yaşama arzusunu bir an önce çözüme ulaştırmayı teminen görüşmelere başlama önerisini yinelediği belirtilmektedir.

Angora 23/XI/1920

N. 411

Monsieur le Ministre des Affaires Etrangères
de la République Géorgienne à Tiflis

Monsieur le Ministre,

La mobilisation de l'armée Géorgienne décrétée le 8 courant alors que toutes les assurances nécessaires avaient été données à votre Gouvernement relativement à notre désir de régler pacifiquement toutes les questions pendantes entre les deux peuples et que l'échange de notes entre Angora et Erivan faisait prévoir que le conflit turco-arménien touchait à sa fin nous ont complètement surpris dans une dépêche radiographique non chiffrée captée le 22 courant par la station de Kars, votre Gouvernement parle de l'invasion prochaine du territoire géorgien par l'armée turque et lance un appel à tout le peuple pour se préparer à la résistance.

Nous croyons devoir attirer l'attention du Gouvernement Géorgien sur le danger que des excitations de ce genre font courir à la paix et nous ne pouvons découvrir les mobiles qui vous poussent à de tels agissements dont le moins qu'on puisse dire c'est qu'ils n'ont pour cause aucune provocation venant de notre part, craignant que les intrigues anglaises ne poussent votre pays à l'abîme, nous vous prions de considérer avant de prendre une résolution définitive, l'état de tous les peuples qui trompés par cette puissance ont couru étourdiment à leur perte pour le seul profit de l'impérialisme britannique; voulant toujours espérer que le peuple turc peut se fier aux sentiments de bon voisinage du peuple géorgien, nous vous répétons que notre plus vif désir est de vivre en paix et amitié avec vous et vous renouvelons nos offres d'entamer promptement des négociations en vue de régler dans l'esprit le plus conciliant toutes les questions en suspens entre nous; dans l'attente d'une réponse, je vous prie, Monsieur le Ministre d'agréer l'assurance de ma haute considération.

Ahmed Muhtar

Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères
du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de la Turquie

BELGE 33: Gürcistan Dışişleri Bakanı adına C. Sabakhtarshvili imzasıyla TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanına gönderilen 6 Aralık 1920 tarihli Nota. Notada, Gürcistan Hükûmetinin komşularıyla ilişkilerinde ve ihtilaflı meselelerin çözümünde dostluk ve iyi komşuluk ilkesini temel aldığı ve barışçı bir anlayış benimsediği, 20 Kasım 1920 tarihli Notayla Türkiye'nin müzakerelere başlama teklifinin, bahsi geçen Notada belirtilen koşullar temelinde kabul edildiğinin ve Türk tarafının bir temsilci tayin etmesinin beklendiğinin bildirildiği, ikili ilişkilerdeki sorunların bir barış antlaşmasıyla çözüme kavuşturulmasını teminen TBMM Hükûmetinin yanıtının beklendiği, bir taraftan Gürcistan'ın bulunduğu bölgede oluşan karışık durumun diğer taraftan Türk askerî birliklerinin hangi amaçla ilerlediğinin bilinmemesinin Gürcistan'ı önlemler almaya zorladığı ve seferberlik ilan ettiği, Gürcistan'ın bu suretle yalnızca sınırlarının dokunulmazlığının korunmasını amaçladığı kaydedilmektedir.

République Démocratique Georgienne
Ministère des Affaires Etrangères
6 decembre 1920
N. 10594
Tiflis

COPIE

A Monsieur le Commissaire du Peuple aux
Affaires Etrangères du Grand Assemblée Nationale de Turquie

Monsieur le Commissaire,

En réponse à votre note du 23 Novembre sous N. 411, j'ai l'honneur de vous informer que dans ma note du 20 Novembre sous N. 10045 à vous adressée, j'indiquais les vues de mon Gouvernement concernant les relations devant être entamées entre nos pays. Mon Gouvernement, se basait et se base toujours dans ses relations avec ses voisins sur les principes d'amitié et de bon voisinage et sur ceux d'élucidation de toutes les questions litigieuses dans la voie d'une entente pacifique.

Aussi dans ma note du 20 Novembre, je vous informais que mon Gouvernement acceptait votre proposition d'entamer des négociations immédiates sur la base des conditions indiquées dans la note précitée ; dans ce but je vous priais de nous indiquer vos mandataires pour ces pourparlers.

Par la présente je vous confirme encore une fois notre point de vue exposé dans ma note du 20 Novembre et j'attends votre réponse aussi vite que possible dans le but de régler nos relations réciproques par un traité de paix et d'amitié.

Quant à la mobilisation dont vous parlez dans votre note du 23 Novembre, je tiens à noter que vu la complication de la situation créée autour de notre pays, d'une part et l'ignorance du but de l'avance de vos troupes, de l'autre, mon gouvernement s'est vu forcé de prendre des mesures que prendrait en pareille occasion tout autre pays et que la mobilisation en question a le seul but de sauvegarder l'inviolabilité des frontières de la Géorgie.

Veillez agréer Monsieur le Commissaire l'assurance de ma haute considération.

Pour le Ministre des Affaires Etrangères
C. Sabakhtarichvili

Pour copie conforme (signature)

BELGE 34: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Gürcistan Hükûmetinin Gürcü halkına hitaben yayımladığı bildiri, Gürcistan'daki seferberlik, İngilizlerin Gürcistan'la anlaşarak Batum'u işgal etmek istemelerinden dolayı Sovyet Rusya'nın İngiltere'yi protesto ettiği, Ermenistan'ın 8 Kasım 1920 tarihli mütareke şartlarını yerine getirmeye başladığı, mütarekenin uygulanmasını denetlemek üzere Kurmay Yüzbaşı Hüsameddin Bey'in başkanlığındaki bir heyetin Karakilis'te bulundurulduğu, Aleksandr Hatisyan'ın başkanlığındaki Ermenistan Barış Heyetinin Gümrü'ye ulaştığı, barış görüşmelerinin yalnızca Ermenilerle yapılacağı, Gümrü'ye gelmiş olan Sovyet Rusya Temsilcisi Medivani'nin barış görüşmelerinde bulunmayacağı ve Gürcistan, Sovyet Rusya ile Azerbaycan'daki Türk esirler hususlarında TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderdiği 24 Kasım 1920 tarihli yazı.

24/11/[13]36

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Gürcistan Mümessili
Kazım Beyefendi'ye:

1- Merbût listede muharrer raporlarınızı aldık.

2- Hâriciye Vekâleti tarafından Gürcistan'a verilen Notaların hiçbirisine şimdiye kadar cevâb alınamaması ve bundan başka Gürcü Meclis-i Mü'essisânının halkına hitâben neşrettiği beyânnâmede görülen âsâr-ı tahrîk ve heyecan her sûretle mûcib-i hayret ve merâk olmaktadır.

Ezcümle millet ve ordumuzun âmâl-ı müsâlemetperverânesine rağmen 22/11/[13]36'da Tiflis Telsiz İstasyonu'nun neşriyâtından olarak alınan bir beyânnâmede Gürcü Meclis-i Mü'essisânının milletinden telefât, fedâkârlık ve para talebi ve Türk ordusunun Gürcistan'ın bütün güzel şehir ve köylerini yağma ve harâb etmek istediğinden bahseyleyişi şâyân-ı dikkat görülmüş ve bu husûsda taraf-ı âlîlerinden şifâhen de te'yîd edilmek üzere yapılacak teşebbüsâtın esâsına âid olarak Hâriciye Vekâletimizce tanzîm kılınan Fransızca Notanın bir sûreti leffen tesyâr kılınmıştır [bkz. *Belge 32*].

3- 17/11/[13]36 tarihli Moskova telsiz tebliğlerinde Moskova'da Çiçerin'in, İngilizlerin Gürcülerle uyuşarak Batum gibi bir Rus şehrini işgal etmek istediklerinden dolayı, İngiltere Hükûmetini protesto eylediği ve protestonun bir sûretinin Çiçerin tarafından Gürcistan Hükûmetine de gönderildiği zikredilmişdi. Ayrıca alınan istihbârâta nazaran Gürcülerin Batum mıntikasını takviye ettikleri öğrenilmiştir.

İngiliz-Gürcü münâsebâtına ve Gürcistan'daki seferberlik terakkiyâtıyla tahşidâta âid âcil ma'lûmâtınıza intizâr ediyoruz. Bir şey yoksa dahi her raporunuzda zikri bizim için yine fâ'idelidir.

4- Ermeniler, tamamen kabûl ettikleri 8 Teşrin-i Sâni sene [13]36 tarihli mütareke şerâ'itimiz mûcibince gösterdiğimiz hattın şarkına çekildiler. Bir iki yerde henüz mezkûr hattın dâhilinde bulunanları protesto ettik. Kezâ şerâ'itimizde talep edilen esliha, mühimmât, şimendifer malzeme-i muharrikesi ve hayvânâtı 22/11/[13]36 akşamından itibâren teslîme başladılar. 22/11/[13]36'da ilk posta olarak 10 top, 91 hayvan, 5.300 top mermisi, 1.750 aded piyâde tüfengi, 2 milyon piyâde mermisini hâvî iki Ermeni treni Gümrü'ye geldi.

İşbu teslimâtın vaktinde ifâsına şimendifer hattının harekât-ı harbiye esnâsında

tahrîb edilmiş olan aksâmının ta'mîri mâni' olmuşdu.

B) Mütâreke şerâ'itimiz vechle Erkân-ı Harb Yüzbaşı Hüsameddin Efendi riyâsetinde bir hey'eti, mütârekenâmenin demir yolu nakliyâtına ve tatbîkâtına âid mevâdını kontrol etmek üzere Karakilis'de bulunduruyoruz. Bu hey'et vâsıtasıyla ve bir kurye ile raporlarınızın bize sür'at-i îsâli mümkündür.

Mezkûr hey'etimizden işbu muharrerâtı getiren kurye ile Gürcistan vaz'iyet-i siyâsiye ve askeriyesi hakkında en son ma'lûmâtın gönderilmesini ricâ ederiz.

5- 24/11/[13]36 sabahı Medivani ile Rubini[?] isimlerinde iki yoldaş ve Aleksandr Hatisyan riyâsetindeki on altı kişilik Ermeni Hey'et-i Murahhasası Gümrü'ye vâsıl oldu. Mütâreke şerâ'itinin tamamen îfâ ve ikmâli hâlinde 25/11/[13]36 sabahı müzâkerât-ı sulhiye başlayacaktır. Rusların on iki kişilik ma'iyeti Karakilise'de imiş, onlar da geleceklendir.

B) Ermenilerle icrâ edilecek müzâkerât-ı sulhiyede, kendi arzularıyla Gümrü'ye gelmiş olan, Medivani ve arkadaşı bulunmayacaktır. Sulh müzâkerâtı doğrudan doğruya Ermenilerle aramızda olacaktır.

6- Rusya ve Azerbaycan'daki üserâmızın memleketimize sür'at-i naklini te'mîn için gayr-i resmî olarak Batum'da müteka'id Binbaşı Yakub ve Abaşidze Fazlı Beyler ve Tuapse'de de Şehbender Sabri Bey'e ta'limât ve sevkîyâta sarf edilmek üzere bir mikdâr para verilmiştir.

Gürcistan'daki üserâmızın bir an evvel memleketimize nakli hakkında teşebbüsât-ı lâzîmede bulunmanızı ricâ ederiz.

7- Bakü'de mümessilimiz olan Memduh Şevket Beyefendi'den şimdiye kadar hiçbir ma'lûmât alamadık. Mîr-i mûmâ-ileyhin ve Bakü'ye geleceği haber alınmış olan Kâ'immakâm Seyfi Bey'in raporlarının mümkünse vesâlet-i aliyeleriyle bize îsâlinin, bilhâssa Bakü'deki üserânın sevkîyâtı hakkındaki ma'lûmâtın da alınarak iş'ârı ve bu husûsdaki teşebbüsâtına germî vermesinin kendisine teblîği mütemennâdır. Seyfi Bey'in â'ilesi Trabzon'a gelmiştir. Kışı orada geçireceklerdir.

8- Bolşeviklerle İngilizler arasında Londra'da akdi haber alınan mu'âhedenin bir sûreti melfûddur. Derece-i mevsûkiyeti hakkında bilcümle vesâ'it ile ma'lûmât alınmış ve keyfiyetden Moskova'da Bekir Sami Bey'in de haberdâr buyurulması matlûbdur efendim.

Şark Cebhesi Kumandanı
Ferîk Kazım Karabekir

1- Birinci maddesi Gürcistan seferberliği hakkında Ahışa'da alınan ma'lûmâtı ve son on ikinci maddesi Büyük İzzet Paşa'nın Batum'a çıktığına dâir olan istihbârâtı havî 11/11/[13]36 tarihli rapor.

2- Hatisyan ile 18 Teşrîn-i Sâni'deki mülâkâta âid şifre.

3- Azerbaycan Hâriciye Komiseriyle son mülâkâta dâir 18 Teşrîn-i Sâni [1]920 tarihli ve 31 numarolu.

4- Tiflis'de Bolşeviklerin nâşir-i efkârı olan gazetenin 17/11 tarihli nüshasındaki ma'lûmâta dâir 18/11/[1]920 tarih ve 33 numarolu şifre.

5- Azerbaycan Hâriciye Nâzırı Mirza Davud Hüseyinof ve Behbud Bey Şahtahtinski, Medivani ile mülâkâtlara dâir olan ve nihâyeti "âzâde değildirlen" kelimeleriyle biten şifre.

BELGE 35: Gürcistan Dışişleri Bakanlığı tarafından Fransızca ve Gürcüce olarak düzenlenen, TBMM Hükûmeti Tam Yetkili Temsilcisi olarak Gürcistan Hükûmeti nezdine atanan Kazım Bey'in şahsi, konut, haberleşme dokunulmazlığının yanısıra yabancı devletlerin temsilcilerine verilen diğer dokunulmazlıklara sahip olduğunu gösteren 25 Kasım 1920 tarihli belge.

REPUBLIQUE DEMOCRATIQUE
G E O R G I E N N E

—
MINISTRE
DES AFFAIRES ETRANGERES

" 25 " Novembre 1920

Nº 10296

T I F L I S

C E R T I F I C A T

Le porteur du présent Monsieur K I A Z -
I M - B E Y Représentant Plenipotentiaire du
Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale
de Turquie auprès du Gouvernement de la Ré -
publique Géorgienne, jouit de l'inviolabilité
de la personne, du domicile, de la correspon -
dance et autres privilèges octroyés aux Re -
présentants des Gouvernements étrangers.

En foi de quoi ce certificat lui est dé -
livré avec signatures conformes et apposi -
tion du sceau.

Pm

LE MINISTRE DES AFFAIRES ETRANGERES

LE DIRECTEUR DE LA CHANCELLERIE

L. Sabakhtvichidze
H. Akhmetov

[Dokunulmazlık belgesinin Gürcüce aslıdır.]

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE
GÉORGIENNE.

მ ი თ წ მ თ ბ ა

MINISTRE
DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES.

25 ნოემბერი 1920 წ.

N° 10296 1336

Tiflis.

წარმომდგენი ამისა, სრულუფლებიანი წარმომადგენელი თსმადგენის დიდი ერთგული კრების. მთავრობის ბ-ნი კომისი-ბი ალტურვილია პირთვინის, ბინის და კორესპონდენციის ხელუ-ღებულის უფლებით და სხვა უპირატესობით, წმინდის მინიჭებული აქვთ უცხო სახელმწიფოთა წარმომადგენლებს.

დასადასტურებლად ამისა გძღვა ეს მთწ-მთა სათანადო ხელმწიფროთ და საუწყებო ბჭ-დის დასმით.

გარეწე საქმეთა მინის ბი

Handwritten signature: Levan J. ...

Large handwritten signature or stamp at the bottom of the document.

BELGE 36: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Türkiye ile Gürcistan arasında belirlenecek sınıra, Batum'un idare şekline ve Acara'ya içine alacak ortak yönetim bölgesinin sınırlarına ilişkin görüşlerini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 5 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

143

Sivas

Hâriciye Vekâletine

Kars Mevki'-i Müstahkeminin ve aynı zamanda Oltu ile irtibâtın setr ve te'mîni için Ardahan'ın ehemmiyet-i askeriyesi pek büyüktür. Böyle bir mevki'in lâzımı kadar mıntıka-i arâziye mâlik olması lüzûmuna göre Gürcülerle hudûdumuzun birinci maddedeki tarzda talep edilmesi muvâfıktır. [1. Madde] 1/400.000 mikyâsında Türkçe haritaya nazaran Ermeni hudûdunun nihâyet bulduğu Büyük Akbaba Dağı'ndan sonra Akdivan, Ahılkelek hudûdlarını ta'kîb ile yani Kuli[?] Dağı, Şarkî Kazulya[?] Dağı, Hanmi[?] Dağı ve buradan itibâren Batum sancağı hudûdunu ta'kîb ederek Samenam[?] Dağı'nın şimâlinden işbu hudûddan ayrılıb hudûdun taktîben altı [*deşifre edilememiş*] şimâlinden geçen ve Borçka kasabasını bize terk eden hatt-ı bâlâyı ta'kîb ederek Çat Dağı'nda eski hudûdumuza mülâkî olur.

2. Madde- İşbu hudûddan daha fazlası[nı] talep muvâfık değildir. Gerçi Ahışa kazâsının yalnız merkezinde Ermeniler kesîr ve etrafındaki köylerin yüzde seksen doksan nisbetindeki ahâlisi İslâm ise de Gürcülerle doğrudan doğruya temâsın hâsıl edeceği bir [*deşifre edilememiş*] Gürcistan'a mevcûdiyet veremeyeceği gibi bizim için de emniyetli bir şey olamaz. Ahılkelek mıntıkasına gelince bu havâlinin ekseriyeti[ni] Ermeniler teşkil eder. Ermenistan'ın Karadeniz'de bir mahredden istifâde arzusunu Batum'a tavsiye etmek ve bu sebeble bu yolun güzergâhında bulunan Ahılkelek mıntikasını Ermenistan hudûdumuzun hâricinde bırakmak muvâfık olur. Muhîti kâmilen İslâm olmak ile beraber Batum muhtelif esbâb ile üzerinde Türkiye, Gürcistan ve Rusya tarafından hukûk iddi'â ve arzu izhâr olunmuş olan bir limandır. Batum ve civârında bizim ve Kafkas hükûmetlerinin mümessillerinden mürekkeb bir komisyon taht-ı idâresinde İtilâf hükûmetlerinin Sevr Mu'âhedenâmesi'nde Boğazlar mıntikasına mahsûs ve müstakil olarak teşkil ettikleri idâre-i müşterekeye müşâbih bir tarz-ı idârenin te'sîs ve kabûlü dâimâ münâza'un-fih kalmış olan mezkûr mıntıkanın muhâfaza-i emniyet ve bî- tarafisi ve mahallî sekene-i İslâmiyesinin istiklâl-i âfisi için muvâfık bir tarz-ı hal görülmektedir. Bu sûretle Türkiye ve Gürcistan ve Ermenistan hudûdları arasında kalacak olan mezkûr mıntıka sekencesinin kâmilen İslâm olması itibâriyle dolayısıyla bizim nüfûz ve himâyemize girmiş sayılır. İşbu mıntıka için kabûl edilecek şekl-i idârenin ta'yîni Sevr Mu'âhedenâmesi'nin üçüncü ahkâm-ı siyâsiye kısmı mevâdında esâsât-ı lâzime mevcûd bulunmaktadır. Batum'a vukû' bulacak herhangi bir ta'arruzun komisyonda mümessilleri bulunan Kafkas hükûmetleri tarafından müştereken müdâfa'a olunacağı da mezkûr mevâd arasına kaydolunmalıdır. Ayrıca Bakû-Tiflis-Batum ve Tiflis-Gümrü ve imtidâdî şimendifer hattından istifâdemiz husûsu da mu'âhede mevâdı miyânına dercedilmek lâzımdır. Acara'ya ihtivâ eden müşterek idâre mıntikasının hudûdu ber-vech-i âfîdir. Şimâlen Karadeniz sâhilinde [*deşifre edilememiş*] iki kilometre cenûbundan itibâren Batum'un şimâl hudûdu, şarken Ahışa ve kısmen Ardahan kazâları hudûdları, cenûben Artvin kazâsı hudûduyla yeni teşkil edilen Türkiye hudûdları olmalıdır. Fî 5/12/[13]36

Şark Cephesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 37: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Gürcistan ile Sovyet Rusya arasında 7 Mayıs 1920 tarihinde imzalanan antlaşma metninin temin edilerek gönderilmesi ve Manchester Guardian gazetesinin Kafkas Muhabiriyle yapılan mülakat hakkında TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderdiği 6 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, muhabirin sözkonusu mülakattaki ifadelerinin Türkiye aleyhinde propagandaya dayanak oluşturabileceği belirtilerek İngiltere'nin Türkiye aleyhinde izlediği siyaset çerçevesinde mülakatın yalanlanması, Gürcistan'a ulaşan Türk esirlerin Türkiye'ye gelmelerine Gürcistan Hükûmeti tarafından izin verilmemesinden duyulan rahatsızlığın bildirilmesi, Gürcistan Hükûmetiyle barış görüşmeleri başlamak üzere olduğundan ve Tiflis'te bir Türk temsilci bulunduğundan iki ülke arasında telgraf haberleşmesinin tesis edilmesine çalışılması istenmektedir.

Tiflis Mümessili Kazım Bey'e

Madde 1- Gürcistan Hükûmetinin 3/12/[13]36'da ahz olunan 20/11/[13]36 tarihli Notasında [bkz. Belge 23] 7/5/[1]920 tarihinde Rusya ile akdetmiş olduğu mu'âhedenin kendisine verdiği hudûdlar dâhilinde kalmak üzere bizimle müzâkerât-ı sulhiyeye girişmeye âmâde olduğunu bildirmektedir.

Bu bâbda hükûmet-i müşârün-ileyhâya bir cevâb vermeden evvel bahsolunan mu'âhedenin metn-i resmîsine destres olub onu tedkik etmek mecbûriyeti derkâr olduğundan işbu metnin Tiflis'de Hâriciye Nezâretinden resmen talep olunub derhâl telgrafla Ankara'ya îsâli ve bir sûretinin dahi posta ile gönderilmesi mercûdur efendim.

Madde 2- [2621] /11/[13]36 tarihli tele [bkz. Belge 29] cevâbdır:

Mançıstır Gardiyan gazetesinin Kafkas muhbiri ile olan mülâkâtınız hakkındaki rapor henüz vâsil olmamıştır. Ma'amâfih bu mülâkâtda Irak ve Filistin'in bize i'âdesi gibi mevâdın mevzû' bahis olmuş olması bizi korkutmuştur.

El-yevm İngilizlerin aleyhimizde ta'kîb etmekde oldukları gâyelerin başlıcaları şunlardır:

Evvelen: Ruslarla aramızı bozmak, hiç olmaz ise tarafeyni yekdiğerinden şübheye düşürmek ve imkân bulunduğu takdirde aramızda bir Gence vak'ası ihdâs etmek.

Sâniyen: Da'vâmızı cihân efkâr-ı umûmiyesi muvâcehesinden tağlît edib çürütmek.

Ruslarla bizi yekdiğerimizden şübheye düşürmek husûsunda kısmen muvaffak olmuşlardır. Azerbaycan ve Bakü hakkında Moskova telsizinin ma'lûmunuz olmak lâzım gelen neşriyâtı buna delildir. Stark'ın ve onunla temâsda bulunanların gûyâ İngiliz, Türk ve Ruslar arasında akdolunacak konferans hakkındaki beyânât ve işâ'âtı ve Mançıstır Gardiyan muhbirinin kim bilir ne sûretle tahrif ve mübâlağa ederek neşredeceği mülâkâtınız bu bâbda kullanılan ve kullanılacak olan en mü'essir vesâ'it cümlesindedir. İşbu gazete sâbık Başvekîl Askıvit [Asquith] ve onun etrafında toplanıb Askıvit liberalleri nâmını alan fırkanın nâşir-i efkârı ve Loyd Corc'un el-yevm ta'kîb etmekde olduğu müfrit emperyalist siyâsetinin aleyhdârıdır. Düşmanlarını faka bastırmak için bu kabîl

muhâliflerin istihdâmı İngiliz siyâset-i hâriciyesinin an'anât-ı kadîmesindedir. Bunlar düşmanlar nezdinde İngiliz siyâset-i hâriciyesini zem ve düşmanın arzularına mülâyim görünerek ondan sır kapmak veyahud onunla görüşdükdü sonra onun ağzından duymuş olduğunu iddi'â ederek havâdis uydurub onu cihân efkâr-ı umûmiyesinde lekelemek husûsunda kullanılmaktadır. Bu sûretle hareket etmekteki fâ'ide pek âşikârdır. Zîrâ hükûmetin muhâlifi diye tanınmış birisi zâhiren onun siyâseti lehine olmamakla beraber düşmanları aleyhine kuvvetli ve müdellel bir sûretde neşriyâtda bulunduğu takdîrde işbu neşriyâtın te'siri pek fazladır.

Sırf hakk-ı hayâtını müdâfa'a ile meşgûl olan milletimizin mukâvemeti uzadıkça İngiltere ve bütün dünyada hakkımızda yeni bir fikir hâsıl olmakda ve 'Türkleri mademki kolaylıkla ezemiyoruz artık bunlara yaşamak hakkını vermek lâzımdır, bunlara karşı idâme ettirilen harbin masârif ve mezâhimi ta'kîb edilen gâye ile mütenâsib değildir' diyenlerin adedi çoğalmakta ve en müfrit emperyalist olan İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Kurzon'un mevki'i sarsılmaktadır. Hâlbuki Mançıştır Gardiyan gibi mûmâ-ileyhin muhâlifi olan bir gazete 'Türkler Irak ve Filistin'i yeniden fethetmek istiyor, onlar gözü doymaz emperyalistdirler' kabîlinden neşriyâtda bulunur ve bunu bizim resmî mümessillerimizden birinin beyânâtı üzerine yazdığını ilâve ederse bu söz hakîkaten tarafımızdan sarf edilmemiş bile olsa Avrupa ve Amerika'da aleyhimizdeki cereyânlar takviye ve lehimizdekiler de za'afa ducâr edilmiş olacağı gibi gizliden gizliye Ruslara bize Irak ve Filistin'in va'ad edilmesine mukâbil İngiliz dâire-i ittifâkına gireceğimiz zannı telkîn olunur.

Binâenaleyh işbu telgrafın vürûdunda derhâl mahallî matbû'âtda İ'tilâf Devletlerinden birine mensûb hiçbir gazeteci ile mülâkât etmediğiniz ve tasnî' olunduğunu haber aldığınız bazı havâdisler üzerine böyle bir tekzîb neşrine mecbûr olduğunuza dâir bir fikra dercettirilmesi elzemdir.

Madde 3- Üçüncü Fırka Kumandanlığından 1/12/[13]36 tarihiyle alınan bir telgrafnâmede [*buraya alınmamıştır*] Batum'da ictimâ'a da'vet edilen yerli İslâm hey'eti ile Gürcüler arasında cereyân eden müzâkerede Gürcülerin İslâmlara hitâben 'Siz Pâdişâhınızı tanıyor musunuz, Pâdişâhınıza itâ'at ediyor musunuz? Mademki Pâdişâh'a mutî'siniz şu hâlde Mustafa Kemal Paşa'nın emirlerine i'timâd etmeyiniz, dinlemeyiniz. Gürcü Hükûmeti de Pâdişâh'la beraberdir. Mustafa Kemal Paşa hükûmete isyân ederek başına birçok çeteler ve eşkiyâları toplamıştır. Kuvvetleri de bundan ibârettir' tarzında beyânâtta buldukları Hopa'ya gelen bir yolcunun beyânâtına atfen iş'âr kılınmaktadır. Bu bâbda tahkîkât-ı serî'a icrâsıyla eğer hakîkaten bu kabîl beyânât resmî bir makâmdan sudûr etmiş ise umûr-ı dâhiliyemize müdâhale ve Büyük Millet Meclisi Hükûmetini tahkîr demek olan böyle bir hareketden dolayı Tiflis Hükûmetinden îzâhât talebi ve eğer bu beyânât gayr-ı resmî ve gayr-ı mes'ûl kimseler tarafından vukû' bulmuş ise memleketeynin hüsn-i münâsebâtını muhil olan bu tarzdaki beyânâtın ileride men'i lüzûmunun Gürcistan Hâriciye Nezâretine ihtârı.

Madde 4- Gürcistan'ın Azerbaycan vesâir yerlerden avdet eden üserâmızı memleketimize gelmekden men' etmesi bizi fevkalâde rencîde etmektedir, el-ân

hâl-i harbde bulunduğumuz İngiltere bile bunların kısm-ı a'zamını salıvermiş iken sırf İngilizlere yaranmak maksadıyla Gürcistan'ın her türlü kavâ'id-i insâniye ve medeniyeye muhâlif olarak bu tarzda hareket etmesine uzun müddet tahammül edemeyeceğimizin Tiflis Hükûmetine tefhîmi.

Madde 5- Gürcü Hükûmetiyle mükâlemât-ı sulhiyenin başlamak üzere olduğu ve Tiflis'de bir mümessilimiz bulunduğu şu sırada memleketeyn arasında telgraf muhâberâtına müsâ'ade edilmemesinin ne kadar bî-ma'nâ olduğunun hükûmete bi'l-îzâh Kars'la Tiflis arasında telgraf muhâberâtının te'sisine çalışılması mercûdur efendim. Fî 6 Kânûn-ı Evvel sene [13]36

Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtar

BELGE 38: TBMM Hükûmeti ile Gürcistan Hükûmeti arasında imzalanacak barış ve dostluk antlaşmasıyla ilgili müzakereleri yürütmek ve sözkonusu antlaşmayı imzalamak üzere Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'in temsilci olarak görevlendirildiğine dair 13 Aralık 1920 tarihli yetki belgesi.

570

Youssouf Kémal Bey, Commissaire du Peuple aux Affaires Economiques du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie, a été désigné comme délégué pour négocier un traité de paix et d'amitié entre le Gouvernement de la République Démocratique de Géorgie et le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie.

Il a pleins pouvoirs pour négocier et signer ad-référendum ce traité.

Fait à Angora, le 13 Décembre 1920,

Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères.

BELGE 39: TBMM Hükûmeti ile Gürcistan Hükûmeti arasında imzalanacak barış ve dostluk antlaşmasıyla ilgili müzakereleri yürütmek ve sözkonusu antlaşmayı imzalamak üzere Millî Eğitim Bakanı Rıza Nur Bey'in temsilci olarak görevlendirildiğine dair 13 Aralık 1920 tarihli yetki belgesi.

571

Rıza Nour Bey, Commissaire du Peuple à l'Instruction Publique du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie, a été désigné comme délégué pour négocier un traité de paix et d'amitié entre le Gouvernement de la République Démocratique de Géorgie et le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie.

Il a pleins pouvoirs pour négocier et signer ad-référendum ce traité.

Fait à Angora, le 13 Décembre 1920

Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères.

BELGE 40: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Sovyet Rusya ile Gürcistan arasında savaş çıkması durumunda alınmasının uygun olacağını düşündüğü askerî düzenlemelere ilişkin değerlendirme ve açıklamalarını TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına gönderdiği 11 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Sûret

11/12/[13]36

Erkân-ı Harbîye-i Umûmiye Riyâsetine

1- Ruslarla Gürcüler arasında muhârebe olduğu tahakkuk eder ve ciddi bir şekil alırsa bizim için de vaz'iyet ve fırsatdan istifâde etmek icâb edecektir. Böyle bir hâlde doğrudan doğruya muhârebeye iştirâk ve Kırmızılardan arzusuna göre hareket ederek istirahat muhtâc olan kıta'âtımızı çok yormamak ve fazla fedâkârlığa ma'rûz kalmamak için mecbûriyet-i kat'îye olmadıkça Gürcülere karşı i'lân-ı harb etmemek, siyâsî teşebbüsler ve emr-i vâki'lerle menâfi' te'minine çalışmak ve aynı zamanda Ruslara da mu'âvenet etmiş olmak için şu sûretle hareket etmek muvâfık olacağını düşünüyorum.

A- Şahtahtı müfrezemizi Şahtahtı mıntıkasında bırakmak, On Birinci Fırka'nın diğer kıta'âtını Iğdır, Kulp ve Kağızman mıntıkasında bulundurmak ve bu firkadan bir tabur kadar bir kuvveti Makû'ye göndererek burayı te'sir ve nüfûzumuz altında bulundurmak ve bu sûretle Nahçıvan mıntıkasındaki Kırmızı livanın Makû'yü işgâl etmek ve orada Refkom yetiştirmek? husûsundaki arzusuna mâni' olmak.

B- Şark'a karşı setr ve tarassud vazîfesini görmek üzere 12. Fırka kısm-ı küllisini Gümrü ve şimalinde, bir alay kadar kuvveti Kızılcakçak, Paldır[?] ve Van mıntıkasında bırakmak.

C- 9. Fırka ile Ahılkelek'i işgâl etmek. Bu sûretle burasını hem hallolunacak mes'ele için rehîn olarak elimizde bulundurmak hem de Gürcüleri tehdîd ve Tiflis'e karşı yürüyecek Kırmızı Ordu'yu bu cihetden te'mîn sûretiyle Kırmızılara fi'ilen mu'âvenetde bulunmak.

D- Sekizinci Alayı bir bölük süvârî ve bir batarya topçu ile takviye ederek Ardahan'ı işgâl etmek.

E- Rize ve Trabzon mıntıkasındaki 3. Fırka kıta'âtını bidâyetde vaz'iyet-i hâliyesinde bırakmak.

F- Akbaba, Zaruşad, Çıldır mıntıklarından teşkîl edilmiş, taht-ı emrimize girmiş olan ve Laz milisi kıta'âtını az kuvvetde muvazzaf piyâde, icâb ederse topçu kuvvetiyle takviye ederek Revendi[?] mıntıklarına göndermek ve Artvin'de bu tarzda teşkîl edilecek milis ve bir kısım muvazzaf kıta'âtlarla işgâlimiz altında bulundurmak.

J- İşgâl ettiğimiz mıntıkların silâh kuvvetinden, vesâ'it-i muhârebesinden istifâde ederek kuvvet ve kabiliyet-i harbîyemizi takviye ve tezyîd etmek ve bu sûretle Ahılkelek mıntıkasını 5/12/[13]36 tarihli şifre ile arz ettiğim vechle [bkz. Belge 36] Gürcistan'la tahdîd etmek istediğimiz hudûda kadar olan arâziyi oldukça kuvvetli bir sûretde işgâl-i askeriyemiz altında tutmak.

2- Bu tarz hareketle Ermenilerle yaptığımız muhârebede Kırmızılarla Gürcülerin bize karşı ta'kîb etmiş oldukları hatt-ı harekete mümâsil bir hareket ta'kîb etmiş olacağız. Gürcülerle münâsebât-ı dostânemize devâm ederek kendilerine işğâl mecbûriyetinde kaldığımız bir hudûd göstermek, kâğıd üzerinde ve ahden bir şeye bağlanmamak, Ruslara karşı da müttefik bir ordu sıfatıyla kendilerine mümkün olan mu'âveneti yaptığımızı anlatmak. Bu hatt-ı hareket [için] Rusların bizimle daha evvel anlaş[ma]mak ve mütâreke esâslarını kararlaşdırmak ve belki de bir mu'âhede akdetmek lâzım gelecektir. Bu takdîrde dahi balâda arz ettiğim hareket ve mu'âvenetden fazla bir ta'ahhüd altına girmekliğimiz muvâfik olamayacağı mütala'asındayım.

3- Bu bâbdaki emir ve mütâla'a-i alileriyle hükûmetimizin nokta-i nazarının iş'âr buyurulmasını istihâm ederim.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 41: TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanı Vekili Fevzi Paşa'nın, Sovyet Rusya ile Gürcistan arasında savaş çıkması durumunda alınacak önlemlere, izlenecek siyasete ve Türkiye-Gürcistan sınırına ilişkin Bakanlar Kurulu Kararını Doğu Cephesi Komutanlığına ilettiği 14 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

(Hey'et-i Vekîle Kararı)
Şifre

Sûret

Ankara
14/12/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığına

C. 11/12/[13]36 tarihli şifre.

1/420.000 mikyâslı Rusça ve 1/400.000 mikyâslı Türkçe haritalara nazaran

1- Ruslarla Gürcüler arasında muhârebenin tahakkuku hâlinde Gürcüler aleyhine bilfi'îl muhârebeye iştirâk etmeyerek siyâsî teşebbüsât ve emr-i vâki'lerle menâfi' te'mînine çalışılması husûsunda zât-ı devletleriyle hemfikiriz. Yalnız kıta'âtımızı arzumuz hilâfında fazla fedâkârlıklara ma'rûz bırakmamak ve imkân derecesinde uzun müddet serbestimizi muhâfaza etmek için bidâyetde Gürcülere karşı tıpkı Ermeni harekâtının devâmı esnâsında Rusların Ermenilere ve Gürcülerin bize karşı almış oldukları vaz'iyete müşâbih ve nisbeten emniyet-bahş bir vaz'iyet almakla iktifâ etmek, ba'dehû harekâtın bir derece inkişâfından ve belli başlı Gürcü kuvvâsının Kızıl Ordu karşısına toplanarak mağlûbiyeti anlaşıldıktan sonra işğâl etmek istediğimiz mıntika hakkında Gürcistan Hükûmetine bir Nota vermek ve aynı zamanda mezkûr mıntıkayı bilfi'îl işğâl etmek daha muvâfıktır. Böyle bir vaz'iyetin hudûsunda işğâl olunacak sâhaya gelince taraf-ı devletlerinden [65]/12/[13]36 tarihli şifre [bkz. Belge 36] ile teklif edilen şekil muvâfıktır. Yalnız Gürcistan'la aramızdaki hudûd Ardahan ile Ahılkelek arasındaki vilâyet hudûdunu tamamıyla ta'kîb etmeyib Hozapın Gölü şarkında Taştepe Dağı ile Azmana ve Hootski [Hertvisi] köylerini bizde bırakacak sûretde tashih edilmeli. Kezâ Batum müşterek idâresiyle aramızdaki hudûd da Goma Dağı cenûbuna kadar Batum sancağının

şark ve cenûb hudûdunu ta'kîb ve burada mezkûr hudûddan ayrılarak tamamen garba doğru hatt-ı bâlâyı ta'kîb ile Ahışha-Batum ve Artvin-Batum şoselerinin birleştiği mahal garbında Çoruh Nehri'ne mülâkî ve buradan denize kadar mümkün olursa Çoruh boyunca imtidâd etmelidir. Aksi hâlde bu noktada cenûba kıvrılarak hatt-ı bâlâyı ta'kîben Kanlıdere Karakolu ile Üç Kardeş [Üçkardeş] arasında denize mülâkî olmalıdır.

2- Gürcüler aleyhine bilfi'il harekâta iştirâk için Rus Sovyet Cumhuriyeti'yle bir ittifâk akdi mevzû bahis olur ve böyle bir ittifâk akdini menfa'atimize muvâfık

bulursak o zaman Batum idâre-i müşterekesini mevzû bahis etmeyerek Batum sancağını kâmilen ve Ahışha'nın da İslâm ekseriyetiyle meskûn aksâmını bizde bırakacak sûrette bir hudûd elde etmeye çalışmalıyız.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'isi Vekîli
Fevzi

Mustafa Kemal

Fevzi

İsmail Fazıl

Ahmed Muhtar

Ferid

Fehmi

Mahmud Celal

Yakub Adnan

BELGE 42: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e iletilmesini teminen gönderilen şifre telgrafta, TBMM temsilcilerinin Gürcistan'la da barış anlaşması yapmaya yetkili olduklarının belirtildiği, ancak Türkiye ile Gürcistan arasında savaş durumu olmadığından "akd-i sulh" terimi yerine "akd-i itilaf" teriminin kullanılmasının daha uygun olacağı hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 20-21 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Makina başında
Aded 4004

Kars
20-21/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

19/12/[13]36 tarih ve 61427/656 numarolu şifre ile Tiflis'de Kazım Bey'e tebliği iş'âr buyurulan Rus-Gürcü Mu'âhedenâmesi'nin tesrî-i irsâline dâir şifrenin nihâyetinde murahaslarımızın Gürcistan'la dahi akd-i sulhe salahiyetdâr olduklarından bahis buyuruluyor.

Gürcistan'la aramızda hâl-i harb tahaddüs etmemiş olduğuna nazaran mezkûr akd-i sulh ta'bîri yerine akd-i itilâf olsa daha münâsib bir ta'bîr isti'mâli daha muvâfık gibi mütâla'a kılınarak arz ve iş'âr-ı devletlerine intizâren mezkûr şifrenin Kazım Bey'e tebliği te'cîl edilmiştir.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 43: *TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e iletilmesini teminen gönderilen şifre telgraftaki "akd-i sulh" teriminin Gürcistan'ın TBMM Hükûmetine gönderdiği ilk Notasında yer aldığına, ayrıca Misak-ı Millî sınırları içinde bulunan bir halkın iki defa verdiği oyla Türkiye'ye geri verilmesi teyit edilen iki Türk sancağını Haziran 1920'de işgal eden bir hükûmetle TBMM Hükûmeti arasındaki mevcut durumun hukuken savaş durumundan ve yapılacak müzakerelerin barış görüşmelerinden başka bir şey olmadığına dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 21 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.*

Hâriciye Vekâleti
1195/691

20-21/12/[13]36 tarihli telgrafnâme-i cevâbilerinde şifremizde bahis buyurulan akd-i sulh ta'bîri Gürcistan'ın icrâ-yı müzâkerât teklîfini hâvî ilk gönderdiği Notada aynen mevcûd olduğu cihetle doğrudur. Husûsiyle Misâk-ı Millî'de tesbît edilmiş hudûd dâhilinde bulunan bir ahâlînin iki defa verdikleri ârâ ile de ana vatana rücû'u te'yîd edilmiş olan iki sancağımızı geçen haziranda müsellahan işgal eden bir hükûmetle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti arasında mevcûd hâle hukuken hâl-i harbden başka bir vasıf izâfesi mümkün olamayacağından böyle bir hâli izâleye ma'tûf müzâkerâtın müzâkerât-ı sulh[iy]eden başka bir şey olamayacağı bedihîdir efendim. Fî 21 Kânûn-ı Evvel sene [13]36

BELGE 44: *TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Gürcistan Hükûmeti tarafından TBMM Hükûmeti nezdine tayin edilen temsilci heyetin Samsun'a çıkabileceği ve TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'in Tiflis'e kabulünden sonra Gürcistan temsilcisinin de Ankara'ya memnuniyetle kabul edileceğinin Tiflis Hükûmetine bildirilmesine ilişkin talimatı TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderdiği 20 Aralık 1920 tarihli telgraf.*

Telsiz telgraf

Kars
20/12/[1920]

Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Gürcistan Mümessili Kazım Beyefendi'ye

1- Gürcü Hükûmeti tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti nezdine ta'yîn olunan hey'et-i mümessilenin Samsun'a çıkabileceğinin ve mümessilimiz Kazım Bey'in Tiflis'e kabûlünden sonra Gürcistan Mümessilinin de Ankara'ya memnuniyetle kabûlünün gayet tabî'î olacağıın Tiflis Hükûmetine iş'arı mercûdur.

Ahmed Muhtar

[Derkenar] *İcâbî ifâ ve kendilerine tebliğ olunmuştur. Hey'et-i mümessilenin kaç kişi ile ve ne gibi vesâ'it ile gideceği bugün tensib edildikten sonra Ankara'ya ve Kazım Paşa Hazretlerine yazılacaktır. 25/12/1920*

Kazım

BELGE 45: Gürcistan Dışişleri Bakanlığında, Ankara'ya gönderilecek Temsilcilik Heyeti hakkında TBMM Hükûmeti Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e gönderilen 25 Aralık 1920 tarihli Nota. Notada, Gürcistan'ın Ankara'ya Tam Yetkili Temsilci olarak atadığı Simon Medivani başta olmak üzere heyettekilerin isim ve ünvanları yer almaktadır.

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE
GÉORGIENNE.

MINISTRE
DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES

25 décembre 1920

N° 11266

Tiflis.

Le Ministère des Affaires Etrangères a l'honneur de Vous présenter ci-après la liste des personnes de la Représentation Plénipotentiaire Géorgienne qui se rend auprès du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie à Angora :

M.M. I. Simeon Mdivani ,Vice-Président de l'Assemblée Constituante, Représentant Plénipotentiaire

2. Aristote Tchoumbadze, gerant des Affaires de la Représentation Plénipotentiaire .

3. General Alexandre Eristavi, Attache militaire de la Représentation .

4. Zia Bey Abachidze, Vice-Président de la Municipalité de Batoum, Conseiller de la Représentation .

5. Milton Kartsivadze, Attaché à la Représentation

6. Lieutenant David Emeukhvari, officier d'ordonnance du Représentant Plénipotentiaire

7. Lieutenant Dimitri Chalikhachvili, officier d'ordonnance du Représentant Plénipotentiaire et

8. (deux soldats)

SON EXCELLENCE
KIAZIM-BEY REPRÉSENTANT
DIPLOMATIQUE
DU GOUVERNEMENT DE LA
GRANDE ASSEMBLÉE NATIONALE
DE TURQUIE A
ANGORA

DIRECTEUR

Handwritten notes and signatures in Turkish at the bottom of the document, including the name "Kazım Bey" and other illegible text.

IV. BÖLÜM

AZERBAYCAN İLE İLİŞKİLER

BELGE 1: Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin son Hükûmet Başkanı Nesip Yusufbeyli'nin Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 10 Nisan 1920 tarihli mektup. Mektupta, Azerbaycan Hükûmeti ile halkının, büyük kardeşleri olan Osmanlı Türklerinin uğradığı felaketleri pek yakından hissettiği, Türkiye'de hayat normale dönmedikçe Azerbaycan Türklüğünün rahat nefes alamayacağı, Türkiye olmaksızın Azerbaycan'ın bağımsızlığının sönük olacağını Azerbaycan Hükûmetinin anladığı, bu nedenle, Azerbaycan'ın bağımsızlığıyla Türkiye'nin millî hakimiyetinin Azeriler için aynı anlama geldiği, Türk dünyasını ve İslamiyeti yine Türk'ün kendi kuvvet ve kararlılığının kurtarabileceği vurgulanmaktadır.

Huzûra

Muhterem Paşa Hazretleri,

İçerisinde bulunduğumuz dünya işleri zât-ı âlînizle muntazaman muhâbeye büyük bir engel teşkil etdiğinden bura ahvâlinde ma'lûmât vermek güç oluyor. Gayr-ı mes'ûl adamların verdikleri ma'lûmâta ise hükûmetin ne nazarla bakacağı zât-ı âlînizce de ma'lûm olduğundan burasının hâlini zât-ı âlînize arz ile buraya da doğru bir ma'lûmât yetirmek için tarafımızdan bu defa [*boş bırakılmış*] vekîlimiz sıfatıyla huzûrunuza gönderildi. Müşâretin-ileyhe kavî bir i'timâdımız vardır.

Îzâhâta ihtiyâc yokdur ki Azerbaycan halkı ile Azerbaycan Hükûmeti eli yüreğinin üstünde büyük kardeşleri bulunan Osmanlı Türklerinin başına gelen felâketleri pek yakından hissediyor. Türkiye'de hayât yoluna girmedikçe Azerbaycan Türklüğü geniş nefes alamayacaktır. Türk izzet-i nefesine dokunabilecek her bir istilâ ve her bir harekete i'timâd buyurunuz ki Azeri kardeşleriniz Osmanlılardan ziyâde müte'essir oluyor ve bu te'essürâtını yeri geldikçe bütün dünyaya da bildiriyor.

Hele son günlerde vukû'a gelen İstanbul hâdisâtı, muhterem Rauf ve Vasıf Beylerin habsi Azerbaycan halkını oldukça mükedder etmiştir.

Milletin içerisinden doğulmuş olan millî bir hükûmet, tabî'î halkın te'essürâtına yabancı kalmamış, kendine tertîb etdiği siyâsî programın baş mes'elesini Türkiye işleri teşkil etmiştir. Azerbaycan Hükûmeti güzelce anlamıştır ki Türkiye'siz Azerbaycan istiklâli gâyet sönük olur.

İşte bu mülâhazalara mebnî Azerbaycan istiklâliyle Türkiye hâkimiyet-i milliyesi bizim gözümüzde birdir. Millet ve hükûmetin sağ iken dâimâ böyle düşüneceğine kanâ'at-i kâmile vardır.

... [*İzleyen paragraflarda Kafkasya'daki durum hakkında bilgi verilmiştir.*]

Paşa Hazretleri,

Bizim i'tikâdımıza kalırsa Türk dünyasını ve İslâmiyeti yine kendi kuvvetimiz, sebâtımız ve terakkî-i tekâmülümüz kurtarabilir. ... [*Konu dışı hususlara ilişkindir.*]

İşbu vâsıtanan istifâde ile hürmetlerimi takdîm eylerim Paşa Hazretleri.

Yusufbeyli Nesib

Fî 10 Nisan sene 1920
Bakü

BELGE 2: Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti İstanbul Elçiliği tarafından görevlendirilen Enver Nurettin'in Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 12 Ağustos 1920 tarihli mektup. Mektupta, bahsi geçen cumhuriyetin son Hükûmet Başkanı olan Nesip Yusufbeyli'nin Kuva-yı Milliye'ye ait olmak ve Mustafa Kemal Paşa'ya teslim edilmek üzere yaptığı yardımdan bahisle Bolşeviklerin Azerbaycan'ı işgal etmesinden ötürü bu yardımın gönderilmesinin mümkün olamadığı, Azerbaycan'ın İstanbul Elçiliğinin Kuva-yı Milliye ile ilişki tesis etmek arzu ve ihtiyacında olduğu belirtilmiş, uygun görüldüğü takdirde bunun elçilikçe Trabzon'a gönderilecek bir temsilci aracılığıyla tesis edilebileceği bildirilmiştir.

110

12/8/[13]36

Huzûr-ı Devletlerine
Muhterem Paşa Hazretleri

Bendeleri Azerbaycan Hükûmeti Dersaâdet Sefâreti tarafından zât-ı devletlerine zîrdeki mevâdın arzına me'mûr edildim.

Melfûfen takdîm kılınan mazrûf, Azerbaycan sâbık Re'is-i Hükûmeti Nesib Bey tarafından ve Kâtib-i Husûsisi Mehmed Ali Bey vâsıtasıyla irsâl kılınmışdı.

Re'is-i müşârûn-ileyh Kuvâ-yı Milliye'ye âid olmak ve zât-ı devletlerine teslim edilmek üzere 29 Mart 1920 tarihinde Kafkas Bankası Bakü Şu'besine bir milyon frank tevdi' eylemiş ve aynı tarihte İtalya Ticaret Bankası İstanbul Şu'besine 43 numero ve yüz bin franklık, 44 numero ve iki yüz bin franklık, 45 numero keza iki yüz bin ve 46 numarolu beş yüz bin franklık ve kâffesi hâmiline âid olan dört poliçe keşîde etmişdi. Meblağ-ı mezkûrun takdîm kılınan mazrûfla beraber Mehmed Ali Bey vâsıtasıyla zât-ı devletlerine îsâl ve teslîmi mukarrerdi.

Ancak bugüne kadar uğraşıldığı hâlde poliçe bedelâtının istifâsına ma'alesef muvaffakiyet hâsil olamamışdır.

Kafkas Bankası Bakü Şu'besine tevdi' olunan mezkûr bir milyon frankın kontr-valörü [contre-valeur] Dersaâdet'e vâsıl olmadığı ve eşyanın ahîren Azerbaycan'ı istilâ eden Bolşevikler tarafından Azerbaycan-Gürcistan hudûdunda kâ'in "Akstafa" [Ağstafa] İstasyonu'nda müsâdere edildiği mervî bulunduğu cihetle keşîde olunan müte'addid protestolara rağmen İtalya Ticaret Bankasının ahîren meblağ-ı mezkûrun hâl-i hâzırda te'diyesi imkânı mevcûd olmadığı beyân edilmiştir.

Poliçeler Dersaâdet'de emr-i devletlerine muntazır bulunan Mehmed Ali Bey nezdindedir. Azerbaycan Sefârethânesi zîrdeki su'âllere cevâb i'tâsını ve metâlîbin lütfen nazar-ı itibâra alınmasını ricâyâ bendelerini me'mûr etmişdir.

1- Kuvâ-yı Milliye ile Bolşevik Rusya beyninde mün'akid mu'âhede, hâsil olan i'tilâf veya mevcûd münâsebâta nazaran Azerbaycan'ın vaz'iyet-i siyâsiyesi neden ibâretidir?

2- Kuvâ-yı Milliye'nin Azerbaycan Hükûmetiyle temâs ve münâsebeti mevcûd mudur ve mevcûdsa ne şekildedir?

3- Kuvâ-yı Milliye Azerbaycan'ın menâfi'ini nazar-ı itibârda bulunduruyor mu?

4- Azerî Türkleri muhtemel bulunan Rus tagallüb ve ta'addiyâtına karşı hîn-i hâcette Kuvâ-yı Milliye'nin mu'âvenet, himâye veya iltimâsına intizâr edebilirler mi?

5- Kuvâ-yı Milliye'ye müfîd olabilmek için Azerbaycan nasıl bir vaz'iyet almalıdır? Kuvâ-yı Milliye'nin Azerbaycan Hükûmetinden mutâlebâtı nelerdir?

6- Nuri ve Halil Paşaların Azerbaycan'da sıfat-ı temsîliyeleri mevcûd mu ve mevcûdsa salâhiyetleri ne merkezdedir?

7- Azerbaycan Hükûmetinin Avrupa'da tahsilde bulunub da tahsîsâtlarını alamadıkları cihetle avdet etmek ıztırârında kalan talebesinin Anadolu tarikiyle memleketlerine i'âdeleri veya Anadolu'da bir vazîfe ile tavzîfleri sûretiyle sefâletden tahlîsleri husûsunda Kuvâ-yı Milliye'nin tavassut ve himâyesine intizâr olunabilir mi?

Dersâdet Azerbaycan Sefârethânesi Kuvâ-yı Milliye ile te'sîs-i münâsebet etmek arzu ve ihtiyâcındadır. Emîn ve serî' bir vâsitanın te'mînini ve münâsibse bu münâsebetin sefârethânece Trabzon'a i'zâm olunacak bir murahhas vâsıtasıyla te'sîsini ve balâdaki su'âllere Halide Edib, Cami ve Hamdullah Subhi Hanım ve Beyefendilerce ma'lûm bulunan husûsî bir vâsita ile â'cilen ta'lîmât ve cevâb i'tâsını ricâ ve bu vesîle [ile] takdîm-i ihtirâmât eyler efendim hazretleri.

Enver Nureddin

BELGE 3: Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti İstanbul Elçiliğinden Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen 17 Ağustos 1920 tarihli mektup. Enver Nurettin imzalı mektupta, nasyonalist ve emperyalist bir istikamet alan Rus siyasetinin doğal sonucu olarak kabul edilmesi gereken Bolşevik istilası sebebiyle Azerbaycan'ın bağımsızlığının ve geleceğinin tehlikeye girdiği, eski sınırlarını kazanmak için Bolşeviklerle işbirliği yapan istilacı Rus millî siyasetinin muhtemel görülen hâkimiyetinin Türklük âlemi ve Türk hükûmetleri için tehlike teşkil ettiğini Anadolu Hükûmetinin dikkatine getirmeyi Azerbaycan'ın bir görev bildiği, Osmanlı Hükûmetinin menfaatiyle eşdeğer saydıkları Azerbaycan'ın bağımsızlık ve menfaatini siyaseten savunmak için Anadolu ile kader ve işbirliği yapmak zorunluluğu hasıl olduğu cihetle hükûmetin kendilerine yol göstermesini, himaye ve yardımlarını rica ettiği, Azerbaycan'ın işgal edilmesinin hâkimiyetin görünüşte Sosyalist-Bolşevik, gerçekte ise millî gayelerini takip eden Rus ve Ermeni nasyonalistleriyle Rusofillere geçmesiyle sonuçlandığı, Türk vatanperver ve aydınlarının zulme maruz kaldıkları, bundan dolayı Anadolu Hükûmetinin müdahalesini, himayesini ve Moskova Hükûmeti nezdinde teşebbüste bulunmasını talep mecburiyetinde kaldığı, Azerbaycan Elçiliğinin ve vatanperverlerinin takip edecekleri yol hakkında bilgilendirmelerini istirham ettikleri, Azerbaycan Elçiliğinin Azerbaycan'ın eski Hükûmet Başkanı Nesip Yusufbeyli tarafından Kafkas Bankası Bakü Şubesine yatırılan bir milyon frankın Kuva-yı Milliye'ye temini hususunda gerekli kolaylığı göstermeye hazır olduğu hususları kaydedilmektedir.

Efendim Hazretleri

Azerbaycan Dersaâdet Sefâreti ve sefâret etrafında tecemmu' eyleyen milliyetperverânı sâbık Re'îs-i Hükûmetleri Nesib Bey'in Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine takdîm eylediği mektûbda îzâh ve tafsîl olduğu vechle son zamanlarda nasyonalist ve emperyalist bir istikâmet almış olan Rus siyâsetinin netîce-i tabî'iyesi olarak telakkîsi zarûrî bulunan Bolşevik istilâsı sebebiyle Azerbaycan istiklâl-i millîsinin muhtemel ve istikbâlinin de taht-ı tehlikede bulunduğu kanâ'atini perverde ve bu kanâ'atlerini mes'ele ile alâkadâr addeyledikleri Anadolu Hükûmetine arz ve iblâğa şitâb eylerler. Sâbık hudûdları iktisâb ve te'mîn husûsunda Bolşeviklerle teşrîk-i âmâl ve mesâ'iyi îcâb etdiren ve günden güne inkişâf etmekte bulunan istilâcû Rus siyâset-i millîyesinin her an için melhûz ve muhtemel bulunan hâkimiyetinin Türklük âlemi ve Türk hükûmetleri için tehdişkâr bir tehlike teşkil eylemekte bulunduğunu Anadolu Hükûmetinin nazar-ı dikkatine arz eylemeyi vazife addederler. Hükûmet-i Osmaniye'nin menâfi'yle tev'em addeyledikleri Azerbaycan istiklâl ve menâfi'inin siyâseten müdâfa'a ve te'mîni zımnında Anadolu ile teşrîk-i mesâ'î ve mukadderât eylemek mecbûriyeti hâsıl olduğu cihetle hükûmetin irşâd, himâye ve mu'âvenetini ricâ eylerler.

Sefâret, Azerbaycan zümre-i milliyetperverânı nâmına ve bundan mâ'adâ bugüne kadar hükûmetinden sıfat-ı resmîyesinin nez' ve ibtâline medâr bir emir telakkî eylemediği cihetle vazîfesi îcâbı olarak, memleketi[n] vaz'iyet-i siyâsiyesi hakkında i'tâ-yı ma'lûmât, perverde olunan efkâr ve endişeleri arz ve cereyân-ı siyâsiyeyi daha yakından ta'kîb arzu ve ihtiyâcında bulunduğundan ve bu arzusu Anadolu ile temâsını îcâb etdirdiği cihetle hükûmetin müsâ'ade ve tavassutunu ricâ eyler.

Azerbaycan istilâsı hâkimiyetin zâhiren Sosyalist-Bolşevik, hakîkatde ise millî gâyelerini ta'kîbden fâriğ olamayan Rus ve Ermeni nasyonalistleriyle Rusofillere intikâlini intâc eylediği ve bu sebeble Türk milliyetperverân ve münevverânının dûçâr-ı ta'addiyât ve mezâlîm oldukları, hatta Gence katliâmına bu gibi Ermeniler tarafından sebebiyet verildiği istihbâr ve tahkîk edilmiştir. Bu sebeble Anadolu Hükûmetinin müdâhele, himâye ve Moskova Hükûmeti nezdinde teşebbüsâtını taleb veistirhâm mecbûriyeti hâsıl olmuştur.

Azerbaycan Sefâreti ve milliyetperverânı hâl-i hâzır ve müstakbel tarz-ı mesâ'î ve harekâtlarının ta'ayyününe medâr olmak üzere vaz'iyet ve mesâ'il-i siyâsiye husûsunda tenvîr edilmelerini istirhâm ve cevâba intizâr eylerler.

Azerbaycan Dersaâdet Sefâreti sâbık Re'îs-i Hükûmeti Nesib Bey tarafından Kuvâ-yı Milliye'ye âid olmak üzere Kafkas Bankası Bakü Şu'besine tevdi' kılınan bir milyon frankın te'mîn-i istifâsı zımnında lâzım gelen teshilâtın ibrâzına âmâde bulunduğunu arz ve bu vesîle ile takdîm-i ihtirâmât eyler efendim hazretleri.

Fî 17 Ağustos sene [1]336

Enver Nureddin

BELGE 4: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Bakü'ye bir Türk elçi gönderilmesi hususunda TBMM Başkanlığına gönderdiği 21 Temmuz 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, Bakü'de bir Türk elçisinin bulunmasının pek gerekli olduğu belirtilmekte ve elçinin ivedilikle gönderilmesi istenmektedir.

21/7/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Bakü'de bir sefirimizin bulunması pek lâzımdır ve sür'at-i i'zâmını arz eylerim. Gidecek zâtın nezâket-i tab'ından ziyâde amele ve askere kendini sevdirebilir derecede olması ve Şarkî Anadolu vilâyâtı halkından bulunması ve bir lisân bilmesi menâfî'imize daha muvâfık olacağını arz eylerim.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 5: Memduh Şevket Bey'e, Azerbaycan ile Kafkasya'daki diğer ülkeler hakkında TBMM Hükûmetine bilgi göndermekle görevli olmak üzere TBMM Hükûmeti Bakü Temsilcisi olarak atandığının bildirildiği 12 Ağustos 1920 tarihli yazı.

Umûmî: 31

Husûsî: 31

Memduh Şevket Beyefendi'ye

Azerbaycan Devleti ile Kafkasya'da mevcûd Millî Şûrâlar arzında ve mümkün olduğu takdirde Ermenistan ve Gürcistan havâlisinde geşt ü güzâr ile oralar ahvâline dâir merkez-i hükûmete ma'lûmât-ı sahîha i'tâsı vazîfesiyle mükellef olmak üzere Umûr-ı Hâriciye Vekâletinin teklîfi ve Hey'et-i Vekîlenin tasvîb ve kararı ile me'mûr ta'yîn kılınmış olduğunuzun beyânı te'yîd-i ihtirâma vesîle ittihâz kılındı efendim.

Fî 12 Ağustos sene 1336

BELGE 6: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, TBMM Hükûmeti tarafından Azerbaycan ile diğer Kafkas Cumhuriyetleri nezdine temsilci olarak atanan Memduh Şevket Bey'e ve refakatinde bulunan kişilere Türkiye içinde kullanılmak üzere birer seyahat belgesi ve yabancı ülkelerde kullanılmak üzere birer pasaport verilmesini teminen Ankara Polis Müdürlüğüne gönderilen 15 Ağustos 1920 tarihli yazı.

Numero Husûsî: 36

Umûmî: 31

Ankara Vilâyeti Polis Müdüriyetine

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından Azerbaycan ile diğer Kafkas Cumhuriyetleri nezdine mümessil-i mu'temed ta'yîn kılınan Memduh Şevket Bey önümüzdeki salı günü mahal-i me'mûriyetine müteveccihen hareket edeceğinden kendisine ve refâkatde bulunacak zâta Türkiye dâhili için birer seyâhat varakası ve memâlik-i ecnebiye için de birer pasaport i'tâsı mütemennâdır efendim.

15/8/[13]36

BELGE 7: Azerbaycan Hükûmeti nezdine TBMM Hükûmeti Temsilcisi olarak atanan Memduh Şevket Bey için TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan 15 Ağustos 1920 tarihli pasaport.

Passeport

Nous, soussigné, Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères du Gouvernement de l'Assemblée Suprême Nationale de Turquie, prions les autorités civiles et militaires des Pays amis ou alliés de laisser libre passage à Monsieur Memdouh Chévket Bey, représentant de Turquie auprès du Gouvernement de l'Azerbaïdjan, se rendant à Bakou, et de lui donner, en cas de besoin, aide et protection.

Fait à Angora, le 15 août 1920

Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères

BELGE 8: Memduh Şevket Bey'in TBMM Hükûmeti Bakü Temsilcisi olarak atandığına dair 15 Ağustos 1920 tarihli güven mektubu.

İ'timâdnâme

Memduh Şevket Bey Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin mu'temed mümessil-i Murahhasıdır.

Tasdikten li'l-makâl 1336 senesi Ağustosunun on beşinde tanzîm kılınan işbu vesika-i resmiye tarafımızdan imzâ ve mümessil-i mûmâ-ileyh yedine i'tâ kılındı.

Ankara: 15 Ağustos 1336

Türkiye Büyük Millet Meclisi Re'isi
Mustafa Kemal

BELGE 9: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığı tarafından, Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti nezdine TBMM Hükûmeti Temsilcisi olarak atanan Memduh Şevket Bey'e verilen 15 Ağustos 1920 tarihli yazılı talimat. Talimatta, bölgenin önemine değinildikten sonra Memduh Şevket Bey'in Kafkasya'ya ilişkin görevi ayrıntılı şekilde açıklanmaktadır.

Umûmi: 31

Husûsi: 37

Ankara

15/8/[13]36

Azerbaycan Cumhuriyeti'yle Kafkasya'nın diğer cumhuriyetleri nezdinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti mümessil-i mu'temedi olan Memduh Şevket Beyefendi'ye ta'lîmât

Ta'lîmâtnâme Sûreti

Esâsen Azerbaycan'da ifâ-yı vazîfe edeceksiniz; fakat Hazar Denizi'yle Karadeniz arasındaki berzah, kadîmen birçok akvâma memur ve makar olduğu gibi, bugün de Azerbaycan, Gürcü ve Ermeni hükûmetlerine mekân olub, aralarında dahi pek şiddetli ihtilâfât ve pek muğlak hudûd mesâ'ili mevcûd olduğundan ve bu mühim hâdisâtın -hâssaten bugün- Türkiye ile şiddet-i alâkası bâhir bulunduğundan, yalnız Azerbaycan ahvâliyle iktifâ olunmayarak bütün berzah üzerinde cereyân

eden vakâyi'î umûmî bir nazar altında bulundurmak ve ehemmiyet-i mahsûsayı hâiz görünen hâdisât kâbil olduğu kadar yakından ta'kîb ve tedkîk olunarak, Hâriciye Vekâletine mümkün olan sür'atle ma'lûmât i'tâ kılınmak iktizâ eder.

Vazîfe hakkında tafsîlât ber-vech-i âtîdir:

1- El-yevm Azerbaycan'da mevcûd hükûmetin hangi esâsât dâiresine, ne derece muvaffakiyet ile teşkîl ve tanzîm kılındığı

2- Bugün mevki'-i iktidârda bulunan zevâtın kimler olduğu, ne fikirde buldukları, aralarında ihtilâf-ı nazar olub olmadığı ve ihtilâf var ise neden ibâret olduğu ve hükûmete muhâlif fırkaların kudreti ve muhâlif fırkalar a'zâsının şahsiyeti ve ne sûretle çalışmakta oldukları

3- Azerbaycan'da Türkiye ve Osmanlı Türkleri hakkında muhtelif mahâfilde ne gibi efkâr mevcûd olduğu

4- Azerbaycan'la Gürcistan, Ermenistan arasında mevcûd ve muhtelifün-fih mesâ'ilin neden ibâret olduğu

5- Azerbaycan'la Gürcistan, Ermenistan dâhilinde ahvâl-i iktisâdiye ve mâliyenin ne merkezde bulunduğu

6- Osmanlı Türklerinden olub el-yevm Azerbaycan'da bulunan zevâtın ne ile, nerelerde meşgûl oldukları

7- Rus Sovyet Cumhuriyeti'yle bu hükûmetler arasındaki münâsebâtın neden ibâret olduğu

8- Türkiye Hükûmetiyle Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan arasında münâsebât te'essüsüne mâni' ihtilâfâtın izâlesi ne sûretle mümkün olabileceği ve İngiliz tahrikâtının ne derece mü'essir olduğu

9- Şimâlî İran'da mevcûd Türkler ile Azerbaycan arasında bir münâsebet mevcûd olub olmadığı ve mevcûd ise ne hâlde bulunduğu, değil ise ne sûretle te'sis olunabileceği noktaları tedkîk olunacaktır.

Bu tedkîkât[a] -hemcivârî hasebiyle- İran ve Türkistan ve Rusya ahvâli hakkında alınacak ma'lûmâtın dahi ilâve olunmasını ihtâra lüzûm yoktur.

Umûr-ı Hâriciye Vekîli

BELGE 10: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Azerbaycan Sovyet Hükûmeti Başkanı Dr. Neriman Nerimanov ile Halil Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupları ilettiğine ve Bakü'ye bir elçilik heyetinin gönderilmesinin pek gerekli olduğuna ilişkin TBMM Başkanlığına gönderdiği 14-16 Ağustos 1920 tarihli telgraf. Nerimanov, mektubunda, Mustafa Kemal Paşa'ya özel selamlarını iletmekte ve Müslüman komünistlerin Ankara Hükûmetinin amaçlarına ulaşması için var güçlerini sarf edeceğini belirtmektedir. Halil Paşa'ya ait mektupta ise, Sovyet Rusya Hükûmetinden başka Azerbaycan'ın da Türkiye'de kıymetli hizmetler ifa edeceğinin aşikâr olduğu, Azerbaycan Sovyet Hükûmetinin TBMM tarafından tebrik edilmesinin ve kardeş cumhuriyetle siyasi ilişki tesis etmek üzere bir elçilik heyetinin gönderilmesinin uygun olacağı ve Azerbaycan Hükûmetinin de karşılık olarak

bir elçilik heyeti göndermek arzusunda olduğu kaydedilmektedir.

460

Erzurum
14-16/8/[13]36

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Azerbaycan Şûrâ Hükûmeti Re'isi Doktor Nerimanof'un mektûbu aşağıda birinci maddede ve Halil Yoldaş'ın zât-ı sâmilere gönderdiği mektûb ikinci maddede arz edilmiştir. Bakü'ye bir hey'et-i sefâretin gönderilmesi pek lâzımdır. Çünkü Türkler nâmına önüne gelen kendi kendilerine iş yapmaktadır. Bakü İslâm âleminin merkezi olduğundan pek büyük kıymeti hâiz olmak şartıyla bir hey'etin sür'at-i ta'yini menâfi-i vataniyemiz icâbıdır.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

* * *

Sûret

1- İzzetlü efendim Kemal Paşa:

Bu mektûbu Yoldaş Halil Paşa ile gönderib husûsî selâm etmek fikrindeyim. Müslümân komünistleri sizin maksûdunuza çatmak yolunda var kuvvetlerini sarf edeceklerdir. Aksi takdirde ne bizim için ve ne sizin için ne de bütün Şark için varlık yoktur. Mademki İngiltere ve onun kuvvetiyle yaşayış eden Avrupa emperyalisti var, Ermeni mes'elesi de esâsdan çıkar bir mes'eledir. Avrupa emperyalizm[es]i ölürse çürük Ermenistan özü özünden mahvolacaktır. Yaşayınız efendim. Yaşasın bu fikirde olan Türkiye kardaşlarımız.

İmzâ: Neriman Nerimanof

2- Mustafa Kemal Paşa'ya:

Neriman Nerimanof'un mektûbunu takdîm etdim. Rusya Sovyet Hükûmetinden başkaca Azerbaycan'ın da memleketimizde kıymetli hizmetler ifâ edeceği âşikârdır. Azerbaycan Sovyet Hükûmetinin Büyük Millet Meclisi tarafından tebrik edilmesi ve kardaş cumhuriyetle münâsebât-ı siyâsiyeye girişmek üzere bir sefâret hey'etinin ta'yîn ve i'zâmı muvâfık olur. Azerbaycan Hükûmeti de mukâbeleten bir sefâret hey'eti göndermek arzusunda bulunduğunu izhâr etmiştir.

İmzâ: Halil

BELGE 11: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı adına Ahmet Muhtar Bey'in, Azerbaycan Cumhuriyeti'yle daimî diplomatik ilişki tesisini öteden beri gerekli gören hükûmetin Bakü'ye bir temsilci göndermeye karar verdiğini, bu görev için Memduh Şevket Bey'i tayin ettiğini, adıgeçenin Ankara'dan hareket ettiğini, Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından Ankara'ya usulü dairesinde bir elçilik heyeti gönderildiği takdirde Bakü Temsilciliğinin de karşılıklı olarak elçiliğe çevrilmesinin kararlaştırıldığını Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya bildirdiği 22 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.

Umûmî: 147
Husûsî: 47
Şifre telegram

Şark Cebhesi Kumandanlığına

14-16/8/[13]36 tarihli ve 460 numarolu telgrafnâme-i devletleri cevâbıdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'yle münâsebât-ı dâ'ime-i diplomasiye te'sîsi lüzûmunu öteden beri derpiş eden hükûmet bu husûs hakkında sebk eden ilk iş'âr-ı âlîlerinden biraz evvel Bakü'ye şimdilik bir mümessil i'zâmına karar vermiş ve onda zikredilen evsâfî hâiz Memduh Şevket Bey'i mümessil ta'yîn eylemiş idi. Evvelâ zât-ı âlîlerine ve ba'dehu Nahçıvan'da Halil Paşa'ya mülâkî oldukdan sonra yoluna devâm edecek olan mîr-i mûmâ-ileyh bir hafta mukaddem buradan hareket etmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından buraya usûlü dâiresinde bir hey'et-i sefâret i'zâm edildiğinde Türkiye Mümessillîğinin de bilmukâbele ehemmiyetli bir hey'et-i sefârete tahvîli mukarrerdir. Keyfiyetin Halil Paşa'ya da tebliğine himmet buyurmalarımı ricâ ederim efendim.

Fî 22 Ağustos sene 1336

Hâriciye Vekîli nâmına
Ahmed Muhtar

BELGE 12: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı adına Ahmet Muhtar Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'nın Azerbaycan Sovyet Hükûmeti Başkanı Dr. Neriman Nerimanov'a yazdığı mektubu Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya ilettiği 24 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf. Sözkonusu mektupta, Mustafa Kemal Paşa'nın, Halil Paşa aracılığıyla gönderilen mektubu memnuniyetle okuduğu, başta İngiltere olmak üzere bütün emperyalist ve kapitalist devletlere karşı açılan mücadelede kardeş Azerbaycan ve Türkiye halklarının yakın bir zamanda başarılı olacağına emin olan TBMM'nin dostluk ve samimi temennilerini Azerbaycan Hükûmetine tebliği için kendisini görevlendirdiği belirtilmektedir.

Umûmî: 166
Husûsî: 60
Şifre telegram

Ankara
24/8/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığına

14-16/8/[13]36 tarihli telgrafnâme cevâbıdır:

Azerbaycan Şûrâ Hükûmeti Re'îsi Doktor Nerimanof'a tebliği Büyük Millet Meclisi cümle-i mukarrerâtından olan âtiyü'z-zikr cevâbnâmenin Halil Paşa vâsıtasıyla müşârün-ileyhe îsâline himmet buyurulması mütemennâdır efendim.

Umûr-ı Hâriciye Vekîli nâmına
Ahmed Muhtar

* * *

Azerbaycan Şûrâ Hükûmeti Re'îs-i Muhteremi Doktor
Neriman Nerimanof Hazretlerine

Halil Paşa vedâ'atiyle gönderilen mektûbu meserretle okudum. Selâm-ı mahsûsunuz mücib-i şükrânım oldu. Bilmukâbele en samîmî selâmlarımı takdîm ederim. Re'îsi bulunduğum Türkiye Büyük Millet Meclisi alenen okunan bu meveddetnâmenizi büyük alkışlar ve meserretlerle telakkî etdi. Başda İngiltere bulunmak üzere bütün emperyalist ve kapitalist devletlere karşı açtığımız mücâhedâtda kardeş Azerbaycan ve Türkiye milletlerinin ahd-i karîbde muvaffakiyetlerine bir îmân-ı kâmil ile kâni' bulunan Büyük Millet Meclisi hissiyât-ı muvâlât-kârâne ve temenniyât-ı samîmânesinin kıymetli vâsitanızla Azerbaycan Şûrâsı'na tebliğine beni me'mûr eyledi.

Yaşayınız. Himmetiniz var olsun. Yaşasın Azerbaycanlı kardeşlerimiz.

(İmzâ) Mustafa Kemal

BELGE 13: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Azerbaycan'la düzenli diplomatik ilişki tesisindeki önemi takdir eden TBMM Hükûmetinin bir jest olmak üzere Memduh Şevket Bey'i Azerbaycan'a temsilci olarak gönderdiği, Azerbaycan Sovyet Hükûmeti tarafından Ankara'da bir elçilik açılması hâlinde Türkiye'nin Bakü Temsilciliğinin de elçiliğe dönüştürülmesinin kararlaştırıldığı, Afgan asıllı olan ve beş senedir Türk ordusunda görev yapan Abdurrahman Bey'in TBMM Hükûmeti tarafından Afganistan Hükûmeti nezdine temsilci olarak gönderildiği hususlarında Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 25 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.

Umûmî: 183
Husûsî: 63
Şifre telegram

Ankara
25/8/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığına

Halil Paşa vedâ'atiyle Moskova'da Cemal Paşa tarafından gönderilen mufassal mektûbun fikarât-ı esâsîyesini mübelliğ 20 Ağustos sene [13]36 tarihli telgrafnâme-i âlîleri lâyük olduğu ehemmiyetle tedkik olundu.

Evvelce de iş'âr edilmiş olduğu vechle Azerbaycan ile münâsebât-ı muntazama-i diplomasiye te'sisindeki ehemmiyeti takdîr eden Türkiye Hükûmeti hatta bir hareket-i mütekaddime olmak üzere Memduh Şevket Bey'i Azerbaycan'a mümessil ta'yîn ve i'zâm etmiş ve Azerbaycan Şûrâ Hükûmeti tarafından buraya bir hey'et-i sefâret i'zâmında bizim mümessilliğin de sefâret hey'etine kalbî mukarrer bulunmuşdur.

El-yevm Sivas havâlsinde bulunan Şevket Bey'e Eylül ibtidâsında in'ikâd ve on gün devâm edecek olan Bakü Kongresi'ne behemehâl yetişmesi lüzûmu telgrafla tebliğ edildi. Karârgâh-ı âlîlerine muvâsalatında sür'at-i seyri esbâbının istikmâlini ricâ ederim.

An-aslin Afganlı olup beş seneden beri Türkiye ordusu zâbitânı miyânında bulunan Abdurrahman Bey Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından Emir-i Afgan nezdine mümessil ta'yîn edilmiş ve mûmâ-ileyh de bundan beş

gün mukaddem Erzurum ve Nahçıvan'a uğramak üzere Moskova tarikiyle Afganistan'a azîmet eylemiştir. Tarafımdan Emir-i müşârün-ileyh hazretlerine yazılan bir nâme-i mahsûs Abdurrahman Bey'e tevdi'an irsâl edilmiştir. Bu husûsâtın Halil Paşa'ya da tebliğini ricâ ederim.

Telgrafnâme-i âlîlerinin fikarât-ı ahîresinde serdedilen efkâr ve mütâla'ât-ı musîbeye taraf-ı senâverânemden dahi tamamıyla iştirâk edilmektedir efendim.

Büyük Millet Meclisi Re'îsi
Mustafa Kemal

BELGE 14: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey'in kardeş Azerbaycan Hükûmetinin Malta'da tutuklu bulunan Türk vatandaşları serbest bırakılmadıkça İngiliz esirlerini İngiltere Hükûmetine iade etmeyeceğini resmî olarak bildiren Azerbaycan'a TBMM Hükûmeti adına teşekkür edilmesini teklif ettiği önerge hakkında Bakanlar Kurulu Başkanlığına gönderdiği 23 Ekim 1920 tarihli yazı.

Aded 458/1092

Ankara
23/10/[1]336

Hey'et-i Vekîle Riyâset-i Celîlesine

Azerbaycan Hükûmetinin Malta'daki vatandaşlarımızı[1] tahliye edilmedikçe İngiliz esirlerini i'ade etmeyeceğine dâir İngiltere Hükûmetine i'tâ ettiği cevâbdan dolayı beyân-ı teşekkür edilmesi hakkında İzmir Meb'ûsu Mahmut Esad Bey tarafından verilip hey'et-i celîlelerine tevdi'î takarrür eden takrîr sûret-i musaddakası leffen takdîm edildi efendim.

Büyük Millet Meclisi Re'îsi
Mustafa Kemal

* * *

Kardeş Azerbaycan Hükûmeti Malta'da zindanlarda inletilmekte olan vatandaşlarımız serbest bırakılmadıkça İngiliz esirlerini İngiltere Hükûmetine i'ade etmeyeceğini resmen bildirmiştir. Mütârekenin akdinden beri rencide edilmekte olan millî nâmûsumuzu müdâfa'a etmekle fedâkârlığını ve kardaşlığını gösteren sevgili Azerbaycan'a hükûmet nâmına teşekkür edilmesini ricâ ve teklif ederim efendim.

İzmir Meb'ûsu
Mahmut Esad

BELGE 15: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığı tarafından TBMM Hükûmeti Bakü Temsilcisi Memduh Şevket Bey'e iletilmek üzere Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen, TBMM Hükûmetinin siyasi ve askerî başarıları sonucu meydana gelen İstanbul'daki kabine değişikliği, Sovyet Rusya Hükûmeti temsilcileri ile TBMM Hükûmeti temsilcileri arasında kararlaştırılan Dostluk Antlaşması'nın esasları, Azerbaycan Sovyet Hükûmetinin Malta'daki Türk vatandaşları hakkında İngiltere Hükûmetine verdiği Notadan dolayı

TBMM'nin Azerbaycan Hükûmetine gönderdiği teşekkür mesajı ile Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'ya esir düşen Türk esirlerin ülkelerine dönüşte Bakü'de Kızıl Ordu birliklerine zorla kaydedilmeleri hususlarındaki talimatları içeren 27 Ekim 1920 tarihli telgraf.

U: 505

H: 232

Şark Cebhesi Kumandanlığına

Zîrdeki şifre telgrafnâmenin Azerbaycan Türkiye Mümessili Memduh Şevket Bey'e sür'at-i irsâli mercûdur efendim.

Hâriciye Vekîli

* * *

Azerbaycan Türkiye Mümessili Memduh Şevket Bey'e

Madde 1- Ankara Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin siyâsî ve askerî muvaffakiyât-ı mütevâliyesi İstanbul'u taht-ı işgâlde bulduran İngilizleri ümitsizliğe düşürmüş ve mahmîleri olan Ferid Paşa Hükûmetini iskât eylemiştir. Onun yerine Tevfik Paşa'nın taht-ı riyâsetinde olarak Harekât-ı Milliye'ye mütemâyil zîrde isimleri mezkûr zevâtdan mürekkeb bir kabine teşekkül etmiştir. Şeyhülislâm Nuri Efendi, Harbiye Ziya, Bahriye Salih, Dâhiliye Ahmed İzzet, Ma'ârif Mustafa Reşid Paşalar, Mâliye Raşid, Hâriciye Safa, Adliye Cemil Molla, Şûrâ-yı Devlet Re'îsi Mustafa Arif, Nâfi'a Abdullah, Ticâret Hüseyin Kazım, Evkâf Refik Beyler.

Garb Cebhesi'nde Yunanlılara karşı 24/10/[1]336 tarihinde ta'arruza geçilmiş ve bidâyetde pek ümîd-bahş netâyic elde edilmiştir.

Madde 2- Rusya Hükûmeti murahhaslarıyla Osmanlı murahhasları arasında takarrür eden Kardeşlik ve Muhâdenet Mu'âhedesi'nin ahkâmı Ankara Hükûmetince kabûl edilmiştir. Bu mu'âhede bütün milletlerin kardeşliği, Türkiye ve Rusya hükûmetlerinin münâsebâtını te'mîn için aralarında şimendifer yolunu açık buldurmaları lüzûmu, bir tarafın kabûl etmediği mu'âhedât ve kuyûdu diğerinin de tasdik etmemesi ve her iki memleketde diğer hükûmet teba'asının o memleket ahâlîsiyle hemhukûk olması esâsâtını ihtivâ etmektedir. Kezâ bu mu'âhedeye göre Boğazlar mes'elesi Karadeniz'e mücâvir memleketlerin murahhaslarından müteşekkil bir komisyon tarafından İstanbul'daki hâkimiyet-i Osmaniye'ye ve gerek İstanbul gerek memleketimizin emniyetine hâlel getirmemek sûretiyle hallolunacaktır.

Bu mu'âhedenin muhtelif mevâdına tarafeyn murahhasları sah çekdikden sonra Rus Hâriciye Komiseri son şart olmak üzere Van ve Bitlis vilâyetlerinden Ermenilere bir yer ifrâzı lüzumu ileri sürülmüştür. Bu şart Büyük Millet Meclisi tarafından reddedilmiş ve Moskova murahhaslarımıza ol vechle ta'limât verilmiştir.

Madde 3- Azerbaycan Hükûmetinin Malta'daki vatandaşlarımız tahliye edilmedikçe İngiliz esirlerini i'âde etmeyeceğine dâir İngiltere Hükûmetine i'tâ ettiği cevâbdan dolayı, Büyük Millet Meclisi Azerbaycan Şûrâ Hükûmetine beyân-ı teşekkürü taht-ı karara almıştır. Tebliğine me'mûrsunuz. Kararın itihâzıyla bâ'is olan tahrir zîrdedir.

“Kardeş Azerbaycan Hükûmeti Malta’da zindanlarda inletilmekte olan vatandaşlarımız serbest bırakılmadıkça İngiliz esirlerini İngiltere Hükûmetine i’ade etmeyeceğini resmen bildirmiştir. Mütârekenin akdinden beri rencide edilmekte olan millî nâmûsumuzu müdâfa’ etmekle fedâkarlığını ve kardeşliğini gösteren sevgili Azerbaycan’a hükûmet nâmına teşekkür edilmesini ricâ ve teklîf eylerim efendim.”

Bu mes'elenin ehemmiyet-i fevkalâdesine binâen bâlâdaki teşekkürâtımızı Bakü Hükûmetine iblâğ etmekle berâber işin ta’kîb edilmesi ve muhakkak sûrette bir netîceye îsâl etdirilmesi mültezemdır. Bu bâbda muvaffak olduğu takdirde Şark akvâmının tesânüdü Garb’a karşı bâriz bir sûrette tezâhür etmiş bulunacak ve bizim kuvve-i ma’neviyemizin yükseldiği mertebede İngiliz gurûru kırılmış bulunacaktır. İngiltere Hükûmeti ber-vech-i bâlâ mübâdeleye muvâfakat etmediği takdirde Bakü’deki İngiliz üserâsını Hükûmet-i Osmaniye’ye teslîme Azerbaycan Hükûmetini iknâ’ a çalışmanız mercûdur.

Madde 4- Sibirya’da senelerce hâl-i esâretde, Çarlığın ezici ve kahnâr idâresi altında kalarak ancak son zamanlarda ocaklarına bir an evvel kavuşmak iştiyâkıyla ve pek uzun ve zahmetli yolculuğuyla Bakü havâlisine kadar gelebilen birçok esirlerimizin cebren Bakü Kızıl kıta’âtına kaydedildikleri ve buna rağmen bakımsızlıktan sefil ve perîşân bir hâlde mühmel bırakıldıkları haber alınmaktadır. Zâbit ve nefer olsun bilumûm üserânın cebren istihdâmı ve bununla berâber sefâlete mahkûm edilmeleri hukûk-ı insâniye ve medeniyeye mugâyir olduğundan ve bu keyfiyet Türkiye ricâl ve efkâr-ı umûmiyesini son derecede rencide eylemekte bulunduğundan bunların tazyîk ve sefâletten kurtarılıb sâlimen memleketlerine sevkleri esbâbının istikmâlî mercûdur.

Madde 5- Altı telgrafnâmeniz dahi yedimize vâsıl olmuştur.

Â’ilenizden mektûb aldım. Cümlesinin âfiyetde olduklarını tebşîr eylerim efendim.

Fî 27 Teşrîn-i Evvel sene [1]336

Umûr-ı Hâriciye Vekîli

BELGE 16: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa’nın, Azerbaycan vatanseverlerinin ve özellikle Karabağ halkının Türk ordusuna fîli destek ve yardımda bulunacaklarının gelen raporlardan anlaşıldığı, bu nedenle azami yardımın sağlanması hususunun Bakü Temsilcisine tebliği hakkında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 8 Kasım 1920 tarihli gizli yazı.

Aded 717

Çok gizli

Ankara

8/11/[1]336

Hâriciye Vekâletine

Azerbaycan milliyetperverlerinin ve bilhâssa Karabağ ahâlîsinin şu sırada ordumuza mümkün olacak mu’âvenet ve müzâheret-i fi’iliyede bulunacakları[nın] mahsûs olduğu vürûd eden raporlardan anlaşılmıştır. A’zamî mu’âvenetin te’minî husûsunun Bakü’de bulunan mümessilimize tebliğ buyurulmasını ricâ ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Re’îsi
Mustafa Kemal

BELGE 17: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığının, Azerbaycan vatanserverlerinden ve özellikle Karabağ halkından azami yardımın temin edilmesi hususunun Bakü Temsilcisine tebliğ edilmesine ilişkin TBMM Başkanlığına gönderdiği 13 Kasım 1920 tarihli yazı.

Hâriciye Vekâleti

Umûmi/Husûsî: 666/322

Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Cefilesine

8/11/[13]36 tarih ve 717 numarolu tezkere-i sâmilere cevâbdır.

Azerbaycan milliyetperverlerinin ve bilhâssa Karabağ ahâlîsinin şu sırada ordumuza mümkün olacak mu'âvenet ve müzâheret-i fi'iliyede bulunacakları[nın] mahsûs olması üzerine a'zamî mu'âvenetin te'mîni husûsunun Bakü'de bulunan mümessilligimize tebliği emredilmiş ise de bu bâbda mevcûd kaffe-i ma'lûmâtın vekâlet-i âcizîye tevdî'i mûmâ-ileyh Memduh Şevket Bey'e verilecek ta'lîmâtın daha sarîh ve kat'î olmasını te'mîn edeceği bedîhî olmakla mebhûs raporların vekâlet-i âcizîye tevdî'i husûsunun emir ve irâde buyurulması müsterhamdır.

Fî 13 Teşrîn-i Sâni sene [13]36 yazılmıştır.

BELGE 18: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, TBMM Hükûmeti nezdine tam yetkili ve olağanüstü temsilci olarak atanan Behbud Şahtatinski'nin mektubunu TBMM Başkanlığına ilettiği 2 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Mektupta, adigeçenin, bazı siyasi sorunları çözmek amacıyla TBMM Hükûmeti nezdine atandığı, Ankara'ya gelmek üzere Gümrü'ye kadar geldiği, ancak Azerbaycan'daki bazı siyasi gelişmelerden ötürü ülkesinden uzun süre ayrı kalmayı uygun görmediği, bu nedenle acilen Azerbaycan'a dönmesi gerektiği belirtilmekte ve adigeçen, Azerbaycan'a dönerek iki ülkenin menfaati uğrunda çalışmak için TBMM Hükûmetinden yardım talebinde bulunmaktadır.

Harb raporudur.

2/12/[1]336

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Bendeniz birtakım siyâsî mes'eleleri hal ü fasl etmek maksadıyla Büyük Millet Meclisi nezdinde salâhiyet-i tâmmeyi hâiz fevkalâde mümessil olarak Azerbaycan tarafından ta'yîn edilip Ankara'ya gitmek üzere Gümrü'ye muvâsalat etdim. Samîmî selâmları[nm]ı Büyük Millet Meclisine takdîm etmekle kendimi bahtiyâr addederim. Her ne kadar Ankara'ya gelmek üzere burada bulunuyorsam da bir taraftan yolların diğer taraftan pek mühim olan birtakım mülâhazât-ı siyâsiye dolayısıyla bu sırada Azerbaycan'dan böyle uzun bir müddet infikâkımı münâsib görmüyorum. Bilhâssa Şûrâ Rusyası'nın bütün nokta-i nazarları kabul ederek Azerbaycan'a istiklâliyet vermesi ve şimdîye kadar ta'kîb ettiği tarz-ı hareketi tamamen değişdirerek buna muhâlif bulunan birtakım adamları geri çağırması ve afv-ı umûmî i'lân etmesi ve icrâat-ı sâiresi hasebiyle benim âcilen Azerbaycan'a avdet etmeğim icâb ediyor. Çünkü sâlifü'z-zikr mukarrerâtı hakîkî ve ciddî bir sûrette tatbîk etmek için behemehâl benim orada bulunmağım elzem ve derece-i vücûbdadır. Bununla beraber birtakım siyâsî mes'eleleri âşikâr bir

sûretde hal ü fasl etmek ve bana her husûsda mu'âvenetde bulunacağına dâir Büyük Millet Meclisinden va'ad almak isterim. Bana lâzım olan bir mu'âveneti yapmak ve beni düşündüren bazı su'âllerime cevâb almak Büyük Millet Meclisinin muvâfıkiyla buraca da mümkündür. Binâenaleyh âtîdeki mu'âvenet[in] Büyük Millet Meclisi tarafından kabûl buyurulmasını temennî ederim.

Madde 1- Azerbaycan'daki yeni hâl ve vaz'iyetin inkılâbcı Türkiye üzerinde pek ziyâde hüsn-i te'sîr yaptığı ve evvelce orada vukû' bulmuş olan hâdisâtı zemîn ittihâz ederek İngilizler tarafından yapılan ve yapılmakta bulunan propagandaların muzır te'sîrâtını izâle etmekte olduğu cihetle inkılâbcı Türkiye'nin Rus inkılâbına karşı beslemekde bulunduğu hüsn-i nazar ve samîmiyetin ve müzâheret ve milletin bir gûnâ mâni'aya uğramaması için bu yeni hatt-ı hareket ve vaz'iyetin Azerbaycan'da tebeddüle uğramayacağına sarf-ı gayret eylemek ve bilhâssa Şark İslâm âleminin kapısında duran Azerbaycan'da hâl ve vaz'iyetin gayr-ı tabî'î bulunması dâimâ düşmanın bu muzır propagandalarına iyi bir zemîn teşkîl edeceği de nazar-ı dikkatden uzak tutulmamak lâzım gelecektir vesâiredeki me'âlde bana telgraf keşîde etmenizi ricâ ve istihâm ederim. İnkılâbcı Türkiye'nin bu me'âlde bir telgraf vermesinin Azerbaycan'a büyük bir yardım olacağı gibi benim Moskova'da arz ve beyân ettiğim nokta-i nazarlarımı da tasdik edecektir.

2- Menâfi'-i âmme nâmına olan istihâmâtımı[n] imkân derecesinde kabûl buyurulmasını ve Azerbaycan ile her türlü mu'âhede akdetmeye hâzır bulunduğu[mm]uzu Kazım Paşa Hazretlerinin bana bildirmesi husûsunda müşârün-ileyhe emir buyurmanızı bilhâssa ricâ ederim.

3- İstihâmâtımın kabûlü âcilen Azerbaycan'a avdet ederek menfa'atımız uğrunda sa'y ü gayret etmeliğime sebep olacaktır. İmza: Büyük Millet Meclisi nezdinde Azerbaycan'ın salâhiyet-i tâmmesini hâ'iz Fevkalâde Mümessil Behbud Şahtahtinski

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 19: Ahmet Muhtar Bey'in, Mustafa Kemal Paşa imzalı yazıyı Azerbaycan'ın TBMM nezdine tam yetkili ve olağanüstü temsilci olarak atadığı Behbud Şahtahtinski'ye tebliğ edilmek üzere Kazım Karabekir Paşa'ya ilettiği 7 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre telegram

518

7/12/[13]36

Ankara

Kazım Karabekir Paşa'ya

Âtîdeki şifrenin Büyük Millet Meclisi nezdinde Azerbaycan'ın salâhiyet-i tâmmeye hâiz Fevkalâde Mümessili Behbud Şahtahtinski'ye tebliğ buyurulmasını ricâ ederim.

Ahmed Muhtar

* * *

Sûret

Azerbaycan vaz'iyet-i hâzırasının bir taraftan Rus İnkılâb Hükûmeti ve diğere taraftan inkılâbcı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti taraflarından derin bir samîmiyet-i muhâdenetkârâneye en ziyâde müsâ'id olan şekilde kat'iyen ta'ayyün etmesi pek ziyâde müstelzim-i memnûniyet olmuştur. Şark'ın ma'sûm ve mazlûm milletlerini istihlâs mücâhededinde tevhit ve teşrik-i kuvvetden men' etmek üzere şimdiye kadar Garb emperyalizminin tevessül etdikleri ifsâdâta dahi hitâm vermek itibarıyla pek ziyâde ehemmiyetle telakkisi lâzım gelen bu vaz'iyetin tebeddül etmeyeceğine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti kâni'dir. Vaz'iyet-i hâzıranın gerek Rus Sovyet Cumhuriyeti'yle ve gerek Azerbaycan ile idâmesi tabî'î ve zarûrî müzâheret ve mukârenet-i samîmâneyi bir kat daha te'yîd edeceğinden emîn olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Şark İslâm âleminin ve cihân inkılâbının iltihâk noktasında bulunan Azerbaycan'da gayr-i tabî'î vaz'iyetlerin bütün milel-i mazlûmeye müstevlî olan düşman tahrikâtına sebebiyet verebileceğinden bilhâssa bu cihetin ehemmiyetle nazar-ı dikkatden dûr tutulmamasını ricâ ederim.

Mustafa Kemal

BELGE 20: *TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, gerek Azerbaycan gerek Kafkas meseleleri hakkında Azerbaycan Hükûmetinin görüşlerinin Behbud Şahtatinski'den öğrenilmesi hususunda Doğu Cephesi Komutanlığına gönderdiği 4-5 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Sözkonusu telgrafa eklenen ve TBMM Hükûmeti Bakü Temsilcisi Memduh Şevket Bey'e iletilmesi istenen telgrafta, Gürcistan Hükûmetinin TBMM Hükûmetine başvurarak barış görüşmeleri için hazır olduğunu bildirdiği belirtilmekte, Azerbaycan halkının menfaatini gözetmek Türkiye'nin başlıca amaçlarından biri olduğundan Gürcistan ve özellikle Batum meselesinde Azerbaycan'ın görüşünün öğrenilerek bildirilmesi, Kazım Karabekir Paşa ile Medivani arasında Kafkas meseleleri hakkında müzakereler başlamak üzere olduğundan Azerbaycan'ın bu konuda ne gibi arzularının olabileceğinin iletilmesi, Malta'daki Türk esirler kurtarılmadan İngiliz esirlerin saltverilmesinden dolayı duyulan üzüntünün Bakü Hükûmetine ulaştırılması hususlarının takip edilmesi istenmektedir.*

Hâriciye Vekâleti

H: 505

4-5/12/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığına

Madde 1- 1-2/12/[13]36 tarihli son fıkrasında [bkz. Bölüm III, Belge 51] mevzû'bahis olan Amerikalılar ve eşyaları hakkında tensîb buyurulduğu vechle hareket olunması buraca dahi muvâfık görülmektedir.

Madde 2- Behbud Bey Şahtatinski el-yevm Gümrü'de ise gerek Azerbaycan ve Batum ve gerek umûm Kafkas mesâ'ili hakkında Azerbaycan Hükûmetinin nokta-i nazarının kendisinden istizâh-ı iş'ârı.

Madde 3- 30/11/[13]36 tarihli telde Bakü'ye azîmetine müsâ'ade edildiği bildirilen kurye vâsıtasıyla Memduh Şevket Bey'e zîrdeki evrâkın irsâli mercûdur.

Evvelen: Sovyet erkânıyla olan münâsebât ve mükâlemâtında rehber ittihâz edilmek üzere Fuad Paşa'ya verilen ta'limâtınâmenin zât-ı âlîlerine 1/12/[13]36 tarih ve 476 numara ile mütekaddim hülâsası. [bkz. Bölüm II, Belge 69]

Sâniyen: İstanbul Hükûmeti ve Garb devletleri hakkındaki nokta-i nazarımızı mübeyyin 21-22/11/[13]36 tarih ve 391 numaralı telgrafnâmenin sûreti. [bkz. Bölüm II, Belge 51]

Sâlisen: Ermeni ve Gürcü mes'âilinin muhtelif safahâtının ve gerek Rus ve gerek Azerbaycan rü'esâsıyla olan mükâlemâtınız ve bu bâbda Hâriciye Vekâletince zât-ı devletlerine gönderilen cevâbların hülâsaları.

Madde 4- Zîrdeki telgrafnâmenin Memduh Şevket Bey'e îsâli mercûdur. Telgrafın tarafınızdan okunabilmesi için Memduh Şevket Bey'de mevcut olan şifre ile akdedilmiştir. Binâenaleyh kuryeye sûret-i mahlûlünün veyahud aranızda mevcûd bir şifre ile tekrar akdedilmiş bir sûretinin Bakü'de Türkiye Mümessili Memduh Şevket Bey'e tevdi'i husûsu tensîb-i âlîlerine arz edilmiştir. Fî 5 Kânûn-ı Evvel sene [1]336

Hâriciye Vekili
Ahmed Muhtar*

* * *

Bakü'de Türkiye Mümessili Memduh Şevket Bey'e

Madde 1- 20/11/[13]36 tarihli bir Nota [bkz. Bölüm III, Belge 23] ile Gürcistan Hükûmeti hükûmetimize mürâca'at ederek 7 Mayıs sene [1]336 tarihinde Ruslarla Gürcüler arasında akdolunan mu'âhede müzâkerâta esâs teşkil etmek üzere bizimle mükâlemât-ı sulhiyeye girişmeye hâzır olduğunu beyân etmiştir. Bu talebe bir cevâb vermeden evvel Tiflis Mümessillimiz Kazım Bey'den mevzû bahis olan mu'âhedenin metni talep olunmuştur. Muhâbere için çekilen müşkilât ve zâyî' olan vakit hasebiyle Ermeni mes'elesinde Ruslarla evvelce konuşmamak yüzünden aramıza giren sû-i tefehhümleri izâle ve onlarla olan münâsebâtımızı takviye için bu mes'ele hakkında Rusya'nın nokta-i nazarını bilmeyi istedik ve müdâfa'asını arzu etdikleri mevâd ne ise bize iş'ârını Rus Hâriciye Komiserliğinden talep etdik. Azerbaycan'ın münâsebât-ı hâriciye husûsunda ne vaz'iyetde olduğunu ve bu gibi mes'âildeki derece-i serbestîsini henüz bilmediğimizden yeni bir sû-i tefehhüme meydân vermemek üzere aynı me'âlde bir Notayı Azerbaycan Hükûmetine göndermiyoruz. Ancak kardeş milletin menâfi'ini gözetmek ahas âmâlimiz olduğundan Gürcistan ve bilhâssa Batum mes'elesinde Azerbaycan'ın nokta-i nazarının bi's-su'âl sür'at-i iş'ârı.

Madde 2- Kazım Karabekir Paşa Hazretleriyle Yoldaş Medîvani arasında umûm Kafkas mes'âili hakkında mükâlemât başlamak üzeredir. Cihân emperyalizmi ile hâl-i harbde bulunmamız ve Garb devletleri tarafından sâir akvâm-ı İslâmiye için misâl teşkil ve onların istihlâsını teshîl eder mülâhazasıyla Misâk-ı Millî hudûdları dâhilinde istiklâl-i siyâsî ve iktisâdiyemize mâlik olarak yaşamamıza kat'iyen muvâfakat edilmediğinden onlara karşı Rusya'da kuvvetli bir istinâd

* Kazım Karabekir Paşa'ya gönderilen telgrafın sonunda yer alması gereken "fî 5 Kânûn-ı Evvel sene [1]336" ve "Hâriciye Vekili Ahmed Muhtar" bilgilerine sehven Memduh Şevket Bey'e gönderilen telgrafın üçüncü maddesinin sonunda yer verildiği görülmüş, karışıklığa sebebiyet vermemek için bu bilgiler ilk telgrafın sonuna getirilmiştir.

noktası bulmaya mecbûr olmamız mes'elesi bu müzâkerâtda nazar-ı itibâra almaya mecbûr olduğumuz başlıca cihet olacaktır.

Azerbaycan menâfi'î bu gâye ile te'lîf edilebildiği mertebede nazar-ı itibâra alınacaktır. Binâenaleyh bu bâbdaki mütâlâ'âtınızla Azerbaycan'ın ne gibi arzuları olabileceğinin bi't-tahkîk lütf-ı iş'ârı.

Madde 3- Azerbacan'ın ahvâl-i dâhiliyesi, Moskova Hükûmeti merkeziyesi ile olan derece-i irtibâtı ve Asya-yı Vustâ âlemi hakkında elde edebildiğiniz bilcümle ma'lûmâtın en serî' vâsıta ile iş'ârı.

Madde 4- Bakü'de bulunan İngiliz üserâsının Batum tarîkiyle i'âde edildiği istihbâr kılınmıştır. Yusuf Kemal Bey'e verilen va'adin tutulmaması ve Azerbaycan Hükûmetinin evvelce göstermiş olduğu ulûv-i cenâb ve his-i tesânüdden sonra Malta'daki vatandaşlarımızı kurtarmadan İngiliz üserâsını salıvermesi bizde pek elîm bir te'sîr bırakmıştır. Bu bâbda Bakü Hükûmetine te'essüfümüzün iblâğ edilmesi.

Madde 5- Yusuf Kemal Bey'e va'ad olunan petrol yahud vesâir mevâdın i'tâsı mes'elesi hakkında bir haber verilmemektedir. Bu mes'elenin dâhi ta'kîbi.

Madde 6- Bilhâssa İstanbul'da yeni hükûmet mevki'-i iktidâra gelemeden beri İngilizler için pek büyük gayretler sarf etmekte ve Bolşeviklerle Anadolu Türkleri arasında mümkünse bir Gence vak'ası ihdâsına çalışmaktadırlar. Bu husûs Şark Cebhesi Kumandanlığı tarafından kurye vâsıtasıyla size gönderilecek olan evrâkın kırâ'atından daha iyi anlaşılır. Bize karşı Ruslarda gördüğünüz şübhe ve korku bunun semeresidir. 9 Teşrîn-i Sâni sene [13]36 tarihli şifrenizde mevzû'bahis olan İngiliz papazının Ankara seyâhati havâdisi bu kabîl-i tasnî'âtdan.

Türk ve İslâm düşmanlığıyla ma'rûf olup riyâkârlığı sâyesinde ve aramıza nifâk sokmak emeliyle İstanbul'daki İngiliz Muhibler Cemiyeti gibi mahâfile dâimâ girip çıkan ve bu kabîl cemiyetlerin mü'essis-i hafisi olan Papaz Fru [Frew] bundan bir kaç ay akdem bir vapurla Antalya'ya gelmiş ve karaya çıkmadan hayât ve hürriyeti te'mîn edildiği takdirde ricâl-i hükûmetimizle görüşmek üzere Ankara'ya gelmek istediğini mutasarrıfa ihbâr etmiştir. Cevâben Büyük Millet Meclisi Hükûmeti arâzisine dâhil olmaması lüzûmu kendisine bildirilmiş ve merkûm da vapurdan inmeden avdet etmiştir. Vak'a bundan ibâretdir. Bu gibi hâdisâtdan İngilizlerin ne sûretle istifâde ettiklerinin ve neşrettikleri erâcîfle Ruslarla aramıza nasıl nifâk sokmaya çalışdıklarının her fırsatta Sovyet erkânına izâhı mercûdur efendim. Fî 5 Kânûn-ı Evvel sene [1]336

Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtar

BELGE 21: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Behbud Şahtahinski'nin Gümrü'de kendisine teklif ettiği anlaşma hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 5 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

esâsâtının muvâfık gördüğüm mevâdını kendi muvâfakatıyla tay etdikden sonra mütebâkî yedi maddesini aşağıda arz eyliyorum. Mûmâ-ileyh kabûl olunacak şekli hâmilen Bakü'ye giderek sûret-i husûsiyede kararlaştırılan bu esâsda mu'âhedenâmenin imzâsı için hükûmetden bir hey'et ta'yîn ve i'zâm etdirecektir. Cevâbının sür'at-i iş'ârı müsterhamdır.

Fî 5/12/[13]36

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

* * *

Sûret

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Azerbaycan Şûrâ Cumhuriyeti Şark İslâm âleminde ta'kîb edecekleri maksad ve gâye[nin] aynı olduğuna göre bu âlemin emperyalist boyunduruğundan istihlâsı uğrunda icrâ edilen bir mücâdelenin zaferle netîcelenmesi için bu iki kardaş memleketin yekdiğerine istinâd etmesiyle nâ'il olacağını nazar-ı dikkate alarak aşağıda mevâdî muharrer mu'âhedenâmeyi akdederler.

[Madde] 1- Şark İslâm âlemini emperyalist boyunduruğundan kurtarıncaya kadar inkılâbçı Türkiye-Azerbaycan Şûrâ Cumhuriyeti bütün mevcûdiyetlerini Antanta aleyhindeki kıyâm ve ihtilâlin devâmına sarf edeceklerdir.

[Madde] 2- Türkiye Garb emperyalist kapitalizminden kat'î sûrette kurtuluncaya kadar muhârebeye devâm edecektir. Bu maksad ve gâyesine yetişmeden bir mecbûriyet tahtında muhârebeye nihâyet verecek olursa o zaman Şark'daki inkılâbı hafiyen göndereceği propagandistlerle devâm etdirerek Şark'da emperyalizmi tamamen mağlûb edinceye kadar bütün nüfûzunu isti'mâl edecektir.

Madde 3- İkinci maddede zikredilen sebeplerden dolayı muhârebeye nihâyet verildiği takdîrde Türkiye Azerbaycan emrine lüzûmu kadar ihtilâlcî verecektir. Mezkûr propagandacı ve ihtilâlcilerin ikinci ve üçüncü maddede[ki] her türlü masârifini Azerbaycan Hükûmeti tesviye edecektir.

[Madde] 4- Azerbaycan Şark'da yalnız millî inkılâblar türetmeye, bunların devâmına çalışacaktır ve ahâlî taleb etmedikce bu gibi memleketlerde şûrâ usûlünü tatbîk etmeyecektir.

Madde 5- Türkiye'nin muvâfakatı istihsâl etmedikce Azerbaycan'ın Antanta ile mu'âhede akdetmeye salâhiyeti yoktur.

Madde 6- Düşmanın Azerbaycan'a karşı vukû' bulacak tecâvüzünü def'e Türkiye yardım edecektir.

[Madde 7]- Türkiye Şark'da kapitalistler aleyhine propagandaya devâm ettiği müddetce Azerbaycan Türkiye'ye bilâ-bedel neft ve buna mûmâsil mevâdî verecektir. Bu mevâdın mikdâr ve kıymetini teşkil edeceği muhtelit komisyon tesbît ve ta'yîn edecektir. Bu mevâdın fûrûhtunda hâsıl olacak akçe Millet Meclisinin emrine mevdu'dur.

Fî 5/12/[13]36

Şark Cebhesi [Kumandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 22: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Behbud Şahtahtinski'nin Gümrü'de teklif ettiği anlaşma hakkında Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 7 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre

Şark Cebhesi Kumandanlığına

5/[H12]/[13]36 tarih ve 101 numarolu tele cevâbdır:

Azerbaycan Mümessili Behbud Bey'in teklif ettiği ittifâknâmenin metn-i mu'addeli derdest-i takdîmdir efendim.

Hâriciye Vekâleti
957/523
7/12/[13]36

BELGE 23: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Behbud Şahtahtinski'nin teklif ettiği antlaşmaya ilişkin telgrafla bildirilen soruların adıgeçen tarafından yanıtlanması, Moskova'da Türkiye ve Sovyet Rusya temsilcileri tarafından müzakere edilen ve her maddesi parafe edilen Dostluk Antlaşması'nın bir an önce imzalanmasının arzu edildiği, Türkiye'nin millî bağımsızlığına kastetmiş olan emperyalistlerle hiçbir suretle uyuşmamaya yemin edildiği, bu nedenle Sovyet Rusya ile siyasi ve askerî bir antlaşma imzalamak üzere Bakü'ye temsilcilerin gönderildiği, Ankara ile İstanbul arasında uzlaşma zeminini yoklamak üzere İstanbul Hükûmetinin gönderdiği heyetin Ankara'ya geldiği, hükûmetin emperyalizme karşı mücadeleye devamda ne derece kararlı olduğunu göstermek ve bu husustaki samimiyetinden Sovyet Rusya'nın şüphe etmemesi için heyetin Ankara'da alıkoyulduğu hususlarında Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 9 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

H: 545

9/12/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığına

Madde 1- Azerbaycan'la akdi mutasavver ittifâkın metn-i mu'addeli evvelce arz edilmiş olduğu vechle derdest-i takdîmdir. Ancak bu mes'ele hakkında varîd-i hâtır olan zîrdeki su'âllere sür'at-i mümkünü ile bir cevâb i'tâsı müsterhamdır.

Evvelen: Azerbaycan hâricle ittifâk akdetmekde ne dereceye kadar serbestdir ve Rusya Şûrâlar Federasyonu arasında mevki'î nedir?

Böyle bir ittifâkın akdi ileride Ruslarla aramızda sû-i tefehhüm ve müşkilâta meydân vermez mi? Rusya ile Azerbaycan'ın münâsebâtını ta'yîn eden ahidnâmenin metni nedir?

Sâniyen: Azerbaycan'a karşı bu sûretle bağlandığımızda ve Rusya'ya karşı mütekâbilan ta'ahhüd edeceğimiz şeyleri Azerbaycan'a karşı ta'ahhüd ettiğimizde Rusya artık ittifâkımızdan müstağnî olmaz mı? Bu bâbdaki mütâla'a-i devletleri ve gerek Rus gerek Azerbaycan ricâliyle temâsınızdan edindiğimiz fikir nedir?

Madde 2- Sovyet Rusyası'yla siyâsî ve askerî bir ittifâknâme akdi için Hey'et-i Vekîle a'zâsından Yusuf Kemal ve Rıza Nur Beylerin Bakü'ye müteveccihen hareket etmek üzere buldukları evvelce arz edilmiş idi. Ma'amâfih gerek müşârün-ileyhimin oraya vusûlünün zamana mütevakkıf olması ve gerekse orada müzâkerâtın uzaması ihtimâline binâen şimdiden Rusya'ya bağlanmak için birkaç ay mukaddem Moskova'da müzâkere edilip her maddesi zîrine tarafeyn murahhaslarınca sah çekilen Muhâdenet Ahidnâmesi'nin imzâ ve te'âtî edilmesini arzu ediyoruz. Binâenaleyh bu telgrafın ahzını müte'âkib Bekir Sami Bey'in el-yevm Moskova'da bulunub bulunmadığının tahkîkini ve orada bulunduğu ve Sovyet Hükûmeti tebdîl-i fikir etmediği takdirde derhâl mu'âhedeyi ve ona mülhak iki mektûbu imzâ etmesi için tarafımızdan kendisine iş'ârâtda bulunulması, Bekir Sami Bey Moskova'da değil ise mezkûr ahidnâmeyi imzâya zât-ı devletleri me'zûn bulunduğunuzdan Medivani ile aranızda imzâ te'âtîsi için mûmâ-ileyhe bu bâbda Moskova'dan salâhiyet istenmesi için mürâca'at olunması mercûdur efendim. Muhâdenet Ahidnâmesi'yle ona mülhak iki mektûbun sûretleri nezdiniz[de] bulunmadığı takdirde derhâl telgrafla iş'âr kılınacaktır.

Madde 3- Rus ve Azerbaycan erkânıyla temâsınızı hiçbir sûretle kat' etmeyib onlarla mükâlemâtınızdan hâsıl olan intibâ'âtınızın ve kendilerinden hissettiğiniz efkâr ve makâsıdın muntazaman tarafımıza iş'ârı.

Madde 4- Hayât ve istiklâl-i milliyemize kassetmiş olan emperyalistlerle hiçbir sûretle uyuşmamaya ahd ü mîsâk etmiş olduğumuz ma'lûm-ı devletleridir. Bu kararın netîcesinden olarak Rusya ile siyâsî ve askerî bir ittifâknâme akdetmek üzere Bakü'ye murahhaslarımızı gönderiyoruz. Fakat bizi her husûsda tatmîn ve her tehlikeye karşı te'mîn edecek sûrette Ruslarla bağlanmayacak olur isek el-yevm bütün cebhelerde idâme etmekte olduğumuz bu azîm mücâdeleye bir nihâyet verib düşmanlarımızla uzlaşmayı, sonunda ezilmeye tercih etmek mecbûriyetinde kalabiliriz. Düşmanlarımız bu bâbda zemîni yoklamak üzere Dâhiliye Nazırı Ahmed İzzet, Bahriye Nazırı Salih, Ticâret ve Zirâ'at Nazırı Hüseyin Kazım, süferâ-yı Osmaniye'den Cevad, Hâriciye Nezâreti Hukûk Müşâviri Münir ve Müderris Fatin Paşa ve Beylerden mürekkeb bir hey'etin Ankara Hükûmetiyle temâsa gelmesine müsâ'ade etmişler. Müşâr ve mûmâ-ileyhim 5/12/[13]36 tarihinde şehrimize muvâsalat etmişlerdir.

Emperyalizme karşı mücâdeleye devâmda ne derece azimkâr olduğumuzu göstermek ve Rusları samîmiyetimizden iştibâh etdirmemek için bütün i'tirâz ve muhâlefetlerine rağmen misafirlerimizi Ankara'da alıkoyduk ve gazetelerle İngiliz zulmünden kaçıp bize berây-ı iltihâk bir bahâne ile İstanbul'dan çıktıklarını ilân etdik. Rus ricâlinin bu hareketimizi takdir ile bize karşı ittifâknâme mes'elesinde aynı samîmiyet ve ciddiyetle hareket etmeleri elzemdir. Bâlâda zikredilen ahvâl-i fevkalâde-i vahîmede Garb ile uyuşma imkânının mevcûd olduğu keyfiyeti icâbına göre kemâl-i ihtiyâtle ileri sürülerek bundan bizim için a'zamî fevâ'idin te'mîn-i istihsâlîne gayret-i kiyâset-i aliyelerinden başkaca muntazırdır efendim.

Fî 9 Kânûn-ı Evvel sene [13]36

BELGE 24: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Bakü'ye gidecek Türk Heyetinin Azerbaycan'la uygun bir antlaşma yapabileceği, Sovyet Rusya'yla bir an önce imzalanması arzu edilen Dostluk Antlaşması'nın TBMM Hükûmetinin Moskova Büyükelçisi olarak atanan Ali Fuat Paşa tarafından Bakü'de imzalanmasının uygun olabileceği, İstanbul Hükûmeti tarafından gönderilen heyetin Ankara'ya getirilmesinin TBMM Hükûmetinin İngilizlerle anlaşacağı şüphesini büsbütün yok ettiği hususlarında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 12 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Makine başında çekilecektir.

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

C. 9/12/[13]36 şifreye. ... O bi-çâre milletin akvâmının mehmâ-emken muhâfazası için Bakü'ye gidecek Hey'et-i Murahhasamız münâsib bir Türk-Azerbaycan ahidnâmesi tanzim ve bu bâbda Rusları da iknâ' etmelidirler. Bugün (11/12/[13]36) Erivan'a giden Yoldaş Medivani'nin imzâ salâhiyeti yoktur. Yakında gelecek olan Sefir Ali Fuad Paşa'nın hey'eti beklemeyerek Bakü'ye gelmesi ve orada salâhiyetdâr kimselerle Muhâdenet Ahidnâmesi ile ona mülhak iki mektûbu imzâ etmesi muvâfık olabilir. Rus Azerbaycan Mümessili Bakü'ye gitmek üzere bugün (11/12/[13]36) Erivan'a hareket etdiler. Bunlardan Azerbaycan Mümessili âilesini görmek bahânesiyle Nahçıvan'a kadar da gidecektir zannediyorum ki kendi memleketi olan ora halkını[n] Azerbaycan'a re'y vermeye teşvîk etmesi pek muhtemeldir ki Medivani Karabağ'ı Azerbaycan'a rabt için Aras mıntıkasının evvel emirde Türklerden kurtarılmasını şart koymuş olsun. ... Medivani bir mülâkâtında Sovyet Ermenistan'ın pek ufak bırakıldığını açıkca söylediği gibi diğer mülâkâtlarında dahi anladığım bizi kırmamak şartıyla Ermenistan'[1] mümkün olduğu kadar büyücek ve kuvvetli olarak Türkiye ile Azerbaycan arasında bir sed gibi bulundurmak istedikleridir. Ma'a-hazâ Şark siyâsetinin ve komünist hayâtın idâmesi için Türkiye Hükûmetiyle dost ve müttefik olmayı ve bunun siyâsî ve millî arzularını tatbik etmeyi esâs fikir olarak kabûl ediyorlar. Türkiye dâhilinde komünistliğin te'sisi için Mustafa Subhi ve avanesinden beledikleri ümîd azalmakla beraber yine Harb-i Umûmî esnâsında Rusya'ya fırârla komünist yazılmış rastgelen Türklerden istifâde ederek bunlar vâsıtasıyla memleketimizde teşkilât yapabileceklerini zannediyorlar. Türkiye'de hiçbir mevki' sahibi olmayan birtakım cürûf vâsıtasıyla Türkiye'de komünizm inkılâbına teşebbüs eyleseninin kendi şî'âr ve fa'âliyetlerini kıymetden düş[ür] ebileceğini ve esâsen bu gibi de fa'âliyete hiçbir kimse bulamayacaklarını söyledim ve ilâveten zaten memleketde yeni bir inkılâb ile te'sis edilmiş olan yeni idârenin hâkim olduğunu ve memleketin umûr-ı dâhiliyesine müte'allik idârî ve ictimâ'î ahvâl içinde Sovyet Rus ricâlinin Anadolu rü'esâsı inkılâbı ile görüşmesi ve anlaşması lâzım geleceğini anlattım.

Bilhâssa İzzet, Salih Paşaların Ankara'ya iltihâkları büsbütün İngilizlerle anlaşacağımız şübhesini izâle etmiştir.

12/12/[13]36

Şark Cephesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 25: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığundan, Behbud Şahtahtinski'nin Gümrü'de teklif ettiği anlaşma hakkında Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 16 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgraf ekinde, Türk tarafının sunduğu anlaşma maddeleri yer almaktadır.

Hâriciye Vekâleti

641

16/12/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığına

... [Belgenin ilk maddesi "Sovyet Rusya İle İlişkiler" bölümündeki 86. belgeye cevap olarak yazıldığından söz konusu madde Belge 88 olarak "Sovyet Rusya İle İlişkiler" bölümüne alınmıştır.]

Madde 2- Azerbaycan'la ittifâk akdine dâir 5/12/[13]36 [bkz. Belge 21] ve 12/12/[13]36 tarihli tellere cevâbdır.

Behbud Bey Şahtahtinski tarafından sûreti verilen ittifâknâme bizce kabûl edildiği takdîrde Rusların bizden bekleyebilecekleri bütün mu'âveneti kendileri mukâbil hiçbir ta'ahhüd altına girmeden elde etmiş bulunacaklardır. Buna binâen zîrde münderic mukâbil ta'ahhüdâtı muhtevî bir suret ihzâr olunmuşdur. Yolda bulunan murahhaslarımız bu zemîn üzere müzâkerâta girişmeye me'mûrdurlar. Kendilerinin vürûduna kadar bunun Azerbaycan ricâli tarafından tedkîki zımında Behbud Bey'e îsâli mercûdur efendim.

* * *

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle Azerbaycan Şûrâlar Cumhuriyeti Şark İslâm âleminde ta'kîb edecekleri maksad ve gâye[nin] aynı olduğuna göre bu âlemin emperyalist boyunduruğundan istihlâsı uğrunda icrâ edilen bir mücâdelede bu iki kardeş memleketin yekdiğerine istinâd etmesi zarûrî ve kat'î olduğunu kabûl ile aşağıda mevâdî muharrer mu'âhedenâmeyi akdederler:

1- Düvel-i İtilâfiye'nin gâyesinin bütün İslâm akvâmını boyunduruk altına alıp istismâr etmek olduğunu bilen ve kendileri için dahi aynı âkıbetin hâzırlanmakta bulunduğunu idrâk eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Azerbaycan Şûrâ Cumhuriyeti bütün mevcûdiyetlerini Düvel-i İtilâfiye aleyhindeki mücâhedenin devâmına sarf edeceklerdir.

2- Türkiye Garb emperyalist kapitalizmden kat'î sûretde kurtuluncaya kadar her iki memleket muhârebeye devâm edecekdir. Bu maksadla Azerbaycan Şûrâlar Hükûmeti asgarî almış bin muhâribden mürekkeb bir orduyu 1921 senesi ilkbaharına kadar ihzâr edecek ve bu kuvveti sûret-i dâ'imede silâh altında bulunduracaktır. Azerbaycan tarafından gösterilecek lüzûm üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti bu ordunun kadrosunun tanzîm ve ta'lîm ve terbiyesinin ikmâline mu'âveneti ta'ahhüd eder.

Bu kuvvetin saha-i hareketi ve tarz-ı istihdâmı Erzurum'da dâimî sûretde hâl-i ictimâ'ada bulunacak olan bir muhtelit erkân-ı harbiye hey'eti tarafından takarrür etdirilecektir.

3- Azerbaycan kuvvâsının doğrudan doğruya Türkiye dâhilinde istihdâmını Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ancak muztar kaldığı zaman talep edebilecektir. Buna mukâbil işbu kuvvet gerek İran'a, gerek Kafkasya gerekse daha Şark'daki menâtkıda birinci derecede Türkiye'nin yükünü tahfif esâsı dâiresinde dâimî sûrette fa'âliyetde bulunarak müşterek maksadın istihsâline çalışacaktır. Azerbaycan'ın Bahr-i Hazar filosu kezâ yukarıda bahsolunan muhtelit erkân-ı harbiye hey'etinin emrine tâbi' bulunacaktır.

4- Tarafeynden biri Cenûbî Kafkas hükûmâtının veya bu hükûmât arâzîsi ile İran içerisinden geçecek olan İ'tilâf asâkirinin ta'arruzuna ma'rûz kalırsa diğeri kuvâ-yı mevcûdesiyle netîcenin istihsâline kadar müte'arrız düşman aleyhine bilfi'il harekete geçmek sûretiyle müttefikine yardımı ta'ahhüd eyler.

5- Türkiye ikinci maddede mezkûr gâyeye vâsıl olmadan bir mecbûriyet tahtında muhârebeye nihâyet verecek olursa o zaman Şark'daki inkılâbı hafiyen göndereceği zâbitân ve propagandacı, ihtilâlcî anâsır ile idâme ettirecek ve müşterek erkân-ı harbiye hey'eti Azerbaycan arâzîsinde fa'âliyetine devâm edecektir. Bunların bilcümle masârifi Azerbaycan'a âid olacaktır.

6- Türkiye ve Azerbaycan Şark'da gâyeye vusûl için en muvâfık görülen şekilde ihtilâller ve inkılâblar tertîbine çalışacaklar. Ma'amâfih her memleketde millî ihtilâllerin ictimâ'î inkılâblara takaddüm ettiği kâni' bulunan tarafeyn; ahâlî bunu kat'î sûrette talep etmedikçe emperyalizme karşı kıyâm etmesi arzu edilen memleketde tefrika çıkarıp emperyalistlerin işini teshîl etmemek için yalnız millî inkılâblar türetip bunları idâme ettirmeyi ta'ahhüd eylerler.

7- Türkiye'nin rızâsı olmadıkça Azerbaycan Hükûmeti Düvel-i İ'tilâfiye ile ve emperyalistlerle sulh akdetmemeyi ve ordusunun fa'âliyetini durdurmamayı ta'ahhüd eyler.

8- Türkiye Şark'da kapitalistler aleyhine propagandaya devâm ettiği müddetce Azerbaycan Türkiye'ye bilâ-bedel neft ve buna mümâsil mevâdı verecektir. Bu mevâdın mikdâr ve kıymetini teşkil edeceği muhtelit komisyon tesbît ve ta'yîn edecektir. Bu mevâdın fûrûhtunda hâsıl olacak akçe Millet Meclisinin emrine mevdû'dur.

BELGE 26: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in TBMM Hükûmeti Bakü Temsilcisi Memduh Şevket Bey'e, Türkiye ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında akdi kararlaştırılan antlaşma ile diğer sözleşmeleri müzakere etmek ve imzalamak için Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'in başkanlığında Millî Eğitim Bakanı Rıza Nur Bey ve Memduh Şevket Bey'den oluşan bir heyetin seçildiğini bildirdiği 13 Aralık 1920 tarihli yazı. Yazı ekinde adigeçenler için hazırlanan yetki belgesi bulunmaktadır.

582/20

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Azerbaycan Sefiri
Memduh Şevket Beyefendi'ye

Türkiye ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında akdi mukarrer ahidnâme ve

mukâvelât-ı sâireyi müzâkere ve imzâ için İktisâd Vekîli Yusuf Kemal Bey'in riyâsetinde Ma'ârif Vekîli Rıza Nur Bey ve zât-ı âlîlerinden mürekkeb bir Hey'et-i Murahhasa intihâb kılınmış ve nâm-ı âlîlerine tanzîm edilen bu bâbdaki salâhiyetnâme Yusuf Kemal Bey'e tevdi'an irsâl olunmuşdur. Mu'tâ ta'limât dâiresinde îfâ-yı vâzîfeye dikkat ve ihtimâm buyurulmasını ricâ eylerim efendim.

13/12/[13]36

Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtar

* * *

Fî 13 Kânûn-ı Evvel sene [1]336 yazılmışdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ve Azerbaycan Şûrâ Cumhuriyeti arasında akdi mukarrer ahidnâme ile ittifâk-ı askerîyi ve îcâb eden sâir mukâvelâtı ta'limâtı dâiresinde müzâkere ve imzâ için hükûmet-i müşârûn-ileyhâ Ma'ârif Vekîli Rıza Nur Bey'e, Bakü Sefiri Memduh Şevket Bey'e, İktisâd Vekîli Yusuf Kemal Bey'e me'zûniyet-i kâmile verildiğini mübeyyin işbu salâhiyetnâme tanzîm kılındı.

BELGE 27: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Azerbaycan'ın TBMM nezdine tam yetkili ve olağanüstü temsilci olarak atadığı Behbud Şahtahtinski'nin Ankara'ya gelmeden Gümrü'den Bakü'ye dönmüş olmasından dolayı Bakü Temsilciliğinin elçiliğe dönüştürülmesinde acele etmemenin daha uygun olacağına dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 12 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Sivas

Hâriciye Vekâletine

Behbud Bey Şahtahtinski'nin Gümrü'den Bakü'ye avdet etmiş olmasına ve [deşifre edilememiş] muvâsalatı çok zamana muhtâc bulunmasına göre Bakü'de mümessil unvânının şimdiden sefârete tahvîlinde bendenizce isti'câl olunmamak daha musîbdir. Memduh Şevket Bey'in mümessillik vazîfesini daha bir müddet îfâ etmesi ve bizim için pek mühim bir merkez olan Bakü'de sefâret işini yapıp yapamayacağı tecrübe olunması lâzımdır. Bu ricâm da tasvîb buyurulduğu hâlde Ömer Lütfi Efendi'nin de kemâfissâbık îfâ-yı vazife etmesi kâbil olur. Ataşemiliterlik vezâ'ifini daha iyi görebileceği cihetle ahîren Kırmızı Ordu nezdine irtibât zâbiti olarak ta'yinini arz eylediğim Erkân-ı Harb Yüzbaşı Hüsameddin Efendi'nin bilâhare ataşemiliter nâmını alarak vaz'iyete göre ya sefârethânedeki Bakü'de veyahud yine Kırmızı Ordu nezdinde îfâ-yı vazife etmesi[nin] kararlaştırıldığını arz eylerim.

12 Kânûn-ı Evvel sene [13]36

Şark Cephesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 28: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Bakü Temsilciliğinin elçiliğe dönüştürülmesi için bir süre daha beklemenin Bakanlıkça da uygun görüldüğüne dair Doğu Cephesi Komutanlığına gönderilen 16 Aralık 1920 tarihli telgraf.

1093/639

Şark Cebhesi Kumandanlığına

C. Bakü Mümessilliğinin sefârete tahvîli için bir müddet daha intizâr edilmesi vekâlet-i senâverîce de muvâfık görüldüğünden Yüzbaşı Ömer Lütfi Efendi'nin de kemâ-fi's-sâbık îfâ-yı vazîfe eylemesi arz olunur efendim.

16/12/[13]36

BELGE 29: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Azerbaycan Sovyet Hükûmeti Başkanı Dr. Neriman Nerimanov'un mektubunu Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği 16 Aralık 1920 tarihli telgraf. Söz konusu mektupta, Mustafa Kemal Paşa ve Kazım Karabekir Paşa'dan gelen mektupların okunduğu, adigeçenlerin isteklerini yerine getirmek için pek ciddi surette hem Bakü'de hem de Moskova'da çalışıldığı belirtilmektedir.

Aded 1074

16/12/[1]336

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Neriman Nerimanof'dan aldığım mektûb aynen zîrde ma'rûzdur:

Gerek Mustafa Kemal Paşa ve gerek siz taraftan alınan mektûbları okudum. Sizin ve Mustafa Kemal Paşa'nın arzularını is'âf etmek için pek ciddî sûrette gerek burada ve gerek Moskova'da çalışılıyor. Yakın zamanda hakîkî netîceye destres olmak ve işlerin arzumuz vechle cereyân edeceğini kaviyyen ümîd ediyorum. Sizden Anadolu mukâvemetinin takviyesini ve [deşifre edilememiş] tesbîti husûsunda fevkalâde ehemmiyet vermenizi ricâ etmekle beraber size ve Mustafa Kemal Paşa'ya ihtirâmâtımı takdîm eylerim. 16/9/[1]920. (İmzâ) Azerbaycan Şûrâ Hükûmeti Re'îsi Doktor Neriman Nerimanof

Şark Cebhesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

V. BÖLÜM
AFGANİSTAN İLE İLİŞKİLER

BELGE 1: TBMM Hükûmeti tarafından Afganistan Hükûmeti nezdine fahri temsilci olarak tayin edilen Abdurrahman Bey için Ankara Polis Müdürlüğünden talep edilen seyahat belgesine ilişkin 15 Ağustos 1920 tarihli yazı.

Numero husûsî: 40
Tezkere

Ankara Vilâyeti Polis Müdüriyetine

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti cânibinden Afganistan Hükûmeti nezdine fahrî mümessil ta'yin kılınan Abdurrahman Bey Erzurum, Nahçıvan, Bakü ve Moskova tarikiyle Kabil'e azîmet edeceğinden dâhil-i memleketdeki seyr ü seferi için kendisine bir kıt'a seyahat varakası i'tâsı mütemennâdır efendim.

15/8/[13]36

BELGE 2: TBMM Hükûmeti tarafından Afganistan Hükûmeti nezdine temsilci olarak tayin edilen Abdurrahman Bey'in Erzurum, Nahçıvan, Bakü ve Moskova üzerinden gerçekleştireceği Kabil seyahati için düzenlenen 17 Ağustos 1920 tarihli pasaport.

بویوک ملت مجاسی
امور خارجه و کاتی
امور سیاسیه و مرتبه

نومرو :
عمومی :
خصوصی :

PASSEPORT.

Nous soussigné, Commissaire du Peuple aux Affaires Etrangères du Gouvernement de l'Assemblée Sûpreme Nationale de Turquie, prions les autorités civiles et militaires des Pays amis ou alliés de laisser libre passage à Monsieur Abdurrahman Bey, représentant de Turquie en Afghanistan, se rendant à Kaboul, via Erzeroum, Nahdjivan, Bakou et Moscou, et de lui donner, en cas de besoin, aide et protection.

Signalment

Taille : moyenne

Cheveux : noirs

Yeux : noirs

Moustache : noirs

Barbe : néant

Age : 26

Fait à Angora, le 17 Aout 1920

COMMISSAIRE DU PEUPLE AUX
AFFAIRES ETRANGERES.

Moukhtar

BELGE 3: TBMM Hükûmeti tarafından Afganistan Hükûmeti nezdine temsilci olarak tayin edilen Türk ordusu subaylarından Abdurrahman Bey'in 18 Ağustos 1920 tarihli güven mektubu.

de

Traduction de la lettre de créance remise à
Monsieur Abdurrahman Bey, représentant de
Turquie en Afganistan.

Monsieur Abdurrahman Bey, officier dans l'Armée Nationale Turque, à été désigné par le Gouvernement de l'Assemblée Sûpreme Nationale comme représentant de Turquie en Afganistan.

Cette lettre de créance, faite à Angora, le troisieme jour de Zilhidjé de l'année 1338, lui à été remise le même jour, dûment signée par nous.

(signé)

COMMISSAIRE DU PEUPLE
AUX AFFAIRES ETRANGERES

Ahmed Muhtar

(signé)

PRESIDENT DE L'ASSEMBLÉE
SUPREME NATIONALE DE TURQUIE

Mustafa Kemal

Traduction certifiée conforme
à l'originale

Le 18 Août 1920

Chief de Bureau

[Signature]

BELGE 4: Afganistan Hükûmetinin Rusya ve Türkistan Elçisi Muhammed Veli Han'ın TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 28 Ağustos 1920 / 6 Sünbüle 1299 tarihli mektup ve sözkonusu mektubun o dönem yapılan çevirisi.

۹۳
۱۲۹۹
۶ سنبه

وزارت مخارج و امور مستقلة افغانستان

کتابخانه وزارت امور مستقلة افغانستان

خدمت بارفوت عالیجناب خاتمت مآب حضرت مصطفی کمال پاشا

احترامات مخلصانه و نالیقانه ام را تقدیم نموده افتخاراً مرقوم میدارم که سابق ازین

بصیابت غمگندان محمد گل خان کمدان نظامی و مولوی منصور خان مهندس برآس که تحریر

دراشته گسیل خدمت نموده بودم . امیدوارم که تا حال شرف حاصل کرده خواهند بود .

از آنجا سیک محمد عثمان بی از اعضاء هیئت مرخصه ندوه محقره انادول عازم و مرصه پاشا

الاول بود ؛ بترقیم محبت نامه مذا مبادرت نموده از درگاه خداوند از برای کوشش با مجاهدان

آن ذات محترم که در راه آزادی و استخلاص ملت و دولت نجیبه عثمانی لعل می آید غالبیت نورش

جدا و نیاز دارم .
محمد ولی زورباجا

[Muhammed Veli Han'ın mektubunun o dönem yapılan çevirisi]

Fahâmet-me'âb Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Huzûr-ı Rif'atlerine

Bundan mukaddem nizâmiye kumandanlarından Muhammed Gül Han ile Hindli Mevlevi Mansur Han vedâ'atiyle arıza takdîm ederek arz-ı hürmet ve hizmet eylemiş idim. Ümîd varım ki mûmâ-ileyhimâ zât-ı alîleri ile teşerrûf etmiş olacaktırlar. Bu defa Anadolu Meclis-i Mukaddes Hey'et-i Murahhasası a'zâsından Osman Bey'in ol canibe azîmeti vesîlesiyle bu muhabbetnâmeyi de terkîm ile millet ve devlet-i necîbe-i Osmaniye'nin halâsına çalışan zât-ı muhteremin gâlibiyet ve nusretine du'â ederim. Vezîr-i Muhtâr

BELGE 5: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Afganistan'ın Rusya ve Türkistan Elçisi Muhammed Veli Han'a gönderdiği cevabi mektubu.

Bâ alî-i hazret-i rif'at-me'âb Vezîr-i Muhtârî Devlet-i Aliye-i Müstakile-i Afganistan der Devlet-i Fahîme-i Rusya ve Türkistan

Mektûb-ı muhâlasat-ı üslûb-ı âsafileri vâsıl-ı dest-i i'zâz ve tevkîr ve temenniyât-ı bâ'is-i mahmedet ve şükür-vefir olmuşdur. A'sâr-ı medîdeden beri âlem-i İslâm'ın istihlâsı ve te'âlîsi için Garb'ın en büyük devletleriyle gazâ ve cihâddan yüz çevirmeyen Türkiye, dîn-i İslâm'ın en mürâî ve anûd düşmanı olan İngilizlere karşı devâm ettiği harbe Asya-yı Vustâ hükûmât-ı İslâmiyesinin de iştirâkını temennî eder. Bu ümniyenin teyessür-nümâ-yı husûl olması için zât-ı hasâfet-simâtlarının dahi ibzâl-i me'âsir-i rü'yet ve kâr-ı âgâhî buyurmaları muntazırdır. Ma'nen ve kalben merbût bulunduğumuz devlet-i metbû'a ve millet-i necîbenizin devâm-ı istiklâl ve izdiyâd-ı şükûh ve iclâlî temenniyâtına ihtirâmât-ı fâ'ikamı terdif eylerim efendim.

BELGE 6: 3. Tümen Komutanı Vekili Ali Rıza Bey'in, Cemal Paşa'nın TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mektubu adıgeçene iletildiği 24 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf. 13 Ağustos 1920 tarihli mektupta, Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya dört mektup gönderdiğini, hiçbirine cevap alamadığını, Kemal Paşa'nın iki satırlık mektubuna ihtiyacı olduğunu, bu mektubunun hareket tarzının tayini için rehber olacağını ifade etmekte ve Afganistan'a geçeceğini beyanla kendisi hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın Afgan Emirine bir bildirim göndermesini istemektedir.

Büyük Millet Meclisi Re'îsi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Madde 1- 21/10/[13]36 tarih ve 214 numero ile arz olunan Enver Paşa'nın 23 Eylül tarihli mektûbuna melfûf olarak zuhûr eden Cemal Paşa'nın zât-ı devletlerine 13 Ağustos sene 1920'de yazdığı mektûb sûreti ile yine Cemal Paşa'nın Enver Paşa'ya Taşkend'den yazdığı ve 20 Ağustos sene 1920 tarihli iki mektûb sûreti [buraya alınmamıştır] zîrde ma'rûzdur.

Madde 2- 13 Ağustos tarihli mektûb sûreti

Buraya geldiğim iki buçuk ayı mütecâviz bir zamandan beri size dört mektûb takdîm etdim. Hiçbirinin cevâbını alamadım. Gerçi bu mektûblardan hangisinin vâsıl olduğu, hangisinin henüz yollarda bulunduğu[nu] bilmiyorsam da sizden iki satırlık bir mektûba cidden ve hakîkaten muhtacım. Sizin iki satırlık yazınız bana istikbâl bu ki hatt-ı hareketimin ta'yîni için rehber olacak.

... [Mektubun bu bölümü Türkistan ve Afganistan, ayrıca Sovyet Rusya ile İngiltere'nin bu bölgelerdeki faaliyetleri hakkında olduğundan buraya alınmamıştır. Cemal Paşa, Afganistan'a gitme amacını belirttiikten sonra mektubunu aşağıdaki şekilde bitiriyor] Şimdilik Afgan Emirine benim hakkımda bir tebligât ifâ etmenizi ricâ edişimin esbâb ve illeti tezâhür etdi zannediyorum. Siz el-yevm Afganistan'a ve Türkistan'a başka bir şey göndermezseniz benim buralarda bulunuşum son derecelerde hüsn-i te'sîr icrâ ettiği için esâsen göndermeye hâcet yok. Fakat sizinle benim aramdaki râbita-i ma'nevîyeyi izhâr edecek ufak bir işâret vaz'iyeti son derecelerde takviye eder.

İmzâ: Cemal

... [Cemal Paşa'nın Enver Paşa'ya gönderdiği iki mektup buraya alınmamıştır.]

24/10/[13]36 tarih ve 2145 numero ile Büyük Millet Meclisi Riyâsetine ve Şark Cebhesi Kumandanlığına arz edilmiştir.

3. F[ırka] K[umandan] Vekili
Ali Rıza

BELGE 7: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Afganistan'a geçen Cemal Paşa'nın bahsi geçen ülkede takip etmesi gereken hususlara ilişkin adigeçene ileilmek üzere bir talimatın ivedi şekilde hazırlanması hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 8 Aralık 1920 tarihli çok gizli yazı.

Çok gizli
Aded 738

Ankara
8/11/[1]336

Hâriciye Vekâletine

Ahîren Taşkend'den Afganistan'a müteveccihen hareketini bildiren Cemal Paşa o havâlîde ta'kîb edilmesi iktizâ eden nokta-i nazarımızı muhtevî ta'limâtnâme istiyor. Şark Cebhesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa ve Bakü Mümessilimiz Memduh Şevket Bey vâsıtasıyla müşârûn-ileyhe îsâl edilmek üzere bir ta'limâtnâmenin sür'at-i ihzârını ricâ ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Re'îsi
Mustafa Kemal

BELGE 8: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Cemal Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mektubu TBMM Başkanlığına ilettiği 15 Aralık 1920 tarihli telgraf. 14 Eylül 1920 tarihli mektupta, Cemal Paşa, Afganistan'a gitmeye muvaffak olduğunu, burada Osmanlı subaylarından Binbaşı Ziya ve Rıfat Beylere rastladığını, adigeçenlerin, Afgan Emiri Amanullah Han'ın Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektubu hamilen Türkiye'ye döndüklerini; sözkonusu mektupta, Emir'in, Afganistan ordusu için bir subay heyetinin gönderilmesini rica ettiğini; ileride Afganistan'da gerçekleştirmeyi düşündüğü harekât için Emir'in bu ricasının kabul edilmesinin pek uygun olacağını ifade etmektedir.

15/12/[1]336

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Cemal Paşa'dan zât-ı âlîlerine hitâben alınan mektûbun sûreti de aşağıda ma'rûzdur.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

* * *

Sûret

Mahreci Afganistan'da Cihil Duhteran'dan; tarih 14 Eylül sene 1920.

Kardeşim Mustafa Kemal Paşa, bundan evvelki mektûblarda arz ettiğim vechle elhamdülillah işte bugün Afganistan'a gitmeye muvaffak oldum. İlk merhalemiz Cihil Duhteran'da bir seneden beri Afganistan'da hizmet etmekte olan Osmanlı zâbitânından Erkân-ı Harb Binbaşısı Ziya ve Rıfat Beylere tesâdüf etdim. Bu zâtlar size iltihâk etmek üzere memlekete [*deşifre edilememiş*] size hitâben Afgan Emirinin bir mektûb-ı mahsûsu vardır. O mektûbda Emir Hazretleri sizden Afganistan için bir Osmanlı zâbitân hey'eti gönderilmesini ricâ ediyor. Bu ricâyı kabûl etmenizi pek ziyâde muvâfık telakkî ederim. En muktedir Erkân-ı Harbiye ümerâmızdan bir zâtin riyâseti altında yirmi beş zâbitden mürekkeb bir hey'et gönderecek olursanız pek isâbet edersiniz. Fikr-i âcizâneme göre bu hey'et vâsıtasıyla Afganistan'da mükemmel bir ordu vücûda getirirsek müstakbelen buralarda icrâsını tasmîm ettiğim harekât için fevkalâde bir vâsita elde etmiş oluruz. Hey'etin ma'âşâtı ve bütün masârifî Emir tarafından te'diye edileceği tabî î ise de her türlü ihtimâlê karşı bunlara on bin altın kadar para da verirseniz pek a'lâ olur. Bundan evvelki mektûblarda pek çok îzâhât verdim. Afganistan ahvâli hakkında Ziya Bey'den îzâhât alacağınız için bu mektûbumu kısa keseceğim. Şark'da yapmak istediğim işlerde muvaffak olabilirsem İngiliz dostlarımızın başına bela olacağı[ma] ve sizin yükünüzü tahfif edebileceğime eminim. Her gün zuhûr eden ahvâl istikbâl için ümidimi tezyîd ediyor. Çalışmak sizden ve bizden, muvaffakiyet Allah'dan. Bütün arkadaşların gözlerini öperim. Bedri Bey ellerinizi öpüyor. Kemâl-i hürmet ve iştiyâk ile gözlerinizi öperim kardeşim. İmzâ Ahmed Cemal

BELGE 9: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Afgan ordusunun tanzimi için Türkiye'den bir subay heyetinin Afganistan'a gönderilmesi hususunda Millî Savunma Bakanı Fevzi Paşa'ya gönderilen 21 Aralık 1920 tarihli yazı. Afganistan'ın düzenli orduya sahip olmasının Türkiye için taşıdığı öneme vurgu yapılan yazıda, bu heyeti oluşturacak subayların seçilmesinde ve kendilerine verilecek talimatta dikkate alınması gereken hususlara yer verilmiştir.

Hâriciye Vekâleti

1193/685

21/12/[13]36

Fevzi Paşa'ya

Müdâfa'a ve mâliyemiz icâbâtıyla kâbil-i te'lîf olduğu takdîrde Afgan ordusunu tensîk için bir hey'et-i zâbitânın i'zâmını ehem ve elzem görmekdeyim.

Cemal Paşa'nın merbût mektûbunda zikredildiği vechle bunun istikbâlde Anadolu üzerine çöken bâr-ı sakîli tahfîfe yarayabileceği gibi nikât-ı âtiyeye ri'âyet edildiği takdîrde Asya-yı Vustâ'da emrimize âmâde kuvvetli bir orduya mâlik olmamız husûsu oldukça te'mîn edilmiş ve dolayısıyla her îcâb etdiği anda ana vatanı gavâ'il-i harbden siyânet için İngilizleri daha uzaklarda işgâl etmek için bir vâsita elde edilmiş olur.

Fikr-i âcizâneme göre bu hey'eti teşkîl edecek zâbitânın intihâbında ve kendilerine verilecek ta'lîmâtta zîrdeki nikât nazar-ı itibâra alınmalıdır.

Evvelen: Bu hey'etin bidâyetde kat'iyen siyâsiyâtla iştigâl etmeyib sırf vazîfe-i askeriyesini îfâ ve kendisini gerek Afgan gerek Türkistan ve Buhara ahâlî ve askerlerine fevkalâde sevdirmesi.

Sâniyen: Giden zâbitânın zâhiren Afgan Hükûmetinin adamları olmuş gibi görünmekle beraber dâ'imâ her hâlükârda Türk Hükûmetinin bilcümle evâmirine tâbi' olacak ahlâk ve metânetde intihâb edilmesi ve bunu bir dereceye kadar te'mîn zımnında Afganistan hizmetinde buldukları müddetce terfi' ve sâir husûsâtta Türk ordusu kadrosuna dâhil bulundurulmaları.

Sâlisen: İşbu hey'etle telli veyahud telsiz telgraf muhâberâtının te'sisine çalışılması.

Râbi'ân: Afganistan müdirân-ı umûru hâricî entrikalar sâyesinde İslâmiyet ve Türklük menâfi'ine mugâyir bir suret[te] hareket etmeye hâzırlandıkları takdîrde hey'etimizin bu sûretle hareketlerine mâni' olabilecek ve İslâm ve Türk menâfi'ine hâdim bir Afgan hizbi mevki'-i iktidâra getirebilecek kadar kavî bir mevki' edinmesi. Fî 21/12/[13]36 yazılmıştır.

BELGE 10: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Afganistan Emiri Amanullah Han'ın mektubunu TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya iletği 19 Aralık 1920 tarihli telgraf. Telgrafekinde yer alan 4 Ağustos 1920 tarihli mektupta, Amanullah Han, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'ya esir düşen Ziya Bey, Rıfat Bey ve Hüseyin Cahit Bey isimli üç Osmanlı subayının serbest bırakıldıktan sonra Türkistan ve Buhara yoluyla Afganistan'a geldiklerini, adigeçenlerin Afganistan ordusunda görevlendirildiklerini, memnuniyetle karşılanan hizmetlerinin tamamlanmasının ardından ülkelerine dönmek istediklerini, bu isteklerini kabul ettiğini, bu vesileyle sözkonusu mektubu yazmaya karar verdiğini belirtmekte ve Afganistan ordusunu düzenlemek üzere Türkiye'den askerî bir heyetin Afganistan'a gönderilmesini talep etmektedir.

Aded 1116

Kars
19/12/[13]36

Büyük Millet Meclisi Re'isi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Afgan Emîri Amanullah imzâsıyla ve [deşifre edilememiş] [H213]/1299 tarihle zât-ı sâmilere hitâben gönderdiği mektûbun tercümesi ber-vech-i zîr ma'rûzdur.

Şark Cebhesi Kumandanı
Kazım Karabekir

* * *

Allah'ın azîm nusretlerine mazhariyeti mütemennâ celâlet-me'âb, şecâ'at-i intisâb
Gazi Mustafa Kemal Paşa

İslâm alâmet ve şecâ'atlerinin o muhterem hâdimi ve onun himmetkâr müzâhirlerinin yüzü suyu hürmetine ümmet-i hazret-i hayrû'l-enâmın mazhar-ı terakkî ve te'âlî olmasını du'âdan sonra takrîr olunur ki

Falân tarihte gadrperest Çar Hükûmet-i zâilesine esîr olan Ziya Bey, Rıfat Bey, Hüseyin Cahid Efendi nâmında sadâkatkâr ve tehevür-disâr üç Osmanlı zâbiti âzâd, Türkistan ve müstakil Buhara tarîkiyle muhâlefetden pâk olan Afganistan toprağına vâsıl oldular. Merâhim ve memnûniyet-i şâhânemiz iktizâsı kendileri Afganistan Devleti hidemât-ı askeriyesine me'mûr edildiler. Mesâ'î-i sadâkatkâraneleri ve bir safha-i meveddet ve muhabbetde izhâr ettikleri himmetleri manzûr ve makbûlümüz oldu. Lakin işbu zâbitân kendilerine muhavvel hidemâtı ikmâl edince vatan-ı azîzlerine avdet arzularını izhâr etdiler. Ben de bu arzularını kabûl etdim ve azîmetlerine mâni' olmadım. Ve bu fırsatı müsâ'id görerek bu muhabbetnâmeyi tahrîre müsâra'at eyledim. Tâ ki mu'alefîet şerhlerini (yaralarını) mübâ'adet hasretlerini dil ü dîdemizden silib biz Afganlıların sûz ü güdâzlarını Osmanlı birâderlerimize îsâl edelim. Zîrâ ıztırâb-ı İslâm'a fedâkârlıktan başka çâre yoktur. İşte bunun içindir ki bu hâdim-i İslâm'ın saltanata âğâzından beri Afganistan kendi ihtiyâcının tehiyyesine sa'y-ı belîğ göstermiş ve göstermekde bulunmuş ve harb ü darb için lâzım olan isti'dâdın te'minine hasr-ı emel eylemiştir. Bu cümleden olarak siz müşfikimden ricâ ve arzu ederim ki Afganistan'a İslâmî hizmetler ibrâzı için devlet-i metbû'anız Afganistan Devleti'nin mehâm-ı harbiyesini tanzîm etmek üzere bir hey'et-i askeriyeye göndersin tâ ki cesûr Osmanlı askerinin Asya'da huzûru râbîta-i ittihâd ve ittifâkın teşyîdine bâ'is olsun ve vesâ'il-i umrânın husûlüne müttefikân çalıssın.

İttihâd ve ittifâk-ı hasene-i İslâm'ın tezâyüdü du'âsıyla hatm-i kelâm eylerim. Fî 13 mâh-ı Asad sene 1299 [4 Ağustos 1920]

Muhibbiniz Emir-i Afgan
Amanullah*

28. Fırka Erkân-ı Harbî Rıfat ve Erkân-ı Harb Binbaşı Ziya Bey ve Mülâzım Hüseyin Cahid Efendi işbu mektûbu hâmilin avdetlerinde Kuşka'da Cemal Paşa'ya tesâdüf ederler. Cemal Paşa Ziya Bey'i berâberinde Kabil'e götürüyor. Diğerleri Bakü'ye geliyorlar. Mektûbu Seyfî Bey bu defaki posta ile takdîm ed[il]ecektir. Rıfat Bey'le refiki Tiflis üzerinden esîr kâfilesiyle Trabzon'a gidecektir. Ziya Bey Makriköyü'nde Halil İbrahim Edhem Paşa'nın damadıdır. A'ilesine sıhhat haberinin isâlini istirhâm etmiştir. İmzâ: Kazım Karabekir

BELGE 11: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Afganistan Emiri Amanullah Han'a gönderdiği 19 Mayıs 1921 tarihli mektup. Mektupta, Ziya Bey, Rıfat Bey ve Hüseyin Cahit Bey adındaki üç Osmanlı subayının Türkiye'ye dönerken beraberlerinde getirdikleri Amanullah Han'a ait mektubun şükranla teslim alındığı, iki ülke arasında Moskova'da imzalanan antlaşmadan bahisle Emir Amanullah Han tarafından TBMM Hükûmeti nezdine bir elçilik heyetinin gönderildiği ve bu görev için hanedan mensubu olan Sultan Ahmed Han'ın seçilmesinin özellikle memnuniyetle karşılandığı, buna mukabil TBMM Hükûmetini Afganistan Hükûmeti nezdinde temsil etmek üzere bir elçilik heyetinin hazırlandığı ve bu heyet beraberinde talep edilen askerî uzman ve öğretilerin de gönderileceği kaydedilmektedir.

Şevketlü Şehâmetlü Emir Amanullah Han Hazretlerine

Allahu azîmü's-şânın bî-pâyân inâyâtına mazhariyeti ve nusret-i sübhâniyeye nâ'iliyeti mütemennâ şehâmet-me'âb şevket-nisâb emîr-i mufahham Afgan Amanullah Han Hazretlerine ba'de edâ-yı ta'zîmât ve tahîyyât şu vech ile arz olunur ki;

Vaktiyle Çar Hükûmetine esîr düşüb bilâhare tahlîs-i nefse muvaffak olarak âzâd, Türkistan ve müstakil Buhara tarikiyle hâk-i pâk Afgan'a muvâsalat ve mesâ'î-i sadâkatkârâneleriyle teveccüh ve mahzûziyet-i emâretpenâhîlerini isticlâb eyleyen Erkân-ı Harb zâbitânımızdan Binbaşı Ziya ve Rıfat ve Mülâzım-ı Evvel Hüseyin Cahid Beyler vedâ'atiyle irsâl ve ihsân buyurulan nâme-i hümâyûnları vâsıl-ı dest-i i'zâz ve îbcâl-i âcîzî ve bâdî-i men ve şükran-ı bî-şümâr-ı nâçizi olmuş ve millet-i necîbe-i Afgan'a karşı mine'l-kadîm kalblerimizde câygîr olan hissiyât-ı samîmiye ve alâka-i uhuvvetkârîyi izhâr ve îblâğa bir vesîle-i mes'ûde husûle getirmiştir.

Cihân-ı İslâm'ın biri Şark'da diğeri Garb'da iki ulvî şâhikası olan Afgan ve Türk millet ve hükûmetleri arasında bilhâssa ahd-i saltanatlarından itibâren inkişâfa başlayan ve gittikce tezâyüd ederek ahîren tarafeyn hey'et-i murahhasaları

* Telgraf içinde sunulan Afganistan Emiri Amanullah Han'a ait mektup iyi deşifre edilemediğinden bunun yerine büyük olasılıkla Ankara'ya ulaşan orijinal mektubun o dönem yapılan çevirisi olduğu düşünülen başka bir belge kullanılmıştır.

arasında Moskova'da akd ü imzâ olunan ahidnâme ile sâha-i fi'iliyâta nakline muvaffakiyet hâsıl olmuş bulunan münâsebât-ı mütekâbile-i resmiye ve dâderânenin her iki hükûmet-i İslâmiye hakkında en kavî bir zamân-ı halâs ve i'tilâ olacağı şübhesizdir.

Bunun ilk delîl ve mübeşşiri olmak üzere taraf-ı zî-şeref-i şehâmetpenâhîlerinden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti nezdine bir hey'et-i sefâretin ta'yîn ve i'zâmı ve bilhâssa bu vazîfe-i sefâret için hânedân-ı celilü's-şân-ı hümâyûnlarına mensûb ve hâiz olduğu evsâf-ı cemîle itibârıyla bizce de fevkalâde mergûb olan Sultan Ahmed Han Hazretlerinin intihâbı kulûb-ı âmmeyi lebriz-i haz ve mübâhât eylemiştir.

Bilmukâbele nezd-i ma'âlî vefd-i mülkdârîlerine bir Türk hey'et-i sefâretinin derdest-i ta'yîn ve i'zâm bulunduğunu ve işbu hey'ete terfikan taleb buyrulan mütehasısîn ve mu'allimîn-i askeriyenin de gönderileceğini arz ve bilvesîle zât-ı hüsrevânelerinin izdiyâd-ı ömr ü âfiyet ve terakkî-i şükûh-ı devleti ve teba'a-i hümâyûnlarının nâil-i refâh ve sa'âdet olması tazarru'âtını tekrar ref'-i bârgâh-ı ahadiyet eylerim efendim.

Fî 19 Mayıs sene [1]337 yazılmışdır.

VI. BÖLÜM

FRANSA İLE İLİŞKİLER

BELGE 1: 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'in, Bursa'da Fransız Komutan Louis Franchet d'Espèrey'nin temsilcisi durumunda bulunan Fransız binbaşısı ile yardımcısının kendisine Türkiye lehinde sözler söylediği, ancak "bunların tazıya tut, tavşana kaç" gibi bir siyaset izlemeleri de mümkün olduğunu ifadeyle siyasi durum hakkında bilgilendirilmesi talebini Mustafa Kemal Paşa'ya iletildiği 7 Kasım 1919 tarihli şifre telgraf.

3. K[olordu] Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bursa'da Franşe Despere'nin [Franchet d'Espèrey] mümessili vaz'iyetinde bulunan Fransız binbaşısı bir hafta evvel Fransa'ya me'zûnen giderken "Sizinle beraberiz" demişdi. Bugün nezdime gelen mu'âvini de resmen bir şey diyememekle beraber "Yunanlıların bî- taraf kalan denize atılması muvâfıktır" demişdi. "Bunların tazıya tut, tavşana kaç" gibi bir nokta-i nazar ta'kîb etmeleri de müsteb'ad değildir. Vaz'iyet-i umûmîye-i siyâsiyeye vukûfsuzluğumdan dolayı bu husûsda sâbit bir karar ittihâzı mümkün olamıyor. Bu husûsda tenvîr buyurmanızı istirhâm eylerim efendim. 7/11/[13]35

56. Fırka Kumandanı
Bekir Sami

BELGE 2: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi durum hakkında 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'e gönderdiği 10 Kasım 1919 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD'nin Türkiye'ye yönelik siyasetleri hususunda özlü değerlendirmelere yer verilmiş, bütün ülkelere vatanın parçalanmasına razı olunmayacağı ve devletin bağımsızlığını temin etmenin asıl amaç olduğunun açıkça söylenmesi gerektiği, sözkonusu ülkelerin tutumundan ötürü Türkiye'nin dostunun olmadığı, ancak Türkiye'nin dostunun ulusal birliği ve örgütlenmesi olduğu kaydedilmiştir.

Şifre
Zâta mahsûsdur.

Sivas 10/11/[13]35

Bursa'da 56'ncı Fırka Kumandanı Bekir Sami Beyefendi'ye

C. 7/11/[13]35

Bu sıralarda vaz'iyet-i siyâsiye o kadar mütehavvil ve mütebeddildir ki uzun zaman için kat'î bir esâs arz etmek mümkün değildir. Bizim gördüğümüze göre bugün İngilizler Teşkilât-ı Millî'den, vahdetimizden son derece mütevahhişdirler. Çünkü müstakil, hür bir Türkiye İngilizlerin hiç işine gelmez. Fransızlar memleketimizden a'zâmî istifâde etmek istiyorlar. Bidâyetde Yunanlıları bu maksadla başımıza musallat etdiler. Fakat İngilizlerin hâkimiyeti karşısında bunun kâfi olmadığını görerek Adana havâlisine yerleşdiler. Şimdi de bi'l-i'tilâf Urfa, Maraş, Ayntab'ı işgâl ediyorlar. Binâenaleyh biz Fransızlarla, İngilizleri beraber add ve kabûle mecburuz. İtalyanlar kendi za'afalarını bildikleri için memleketimizin kuvvetlenmesini istemezler, fakat kuvvetli bir devletin himâyesine, müzâheretine girdiğini de arzu eylemezler. Dolayısıyla istiklâlimiz

tarafdâridirler. Yunanlıların, Fransızların işgâllerine karşı da onlar da Antalya havâlisini elden çıkarmamaya gayret etmektedirler. Amerikalılar memleketimizi gezdiler, gördüler. Her hâlde lehimizde rapor verdiklerine şüphe yoktur. Yalnız bu maddî menfa'atperest hükûmetden büyük bir şey beklemek doğru değildir. Binâenaleyh netîce olarak şunu arz edeyim ki hiçbir tarafa iltizâm etmemeliyiz. Hepsine maksadımızı yani vatanımızı parçalamaya râzı olmayacağımızı ve devletimizin istiklâlini te'mîn etmek gâyemiz olduğunu açıkça söylemeliyiz. Zât-ı âlînize “Yunanlıları İzmir'den tard edin” diyen Fransız, bunun evvelâ siyâseten sonra bizim için şimdilik maddeten mümkün olmadığını bildiği cihetle hulûs çıkararak, teveccüh kazanmak için söylemiştir. Haksız yere Adana'da oturan Ermenileri başımıza musallat eden, şimdi de Urfa, Ayntab, Maraş'ı işgâl eden bir devlet hiçbir vakit dostumuz değildir. Bugün dostumuz yoktur. Ancak dostumuz vahdet-i milliyemiz, teşkilâtımızdır efendim. Hey'et-i Temsîliye nâmına Mustafa Kemal

3. K[olordu] Kumandanı

BELGE 3: Edirne'deki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Geçici Heyet Başkanı Şevket Bey'in, Gümülcine'den alınan istihbarata atfen Fransızların Edirne'yi işgal etmek istediğini, Batı Trakya Genel Valisi General Charpy'nin Gümülcine'deki Genel Valilik Merkezinin Edirne'ye nakli için emir aldığını Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 19 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.

19/2/[13]36

Edirne

Ankara'da 20. K[olordu] K[umandanlığına]

Ankara'da Hey'et-i Temsîliye nâmına Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Gümülcine'den gönderilen ve bugün posta ile takdîm kılınan mektûbda oradaki Fransız mahâfilinde Edirne ve havâlisinin de işgâl edilmek istenildiği ve hatta Ceneral Şarpi'nin [Charpy] merkezi Edirne'ye nakledeceği kuvvetle rivâyet edilmekte ve ancak bazı Fransız zâbitân gönderilmekte ise de öteden beri Edirne işgâlinin Trakya havâlisinde şüyû' bulmasından bu haber[in] tevellüd etmesi muhtemel görülmektedir. Bugünkü istihbârâta nazaran da Edirne Karaağaç'ında bulunan Fransızların otel borçlarını vesâir husûsâtlarını tesviye etmekte ve üç güne kadar gideceklerini söylemekte olduklarını, bir zâtın istihbârâtına nazaran Edirne havâlisinin herhangi bir işgâle karşı mukâvemet ve tertîbâtı ve teşkilâtı hissedildiği için epeyce tereddüd mevcûd bulunmakta olduğu ve hâşiyesinde de Gümülcine'deki Vâlî-i Umûmîliğin mart ibtidâsında Edirne'de bulunmak üzere emir alarak buna dâir istihzârâta da başlanmış gibi olduğu berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur. 19/2/[13]36. Müdâfa'a-i Hukûk Hey'et-i Muvakkat Re'îsi Şevket.

1. K[olordu] K[umandanı] nâmına
Mehmed Cemil

BELGE 4: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Fransa'nın Gümülcine'deki Batı Trakya Genel Valiliğinin Edirne'ye nakledilmesi hususunda 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e gönderdiği 20 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Genel Valiliğin Edirne'ye naklinin Yunanistan'ın Doğu Trakya üzerindeki emellerinin gerçekleşmesinin başlangıcı demek olacağı belirtilmekte, şiddetli bir ulusal direniş için hazırlanmakta olan silahlı örgütlenmenin eksikliklerinin bir an önce tamamlanması istenmektedir.

20/2/[13]36

Edirne Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e

Garbî Trakya'daki Vâlî-i Umûmîliğin mart ibtidâsında Edirne'ye nakledileceği haberinin derece-i sıhhati İstanbul'dan istifsâr edildi. Ancak vâlî-i umûmîliğin nakli keyfiyeti Şarkî Trakya üzerindeki âmâl-i Yunaniye'nin mukaddime-i tahakkuku demektir. Şu hâlde şiddetli bir mukâvemet-i milliye icrâsı için yapılmakta olduğu bildirilen teşkilât-ı müsellahanın bir an evvel ikmâl-i nevâkısıyla ihzâr buyurulmasını ve netîcesinin iş'ârını ricâ eyleriz.

Hey'et-i Temsiliye nâmına
Mustafa Kemal

BELGE 5: Edirne Milletvekili Şeref Bey'in, Fransa'nın Karaağaç Komutanının Doğu Trakya'nın işgal edileceğini söylediğine; Doğu Trakya'nın işgalinin her iki parçayı birleştirmek suretiyle Batı Trakya'daki gibi bir yabancı idare tesisi veya Yunanistan'a öncülük için olduğuna, Osmanlı'ya bağlılık davasını ileri sürmek ihtimali kalmadığı takdirde Doğu Trakya'yı kurtarmak ve mandayı kabul etmemek için İstanbul'la anlaşarak 'Trakya Trakyalılarıdır' sözüne uygun şekilde hareket edileceğine dair Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği anlaşılan 2 Mart 1920 tarihli telgraf.

Mahreci Edirne

Şarkî Trakya'nın işgâli istidlâlât ve vilâyetin Karaağaç'dakilerle temâs-ı gayr-i resmîsinden anlaşılmaktadır. İşgâl her iki parçayı birleştirerek ya Garbî Trakya'daki gibi bir idâre-i ecnebiye te'sisi yahud Yunanistan'a pîşdârlık içindir.

- 1- Kumandanlığın tensîb edeceği mahalde Kuvâ-yı Milliyemizi tahşîd edeceğiz.
- 2- Osmanlı Pâdişâhlığına merbûtiyetimiz da'vâsını ileri sürmek ihtimâlî kalmayınca varlığımızı kurtarmak ve mandayı kabûl etmemek için derhâl İstanbul'la anlaşarak 'Trakya Trakyalılarıdır' kavlince hareket edeceğiz.
- 3- Derhâl bizimle anlaşmalarını ve burada işleri olmadığını îcâb edenlere söyleyeceğiz.

4- İstanbul ile muhâberelerimizde henüz İstanbul'un ma'lûmâtı olmadığından bahsediyor. Hâlbuki bir emr-i vâki' karşısında kalarak Franşe Despere'nin Garbî Trakyalıları aldatarak yaptığını kat'iyen yapılmayacağız. Bu bâbda fikir ve mütâla'anızı bekliyoruz.

- 5- Dimetoka'da Senegal askerleri tahşid edilmektedir.
- 6- Karaağaç'a fazla mikdârda ta'yînât için emir gelmiştir.
- 7- Karaağaç Fransız Kumandanı bu işgâli söylemektedir.
- 8- Rum muhîtinin bu bâbda kat'iyen ve ma'nîdâr sükûnuna rağmen mes'ele hâl-i tevâtürdedir.
- 9- Vilâyet bu istihbârâtını Bâb-ı Âlî'ye de yazmıştır.

Fî 2 Mart sene [13]36

Edirne Meb'ûsu
Şeref

BELGE 6: Mustafa Kemal Paşa'nın, yabancıların planlarının uygulanmasına engel olmak üzere Doğu Trakya hakkında öngörülen görüşlere katıldığına, ancak Doğu Trakya'yı kurtarmak için İstanbul'la anlaşarak 'Trakya Trakyalıdır' sözüne uygun şekilde hareket edileceği hususunun merkez hükûmetin alacağı vaziyetle belli olacağından bu konuda pek dikkatli hareket etmek ve acele etmemek gerektiğine dair Edirne Milletvekili Şeref Bey'e gönderdiği 2 Mart 1920 tarihli telgraf.

Edirne Meb'ûsu Şeref Beyefendi'ye

C.

1- Şarkî Trakya hakkındaki tasavvurât-ı ecnebiyenin fi'ile inkılâbına mâni' olmak üzere tatbîki düşünülen nokta-i nazarlara iştirâk ederiz. Yalnız ikinci maddede mevzû'bahis olan ihtimâl hükûmet-i merkeziyenin alacağı vaz'iyet ile ta'ayyün edeceğinden bu husûsda pek dikkatli hareket etmek ve isti'câl göstermemek lâzımdır.

2- Mukarrerâtın tatbîkâtında hey'et-i aliyenizle kumandanlığın tamamen ve azimkârâne bir sûrette hareketi tabî'î olub icrâatla beraber gerek İstanbul'da ve gerek ecânib nezdinde her türlü tedâbîr-i siyâsiyenin de ittihâzına devâm buyurulmasını hâtıra olarak arz ederim.

3- Teşebbüsât ve harekâtınızı umûm milletce ta'kîb ve takviye için bilcümle safahâtından vakt ü zamanıyla haberdâr buyurulmaklığımızı ricâ ederiz. Tahşîdât ve icrâat planını tatbîkden evvel bildirirseniz pek memnûn oluruz. Bâb-ı Âlî'nin vilâyete vereceği cevâbın da hey'et-i âcizanemizce bilinmesi mühimdir.

4- Kıymetli Trakyamız hakkında bilcümle mukarrerâtınızda Teşkilât Nizâmnamemizin mevâd-ı esâsiyesinden ikinci ve dördüncü maddelerin ahkâmı bilâ-tereddüd ve kemâl-i metânetle tatbîk olunacaktır. Yalnız ittihâz-ı mukarrerâtda ve bilhâssa icrâat ve tatbîkâtda mütâla'âtımızın kat'iyen mevsûk ma'lûmâta istinâd ve isti'câlden mücânebetle hakikat-i hâle tetâbuk etdirilmesi son derece hâiz-i ehemmiyettir. Muvaffakiyetler temennî ve ihtirâmlarımızı takdîm ederiz efendim.

2-3/3/[13]36

Mustafa Kemal

BELGE 7: Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne Heyeti Başkanı Şevket Bey ile Edirne Milletvekili Şeref Bey'in, Doğu Trakya'yı kurtarmak için İstanbul'la anlaşarak 'Trakya Trakyalıdır' sözüne uygun şekilde hareket edileceği hususunun son çare olduğuna, bu konuda ihtiyatla ve basiretle hareket edileceğinin şüphesiz olduğuna ilişkin Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri anlaşılan 2 Mart 1920 tarihli telgraf.

İstanbul ile muhâbere etdik. Trakya meb'ûsları orada teşebbüsâtta bulunmakla beraber kendileri de cumaya kadar buraya geleceklerdir. Kumandanlıkla beraber hareket tabî'idir. Azim ve îmânımızla da 'vâyı kazanacağımıza mebnî ikinci madde son çâredir. Te'ennî ve basîretle hareket olunacağı da şübhesizdir. Bilhâssa arz-ı hürmet eyleriz Paşamız.

2 Mart sene [13]36

Müdâfa'a-i Hukûk Edirne Hey'eti Re'îsi
Şevket

Edirne'de Edirne Meb'ûsu
Mehmed Şeref

BELGE 8: Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne Merkez Heyeti adına Şevket Bey'in, Trakya hakkında Fransa'nın Karaağaç Komutanıyla yaptığı görüşmeye dair Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 5 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Lüleburgaz Kongresi kararlarının Fransız Komutana şifâhen tebliğ edildiği; Fransız Komutanın, Fransa'nın Türklere olan muhabbeti dolayısıyla kendisinin yardım etmek istediğini, ancak konunun buna müsait olmadığını, Türklerin direniş hakkındaki kararının yersiz olduğunu, çünkü Osmanlı Devleti adına bir Trakya'nın mevcut olmadığını, bu hususta alınan kararların hiçbir yönden güvenilir olmadığını, sorulan soruya cevaben Doğu Trakya'ya özerklik verilmesinin Yunanlıların önüne bir set çekebileceğini, bu özerkliğin de Batı Trakya'yla birlikte Fransa veya diğer bir devletin himayesi altında olmasının gelecek için kurtuluş olacağını, bu doğrultuda karar alınıp bildirildiği takdirde Türk temsilcilerinin Paris'e gönderilmesinin ve gerekli yardımın yapılmasının mümkün olduğunu, temsilcilerin Paris'e gönderilmesi hususunu kolaylaştıracağını ifade ettiği ve Paris'e gidecek heyetin isimlerini istediği kaydedilmektedir.

Aded 120

Edirne
5/4/[13]36

20. K[olordu] K[umandanlığına]

Hey'et-i Temsiliye'ye:

Nisan'ın ikinci cumartesi günü refâkatimde Rıfat Osman Bey olduğu hâlde Karaağaç Fransız Kumandanı ziyâret ve [Lüleburgaz] Kongre mukarrerâtını hâvî muhtıra şifâhen tebliğ edildi. Fransa'nın Türklere olan muhabbeti hasebiyle kendisi mu'âvenet arzusunda ise de mevki'inin tamamen buna müsâ'id olmadığı [deşifre edilememiş] arzularımızın Ceneral Şarpi vâsıtasıyla İstanbul'a tebliğ ve murahasların Paris'e azîmetini teshîl edeceğini ifâde ve gidecek hey'etin esâmisini talep etdi. Bu miyânda Galib Bahtiyar Bey'in ismi verildi. Mûmâ-ileyhin İngilizlerce taharrî olunmakta olduğundan azîmeti mümkün olamayacağını söylemesi üzerine Nisan'ın dördüncü Pazar günü Mösyö Jan

Yan'ın[?] gelib bu esâmîyi alması ve pazartesi dahi îcâb eden muhtıranın tahrîren ve resmen i'tâsına intizâr olunacağını ifâde eyledi. Saat yediye kadar devâm eden musâhebe netîcesinde Ceneral Franşe Despere'yi ziyâret eden İsmail Hakkı Bey'in kâffe-i hakâyıka vâkıf olduğunu ve kendisi istimâ' olunduğu hâlde mukâvemet hakkındaki kararın nâ-be-mahal olub çünkü Osmanlı Devleti nâmına bir Trakya'nın mevcûd olmadığını ve bu yoldaki mukarrerâtın hiçbir taraftan şâyân-ı i'timâd olmadığını ve müttefikîne karşı mukâvemet vukû'unda bir taraftan Karadeniz ve İstanbul diğêr taraftan kara ve Bulgaristan ile muhât olub Trakya'da hâl-i mücâdelenin mühimmât ve levâzımât itibârı ile ne dereceye kadar kemâl-i tahdîd olduğunu dermeyân etmesine mukâbil bu bâbda bir hüsn-i netîce istihsâli için ne gibi tedâbirin mümkün [*deşifre edilememiş*] ibrâz olunan arzu-yı âcizâneme cevâben birçok kelimât-ı dostâne ilâvesinden sonra ancak bir muhtâriyet istihsâli Yunanîlerin önüne bir sedd-i hâil çekilebileceği ve bu da Garbî Trakyalıları birlikde meclis-i âlî nezdinde teşebbüsât-ı mü'essire icrâsıyla bu muhtâriyetin Fransa veya sâir bir devletin himâyesi altında olması âtî için mücib-i selâmet olacağını ve bu zemince mukarrerât ittihâz ve mutâlebât dermeyân olunduğu takdîrde murahaslarımızın Paris'e i'zâmı ve mu'âvenet-i lâzîmenin her sûretle îfâsı kâbil olduğu[nu] ve mütârekenin bidâyetinden beri Edirne vilâyeti dâhilinde âsâyış ve sükûnetin me'mûrîn-i âidesi tarafından muhâfaza olunub bunun idâmesinin menâfi'-i millete muvâfık olacağını da ilâveten ifâde etmiştir. Trakya Müdâfa'a-i Hukûk Edirne Hey'et-i Merkeziyesi nâmına Şevket

1. K[olordu] K[umandanı]
Cafer Tayyar

BELGE 9: Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti adına Şevket Bey'in, 4 Nisan 1920 tarihinde Batı Trakya Meclisinin resmen açıldığına ve bu durumun Fransa'nın Karaağaç Komutanının değerlendirmesine uygun olduğuna dair Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 5 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf. Batı Trakya Meclisinin açılışına ilişkin Karaağaç İslam Cemaati'nin mesajı da telgrafta yer almaktadır.

Edirne
5/4/[13]36

20. K[olordu] K[umandanlığına]

Hey'et-i Temsiliye'ye: Nisan'ın dördüncü Pazar günü Trakya Meclis-i Âlisi resmen küşâd edileceğine ve bunun âtiyen intihâb ile yapılacağı muhakkak olan Trakya Meclis-i Meb'ûsânı'nın küşâdına bir mukaddime add ve telakkî edilmekde bulunduğuna binâen yevm-i mezkûrda bütün Müslümânlar tarafından mağazaların sed ve dükkân ve evlerde ve Cemâ'at-i İslâmiye binâsına Fransız bayrağı keşide olunması Gümülcine'de [*deşifre edilememiş*] söylenmiştir.

... [*Diğêr hususlara ilişkin olduğu için çıkarılmıştır*] Karaağaç Fransız Kumandanının mütâla'asına muvâfık bulunmuşdur. Ma'amâfih Karaağaç Cemâ'at-i İslâmiyesine yazdırılan telgrafnâme sûreti ber-vech-i zîr arz olunur:

“Garbî Trakya Meclis-i Âlisi'nin küşâdını ve bu zavallı memleketin te'mîn-i hukûk ve sa'âdeti için bir mukaddime-i hayır addederek bu husûsda dâimâ hüsn-i

niyet ve himâyetle âlî-cenâb Fransa Hükûmetiyle zât-ı asilânelerine bu vesîleden bi'l-istifâde arz-ı tebrikât ve ihtirâmât eyleriz.” Trakya Müdâfa‘a-i Hukûk Hey‘et-i Merkeziyesi nâmına Şevket.

1. Kolordu Kumandanı
Cafer Tayyar

BELGE 10: Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne Merkez Heyeti Başkanı Şevket Bey’in, Fransa’nın İstanbul Yüksek Komiserliğinden Fransa’nın Karaağaç Komutanlığına gönderilen emirde Cafer Tayyar Bey’le görüşülmek üzere adigeçenin İstanbul’a çağırıldığı, heyetçe yapılan müzakere sonucunda adigeçenin İstanbul’a gitmesinin uygun görüldüğü hususunda Heyet-i Temsiliye’ye gönderdiği 24 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf.

Gâyet müsta‘celdir.
Te’hîri gayr-i câizdir.

Edirne
24/4/[13]36

20. K[olordu] K[umandanlığına]

Ankara’da Müdâfa‘a-i Hukûk Hey‘et-i Muhtereme-i Temsiliyesine:

Nisan’ın yirminci Salı günü Fransa’nın İstanbul Büyük Komiserliğinden Karaağaç Kumandanlığına gelen emirde Cafer Tayyar Bey’in görüşmek üzere İstanbul’a gelmesi ve kendisinin azîmet ve avdetinde arzu eylediği takdirde bir Fransız zâbitinin refâkat etmesi ve bi’s-selâme avdeti için Fransa Devleti nâmına te’mînât i’tâsı bildirilmesiyle Edirne ve Gelibolu meb‘ûsları Galib Bahtiyar ve Şakir Beyler de hâzır olduğu hâlde hey‘etimiz[c]e uzun uzadıya cereyân eden müzakere netîcesinde esâsen Harbîye Nezâreti ve İngilizler tarafından mûmâ-ileyh da‘vet olunduğu hâlde gitmemiş ve te’mînât-ı kavîyye ile Fransızların bu delâletinin reddi muvâfık-ı hâl görülemediği gibi bugünlerde İngilizlerin sevâhili tarassud ve ma’hûd [Ali] Firuzan’ın bu kere de Tekfurdağı’ndan avdetinden sonra delâlet ve tedâbîri ile buranın işgâli sûret-i mevsûkada haber alınmış ve İstanbul ile Edirne’nin arasının açık gitmesi her şeyden ziyâde parasızlık dolayısıyla mevki‘an gayr-i câiz bulunmuş olduğundan bazı rûfekânın serdetdikleri mahâzîrin mevcûdiyetine rağmen mîr-i mûmâ-ileyhin İstanbul’a azîmeti ekseriyetle tensîb ve dün gece refâkatde Yüzbaşı Tomba[?] olduğu hâlde İstanbul’a müteveccihen hareket etmiş, umûr-ı vilâyet için âcizlerini tevkîl eylemiş olduğu arz olunur. Trakya Müdâfa‘a-i Hukûk Edirne Hey‘et-i Resmîye Merkezi Re’îsi Şevket

1. K[olordu] K[umandanlığı] Erkân-ı Harbîye Re’îsi Vekîli
İsmail

[Derkenar] C. Avdet edib etmediğinin sür‘at-i iş‘ârı mercûdur.
Mustafa Kemal

[Derkenar] Kapadım. 28/4/13[36] (İmza)

BELGE 11: Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne Merkez Heyeti Başkanı Şevket Bey'in Trakya hakkındaki gelişmelere dair TBMM Başkanlığına gönderdiği 6 Mayıs 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, San Remo Konferansı kararlarına göre Trakya'nın Osmanlı hâkimiyetinden çıkarıldığı, Çatalca'ya kadar olan yerlerin Yunanistan'a terk edileceğinin söylendiği, durum böyle gerçekleştiği takdirde Doğu ve Batı Trakya'nın birlikte bağımsızlığının ilan edilmesinin ve Büyük Devletlerin himayesi altında bir yerel hükûmetin kurulmasının düşünüldüğü ve Cafer Tayyar Bey'in İstanbul'dan döndüğü kaydedilmekte, Trakya'nın işgali için Yunanistan'ın yaptığı hazırlıklar, 9 Mayıs 1920 tarihinde Edirne'de yapılacak toplantı ve Fransızların teminatıyla İstanbul'a giden Cafer Tayyar Bey'in temaslari hakkında bilgi verilmektedir.

Gâyet aceledir.

Dakika te'hîr edilemez.

Edirne

6/5/[13]36

20. K[olordu] K[umandanlığına]

Ankara'da Büyük Millet [Meclisi] Riyâsetine

1- Trakya hakkındaki nokta-i nazarım esâsen tavsiye-i âlîlerine muvâfıktır. Ancak San Remo Konferansı mukarrerâtına göre Trakya'nın hâkimiyet-i Osmaniye'den nez'i ma'atte'essüf tahakkuk etmektedir. Vech-i tahsîsi hakkında henüz kat'î bir karar yoksa da Çatalca'ya kadar Yunanlılara terki de musırran söyleniyor. Hakikat birkaç gün sonra teblîğ edilecek şerâ'it-i sulhiye ile anlaşılacaktır. Trakya'nın hâkimiyet-i Osmaniye'den nez' ve Yunanlılara terki tahakkuk ettiği sûrette Şarkî ve Garbî Trakyalar beraber olduğu hâlde i'lân-ı istiklâl ile başlıca Düvel-i Mu'azzama'nın himâyesi altında bir hükûmet-i mahalliye te'sîsini düşünüyoruz. En son şekil olarak devletler arasındaki muvâzene-i kuvvâya nazaran nihâyet Fransa mandasına tarafdâr bulunmayı da nazar-ı dikkate alıyoruz. Türk ekseriyetiyle meskûn yerlerin gayr-i kâbil-i tecezzî bir kül teşkil ettiği esâsına tevfikân hâkimiyet-i Osmaniye'nin muhafazası dâimâ yegâne gâyemizdir. Ancak Trakya'nın husûsiyet-i hâl ve mevki'i bizi siyâseten kuvvetli bulunabilmek için derhâl serbest bir plebisite mürâca'at edilmek üzere idâre-i muvakkata veya doğrudan doğruya istiklâl i'lânı gibi tedâbîre sevk etmektedir. Hükûmet-i hâziranın Paris'e giden murahhaslarıyla mıntıkamızdan geçerken vâki' olan mülâkâtımıza nazaran onlar da hâkimiyet-i Osmaniye'nin muhafazası kâbil olamazsa plebisit icrâsını talep fikrindedirler.

2- Yunanlılar el-yevm İskeçe'de beş altı bin mevcûdlu dokuzuncu bölük ile okçular arasında yedi sekiz bin mevcûdlu Altıncı ve Siroz havâlîsinde de o mikdârda On veya On Birinci firkalardan müteşekkil bir kuvvet hâzırlamış bulunuyorlar. Bu kuvvetin bazı istihbârâta göre mu'âhede-i sulhiyenin murahhaslara teblîğiyle işgâle sevk edileceği söyleniyor. Buna karşı mevcûd kuvvetimizle müdâfa'aya hâzırlanmakdayız. Ma'amâfih silâh, mühimmât ve insan menâbi'imizin mahdûdiyeti ve dâhilen Rum teşkilâtının fa'âliyeti ve onun İngiliz veya Fransızların Yunan işgâl kuvvetlerine müzâhereti ihtimâlâtına göre müdâfa'ada derece-i muvaffakiyet ve muvaffakiyet câ-yı mülâhazadır. Bulgarlarla teşrik-i mesâ'î keyfiyeti henüz bir hüsn-i mütekâbile mâhiyetinde olup arada tevsik edilmiş bir nokta-i nazar yoktur. Şimdi bilhâssa bu ciheti te'mîne çalışıyoruz.

3- Mayıs'ın dokuzuncu günü bir meclis-i fevkalâde Edirne'de ictimâ'ı mukarrerdir. Bu mecliste Edirne ve Çatalca'nın meclis-i umûmî a'zâlarıyla bütün müftüleri ve her belediyeden müntehib birer ve her nâhiyeden müntehib ikişer murahhasları ve müdâfa'a hey'et-i fa'âlesi, Trakya Hey'et-i Merkeziyesi a'zâsı ve bu miyânda Edirne'de el-yevm toplanmış olan dört Trakya meb'ûsu hâzır bulunacaklardır. Müdâfa'a ve i'lân-ı istiklâl gibi vesâir esâsiyenin teşkilât-ı mevcûde müzâyaka-i malîye dolayısıyla pek müşkil bir buhran geçirmekte olduğundan bazı masrafların tenkîs veya bazı vergilerin tezyîdi husûsâtının müzâkeresi rûnâmeysi teşkil etmektedir.

Madde 4- Cafer Tayyar Bey'in geçenlerde Fransızların te'mînâtıyla İstanbul'a azîmeti arz edilmişti. Mûmâ-ileyh hükûmet mahâfiliyle temâslarda bulunarak Trakya ahvâlîni îzâh ve ittihâz olunan tedâbri müdâfa'a etmiştir. Ferid Paşa'dan mâ'adâ ricâlin ekserisi gâyeyi tasvîb etmişlerdir. Cafer Tayyar Bey on gün kadar İstanbul'dan sonra üç gün evvel avdet eylemiştir. Sirkeci'de trene bineceği sırada Muhafız Natık Paşa tevkîfine teşebbüs etmiş ise de refâkatinde bulunan Fransız zâbiti tarafından mûmâna'at olunmuştur. El-yevm kendisi müdâfa'a hey'et-i fa'âlesinde vazîfe-i milliyesini îfâ ile meşgûldür.

5- Cafer Tayyar Bey'in yerine Kolordu Kumandanlığına Keşan'da bulunan Altmışıncı Fırka Kumandanı Mîralay Muhiddin Bey gelmiştir. Vilâyete de sâbık Konya Vâlisi Ali Rıza Bey gelmiştir. Meclis fevkalâde ictimâ'ına kadar vâlî kalıb bilâhare avdet edecektir. Muhiddin Bey, esâsen Keşan'da da gâye-i milliyeye çalışmış ve burada da teşrîk-i mesâ'iyi kabûl etmiştir.

6- Cafer Tayyar Bey'in da'veti üzerine geçenlerde İstanbul'a iki kişilik bir hey'et de gönderilmişti. Hey'et gazetelerin neşriyatı vechle arz-ı ta'zîmât ve sadâkat vazîfesiyle mükellef olub bazı nokta-i nazarlarımızı hükûmete iblâğa me'mûr idi. Bu miyânda huzûr-ı Şâhâne'ye de kabûl olunmuşlardır. Gerek Zât-ı Şâhâne gerek Ferid Paşa müdâfa'a fikrinden sûret-i kat'iyede sarf-ı nazar olunmasını tavsiye etmişlerdir.

7- Bulgar çetelerinin bazılarının Nevrekop ve Kırcaali[ye] gitdikleri ve iki Bulgar alayının da bu havâliye sevk edildiği istihbâr olunmuştur.

8- Yunanlılar geçenlerde Makedonya'dan iki vapurla İzmir'e efrâd-ı cedîde sevk ederken Dedeâğaç'a uğrayan vapurlardan karaya otuz kişi çıkmış ve bunlardan yirmi altısı firâr etmiştir. Firâr edenlerin Bulgar oldukları ve vapurdaki efrâdın da 100'de seksenini Bulgarların teşkil ettikleri haber alınmıştır. İzmir cebhesinde bunların hatt-ı harbe sevk edileceklerine göre bir beyânnâme ile Bulgarlarla Türklerin dost oldukları ve arada el-yevm bir ihtilâf olmadığı, Türklere ilticâ edeceklerin bir dost ve misâfir mu'âmesi görecekları yolunda propaganda yapılırsa fâ'ideli olacağına ve hiç değilse Yunanlıların Bulgar efrâdını cebheye sevke cesâret edememelerini te'mîn edeceğini düşünüyörüz.

9- Müdâfa'a ve i'lân-ı istiklâl husûsâtına âid nokta-i nazarın iş'ârıyla beraber Büyük Meclis mukarrerâtından da muntazaman ma'lûmâtâr edilmekliğimizi ricâ ederiz. Trakya Müdâfa'a-i Hukûk Edirne Hey'et-i Merkeziyesi Re'isi Şevket

BELGE 12: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Trakya hakkında izlenecek siyasete dair Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne Merkez Heyeti'ne gönderdiği 11 Mayıs 1920 tarihli şifre telgraf.

Gâyet müsta'celdir.

Şifre

1. K[olordu] Kumandanlığına

Müdâfa'a-i Hukûk Edirne Hey'et-i Merkeziyesine mahsûsdur.

Düşmanlarımız hiçbir mukâvemetle uğramayacaklarına kâni' oldukları zaman memleketimizi şimdiye kadar söylenilen ve tahmîn edilen bütün ihtimâlâtın daha ağır şekilde taksîm ve istimlâk edeceklerdir. Memleketimizin işgâl altındaki aksâmını ve milletimizin dînî ve millî hukûk-ı istiklâlîni kurtarmak için ne kadar âciz ve za'îf bir vaz'iyetde bulunursak bulunalım i'dâm kararına karşı behemehâl müdâfa'a-i ırz ve nefse çalışacağımıza cihânı bilfi'il iknâ ile mümkün olacaktır. Binâenaleyh sulh konferansı Trakya'yı büyük devletlerden birine de herhangi bir nâm ile verirse kat'iyen kabûl etmeyeceğimizi her vesîle ile ifâde ve izhâr etmeliyiz. Bilâkis büyük devletlerden birini memâlik-i Osmaniye'nin bir cebhesinde bi'l-ihitiyâr tercih ve talep etmek o cebhe için hiçbir sûretle asla müfid olmaz. Fakat orası ile beraber bütün da'vâ-yı istiklâlîmizi tahrib eder. Fransızların Yunanlılardan hiçbir sûretle aşağı kalmayan şenâ'at ve canavarlığı karşısında cihâna karşı feryâd ve bilfi'il kıyâm eden ve Maraş ve Ayntab mıntkasının da'vâsı Trakyalı kardaşlarımız tarafından nakz ve ıskât edilmiş olur. Yunan, Fransız, İngiliz istilâlarının İslâm ve Osmanlı nokta-i nazarından farkı olmadığı mücerreb ve muhakkaktır. Hatta devlet büyüdükçe zulmünde kuvvet artmaktadır. Zaten sulh konferansının düvel-i muhtelif beyindeki taksîmâtı kendi aralarındaki emperyalist muhâsebelerine müstenid olduğundan bir mıntka Yunanlılara verilmiş ise onu bilâhare Fransızlara veremezler. Harb-i Umûmî'nin bütün yağmalarında böyle bir misâl yoktur. Velhasıl memleketin bir müstevliden alınıb diğer müstevliye verilmesini talep etmekte siyâseten hiçbir fâ'ide melhûz değildir. Fakat Fransızlara tâlib çıkan Müslümân ahâlîyi silâhdan tecrîd ve tamamen esîr bir hâle getirmek vazîfesinin Fransızlara verilmesi ihtimâlî vardır. Eğer biz Fransız istimlâkını hüsn-i telakkî edersek esâretimizi en ufak zahmete lüzûm kalmaksızın emr-i vâki' yapmak imkânını bahşetmiş oluruz. Fransızlar öteden beri ahâlîmizi memleketi Yunanlılara vermek korkusuyla tedhîş ederek kendi emellerine râm etmeyi i'tiyâd etmişdiler. Garbî Trakya'da ahâlîmizi ... aldatdılar. Fransızlar kendilerini veya herhangi bir müstevliyi tercihe sevk etmek için icrâ-yı te'sîr etdikce derhâl kendilerine bütün müstevlîlere karşı aynı hiddet ve isyân ile mukâvemet edileceği cevâbı verilmelidir. Aciz vaz'iyetimizden bahsedene ruhlarımızın bütün kuvvetiyle neslen ba'de neslin istiklâl aşkıyla yaşayacağımızı, bugün ve yarın istilâdan ve esâretten kurtulmak için müstevlîler aleyhine her tecâvüzü yapacağımızı bî-muhâbâ söylemeliyiz ve kemâl-i azim ile âsâr-ı fi'iliyesini göstermeliyiz. Milletler istiklâl kararını vesâ'it-i mevcûdenin muvâzenesini düşünerek vermezler. Mısırlıların ve Hindlilerin elinde silâh olmadığı ma'lûmdur. İstiklâl uğurunda köylere varıncaya kadar fevkalâde bir heyecân ve müstevlî her kim olursa olsun onun aleyhine dehşetli bir nefret ve galeyân uyandırmalıdır. Osmanlı Trakyası'nın câmi'a-i Osmaniye'den iftirâkını kabûl eder herhangi bir tavır irâ'esi merdûd ve memnû'dur. İstiklâl ancak Garbî Trakya için iddî'â olunabilir.

Sulh konferansı mukarrerâtını tebliğ etdikleri zaman umûmî hatt-ı hareket Büyük Millet Meclisince takarrür etdirilebilir. Büyük Millet Meclisinin kararına bakmaksızın hangi müstevlî emr-i vâki' yapmak ister ise derhâl silâhla mukâbele olunacaktır. İşgâl etmek isteyen gâsıb Trakya'nın her taşını ayrı ayrı işgâl etmeye mecbûr olmalıdır. Trakya'nın vaz'iyet-i husûsiye ve münferidesi ma'lûmdur. Fakat bu infirâdın mahâzîrinden ictinâb ancak emr-i müdâfa'ada daha şedîd ve daha me'yûsâne hareket edileceği tavrını göstermekle mümkündür. Bulgarların vesâ'itinden istifâde imkânını aramak muvâfıktır. Bu mütâla'atımızı Kolordu Kumandanına ve alâkadâr bütün me'mûrîn ve evlâd-ı vatana gösteriniz ve cümlesini vezâ'if-i vataniyelerini ifâyâ da'vet ediniz. Memleketin hiçbir kısmı kendi başına ecnebîlerle hesâblaşmaya me'zûn değildir. Her kısım kendisine vukû' bulacak hâricî temâsı Büyük Millet Meclisine ihâle ile mükellefdir. Büyük Millet Meclisi Re'îsi Mustafa Kemal

20. K[olordu] K[umandan] Vekîli
İsmet

[Derkenar] *Kapatdım fi 11 minhü*

BELGE 13: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in Trakya hakkında izlenecek siyasete dair 1 Aralık 1920 tarihli yazısı.

Hukûk-ı tarihiye, ekseriyet-i nüfûs, lisân, hars ve servet itibâriyle esâsen Müslümân ve Türk ülkesi olan Edirne vilâyeti (Şarkî Trakya) Balkan Harbi netîcesinde elîm bir zarûret ve ıztırâr ilcâsıyla kabûl edilen hudûdu ile Türk câmi'asından asla ayrılamaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarihe karşı deruhde edinmiş olduğu vazîfe-i milliyesinde işbu esâsı dâimâ müdâfa'a edecektir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Edirne'yi, İzmir ve Adana'dan hiçbir vakit ayırmamış ve Avrupa'ya karşı İslâmlığın, Türklüğün son kal'asını teşkil eden bu hittayı tahlis için her türlü fedâkârlığı ihtiyâra karar vermişdir.

Edirnelilerin memleketlerine ve gâye-i milliyeye karşı olan alâka ve merbûtiyetlerini -hâdisâtın netâyic-i fecî'asına rağmen- tamamıyla takdîr ve tebcîl eden Anadolu; merkez-i hilâfet ve Pâyitaht'ın dâimî nigezbânı olan Edirne'nin istihlâsı için kemâl-i azim ve îmân ile çalışılmasını ve bu husûsda zerre kadar ümîdsizliğe düşülmemesini ahâlîye tavsiye eder. Azim ve îmân ile uğraşıldığı takdîrde muvaffakiyet ve galebenin her hâlde hakkı müdâfa'a eden bizler tarafında kalacağına emîniz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti asırlardan beri Asya ve Avrupa hayâtında mühim tahavvülât ve inkılâbâta pîşdâr olan Türk milletinin tarih kadar ulvî bulunan hakkını, hayâtını müdâfa'a için mücâhedeye girişmiştir. Milleti esârete, zillete mahkûm kılan ve pek süflî vâsitalarla bize tahmîl edilmek istenilen "Sevr" Mu'âhedesi'ni kabûl etmeyecektir. Hakk-ı hayâtını, istikbâlini te'mîn için girişmiş olduğu işbu mücâhedede Türk milleti pek çok fedâkârlıklara katlanmıştır. Birçok buhranlar geçirmiştir. Hayât ve nâmûsuna ta'arruz eden düşmanlarının kudret ve vesâ'itine rağmen gâyesinden zerre kadar inhirâf etmemiştir. Bu azim ve fedâkârinin netâyic-i tabî'yesinden olan zaferde yavaş yavaş tarafımıza teveccüh başlamıştır.

Fîlhakîka bu metânet sayesinde ki İstanbul'da Avrupa emperyalistlerinin pek süflî bir bazıçesi olub memleketde nice kanlı fâci'alar açan, milleti nice cehâletlere sevk eden Hükûmet-i Feridiye devrilmiş, bu azim sâyesindedir ki Avrupa ve Amerika'nın maddî-ma'nevî müzâheretlerini te'mîn ederek vilâyât-ı Şarkiyemizi istîlâ ve Müslümânları katliâm etmeye hâzırlanan Ermenistan muzmahil olmuş ve nihâyet Anadolu'nun azim ve metâneti sâyesindedir ki Avrupa siyâsetini parmağında çevirmeye başlayan ve Türklüğü mahve azmeyleyen Venizelos ve hükûmeti sukût etmiştir. Her ne kadar İngiltere'nin ifsâdât şebekesini kurmakdan fâriğ olmayacaksa da cümlesini milletin azim ve metâneti akâmete mahkûm kılacaktır.

Şark millet ordusunun muvaffakiyâtı da son günlerde İngiliz, Fransız siyâsiyât âleminde mühim fırtınalar ihdâs edecek derece hamiyet vermiştir. Bazı alâ'ime nazaran Avrupa Türk mes'alesinin yeniden tedkîkine mecbûr olacak gibi görünüyor. Binâberîn Türk câmi'asına mensûb kitlelerin gâyet mütebassırâne hareket etmeleri ve düşmanlarımızın bazı mevâ'id-i kâzibe ve iğfâlât ile Türk milleti beynine tefrika sokub za'afa düşürdükdüden sonra öteden beri ta'kîb edegeldikleri imhâ politikasını daha suhûletle mevki'-i tatbîke koyacakları muhakkak olmasına nazaran Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti etrafına bilumûm Türklerin sıkı bir sûrette toplanarak onun gâye ve umdeleri dâiresinde hareket etmeleri vusûl-ı emele daha kâfil olacağı muhakkaktır. Bu esâsât ma'lûm olduktan sonra Trakya'da ta'kîb olunacak hatt-ı hareket için nikât-ı âtiyenin nazar-ı dikkate alınması muvâfıktır.

1- Yukarıda da îzâh olunduğu üzere Şarkî Trakya yani Tırnovacık, Mustafa Paşa, Dimetoka, İnöz hudûdu dâhilinde ve Meriç hatt-ı fâsılı ile Garbî Trakya'dan ayrılan arâzî Türk câmi'asının eczâ-yı asliye ve esâsiyesindedir. Binâenaleyh Edirne, İstanbul, Anadolu bunların hepsi bir küldür. Aynı mukadderâta tâbi'dirler. Ayrı bir siyâset ta'kîb edemezler. Türkiye Büyük Millet Meclisi bu husûsda "Misâk-ı Millî" esâsâtı dâiresinde hareket eyler. Şu hâlde Şarkî Trakya'da muhtâriyet-i idâre-i mümtâze veyahud manda şekillerinden her ikisini reddeyleyler.

2- Garbî Trakya'daki istiklâl harekât ve teşebbüsâtı muvâfıktır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Garbî Trakya'daki istiklâl ve muhtâriyet hareketlerine elinden geldiği kadar müzâheret gösterir. İcâb ederse Şarkî Trakya'daki teşkilâtı bu harekât ve teşebbüsâta da iştirâk etdirebilir.

Garbî Trakya mes'alesi için Bulgar Komünist Fırkası ile görüşüb nikât-ı esâsiye takarrür ettikten ve Garbî Trakya'daki ahâlî-i Müslimenin hüviyet-i diniye ve milliyeleri ve serbestî-i inkişâflarının te'mîni husûsunda ta'ahhüd ve te'mînât-ı fi'iliye alındıktan sonra Şimâlî ve Cenûbî Trakya'da yani Kırcaali ve Gümölcine aksâmı tevhi'd olunarak bir muhtâriyet şekli de derpîş olunabilir. İşbu tarz tekrara da hâcet olmadığı üzere ancak Garbî Trakya için düşünülebilir.

3- Şarkî Trakya'da fa'âliyet planı ise ber-vech-i âfî olmalıdır. Venizelos'un sukûtu ve mevki'-i iktidâra Gunaris'in geçmesi vaz'iyette lehimize büyük bir tebeddül husûle getirmiş olacağında şübhe yokdur. Fakat Venizelos'un mücâdeleyi bütün bütün terk edeceği ve işgâl etmiş olduğu mevki'-i ikbâlden kolaylıkla çekileceğini farz etmek doğru olamaz. Sâbık Yunan Başvekîlinin ne yapacağı hakkında mütâla'ât serdinden ziyâde merkûmun ağleb-i ihtimâle göre ilkbaharda tekrar sahne-i siyâsete çıkacağını derpîş ederek ona göre ve âcilen tedâbire mürâca'at

eylemek daha fâ'idelidir. Vaz'iyet-i hâzıra îcâbı olarak Gunaristlerin Trakya'da oldukça müsâmahakâr bir siyâset ta'kîb etmeleri me'mûldür. Şu hâlde önümüzde iki üç ay müddet vardır ki o müddet zarfında yapılabilecek şeyler ber-vech-i zîr tesbît olunur.

A- Kasaba ve nâhiyelerde derhâl Cemâ'ât-i İslâmiye teşkilâtını tanzîm ve takviye etmek. Cemâ'ât-i İslâmiye riyâsetlerine mücerreb metîn ve halk üzerinde nüfûzları olmakla beraber gâyeye sadâkatlerini isbât etmiş zevât ve bunların etrafına da eşrâf ve ağniyâdan ziyâde mümkün mertebe halk ve köylüden nâmûslu ve îmânlı zevât getirilmelidir. Halkı, köylüyü bizzât mukadderâtıyla alâkadâr kılmak sûretiyle kudret-i milliye'nin daha metîn bir sûretde tecelli ettiği hakâyık-ı mücerrebedendir.

Cemâ'ât-i İslâmiyeleri ictimâ'î, siyâsî birer merkez-i fa'âliyet hâline koymalıdır. Ve teşkilât-ı lâzimeyi işbu merkeze rabteylemeli, velhâsıl ahâlî-i Müslimeyi cemâ'ât merkezlerine mümkün mertebe sıkı bir sûretde bağlamalıdır. Bir de muhîtin îmân ve fa'âliyeti itibâriyle hangi şehirde daha mühim bir merkez yapılabilirse kuvvet ve ehemmiyeti evvelâ oraya vermelidir.

B- Maksad, Trakya'nın Türk câmi'asından ayrılamayacağını her vesîle ile i'lân ve izhâr etmekle beraber bu mübârek hıttanın yine ana vatana avdetini teshîl edecek tarz-ı fa'âliyetde bulunmak olduğuna ve ma'alesef Trakya'nın vaz'iyet-i hâzırası öyle muntazam bir hareket-i musliha-i istihlâskârâneye henüz müsâ'id olmadığına göre şimdilik mücerreb, metîn kumandalar tahtında mevzi'î hâdiseler çıkaracak olan [*belgenin bu kısmı hasarlıdır*] millî kuvvetler vücûda getirmelidir. Bu husûs için el-yevm Bulgaristan'da bulunan zâbitândan işe yarayabilenlerini orada alıkoyub "F" riyâsetinde bir icrâat planı tanzîm edilerek münâsib sûretde fa'âliyete geçmelidir. Bundan maksad ve gâye bir taraftan Yunan idâresini dâimî sûretde bîzâr, halkı ikâz ve harekât-ı kat'îye zemînini ihzâr ile enzâr-ı âlemi buraya tevcîh etmektir. Bu harekât ile müterâdif olmak üzere hâricî ve dâhilî propagandaya germî vermelidir.

Zaman-ı münâsibinde daha vâsî' bir planla harekete geçebilmek imkânı hâsıl olunca Anadolu bunu tanzîm ve idâre eyleyecek anâsır gönderir. Şimdilik oradaki vesâ'it ile işe başlanması muvâfıktır.

C- Kuvvetli ve nâmûslu kalemlere tevdi' olunmuş halkı irşâd ve tenvîre kâfil bir gazete çıkarılmasına himmet edilmelidir. Bu gazetenin Edirne'de çıkabilmesi ve propaganda teşkilâtının bunun etrafında toplanması îcâb eder. Ma'amâfih Edirne'de Yunanlıların böyle bir gazete intişârına müsâ'ade etmeyecekleri meczûm bulunduğundan şimdilik gazetenin Filibe veya Sofya gibi mahallerin birinde çıkması zarûridir.

D- Bütün bu teşkilât ve icrâatın dimâğî olmak üzere hâricde ve mes'elâ Sofya gibi yakın şehirlerden birinde bir merkez te'sîs olunmalıdır. İşbu merkez veya sair vâsita ile Anadolu ile sıkı temâs hâsıl etmelidir.

E- Trakya'nın Türk câmi'asına avdetini te'mînen teşebbüs olunan fa'âliyetde Anadolu nâmına mesâ'îye iştirâk etmek ve ihzârât-ı ibtidâ'îye vesâir husûsâtı takarrür ettirmek üzere Bolu Meb'ûsu Cevad ve Edirne Meb'ûs-ı Sâbıkı Galib Bahtiyar Beyler me'mûr edilmişlerdir. Takarrür edecek şekil ve tarz-ı icrâyâ göre Anadolu lâzım gelen mu'âvenet ve müzâheretlerde bulunacaktır.

Hâtime olarak şu nokta da kaydolunur ki Trakya da'vâsı ancak Trakyalıların büyük Türk câmi'asına istinâdları sâyesinde kurtulur. Trakya yalnız başına bir şey yapamaz. Bu itibârla Trakyalılar Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin temsil ettiği Türk câmi'asına merbûtiyetlerini her fırsatta i'ân ve izhâr etmeli ve o menba'dan gelecek ta'limât dâiresinde hareket etmelidirler.

Ankara: fi 1 Kânûn-ı Evvel 1336

Türkiye Büyük Millet Meclisi Umûr-ı Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtar

BELGE 14: Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün, Trabzon İstihbarat Müdürü Feridun Fahri Bey'in telgrafını TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği 25 Ağustos 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, Trabzon Valisi ile Fransız Torpido Komutanının orduevinde bir görüşme gerçekleştirdikleri, Torpido Komutanının, özellikle Fransa'nın Trabzon Temsilcisi Lepissier'nin Trabzon'dan çıkarılma sebebini öğrenmek için geldiğini ifade ettiği; bu soruya, bu hareketin ne Lepissier'nin şahsına ne de Fransa Hükûmetine karşı yapıldığı, Anadolu şehirlerinden hiçbirinde Amerikalılardan başka İtilaf Devletleri temsilcilerinin bulundurulamayacağı hakkındaki emrin uygulandığı cevabının verildiği; sorulan diğer sorulara ise imzalanan barışla ilgili olunmadığı, ticaret gemilerinin tamamen serbest olduğu, Fransız halkının güvende oldukları şeklinde yanıt verildiği belirtilmiştir.

Büyük Millet Meclisi Riyâseti
Matbû'ât ve İstihbârât Müdüriyet-i Umûmiyesi
Aded 489

Eskişehir'de Büyük Millet Meclisi Re'isi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Trabzon İstihbârât Müdüriyeti tarafından 25 Ağustos [1]336 tarihiyle müdüriyet-i âciziye mevrûd telgrafın bir sûreti olup ber-vech-i zîr takdîm kılınır efendim:

Limana bugün dört Fransız torpidosu geldi. Biraz sonra ikisi gitdi. İkinci torpido filosu kumandanı vâlîyi torpidoya da'vet etdi. Vâlî gitmeyince Fransız resmî olmayan bir binada görüşmek istedi. Zâbitân yurdunda öğleye görüşdüler. Ben tercümanlık etdim. Evvelâ ziyâret için değil Donanma Kumandanlığının emriyle mülâkât için geldiğini söyledi. Gâyet ciddi idi. El sıkmadılar. Bir şey içmediler. Bir hafta evvel Trabzon'dan çıkarılan Fransız Murahhası Mösyö Lepisiye'nin [Lepissier]* ne için çıkarıldığını, bu mu'âmenenin şahsa mı yoksa Fransa'ya

* Fransa'nın Trabzon Temsilcisi Lepissier'nin Trabzon'dan çıkarılması meselesi: Ermenistan'ın eski Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Alexander Hatisyan Lepissier aracılığıyla Türkiye ile siyasi müzakerelere girişmek istemiş, ancak hem Hatisyan'ın siyasi müzakerelere girişmek için resmî olarak yetki sahibi olduğu hem de Lepissier'nin aracılık yapmak için hükûmetinden talimat beklediği TBMM tarafından öğrenilmişti. Türk-Ermeni barış müzakerelerine İtilaf Devletleri'nin dâhil olma ve Lepissier'nin gizli bir amaca binaen Trabzon'daki ikâmetini uzatmak istemesi ihtimallerini gözönünde bulunduran TBMM Hükûmeti, bu durumu sakıncalı gördüğünden, sınırda Türk Barış Heyetiyle temasta bulunacak olan Ermeni memurlarına katılarak müzakerelere orada başlamasının daha uygun olacağını Trabzon Valiliği aracılığıyla Lepissier'ye bildirmiş ve adigeçenin Trabzon'dan ayrılmasını istemiştir. Söz konusu aracılık girişimi gerçekleşmemiş olduğundan konuya ilişkin belgeler ilgili bölüme alınmamıştır.

karşı bir hareket-i hasmâne olarak mı yapıldığını sordu ve bilhâssa bu su'âlin cevâbını almak için geldiğini söyledi. Vâlî ne Mösyö Lepisiye'nin şahsına ne de Fransa Hükûmetine karşı bir hareket olmayıb Anadolu şehirlerinden hiçbirinde Amerikalılardan mâ'adâ müttefik devletlerden hangisinin olursa olsun murahasları bulundurulmayacağı hakkındaki emre binâen yapıldığı, Lepisiye'ye şehir terk etdirilerek nezâketle mu'âmele edilmediği hakkındaki su'âle vâlî bilakis fevkalâde nezâketle teşyî' edildiği, her zaman Lepisiye ile karşılaşabileceğini söyledi. Sulh imzâ edildiği hâlde niçin böyle yapıldığı su'âline imzâ edilen sulhle alâkadâr olmadığımız, ticâret vapurlarının serbest olub olmadığı su'âline tamamen serbest oldukları, Fransız teba'asının emniyetde olub olmadığı su'âline tamamen emniyetde oldukları, Trabzon'da per ve frerlerden [pères et frères] kimse olub olmadığı su'âline olduğu cevâbı verildi. Aşçılarının öteberi almak üzere şehre çıkmalarına ve kendilerinin şehri ziyâretlerine müsâ'ade edilib edilmeyeceğini sordular. Vâlî müsâ'ade eyledi. Yine aynı sûretde el sıkmadan ayrıldık. Fî 25 Ağustos sene [1]336

Trabzon İstihbârât Müdürü
Feridun Fahri

BELGE 15: Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, bir Fransız torpidosunun Trabzon vilayetine tevdi ettiği Notayla Fransa'nın Trabzon Temsilcisinin Trabzon'dan çıkarılmasını Fransa'nın Karadeniz Filosu Komutanlığı adına protesto ettiğine dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 11 Eylül 1920 tarihli telgraf.

517

Erzurum
11/9/[13]36

Hâriciye Vekâletine

1- Fî 1 Eylül sene [13]36'da Trabzon Limanı'na gelen bir Fransız torpidosu Trabzon vilâyetine hitâben bir mektûb göndermiştir. Bunda torpido süvârîsi Fransız Bahr-i Siyah Filosu Kumandanlığı nâmına Trabzon Mümessilinin Trabzon'dan ihrâcını protesto etmekde ve Fransız Hükûmetinin de vakt-i münâsibinde mukâbele-i bi'l-misile teşebbüsü hâlinde milliyetperverlerin mütehayyir olmamalarının yazıldığı 3. Fırka Kumandanlığından bildirilmiştir.

2- Hâriciye Vekâletine ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine arz edilmiştir.

Şark Cephesi K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 16: Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürü Süleyman Necati Bey'in, Fransızların Antep şehrini kuşatmaları sırasında Antep Mutasarrıfı Sabri Bey ile Fransız Komutanlar Andrea ve Abadie arasında teati edilen Notaları TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 2 Eylül 1920 tarihli yazı. 11-17 Ağustos 1920 tarihleri arasında kapsayan Notalar, şehrin teslim edilmesi talebine ve Anteplilerin bu talebe direnmesine ilişkindir.

Aded 461

2 Eylül [1]336

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

Ayntab Mutasarrıfı ile Fransız Kumandanı arasında te'âtî edilen Notaların sûreti leffen takdîm kılınmıştır efendim.

Matbû'ât ve İstihbârât Müdir-i Umûmîsi
Süleyman Necati

* * *

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Re'îsi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
Esnâ-yı muhâsarada Fransızlarla te'âtî olunan Notalar ber-vech-i zîr arz olunur.

* * *

Ayntab Türk Hükûmet-i Mahalliyesine İhtârname:

1- Türk[iye] ile imzâ olunan sulh mu'âhedesini mücibince Ayntab Fransız mandasına vaz' edilmiştir.

2- Sa'âdetlü Mutasarrıf Bey, me'mûrîn ve eşrâf-ı belde, milletperver askerlerinin kumandanı Ayntab Müdâfa'a-i Milliye Kumandanı Ağustos'un on birine müsâdif olan bugün saat on yedi Fransa saati mutâlebât-ı kâmilelerini arz etmek üzere karârgâha da'vet olunur.

3- Reddolunduğu takdîrde büyük çaplı obüslerle Ayntab şehri bombardıman edilecektir. Bu, kal'anın cenûb duvarlarına büyük beyaz bayraklar çekilinceye kadar devâm edecektir.

4- Beyaz bayrağın zuhûrundan iki saate kadar Türk Hükûmeti Fransa Karârgâhındaki Erkân-ı Harbiyeye gelmezse bombardıman tekrar başlayacaktır.
11/8/[13]36

Fransız Kıta'âtı Kumandanı Kolonel Andrey [Andrea]
Mıntika Kumandanı Kolonel Abadi [Abadie]

* * *

Fransız Kuvve-i Askeriyesi Kumandanı Kolonel Andrey
Mıntika Kumandanı Kâ'immakâm Abadi Cenâblarına

Cevâb.

1- Saat on beş buçukda Fransız saati ihtârnamenizi aldım.

2- Ayntab'ın Fransız Devlet-i fâhimesi mandasına vaz' edildiğini ve bunun mu'âhede-i sulhiye ile te'yîd edildiğini bilmiyorum. Muhâbere bunlarla

mesdûddur. Bu ciheti anlaşılıb ondan sonra talebinizin is'âfi için her hâlde fazla mühlet vermeniz îcâb eder.

3- Fransa medeniyetinin kadın, ihtiyar ve çocuklar üzerine top mermisi yağdırılmasına râzı olamayacağına kâni'iz. Mösyö Milran'ın [Millerand] Şark'da top darbeleriyle iş göremeyeceği hakkındaki beyânâtı bunun en belîğ bir delîlidir.

4- Fransız askeriyle harb eden kuvvetin kumandanı şehir hâricindedir. Karşıda muhâsım bir kuvveti bırakarak şehri mes'ûl tutmak ve bu mes'ûliyetin ağır cezâlarını birtakım aceze üzerine yükletmek husûsunu vicdânınıza terk ederim.

5- Her hâlde ma'sûm kanı akıtmayıb îcâb ediyorsa onu men' etmek bizim elimizde değil sizin elinizdedir. Bizim öteden beri pek iyi bildiğimiz Fransa medeniyetinden bunu pek ba'îd biliriz.

6- Cevâbınıza intizâren ihtirâmât-ı fâ'ika.

Fî 11/8/[13]36

Mutasarrıf Sabri

* * *

Üçüncü

Türk me'mûrlarına da'vetnâmedir.

11 Ağustos tarihli mektûbunuzu bugün öğleden evvel [aldım]. 13 Ağustos'da Fransız ordugâhındaki Erkân-ı Harbiyeye inkiyâdlarını göstermek üzere gelmeye da'vet olunurlar. Reddolunduğu takdîrde şehrin bombardımanı bu öğle sonu yine başlayacaktır. 13 Ağustos, saat sekiz.

Ayntab'da Fransız Askerî Kumandanı Kolonel Andrey, a,
Mıntika Kumandanı Abadi

* * *

Ayntab Fransız Ordugâhı Kumandanı Kolonel Abadi tarafından
Ayntab Mutasarrıfı Beyefendi'ye

Haziran'ın 17. günü Ayntab'da Kumandan Rossa ile Kâ'immakâm İrfan Bey arasında mûmzâ mukâvelenâme mûcibince İngiliz Eytâmhânesi ve Kurbanbaba Ziyâretgâhı ba'dehu bî- taraf bir hâl[de] vaz' olunması mecbûriyet altına konulmuşdur. Hâlbuki verilen imzâyı hiç hükmüne koyarak muhâsamâta tekrar şürû' olduğu anda Türkler iki noktayı kuvvetli bir sûrette işgâl etdiler. Fakat bundan daha gayr-i lâyıf bir keyfiyet var. Türkler Kurbanbaba'da medfûn Fransız kahramanlarının mezarlarını tahkîr etmişlerdir. Salîbleri kırmışlar, Kurbanbaba'da külliyetli mikdârda başka taşlar bulunduğu hâlde tahkîmât yapmak için taşları isti'mâl etmişlerdir. Fransız askerlerinden birçoklarının na'aşlarını çıkarmışlardır. Şu barbarcasına ef'âl-i cinâyetkârâne fâ'illerinin Fransız Hükûmeti tarafından taharrî ve bilâ-fırsat tecziye olunacağını size ihbâr ederim. 15/8/[13]36

Mıntika Kumandanı Kolonel Abadi

* * *

Ayntab'da Fransız Kumandanı Kolonel Abadi Cenâblarına

Cevâb

1- 15 Ağustos sene [13]36 tarihli mektûbunuzu aldım. Türkler ölümlere hürmet etmeyecek derecede vahşî değildirlere. Husûsiyle intisâb ettikleri dîn-i celîl-i İslâmîyet buna mâni'dir. Fransız mezarlarının yıkıldığı ve cesedlerinin açıkta kaldığını kat'iyen bilmiyoruz. Eğer böyle bir şey vâki' ise her milletin efrâdı arasında en basit kavâ'id-i insâniyeye ri'âyet etmeyenler bulunabilir. Bir iki kayıdsızın yaptığı şeyi tekmil bir millete tahmîl etmek de doğru değildir. Binâenaleyh şu hâdise dolayısıyla tekmil Türklere isnâd etmek istediğiniz barbarlık sıfatını hiçbir vechle kabûl etmeyiz.

2-Altı gündür haksız olarak gayr-i müstahkem bir şehrin her tarafını ağır toplarınızla bombardıman ederek mütemâdiyen ma'sûm kanı akıyorsunuz. Buna medeniyet ve insâniyet âlemi nasıl cevâz veriyor? Tahrîbine devâm ettiğiniz mebnî-i husûsiyeyi kâle almıyoruz fakat adedleri epeyce bir yekûne bâliğ olan ma'âbid ve mesâcidin nasıl olub da bombardıman etmeye müsâ'adekâr bulunuyorsunuz? Şehir çocuğuyla, genç ve ihtiyarıyla, kadın ve kızlarıyla Osmanlı kalmak ve Osmanlı bayrağı altında ölmek istiyor. Hürriyet ve istiklâlini isteyen, kendi dînine ve lisânına sâdik kalmak azminde bulunan bir milletin âlem-i insâniyet muvâcehesinde mükâfâtı bir şehir halkının i'dâma mahkûm edilmesi midir? Karşınızda usûl dâiresinde harb eden bir ordu yoktur. Yolda sizinle temâs ve harb eden kuvvet hârice çıkmıştır. Onların yerine ahâlîyi itlâf etmek mi icâb ediyor? İlk cevâbda ma'sûmlar üzerine ateş yağdırılmasına Fransız medeniyetinin râzı olmayacağını bildirmişdim. Eğer dünya değişmiş ve her şey aksine çevrilmişse siz de istediğiniz tahrîbâta devâm edebilirsiniz. Adâletin de sarsılmaz hâkimi olan tarih Ayntab'ın ma'rûz olduğu zulmü kendi sinesine kırmızı hatlarla kaydedecek ve cihân-ı insâniyete böyle şerîrl bir yâdigâr kalacaktır. Fransız ahfâdının da bu [okunamamıştır] kemâl-i te'sîrle okuyacağına kâni'im efendim. Fî 16/8/[13]36

Ayntab Mutasarrıfı Sabri

* * *

Ayntab Me'mûrîn-i Hükûmetine

11 Ağustos sene [13]36 ve 12 minhü tarihli da'vetnâmeler mücibince sa'âdetlü Mutasarrıf Bey, me'mûrîn, Türk a'yân ve eşrâfi, Ayntab şehrindeki Türk askerlerinin kumandanı Ağustos'un on yedinci günü Fransız saat on beşden evvel Fransız ordugâhındaki Erkân-ı Harbiyeye gelib isbât-ı vücûd etmeye da'vet olunurlar. Mûmâ-ileyhim orada inkıyâdnâmelerini gösterecekler ve Türkiye ile imzâ olunan musâlahanâme mücibince Fransa'ya bahşolunan Ayntab mandasını sûret-i resmîyede tanıyacaktırlar. Fransızlar ma'sûmlara karşı harb etmiyor. Eğer ma'sûm kanı dökülmüş ise bunun vebâli itâ'atden istinkâf eyleyen ve muhâsamâta devâm eyleyen Türk erbâb-ı salâhiyetinin boynunadır. Fransızlar emâkin-i mukaddese üzerine ateş etmemişlerdir. Bu husûsda topçuya evâmîr-i mâni'a-i resmîye i'tâ kılınmıştır. Bununla beraber işbu emâkin-i mukaddese Türk askerleri tarafından makâsıd-ı askeriye için isti'mâl edilmiştir. 16 Ağustos sene [13]36 tarihli mektûbunda sa'âdetlü Mutasarrıf Sabri Bey Ayntab şehrinin asker-i nizâmîyeyi ihtivâ etmediğini ve Türk kuvvetlerinin şehirden hârice

çıkılmış oldukları[nı] iddi'â ve te'yîd ediyor. Şu hâlde şehrin Türklerle meskûn mahallâtından çıkan mühim mikdârda tüfenk ve mitralyöz mermilerini îzâh etmek kâbil olmadığı gibi her gece asker-i müsellaha tarafından yapılan hurûc teşebbüsleri de îzâh edilemez. Ayntab şehrinin ancak milliyetperver bir ahâlî ile meskûn olduğu hakikat ise bu müsâlemetperver sekene bombardımana nihâyet verilecek olan inkıyâdı niçin gösteremiyor? Fransa'nın niyeti Türkleri Ayntab'dan tard etmek değildir bilakis orada bir Türk idâresini îfâ etmek istiyor. Harb dolayısıyla vücûda getirilen harâbelerin ta'miri memlekete sükûn ve âsâyîşin ve emniyet ve refâhın tekrar getirilmesi maksadıyla Fransa Ayntab'daki Türk idâresiyle birlikte çalışacaktır. Fransa'ya bu salâhiyeti sulh mu'âhedenâmesinin kendisine bahşettiği manda vermiştir. 17/8/[13]36

Fransız Kıta'ât Kumandanı Kolonel Andreya
Ayntab Mintika Kumandanı Abadi

* * *

C. Fransız Kumandanlığına

17 Ağustos sene [13]36 tarihli mektûbunuzu aldım. Evvel emirde yazılarım[ıma] başdan başa ciddiyet ve samîmiyetle en ufak harfine kadar i'timâd etmenizi ricâ ederim. Harb-i Umûmî felâketinin en fecî'sine ma'rûz olan bir memleket ve milletden çıkan ses hakikatden başka bir şey olamaz. Beş on me'mûr ile beş on kişinin halka teslîm ve mutâva'atlarını emredemeyeceğine cidden kâni' olunuz. Şehre harben dâhil olduğunuz [için] müsellaah kimseler tarafından müdâfa'a mecbûriyeti hâsıl oldu. Ayntab ne kadar şeni' bir cinâyet irtikâb etmiştir ki bu derece şiddet[ı]e lâayık görülüyor? İstiklâlîni isteyen bir millet şâyân-ı hürmet görülmeli. Evvel emirde îzâh ve iknâ' cihetine gidilmeli idi. Hâlbuki ilk ve onu ta'kîb eden ihtârnâmeniz, manda ihtârnâmeler[i] manda hakkında hiçbir îzâhı hâvî değildir. Ayntab'ı Suriye düşmanı addediyorsunuz, yahud Fransız mandası [milletinde altında] Türkiye'ye mi tâbi' olacaktı? Bu bâbda lütfen îzâhâtda bulununuz. Îzâhı hâvî mektûbunuzun vusûlünden itibâren ahâlîyi toplayıp konuşmak ve karar vermek için 24 saat mühlete ihtiyâcımız vardır. Bu müddet zarfında serbest müzâkere yapabilmek için bombardımanı[n] inkıtâ'ını ayrıca ricâ ederim efendim. Fî 17/8/[13]36

Mutasarrıf Sabri

* * *

Ayntab Mutasarrıfı Sa'âdetlü Sabri Beyefendi'ye

Bugünkü beş numarolu mektûbunuza ber-vech-i âtî cevâb veriyoruz.

1- Ayntab'ın Türk ahâlîsinin kısm-ı a'zaminin muhâsamâta bir nihâyet verilmesini arzu ettiğini biliyoruz. Bu ahâlîyi mukâvemete mecbûr eylemiş olan me'mûrîn ve eşraf yine bu ahâlîyi daha kolaylıkla arz-ı inkıyâd etdirebilirler.

2- Şehre harben dâhil olmuş olduğumuz doğru değildir. Bilakis Ayntab'a en sulhperverânlarla gelen Andreya kıt'a[sı] şehrin cenûb-ı şarkisinde yirmi beş kilometreden fazla bir mesafede dūçâr-ı hücum olmuş ve Ayntab karşısına Şeyh Mustafa hânesi ve Mardin Eytâmhânesi vesâire geldiğinde tüfenk ve mitralyöz ateşleriyle karşılaşmıştır. Bundan sarf-ı nazar, Temmuz'un yirmi dokuzunda

muhâsamâtı temdîd eyleyen Fransızlar değildir.

3- 31 Temmuz günü Türkiye ile imzâ edilen Sulh Mu'âhedenâmesi Ayntab sancağı[nı] Fransız mandasına terk edilen Suriye havâlîsine ilhâk etmiştir. Ayntab vaktiyle olduğu gibi Haleb'e rabtedilecektir. Sekenesinin kısım-ı a'zamı Türk olması hasebiyle şehrin ve Ayntab sancağının idâresi Fransız Hükûmeti tarafından ta'yîn edilecek ve Fransız kontrolü altında icrâ-yı umûr eyleyecek Osmanlı me'mûrları ma'rifetiyle [idare] olunacak.

4- Kasabanın başlıca inkıyâd şerâ'iti âtîdekilerdir.

A- Sulh Mu'âhedenâmesi ile Fransa'ya bahşedilen Fransız Ayntab mandasının resmen tanınması,

B- Nizâmî[ye] ve gayr-i nizâmî[ye] hep Türk askeri ve jandarmalar terk-i silâh edecekler ve muvakkaten esîr-i harb olacaklardır.

C- Sükûn ve âsâyîşin te'sîsi için kasaba ve havâlîsinin kâmil silâhlarından tecrîdi, bilcümle esliha ve mühimmâtın teslimi ve bilcümle müşevviklerin ve iğtişâscıların tevkîfi.

İkinci derecede ehemmiyeti hâiz diğer şerâ'it-i teslimât da size tebliğ olunacaktır.

Her Türkler Almanya ile müttehiden Fransa aleyhinde buldukları hâlde yine Fransa Türklerin düşmanı değildir. Bilakis Fransa, Türklerin te'âlîsinde ve sa'âdet ve refâhlarının inkişâfında kendilerine mu'âvenet etmek arzusunda. Fransa memleketlerinin ihyâsını kabûl etmek istemeyen âsîlerle [karşılık] tahrikât ve muhâsamâtda devâm eden kimselerden başka düşman bilmez. [Fransa size herhangi bir mühlet] bahşeyemez. Altı gün zarfında sizden zaten üç defa taleb edilmiş [belgenin bu kısmı hasarlıdır] göstererek vaz'iyet-i hâzıraya nihâyet vermek keyfiyeti size âid bir keyfiyettir. [belgenin bu kısmı hasarlıdır] inkıyâd olunmak üzere kal'anın cenûb duvarları üzerine beyaz bayrak rezk olunduğu âna kadar kasabanın bombardmanı devâm eyleyecektir. O andan itibâren bâlâdaki şerâ'iti kabûl ettiklerini göstermek üzere bundan evvelki üç da'vetnâmede zikrolunan me'mûrünün Fransız Ordugâhı Erkân-ı Harbiyesine gelmeleri için iki saatlik fâsıla-i ateş yapılacaktır.

Fî 17 Ağustos sene [13]36

20 numero

Fransız Kıta'âtı K[umandanı] Kolonel Andreya Mıntıka K[umandanı] Abadi

* * *

Cevâb

Fransız Kıta'âtı Kumandanı Kolonel Andrey ve Fransız Kumandanı Kolonel Abadi Cenâblarına

17 Ağustos sene [13]36 tarihli cevâbî mektûbunuzu aldım. Şâyân-ı dikkat olan ahâlîsi sanâyi' ve ticâretde pek ziyâde terakkî etmiş ve Amerikan mü'esseseleri ve Fransızkan [Fransiskan] mektebi te'sîrâtıyla bu civârda[ki] bulunan diğer şehirlerden ilim ve irfânca daha ziyâde yükselmiş olduğundan eski zamanda derebeylik devrine âid olan âsîlzâdegân sınıfının ve me'mûrünün şiddet ve nüfûzu bittabi' kalmamış ve ahâlî demokrasiye doğru geniş hutûtlarla mesâfe-i

ictimâ'iyâtda koşmakda bulunmuşdur. Cevâbnâme-i âlînzde eşrâfın ve me'mûrînin tarafdâr-ı musâlaha olan ahâlîyi harbe sevk ve teşvîk etdiği kaydı hilâf-ı hakikat ve muhtâc-ı tashîh bir keyfiyettir. Burada ahâlîye sınıf ve derece itibârıyla fâ'ik ve hâkim hiçbir zümre yoktur. Bilakis son senelerin cihânı alt üst eden ahâlî-i harekât te'sîriyle adeden, fikren müte'âlî olan ahâlî mevcûddur. Binâenaleyh eşrâf ve me'mûrînin ahâlîyi harbe sevk ve teşvîk etdikleri doğru olmadığı gibi kezâ harbden çevirmek, sulh ve müsâlemete götürmek kudretleri de yoktur. Bu noktaların sıhhat-ı vaz'iyetini şehrimizin eski ve bî- taraf misâfiri olan Amerikalı Doktor Şirt [Schirt] cenâblarından da tahkîk edebilirsiniz. Cevâbnâmelerinizi, şerâ'it-i muharrerinizi ve vaz'iyet-i umûmiyeyi ahâlîye neşr ve îzâh etmek ve cebhelerdeki harb ve vaz'iyât-ı harekâtı izâle eyleyerek ahâlînin ekseriyet-i hakîkiyesine şîme-i mukarrer netâyîc ve mukarrerâtı zât-ı âsilânelerine arz eylemek üzere taleb olunan mühlet-i i'tâ etmemeniz ma'mûriyet ve refâhını istediğiniz şehrimizin son hânesine kadar tahrîb ve ma'sûm ahâlîyi son ferdine kadar imhâ etmek istediğinizi ma'alesef işrâb etmektedir. Maksudımız ma'sûm kadınların dövülmemesi, ma'mûr şehrin harâb edilmemesidir. Dünkü mektûbunuzda Türklere dost olduğunu bildirdiğiniz Fransızların da aynı ulvî maksadla hareket ederek ahâlîye toplardan başka vâsıtalarla hitâb edilmesini ricâ ile ihtirâmâtımızı lütfen kabûl buyurunuz Kolonel Bey.

Mutasarrıf Sabri

BELGE 17: TBMM Hükûmeti Millî Savunma Bakanı Fevzi Paşa'nın, sekiz Fransız esiri adına Maraş'tan gönderilen telgraftan bahisle, sözkonusu esirler ile Konya Merkez Hastahanesi'nde bulunan iki Fransız esirin memleketlerine iadelerinin rica edildiği hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 19 Ekim 1920 tarihli yazı. Yazıda, aynı sayıda Türk esirinin serbest bırakılması karşılığında sözkonusu talebin yerine getirilebileceği değerlendirilmesinde bulunulmakta ve konunun Dışişleri Bakanlığınca takip edilmesi istenmektedir.

Aded 7/5293

U: 2/6211

Ankara

19/10/[13]36

Umûr-ı Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesine mütekaddim ve vekâlet-i âciziye muhavvel Sir Jean Reik[?] imzâsıyla, bazı a'zâsı maktû' sekiz Fransız esîri nâmına Maraş'dan keşide kılınan telgraftâmede memleketlerine i'âdeleri istirhâm edilmekte olduğu gibi Konya Merkez Hastahânesi'nde bulunan diğer iki ma'lûl Fransız esîrinin de terhîsleri Sıhhiye Riyâsetinden istizân kılınmaktadır.

Vaz'iyet-i hâzıra üserânın i'âdesine mâni' olup şu kadar ki bilmukâbele aynı mikdârda Türk esîri teslîm edildiği taktîrde mübâdele tarîkiyle is'âf-ı matlûbları mücâz olabileceği mütâlâ'a kılınmaktadır. Bu bâbda münhasıran ma'lûlîn-i üserâyâ âid olarak îcâb eden muhâberâtın ve şerâ'it-i mübâdelenin vekâlet-i celîlelerince idâre ve netîcesinden ma'lûmât i'tâ buyurulması arz olunur.

Müdâfa'a-i Milliye Vekîli
Ferik Fevzi

BELGE 18: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Bakanlığın Adana Fransız Komutanlığıyla teması olmadığından Adana Cephesi Komutanlığının Fransız Komutanla müzakereye girişmesinin daha uygun olacağı, serbest bırakılacak her Fransız esir karşılığında bir Türk esirinin iadesini talep etmek yerine, malul Osmanlı esirleri daha çok olduğundan, bütün malul esirlerin sayı gözetilmeksizin karşılıklı değişimini talep etmenin daha çok Türk vatandaşın esaretten kurtulmasını temin edeceği hususunda TBMM Hükûmeti Millî Savunma Bakanlığına gönderilen 27 Ekim 1920 tarihli yazı.

Hâriciye Vekâleti

Umûmî: 542

Husûsî: 229

Fî 27 Teşrîn-i Evvel sene [13]36 yazılmıştır.

Müdâfa'a-i Milliye Vekâlet-i Celîlesine

19/10/[1]336 tarihli tezkere-i aliyelerine cevâbdır.

İş'âr-ı âlileri vechle ma'lûl üserânın mübâdelesine Hâriciye Vekâleti delâlet ettiği takdîrde Adana Fransız Kumandanlığıyla doğrudan doğruya temâsımız olmadığından teşebbüsümüz tâ Paris'den istifsâr keyfiyeti icâb ettirmek sûretiyle pek uzun bir zamanın ziyâ'ını intâc eyleyecektir. Binâenaleyh Adana Cebhesi Kumandanlığının bu husûsa dâir Fransız Kumandanıyla müzâkereye girişmesi daha muvâfık olur zannındayız.

Ancak bu gibi müzâkerâta girişildiğinde serbest bırakılacak her Fransız esîri mukâbilinde bir Türk esîrinin i'âdesini talep etmektense bilcümle ma'lûl üserânın aded gözedilmeyerek te'âtisini istemenin ma'lûl Osmanlı üserâsının daha kesîr bulunmasına binâen hem daha büyük mikdâr vatandaşlarımızın esâretten kurtulmasını te'mîn edeceği hem de Harb-i Umûmî esnâsında zuhûr edilegelen mübâdele-i üserâ usûllerine daha müşâbih olacağı vârid-i hâtır olunur.

BELGE 19: TBMM Hükûmeti Millî Savunma Bakanı Fevzi Paşa'nın, Kayseri'de esir bulunan Fransız Dr. Galan'ın serbest bırakılmak talebinde bulunduğu, Fransızlar elinde esir bir Türk doktorunun, mevcut değilse aynı rütbedeki bir Türk subayının, Fransızlar tarafından iadesi hâlinde adigeçenin talebinin kabul edilebileceği ve bu konudaki diplomasi girişiminin Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılması hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 28 Ekim 1920 tarihli yazı.

Aded 7/5693

U: 4/6503

Ankara

28/10/[13]36

Umûr-ı Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

Kayseri'de Fransız üserâsından Tabib Galan'ın Beynelmîlel Cenevre Mu'âhedesi'ne istinâden rabten takdîm kılınan istid'âsındaki terhîs talebi; ma'lûl üserâ hakkında sebk eden teklîf-i âcizî misillü bilmukâbele bir Türk doktorunun ve şâyed mevcûd değilse aynı rütbede bir Türk zâbitinin Fransa üserâ garnizonlarından i'âde ve teslîmi hâlinde tervîc olunabileceği mütâla'asındayım. Bu bâbdaki diplomasi teşebbüsâtının vekâlet-i celîlelerince îfâ ve neficeden i'tâ-yı ma'lûmât buyurulması arz olunur efendim.

Müdâfa'a-i Milliye Vekîli
Ferik Fevzi

BELGE 20: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, esir Fransız Dr. Galan meselesinde dahi Adana Cephesi Komutanlığı tarafından Fransızlarla görüşülmesinin ve Dr. Galan'la, eğer mevcutsa, diğer Fransız sağlık memurlarının iadesi karşılığında Osmanlı doktorlarından başka Mersin ve diğer yerlerde tutuklu bulunan bütün sivil esirlerin de karşılıklı iadesinin talep edilmesinin uygun olacağı hususunda TBMM Hükûmeti Millî Savunma Bakanlığına gönderilen 4 Kasım 1920 tarihli yazı.

Hâriciye Vekâleti

Umûmî: 591

Husûsî: 278

Müdâfa'a-i Milliye Vekâlet-i Celîlesine

28/10/[13]36 tarih ve 7/5693, 4/6503 u[mumi] numarolu tahrîrât-ı aliyelerine cevâbdır.

Ma'lûl üserâ hakkında sebk eden cevâb-ı âcizî misüllü Doktor Galan mes'alesinde dahi Adana Cephesi Kumandanlığınca doğrudan doğruya Fransızlarla görüşülmesi ve netîce-i müzâkerâtın imzâ te'âtî edilmeden evvel bir defa da vekâlet-i âcizîye iş'âr kılınması muvâfık olur fikrindeyim.

Beynelmilel Cenevre Mu'âhedesi esîr etibbânın yegân yegân mübâdelesini îcâb ettirmeyib bilcümle etibbâ ve me'mûrîn-i sıhhiyenin esîr-i harb edilmemesi ve serbest bırakılması zemînindedir. Binâenaleyh bilcümle Fransız ve Osmanlı me'mûrîn-i sıhhiyesinin tarafeynce i'âdesi lâzım gelir. Ancak işbu mu'âhedeye Harb-i Umûmî esnâsında bile pek müşkilâtla ri'âyet edildiği gibi muhârebe-i hâzırada düşmanlarımız bize resmî bir muhâribden ziyâde bize bâğî nazarıyla bakdıklarından kendilerini hakkımızda hiçbir kaydıla mukayyed addetmemektedirler. Bu sebebden dolayı yedimizdeki Fransız etibbâ ve zâbitânını mübâdele ettiğimiz takdîrde âsî oldukları iddi'âsıyla her fırsatta kurşuna dizmek ve sû-i mu'âmele etmek istedikleri vatandaşlarımızın hayâtını kurtarmak veya nisbî bir sûretde istirahatlerini te'mîn etmek için düşmanlarımıza karşı elimizde bir vâsita-i tehdîd kalmayacağından bu husûsda fevkalâde te'ennî ile hareket edilmesi ve Doktor Galan ile eğer mevcûd ise sâir Fransız me'mûrîn-i sıhhiyesinin i'âdesi mukâbilinde etibbâ-yı Osmaniye'den mâ'adâ Mersin ve diğer yerlerde mevkûf bulunan bilcümle sivil üserânın dahi bilmukâbele i'âdesini talep etmek muvâfık olacağı mütâla'asında olduğum ma'rûzdur efendim.

Fî 4 Teşrîn-i Sâni sene [13]36 yazılmıştır.

BELGE 21: TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanı Vekili Fevzi Paşa'nın, ağır yaralı Fransız esirlerin iadesine taraftar olduğu ve gereğinin yapılması hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 10 Kasım 1920 tarihli yazı.

Aded 2433

Ankara

10/11/[1]336

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

İşbu ağır mecrûhların i'âdelerine tarafdâr olduğumuzu arz ederek îfâ ve muktezâsını ricâ eylerim efendim.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'isi Vekili Fevzi

BELGE 22: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Türklerin elindeki esir Fransız malul, doktor ve sağlık memurlarının iade edilmesi karşılığında Fransızların elinde bulunan bütün malul Osmanlı esirleriyle doktor, sağlık memurlarının ve siyaseten tutuklu sivillerin iadesini talep etmenin Cenevre Antlaşması'na daha uygun olacağı gibi daha çok Türk vatandaşının esaretten kurtarılmasını sağlayacağına dair TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına gönderilen 15 Kasım 1920 tarihli yazı.

Hâriciye Vekâleti
Umûmî: 688
Husûsî: 335

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine

İkinci Şu'be ifâdesiyle vârid olan 10/11/[13]36 tarih ve 2433 numarolu tezkere-i aliyelerine cevâbdır.

Ma'lûl üserânın i'âdesine Hâriciye Vekâleti dahi tarafdâr olmakla beraber evvelce Müdâfa'a-i Milliye Vekâletine gönderilen 27 Teşrîn-i Evvel ve 4 Teşrîn-i Sâni sene [1]336 tarih ve 542/229 ve 591/278 numarolu cevâbî tezkerelerimizde [bkz. *Belge 18 ve Belge 20*] arz olunduğu vechle bu misillü üserânın yedimizde bulunması bize alelâde bir muhârib sıfatı tanımayıp âsî nazarıyla bakan ve ellerine düşen üserâmızla birçok ma'sûm sivillerimizi berây-ı tedhîş kurşuna dizmek isteyen düşmanlarımıza karşı yegâne vâsıtâ-ı tehdîdimiz olduğundan bunun bilâ-ta'vîz elden çıkarılmasını muvâfık görmemekteyiz. Binâenaleyh yedimizdeki Fransız ma'lûlîn, etibbâ ve me'mûrîn-i sıhhiye i'âde edildiği takdirde mukâbeleten Fransızlarda bulunan bilcümle ma'lûl Osmanlı üserâsıyla etibbâ, me'mûrîn-i sıhhiye ve siyâseten mevkûf sivillerin i'âdesini talep etmek Cenevre Ahidnâmesi'ne daha muvâfık olacağı gibi daha büyük mikdârda vatandaşımızın esâretten tahlîsini mücib olacağı mütâlâ'a edilmiş olduğu ma'rûzdur efendim. Fî 15 Teşrîn-i Sâni sene [13]36

BELGE 23: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, esir Türk ve Fransız ağır yaralılarınin değişimi için Kızılay ile Fransızlar arasında devam eden müzakerelere ilişkin İstanbul Kızılay Başkanlığına gönderilen telgraf. Telgrafta, TBMM Hükûmetinin konu hakkındaki görüşüne yer verilmekte, Türk ve Fransız esirlerin karşılıklı olacak şekilde serbest bırakılması ve ailelerine iade edilmesi istenmektedir.

Hâriciye Vekâleti
69/88

İstanbul Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Riyâsetine

Müdâfa'a-i Milliye Vekâletine hitâben yazılan 18/11/[13]36 tarihli tahrîrâtınızda Fransız ve Türk ağır yaralılarınin mübâdelesi için Fransızlarla müzâkere edilmekte olduğu bildirilmektedir. İşbu mübâdele mes'elesinde Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin nokta-i nazarı ber-vech-i zîr arz olunur. Evvelce dahi Fransızlara bu bâbda teblîgâtında bulunulmuş idi.

Harb edemeyecek derecede ma'lûl olan üserânın yegân yegân mübâdelesi hem kavânîn-i insâniyeye hem de menfa'atimize mugâyir olduğundan bu esâsı kabûl

edemeyiz. Harb-i Umûmî'de defa'ât ile görüldüğü vechle her iki tarafın yedinde bulunan bilcümle ma'lûlîni i'âde etmesi esâsına mübtenî bir mukâvele akdine tarafdârız. Ancak burada nazar-ı dikkate alınacak bir cihet de işlerine gelmediği vakit Fransızların bizi âdî bir muhârib addetmeyib esîrlerimize âsî nazarıyla bakmaları ve bazılarını müşevvik oldukları bahânesiyle i'dâm etmeleridir. Bu gibi harekâta mâni' olmak ve el-yevm mevkûf bulunan ve her an ölümlle tehdîd edilen birçok vatandaşımızı bir mevt-i muhakkakdan vikâye etmek için yegâne vâsıtamız elimizde bulunan Fransız üserâsıdır. Binâenaleyh bu rehîneleri elden çıkarır iken müşevvik, müfsid, âsî nâm ve bahâneleriyle tevkîf edilmiş olan bilcümle sivilleri kurtarmaz ve ba'demâ bu kabîl bahânelerle kimseyi i'dâm etmeyeceklerine dâir Fransızlardan kat'î söz almaz isek vatanımıza merbûtiyetleri ve aşk-ı istiklâlleri yüzünden düşman zindanlarında ölmeye mahkûm olan zavallı vatandaşlarımıza karşı hiyânet etmiş oluruz.

Fransızların bu usûlden vazgeçmeye henüz niyetleri olmadığını bu en son delîli Halep bahçelerinin ileri kıta'âtımız tarafından işgâli esnâsında görülmüştür. El-yevm şehri tahkîm ile meşgûl olan Fransızların ilk işi orada bulunan bilcümle Türkleri habsetmek olmuştur. Bunlardan kim bilir kaç tanesini i'dâma kalkışacaklardır.

Harbin en muzlim devirlerinde hissiyât-ı insâniyetkârânenin melce'i olan cem'iyet-i muhteremelerinden bu gibi hâlâta bir nihâyet verilmesi için teşebbüsât-ı müsmirede bulunulması ve bu sâyede gerek Türk ma'lûlîn-i askeriye ve mevkûfîn-i siyâsiyesinin gerek Fransız ma'lûlînin istihlâs ve â'ilelerine i'âdesi himem-i âlî-i müşfikânelerinden muntazırdır efendim.

BELGE 24: TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Kömür Komisyonu'ndaki Fransız Temsilcisi tarafından İstanbul'a gitmek üzere Zonguldak Limanı'ndan Osmanlı vapuruna bindirilen bir Ermeni kadın ile iki kızın polis tarafından vapurdan indirildiğine, bunu öğrenen Fransız Komutan Yaveri Yüzbaşı Povazo ve diğer Fransızların Türk polislerine ve memurlarına karşı takındığı sert tutuma ilişkin Zonguldak Mutasarrıflığının bildirdiği hususları TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 14 Kasım 1920 tarihli yazı.

Umûmî: 6791
Husûsî: 1959

14 Teşrîn-i Sâni [1]336
Gâyet müsta'celdir.

Hâriciye Vekâlet-i Celilesine

Kömür Komisyonu'nda Fransız Murahhası olan Bahriye Mülâzımı Daven[?] tarafından Fransızlara âid iskeleden İstanbul'a gitmek üzere Zonguldak Limanı'ndaki Osmanlı vapuruna ırkâb edilen bir Ermeni kadın ile iki kızın vapurdan polis ma'rifetiyle çıkarıldığını anlayan Fransız Kumandanı Yâveri Yüzbaşı Povazo iki müsella neferle gelerek ve İskele Komiser Mu'âvini Vekîli Polis Hayri Efendi'yi yanlarına alarak habishaneyi cebren taharriye kıyâm eyledikleri ve bilâhare buna muvaffak olamayarak Hayri Efendi'yi cebren Fransız irtibât zâbitinin bürosuna idhâl ile neferlere darb ve habsetirdiği ve müte'âkiben mûmâ-ileyhin firâr etmesi üzerine yerine rûfekâsından Polis Cemal Efendi'yi bi't-tevkîf dipçik, tekme, yumruk ile fenâ hâlde darb ve ışksız bir karakolda habseyledikleri ve Fransız Kumandanıyla bi'l-müzâkere firâr eden Polis Hayri

Efendi bir ay zarfında diğer bir mahale gönderilmek şartıyla mevkûf polisin tahliyesi te'mîn olunduğu ve hükûmete karşı vaz'iyet-i dostâne göstermesinden dolayı azledilen Fransız Kumandanı Viller'in yerine gelen zâtın vaz'iyeti pek soğuk olub Hristiyanları himâye etmeyi bir vazîfe telakkî eyledikleri ve bu yüzden vukû'ât hudûsu muhtemel bulunduğu Zonguldak Mutasarrıflığından iş'âr kılınmaktadır. Bu vak'a esnâsında Fransız zâbiti "Burası Fransız toprağıdır" yolunda beyânât ve tehdîdâtta bulunması ve her fırsattan bilistifâde hükûmete ve me'mûrlarımıza karşı gösterilen hakâretin bugünlerde tevâlî ve te'âkub etmesi fevkalâde câlib-i dikkat görülmüş ve oranın ahvâline atf-ı ehemmiyet edilmesi vecâ'ibden bulunmuştur. Orada gösterdikleri etvâr-ı dürüşâne ve husûmetkârânenin ya vesâ'it-i siyâsiye ile yahud tedâbîr-i mütekâbile ve mümâsile ile izâlesi elzem bulunduğundan iktizâsı ba'dehu îfâ edilmek üzere evvel emirde bu husûsdaki mütâla'a-i aliyelerinin iş'âr buyurulması mütemennâdır efendim.

Dâhiliye Vekâleti Vekîli
Doktor Adnan

Hâmiş

Jandarma ve bekcî ve efrâd-ı ehil yedlerindeki silâh vesikalarının li-eclit-tebdîl Fransız Kumandanlığına îbrâz ve tevdî'i için verilen mühletin münkazî olmak üzere bulunduğu da mezkûr mutasarrıflığın cümle-i iş'ârından bulunduğundan bu cihetin de ta'yîn ve iş'âr buyurulması mütemennâdır.

[Derkenar] *Not: Bu cihet mu'ahharan mutasarrıfın teşebbüsüyle lehimize olarak halledilmiştir.*

BELGE 25: TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Fransızların Zonguldak'taki düşmanca hareket ve müdahalelerine ilişkin Zonguldak Mutasarrıflığından alınan dört şifre telgrafı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 15 Kasım 1920 tarihli yazı.

Husûsî: 1998

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

[1314] Teşrîn-i Sâni sene [1]336 tarih ve 1959 numarolu tezkereye zeyldir. Fransızların Zonguldak'daki harekât ve müdâhalât-ı husûmetkârânelerine dâir livâ-i mezkûr mutasarrıflığından ahîren alınan dört telgrafnâmenin sûretleri dahi diğerleriyle birleştirilerek iktizâsı îfâ buyurulmak üzere leffen takdîm kılındı efendim.

Fî 15 Teşrîn-i Sâni sene [1]336

Dâhiliye Vekâleti Vekîli
Doktor Adnan

* * *

Zonguldak Mutasarrıflığının 1/11/[13]36 tarihli şifresi sûret-i mahlûlesidir.

Dâhiliye Vekâletine: 24 Teşrîn-i Evvel sene [13]36 [ve] 1674/228 şifreye zeyldir. Beyne'l-mü'telifîn Kömür Komisyonu'nun Zonguldak delegesi olan ve 30 Teşrîn-i Evvel sene [13]36 [ve] 1752/238 şifre ile ma'rûz polis vukû'âtının

âmili bulunan Fransız Bahriye Mülâzım-ı Evveli Daven'in Ereğli mıntikasının murahhası sıfatıyla Ereğli'nin Kandilli mevki'ine ikâme eylediği Fransız küçük zâbitinin oradan kaldırılması lüzûmu geçenlerde mûmâ-ileyh delegeye ve merkez livâyâ avdeti lüzûmunun sûret-i münâsebede kendisine teblîği husûsu da Ereğli Kâ'immakâmlığına yazılmış ve kâ'immakâmlıktan alınan cevâbnâmede keyfiyetin küçük zâbite teblîğ edildiği ve ilk vâsıta ile avdet edeceği bildirilmişdi. Mûmâ-ileyh Daven'den 30 Teşrîn-i Evvel sene [13]36 tarihli şimdi alınan bir takrîr-i cevâbîde İ'tilâf Kömür Komisyonu'nun 6 Eylül sene [13]36 tahrîrâtı mûcibince Ereğli mıntikasında kendisinin murahhas olmak ve amelîyât-ı ma'deniyeyi ve mu'ayyen oluklarda tahmîlâtı kontrol ve bilumûm tahmîlâtçıların İstanbul vesikalarını hâmil olmalarını talep etmekte ve vesikasız icrâ-yı tahmîlât eden bilcümle sefâ'inden kendisini haberdâr ve iş'âr-ı âhîre kadar Kilimli ocağından vukû' bulacak tahmîlâtı men' eylemek ve bütün vesikaları ve tahmîl tezkerelerini vize ederek mezkûr mıntika dâhilinde her on beş gün zarfında icrâ edilen bilumûm tahmîlâtın bir bordrosunu kendisine göndermek ve ma'den idâresinin Alancağzı ve Kandilli ve [okunamamıştır] ve Ereğli me'mûrlarıyla irtibât ve münâsebât-ı muhibbânedeki bulunmak üzere Kandilli'ye gönderdiği küçük zâbit hakkında Ereğli hükûmetince icrâ edilen teşebbüsâtın ancak hâricî bir müdâheleden münba'is olduğu anlaşıldığı ve merkûmun Ereğli mıntikasındaki mevcûdiyeti ancak oranın muntazam tahmîlâtının teshîli ve amelîyât-ı ma'deniyenin tevsi'i maksadına mübtenî olub bu da gerek bura ve gerek İstanbul Hükûmetinin menfa'ati îcâbından bulunduğu beyânıyla ileride bu küçük zâbite karşı icrâ edilecek bilcümle mu'amelâtdan âcizlerini mes'ûl etmek mecbûriyetinde bulunmakta olduğu[nt] iş'âr kılınmış olduğundan bu bâbda olunacak mu'amelenin ve merkûm zâbitin Ereğli kazası mıntikasında ikâmetle îfâ-yı vazîfe etmesine müsâ'ade olunub olunmayacağına vâzihan emr ü iş'ârı arz ve intizâr olunur efendim.

* * *

Zonguldak Mutasarrıflığının fi 2 Teşrîn-i Sâni sene [13]36 tarihli şifresi sûret-i mahlûlesidir.

Dâhiliye Vekâletine: 30 Teşrîn-i Evvel sene [1]336 ve 1752/239 şifreye zeyldir. Dünkü gün limanımıza vürûd eden Fransız bandıralı Pake Vapuruyla Dersaadet'den gelen yolcuların hüviyetlerini tahkîk ve vesikalarını tedkîk etmek üzere limana giden polis me'mûrlarından Kemal Efendi vazîfesini bade'l-ikmâl avdet etmekte iken rıhtım üzerinde omuzuna vuran bir Fransız jandarmanından ne istediğini sordukda merkûm jandarma ba'demâ gelecek yolculara vesîka sormaması lüzûmunu tenbîh eylediği ve gelenlere de Fransız jandarmaları tarafından bilâ-vesîka vapura irkâb edilmek sûretiyle Dersaadet'e firâr eden ve iki gün evvel avdetle Fransız jandarmalarının refâkatinde Zonguldak'a çıkan teba'a-i Osmaniye'den Terzi Serkis nâmındaki Ermeni'nin isticvâb edilmek üzere dünkü gün polis idâresine celbedildiğini haber alan bir Fransız jandarmanının da polis merkezine gelerek merkûmu dâireden alıp götürdüğü merkez me'mûrluğunun jurnalinden anlaşılmıştır. Son günlerde hükûmetimize ve me'mûrlarımıza karşı pek bârid ve hasım bir vaz'iyet almış ve vezâ'if ve icrâat-ı zâbitaya müdâhaleleri tevâlî etmekte ve bir mes'ele çıkarmaya dâimâ vesîle îcâd ve fırsat taharrî eylemekte ve kuvvetleri mikdârını tezyîd ettirmekte bulunmuş olan Fransızların harekât-ı vâkı'aları pek ziyâde câlib-i nazar-ı dikkat olduğunu ve haysiyet ve nüfûz-ı hükûmeti kesretmekte ve her gün görülmekte olan müdâhalelerine

nihâyet verilmediği takdîrde burada îfâ-yı vazîfe kat'iyen kâbil olamayacağını arz ve cebhelerimizde nâ'il-i muvaffakiyât olmakda bulunan kuvvetlerimizden bir kısmını buralara bi'l-celb mikdârlarını taklîl için burada bir cebhe teşkîl ve te'sîs etmek istemeleri de dâire-i ihtimâlde bulunduğu nazar-ı itibâra alınarak ona göre tedâbîr ittihâz ve hatt-ı hareketimizin ta'yîn buyurulmasını ehemmiyetle istirhâm eylerim.

* * *

Zonguldak Mutasarrıflığından mevrûd 3/11/[13]36 tarihli şifre sûret-i mahlûlesidir.

Dâhiliye Vekâletine: 2 Teşrîn-i Sâni sene [13]36 ve 1794/249 şifreye zeyldir. Ereğli Şirket-i Osmaniyesi Müdür-i Umûmîsi olup on gün mukaddem maslahaten Dersâadet'e azîmet ve evvelki gün avdet eden, daha burada iken Zonguldak Fransız Konsolosluğuna ta'yîn edileceği işitilen ve âkdemce İstanbul Reji Direktörlüğünde bulunarak Türklere karşı muhib ve hayırhâh olarak tanınmış bir adam olan Mösyö Lazarca[?] dün akşam saat beşde dâire-i hükûmete gelerek âcizlerini ziyâretle buradan gaybûbeti esnâsında tahaddüs eden polis vak'a-i ma'lûmesinden dolayı müte'essif olduğunu ve ma'amâfih kendisi bunlara ilâve-i me'mûriyet olarak bura Fransız Konsolosluğunu da deruhde ettiği cihetle aradaki sû-i tefehhümü izâleye çalışacağını ve Fransızların burada her iki tarafın menâfi'ini muhâfaza maksadıyla bulunmakta idiğünü ve Fransız askerleriyle hükûmet arasında münâsebât-ı hasenenin devâmı[nın] şirketin de menâfi'i îcâbından bulunduğunu ve Fransız Kumandanı henüz yeni geldiği cihetle aradaki bu sû-i tefehhümün esbâb-ı hakîkiyesini anlayamadığını beyân etmiştir. Âcizleri de cevâben şimdiye kadar hükûmet ile Fransızlar arasında dâimâ âmil-i itilâf olagelmış olan kendilerinin burada bulunmasından Fransız askerlerinin böyle bir hâdise-i mü'essife ihdâs etmelerine meydan vermeyeceğinden ümîdvâr bulunduğumu ve aradaki sû-i tefehhümü Fransız kumandan ve zâbitlerinin istihdâm eyledikleri Ermeni tercümanlarının ve temâs ettikleri Rum ve Ermenilerin igvâ'âtı ve tahrikât-ı bedhâhânelerinden münba'is olduğunu ve hükûmet burada kendisinin misâfiri telakkî eylediği Fransızlara dâimâ münâsebât-ı haseneperverde ve bu münâsebâtı idâme eylemek arzu-yı hâlisânesinde ise de haysiyetiyle oynanmasına ve umûr-ı dâhiliyesine müdâhale edilmesine tahammül edemeyeceğini ve aradaki sû-i tefehhümün izâlesi ve hâl-i sâbık-ı dostânenin i'âdesi tarafeynin göstereceği hüsn-i niyete vâbeste olduğunu ve hâlbuki kumandan ile o gece vukû' bulan mülâkât ve mükâlemât netîcesinde vezâ'if-i dâhiliyemize müdâhale keyfiyetinin tekerrür etmemesi lâzım gelirken bilakis evvelki gün yine Fransız jandarmalarının 2 Teşrîn-i Sâni sene [13]36 ve 1794/249 şifre ile ma'rûz müdâhaleleri tekerrür eylediğini ve ma'amâfih Fransız jandarmaları ba'demâ me'mûrîn-i hükûmetin icrâat ve vezâ'ifine müdâhaleden ictinâb eylediği ve bu cihet te'mîn ve vakâyi'-i mü'essife-i mezkûre yüzünden hükûmetin haysiyetine vurulan darbe ta'mîr edildiği takdîrde aradaki sû-i tefehhümât ve mücib-i infi'âl hâlât bertaraf olabileceğini ve henüz hükûmeteyn arasında resmen i'âde-i münâsebât te'essüs etmediği cihetle bittabi' gayr-i resmî bir mâhiyeti hâiz olan konsolosluğa ta'yîni keyfiyetinin şahsım itibâriyle memnûniyetle karşılandığını ve sıfat-ı mezkûre i'âde-i münâsebât ve mu'âhedâtle resmîyete inkılâb ettikten sonra tarafeynin münâsebât-ı hasenesi üzerinde daha büyük bir âmil olacağından ümîdvâr olduğumu söyledim.

Her hâlde tarafeynin anlaşması için ne yapılmak lâzımsa görüşülerek icâbına bakılacağını beyân ile vaktin pek geç olmasından nâşî avdet eylediği ma'rûzdur.

* * *

Zonguldak Mutasarrıflığının fî 5 Teşrîn-i Sâni sene [13]36 tarihli şifresi sûret-i mahlûlesidir.

Dâhiliye Vekâletine: Fransız Kumandanı Kâ'immakâm Kreten [Crétin] bugün ba'de'z-zevâl dörtde dâire-i hükûmeti ziyâret ve kendisi tarafeyn arasındaki münâsebât-ı hasenenin idâmesi tarafdarı olub bunun için elinden geldiği kadar gayret ve suhûlet göstereceğini beyân etmiş ve mübâhase Dafni Vapuru hâdisesine intikâl etdikde bu mes'eleye ancak dün akşam geç vakit âcizlerinin İrtibât Zâbiti Yüzbaşı Povazo vâsıtasıyla vâki' olan mürâca'atımla muttali' olmuş ise de mâhiyet-i hakîkiyesine hâlâ vâkıf olamadığını ve mezkûr vapura İstanbul'dan sûret-i mahsûsada gönderilmiş bir ganbot tarafından vaz'-ı yed edildiği ve kendisinin Bahriye İdâresine müdâheleye salâhiyeti olmayıp vazîfesi ancak karaya münhasır bulunduğu cihetle ma'atte'essüf bu bâbda elinden bir şey gelemeyeceğini ve gerçi bu ve emsâli hâdisât-ı mü'essifeye müte'essir olmakda ise de Fransa'nın müttefikî olması hasebiyle bi'z-zarûre Yunânîlere mu'âvenete mecbûr olduğunu ifâde eylemiş ve samîmiyetle vedâ' ederek müfârekat etmiş olduğu arz olunur.

BELGE 26: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Fransızların TBMM Hükûmeti memurlarına müdahale ve devletin emirlerine muhalefet etmeye devam etmeleri durumunda kömür madenlerinde çalışan işçilerin askerlik tecillerine son verilip tamamının dâhile celbolunacağı ve kömür üretiminin yasaklanacağı hususunda Bakanlıkça hazırlanan Notanın Zonguldak Fransız İşgal Komutanlığına tevdi edilmek üzere iletildiğine dair TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanlığına gönderilen 17 Kasım 1920 tarihli yazı.

U: 712

H: 352

Dâhiliye Vekâlet-i Celilesine

Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti ifâdesiyle vârid olan 14 ve 15 Teşrîn-i Sâni sene [1]336 tarih ve 6791/1959 ve 1998 numaralı tezâkir-i aliyelerine cevâbdır.

Büyük Millet Meclisi Hükûmeti me'mûrinin harekâtına müdâhale ve evâmir-i devlete muhâlefet etmeye devâm etdikleri takdîrde ma'denlerde işleyen amelenin askerlikden te'ciline nihâyet verilip cümlesinin dâhile celbolunacağı ve kömür istihsâlinin men' edileceği hakkında Zonguldak Fransız İşgal Kumandanlığına irsâl olunmak üzere Hâriciye Vekâletince ihzâr olunan telgrafnâme, mutasarrıflığa verilecek aynı me'âlde ta'lîmât ile birlikde keşide edilmek üzere leffen takdîm kılınmıştır efendim. Fî 17 Teşrîn-i Sâni sene [13]36

* * *

Monsieur le commandant des troupes français d'occupation, Zongouldak

Monsieur le Commandant,

Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie est informé que des officiers français interviennent d'une façon incessante et intolérable dans les affaires administratives de la région et surtout dans les questions d'arrivée et

de départ des voyageurs qui comme vous en conviendrez aisément intéressent particulièrement la sécurité de l'état.

Non content de cette immixtion contraire à tout droit, vos officiers et vos policiers se sont dernièrement laissé aller à les voies de fait envers les agents de la force publique ; il en est qui ont poussé l'audace jusqu'à déclarer de trouver à Zongouldak en terre française et oubliant les atrocités commis par les franco-arméniens en Cilicie et ailleurs ont prétendu s'arroger un prétendu droit de protection envers les arméniennes et les grecs de l'endroit que personne ne songe à molester.

A cette occasion je crois devoir vous rappeler au respect des lois et règlements de notre pays et vous prévenir que vous n'avez à intervenir en aucune façon dans les actes publics des fonctionnaires turcs qui agissant en territoire turc n'ont de compte à rendre qu'à mon Gouvernement et sont tenus de se conformer à tous les ordres qui leur sont transmis par lui.

Je vous déclare de plus que cet avertissement est le dernier et qu'à la première récidive l'accord relatif à la non mobilisation des travailleurs des mines sera rompu, ceux-ci rappelés à l'intérieur du pays et toute exploitation de la houille rendre impossible.

BELGE 27: Zonguldak Mutasarrıfı Nusret Bey'in, Fransız askerlerinin Kozlu köyünde Osmanlı bayrağına yaptıkları saygısızlık nedeniyle, adigeçenin, Zonguldak Fransız İşgal Komutanlığı nezdinde olayı yazılı olarak protesto ettiğine dair TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 6 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Müsta'celdir.
2460/366

Zonguldak
6/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

Dünkü gün Türkiye-Ermenistan sulhünü tebcîlen burada olduğu gibi Kozlu karyesinde de emâkin ve dükkânlar bayraklarla donadılmış olduğundan mahal-i mezkûr Şahber Usta'nın dükkânı önüne ta'lik edilmiş olan Osmanlı bayrağını dükkân önünden sarhoş oldukları hâlde geçmekte olan bir onbaşı ve sekiz kadar Fransız askerlerinden biri alarak elden ele dolaştırıp koşmak ve istihzâ etmek ve bazıları da yere atmak sûretiyle tahkîr etdikleri Kozlu Komiser Mu'âvin Vekîli tarafından görülmüş ve yetişilerek bayrağı ellerinden alınmış ve mahallî sâhil muhâfızına ve bunların kumandanlarına mürâca'atla tecziyeleri talep edilmiş olduğu ve kumandan da neferlerin sarhoş olduklarını ve îcâbına tevessül edeceğini cevâben ifâde eylediği iş'âr-ı mahallîden anlaşılmış ve umûm Osmanlı milletini ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetini temsil eden bayrağımıza karşı yapılan ve tahammülü kat'iyen gayr-i kâbil olan hakâret-i vâkî'anın; aynı mevki'e ta'lik edilecek bir Osmanlı bayrağına bir Fransız kıt'a-i askeriyesi tarafından merâsim-i ihtirâmiye îfâsı ve hükûmete tarziye i'tâsı sûretiyle telâfisi lüzûmu Zonguldak'daki Fransız İşgal Kumandanlığına şimdi bâ-takrîr tebliğ ve protesto edilmiş ve alınacak cevâbın arzı tabî'î bulunmuş olduğundan tarz-ı hareketimizin ta'yîn ve irâdesi ma'rûzdur.

Mutasarrıf Nusret

BELGE 28: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Türk bayrağına yapılan saygısızlığa ilişkin Mutasarrıf Nusret Bey'in hareket tarzının pek uygun ve takdire şayan olduğuna dair Zonguldak Mutasarrıflığına gönderilen 12 Aralık 1920 tarihli telgraf.

1046/562

Zonguldak Mutasarrıflığına

C. 6/12/[13]36 ve 2460/366 numeroya:

Hareket-i vâkı'anız pek muvâfık ve şâyân-ı takdirdir. Protestoya verilecek cevâbın bittabi' sür'at-i iş'ârı mütemennâdır.

12/12/[13]36

Hâriciye Vekîli

BELGE 29: Zonguldak Mutasarrıfı Nusret Bey'in, bayrak olayı hakkında Zonguldak'taki Fransız Komutan Yarbay Crétin'le yaptığı görüşmeye ilişkin TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 11 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Crétin'in, Kozlu'daki bayrak olayı nedeniyle üzüntüsünü ifade ettiği ve özür dilediği, olaya karışan askerlere yetkisi dâhilindeki en ağır cezayı verdiğini, bundan böyle bu gibi uygun olmayan durumların tekrarlanmaması için önlemlerin alınmasını teminen gerekli talimatı verdiği kaydedilmektedir.

Aded 510/100

Zonguldak

Hâriciye Vekâletine

C. 8/12/[13]36 şifreye. Taraf-ı âcizânemden vukû' bulan teşebbüsât netîcesinde buradaki en büyük Fransız Kumandanı Kâ'immakâm Mösyö Kreten [Crétin] refâkatinde bir Fransız zâbiti olduğu hâlde bu sabah on buçukda makâm-ı hükûmeti resmen ziyâretle Kozlu'daki bayrak hâdisesinden dolayı pek müte'essif olduğunu ve ziyâretde geç kalması[nın] tahkîkâtı henüz ikmâl eylediğinden ileri geldiğini bi'l-beyân hâdis münâsebetiyle arz-ı te'essüf ve tarziye eylemiş ve burada bulunan Fransızlardan hiçbir nefer ve ferdin Türk sancağını ve Türk milletini tahkîr etmek fikrini ta'kîb etmediğine emîn olmağımızı beyân ve bu hâdis birkaç gün sonra terhîsleri olduğundan dolayı fart-ı sürûrlarından çocuk hâline gelen iki neferin çocukça hareketinden neş'et eylediğini, ma'amâfih neferât-ı merkûmeyi salâhiyeti dâhilindeki en büyük cezâ ile tecziye ederek merkumları[nı] el-yevm tevkîf etdiklerini, kendilerini burada istihdâm etmeyerek ilk vâsıtâ ile def' ve tard edeceğini ve ba'demâ bu kabil münâsebetsiz ahvâlin adem-i tekerrürü için daha dikkatli tedâbir ittihâzı hakkında icâb edenlere evâmîr i'tâ eylediğini ve kendisi Türk muhibbi olub hatta Makedonya'daki me'mûriyeti esnâsında Türk ve Müslümân ahâliye ifâ ettiği mu'âvenet ve hidmetle müftehir ve burada da aynı hisle mütehasis olduğu[nu], bundan her sûretle emîn olmağımızı ifâde ve kendilerinin buradaki mevcûdiyeti hiçbir fikir ve maksad-ı mahsûsa altında olmadığımızı bilvesîle ilâve etmiş ve ba'demâ daha ziyâde müteyakkız hareket olunmak üzere muktezî tedâbiri ittihâz edebilmek için böyle merâsim günlerimizden kendisinin haberdâr edilmesini de başkaca

ricâ ederek bir saatden ziyâde devâm eden mülâkatın hitâmında ve esnâ-yı müfârakatında tekrar te'essüfât ve te'essürâtını izhâr edib bu gibi vekâyi'in adem-i tekerrürünü te'mîn edeceğini tekrar eylemiş olduğu. İşbu telgraf Dâhiliye ve Hâriciye Nezâretine yazılmıştır.

Fî 11/12/[13]36

Mutasarrıf
Nusret

BELGE 30: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Türk bayrağının yırtılmasından ve Türkiye'nin içişlerine müdahale edilmesinden dolayı ortaya çıkan sorunlara rağmen, yapılan özür dolayısıyla ve Fransızların sözlerinde durmaları şartıyla, bayrak olayına kapanmış gözüyle bakılacağı, Karadeniz sahillerinin herhangi bir devlet tarafından ablukaya alınması durumunda her şeyden önce Türkiye'nin buna ilk karşılığının Fransızları Zonguldak'tan çıkarmak olacağını Fransızlara ihsas ettirilmesi hususlarında Zonguldak Mutasarrıflığına gönderdiği 16 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

1102/631

Gâyet müsta'celdir.

Mahremdir.

Zonguldak Mutasarrıflığına

Madde 1- Bayrağımızın yırtılmasından ve umûr-ı dâhiliyemize vâki' olan müdâhalâtdan dolayı tahassul eden mesâ'ile rağmen verilen tarziyeye mebnî Fransızların va'adlerinde durmaları şartıyla şimdilik kapanmış nazarıyla bakacağız.

Madde 2- Bunu Fransızlara tefhîm ettiğiniz sırada münâsebet getirerek Karadeniz sevâhilimizin ablukasından bahsetmeniz ve işbu abluka herhangi bir devlet tarafından Karadeniz sevâhilimizin herhangi bir kısmına karşı icrâ edilmeye başlanır başlanmaz bizce ittihâzı mukarrer sâir tedâbîrden evvel buna ilk mukâbelemizin Fransızları Zonguldak'dan ihrâc etmek olacağını kendilerine ihsâs etdirmeniz ve bu sözün onlar üzerinde yapacağı te'sîri tarafımıza bildirmeniz mercûdur efendim.

Fî 16 Kânûn-ı Evvel sene [13]36

Hâriciye Vekîli
İmzâ: Ahmed Muhtar

BELGE 31: Zonguldak Mutasarrıfı Nusret Bey'in, yapılan özür dolayısıyla ve Fransızların sözlerinde durmaları şartıyla, Türk bayrağının yırtılması olayına hükûmetçe kapanmış gözüyle bakılacağı, Karadeniz sahillerinin ablukaya alınması durumunda her şeyden önce Fransızların Zonguldak'tan çıkarılacağı hususlarını Fransız Komutana ilettiğini, Fransız Komutanın abluka meselesinden haberi olmadığını ve konuyla meşgul olacağını ifade ettiğini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 21 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Aded 2781/1070

Zonguldak
21/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

C- [†216] Kânûn-ı Evvel sene [13]36 [ve] 1102/631 şifreye. Fransız Kumandanı ile bu akşam görüşüdüm. Kendisinin vâki' olan beyânât ve mevâ'idinde durması şartıyla bayrak hâdisesin[me] hükûmetçe kapanmış nazarıyla bakıldığını sûret-i münâsebede tefhîm etdiğim ve Avrupa ahvâl-i umûmiyesi hakkında biraz mübâhese edildikten sonra münâsebet getirerek mübâhisi Karadeniz sevâhilimizin ablukasına intikâl etdirib Avrupaca böyle bir tasavvur mevcûd olduğu mesmû'umuz bulunduğundan bahis ile kendisinin bu bâbdaki ma'lûmâtını istifsâr eyledim. Mûmâ-ileyh böyle bir şeyden kat'iyen ma'lûmât ve mesmû'âtları olmadığını ve hatta yakında İstanbul'dan gelen Fransız zâbitlerinin de İstanbul'da böyle bir şey işitmediklerini ifade eylemesi üzerine âcizleri de Fransızlar tarafından böyle bir şeye teşebbüsün menfa'atlerine külliye mugâyir olduğu[nu] ve ihtimâl ki Türklerle Fransızlar arasındaki münâsebât-ı dostâneyi de ihlâl ve bilhâssa havza-i fahmiyedeki Fransız menâfi'-i iktisâdiyesini ibtâl maksadıyla İngilizler tarafından böyle bir tasavvur mevcûd bulunduğunu ve nitekim: 16 Mart'da İstanbul'un İngilizler tarafından işgâli keyfiyetinden Fransızların daha evvel haberdâr edilmediğini ve ma'amâfih herhangi bir devlet tarafından böyle bir tasavvur mevcûd ise Fransa'nın buna mâni' olabileceğini ve binâenaleyh herhangi bir devlet tarafından Karadeniz sevâhilimize karşı yapılacak böyle bir teşebbüs derhâl buradaki Fransız menâfi' ve maddiyetini mühim sûretde tehlikeye ilkâ edeceğini ve hükûmetçe ittihâzı mukarrer tedâbîr-i sâirden evvel ilk mukâbelemizin kendilerini buradan ihrâc etmek olacağını ihsâs eyledim. Kumandan-ı mûmâ-ileyh bu abluka mes'elesinden ma'lûmâtı olmadığını tekrar ve bu mes'ele ile ciddi bir sûretde meşgûl olacağını ilâve eylemiş olduğu[nt] arz olunur efendim.

Mutasarrıf Nusret

BELGE 32: İnebolu İstihbarat Subayı Şevki Bey'in, bir Fransız yüzbaşısıyla İnebolu'ya gelen Binbaşı Ömer Kerami Bey'in raporunu TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına gönderdiği 17-18 Aralık 1920 tarihli telgraf. Söz konusu raporda, Fransız yüzbaşının Fransız Hükûmetinin emri ve İstanbul'daki Fransız Başkomutanlığının onayıyla gönderildiği; İstanbul'daki Fransız Başkomutanlığı Kurmay Başkanı Franko'nun, Anadolu Hükûmetiyle doğrudan anlaşmak istediğini, Anadolu Hükûmeti anlaşmak istediği takdirde Konya'daki on dört Fransız ağır yaralının iadesinin müzakerelere başlangıç ve esas teşkil edeceğini, esirlerin iadesi hâlinde refakatindeki Fransız temsilcinin yetkisinin genişletileceğini ve siyasi müzakerelere onay verilmesi durumunda ayrıca temsilci gönderileceğini ifade ettiği kaydedilmektedir.

Dakika te'hîr edilemez.

İnebolu
17-18/12/[13]36

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine

Binbaşı Ömer Kerami Bey refâkatinde bir Fransız yüzbaşısı, tercümanlık vazifesini ifâ eden Yüzbaşı Ali Hıfzı Bey bugün İnebolu'ya muvâsalat eylediler. Ömer Kerami Bey'in raporunu aynen arz ediyorum:

Fransız İrtibât Zâbiti Yüzbaşı Hikmet Efendi'ye hitâben keşide buyurulan 3 Teşrîn-i Sânî sene [13]36 tarihli şifreli telgrafnâmeyle tevfikân bir Fransız mükâleme zâbiti ile İnebolu'ya geldim. Mûmâ-ileyh Fransız Hükûmetinin emri ve İstanbul'daki Fransız Başkumandanlığının tensîbi ile gönderilmişdir.

Vâki' olan da'vetleri üzerine İstanbul'daki Başkumandanlığı Erkân-ı Harbiye Re'isi, İstihbârât Müdîri ve mu'âvini ile mülâkâtlarda bulundum. Bilhâssa Erkân-ı Harbiye Re'isi bize karşı pek açık bir lisânla hayırhâhlik gösterdi. Kendi vaz'iyetlerinin vahâmetinden veyahud İngilizlerin büyük gavâ'il ve meşâgillerinden dolayı bizim ile i'tilâf ve belki ittifâk fırsatını elde etmek istiyorlar. Fransız Erkân-ı Harbiye Re'isi Franko'nun doğrudan doğruya Anadolu Hükûmet-i Milliyesi ile anlaşmak istediğini, Anadolu'nun ise buna mütemâyil görüldüğü ve şu hâle nazaran Hükûmet-i Milliye'nin anlaşmak arzusu bulunduğu takdirde mukaddemâ teklif etdikleri Konya'daki on dört Fransız ağır yaralıların i'âdesinden müstebân olacağı ve bu da müzâkerât[ma] başlangıç ve esâs teşkil edeceğini beyân etmiş ve ilâveten mübâdele-i üserâ mes'elesini dahi tekrar eylemişdir. Bundan başka refâkat-i âcizîdeki murahhasın salâhiyeti[nin] birinci teklîfden ibâret on dört yaralının i'âdesi hâlinde tevsi' edileceği ve müzâkerât-ı siyâsiyeye muvâfakat buyurulduğu hâlde ilâveten ve ayrıca murahhas i'zâm kılınacağı Erkân-ı Harbiye Re'isinin beyânât-ı şifâhiyesi cümlesinden bulunmakla bu bâbda emr ü iş'âr-ı sâmilere muntazır olacağımı arz eylerim. Fransız Yüzbaşı "Zanyaran"[?] nâmındaki zâbit olup bidâyetde [Türkiye'nin Trakya'nın] Yunanlılar tarafından işgâline kadar Mîralay Cafer Tayyar Bey'in yanında irtibât zâbiti olarak bulunmuşdu. Binbaşı Ömer Kerami

İstihbârât Zâbiti
Şevki

BELGE 33: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Fransızların Ankara Hükûmetiyle anlaşmak ve siyasi müzakerelere girişmek isteği hakkındaki değerlendirmesini İnebolu İstihbarat Zabıtlığına tevdi edilmek üzere TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanlığına ilettiği 19 Aralık 1920 tarihli yazı. Yazıda, esirler sorunu başlı başına bir sorun olması dolayısıyla siyasi müzakerelere başlangıç oluşturmasının kabul edilemeyeceği, Sevr Antlaşması mevcut oldukça İtilaf Devletleri'nden herhangi biriyle hiçbir şekilde anlaşma yapılmasının imkân ve ihtimali olmadığı hususlarının Fransızlar tarafından İnebolu'ya gönderilen heyete tebliğ edilmesi istenmektedir.

1141/655
19/12/[13]36

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine cevâb

18/12/[13]36 derkenârla vekâlet-i senâverîye havâle buyurulan İnebolu İstihbârât Zâbitliğinin telgrafnâmesinde mevzû bahis mes'eleyle tarafımızdan verilen cevâb sûreti ma'a-evrâk-ı müteferri'a leffen takdîm kılındığı arz olunur efendim.

* * *

Umûmî: 1141
Husûsî: 655

Harb telgrafıdır.

İnebolu İstihbârât Zâbitliğine

Fransızlar tarafından İnebolu'ya gönderilen hey'ete mevâd-ı âtiyeyi tebliğ etmeniz mercûdur.

Evvelen: Üserâ mes'alesi başlı başına bir mes'ele olub müzâkerât-ı siyâsiyeye mukaddime teşkil etmesini kabûl edemeyiz.

Üserâyı mübâdeleye hâzır olduğumuzu 3/11/[13]36 tarihinde dahi Fransızlara bildirdik ve o vakitten beri kendilerinden bir cevâb almadık. Fransızların emperyalist ihtirâsâtına ve vahşiyâne tasallutâtına karşı hayât ve namûslarını müdâfa'a eden Adana, Ayntab havâlisindeki vatandaşlarımız hakkında irtikâb edegelmekte oldukları mu'âmelât-ı gaddârâne ve meselâ Ayntab'ı muhâsara eden Fransız Kumandanının her dâim müşevvik tesmiye etmekden utanmadığı kahramanların kendisine teslîmi gibi her türlü kavâ'id-i insâniye ve medeniyeye mugâyir mutâlebâtı karşısında kaldıkca elimizde bulunan Fransız rehînelerini pek müşkilâtla salıvermekde mağdûruz. Aksi sûretle hareket etdiğimizde yegâne günahları olan vatanlarına merbûtiyet yüzünden envâ'-i kahr ve tehdîd altında düşman esâretinde inleyen mücâhidlerimize karşı bir cinâyet işlemiş oluruz. Binâenaleyh ma'lûl esîrlerini geri almak istedikleri takdîrde Fransızların hukûk-ı beynelmilele mugâyir olarak tevkîf etdikleri bilcümle sivil üserâmızı ve kezâ bilcümle Türk ma'lûlînini i'âde ve ba'demâ müşevvik nâmı altında kimseyi tevkîf etmeyeceklerini tekeffül etmeleri lâzımdır.

Sâniyen: Sevr Mu'âhedesi mevcûd oldukça Düvel-i İtilâfiye'den hiçbirisiyle hiçbir sûretle anlaşmamızın imkân ve ihtimâli yokdur vesselâm. Fî 19/12/[13]36

Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtar

BELGE 34: *Hamit Bey'in, Fransızların kendisini ziyaretle, Ankara'ya elçi göndermek ve Fransız elçinin kabul edilip edilmeyeceğini öğrenmek istediklerini, toplanacak konferansta Türklerin iddialarını savunacaklarını, bu nedenle hem Paris'e hem İstanbul'a Ankara'dan bir temsilci gönderilmesini arzu ettiklerini, Türk ve Fransız esirler konusunda Amerikaluların aracılığından vazgeçilmesini ifade ettikleri; İstanbul'a gelecek olan Fransız Elçisi General Pelle'nin barış yapmak için kesin emir aldığı; Türkiye'nin istediği barışa yakında ulaşacağı, bu barışın da Misak-ı Millî olacağı, fakat Batum, Batı Trakya, Boğazlar meselesi gibi birkaç noktanın değiştirilmesinin lazım geleceği; İngilizlerin büyük çoğunluğunun antlaşmanın Türkler lehine tadili taraftarı oldukları, İstanbul'dan Ankara'ya gelmek isteyen çok sayıda memur, subay ve doktor olduğu hususlarında Adnan Bey'e gönderdiği 19 Aralık 1920 tarihli mektup.*

İstanbul 19 Kânûn-ı Evvel 1920

Adnan Beyciğim,

...

* * *

8 Teşrîn-i Sâni'de yazdığımız mektûbu 18 Kânûn-ı Evvel'de yani dün alırsam beğenir misiniz? Şehbendere yazdığım gibi siz yalnız kuvvet verilip diye tutdurmuşsunuz, bunların a'zamî neticelenmesini te'mîn edecek esbâba hiç ehemmiyet vermiyorsunuz. İstihbârât ve ihbârâtınız tamamıyla mühemeldir. Meselâ burada ecnebi mahâfiline tevzî' edilmek üzere Fransızca tebliğleriniz tam bir ay sonra bana geliyor. Bir ay evvelki havâdisi verirken utanmamak kâbil midir? Hâlbuki Zonguldak'da bir poligraf buldursanız ve tebliğlerinizi oraya telgrafla verseniz üç gün sonra buraya vâsıl olur.

* * *

Fransızlar hakkında yazdığımız bir dereceye kadar doğrudur. Bu seferki Fransız hücümu mahzâ ora erkân-ı harbinin bir ma'rifetidir. Fakat acısını çektiler. Tahavvülâtın a'yân ve meb'ûsânda rüsvâlığı hadden efzûndur.

Franklin [dö] Buyon [Franklin-Bouillon] vesâire vâsıtasıyla Fransa'da yapılan propagandanın neticelerini belki bu mektûbum size vâsıl oluncaya kadar biz burada görmeye başlarız. Asteg[?] de üç güne kadar Paris'e gidiyor. İşler bütün bütün başka olacak inşaallah. Pek büyük neticeler elde edeceğiz. Bunun misâlini mi istiyorsunuz? İşte:

Geçen gün resmî Fransızlar bana mürâca'at etdiler ve dediler ki "Ankara'ya bir sefir göndermek istiyoruz (sefir-i kebîr). Yalnız kabûl edilip edilmeyeceğinden ve Bolşeviklere teslim olunub olunmayacağından ma'lûmâtdâr olmak isteriz." Ben tabî'î Ankara nâmına bir şey söylemeye de me'zûn olmadığımı söyleyerek ve geçen seferki ayıplarını tekrar yüzlerine [v]urarak işin içinden çıktım. Bir de "İngilizler daha tamamen yola yatmadılar. Bu sefer toplanacak konferansta Türklerin müdde'ayâtını biz müdâfa'a edeceğiz. Ricâ ederiz bize iki murahhas göndersinler. Paris'e de me'mûr i'zâm eylesinler. Görüşelim ona göre metâlibde bulunalım" dediler. Ben İstanbul'a adam göndermekde mahzûr olduğunu ve çünkü İngilizlerin ipiyle kuyuya inilemeyeceğini söyledim. Cevâben gelecek adamlar tıbkı Edirne'den gelen Cafer Tayyar gibi Fransızların zımânında olarak gelib gideceklerini söylediler. Ben de bu husûsu hemen hükûmete söyledim. Zannım bir telgrafla sizlere yazdılar.

Velhâsıl bi-mennihi'l-kerîm biz istediğimiz sulhe pek yakında nâ'il olacağız. O sulh de Mîsâk-ı Millî sulhüdür. Belki bazı noktalarda bundan fazlasını bile alabileceğiz. Yalnız birkaç noktanın tebdîli lâzım. Meselâ Batum sancağı, Garbî Trakya. (Bulgarların dehâletine karşı Garbî Trakya'yı bize vermezler).

Bir de Boğazlar mes'elesini hiçbir arzı işgâle hiçbir tarzda ta'alluk etmemek üzere Cem'iyet-i Akvâm denilen heyûlaya havâle etmeliyiz. Bu şahsiyet-i farîza bir seneden ziyâde yaşayamaz.

* * *

İstanbul'a Fransız sefiri olarak Ceneral Pelle geliyor. Bu adam sulh yapmak için kat'î emirler almış, kendisi zeki imiş. Uysallığı da meşhûr imiş. Gelir gelmez yakalayacağı tabî'îdir. Kânûn-ı sâni ibtidâlarında burada olacaktı.

* * *

Kayseri'deki Fransız esîrlerinin mektûblarından bir liste çıkardık ve Fransız Salîb-i Ahmer'ine gönderdik. Bunda "Anadolu Millî Hükûmeti nezdindeki esîrler" diye bahsettik. Bugün cevâbını alıyoruz ve aynı ibâreyi tekrar ediyorlar ve âilelere haber verdiklerini ve bizim vâsıtamızda "Anadolu Millî Hükûmeti nezdindeki esîrlerle" muhâbere edebileceklerini bildirdiklerini yazıyorlar. Artık âsî, masî gibi lakırdılar da kalkmıştır.

Ceneral Garo'nun [Gouraud] buradaki şu'besinin re'îsi de mürâca'at ederek bizim onlar nezdindeki esîrlerimizin listesi[nin] bize tevdî' olunacağını resmen söyledi ve artık Amerikalıların tavsît olmasından sarf-ı nazar edilmesini ilâveten beyân etdi.

21 ağır mecrûhun mübâdelesini hakkında bir mu'âmele varmış. Bunu da Müdâfa'a-i Milliye Vekâletinden resmen sorduk. Siz de orada icâb edenlere bildiriniz de üserâ mu'amelât ve muhâberâtı yalnız bizim vâsıtamızla olsun.

* * *

... [Mektubun bu kısmında konuyla ilgisi olmayan hususlar ele alındığı cihetle bu bölümler çıkarılmıştır.]

* * *

İngilizlerin kısm-ı a'zamı mu'âhedenin lehimizde ta'dîli tarafdârı ve buna emînler ve lakin Hristiyan Partisi el-ân beyhûde inad ediyor. Çünkü yapılacak bir şey olmadığını el-ân anlamamışlar.

* * *

... [Mektubun bu kısmında konuyla ilgisi olmayan hususlar ele alındığı cihetle bu bölümler çıkarılmıştır.]

* * *

İstanbul'da oraya gelmek isteyen birçok me'mûrîn, zâbitân ve tabîbler var. Fakat buradan İnebolu'ya gidecek kadar da paraları yok. Burada birisine biraz para gönderiniz de onları sâhil-i selâmete isâl etsin.

* * *

...

Selâmlar, hürmetler.

(İmza)

BELGE 35: *Zonguldak İstihbarat Müdürü Ragıp Bey'in, Kızılay Başkanı Hamit Bey'in TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Adnan Bey'e tevdi edilmek üzere gönderdiği telgrafi Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğüne ilettiği 25 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Fransızların, Sevr Antlaşması'nda yapılacak değişiklik için Türklerin görüşünü savunmak üzere Anadolu'nun görüşünü bilmek istedikleri, hem Paris'e hem İstanbul'a Ankara'dan bir temsilci gönderilmesini arzu ettikleri, Ankara'ya temsilci göndermek ve temsilcilerinin kabul edilip edilmeyeceğini öğrenmek istedikleri kaydedilmektedir.*

Zonguldak
270

25/12/[13]36

Matbû'ât ve İstihbârât Müdüriyet-i Umûmiyesine

Ber-vech-i âti telgrafın Dâhiliye Vekili Adnan Bey'e verilmesini İstanbul'da Hilâl-i Ahmer Re'isi Hamid ricâ ediyor:

1- Fransızlar bu ayın yirmi altısında Paris'de Sevr Mu'âhedesi'ni ta'dil için Türk nokta-i nazarını müdâfa'a eylemek üzere tafsilâtıyla Anadolu'nun nokta-i nazarını bilmek istiyorlar. İngilizler[in], Fransızlara 'Talebiniz üzerine Yunanlılarla darıldık fakat Türkler kendileriyle iş yap[ıl]abilecek adamlar değildirler. Hâlâ fikirlerini beyân etmediler. Şark'da salâh uzatmasına binâen Türkleri bertaraf bırakalım. Konstantin'in yerine oğlunu geçirelim' demelerinden Fransızlar korkuyorlar. Bu sûretle Fransızlar Ankara'dan bir iki kişinin Paris'e ve bir iki zâtın da İstanbul'a gelmesini şiddetle arzu ediyorlar. İstanbul'a gelecek olanları[n] Cafer Tayyar gibi taht-ı zımâna alınacağını te'mîn ediyorlar. Birkaç güne kadar [deşifre edilememiş] Paris'e gidiyor. Bu nokta-i nazarın kabûl edilip edilmediğini bana bildiriniz ki ona göre ihbâr-ı âtîde bulunayım.

2- Fransızlar Ankara'ya mümessil göndermek istiyorlar, kabûl edilip edilmeyeceğini, Bolşeviklerden himâye edilip edilmeyeceğini öğrenmek istiyorlar.

3- Hâlâ İstanbul fevkalâde ehemmiyet kesbetdi.

5- Tebliğ olunacak günde iki üç nîm-resmî haber zuhûr ediyor. Telgraf muhâberesini te'mîn ediniz.

4- Matin gazetesi Franklin-Buyon'un yazdığı makale ile Fransız efkâr-ı umûmiyesini mükemmelen gösteriyor.

İstihbâr[at] Müdürü
Ragıp

BELGE 36: *TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, İstanbul'da Osmanlı Bankası İdare Meclisi Üyesi Hamit Bey'e iletilmek üzere Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğüne gönderilen 28 Aralık 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, Fransızlar tarafından Anadolu'ya karşı tekrar gösterilmek istenen dostluğa Ankara Hükûmetinin güveninin olmadığı, Fransızlardan Türkiye aleyhinde hareket edenler bulunduğça Paris'e veya İstanbul'a temsilci göndermekten meydana gelecek bir yarar görülmediği, ancak yetki sahibi bir memurun Paris'e gönderilebileceği, her maddesi Türk milletinin hayatına kasteden Sevr Antlaşması'nın değiştirilmesinin tartışmaya açılmayacağı, Anadolu'nun*

isteğinin barış müzakerelerine baştan başlamak olduğu, Türklerin barış şartlarının Misak-ı Millî sınırları içinde siyasi ve iktisadi tam bağımsızlığının temini olduğu, Fransa'yla barış yapılmadıkça Türkiye'nin ittifaklarını bozmaya çalışacağı açık olan bir Fransız temsilcinin Ankara'ya gelmesinin yarar sağlamayacağı hususları yer almaktadır.

Hâriciye Vekâleti
1314/725
28/12/[13]36

Matbû'ât Müdüriyet-i Umûmiyesine

Melfûf mektûbun Zonguldak'daki istihbârât me'mûrunuz vâsıtasıyla Dersaadet'de Bank-ı Osmanî Meclis-i İdâre a'zâsından Hamid Bey'e irsâli mütemennâdır.

* * *

1314/725 Matbû'âta
734 Erkân-ı Harbiye'ye

Madde 1- Fransızlar tarafından bize karşı tekrar gösterilmek istenilen dostluğa kat'iyen i'timâdımız yoktur. Mütârekenin akdinden bir müddet sonra Suriye'den İngilizleri çıkartıncaya ve San Remo Konferansı'ndan evvel Almanya'dan istihsâl olunacak menâfi'-i iktisâdiye te'mîn edilinceye kadar gerek Fransız matbû'âtının gerek bizimle temâsda bulunan Fransız ricâlinin bize karşı kullandıkları lisânı unutmadık. Bu sefer dahi aynı kabîlden makâsılla hareket edildiğinden şübhemiz yoktur. Bâ-husûs ki Kafkas Fransız Mümessili Şövalye'nin [Chevalier] bizi tabî'î müttefiklerimizden ayırmak maksadıyla vukû' bulan ebleh-firibâne beyânât ve entrikaları Fransa'nın bu seferki teklîfâtının ne gibi bir niyetle yapıldığını göstermektedir. Karşımızda böyle makâsılla hareket eden insanlar buldukca Paris veya İstanbul'a murahhas göndermekden hâsıl olacak bir fâ'ide görmüyoruz.

Madde 2- Her maddesinde milletimizin hayâtına karşı bir kasd-ı mündemic bulunan Sevr Mu'âhedesini ta'dîlini münâkaşa edemeyiz. Bizim istediğimiz yeni başdan sulh müzâkerâtına başlamaktır. Sevr Ahidnâmesi'ni şimdikiye kadar olduğu gibi ileride dahi ke'en-lem-yekûn addetmekte musır kalmaya ahdetdik. Düşmanlarımız bizimle akd-i sulhe karar verdikleri takdirde bunu açıkdan açığa ve resmen beyân etmeleri lâzımdır. Bu takdirde resmî murahhaslarımızı konferansın in'ikâd edeceği mahale i'zâma hâzırız. Şifre ile muhâbereye muvâfakat edilmek şart-ı kat'isiyle şimdilik Paris'e hâiz-i salâhiyet bir me'mûr gönderebiliriz.

Madde 3- Şerâ'it-i sulhiyemiz defa'ât ile i'lân edilmiş olmakla herkesce ma'lûmdur. Hülâsaten tekrar ediyoruz: Türk milletinin her millet gibi Fransa İhtilâl-i Kebîrinde i'lân olunan hukûk-ı beşer kavânîninden istifâde eylemesi, Mîsâk-ı Millî hudûdları dâhilinde siyâsî ve iktisâdî istiklâl-i tammımızın te'minidir. Düşmanlarımızdan herhangiisi buna muvâfakat ederse onunla derhâl sulh müzâkerât-ı aleniyesine başlamaya hâzırız.

Madde 4- İttifâklarımızı envâ' entrikalarla bozmaya çalışacağı bedîhî olan bir Fransız mümessilinin Fransa ile akd-i sulh edilmedikçe Ankara'ya gelmesini muzır addetmekteyiz. Telgraf muhâberâtına gelince bunun Zonguldak vâsıtasıyla mümkün olacağını zannetmekteyiz.

BELGE 37: TBMM Hükûmeti Millî Savunma Bakanı Fevzi Paşa'nın, iki Fransız yetkilinin, Binbaşı Ömer Kerami ile Yüzbaşı Ali Hıfzı Beylerin müzakereler için Ankara'ya geleceklerinin Kastamonu ve Bolu Havalisi Komutanlığından bildirildiği hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 28 Aralık 1920 tarihli yazı.

Aded 10001
Müsta'celdir.

Ankara
28/12/[13]36

Umûr-ı Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

İnebolu'ya Bahr-i Cedîd Vapuru'yla muvâsalat eyleyen Fransız Zâbiti Feruzi[?] ile Mösyö Jean Bart[?] ve Binbaşı Ömer Kerami ve Yüzbaşı Ali Hıfzı Beyler[in] müzâkerât için Ankara'ya geleceklerini ifâde eylemekde oldukları Kastamonu ve Bolu Havâlsi Kumandanlığından iş'âr kılınmaktadır. Haklarında olunacak mu'âmelenin sür'at-i iş'ârını ricâ ederim efendim.

Müdâfa'a-i Milliye Vekîli
Fevzi

BELGE 38: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, iki Fransız yetkilinin, Binbaşı Ömer Kerami ile Yüzbaşı Ali Hıfzı Beylerin müzakere için Ankara'ya gelmelerinin uygun olmadığı hususunda TBMM Hükûmeti Millî Savunma Bakanlığına gönderilen 28-29 Aralık 1920 tarihli yazı.

Büyük Millet Meclisi
Umûr-ı Hâriciye Vekâleti
728
28-29/12/[13]36

Müdâfa'a-i Milliye Vekâlet-i Celîlesine

28/12/[13]36 tarihli ve 10001 numaralı tezkere-i aliyeleri cevâbıdır.

Fransız Zâbiti Feruzi ile Mösyö Jean Bart ile Kerami ve Hıfzı Beylerin berây-ı müzâkere Ankara'ya azîmetleri kat'iyen câiz değildir.

Bu iki zâtın Kastamonu'ya kadar gelmiş oldukları Hâriciye Vekâletince başka taraftan istihbâr edilmiş ve bu keyfiyet bu misillü makâsıd-ı gayr-i sahîha ile mürâca'at eden ecânibin dâhile kabûl edilmemesi hakkında müttehas karar-ı kat'îye külliyyen münâfî bulunmuş olduğundan bu husûs hakkında vekâlet-i celîlelerinin kemâl-i ciddiyetle nazar-ı dikkatini celbe müsâra'at eylerim efendim.

BELGE 39: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Türkiye'nin Batı devletleri (Fransa, İtalya ve İngiltere) ve Sovyet Rusya'yla ilişkilerine dair Doğu Cephesi Komutanlığına, Yusuf Kemal ve Rıza Nur Beylere, Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'ya, Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e ve Bakü Temsilcisi Memduh Şevket Bey'e gönderilen 29-30 Aralık 1920 tarihli telgraf. Telgraf, 1920 yılında dış politikada yaşanan gelişmelerin bir özeti/değerlendirmesi niteliğindedir.

Hâriciye Vekâleti

744

29-30/12/[13]36

Şark Cebhesi Kumandanlığına, Cami Bey'e, Yusuf Kemal ve Rıza Nur Beylere, Moskova Sefir-i Kebîri Ali Fuad Paşa'ya, Kazım Bey'e, Memduh Şevket Bey'e

Madde 1- Garb devletleriyle münâsebâtımız hakkında söylenecek mühim bir şey yoktur. Roma Mümessilimiz Cami Bey'in 18/12/[13]36 tarihiyle Roma'dan keşide ettiği bir telgrafnâmede İtalya Hâriciye Nâzırı Kont Sforça [Sforza] ile yaptığı bir mülâkâtdan bahsetmektedir. Londra Konferansı'ndan henüz avdet etmiş bulunan mûmâ-ileyh Kont Sforça Cami Bey'e İtalya'nın bütün mesâ'isine rağmen İngiltere ve Fransa'yı Sevr Mu'âhedesini ta'dîle iknâ' edemediğini ve ancak onları Kral Konstantin'i tanımaya râzı edebildiğini söylemiştir ve yirmi bir 12/[13]36 tarihinde in'ikâd edecek olan Nis [Nice] Konferansı'ndan evvel Yunan ordusuna bir darbe atılmasının muvâfık olacağını söylemiştir.

Madde 2- Fransız Hükûmeti ve Fransız matbû'âtı tarafından bizimle anlaşma arzuları izhâr edilmekte ise de Fransa'nın bu bâbdaki samîmiyetinden şübhe edilmektedir. Son zamanlarda Fransızlar bize iki defa mürâca'at etmişlerdir. Evvelen: İnebolu'ya gelen bir Fransız zâbiti üserâ mübâdelesini için geldiğini fakat bu işde tarafımızdan hüsn-i niyet gösterildiği takdîrde salâhiyetinin tevsî' edileceğini ve siyâsî müzâkerâta dahi ibtidâr edebileceğini bildirmiştir. Fakat bunlardan mukaddem yedimizde bulunan on dört ağır yaralı Fransız hüsn-i niyetimizin delîli olmak üzere salıvermemiz lâzım geldiğini il'âve etmiştir. Verdiğimiz cevâbda insâniyet nâmına ağır mecrûh ve hastaları mübâdeleye hâzır olduğumuzu ancak Adana ve Ayntab havâlisinde yurtlarını müdâfa'adan başka bir şey yapmayan vatandaşlarımızı müşevvik nâm ve bahânesiyle Fransızlar her esir ettikçe i'dâm etmekden çekinmediklerinden elimizdeki Fransız rehînelerini salıvermek için Fransızların dahi yedlerinde bulunan bilcümle ağır hasta ve mecrûhlarımızı i'âde etmeleri lâzım geldiğini ve ba'demâ esîr ettikleri sivillerden kimseyi müşevvikdir bahânesiyle i'dâm etmemeyi tekeffül etmeleri lüzûmunu bildirdik. Müzâkerât-ı siyâsiye bahsine gelince Sevr Mu'âhedesini mevcûd oldukça anlaşmak imkânının bulunmadığını il'âve etdik. Sâniyen: Fransızlarla sıkı temâsda bulunan bir zât bundan bir iki gün mukaddem Dâhiliye Vekîli Adnan Bey'e Zonguldak'daki Fransızlar vâsıtasıyla keşide etirdiği bir

telgrafnâmede Sevr Mu'âhedesini yeniden 26/12/[13]36 tarihinde Paris'de tedkik edileceğinden ve Fransa'nın burada Türk nokta-i nazarını müdâfa'a etmek arzusunda bulunduğundan bahisle mutâlebâtımızın bildirilmesini ve Paris ve İstanbul'a murahaslar göndermemizi talep etmiş, bizim Bolşevikleri himâye etmek niyetinde olup olmadığımızı ve Ankara'ya bir Fransız mümessili kabûl edip etmeyeceğimizi ilâveten sormuşdur. Bu telgrafın vusûlünden bir gün evvel Tiflis Mümessilimiz Mîralay Kazım Bey'e Kafkas Fransız Mümessili Şövalye'nin bilvâsita tefhîm etmiş olduğu mevâdî hâvî 19/12/[13]36 tarihli bir şifre aldık. Mûmâ-ileyh Şövalye Sevr Mu'âhedesini yeniden tedkik edileceğini fakat bunun için Türklerin Bolşeviklerle birleşmeyib Gürcistan'ı Bolşeviklere karşı himâye etmeleri lâzım geldiği ve eğer Türkler Bolşeviklerle müttefik görünmüş olmasalardı Sevr Mu'âhedesini daha çok evvel ta'dil ve tahfif edilmiş bulunacağı hakkında ve bu kabilden daha birçok sözler sarfetmiştir.

Verdiğimiz cevâbda Fransızların bir defa Suriye'den İngilizleri ihrâc edinceye kadar bize karşı gâyet mütemâyil görünmüş olmalarını ve bir ikinci defa da San Remo Konferansı'ndan evvel Almanya'dan İngilizler vâsıtasıyla te'minini arzu ettikleri menâfi'-i iktisâdiyeyi istihsâle kadar bize karşı aynı tavrı takınıb arzularına nâil olunca bilmukâbele bizi İngilizlere terk etmiş olduklarını hatırlatdık ve bu vakâyi'e binâen şimdi bize gösterilen teveccühün yine bu gibi makâsıd-ı mahsûsa istihsâline ma'tûf olduğunu kaviyyen zannetdiğimizizi, binâenaleyh bu şerâ'it tahtında bizi tabî'î müttefiklerimizle ayırmaya ma'tûf olan Fransız mesâ'isine karşı müteyakkız bulunmaya mecbûr olduğumuzu söyledik ve Paris ve İstanbul'a murahas göndermeye lüzûm görmediğimizi, Ankara'ya da bir Fransız mümessili kabûlü husûsuna Kafkasya'daki Fransız Mümessili Şövalye'nin Bolşeviklerle Türklerin arasını açmaya ma'tûf olan mesâ'isine şahid olduktan sonra râzî olamayacağımızı ve ma'amâfih Zonguldak'daki Fransızlar vâsıtasıyla dâ'imâ muhâberenin mümkün olacağını iş'âr eyledik. Diğer taraftan her mâddesinde milletimizin hayâtına karşı bir kasd-ı mündemic bulunan Sevr Mu'âhedesini ta'dilini değil ilgâsını istediğimizi ve şerâ'it-i sulhîyemizin defa'âtle i'lân edildiği vechle Misâk-ı Milli hudûtları dâhilinde siyâsî ve iktisâdî istiklâl-i tammemizin istihsâlinden ve Türk milletine hukûk-ı beşer kavânîninden istifâde hakkını te'minden ibâret olduğunu ilâve eyledik. Bu şerâ'it tahtında bizimle müzâkerâta girişmeyi kabûl eden devletle müzâkerâtın resmen başlamasını arzu eder ve gayr-ı mes'ûl mahâfil vâsıtasıyla temâs etmeyi istemeyiz. Ma'amâfih bizimle şifre muhâberesine müsâ'ade edildiği takdirde Paris'e bir mümessil göndeririz.

Madde 3- İngilizler ise aramızda hiçbir müzâkere cereyân etmemiş olduğu hâlde Karadeniz sevâhilindeki limanlarımıza torpidolar gönderib karaya bir zâbit çıkartarak Ankara ile müzâkerât başlamıştır, binâenaleyh İstanbul ve Karadeniz limanları arasında münâkâlat-ı ticâriyeyi te'sise geldik, milletin arzuları ne merkezdedir kabîlinden su'âller îrâd etmekte ve her sefer uğradıkları limanlardan teb'îd edilmektedirler.

Madde 4- Şark'daki vaz'iyet şu merkezdedir. Kars'a avdet eden Bekir Sami Bey'in 18/12/[13]36 tarihli raporunda Çiçerin'le vukû' bulan son mülâkâtdan bahsedilmektedir. İşbu raporda vaz'iyet-i siyâsiye pek bedbînâne bir sûrette tasvîr edilmekte ve Çiçerin tarafından komünizm esâsâtına sâdik kalmak ve Garb proletaryasının teveccühünü gâ'ib etmemek için Van, Muş mes'elesinde ısrar etmek

mecbûriyetinde olduğunu söylemiştir. Bu müdde'âya karşı müdellel cevâbımız Kars'da Bekir Sami Bey'e gönderilmiş ise de müşârün-ileyhin Batum tarikiyle Ankara'ya müteveccihen hareket etmiş bulunmasından ta'limâtımızın yedine vâsil olmamış olduğu zannedilmektedir. Bu bâbda Çiçerin'e dahi bir Nota gönderilmiş ve işbu Notanın bir sûreti de Ankara'ya sefir ta'yîn olunan Yoldaş Medivani'ye ve Akvâm-ı Şarkîye ile ve Rusların ittifâkını te'mîne pek ziyâde sarf-ı himmet etmiş olan Yoldaş Stalin'e bu bâbda tavassutda bulunmaları ricâsıyla irsâl kılınmıştır. Bekir Sami Bey Çiçerin ile mülâkâtının tarihini bildirmemekde ise de bunun teşrîn-i sâni ortasında vukû' bulduğu tahmîn edilmektedir. Bakü'ye müteveccihen hareket eden hey'etimizin ta'yînini bildiren Notamıza cevâben Çiçerin işbu konferansa Rusya'ca fevkalâde ehemmiyet atfedilmesine binâen Rus Hey'et-i Murahhasına bizzât kendisinin riyâset etmek istediğini ve Rus Hükûmetinin en mühim ricâlinin işbu konferansa iştirâk edeceğini bildirmiş ve binâenaleyh konferansın Moskova'da in'ikâdını ricâ etmiş ve buna tarafımızdan muvâfakat edilmiştir.

Çiçerin [1920]/12/[13]36 tarihli bir Notasında [bkz. Bölüm II, Belge 85] Ermenistan, Gürcistan mes'âliyle Rus-İngiliz müzâkerâtı hakkında vukû' bulan su'âllerimize cevâb vermektedir. Ermenistan hakkında Taşnak mezâlimi i'tirâf edilmekle beraber Ermenistan'da yeni teşekkül eden komünist fırkasının şayân-ı i'timâd olduğu zikredilmekte ve Gümrü ile Kars'ın şimâl ve şarkına tesâdüf eden menâtikün mümkün mertebe sür'atle tahliyesi iltimâs edilmekte ve Kars'ın tarafımızdan işgâl altında bulunması o muntıkada müstakillen çizilecek hudûda icrâ-yı te'sîr etmemesi lâzım geldiği fikrinde bulunduğu dermeyân edilmektedir.

Gürcistan mes'elesi hakkında Rusya'nın mezkûr memleketle 7/5/[13]36 tarihinde sulh akdetmiş bulunmasına binâen bizim dahi işbu mu'âhede esâsâtı dâhilinde sulh akdetmemiz tavsiye edilmektedir.

İngiliz-Rus münâsebâtı şu sûretle îzâh ediliyor. Bolşevikliği mağlûb ve imhâ edemeyeceğini anlayan İngiltere onlarla iktisâdî bir mukâvele akdetmeye râzı olmuş ve siyâsî mu'âhede akdine kat'iyen muvâfakat etmeyeceğini beyân etmekle beraber iktisâdî tesmiye ettiği mukâveleye ber-vech-i zîr bir mâdde dercetdirmeye çalışmıştır.

Tarafeyn yekdiğeri aleyhinde propaganda ve teşvikâtda bulunmamayı ta'ahhüd eyler. Ezcümle Rusya İngiltere'ye ve İngiliz menâfi'ine karşı ne propaganda ve ne de sâir bir sûretle Kafkasya, Anadolu, İran, Afganistan, Hindistan vesâir memâlikde ikâ'-i mazarrata çalışmayacak ve Rus teba'asından hiçbir kimseye bu yolda çalışmasına müsâ'ade etmeyecektir.

Bu madde Rusya tarafından tamamıyla reddedilmiştir. Ancak İngiltere ile siyâsî bir mu'âhede akdedildiği takdirde prensib olarak ber-vech-i zîr bir mâddenin dercine muvâfakat edilebileceği bildirilmiştir. "Tarafeyn yekdiğerinin aleyhinde propagandada bulunmamayı ta'ahhüd eyler."

Çiçerin İngilizlerle akdolunan iktisâdî mukâvele ile Gürcülerle akdolunan sulh mu'âhedesinin metinlerini kurye vâsıtasıyla gönderdiğini bildirmektedir. Bizim Düvel-i İ'tilâfiye tarafından biriyle müzâkerâta girişmek istediğimiz takdirde bunun resmî murahhaslar vâsıtasıyla yaptırılmasını tavsiye etmektedir.

VII. BÖLÜM

İNGİLTERE İLE İLİŞKİLER

BELGE 1: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Canik Mutasarrıfı Hamit Bey'in Samsun'daki İngiliz Siyasi Temsilci Salter'la yaptığı seyahatin nedenleri hakkında bilgi talebinde bulunduğu ve İngiliz askerlerinin Merzifon'dan çekilmesinin nedenleri hakkındaki düşüncelerini ifadeyle bu konudaki görüşlerinin ve alınmış önlemlerin bildirilmesini istediği hususlarında adigeçene gönderdiği 22 Eylül 1919 tarihli şifre telgraf.

Şifre
Zâta mahsûs

Sivas 22/9/[13]35

Canik Mutasarrıfı Hamid Beyefendi'ye

1- İngiliz Mümessili Solter [Salter] ile vâki' olan seyâhat-ı âlîlerindeki ihtisâsât-ı âlîlerini bilmek istiyoruz. Bu bâbda tenvîr buyurulmaktığımızı ricâ eyleriz.

2 - Merzifon'dan bu defa İngiliz askerinin geri çekilmesini muhtelif sûretlerle tefsîr eylemekdeyiz. Ya Ankara'daki cereyân-ı millî aleyhinde hükûmet-i merkeziyenin teşvîki ile İngilizler bir hareket-i askeriye yapacaklarsa Merzifon'da münferid bir hâlde za'îf bir kıt'alarını tehlikede bırakmak istemezler, yahud şimâlden cenûba doğru da askerî bir hareketleri musammem ise bu kuvveti Samsun'daki kısım-ı küllîlerine iltihâk için şimâle alabilirler. Bir ihtimâl de bu askeri Samsun'a aldıkdan sonra Merzifon civârında asayîşsizlik çıkararak müdâhale-i ecnebiyeyi da'vet etmek veyahud Amerika Komisyonu'nun her tarafda gördüğü vahdet-i milliye ve âsâyîş-i tâmme hakkında lehimizde vereceği raporun kıymetini düşürmek.

3 - Bu bâbda vârid olacak mütâla'aları ve bu nikât-ı nazara göre ittihâz buyurulmuş olan tedâbîr-i sâ'ibelerine dâir iş'ârât-ı devletlerine muntazırız. Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal

Üçüncü Kolordu Kumandanı

BELGE 2: Canik Mutasarrıfı Hamit Bey'in, Samsun'daki İngiliz Siyasi Temsilci Salter'la yaptığı seyahat ve İngiliz askerlerinin Merzifon'dan çekilmeleri hakkında 3. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 23 Eylül 1919 tarihli telgraf. Telgrafta, İngiliz askerlerinin Samsun'dan da çekilmek üzere oldukları ve sebep olarak da askerlerin bu bölgelerde hastalandıklarının söylendiği belirtilmektedir.

Gâyet aceledir.
9379

Samsun'dan
23/9/[13]35

3. K[olordu] K[umandanlığına]

C. Seyâhatimiz neticesinden Solter pek memnûn göründü. Vesîle Ermenilik Merzifon'dan Samsun'a hareketleri idi [*belgede aynen*]; filhakîka orada bu milletde biraz havf ve haşyet gördü. Benim kadar Solter de vesâyâ-yı mü'essirede bulundu ve te'mînât verdi. Bunların en ziyâde ehemmiyet verdikleri âsâyîş ve bilhâssa Hristiyanların mahfûziyetidir. Her vesîle ile inzibât şu günlerdeki gibi devâm ederse hiçbir devletin müdâhaleye vesîle bulamayacağını binâenaleyh bu bâbda son derece sarf-ı mesâ'î etmeleri[ni] tavsiye ediyorlar.

Asker yalnız Merzifon'dan değil Samsun'dan da çekilmek üzeredir. Burada bulunan tabur vapura intizâr eylemekdedir. Sebep olarak askerinin bu muhîtte

hastalandığı ileri sürülmektedir. Ve bunlar, gitdikden uzun bir müddet sonra bu iklim ile ülfet edebilecek bir müfreze geleceğini söylemekte iseler de zevâhir-i hâl bu ifâdeyi te'yîd için artık bir daha gelmeyeceklerini zannediyorum. Şu ma'lûmât ve meşhûdâta nazaran ihtimâlât-ı mebhûse üzerinde uzun uzadıya i'mâl-i fikri zâ'id görmekteyim.

Mutasarrıf
Hamid

BELGE 3: 15. Tümen Komutanı İsmail Bey'in, bölgedeki asayişin durumu, İngilizlerin Samsun'dan gitmelerinden dolayı halkın üzgün olup olmadığı ve Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesinin nedenleri hakkında Samsun'a gelen İtilaf Devletleri Temsilcisi Amiral de Robeck'le yaptığı görüşmelere ilişkin Üçüncü Kolordu Komutanlığına gönderdiği 11 Ekim 1919 tarihli telgraf.

Aded 1463

3. K[olordu] Kumandanlığına

İtilâf Devletlerinin Mümessili Amiral dö Robek [J. De Robeck] [okunamamıştır] zırhlısıyla Samsun Limanı'na vürûd ederek ziyâretine gidilmiş ve müşârün-ileyh bilmukâbele hükûmet konağına gelerek i'âde-i ziyâretde bulunmuşdur. Musîka ve birtakım asker istikbâline çıkarılmışdır. Esnâ-yı mükâlemede hâl-i hâzırda âsâyîşin derecesiyle İngilizlerin Samsun'dan gitmelerinden dolayı ahâlinin müte'essir olub olmadıklarını ve bu muhârebeye neden dolayı iştirâk edildiği kendileri tarafından sorulmuş, hâl-i hâzırdaki âsâyîşin derecesi evvelkinden daha iyi bir mertebede olduğu, her tarafda sükûnet-i tâmme mevcûd bulunduğu ve İngilizlerin Samsun'dan gitmelerinden dolayı ahâlî hiçbir sûretle müte'essir olmayıb yalnız hoş geçindikleri için haklarında beyân-ı memnûniyet etmekte oldukları, muhârebeye girmek mes'elesine gelince diğer hükûmetler gibi Hükûmet-i Osmaniye de meşrû' bir hükûmet olmak için meşrûtiyeti istihsâl etmiş ve bu bâbda en ziyâde İngiltere Hükûmetinden mu'âvenet göreceğini ümîd etmiş ise de bilakis Meşrûtiyeti müte'âkib Hükûmet-i Osmaniye'nin başından geçen Bosna-Hersek, Trablusgarb, Balkan muhârebâtı gibi vakâyî-i azîmenin hiçbirinin[inde] mu'âvenet ve müzâheretine mazhar olamadığı gibi bu defa da Türklerin ezeli düşmanı olan Ruslarla da ittifâk ederek harbe girmesi Devlet-i Aliye-i Osmaniye'yi Almanlarla birleştirmeye mecbûr kılmıştır. Yoksa öteden beri dost tanıdığı İngiltere Hükûmeti vakâyî-i sâlifede kendisine zahîr olmuş bulunsa idi Hükûmet-i Osmaniye[nin] hiçbir sûretle Almanlarla müstereken harbe girmeyecekdi cevâbı verilmiş, hakkında gösterdiğim ihtirâmât-ı mahsûsadan dolayı beyân-ı memnûniyet ederek zırhlıya avdet eylemiştir. Müşârün-ileyhin Batum'a kadar gideceği anlaşılmış ise de Trabzon'a uğrayıb uğramayacağı istidlâl edilememiş olduğu ma'rûzdur. 11/10/[13]35

15. Fırka K[umandanı]
İsmail

BELGE 4: 15. Kolordu Komutanı Vekili Kazım Bey'in, Yarbay Rawlinson'ın Mustafa Kemal Paşa ve Kazım Karabekir Paşa'yla görüşmek üzere 11 Kasım 1919'da İstanbul'dan hareket ettiğini Erzincan'da bulunan Kazım Karabekir Paşa'ya bildirdiği 12 Kasım 1919 tarihli telgraf.

Sûret

Erzurum
12/11/[13]35

1- İngiltere Mümessili [Vufortden Crawford] Trabzon Mevki' Kumandanına gelerek bugün 11/11/[13]35'de Mîralay Ravlinson'un [Rawlinson] Dersâdet'den hareket edeceğini ve zât-ı sâmilileriyle ve bilâhare de Sivas'da Kemal Paşa Hazretleriyle gayr-i resmî görüşeceğini söylemiş, ilâveten Tekke, Erzincan, Sivas caddesinin otomobil mürûruna müsâ'id olup olmadığını sormuş, şâyed bu yol müsâ'id değilse zât-ı sâmilileriyle görüştüğünden sonra Samsun tarikiyle Sivas'a gideceğini ve Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle orada görüşeceğini ve zât-ı sâmilileriyle nerede görüşülmesi münâsib olacağına intizâr etmekte olduklarını bildirmiş.

2- Trabzon Mevki' Kumandanına zât-ı sâmililerinin Erzincan mıntikasını teftişde olduğunuzu ve alınacak cevâbın bildirileceğini, Erzincan-Sivas yolunun mürûra müsâ'id olup Tekke, Erzincan yolunun gayr-i ma'lûm olduğunu bildirdim. Bu bâbdaki cevâbın buraya ve Trabzon'a verilmesi müsterhamdır.

15. K[olordu] K[umandan] V[ekîli]
Kazım

BELGE 5: 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa ve kendisiyle görüşmek üzere 11 Kasım 1919'da İstanbul'dan hareket eden Yarbay Rawlinson'la Sivas'ta görüşebileceğini 3. Kolordu Komutanlığına bildirdiği 12 Kasım 1919 tarihli şifre telgraf.

Aceledir.
Erzincan'dan

Mevrûd şifre mahlûlûdür.

3. K[olordu] K[umandanlığına]

1- Mîralay Ravlinson benimle ve Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle görüşmek üzere 11/11/[13]35'de İstanbul'dan hareket etmiştir. Benimle nerede görüşebileceğini sormuş, verdiğim cevâb ber-vech-i âtî ma'rûzdur.

2- Haklarında hürmet-i mahsûsa beslediğim Ravlinson Bey'in benimle görüşmek arzusuna müteşekkirim. Ben kolordunun geri mıntikasını teftiş ediyorum. Sivas'dan aldığımız â-şârın naklini tanzîm ve te'mîn için Sivas'a kadar da gideceğimden mûmâ-ileyhin en kısa olan Samsun tarikiyle Sivas'a teşriflerini ricâ eylerim. Kendilerine hürmet-i mahsûsamı tebliğ buyurursunuz. Trabzon Mevki' Kumandanlığına ve berây-ı ma'lûmât 3. K[olordu] K[umandanlığına] ve 15. K[olordu] K[umandanlığı] Vekâletine yazılmışdır.

12/11/[13]35

15. K[olordu] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 6: *Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Heyet-i Temsiliye'nin dış siyaset hakkındaki kanaatini değiştirecek bir durumun ortaya çıkmadığı, Millî Teşkilat'a mensup olanların hiçbir şekilde İngilizlerle temasının arzu edilmediği, İngilizlerle anlaşmak gerektiğine dair bir fikrin etrafa hissettirilmesinin dahi zararlı olduğu hususlarında Heyet-i Temsiliye Üyesi Refet Bey'e gönderdiği 2 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf.*

Şifre

Sivas 2/12/[13]35

Balıkesir'de Hey'et-i Temsîliye a'zâsından Refet Beyefendi'ye

C. 27/11/[13]35 [*Heyet-i Temsiliye Üyesi Refet Bey'in, dış siyasi gelişmeler bağlamında izlenebilecek politikaya ilişkin görüşlerini Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği şifre telgraf. Telgrafın deşifre edilemeyen bölümlerinin fazlalığı belgenin anlaşılmasını zorlaştırdığından sözkonusu telgraf buraya alınmamıştır.*]

Hey'etin zât-ı birâderilerince de ma'lûm olan, siyâset-i hâriciye hakkındaki kanâ'atini tebdîl edecek bir vaz'iyet hâsıl olmamıştır. İngilizlerin en mülâyim gösterecekleri tarzın, diğer düşmanlarımızın en fenâ vaz' edecekleri şekilden bizim için daha hatarnâk olduğuna şübhe etmemekdeyiz. Teşkilât-ı Milliye'ye mensûb olanların ve bilhâssa Hey'et-i Temsiliye a'zâsından olmak haysiyetle zât-ı âlîlerinin hiçbir sûretle İngilizlerle temâsını arzu etmeyiz. Hatta İngilizlerle anlaşmak lüzûmuna dâir bir fikrin etrafa ihsâs olunmasını dahi zararlı ve mühlik addeyleriz. Tahassürâtımıza terdiften arz-ı hürmet eyleriz. Hey'et-i Temsîliye nâmına Mustafa Kemal

3. K[olordu] Kumandanı

BELGE 7: *Salihli Cephesi Komutanı Vekili adına Reşit Bey'in, İngiliz Temsilcisi Behingham'ın, beraberindeki subayla birlikte, cepheye gelmesine izin verdiğini, adigeçenin ziyaretten maksatlarının Kuva-yı Milliye ile temas hâlinde olduklarını anlatmak olduğunu ve Anadolu'da İngilizler aleyhine yapılan propagandadan üzüntü duyduklarını söylediğini, İngiliz subaylarına Türklerin millî bağımsızlığının amacını onaylayanların sevileceğinin ifade edildiğini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 21 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf.*

Salihli

21/12/[13]35

Anadolu ve Rumeli Müdâfa'a-i Hukûk Cem'iyeti Hey'eti Re'îsi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

İngiliz Murahhası Behingham[?] ve Mülâzım Sigan[?] isminde iki İngiliz zâbiti Alaşehir'de cebheye gelmek için istizân etdiler. Muvâfakat etdik. Cebheye gitdiler. Maksad-ı seyâhatlerini sordum. Kuvâ-yı Milliye ile temâs etmekde olduğumuzu anla[t]mak ve birtakım düşmanları tarafından Anadolu'da aleyhlerinde pek çok propaganda yapıldığından müte'essir olduklarını söyledi. Kuvâ-yı Milliye'nin maksadı[nın] ne olduğu sûretiyle bizim de maksad-ı millî-i istiklâlimizi tasdik edeni çok seveceğimizi söyledik. Bizden çok memnûn kalmış gibi gözüküyor. Ve gitdiler.

Salihli Cebhe-i Harb Kumandanı Vekili nâmına
Reşid

BELGE 8: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İngiliz subaylarına verilen cevapların pek uygun olduğuna dair Salihli Cephe Komutanı Vekili Reşit Bey'e gönderdiği 31 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf.

Şifre

Ankara 31/12/[13]35

Salihli Cephe-i Harb Kumandanı Vekili Reşid Bey'e

C. 21/12/[13]35

İngiliz zâbitlerine verilen cevâblar pek muvâfıktır. Teşekkür ederiz. Tekmîl düşmanlarımıza milletin âmâl ve makâsıd-ı meşrû'asına bihakkın sâhib olmaya azmeylediğini ve bunu istihsâl için son ferdini bile fedâyâ hâzır olduğunu her fırsatta ihsâs eylemelidir efendim.

Hey'et-i Temsiliye nâmına
Mustafa Kemal

BELGE 9: 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, İngiliz Yarbay Rawlinson'la yaptığı görüşmeye dair Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 30-31 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Rawlinson'un Mustafa Kemal Paşa'nın barış görüşmelerine katılıp katılmayacağı, Padişah'ın ve İstanbul'un gelecekteki statüleri, cumhuriyet fikri, azınlıklar ve diğer bazı konularda Kazım Karabekir Paşa'nın görüşlerini sorduğu; görünürdeki görevi 15. ve 3. Kolordularda mütareke şartlarının yerine getirilmesini takip etmek olsa da asıl görevinin kimsenin dikkatini çekmeden gayriresmî surette Kazım Karabekir ve Mustafa Kemal Paşalarla görüşmek olduğu belirtilmekte; Rawlinson'un amacının Kuva-yı Milliye'nin birlik ve kuvvetini ve buna muhalif olanların önem derecesini araştırmak, imzalanacak barışta İngilizlerin dostane tutumunu göstermek suretiyle Türkiye'deki iktisadi gelişmeleri yönlendirebilmek için zemin hazırlamak ve halkın saygısını kazanmış, sözü geçen, sözüne sadık ve halka yapılan iyi muameleye zamanı geldiğinde İngiliz aleyhtarlığı yapmayarak yanıt verecek kişilerden teminat almak olduğunun anlaşıldığı değerlendirilmesi yer almaktadır.

Birinci telgraf

Zâta mahsûsdur.

Erzurum
30/12/[13]35

Ankara'da 20. K[olordu] K[umandanlığına]

1- Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine; pek ziyâde mahrem tutulması.

[deşifre edilememiş] Ravlinson geldi. Görüşdük. [Vazîfesi] zâhirde On Beşinci ve Üçüncü Kolordularda mütâreke şerâ'iti[nin] ifâ edilmesini ta'kîbdir fakat asıl vazîfesi gayr-i resmî sûrette ve hâric ve dâhilin ve hatta hükûmetimizin nazar-ı dikkatini celbetmeksizin bendenizle görüşdükdüden sonra zât-ı sâmilileriyle de görüşmektir. Lord Kurzon demiş ki "Türkiye'de şimdiye kadar kuvvetli bir hükûmet göremediğimizden sulh akdi gayr-i mümkün oldu. Hükûmet-i hâzırada dahi bir kuvvet göremiyoruz. Milletin i'timâdına mazhar olan Mustafa Kemal Paşa'nın da sulh kongresinde bulunmasını veyahud sulh mukarrerâtına mutâbık kalmasını lüzümlü görüyoruz." İşbu husûsun zât-ı sâmililerine yazılmasını ricâ etdiler. Ve orada görüşerek sulh hakkında ne düşündüklerini anlayacaklar, belki

ufak tefek münâkaşada bulunacaklar. Bendeniz cevâben dedim ki; “Millet Sivas Umûmî Kongresi’nde kararını neşretti. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bunu ta’dil edemezler ve bundan fazla veya eksik bir şey de söyleyemezler zannındayım. Sulh mukarrerâtını imzâya gelince bunu ancak milletin i’timâdına mazhar olan bir hükûmetle bu hükûmetin ta’yîn edeceği hey’et yapar ve bunun hâricinde kalacak herhangi bir zâtın imzâsı milletce hâiz-i ehemmiyet olmaz. Binâenaleyh Meclis-i Meb’ûsân’ın ictimâ’ına bir şey kalmamıştır. Milleti ve buna istinâd eden hükûmeti aynı zamanda karşınızda bulacaksınız.”

Ravlinson dedi ki; “Bugün İngiltere’de pek kuvvetli partiler Türkiye’nin mevcûdiyet ve istiklâline en ziyâde tarafdârdırlar. Asya müstemlekâtımızın huzûru ancak bu sûretle mümkün olacağını İngiliz Hükûmeti de kabûl etmiştir. Diğer devletlerin Türkiye’yi taksîm etmek arzusuna rağmen bu olmayacaktır. İngiltere Türkiye’nin mevcûdiyet ve istiklâlini te’mîn ve iktisâden inkişâfına çalışacaktır. Yalnız endişe edilen nokta birçok fedâkârlık ihtiyârından sonra Türkiye’nin yine birgün İngiltere’nin düşmanları tarafına geçivermesidir. İşte bu endişe dolayısıyla İngiltere Türkiye dâhilinde hakîki İngiltere dostu olacak simâlarla anlaşmak istiyor. Bunların da bilhâssa Türk milletine nüfûzu olan zevâtın olması lâzımdır. Yoksa şimdiye kadar gördüğüm hükûmetlerdeki gibi İstanbul’dan hâric mahallerle alâkadâr olmayan insanlara değil.” Ben dedim ki “Türkiye’yi kazanırsanız bizim birkaç zâbit ve ulemâmızdan mürekkeb bir hey’et sizin yüz bin kişinin söz dinlemediği yerlerde sükûnet yapar. [deşifre edilememiş] ise de aynı kuvvetde. Endişenize gelince: İyi biliniz ki evvelâ Alman dostluğu [deşifre edilememiş] olan şahsiyetlerin te’siri idi. Bugün milletimizin müdrik, gayr-i müdrik her ferdi İngiliz dostluğu tarafdâridir.” Ravlinson dedi ki; “Biz de bunu düşündü[mk]. Şimdi sizden husûsî fikrinizi soracağım. Meselâ cumhuriyet mi iyidir yoksa pâdişâhlık mı iyi? Ben cumhuriyet tarafdâriyim. Krallık, imparatorluk modası geçti. Birçok debdebe ve masraf. Yine millet kendi işini kendi görür.” Cevâben dedim ki; “Bunu Avrupa milletleri için soruyorsanız zaten cumhuriyet olmayan pek az millet kaldı. Bizim için soruyor iseniz bizde cumhuriyet olamaz. Çünkü an’anevî Pâdişâhlığa karşı hürmet ve muhabbet çoktur. Sâniyen biz henüz on senelik meşrûtiyet-i idâreye mâlikiz. Binâenaleyh Avrupalılar gibi pek ileri düşünemeyiz.” Cevâben dedi ki; “Peki pâyitahtı nasıl düşünüyorsunuz? İstanbul’un bir Türk şehri olduğu esâsı kabûl edilmiştir. Fakat Çanakkale İtilâf tarafından işgâl olunacak. [işgal] İstanbul etrafında da İtilâf askeri bulunur. Böyle bir yerde hükûmet nasıl olur? Ben derim siyâsî entrika ve tazyîk olur. Sâniyen Türkiye bir Asya Hükûmetidir. Evvelce Rumeli’de de Anadolu’da da yerleriniz vardı. İstanbul muvâfıkdı. (Mâba’dı var.)

15. K[olordu] K[umandanı]
Kazım Karabekir

* * *

İkinci telgraf

Zâta mahsûsdur.

Erzurum
31/12/[13]35

20. K[olordu] Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Birinci şifreden mâba’d:

Fakat şimdi memleketinizin bir köşesinde kalacaktır. Anadolu’nun idâresi ve

terakkîye sevki İstanbul'dan gayr-i mümkündür. Tabî'î siz asker olduğunuzdan millî düşünüyorsunuz. Diplomatlar türlü türlü düşüncelerle karar verir! Siz amelî ne düşünüyorsunuz?"

Dedim ki; "Ben bunu hiç düşünmemişdim. Böyle bir su'âle ilk defa ma'rûz kaldığımdan mütehayyir kaldım. Ma'a-hazâ mes'ele de pek basit değildir. Şahsî düşüncem de mes'elenin azameti karşısında hiç kalır. Yalnız Anadolu'nun idâresi noktasından galiba en [*deşifre edilememiş*] İstanbul'dur. Çünkü bugün şimendiferlerimiz olmadığından İstanbul bize en merkezi geliyor. Meselâ Erzurum'dan İstanbul'a gitmek Sivas'a gitmekten kolaydır.

Dedi ki; "Bu doğru fakat siyâsî nokta-i nazarından, meselâ Bursa'da olacak bir hükûmet her şeyden serbestdir."

Ben dedim ki; "İstanbul'da hükûmetimizi serbest bulundurmuyacak olanlar Bursa'yı da uzak görmezler. Esâsen İstanbul bizim an'anevî ve yegâne yerimizdir. Oradan hükûmetin çıkması lafzen kolay geliyorsa da gayr-i mümkün bir işdir.

O dedi ki; "Demek pâdişâhsız, hükûmete karış[may]an meselâ halife olarak siyâsete karışmasın ve nerede oturursa otursun tarzını düşünmüyor musunuz? Yani hükûmet sâbıkı gibi kalacak." Bu mülâkâtda bu bahsi kapatmak için "Ben bu gibi şeyleri şimdiye kadar hiç düşünmemişdim" dedim. Bundan sonra bahis Avrupa ve Amerika devletlerine intikâl etdi. Fransızların Suriye'ye ve Adana'ya ancak on iki bin müstemlekât askeri getirdikleri[ni], bir tek Fransız gönderemediklerini, İtalyanların Yunanlılarla anlaşdıklarını fakat İtalya'nın dâhili[nin] berbâd olduğunu ve Bolşevik cereyânlarıyla sarsıldığını ve [p]arası bittiğini, Almanlara ajanlık yapmaya başladığını, Anadolu'ya silâh satıldığını, Yunanlıların her tarafda şarlatan ve Venizelos'un Türkler aleyhinde yapmadık bırakmadığını fakat artık Yunanlıların [~~ne tarafa~~ nazardan] düşüğünü, Amerika'nın vahim karışıklıklar geçirmekte olduğunu, Wilson'un kendi mütâla'âtı olarak meydana atdığı Cem'iyet-i Akvâm ve milliyet prensiplerini Amerika halkının bile kabûl etmediğini, Ruslara gelince biz artık Denikin'e dedik ki 'Biz işe karışmıyoruz. Gidin Bolşeviklerle uzlaşın.' Ruslar[in] on seneden evvel kendilerini toplamaları gayr-i mümkündür. Birçok ufak hükûmetler teşekkül edecek fakat netîcede yine birleşecekler zannediyoruz dedi. "Şu hâlde Kafkas hükûmetleri ne olacak" diye sordum.

Dedi ki; "Biz Batum'u Denikin'e bırakmak fikrindeyiz. Fakat kuvvetli olur da tutunabilirse, el-yevm orada bir livâmız var. Ayrılamıyoruz çünkü muhtelit akvâm Batum için birbirine girecekler."

Ben dedim ki; "Ya İzmir, Adana, Antalya ne olacak? Ermeni Hükûmeti teşekkül edebilecek mi, husûsiyle Rusların Kafkasya'ya gelmesi düşünüldüğüne nazaran?"

O dedi ki; "En mühim mes'ele İzmir'dir. Antalya ve Adana bunun yanında hiçdir. İzmir'in tahliyesiyle beraber oraları da kat'iyen ve suhûletle tahliye olunur. İzmir için ısrâr eden yoksa da Yunanlıların ne parası var ne adamı var. Biz de bütün kuvvetlerimizi artık çekdik. Ma'a-hazâ İngiltere efkârı Yunanlıların aleyhine dönmüştür. Nasıl olsa İzmir'den çıkartılacaklardır. Ermenilere gelince: Değil sizin tarafa geçmekte öbür tarafda bile tutunamıyorlar. Ben bizzât gördüğümü hükûmetime anlattım. Mâba-dı

* * *

Üçüncü telgraf

Zâta mahsûsdur.
Pek aceledir.

Erzurum
31/12/[13]35

20. K[olordu] Kumandanlığına

Mâba‘d- Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Ermenilerin esâsen hükûmet teşkîl etmeleri müşkil. Aras Nehri'nin cenûbuna ise kat'iyen hâkim olamadılar. Ben hudûdun dağlardan [*deşifre edilememiş*] Aras Nehri'nden geçmesini teklîf etdim. Zannediyorum böyle de olacak. Bilmem gaybûbetim müddetince bu herifler ne yaptı.”

Ben dedim ki; “Her gün hırsızlık ve haydûdluk. Binlerce muhâcir geldi.”

O dedi ki; “En iyisi bu sulh olunca İslâmları dâhile alınız. Hristiyanları da def'edin, gitsinler. Gümüşhane'deki Rum metropolidi yaka silkerek Türklerden şikâyete geldi. Ben de 'Burası Türkiye'dir. Def'ol Yunanistan'a gidin. Selâmetiniz için başka çâre yoktur.”

Ben sordum ki; Batum'da Rumlar Pontus Komitesini fa'âliyete getirmişler. Acaba Batum'u mu Pontus yapacaklar?

“Sûret-i kat'iyede söylerim ki; Pontus falan yoktur. Rumların ne şarlatan millet olduklarını bilirsiniz. Bizim başvekîl büyük zenginlerden biriyle mülâkâtında 'Türkiye'deki za'îf hükûmetin nihâyet bulmasını görmek isteriz' dediğini bizim bazı gazeteler sû-i tefehhümle 'za'îf Türkiye'nin nihâyet bulması' gibi yazdılar. Kat'iyen böyle olmadığını tashihi[ni] de başvekîl hâsseten söylemiştir. Her hâlde emîn olunuz. İngilizler size iktisâden büyük yardımlar yapacaklar. Mes'elâ Afrika-yı Cenûbî'deki maden şirketimiz ki en büyük bir sermayeye mâlikdir, benimle bir de mühendis gönderdi ki Gümüşhane'de ve Erzurum havâlisinde maden taharriyatında bulunsun. El-yevm Gümüşhane'de bıraktım. Tedkîkât yapıyor. İlk iş şimdiden şimendiferlere de başlayacağız. Tabî'î bidâyetde külliyetli para döneceğiz ve memleketinize de servet getireceğiz. Fakat endişemizi de söyledim. Kuvvetli şahsiyetlerle anlaşmak istiyoruz. Bunun için ricâ ettiğim noktayı Kemal Paşa'ya yazınız. Bir de İstanbul'da iken işitdim ki Müdâfa'a-i Hukûk'a muhâlif kuvvetler varmış. Siz biliyor musunuz?”

Ben dedim ki; “Muhtelif kuvvet yoktur. Fakat Rum veya Ermeni gibi birkaç kişi ve birkaç gazetenin külliyetli para mukâbili yaygarası vardır. Tabî'î zikre değmez.”

O dedi ki; “Ben de geçtiğim yerlerde millî kuvveti esâslı ve kuvvetli görüyorum. Her hâlde Türkler için bizzât çok çalıştığımı kemâl-i iftihârla size bir daha söylerim. Giderken de böyle yapacağımı mektûbla size yazmışdık; ben de ulûv-i cenâbınızı yakînen biliyorum.” “Teşekkür ederim,” dedim.

2- İngilizden anladığım Kuvâ-yı Milliye'nin vahdet ve kuvveti[ni] ve buna muhâliflerin derece-i ehemmiyetini tedkîk etmekle beraber akdedilecek sulhda

İngilizlerin hayırhâhlığını göstererek iktisâden inkişâfı ellerine almak için şimdiden zemîn hâzırlamak ve efrâd-ı millet arasında umûmun hürmeti[ni] kazanmış nâfizü'l-kelîm, sözüne sâdik ve millet nâmına yapılacak iyiliğe mukâbil vakt-i fırsatın[ada] İngiliz aleyhdârlığı yapmayacak kimselerden te'mînât almak. Kendileri iş'âr-ı âhîre kadar Erzurum'da beklemek emrini almışlardır. Cevâb-ı âlîlerine de intizâr edeceklerdir.

3- Hilâfetle hükümdârlığın ayrılamayacağını ve cumhuriyet idâre[si]nin bizde te'essüs edemeyeceğini ve merkez hükûmetin İstanbul'dan başka mahale nakledilemeyeceğini ve bunların aksinin milletimizce kâbil-i hazm olamayacağını diğer mülâkâtlarımda dahi kendilerine iyice anlattığımı arz eyler, takdîm-i ihtirâmât ederim.

15. K[olordu] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 10: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'un İstanbul hakkındaki düşüncelerinin İngiltere Başbakanı Lloyd George'un tekliflerine tamamen uygun düşüğü, adigeçene verilen cevapların teşekküre layık olduğu; adigeçenin, Heyet-i Temsiliye'yle temas etme yetkisine sahipse bir an önce Ankara'ya gelmesinin yararlı olacağı, yetki sahibi değilse Ankara'ya kadar gelmesine gerek olmadığı hususunda 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 8 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre
Müsta'celdir.

Ankara 8/1/[13]36

Erzurum 15. K[olordu Kumandanı] Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine

C. 6/1/[13]36

Ravlinson'la mülâkâtı müş'ir şifreleri mütâla'a edildi. Mûmâ-ileyhin İstanbul hakkındaki mütâla'âtı Loyd Corc'un [Lloyd George] teklîfâtıyla tamamen tetâbuk etmektedir. Taraf-ı âlîlerinden i'tâ buyurulan cevâblar esâsât-ı milliyemizi[n] dahi ihtivâ etmekle sezâvâr-ı teşekkürdür.

Eğer Ravlinson hükûmet-i metbû'ası tarafından Hey'et-i Temsiliye ile temâs ederek, görüşmeye dâir ta'lîmât alarak sâhib-i salâhiyet bir vaz'iyette bulunuyorsa bir an evvel Ankara'ya gelmesi mûcib-i fâ'ide görülmektedir. Tabî'î bizle yapacağı mülâkâtda Sivas Kongresi hutût-ı umûmiyesi dâhiline münhasır kalacaktır. Sâhib-i salâhiyet olmadığı takdîrde buraya kadar gelmesine lüzûm yoktur.

Buna nazaran kendisinden keyfiyetin açıkca istîzâhı ile iş'ârını istirhâm eyleriz. Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal

20. K[olordu] Kumandan Vekili

BELGE 11: 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'un yeni bir emre kadar Erzurum'da kalacağını ve yetki sahibi olduğunu düşünmediğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 14 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.

Erzurum
14/1/[13]36

20. K[olordu] Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa'ya:

Ravlinson'un Erzurum'a hîn-i muvâsalatında aldığı emir iş'âr-ı âhîre kadar Erzurum'da kalmak imiş. Sâhîb-i salâhiyet zannetmiyorum. Ma'a-hazâ olsa dahi Ankara'ya gelmesi zamana mütevakkıf olacaktır. Kaç gündür hastadır. Bir yere dahi çıkmadığını arz eylerim.

15. K[olordu] Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 12: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İngilizlerin Eskişehir'de yaptıkları hukuka aykırı hareketleri nedeniyle Eskişehir'de benzeri görülmemiş bir miting yapılması hususunda takip edilecek hareket tarzına ilişkin Eskişehir Mutasarrıfı Fatin Bey ile Eskişehir Mıntıka Komutanı Abbas Bey'e gönderdiği 2 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre
Müsta'celdir.

Ankara 2/1/[13]36

Eskişehir Mutasarrıfı Fatin Beyefendi'ye
Eskişehir Mıntıka Kumandanı Mîralay Abbas Beyefendi'ye

Hey'et-i Merkeziyeye. İngilizlerin bu son günlerde Eskişehir'de tecâvüzât-ı hukûk-şikenânede buldukları istihbâr olundu. Vaz'iyet-i umûmîye-i siyâsiyeye nazaran bu hareketlerinin münferid ve Eskişehir'e münhasır olduğu istidlâl olunmaktadır. Buna karşı ber-vech-i âtî hareket olunacaktır:

Eskişehir'in münâsib bir mahalinde emsâli nâ-mesbûk bir ictimâ', bir miting akdedilecektir. Bunun için hey'et-i merkeziye tarafından civâr köylerden, her taraftan silâhlı silâhsız piyâde, süvârî, Teşkilât-ı Milliye müfrezeleri ve ahâlî da'vet olunacaktır. Halk ictimâ' edince bunlara münâsib hatîbler tarafından İngilizlerin İslâmlara yaptıkları tecâvüzât anlatılacak ve ahâlî-i mütecemmi'adan bir hey'et-i mahsûsa intihâb kılınacak ve bu hey'et Eskişehir'deki en büyük İngiliz kumandanının yanına gidecek. Mûmâ-ileyhe mitingün esbâb-ı ictimâ'ını ve ahâlînin kendilerinden tecâvüzât-ı ma'lûmelerinden vazgeçdiklerine dâir söz

taleb eylediğini kat'î bir lisânla söyleyecek ve eğer söz vermezlerse mukâbele-i bi'l-misil tatbîk olunacağını ve bittabi' mes'ûliyetin o zaman tamamen kendilerine âid kalacağını ihtâr eyleyecektir. Cevâb-ı muvâfakat alınırsa hey'et avdetle mütecemmi' halka îzâhât verecek ve ba'dehû ahâlî dağılacaktır. Aksi takdîrde İngilizlerin derhâl Eskişehir'i terk etmeleri ve bunun için kendilerine 5 ilâ 10 günlük mühlet i'tâ olunarak hey'et tarafından ahâlî nâmına bir ültimatom verilecek ve bundan sonraki sûret-i hareket hakkında Hey'et-i Temsîliye'ye bi'l-mürâca'a ta'lîmât talep olunacaktır. Bu mürâca'at Eskişehir Hey'et-i Merkeziyesi tarafından ve açık telgrafla icrâ olunacaktır. Gerek ilk ictimâ'da ve gerekse ültimatom i'tâsına mecbûriyet husûsunda keyfiyet hey'et-i merkeziye tarafından açık telgrafla Hey'et-i Temsîliye'ye ve mutasarrıflık ve kumandanlık cânibinden de şifre ile mâfevk makâmâta iş'ârâtda bulunulacaktır.

Bu telgrafın vusûlü bildirilecektir. Hey'et-i Temsîliye nâmına Mustafa Kemal

20. K[olordu] Kumandan Vekîli

BELGE 13: Eskişehir Merkez Heyeti Başkanı Halil İbrahim Bey'in, bir İngiliz subayının Eskişehir Mıntıka Komutanı Abbas Hilmi Bey'e karşı yaptığı uygunsuz hareketi nedeniyle miting yapılıp yapılmayacağı hususunda Heyet-i Temsiliye Başkanlığına gönderdiği 16 Ocak 1920 tarihli telgraf.

Müsta'celdir.

Eskişehir

16 Kânûn-ı Sâni [13]36

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına

Hey'et-i Temsîliye Riyâsetine:

İngilizlerin bu son günlerde Eskişehir'de tecâvüzât-ı hukûk-şikenânede buldukları istihbâr edildiğinden bilbahis Eskişehir'in münâsib bir mahallinde emsâli nâ-mesbûk bir ictimâ' ve miting yapılarak ba'demâ bu gibi tecâvüzâtdan vazgeçdiklerine dâir en büyük İngiliz kumandanından söz talep olunması bir sûreti Eskişehir Mıntıka Kumandanlığından merkezimize mübellîğ Mustafa Kemal Paşa'nın şifre telgrafnâmesi iktizâsından bulunmuş ve üç dört gün evvelisi İngiliz mülâzımı selâm vermediğinden dolayı Mıntıka Kumandanı Mîralay Abbas Bey'e tecâvüz etmiş olmakla mezkûr telgrafnâme dâhilinde miting yapılıp yapılmayacağını hey'et-i merkeziye kararıyla arz-ı istizân olunur. Eskişehir Hey'et-i Merkeziyesi Re'îsi Halil İbrahim.

Eskişehir Mıntıka K[umandanı]

Abbas Hilmi

BELGE 14: *Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Abbas Bey'e karşı yapılan uygunsuz hareket nedeniyle Ankara'da yapılan şiddetli protesto ve teşebbüs üzerine İngiliz generalinin Abbas Bey'den özür dilediği, bu nedenle miting yapılması hususundaki talimatın uygulanmasından vazgeçilmesinin uygun olacağı hususunda Eskişehir Merkez Heyetine gönderdiği 17 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.*

Şifre

Ankara
17/1/[13]36

Eskişehir Mıntika Kumandanı Abbas Bey'e

Eskişehir Hey'et-i Merkeziyesine

C. 16/1/[13]36

Mes'ele-i mebhûse hakkında buraca yapılan şedîd ve kat'î protesto ve teşebbüsât üzerine Ceneral Montagovic[?] tarafından Abbas Bey'e tarziye verildiğinden ta'limât-ı sâbikanın tatbikinden şimdilik sarf-ı nazar edilmesi muvâfıktır. Ancak bundan sonra bu gibi bir hâlin zuhûrunda istizâna lüzûm görülmeden derhâl ve kat'iyetle iş'âr-ı sâbık vechle hareket edilmesi ricâ olunur. Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal

20. K[olordu] K[umandanlığı]

BELGE 15: *Mustafa Kemal Paşa'nın, İngiltere Hükûmeti Başbakanı Lloyd George'un İstanbul ve Boğazlar'ın uluslararası hâle dönüştürülmesine, Türk Hükûmetinin siyasi merkezinin Anadolu'da olmasına, İstanbul'un yalnızca hilafet merkezi ve dinî bir başkent olarak kalmasına dair barış konferansına teklifte bulunacağıının öğrenilmesi üzerine yabancı ülke temsilcileri nezdinde güçlü protestolarda bulunulması hususunda merkez heyetlere gönderdiği 7 Ocak 1920 tarihli telgraf.**

Ta'mim
Aceledir.

Ankara 7/1/[13]36

Hey'ât-ı Merkeziyelere

İngiltere Hükûmeti Başvekîli Loyd Corc'un İstanbul ve Boğazlar'ın beynelmilel bir hâle ifrâğına, Türk Hükûmetinin yeni merkezinin Anadolu'da olacağına ve İstanbul'un yalnız makarr-ı hilâfet olarak bir pâyitaht-ı dinî olarak kalacağına dâir sulh konferansına teklifâtta bulunacağı gazetelerde görüldü. An'anât-ı milliye ve dîniyemize mugâyir olan böyle bir kararın milletimizce asla mutâ' olmayacağı tabî'îdir. Mümessillere bu bâbda şedîd protestolarda bulunulması ve birer sûretinin de berây-ı ma'lûmât Hey'et-i Temsiliye'ye keşîdesi ricâ olunur.

Mustafa Kemal

Şifre olarak da kumandanlara bunu serî'an yazdırsınlar!

* Mustafa Kemal Paşa'nın sözkonusu telgrafı üzerine merkez heyetleri tarafından yabancı ülke temsilcilerine pek çok protesto telgrafı çekilmiş olmakla birlikte buraya yalnızca Mustafa Kemal Paşa'nın protesto telgrafının alınması yeterli görülmüştür.

BELGE 16: *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İngiltere Hükûmeti Başbakanı Lloyd George'un İstanbul ve Boğazlar'ın uluslararası hâle dönüştürülmesine, Türk Hükûmetinin siyasi merkezinin Anadolu'da olmasına, İstanbul'un yalnızca hilafet merkezi ve dinî bir başkent olarak kalmasına ilişkin barış konferansına sunmayı düşündüğü teklifleri şiddetle protesto ettiğine dair İtilaf Devletleri Temsilcilerine, gazetelere ve tüm teşkilata gönderdiği 10 Ocak 1920 tarihli Nota/genelge.*

Tel

Ankara
10/1/[13]36

İtilâf Mümessillerine
İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika Mümessil-i Siyâsilerine
Gazetelere ve merâkize ta'mim

İngiltere Hükûmeti Birinci Nâzırı Loyd Corc'un İstanbul ve Boğazlar'ın beynelmilel bir hâle ifrağına, Fransa ve İngiltere'nin müttefiklik buralarda hâiz-i rüchân bir sûrette icrâ-yı hüküm edeceğine ve Türk Hükûmetinin yeni merkezinin Anadolu'da olacağına ve İstanbul'un yalnız makarr-ı hilâfet ve pâyitaht-ı dinî olarak kalacağına dâir sulh konferansına teklifâtta bulunacağını gazetelerde gördük.

Hakkın zulüm ve kuvvete galebe edeceğine îmân eden halkımız Erzurum ve Sivas'da in'ikâd eden kongreler mukarrerâtı ve 11 Eylül [1]335 tarihli beyânnâme ile mukarrerât-ı müstakbelesinin hutût-ı esâsiyesini çizmiş ve bunu istihsâl eylemeye kavîyyen azmeylemiş bulunduğunu arz ile sulh ve müsâlemet-i umûmiyeye sû-i te'sîr icrâ edeceği şübhesiz bulunan tasavvurât-ı vâkı'ayı şiddetle protesto eyleriz.

Anadolu ve Rumeli Müdâfa'a-i Hukûk Cemiyeti Hey'et-i Aliyesi nâmına
Mustafa Kemal

BELGE 17: *15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'un Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmek hususunda çok istekli olmadığına, Meclis-i Mebusan'ın açılması nedeniyle yeni hükûmetin kurulmasını beklediğine dair Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 18 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.*

Erzurum
18/1/[13]36

20. K[olordu] K[umandanlığına]

Mustafa Kemal Paşa'ya

Ravlinson'la son mülâkâtımda nezd-i âlînize gelmek husûsunda[n] bir tehâlük görmedim. Meclis-i Millî'nin açılması dolayısıyla yeni hükûmete intizâr ediyorlar. Bendeniz de zât-ı âlîniz tarafından milletine istinâd eden hükûmetin her husûsda re'y kararı mutâ' olacağını ve hükûmetin sulh murahhasları a'zâlarını ta'yîn edeceğini bildirdiğinizi söyledim. Cevâben "Kemal Paşa ve Rauf Bey[in] ta'yînleri iyi olur. Acaba Kemal Paşa kabûl eder mi?" dedi. Bu husûsda adem-i ma'lûmât beyân etdim. Arz eylerim.

15. K[olordu] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 18: *Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Kazım Karabekir Paşa'nın gönderdiği telgraftı İstanbul'da bulunan Rauf Bey'e ilettiği 23 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Karabekir Paşa'nın telgrafından bahisle, İstanbul'da kurulacak hükûmetin hemfikir kişilerle oluşturulmasının önemine dikkat çekilmektedir. Kazım Karabekir Paşa'ya ait telgrafta, adıgeçenin, İngiltere'nin Erzurum'daki Denetim Görevlisi Yarbay Rawlinson'la yaptığı görüşmeye ilişkin değerlendirmesi ve Kolordudaki fazla silahların teslimi hakkında Rawlinson'ın gönderdiği yazıya Karabekir Paşa'nın verdiği yanıt yer almaktadır.*

Şifre

Ankara
23/1/[13]36

Harbiye Nezâreti Seryâveri Salih Bey'e

Rauf Beyefendi'ye:

Kazım Karabekir Paşa'dan 18/1/[13]36 tarihiyle alınan şifre sûreti aynen âtidedir. Bu münâsebetle de hükûmetin hemfikir zevâtdan teşkilinin ne dereceye kadar hâiz-i ehemmiyet olacağına nazar-ı dikkatinizi celbeyleriz. Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal.

20. K[olordu] Kumandan Vekîli
Mahmud

* * *

Şifre halli

Erzurum

20. K[olordu] K[umandanlığına]

Erzurum İngiliz Kontrol Me'mûru Kâ'immakâm Ravlinson'la [deşifre edilememiş] mülâkâtında anlayabildiğim husûsâtı ber-vech-i zîr arz eylerim.

İngilizler Boğazlar'a yerleşmek istiyor. Bunu te'mîn için hilâfetin hükûmetden ayrılması, hükûmetin İstanbul'dan çıkması gibi mes'eleleri kendileri icâd ediyorlar. Hatta İstanbul'da zâbitânın resm-i selâm husûsunda tazyîki de akıllarınca herkesi İstanbul'dan nefret ettirmektedir. Boğazlar'ı beynelmilel şekilde tutmak istiyorlarsa da mu'ârizları kuvvetlidir. Türk milletinin mitingleri de hakk-ı meşrû'ı olduğundan İstanbul'dan çıkmamaya ve hilâfet ile hükûmetin ayrılmamasını te'mîn edecektir. Hilâfet ve hükûmet ayrıldı diye Pâdişâh ile millet arasına tefrika sokmaya çalışıyorlar. Binâenaleyh milletin Pâdişâh'a olan merbûtiyet ve muhabbetini [deşifre edilememiş] arz ile vatan ve milletin sa'âdetine müştereken ve kemâl-i şecâ'atle çalışmanın te'mîn buyurulması pek fâ'ideli olur. Ravlinson Boğazlar'ın dâimâ serbest kalması için İstanbul şehrinin behemehâl fakat Boğazlar'ın tutulması ve Marmara'da bir ufak donanma bulunması husûsun[ı] zarûrî diyor. Sebebi Rusya günün birinde belki Yunanla ittifâk eder ve Boğazlar'ı işgâl ve sed edermiş. Dedim "Millet bu düşünceyi haksız buluyor ve protesto ediyor." Boğazlar'da oturacaklarına denizde donanma yaptırılmasa bu iş de kavlen olur [belgede aynen]. Her hâlde anladığım şey millet[im] husûmete mukâvemetyâb olursa Boğazlar'ın birine veya ikisine yerleşmek isteyeceklerdir. Bilakis Pâdişâh, hükûmetin ve milletin yek-vücûd olarak izhâr-ı sebât ve metâneti her husûsu arzumuzla göre halledeceğini arz eylerim. İngiliz kâ'immakâmının fazla esliha hakkında vâki' olan iş'ârına verdiğim cevâb ber-vech-i âtîdir:

Sûret

14 Kânûn-ı Sâni tarihli mektûbunuzu almakla kesb-i şeref eylerim. 28 Kânûn-ı Evvel sene 1919 tarihli mektûbunuza 31 Kânûn-ı Evvel sene [13]35 tarihli mektûbla cevâb vermiş ve mütârekenâme mevâd ve ahkâmının aynı derece-i ehemmiyet ve i'tinâ ile mer'iyü't-tatbîk kaldığını bildirmiş idim. Mütârekenâme mûcibince kıta'âtta fazla silah bırakılmamıştır. İşbu fazla esliha ve malzeme kolorduda emniyet ve muhafaza altındadır. Fakat şerâ'it-i hâzıra dâhilinde sevkleri adimü'l-imbkândır. Erzurum'a teşrifinizin ferdâsında ulemâ, a'yân ve eşrâf-ı mahalliyeden elli kişilik bir hey'et[im] nezdime gelerek Erzurum['a] sebep-i teşrifinizi sordular ve beyânât-ı âtiyede bulundular: İzmir ve Adana gibi hiçbir sebep ve hakk-ı meşrû' olmaksızın işgâl edilen memâlikde türlü türlü nâm ve desîselerle Rum ve Ermeniler ahâlî-i İslâmiyeye karşı tecâvüzât-ı şeni'a ve katliâmlarda bulunuyorlarken ve Ermeniler müsellahan hudûdumuzda bekler ve mezâliminden geri durmazken ve bir taraftan da bunlar malzeme ve vesâ'it-i harbiye ile takviye edilirken bizim silâhlarımızın gönderilmesi bura ahâlîsini de aynı âkıbete uğratacağı, binâenaleyh sulh takarrür ve vaz'iyet tamamen inkişâf etmeden ve diğer bizi imhâ etmek tasavvurunda bulunan milletlerin de eslihası tahdîd, tecâvüzât ve mezâlimi men' edilmeden mezkûr fazla esliha ve malzemenin hiçbir tarafa sevkine imkân yoktur. Sayılan fecâyi'in pek elîm olan derecesini ve izhâr edilen endişenin dahi pek haklı olduğunu pek âlî-cenâb olan zât-ı âlîlerinin dahi takdîr buyuracağınızı Erzurum ahâlîsi ilâve etmiştir. Arz eylerim ve samîmî hürmetlerimi takdîm eylerim Kâ'immakâm Beyefendi.

15. K[olordu] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 19: 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'un, refakatinde görevli Türk subayına, İngiltere'de bulunduğu sırada Erzurum ve Kafkasya'da gördüğü Türk çoğunluğunu daima savunduğunu; İngiltere İçişleri Bakanının ifadelerinden Aras Nehri'nin sınır olarak kabul edileceğini ve yalnız Kars şehrinin tartışmalı kaldığını, Türklerin Kafkasya'da umduklarından fazla bir yer kazanacaklarını anladığını ifade ettiği hususunda 20. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 1 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre halli

Erzurum
1/2/[13]36

20. K[olordu] K[umandanlığına]

1- Erzurum'da bulunan İngiliz Kâ'immakâmı Ravlinson'un refâkatine me'mûr zâbitimizle mülâkâtı esnâsında İngiltere'de bulunduğu sırada Erzurum ve Kafkasya'da gördüğü Türk ekseriyetini dâimâ müdâfa'a etdiği[ni] ve Ermenilerin yaptıkları mezâlimi birer birer anlattığını beyân etmiş ve son defa İngiltere Dâhiliye Nâzırından Aras Nehri'nin hudûd olarak kabul edileceğini ve yalnız Kars şehri mes'alesini[n] münâza'un-fih kaldığını ve Türklerin Kafkasya cihetinden ümîdlerinden fazla bir yer kazanacağını anladığını söylemiştir.

15. K[olordu] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 20: 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, İngiltere'nin Erzurum Temsilcisi Yarbay Rawlinson'la, Bolşeviklerin ileri harekâtı hakkında yaptığı görüşmeye ilişkin 20. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 11-12 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf. Görüşmede, Bolşeviklerin Kafkasya'daki ve güneye doğru ileri harekâtı çerçevesinde Türkiye-İngiltere ilişkilerine ve iki ülkenin birbirinden beklentilerine değinilmiştir.

Şifre halli

Dikkatle keşide olunacaktır.

Zâta mahsûsdur ve aceledir.

Erzurum

11-12/2/[13]36

20. K[olordu] K[umandanlığına]

Nezâret-i celîleye olan ma'rûzâtımı mahremâne olarak Hey'et-i Temsîliye[']ye ber-vech-i zîr arz eylerim:

Madde 1- Erzurum İngiliz Mümessili Ravlinson bugünkü 11 Şubat'da ziyâretime gelerek pek mühim husûsât mevzû bahis oldu. Ber-vech-i zîr arz eylerim:

Ravlinson diyor ki: Bolşeviklerin ileri harekâtı tehlikeli bir safhaya dâhil oldu. Gürcüler de Bolşeviklere temâyül ve iltihâk ediyorlar. Yakında Bolşevik orduları Osmanlı hudûduna dâhil olacaktır. Denikin[']in elinde yalnız Sohum kaldı. Kafkasya'dan cenûba inen Bolşevik orduları dokuz, on bir ve on ikinci ordular. Onuncu ordu [deşifre edilememiş] ihtiyât ise de Afganistan'a hareketi me'mûl imiş. Bolşeviklerin cem'an on iki muntazam orduları varmış. Beheri üç dört kolordudan mürekkeb imiş. Kafkasya hareketini yapan ordulara veya birine Enver Paşa kumanda ediyormuş ve orduda birçok İslâmlar varmış. Azerbaycan ve Dağistan'dan da külliyetli kuvvet iltihâk edeceği muhakkak imiş. Bahr-i Hazar'a el-yevm Bolşevikler hâkim imiş. Yalnız Enzeli'de birkaç gemi İngilizlerin elinde imiş. Bahr-i Hazar'da Bolşeviklerin elinde beş yüz kadar gemi varmış. Bir defa Ejderhan'dan Bakü Lenkeran'a [deşifre edilememiş] Enzeli'ye ordular çıkarılması melhûz imiş. Bolşevikler kısm-ı küllîleri ile Hindistan harekâtı yapacaklarından havfen Hindistan'da bir İngiliz ordusu ihzâr olunuyormuş. Bolşevikler Hindistan [deşifre edilememiş] elde ettikleri Sibiryâ, Türkistan, Buhara, Afganistan hükûmetlerinden de istifâde ile Hayber civârında tahşîdât yapıyorlarmış. Kafkasya'dan gelen ve yeniden Bahr-i Hazar'dan gelecek ordular evvelâ Türkiye hudûduna kadar gelerek Ermenileri imhâdan sonra İran'ı da sürükleyerek İngilizler tarafından inşâsına başlanan Tebriz-Tahran şimendiferini de ikmâl ile Şark'a tevcîh-i hareket edecekleri me'mûl imiş. Buna karşı Musul'dan Karadeniz'e kadar Türkler, Musul'dan cenûba da İngilizler cebhe yaparlarsa Bağdad, Hankin, Kirmanşah şimendiferi yapılmakda olduğundan İran şimâlinde Şark'a gidecek Bolşevik ordularının harekâtına İran dâhilinde mâni' olacaklarmış. Bolşeviklerin bu azimkâr rayla Türkiye'ye tecâvüzü hâlinde muvaffakiyetleri tabî'idir. Fakat Türkler[im] kendi arzularıyla iltihâk ederse İngiliz ordusu Türklerin gerisindedir. Bugün İngiliz ordusu harbe hâzır bir hâlde intizârdadır gibi bazı beyânâtda bulunduktan sonra şunu sordu: "Enver bir İslâm ordusu ile hudûdunuza dayanırsa ne yaparsınız?" dedi. "Hükûmet ne emrederse onu yaparım. Yalnız bugünkü hâl devâm ederse ne

hükûmetin ve ne benim mukâvemet semeresiz zannederim. [*deşifre edilememiş* esâsen İzmir, Adana, Maraş ve sâir mahaller ateşler içinde yanarken ne hükûmet, [ne] ordu ‘Bolşeviklerle muhâbe et’ emrini vermez. Mes'ele-i mühimme sizdedir. Memleketimizi serî'an tahliye ederek arzu-yı millîmiz dâhilinde sulh akdederseniz tabî'î hükûmet millete hâkim olur ve mukâvemet mümkün olur.” Ravlinson dedi ki “İzmir behemehâl tahliye olunacaktır. Vaz'iyeti lâzımı gibi hâlen anlamayan Fransızlara da kat'î ihtârât yapılacaktır. Her hâlde vaz'iyetimiz gâyet mühimdir. Bu kış kıyâmetde muntazam bir orduyu mahv ile binlerce kilometrelik hareket yapan ve demir gibi bir zabt ü rabta mâlik olan Bolşevik ordusunun harekâtı ilkbaharda bir teferrüc kadar basît olacak. İlk temâsı yapacak olan kolordunuz mühim vaz'iyet karşısında kalacaktır. İran dâhilinde bizim bir hayli zâbitimiz var. Bugün hayâtları tehlike[de] altındadır. Çünkü Bolşevikler oraya bile büyük hey'et göndermiş ve orada hâkim vaz'iyete girmiştir. Yakında Lenkeran'a bir Bolşevik ordusunun debarkmanını [débarquement] bekliyoruz.” Ravlinson'a sordum. “Yunan ordusunu İzmir'den alıp Batum'a veya sâir bir mahale çıkarsanız hem Yunan kuvvetinden istifâde edersiniz hem bize karşı yapılması lâzım olan bir işi yaparsınız.” Ravlinson dedi ki “Evvelâ Batum'a bir ordu nakle elde kâfi gemi yok. Gemilerimizin çoğu İngiltere'nin i'âşesiyle meşgûldür. Sâniyen ben emînim ki Yunanistan Türkiye'den daha evvel Bolşeviklere karışacak. Şimdilik memleketini muhâfaza etsin de bu kâfi. İtalyanlara gelince bunlara i'timâd mümkün değil. Her gün bir karışıklık içinde [*deşifre edilememiş*] bî- taraf kalır. Bolşevik olacaklar. Biz kendimiz Batum'u müdâfa'a etmek istiyoruz. Birkaç harb gemisi Batum'a geldi. Şimdilik orada bir livâmız var. Fakat herkes yine [*deşifre edilememiş*] çoğu Bolşeviklik cereyânındadır” dedi. İşte iki saatlik muhâveremizin hutût-ı esâsiyesi ber-vech-i bâlâ ma'rûzdur. Bu muhâvereden anladığıma nazaran Dağistan'ı da beraberine alan Bolşevik orduları Azerbaycan ve Gürcistan'ı da sürüklemiş veya sürüklemek üzeredir. Gelen ordunun içinde İslâm çokdur. Enver Paşa ile bizim esîr zâbitân ve efrâdımız da vardır. İngiliz Mümessili benim ne yapacağımı anlamak istiyor. Bendeniz de onu sıkıca söyletmeye derhâl tahliye ederler [*belgede aynen*]. Serî'an şerefli bir sulh akdederlerse bittabi' hükûmetimin her emrini ma'iyetime infâz ediyorum yoksa İzmir, Adana, Maraş yanar ve katliâmlar devâm ederse hükûmeti de beni de hiç kimsenin dinlemeyeceği tabî'îdir dedim. Nezâret-i celîlece bu beyânâtın mevcûd ma'lûmât ile karşılaştırılması, her hâlde açıkça İ'tilâf hükûmetlerine memleketimiz[i] terk edilmez ve âmâl-i millîye dâhilinde hemen sulh yapılmazsa hükûmetin millete nüfûzu olamayacağı, vakâyi'in tarz-ı inkişâfına göre fevkalâde vaz'iyetler karşısında kalınacağıının bildirilmesi[nin] muvâfık[dır] olacağı mütâla'asında bulunduğumu arz ederim.

2- Takdîr buyurulmuş olacaktır ki Ravlinson İngiliz Hükûmetinin pek mühim bir adamıdır. Hükûmet-i metbû'asına pek mühim ve nâfiz raporlar vermektedir. Yeni girdiğimiz safhanın ehemmiyetine mebnî kendisinin bilmediği yeni ma'lûmâtı aldıkça haberdâr etmecliğimi ricâ etdi. Binâenaleyh nezâret-i celîlenin, Bâb-ı Âlî'nin bu yeni safha üzerindeki nokta-i nazarından âcizlerine ta'lîmât-ı lâzıme i'tâsını ve sık sık vaz'iyetden tenvîr buyurulmacliğımı istirhâm eylerim.

15. K[olordu] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 21: 1. Tümen Komutanı Vekili Fevzi Bey'in, İzmit'teki İngiliz askerî birliklerinde Karahisar'a sevkiyat yapmak üzere bir hazırlık olduğu hususunda Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 18 Şubat 1920 tarihli telgraf.

Mühim, te'hîri gayr-i câizdir.

İzmit
18/2/[13]36

20. K[olordu] K[umandanlığına]

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Karahisar'a sevkîyât yapmak üzere burada bulunan İngiliz kıta'âtında bir fa'âliyet olduğu görülmüştür ve bu hâzırlığın Karahisar'a sevkîyât yapmak üzere olduğu, edilen tahkîkâtdan anlaşılmiş olduğu ve tahkîkâta devâm edilib netîce-i tahkîkâtın da ayrıca arz olunacağı ma'rûzdur.

1. F[ırka] K[umandan] Vekîli
Kâ'immakâm Fevzi

BELGE 22: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İngilizlerin yaptıkları sevkîyatın İstanbul'da toplandığı hususunda 1. Tümen Komutanı Vekili Fevzi Bey'e gönderdiği 18 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre

Ankara
18/2/[13]36

İzmit'de 1. Fırka Kumandan Vekîli Fevzi Beyefendi'ye

C. 18/2/[13]36

Son günlerde İngilizlerin yapmakda oldukları sevkîyât İstanbul'da temerküz etmektedir. Bu bâbdaki tedkîkâtınızın ta'mîkini ve netîcenin iş'ârını ricâ ederiz. Hey'et-i Temsîliye nâmına Mustafa Kemal

20. K[olordu] K[umandan] V[ekîli]

BELGE 23: 12. Kolordu Komutanı Vekili Hayri Bey'in, İngilizlerin Anadolu'daki kuvvetlerini kuzeye çektikleri, İngilizlerin, bir millî galeyana durumunda subay ve askerlerinin saldırıya uğramalarına veya rehine olarak alıkonulmalarına meydan vermek istemediği, İstanbul'a bir İngiliz filosunun gelmesiyle de İngilizlerin millî galeyanı gerektirecek bir niyetlerinin olması ve böyle bir niyetin hükûmet, milletvekilleri ve İstanbul'a hücum ve tahakküm şeklinde ortaya çıkması ihtimali olduğu hususunda 20. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 25 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre halli
Aded 650

Konya
25/2/[13]36

20. K[olordu] K[umandanlığına]

İngilizler Eskişehir ve Karahisar cebhâneliklerini terk ile hissedilmeyecek vechle kuvvetlerini şimâle almaktadırlar. Konya'da bulunan İngiliz Kumandanı

Dersaâdet'e azîmet ve avdet eyledikten sonra aldığı ta lîmâta tevfikân yakında Konya'daki iki İngiliz zâbitinin de gideceğini söylemiştir. Konya'daki iki zâbitin çekilmesi tahakkuk ederse İngilizlerin zâbitân ve [deşifre edilememiş] kuvvetlerinin bir galeyân-ı millî muvâcehesinde dûçâr-ı tecâvüz olmasına veya rehîne olarak alıkonulmasına meydan vermemek gibi bir fikir oluyor ve Dersaâdet'e bir İngiliz filusunun gelmesi ile de İngilizlerin galeyân-ı millî îcâb edecek bir tasavvurları mevcûd olabilmesi ve böyle bir tasavvurun ise hükûmet, meb'ûsân ve İstanbul'a tecâvüz ve tahakküm şeklinde zuhûr edebilmesi ihtimâline nazaran dikkat-i âlîlerini celbeylerim efendim.

12. K[olordu] K[umandanı] V[ekîli]
Hayri

BELGE 24: 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, İstanbul'un hilafet ve saltanat merkezi olarak kalacağı konusunda İstanbul İngiliz Siyasi Temsilcisi tarafından hükûmete resmî tebligatın yapıldığı bir sırada İngiliz askerî birliklerinin Harbiye Nezaretinin yanı başındaki İtfaiye Kışlası'nı işgal etmesi ve birkaç gün sonra da İstanbul'a gelen İngiliz Atlantik Filosu mürettebatının gösteri şeklinde hareketlerde bulunması hususlarında Osmanlı Harbiye Nezaretinden bilgi talebinde bulunduğu 20. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 26 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre halli

Erzurum
26/2/[13]36

Sûret

İstanbul'un merkez-i hilâfet ve saltanat olarak kaldığı hakkında Dersaâdet İngiliz Mümessil-i Siyâsîsi tarafından Hükûmet-i Seniyye'ye resmen tebligât-ı şifâhiye yapıldığı ve lehimizde verilen bu kararın ajanslar ve mahâfil-i ecnebiye tarafından neşr ve münâkaşasında devâm edildiği bir sırada İngiliz kıta'âtının devletin can noktası olan Harbiye Nezaretinin binasının yanı başındaki İtfaiye Kışlası'nı işgâl etmek sûretiyle tâ harîmine kadar girmesi ve yerleşmesi ve bundan kaç gün sonra da Dersaâdet'e gelen İngiliz Atlantik Filosu'nun mürettebatının nümâyişkârâne harekâtda bulunması Londra müzâkerâtında lehimize verilmiş gibi gösterilen kararlar hakikî vaz'iyet-i siyâsiyemizin bugünkü hâli arasında pek mühim bir tezâd hâsil etmiştir. Tenvîr buyurulmaklığımu istirhâm eylerim.

* * *

20. K[olordu] K[umandanlığına]

Harbiye Nezâretine yazdığım şifrenin sûretini[ı] 3. K[olordu], 13. K[olordu], 20. K[olordu] Kumandanlıklarına ber-vech-i bâlâ arz eylerim.

15. K[olordu] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 25: *İstanbul'da bulunan Rauf Bey'in, İngilizlerin Anadolu'daki tahliyeleri hususunda Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 15 Mart 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, İngilizlerin Ankara, Karahisar ve Eskişehir'deki askerlerini tahliye ettiklerinin anlaşıldığı, bu durumun İstanbul'da uygulanacağı duyurulan baskıcı yöntemlerle ilgili olduğunun düşünüldüğü bildirilmekte ve diğer bölgelerde bulunan İngiliz subay ve memurlarının yerlerinden hareket edip etmediklerinin bildirilmesi istenmektedir.*

Harbiye
15/3/[13]36

20. K[olordu] Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Ankara'daki İngiliz zâbitinin ahmâl ve eskâliyle hareket ettiği, Karahisar ve Eskişehir'deki kuvvetlerini de tahliyeye başladıkları anlaşılıyor. Bunların İstanbul'da tatbik edeceklerini işâ'a eyledikleri zecrî mu'âmele ile alâkadâr addedenler de var. Diğer mıntikalarda bulunan İngiliz zâbitân ve me'mûrînin de mahallerinden hareket edip etmediklerinin sür'at-i iş'ârî ma'rûzdur. Rauf

Harbiye Nezâreti Seryâveri
Binbaşı Salih

BELGE 26: *Mustafa Kemal Paşa'nın 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya, İstanbul'daki arkadaşlarının durumlarının kesinlikle tehlikede olduğunu belirterek, Yarbay Rawlinson hakkındaki kararı hatırlattığı 16 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.*

Şifre

Ankara
16/3/[13]36

15. K[olordu] K[umandanı] Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine

İstanbul'daki arkadaşların tehlikeye düşdüğüleri muhakkaktır. Ravlinson hakkında eski kararımızı hatırlatırım.

Mustafa Kemal

BELGE 27: *Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İtilaf hükûmetlerinin İstanbul'u zorla işgal etmelerine ve milletvekillerini bir sebep olmaksızın tutuklamalarına karşılık olarak bölgede bulunan yabancı subay ve erlerin tutuklanmalarının uygun görüldüğü hususunda 3. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 16 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.*

Şifre
Aceledir.
24

16 Mart [1920]

Sivas'da 3. K[olordu] K[umandanlığına]

İ'tilâf hükûmetlerinin cebren İstanbulumuzu işgâl ve meb'ûslarımızı bilâ-sebebe

tevkîf eylemelerine mukâbil mıntika-i âlilerinde mevcûd ecnebi zâbitân ve efrâdının silâhları alınarak tevkîf edilmeleri münâsib görülmüştür. Bu bâbda tedâbir-i lâzîmenin ittihâz buyurulmasını istirhâm eyleriz. Hey'et-i Temsîliye nâmına Mustafa Kemal

20. K[olordu] K[umandan] V[ekili]
Mahmud

BELGE 28: Amasya Merkez Heyetinden Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen, Samsun'daki İngiliz Siyasi Temsilci Salter'in halefinin Amasya'da alıkonulduğuna, adıgeçenin Samsun'a gitmekte ısrar ettiğine ilişkin 17 Mart 1920 tarihli telgraf. Telgrafın altına, Mustafa Kemal Paşa tarafından "Suret-i katiyede tevkîf olunacaktır efendim" şeklinde not düşüldüğü görülmektedir.

Mahreci Amasya

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Solter'in halefi misâfir olarak burada alıkonulmuştur. Erbaa'ya Tokad'a gitmekden sarf-ı nazarla muhâfız terfîki sûretiyle Samsun'a avdetde ısrar ediyor. Her ihtimâle karşı tenvîr buyurulmaklığımızı ricâ ederiz. Makine başındayız. Fi 17 Mart sene [13]36

Amasya Hey'et-i Merkeziyesi

[Derkenar] C. Sûret-i kat'iyede [de] tevkîf olunacaktır efendim.

Hey'et-i Temsîliye nâmına Mustafa Kemal

BELGE 29: Mustafa Kemal Paşa'nın, bölgedeki İngiliz temsilcisi ve erlerin tutuklanıp tutuklanmadığının bildirilmesine ilişkin 3. Kolordu Kumandanlığına gönderdiği 18 Mart 1920 tarihli şifre telgraf. Benzer bir telgrafın 15. Kolordu Kumandanlığına da gönderildiği telgrafın altındaki üstü çizilen metinden anlaşılmaktadır.

Şifre
Aded 26

Ankara
18/3/[13]36

Sivas'da 3. K[olordu] Kumandanlığına

Mıntıkanızdaki İngiliz Mümessili ve ma'iyetindeki efrâd tevkîf etdirildi mi? İş'ârı mercûdur.

Mustafa Kemal

* * *

Erzurum 15. K[olordu] Kumandanlığına

Mıntıkanızdaki İngiliz Mümessili ve Trabzon'a gönderildiği bildirilen ma'iyet efrâdı tevkîf etdirildi [mi]? İş'ârı mercûdur.

[Derkenar] *Tevkîf etmiş.*

BELGE 30: 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'in, Samsun'daki İngiliz Askerî Temsilci Forbes'in tutuklanması durumunda ortaya çıkabilecek sakıncalara dair Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 20-21 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.

Dakıka te'hîri mûcib-i mes'ûliyetdir.

Sivas
20-21/3/[13]36

20. K[olordu] K[umandanlığına]

Hey'et-i Temsîliye'ye:

İngiliz Mümessili Forbis'in [Forbes] Amasya'da tevkîfîni ve Samsun'dakiler için mutasarrıflıkla kumandanın bazı mahâzirden bahis ile müştereken mürâca'atlarına aynı me'âlde cevâb verildiğini arz etmişdim. Mürâca'at-ı vâkı'a ve tafsîlâtdan Samsun halkının hâlet-i rûhiyesi görünmekte ve mümessillerin gemiden vâki' bir mürâca'atlarıyla bir harb seffinesinin gelerek kısa bir mühletle teslîmi talep veya tahrîbât ve tevkîfât icrâ edeceği ve Samsun halkının da elden gâ'ib edileceği ve Trabzon'daki mümessilin yalnız tarassud[la] iktifâ edilmesi ve Hamid Bey'in İngiliz gambotuyla sevâhilde gezmesi bildirilerek müteferrid hareketin mazarratı ihsâs ve ifâde olunmaktadır. Esâsen Samsun esliha deposundaki dört bin beş yüz sürgü kolsuz tüfenk, topcu mühimmâtı ve birçok eşya ve malzeme-i sıhhiye geriye nakledilmekte ve kıta'ât-ı mevcûdeleri za'îf hâlde bulunmakta olduğundan fırka vakitsiz bir tazyîkden tehâşî etmekdedir. Forbis'in tevkîfi her şeyden evvel bir izzet-i nefis-i millî mes'elesi olmakla beraber memleketlerinin bir ta'arruz uğramasına tarafımızdan ihzâra vesîle olunduğu zihniyetinin Samsun'da vücûd bulması şâyân-ı nazar olduğundan ve bir müddet sevâhil ta'arruzdan masûn tutulub halkın şevk ve i'timâdı ve galeyânı arttırılacağından neticesi fi'ilen zararımızı mü'eddî olabilecek bir şeklin temâdîsine lüzûm olub olmadığını bir kere de hey'et-i aliyelerince tezekkür ve her tarafca umûmî bir karara rabtını ve ahvâl-i husûsiyeye nazaran Samsun[da] bir müddet zaman kazanılmak üzere tedbîr ittihâzı tensîb buyurulduğu hâlde âcilen iş'ârını ricâ eylerim.

3. K[olordu] Kumandanı
Selahaddin

[Derkenar] Böyle şeylere cevâb ve mütâla'a yazılmaz. Emir buyurulmuştur. Fi 21 minhü
(İmza)

BELGE 31: 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'ın Ankara'ya gitme talebine ilişkin 19 Mart 1920 tarihli mektubuna atıfla, sözkonusu teklifin uygun ve kabul edilebilir olduğunu belirtmekle birlikte mevsim şartlarından ve halkın öfkeli olmasından dolayı Erzurum'da kalmasının daha güvenli olacağını adigeçene iletildiği 21 Mart 1920 tarihli mektup.

O. C. 15th Army Corps
N: 96

Erzeroum
21st March 1920

Lt. Col. Rawlinson

Sir, I received your letter dated March the 19th 1920. I thank you for your

feelings towards me. As all personnel & official correspondence is prohibited by Headquarters of National Forces, I am very sorry to declare that there is no possibility to fulfill your request regarding it. Although your proposal -to go to Angora, in order to secure an understanding and to work for reestablishing of peace and order- is appropriate and acceptable, your staying at Erzeroum is deemed more safe owing to the weather conditions which exclude any possibility of travelling in car and to general excitement of people. You can be quite sure that while you are staying here you are quite safe. As a special honour to our old acquaintance, I assure you that I shall send after a special permission a wire very clearly written and regarding only your health and safety. I beg you to be quiet, and receive my respects.

O. C. 15th Army Corps
Brig. Gen. Kiazim Kara bekir

BELGE 32: 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, İstanbul'un işgali nedeniyle tutuklanan Yarbay Rawlinson'ın 19 ve 22 Mart 1920 tarihlerinde gönderdiği iki mektuba dair Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 24 Mart 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Rawlinson'ın 19 Mart'ta gönderdiği mektupta, İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerinin yaptıklarından ötürü üzüntülerini bildirdiği, Erzurum'a gelmesinin başlıca sebebinin millî hareketin liderleriyle görüşme yolunu aramak ve gayriresmî surette üstlerine vereceği bilgiyle durumu açıklamak ve iki tarafın uzlaşmasına hizmet etmekten ibaret olduğu, bu nedenle İstanbul'daki durumu düzelterek barış ve sükûnetin iadesine çalışmak üzere Ankara'ya harekete ve Heyet-i Temsiliye emrine gitmeye hazır olduğunu belirttiği; 22 Mart tarihli mektubunda ise Ankara'ya gitme teklifini tekrar ettiği, Ankara'ya gitmesine izin verilmeyecekse kısa zaman içinde Batum üzerinden Londra'ya dönebileceğini ifade ettiği kaydedilmekte ve halkın olağanüstü galeyanını gördüğünden adigeçenin bir an önce Erzurum'dan kaçmak istediği değerlendirilmesi yer almaktadır.

Aceledir.

Erzurum
24/3/[13]36

Hey'et-i Temsiliye'ye

1- Erzurum'da bulunan İngiliz Kâ'immakâmı Ravlinson 19 Mart'da bendenize yazdığı bir mektûbda Dersaâdet'deki Düvel-i İtilâfiye mümessillerinin milliyetperverânın maksad ve esbâb-ı galeyândan haberdâr olmadan ihdâs etdikleri vakâyi'-i âhîreden dolayı izhâr-ı te'essür etdikden sonra son defa Londra'dan Erzurum'a gelişinden başlıca maksadın Harekât-ı Milliye rü'esâsıyla görüşmenin yolunu aramak ve gayr-i resmî sûrette âmirlerine vereceği ma'lûmât ile vaz'iyeti izâh ve tevâfuk-ı efkâra hizmet etmekden ibâret olduğunu zikretmiş ve bu münâsebetle son meş'ûm vaz'iyeti tashîh ederek i'âde-i sulh ve sükûnete herhangi bir sûretle çalışmak üzere Ankara'ya hareket ve Hey'et-i Temsiliye emrine gitmeye hâzır bulunduğunu teklif eylemişti. Bu mektûbuna verdiğim cevâbda vâki' olan teklif muvâfık ve makbûl ise de mevsimin müsâ'adesizliğinden sarf-ı nazar bütün milletin fevkalâde galeyânda olmasından dolayı şimdilik aramızda kalmasının daha münâsib görüldüğünü kendisine yazmışım.

2- Ravlinson 22 Mart tarihiyle yazdığı diğer bir mektûbda evvelki teklifini tekrar ve te'kîd etdikden sonra hissiyâtına nazaran Erzurum'da kalmakla zaman gâ'ib edeceğine ve kendisinin Şarkî Anadolu'nun vaz'iyet-i hâzırası ve ale'l-husûs milletin hissiyât-ı müttehidesi hakkında iyi ma'lûmât verecek yegâne İngiliz olduğundan bahsederek pek mühim kararların ittihâz edildiği şu aylarda menâfi'mize hâdim olacak sûrette çalışacağını söylüyor ve bu hizmeti ifâ için Ankara'ya gitmesine yine muvâfakat edilmezse hemen kısa bir zamanda Tortum ve [Artvin] tarikiyle Batum'a ve oradan torpido ile Londra'ya gidebileceğini yazıyor. Halkın fevkalâde galeyânını gördüğünden Ravlinson bir an evvel Erzurum'dan kaçmak istiyor. Ma'a-hazâ teklif ettiği hizmetden istifâde me'mûl ise kolorduca Erzurum'dan ve Üçüncü Kolorduca Sivas'dan Ankara'ya sevk edilmek veya mûmâ-ileyhin mürâca'atına cevâb verilmek üzere iş'âr-ı devletlerine muntazırım.

15. K[olordu] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 33: Mustafa Kemal Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'un söylediklerine inanmak istediği, ancak bu hizmet için ne Ankara'ya gelmesine ne de Londra'ya gitmesine gerek olduğu, İngilizler tarafından tutuklanan şahıslar iade edilmedikçe tutuklu bulunan İngiliz subaylarının serbest bırakılmasının doğru olmayacağı, İngilizlerin siyasetlerini düzeltmek lüzumunun ve işgal edilen yerlerin tahliye edilmesiyle Türkiye'yle iyi ilişkilere girişilebileceğinin İngiliz Hükûmetine anlatılmasının Erzurum'dan yazmak suretiyle de mümkün olduğu, adıgeçenin yazacağı mektubun İstanbul'a veya Londra'ya gönderilmesine izin verilebileceği hususlarında 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 26 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre
Aceledir.

Ankara
26/3/[13]36

15. K[olordu Kumandanı] Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine

C. 24/3/[13]36 şifreye.

Ravlinson'un maksad-ı hizmetine inanmak istiyoruz. Ancak mûmâ-ileyhin bu hizmet için ne Ankara'ya gelmesine ve ne de Batum üzerinden Londra'ya gitmesine lüzûm yoktur. Tevkîf edilen arkadaşlarımız i'ade edilmedikçe elimizdeki İngiliz zâbitlerini bırakmak tabî'î câiz değildir. İstanbul'daki birtakım kıymetsiz eşhâsın iğfâliyle milletimizin za'îf ve azimsiz olduğu zehâbına düşerek irtikâb-ı hatâ eden İngilizlerin tashîh-i siyâset etmeleri lüzûmunu ve İstanbul, İzmir, Kilikya ve havâlisinin derhâl tahliyesiyle hüsn-i münâsebâta girişebileceğimizi mensûb olduğu hükûmetin ricâline anlatmak Erzurum'dan yazmak sûretiyle de kâbildir. Taraf-ı âlîlerinden kontrol edilecek bir mektûbu Trabzon üzerinden İstanbul'a veya Londra'ya göndermeye müsâ'ade olunabilir. İngilizler cidden bizimle i'tilâf etmek isterlerse bu münâsebete Rauf Bey'i me'mûr edebileceklerini de mektûbuna dercedebilir. Tensîb buyuruluyorsa bu esâs dâiresinde kendisine cevâb i'tâ ve hüsn-i muhâfazasına devâm buyurulmasını ricâ eyleriz efendim.

Mustafa Kemal

BELGE 34: 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'ın İstanbul'daki bir İngilizce göndermek istediği telgrafın çevirisini Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 3 Nisan 1920 tarihli telgraf. Rawlinson, telgrafında, iki ülke arasında aracılık etme görevini Kazım Paşa'ya teklif ettiğini, teklifinin Ankara tarafından kabul edildiğini, öncelikle İtilaf Devletleri tarafından haksız yere işgal edilen Adana, İzmir ve İstanbul'un tamamen tahliye edilmesi gerektiğini, aksi takdirde İngilizlerle temasa geçilmeyeceğini, serbest kalması durumunda böyle bir uzlaşmayı kolaylaştıracağını belirtmektedir.

172

Erzurum
3/4/[13]36

Hey'et-i Temsîliye'ye

1- İngiliz Ravlinson'un İngilizce yazmak istediği telgrafın tercümesi aynen âtidedir.

İki- Telgraf tercümesidir: Bir fâ'ide te'mîn edebildiğim takdîrde mutavassıt hizmetini görmeyi Kazım Paşa'ya teklîf etdim. O da mâfevki olan Ankara'da Kuvâ-yı Milliye karârgâhına bildirdi. Onlar kabûl etdiler ve âtîdeki beyânnâmeyi size bildirmekliğimi talep ediyorlar. Bidâyet müttefikler tarafından haksız olarak işgâl edilen Adana, İzmir ve İstanbul evvel emirde tamamen tahliye edilmedikçe onlar İngilizlerle münâsebâta girişmeyeceklerdir. Nihâyet ben size teklîf ederim ki söz vererek veya başka sûretle emrinize tevfikân Ankara vasıtası[nyl]a kendi hutûtu muza girebilirim o zaman vaz'iyet hakkında sizi tenvîr ve böyle bir uzlaşmayı teshîl edeceğim. Dersâadet'de İngiliz Kost[?]a. İmzâ Ravlinson

15. K[olordu] K[umandanı]
Kazım Karabekir

BELGE 35: Mustafa Kemal Paşa'nın, Yarbay Rawlinson'ın teklif ettiği telgrafın gönderilmesinin uygun olduğunu 15. Kolordu Komutanlığına bildirdiği 4 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre

Ankara
4/4/[13]36

15. K[olordu] Kumandanlığına

C. 3 Nisan 172 şifreye

Ravlinson'un teklif ettiği telgrafnâmenin keşîdesi muvâfıkdır efendim.

Mustafa Kemal

BELGE 36: *Sabık Eskişehir Jandarma Komutanı Yüzbaşı Cemal Bey'in, İstanbul'daki önemli İngiliz şahıslarla yaptığı temaslarında İngilizlerin Mustafa Kemal Paşa'yla bir müzakere kapısı açmak istediklerini hissettiğini, Anadolu'daki kuvvetlerinin hayatlarının tehlikede kalacağına ihtimal verdiklerinden ve haberleşme imkânı olmadığından kan dökülmesine sebebiyet verilmemesi hususundaki arzularının Mustafa Kemal Paşa'ya tebliğ edilmesini istediklerini, bu hususa muvafakat edildiği takdirde diğer hususlarda anlaşmanın mümkün olacağını söylediklerini Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği 24 Mart 1920 tarihli telgraf.*

Karasu Çiftliği
24/3/[13]36

Ankara'da 20. K[olordu] K[umandanlığına]

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Şâyân-ı i'timâd birinden birisinin vesâtetiyle İngilizlerden mühim şahsiyetlerle vâki' olan temâsımda Kuvâ-yı Milliye ve ezcümle efendimizin harekâtını İngilizler bendenize pek başka bir sûretle tefsir etdiler. Dilimin döndüğü derecede vaz'iyeti ve Türkler de bir insan olduğundan vukû' bulan Harekât-ı Milliye'nin zarûret-i âtiye netîcesi olduğunu îzâh etdim. Bazı hâllerinden efendimizle bir mükâleme kapısı açmak istediklerini hissettim. Ve tekrar bendenizle görüşmek arzu etdiklerini söylediler. Bir gün sonra İstanbul işgâli vukû'a geldi. Köprünün bozulduğu gün bendenizi buldurdular. Anadolu'daki İngiliz kuvvetlerinin hayâtları tehlikede kalacağına ihtimâl verdiklerinden ve muhâbere imkânı dahi olmadığından kan dökülmesine sebebiyet verilmemesi husûsundaki arzularının efendimize tebliğini ve bu husûsa muvâfakat edildiğinde diğer husûsâtda dahi anlaşmak mümkün olacağını, Cafer Tayyar Bey'e i'tidâl tavsiye buyurulduğundan dolayı kendilerinde anlaşmak imkânı ümid etdiklerini söylediler. Hemen hareketimi ricâ etdiler. Dün İstanbul'dan hareketle bugün buraya vâsıl oldum. Saray entrikaları, meb'ûsân vaz'iyeti, hükûmet nokta-i nazarı hakkındaki kanâ'atlerimin rapor hâlinde arzı müte'assir olacağından yarın akşam Eskişehir'de bulunacağımdan emr-i devletlerine intizâr eyler ve oraya muvâsalatı muhtemel olan Keskin Meb'ûsu Rıza Bey'in obalarının taht-ı tarassudda bulundurulması ehemmiyetle ma'rûzdur.

Sâbık Eskişehir Jandarma Kumandanı Yüzbaşı
Manastırlı Cemaleddin

24. Fırka K[umandanı]
Mahmud

BELGE 37: *Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Yüzbaşı Cemal Bey'in kendisiyle görüşmek üzere İstanbul'dan Eskişehir'e geldiğine, adigeçenin ilk vasıtayla Ankara'ya gönderilmesine, hareketinin gecikmesi durumunda önemli hususların telgrafla bildirilmesinin adigeçene tebliğ edilmesine ilişkin Eskişehir Mutasarrıfı Fatih Bey'e gönderdiği 25 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.*

Şifre

Gâyet müsta'celdir.

Mutasarrıf Fatih Bey'e:

Manastırlı Yüzbaşı Cemal Bey İstanbul'dan benimle görüşmek üzere Eskişehir'e gelmiştir. Kendisini bulub [belgenin bu kısmı hasarlıdır] buraya ilk vâsıtâ ile i'zâm buyurulmasını ve hareketi te'ahhur ederse mühim noktaların şifrenizle kısım kısım bildirmesi lüzûmunun tebliği ve keyfiyetin inbâ buyurulması mercûdur.

25/3/[13]36

Hey'et-i Temsîliye nâmına
Mustafa Kemal

BELGE 38: *Sabık Eskişehir Jandarma Komutanı Yüzbaşı Cemal Bey'in, İstanbul'daki İngiliz Karargâhında Doğu işlerinden sorumlu Yüzbaşı Bennett'la yaptığı görüşmeye ilişkin 26 Mart 1920 tarihli yazılı ifadesi. Söz konusu ifadede, Cemal Bey'in, Arnavut Tahsin Bey aracılığıyla, Yüzbaşı Bennett'la, İstanbul'un işgalinden bir gün önce ve işgalden iki gün sonra olmak üzere iki kez görüştüğü, Yüzbaşı Bennett'ın Mustafa Kemal Paşa ve Kuvâ-yı Milliye hareketi hakkında bilgi edinmeye yönelik sorular sorduğu, Kuvâ-yı Milliye'yle bir temas sonucu kan dökülmesini istemediklerini ama Anadolu'daki kuvvetlerinin güvenliğinden endişe ettiklerini söylediği, kan dökülmemesini teminen İngiliz vesikasıyla Ankara'ya gönderildiği belirtilmekte ve Yüzbaşı Cemal Bey'in konuya ilişkin değerlendirmesi yer almaktadır.*

Dersaadet'e bazı işlerimi görmek üzere gitmişdim. Orada eski arkadaşlarımızdan ve el-yevm İngilizlerin âmâline hizmet eder Tahsin Bey nâmındaki zâtı gördüm. Kendisiyle icrâ edilen muhâverede; Kuvâ-yı Milliye'nin harekâtını ve maksadının ne kadar meşrû' olduğunu, husûsıyla Mustafa Kemal Paşa'nın karakterini zât-ı âlîleri tamamen bilmezsiniz. Çünkü sizin eski dostlarınız yani Hürriyet ve İtilâfçılar bu ahvâli gerek size ve gerekse İngilizlere o şekilde tasvîr etmişlerdir ki, Kuvâ-yı Milliyeci demek itihâdıcı zihniyeti dâimâ kargaşalıktan hoşlanır, Bolşevikliğin memlekete gelmesini arzu eder ve bilmem neredeki Müslümânları kendi hâkimiyet-i siyâsiyesi altına almak, daha birtakım dolaplarla memleketi soymak emelindedir diyor. "İşte birâder bunlar kâmilan yalan ve tezvîrâtdir. Husûsıyla İtilâfçılar, İngilizlere öyle bir kanâ'at bahşetmişlerdir ki, kendileriyle ancak bunlar yani İtilâfçılar dost olabilir. Yoksa Kuvâ-yı Milliyeciler dâimâ bu devleti, İngilizleri hırpalamak arzusundadır." Tahsin Bey cevâben dedi ki; "Birâder sizde dahi kabahat çokdur. Ben dâimâ İngilizlerle görüşürdüm ve ben bu adamlara cidden Arnavutluk'a birçok hizmetler icrâ etdirdim. Siz dahi kendilerine sokulunuz. Görüşünüz. Maksadınızı sarîh söyleyiniz. Öyle zannederim ki

belki lehinizde bir hareket müşâhedesi imkânı olur.” Bendeniz her ne kadar İngilizlerin bizim hakkımızda muhabbet perverde etdiklerine kâ'il değilsem de temâs etmek netîcesinde belki maksadlarını kısmen keşif mümkün olur diye temâsa muvâfakat ve işgâl vukû'undan bir gün evvel İngiliz dâiresine giderek Yüzbaşı Benet [Bennett] nâmında bir zât ile görüşüdüm. Bittabi' gündüzden Tahsin Bey benim şahsımı Benet'e nakletmiş olacaktır. Yüzbaşı Benet İngiliz Erkân-ı Harbiye Dâiresinin ikinci şu'besinde ve Şark işleriyle meşgûl olur bir zât olup dâimâ Erkân-ı Harbiye Re'isinden emir telakkî eder ve Londra ile doğrudan doğruya Şark'a âid mes'elelerde muhâberâta salâhiyetdâr olduğunu Tahsin Bey ilâveten söyledi. Kendisi Türkçe okur yazar ve tekellüme mutavassıt derecede kâirdir. Zeki bir adam olup gençdir. Bendenizle görüşüğünde, şahsıma çok ehemmiyet verdi. Bu ehemmiyeti takviye ve şahsımın kıymetini arttırmak için [1]323 senesinden beri dâimâ komiteci işleriyle meşgûl olduğumu, Türkiye'de zuhûra gelen inkılâpların bir tarihçesini icmâl etdim. Kuvâ-yı Milliye'nin nasıl doğduğunu münhasıran anlattım. Mustafa Kemal Paşa sınıf arkadaşım olup karakterini pek güzel bildiğimi söyledim. “Bu noktayı biraz tafsîl ediniz” dediler. “Ne gibi” dedim. “Paşa yani Kuvâ-yı Milliye ittihâdcı demek midir, Asya'da Bolşevikliğe istinâd eder mi, ittihâd-ı İslâm âmâlîni ta'kîb eder mi?” Cevâben, “İttihâdcı zihniyetini kat'iyen kabûl etmez, her partiden içimizde adamlar vardır. Hatta Kuvâ-yı Milliye bidâyet-i teşekkülünde İngilizler ve Ferid Paşa'nın yardımıyla meydana çıkmıştır.” “Burasını anlayamadım ne gibi” dedi. “Yani İzmir işgâlinde vukû'a gelen fecâyî' memleketi intibâha da'vet etdi. Hatta o esnâda Ferid Paşa yazdığı bir emirde ‘Teşekkül edecek gönüllü ordularda ben dahi bir nefer gibi hizmet göreceğim’ dedi ve Tekfurdağı'ndaki kolordumuzun merkezini Bandırma'ya nakli ve İngilizlerin bu hâle muvâfakatı bizi takviye etdi ve Kuvâ-yı Milliye bu sûretle kuvvet bularak vücûd buldu. Anadolu-yı Şarkî'de Ermeniler dahi bir emr-i vâkî' ihdâs edecek diye korkarak Mustafa Kemal Paşa dahi Erzurum civârında harekete geldi. Bilâhare bizim anlayamadığımız ve belki sizce ma'lûm bazı sebeplerden dolayı Ferid Paşa bu hareketden rücû' etdi. Biz daha serbest çalışmak için hükûmeti devirerek hakâyıkı Pâdişâh'a ve siz dostlarımıza bütün çıplaklığıyla anlatalım diye Ferid Paşa Hükûmetini ma'lûm tarzda devirdik. Fakat bendeniz öyle zannediyorum ki Ferid Paşa ve yârânı ‘İngilizleri bizden başka sevecek yoktur, Kuvâ-yı Milliyeciler İttihâdcıların bozması, Bolşeviklerden, Almanya'dan para alır, ittihâd-ı İslâm âmâlîni ta'kîb eder. Bunlar sizin için tehlikeli’ diyorlar. Onun için zât-ı âlîleri dahi bendenize ‘Paşa'da bu hareketler var mıdır’ diye suâl ediyorsunuz. Sizi te'mîn ederim ve siz de elbette takdîr edersiniz ki bu memleketde Ferid Paşa'nın, Alemdârcıların peşinden kimse gitmez. Bunlar İstanbul'da bir kuvvet gibi duruyorlar. Esbâbı sizce ma'lûmdur. Fakat milliyetperverler bu husûsda neler vücûda getirdiklerini ve nelere kudretyâb olduklarını siz lâzımdır ki takdîr edersiniz. Bizler İngilizlerin Asya'daki menâfi'lerini takdîr etmez değiliz. Bu maksada iki yol ile gidilir ya bizi parçalayarak maksada vâsîl olursunuz veyahud bizim istediklerimizi bize verirsiniz. Bizi parçalayarak gitmek için Hürriyet ve İtilâf'ın ifsâdâtına kapılarak bu hareketi yapacaksınız. Bittabi' bu hâl hem birçok kanın dökülmesine sebep olacak ve hem de âlem-i İslâm'da husûle gelen intibâh dolayısıyla çok mutazzarlı olacaktır. Bu hareket belki müttetikleriniz ile bile aranızı açacaktır. Vücûda gelen Hürriyet ve İtilâf'ın başlı başına bu hareketi yapması imkânı yoktur. Çünkü kimseleri olmadığını siz dahi teslîm edersiniz. Fakat ikinci şık yani bizim istediğimizi bize verirsiniz -Arzularımız kongrede beyân edilmiştir dedim-

hem bizi ve hem de âlem-i İslâm'ı minnetdâr edeceksiniz ve mütteliklerinizin dahi sesi yükselmeyecek, maksadınız husûl bulacaktır.” Cevâben dedi ki, “Biz Paşa'ya bir mîralay gönderdik. Belki bilirsiniz. Bu zât dahi Paşa'yı çok medhediyor. Şübhesiz biz Alemdârcıları sevmiyoruz. Onların fikirlerini çok iyi biliyorum. Paşa ile mutâbık kalmak her hâlde istiyoruz. Fakat bilirsiniz ki böyle şeylere burada siyâsî mümessiller karışır. Ma'a-mâfih Erkân-ı Harb Re'îsi Bey'e anlatayım. Yine sizinle yarın akşam görüşürüz. Paşa hakkında verdiği îzâhâtdan çok memnûn oldum. Bunları Londra'ya not edeceğim.” Bittabi' bu cevâb kendisinde bir ta'limât olmadığına delâlet eder. Ben de teşekkür ederek yanından ayrıldım. Ferdâsı günü İstanbul işgâli vukû'a geldi. İşgâl keyfiyetini şifâhen arz etdim.

O günü Yüzbaşı Benet randevusuna gelmedi. Ben de artık iş işten geçmiştir zannına düşerek Tahsin Bey'e vedâ' etdim. İki gün sonra Tahsin Bey tekraren bendenizi aradı, buldu. “Sizi Yüzbaşı Benet istiyor. O akşam gelemediğinden pek müte'essirdir. Çünkü ahvâl dolayısıyla vazîfesi çokmuş” dedi. “Sizden ma'zeret taleb edecektir.” O gün yine bermu'tâd saat yedide mûmâ-ileyhin hânesine Tahsin Bey ile gitdik. Bu akşam Benet pek telaşlı ve daha iltifâtkâr ve hatta bir masa bile düzmüşdü. Tahsin Bey “Sizi yalnız bırakalım. Belki mufassal görüşürsünüz” dedi. Onlar yemeğe, biz de işrete oturduk. Benet dâimâ Paşa'dan bahsediyor ve Paşa'nın sükûnetperver olduğunu, bu işgâl hareketini gâyet müte'enniyâne kabûl ettiğini, hatta Cafer Tayyar Bey'e i'tidâl tavsiye ettiğini söyledi. Cevâben dedim ki “Her hâlde Anadolu ahvâli karışacaktır. Çünkü Paşa arkadaşlarının tevkîfini, Millet Meclisine bu kadar hakaret yapılmasını, husûsîyle kendisinin resmen şakî gösterilmesini hazmetmeyecektir. Ben zannediyorum ki kuvvet toplamakla meşgûldür. İstanbul işgâline ne lüzûm vardı?” dedim. Cevâben: “Zannederim ki sulh konferansına Londra'da te'sir etdiler. Bittabi' zarûrî böyle bir karar ittihaz edildi. Çünkü Anadolu'daki Hristiyanlar belki katliâma uğrar diye burasını rehîne gibi aldılar. Siz nasıl zannediyorsunuz?” dedi. Dediğin[iz] ve belki Almanya'nın ahîren aldığı şekle [ve] ma'nâlî güldüm. Çünkü Benet biraz evvel İstanbul işgâl edilirse kat'iyen kan dökülmeyecektir diye bendenize laf arasında söylemişti. Velhâsıl Benet memnûn idi. Çünkü kendi nokta-i nazarlarına göre İstanbul'a vaz'-ı yed etmişlerdi. Ellerini oğuşdurarak “Yalnız bir mes'ele vardır. Korkarım ki Anladolu'da bizim kuvvetlerle sizinkiler çarpışacak ve bir defa araya kan girerse iş işden geçecektir. Haber aldığıma göre Eskişehir'de bizim kuvvetleri keseceklermiş.” “Bunu zannetmem” dedim “Çünkü sizin kuvvetlerinizi imhâ etmeyi bizler de düşünmeyiz. Fakat belki bir galeyân onları silâhlarından tecrîd etmek istedi. Onlar da silâhlarını vermediler ve bir vak'a oldu. Esâsen Anadolu'ya kaçmak için can attığımdan beni serbest bırakırsanız her hâlde Anadolu'daki kuvvetlerin hayâtları taht-ı emniyete girer. Çünkü Paşa İstanbul ahvâlinden haberdâr değildir. Hem sizinle temâsımı ve hem de pek mübâlağakârâne akseden ahvâli kendisine anlatırım. Her ne kadar buradan telgraf yazılırsa Paşa bu telgrafların sizin sansürünüze tâbî' olduğunu pek güzel bilir.” “Onun için i'timâdâtımız pek güzel” dedi “Bizim maksadımız Anadolu'daki kuvvetleri Dersaadet'e toplamak ve Kuvâ-yı Milliye ile bir temâs husûle gelmeyib kan dökülmesine meydan vermemektir. Şimdi Erkân-ı Harb Re'îsine gideceğim. Size ve refikiniz Emin Bey'e bir vesîka alırım. Yarın hareket edersiniz” dedi. Bir saat sonra vesîkayı alıb avdet etdim. Ferdâsı günü Bahri Bey'den ve arkadaşlardan topladığım ma'lûmâtı şifâhen arz etdim.

Hülâsa: [1] İngilizler Bolşevikliği, ittihâd-ı İslâm âmâlini alkışlıyoruz ve bu kuvvetlere istinâd ederek mutâlebât dermeyân ediyoruz zehâbındadırlar.

2) Düvel-i İ'tilâfiye'nin arasını açmak sûretiyle bizi ithâm ediyorlar.

3) Pâdişâh kuvvetine bi'l-istinâd ve Hürriyet ve İ'tilâf Partisi'ni ele alarak memlekete hâkim olmak arzusundadırlar.

4) Gâye-i emelleri İstanbul'u almak ve bütün Asya entrikalarını buradan idâre etmek istiyorlar.

Bendeniz Benet'in umûmî muhâveresinden bunları istintâc etdim. Birinci, ikinci maddeler kâbil-i tekzîbdir. 3'üncü maddenin tatbîkâtında imkân olmadığını isbât mümkündür. Çünkü onlar kısmen buna kâni'dirler. Fakat dördüncü madde en ruhlusudur. Ma'amâfih bugün için İngilizler bu maddeyi entrika veya kuvvet veya suver-i sâire ile yapabilirler. Fakat bunun ne kadar azîm müşkilâtı dâ'î ve Avrupa'da yapacağı ihtilâtâtı kendilerine sarâhaten gösterir ve milliyetperverler ile anlaşmak için fedâkârlık yapmak lüzûmu olmadığını ve bizimle anlaşılarsa âlem-i İslâm'ı kazanacaklarını ve Bolşevikliği bu sûretle âlem-i İslâm nazarında çürüteceğimize de kâni' olmalıdırlar. Bittabi' bendeniz diplomat değilim fakat birçok husûsât daha açılabilir. Velhâsıl İngilizlerle menâfi'imiz yalnız te'lif edilir kanâ'atiyle bunları yazdım. Bununla beraber Pâdişâh İngilizlerin elinde mühim bir kuvvetdirse bu çârenin halli bulunulursa İngilizlerin bize meyilleri yarı yarıya artar. Binâenaleyh Pâdişâh'a İngilizlerin dahi pek i'timâdları yoktur. Kendisinin hiçbir karakteri olmadığı ve şâyân-ı i'timâd değildir diyorlar. Olabilir ki bendenizi iskandil için böyle bir şey dahi söyleyebilirler.

[Derkenar] *İstanbul'dan gelen Serfiçeli Yüzbaşı Cemal Bey'in ifadesidir.*

26 Mart [1]336

BELGE 39: Mustafa Kemal Paşa'nın, Yüzbaşı Cemal Bey'in İstanbul'daki İngiliz Karargâhında Doğu işlerinden sorumlu Yüzbaşı Bennett'la görüşüğünü, kan dökülmemesini teminen adıgeçenin İngiliz vesikasıyla Ankara'ya gönderildiğini, İngiliz askerî birliklerinin Anadolu'dan İstanbul'a tamamen çekileceklerini 61. Tümen Komutanı Kazım Bey'e, Refet Bey'e ve 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya bildirdiği 26 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre

Ankara
26/3/[13]36

61. Fırka K[umandanı] Kazım Beyefendi'ye

Refet Beyefendi'ye

15. K[olordu] Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine

Tehcîrden müttehem iken berâ'et kazanan Eskişehir'de Jandarma Yüzbaşısı Serfiçeli Cemal Bey nâmında bir zât vardır. Bizim sınıfdandır. Son günlerde Dersâdet'de idi. Mûmâ-ileyh İstanbul'da İngilizlere hizmet eden, kendisinin sâbık rüfekâsından Arnavud Tahsin Bey nâmında biri vâsıtasıyla İngiliz

karârgâhında ikinci şu'beye mensûb ve Şark işlerine me'mûr Benet nâmında bir yüzbaşı ile görüşmüş ve aramızda kan dökülmemesini te'mîn için bizimle görüşmek üzere İngiliz vesîkasıyla buraya gönderilmiştir. Verdiği ma'lûmâta nazaran İstanbul işgâli netîcesinde hiçbir kan dökülmeyeceği Londra'ya bâ-rapor te'mîn edildikten sonra işgâl kararı verilmiştir. İngiliz kıta'âtının Anadolu'dan kâmilen Dersââdet'e celbolunacaklarını te'mîn etmişti ki İngilizlerin ahîren Lefke Köprüsü'nü ve İstasyonu'nu da tahrîb ederek şimâle ric'at etdiklerine nazaran Cemal Bey'in ifâdâtının vakâyi'i te'eyyüd etmekte bulunduğunu arz eyleriz.

Mustafa Kemal

BELGE 40: Konya Merkez Heyeti Başkanı Ali Kemal'in, İngiliz Denetim Subayı Yüzbaşı Campbell'ın, maiyetiyle birlikte, Konya'ya gelerek Bağdat Oteli'nde ikamet ettiğini Heyet-i Temsiliye Başkanlığına bildirdiği 27 Mart 1920 tarihli telgraf.

Mahreci Konya

Hey'et-i Temsîliye Riyâsetine

Evvelce Alaşehir'de İngiliz Kontrol Zâbiti Yüzbaşı Kambil [Campbell] Kolordu Kumandanlığından edilen müsâ'ade üzerine ma'iyeti Sivil Tercüman Serko ve Milter Gayemis ve Konstantin ve uşakları Lansli, Aleksandr, Kamil, Niko ve Muharrem ile Konya'ya gelerek Bağdat Oteli'nde ikâmet etmekte olduğu ma'rûzdur.

Fî 27/3/[13]36

Konya Hey'et-i Merkeziye Re'îsi
Ali Kemal

BELGE 41: Mustafa Kemal Paşa'nın, Bağdat Oteli'nde ikamet eden İngiliz Denetim Subayı Yüzbaşı Campbell ile maiyetinin tutuklanması hususunda 12. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 28 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre

Ankara
28/3/[13]36

Konya 12. K[olordu] Kumandanlığına

Evvelce Alaşehir'de bulunan İngiliz Kontrol Zâbiti Yüzbaşı Kambil'in Sivil Tercüman Serko, Milter Gayemis, Konstantin ve uşakları Lansli, Aleksandr, Kamil, Niko ve Muharrem ile beraber Konya'ya gelerek Bağdat Oteli'nde ikâmet etmekte olduğu haber alınmıştır. 3. K[olordu] ve 15. K[olordu] mıntıklarındaki İngiliz ümerâ ve zâbitânı da tevkif edilmiş olduklarından Kambil ile ma'iyetinin de elde bir rehîne bulunmak üzere tevkîfleri ile inbâsı mercûdur.

Mustafa Kemal

BELGE 42: 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'in, Bağdat Oteli'nde ikamet eden İngiliz Denetim Subayı Yüzbaşı Campbell ile maiyetinin Konya'dan kaçtığını Heyet-i Temsiliye'ye bildirdiği 10 Nisan 1920 tarihli telgraf.

Konya
10/4/[13]36

Hey'et-i Temsiliye'ye

Dün gece İsmet Bey'in hareket ettiği trenle Bağdad Oteli'nde bulunan İtalyan zâbitân ve efrâdı da hareket etdiler. İsmet Bey'i teşyî' ederken Bağdad Oteli'ndeki İngiliz Yüzbaşısı Kambil bendenizle görüşmek istedi. Odasına gitdim. Yatağında hasta yatıyordu. Epeyce harâreti vardı. Terli idi. Kendi hâlinin ne olacağını, İtalyanlar gittiği için bu trenle kendisini niçin göndermediğimizi sordu. Kendisine buradan hareketinin mümkün olamayacağını, i'âde-i âfiyet eyledikten sonra daha ziyâde esbâb-ı istirahatının te'mîn olunacağını söyledim ve bugüne görüşmek üzere ayrıldım. Onlara bir küçük zâbitle iki nefer de nezaretçi ve muhâfız olarak bir odada yatmaktadır. Merkûmun vaz'iyeti[ni] İsmet Bey'e de arz etmişdim. İttihâz edilen tedâbîri muvâfık görmüşdü. Niyetim yarın kendisini daha sıkı nezâret altına almak ve hastalığı geçince tevkîf etmek idi ise de ma'atte'essüf trenin hareketini müte'âkib bu sabah ma'iyetindeki beş Ermeni neferiyle beraber gezinmek bahânesiyle hayvanlara binerek savuşdukları haber alınmıştır. Her tarafa telgraf verdim, derdestlerine muvaffakiyet hâsıl olacağına ümîdim vardır. Ma'amâfih Ermeniler tarafından saklanmış olması da muhtemeldir. Vâlî Bey'le beraber bizzât tahkîkât yapıyoruz. İcâb edenler şiddetle tecziye olunacaksa da vak'anın şâyân-ı te'essüf olduğunu arz ederim efendim.

12. K[olordu] K[umandanı]
Fahreddin

BELGE 43: 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'in, firar eden İngiliz Denetim Subayı Yüzbaşı Campbell ile maiyetinin Beyşehir'in güneyinde yakalandığı ve Konya'ya getirilmeleri için emir verildiği hususunda Heyet-i Temsiliye Başkanlığına gönderdiği 11 Nisan 1920 tarihli telgraf.

On İkinci Kolordu
500
Aded 1118

Ankara'da Hey'et-i Temsiliye Riyâsetine

Firâr eden İngiliz zâbiti ile ma'iyeti Beyşehri cenûbunda derdest edilmekle Konya'ya mahfûzen i'âdeleri için emir verildiği ma'rûzdur. Fî 11 Nisan sene [1]336

K[umandan] Fahreddin

BELGE 44: İngiliz Denetim Subayı Yüzbaşı Campbell'ın, serbest bırakılması için Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mektup. Mektupta, Yüzbaşı Campbell'ın, Mustafa Kemal Paşa'yla görüşme fırsatı bulamamış olmaktan üzüntü duyduğu, üç ay önce Konya'dan kaçması nedeniyle Kemal Paşa'nın kendisi hakkında yanlış bir kanyia ulaşabileceğinden endişe duyduğu, fakat bu hususta gizleyecek bir şeyinin olmadığı, kendisi hakkında tutuklama emri olduğunu bildiği, bir şey yapmadan beklemek kendisine yakışmayacağından Konya'dan ayrılmaya karar verdiği, nitekim ayrılışından iki gün sonra yakalandığı, Paşa'nın da kendi yerinde olsa aynı şekilde davranacağını düşündüğü, ayrılacağı gün tesadüf eseri Albay Fahrettin Bey'in gelerek kendisiyle diğer gün görüşeceğini ifade ettiği, fakat hazırlıklarını tamamladığından şehri terk etmekten başka seçeneğinin kalmadığı, kendi hükûmeti ile Ekselansları arasında iletişim sağlamaktan memnun olacağı, Türk halkına büyük bir sempati duyduğu, Türkiye'nin geleceğiyle ilgili görüşlerini imkânları ölçüsünde duyurmaya çalıştığı, şahsi sorunları nedeniyle ve gözlemlerini nüfuzlu arkadaşlarına iletmek için bir an önce kendi ülkesine gitmek istediği, bunun yanı sıra nisan ayında ordudan istifa ettiği ve Alaşehir'de İngiltere'ye dönme emrini beklediği, Ekselanslarının da takdir buyuracağı üzere durumun kendisi açısından iç açıcı olmadığı ve sağlığının da kötüye gittiği, üstelik tutukluluğunun esas nedeninin de kendisine söylenmediği, İngilizlerin birçok Türk subayının ve savaş esirinin İstanbul'dan ayrılmasına izin verdiği, bu nedenle kendisinin de serbest bırakılmasının Ekselanslarının adil ve cömert bir davranışı olacağını düşündüğü, tutuklanmayı hak etmediği ve buna lüzum olmadığı hususunda Ekselanslarının kendisiyle hemfikir olacağını umduğu, ilişkilerin gidişatına en başından beri bir yanlış anlaşılmanın yön verdiği görüşünde olduğu kaydedilmektedir.

ON HIS MAJESTY'S SERVICE.

SECRET

His Excellence;

MOUSTAFA KEMAL Pasha.

Votre Excellence,

J'étais considérablement désappointé quand Votre Excellence ne m'a pas donné une entrevue l'autre jour quand vous étiez à Eskishehr.

Moi, je suis d'avis qu'une entrevue personnelle vaut mieux que plusieurs lettres.

Comme j'ai dit dans ma dernière lettre, je ne peux qu'imaginer par conséquent que vous devez avoir tiré une fausse conclusion en ce qui concerne moi-même. Alors je demande la faveur de Vôtre Excellence pour vous envoyer encore une lettre.

L'idée m'est venue récemment que peut-être ma propre démarche n'a pas été compris sous son vrai jour.

Je fais allusion à mon évasion de Konia, il y a trois mois.

De ce fait je n'ai absolument rien à celer.

Sachant que vous aviez donné l'ordre pour mon arrestation, comme officier, j'ai décidé que ce serait ignoble de ma part de ne rien faire et d'attendre mon arrestation imminente.

Naturellement je me suis décidé à m'en aller.

Alors j'ai regardé autour de moi pour quelqu'un qui pouvait m'aider à obtenir un

guide, etc., et j'ai trouvé l'ingénie[u]r italien, qui parlait français -moi, je ne sais pas la langue turque- et qui connaît le pays.

Je me suis évadé, mais après deux jours j'étais repris.

Cependant j'ai fait mon possible.

Je crois que si Vôte Excellence avait été dans ma position vous auriez fait la même chose.

Voilà l'histoire claire de mon évasion.

C'était arrivé par hasard, la nuit même de mon départ M. le Colonel Faehreddin Bey est venu pour m'informer qu'il parlerait avec moi le lendemain ou le surlendemain- de quoi il n'a pas signalé. Mais à ce temps mes préparatifs pour partir étaient trop avancés et même quatre de mes hommes avaient quitté la ville, et une partie de mes bagages. Que faire ?

C'était seulement quand j'étais repris qu'on m'a insinué que je pouvais vous rendre un service util[e].

J'étais bien content si j'aurais pu être le moyen de communication entre vous et mon gouvernement. Si Vôte Excellence aviez pris des informations, vous auriez trouvé que j'ai une sympathie profonde pour le peuple turc parce que mes opinions sont indépendantes et je n'ai pas des buts particuliers à tendre. Je m'occupais beaucoup de faire savoir vos vues sur l'avenir du pays, autant que je pouvais. J'avais encore deux autres raisons pour avoir voulu partir immédiatement- des affaires personnelles chez moi demandaient mon attention et aussi je voulais communiquer la dernière partie du résultat de mes observations, que j'avais formées auparavant, à mes amis influents.

En outre je veux ajouter que j'avais donné ma démission de cette armée à la fin du mois d'avril et j'attendais à Alasheir pour mes ordres à rentrer en Angleterre. Depuis le 17 Mars je suis à la disposition du Ministère de la Guerre. Enfin, Vôte Excellence peut comprendre que ma position est très malheureuse de tout point de vue, et en même temps je ne suis pas en bonne santé. Et pas encore la vraie raison pour ma détention donnée.

Vu que les autorités britanniques permettent beaucoup des officiers turcs, et des prisonniers de guerre de quitter Constantinople, je pense que ce serait un fait juste et magnanime de la part de Vôte Excellence, à me libérer pour que je puisse retourner à Constantinople.

Je crois que Vôte Excellence agréera que ma détention est sans nécessité et de ma part, immérité.

Comme j'ai dit auparavant, je suis [sure sûr] qu'un malentendu s'est levé du commencement de l'affaire.

J'ai constaté le cas aussi brièvement que possible.

Veuillez accepter,
Vôte Excellence,
mes respects particuliers.

Ch. Campbell
Capt.
A. v. S. Highlanders

BELGE 45: İtilaf Devletleri'nin 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u işgal etmeleri üzerine Ankara'da kurulan yeni meclisin 'Geçici Anadolu Hükûmetinin İlanı'na dair yayımladığı 5 Mayıs 1920 tarihli bildiri. Bildiride, İstanbul'un haksız yere işgal edilmesine ve mütarekeden beri Türklere karşı uygulanan insanlık dışı tutuma değinilmesinin ardından Osmanlı İmparatorluğu Hükûmetinin hükmünü yitirdiği, bu nedenle 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da bir Millî Meclis'in açıldığı; sözkonusu meclisin, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne ve halkına uyguladığı her türlü keyfi kararlarına ve hukuksuzluklarına Osmanlı halkı adına medeni toplumlar nezdinde en sert şekilde karşı çıktığı; meclisin, İstanbul'un ve İstanbul Hükûmetinin İngiliz egemenliği altında olduğuna, Padişah/Halife İngilizlerin elinde esir bulunduğundan İstanbul Hükûmetinin emirlerinin, kanunlarının ve yapacağı anlaşmalarının hiçbir değerinin olmadığına, bunların Osmanlı halkı nezdinde geçersiz ve yok hükmünde sayıldığına, halkın meşru haklarına dayanarak özgürlüğünü, bağımsızlığını, ulusal bütünlüğünü ve dinî haklarını emperyalist saldırılarına karşı mümkün olan bütün imkânlarla savunmakta kararlı olduğuna, İtilaf Devletleri ve Millet Meclisi tarafından görevlendirilecek temsilciler aracılığıyla olmak şartıyla kendisine yeniden kalkınma hak ve imkânı ile medeni toplumlarla dürüst bir ilişki geliştirmeyi garanti eden tam ve uzun ömürlü bir barışın imzalanması konusundaki kesin arzusunu resmî olarak ilan ettiğine, ülkedeki gayrimüslimlerin yasalardan azami şekilde yararlanmaya devam edeceklerine dair önergeyi kabul ettiği kaydedilmektedir.

PROCLAMATION DU GOUVERNEMENT PROVISOIRE D'ANATOLIE

Sans aucune raison plausible et au mépris de tous les principes humanitaires et de droit, le 16 Mars dernier Constantinople a été militairement occupée par les Alliés, et le Gouvernement Impérial Ottoman réduit à néant.

Les procédés inhumains injustes et illégaux, appliqués avec les plus grands raffinements à l'égard des Turcs dès l'Armistice a dépassé d'horreur et de cruauté tout ce que l'histoire européenne a enregistré depuis les temps les plus reculés.

Voilà, pourquoi la Nation Ottomane, débordée par les événements et exposée à l'anéantissement ou à la servitude, s'est soulevée et a élu des représentants pour l'Assemblée Nationale en vue de défendre les intérêts vitaux du Pays.

Cette Assemblée s'est réunie à Angora le 23 Avril dernier et a décidé à l'unanimité au nom de la Nation Ottomane libre depuis dix siècles, de protester de la façon la plus énergique auprès des peuples civilisés, contre la mainmise en pleine armistice sur la Capitale de l'Empire Ottoman contre tous les actes arbitraires qui en ont été les conséquences néfastes tels que arrestation des députés et d'autres personnalités, marquantes ottomanes, occupation brusque des édifices et Départements officiels, meu[r]tres des soldats sans défense, suppression de la liberté de la presse, destitution des fonctionnaires intègres, la privation de tous droit de justice de l'élément musulman etc. etc. etc... acte[s] qui con[s]tituent une violation flagrante et sans exemple des libertés constitution[n]elles et portent une atteinte très grave aux droits naturels du peuple turc.

L'Assemblée Nationale a en outre déclaré que ces faits constituent une violation préméditée de l'Armistice par les Anglais et vu la situation illégale créée à Constantinople a élu un Comité Exécutif auquel elle a confié toutes les

prérogations et attributions du Pouvoir Administratif.

Elle a adopté enfin à l'unanimité la motion suivante :

1. Constantinople et son Gouvernement [ds]e trouvant sous la domination des Anglais et S. M. Impériale le Sultan, Khalife, prisonnier entre [entre] leurs mains, tout ordre, acte ou engagement du Gouvernement central durant l'occupation n'a aucune valeur légale ou religieuse et est considéré par la Nation Ottomane comme nul et non avenu.
2. La Nation Ottomane envisage avec la plus grande sérénité la situation terrifiante qui lui a été créée par les Alliés, et s'appuyant sur ses droits légitimes et imprescriptibles déclare hautement devant Dieu et le monde civilisé, qu'elle est résolue à défendre par tous les moyens possibles et imaginables sa liberté, son indépendance, son unité nationale et ses droits religieux contre toute visée et agression impérialiste.

Elle déclare solennellement son ferme désir de conclure avec les Puissances Alliées, mais par l'entremise des délégués désignés par l'Assemblée Nationale une paix juste et durable qui lui garantira[ti] le droit et la possibilité de se régénérer et de se développer avec le concours loyal et désintéressé de tous les peuples civilisés.

3. Les éléments non musulmans habitant l'Empire continueront à jouir de la plus large protection et hospitalité des lois et de la Nation Ottomane.

Toutefois ils devraient éviter de se livrer à tout acte de nature à porter atteinte à l'intérêt et à la sécurité de la Partie Ottomane une et indivisible.

Comité Exécutif

Angora le 5 Mai 1920

BELGE 46: *Hüdavendigâr Valisi Hacim Bey'in, Muhacirîn Müdürlüğü eski memurlarından Ömer Aziz Bey'in Karamürsel'e geldiğini, elinde İstanbul İngiliz istihbarat memurlarından Yüzbaşı Bennett'tan alınan deniz seyahatine izin verildiğine dair vesikasının olduğunu, Yüzbaşı Bennett tarafından Ankara ile temasa memur edildiğini, kendisinin Ankara'ya gelmesine izin verilmesini veya İstanbul civarına Ankara'dan bir temsilci gönderilmesini Heyet-i Temsiliye'ye arz edeceğini söylediğini, adigeçenin Yüzbaşı Bennett'ın Türkçe öğretmeni olduğunu, Ahmet İzzet Paşa'nın fikrini aldıktan sonra bu seyahate karar verdiğini, fakat elinde bir vesikasız olmadığını, Ömer Aziz Bey'in buradan Bursa'ya gönderildiğini TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 5 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.*

Şifre

Karamürsel'den

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Re'isi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1- Bu sabah sekiz buçukda buraya bir İtalyan istimbotuyla Muhâcirîn Müdüriyeti me'mûrîn-i sâbıkasından Ömer Aziz Bey nâmında birisi geldi. Yedinde İstanbul

İngiliz istihbârât me'mûrlarından Yüzbaşı Benet'in İngilizce bir vesîkası var ki bu vesîka seyâhat-i bahriyesine müsâ'ade edildiğine dâirdir.

2- Mûmâ-ileyh Ömer Aziz Bey'in kendisinin merkûm Benet tarafından Ankara ile temâsa me'mûr edildiğini ve İngiliz [*deşifre edilememiş*] bütün şerâ'it-i sulhiyesini kabûl edecekleri cihetle ya kendisinin Ankara'ya gelmesine müsâ'ade edilmesi veyahud İstanbul civârına oradan da bir murahhas gönderilmesini hey'et-i muhteremeye arz edecekmiş.

3- Ömer Aziz Bey Yüzbaşı Benet'in Türkçe mu'allimi olduğundan kendisi ile tanışıyormuş. Mûmâ-ileyh[im] Ahmed İzzet Paşa'nın mütâla'asını aldıktan sonra bu seyâhate karar vermiş fakat elinde bir vesîkası yok.

4- Ömer Aziz Bey'in ifâdesine nazaran İngilizler Kuvâ-yı Milliye'den fevkalâde korktukları için ve [*deşifre edilememiş*] Fransız ve İngilizler duymamak için bu tarzda hareket etdiklerini ve buradaki Jandarma Kumandanı Kemal Bey'e gidilmesi[mi] tavsiye edildiğinden dolayı Mudanya tarîkiyle ihbâr için Karamürsel'e çıktığını söylüyor.

5- Kendisini buradan Bursa'ya gönderiyorum. İrâdelerinin Bursa'ya teblîğini ve âcizlerini lütfen ma'lûmâtdâr buyurulmasını istirhâm eylerim. Fî 5/6/[13]36

Karamürsel'de Hüdavendigâr Vâlîsi
Hacim

BELGE 47: Mustafa Kemal Paşa'nın, İngiliz Yüzbaşı Bennett tarafından Ankara'yla görüşmeye memur edildiğini iddia eden Ömer Aziz Bey'in memuriyetini gösteren bir vesikası olmadığından İstanbul'a geri dönmesi lüzumunun adıgeçene teblîğinin Bursa'daki Tümen Komutanlığına bildirildiği hususunda Bursa Valisi Hacim Bey'e gönderdiği 9 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.

Karamürsel'de Bursa Vâlîsine

Şifre

C. 5/6/[13]36

İngiliz Yüzbaşı Benet tarafından bizimle mükâlemeye me'mûr edildiğini iddi'â eden Ömer Aziz Bey'in me'mûriyetini mübeyyin vesîkası olmadığından Dersaadet'e avdeti lüzumunun kendisine teblîği [*boş bırakılmış*] Fırka Kumandanlığına bildirilmiştir efendim.

Yazılmışdır fî 9 Haziran sene [13]36

Mustafa Kemal

BELGE 48: *Mustafa Kemal Paşa'nın, Muhacirîn Müdürlüğü eski memurlarından Ömer Aziz Bey İngiliz Yüzbaşı Bennett tarafından Ankara'yla görüşmeye memur edilmişse elinde bunu belgeleyen bir vesikasının olması lazım geldiğinden bunu temin için İstanbul'a geri dönmesi lüzumunun adigeçene tebliğ edilmesi hususunda Bursa'daki [56.] Tümen Komutanlığına gönderdiği 8 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf.*

Şifre

Bursa'da Fırka Kumandanlığına

İtalyan istimbotuyla Karamürsel'e çıkmış olan Muhâcirîn Müdüriyeti sâbık me'mûrlarından Ömer Aziz Bey İngiliz Yüzbaşı Benet tarafından bizimle temâs ve mükâlemeye me'mûr edilmiş ise bunu mübeyyin yedinde vesîkası olmak lâzım geldiğinden bunu te'mîn etmek üzere Dersaâdet'e avdeti lüzûmunun kendisine tebliği.

Fî 8 Haziran [1920]

Mustafa Kemal

BELGE 49: *56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'in, Ömer Aziz Bey'le görüştüğünü, kendisine İngilizlerin Ankara'yla görüşmek istemeleri durumunda tam yetkiye sahip temsilci göndermelerini söylediğini TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 8 Haziran 1920 tarihli telgraf.*

Bursa

8/6/[13]36

Büyük Millet Meclisi Re'îsi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Ömer Aziz Bey'le görüşünce kendisinin bir hafıye ... olduğunu anladım ve emri devletlerinden evvel “İngilizler bizimle görüşmek istiyorlarsa vesâ'ikle salâhiyet-i kâmileyi hâiz murahas göndersinler. Her zaman için hayâtları emîndir” dedim ve kendisini i'âde etdim efendim. 1223

56. Fırka K[umandanı]
Bekir Sami

BELGE 50: Mareşal Ahmet İzzet Paşa'nın, İngiliz Karargâhının Yüzbaşı Muzaffer Bey aracılığıyla gönderdiği yazıdan bahisle, İngilizlerin Anadolu'da bulunan İngiliz subay ve erleri hakkında Mustafa Kemal Paşa'yla veya vekil kılacağı yetkili bir şahısla müzakere yapılmasını arzu ettiklerini, Kemal Paşa tarafından bir şahsın İzmit'e gönderilmesi veya arzu edilen bir yere tam yetkili bir İngiliz subayının gönderilmesi hususunun Paşa'nın takdirine sunulduğunu; her türlü vasıta ve haberleşmenin kesilmiş olması nedeniyle bu meselenin halli için kendisinin aracılığına başvurulduğunu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 5 Haziran 1920 tarihli mektup. Belgeden anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Paşa'ya ulaşamayan mektup 25 Haziran 1920 tarihli ikinci bir mektup eşliğinde yeniden gönderilmiştir.

Arz-ı hâlisânemdir

Hâmil-i varaka-i âcizî Erkân-ı Harbiye yüzbaşlarından Muzaffer Bey vedâ'atıyla İngiliz Karârgâh-ı Umûmîsi tarafından gönderilen tahrîrât mü'eddâsından istinbât buyurulacağı üzere Anadolu'da bulunan İngiliz efrâd ve zâbitânı hakkında zât-ı sâmilîleriyle veyahud tevkîl buyurulacak salâhiyetdâr bir zât ile müzâkere edilmek arzu olunmaktadır. Taraf-ı sâmilîlerinden bir zâtın İzmit'e gönderilmesi veyahud arzu edilen bir mevki'e salâhiyet-i kâmileyi hâiz bir İngiliz zâbitinin buraca i'zâmı re'y-i âlîlerine havâle olunmaktadır.

Hemen her gûnâ vesâ'it ve esbâb-ı muhâbere munkatî' olmak cihetiyle bu mes'elenin teshîli için vesâtet-i acizâneme mürâca'at edilmiş olduğundan esâsî insâniyete hidmetden ibâret olan ve istikbâl için de hayırlı olması muhtemel bulunan bu husûsa tavassuta müsâra'at etdim. Her hâlde pek tabî'î olduğu üzere şıkkayyenden birinin kabûl ve ihtiyâr buyurulacağını fetânet-i müsellemelerinden ümîd ve intizâr ederek ithâf-ı selâm ve ihtirâm eyler, gözlerinizden operim efendim. Fî 5 Haziran sene [1]336

Müşîr
Ahmed İzzet

* * *

Mektûbun tarihinden dahi anlaşılacağı üzere bir hayli zaman evvel gönderildiği ve ancak hâmil-i varaka olan Yüzbaşı Muzaffer Bey Yunanlılar tarafından tevkîf ve i'âde olduğu cihetle bu kadar te'ahhur eylediği hasebiyle şu hâmiş ile keyfiyeti izâh ve cevâb-ı sâmilîleriyle yüzbaşı-ı mûmâ-ileyhin sür'at-i i'âdesini ricâ eder ve bu vesîle ile de vatan ve devlet için hayırlı muvaffakiyetlerini temenni eylerim.

Fî 25 Haziran sene [335 1336]

Ahmed İzzet

BELGE 51: İngiltere'nin Karadeniz Ordusu'nda görevli Binbaşı Way'in, Anadolu'da tutuklu bulunan İngiliz askerleri hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 23 Temmuz 1920 tarihli mektup. Mektupta, İngiliz Karargâhının, Anadolu'da tutuklu bulunan İngiliz subay ve erlerin serbest bırakılması hususunda görevlendirilecek yetkili bir şahısla görüşmek istediği, Ankara temsilcisinin İzmit'e gönderilmesi durumunda gerekli seyahat belgesini vermeye veya Mustafa Kemal Paşa tarafından imzalanacak bir belgenin verilmesi şartıyla tam yetkili bir İngiliz subayını Eskişehir'e göndermeye istekli olduğu belirtilmekte, İngiliz Karargâhına ivedi bir cevap verilmesi talep edilmektedir.

Ref.No.9610"1".

To MOUSTAFA KEMAL Pasha.

The British General Staff desire to discuss with a responsible representative of Your Excellency the disposal of certain British Officers and other ranks now within that portion of Anatolia which is controlled by you. They are willing to give a safe conduct to your representative to ISMID and return, or to send an officer to ESKISHEHR, provided that he receives before starting a safe conduct thither and return signed by yourself.

It is requested that you will furnish the British General Staff with an early reply by the hand of the bearer MOUZAFFER Bey.

W. Way
Major,
General Staff,
Army of the Black Sea.

G.H.Q. "I",
Constantinople,
23.7.20.

BELGE 52: Mustafa Kemal Paşa'nın, Yüzbaşı Muzaffer Bey aracılığıyla gönderilen Mareşal İzzet Paşa'nın ve İngiltere'nin Karadeniz Ordusu'nda görevli Binbaşı Way'in mektuplarını aldığı ve İzzet Paşa'nın mektubuna verdiği yanıtı İzzet Paşa'ya gönderdiği 12 Ağustos 1920 tarihli mektup.

12 Ağustos sene 1336

Sadr-ı Esbâk-ı A'yân-ı Kirâmdan İzzet Paşa Hazretlerine

Arz-ı mahsûs-ı ihtirâmkârânemdir

Yüzbaşı Muzaffer Bey vedâ'atıyla irsâl buyurulan emirname-i âlileri ve melfûfu olan İngiltere'nin Karadeniz Ordusu Erkân-ı Harbiyesinden Binbaşı Vey [Way] imzâlı İngilizce mektûb vâsıl-ı dest-i tekrîm ve pek kıymetdâr bildiğim iltifât ve temenniyât-ı devletleri bâ'is-i min-azîm oldu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmetinin Re'îsi sıfatıyla milletime karşı hâiz bulunduğum vazife ve mes'ûliyet hissi -bir an teslimde tereddüt buyurmayacakları vechle- zât-ı sâmilere hakkında perverde eylediğim his-i takdîr ve ta'zîme gâlib bulunmasaydı emr-i devletlerini der-ân saat infâz-ı müftehirinden nefsimi mahrûm etmeyeceğim bedihî idi. Ancak bulunduğumuz hâl ve vaz'iyette teklîf edilen mübâdeleyi kabûle ma'atte'essüf şimdilik imkân görmüyorum.

Müslümân ve bilhâssa Türk olunca hayât-ı insâna zerre kadar kıymet vermeyen ve bu itibârla dahi Türkiye hakkındaki sû-i kasdînin bin türlü âsârını göstermekte zevk duyan İngilizlerin -havâs-ı kâşifelerinden olduğu üzere- mücerred birkaç İngiliz'in hıfz-ı hayâtı endişesiyle vâki' olan mübâdele teklîfinin tarz-ı serinde bile muhâfaza-i mevcûdiyet ve istiklâl azm ü cezm etmiş ve muhî-i tarihî ve tabî'isinde zannolunduğundan çok kavî ve rasîn bir Hükûmet-i Millîye te'sîs eylemiş olan bir milleti hâlâ istihfâf ve istihkâr etmek nahveti icrâ-yı te'sîrden hâlî kalmamıştır. Fîlvâki' mektûb-ı mezbûrda "Anadolu'nun tarafınızdan kontrol edilen aksâmında" diye muharrer olan ve âcizlerine bir fikr-i tahakküm ve tecebbür isnâdını tazammun eden fıkra bizce bir kat daha mûcib-i iştihâh görülmüştür.

Burada inşâallah ahd-i karîbde âsârını kendilerine bir daha inkâr edemeyecekleri bir sûretde hissetdirecek derecede kavî ve her hâlde mevlûdât-ı asriyeden olmak üzere sırf irâde-i millîyeye müstenid bir hükûmet-i muntazamanın bulunduğunu İngilizlere bahşedikleri şu vesîle ile şimdiden ifhâmda bir fâ'ide görüyorum. Bu bâbda delâlet-i fahîmâneleri bilhâssa müsterhamdır.

Mübâdele-i üserâ gibi görüşmek arzu ettikleri mesâ'il hükûmetden hükûmete yazılır, görüşülür ve merâsimine de bu itibâr ile ri'âyet olunur husûsâtdan bulunduğu cihetle İngilizlerin terk-i nahvetle bu tarîk-i dürüstîyi ihtiyârları hâlinde bir ikinci teklîfin nazar-ı dikkate alınması da câiz olabilir.

Osmanlı Hükûmet-i sâbika-i merkeziyesinin İstanbul'da mevki' ve nüfûzu ve hatta hikmet-i vücûdu külliyyen zâyî' olmuş bulunmasına rağmen artık ma'nâsı kalmayan tehçir ve taktîl müdde'ayâtıyla yine birtakım evlâd-ı vatânı asmakda devâm ettiği ve İngilizlerin Malta'da mevkûf zevâtdan on beşini İstanbul Hükûmet-i cânîyesine teslim etmek üzere oraya nakledtikleri istihbâr edildi. Bundaki İngiliz maksadının şu bî-çâregânı da Ferid Paşa ve avene-i havenesine paralatdırmak olduğuna zerre kadar şübhe yoktur. Binâberin İstanbul'a nakledilen ve edilecek olan mevkûfinden ve herhâangi birinin İstanbul Hükûmet-i sâkıtası yediyle olsa dahi i'dâmı hâlinde -Erzurum'da taht-ı esâretimizde bulunan

Kâ'immakâm Ravlinson dahi dâhil olmak üzere yedimizde mevcûd zâbit, nefer bilcümle esîr İngilizlerin mukâbeleten derhâl i'dâm edilmelerinin sûret-i kat'iyede mukarrer olduğunun kezâlik bu vesîle ile mezkûr karârgâha tebliğine bezl-i himmet ve inâyet buyurulmasını bilhâssa ricâ ve niyâz eder ~~ve mübârek derdest-i fahîmânelerinden~~ öperek ve tezâyüd-i ömür ve âfîyet-i sâmiyeleri du'âsını tekrar eylerim efendim.

Mustafa Kemal

BELGE 53: Moltke Grubu'nun,* 22 Temmuz 1920 tarihinde toplanan Saltanat Şurası'nın bahsekonu dönemde basına yansımayan, gizli kalan yönleri; Damat Ferit Paşa'nın durumu, İngilizlerin Türkiye politikası, Harbiye Nezaretinde irtibat subayı olarak bulunan Binbaşı Millingen'la yapılan görüşmede adigeçenin Anadolu hareketi hakkındaki ifadeleri ve Anadolu'ya geçmek isteyen subaylar hususlarında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 24 Temmuz 1920 tarihli telgraf.

Dersaâdet

24 Temmuz [1]336

Huzûr-ı Sâmilere

Muhterem Paşa Efendimiz,

1- 22 Temmuz [1]336'da in'ikâd eden Şûrâ-yı Saltanat'a müte'allik havâdisler bugünkü matbû'âtta neşredildi. Ancak mahrem kalan bazı safahâtı ber-vech-i âti arz olunur:

Ferid Paşa vaz'iyeti îzâh ile Düvel-i Müttefika'nın verdikleri cevâbı aynen okutduktan sonra o gün Reşid Bey'den gelmiş olan 'Şâyed Türkiye mu'âhedeyi imzâ etmezse 27 Temmuz'da İstanbul'un Yunan kıta'âtı tarafından işgâl edileceği' me'âlinde olan telgrafı okutdurarak esâsen evvelce imzâ lehinde idâre-i kelâm etmek üzere ta'yîn ettiği Hadi Paşa vesâir bazı zevâta söz verdi. Bilâhare Abdurrahman Şeref Bey Anadolu mes'elesini hükûmet ne vechle halledeceği hakkında istîzâhda bulundu. Ferid Paşa buna 'Hep beraber olarak çalışıp bir an evvel Anadolu'daki isyânı bastırmaktan başka çâremiz yoktur. Zaten Düvel-i İ'tilâfiye'nin te'dîb mes'elesini bizzât hükûmete terk eylemesi bir hüsn-i niyete makrûndur' tarzında cevâb verdi. Bunu müte'âkib Birinci Ferîk Zeki Paşa da 'Vaz'iyet elîmdir. Sulhü imzâ mecbûriyetindeyiz. Fakat kanâ'at-ı şahsiyem Avrupa'da yeniden büyük bir tahavvül olacaktır. Binâenaleyh memleketde artık kan dökülmesinden sarf-ı nazarla müttehiden ve el birliğiyle çalışarak bu an-ı tahavvülün hulûlünde bundan istifâde edilecek bir vaz'iyetde bulunmaktığımızı te'mîn eylemeliyiz' tarzında beyânâtda bulundu ve bu ifâdeleriyle Anadolu vaz'iyetinin dâhilî muhârebât ile değil bilâkis sûret-i muslihânede halli tarafdarı olduğunu anlatmak istedi. Nihâyet Topcu Ferîki Rıza Paşa da bu mes'eleyi daha açıkca ortaya atarak imzâ mes'elesi ile beraber en mühim görülen bu noktayı da aynı zamanda halletmek için idâre-i kelâm edecek iken Ferid Paşa kendisine söz vermedi ve müzâkereyi kâfi gördü ve bu mes'eleyi kapalı geçerek yalnız imzâ hakkında re'y topladı. İ'tâ-yı re'yde Veliahd Hazretleriyle Topcu Ferîki Rıza Paşa ayağa kalkmadılar. Rıza Paşa müstenkif kaldığını bildirdi. Fakat Veliahdın da

* Felah Grubu'nun ilk adı.

kalkmaması Zât-ı Şâhâne'nin nazar-ı dikkatini celbeyleyince kendilerine birkaç defa atf-ı nazar eylediler. Bunun üzerine Veliahd Hazretleri "Ben de sayılıyor muyum, bilmiyordum" diyerek ayağa kalkdılar.

Hâlbuki Ferid Paşa Hadi Paşa ile Rıza Tefvik Bey'i ve Avrupa'daki Reşad Halis Bey'i sulhü imzâya me'mûr olarak daha evvelceden ta'yîn etmişlerdi. Şûrâ-yı Saltanat'ı ise kendisini mes'ûliyetden kurtarmak için akdetmiş ve ekseriyeti te'mîn eylemesi için de intihâbla da'vetiyeler göndermiş ve aleyhde idâre-i kelâm edeceklerin dahi hakk-ı kelâmını nez'e karar vermiş. Nitekim de bu vechle hareket eyledi. Meclisten sonra Zât-ı Şâhâne'den mu'âhedenin imzâsından evvel ta'dîl husûsunda hükûmetin bir defa daha teşebbüsde bulunması için bir irâde sâdır oldu.

2- Müdür Bey[in] Ferid Paşa'nın vaz'iyeti ile mahâfil-i âliyece son vaz'iyet hakkında düşünülen şeylere dâir verdiği ma'lûmâtlar da aynen ber-vech-i âtî arz olunur:

Ferid Paşa daha Paris'de iken harekât-ı şahsiyesine mu'âriz olarak Said Molla, Ali Kemal, Hâriciye Müsteşâr-ı sâbıkı İhsan, Adliye Nâzırı Rüşdü ve daha sâir bazı zevât bir grub teşkil eylemişler ve İngilizler nezdinde Ferid Paşa'nın harekâtını tenkid ve bilhâssa Cafer Tayyar Bey'i himâye ve bilfi'il harekâtında medhaldâr olduğunu ileri sürerek mevki'-i iktidârdan ıskâtı için teşebbüsâta başlamışlar. Ferid Paşa avdetiyle beraber vaz'iyetini ıslâh için İngilizlere daha ziyâde takarrüble âmâline sed çekmeye uğraşmış, bunun için de Anadolu'nun te'dîbinde daha ileri giderek icâb ederse Yunan harekâtına alenen iştirâk bile etmekte tereddüd etmeyecekmiş ve hatta buradaki İngiliz Mümessillğine Türkiye'nin İngiliz himâyesini kabûle âmâde olduğunu ihsâs ve Rıza Tefvik Bey'le Hadi Paşa'ya da bu husûsda müzâkerâta girişmeleri için ta'limât bile vermiş. Bununla beraber dâhilen de Şûrâ-yı Saltanat'ı muvaffakiyetle ve arzusu dâhilinde in'ikâd ve neticelendirmesi üzerine muhâlif olan işbu gruba karşı vaz'iyetini daha ziyâde tarsîn eylemeye muvaffak olmuş. Filhakîka İhsan Bey'i azleylediği gibi Adliye Nâzırını da yakında isti'fâya mecbûr kılacağı söyleniyor. Ma'a-hazâ Ferid Paşa her vakit olduğu gibi kararsızdır. Gerek dâhildeki (sâbık tarafdârları olan) mu'ârizları dolayısıyla gerek İngilizlerin i'timâdını kaybedeceğinden korkuyor. Anadolu mes'elesini sûretâ sâhib-i salâhiyet bir şûrâ-yı askerî te'sîsiyle onların vereceği karara göre halletmek istiyormuş. Hakikatde ise harekâtı bilâ-kayd ü şart İngilizlerin âmâline hâdim bir tarzda tanzîm eylediği de âşikârdır. Zât-ı Şâhâne ise Anadolu'ya bir hey'etin i'zâmı tarafdârı imiş.

İngilizlere gelince: Paris'den avdetden beri Ferid Paşa'ya i'timâdları kalmamış ve bî- taraf bir zâtın mevki'-i iktidâra gelmesini ve bunun için de Tefvik Paşa'yı muvâfık görüyorlarmış. Temâsda bulunan arkadaşlar bu haberi te'yîd ediyorlar. Her hâlde Ferid Paşa aleyhinde bir cereyân mevcûddur. Mevsûk ve mukarrebîninden bir zâtın ifâdesine nazaran Ferid Paşa'nın memleketde İngiliz himâyesini talep eylemesi bu vaz'iyeti hisseyerek mevki'-ini te'mîn maksadına ma'tûf imiş.

İngilizlerin ahîren yani sulhün imzâsından sonra siyâsetlerini tebdîl ederek Türkiye dâhilinde muslihâne bir politika ta'kîb ve bu sebeble Ferid'in ıskâtıyla yerine bî- taraf telakkî eyledikleri Tefvik Paşa'nın geçmesini tasvîb edeceklermiş. Bî- taraf zevât esâsen İngilizler şimdiki fikirlerinde sâbit kalarak hareketlerine devâm eylerlerse hükûmetin 'İstanbul'u kurtaracağım' diye işbu harekâta iştirâk eylemesi aynı zamanda düşmanlarımız menfa'atine daha ziyâde hizmet edilmiş

ve İslâmlar beyninde beyhûde kan dökülmesine sebebiyet verilmiş olacağı gibi emsâli ile müsbet olduğu üzere muvaffak da olunamayacağı için yine İstanbul elimizden çıkacaktır, bunun için hükûmetin hiç olmazsa bî-taraf kalmasının ûlâ tarîk olacağı fikrinde imişler. Tevfik Paşa İngilizlerin Türkiye’de muslihâne bir politika ta’kîb edecekleri hakkındaki işâ’âta ihtimâl vermemekle beraber buna belki Bolşeviklerin ahîren Lehistan cebhesindeki muvaffakiyatları dolayısıyla lüzûm görecekleri, bu takdîrde ise evvel emirde Anadolu ile bir i’tilâf akdedilmesi lâzım geleceği fikrinde imiş.

3- Geçenlerde Kazım Paşa’nın yâveri, Harbiye Nezâretinde İrtibât Zâbiti Binbaşı Milencin [Millingen] ile bir mülâkâtda bulundular. Milencin bu esnâda Anadolu harekâtının Türkiye için iyi bir şey olmayacağını ve nasyonalistlerin bidâyetde Yunanlılara karşı harekâtı ma’kûl addedilebilir idi ise de bilâhare bu husûmeti İngiltere Hükûmetine de İzmit vesâire vukû’âtıyla teşmîl etmeleri muvâfık olmadığını ve bunun netîcesi olarak İngiltere’nin de bilfi’il teşrik-i mesâ’îye mecbûr kaldığını ve her hâlde İngiltere’nin bu harekâtı te’dîbe(!) kudreti olduğunu söyleyerek pek yüksekten atmakla beraber netîcede Kazım Paşa’nın bu mes’ele için uğraşmaktan geri durmayacağını ümîd eylediğini de söyledi. Yâveri bu husûsda bir şey söyleyemeyeceğini fakat arzu buyurulursa Anadolu’ya gidebileceğini bildirdi. Milencin “Ben bir şey diyemem, salâhiyetim yoktur. Fakat ister iseniz siz gidiniz” dedi ve bu sözleriyle temâsı arzu ettiğini fakat böyle bir teşebbüsün kendileri tarafından sudûr etmiş olmasını istemediği anlaşılıyordu. Bilâhare Milencin İzzet Paşa ile de temâsa geldi. Zann-ı âcizânem mûmâ-ileyh böyle bir temâsı her ihtimâlê karşı âtîde istifâde edebilmek için arzu eylemekdedir.

4- Şeyh Senusi Bursa’nın işgâli üzerine Antalya’ya firâr eylediğini ve Hicaz’a gitmek istediğinden Zât-ı Şâhâne’nin ihsânına muhtâc bulunduğunu ve bu husûsda tavassut buyurulmasını Mısır Hidivinden ricâ etmiş. Müşârün-ileyh mes’ele için Zât-ı Şâhâne’ye arz ve 2000 lira kadar bir meblağ ihsân buyurulursa kâfi gelebileceğini ilâveten serdeylemiştir.

5- Anadolu’dan ahîren büsbütün haber alınmadığından haberlerimiz Avrupa matbû’âtına münhasır kalmaktadır. Kemâ-fî’s-sâbık hâricde dahi icâb edenleri neşr ve ta’mîme devâm ediyorum.

6- Mühim olarak bir mes’ele de son günlerde Anadolu’ya gitmek için birçok zâbitân bendenizi ma’iyet-i sâmilinde bulunduğum zamandan tanıdıklarından sûret-i husûsiyede mürâca’atda bulunuyorlar. Gerek vapurlarla gerek motorlarla Bahr-i Siyâh tarîkiyle vesâ’it-i nakliye bularak bazılarında delâlet ediyorsam da ekserisinin âileleri ve vaz’iyet-i hâzıra itibâriyle muhtâc olduklarından bahisle nakden mu’âvenet taleb eylemekdedirler. Bunun te’mîni için de sarf-ı gayretle gerek motorlarla her nev’ nakliyat gerek nakden hizmete şitâb edecek bir tüccâr bulundu. Bu husûsda hâmil-i varaka-i âcizî tafsîlât-ı şifâhiyeyi arz edecektir. Bu vechle gerek yeni sevk edilecek ve gerek sevk edilmiş zâbitân âileleri vesâir icâb eden husûsât için mu’âvenet imkânı hâsıl olacağından tensib-i devletlerine iktirân eylediği takdîrde ta’lîmât-ı devletlerini hâmil-i varaka efendinin tekrar avdetlerine veya suver-i âherle teblîğine intizâr olunduğunu arz ve kemâl-i hürmetle ellerinizden öperim efendimiz.

Bende
Moltke

BELGE 54: *Kastamonu Mıntıka Komutanı Osman Bey'in, Padişah'ın yaveri Neşet Bey'in İngilizlerin İstanbul'daki İrtibat Subayı Millingen'in Kazım Paşa ile İnebolu'da anlaşmak istediğini söylediğine dair Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 31 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.*

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

- 1- Yarın öğlene kadar cevâb verilmesi meşrûtdur.
- 2- Saray'da bulunan Pâdişâh'ın yâveri Neşet Bey tarafından şifâhen Harun Safvet Bey'e âtideki maddeler söylenilmiştir. Şöyle ki:
- 3- İngilizlerin Dersaadet'deki irtibât zâbitleri Milencin, Kazım Paşa ile İnebolu'da anlaşmak istiyor.
- 4- Kazım Paşa'nın salâhiyetle İnebolu'ya geleceği tensîb buyurulduğu sûrette Harun Bey'le ma'lûmât vereceğiz. Milencin ya kendisi gelecek veyâhud salâhiyet-i tâmmeyi hâiz birisini İnebolu'ya gönderecektir. Ve Milencin Kazım Paşa'yı pek ziyâde sever imiş.

31/1 minhü

Kastamonu Mıntıka K[umandanı]
Mîralay Osman

BELGE 55: *TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Kazım Paşa'nın görevi önemli olduğundan yerinden ayrılmasının mümkün olmadığına; İngilizlerin, Ankara'yla temas etmek istemeleri durumunda öncelikle İzzet Paşa aracılığıyla kendilerine bildirilen şekilde başvurabileceklerine ilişkin Kastamonu Mıntıka Komutanlığına gönderdiği 1 Eylül 1920 tarihli şifre telgraf.*

Şifre telegram
Numero U: 200
H: 68

Kastamonu Mıntıka Kumandanlığına

Büyük Millet Meclisi Riyâsetiyle Müdâfa'a-i Milliye Vekâletine gönderilen telgrafnâme cevâbıdır.

Kazım Paşa'nın me'mûriyeti mühim olduğundan mevki'inden ayrılması gayr-i mümkündür. İngilizler bizimle temâs etmek istedikleri takdîrde evvelce İzzet Paşa vâsıtasıyla kendilerine bildirilen şekil ve sûrette mürâca'at edebilirler. Bu yolda cevâb i'tâsı muktezîdir.

Fî 1 Eylül sene 1336

Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtar

BELGE 56: TBMM Hükûmeti Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'in, Hariciye Nezareti Umur-ı Mühimme Kaleminden azledilen, eski elçilik kâtibî Edip Kemal Bey'le Batı Cephesi Komutanı Vekili Kazım Paşa arasında teati edilen mektupları TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 7 Eylül 1920 tarihli gizli yazı. Edip Kemal Bey, birinci mektubunda, Millingen'la görüşüğünü, Millingen'in Anadolu'nun anlaşma yapmak fikrinde olmamasını hayretle karşıladığını, bu durum devam ettiği takdirde İstanbul'un Yunanistan'a verileceğini, Fevzi Paşa ile Kazım Paşa'nın takip ettikleri siyaset hakkında bilgi sahibi olmak istediğini belirttiğini ifade etmektedir. Edip Kemal Bey'e ait ikinci mektupta, İngiltere'nin öteden beri takip ettiği taannüt politikasını Türkiye'ye karşı ciddi surette uygulamaya karar verdiğinin ortaya çıktığı, uygun şahıslardan oluşturulacak bir heyetle İngilizler arasında bir görüşme için zemin hazırlayabileceği kaydedilmektedir. Kazım Paşa, Edip Kemal Bey'e gönderdiği cevabi mektubunda, milletin iki seçenek arasında kaldığını, bu seçeneklerin ya 'kesileceğini bile bile boynunu uzatmak' ya da 'kesilinceye kadar boyun eğmemek' olduğunu ifade etmekte; İngiltere'nin siyasetinin Padişah'ı "gücü olmayan Papa" yaparak bu yolla İslam âlemini nüfuzu altında tutmak, Türkiye'yi tamamen yok etmek ve Yunanlıyı Türkiye'ye efendi yapmak olduğu; dünyada ne zaman efendiler kendi uşaklarının hizmetkârları olurlarsa işte o zaman bu isteğin gerçekleşebileceği, İngiltere bu siyasetinden vazgeçtiği takdirde yalnız Türkiye'nin değil bütün dünyanın birbiriyle barışık şekilde yaşayabileceği hususlarının Millingen'a iletilmesini istemektedir.

Gizli
Aded 1042

Ankara
7/9/[13]36

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

Hâriciye Nezâreti Umûr-ı Mühimme Kaleminden ma'zûl ve sâbık sefâret kâtiblerinden Edib Kemal Bey nâmındaki zâtla Garb Cebhesi Kumandan Vekîli Kazım Paşa Hazretleri arasında cereyân eden muhâberâta âid evrâk sûretlerinin leffen takdîm kılındığı ma'rûzdur.

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine, Hâriciye Vekâletine arz olunmuş ve hasbe't-ta'alluk Ferid Paşa Hazretlerine de irâ'e olunmuşdur.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'îsi
İsmet

* * *

Ereğli Mevki' Kumandanlığından birinci mektûbun aksâm-ı mühimmesi hakkında mevrûd şifre hülâsası:

Edib Kemal Bey birinci mektûbunda: Milencin'i gördüğünü, yarım saat görüşdüğünü ve mûmâ-ileyhin; Anadolu'nun anlaşmak fikrinde olmadığından dolayı hayret etdiğini ve netîcenin fenâ olacağını ve Alman siyâsetine mâni' olmak için İngiltere'nin her şeyi göze aldığını ve hâl devâm ederse Yunanlılara verileceğini sizlere bildirmekliğimi ricâ etmiştir.

Milencin'in şimdiye kadar Paşa Hazretlerinden mektûb alamadığından dolayı müte'essir olduğundan bahsetmiştir. Hatta sizin on gün evvel firâr ettiğinizi de biliyor.

Fevzi Paşa ile Kazım Paşa'nın ta'kîb ettikleri siyâsetden haberdâr olmak arzusunda bulunduğunu ilâve etmiştir. Mûmâ-ileyh Milencin Bey Paşa Hazretleri[nin] bir iki satırlık bir mektûbun[un] da her hâlde pek makbûle geçeceğini bildiriyor.

Bu bâbda şeref-vâki' olacak cevâb-ı âlîlerine intizâr ederim.

Gelecek pazar günü mektûbu postaya tevdi'an arz eylerim.

4 Eylül [13]36

Ereğli Mevki' Kumandanı
İzzet

* * *

Müretteb Fırka Kumandanlığından mevrûd ikinci mektûb me'âline âid şifre sûreti

2/9/[13]36

Ereğli Mevki' Kumandanlığı zât-ı âlîlerine âid olmak üzere Edib Kemal imzâsıyla gâyet uzun bir mektûb olduğunu bildiriyor. Mevâd-ı mühimmesi ber-vech-i âtî imiş:

“İngiltere Hükûmetinin öteden beri ta'kîb ettiği ta'annüd politikasını bu kere bize karşı sûret-i ciddiyede tatbîke karar verdiği tezâhür ediyor. Şark mes'elesinde en büyük âmil olan Bolşevik tehlikesini İngilizler bundan iki ay evvel söyledikleri vechle hallediyor. Eğer bu kelime doğru değilse bile herhâlde taht-ı intizâm, en daha doğrusu taht-ı idârelerine alıyorlar. Şâyed şimdiye kadar emîn, sağlam bir kazığa rabtedilmemiş ise satvet ve şevketiyle asırlarca icrâ-yı saltanat eden Osmanlı İmparatorluğu'nun hayât ve memâtı ile uğraşmak gibi bir bâr-ı sakîli deruhde edenlerle müzâkere edib zemîn ve zaman bizler için henüz tamamen gayr-ı müsâ'id değil iken zât-ı âlîleriyle İngilizlerce hürmetle yâd edilen Fevzi Paşa ve diğer münâsib zevâtdan müteşekkil bir hey'etle İngilizleri görüşdürmek için bir zemin ihzârına gayret edeyim. Cenâb-ı Hakk'ın lütuf ve inâyeti sâyesinde buna da ihtimâl muvaffak olurum. Sâhibü'l-kelâm İngilizlerin bu hâl-i keşmekeşe nasıl nihâyet vermek istediklerini işitdikce yalnız ümidim münselib değil hatta çıldıracağım geliyor. Bu bâbda şeref-vâki' olacak cevâb-ı âlîlerine intizâr eylerim.”

Mektûbun vürûdunda takdîm-i vekâletpenâhîleri kılınacağı ma'rûzdur.

Bolu Müretteb Fırka Kumandanı
Nazım

* * *

Cevâb Sûreti

Bana iki mektûb gönderdiğinizi haber aldım. Daha mektûblar elime gelmediyse de fakat hülâsalarını bildirdiler. Pek çok teşekkürler ederim. Bundan sonrası için de beni hatırlayarak mektûb yazmak isterseniz vaz'iyet-i umûmiye-i siyâsiyeye, İstanbul'daki vaz'iyete ve be-tahsîs Yunan ordusuna ve bunun sûret-i taksîmine dâir ma'lûmât verirseniz minnetdâr kalırım.

Bendenizce yapılacak şeyler geçmiştir. Yavrum bugün millet iki karar karşısındadır:

Birincisi; kesileceğini bile bile boynunu uzatmak

İkincisi; kesilinceye kadar boyun eğmemek

Birincisi zelîlâne, ikincisi nâmûskârânedir.

Ma'a-hazâ şâyed Milencin'e tesâdüf ederseniz ve yine şâyed kendisi bir şey açarsa; aynen âtfdeki tarzda idâre-i kelâm buyurursunuz:

“Paşa'dan alınan haberde şöyle söylediğini öğrendim. Ben mektûbu yazmadığımdan dolayı Milencin Bey'in beyân-ı te'essür ettiğini işitdim. Bunu anlayamadım. Kendisine ne mektûbu yazabilirim ki? Ben İstanbul'un murdâr hayâtını terk ettiğim zaman kendisine samîmâne ve nâmûskârâne bir mektûb bırakmışdım. O da mücerred kendisini Türk muhibbî ve hemfikrim olarak bulduğum için idi. Dünyada İngiltere'nin Türkiye siyâsetini bilmeyen ve öğrenmeyen kalmadığı hâlde sanıyorum ki Milencin Bey henüz anlayamamış bulunuyor. Ve bunun için bu siyâseti kendisine artık anlatmayı vazîfe addediyorum.

1- İngiltere Pâdişâhımızı gayr-ı muktedir bir Papa menzilesine indirerek bütün âlem-i İslâmiyeti hüküm ve nüfuzu altında tutmak istiyor. Âlemde nasıl ki bütün Hristiyanlık herhangi bir saltanat-ı münferidenin hükmüne girmemiş ve giremez ise İslâmiyet de bunun aynıdır. Ama bugün olur yarın olur imiş fakat; üçüncü günü düşünmek lâzımdır.

2- İngiltere Türkiye'yi tamamen mahvetmek istiyor. Dünyada hiçbir millet mahvolmamıştır ve olamaz. Tarihî delîl ve burhânlara lüzûm yok. Şu beş senelik harbin bize gösterdiği misâl ve verdiği dersler kâfidir.

3- İngiltere Yunanlıyı memleketimizde efendi yapmak istiyor. Ne zaman cihânda bütün lordlar ve efendiler kendi uşaklarının hizmetkârları olurlar ise işte bu emel de ancak ve yine belki o zaman husûl bulabilir.

Hülâsa: Ne zaman ki İngiltere dünya kuruldu kurulalı hiçbir hükûmetin tatbikine yeltenmediği bu derece gayr-ı mantikî ve daha doğrusu kapis denecek siyâsetden ferâgat ederse o zaman yalnız biz değil bütün dünya birbiriyle barışık yaşayacaktır. Milletlerin mukadderâtı hele hâssaten şu asırda hikmet ve kiyâsetle idâre edilir, yoksa inâdla değil. Bu millet ister İngiliz ister Türk olsun.”

Bu söylediklerimi Milencin Bey'in samîmâne dinlemesini ricâlar ederim.

BELGE 57: Hamit Bey'in, Fransızların İngilizlerin tahakkümünden memnun olmadıkları, İngilizlerin Doğu politikalarında Yunanistan'ı aracı olarak kullanmasının ve Türk'ten her ne alınrsa Yunan'a gitmesinin Türkiye'de ekonomik çıkarları olan Fransızları öfkelenendirdiği, Anadolu Hükümetinin görünüşte de olsa Fransızlarla birlikte hareket etmesinin menfaati icabı olduğu; manen hilafete, maddeten Türkiye'ye dayanmak isteyen Hindistan ve diğer sömürgelerdeki İslam âlemini aldatmanın hilafet makamını esaret altında tutmaya ve Türkiye'yi parçalamaya bağlı olduğunu anlayan İngiltere'nin Türkiye'nin zayıf olduğu bu zamanda amacına ulaşmaya çalıştığı, Lloyd George tarafından Türkiye'yi yok etmek üzere Yunanistan'ın görevlendirildiği, İzmir cephesinde başarı kazanılamaması üzerine İtalya'nın Kuva-yı Milliye'nin önemsiz olduğuna inandığı hususlarında TBMM Hükümeti Sağlık Bakanı Adnan Bey'e gönderdiği 13 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf.

Numero 366

Hamid Bey'in raporu

Ereğli

13/10/[13]36

Sıhhiye Vekili Adnan Bey'e

İngiliz Fransız münâsebâtı: Fransız[ların] İngilizlerin tahakkümünden kat'iyen memnûn olmadıkları şübhesizdir. Fakat Almanya'ya karşı aczleri dolayısıyla boyun eğmeye ve binâenaleyh memnûn görünmeye çalışıyorlar. Şark politikasında İngilizlerin Yunanlıları tavassut etmesi ve binâenaleyh Türk'den her ne alınrsa Yunan'a gitmesi Fransızları iğzâb ediyor. Çünkü Türkiye'de kalan her kısmın iktisâden menfa'ati hemen hemen Fransa'ya âid gibidir. Halbuki Yunan'a geçen yerden Fransızların bir santim istifâde edebilmeleri mümkün değildir. Bu yolda Fransa mahâfil-i resmîyesine vukû' bulan iş'ârât-ı mahsûsa mevcûddur. Adana mes'elesi, Yunanlılara karşı durulmaması Fransızları Anadolu Hükümeti hakkında fevkalâde sınırlendiriyor. Anadolu Hükümetinin Fransızlara sûreten olsun mümâşât-kâr olması menfa'ati icâbâtından, her ne kadar esâs hakkında pek çok menfa'at te'mîn etmezse de teferru'ât ve esâsa takarrub cihetleriyle pek mu'teber olur.

Türkiye hakkında İngiliz siyâseti şudur: Uyanmakta olan millet hislerinden İslâmlar da hissemendirler. Hindistan ile sâir müstemlekâtında olan İslâmları diğer edyân erbâbıyla karışık olduğundan onlardaki his-i millî his-i dînî şeklinde tecelli ediyor ve hepsi ma'nen makâm-ı hilâfete ve maddeten kuvvete müstenid bulunan Türkiye'ye istinâd etmek istiyorlar. Bu İslâmları uyutmak ve makâm-ı hilâfeti taht-ı esâretde bulundurmaya ve asırlardan beri askerî bir millet olan Türkiye'yi parçalamaya mütevakkıf olduğunu anlayan İngiltere Türkiye'nin en za'if bulunduğu bu zamânda maksadını mevki'-i icrâya koymaya çalışıyor. Bu iş için İngiliz askerî kullanmasına lüzûm ve ihtimâl[i] yoktur. Zirâ Venizelos'un yutacağı lokmaları ölçmeyen bir haris ve her nev' sarfiyatı men' etmek isteyen bir İngiliz efkâr-ı umûmiyesi vardır. Bunun için Loyd Corc tarafından Türkiye'yi mahva Yunanistan me'mûr edilmiştir. Binâenaleyh İngiltere'den ümid-i necât beklemek abesdir. Meğer ki Kuvâ-yı Milliye tarafından Yunan savleti kırılır o vakit ortada olan mes'eleyi tesviye için İngiltere çârnaçâr bir tarîk-i hale yatar. Bunu bilen Fransa ve İtalya Kuvâ-yı Milliye'nin en mühim du'âcıları idiler. Fakat İzmir cephesinde hiçbir muvaffakiyet elde edilemeyince İtalya Kuvâ-yı Milliye'nin ehemmiyetli bir kemiyet olmadığına kâni' oldu ve Fransa daha bundan mâ'ada bir de Adana hâdisesinden muğber oldu. 13-10-[13]36

Bahri

BELGE 58: Matbuat Genel Müdürü Ali Galip Bey'in, İstanbul Kızılay Başkanı Hamit Bey'in telgrafını TBMM Başkanlığına ilettiği 2 Aralık 1920 tarihli yazı. Sözkonusu telgrafta, İtilaf Devletleri'nin Sevr Antlaşması'nın onaylanması için İstanbul Hükûmetine bir Nota verdikleri; hükûmetin Anadolu ile görüşmedikçe cevap veremeyeceğini, bunun için bir ay zamana ihtiyacı olduğunu söylediği ve antlaşmayı onaylamak görüşünde olmadığı; Hamit Bey'in İstanbul'a gelen Fransa Parlamentosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Henry Franklin-Bouillon'la görüştüğü, adigeçenin Sevr Antlaşması'nı onaylamamak gerektiğini ısrarla ifade ettiği; İstanbul'daki İngiliz kuvvetlerinin tamamının Edirne'ye gönderilmekte olduğu kaydedilmektedir.

Aded 24

Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesine

Efendim,

Zonguldak muhâbirimizden gelen telgraf sûreti ehemmiyetine binâen arz olunur. Fî 2 Kânûn-ı Evvel sene [1]336

Matbû'ât Müdîr-i Umûmisi
Ali Galib

* * *

Zonguldak fî 28 Teşrîn-i Sâni sene [1]336 (2 Kânûn-ı Evvel'de idâreye tevdi' olunmuştur.)

İstanbul Hilal-i Ahmer Re'îsi Hamid Bey'den alınan Notası ber-vech-i zîr arz olunur.

1- Düvel-i Müttefika Sevr Mu'âhedesi'nin tasdîki için on gün evvel hükûmete bir Nota vermişlerdir. Hükûmet Anadolu ile görüşmeyince cevâb veremeyeceğini ve bunun için de bir aya muhtâc olduğunu cevâben bildirmişdir. Mümessiller tasdîkinin sür'atle icrâ edilmesini ve mühlet verilmemesi[ni] hükûmetlerinden telakkî etmiş oldukları emir iktizâsından bulunmuş olmakla aynen İstanbul'un serdetdiği esbâbın vârid olmasından dolayı bir ay müsâ'ade ettiklerini hükûmetlerine bildireceklerini ve bu müddet zarfında para vermek için mü'essesâta müsâ'ade edemeyeceklerini ve çünkü Maliye Komisyonunun el-ân mevcûd olmaması hasebiyle verilecek mebâlîğin kontrol edilemeyeceğini söylediler. Kabine [*deşifre edilememiş*] mevki'inde koyacak demektir. Mümessillerin böyle müsâ'id bulunmalarının sebebi Venizelos'un sukûtudur. Venizelos sukût etmemiş olsa idi İstanbul'u Yunan kuvvetleri işgâl edecekdi.

2- Hükûmet Sevr Mu'âhedesi'ni tasdîk etmemek fikrindedir. Penleve [Painlevé] Kabinesinde Harb Nâzırı olan Henri Franklin[-Bouillon] son zamanda Meb'ûsân Hâriciye Encümeni Re'îsi oldu. Şark-ı Karîb ve Rusya kesb-i ehemmiyet edince meb'ûsânı lâzım gelen tarîke sevk etmek üzere İstanbul'da tahkîkât icrâsına gönderilmiş bu zât iki gün evvel Fransa'ya avdet etmiştir. Hamid Bey diyor ki: Beni ona tavsiye etdiler. Bana son derece i'timâd etmesini söylediler. Kendisiyle gâyet husûsî görüşdüm. Tefvik Paşa, İzzet Paşa, Safa Beylerle görüşdüm. Vukû' bulan teblîgât netîcesinde Fransa'nın, husûsiyle meb'ûsânın İstanbul'da cereyân eden vakâyi'in binde birine vâkıf olmadıkları anlaşıldı. Mûmâ-ileyh Sevr Mu'âhedesi'ni kat'iyen tasdîk etmemek icâb etdiğini musırran beyân ediyor. Süheylü't-te'essür bir zât olduğundan bizim işlerde ziyâde ileri gidiyor.

3- İstanbul'daki İngiliz kuvvetlerinin kısm-ı küllîsi Edirne'ye gönderiliyormuş. Edirne ve Selanik tahkîm ediliyormuş. İstanbul'da kalan İngiliz kuvvetleri on saat zarfında hareket edebilmek üzere her şeyine âmâde olmaları için emir almışlar.

Mülâhaza: İngilizlerin Edirne'ye gidecekleri veya gitdikleri havâdisi yirmi gündün beri ve hatta daha ziyâde bir zamandan beri deverân ediyordu. Eğer bu defaki havâdis te'eyyüd edecek olursa Balkan ahvâlinin fevkalâde karışmaya başladığı tahakkuk eder. Bundan bir iki gün evvelisi Karadeniz sevâhilinden alınan haberlerde bilhâssa Samsun'a kadar gelebilen Hind ordusu efrâdından bir mültecinin ifâdesine nazaran Romanya'da komünizm hareketi kemâl-i şiddetiyle başlamıştır. Hatta Köstence ve havâlisinde pek çok Romanyalı ağniyâ vesâire İstanbul'a firâr ediyorlarmış. Şu hâlde vukû'u bahara te'cîl olduğu istidlâl olunan harekât pek yakında başlayacak demektir.

BELGE 59: TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Trabzon Limanı'na gelen İngiliz torpidosundan bir subayın beyaz bayrak çektiği kayıkla iskeleye yanaşarak ticari hususlar hakkında bilgi almak için en üst düzey memurla görüşmek istediğine, kendisiyle görüşebilecek yetki sahibi bir memur olmadığı söylenerek şehre çıkmasına izin verilmediğine ve Rize'ye uğrayan torpidodan karaya çıkan subaya da benzer yanıt verildiğine dair Trabzon vilâyetinden gelen telgraftı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 21 Aralık 1920 tarihli yazı.

Aded 9639/3067

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

Şark cihetinden Trabzon Limanı'na gelen bir İngiliz torpidosu beyaz bayrak çekerek filika ile iskeleye yanaşan bir zâbit, ticârete müte'allik ma'lûmât için en büyük me'mûrla mülâkât arzusunda bulunması üzerine kendisiyle temâsa gelecek sâhib-i salâhiyet makâm me'mûru olmadığı bi't-tefhîm avdet eylediğine ve Rize'de dahi aynı sûretle cevâb verildiğine dâir Trabzon vilâyetinden alınan telgrafnâmenin sûreti leffen takdîm kılındı efendim.

21/12/[1]336

Dâhiliye Vekâleti Vekili
Doktor Adnan

* * *

Trabzon vilâyetinden mevrûd 19 Kânûn-ı Evvel sene [1]336 tarihli telgrafnâme sûretidir:

Dünkü gün vakt-i zevâle yakın şark cihetinden Trabzon Limanı'na gelen bir İngiliz torpidosu beyaz bayrak çekerek iskeleye çıkardığı filika ile iskeleye yanaşan bir zâbit, ticârete müte'allik ma'lûmât için mahalin en büyük me'mûruyla mülâkât arzusunda bulunduğunu İskele Kumandanlığına beyân etmiş ise de burada İngilizlerle, velev ki ticârete ta'alluk etmiş ol[asu]n, temâsa gelecek sâhib-i salâhiyet makâm me'mûru olmadığı cevâben ifâde etdirilerek şehre çıkmasına ve kimse ile görüşmesine müsâ'ade edilmeyerek avdete mecbûr olmuş ve müte'âkiben tahrik-i çarh eden torpido yine şarka doğru gitmiş idi. Buradan sonra aynı torpido Rize'ye de uğrayarak aynı sûretle aynı arzuyu izhâr etmesiyle bir askerî zâbit[i] tarafından torpidodan gelen zâbite aynı cevâb verildiği berây-ı ma'lûmât arz olunur.

BELGE 60: *TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Canik Mutasarrıflığının telgrafına atıfla, bir İngiliz torpidosunun Trabzon Limanı'na geldiğini, mütarekeden sonra Samsun'da görev yapan bir İngiliz inzibat subayının baş tarafına beyaz bayrak çekilmiş kayıkla iskeleye yanaşarak mutasarrıflık makamına gelmek istediğini, bu talebi kabul edilmeyerek bir söyleyeceği varsa TBMM Hükûmetine arz etmesi gerektiği cevabının verildiğini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 23 Aralık 1920 tarihli yazı.*

Aded 3218/9909

23/12/[13]36

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

21/12/[13]36 akşamı Trabzon Limanı'na gelen bir İngiliz torpidosundan 22/12/[13]36 sabahı başda bir beyaz ve arkada İngiliz bayrağı olarak sâhile gönderilen bir kayıkla ba'de'l-mütâreke Samsun'da mümessillikte bulunmuş olan bir İngiliz inzibât zâbitinin iskeleye yanaşarak çıkmak ve mutasarrıflık makâmına gelmek istediği ve talebi vâki'in kabûl edilmeyerek bir söyleyeceği var ise Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine arz ve iblâğ eylemeleri lâzım geleceği cevâbının i'tâ etdirildiği ve şehre çıkarılmaksızın avdetlerini mütê'âkib torpidonun garb istikâmetine hareket ettiği Canik Mutasarrıflığından iş'âr edilmiştir efendim.

Dâhiliye Vekâleti Vekîli
Doktor Adnan

BELGE 61: *TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, İngiliz torpidosundan Giresun İskelesi'ne çıkan bir subayla yapılan görüşmeye dair Giresun Mutasarrıf Vekilinin gönderdiği şifre telgrafta TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 26 Aralık 1920 tarihli yazı. Söz konusu telgrafta, Giresun İskelesi'ne çıkan bir İngiliz yüzbaşının Mutasarrıf ve Mevki Komutanıyla görüşmek istediği, bu isteğinin kabul edildiği; adigeçenin, İngilizlerin Türklerle barış yapacağını, ticaretin başlayacağını, bu konuda milletin fikrinin ne olduğunu anlamak istediğini, halkın büyüklerine bağlı ve itaatkâr olduklarını anladığını ifade ettiği; İngiliz yüzbaşı tarafından sorulan sorulara, Türklerin büyüklerine kayıtsız, şartsız bağlı oldukları, Ankara kendilerine neyi emrederse o emri yerine getirmeye hazır oldukları, 'Hepiniz ateşe atılacaksınız' dense ateşe atılacakları, iyisini kötüsünü Ankara Hükûmetinin bileceği, kendilerine emrolunan doğrultuda hareket etmenin millî görevleri olduğu şeklinde cevap verildiği belirtilmiştir.*

Aded 10062/3290

26 Kânûn-ı Evvel [1]336

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

23 Kânûn-ı Evvel sene [1]336 tarih ve 3218 numarolu tezkereye zeyldir. İngiliz torpidosundan Giresun'a çıkan zâbit ile icrâ kılınan mülâkâtın mâhiyetine dâir Giresun Mutasarrıflığı Vekâletinden alınan telgrafnâmenin sûreti dahi leffen takdîm kılındı efendim.

Dâhiliye Vekâleti Vekîli
Doktor Adnan

* * *

Giresun Mutasarrıflığı Vekâletinden mevrûd 23/12/[13]36 tarihli şifre sûret-i mahlûlesidir:

- 1- Bugün 21/12/[13]36 saat sekiz evvelde (F 26) numarolu bir İngiliz torpidosu Giresun Limanı'na girerek bir kayık ile Koris [Curris?] isminde bir yüzbaşı iskeleye yanaşdı. Mutasarrıf ve Mevki' Kumandanıyla görüşmek istediği anlaşılmaqla müsâ'ade edildi. Bir tercümanıyla beraber belediye dâiresine getirilerek görüşüldü. Mûmâ-ileyhin ilk sözü "İngilizler Türklerle musâlahaya yapacaklar. Ticâret başlayacak. Bu bâbda milletin efkârı nedir?" olmuştur.
- 2- Bu sû'ale karşı "Türkler büyüklerine bilâ-kayd ü şart merbûtdurlar. Biz öyle musâlahadan, muhârebeden anlamayız. Ankara bize ne emrederse o emri îfâyâ hâzırız. 'Hepiniz ateşe atılacaksınız' dese ateşe atılırız. Başka şey bilmeyiz" cevâbı verilmiştir.
- 3- En sonralar "Sulh olmak istiyoruz. Ama milletin efkârını da anlamak istedik. Binâenaleyh milletin büyüklerine tâbî' ve mutî' olduğunu anladık" demiştir.
- 4- Türklerin Bolşeviklerle nasıl uyuşduklarına hayret etdiklerini söylemiştir. Cevâb olarak "Türkler daha ziyâde bir şey bilmek istemezler. Ancak Ankara Hükûmeti ne söylese bütün millet o emre bakar. İyisini kötüsünü Ankara Hükûmeti bilir. Biz ancak emrolunana nazaran körü körüne hareket etmek vazîfe-i milliyemizdir" söyledik. Arz olunur.

Mutasarrıf Vekîli
Hüseyin Avni

BELGE 62: TBMM Hükûmeti Millî Savunma Bakanı Fevzi Paşa'nın, Samsun Limanı'na gelen İngiliz torpidosundan Yüzbaşı Ford ismindeki şahsın iskeleye gelerek mutasarrıfla görüşmek istediğinin, bu talebine olumsuz yanıt verilen adigeçenin torpidoya geri döndüğünün Samsun Liman Başkanlığından gönderilen şifre telgraftan anlaşıldığı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 25 Aralık 1920 tarihli yazı.

Aded 8779

Ankara
25/12/[13]36

Umûr-ı Hâriciye Vekâlet-i Celilesine

Şehr-i hâlin yirmi birinci günü öğleden sonra saat beşde Samsun Limanı'na gelen (F 26) İngiliz muhribinin 22 minhü öğleden evvel saat dokuz buçukda bir filika mayna edib derûnunda İngiliz Karârgâh-ı Umûmîsinden Yüzbaşı Fort [Ford] isminde biri iskeleye gelerek mutasarrıf ile görüşmek istemesi üzerine hükûmetin sizin ile hiçbir münâsebeti olmadığı cevâbı verilerek sefinesine avdet eylediği ve öğleden evvel saat on birde geminin garb istikâmetine hareket eylediği Samsun Liman Riyâsetinden mevrûd şifreli telgrafnâmeden anlaşılmaqla husûl-ı ma'lûmât zımnında ma'rûzduz efendim.

Müdâfa'a-i Milliye Vekîli
Fevzi

BELGE 63: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Türk limanlarına sık gelen düşman ülkelerin memurlarıyla temas eden Türk memurların nasıl hareket edeceği hususunda ilgili memurların bilgilendirilmesini teminen TBMM Hükûmeti İçişleri ve Millî Savunma Bakanlıklarına gönderilen 30 Aralık 1920 tarihli yazı. Yazıda, Türk memurların hareket tarzına ilişkin talimatlar yer almakta, Ankara Hükûmetinin düşman devletlerle Misak-ı Millî sınırları içinde siyasi ve iktisadi tam bağımsızlığın, özetle Türk milletine yaşam hakkı tanınması hâlinde barış yapmak istediği belirtilmekte, barış görüşmelerinin yapılmasına dair şekil şartları açıklanmakta, Türk limanlarına yapılan ziyaretlerin hükûmetin barış istemediği şeklinde aleyhte propaganda için kullanılabilmesine dair kanaate ve esir değişimi istenmekle beraber eldeki Fransız ve İngiliz rehinelere neden salıverilmediğine değinildikten sonra bütün memurların temas edecekleri yabancılarla bu doğrultuda konuşmaları istenmektedir.

Hâriciye Vekâleti

753

30/12/[13]36

Dâhiliye Vekâlet-i Celîlesine

.Müdâfa'a-i Milliye Vekâlet-i Celîlesine

Sık sık limanlarımıza gelen düşman me'mûrlarıyla temâs eden me'mûrînimizi[n] sûret-i hareketleri ve hükûmetimizin makâsîd ve niyatı hakkında tenvîr eylemek için mevâd-ı âtiyenin mûmâ-ileyhime ta'mîmen tebliğine müsâ'ade buyurulması müsterhamdır efendim.

Madde 1- Hiçbir me'mûrumuz gemide bulunan veyahud sâhile çıkan bir düşman me'mûrünün nezdine gitmeyib onun kendisini ziyâretine intizâr edecektir.

Madde 2- Düşman kuvvâ-yı askeriyesi bulunmayan yerlere gelen ecnebî mükâleme me'mûrlarının zâbitadan mâ'ada hiç kimse ile ihtilâtına hiçbir sebep ve bahâne ile müsâ'ade edilmeyecektir. Zonguldak ve Antalya gibi düşman kuvve-i askeriyesi bulunan limânlarda bu kâ'ideye mehmâ-emken ri'âyete çalışılacak ve teba'amızın onlarla görüşmesi men'edilecektir.

Madde 3- Düşmanın taht-ı işgâlinde bulunmayan limanlara bir harb sefinesiyle ancak kısa bir mükâleme için gelen düşman me'mûrînine rıhtımdaki zâbita me'mûru maksad-ı ziyâretini tahrîren ve imzâsı tahtında kendisine bırakması lüzûmunu tefhîm ve zâ'iri gemisine i'âde edecektir. İşbu mutâlebât telgrafla derhâl hükûmet-i merkezîyeye arz ve mektûbun aslı posta ile Ankara'ya irsâl olunacaktır.

Madde 4- Bir ticâret gemisinden çıkıp limânda kalmak isteyen düşman me'mûrîni ikinci maddede zikredildiği vechle tecrîd edilecekler ve maksad-ı ikâmetlerini tahrîren ve imzâları tahtında Türk me'mûrînine bildirdikten sonra hükûmet-i merkezîyenin cevâbı vürûd edinceye kadar buldukları mahalde orada alıkonulacaklardır. Bunların beyânât-ı tahrîriyesi hakkında dahi üçüncü madde[de] zikredilmiş olduğu vechle hareket edilecektir.

Madde 5- Düşman kuvve-i işgâliyesi bulunan limânlara gelen düşman mükâleme me'mûrlarının arzu ve talepleri dahi ancak tahrîrî ve imzâlı olmak şartıyla kabûl ve bu bâbda üçüncü madde mücebince hareket olunacaktır.

Madde 6- Me'mûrînimizin husûsât-ı âtiyeyi bilib ona göre idâre-i lisân eylemeleri lâzımdır. Bilcümle düşmanlarımızla her dâim[â] sulh akdine hâzırız. Ancak bize

vâki' olacak teklifâtın samîmiyetine inanabilmeliyiz.

Şerâ'it-i Sulhîyemizin Esâsâtı

Misâk-ı Millî hudûdları dâhilinde siyâsî ve iktisâdî istiklâl-i tammemizin tasdîki yani hülâsaten Türk milletinin dahi sâir milletler gibi hakk-ı hayâtının tanınmasından ibâretidir.

Düşmanlarımız bu hakk-ı meşrû'amızı tanımaya hâzır oldukları gün sulh akdedilmiş demektir.

Bizimle ciddî ve samîmî bir sûretde müzâkerâta girişmeyi istedikleri takdirde düşmanlarımız bu esâsâtı kabûl ettiklerini beyân ve Sevr Mu'âhedesî'nin ilgâsını i'lân etmelidirler. Her maddesinde milletimizin hayâtına karşı bir kasd-ı mündemic bulunan Sevr Mu'âhedesî'nin ta'dîlini müzâkerekemeyiz. Bizim için onun külliye ilgâsı lâzımdır. Müzâkerât-ı sulhîyeyi limanlarımızın birine gizlice gelen hüviyet ve derece-i salâhiyetleri meçhûl eşhâs ile icrâ edemeyiz. İşbu müzâkerâtın resmen ve herkesce ma'lûm olmak üzere tarafeynce takarrür ettirilen bir mahalde salâhiyetdâr murahhaslar arasında vukû'u matlûbumuzdur. Aksi sûretle hareket ettiğimiz takdirde envâ'-i makâsıd-ı mahsûsa ve hafiye peşinde koşan düşmanlarımızın siyâset-i dessâsâne ve riyâkârânesine kurban olmaktan çekiniriz. Hâl-i hâzırda limânlarımızda vukû' bulan ziyâretler hakkındaki kanâ'atimiz şu merkezdedir.

Düşmanlarımızdan hiçbirisi henüz hakk-ı hayâtımızı tanımaya râzı değildir. İngilizlerin maksadı Ankara ile müzâkerât-ı hafiyenin mevcûdiyetini işâ'a etmek sûretiyle bir taraftan Şark'daki tabî'î müttefiklerimizle aramıza şüphe ilkâ etmek ve diğer taraftan halkımızın ma'nevîyâtını kırmak veyahud ona zarar getirmektir. İlerde de bize karşı yeni bir tecâvüzde bulunmayı tasâm ediyorsa hakkımızda bütün âleme 'Bakin ben Türklerle müzâkerâta girişdim fakat onlarla uyuşmanın imkânı yoktur' diyebilmektir.

Fransızların dahi maksadları aynı olmakla beraber fazla olarak bizi evvelce iki defa daha yaptıkları gibi İngilizlere karşı himâye ediyor gibi görüldükten sonra İngilizlerden te'mîn edecekleri bazı menâfî' mukâbilinde bizi terk etmek arzusu vardır.

Madde 7- Esir mübâdelesini biz de arzu etmekteyiz. Ancak düşmanlarımızın ellerine geçen vatandaşlarımıza yaptıkları mezâlîmi tahfif ve men' için elimizde bulunan İngiliz ve Fransız rehinelere kolaylıkla salıvermemekte ma'zûruz.

İngilizlerin İstanbul'da arzularına göre mevki'-i iktidâra getirib ıskât ettikleri hükûmetlere işlerine gelmeyen vatandaşlarımızı i'dâm ettirmelerine yegâne mâni' yedimizde bulunan birkaç İngiliz esiridir.

Kezâ Adana ve Ayntab havâlisinde yer ve yurdlarını müdâfa'a eden vatandaşlarımızın en kahramanlarını müşevvik nâm ve bahânesiyle i'dâma kalkışan Fransızları her türlü kavânî-i insâniye ve medeniyeye mugâyir olan bu sûret-i hareketden ancak elimizdeki Fransızlara mukâbele-i bi'l-misilde bulunmak tehdidiyle men' edebiliriz.

Madde 9- Bircümle me'mûrînimizin temâs edecekleri ecânibe karşı bu şekilde idâre-i kelâm eylemeleri matlûbdur.

BELGE 64: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığı tarafından basına verilmek üzere hazırlanan 23 Aralık 1920 tarihli açıklama. Açıklamada, Türkiye'ye zorla boyun eğdiremeyeceklerini anlayan düşmanların yalan ve hileye başvurarak halkın manevi kuvvetini kırmaya çalıştıkları, TBMM Hükûmetinin kuruluş amacının herkesçe bilindiği, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Fransa hükûmetlerinin Türk milletini imha siyasetine giriştiği, milletin direnişinin imha siyasetine rıza gösterilmeyeceğini ortaya koyduğu, bu nedenle Sevr Antlaşması'nın ortaya atıldığı, silahını teslim ettikten sonra öldürülmek veya silahı henüz elinde iken direnmek şıklarından birini seçmek zorunda kalan Türk milletinin ikinci şıkkı seçtiği, düşmanların bir süredir silahla elde edemediklerini hileyle elde etmeye çalıştıkları, TBMM Hükûmetinin Misak-ı Millî sınırları içinde siyasi ve iktisadi bağımsızlığının tanınmasından ibaret olan barış şartlarını kabule düşmanların yanaşmadıkları ve yalan neşriyatla halkın manevi kuvvetini zayıflatarak Türkleri mağlup edeceklerini ve Sevr Antlaşması'nı uygulatacaklarını düşündükleri, bu tür hile ve yalanlara karşı herkesin dikkatli olması gerektiği belirtilmektedir.

Hâriciye Vekâleti
1218/700

25/12/[13]36

(Matbû'âta)
Ma'lûmât

Bâlâyâ dercedilen üç telgrafnâmeden anlaşılacağı vechle bizi cebren serfûrû etdiremeyeceklerini gören dessâs düşmanlarımız yalan ve hileye tevessül ederek kuvve-i ma'neviyemizi kırmaya çalışmaktadırlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin hikmet-i teşekkülü herkesce ma'lûmdur. Dâimâ İslâmiyetin müdâfa'a ve istihlâsı zımında çarpışmış olan Türk milletinin Harb-i Umûmî üzerine uğradığı mağlûbiyetden bilistifâde Şark akvâmını ilelebed her türlü ümîd-i halâsdan mahrûm edib keyfe-mâ-yeşâ ezebilmeleri için Türk milletinin ortadan kaldırılmasını ve onu teşkil eden efrâdın muntazam katliâmlar sâyesinde tedricen itlâfını İngiltere ve Fransa hükûmetleri tasmîm etmişler ve mütârekenin akabinde İzmir, Adana, Kars gibi dâhil olabildikleri aksâm-ı memâlikimizde bu planı gerek doğrudan doğruya gerek peykleri olan Rum ve Ermeniler vâsitasıyla mevki'-i icrâyâ koymuşlardır. Milletin mukâvemeti üzerine bu imhâ siyâsetine sessizce rızâ göstermeyeceğimiz anlaşılınca Sevr Mu'âhedeşi meydana çıkarılmışdır. Bunu tatbîke ma'âzallah muvaffak oldukları takdîrde bütün silâhlarımız elimizden alınıb Anadolu'nun her tarafına düşman asâkir ve zâbitânı serbestce gidebileceğinden artık imhâmıza kolaylıkla devâm çâresi düşmanlarımız için te'mîn edilmiş bulunacaktır.

Silâhını teslîmden sonra öldürülmek veyahud silâhı henüz elinde iken mukâvemet etmek şıklarından birini ihtiyâra mecbûr kalan Türk milleti tabî'iyetle ikinci şıkkı ihtiyâr etmiş ve düşmanlarının adedine bakmayarak sırf şecâ'ati ve hakkının bahşetdiği kuvvet sâyesinde onların bilcümle muhacemâtına muzafferen mukâvemet etmekte bulunmuşdur.

Bir müddetden beri silâhla elde edemediklerini hîle ile tahsîle çalışan düşmanlarımız aramızda hiçbir müzâkere cereyân etmediği hâlde halkın kuvve-i ma'neviyesini kırmak ve dâhil ve hâricde bazı husûsî gayelerine destres olmak için bu gibi tasnî'âtda bulunmaktadırlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Mîsâk-ı Millî hudûdları dâhilinde siyâsî ve iktisâdî istiklâlimizin tanınmasından ibâret olduğunu defa'ât ile i'lân etmiş olduğu sulh şerâ'itine düşmanlarımız kat'îyen yanaşmadıkları hâlde bu sûretle neşriyât ve tasnî'âtda buldukları takdîrde kuvve-i ma'neviyemizi za'afa uğratıp bizi mağlûb edecek ve Sevr Ahidnâmesi'ni tatbîk etdirecekleri zehâbına düşmüşlerdir. Bu kabîl hîlelere ve hele Rize'ye gelen Yüzbaşı [okunamamıştır]'nin zaten İstanbul ve Karadeniz limanları arasında münâkalât-ı ticâriye mevcûd olmasına rağmen işbu münâkalâtı te'sîse geldiğini söylemesi gibi ebleh-firîbâne yalanlara karşı herkesin müteyakkız bulunması lâzımdır. Fî 23/12/[13]36 yazılmıştır.

VIII. BÖLÜM

İTALYA İLE İLİŞKİLER

BELGE 1: *Aydın ve Havalisi Kuva-yı Milliye Komutanı Demirci Mehmet Efe'nin, Koçarlı'daki İtalyan Askerî Birlikleri Komutanıyla Bağarası Nahiyeleri İdaresi Başkanı Mehmet Bey'den aldığı mektupları Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 26 Ekim 1919 tarihli telgraf. İtalyan Komutan, mektubunda, İtalyan Yüzbaşı Ferrari'nin kendisine bildirdiği, Kuva-yı Milliye'nin ihtiyacı olan malzemelerin ikmali için gösterdiği çabadan bahsetmekte ve Kuva-yı Milliye ile yapacağı işbirliğinin gizli tutulmasını istemektedir. Mehmet Bey'in mektubunda ise, adigeçenin İtalyan komutanla yaptığı görüşmeye değinilmekte; İtalyan Komutanın önerdiği işbirliği kapsamında oluşturmayı düşündüğü 150 kişilik süvari birliğine Türk askerini kaydetmek istediği belirtilmektedir.*

Gâyet müsta'celdir.

Hey'et-i Temsiliye Re'isi Mustafa Kemal Paşa'ya

İtalyanlar ile aramızda te'essüs eden münâsebet-i haseneden a'zamî sûretde istifâde etmeye çalıştığımı arz eylemişdim. Bu kere [Koçarlı] nâhiyesindeki İtalyan Kıt'a-i Askeriyesi Kumandanı Binbaşı Keddarş[?] ile Bağarası nâhiyeleri idâre re'isinden aldığım mektûbları aynen takdîm ediyorum. Mûmâ-ileyhin teklif-i vâki'i muvâfık ve şâyân-ı kabûl görülmüş ise de cevâb i'tâsını bu bâbdaki takdîr ve emr-i âlîlerine ta'lik eylerim. Îcâbının emr ü iş'âr buyurulmasını istirhâm eylerim ve te'yîd-i ta'zîmât eylerim. Fî 26 Teşrîn-i Evvel [1]335

Aydın ve Havâlisi Umûm Kuvâ-yı Milliye Kumandanı
Demirci Mehmed Efe

* * *

İtalyan Kumandanının Mektûbu Sûreti

Dostum;

Geçende [bana] Yüzbaşım Ferecri'yi [Ferrari] berây-ı ziyâret nezd-i âlîlerinize göndermiş idim. Orada kendisine karşı göstermiş olduğunuz insâniyete bilhâssa teşekkür ederim. Avdetinde ahvâl-i hâzıra dolayısıyla Kuvâ-yı Milliye'nin ihtiyâcı olan siparişâtı söyledi. Bunların ikmâli için hemen Kuşadası'na kadar gittim. Orada iki adamın birisini İzmir'e, diğerini de Selanik'e gönderdim. Gönderilen adamlar arzu edilen şeylerin orada mevcûd olup olmadığını, eğer mevcûd ise kaput, elbiselik ve başka silâhlardan ne mikdârda olduğunu haber alacaklardır. Eğer elbise, kaput tedârîki mümkün ise daha muvâfık olacağı[nı] göndermiş olduğum adamlara tenbîh etdim. Top mermisi ile iyice tüfenklerden birisini numûne olmak üzere getirecekler ve bendeniz de Mehmed Bey vâsıtasıyla zât-ı âlîlerine göndereceğim. Numûne[ye] muvâfık geldiği takdirde parası gönderilerek teslim alacağız, aynı vâsita ile takdîm edeceğim. Göndermiş olduğunuz hediyeleri aldım; teşekkür ederim. Bu hediye aramızdaki râbitanın bir kat daha devâmını bâdî olmuştur. Vatan için hizmetinizin mukaddes olduğuna kat'iyen ümîdvârım, bu husûsda her zaman sizinle çalışmaya hâzırım. İnşâallah vazîfe-i mukaddesemizin kuvvetli ve her zaman düşmanlarına karşı ilerlemeye âmâde Türk-İtalyan [deşifre edilememiş] doğacaktır. Re'is Mehmed Bey veya pederi yapmak niyetinde olduğum işleri ber-tafsîl zât-ı âlîlerine bildirecektir. Bundan böyle ne arzu buyurulursa hemen bildirmenizi ricâ etmekle beraber sizinle teşrik-i mesâ'ide bulunacağımın mektûm, çok mektûm tutulmasını son

derece ricâ eder ve bu vesîle ile te'yîd-i muhabbet eylerim. Muhterem vatanperver dostum bâkî selam[ımı] kardeşlerime tebliğ etmenizi ricâ ederim.

Koçarlı İtalyan Kuvâ-yı İşgâliye Kumandanı
Binbaşî Keddâş

* * *

Bağarası Nâhiyeleri İdâre Re'îsi Mehmed Bey'in Mektûbu Sûreti

Dostum,

Bilhâssa arz-ı ihtirâm edib istifsâr-ı hâtır eylerim, kumandan adadan geldi. Kendisiyle uzun boylu görüşdüm. Kaput, top mermisi, tüfenk vesâirenin taht-ı te'mîne alındığını söyledi; iki, üç güne kadar cevâb geleceğine söz verdi. Geldiğinde takdîm ederim. İtalyan [*deşifre edilememiş*] kuvvetlerini tenkîl etmek için teşrîk-i mesâ'î edelim diyerek mürâca'atda bulunmuşlar. Bunları da emr-i vâki' karşısında bulundurmak için askerlerinden bir mikdâr terhîs ve Bağlararası'nda yüz elli kişilik süvârî bölüğü teşkîl etmek istiyor ve bunlar da on sekiz ilâ yirmi yaşında Türk neferi kaydedecek. Bunların ma'âş ve hayvan yemi İtalyan Hükûmetine âid olacağını beyân ediyor. Bu husûs için sizinle, Erkân-ı Harbiye Re'îsi Bey'le görüşmek istiyor. Ya buraya teşrîfinizi veyahud münâsib bir mahalde te'mîn-i mülâkât edilmesini ricâ ediyor. On buçukluk top mermisi Ayasluğ'da ma'atte'essüf olmadığı ve mevcûd olan mermilerin on beş[imçilik] top mermisi olduğu anlaşılırmışdır. Kumandanın mektûbundan da anlaşıldığı üzere müşerref olmak için lüzûm olduğu kanâ'atindeyiz.

Nazilli'de Mutasarrıf Hilmi

BELGE 2: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İtalyanların Türk halkından asker, jandarma kaydetmelerinin ve millî kuvvetlere komuta etmelerinin kesinlikle uygun olmadığı, hiçbir taahhüde girmemek şartıyla silah, cephane, elbise gibi maddî yardımlarının kabul edilmesinin yararlı olacağı ve Refet Bey'in yakında bölgeye geleceği hususlarında Demirci Mehmet Efe'ye gönderdiği 2 Kasım 1919 tarihli şifre telgraf.

Şifre
Müsta'cel

Sivas 2/11/[13]35

Nazilli'de Mentеше Mutasarrıflığına

Demirci Efe'ye. 26/10/[13]35 tarihli şifrenizi aldık. İtalyan Kumandanının mektûbuna muttali' olduk. Bir kere bizim ahâlîden İtalyanların asker, jandarma yazması, hatta İtalyanların bizim millî kuvvetlerimize bile kumanda eylemesi kat'iyen câiz değildir. Her husûsda İtalyanların kendilerine göre bir maksadları, husûsî bir siyâsetleri olduğunu göz önünden ayırmamalıdır. Hiçbir ta'ahhüde girmemek şartıyla esliha, cebhâne, elbise gibi maddî mu'âvenetlerini kabûl etmek mûcib-i mazarrat değildir. Yalnız ihtiyâc bildirirken asla kuvvetinizin mecmû'unu kendilerine ifşâ etmemelidir. Yoksa vaz'iyet ve kuvvetinizi anlamamaları, hiçbir ta'ahhüde girmemek şartıyla ne koparırsanız elbetde fâ'idesi vardır. Karîben Refet Bey'in muvâsalatı ile bu husûsâtda doğrudan doğruya mîr-i mûmâ-ileyhle temâsda bulunursunuz. Temennî-i muvaffakiyet olunur. Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal

3. K[olordu] Kumandanı

BELGE 3: Nazilli'ye giden Albay Refet Bey'in, Demirci Mehmet Efe ve İtalya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Kont Sforza tarafından görevlendirilen eski Beyrut Valisi Azmi Bey hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 3-4 Kasım 1919 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Azmi Bey'in görevinin, İtalyanların Türklerle anlaşmak istemekle beraber karşılarında güvenilir bir hükûmet bulamadıkları, ulusal örgütlenme dışarıda pek güçlü görüldüğünden hükûmetin yakında Ankara'nın eline geçeceğine inandıkları, Antalya'ya tahliye edecekleri, ancak bu bölgeden iktisadi kazanımlar sağlamak istedikleri, bunun karşılığında Millî Mücadele'ye yardımcı olacakları hususlarını iletmek olduğu belirtilmektedir.

Zâta mahsûsdur.

Nazilli
3-4/11/[13]35

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1- Buraya geldim. Demirci Mehmed Efe pek hoşuma gidiyor. Zekî, dîndâr, Pâdişâhımıza pek sâdik. İnşâallah Yunanlılara bir ders vermeye muvaffak olacağız. Erkân-ı Harbiye Re'îsi Zeki Bey bilmem buraya gelmek ister mi? Efe'ye bir erkân-ı harb re'îsi pek lâzım. Muvâfık olursa me'zûniyet sûretiyle mûmâ-ileyhin hemen i'zâmını ricâ ederim. Gelirken bizim eşyaları dahi unutmasın.

2- Sâbık Beyrut Vâlîsi Azmi Bey İtalyanlar vâsıtasıyla Anadolu tarîkiyle Menemen'e gelmek üzere pek alenî bir sûrette Burdur'a geldi. Evvelce İstanbul'da bulunan İtalya Hâriciye Nezâreti Müsteşârı Sforça tarafından gönderilmiş, vazîfesi şudur:

İtalyanlar Türklerle anlaşmak istiyor. Fakat karşılarında şâyân-ı i'timâd bir hükûmet bulamıyor. Teşkilât-ı Milliye hâricde pek azametli manzara irâ'e etdiğinden hükûmetin karîben elimize geçeceğine İtalyanlar kâni'. Binâenaleyh âtiyen teşekkül edecek hükûmet tarafından tatbîk ve icrâ edilmek üzere şimdiden bizimle anlaşmak istiyorlar. Antalya havâlîsinde siyâsî maksadları olmayıp buralarını tahliye edeceklermiş. Bize müzâheretde dahi bulunacaklar ve bizden istedikleri Antalya havâlîsinde iktisâdî inkişâflarını te'mîn etmek imiş. Pek alenî geldiği için Azmi Bey'in Sivas'a gitmesini muvâfık bulmadım. [*deşifre edilememiş*] İtalyanların bu teklifin[te] muvâfakat etdiğim cevâbıyla derhâl i'âde edeceğim. Azmi Bey Sforça'dan alacağı cevâbı İtalyanlar ma'rifetiyle bize bildirecek.

3- Azmi Bey'in parası yokdu. Ödünç olarak iki yüz lira tedârik etdim. Kendisine verdim. Benim buradan para almaklığım fenâ te'sir yapacağından bu paranın, yerine verilmek üzere oradan gönderilmesini ricâ ederim. Zeki Bey'e tevdi'an veyahud Yirmi Üçüncü Fırka Kumandanı vâsıtasıyla gönderebilirsiniz. Bana para göndereceğinizi yazmışdınız. Henüz almadığıma nazaran yolda gâ'ib olmak ihtimâline karşı hatırlatmak lüzûmunu hissettim. Bu telgrafımın muvâsalatının hemen iş'ârını ehemmiyetle ricâ ederim.

Mîralay Refet

BELGE 4: *Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Samsun, Trabzon ve Sivas yörelerini dolaşmak üzere İtalya Hükûmeti tarafından Luigi Villari'nin temsilci olarak atandığının anlaşıldığını, adigeçene ulusal birliğin gösterilmesi ve ulusal kararlılığın anlatılması hususunda gereğinin yapılmasını ilgili yerel makamlara bildirdiği 6 Kasım 1919 tarihli şifre telgraf.*

Şifre

Sivas 6/11/[13]35

Trabzon Maçkası'nda Kâ'immakâm Halid Beyefendi[']ye]

Trabzon Vilâyetine

Canik Mutasarrıflığına

Tokad, Amasya "

Samsun, Trabzon, Sivas havâlisini dolaşmak üzere İtalya Hükûmeti tarafından Mösyö Luici İllara'nın [Luigi Villari] murahhas ta'yin kılındığı anlaşılmıştır. Müdâfaa'-i Hukûk Cem'iyeti hey'ât-ı merkeziye ve idârelerine, belediye riyâsetlerine mûmâ-ileyhe vahdet-i milliyemizin izhârı, azim-i kat'î-i millînin ifhâmı husûsunda münâsib fırsatlardan istifâde olunmasının tebliği ve bunun hüsn-i cereyânını te'mîn için irşâdât ve delâletde bulunulması hâsseten ricâ olunur. Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal

3. K[olordu] Kumandanı

BELGE 5: *3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'in, Osmanlı Devleti Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın İtalyan Teğmen Villari'nin Sivas'a yolculuğunun amacının bildirilmesini istediği telgraf ile Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya verilen cevabi telgrafi Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği 23 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf. Harbiye Nezaretine verilen cevapta, Villari'nin Sivas'ta sebep olduğu bayrak olayına değinildikten sonra adigeçenin Heyet-i Temsiliye'yle birkaç kez görüştüğü, Yunanlılar ve Fransızların İzmir ve Kilikya'yı tahliye etmeleri durumunda İtalya'nın da Menteşe ve Antalya sancaklarını tahliyeye hazır olduğunu ve iktisadi imtiyazlarla yetineceğini ifade ettiği kaydedilmektedir.*

Şifre halli

Sivas

575

23/12/[13]35

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

İtalya Mülâzımı Villari'nin Sivas'a maksad-ı seyâhatinin istîzâhı hakkındaki Harbiye Nezâretinin 18/12/[13]35 tarih ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye 2. şü'be 5174 numerosuyla, cevâben yazdığım şifre ber-vech-i zîrdir:

3. K[olordu] Kumandanı

Selahaddin

* * *

On beş gün mukaddem Dersââdet'e Ulukışla tarîkiyle avdet eylemiş olduğu Harbiyeden Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye 2. şü'be 5174 numero ve 18/12/[13]35 [tarihiyle] Sivas'daki Hey'et-i Temsiliye nezdine geldiği bildirilen İtalyan Mülâzım Villari'nin maksad-ı seyâhatinin inbâsını ricâ ederim. Bu zât İzmir Tahkik Komisyonunda kâtib-i umûmi idi.

Harbiye Nâzırı Cemal

* * *

Sûret

İtalya Mülâzımı Villari Sivas'a vusûlünde belediyece ihzâr edilen bir hâneye yerleşdirilmiş, mûmâ-ileyh derûnunda misâfir bulunduğu hâneye İtalyan bayrağı keşide etmiş ve eyyâm-ı mahsûsa olmamak hasebiyle esbâbı vilâyetce lede'l-istifsâr münâsib bir cevâb bulamadığından Dersaâdet'den me'zûniyet alarak indireceğini bildirmişdi. Mûmâ-ileyh tafrafürûşâne olan bu hareketi hasebiyle Hey'et-i Temsiliye ile görüşmek hakkındaki talebine hey'etce bayrağı indirmedikce kabûlde ma'zûr oldukları[nın] bildirilmesi ve iki hafta kadar hareketinden nâdim ve Sivas'da yalnız bir hafta kalmış ve nihâyet bayrağı pazar günleri çekmek üzere indirmişdir. Hey'et-i Temsiliye ile birkaç defa görüşmüş ise de bir va'ad te'mîn etmeyen ifâdâtından mâ'ada bir şey de bulamamış ve İtalyanların Yunanlılar ve Fransızlar[ın] İzmir ve Kilikya'yı tahliye ederlerse derhâl Menteşe ve Antalya sancaklarını tahliye[ye] hâzır olduğunu ve imtiyâzât-ı iktisâdiye ile iktifâ edeceğini ifâde olarak bildirmişdi. Tahkikât-ı âcizâneme göre kendisine milletin arâzîmizi tahliyeden başka bir şey talebinde bulunmadığı anlatılmış ve talebinde hiçbir şey elde edemediği gerî alınmıştır.

BELGE 6: Kurmay Binbaşı Nazım Bey'in, İtalyan Komutan General Elia'nın, İtalya Hükûmetinin Mustafa Kemal Paşa'yla temas etmek istediğini güvenilir bir şahsa söylediğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 2 Aralık 1919 tarihli telgraf.

Nazilli

2/12/[13]35

Sivas'da 3. K[olordu] K[umandanlığına]

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Şâyân-ı i'timâd bir zâtın İtalyan büyük kumandanlarından biriyle vukû' bulan mülâkâtında İtalyan Kumandanının hâlen Yunanlılar üzerine umûmî bir ta'arruz yapılmayarak çetelerle ta'cizâta devâm edilmesini ve çünkü umûmî ta'arruzdan beklenen te'sirâtın esâsen Avrupa efkâr-ı umûmîyesinde hâsıl olduğunu, yalnız âsâyışsizlik ihdâsının pek muvâfık ve müfid olacağını, sivil ve herkesden sonra İtalya Hükûmetinin bilhâssa sizinle bilvâsita veya bilâ-vâsita temâs hâsıl etmek istediğini kemâl-i ehemmiyetle ilâve ettiği bildirilmektedir. İtalyan Karârgâhının Milas'da olduğu ve Milas'da bir İtalyan Paşasının bulunduğu ma'lûm-ı devletleridir. Buraca İtalyanlarla temâs hâsıl etmek münâsib ve lüzûmlu ise müsâ'ade ve nokta-i nazarınızın iş'ârı.

2- İtalyanların yakında dokuz zâbit, on makineli tüfenk, iki yüz kadar nefer çıkaracakları istihbâr edilmiştir. Bu gibi takviye kıta'âtı olarak Adana'da Fransızların yaptığı gibi İtalyanlar da işgâl ettikleri menâtkın ilhâkını i'lân ederlerse ne sûretle hareket edileceği.

3- Evvelki ma'rûzât mûcibince Aydın'a İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin gelmeyeceği ve yalnız Yunan kuvvetlerinin bulunacağı taraf-ı âlilerinden bildirilmektedir. İngiliz ve Fransızlar niçin gelmiyor? Bu husûsda bir ma'lûmât ve mütâlâ'ât-ı devletlerinin ve imkân hâsıl olduğu takdirde Aydın cebhesine hâlen bir ta'arruz icrâsının muvâfık olup olmadığının lütfen emr ü iş'ârına müsâ'ade-i kumandan-ı a'zamîlerinin bî-dirîğ buyurulmasını istirhâma ictisâr eylerim efendim.

Erkân-ı Harb Binbaşı Nazım

BELGE 7: Kurmay Binbaşı Nazım Bey'in, İtalyan Komutan General Elia'nın, müttefikleri nezdindeki sorumluluğundan ötürü silah vermek suretiyle yardım edemeyeceklerini, ancak göçmen bahanesiyle elbise verilmesinin mümkün olabileceğini, Mustafa Kemal Paşa'nın tavsiyesine sahip bir heyetin Roma'ya gitmesi durumunda her türlü kolaylığa erişeceğini söylediği hususunda Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 2 Aralık 1919 tarihli telgraf.

Nazilli
2/12/[13]35

Sivas'da 3. K[olordu] K[umandanlığına]

2/12/[13]35 tarihli şifreye zeyldir.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Arz etdiğim mülâkâtda beyânâtta bulunan İtalya Şark Kuvve-i Seferiye Kumandanı Ceneral Elia'dır. Bu kumandan müttefikler nezdindeki mes'ûliyetden korkduğundan silâh verme sûretiyle mu'âvenet edilemeyeceğini ve ancak muhâcirîn bahânesiyle melbûsât i'tâsının mümkün olabileceğini ve ma'amâfih en büyük şahsiyet tanıdıklarından zât-ı kumandanîlerinin tavsiyesine mâlik bir hey'etin Roma'ya gitdiği takdîrde her türlü teshîlâta nâ'il olacağı ve işbu hey'etin vapur-ı mahsûsla İtalya'ya sevkedileceğini söylüyor. Arz ederim.

Erkân-ı Harb Binbaşısı
Nazım

BELGE 8: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Heyet-i Temsiliye'nin İtalya'nın İstanbul Yüksek Komiserliğinden Sivas'a özel surette gönderilen siyasi memurla temas ettiği, İtalyanlardan bir şey beklemenin anlamsız olduğunun anlaşıldığı, İtalyanların sadece iktisadi kazanımları açısından Antalya'da durdukları, İzmir ve Adana tahliye edilmedikçe İtalyanların Antalya'dan çıkmayacakları, İtalyanların fazla kuvvet çıkarmalarına karşı asla hareketsiz kalınmaması, hiçbir vaatte bulunmamak şartıyla İtalyanlardan elbise ve teçhizat alınabileceği hususlarında Kurmay Binbaşı Nazım Bey'e gönderdiği 8 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf.

Şifre

Sivas 8/12/[13]35

Nazilli'de Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Nazım Bey'e

C. 2/12/[13]35

1- Hâzırlığımızı tamamen ikmâl etmeden, yapılacak ta'arruzun netîcesinden emîn olmadan harekât-ı ta'arruziye icrâsı fikrinde değiliz. Esâsen mevsimin kış olması ta'arruz harekâtı[nı] daha ziyâde işkâl eder. Şimdilik cebhenin fennî bir sûretde tahkîmâtına devâm ve nikât-ı mühimmenin takviye-i tahkîmâtına ihtimâm olunması, yalnız mıntıkayı iyi bilen, baskınlarda, çete muhârebâtında temeyyüz eden kahramân mücâhidlerimizden tertîb olunacak millî-baskın müfrezeleriyle düşmanın gerilerinde fa'âliyet gösterilmesi ve iz'âcâtda bulunulması ve Teşkilât-ı Millîye'nin işgâl mıntikasına idhâl ve tevsî'i en muvâfık addedilmektedir.

2- İtalyanlarla temâs mes'elesine gelince, Hey'et-i Temsîliye, İstanbul Mümessillîğinden Sivas'a sûret-i mahsûsada gönderilmiş me'mûr-ı siyâsî ile temâs etdi. A'zamî menâfi' mevzû'bahis oldu. İtalyanlardan bir şey beklemenin ma'nâsızlığı anlaşıldı. Bunlar sırf inkişâf-ı iktisâdî nokta-i nazarından Antalya'da duruyorlar. Fakat İzmir'den Yunanlılar, Adana'dan Fransızlar çıkmayınca bunlar da Antalya ve havâlisinden çıkmayacaklardır. Binâenaleyh kendileri vaz'iyet-i umûmiyeye tâbi'dir. Bunların fazla kuvvet çıkarmalarına karşı aslâ hareketsiz durmamalıdır. Bir kere mahallî ahâlî ve civâr halk şedîden protestolara devâm eylemeli ve bu gibi çıkmış olan fazla kuvvetlerine karşı münâsib fırsatlar gözedilerek müsellahan ta'arruz dahi edilmelidir. Bu maksadla da Teşkilât-ı Milliye vakt ü zamanıyla tevsi' ve takviye olunmalıdır. Zât-ı âlîiniz İtalyanlarla temâs edebilirsiniz. Hiçbir va'adde bulunmamak şartıyla elbise ve techîzât elde edebiliyorsanız fırsatı kaçırmazsınız.

3- Tarafımızdan bildirilen husûs Aydın'a Türk, Fransız, İngiliz muhtelit kuvvetleri çıkarılacağına dâir idi. Fakat bilâhare bizim kıta'âtı da'vetten sarf-ı nazar eyledikleri ve ihrâc olunan Mü'telifin kıta'âtının İzmir'de kaldığı anlaşılmış ve buna sebep olarak da Fransa ve İngiltere efkâr-ı umûmiyesinin artık hâricde kan dökmeğe aleyhinde oldukları bulunduğu da ta'ayyün eylemişdir.

4- Aydın cebhesinin tevhîd-i idâresini deruhde buyurmuş olan Hey'et-i Temsîliyemiz a'zâsından Mîralay Refet Bey'in bir iki gün için İstanbul'a gittiğini ve tekrar cebheye avdet edeceğini bilvâsıta istihbâr eyledik. Nazilli'ye teşrîflerinde vaz'iyetden kendilerinin haberdâr edilmesi ve nâmına buradan yazılmış olub alamadığı şifreler varsa onların da tevhîdi ile kendisine verilmesini ricâ ederiz. Hey'et-i Temsîliye nâmına Mustafa Kemal

3. K[olordu] Kumandanı

BELGE 9: Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket Bey'in, İtalya Dışişleri Bakanlığından İstanbul'a tayin edilen bir şahsın, İtalya'nın Akdeniz'de Türkiye'nin kuvvetli olmasını, bu nedenle Türkiye'nin deniz ve jandarma kuvvetlerinin düzenlenme işinin İtalyanlara verilmesini, bu husus için İtalya Hükûmetine başvurulmasını, Türkiye'ye ne şekilde yardım edebileceklerine dair koşulların yazılı olarak kendilerine ivedilikle verilmesini istediğini; silah, cephane ve para hususunda yardım edilebileceği gibi barış konferansında da kuvvetli bir Türkiye'nin devamını savunacaklarını söylediğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 12 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf.

Beşiktaş
12/12/[1]335

Sivas'da 3. K[olordu] Kumandanlığına

Nuh Bey'e*

Arkadaşlarımdan birisine evvelce tanıdığı evvelsi gün İtalya'dan gelmiş ve İtalya Hâriciye Nezâretinin buradaki mümessili yanına tamamıyla kendi mümessili olarak ta'yîn ettiği bir zât mürâca'at etmiştir. Bu zât İtalya Bahr-i Sefîd'de

* "Nuh Bey" ismi Millî Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa için/tarafından kullanılan takma addır.

Türkiye'nin pek kuvvetli olmasını kat'iyen talep ediyor. Bunun için de Türkiye bahriyesiyle jandarmasının tensikinin derakab İtalyanlara tevdi'ini ve bu husûs için şimdiden İtalya Hükûmetine mürâca'at edilmesi[ni] ve Türklerin kabûl edecekleri bu şerâ'ite mukâbil ne gibi şerâ'it tahtında İtalya ile dost olabileceğini ve Türkiye'ye ne sûretle mu'avenet edebileceklerini ve bu husûs için şerâ'it-i lâzımenin tahrîren kendisine serî'an verilmesini söylemiştir. İlâveten "Silâh, cebhâne ve para husûsunda yardım edebileceğimiz gibi sulh konferansında kuvvetli bir Türkiye'nin ibkâsını musırrâne müdâfa'a edeceğiz" demiştir. İtalya'nın bu husûsdaki âmâl ve arzularının samîmiyet ve sıhhatine i'timâd ederiz. Zîrâ İtalyanlar Bahr-i Sefîd'de Yunan ve İngiliz rekâbeti karşısında elîm bir mevki'dedirler. Bu vaz'iyet de kuvvetli bir Türkiye ile ancak kâbildir diyorlar ve buna tamamen kâni'dirler. Cevâbınızın her şeye takdîmen tesrî'ini ve dermeyân edilen şerâ'it miyânında silâh, cebhâne, para gibi mevâdın da ilâvesini ricâ ederiz. İsa [Şevket Bey]

Çanakkale Mevki '-i Müstahkem Kumandanı
Miralay Şevket

BELGE 10: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Türkiye'nin İtalya'yla dost olması için İtalya'nın haksız yere işgal ettiği Türk topraklarından çıkmasının ilk koşul olduğunu, hiçbir yükümlülüğe girmeden Aydın cephesine silah, cephane ve teçhizat sağlanmasının çok iyi olacağını, Türkiye'nin jandarma ve deniz kuvvetlerini düzenleme işinin İtalyanlara verilmesine İngilizlerle Fransızların engel olacağını Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket Bey'e bildirdiği 15 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf.

Şifre
Müsta'celdir.

Sivas 15/12/[13]35

Dersaâdet Çanakkale Mevki '-i Müstahkem Kumandanı Şevket Beyefendi'ye

C. 12/12/[13]35

1- Türkiye bahriyesi ile jandarmasının şimdiden İtalyanlara tevdi'ine İngilizlerle Fransızlar mümâna'at etmeyecekler midir? Böyle bir mümâna'ata karşı İtalyanların kuvve-i istinâdiyesi nedir?

2- Türkiye ile dost olmak için haksız yere taht-ı işgâlinde bulundurulmuş arâzimizden çıkmak birinci şarttır. Tabî'î İtalyanların Antalya'yı işgâli İzmir ve Adana işgâlleri ile sıkı sıkıya alâkadârdır. Binâenaleyh bu muvakkat işgâlleri bertaraf ettirmek için İtalya'nın kullanacağı mü'essir vâsıta nedir?

3- Hiçbir ta'ahhüde girmeden Aydın cephesine esliha, cebhâne, teçhizat verdirilebilirse pek iyi olur. Şu kadar ki bu su'âllere aslâ tahrîren [cevap] verilmemeli, o adam emîn ve ketûm ise şifâhen tebliğ edilmelidir. Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal

3. K[olordu] Kumandanı

BELGE 11: 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'in, Burdur'daki İtalyan subayın Rodos'tan Antalya'ya gelmesi beklenen iki bin İtalyan askerinin gelmeyeceğini, aksine Antalya'da bulunan İtalyan askerlerinin peyderpey geri çekileceğini, bunun karşılığında Türkiye'nin bazı konularda kolaylık sağlamasının beklendiğini ifade ettiği; sözkonusu subayın halkın tohumluk ve ziraat makinesi ihtiyacını ve İtalyan Hükûmetince çıkarılan iç borçlanmaya dönük hisse senetlerine halkın katılım arzusunun öğrenmek istediğinin anlaşıldığı, İzmir Metropolitliğinin Rumlardan gizli örgüt oluşturduğu hususlarında 20. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 19 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre halli
Aded 214

Konya
19/1/[13]36

20. K[olordu] K[umandanlığına]

İstihbârât raporudur:

1- 15/1/[13]36 tarih ve 158 numarolu istihbârât raporunun ikinci maddesinde yakında Rodos'dan Antalya'ya iki bin İtalyan askerinin vürûduna intizâr edildiği Antalya Mutasarrıflığının iş'ârına atfen bildirilmişdi ve keyfiyetin tahkik edilmekte bulunduğu da ilâve edilmişdi. Rodos ve İtalya'dan kuvvet geleceği haberinin vüsûku henüz tahkik edilememiş ise de Burdur Kalem Riyâsetinin oradaki İtalyan zâbitinden istimzâcında kuvvet gelmeyeceğini te'mîn ve bilakis mevcûdun peyderpey geriye aldırılacağı ve mütekâbilen tarafımızdan bazı müsâ'adât-ı iktisâdiye ile âsâr-ı hayırhâkiye intizâr eyledikleri zemîninde idâre-i kelâm eylemiştir.

2- Burdur İtalyan zâbiti ahâlînin tohumluk ve zirâ'at makinesi ihtiyâcını ve İtalyan Hükûmetinin bu defa akdetdiği istikrâz-ı dâhilî eshâmına ahâlînin iştirâk arzularını öğrenmek istediği anlaşılmıştır. Sulh konferansında lehimize olan mesâ'ileriyle münâsebât-ı hasenenin te'yîdine vesîle olacağı fikrini ileri sürüyorlar. Bu tarz hareketleri 3 Kânûn-ı Evvel sene [13]35 tarih ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye ikinci şu'be numero 4892 şifreyle bildirilen İtalya Fevkalâde [Komiseri] Mösyö Maysa'nın [Maissa] hükûmeti nâmına Hâriciye Nezâretine vâki' olan beyânâtına mugâyir olduğundan İtalyanların bu gibi teşebbüsâtına hafiyen mümâna'at edilmesi münâsib düşünülüğünden keyfiyetin emir buyrulması.

3- 57'nci Fırka'nın istihbârât-ı husûsiyesine nazaran İzmir Metropolidhânesinin son günlerde Rumlardan husûsî teşkilât yapmakta olduğu ve konferans kararı ne olursa olsun son nefese kadar mücâdeleye devâm için gönüllülerin tahlîf edilmekte olduğu ve aynı zamanda Sisam Adası'ndan Söke sahili iskelelerinden birine Rum teşkilât-ı hafiyesi için iki otomatik tüfenk gönderildiği bildirilmiştir.

4- Nezâret-i celîleye ve kolordulara yazılmıştır.

12. K[olordu] K[umandanı]
Fahredden

BELGE 12: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk halkına yakınlık duymaya çalışan İtalyanların girişimlerine sürekli olarak gizlice engel olunmasının temin edilmesine dair 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'e gönderdiği 25 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre

Ankara
25/1/[13]36

12. K[olordu] Kumandanı Fahreddin Bey'e

19/1/[13]36 tarihli istihbârât raporunun ikinci maddesine cevabdır.

Ecnebî tahrikâtından mütevellid cereyânların ve ecnebîlerin her teşebbüslerini bilâ-i tirâz kabûlden mütevellid te'âmüllerin menâfi'-i vataniye ve milliyemize ne derece devâ nâ-pezîr, elîm rahneler açacağı nezd-i âlîlerinde ma'lûm bulunduğundan Düvel-i Mü'telife'den en ziyâde kurnazca hareketle ahâlînin celb-i teveccühüne sâ'î bulunan İtalyanların teşebbüsât-ı ma'lûmesine şimdiye kadar olduğu gibi kemâkân dâimî bir sûretde hafiyen mümâna'at edilmesinin te'mîn buyurulması kemâl-i ehemmiyetle ricâ olunur. Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal

20. K[olordu] K[umandan] V[ekîli]

BELGE 13: Rauf Bey'in, İstanbul'da İtalyan Ticaret Ataşesi olarak bulunan Binbaşı Fago'nun Edip Bey'le yaptığı görüşmede İtalyan subayın, barış sağlandıktan sonra Türkiye'nin jandarma ve deniz kuvvetlerinin düzenlenmesi işinde İtalya'nın tercih edilmesini istediğini, İtalya'nın Kuvâ-yı Milliye'ye silah ve cephane verilmesini kararlaştırdığını ifade ettiğini ve Türkiye tarafından geniş yetkilere sahip bir memurun Roma'ya gönderilmesini teklif ettiğini Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmek üzere 20. Kolordu Komutanlığına bildirdiği 3-4 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafın alt tarafındaki derkenarda, İtalyanların fikrinin Türkiye'yi avutmak için bir teşebbüs olduğu, İtalya'nın müttetikleri aleyhine kullanılacak silah ve cephane vermelerinin beklenemeyeceği, bir ümide kapılmamak üzere İstanbul'dan bir memurun Roma'ya gönderilmesine karşı olunmadığı kaydedilmektedir.

Şifre halli

Beşiktaş
3-4/2/[13]36

Ankara'da 20. K[olordu] K[umandanlığına]

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

İtalya Ticâret Ataşesi sıfatıyla Dersâadet'de bulunmakta olan Binbaşı Fago ile Edip Bey görüşmüş. Mûmâ-ileyh İzmir Tahkîk Hey'etinde bulunmuş, Müslümânlar lehinde sulh konferansına raporlar vermiş. Mülâkâtta Sivas'a gelen Luici Villari gibi jandarma ve bahriye îslâhâtında sulhden sonra İtalya'yı tercih etmeliğimizi ileri sürmüş. Mûmâ-ileyh Roma'da Nitti ile görüşmüş, Kuvâ-yı Milliye'ye silâh ve cebhâne i'tâsını kararlaştırmışlar. Yalnız sizin tarafınızdan salâhiyet-i vâsî'a ile bir me'mûrun gönderilmesini teklif ediyor. Bu bâbda irâdeleri müste'zendir. Rauf

Çanakkale Mevki'-i Müstahkem K[umandanı]
Şevket

[Derkenar] C. *Tabî'î İtalyanların fikri bizi avutmak için bir teşebbüsdür. Müttefikler aleyhine kullanılacak esliha ve cebhâne vermeleri ümîd olunamaz. Ma'a-hazâ bir ümîde kapılmamak üzere İstanbul'dan bir me'mûr gönderilmesine mu'arız değiliz.*

Mustafa Kemal

BELGE 14: *Burdur Asker Alma Dairesi Başkanı İsmail Hakkı Bey'in, Burdur'daki İtalyan subayın millî hareketin Bolşeviklerle uzlaşıp uzlaşmadığını sorduğu hususunda 20. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 14 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.*

Şifre halli

Burdur
14/2/[13]36

20. Kolordu Kumandanlığına

Burdur İtalyan zâbiti gazetelerde sermâye-i makâl olduğundan Hareket-i Milliye'nin Bolşeviklerle uzlaşıp uzlaşmadığını sordu. Ma'lûmâtım olmadığını ve ma'a-hazâ Bolşevizmin en yeni kavâ'ide tâbi'an hakk-ı istiklâl ve cânı musaddak Türk ve İslâm kuvvetini ihmâl etmeyeceğini ve evvel, âhîr nazara alınması lâzım geleceği cevâbında buldum. Tenvîre emir ve müsâ'adeleri.

Kalem Re'isi
İsmail Hakkı

BELGE 15: *Burdur Asker Alma Dairesi Başkanı İsmail Hakkı Bey'in, Burdur'daki İtalyan subayın Mustafa Kemal Paşa'nın İtalyanlar hakkındaki niyetlerine dair açık bilgileri olmadığını söylediğini, İtalya'yla iyi ilişkilerin yanısıra Bolşeviklerle birlik olmanın mümkün olacağı değerlendirmesinde bulunduğunu Heyet-i Temsiliye'ye bildirdiği 15 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.*

Konya
15/2/[13]36

Ankara 20. K[olordu] K[umandanlığına]

Hey'et-i Temsiliye'ye:

Burdur İtalyan zâbiti 14 Şubat [13]36'da dâireye gelerek Mustafa Kemal Paşa'nın İtalyanlar hakkındaki niyâtında[n] sarîh ma'lûmâtları olmadığını ve İtalya ile hüsn-i münâsebetle beraber Bolşevikler ile ittihâd mümkün olacağı zemîninde mütâla'ada bulundu. Endişeleri zâhirdir. Gayr-i kat'î nezâkete usûl-ı mübhemi te'mînâtkârâne cevâb verilmiştir. Hey'et-i milliyelerden Burdur İtalyan müfrezesine çekilmelerinin teblîği muvâfık ise irâdesi. Burdur Kalem Re'isi İsmail

12. K[olordu] K[umandan] Vekîli
Hayri

BELGE 16: *Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İtalyanlarla sık sık temas edildiğinin anlaşıldığı, bu nedenle Kuva-yı Milliye'nin hareket ve teşebbüsleri hakkında gerçek bir gizliliğin takip edilmesi, İtalya'nın da Türkiye'yi haksız yere işgal eden İtilaf Devletleri arasında bulunduğu göz önünde tutulması gerektiği hususunda Burdur Asker Alma Dairesi Başkanı İsmail Bey'e gönderdiği 16 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.*

Şifre

Ankara
16/2/[13]36

Burdur'da Ahz-ı Asker Kalem Re'isi İsmail Beyefendi'ye

C. 14 ve 15/2/[13]36

Sık sık temâsa gelindiği anlaşılan İtalyanlara karşı Kuvâ-yı Milliye'nin harekât ve teşebbüsâtı hakkında hakikî bir ketûmiyet ta'kibi ve İtalyanların da henüz memleketimizi bi-gayr-i hakkın taht-ı işgâlde bulduran Düvel-i Mü'telif miyânında bulduklarının nazar-ı dikkatde tutulmasını ricâ ederiz. Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal

20. K[olordu] K[umandan] V[ekîli]

BELGE 17: *Antalya Mutasarrıfı Kemal Bey'in, Rodos'taki İtalya Askerî Kuvvetleri Komutanı General Porta'nın İngilizlerin İstanbul'u işgali hakkındaki beyanını Heyet-i Temsiliye'ye bildirdiği 27 Mart 1920 tarihli şifre telgraf. General Porta'nın bildirisinde, İstanbul'daki İngiliz işgalinin, bir karakol baskınında Osmanlı ve İngiliz askerlerinden birkaçının ölmeleri ve yaralanmaları dışında olaysız biçimde sonuçlandığı bildirilmekte, İtalya'nın işgalle ilişkisinin önceden orada bulunan bir bölük askerinin olay üzerine İtalya kurumlarını korumaya memur edilmesinden ibaret olduğu, İtalya'nın Osmanlı'nın egemenlik haklarının korunması ve ülkenin bütünlüğü konularındaki kararlılığının devam ettiği kaydedilmektedir.*

Aded 102

Mahreci Antalya

Ankara'da Hey'et-i Temsiliye'ye

Rodos'daki İtalyan Kuvâ-yı Askeriyesi Umûm Kumandanlığı Ceneral Porta'dan vârid olan telgrafın ber-vech-i zîr arzı tensîb buyurulduğu takdirde vilâyâta i'lân buyurulması.

Fî 27/3/[13]36

Mutasarrıf Kemal

* * *

İstanbul'da âileleri bulunan ahâlî İngilizler tarafından yapılan işgâlin bilâ-hâdis vukû' bulduğunu te'mîn edi[nizyör], yalnız bir karakolun işgâlinde Osmanlı ve İngiliz askerlerinden birkaç mecrûh ve telef olmuş ve işgâl esnâsında hiçbir top mermisi endâht edilmemiştir. İtalya'nın işgâl ile münâsebeti evvelce orada bulunan bir bölük asker[ın] hâdis üzerine İtalya mü'essesâtını muhâfazaya me'mûr edilmiştir. Türkiye dâhilinde hayât-ı iktisâdiyesinin tekrar başlaması ve memleketin serbestce inkişâfı husûsunda İtalya Hükûmetinin samimî arzusu

gayr-i mütehavvil olarak kalmıştır. İhtimâl ki İtalya İstanbul'daki kuvvetlerini tezyîd edecektir. Fakat Osmanlılar bunu kendi teşkilât-ı esâsiye ve mevcûdiyetleri için tehlike addetmemelidirler. Bu ihtimâl daha ziyâde emniyet-i umûmiyenin muhâfaza ve hürriyet-i şahsiyenin müdâfa'ası maksadıyla vârid olabilir. Zîrâ İtalya bütün kuvvetiyle Osmanlı hukûk-ı hükümrânîsinin müdâfa'ası ve Osmanlı ülkesinin tamamiyeti husûsundaki azminde sâbitdir.

BELGE 18: Mustafa Kemal Paşa'nın, General Porta'nın bildirisinde İngilizlerin İstanbul'u işgalinin hafif ve önemsiz bir olay gibi gösterildiği, bunun halk üzerinde olumsuz etki yapabileceği, bu nedenle sözkonusu bildirinin hiçbir yere gönderilmemesi gerektiği hususunda Antalya Mutasarrıflığına gönderdiği 28 Mart 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre
Aceledir.

Ankara
28/3/[13]36

Antalya Mutasarrıflığına

C. 27/3/[13]36 tele.

General [Poka] Porta] teblîgâtının kısım-ı evvelinde İngilizlerin İstanbul işgâlini hafif ve ehemmiyetsiz bir hâdise gibi gösteriyor. Bu, ahâlî üzerinde menfi bir te'sir yapabilir. Binâenaleyh hiçbir yere ta'mîm edilmemesi ve taraf-ı âlinizden ibtâli lâzımdır.

Mustafa Kemal

BELGE 19: 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'in, Burdur'daki İtalyan subayın İstanbul'un işgali hakkında Burdur Müntika Komutanlığına söylediklerini Heyet-i Temsiliye'ye ilettiği 28 Mart 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, İtalyan subayın İtalya Hükümetinin İstanbul'un idaresinin Osmanlı'da kalması görüşünde olduğunu; halk tarafından düzenlenmiş, İngilizlerin İstanbul işgalini protesto eden ve bağımsızlığın korunması arzusunu belirten belgelere sahip heyetlerin İtalya ve Fransa'ya gönderilmesinin yararlı olacağını belirttiği kaydedilmektedir.

Konya
28/3/[13]36

20. K[olordu] K[umandanlığına]

Hey'et-i Temsiliye'ye:

İtalya Hükümetinin nokta-i nazarı İstanbul'un idâre-i Osmaniye'de ibkâsı olduğu[nu] ve İngilizlerin İstanbul hareketini protesto ve muhâfaza-i istiklâl arzusunu hâvî ahâlîce tanzîm olunmuş mazbataları hâmil hey'etlerin İtalya ve Fransa'ya i'zâmî fâ'ideli olacağını ve bunun gecikmemesi lâzım geldiğin[ei] 26/3/[13]36'da Burdur'da İtalyan zâbiti, Müntika Kumandanına ifâde etmiştir. Bu teblîgâtın İtalya Hükümetinden mülhem olacağı Burdur Müntika Kumandanlığından bildirilmiş olduğu ma'rûzdur.

12. K[olordu] K[umandanı]
Fahreddin

BELGE 20: *Albay Refet Bey'in, işgal esnasında İstanbul'da bulunan bir İtalyan Binbaşının Söke Jandarma Taburu Komutanı Yüzbaşı Tahir Bey'le yaptığı iki ayrı görüşmeyi Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 15 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf. Birinci görüşmede, İtalyan binbaşı, İstanbul işgalinin İtalya devlet ve milletinin arzusu hilafına, İngilizlerin yoğun ısrarı üzerine başladığını, işgal esnasında İstanbul'da bulunan az sayıdaki İtalyan askerinin İtalya Elçiliğinin, bankalarının ve memurlarının buldukları yerlerin korunmasına tahsis edildiğini; İtalya Hükûmetinin her zaman Türkiye'nin çıkarlarını ve toprak bütünlüğünü savunduğunu, bunun İtalya'nın yararına olduğu gibi adalete de uygun olduğunu, İstanbul'un işgalini protesto etmek amacıyla İtalyanların bölgedeki askerlerini tahliye etmeye başladığını, İngiltere'nin siyasetinin Türkiye'yi yok etmek olduğunu ifade etmiştir. İkinci görüşmede, İtalyan binbaşı Liberati, sözlerinin ivedi şekilde Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştırılmasını rica ettikten sonra sunulan barış şartlarını Ferit Paşa Hükûmetinin kabul edeceğini, Padişah'ın da tasdik edeceğini, ancak milletin bu şartları kabul etmeyeceğini, bu nedenle İngilizlerin Kuva-yı Milliye komutanlarını ve Mustafa Kemal Paşa'yı asi ilan ettirerek Bursa cihetinde askerî yığınak yapacağını, yığınaktan sonra Yunanlılara hareket serbestisi vereceklerini belirtmiş ve Türklerin buna göre çalışmalarını, İngilizlere ve İngiliz askerlerine karşı dikkatli olmalarını tavsiye etmiştir.*

Nazilli
15/4/[13]36

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Söke'ye gelen Rodos'daki Erkân-ı Harbiye Re'isi Mîralay Berjedi[?] ile işgâl esnâsında İstanbul'da bulunan ve umûr-ı siyâsiyeye me'mûr olan Binbaşı Liberati[?] Söke'de mülâkâtlarda bulunmuş ve Binbaşı Liberati Söke Jandarma Taburu Kumandanı Yüzbaşı Tahir Bey'e [ilk] mülâkâtda husûsât-ı âtiyeyi sunmuşdur.

1- İstanbul işgâli İtalya devlet ve milletinin arzusuna muhâlif İngilizlerin ibrâm ve ısrarı ile başlamıştır. İşgâl esnâsında bulundurulan pek az mikdârdaki İtalya askeri İtalya Sefârethânesine ve bankalarının ve me'mûrlarının buldukları mahallerin muhâfazasına tahsîs edilmiştir. Harbiye Nezâretinin kurbundaki karakolda Türk ve İngiliz askerleri müsâdeme etmişlerdir. Bizim askerlerimizden biri, İngiliz asker[deşifre edilememiş] iki zâbit, bir nefer maktûl vardır.

2- İtalya Hükûmetinin konferans [deşifre edilememiş] her vakit Türkiye'nin menâfi'i ve tamamıyet-i mülkiyesini müdâfa'a etmiştir. Bu hâl İtalya'nın menfa'ati icâbâtından olduğu gibi icâbât-ı adâlet bunu istilzâm ediyor.

3- İstanbul işgâlini protesto etmek için İtalyanlar bu havâlî dâhilindeki askerleri İtalya'ya naklederek yani tahliye etmeye başlıyor. Şimdilik Menderes Köprüsü'nde ve aşağıda yani [deşifre edilememiş] Kuşadası'na doğru hudûd boyunda hafif birer mikdâr kuvvet bulunduracaktır.

4- İngiltere'nin siyâseti Türkiye'nin mahv ü izmihlâli ve hilâfeti kendi adamı olan Arab Emir Faysal'a vererek âlem-i İslâm'ı tehlikeye yani Hindistan ve Mısır Müslümânlarının yalnız İngilizleri boğmasına meydan vermemekdir.

5- Hey'et-i askeriye, Yunanlılar[a] kat'î ta'arruz ve harb zamanını[n] hulûl etdiği[ni], sulh şerâ'iti tebliğ edilir edilmez buna başlamak için hemen hâzırlanması[nın] Türklerin menfa'ati hesâbına gâyet iyi bir hareket olacağını musırran ve samîmiyetle beyân etmiştir. Ve bu hareketin âlem-i İslâm üzerinde ve sulh şerâ'itinin lehimizde ta'dîli husûsunda mühim bir te'sîr icrâ edeceğini söylemişlerdir.

Husûsî [*deşifre edilememiş*] vukû' bulan ikinci mülâkâtı Tahir Bey ber-vech-i âtî tasvîr ediyor. Azim ve sebât ile behemehâl âmâl-i milliyenin [*deşifre edilememiş*] muvaffakiyetine dâir uzun uzadıya mütâla'ât beyân etdikden sonra kardeşce "Pek yakında ma'rûz kalacağımız vaz'iyeti açıkca söyleyeceğim. Ricâ ederim bu sözlerim serî' bir vâsıta ile Mustafa Kemal Paşa'ya hemen yetişdir[il]sin" dedi. "Milletin arzusu dâhilinde olmayan sulh şartlarını Ferid Paşa Hükûmeti kabul edecek ve hiç şübhe etme[ğeyin] Pâdişâh'ımız da tasdik edecektir. Hâlbuki millet Kuvâ-yı Milliye'ye pek ağır olacağından hiç şübhe etmediğim sulh şartlarını kabul etmeyecektir. İşte o zaman İngilizler cebhedeki Kuvâ-yı Milliye kumandanlarını ve Mustafa Kemal Paşa'yı âsî i'lân ettirerek Bursa cihetinde tahşîdât-ı askeriye yapacaklar. Âlem-i İslâm'a ve Müslümân Hind askerlerine 'Halîfenin emrini yerine getirmek için yardım ediyoruz' diye iğfâlâtda bulunacaklardır. Hâl-i hâzırda hâlis kanlı bir İngiliz askerinin bile Anadolu'ya sefer yapmasına İngiltere efkâr-ı umûmiyesi müsâ'id değildir. Bunu size te'mîn ederim. Bursa havâlîsi [*deşifre edilememiş*] şimdiden tertîbât yapılmasını ve bilhâssa Müslümân Hind askerini isyân ettirecek esbâb ihzâr edilmesi[ni] hâlisâne arz ederim. Bursa cihetinde İngiliz [*deşifre edilememiş*] tahşîdât[dan] sonra Yunanlılara serbest hareket vereceklerdir. Bunun için de İngilizlere karşı iki yüz bin asker va'ad ediyorlar. Ve ona göre hâzırlanıyorlar" demiş. Son ay zarfında İngiltere Yunan'a pek fazla para veriyormuş. Yunan'ın ve ordusunun vaz'iyet-i dâhiliyesini pek iyi bildiğini iddi'â eden Binbaşı Liberati Venizelos'un bu teklîfini gülünç bulunduğu[nu] ve çünkü bu kuvvetin nısfını bile bu sırada Yunanlıların çıkaramayacağını iddi'â etdi ve bugünlerdeki çalışmaları ki azıcık kuvvetlerini tezyîd edebileceklerini söyledi. Türklerin ona göre çalışmalarını, İngilizlere ve İngiliz askerlerine karşı gözlerimizi açarak dikkat etmeliğimizi tavsiye etdi.

Mîralay Refet

BELGE 21: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, bir İtalyan binbaşının Yüzbaşı Tahir Bey'le yaptığı konuşmadaki sözlerini ve bu sözlere ilişkin yorumunu Bursa'da Fuat Paşa'ya, Balıkesir-İzmir Kuzey Cephesi Komutanı Kazım Bey'e ve Bursa'daki 14. Kolordu Komutanı Vekili Bekir Sami Bey'e ilettiği 17 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre edildikten sonra görülüb i'ade edilmek üzere
propaganda hey'et[in]e takdîm edilecektir.

17/4/[1920]
Şifre

Bursa'da Fuad Paşa Hazretlerine

Balıkesir-İzmir Şimâl Cephesi Kumandanı Mîralay Kazım Beyefendi'ye
Bursa On Dördüncü Kolordu Kumandan Vekili Mîralay Bekir Sami Beyefendi'ye

Söke'ye gelen ve işgâl esnasında İstanbul'da bulunmuş olan ve umûr-ı siyâsiye ile çalışmakta olan Binbaşı Liberati isminde bir İtalyan zâbiti Söke Jandarma

Taburu Kumandanı Yüzbaşı Tahir Bey'le vukû' bulan mülâkâtında ber-vech-i ifâdâtda bulunmuşdur:

“Pek yakında milletin arzusuna tevâfuk etmeyen sulh şerâ'itini Ferid Paşa Hükûmeti kabûl edecek ve Pâdişâh'mız da tasdik edecektir. Hâlbuki millet pek ağır olan bu şerâ'iti kabûl etmeyecektir. O zaman İngilizler cebhedeki Kuvâ-yı Milliye kumandanlarını ve Mustafa Kemal Paşa'yı âsî îlân etdirerek Bursa cihetinde tahşîdât-ı askeriye yapacaklar. Âlem-i İslâm'a ve Müslümân Hind askerlerine 'Halifenin emrini yerine getirmek için yardım ediyoruz' diye iğfâlâtda bulunacaklardır. Hâl-i hâzırda hâlis İngilizlerden bir neferin bile Anadolu'ya sefer yapmasına İngiltere efkâr-ı umûmiyesinin müsâ'id olmadığını te'mîn ederim. Bursa havâlisinde şimdiden istihzârât yapılmasını ve bilhâssa Müslümân Hind askerini isyân etdirecek esbâb ihzâr edilmesini hâlisâne arz ederim.”

Ber-vech-i bâlâ ifâdâtın sıhhati âşikârdır. Bilhâssa İngilizlerin Hind kıta'âtı sevk etmeleri ihtimâline karşı bunların isyân etdirilmeleri için şimdiden istihzârât yapılması imkânının taharrîsini nazar-ı dikkat-i âlîlerine arz ederim.

Hey'et-i Temsiliye nâmına
Mustafa Kemal

BELGE 22: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı adına Hulusi Bey'in, Ankara halkının yaptığı mitingde alınan ve TBMM'ye sunulan kararların Avrupa'ya ulaştırılmasını teminen Antalya Mevki Komutanı Selahattin Bey aracılığıyla Moralızade Halit Bey'e gönderdiği 17 Mayıs 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, Halit Bey'in görev ve memuriyet itibarıyla Dışişleri Bakanlığına bağlandığı belirtilmekte, Avrupa veya diğer ülkelerle kurulan şebekenin, adresleriyle birlikte bildirilmesi istenmektedir. Belgenin altındaki derkenardan, sözkonusu kararların Antalya'daki İtalyan Temsilciliğine tevdi edilmesi talep edilmektedir.

Ankara
17/5/[13]36

Antalya Mevki' Kumandanı Selahaddin Bey vâsıtasıyla Moralızade Halid Bey'e Ankara ahâlîsinin yaptığı mitingde ittihâz edilen ve Meclîs-i Millî'ye verilen mukarrerâtın 4 nüsha Fransızca sûretini gönderiyorum. Avrupa'ya sür'atle iblâğ ediniz [*İzmir işgalinin yıldönümüne ilişkin olan sözkonusu kararlar açık kaynaklardan temin edilebileceğinden buraya alınmamıştır*].

Vazîfe ve me'mûriyetiniz itibarıyla Hâriciye Vekâletine rabt ve ilhâk edildiniz. Ba'demâ muhâberenizi Hâriciye Vekâletiyle yapınız. Vaz'iyetinizin ve muhâbere için Avrupa veya memâlik-i meşgûle ile vücûda getirebildiğiniz şebekenin vâzihan ve adresleriyle birlikde bildirilmesi ricâ olunur.

Büyük Millet Meclisi
Umûr-ı Hâriciye Vekili nâmına
Hulusi

[Derkenar] Yukarıdaki mukarrerât sûretlerinden zât-ı âlînize bir nüshası gönderilmiştir. Oradaki İtalyan Mümessilliğine i'tâsı mercûdur; diğerleri Reha Bey vâsıtasıyla Avrupa'ya gönderilmiştir.

Hulusi

BELGE 23: *Halit Yusuf Bey'in, yabancı ülkelerde kurulması düşünülen şebekenin teşkili için hazırlanan talimat ile Roma'da bulunan Fikri Bey'e gönderilen yazıyı TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 14 Haziran 1920 tarihli yazı. Fikri Bey'e gönderilen yazıda, Halit Bey'in TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak, yurt dışıyla Anadolu arasında irtibat kurmak üzere Antalya'da teşkil olunan "Muvasala ve İstihbarat Merkezi"ni idareye memur olduğu, Avrupa'da ve diğer ülkelerde tesisi kararlaştırılan istihbarat ve propaganda şebekesi için düşünülen hususların Roma'da bulunan [Kurmay Yarbay] Edip Bey ile Fikri Bey'e iletiildiği belirtilmektedir. Söz konusu yazı ekinde yer alan ve Ankara'dan Halit Bey'e gönderilen şifre telgrafta, Roma'da bulunan Fikri Bey'in TBMM Başkanlığına bağlı Propaganda Bürosu'nun Roma Temsilcisi olarak tanındığı belirtilmekte ve adigeçenden bazı hizmetleri yapması istenmektedir. Muvasala ve İstihbarat Merkezi tarafından hazırlandığı düşünülen talimatta, söz konusu merkezin Dışişleri Bakanlığına bağlı olmak ve yabancı ülkelerle Anadolu Hükûmeti arasında irtibat tesis etmek üzere kurulduğu ve 1 Haziran 1920 tarihinde göreve başladığı, Antalya ile yurt dışı arasında bir 'aracı merkez'in Roma'da teşkilinin Edip Bey'den talep edildiği belirtilmiş, yurt dışıyla evrak haberleşmesinin güvenlik zafiyeti oluşturmaksızın nasıl yapılacağı anlatılmıştır.*

14/6/[13]36

Umûr-ı Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

Arz-ı hürmetkârânemdir

- 1- Şebeke teşkili için mutasavver ve kuryeye tevdi' olunan ta'limât sûretiyle Fikri Beyefendi'ye gönderilen tahrîrât sûreti leffen takdîm kılınmıştır.
- 2- Bendenize âid husûsî evrâk-ı muhâbere ile karışmaması için Muvâsala ve İstihbârât Merkezi adresi olarak zîrdeki adres gösterilmiş olmakla ma'rûzdur.

Halid Yusuf Salim

Saarim Bey
c/o Halid Bey
Adalia

* * *

9/[76]/[1]920 Antalya
Viyapo [Via Po] Numero 3
Roma

Fikri Beyefendi'ye

Arz-ı hürmetkârânemdir

Zât-ı alîlerine berây-ı iblâğ Ankara'dan aldığım şifre mahlûlü ber-vech-i zîr takdîm kılınmıştır. Bendeniz; Büyük Millet Meclisi Umûr-ı Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine merbût olmak, hâricle Anadolu arasında irtibât te'sîs eylemek üzere Antalya'da teşkil kılınan Muvâsala ve İstihbârât Merkezini idâreye me'mûrum. Dâiremizin adresi: M: Saarim Bey, c/o Halid Bey, Adalia'dır.

Hükûmet-i Milliyeye âid evrâk-ı muhâbere vesâirenin doğruca Antalya'da mezkûr adrese irsâl buyurulmasını ricâ ederim. Vürûdunda husûsî postalarla Ankara'ya gönderilecektir.

Avrupa ve memâlik-i sâire-i ecnebiyede te'sisi takarrür eden istihbârât ve propaganda şebekesi için tasavvur edilen mevâd Nota sûretinde Roma'da bulunan Kâ'immakâm Edib Beyefendi'ye gönderilmiştir. Bir sûretini de zât-ı vâlâlarına takdîm ediyorum. Edib Efendi ile görüşmenizi, netîceden ma'lûmât lütfunu bilhâssa istirhâm eylerim.

* * *

Şifre mahlûlü: Antalya'da Halid Bey'e:

Roma'ya gidecek olan kuryemiz Roma'da Viyapo numero 3'de Fikri Bey ile görüşüb atıdaki mevâdî söyleyecektir.

1- Fikri Bey'i Ankara'daki Propaganda Bürosu Roma'da kendi mümessili olarak tanımış ve bazı hizmetleri ricâ etmek istiyor. Propaganda Bürosu burada doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi Riyâsetine merbûtdur. Riyâset kendilerine ayrıca yazacaktır.

2- Kendilerine İstanbul'dan gelecek evrâkı, Roma'dan postaya verecektir. Ankara Hükûmeti Propaganda Bürosu nâmına gelecek evrâkı her cumartesi Brendizu [Brendisi] İstanbul postasıyla İtalyan postasına postestant [poste restante] numero dört (4)'e gönderecektir. 6-7/6/[1]920 Ankara.

İmzâ: Propaganda Bürosu

Ankara-Avrupa postası miyânında her posta ile Hâkimiyet-i Milliye gazete ve evrâk-ı matbu'a-i sâirenin muntazaman irsâl edileceğini arz ile takdîm-i ihtirâmât eylerim beyim efendim.

* * *

[Talimat Sureti]

1- Umûr-ı Hâriciye Vekâletine merbût olmak, memâlik-i hâriciye ve meşgûle ile Anadolu Hükûmeti arasında te'sis-i irtibât eylemek üzere Muvasala ve İstihbârât Merkezi nâmıyla Antalya'da bir dâire teşkil olunmuş ve 1/6/[1]920 tarihinde işe başlanmıştır.

2- Antalya'daki Muvâsala ve İstihbârât Merkezi, gerek Büyük Millet Meclisi Hey'et-i İcrâ'iyesine, gerekse Anadolu'da bulunan ricâl ve zevâta hâricden gönderilmesi arzu olunan resmî, husûsî her nev' evrâk-ı muhâberenin dâhile irsâline me'mûrdur.

3- Avrupa'nın muhtelif şehirlerinde çalışan vatanperverândan memâlik-i hâriciyede Türklük ve Müslümânlık hakkında neşredilmekte olan evrâk ve resâ'ilden elde edilecek olanlarının lütfu mercûdur ve kendileriyle muhâbere etmek istiyoruz.

4- Antalya ile hâric arasında mutavassıt merkez olmak üzere Roma'da teşkil, intihâb ve ta'yîni Edib Beyefendi'den müsterhâmdır.

Adres ittihâz olunmuştur. İtalya dâhilinden gönderilecek evrâk-ı muhâbere ve sâireden fevkalade mühim ve mahrem olmayanları İtalyan postasıyla ve Rodos tarîkiyle ta'ahhüdlü olarak Antalya'ya gönderilmelidir. İtalya'dan ma'adâ yerlerden Antalya'ya gönderilecek evrâk-ı muhâbere ve sâire doğruca Roma'daki mutavassıt merkeze irsâl olunacak ve merkez-i mezkûrdan Antalya'ya selâmet-i sevki te'mîn edilecektir.

5- İtalya hâricî mahallerden Antalya'ya gönderilecek evrâk-ı muhâbere ve sâire için Roma'da mutavassıt adres gösterilmesi: Rodos'daki İtalyan sansür hey'etinde Rumların da dâhil olması [belgede aynen].

Roma'da toplanacak Anadolu postasının ya Roma'da İtalya Hükûmetiyle mutâbık kalınarak sansür etdirilmesi cümlesinin bir paket derûnunda memhûren sevkinin te'mîn etdirilebileceğinin vârid-i hatır olması yahud doğrudan doğruya İtalya Harbiye ve Hâriciye Nezâretleri ve Antalya'daki İtalyan askerî ve siyâsî me'mûrları delâletleriyle ve bir şekl-i resmîde Antalya'ya gönderilmesi[nin] mümkün olacağı husûsâtından neş'et eylemiştir.

6- Posta ihtiyâr edildiği takdîrde İstanbul veya İzmir'e filân uğramadan doğruca Rodos tarikiyle ta'ahhüdlü olarak gönderilmesi sür'at ve selâmet-i muhâberât nokta-i nazarından elzemdir.

7- Mevâd-ı mühimme ve müsta'cele için Antalya Roma telsiz istasyonlarından istifâde husûsunun Roma'da te'mîni ehemmiyetle müsterhamdır. Buradaki İtalyanlardan Halid Bey isteterek teblîği ilâveten ma'rûzdur.

8- İstanbul işgâlinde evvel Avrupa'da bulunan zevâtdan yalnız:

Noury Bey, chez grossi Halden st 40 Lucerne/Suisse

Dr. Nihad Rechad Bey, Ambassade Ottoman Avenue Victor Hugo 32 Paris

S.E. Galib Kemali Bey, Ambassade Ottoman Rome

adresleriyle muhâbereye başlanmıştır. Diğer zevâtın adresleri kaçırılmadığı için elde edilinceye kadar intizâr mecbûriyeti hâsıl olmaktadır. Edib Beyefendi ve rüfekâ-yı kirâmından mezkûr adreslerin sür'at-i te'mîn ve irsâli müsterhâmdır.

9- Muhtelif merâkizde bulunan zevâtın elde edecekleri cerâid ile Türklük ve Müslümânlık etrafında neşrolunan resâ'ili Antalya'ya göndermeleri husûsâtının bi'l-muhâbere te'mîni kemâl-i ehemmiyetle mercûdur.

10- Avrupa'daki ricâl ve erkân-ı vatanperverânımızdan Roma mutavassıt merkezi delâletleriyle ve her hafta muntazaman kendi husûsî istitla'ât ve ihtisâsâtlarını mübeyyin birer rapor lütfetmelerinin te'mîni de cümle-i temenniyâtımızdır.

11- Hemîrk, hemdin veya hemfikir milletlere mensûb olarak Avrupa'da çalışan cem'iyât ve hey'âta buradan gazete ve Hükûmet-i Milliye icrâat ve harekâtı haberlerinin gönderilmesi mültezim olduğundan adreslerinin sür'at-i irsâli mercûdur.

12- Memâlik-i hâriciyeden Antalya adresine gelecek evrâk-ı muhâbere burada tedkik olunduktan sonra müsta'cel olanları derhâl telgrafla şifre olunarak Büyük Millet Meclisi Hey'et-i İcrâ'iyesine bildirilecek, asılları husûsî posta ile kezâ Ankara'ya irsâl olacaktır.

13- Fevkalâde mühim mevâdın hâмили posta ile Antalya'ya gönderilmesi Edib Beyefendi'den mercûdur.

14- Bâlâdaki mevâd Anadolu Hükûmeti ile memâlik-i hâriciye arasında irtibât te'sîsi için vârid-i hatır olmaktadır. Roma'da tedkik edildikten sonra ıslâh-ı ta'dîl ve itmâm olunarak mükemmel bir şebeke teşkili Edib Beyefendi ve rüfekâ-yı kirâmının himmetlerine mevdûdur. Netîcenin iş'ârı lütf ü keremlerinden muntazırdır.

BELGE 24: *TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Antalya Mevki Komutanı Binbaşı Selahattin Bey'e iletmek üzere Antalya Mutasarrıflığına gönderdiği 21 Haziran 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Selahattin Bey'e TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığının Antalya Temsilcisi görevinin geçici olarak tevdi edildiği belirtilmiş ve görev tanımı yapılmıştır.*

Şifre

Ankara
21/6/[13]36

Antalya Mutasarrıflığına

Mevki' Kumandanı Binbaşı Selahaddin Bey'e âtıdeki şifre yazılmıştır. Her husûsca vazîfesinin teshîli mercûdur.

Büyük Millet Meclisi Re'isi
Mustafa Kemal

* * *

Sûret

Zât-ı âlilerine şimdilik muvakkaten Antalya'da Hâriciye Vekâleti mes'ûl murahhası vazîfesi tevdi' olunmuştur. Vazîfeniz Antalya tarîkiyle veya aher bir tarikle gelib Antalya'dan geçerek Ankara'ya gelmek isteyen ecânible görüşerek bunların sıfat ve hüviyetini tesbît etmek ve merkez hükûmete kadar inde'l-hâce celblerine lüzûm olub olmadığını anlamaktır. Bu vazîfe yolundaki fazla masârifiniz ayrıca tesviye olunur. İşbu vazîfenizden 12. K[olordu] Kumandanlığı ve mutasarrıflık haberdâr edilmiştir.

BELGE 25: *Ankara Vali Vekili Mehmet Nuri Bey'in, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'yla müzakere için Ankara'ya gelen Fransız ve İtalyan heyetlerinin iâşe ve ibate masraflarının Ankara Belediyesince ödenmesine imkân olmadığı hususunda TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanlığına gönderdiği 26 Haziran 1920 tarihli yazı. Sözkonusu giderlerin Dışişleri Bakanlığının örtülü ödeneğinden karşılandığı belgenin alt tarafındaki derkenardan anlaşılmaktadır.*

Aded 26962/89

Dâhiliye Vekâlet-i Celîlesine

12 Haziran sene [1]336 tarih ve yedi yüz dört numarolu tezkere-i aliye-i vekâletpenâhîleri arıza-i cevâbiyesidir.

Büyük Millet Meclisi Re'isi Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle müzâkere için Ankara'ya gelen Fransız ve İtalyan hey'etlerinin otel ve i'âşe masrafı olan altı bin yüz yetmiş gurusun Ankara Belediye sandığından tesviyesine imkân olmadığı meclisin kararına atfen Belediye Riyâsetinden bildirilmiş ve mevdû' iki kıt'a pusula leffen arz ve takdîm kılınmıştır efendim [Sözkonusu pusulalar buraya alınmamıştır].

Fî 26 Haziran sene [1]336

Ankara Vâlî Vekîli
Mehmed Nuri

[Derkenar] *Muktezâsı emir buyurulmak ricâsıyla Hâriciye Vekâlet-i aliyesine takdîm.*

Hayati

[Derkenar] *8 Temmuz sene 1336 tarihinde Hâriciye Vekâleti tahsîsât-ı mestûresinden tesviye edilmiştir.*

Ahmed Muhtar

BELGE 26: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığının, İtalya'nın İstanbul Yüksek Komiseri Maissa'nın Ankara ve Bursa'da ikamet etmek üzere Anadolu'ya iki İtalyan temsilci gönderilmesi önerisine dair adigeçen kurumun görüşünü TBMM Başkanlığına ilettiği 26 Haziran 1920 tarihli yazı. Yazıda, Ankara'ya temsilci gönderilmesinin bazı koşullara bağlı olarak uygun, Bursa'ya temsilci gönderilmesinin ise sakıncalı görüldüğü belirtilmektedir.

Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesine

Kurye Safvet Bey tarafından 19 Haziran 1336 tarihiyle Bursa'dan takdîm edilen merbût telgrafnâmenin ikinci fıkrasında İstanbul'a seyâhat-ı ahîresi esnâsında bilvesîle mülâkât ettiği Dersaâdet İtalya Mümessili Mösyö Maysa'nın biri Ankara'da ve diğeri Bursa'da ikâmet etmek üzere Anadolu'ya iki İtalyan mümessilinin ta'yîn ve i'zâmına dâir vâki' olan teklîfi hakkında mütâla'a-i devletleri istifsâr olunur.

San Remo Ahidnâme projesinin memleketimiz için ihdâs etmek istediği hâl ve vaz'iyete nazaran menâfi'-i milliyemizle en az mütebâyin olan devletlerden biriyle nîm-resmî olsun te'sis-i münâsebâtta Büyük Millet Meclisi Hükûmetince fevâ'id-i kesîre bulunduğu âşikâr ve binâenaleyh teklîf-i vâki' in esâs itibârıyla nazar-ı dikkate alınması lüzûmu bedîdâr ise de bizzât Roma kabinesinin bu yolda bir münâsebet te'sisi husûsunu ne dereceye kadar iltizâm ve tesâhub ettiği ve Büyük Millet Meclisi Hükûmetine karşı sarîh bir vaz'iyet-i dostâne almaya ne mertebe mütemâyil bulunduğu evvel emirde tahkîk edilmek iktizâ eder.

Bu cihet hakkında mümessil-i müşârün-ileyhin hükûmeti nâmına vereceği îzâhât şâyân-ı kabûl görüldüğü takdîrde yalnız Ankara'da Büyük Millet Meclisi Hükûmeti nezdinde mukîm bulunmak ve me'mûrîni zemânen mahdûd ve mevâd-ı mu'ayyeneye maksûr olmak üzere usûlü dâiresinde bir i'timâdnâmeyi hâmil bir İtalyan Mümessilinin ta'yîn ve i'zâmına müsa'ade i'tâsı pek muvâfık olur. Bursa gibi sahile yakın ve binâenaleyh İstanbul ile muhâbere suhûletini hâiz bir mahalde ecnebî bulundurulması münâsebât ve muhâberâtın sıkı bir teftîşe tâbî tutulabilmesindeki müşkilât hasebiyle mahzûrât-ı ciddiye dâ'î olacağı bî-ıştîbâhdır.

Sûret-i ma'rûza taraf-ı celîl-i riyâsetpenâhîlerinden dahi muvâfık-ı hâl ve maslahat görüldüğü takdîrde teklîf-i mütekâbil olarak Mösyö Maysa'ya tebliğ edilmek üzere keyfiyetin mûmâ-ileyh Safvet Bey'e emr ü iş'ârı münâsib-i mütâla'a kılındı. Fî 26 Haziran sene 1336

BELGE 27: *Kastamonu Valisi Cemal Bey'in, İtalyan vatandaşı Mühendis Emilio Orsini'nin İnebolu'ya geldiğini; İnebolu'da konsolos acenteliği tesis edilinceye kadar bu görevin 'murahhas' ünvan ve sıfatıyla kendisi tarafından yerine getirileceği İtalya Hükûmetinin İstanbul Komiserliği tarafından bildirilmiş olduğundan İnebolu'da ikametinin ve sıfatının kabul edilmesini talep eden bir yazıyı yerel makamlara sunduğunu TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 22 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.*

Kastamonu

Şifre

22 Ağustos sene [1]336

Umûr-ı Hâriciye Vekâletine

İtalya Hükûmetinin İnebolu'da me'mûr-ı siyâsî-i vapurlar acentesi iken Harb-i Umûmî'nin tahaddüsünde memleket hâricine çıkarılan İtalya teba'asından Mühendis Mösyö Emilyo Orsini'nin [Emilio Orsini] Ağustos'un on yedinci günü Loyd Kumpanyası vapuruyla İnebolu'ya gelerek hükûmet-i mahalliyeye 19 Ağustos sene [1]336 tarihinde i'tâ eylediği takrîrde hükûmet-i metbû'asınca İnebolu'da konsolos acenteliği te'sîs edilinceye kadar o vazîfenin murahhas unvân ve sıfatıyla tarafından ifâsına müsâ'ade edildiği İtalya Hükûmetinin İstanbul Komiserliğinden mu'tâ 14 Ağustos sene [1]920 ve 190945 numarolu tahrîrâtta izbâr kılındığı cihetle ba'demâ kendisinin İnebolu'da ikâmetinin ve sıfatının kabûl edilmesi bildirilmiştir.

Ahvâl-i umûmiyesi hükûmet-i mahalliyeye tarassud edilmekte olan mûmâ-ileyh hakkında olunacak mu'âmelenin iş'âr buyurulması. Fî 22 Ağustos sene [1]336

Kastamonu Vâlîsi
Cemal

BELGE 28: *TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, San Remo Antlaşması'nı reddeden TBMM Hükûmeti İtalya dâhil olmak üzere İtilaf Devletleri'yle savaş durumunda olduğundan adigeçen devletler tarafından her ne sıfat ve ünvanla olursa olsun Türkiye sınırları içindeki yerlere tayin edilip gönderilecek memurların memuriyetlerinin kabulüne ve sıfatlarının onaylanmasına imkân olmadığı hususunda Kastamonu Vilâyetine gönderdiği 23 Ağustos 1920 tarihli şifre telgraf.*

Numero Umûmî: 152
Husûsî: 53

Ankara
23/8/[13]36

Kastamonu Vilâyetine

22 Ağustos sene [1]336 tarihli telgrafnâmeye cevâbdır:

San Remo Sulh Mu'âhedenâmesi'ni sûret-i kat'iyede reddeden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti İtalya dahi dâhil olmak üzere Düvel-i İ'tilâfiye ile hâl-i harbde bulunduğundan düvel-i mezkûre tarafından her ne sıfat ve unvân ile olursa olsun Türkiye hudûd-ı milliyesi dâhilindeki mahallere ta'yîn ve i'zâm edilecek me'mûrîn-i resmîyesinin kabûl-i me'mûriyet ve tasdîk-i sıfatlarına imkân yoktur. Bu makûle sıfatlarla gelecek me'mûrîn-i ecnebiye tarafından verilecek tekârîrin kabûlü ve onlarla resmî, gayr-i resmî münâsebet te'sîsi ahidnâme-i mezkûrun Türkiye Hükûmetince zımnen kabûlü ma'nâsını tazammun edeceği cihetle

kat'iyen gayr-i câiz ve dâ'î-i mes'ûliyetdir. Vapur acenteliği gibi sırf ticârete âid husûsât ile iştigâl etmek ve hiçbir sıfat-ı resmîyeyi hâiz olmamak üzere gelecek İtalya teba'ası hakkında müşkilât gösterilmemesi muvâfıktır.

Umûr-ı Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtar

BELGE 29: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, Aix-les-Bains'de Fransa Başbakanı Millerand ile İtalya Başbakanı Giolitti arasında gerçekleşen görüşmede, adigeçenlerin İstanbul ve Ankara hükûmetlerini barıştırmak suretiyle Sevr Antlaşması'yla Anadolu'da Fransa ve İtalya'ya ayrılan nüfuz bölgelerinden serbestçe yararlanmayı düşündükleri; Sevr Antlaşması gereğince İtalya tarafından Yunanistan'a terk edilmesi gereken adalar; beş bin kadar Müslüman nüfusa sahip İstanköy Adası'ndan Anadolu'ya başlaması olası göç; Moskova'da Rus ve Türk temsilciler tarafından parafe edilen Dostluk Antlaşması'nın başlıca esasları ve Bekir Sami Bey'in Çiçerin'le yaptığı görüşme hususlarında Antalya'da bulunan Aydın Milletvekili Cami Bey'e gönderilen 9 Ekim 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, bahsi geçen konulara ilişkin Ankara Hükûmetinin görüşleri yer almaktadır.

H: 165

Antalya'da Aydın Meb'ûsu Cami Beyefendi'ye

Madde 1- Eylül'ün ikinci haftasında Eksleben'de [Aix-les-Bains] Milran ve Ciyolitti [Giolitti] arasında vukû' bulan mülâkât hakkında alınan haberlere göre İstanbul ve Ankara hükûmetlerinin barışdırılması için Ankara'daki ricâlden bazılarının İstanbul'da Hey'et-i Vükelâ'ya idhâl edilmesi ve bu sûretle Sevr Mu'âhedesi mevki'-i tatbîke vaz' olunub Anadolu'da Fransa ve İtalya'ya tefrik olunan menâtık-ı nüfûzdan serbestce istifâde edilmesinin te'mîni düşünölmüşdür. Bu husûsda ma'lûmât cem'i ve tarafımıza iş'ârı ve mezkûr havâdislerin doğru olduğu takdîrde bunların bizce kat'iyen kabûl edilemeyeib Misâk-ı Millî'nin ihtivâ ettiği hudüdlardan ve milletimizin tamâmî-i istiklâlinden kat'iyen vazgeçilemeyeceğinin tekrar i'lânı icâb eder.

Madde 2- Sevr Mu'âhedesi mûcibince İtalya tarafından Yunanistan'a terk edilmesi icâb eden adalardan Sömbeki, İncirli, İstanköy, Kalimnoz, Leryoz, Patmos adalarının sevâhilimize gâyetle yakın ve korsanlıkla geçinen bir halk tarafından meskûn bulunmaları hasebiyle bunların Yunan'a terki sâhil ahâlîmizin emniyet ve âsâyiş-i dâhilimizin muhâfazası için gâyet tehlike olduğundan bu keyfiyetin tarafımızdan kat'iyen kabûl edilemeyeceği İtalya Hükûmetine tefhîm ve sûret-i münâsibede matbû'ât ile i'lân edilmesi muktezîdir. Bu adalar sekenesine zâbita-i mahalliye bize tâbi' olmak şartıyla en vasi' muhtâriyeti vermeye hâzırız.

Madde 3- Beş bin kadar nüfûs-ı İslâmiyeyi hâvî olan İstanköy Adası'nda Anadolu'ya doğru bir muhâceret cereyânı başlamak üzeredir. Rodos Adası'nda nüfûs-ı İslâmiyeyi takviye edib o adayı muhâfaza etmek İtalya Hükûmetinin menâfi'-i iktizâsından olmakla seyl-i muhâceretin oraya tevcîhi Balkan Harbi'ni mûte'âkib Yunanistan'la aramızda muhâcirin için takarrür etdirilen esâsâta müşâbih mukarrerâtın ittihâziyla İstanköy ve Rodos arasında İslâm ve Rumların aynı sûretle mübâdele edilmesi için İtalya Hükûmeti nezdinde musırran ve serî'ân teşebbüsâtda bulunması muvâfıktır.

Madde 4- Rusya'dan avdet eden Yusuf Kemal Bey'in telgrafla iş'ârâtına göre 24 Ağustos sene [13]36'da Moskova'da Rus ve Türk murahhasaları tarafından parafe edilen Muhâdenet Mukâvelenâmesi'nin başlıca esâsâtı şunlardır:

1. Tarafeyn-i âkideynden birine cebren kabûl etdirilecek bir mu'âhede veya sened-i düveliyi diğeri tanımayacaktır.
2. Türkiye ta'biriyile Türk Misâk-ı Millî'siyle gösterilen arâzî kasedilmekdedir.
3. Tarafeyn aralarında demiryolu münâkalâtının her türlü mevâni'den ârî olarak sür'at-i mümkünü ile te'sîsi için her türlü tedâbîr-i mukteziyeyi müttehiden ittihâz etmeyi ta'ahhüd eylerler.
4. Tarafeyn-i âkideyn Boğazlar'ın bütün akvâmın münâkalât-ı ticâriyesine küşâdını ve serbestce mürûrunu te'mîn maksadıyla Karadeniz'in ve Boğazlar'ın tâbî' olacağı beynelmilel ahkâmın sûret-i kat'iyede ta'yînini ittihâz edeceği mukarrerâtı Türkiye'nin saltanat-ı mutlakasına ve gerek Türkiye'nin gerek pâyitahtı olan İstanbul'un emniyetine asla halel îrâs etmeyecek sûretde mücâvir devletler murahhasalarından ileride teşekkül edecek bir konferansa terki müttefikân kabûl eylerler.

Mezkûr mukâvele parafe edildikten sonra Rus Hey'et-i Murahhasası Re'îsi Moskova'dan müfârekata mecbûr olduğundan müzâkerâta devâm için Bekir Sami Bey Çiçerin ile görüşmüşdür. Konuşulan en mühim mes'ele Türkiye ta'birinin Misâk-ı Millî hududlarına şâmil olmasıdır. Çiçerin bunun hudûd-ı ırk sûretinde tashîhini, Bitlis vilâyetinin kısm-ı cüz'isinin Ermenistan'a terk ile oraların İslâmlarla mübâdele edilmesi esâsı mahfûz olmak üzere Ermenilerle iskân edilmesini, Rusya'ca bize edilecek mu'âvenetin terk-i arâzî şartının kabûlüne mütevakkıf olduğunu bidâyeten kat'iyete yakın bir lîsan ile söylemiş ise de Bekir Sami Bey'in ısrârı üzerine bu ısrârından sarf-ı nazar eylemiştir.

Kars, Ardahan ve Batum Müslümânlarının mukadderâtını bizzât ta'yîn etmeleri hakkı dahi Gürcistan'la Rusya arasında yapılan ahidnâmeğe rağmen Rus Hâriciye Nâzırınca kabûl edilmiştir. Mûmâ-ileyh Ermenistan dâhilinde yolun açılması için evvel emirde vesâ'it-i siyâsiye ile çalışılıp bu olmazsa kuvvete mürâca'at edileceğini, bunun da sırf münâkalâtın te'mîni için yapılacağı ve Sarıkamış'la Şahtahtı'nı işgâl edebileceğimizi ilâve etmiştir. İşbu mülâkatda Ankara Hükûmeti mesâ'il-i mezkûre hakkında bir karar ittihâz ve Moskova'ya cevâb vermek için yolda olan Yusuf Kemal Bey'in Ankara'ya avdetine intizâr eylemekdedir.

Madde 5- Bolşevik Sefâretinin müsteşâr vazîfesini gören başkâtib, atâşemiliter, tercümanlardan ve daha yirmi bir kişiden mürekkeb olan ilk kademesi şehrimize vâsil olmuş ve Çiçerin'den Mustafa Kemal Paşa'ya hitâben yazılmış pek samîmî bir mektûb getirmiştir efendim. Fî 9 Teşrin-i Evvel sene [1]336

BELGE 30: Aydın Milletvekili Cami Bey'in, [Rodos Valisi] Maissa'yla yaptığı görüşmeyi TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 24 Ekim 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Maissa'nın, Aix-les-Bains görüşmesinden sonra İtalya ve Fransa'nın ortak teşebbüsleri üzerine İstanbul'daki Damat Ferit Paşa Kabinesi yerine yeni bir kabinenin teşekkül ettiğini, bu yeni kabinenin Ankara Hükûmetiyle temasa girerek bir anlaşma zemini bulmak için çalışacağını, İtilaf Devletleri'nin Ankara Hükûmetini tanımayacaklarını, İtalya politikasının Millî Hükûmete taraftar olduğunu, ancak müttetiklerine karşı politikasında yenildiğini ifade ettiği belirtilmektedir.

Umûmî: 560
Husûsî: 59

Mahrec: Fethiye

Hâriciye Vekâletine

Eksleben mülâkâtından sonra İtalya ve Fransa'nın müştereken vâki' olan teşebbüsleri üzerine İstanbul'da Damad Ferid Kabinesini ta'kib eden kabine ber-vech-i âfî sûret-i kat'iyede teşekkül etdiğini Mösyö Maysa bendenize ifhâm etdi. Sadrazam Tevfik, Dâhiliye İzzet, Harbiye Ziya, Bahriye Salih, Ma'ârif Mustafa Reşid Paşa, Meşihat ve Evkâf Nuri Efendi, Hâriciye Safa Bey, Nafi'a Abdullah, Zira'at ve Adliye vekâleten Hüseyin Kazım, Şûrâ-yı Devlet Re'isi Arif, Mâliye'ye Reşid veya Raşid Beyler geçmişlerdir. Bu yeni kabine Düvel-i İ'tilâfiye'nin iştirâk edecekleri zannolunan bir hey'et-i muhtelite ile Ankara Hükûmet-i Milliyesi ile temâsa girerek bir i'tilâf zemîni bulmak için çalışacağını Mösyö Maysa ilâve etmiştir. Bendeniz cevâben: İstanbul'daki [deşifre edilememiş] olursa olsun teşkil edilen kabinelerin milleti temsil etmediğine nazaran Türkiye nâmına harekete salâhiyetleri olmadığı, âmâl-i milliyesi ma'lûm olduğundan devletlerin İstanbul Hükûmetiyle müştereken müzâkere zemîni arayacaklarına doğrudan doğruya Ankara Hükûmet-i Milliyesi ile münâsebet girmeleri lâzım geleceğini ifâde etdim. Mösyö Maysa devletlerin Ankara Hükûmetini tanıyamayacaklarını söyledikten sonra bundan [deşifre edilememiş] Ankara Hükûmetini bu vesileden bilistifâde müzâkereye girmesini [deşifre edilememiş] hareketini İtalya ve Fransa'nın tevakkîye muvaffak olduklarını ve fakat Ankara Hükûmeti uyuşmamakta ısrar edecek olursa bu defa Yunanlıların yürüyüşlerine mûmâna'at kâbil olamayacağını ileri sürerek istikbâle nazaran şimdilik mu'âhedeyi kabûlden başka çâre olmadığını musırran tekrar etmekte idi. Mösyö Maysa sözlerinde sulh ve müsâlemete olan ihtiyâc-ı şedîdlerini ve bu müşevveş vaz'iyetden çık[ra]rak memleketlerinin umûrunu tanzîme muvaffak olamazlar ise Avrupa'nın vaz'iyeti[nin] vahîm olacağını i'tirâf etmektedir. İtalya politikası Hükûmet-i Milliye'ye tarafdâr olmuş ve fakat Yunanlıları yürüyüşleriyle müttetiklerine karşı politikasında mağlûb olduğunu ileri sürerek bu vaz'iyetde bir şey yapamayacaklarını ifhâm eylemiştir. Bendeniz Ankara Hükûmet-i Milliyesi'nin İstanbul kabineleriyle müzâkereyi kabûl etmeyeceğini ilâve ederek mülâkâta nihâyet verdiğim ma'rûzdur efendim. Fî 24 Teşrîn-i Evvel sene [1]336

14 numeroludur.

Aydın Meb'ûsu
Cami

BELGE 31: *Aydın Milletvekili Cami Bey'in, İstanbul'da kurulan yeni hükûmetin beyannamesi üzerine İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'ya iletilmek üzere [Rodos Valisi] Maissa'ya tevdi ettiği muhturanın suretini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 3 Kasım 1920 tarihli yazı. Muhturada, İstanbul'da Sevr Antlaşması'nın uygulanması için yeni bir hükûmetin teşkil edildiğinin haber alındığı, TBMM'nin ilk eylemlerinden birinin 16 Mart 1920 tarihinden sonra İstanbul Hükûmeti tarafından imzalanan hiçbir anlaşmanın tanınmayacağını dünyaya ilan etmek olduğu, Ankara Hükûmetinin arzusu dışında imzalanan Sevr Antlaşması'nın halk nezdinde geçersiz olduğu, bu antlaşmanın barışın akdedilmesi için Ankara Hükûmetinin ileri sürdüğü şartlarla, Meclis-i Mebusan'da ve Erzurum ile Sivas kongrelerinde alınan kararlarla çeliştiği, bu kararların kaynağının Wilson ilkeleri olduğu, sözkonusu ilkelerin 12. Maddesinin İtilaf Devletleri'nce kabul edilip gereği yapılmadığı sürece varlığı tehdit altında olan Türk halkının varlığını silahla savunmaya kararlı olduğunu ısrarla bildirmekte haklı olduğu, İtilaf Devletleri'nin arzu ettiği barışın yeniden tesis edilmesinin tek yolunun Türk milletinin taleplerini karşılamak olduğu, Türkiye'nin bu konudaki ısrarının "kendi kaderini tayin hakkı"nın diğer milletler için kabul görüp uygulanmış olmasından kaynaklandığını, tek amacı kendini bazı güçlerin doymak bilmeyen emperyalist ve kapitalist hırslarından kurtarmak olan bir halka İtilaf Devletleri'nin katı davranmaya devam etmesi durumunda Orta Doğu'da hüküm süren ve barışın tesis edilmemesinden kaynaklanan istikrarsız durumun ve kaçınılmaz olarak doğacak daha ağır sonuçların sorumluluğunun reddedildiği vurgulanmaktadır.*

Numero 18

Rodos
3/11/[13]36

Umûr-ı Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

İstanbul'da yeni teşekkül eden kabine beyânnâmesi üzerine İtalya Hâriciye Nâzırı Kont Sforça'ya îsâl olunmak ve diğer devletlere de iblâğı ricâsı arz olunmak üzere Mösyö Maysa'ya tevdi' olunan muhtıra sûreti melfûfen takdîm-i huzûr-ı âlîleri kılınmış olduğu ma'rûzdur.

Aydın Meb'ûsu
Cami

* * *

Muhtıra Sûreti

Il résulte du manifeste du nouveau « gouvernement » constitué à Constantinople que son principal but est de s'entendre avec le gouvernement d'Angora en vue de l'application du traité de Sèvres. Or, le premier acte de ce dernier gouvernement issu de l'Assemblée Nationale Suprême réunie à Angora à la suite d'élections générales faites spécialement dans tout le pays, a été de proclamer au monde que la nation ottomane ne reconnaîtrait aucun traité ou convention conclu par n'importe quel gouvernement fonctionnant à Constantinople après le 16 Mars 1920. En effet c'est à cette date que l'occupation de la capitale turque par les Puissances de l'Entente revêtit la forme d'une prise

de possession formelle dont les différentes manifestations furent successivement le changement forcé du Cabinet, la dissolution de la Chambre, l'établissement de l'autorité étrangère dans les différents départements de l'Etat et la réduction en servitude de Khalif.

Le traité de Sèvres est donc nul et non avenue aux yeux de la nation ottomane dont le seul représentant attitré est le gouvernement d'Angora en dehors de la volonté duquel cet acte a été signé.

Quant au « gouvernement » nouvellement constitué à Constantinople, il n'a d'autre caractère que celui d'un corps de dignitaires de l'Empire réuni à la Sublime Porte par un acte du Sultan agissant sous la pression étrangère.

Ses membres n'ont d'autre qualité représentative que celle que le Sultan donnerait à l'un ou à plusieurs d'entre eux personnellement comme délégués occasionnels du Trône.

Un autre point sur lequel il importe d'appuyer tout spécialement à propos du manifeste du gouvernement de Constantinople est que le traité de Sèvres ne peut servir en aucun cas de base à des tractations avec le gouvernement d'Angora. En effet, cet acte est en contradiction avec les résolutions des Congrès d'Erzeroum et de Sivas, résolutions confirmées par la Chambre arbitrairement dissoute après le 16 Mars et par l'Assemblée Nationale Suprême d'Angora comme conditions sine qua non pour la conclusion de la paix. Ces résolutions n'ont d'autre source que le droit et la justice tels qu'ils ont été officiellement définis dans le programme du Président des Etats Unis accepté par les Puissances de l'Entente comme base des travaux de la Conférence de Paix.

Il y a lieu d'insister également sur le fait que jusqu'au jour où les Puissances en question n'admettront pas la Turquie au bénéfice de la doctrine Wilsonnienne dont l'article 12 du programme de paix du Président des Etats-Unis stipule spécialement l'application à ce pays, la nation ottomane est résolue à rester sous les armes pour défendre son existence menacée.

Si c'est le rétablissement de la paix dans le Proche Orient que l'Entente désire le seul moyen pour elle d'y arriver est de donner satisfaction aux demandes de la nation ottomane qui représentent le minimum de ce que les principes solennellement proclamés par ce groupement de Puissances lui-même comme devant servir de système pour la reconstruction politique du monde lui donnent le droit de réclamer.

La Turquie s'autorise d'autant plus de ces principes pour persister dans son attitude actuelle qu'ils ont été appliqués dans le règlement du sort d'autres peuples.

Elle repousse d'ores et déjà toute responsabilité du fait de l'état de trouble et d'instabilité qui règne dans le Proche Orient en raison de la non-conclusion de la paix avec elle comme aussi des complications plus générales et plus graves qui s'ensuivront inévitablement si les Puissances de l'Entente continuent à tenir rigueur à un peuple dont le seul but est de se soustraire du sort que lui réservent les insatiables ambitions impérialistes et capitalistes de certaines Puissances.

BELGE 32: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in, Rodos'ta bulunan Cami Bey'den aldığı telgraftan bahisle İtalya'nın Rodos Valisi Maissa'nın, bir görüşme sırasında, Anadolu'nun güney-batı kısımlarında ve bazı sahillerde İtalyanlara karşı zorluk çıkarılmasından şikâyet ettiği, Türkiye'nin Avrupa'yla yegâne temas noktası olarak tanımladığı İtalya'nın şikâyetlerine cevap verebilmek için İtalyan memurlar ile Türk memurlar arasında vuku bulan ihtilaflar hakkında bilgi verilmesi hususunda Muğla ve Teke Mutasarrıflıklarına gönderdiği 2 Kasım 1920 tarihli şifre telgraf.

1404

Muğla ve Teke Mutasarrıflıklarına

Rodos'da Cami Bey'den 27/10/[13]36 tarihiyle ve Fethiye tarikiyle alınan bir telgrafnâmede cezîre-i mezkûre vâlisi Mösyö Maysa'nın bir mülâkât esnâsında Anadolu'nun cenûb-ı garbî aksâmında ve bazı nikât-ı sâhiliyede mevcûd İtalya me'mûrîn-i askeriye ve etibbâsı ve mü'essesât-ı tadrîsiyesi ile me'mûrîn-i mahalliye arasında mütehaddis ihtilâfât-ı nazar vesîlesiyle İtalyanlara karşı mütemâdiyen îkâ'-ı müşkilât edilmekte olduğundan bahisle beyân-ı şikâyet ettiği iş'âr ve ihtilâfât-ı mezkûreye bilhâssa gümrük dâirelerinin ve Duyûn-ı Umûmiye gibi rûsûm cibâyet eden devâ'ir-i sâirenin sebebiyet verdikleri misâl olarak zikrolunuyor.

Avrupa ile yegâne nokta-i temâsımız İtalya olmasına nazaran emniyet-i münâkalâta hâlel îrâs edebileceği te'sîrâta mahal bırakılmaması lüzûmu âşikâr olduğundan inde'l-hâce red-i şikâyet edebilmek için ihtilâfât-ı vâkı'a hakkında mevcûd ma'lûmâtın sür'at-i iş'ârını ricâ ederim efendim.

Fî 2 Teşrîn-i Sânî sene 1336

Hâriciye Vekîli
Ahmed Muhtar

BELGE 33: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, İtalyanların Anadolu'da okul açma meselesi hakkında Mentеше Mutasarrıflığına gönderilen 12 Aralık 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, sözkonusu hususun 'Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'ne ve devletin siyasetine aykırı olduğu belirtilmekte, okul vs. açmak suretiyle İtalya Hükûmetinin izlediği "hulul-i muslihane" siyasetinin sakıncalarına dikkat çekilerek okul açılmasına izin verilmemesi istenmektedir.

969/552

12/12/[13]36

Mentеше Mutasarrıflığına

2 Teşrîn-i Sânî sene [13]36 tarih ve 1404 numarolu şifreye zeyldir. İtalyanlarla bî-sûd ihtilâfâta meydân verilmemesi ve tarafeyn arasında hâsıl olan sû-i tefehhümleri izâleye çalışılması evvelce iş'âr kılındığı vechle hükûmetce mültezemdir.

İtalyanlar tarafından mekteb küşâdı mes'elesi Mekâtib-i Husûsiye Talimatnâmesi'ne mugâyir olduğu gibi devletin siyaset-i umûmiyesine muhâlîf ve milletin emniyet-i müstakbelesi için dahi bir tehlike teşkil etmektedir.

Zîrâ Sevr Mu'âhedenâmesi'ne mülhak mukâvele mûcibince Fethiye İtalyan mıntika-i nüfûzuna dâhil bulunduğundan dâhilî teşevvüşât ve ihtilâlâtı bertaraf edib oraları tesâhuba kalkışabilecek derecede kuvvet buluncaya kadar İtalya Hükûmeti hulûl-i muslihâne ta'bir olunan mekteb vesâire küşâdı ve bu sâyede vatandaşlarımızın birçoğuyula münâsebât te'sisi ve içlerinden za'îfî'ahlâk olanlarının idlâlî siyâsetine devâm edecektir. Ba'dehu zemîni kâfî derecede ihzâr edilmiş ve vaz'iyet-i dâhiliyesi sükûnet bulmuş olunca Trablusgarb'da yaptığı gibi memleketimize musallat olacaktır. İşbu esbâba binâen livânız dâhilinde mekteb küşâdına kalkışdıkları takdîrde buna kat'iyen müsâ'ade edilemeyeceğinin kendilerine teblîği mercûdur efendim.

BELGE 34: TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Antalya Mutasarrıflığının telgrafına atıfla, Antalya'da bulunan Konya Valisi Haydar Bey'in ivedi şekilde Karahisar'a gitmesi gerektiğinden İtalyanlardan temin edilen bir otomobille gönderildiğini, Antalya'daki İtalya Askerî Kuvvetleri Komutanı Binbaşı Carossini ve Antalya'da konsolosluk işlerine bakan Faralli'nin de Haydar Bey'le birlikte Burdur'a hareket ettiklerini TBMM Hükûmeti Bakanlar Kurulu Başkanlığına bildirdiği 13 Aralık 1920 tarihli yazı. Antalya Mutasarrıflığının telgrafi yazı ekinde yer almaktadır.

Aded 2751/9000

Hey'et-i Vekîle Riyâset-i Celîlesine

On İkinci Kolordu Kumandanlığının gösterdiği lüzûm üzerine müsta'celen Karahisar'a gitmesi lâzım gelen Konya Vâlisi Haydar Bey'in rükûbu için İtalyanlardan alınan otomobille Antalya'daki İtalyan kıta'âtının yeni kumandanı Binbaşı Karosini [Carosini] ve Antalya'da konsoloshâne işlerini görmekte olan Mösyö Faralli'nin Burdur'a hareket eylediklerine dâir Antalya Mutasarrıflığından alınan telgrafnâmenin sûreti leffen takdîm kılındı. İtalyanların bilâ-kayd ü şart dâhil-i memlekete bu sûretle girib çıkmaları her hâlde dâ'î-i mahzûr olmakdan hâlî kalmayacağı cihetle bu bâbda ittihâzı münâsib olacak tedâbirin ta'yin ve emr ü iş'âr buyurulması ma'rûzdur efendim.

Fî 13/12/[1]336

Dâhiliye Vekâleti Vekîli
Doktor Adnan

* * *

Antalya Mutasarrıflığından alınan fî 8/12/[13]36 tarihli şifre sûret-i mahlûlesidir.

1- Konya Vâlisi Haydar Bey 5/12/[13]36'da Antalya'ya gelmiş idi. Müşârün-ileyhin müsta'celen Karahisar'a gelmesi 12. K[olordu] Kumandanlığı tarafından kendilerine teblîğ olunmakla Burdur'a kadar rükûbu için İtalyanlardan bir otomobil tedârikine tevessül etdim ve Haydar Bey bu sabah Antalya'dan Burdur'a hareket eyledi.

2- Otomobilin gidış ve gelişinden istifâde etmek üzere İtalyalı Binbaşı Karosini ile burada konsoloshâne işini görmek üzere evvelce gelmiş olan İtalyalı Mösyö Faralli'nin de otomobil ile Burdur'a hareket etmiş olduğu anlaşıldı.

3- Binbaşı Karosini bir hafta evvel Antalya'ya bura kıta'ât kumandanlığına gelmiştir. Eski Kumandan ve Kâ'immakâm Bizonik [Bisogno?] de yakında Rodos'a hareket edecektir.

4- Konsolos işini görmekte olan Mösyö Faralli'dir.

Mutasarrıf Aşır

BELGE 35: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığının, Türkiye'nin savaş hâlinde olduğu devletlerin hiçbir memurunun konsolos olarak tanınmamasını TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanlığının dikkatine getirdiği 20 Aralık 1920 tarihli yazı. Yazıda, Antalya'da bir İtalyan Konsolosunun bulunmasına adigeçen kurumun dikkati çekilmektedir.

Hâriciye Vekâleti

1024/683

21/12/[13]36

Dâhiliye Vekâlet-i Celilesine

Kendileriyle hâl-i harbde bulunduğumuz devletlerin konsolos nâmı altında hiçbir me'mûrinin tanınmaması hakkında [boş bırakılmış] tarih ve [boş bırakılmış] numarolu tezkere-i âcizîye rağmen vekâlet-i celilelerinin Hey'et-i Vekile Riyâsetine hitâben yazılan 13/12/[13]36 tarih ve 2751/9000 numarolu tezkeresinde ve İstihbârât Müdüriyet-i Umûmiyesinin sûreti leffen mütekaddim tahrîrâtında Antalya'da bir İtalyan Konsolosunun mevcûdiyetinden bahsedilmektedir. Bu mes'ele hakkında nazar-ı dikkat-i âlîlerini celbeder ve tekraren bilumûm vilâyât ve elviye-i müstakileye tebliğât-ı lâzımede bulunulmasını ricâ eylerim efendim. Fî 20/12[13]36 yazılmışdır.

BELGE 36: TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı adına Sağlık Bakanı Dr. Adnan Bey'in, Antalya'da konsolos görevini icra eden şahısla resmî ve yazılı temasta bulunulmadığını, ancak hususi ve şifahi surette temas edildiğinin Teke Mutasarrıflığından bildirildiğini, bununla birlikte konsolos sıfatına sahip hiçbir yabancıyla resmî temasta bulunulmamasının ve bu sıfatla hiçbir yabancıyla resmî yazışmalara ve görüşmelere girilmemesinin icap edenlere bir kez daha tebliğ edildiğini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 22 Aralık 1920 tarihli yazı.

Umûmî 9809

Husûsî 943

Hâriciye Vekâlet-i Celilesine

20 Kânûn-ı Evvel [1]336 tarih ve 1024/683 numarolu tezkere-i aliyeleri cevâbıdır.

Kendileriyle henüz i'âde-i münâsebât edilmemiş olan devletlerin konsolos nâmı altındaki me'mûrlarının tanınmaması evvelce icâb edenlere ta'mîmen tebliğ edilmişti. Diğer bir mes'ele-i idâriye hakkında ahîren Teke Mutasarrıflığından alınan telgrafnâmede, Antalya'da konsolos vazîfesini gören zât ile resmî ve tahrîrî münâsebât ve muhâverâtda bulunulmadığı ancak husûsî ve şifâhî sûretde temâs edilmekde olduğu bildirilmektedir. Antalya muhâbirinin İstihbârât Müdüriyet-i

Umûmiyesinden mevdû' telgrafnâmesinde İtalya Konsolosu vazîfesini gören zâtın mutasarrıflıkca resmen konsolos sıfatıyla kabûl edildiğine dâir olan iş'ârâtı, husûsî ve şifâhî bir sûrette cereyân etmiş olmak lâzım gelen temâsın münâsebât-ı resmiye mâhiyetinde tutulmasından münba'is bir noksânî-i takdîr netîcesi olsa gerekdir. Ma'a-hazâ hiçbir ecnebînin konsolos sıfatıyla münâsebât-ı resmîyede bulunulmaması ve bu sıfatla hiçbir ecnebî ile resmî mükâtebât ve muhâverâta girişilmemesi bu kere de te'yîden teblîğ edilmiştir efendim.

Fî 22 Kânûn-ı Evvel sene [1]336

Dâhiliye Vekîli nâmına
Sıhhiye Vekîli
Doktor Adnan

BELGE 37: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Cami Bey'in TBMM Hükûmetinin Roma Temsilcisi olarak İtalya'ya gönderilmesinin, dostlukları eskiye dayanan Kont Sforza ile İstanbul'da kaldıkları günleri hatırlattığı, adigeçenin evrensel bir sorunun çözümünde Türkiye'nin hakkını savunmasının kendisinde yüce duygular hissettirdiği, Cami Bey'in iki halk arasında eskiden beri var olan derin bağları güçlendireceği inancında olduğu, Türk Temsilcisi aracılığıyla ilettiği büyük hayranlık ve derin minnettarlık duygularını kabul etmelerini rica ettiği hususunda İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'ya gönderdiği 8 Eylül 1920 tarihli mektup.

De S. E. Moustafa Kémal Pacha

Angora, le 8 Sept. 1920

Président de la Grande Assemblée Nationale de Turquie

à

S.E. le Cte Sforza

Ministre des Affaires Etrangères à Rome

Mon cher Comte,

L'envoi de Djami Bey comme représentant en Italie de la Grande Assemblée Nationale de Turquie me fournit l'agréable occasion de me rappeler le souvenir de nos bonnes relations déjà anciennes de notre séjour à Constantinople.

Je tiens également à vous assurer combien je suis sensiblement touché des sentiments profondément nobles avec lesquels vous avez défendu la cause de notre pays dans la solution du problème mondial aussi bien durant votre gestion du Sous Secrétariat au Ministère des Affaires Etrangères que pendant votre ministère actuel.

Le souvenir de l'Italie et du Comte Sforza intimement lié aux principes du droit des peuples qui fleurissent dans votre beau pays demeurera vivant dans l'âme du peuple turc. C'est donc avec la conviction intime que Djami Bey s'efforcera de resserrer les liens de profonde sympathie déjà existant entre nos deux peuples que je vous prie de trouver à la bien vive expression des sentiments de grande admiration et de profonde reconnaissance que Djami Bey vous transmettra de vive voix.

Veillez agréer.

BELGE 38: TBMM Hükûmeti Roma Temsilcisi Cami Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'nın İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'ya hitaben yazdığı mektubu adigeçene ilettiğini, Kont Sforza'nın mütekebil hislerini beyan ettiğini ve hususi saygılarının iletilmesini rica ettiğini TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 21 Aralık 1920 tarihli telgraf.

Aded 1/137

Roma
21/12/1920

Türkiye Büyük Millet Meclisi Re'isi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Taraf-ı devletlerinden Kont Sforça'ya hitâben yazılan mektûb bizzât müşârün-ileyhe takdîm kılındı. Kont hissiyât-ı mütekâbile beyân ve bu vesîle ile ihtirâmât-ı mahsûsasının iblâğına tavassut-ı acizânemi ricâ etmekle ma'a'l-ihtirâm arz-ı keyfiyet olunur efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti İtalya Mümessili
Aydın Meb'ûsu Cami

BELGE 39: TBMM Hükûmeti Roma Temsilcisi Cami Bey'in, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza, Siyasi İşler Genel Müdürü Lago ve Roma'da bulunan İtalya'nın Lozan Konsolosuyla yaptığı görüşmeleri TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 20 Aralık 1920 tarihli şifre telgraf.

Roma
20/12/[13]36

Hâriciye Vekâletine

Roma'ya muvâsalat-ı âcizânemden beri İtalya Hâriciye Nezâreti ve diğerk mahâfil ile vukû' bulan temâslarıma âid ve tedkikât-ı mahsûsam netîcesinde hâsıl ettiğim ma'lûmât ve kanâ'atlerim ber-vech-i âtî arz olunur. Muvâsalatımın ertesi günü Hâriciye Müsteşârı tarafından kabûl olundum. Şark mesâ'iliiyle Kont Sforça bizzât meşğûl olduğu cihetle Kont'un Londra'dan avdetine intizâr lâzım geldi. Sforça avdetinden dört gün sonra bendenizi nevvâr-şikârâne kabûl etdi ve İtalya'nın Türkiye hakkında ta'kîb ettiği meslek-i siyâsîsi kat'iyen tebeddül etmemiş olub vekâyi'in tarz-ı inkişâfı bu zamanda daha muvaffakiyetle çalışma[kıy]a müsâ'id olduğu[nu], yalnız bir nâ-kâbil-i kabûl müdde'ayât ile Şark mes'elesinin hallini ta'vik etmememiz lâzım geldiği[ni] ve zuhûru muhtemel olan ilk fırsatta istifâde etmemizi tavsiye etdi. Bendeniz cevâben Türk milletinin ma'lûm olan müdde'ayât-ı meşrû'ası[nın] tekrar millî hudûdlarımız dâhilinde iktisâdî ve siyâsî tam istiklâle mâlik bir millet olarak yaşamak ve bu gâyemizi te'mîn edinceye kadar mücadele etmek lâzımeden olduğunu söyledim. Bu müdde'ayâtımızın meşrû' ve haklı olduğunu teslim etdi. Sözü İtalya'nın meslek-i ma'lûmundan dolayı Türk milleti nezdinde kazanmış olduğu[nt] lisân-ı şükrâna [ite] naklederek Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin husûsî mektûbunu verdim. Kont Sforça teşekkürle ihtirâmâtının müşârün-ileyh hazretlerine arz-ı tavassutumu ricâ etdi. Şark'da fütûhât siyâseti ta'kîb edilmeyerek yalnız menâfi'-i iktisâdiye te'mîn etmek sûretiyle tezâhür eden bu mesleğin İtalya diplomasisi için Şark'da ma'nevî bir fütûhât olduğu, Fransa'nın âsirdîde mevki'-i mümtâzını işğâl ederek İtalya gibi kudret-i sinâ'iyeye sâhibi bir memlekete bütün Anadolu'da vâsî' bir

fa'âliyet-i iktisâdiye te'mîn ve bundan tamamıyla istifâde imkânı vardır dedim ve Sevr Mu'âhedesi'nin [*deşifre edilememiş*] olan mıntika-i nüfûz [*deşifre edilememiş*] sarf-ı nazar olunarak şimdiden Anadolu'da diğer müttetiklerine fâ'ik bir mevki'-i iktisâdî te'mînine teşebbüs olunması tarafeyn için fâ'ideli olacağına nazar-ı dikkati celbetdim ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin kambiyon işletmek, şimendifer inşâ'atı için müsâ'ade husûsunda bendenize verdiği ta'lîmâtın iktisâdî sahada İtalya'ya karşı ne gibi hissiyât ile hareket ettiğini sezdiğini, İtalya'nın memleketimiz mevâd-ı ibtidâ'iyesine, bizim de mevâd-ı masnû'aya ihtiyâcımızı tarafeynin menâfi'ini te'lîf eden [*deşifre edilememiş*] olduğunu ilâve etdim. Kont Sforça hükûmetin bu mesleğinden beyân-ı mahzûziyet ederek bu zemînde çalışılması lüzûmunu dermeyân etdi. Müşârün-ileyh son derece hafî tutulmak üzere şifreli telgrafların mürûruna müsâ'ade etmesi üzerine makâm-ı âlîlerine, Mâliye ve Müdâfa'a-i Milliye Vekâletlerine üç kıt'a şifreli telgrafnâme takdîm edilmişdi ancak telsizle keşîde olduğundan karışık geleceğini zannediyorum. Sforça, Hâriciye Nezâretiyle münâsebetimi Politika Umûru Müdür-i Umûmisi Mösyö Lago ile icrâ etmemi tavsiye ve bendenizi müşârün-ileyhe takdîm etdi. Mösyö Lago ile vâki' olan ilk mülâkatımda vaz'iyet-i umûmiye üzerine ve İtalya ile olan münâsebâtımıza dâir te'âtî-i efkâr edildi. Müşârün-ileyhin tasvîbine nazaran İtalya son Londra mülâkatında Fransa'nın da inzimâm-ı mu'âvenetiyle Sevr Mu'âhedesi'nin ta'dîli husûsunda İngiltere'yi çok tazyîk etmiş ve fakat ancak [*deşifre edilememiş*] ve Yunanistan'ı mâlî tazyîk altına almak husûsuna imâleye muvaffak olabilmışdir. İngiltere'nin el altından Kral Kostantin ile hafî müzâkerelerde bulunduğ[nu] ve Nis'de ikâmet etmekte olan Venizelos'un bugünlerde muhâfaza ettiği sükûnu pek [*deşifre edilememiş*] Kral Kostantin'in Venizelos'la uyuşması sûretiyle Yunanistan'da yeni bir temerküz hükûmetinin vücûda gelmesi[nin] müsteb'î[fa]d bir şey olmadığını söyledi ve İngiltere'nin Şark-ı Karîb'de vücûda getirdiği vaz'iyet[i] idâmede ne azîm menâfi' i olduğu[nu] düşünerek zâde-i mesâ'îsi olan yeni Yunanistan'ın hudûdları dâiresinde ifâ ve takviye husûslarına derece-i alâka ve merbûtiyetde nazar-ı dikkatimizi celbetdi ve "Vaz'iyet henüz meşkûkdur, tamâmen inkişâf etmemişdir" diyerek bunun inkişâfı[nın] bizim ittihâz edeceğimiz tarz-ı harekete merbût olduğunu ilâve etdi. Sforça ile mülâkatımızda hâzır bulunan Mösyö Lago ile İtalya ve Türk münâsebâtına dâir de görüşüldü. Hâriciye Nâzırının nezdinde Hükûmet-i Milliyemizin İtalya'ya karşı olan müsâ'id vaz'iyetine dâir beyânât-ı âcizâneme rağmen bilcümle me'mûrlarımızın ticâret maksadıyla Anadolu'ya giden İtalyanlara karşı ittihâz ettikleri ve gösterdikleri su'ûbetlerin ve her yerde zuhûr eden ihtilâfların bunu da'vet etmediğini ileri sürdü. Bendeniz bu gibi ihtilâfâtın mevzi' i ve mahalli hükûmetler me'mûrlarıyla İtalya'yı temsîl eden zevât arasında zuhûr eden hâdisâtın i'zâm edilmesinden neş'et ettiği[ni] ve emsâl olarak ta'dâd olunan Antalya'daki [*deşifre edilememiş*] tarafından şikâyet üzerine vâki' olmuş bir tekzîbât-ı adliyeden ibâret olduğunu îzâh ederek hakkında tarafeyn me'mûrları arasında müttekâbil bir adem-i emniyet mevcûd olduğu[nu] ve mıntika-i nüfûz da'vâsı[nı] Türkiye me'mûrlarının her nev' ticârî ve iktisâdî teşebbüsü adem-i emniyetle karşılayacakları[nı] ve buna mukâbil İtalyanlar da tabi' i bunu i'zâm ederek iki millet arasındaki münâsebâtı daha ziyâde ihlâl edeceğini söyleyen Mösyö Lago mıntika-i nüfûz hakkında nazarının beyânâtı zemîninde ircâ'-i kelâm ederek hâl-i tabi'î avdet edince İtalya'nın Anadolu'nun her tarafında vukû' bulacak teşebbüsât-ı iktisâdiyesinde müttetiklerininin vâki' olacak rekâbet-i iktisâdiye ve ticâriyesi karşısında mağlûb olacağı ve o zaman [*deşifre edilememiş*]

hükümetimiz İtalya sermayelerine bir mevki-i mümtâz te'mîn edemeyeceği ve bu mülâhazaya binâen müttetiklerine karşı mıntika-i nüfûz da vâsını idâmeye mecbûr oldukları cevâbını vererek daha sarîh beyânâtta bulundu. “İtalya'nın Anadolu'ya muhâcîr sevkedeceğinden korkuyorsunuz. Böyle bir maksad ta'kîb etmediğine dâir size kat'î te'mînât vermeye hâzırız. Biz mevâd-ı masnû'amızı size satalım ve sizden mevâd-ı ibtidâ'îye ve gıdâ'îye alalım ve bu esâs üzerine uyuşalım [*deşifre edilememiş*] zirâ'at ve belki umûr-ı nâfi'ada terakkîsi veyâhud vâridâtın tezyîdi için sermayelerimizle yardım edelim. Meselâ inşâ'ata veya mahsûlât-ı zirâ'îyeyi tezyîd için gönderilecek mühendis ve makinist vesâire gibi adedi mahdûd kesânın ve âilelerinin de Anadolu'da yerleşmesini muhâceret telakkî etmemeniz lâzımdır” dedi. Bendeniz bu gibi zevâtın [*deşifre edilememiş*] ve hatta Bağdad hattı boyunda harb esnâsında bile çalışmış olduğunu ilâve ederek Hükümet-i Milliyenin bu zamanda açık ve sarîh bir i'tilâfa her vakit tarafdâr olduğu[nu] ve bu beyânâtın dikkatle nazar-ı i'tibâra al[ın]acağı[na] dermeyân ederek hükûmetime arz edeceğimi ifhâm etdim. Mösyö Lago ile mülâkatlarımda Şark mes'elesinin halli[nin] Türk milletini hakîkaten temsil etmekte olan Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle doğrudan doğruya müzâkereye girilmekle kâbil olacağını musırın ve mukırrın [*söyledim*]. Müşârün-ileyh Hükümet-i Milliyeyi tanımak İstanbul Hükûmetini tanımamak netîcesine varılacağını ileri sürdü ve her mes'eledede İtalya'nın serbest hareket edemeyeceğini imâ etdi. İtalya[nın] şimdilik Sevr Mu'âhedesinin ta'dîli hizmetine mesâ'î sarf etmekte[*n*], Fransa ile müttahidü'l-fikir olarak hareket etmekte olduğunu te'mîn etdi. Şark'da tûl müddet ifâ-yı vazîfe ederek mine'l-kadîm Türk muhibbi tanı[*mak*nan] ve İsviçre'de bulunan Türklere birçok mu'âvenetleri bulunmuş olan İtalya'nın Lozan Konsolosu Mösyö [*deşifre edilememiş*] son zamanlarda Şark mesâ'ilinin halline dâir nokta-i nazarını nâtik mufassal bir raporu hükûmetine vermesi üzerine Roma'ya celbolunmuş ve bu da benimle temâsa konulmuşdur. Mûma-ileyhi Hâriciye Nezâretiyle bendeniz arasında bir nev' temâs me'mûru gibi koyacağı[*m*] ve Nis'de vukû'una intizâr olunan i'tilâf konferansına kadar me'zûn telakkî olunarak burada bulunacağı anlaşılıyor. Mûma-ileyhin raporu yine Sevr Mu'âhedesinin ta'dîline ta'alluk etmekte olduğu beyânâtından da anlaşılmaktadır. Hâriciye Nezâreti rapora çok ehemmiyet vermektedir. Mündericâtını muvâfık telakkî etmektedir. Rapor şu sûretle hülâsa edilebilir. İzmir ve Trakya'nın Yunanlılar tarafından tahliyesi, bî- taraf bir kuvvetin işgâli altında re'y-i âmm usûlüne mürâca'atla hallini izhâr-ı arzu eylemesi, Boğazlar mıntikasının lağvı ve yalnız Boğazlar'ın Tuna Komisyonu'nda olduğu gibi beynelmilel bir komisyona tevdi'i, Türkiye istiklâl-i iktisâdîsinin te'mîni, [*deşifre edilememiş*] Kilikya hudûdları ve Ermenistan mes'elesinin me'zû' bahis olduğu anlaşılıyor. Ma'amâfih mûma-ileyh Ermenistan mes'elesine hallolunmuş nazarıyla bakmaktadır. Mûma-ileyh Sevr Mu'âhedesinin ta'dîli tarihiyle müstakîl bir Türkiye vücûda getirmek için Türk Trakya'da mevcûd ikiliği izâle maksadıyla Büyük Millet Meclisinin tanıyacağı bir hükûmet teşkîli ve bu hükûmetin bazı a'zâsının İstanbul'da ve bir kısmının Millet Meclisi nezdinde kalması şeklini ileri sürmektedir. Bendeniz ise bunların kâbil-i kabul olmadığını ve milletvekîli tarafından ise onu kabûl zarûreti karşısında buldukları[nı] mûma-ileyhe tekrar etdim. Bütün bu mülâkatda imâ olunan cihet vaz'iyetin inkişâfı için Yunanlılara Anadolu'da tarafımızdan bir darbe vurulmak cihetidir ki Kral Kostantin'in İzmir'e azîmetle ordusu başına geçmeye mecbûr olmadan evvel icrâsı lehimize inkişâf etmekte olan vaz'iyet-i umûmiyeye daha büyük bir vuzûh verecektir. Bu sûretle İtalya ve Fransa'nın

İngiltere'den daha kat'î sûrette ayrı bir siyâset iltizâm ederek İngiltere'yi yalnız bırakmaları me'mûldür.

... [Bu kısım İtalya ve Fransa'nın iç durumlarına ilişkin olduğundan çıkarılmıştır.]

Cavid Bey bu iki devlet arasında Türkiye mâliyesini daha sağlam telakkî etmektedir. Bu hâl-i mâlileri dolayısıyla ki İtalya ile Fransa İngiltere'nin elinden zebûn bulundurmakda ve Almanya'dan alınacak tazmînât mes'elesine verileceği şekilde İngiltere'nin müzâheretine muktezî bırakılmaktadır. Fransız vaz'iyet-i mâliyesi te'sirine inzimâm ve bu te'sirle teşdîd eden telgraflar miyânında olarak Suriye ve Kilikya'daki vaz'iyet-i askeriye ve bu sergüzeştin nerelere müncer olacağı ve Fransa'nın başına ne gibi işler alacağına dâir son zamanlarda hâsıl olan kanâ'at-i umûmiye derkâr olunabilir. Son Kilikya hâdisâtı ve Suriye'de Arabların Fransa aleyhine aldıkları vaz'iyet bu hükûmeti Türklerle çabuk uyuşmak, Suriye'de yalnız kalmaya sevketedir [belgede aynen]. Fransa matbû'âtı ve bilhâssa Tan gazetesi hatta son nüshalarında Türk olan memleketleri tahliye ederek Türklerle anlaşmak mecbûriyetinde olduklarını mükerreren ve musırnan yazmaktadır. Mösyö Lago Fransa [deşifre edilememiş] mülhem olması lâzım gelenleri bu makâlâtın neşriyle İngiliz efkâr-ı umûmiyesi üzerinde icrâ-yı te'sîr edilmeye çalışıldığı[nı] bir mülâkatımızda dermeyân etmiş ve fakat [ve] Fransa'nın hakikaten Türklerle uyuşmak mevki'inde olduğunu tasdik eylemiştir.

Yunanistan'ın dâhilî ahvâli câlib-i dikkat bir safhaya girmiştir. Venizelos taraftarları Kral taraftarlarını İzmir'i fedâ etmekle ithâm ve efkâr-ı umûmiyede düşürmeye ve Kral taraftarları memâlik-i munzamadaki Yunan hükûkunu ciddiyetle müdâfa'aya taraftar görünmeye mecbûr olmaktadır. Yunan milleti hem harbi ve harb sıkıntıları istemiyor ve hem de İzmir ve Trakya'da kalmak istiyor. Böylece Kral tarafdârlarının hükûmeti iki tarafın buhrânı içinde mukâbil taraftan sürüklemektedir. Muhâliflerinin hücumundan dolayı fütûhât sergüzeştine devâm halkı bizâr ederek Venizelos'un düçâr olduğu âkibete sevkedecektir. İzmir [ve] Trakya'dan [tahliye] Kral muhâliflerinin eline müdhîş bir âlet-i hücum vermek demek olacaktır. Yunan ordusu hakîki bir teşviş manzarası irâ'e etmektedir ve bizim için istifâde olunacak bir andır.

... [Bu kısım Almanya ile İngiltere'nin iç durumu ve ilgili Avrupa ülkelerinin Mısır, Tunus, Libya ve Cezayir'le ilişkileri hakkında olduğundan çıkarılmıştır.] Bir taraftan Ren hudûdunda taht-ı tehdîdde bulunan Fransa [deşifre edilememiş] beraber her tarafta İslâm memleketlerinde uğraşmaya mecbûr etmesi bize karşı daha mülâyim bir vaz'iyet ittihâzına mecbûr etmiştir. Ve bunun Avrupa diplomatik eline bıraktığı son âlet-i fesâd olan Cem'iyet-i Akvâm Düvel-i Garbiye ve bilhâssa İngiltere'nin makâsıd-ı tahakküm ve tesvîlâtından başka bir şeye yaramadığı anlaşılmış ve nihâyet Arjantin Murahhasının esbâb-ı mücibeli isti'fânâmesiyle yediği son darbesinden olmuştur. ... [Konu dışı olduğu için buraya alınmamıştır.]

Ermenilerin Avrupa ve Amerika'da aleyhimize cereyân tevellüdü ve müdâhele-i mahalliye te'mîni husûslarında vâki' olan mesâ'ileri hiçbir taraftan rûy-ı kabul görmemiştir. Yalnız Cem'iyet-i Akvâm'da nutuklar irâdından ve temenniyât izhârından ibâret olan netîce-i mesâ'ileri bu defa Ermenistan'ın Türkiye ile sulh akdetmesi ve Bolşevik idâresini kabul etmeleriyle büsbütün sükût etmiştir. Bugün Avrupa'da Ermenistan mes'elesine bitmiş nazarıyla bakılıyor. Son defa İstanbul'dan avdet edib orada yerli ve yabancı bilcümle mahâfil ile temâs etmiş

olan Galib Kemali Bey milletin da'vâ-yı istiklâl zemîn[in]deki mesâ'îsi aleyhinde bulunan husemânın hâlâ şiddetle çalışmakta ve [deşifre edilememiş] etmekte olduklarını bildirmektedir. Ezcümle Pâdişâh, Ferid Paşa ve İngiltere Sefâret Tercümanı Mösyö Rayan [Ryan] mütemâdiyen hâl-i temâsda bulunarak tertîbât-ı fesâdiyelerine germî vermektedirler. Mâba'd:

1. ... [Bu kısım İtalya-Sovyet Rusya ilişkilerine dair olduğundan çıkarılmıştır] Ruslarla münâsebâtımızın gerginliği hakkındaki İ'tilâf neşriyatı şâyân-ı dikkat bir dereceye gelmiştir.

2. Ferid Paşa'nın sükûtu ve Ankara ile müzâkereyi te'mîn maksadıyla başlayan tebdîl-i siyâsî Ermenistan'ın tarafımızdan mağlûb edilmesi ve Şark yolunun açılması ile İ'tilâf Devletleri'nin ducâr-ı telâş olmasından neş'et etmiş ve Rusya ile Türkiye[']yi yekdiğerinden ayırmak ve tarafeyne şübhe ilkâ etmek maksadına binâen teşebbüs edilmiş hiyel-i siyâsiye cümlesinden olduğu muhakkaktır. Ermenistan hakkında Türklerle Bolşevikler arasında bir ihtilâf zuhûr etmesi haberinin mükerreren neşr ve işâ'a edilmesi ve bu cihette ısrâr olunması ve bir yandan da Fransa'nın artık Türklerle her husûsda açıktan uyuşmak istemesi, matbû'âtı ve ricâl-i siyâsiyesi lisânından bunu tekrar eylemesi aynı maksadı te'mîne ma'tûfdur. Türkiye mes'elesinin hal-i kat'îsi Boğazlar'dan İngiltere'nin tardıyla kâbil ve bu da Rusya ile müttehiden hareketi müstelzim olduğundan bu milletle aramızda mevcûd mübâyeneti bir sûret-i münâsibede halli İ'tilâf Devletleri'ni daha müşkil bir mevki-i acz ü za'afa düşüreceği vârid-i hatır-ı âcizânem olduğu arz ve elimde mevcûd vesâ'it gayr-i [deşifre edilememiş] ile beraber neşriyatına teşebbüs ettiğim Ermenistan harekât-ı âhîresine âid ma'lûmât-ı âcizânemi mütemmim haberlerin kuryenin avdetinde ihsân buyurulması[nı] ehemmiyetle ricâ ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Hükûmet-i İtalya'da Mümessil Aydın Meb'ûsu Cami

IX. BÖLÜM
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLER

BELGE 1: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Samsun üzerinden Trabzon'a gidecek ve Erzurum'da ABD Heyetiyle buluşacak olan iki Amerikalı görevlinin Samsun'da düşman unsurların propagandalarına maruz kalmamalarına ve tamamen Türkler lehinde bilgi alarak Trabzon'a gönderilmelerinin temin edilmesine ilişkin Canik Mutasarrıflığına gönderdiği 22 Mayıs 1919 tarihli şifre telgraf.

Şifre

Gâyet müsta'celdir.

Zâta mahsus

Sivas 22/5/[13]35

Canik Mutasarrıflığına

Amerika Hey'etinden Mîralay Cakson [Jackson?] ve refiki Samsun üzerinden Trabzon'a gitmek üzere dün buradan hareket eylediler. Bunlar tedkikât ve tahkikâtlarını Erzurum'da birleşecekleri hey'ete arz edeceklerdir.

Samsun muhîtinde düşman unsurlar tarafından aleyhimizde bir propagandaya ma'rûz kalmamaları, şimdiye kadar olduğu gibi tamamen lehimizde ma'lûmât alarak Trabzon'a gönderilmelerinin te'mîn buyurulmasını zât-ı âlî-i birâderilerinden ricâ ederiz. Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal

Üçüncü Kolordu Erkân-ı Harbiye Re'îsi

BELGE 2: 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın, bütün kolordu bölgesindeki telgrafhanelerin işgal altına alınarak şifreli haberleşmeye başlandığı; Batı'dan gelecek olan delegelerin önemli bir kısmının Ankara'dan Sivas'a hareket ettiği, iç ve dış durumun ivedilikle millî kongrenin açılışını gerektirdiği; İstanbul'daki ABD Heyeti adına Donanma Subayı Browne'in Ankara'ya geldiği, buradan Sivas'a gönderileceği, adıgeçenin Türk dostu olduğu, Mustafa Kemal Paşa'yla görüşeceği; İngilizlerin Mustafa Kemal Paşa'yı ölü veya diri ele geçirmek, Rauf Bey'i siyaseten elde etmek için adamlar gönderdiğinin İstanbul'dan bildirildiği hususlarında Mustafa Kemal Paşa'ya tevdi edilmek üzere 15. Kolordu Komutanlığına iletildiği 20 Ağustos 1919 tarihli telgraf.

Ankara
20/8/[13]35

15. K[olordu] Kumandanlığına

Nuh Bey'e verilecektir.

1- Tekmîl kolordu mıntikasındaki telgrafhâneler işgâl-i askerî altına alınarak şifre muhâberâtına başlanmıştır.

2- Garb'dan gelecek murahhasların kısm-ı a'zamı Ankara'dan Sivas'a hareket etdiler. Vaz'iyet-i hâriciye ve dâhiliyemiz serî'an millî kongrenin küşâdını icâb ettirmekte ve zât-ı âlîleriyle arkadaşlarımızın serî'an Sivas'a hareketleri lâzımdır.

3- İstanbul'daki Amerika Hey'eti nâmına Bahriyeli Mister Bravn [Browne] buraya geldi. Üç gün sonra Sivas'a otomobil ile göndereceğim. Türk muhibbî olub ahvâl-i umûmiye hakkında ma'lûmât vermektedir. Sizlerle görüşecektir. Her tarafda misâfirimiz olarak hüsn-i kabûl edilmesi Dersâadet'den ricâ olunuyor.

4- İngilizler sizi meyyiten veyâ hayyen derdest ve Rauf Bey'i de siyâseten elde etmek için Dersâdet'den [*deşifre edilememiş*] üzerinden oralara [*deşifre edilememiş*] adamlar gönderdiği Dersâdet'den bildiriliyor. Bu husûsdaki tafsilât ayrıca bildirilecektir. Aded 2050

20. K[olordu] Kumandanı
Ali Fuad

BELGE 3: 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın, İstanbul'dan aldığı bilgileri Mustafa Kemal Paşa'ya iletmek üzere 15. Kolordu Komutanlığına gönderdiği 21 Ağustos 1919 tarihli telgraf. Telgrafta, Ermenilerin tahrif edilmiş Erzurum Kongresi Beyannamesi'ni ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'a verdikleri, Amiral Bristol'un buna inanmadığı; 20 Ağustos 1919 tarihinde Alaşehir'de bir toplantı yapılacağı, bu toplantının yegâne amacının Yunanlıları İzmir'den çıkarmak olduğu, bunlarla temasa geçilmesinin tavsiye edildiği; İstanbul'un Anadolu'da başlayan mücadeleden memnun olduğu; İstanbul'daki ABD Tahkikat Heyeti'nin Türkiye lehindeki raporunu ABD'ye gönderdiği; Ankara'ya ulaşan ABD Heyeti'nden Donanma Subayı Browne'ın Sivas'a hareket edeceği; Amerikalıların Rumların ve Ermenilerin davetine gitmedikleri, fakat Türklerin davetine gittikleri kaydedilmektedir.

Ankara
21 Ağustos sene [13]35

15. K[olordu] Kumandanlığına

Rauf Bey = Nuh Bey'e: (Mustafa Kemal Paşa) [*belgede aynen*]

Dersâdet'den alınan ma'lûmâtın hülâsası:

1- Ermeniler tahrif edilmiş beyânnâmenizi Amiral Bristol'a vermişler, inanmamış. Millî maksadların istihsâli için her şeyden istifâde olunabilirse de ihtiyâtkârâne hareketi tavsiye etmiş.

2- 20 Ağustos'da Alaşehir'de Aydın, Balıkesir, Karahisar ve civâr sancaklara âid murahhaslar toplanarak bir ictimâ' yapacaklar. Bu ictimâ'da Yunanilerin İzmir'den tard ve ihrâcından başka bir emelleri ve bu emellerinden kendilerini çevirecek ölümünden başka bir kuvvet olmadığını İzmir'deki İ'tilâf Komisyonuna bildirecekler. Bunlarla râbıtada bulunulması tavsiye olunur.

3- Dersâdet harekâtdan çok memnûn ve inkişâfına hepsi du'âci imiş.

4- Dersâdet'deki Amerika Tahkîkât Hey'eti, raporlarını Amerika'ya göndermişler; âtîdeki nikât[in] rapor hülâsasını teşkîl ettiğini söylemişler:

1) Türk milletinin vahdetini muhâfaza,

2) Ve Türkiye'ye sür'atle müzâheret etmek. Çünkü Türkiye'deki ecnebî entrikalar milletin galeyânını ve karışıklığını ve sefâletini mûcib olub müsellaah harekâtı intâc edecek ve netîcesi meş'ûm olub kışdan evvel yardım lâzım. Garbî Trakya[nın] da Şarkîye'ye rabtedilerek aynı müzâherete tâbî' tutulması. Türklerin ekseriyet-i münevveresi Amerika müzâhereti tarafdâridir. Aynı zamanda şunları tavsiye ediyormuş: Bu husûsdaki mürâca'atımızda Ermenilere kat'iyen arâzî verilmemesi, ecnebî kıta'âtın memleketlerinden ihrâcı ve bilhâssa Dersâdet'den ihrâcının tasrîhi.

5- Dersaâdet “manda” kelimesi yerine “müzâheret” kullanıyormuş.

6- Ankara’ya muvâsalat edib Sivas’a üç güne kadar hareket edecek olan Mister Bravn’a âtîdeki husûsâtın bildirilmesini ricâ eyliyor. Teşkilât-ı Milliye pek kuvvetli, memleketin taksimi[ne] ve vahdet-i milliyeye muhâlif karar verilirse müdhiş bir feverân olacağı ve Amerika’nın mütârekeye esâs prensipleri elimizde bütün efkâr-ı beşere karşı bir hüccetdir. Amerika’nın haysiyeti bu hukûkumuzun emperyalistler tarafından çiğnenmesine mâni’ olmak üzere bize yardımını îcâb etdirir ve aynı zamanda mu’âvenet ve müzâhereti de pek insanîdir ki bu husûsda i’timâdımıza mazhar olan Amerika’dan bunu ricâ ederiz.

7- Amerikalılar Ermeni ve Rumların da’vetine gitmiyor, bizimkilere gidiyorlarmış.

Aded 2051

20. K[olordu] K[umandanı]
Ali Fuad

BELGE 4: Heyet-i Temsiliye’nin, tahrif edilen Erzurum Kongresi Beyannamesi’nin dördüncü maddesini teşkil eden tebliğin İstanbul’daki bütün temsilciliklere iletilmesinin uygun görüldüğünü; Alaşehir’de yapılan toplantının Doğu vilayetleri halkı üzerinde pek samimi bir etki uyandırdığını, Doğu halkının bu teşebbüsü tamamen desteklediğini; ABD’nin desteği hususunda Sivas’ta gereğinin yapılacağını 20. Kolordu Komutanlığına bildirdiği 23 Ağustos 1919 tarihli şifre telgraf.

Şifre
Numero 356

Erzurum 23/8/[13]35

Ankara’da Yirminci Kolordu Kumandanlığına

C. 21/8/[13]35 tarih [ve] 2051

1- Beyânnâmenin tahrif olunduğu hakkındaki tenvir-i âlileri üzerine Hey’et-i Temsiliye tarafından dördüncü maddeyi teşkil eden tebliğin İstanbul’da bilcümle mümessillere îsâline delâlet buyurmanız tensîb edilmiştir.

2- Alaşehir’deki ictimâ’ bütün vilâyât-ı Şarkiye halkı üzerinde pek samîmî bir te’sîr uyandırmaktadır. Esâsen İzmir için kalbi kan ağlayan bura halkı bu teşebbüse bütün rûh ve mevcûdiyetiyle zahîrdır. Hissiyâtımızın mezkûr hey’ete iblâğına tavassut-ı âlîlerini ricâ ederiz.

3- Amerika müzâhereti hakkında Sivas’da îcâbına tevessül olunacaktır efendim.

41 14 42 24*
Mustafa Kemal
Hüseyin Rauf
Hüsrev

On Beşinci Kolordu Kumandanı
Mîrlivâ Kazım Karabekir

* “Heyet-i Temsiliye” anlamına gelen kodlama.

BELGE 5: Heyet-i Temsiliye'nin, İstanbul'daki ABD Heyeti adına Ankara'ya gelen ve oradan Sivas'a hareket edecek olan Donanma Subayı Browne'a geçeceği yerlerde her türlü kolaylığın sağlanmasını teminen Sivas'taki 3. Kolordu ve Amasya'daki 5. Kafkas Tümeni Komutanlıklarına gönderdiği 23 Ağustos 1919 tarihli şifre telgraf.

Şifre
Aded 362

Erzurum 23/8/[13]35

Sivas'da Üçüncü Kolordu Kumandanlığına
Amasya'da Beşinci Kafkas Fırkası Kumandanlığına

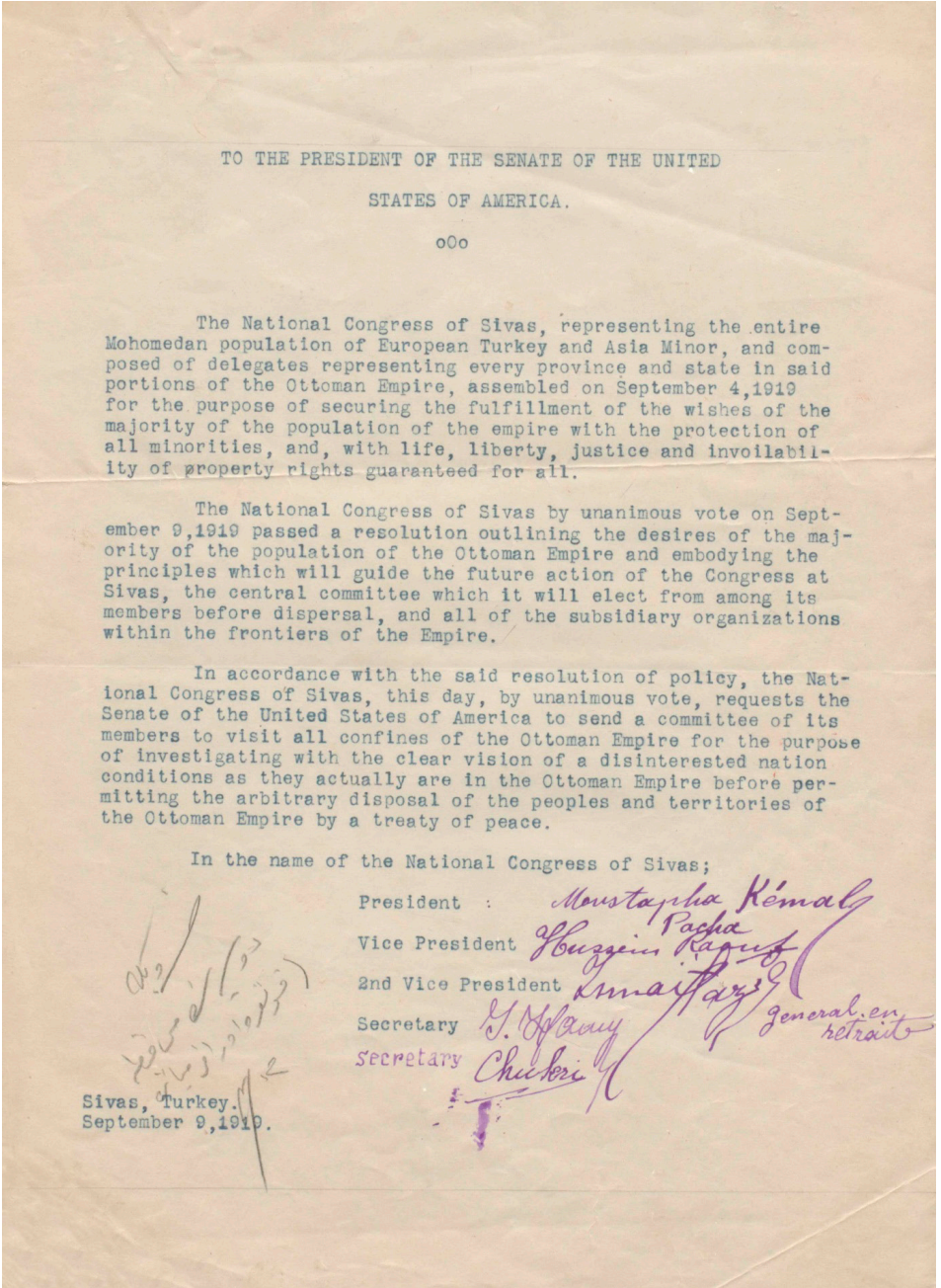
Fuad Paşa'dan aldığımız bir şifrede [bkz. Belge 2] İstanbul'daki Amerika Hey'eti nâmına Bahriye Zâbiti Mister Bravn'ın Ankara'ya muvâsalat eylediği ve orada bizle görüşmek üzere Sivas'a hareket edeceği bildirilmektedir. Mûmâ-ileyhin mıntka-i âlileri dâhilinde her türlü teshîlât ve misâfirperverliğe mazhariyeti ve geçeceği yollardaki halk ile temâsının münâsib sûretde tanzîmi ve refâkatine mu'temed ve muvâfık eşhâs ta'yîni husûslarında himmet ve gayretleri ricâ olunur.

(41 14 42 24)

Mustafa Kemal
Hüseyin Rauf
Hüsrev

On Beşinci Kolordu Kumandanı
Mîrlivâ Kazım Karabekir

BELGE 6: Sivas Kongresi Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa ve diğer kongre yetkililerinin ABD Senato Başkanına gönderdikleri, kongre hakkında bilgi veren ve Senato'nun Anadolu'ya sahadaki durumu tarafsız bakışla inceleyecek bir heyet göndermesini talep eden 9 Eylül 1919 tarihli mektup.*

* Sözkonusu belgenin orijinal Osmanlıca ve transkripsiyonu "100. Yılında 1919 Arşivimizden Belgeler" başlıklı yayınıımızda mevcuttur (bkz. s. 67-68)

BELGE 7: Robert Koleji öğretmenlerinden Hüseyin Bey'in, Sivas-Erzincan-Erzurum yolu hakkında araştırma yapmak üzere Ulukışla'dan gönderilen iki subaya gerekli yardımda bulunulmasının General Harbord tarafından talep edildiğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği 9 Eylül 1919 tarihli mektup.

Ulukışla

Huzûr-ı Âlîlerine

Pek muhterem Paşa Hazretleri

Ceneral Harbord tarafından iki zâbit Ulukışla'dan Sivas'a gönderiliyor. Ceneral Sivas'a gelinceye kadar, Sivas-Erzincan-Erzurum tariki hakkında tahkikâtda bulunacaklardır. Eğer otomobille Sivas'dan Erzurum'a gitmek kâbil değilse İstanbul'a telgraf çekerek, Ceneral Sivas'a gelinceye kadar, sefâret vâsıtasıyla Samsun'a bir vapur getirteceklerdir. Bilâhare Samsun-Erzurum tarikiyle Erzurum'a gidilecektir. Taraf-ı devletlerinden mûmâ-ileyhime mu'âvenet-i lâzimedede bulunulması Ceneral tarafından istirhâm olunuyor. Zâbitlerin yolları görmek üzere Erzincan'a bizzât gitmeleri, lâzım gelirse refâkatlerine asker verilmesi ayrıca ricâ olunur.

Yakında zât-ı âlîleriyle müşerref olmak ümîdiyle ihtirâmât-ı fâ'ikamın kabûlü ricâ olunur.

Fî 9 Eylül sene [19]19

Robert Koleji Mu'allimlerinden
Bende Hüseyin

BELGE 8: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, General Harbord'ın Anadolu seyahatine başladığı, Sivas-Erzincan-Erzurum yolu hakkında araştırma yapmak üzere gönderilen iki subayın Sivas'a geldiği, Erzincan'a gidip tekrar Sivas'a dönecek olan iki subaya gerekli kolaylığın sağlanması hususunda ilgili yerlere gönderdiği 13 Eylül 1919 tarihli şifre telgraf.

Şifre

Sivas 13/9/[13]35

Erzurum Vilâyetine, Sivas Vilâyetine

3. K[olordu] Kumandanlığına, Erzincan Mutasarrıflığına

Diyarbakır'da On Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Ezurum'da On Beşinci Kolordu Kumandanlığına

Malatya'da İlyas Bey'e, Harput'da Vehbi Bey'e

1- Amerikalı Ceneral Harbord Mardin, Diyarbakır, Harput, Malatya, Sivas, Erzincan, Erzurum üzerinden Anadolu'yu seyâhate başlamışdır. Hey'etinden bir binbaşı ve bir yüzbaşı bugün Sivas'a geldi. Ceneralin Sivas'a muvâsalatına kadar mahzâ yolu ve hâli keşfetmek üzere Erzincan'a gidip tekrar Cenerale mülâkî olmak üzere Sivas'a avdet edeceklerdir. Gerek askerî kumandanlar ve gerekse me'mûrîn-i mülkiye ve bilhâssa eşrâf ve mütehâyizân-ı belde ve millî cemiyetler tarafından hüsn-i kabûl, mazhar-ı teshîlât olması ve memleketimiz ve

millî cereyânlar hakkında doğru kanâ'atlerle avdet eylemesi esbâbına son derece ehemmiyet verilmesi ricâ olunur.

2- Müdâfa'a-i Hukûk Cem'iyetleri hey'et-i merkeziyelerinin haberdâr edilmesi müsterhamdır.

Hey'et-i Temsiliye
Mustafa Kemal

BELGE 9: Hüsrev Bey'in, General Harbord ve Heyeti hakkında Erzurum Müstahkem Mevki Komutanlığına gönderdiği 13 Eylül 1919 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Sivas-Erzincan-Erzurum yolu hakkında araştırma yapmak üzere General Harbord tarafından gönderilen iki subayın Sivas'a geldiği, bu subayların Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve diğer kişilerle görüştüğü, subaylara amaçlarının ABD yardımının sağlanması olduğunun izah edildiği; bilimsel, sınai ve iktisadi yardımın memnuniyetle karşılanacağını ancak bağımsızlığa karşı bir harekete son birey kalıncaya kadar direnmeye karar verildiğinin açıklandığı ve İngiltere'nin nifak sokucu siyaseti hakkında bilgi verildiği, General Harbord'un Mardin, Diyarbakır, Elazığ, Malatya üzerinden dolaşarak Sivas'a geleceği, ABD Heyetinin Türkiye ve Kars taraflarını ziyaret edeceği, bu heyetin amacının tarım, iktisat, sanayi ve sağlık alanlarında araştırmalar yapmak olduğu kaydedilmektedir.

Şifre
Aded 112

Sivas 13/9/[13]35

Erzurum Mevki'-i Müstahkem Kumandanlığına

Sivas'a biri binbaşı ırken Ermeni, diğeri yüzbaşı aslen Amerikalı iki Amerika zâbiti geldi. Bunlar Amerika Orduları Başkumandanı Perşing'in [Pershing] Erkân-ı Harbiye Re'isi Ceneral Harbord'un riyâseti altında zâbitân ve sivillerden, her sınıf mütehassıslardan mürekkebe bir hey'et-i mütehassısınan a'zâsındandırlar. Hey'et Türkiye ve Kars taraflarını dolaşacak. Ermeni'nin ismi Şekerciyân'dır. Sivas'da iki gün kalıb yolu tedkik etmek üzere Erzincan'a gidib gelecekler. Ahz-ı Asker Re'isi İsmail Bey'e, mutasarrıfa, belediye re'isine, hatta Müdâfa'a-i Hukûk Cemiyetine Kazım Paşa Hazretleri tarafından ta'limât-ı lâzıme verilmesi pek münâsib olur.

Ceneral Harbord Mardin, Diyarbakır, Mamuretülaziz, Malatya üzerinden dolaşarak ayın yirmi üçünde Sivas'a gelecek.

Bu hey'etin maksad-ı seyâhati zirâ'î, iktisâdî, sınâ'î, sıhîhî tedkikât yapmaktır.

Burada iki zâbit bugün Kemal Paşa, Rauf Beyefendi vesâir zevât ile temâsa geldiler. Kendilerine İngilizlerin son entrikaları, [Sivas] Kongre Beyânnâmesinin yedinci maddesi anlatıldı ve gösterildi ve maksadın Amerika mu'âveneti olduğu îzâh edildi. Ve ismin adem-i tasrîhine sebep bu müzâheret ve mu'âvenetin şimdiye kadar Amerika tarafından ihsâs edilmiş olmaması bulunduğuna ilâve olundu.

Esâsen bilumûm Müslümânların fennî, sınâ'î, iktisâdî mu'âveneti kemâl-i memnûniyetle karşılayacakları bildirildi. Fakat istiklâlimizi muhil herhangi bir harekete bir ferd kalıncaya kadar mukâvemete karar verildiği de tasrîh kılındı.

İngilizlerden bahsolunur iken tahammülün bir haddi bulunduğu da hatırlatıldı. Ve Mister Noel'in bu defaki seyâhatinin de anâsır arasında ihtilâf çıkarmak isteyenlerin kim olduğunu bir kere daha isbât eylediği söylendi.

Bu Amerika Hey'eti hakkında Albayrak'ın münâsib bir şey yazması, Trabzon'a çıktığı bildirilen bahriyeliler hakkında kezâlik lisân-ı muvâfıkla bir havâdis derci menû-ı re'y-i âlileridir. Hüsrev

Üçüncü Kolordu Erkân-ı Harbiyesi
Ahmed Zeki

BELGE 10: Hüsrev Bey'in memur, eşraf ve kongre üyelerinden oluşan seçme bir heyetin Amerikalılarla yaptığı görüşmenin içeriğine dair Erzurum Müstahkem Mevki Komutanlığına gönderdiği 14 Eylül 1919 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Amerikalıların, meskûn topluluklar, bu toplulukların dili, siyasi partilerin sayısı ve faaliyetleri, kamuoyu, millî emeller, sağlık alanı başta olmak üzere pek çok konuda soru sordukları, bu sorulara herkesin Türkçe konuştuğu, Türk ile Kürt'ün ayrılmaz iki Müslüman kardeş olduğu, yalnızca Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin mevcut bulunduğu ve faaliyette olmadığı, bütün milletin bağımsızlık ve mevcudiyet için birlik olduğu, yegâne amaçlarının mütareke sırasındaki sınırlar içinde kalan Müslümanları birbirinden ayırmamak ve liberal bir hükûmet kurmak olduğu, İzmir meselesinin Türklerin İngilizlere ilişkin olumsuz duygularını pekiştirdiği, Türklerin Avrupalılardan genellikle zarar gördükleri için sadece ABD'den insani bir yardım bekledikleri yanıt olarak verilmekte, ayrıca sağlık, demiryolları gibi alanlarda sorulan sorulara verilen yanıtlar kaydedilmektedir.

Şifre
Aded 124

Sivas 14/9/[13]35

Erzurum'da Mevki'-i Müstahkem Kumandanlığına

Bugün me'mûrîn, eşrâf ve kongre a'zâlarından seçme bir hey'et Amerikalılarla görüşdü. Heriflerin ellerinde yazılı birçok su'âller varmış. Bunları birer birer sormuşlar ve cevâbları kemâl-i dikkatle not eylemişler.

Yarın bunlar Erzincan'a hareket edecekler. Telgraf başında Suşehri ile Erzincan'a ma'lûmât verdik ve kendilerini bu su'âller ile verilen cevâbların mühimleri hakkında ma'lûmât-dâr eyledik. Oraca da bu bâbda icâbı vaktiyle te'emmül kılınmak üzere en mühimlerini ber-vech-i âfî arz eylerim.

[Soru] Meskûn anâsır[ın] lisân[ı] hakkında. [Cevap] Herkesin Türkçe konuştuğu ve umûmî olduğu.

[Soru] Anâsır hakkında. [Cevap] Türk ile Kürd'ün yekdiğerinden ayrılmaz iki Müslümân kardeş bulunduğu.

[Soru] Siyâsî fırkaların adedleri ve hâl-i fa'âliyetleri. [Cevap] Buna yalnız Hürriyet ve İtilâf Fırkası olduğu, hâl-i fa'âliyetde bulunmadığı. Esâsen vaz'iyet-i hâzıra fırka fa'âliyetlerini akâmete uğratmış, tekâmîl-i millet istiklâl ve mevcûdiyeti için birleşmiştir.

[Soru] Matbû'ât ve ekseriyet-i efkâr. [Cevap] Kezâlik fırka cereyânlarının

söndüğü, efkâr-ı umûmiyenin vahdet etrafında toplandığı.

[Soru] Âmâl-i milliye. [Cevap] Ne ittihâd-ı İslâm ne de Turancılık. Yegâne gâye mütâreke esnâsındaki hudûdlarımız dâhilinde kalan İslâmları birbirinden ayırmamak, liberal yani hür bir hükûmet teşkîl eylemek. Bu miyânda halkın Hareket-i Milliye'ye son derece merbût olduğu, Ferid Paşa Kabinesinden, onu tutan İngilizlerden nefret eylediği, bilhâssa İzmir mes'elesinin İngilizlerden büsbütün soğumamıza sebep olduğu, Türklerin umûmiyetle Avrupalılardan ağızları yandığı için yalnız Amerika'dan bir mu'âvenet-i insâniyetkârâne beklediği fakat bu ümîdi de boşa çıkarsa artık işin hilâl ve salîb mes'eleleri olduğuna îman eyleyeceği ve kanının son damlasını dahi lüzûmunda akıtmaktan çekinmeyeceği izâh edilmiştir.

Şimendiferler hakkındaki su'âllerine Erzincan-Sivas hattı hakkında evvelce tedkîkât yapıldığı, o zaman Erzincan'dan Fırat Vadisi ile Eğin'e uğrayıp Sivas'a getirilmek sûretiyle ileride Eğin'den Harput'a bir kol ayırmak düşünüldüğü ve bu sûretle Sivas-Samsun hattı da inşâ olunacağından cenûbun mahsûlâtını şimâle, Karadeniz limanlarına ve oradan Rusya sâhillerine îsâl gibi büyük menâfi'-i ticâriye muhakkak olduğu.

Tibbî birçok su'âller sormuşlardır. [Soru] Harbden evvel ve sonraki vefeyât, mevcûd hastalıklar, etibbâ-yı sıhhiyeye olan ihtiyâc. [Cevap] Buna yokdur denmiş ve sebep olarak mevcûd tabiblerimizin hayât müşkilâtı yüzünden merâkiz-i mühimmede tekâsûf eyledikleri gösterilmiştir.

Mü'essesât-ı sıhhiyemizdeki ihtiyâcdan çamaşıra, bilhâssa umûm memleket için ilaca ihtiyâc gösterilmiştir. Bu bâbda sûret-i umûmiyede ne istersiniz su'âline karşı teşkîlât-ı sıhhiyemizin çoğalması, hiç olmazsa kazâ merkezlerinde doktor bulundurulması, köylerimizin sıhhi şerâ'it altında inşâsı, lüzûm olan yerlerde emrâz-ı zühreviye hastahâneleri te'sîsi.

Mahsûlât, hayvânât üzerine rakama müstenid ma'lûmât [verilmiştir]. Hüsrev

Üçüncü Kolordu Erkân-ı Harbiyesi
Ahmed Zeki

BELGE 11: 13. Kolordu Komutanı Ahmet Cevdet Bey'in, ABD Heyeti'nin Mardin'den Diyarbakır'a geldiğini, heyetin Harput-Malatya üzerinden Sivas'a gideceğini, Diyarbakır'da beş saat kadar kaldığını, heyete bu süre zarfında mütarekeden beri İngilizlerin yaptıkları haksız eylemlerin anlatıldığını 3. ve 15. Kolordu Komutanlıklarına bildirdiği 15 Eylül 1919 tarihli şifre telgraf.

Şifre. Gâyet aceledir.
2379

Diyarbakır
15/9/[13]35

Sivas'da 3. K[olordu] Kumandanlığına
Erzurum'da 15. K[olordu] Kumandanlığına

1- Üçü ceneral olmak üzere on üç zâbit ve me'mûr, on yedi ma'iyetlerinden ibâret Amerika Heyeti bugün Mardin'den Diyarbakır'a geldiler. Beş saat kadar kaldılar. Saat 5 sonrada hareket etdiler. Bu geceyi Deve Geçidi'nde geçirerek yarın Harput'a, oradan Malatya ve Sivas'a gideceklerdir.

2- Şehirlerde kalmak istemiyorlar. Kalacakları üç beş saat için de me'mûrîn-i mülkiye ve askeriye ve eşrâfın beyânâtını dinlemek, verilecek vesâ'iki toplamakla iktifâ ediyorlar. Sivas'da da aynı vechle hareket etmeleri muhtemel olduğundan kolordu ve kongrece lâzım gelen vesâ'ikin şimdiden hâzırlanması lüzûmu arz olunur.

3- Kolorduca mütârekeden beri İngilizlerin haksız yere işgâl ettikleri arâzî hudûdlarını, mütâreke zamanında ve bugün buldukları hatları ve Musul'da Ceneral Marşal'ın [Marshall] Irak-ı ulyâ hakkındaki metâlibini gösterir hudûdları irâ'e eden bir harita verilmiş ve îzâh edilmiştir. Mıntıkamızı işgâl maksadıyla, Ceneral Allenbi'nin [Allenby] ikinci mütâreke dedikleri haksız metâlibinin sûreti verilmiş ve bundan maksadları ne olduğu îzâh edilmiştir. Yüzbaşı Vuli [Woolley], Binbaşı Noel'in Diyarbakır vilâyetinde, Malatya sancağında yaptıkları tahrikât-ı siyâsiye, şimdiye kadar işgâl ettikleri yerleri işgâl için ihzâr ettikleri bahâneler anlatılmış ve Millî Aşiret Re'isine yazdıkları mektûbun sûreti verilmiş, hülâsa İngilizlerin haksız mu'âmelâtı hakkında ne kadar vesâ'ik varsa i'tâ kılınmış ve lâzım gelen îzâhât i'tâ kılınmıştır. Süleymaniye, Zaho mesâ'ili anlatılmış, Şemdinan ve Bayezid'in tahliye teklifleri bildirilmiştir. Hezil Suyu boyunca mintıkamıza atdıkları bombaların parçaları irâ'e edilmiştir. Bu îzâhâtımızdan pek memnûn olmuşlardır. Bir aya kadar sulh konferansına lâzım gelen raporu vermek vazifesiyle tavzîf edildiklerinden seyâhatlerinde isti'câl ettikleri ma'rûzdur.

13. K[olordu] Kumandanı
Ahmed Cevdet

BELGE 12: Mustafa Kemal Paşa'nın, Sivas'ta General Harbord'la yaptığı görüşmenin içeriği hakkında Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 21 Eylül 1919 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, General Harbord'ın 20 Eylül'de Sivas'a geldiği, adigeçenin arzusu üzerine üç-dört saat kadar süren gizli bir görüşmenin yapıldığı, başlıca sorularının Millî Teşkilat, gayrimüslimler ile yardım konuları hakkında olduğu, bu sorularına uzun uzadıya yanıt verildiği, bunu müteakip General Harbord'ın millî hareket lehinde samimi açıklamalarda bulunduğu, Harbord'ın Erzincan üzerinden Erzurum'a hareket ettiği, adigeçene Kazım Karabekir Paşa'yla görüşülmesinin tavsiye edildiği kaydedilmektedir.

Şifre

Sivas'dan
21/9/[13]35

Kazım Paşa Hazretlerine

Ceneral Harbord ma'iyetiyle dün buraya geldi. Kendi arzusu üzerine gâyet mahremâne üç-dört saat kadar konuştuk. Yanında daha iki ceneral ile Robert Kolej[i] mu'allimlerinden tercümânlık vazîfesini îfâ eden Hüseyin Bey bulunuyordu. Biz de Rauf, Bekir Sami ve Rüstem Beylerle beraber idik. Müşârün-ileyhin sorduğu su'âllerin başlıcaları şunlardır:

- 1- Kuvâ-yı Milliye'nin mebd-i teşekkülâtı ve bugünkü derece-i kuvvet ve şümûlü
- 2- Anâsır-ı gayr-i müslime ve bilhâssa Ermeniler hakkındaki nokta-i nazarımız
- 3- Mu'âvenet ve müzâheret hakkındaki fikrimiz

Bu su'âllere uzun uzadıya verilen îzâhâtli cevâblarda âtîdeki noktalar tefhîm edilmiştir:

1- Teşkilât-ı Milliye: Vukû' bulan hak-şiken mu'âmelelerden müte'essir olan millet her tarafda kendiliğinden müdâfa'a-i hukûk-ı meşrû'ası için ta'azzuv ettiği ve Erzurum Kongresi'yle bütün Şarkî Anadolu'da ve Sivas Umûmî Kongresi'yle de umûm Anadolu ve Rumeli'de vahdetini te'mîn etdi. Kuvveti büyüktür. Sâha-i şümûlü bütün vatandır. Mütâreke tarihiyle tahassul eden hudûd hâricinde hiçbir emel ve teşebbüsâtımız yoktur.

2- Memleketimizde yaşayan bilcümle anâsır-ı gayr-ı müslimeye olduğu gibi Ermenilere dahi bir gûnâ sû-i kasdımız yoktur. Bilakis onların her türlü hukûk-ı tâbî'iyetlerine tamamen ri'âyetkâriz. Bunun aksi olan işâ'ât erâcîfden ve İngilizlerin tesvîlâtından ibâretidir.

3- Bî- taraf ve kuvvetli bir devlet ve milletin beyânnâmemizin yedinci maddesi ahkâmı mûcibince mu'âvenetine ihtiyâcımızı i'tirâf ve bunu memnûniyetle kabûl ederiz.

General bütün harekât ve teşebbüsât-ı milliyemizi takdîr ve "Bir Türk olsa idim, ben de ancak bu sûretle hareket edecektim" demiş ve pek samîmî ve lehimizde ümîd-bahş olacak efkâr ve mütâla'ât serdeylemiştir. Muhâveremizin tamamen mahrem tutulmasını sûret-i mahsûsada ricâ etdi. Bugün Erzincan üzerinden Erzurum'a hareket etdi. Zât-ı âlileriyle görüşmesi kendisine tavsiye olundu.

General ayrıca Erzurum'da kırk bin kişilik bir kuvvetin cem' edilerek Ermenistan'a ta'arruz ve bu sûretle Turanîlik gâyesinin istihsâline çalışılacağı hakkında şây'i'ât mevcûd olduğunu ifâde etmiştir. Cevâben bunun kat'iyen asl-ı esâsı olmadığı ve tekâmîl vilâyât-ı Şarkîye'deki kuvvetin on bin kadar bulunduğu ifâde edilmiştir.

Refâkatlerindeki Hüseyin Bey'i Erzurum Hey'et-i Merkeziyesiyle temâsa getirterek oradaki Ermeni fecâyî'inin hâlen mevcûd âsârının gösterilmesi muvâfık olur. Hüseyin Bey'e icâb eden şeyler söylenmiştir.

Mustafa Kemal

BELGE 13: Heyet-i Temsilîye adına Mustafa Kemal Paşa'nın Canik Mutasarrıfı Hamit Bey'e gönderdiği 27 Eylül 1919 tarihli telgraf. Telgraf ekinde, Sivas Kongresi Beyannamesi'nin 6. ve 7. maddelerinin Fransızca tercümelerinin de yer aldığı muhtıranın General Harbord'a iletilmesi istenmektedir.

Sivas'dan
27/9/[13]35

Canik Mutasarrıfı Hamid Beyefendi'ye

Leffen gönderilen muhtıranın Erzurum tarîkiyle Kafkasya'ya azîmet eden Amerikalı General Harbord'un avdetinde kendilerine takdîmini ricâ eylerim. Müşârün-ileyh işbu muhtırayı almak üzere Samsun'da tevakkuf edecektir efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdâfa'a-i Hukûk Cem'iyeti
Hey'et-i Temsilîyesi nâmına
Mustafa Kemal

Sivas, the 29th of September 1919

General,

In accordance with the suggestion you made during our interview at Sivas, I beg to enclose a memorandum reproducing and confirming the statements I had the honor to make to you concerning the National Organization.

The material time was lacking for the translation of the documents annexed to the memorandum. No doubt Hussein Bey will undertake this task.

Renewing the expression of our gratitude for your friendly attitude, I beg to sign

Yours sincerely

For the Representative Committee

Mustapha Kemal
Pacha

Traduction des articles 6 et 7 de la Déclaration du Congrès ~~des vilayets de~~
l'Anatolie Orientale Sivas

Art.6- Nous attendons une décision conforme au droit et à l'équité, qui annulerait les initiatives contraires à nos droits historiques, ethniques et religieux, décision relative à l'annulation du projet du partage de nos territoires sis à l'intérieur de la ligne de démarcation tracée par le traité d'armistice du 30 Octobre 1918, ~~territoires dont la partie formant les vilayets orientaux~~ est peuplées, comme tout le reste, par une majorité écrasante musulmane ayant une prépondérance intellectuelle et économique et formant un tout indivisible de frères inséparables de race et de religion.

Art.7- Notre peuple honore les buts humanitaires et contemporains et prend en considération nos besoins scientifiques, industriels et économiques. Par conséquent, sous condition que l'indépendance intérieure et extérieure de notre peuple et de notre Etat et l'intégrité territoriale de notre patrie soi[en]t conservées intactes, nous acceptons avec plaisir les secours scientifiques, industriels et économiques de tout Etat qui ne porterait pas des tendances impérialistes à l'égard de notre pays et qui respecterait les principes de nationalité dans les limites indiquées à l'article 6 ; nous considérons, au nom du salut de l'humanité et de la paix universelle, la signature urgente d'une paix dans les conditions équitables et humanitaires susmentionnées comme notre plus grand but national.

BELGE 14: Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket Bey'in, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ın, hükûmetin Suriye, Irak ve Türkiye için ABD veya Avrupa devletlerinden yalnızca birinin mandasını kabul etmeye eğilimli olduğunu söylediği, azınlıkların hukukunu savunan bir islahat programının derhâl ilanı ile Kuvâ-yı Milliye'nin de manda meselesinde İtilaf Devletleri'ne ve ABD'ye yeniden ve ivedilikle başvuruda bulunmasını tavsiye ettiği hususlarında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 2 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.

Beşiktaş
2/1/[13]36

20. K[olordu] K[umandanlığına]

Nuh Bey'e

- 1- İki gün evvel Bolşevikler Odessa'ya girmişlerdir.
- 2- Bu hafta Amerika Sefârethânesine bilcümle tüccâr sefînelerinin hemen avdet etmesine dâir telsiz telgrafla bir emir gelmiştir.
- 3- Amiral Bristol hükûmetin Suriye, Irak ve Türkiye için ya Cemâhîr-i Müttefika veyahud Avrupa hükûmâtından yalnız birisinin mandasını kabûle meyyâl olduğunu ve ekalliyetlerin hukûkunu müdâfa'a eden vesâir islahâtdan bâhis bir programın derhâl i'lanını tavsiye etmekte ve bu husûsda teşebbüsâtda ve hatta husûsî temâs edenlere Kuvâ-yı Milliye'nin de Düvel-i İ'tilâfiye'ye ve Amerika a'yânına bu manda mes'elesinde yeniden ve ser'ân mürâca'atda bulunmasını tavsiye etmektedir efendim. İsa

Çanakkale Mevki'-i Müstahkem Kumandanı
Şevket

BELGE 15: *Yakup Şevki Paşa'nın, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ın teklif ettiği, İstanbul Hükûmetinin uygun gördüğü ve bir şifre yazıyla Heyet-i Temsiliye'nin de onayını isteyeceği dokuz maddelik beyannamenin ülkenin menfaatlerine aykırı olduğuna ilişkin görüşlerini Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği 4 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.*

Gâyet aceledir.

Harbiye
4/1/[13]36

Ankara'da 20. K[olordu] K[umandanlığına]

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Amerika Mümessilin[ein] teklîf edib hükûmetimizce de tasvîb olunan ve neşredilmek arzu olunan dokuz maddeli beyânnâmeyi bugün zât-ı âlilerine şifre ile arz edecekler ve Hey'et-i Temsiliye'nin de muvâfakatını ricâ edeceklerdir. Bu beyânnâmeyi gördüm, vicdânen pek çok muzdarib oldum. Husûsî olarak size şu şifreyi yazarak siyâsî bir hata ve iğfâlin önünü almaya karar verdim. Şöyle ki bu beyânnâmenin en mühim nikâtı birinci, üçüncü, dördüncü, sekizinci, dokuzuncu maddelerindedir. Bu maddelerin hülâsa-i me'âl ve matlabı şudur ki hükûmet ve millet-i Osmaniye senelerden ve asırlardan beri sû-i idârelere dûçâr olmuş ve hâlâ da bu hâlde olduğunu tasdik ve netîce olarak herhangi bir devletin manda müzâheretini talebden ibâretidir. Gerçi hakâyık-ı ahvâl doğru ise de ezeli ve ebedî olan sû-i idârelerimizi kendi ağzımızla zimnen tasdik edersek o hâlde Avrupalılar da bizi lağv ve taksîm etmeye hak kazanırlar. Siyâsî vesâyetin biri işte buradadır. Bir de biz kendi ağzımızla resmen bir müzâheret talep etmemeliyiz ve hem de sekizinci madde nihâyetinde ve dokuzuncu madde şeklinde olarak mufassal ve kayd ü şartlı manda talebi [ile] bizim istikbâlimizi[n] artık mahvetmiş oluruz. Bence böyle bir beyânnâmenin neşri muvâfık değildir. Hükûmet başka sûretlerle ve daha mufassal metin ve bütün kabâhatleri bazı eşhâs-ı mahdûd firkalara atfederek yine tekmîl kabâhatleri anâsır-ı sâireye ve bilhâssa asırlarca devâm eden Avrupa ve Hristiyan entrikalarına isnâd ederek müdellel ve milletin umûm makâsıd ve metâlibini müş'ir program hâlinde bir beyânnâme neşredebilir ve etmelidir. Mîrlivâ Yakub Şevki

10. Kafkas Fırka K[umandanı]
Kâ'immakâm Kemaleddin

BELGE 16: *10. Kafkas Tümeni Komutanı Kemalettin Sami Bey'in, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ın ABD kamuoyunda iyi bir etki bırakacağı düşüncesiyle yayımlanmasını istediği dokuz maddelik beyannameyi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 4 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, İstanbul Hükûmetinin bu beyannameyi ilana karar verdiği, Heyet-i Temsiliye'nin buna itiraz etmemesini arzu ettiği ve bu konudaki görüşlerinin ivedilikle bildirilmesinin istendiği belirtilmektedir.*

Harbiye
4/1/[13]36

Ankara'da 20. K[olordu] K[umandanlığına]

Nuh Bey'e

Amerika Mümessil-i Siyâsîsi Amiral Bristol atîde muharrer dokuz maddelik bir beyânnâmenin Hükûmet-i Osmaniye tarafından şu sırada neşredilmesinin

Amerika'da pek mühim ve iyi bir te'sîr yapacağına kâni'dir. Hükûmet bunu i'lâna karar vermiştir. Hey'et-i Temsîliye'nin buna i'tirâz eylememesini arzu etmektedir. Burada biz yalnız dokuzuncu maddeye muhâlifiz. Bu bâbdaki mütâla'âtınızın en serî bir sûretle iş'ârını ricâ ederiz.

Beyannâme

Madde 1- Türkiye'deki ahvâl-i hâzırasının bir sû-i idâre netîcesi olduğunu tasdik eder.

2- Hükûmet-i Osmaniye kâni'dir ki Türkiye'nin harbe duhûlüne sebep bu fenâ idâredir.

3- Bu sû-i idâre kısmen hükûmât-ı sâbika ve kısmen de Avrupa entrikaları yüzündendir.

4- Bütün memâlik-i Osmaniye, Türk Müslümânları kadar Hristiyanlar da bu sû-i idâreden bin dokuz yüz on dört senesine kadar muzdarib olmuştur.

5- El-yevm Türkiye'nin Avrupa hükûmetleri beyninde Türkiye zararına taksîmi ve Hükûmet-i Osmaniye eczâsından bir Arabistan, bir Ermenistan ile bir Kürdistan teşkîli hakkında mukarrerât mevcûddur.

6- Hükûmet-i Osmaniye kendileriyle muhârebeye bulunduğu bilumûm Avrupa milletleriyle Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika'ya mürâca'atla imparatorluk dâhilinde sâkin bilumûm anâsırın demokrasi esâsâtından müstefid olarak medeniyet-i hâzıranın îcâbâtı dâiresinde bir idâreden müstefid olmalıdır, te'mîn eylemeyi talep eder. Hükûmet-i Osmaniye milel-i mezkûreye bir lüzûm ve muzır addettiği taksîmlere mâni' olmak için müsâra'at eder.

7- Hükûmet-i Osmaniye bu taksîm fikrinin makâsıd-ı siyâsiye ve ticâriyeden muhavvel olduğuna ve bunun böyle olmasından müstefid olmak ümidinde bulunan eller ve anâsır tarafından musırran talep edildiğine ve bu taksîmin sırf insânî bir nokta-i nazardan âdil bulunmadığına ve bunun memâlik-i Osmaniye'de sâkin milletlere iyi bir hükûmet bahşetmek maksadını kat'iyen te'mîn eylemediğine kâni'dir.

8- Hükûmet-i Osmaniye, Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika ile Düvel-i Mü'telife'ye (İngiltere, Fransa, İtalya) Türkiye ile taksîmsiz bir sulhün akdi için mürâca'at ve mâzîde vukû' bulan ağır hatî'âtın adem-i tekerrürünü te'mîn edecek sûretde kavâninin tatbîk[i] zımında Düvel-i Mu'azzama'dan birinin Hükûmet-i Osmaniye'ye mu'âvenet eylemesini arzu eder.

9- Hükûmet-i Osmaniye Harb-i Umûmî'nin zuhûrundan evvelki hudûdları dâhilinde olmak üzere memâlik-i Osmaniye'nin bir müddet-i mu'ayyene zarfında bir devlet-i mu'azzamanın müzâheretiyle iyi bir idâreye ve milletin vâsi' bir sûretde derecât-ı muhtelif-i ma'ârifeye artmasına; dîn, vicdân husûsunda hürriyet-i kâmileye nâ'iliyeti talep eder. İşbu tarz-ı idâre sâyesinde memâlik-i Osmaniye'deki akvâm kâfi derecede bir terbiye-i siyâsiye iktisâb ettikten sonra işbu müşâreket [ve] müzâheret ref' edilerek kendilerinden ne yolda bir hükûmet istediklerinin su'âlî ve bu vechle muhtelif ve muhtâr hükûmetlerin hudûdlarının ta'yîni kâbil olur.

BELGE 17: *Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ın ABD kamuoyunda iyi bir etki bırakacağını belirterek yayımlanmasını tavsiye ettiği, ancak gerçekte hem geçmişte hem de gelecekte Osmanlı Devleti'nin kabiliyetsizliğinin resmen ilanı demek olan dokuz maddelik beyannamenin Heyet-i Temsiliye tarafından uygun görülmediğini 10. Kafkas Tümeni Komutanlığına bildirdiği 7 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. Aynı telgrafta, Yakup Şevki Paşa'nın sözkonusu beyannameye ilişkin değerlendirmelerinin tamamen isabetli olduğu Mustafa Kemal Paşa tarafından belirtilmektedir.*

Mevki'

10. F[ırka] Kafkas Kumandanlığına

C. 4/1/[13]35

Amiral Bristol'ün Amerika efkâr-ı umûmîyesinde hüsn-i te'sîr icrâ edeceği beyânıyla tavsiye ettiği ve fakat hakikatde mâzîde ve istikbâlde kabiliyetsizliğimi[zi] resmen i'lân demek olan 9 maddelik beyannâme sûretinin lisân-ı resmî ile i'lânı hey'etimizce kat'iyen gayr-ı câiz görüldüğünden icâb edenler nezdinde teşebbüsât-ı lâzîmede bulunarak men'î esbâbının istikmâli ehemmiyetle mercûdur efendim. Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal

20. K[olordu] K[umandan Vekili]
Mahmud

Kapadım fi 7 minhü

Yakub Şevki Paşa Hazretlerine

C. Bristol'ün tavsiyesinin mugâyir-i menâfi'imiz olduğu hakkındaki mütâla'aları tamamen musîbdir. Bunun önüne geçilmesi ricâ edilmiştir. Arz-ı hürmet ederiz efendim.

Mustafa Kemal

BELGE 18: *Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ın yayımlanmasını istediği dokuz maddelik beyanname hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 6 Ocak 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, İstanbul Hükûmetinin beyannamayı sonraki gün neşredeceği, Amiral Bristol'ın verdiği suretin tamamının kabul edilmediği, beyanname özetinin bağımsızlığı ve ulusal onuru zedelemekten yalnızca bir devletin yardımını kabul etmek olduğu belirtilmektedir.*

29

Kadıköy
6/1/[13]36

20. K[olordu] K[umandanlığına]

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Hükûmet, beyannâmesini yarın neşrediyor. Amiral Bristol'ün verdiği sûret

tamamen kabûl edilmedi. Hülâsası ve ruhlu maddesi istiklâlimize ve izzet-i nefsi-millimize dokunmayacak bir sûretde yalnız bir devletin müzâheretini kabûl etmektir. Bu devlet isminin adem-i tasrîhi diğerlerinin def'-i mazarrâtı içindir. Bu ancak milletin kabûl ve i'lânıyla tasrîh olunabileceği ve fakat bu beyânnâmenin neşri te'ahhur eder ise vakit geçmiş bulunacağı ihtimâli ağıleb bulunduğu düşünöldü. Beyânnâmeyi Bekir Sami, Vasıf Beyler gördüler. Vâzih olmadığını söylediler. Fazla vuzûhun arz ettiğim millet ve meclis tarafından söylenmesi fikri galebe etdi.

2- İstanbul'da ve taşralarda mitingler akdi için hükûmet vesâyâda bulunacaktır.

3- Benim Ankara'ya hareketim şu sırada muvâfık düşmeyeceği cihetle Re'is Paşa Hazretlerinin de hareketine bugün karar verilemedi.

Harbiye Nâzırı
Cemal

BELGE 19: *Bekir Sami ve Vasıf Beylerin, dokuz maddelik beyname taslağına ilişkin değerlendirmelerini Mustafa Kemal Paşa'ya ilettikleri şifre telgraf. Telgrafta, adigeçenler, sözkonusu taslak lehinde değerlendirmelerde bulunmakta, Heyet-i Temsiliye'den taslağı karşı tutum takınılması sebebinin açıklanmasının, bahsi geçen beyannâmenin İstanbul Hükûmeti tarafından yayımlanması uygun görölmüyorsa milletçe her tarafta mitingler yapılmak suretiyle Sivas Kongresi Nizamnamesi esasına göre kararlar alınmasının ve beyannâmeler neşrettirilmesinin ve özellikle Lloyd George'un hilafet ve Payitaht'a karşı yaptığı açıklamaların şiddetle ret ve protesto ettirilmesinin önemli ve çok gerekli olduğuna ilişkin düşüncelerini iletmektedirler.*

30

Harbiye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Amiralin beyânnâme müsveddesini ve buna karşı Harbiye Nezâretine Salih Bey'in imzâsıyla yazılan 5/1/[13]36 tarihli şifre cevâbını bugün gördük. Mütâla'amız şudur:

Hükûmetce Amiralin beyânnâmesi aynen kabûl edilip vaz'iyetimiz hakîr, millet ve hükûmet kâbiliyet-i idâriyeden mahrûm ve her hâlde vesâyete muhtâc ve müftekir gösterilmek ciheti iltizâm olunmuş değildir. Hakikat-i hâl hükûmetin bir muhtıra ile devletlere bizim nizâmnâme ve beyânnâmemizin muhteviyâtına muvâfık olarak memleketin inkisâmını, vahdet-i milliyenin ihlâlîni, istiklâl-i hükûmet ve milleti ihlâl etmemek ve muhtâc olduğumuzu nizâmnâmemizde de tasrîh ettiğimiz husûsât-ı fenniye-i iktisâdiye, her hâlde bize mu'âvenet ve müzâheret eylemek üzere tek bir devletin mu'âveneti esâsını kabûl edebileceğimizi beyândan ibâretidir. Böylece vahdet-i millet ve millet esâsı şart ittihaz edilince Amerika müzâheret deruhde etmişse bile İngiltere veya Fransa beklemeyecektir. Çünkü Irak ve Suriye'siyle bütün İmparatorluğına ne sûretle [olursa] olsun Avrupalı bir devletin icrâ-yı nüfûzuna diğerlerinin mâni' olacağı meydandadır ve nihâyet hükûmet bunu meclisin re'yini de istihâl sûretiyle yapmak fikrindedir. Ma'amâfih ahvâle göre meclisin müzâkerâta başlaması bilinmez ki bir an evvel mümkün olacak mı? Hâlbuki vaktin darlığı, aleyhimizdeki vaz'iyetin derece-i şumûl ve ehemmiyeti hükûmeti

fevkalâde düşündürmekdedir. Netice olarak vesâyetin kat'iyen mevzû'bahis olamayacağına ve bunun siyâsî fakat [bir] tehlikesiz bir balon olacağına i'timâd buyurulmasını ricâ eder ve hâsseten nizâm-nâmemizde münderic esâslara muhâlif olmayan bir müzâheret kalıbına Hey'et-i Temsiliye['nin] kat'iyen mu'âriz olmasındaki sebebi îzâh ile bizim burada nizâm-nâme esâsına göre iş görmemiz mümkün olup olamayacağının iş'ârını ricâ eyleriz. Eğer böyle bir beyân-nâmenin resmen hükûmetce neşri muvâfık görülmüyorsa millette her taraftan mitingler akdiyle nizâm-nâmemiz esâsına göre mukarrerât ittihâz ve beyân-nâmeler neşrettilmesi ve bilhâssa hilâfet ve Pâyitaht'a karşı Loyd Corc'un beyânâtının her tarafca şiddetle red ve protesto etdirilmesi ve beyân-nâme ve protestoların mümessil ve bî-taraf sefirlere serî'an teblîği pek mühim ve elzem görülmektedir. Serî'an cevâba muntazırız efendim. İmzâ: Bekir Sami ve Vasıf

Harbiye Nâzırı Cemal

BELGE 20: Mustafa Kemal Paşa'nın, dokuz maddelik beyanname suretinin Sivas Kongresi Beyanname ve Nizamnamesi'ne uygun olması durumunda itirazlarının olmayacağı, ancak İstanbul Hükûmetinin meclisin onayını almadan beyannameyi yayımlayacağı haberinin alındığı, bu nedenle beyannameye milletin kararlarına aykırı bir hususun olması durumunda zararı önlemek için gerekenin hemen yapılacağı; Lloyd George'un beyanatının protesto edilmesi hakkında merkez heyetlere gerekli tebligatta bulunduğu; İstanbul'a gidecek milletvekilleriyle Ankara'da görüş alışverişinde bulunulmasının İstanbul'da meclisin açılmasına bir engel teşkil etmeyeceği, İstanbul'daki milletvekillerinden önemli olanların da bir an önce gelip Heyet-i Temsiliye'yle görüşmelerinin bir zaruret olduğu hususlarında Bekir Sami ve Vasıf Beylere iletilmek üzere Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya gönderdiği 7 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.

Gâyet müsta'celdir.

Ankara 7/1/[13]36

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

C.

1- Bekir Sami ve Vasıf Beyefendilere. Sivas Kongresi Beyân-nâme ve Nizâm-nâmesi'ne mutâbık olan bir sûrete tabî'î hakk-ı i'tirâzımız olamaz. Fakat Suriye ve Irak üzerinde müdde'ayât serdetdiğimiz mütâreke hudûdunun hâricine çıkmak bu esâsâta muhâlifdir. Beyân-nâme için hükûmetin, meclisin re'yini istihsâl edeceğini bildiriyorsunuz. Hâlbuki Cemal Paşa Hazretleri beyân-nâmenin bugün neşrolunacağını haber veriyor. Ma'a-hazâ bu beyân-nâmede mukarrerât-ı millete mugâyir bir şey görürsek def'-i mazarratı için îcâbına derhâl tevessül olunacağı tabî'îdir.

2- Loyd Corc'un beyânâtının protesto edilmesi hakkında hey'ât-ı merkezîyeye teblîgât-ı lâzımede bulunuldu.

3- Nizâmname esâsâtına sâdık olarak çalışmakta bizim gibi sizler de pek meşrû' olarak serbestsiniz. Bu bâbda mütâla'a dermeyânına kendimizde fazla bir salâhiyet görmüyoruz. Yalnız vaktiyle bizi haberdâr etmeleri ve müdâvele-i efkâr eylemeleri husûsunu ricâ ederiz.

4- Bizim burada meb'ûslarla müdâvele-i efkâr eylemekliğimiz meclisin küşâdına mâni' değildir. Çünkü grub grub görüşüyoruz. Bu te'âtî-i efkârın derece-i ehemmiyeti, vatan ve millete olan alâka-i kat'îyesini size tafsîli zâ'id addeyleriz. Dersâdet'deki meb'ûslardan hâiz-i ehemmiyet olanların da bir an evvel gelib bizlerle görüşmeleri bu nokta-i nazardan bir zarûret-i kat'îyedir.

Onun bunun yapacağı propagandalar mâhiyet-i mes'ele miyânında nazar-ı kaleme alınmayacak derece ehemmiyetden ârî kalmaktadır. Hâssaten bu husûsda himmetinizi ricâ ederiz.

Cümlemiz kemâl-i hürmetle gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

BELGE 21: İsmail Fazıl Paşa'nın, İstanbul Hükûmetinin gazetelerde yayımlanan muhtırasında Avrupa devletlerine ıslahat adıyla tebliğ ettikleri konulardan birinin bir teftiş ve adliye heyetinin kurulmasına dair olduğu, bu maddeden ülkede yabancı adli denetimin oluşturulacağını anladığı, bunun devletin çıkarlarına aykırı olmasının yanısıra bu ve bu gibi tekliflerin Meclis-i Mebusan'ın onayı alınmadıkça İstanbul Hükûmetinin yetkisi dışında olduğu kanaatini taşıdığı hususunda Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 10 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.

Eskişehir
10/1/[13]36

Ankara 20. K[olordu] Kumandanlığına

Hey'et-i Temsiliye'ye:

Gazetelerde okuyacağınız Bâb-ı Âli'nin muhtırasında Avrupa devletlerine ıslâhât nâmıyla tebliğ eyledikleri mevâddan biri olan bir hey'et-i teftîşîye ve adliye te'sîsine dâir olan mütâla'adır ki bundan sebep ecnebî adliye kontrolü teşkil edileceğini anlıyorum. Bu ise devletin menâfi'ine muzır olduğu gibi hükûmet-i hâzıra ile olan uzlaşmaya nazaran bu ve bu gibi teklîfâtı Meclis-i Meb'ûsân'ın i'timâd ve tasvîbi olmadıkça salâhiyeti hâricinde olduğu zannındayım. İsmail Fazıl.

[Eskişehir] Mıntika Kumandanı
Abbas

BELGE 22: Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul Hükûmetinin Meclis-i Mebusan'ın açılması arifesinde İtilaf Devletleri temsilcilerine verdiği muhtıranın hükûmetin 4 Ekim 1919 tarihli taahhütlerinin ikinci maddesine tamamen aykırı olduğu, Sivas Kongresi Beyannamesi'nin yedinci maddesinin dikkate alınmayarak devletin içişlerine karışma ve bağımsızlığına hâlel getirme anlamına gelebilecek tarzda yabancı bir devletin himayesine eğilim gösterilmiş olmasının millî emellere ve vatanın gerçek yararına tamamen aykırı görüldüğü, dolayısıyla Heyet-i Temsiliye'nin sözkonusu muhtıranın yayımlanmasıyla açık taahhüt altına girilmiş olmasında isabet görmediğinden ve böyle bir taahhüdü memleketin menfaatlerine uygun bulmadığından İstanbul Hükûmetinin dikkatini çekmeyi vatani bir görev saydığı hususunda Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya gönderdiği 10 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.

Ankara
10/1/[13]36

Cemal Paşa'ya

Şifre

Makâm-ı Sadârete verilmek üzere kolordulara ma'lûm olan şifre adresine göre ve o vâsıta ile hey'et-i merkeziyelere berây-ı ma'lûmât aynen.

Hükûmet-i Seniyye'nin Meclis-i Millî'nin küşâdı arefesinde Düvel-i Mü'telife mümessillerine i'tâsında isti'mâl eylediği muhtıra sûretini gazetelerde gördük. Bu teşebbüsün Hükûmet-i Seniyye'nin 4 Teşrîn-i Evvel sene [13]35 tarihli ta'ahhüdâtının ikinci maddesine tamamen muhâlif olduğunu arz ederiz.

İkinci madde "Meclis-i Millî'nin in'ikâdıyla murâkabe-i fî'iliye başlayıncaya kadar mukadderât-ı millet hakkında bir gûnâ ta'ahhüd-i kat'î ve resmîye girilmemesi" tarzındadır.

Bundan mâ'adâ aynı tarihli ta'ahhüdâtın birinci maddesiyle Hükûmet-i Seniyye'nin tamamen kabûl etmiş olduğu ve Erzurum ve Sivas kongrelerinin beyânnâmemizdeki yedinci maddede ta'yîn ve tesbît eylediği şerâ'it kat'iyen nazar-ı dikkate alınmayarak devletin umûr-ı dâhiliyesiyle ve istiklâliyle dahi alâkadâr olabilecek bir tarz-ı umûmîde herhangi bir ecebî devletin âdetâ himâyesine temâyül gösterilmiş olması âmâl-i milliyeye ve menâfi'-i hakikiye-i vatana külliyyen mugâyir görünmektedir.

Yedinci Madde "aynen"

Binâenaleyh hey'etimiz muhtıra-i mezkûrenin neşri sûretiyle alenî bir ta'ahhüd altına girilmiş olmasında ve bu ta'ahhüdün menâfi'-i memlekete tevâfukunda asla isâbet görmediğinden Hükûmet-i Seniyye'nin ehemmiyetle nazar-ı dikkatini celbetmeyi bir vazîfe-i vataniye addeder.

Mustafa Kemal

BELGE 23: 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, İstanbul Hükûmetinin İtilaf Devletleri temsilcilerine verdiği muhtıra hakkındaki Mustafa Kemal Paşa'nın değerlendirmelerinin pek isabetli olduğunu Heyet-i Temsiliye'ye iletmek üzere 20. Kolordu Komutanlığına bildirdiği 14 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.

Erzurum
14/1/[13]36

20. K[olordu] Kumandanlığına

Hey'et-i Temsiliye'ye: Hükûmetin ajanslarla münteşir muhtırası hakkındaki mütâla'ât pek musîb olub buna muttali' olacak Meclis-i Millî tarafından da bu noktada mugâyir-i salâhiyet hareket eyleyen hükûmetin tenkîd ve mu'âheze ve icâbına müsâra'at olunması fikrinde olduğumu arz eylerim.

15. K[olordu] Kumandanı
Kazım Karabekir

BELGE 24: 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'in, İstanbul Hükûmetinin İtilaf Devletleri temsilcilerine verdiği beyannamenin sebebi hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 13 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf.

Gâyet müsta'celdir.

Sivas
13/1/[13]36

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Emir Faysal'[ma] tekâmîl Suriye, Kilikya, Maraş, Urfa, Diyarbakır ve Sivas'dan verilen bu vâsî' mesâha mes'ûliyetlerin taksîmi mes'elesinde Fransız pâyını gösteriyor. En son pâyda ma'lûm böyle bir anda hükûmetimizin bu kayd ü şartı herhangi bir hükûmet için mâlî, adlî, inzibâtî himâyeye celbi yeni muzır vaz'iyeti kabûl oluyor. Buna ne mecbûriyet olduğu hakkında hey'et-i aliyelerince vâkî' tahkîkât dan ma'lûmât-ı mahreme-i husûsiye i'tâsını ricâ ederim efendim.

3. K[olordu] K[umandanı]
Selahaddin

BELGE 25: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul Hükûmetinin İtilaf Devletleri'ne verdiği beyanname hakkında 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'e gönderdiği 15 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, hükûmetin sözkonusu beyannameyi yayınlamaya hiçbir siyasi mecburiyetinin olmadığı, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un teşviki üzerine yayınladığı, hükûmete Harbiye Nazırı aracılığıyla gereken cevabın verildiği, Meclis-i Mebusan'ın onayı alınmadan hükûmetin yapacağı bu gibi teşebbüslerin hiçbir siyasi değerinin olamayacağı belirtilmektedir.

Şifre

Ankara 15/1/[13]36

Sivas 3. K[olordu Kumandanı] Selahaddin Beyefendi'ye

C. 13/1/[13]36

Hükûmetin ma'hûd beyânnâmesine hiçbir mecbûriyet-i siyâsiye yok idi. Amerika Mümessili Bristol'ün teşviki üzerine hükûmet böyle bir beyânnâme neşre karar vermiş. Hey'et-i Temsiliyece nâ-be-mevsim olduğu bildirildiği hâlde neşretti. Harbiye Nâzırı vâsıtasıyla îcâb eden cevâb verildi. Gazete ile de efkâr-ı umûmiyeye bu bâbda tenvîrât-ı lâzımede bulunuldu. Esâsen Meclis-i Millî'den i'timâd re'yi almadan ve bu bâbda meclis ekseriyetinin fikrini istimzâc etmeden hükûmetin yapacağı bu gibi teşebbüsâtın hiçbir kıymet-i siyâsiyesi olamayacağı ma'lûm-ı âlîleridir. Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal

20. K[olordu] Kumandan Vekili
Mahmud

BELGE 26: Halide Edip Hanım'ın, Maraş'ta Fransızlarla yaşanan olaylarda Türklerin Maraş'taki Amerikalılar için gösterdiği tutumdan dolayı ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ün minnet ve teşekkürlerini, adigeçenin yaygın iftiralara karşı mert ve namuslu bir asker sıfatıyla mücadele edeceği ve Perry ile Johnson olayında gerçeklerin ortaya çıkması hususunda da aynı hisle hareket edeceği vaadinde bulunduğunu Mustafa Kemal Paşa'ya iletliği 19-20 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf.

Harbiye
19-20/2/[13]36

20. K[olordu] K[umandanlığına]

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Amerikalılar mes'elesinde gösterilen sür'at ve kudret ve ulûv-i cenâba evvelâ vesâdet etmiş olmak sıfatıyla, sâniyen nasyonalistlerin kuvvet ve intizâmını göstermekle memleketimize te'mîn ettiği fâ'ideden dolayı minnetdâr vatandaş sıfatıyla teşekkür ve takdîrlerimin kabûlünü ricâ ederim. Amiral minnet ve teşekkürlerinin gerek size ve gerek bütün arkadaşlarınıza tebliğini benden ricâ etdi. Etrafımızı dâimâ ihâta eden iftirâya karşı merd ve nâmûslu bir asker sıfatıyla mücâdele edeceğini, Peri [Perry] [ve] Conson [Johnson] mes'elelerinde hakîkatin tezâhüründe aynı hisle hareket edeceğini va'ad etdi. Amerika gazetelerinin umûm [boş bırakılmış] Mister İsmet'in burada bulunmasından istifâde ederek Amerika'ya doğru haberler gönderebileceğini, Adana'da Fransız Ermeni fecâyî'ine ve Peri ve Conson katline âid toplanabilen vesâ'ikin müsâra'aten bana gönderilmesini ve hürmet ve teşekkürlerimin kabûlünü bilhâssa ricâ ederim. Halide Edib

10. Fırka K[umandanı]
Kemal[eddin]

BELGE 27: Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, Maraş'ta Fransızlarla yaşanan olaylar ve Maraş'taki Amerikalılar hakkında Halide Edip Hanım'a iletilmek üzere 10. Tümen Komutanı Kemalettin Bey'e gönderdiği 21 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, Maraş'taki Türk vatandaşlarının Amerikalılara gösterdiği tutumun Türk milletinin yüksek medeni karakterinin yeni bir örneğini teşkil ettiği, Fransız General Querette kuvvetlerinin yenilerek geri çekilmesinden sonra direniş imkânı göremeyip silahlarıyla birlikte Kuva-yı Milliye'ye teslim olan Ermenilerin affedilmesinin ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol tarafından bilinmesinin yararlı olacağı, Perry ve Johnson olayı hakkındaki araştırmanın devam ettiği, bu olay hakkındaki belgelerin bölgeyle haberleşme imkânı hasul olduğunda takdim edileceği belirtilmektedir. Telgraf ekinde, Maraş Ermenileri ileri gelenleri tarafından Maraş olayları hakkında Dâhiliye Nezaretine, Ermeni Patrikhanesi ile İtilaf Devletleri temsilcilerine gönderilen telgraf sureti yer almaktadır.

21/2/[13]36

Dersaadet'de 10. Fırka K[umandanı] Kemal Beyefendi'ye

Halide Edib Hanımefendi'ye

C. 19-20/2/[13]36 şifreye

Amerikalılar hakkında Maraş'daki vatandaşlarımızca ibrâz edilen âsâr-ı insâniyet ve şefkat milletimizin yüksek seciye-i medeniyesinin yeni bir misâlini irâ'e ediyor. Ben ve arkadaşlarım Amiral cenâblarına bilmukâbele teşekkür ederiz. Maraş'dan Ceneral Keret [Querette] kuvvetlerinin münhezimen firârından sonra imkân-ı mukâvemet göremeyib silâhlarıyla birlikde Kuvâ-yı Milliye'ye arz-ı teslîmiyet eden bine karîb muhârib Ermenilere karşı afv ile mukâbele eden milletimizin bu merdâne hareketinin Amiral cenâblarınca bilinmesi fâidelidir. Patrikhânenin ve bazı menâbi'-i ecnebiyenin Ermenilere karşı yeni bir katliâmından bahsetmelerine bu hareket-i âli-cenâbâne müskit bir cevâb teşkil edebilir. Peri ve Conson'ın hâdis-i katli hakkındaki tahkîkât devâm etmektedir. Kışın pek şiddetli olması ve tellerin kırılması hasebiyle birkaç gündür o havâlî ile telgraf muhâberesi mümkün olmuyor. Buna dâir olan vesâ'ik muhâbere imkânı hâsil olunca takdîm edilecektir.

Maraş hâdisesini tevlid eden esbâba dâir oradaki Ermeniler tarafından Dâhiliye Nezâretine, Patrikhâneye verilen telgraf sûretini rabten takdîm ediyorum. Bu vesîle ile de hürmet ve teşekkürlerimin kabûlünü ricâ ederim efendim.

Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal

* * *

Dâhiliye Nezâretine

Dersaâdet'de Ermeni Patrikhânesi'yle İ'tilâf Devletleri Mümessillerine

- 1- Fransızlar Maraş'a gelir gelmez cebren bazı hâne ve kiliseleri işgâl etdiler.
- 2- Ermeni gençlerinden bazılarını zûr ve tehdîd ile teslîh ve İslâmlar aleyhine teşvîk etdiler.
- 3- Türklere karşı hissiyât-ı dostâneelerini izhâr edenleri tehdîd ve habseyledikleri ve bir kısmını da beraber götürdükleri,
- 4- Memleketi ateşe yakarak binlerce Ermeni'nin kanına girdikleri,
- 5- Fransızlar çekildikten sonra can, mal, ırz ve nâmûs husûsunda her türlü masûniyet ve istirâhatleri taht-ı te'minde bulunduğu.

Latin Kilisesi Re'îs-i Ruhânisi nâmına Rahib Malcano

Ermeni milletinden Çorbacıyan Karabet

Ermeni Murahhasası Haçadur

Ermeni Katolik Murahhasası Avadis, Ohannes Muradyan

Ser-râhîb Keradikyan vesâir Ermeni mu'teberânı

BELGE 28: Bursa Valisi Keşfi Bey'in, Valiliğe gelen ABD'li Teğmen Dunn'la yaptığı görüşmeye ilişkin Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği 1 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf. Telgrafta, adıgeçenin Bursa'daki Amerikalıların durumunu anlamak için ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol tarafından gönderildiği, Bursa'daki Amerikalıları rahat durumda bulmuş olmaktan memnun kaldığı, Bilecik'e kadar bir seyahat yapmak istediği, Konya'daki Amerikalıların durumunu anlamak için oraya da bir görevli göndermek istediği, Bursa'dan yazacağı mektup ve telgrafların kabul edilmesini ve İstanbul'a ulaştırılmasını rica ettiği, ABD ile Osmanlı Devleti arasında savaş hâli olmadığı için gerek Konya'ya göndereceği görevlinin eylemlerinin gerek İstanbul'a yazacağı mektup ve telgrafların hiçbir şekilde siyasete ilişkin unsurlar içermeyeceğini temin ettiği kaydedilmektedir. Keşfi Bey, bu teminat ve ifadeleri nedeniyle, adıgeçenin isteklerini uygun görmekte ve gereken kolaylığı sağlanmasını istemektedir.

Gâyet müsta'celdir.

Aded 587

Bursa

1/4/[13]36

Ankara'da Hey'et-i Muhtereme-i Temsiliye'ye

1- Dünkü gün Mudanya'ya gelen İğıl [Eagle] ismindeki Amerika torpidosu zâbitânından Mülâzım Dan [Dunn] bugün makâm-ı vilâyete gelerek Bursa'daki Amerikalıların ahvâlini anlamak için Amiral tarafından gönderilmiş olduğunu ve Bursa'da Amerikalıları da müsterih bulmuş olmakdan pek memnûn kaldığını ve cumartesi sabahı Bilecik'e kadar bir seyâhat yapmak istediğini söyledi. Ve yine oradaki Amerikalıların ahvâlini anlayarak Amerika'daki hemşehrilerine i'tâ-yı ma'lûmât için Konya'ya [deşifre edilememiş] göndermek istediğini, [deşifre edilememiş] adama hükümetce teshîlât gösterilmesini, kezâlik buradan İstanbul'a

yazacağı mektûb ve telgrafların kabûl ve îsâlini ricâ ederek Amerika ile Devlet-i Osmaniye arasında esâsen hâl-i harb tahaddüs etmemiş olduğu için gerek Konya'ya göndereceği adamın harekâtında, gerek İstanbul'a yazacağı mektûb ve telgrafnâmeler mündericâtında asla bir şemme-i siyâset olamayacağını te'mîn eyledi. Bu ifâdât ve te'mînât karşısında kendisinin Bilecik'e azîmetden men'î münâsib olamayacağı gibi Amerikalıların ahvâlini[¶] anlamak maksadıyla Konya'ya göndereceği adamın hâl ve hareketinde dâimâ hükûmât-ı mahalliyenin [deşifre edilememiş] bulundurmak mümkün zannedirim. Buradan İstanbul'a yazacağı telgrafnâme ve mektûbların lehü'l-hamd ber-devâm olan asâyiş ve inzibât-ı mahalliyeyi bildirmekten ibâret kalması melhûz olub şâyed beyânâtı hâricinde iş'ârâtda bulunacak olursa sansür ma'rifetiyle men'î tabî'î olduğundan yazacağı telgrafnâme ve mektûbların kabûlü için lâzım gelenlere emir verdirilmesi ricâ olunur.

Bursa Vâlisi
Keşfi

BELGE 29: Mustafa Kemal Paşa'nın, ABD'li teğmenin telgraf haberleşmesine, seyahatine devam etmesine ve Konya'ya görevli göndermesine izin verilmesinin asla uygun görülmediği, Anadolu'da sükûn ve asayişin devam ettiğinin adigeçene tebliğ edilmesinin yeterli olacağı hususunda Bursa Vilâyetine gönderdiği 2 Nisan 1920 tarihli şifre telgraf.

Şifre

Ankara
2/4/[13]36

Bursa Vilâyet-i Celîlesine

C. 1 Nisan tarih ve 587 numarolu şifreye:

Amerikalı mülâzımın telgraf muhâberesine müsâ'ade etmek mevzû' olan memnû'iyet-i kat'iyeyi ihlâl eder. Bu zâtın seyâhatine müsâ'ade edilmiş olması da münâsib görülmemiştir. Herhangi nâm ve maksadla gelmiş olursa olsun böyle bir ecnebînin tedâbîr ve harekât-ı askeriyemize sâha-i tatbîk olan mahallerde dolaşması kat'iyen câiz değildir. Ne kadar müşkil şerâ'it içinde halâs-ı vatan için çalışmakta olduğumuz ma'lûmdur. Böyle bir zamanda ecnebî bir zâbitin Anadolu'da seyâhati câiz değildir. Diğer taraftan yollarda herhangi sûretle bir kazâya uğradığı takdirde memleketin başına yeni bir gâ'ile açılması ihtimâlden ihtirâz etmek icâb ederdi. Zât-ı âlîleri böyle bir hâl vukû'unda mes'ûliyeti kabûl edersiniz.

Netice olarak ne bizzât Amerikalı zâbitin seyâhate devâm etmesi ve ne de Konya'ya adam göndermesi aslâ muvâfık değildir. Anadolu'da sükûn ve asâyişin ber-karar olduğuna kendisine tebliğ buyurmanız maksada kifâyet eder. Mektûb ve telgraf husûsundaki mukarrerât-ı umûmiyemizi nâkız müsâ'adelerde bulunulmaması mercûdur.

Mustafa Kemal

BELGE 30: *TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Vekili Ahmet Muhtar Bey'in, Trabzon'daki Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti Müdürü Dr. S. B. Newton'un Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafın tercümesini TBMM Başkanlığına ilettiği 27 Eylül 1920 tarihli yazı. Dr. Newton, sözkonusu telgrafında, Türklere karşı her türlü yardımı kestiğini, Trabzon'a gelen Yakın Doğu Yardım Heyeti'ne ait eşyadan vergi alınması hakkındaki emir geri alınmadıkça Türklere kesinlikle yardım etmeyeceğini belirtmektedir.*

U: 340

H: 126

Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesine

Makâm-ı Riyâset-i Celîlelerine Trabzon'da Amerikan Şark-ı Karîb Mu'âvenet Hey'eti Müdüriyetinden mevrûd İngilizce telgrafnâmenin tercümesi âtiye nakledilmiş olmakla muktezâsının emir ve irâde buyurulması müsterhamdır efendim.

Fî 27 Eylül sene [1]336

Umûr-ı Hâriciye Vekâleti Vekili
Ahmed Muhtar

* * *

Telgrafnâmenin sûreti

24/9/1920
Trabzon

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Türklere karşı her türlü mu'âveneti kat' etdim. Trabzon'a gelen, Amerikan Şark-ı Karîb Mu'âvenet Hey'eti'ne âid eşyaya vergi tarhı hakkındaki emirlerinizi geri almadıkca Türklere kat'iyen mu'âvenetde bulunmayacağım.

Trabzon'da Amerikan Şark-ı Karîb Mu'âvenet Hey'eti Müdürü
S. B. Nivton [Newton]

BELGE 31: *Trabzon'daki Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti Müdürü Dr. S. B. Newton'un, Türklere tahsis edilen yardımın şimdiye kadar ihtiyacı olanlara sarf edildiği, bundan böyle bu yardımın muhtaçlara verdirilmesinin veya hükûmet adına alınmasının Ankara Hükûmetinin takdirinde olduğu hususunda TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 13 Ekim 1920 tarihli mektup.*

Trabzon

1266

Hâriciye Vekâletine

Türk muhtâcînine tahsîs edilen mikdâr-ı mu'ayyen şimdiye kadar onlara sarf edilmekte idi. Bundan sonra bu mikdâr-ı mu'ayyeni muhtâcîne verdirmek veya hükûmet nâmına almak yed-i intihâbınızdadır. Mektûbum havf veya başka bir his tahtında yazılmamışdır. Bundan terettüb edecek mes'ûliyet-i vicdâniyenin hangi tarafa âid olacağını nazar-ı intihâb-ı âlîlerine arz eylerim efendim. Fî 13 Teşrîn-i Evvel sene [1]336

Amerika Mu'âvenet Hey'eti Trabzon Müdürü
Doktor Nivton

BELGE 32: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında Trabzon'daki Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti Müdürü Dr. Newton'a gönderilen 4 Kasım 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, sekiz aydan beri bütün halka eşit şekilde yapılan yardımdan dolayı teşekkür edilmekte, devlet dairelerinin yurt dışından getirttiği eşyadan bile gümrük vergisi alındığından Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin eşyasından vergi alınması uygulamasından vazgeçilmesinin imkânsız olduğu belirtilmekte, bu nedenle eskiden olduğu gibi fakirlere yardıma devam edilmesi, buna razı olunmadığı takdirde Türk fakirler için ayrılan eşyanın Kızılay'a devredilmesi istenmektedir.

Hâriciye Vekâleti
Husûsî: 277

Trabzon'da Amerika Mu'avenet Hey'eti Re'isi Doktor Nivton'a

Sekiz aydan beri bütün halka siyyânen edilen mu'avenetden dolayı teşekkür ederiz. Gümrük mes'elesinin matlûbunuz vechle halli ma'atte'essüf imkânsızdır. Zirâ evvelce bildirildiği vechle devâ'ir-i hükûmetin getirdikleri eşyâdan bile gümrük resmî alınmaktadır. Kemâ-fi's-sâbık umûm fukarâya mu'avenetinize devâm etmenizi ve buna râzı olmadığınız takdirde Türk muhtâcînine tahsis edilen eşyâyı Hilâl-i Ahmer Mu'avenet Hey'eti'ne devretmenizi 13 Teşrîn-i Evvel sene [1]336 tarihli su'âl-i telgrafinize cevâben ricâ eylerim efendim.

Fî 4 Teşrîn-i Sâni sene [13]36 yazılmıştır.

BELGE 33: TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı adına Sağlık Bakanı Dr. Adnan Bey'in, Samsun'da bulunan ABD temsilcisi ile İtalya'nın çıkarlarını temin etmekle görevlendirilen Lloyd Triestino Acentesi'nin hükûmetle olan siyasi ilişkilerinde takip edilecek usule ilişkin TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında gönderdiği 13 Kasım 1920 tarihli yazı. Yazı ekinde gönderilen Canik Mutasarrıflığına ait telgrafta, sözkonusu temsilcilerden resmî belgelerinin talep edildiği, bunun üzerine ABD Konsolosunun İskenderiye'de iken ABD Hükûmetinden aldığı telgraf üzerine Samsun'a geldiğini, Lloyd Triestino Acentesi'nin ise İtalya'nın Trabzon temsilcisinden aldığı yazılı emirle İtalyan çıkarlarını korumaya memur edildiğini beyan ettikleri kaydedilmektedir.

Aded 6777/629

Hâriciye Vekâlet-i Celilesine

Samsun'da bulunan Amerika Mümessili ile İtalyan menâfi'ini te'mîne me'mûr acentenin hükûmetle olan münâsebât-ı siyâsiyelerinde ta'kîb edilecek meslek ve hatt-ı hareket hakkında istizân-ı keyfiyeti hâvî Canik Mutasarrıflığından vârid olan 4/11 Teşrîn-i Sâni sene [1]336 tarihli telgrafnâmenin bir sûreti leffen takdîm kılındı. Mahalline tebliğ edilmek üzere bu bâbdaki mütâlâ'a-i aliyelerinin inbâ buyurulmasını ricâ eylerim efendim. Fî 13 Teşrîn-i Sâni sene [1]336

Dâhiliye Vekîli nâmına Sıhhiye Vekîli
Doktor Adnan

* * *

Sûret

Aded 1163

Samsun
4/11/[13]36
11/11/[13]36

Dâhiliye Vekâlet-i Celîlesine

Burada bir Amerika mümessili ile İtalyan menâfi'ini te'mîne me'mûr Loyd Tristino Acentesi [Lloyd Triestino] mümessili mevcûddur. Şu kadar ki bunların mâhiyet-i resmîyeleri tahkik edilmediğinden kendilerinden hâiz oldukları sıfat-ı resmîyeyi müsbit evrâk-ı resmîyeyi taleb etdim. Ber-vech-i âtî cevâb i'tâ etdiler: Amerika Konsolosu İskenderiye'de iken Kânûn-ı Sâni sene 1920 tarihinde Vaşington [Washington] Hükûmetinden almış olduğu ber-vech-i âtî şifreli telgraf üzerine Samsun'a geldiğini beyân etmiştir. "Türkiye'ye mensûb konsolos olarak İstanbul tarikiyle Türkiye'de Samsun'a hareket ediniz." Loyd Tristino Acentesi ise Trabzon İtalyan delegesinden aldığı ve ibrâz ettiği ber-vech-i âtî emirnâme ile İtalyan menâfi'ini himâyeye me'mûr edildiğini beyân etmiştir. "Türkiye İmparatorluğu dâhilinde İtalyan Fevkalâde Konsolosu ve Delegesi Sir Jakomo Gori[']yi [Giacomo Gorrini] Loyd Tristino Kumpanyası'nın Samsun Mümessillğine ikinci derecede me'mûr olarak ta'yîn ediyoruz. Trabzon fi 3 Mayıs sene [319]20. Gori."

Mûmâ-ileyhimin vaz'iyetleri ve hükûmetle olan münâsebât-ı siyâsiyelerinde ta'kîb edilecek meslek ve hatt-ı hareket hakkında şimdîye kadar hiçbir ta'lîmât telakkî edilememiş olduğundan husûs-ı mezkûrun te'mîni ma'rûzdur.

Canik Mutasarrıf Vekîli
İsmail

BELGE 34: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığından, Samsun'da bulunan ABD temsilcisi ile Lloyd Triestino Acentesi'nin hükûmetle olan siyasi ilişkilerinde izlenecek usul hakkında TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanlığına gönderilen 17 Kasım 1920 tarihli yazı. Yazıda, Sevr Antlaşması'nı kesinlikle reddeden TBMM Hükûmetinin İtalya dâhil olmak üzere İtilaf Devletleri'yle savaş durumunda olduğu gibi ABD'yle dahi konsolosluk ve siyasi ilişkilerin kurulmasını gerektirecek bir barış dönemi açılmamış olduğundan bu devletlerin Türkiye'nin sınırları içindeki yerlere tayin edip gönderecekleri memurların memuriyetlerinin yerel makamlarca kabul edilemeyeceği ve sıfatlarının onaylanamayacağı, yerel makamların, Türkiye'nin kendileriyle savaş durumunda olduğu devletlerin gönderecekleri memurlarla hiçbir sebep ve bahaneyle ilişki tesis etmemeleri ve verecekleri Notaları hemen reddetmeleri gerektiği kaydedilmektedir.

Hâriciye Vekâleti

Fî 17 Teşrîn-i Sâni sene [13]36 yazılmıştır.

U: 711

H: 351

Dâhiliye Vekâlet-i Celîlesine

13 Teşrîn-i Sâni 1336 tarih ve 677[87]/629 numarolu tezkere-i aliyeleri cevâbidir.

Sevr Sulh Mu'âhedenâmesi'ni sûret-i kat'iyede reddeden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti -İtalya dahi dâhil olmak üzere- Düvel-i İ'tilâfiye ile el-ân hâl-i harbde bulunduğu gibi Amerika Cemâhîr-i Müttefikası'yla da aralarında siyâsî ve şehbenderî münâsebât-ı mu'tâdenin avdetini mücâz kılacak bir devre-i sulh ve müsâlemet açılmamış olduğundan bu devletlerin her ne sıfat ve unvân tahtında olursa olsun Türkiye hudûd-ı milliyesi dâhilindeki mahallere ta'yîn ve i'zâm edecekleri me'mûrînin hükûmât-ı mahalliyeye kabûl-ı me'mûriyet ve tasdîk-i sıfatları kat'iyen câiz değildir. Bu sûretle gelecek me'mûrîni ecnebiyenin bidâyeten sıfat-ı me'mûriyetlerini mutazammın verecekleri tekârîrin rü'esâyı me'mûrîni mahalliyeye kabûlü ve kendileriyle münâsebât-ı resmîye te'sîsi mu'âhedenâme-i mezbûrun Türkiye Hükûmetince zımnem kabûlü ma'nâsını tazammun edecekleri cihetle şâyân-ı zarar ve aksi hâl bittabî dâ'î-i mes'ûliyetdir.

Canik Mutasarrıf Vekîlinin gerek Amerika mümessilinden ve gerek İtalya menâfi'ini te'mîne me'mûr olduğunu söylemiş olan Loyd Tristino Acentesi'nden sıfat-ı me'mûriyetlerini müsbet evrak-ı resmîye talep etmiş olması keyfiyeti bu yolda vesâ'ik ibrâz ettikleri hâlde me'mûrîni ecnebiyenin sıfat-ı resmîyelerini tanımakda bir mahzûr görmeyeceğine ve bu da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin hâlâ hikmet-i teşekkülünü ve makâsîd-ı siyâsîyesini idrâk edemediğine delâlet eylemekte olduğundan bu hâlet-i rûhiye be-gâyet şâyân-ı dikkat görülmüşdür.

Vekîl-i mûmâ-ileyhin iş'ârından Trabzon'da bir de "Türkiye İmparatorluğu dâhilinde İtalyan Fevkalâde Konsolos ve Delegatesi sıfatını hâiz Jakomo Gori" nâmında bir kimsenin bulunub bu sıfatla ifâ-yı vazîfe etmekde olduğu anlaşılmalıdır ki bu da hükûk ve istiklâl-i hükûmete ta'alluk eden husûsâtta Trabzon vilâyeti makâmının dahi ne derece lâ-kayd ve müsâmahakâr bulunduğunun bir şâyân-ı hayret delîlinden başka bir şey değildir. Binâenaleyh kendileriyle hâl-i harbde bulunduğumuz sâlifü'z-zikr devletlerin gönderecekleri me'mûrîni resmîye ile hiçbir sebep ve bahâne ile münâsebâta girişmemeleri ve verecekleri tekârîrin hemen reddine be-gâyet i'tinâ etmeleri ve aksi takdîrde taht-ı mes'ûliyete alınacakları husûsunun bilumûm vilâyât ve müstakîl livâlara ta'mîmen teblîğine bez-i himmet buyurulması müsterhamdır efendim.

BELGE 35: TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı adına Sağlık Bakanı Dr. Adnan Bey'in, Samsun'da ABD Yüksek Komiserliği Murahhas Vekili tarafından Samsun Mutasarrıflığına iletilen tezkere hakkında TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 28 Kasım 1920 tarihli yazı. Sözkonusu tezkerede, Murahhas vekilinin, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiserliğinden aldığı telgrafa binaen 5 Mart 1920 tarihinden itibaren resmî sıfat ve yetkiyi haiz olmaksızın ve aynı zamanda fiilen mevcut olan Ankara Hükûmeti tarafından izin verilebilecek bütün görevleri yerine getirmek üzere Samsun ve çevresine ABD Konsolosu olarak tayin edildiği kaydedilmektedir.

7817/727

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

17 Teşrîn-i Sâni sene [1]336 tarih ve 7126/2528 numarolu tezkere-i aliyeleri üzerine, Düvel-i İ'tilâfiye ile hâl-i harb devâm ettiği gibi Amerika Cemâhîr-i

Müttehidesi'yle de siyâsî münâsebât te'essüs etmemiş olduğundan bu devletlerin her ne sıfat ve unvân tahtında olursa olsun memâlik-i Osmaniye dâhilindeki mahallere ta'yîn ve i'zâm edebilecekleri me'mûrînin hükûmât-ı mahalliyece sıfat-ı me'mûriyetlerinin kabûlü câiz olamayacağı ta'mîmen îcâb edenlere tebliğ edilmişti.

Ahîren Samsun'da Amerika Konsolosu Vekîl-i Murahhası sıfatıyla hareket eden Mösyö Tak [Tuck] tarafından verilen tezkere üzerine beyân-ı hâli mutazammın Samsun Mutasarrıflığından vürûd eden tahrîrât sûreti leffen takdîm kılınmış olmakla îcâb-ı hâlin îfâ ve netîcenin inbâ buyurulması mütemennâdır. Fî 28 Teşrîn-i Sâni sene [1]336

Dâhiliye Vekîli nâmına Sihhiye Vekîli
Doktor Adnan*

* * *

Canik Mutasarrıflığının 11 Teşrîn-i Sâni sene [13]36 tarih ve 8072 numarolu tahrîrâtı sûreti

Ecnebî memleketlerinin buradaki vaz'iyet-i siyâsiyelerine dâir 4 Teşrîn-i Sâni sene [13]36 tarihinde vekâlet-i celîlelerine arz edilen şifreye zeylen bu kere Amerika Konsolosluğundan mevrûd tezkerenin mütercemesini leffen huzûr-ı sâmi-i vekâletpenâhîlerine takdîm ediyorum. Mûmâ-ileyhin tezkeresinde beyân olunan sıfat ve salâhiyet-i gayr-i resmîyesiyle te'âmûlât ve münâsebâtta ta'kîb olunacak hatt-ı hareketin ve vezâ'ifi derecesinin ta'yîn ve iş'ârına müsâ'ade buyurulması arz olunur.

* * *

Sûret

Mâh-ı sâbıkın 20 ve mâh-ı cârînin 2 tarihli tahrîrâtınızda buradaki resmî vaz'iyete dâir vâki' olan iş'ârınıza cevâben arz ile şerefyâb oluyorum. Dün Dersaadet Amerika Fevkalâde Komiserliğinden aldığım telgrafnâmede fî 5 Mart sene 1920 tarihinden itibaren Samsun ve havâlisine sıfat ve salâhiyet-i resmîyeyi hâiz olmaksızın (sans exequature) ve aynı zamanda fi'ilen mevcûd olan hükûmet (gouvernement de facto) yani Ankara Hükûmet-i Milliyesi tarafından müsâ'ade edilebilecek bütün vezâ'ifi îfâ etmek üzere Amerika Konsolosu ta'yîn edilmiş olduğum mezkûrdur.

Türkiye'de Amerika Hükûmât-ı Müttehidesi Fevkalâde Komiserliği
Vekîl-i Murahhası Tak

* Aynı kutu/gömlekte yer alan, ancak nereden-nereye, tarih ve numara gibi bilgilerin bulunmadığı, metni aşağıda kayıtlı belgenin Dışişleri Bakanlığı tarafından İçişleri Bakanlığına verilen cevap olduğu düşünülmektedir. Belge metni aynen: "Beyâna hâcet olmadığı üzere me'mûrîni mahalliye merkez-i hükûmetden ale'l-usûl "exequature" verilmedikçe konsolos mâhiyetinde hiçbir me'mûrîni sıfatını tanımak hususunda hâiz-i salâhiyet değildir."

BELGE 36: TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, 234 numaralı ABD Torpidosu Komutanı Albay Johns'un İstanbul'dan gelerek ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol adına Samsun Mutasarrıfı İbrahim Ethem Bey'le yaptığı görüşmeyi TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 2 Aralık 1920 tarihli yazı. Yazı ekinde yer alan Canik Mutasarrıflığına ait telgrafta, Albay Johns'un, mutasarrıfa yaptığı ilk ziyaretinde, ABD'nin Samsun Temsilciliğinde bulunan Tuck'ın yarı resmî bir sıfatla da olsa görevlendirilmesine izin verilip verilmeyeceğini sorduğu, ikinci görüşmelerinde ise adigeçenin, Amiral Bristol'ın Türk dostu olduğunu, Amerikalılardan hiçbir şahsın olumsuz propagandasına rıza ve olurunun bulunmadığını, aksi harekette bulunacak olan her Amerikalıyı bir dakika dahi Anadolu'da tutmayıp şiddetle cezalandıracağını, bundan böyle Türk dostu olmayan hiçbir Amerikalının Anadolu'ya gönderilmeyeceğini, torpidonun yerel makamlarla Amerikalılar arasında ortaya çıkabilecek her türlü sorunu gidermede yerel makamlara yardımcı olmak için Samsun Limanı'nda kaldığını, bunun dışında hiçbir amacının olmadığını söylediği ve ABD ticaret müesseselerine ait yazışma usullerini değiştirmeleri imkânsız olduğundan denetlenmek koşuluyla İngilizce yazışma yapılmasına izin verilmesini istediği kaydedilmektedir.

Numero 8169/2446

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

İstanbul'dan gelerek Amiral Bristol nâmına mutasarrıfı ziyâret eden Amerika'nın 234 numarolu torpidosu kumandanının vâki' olan tebligâtını mutazammın Samsun Mutasarrıflığından alınan telgrafnâmenin sûreti leffen takdîm kılınmış ve İngilizce mektûb kabûl edilemeyeceğinin şimdiden kendisine tefhîmi cevâben tavsiye edilmiştir. Mündericâtına nazaran mutasarrıflığa i'tâsı muktezî ta'limât hakkındaki mütâla'a-i aliyelerinin inbâsına müsâ'ade buyurulması müsterhamdır efendim.

Fi 2 Kânûn-ı Evvel sene [1]336

Dâhiliye Vekâleti Vekîli
Doktor Adnan

* * *

Canik Mutasarrıflığından mevrûd 30 Teşrîn-i Sâni sene [1]336 tarihli şifresi sûret-i mahlûlesidir.

Dört gün evvelisi İstanbul'dan gelen Amerika'nın 234 numarolu torpidosu kumandanı Mîralay Cons [Johns] makâmı ziyâret ederek Amiral tarafından geldiğini ifâdeden sonra evvelce Amerika'nın Samsun Mümessilliğinde bulunan Mösyö Tak'ın hükûmetde nîm-resmî bir sıfatla da îfâ-yı vazîfe eylemesine müsâ'ade edilib edilmeyeceğini ve edilmiyorsa esbâbını sormuş

ve kendisine bu bâbda vâki' olan teblîgât-ı devletleri dâiresinde cevâb verilmiş ve hiçbir sıfatla münâsebetde bulunulamayacağına Mösyö Tak'a da evvelce bildirildiği ilâve edilmişti. Ricâsı üzerine bugün tekrar ziyâreti kabûl edilen mûmâ-ileyh Cons:

1- Amiral Bristol'ün Türk muhibbî olduğu ve Amerikalılardan hiçbir ferdin propagandasına veya evrâk nakline kat'iyen rızâ ve muvâfakatleri bulunmadığı ve hilâfî hareketde bulunduğuna muttali' olacağı her Amerikalıyı bir dakika dahi Anadolu'da tutmayıb şiddetle tecziyesine i'tinâ edilmesi

2- Fî-mâba'd Türk muhibbî olmayan hiçbir Amerikalının Anadolu'ya gönderilmeyeceğini ve

3- Burada ve Anadolu'da sefirin bu arzusu hilâfına hareketde bulunmuş olanlara karşı derhâl ihrâc ve tecziye edilmek üzere isimlerinin bildirilmesini ve

4- Evvelce Şark-ı Karîb Hey'eti Müdîr-i Umûmîsi Mîralay Koms [Coombs] zamanında postadan bazı muzır mektûblar çıkmış ise de bunda Koms'un dahl ve alâkası olmayıp an-kasdin bazı kesân tarafından gönderildiği ve kendisinden îzâhât alındığı takdirde hükûmetce de ma'sûmiyetine kanâ'at hâsıl olacağını ve mûmâ-ileyh asîl bir â'ileye mensûb olup bilhâssa hükûmetinin arzusu hilâfına kat'iyen hareket etmeyeceğini ve

5- Torpidonun münhasıran hükûmet-i mahalliye ile Amerikalılar arasında tahaddüs edebilecek her türlü müşkilâtı izâlede hükûmet-i mahalliyeye müzâheret için Samsun Limanı'nda kalmakta bulunduğunu ve başka hiçbir maksad olmadığına i'timâd buyurulmasını ve

6- Evvelce torpedo ile bazı Amerika askerleri Bafra sevâhiline gidib karaya çıkarak dolaşdıktan sonra avdet etmekte bulunmuş oldukları cihetle fırka kumandanlığınca da muvâfık görülmeyen bu hareketden ictinâb edilmesine dâir makâmıdan icrâ kılınan teblîgâtı hüsn-i telakkî etdiğini ve fî-mâba'd sevâhile gitmeyeceğini, evvelce azîmetlerinin velev küçük bir hâdise dahi vâki' olmuş ise de ondan müte'essir olduğunu beyân ve

7- Amerika mü'essesât-ı ticâriyesinin usûl-ı muhâberelerini tebdîl eylemeleri imkânsızlığına mebnî sansür edilmek şartıyla İngilizce muhâberâta müsâ'ade edilmesini ricâ ve böyle bir müsâ'adenin teblîğine değin hükûmetin evâmir ve mukarrerâtına ittibâ'en Amerika tâcirlerine âid fatura ve beyânnâmeleri de tevkîf ve Dersâadet'den gelen posta çantalarını tamamen i'âde etdiğini ifâde eylemiştir.

Beyânâtını makâm-ı devletlerine arz edeceğimi ve Amerikalıların memleketimizde misâfir bulduklarını dâimâ hâtırdan çıkarmamaları[nın] lâzım geleceğini söyledim. Bu gibi ziyâretlerde ne sûretle hareket eylemekliğim muktezî bulunuyorsa emr ü iş'arı ma'rûzdur.

Canik Mutasarrıfı
İbrahim Edhem

[Derkenar] *Sevr Mu'âhedesini mevzû'bahis etmeden bizimle yani Ankara ile sefir te'âtisine râzî olurlar mı?*

BELGE 37: TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un Kurmay Başkanının Samsun Mutasarrıfı İbrahim Ethem Bey'le yaptığı görüşmeye ilişkin TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 9 Aralık 1920 tarihli yazı. Yazı ekinde yer alan Samsun Mutasarrıflığına ait telgrafta, Bristol'un Kurmay Başkanının, ABD'nin Sevr Antlaşması'nı kabul ve tasdik etmediği, bu nedenle kendisinin yarı resmî bir sıfatla tanınmasının mümkün olup olmadığını sorduğu, mütarekenin ardından Samsun Temsilciliğinde istihdam edilmiş olan Tuck'ın bir ABD vatandaşı sıfatıyla Samsun'da kalmasına izin verilmesini istediği, Büyükelçileri İstanbul'dan kovulmuş olmasına rağmen ABD'nin Türkiye'yi düşman olarak görmediğine ve Türkiye'ye savaş ilan etmediğine göre TBMM Hükûmetinin ABD'yi düşman devletler arasında kabul edip etmediğinin Ankara'dan sorulması gerektiğini, hükûmetin İngilizce haberleşme yasağı hakkındaki kararını kabul ettiklerini ve sadece ABD'den gelen ticari faturaların kontrolden geçmek suretiyle İngilizce olarak kabul edilmesini istediklerini, yerel makamların her emir ve kararına uyacaklarını ve görevlerine siyaset karıştırdıkları yerel makamlardan bildirilecek her Amerikalı için gereğini derhâl yapacaklarını ifade ettiği belirtilmektedir.

Numero 2634

Gâyet müsta'celdir.

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

Amiral Bristol'ün Erkân-ı Harbiye Re'isi olduğu anlaşılın Mîralay Fiteng'in [Fyteng?] Samsun Mutasarrıflığına vukû' bulan beyânâtını hâvî olarak mutasarrıfîyet-i mezkûreden vârid olan 6 Kânûn-ı Evvel sene [13]36 tarihli şifrenin sûreti ehemmiyetine binâen leffen takdîm kılındı. Mündericâtından müstebân olacağı üzere Amerika Hükûmetinin Hükûmet-i Milliyemiz ile hüsn-i münâsebet te'sîsi arzusunda bulunduğu anlaşılmakda ve binâenaleyh tarafımızdan da hükûmet-i mezkûreye karşı mümkün mertebe müsâ'adekârâne davranmak lüzümü hissedilmekte ise de bir kere de keyfiyetin vekâlet-i aliyelerince te'emmül ve iktizâ-yı münâsebetin ta'yîn ve iş'ârı mütevakkıf-ı re'y-i âlîleridir efendim.

Fî 9 Kânûn-ı Evvel sene [1]336

Dâhiliye Vekâleti Vekili
Doktor Adnan

* * *

Samsun Mutasarrıflığından alınan 6/12/[13]36 tarihli şifre sûret-i mahlûlesidir:

C. 2/12/[13]36 şifreye: Fırtına hasebiyle kruvazörden çıkamayarak ancak bugün Torpido Kumandanı Mister Cons ile birlikde makâmı ziyâret eden ve Amerika'nın Dersaâdet Mümessili Amiral Bristol'ün Erkân-ı Harbiye Re'isi olduğu anlaşılın Kumandan Mîralay Fiteng:

1- Amerika Mu'âvenet Hey'eti hakkında hükûmetce Mîralay Koms'a tebliğ olunan ta'lîmât ahkâmı[nın] muvâfık bulunduğunu ve hükûmeti bu bâbda haklı gördüğünü,

2- Amerika'nın Sevr Mu'âhedesini kabûl ve tasdik etmediğinden ve İ'tilâf Devletleri'ne karışmayarak lâ-kayd kalındığından bahisle kendisinin nîm-resmî bir sıfatla tanınması[nın] kâbil olup olamayacağını ve

- 3- Mütârekeyi müte'âkib Samsun Mümessilliğinde istihdâm edilmiş olan Mösyö Tak'ın bir Amerika teba'ası sıfatıyla Samsun'da kalmasına müsâ'ade edilmesini,
- 4- Sefirlerinin Dersaâdet'den kovulmasına rağmen Amerika'nın Türkiye'yi bir düşman addetmeyerek i'ân-ı harb etmemiş olmasına göre Türkiye Büyük Meclisi Hükûmetinin Amerika'yı düşman devletler miyânında mı add ve telakkî etmekte olduğunun makâm-ı devletlerinden istifsârını,
- 5- Âcizlerinin buraya muvâsalatımdan mukaddem seyr ü sefer ta'limâtının neşrinden sonra Dersaâdet'e gitmek istediği ve polisçe mümâna'at bulunduğu hâlde polisin iskeleden ayrıldığı bir sırada kayıkla torpidoya atlayarak İstanbul'a giden Mösyö King'i hükûmet-i mahalliyenin mukarrerâtı hilâfına torpidoya kabûl ve Dersaâdet'e naklinden dolayı torpido kumandanının tecziye edildiği, el-yevm cezâsını çekmekte olduğunu ve bu hâdiseden müte'essir bulduklarını ve,
- 6- Hükûmetin İngilizce muhâberâtın memnû'iyeti hakkında kararını kabûl ettiklerini ve yalnız Amerika'dan gelen ticârî faturaların sansürden geçmek sûretiyle İngilizce kabûlünü ve,
- 7- Bazen gemiden telsizle alınacak telgrafların kruvazörde tercüme olunacak Fransızca sûretlerinin hükûmetce sansür edildikten sonra Amerikalı muhâtablarına tevdi'ine müsâ'ade edilmesini ricâ ettiklerini ve,
- 8- Torpido Kumandanı Mister Cons tarafından te'mîn edildiği vechle hükûmet-i mahalliyenin her emir ve kararına mutâva'at edeceklerini ve vazîfelerine siyâset karıştırdıkları hükûmet-i mahalliyeden bildirilecek herhangi bir Amerikalıyı derhâl ihrâc ve tecziyeyi bir vazîfe-i mukadder telakkî ettiklerini ifâde etmiş olduğu arz olunur.

Mutasarrıf İbrahim Edhem

BELGE 38: TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığında, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'a iletilmek üzere Samsun'da bulunan Amerikalı subaya söylenmesi istenen beyanata dair Samsun Mutasarrıflığına gönderilen 28 Aralık 1920 tarihli telgraf. Telgrafta, henüz iki devlet arasında barış yapılmadığı için ancak Amerikalılar tarafından Antalya'ya gönderilecek bir ticaret delegesiyle ilişki tesis edilebileceği, bu kişinin Antalya'da sürekli kalmak suretiyle iki hükûmet arasındaki teması temin edebileceği kaydedilmektedir.

Hâriciye Vekâleti

726

28/12/[13]36

Samsun Mutasarrıflığına

Amiral Bristol'a söylenmek üzere Samsun'da bulunan Amerikalı zâbite âtîdeki beyânâtda bulunmanız mercûdur.

Henüz usûlü dâiresinde devleteyn arasında i'âde-i müsâlemet olmadığı cihetle şimdilik Antalya'ya Amerikalılar tarafından gönderilecek bir ticâret delegesiyle münâsebâta girişebiliriz. Bu zât Antalya'da dâimî sûretde kalmakla hükûmeteyn beynindeki teması te'mîn edebilir.

BELGE 39: TBMM Hükûmeti İtalya Temsilcisi Cami Bey'in, ABD ve Avrupa'da bin iki yüz gazeteye haber sağlayan United Telegraph'ın Roma'daki temsilcisinin Mustafa Kemal Paşa tarafından cevaplanmak üzere kendisine tevdi ettiği soruları Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği 24 Aralık 1920 tarihli telgraf. Telgraf ekinde, İzmir meselesinde Yunan Hükûmetiyle müzakerelere girişmeyi arzu edip etmediği, İzmir ve Trakya meselelerinin nasıl halledilmesinin düşünüldüğü, Yunanistan'la barış yapılması mümkün olduğu takdirde gelecekte Yunanistan'a karşı izlenecek siyasetin ne olacağı, Sevr Antlaşması'nda değişiklik yapılmasına ilişkin Türk vatanseverlerin ne düşündüğü, Türk-Ermeni meselesinin çözümü konusunda gelişme olup olmadığı, Ermenilere katliam yapıldığı hakkındaki haberlerin doğru olup olmadığı, Ermeniler tarafından Türklere katliam yapıp yapılmadığı, İngiltere'nin İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nı bırakmak istememesinden dolayı İstanbul sorununun ne şekilde çözülmesinin öngörüldüğü, gelecekte nasıl bir siyasetin takip edileceği ve Avrupa ile ABD kamuoyuna daha ne gibi şeylerin bildirilmesinin arzu buyurulduğu konularında olmak üzere toplam on bir soru yer almaktadır.

Antalya
1402/200

Ankara Büyük Millet Meclisi Re'isi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Amerika'da ve Avrupa'da bin iki yüz cerîdeye telgraf havâdisi veren United Telegraph nâm şirketin Roma'daki mümessili merkez-i umûmîlerinden aldığı emir üzerine zîrde aynen naklolunan on bir su'âlî tanzîm ederek zât-ı devletlerine îsâl edilmesini ve cevâblarının interviyuv [interview] şeklinde gazetelere vermek üzere lütfen irsâli husûsunda ricâyâ benzenizi tavsît etmiş olduklarından yalnız cevâblarının numero ile ve telgrafiyen benzenize îsâli maksadı te'mîn edeceğini arz ve emr-i âlîlerine intizâr ederim. Fî 24 Kânûn-ı Evvel sene [13]36

11 Kânûn-ı Sâni sene [13]37

İtalya'da Büyük Millet Meclisi Mümessili
Aydın Meb'ûsu Cami

* * *

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Kral Konstantin ile karîben İzmir mes'elesi ve Şark politikası hakkında mülâkâtda bulunacağımızdan Türk vatanperverlerinin re'isi bulunan zât-ı devletlerinin de fikirlerinin efkâr-ı umûmiye-i medeniyetce bilinmesi için âfîdeki su'âllerin sorulmasına müsâ'ade buyurmaklığınızı ricâ ederiz:

- 1- Zât-ı devletleri İzmir mes'elesinin sûret-i muslihânede halli için yeni Yunan Hükûmetiyle doğrudan doğruya veyahud müttefiklerin veya Amerika'nın vesâtiyle müzâkerâta girişmek arzu buyuruyor musunuz?
- 2- İzmir ve Trakya mes'elelerini ne şekil ve sûretde halletmeye müheyhâsınız?
- 3- Sevr Mu'âhedesi'nin ta'dili hakkında Türk milliyetperverlerinin fikirleri nedir? Mu'âhede-i mezkûrede ne gibi ta'dilât yapılmasını arzu ediyorlar?

- 4- Sizinle Yunanlılar arasında hâl-i sulhün te'essüsü kâbil olduğu takdirde Yunanistan'a karşı ta'kîb edeceğiniz siyâset-i âtiye ne olacaktır?
- 5- Türk-Ermeni mes'elesinin halli husûsundaki vaz'iyetiniz nedir? Bu husûsda Amerika'nın vesâdetini kabûl buyuracak mısınız?
- 6- Ahîren Türklerin Ermenilere katliâm yaptıkları hakkında neşredilen haberler doğru mudur?
- 7- Ahîren Türklere Ermeniler tarafından katliâm yapılmış mıdır?
- 8- İngiltere Bahr-i Siyah ve Bahr-i Sefîd Boğazları'nı bırakmak istemediğinden dolayı İstanbul mes'elesinin halli için ne gibi ta'dîlât kabûl edeceksiniz?
- 9- Türk milliyetperverlerinin bir taraftan Amerika, diğer taraftan İngiltere hakkındaki fikirleri nedir?
- 10- İstikbâlde ne gibi bir siyâset ta'kîb edeceksiniz?
- 11- Zât-ı devletleri Avrupa ve Amerika efkâr-ı umûmiyesine daha ne gibi şeylerin bildirilmesini arzu buyuruyorsunuz?

BELGE 40: TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, United Telegraph'ın Roma'daki temsilcisinin sorularına verdiği yanıtlara ilişkin 16 Ocak 1921 tarihli telgraf.

Hâriciye Vekâleti

131/124

16/1/[13]37

Birinci su'âl: İzmir min-küllî'l-vücûh Türk memleketidir, Anadolu'nun lâ-yenfek bir cüz'idir. Yunanlılar İzmir'de hiçbir hakk-ı tarihî ve ırkîyi hâiz değillerdir. Adalardan ticâret maksadıyla gelen ve nefs-i şehirde bile ekalliyet derecesini geçmemiş olan Rumların mevcûdiyeti bahâne ittihâz edilerek İngiltere'nin emperyalist âmâlini tatmîn maksadıyla bin kûsûr seneden beri Türk memleketi olan bu feyz-nâk topraklarımız Yunan kuvvetleri tarafından haydûdca istilâ edilmiştir ve Mora, Teselya, Girid ve Makedonya'da yapmış oldukları gibi burada da Türk ahâlî hakkında envâ'i mezâlîm ve kıtâl ve irtikâb ve imhâ siyâseti ta'kîb eylemişlerdir. Beynelmîlel Tahkîkât Komisyonunun raporu da bunu mü'eyyiddir.

Milletimiz bu haydûdları er geç vatanından tard edecektir. Ancak kan dökme tarafdârı olmayan milletimiz hakkı teslîm ve vatanı derhâl tahlîye edildiği takdirde sulh ve müsâlemet müzâkerâtına hâzır. Bu müzâkerâtın doğrudan doğruya Yunan Hükûmetiyle icrâsını tercîh ederiz. Amerika'nın tavassut-ı hayırhâhâne ve insâniyetkârânesini dahi memnûniyetle karşılarız.

2- İzmir'de olduğu gibi Trakya dahi Türkiye'nin Türk ekseriyetiyle meskûn ve tarihî pâyitaht ve âbidât ve hâtîrâtını câmi' lâ-yenfek eczâ-yı aslîyesindedir. Vatanımızın bu iki müfrez kısmında mevzû'bahis mes'ele haksız işgâl ve tecâvüzün derhâl ref'inden ibâret.

Rum ekalliyetleri hukûkunun Sen Jermen (Saint-Germain) Ahidnâmesi'nde ekalliyetler için vaz' olunan hukûk derecesinde mahfûz kalacağı tabî'îdir. Kâhir bir Türk ekseriyetini hâiz olan Garbî Trakya'ya gelince: Bu kıt'anın ta'yîn-i mukadderâtı için ârâ-yı umûmîyeye mürâca'atı kabûl ederiz.

3- İstiklâl-i siyâsî, adlî, iktisâdî ve mâlîmizi imhâya ve binnetice hakk-ı hayâtımızı inkâr ve ibtâlâ ma'tûf olan Sevr Ahidnâmesi bizce mevcûd değildir. Levâzım-ı istiklâl ve hâkimiyetimizi te'mîn edecek bir sulhün akdi nuhbe-i âmâlîmidir.

4- Yunanlıların Türkiye'ye ta'alluk eden âmâl-i istilâcûyânelerine hitâm vermeleri şartıyla tarafımızdan ta'kîb edilecek siyâsetin en hakîkî dostluk esâsına müstenid olduğu[na] şübhe etmeyiniz.

5- Ermenilerle aramızda oto-determinasyon esâsı üzerine (milletlerin bizzât ta'yîn-i mukadderât etmeleri esâsına müsteniden) akd-i sulh edilmiş ve aramızda münâsebât-ı dostâne cârî olmakda bulunmuşdur.

6- Türkler tarafından Ermeniler aleyhinde kıtâl ikâ'ı rivâyât ve işâ'ât-ı âhîresi birtakım tezvîrât ve tasnî'âtdan ibârettdir. Bunların kat'iyen doğru olmadığına emniyet edebilirsiniz. Bu hakîkatin tevsîki için bî- taraf hey'etlerin memleketimizde kemâl-i serbestî ile icrâ-yı tahkîkât eylemelerini memnûniyetle kabûl ederiz. Bu mes'eleye dâir Ermenistan'daki Şark-ı Karîb Amerikan Mu'âvenet Hey'etleri tarafından verilen en son raporların okunmasını tavsiye ederiz.

7- Türk ahâlî hakkında Ermeniler tarafından irtikâb edilen mezâlîm ve kıtâl ki Ermenistan üzerine ordularımız tarafından ihtiyâr edilen hareketi zarûrî kılmışdır. Gâyet vâsî' mikyâsda buna dâir vesâ'ik-i kat'iyeye mâlikiz. Bu vesâ'ik sûretlerini size ayrıca verdireceğim.

8- İstanbul kemâkân bilâ-kayd ü şart Türk hâkimiyeti altında olmak ve emniyeti mahfûz kalmak şartlarıyla Karadeniz ve Çanakkale Boğazları'nda serbestî-i seyr ü sefer şerâ'iti ta'yîn olunabilir. Bu şerâ'itin ta'yîni İngiltere Hükûmetine değil, Karadeniz'e sâhili olan devletlere âiddir.

9- Türkiye halkı Amerika'yı hâyırhâh ve insâniyetperver ve müdâfa'a-i hürriyet evsâfıyla tanır. Memleketimiz dâhilinde deruhde ettiğimiz medenî ve umrânperverâne mesâ'ide Amerika menâbi'inden azamî sûrette istifâde etmeyi temennî ederiz. İngiltere'ye gelince milletimiz bu devletin âmâl-i istilâcûyânesinden mütevahhişdir.

10- Memleketimiz harâbdır, milletimiz fakîrdır. Ma'ârifimiz dündür. İktisâdiyâtımız za'îfdır. Memleketimizi i'mâr ve halkımızı tenvîr ve terfih yegâne ve kat'î emelimizdir.

Binâenaleyh sulh ve sükûn içinde mesâ'î-i ciddiye-i medenîyeye muhtâcız. Siyâset-i müstakbelemiz bu ihtiyâcâtı tatmîne ma'tûf bulunacaktır.

11- Avrupa ve Amerika efkâr-ı umûmîyesince hakâyık-ı âtiyenin de bilinmesini arzu ederiz:

Şark'da sulh çokdan beri te'essüs edebilirdi. Pâdişâhlık ve hilâfet makâmından başlayarak memleketin küçük büyük bütün mü'essesâtı İngilizler tarafından milletimizi eşarete ilkâ için bâzîçe ittihâz edilmişdir. Millî topraklarımız dâhilinde Fransızların, İtalyanların ve Yunanlıların mevzû' bütün esâsât-ı hukûkiye aleyhine olmak üzere vukû'a getirdikleri işgâller hiçbir şeyin ma'zûr gösteremeyeceği kanlı bir mücâdeleye yol açmışdır. Vesâ'it-i müdâfa'adan tamamıyla mahrûm birtakım şehirlerimiz ve bu miyânda bilhâssa aylardan beri kendini kahramanca bir sûrette müdâfa'a eden Ayntab şehri Fransızların her türlü kavâ'id-i hukûkiye ve insâniyeye mugâyir olarak geceli gündüzlü icrâ ettikleri top ateşi ile mahv

ve ifnâ ve birçok kadın ve çocuklar katl ü imhâ olunmaktadır. Bu mezâlim ve fecâyî hep Türk kalmak isteyen ahâlîyi cebren Fransız mandası altına koymak için icrâ ve irtikâb edilmektedir.

İtilâf Devletleri milletimizi bütün hukûk-ı insâniyeden mahrûm bir hayvan sürüsü, memleketimizi sâhibsiz, açık arâzî telakkî etmektedirler. Bu yanlış telakkîler yüzünden her gün artan zulüm ve i'tisâflarını tatbîk etmekle meşgûldürler. Hâlbuki milletimiz hayâtını ve bütün hukûk ve vezâ'if-i insâniyesini müdrîk ve vatanına tamamen sâhib ve hürriyet ve istiklâline aşk ve sadâkatle merbûtdur. Ve ancak mevcûdiyet ve mukaddesâtını müdâfa'adan başka bir şey yapmıyor.

İstiklâl ve hürriyeti için mücâdele eden milletimiz da'vâ-yı muhıkkını vicdân-ı umûmî-i insâniyetin takdîrine havâle eder.

BELGE 41: TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti Genel Müdürü Albay Coombs'un talebi doğrultusunda heyet refakatinde bulunan Ahmet Ekrem Bey'in Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin faaliyetleri/amaçları hakkında gönderdiği mektubu TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına ilettiği 29 Aralık 1920 tarihli yazı. Bahsi geçen mektupta, Albay Coombs'un, Anadolu'da bulunan şubelerinin faaliyet şekli hakkında TBMM Hükûmetinin uygun göreceği şekilde faaliyette bulunmak ve buna göre önlemler almak üzere iki buçuk ay önce İstanbul'dan Samsun'a geldiği, hükûmetle temas edebilmek için Ankara'ya hareketine izin verilmesini beklediği, mevcut durum nedeniyle izin verilemediğinden izin verildiği takdirde geri dönmek üzere İstanbul'a gittiği, hükûmetle teması sağlamak üzere irtibat memuru olarak bıraktığı Ahmet Ekrem Bey'in gereken açıklamayı yapmasını istediği belirtilmektedir. Devamla, Yardım Heyeti'nin esas amacının Yakın Doğu'da ırk ve mezhep ayrımı gözetmeksizin yoksullara yardım etmek, sefalet ve zaruret en yoğun bulunduğu merkezlerde hastahaneler açmak, hastahane açmanın mümkün olmadığı üçra yerlere veya Osmanlı Kızılayı'nın faaliyette bulunduğu bölgelere imkânlar dâhilinde ilaç göndermek, farklı yerlerde açmış oldukları yetimhanelerde miktarı binlere ulaşan öksüzleri hükûmetin onayıyla ve hükûmetçe gösterilecek bir mahalde toplayarak zirai hizmetlerde çalışmalarını sağlayacak şekilde yetiştirmek olduğu, ayrıca hükûmetin siyasetine aykırı olabilecek hareketlerden kesinlikle sakınılacağı, elden geldiğince hükûmete yararlı hizmetlerde bulunulacağı kaydedilmektedir.

Aded 10319/2423

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

Amerika'nın Şark-ı Karîb Mu'âvenet Hey'eti Müdîr-i Umûmîsi Mister Koms'un tercümanlığında bulunan Ekrem Bey'den aldığım mektûb aynen takdîm kılındı. Büyük Millet Meclisi Hükûmetine karşı mûmâ-ileyhin gösterdiği âsâr-ı muhâleset ve hayırhâhi ve mevzû'bahis olan teşebbüsât-ı zirâ'îye memleket için fâ'ideli ve binâenaleyh Ankara'ya celbi münâsib görülmekte ise de bilâhare iktizâsı ifâ edilmek üzere bu bâbdaki mütâla'a-i aliyelerinin de inbâ ve mektûbun aynen i'âde buyurulmasını ricâ ederim efendim. Fî 29 Kânûn-ı Evvel sene [1]336

Dâhiliye Vekâleti Vekîli
Doktor Adnan

* * *

Samsun

18 Kânûn-ı Evvel sene [1]336

Türkiye Büyük Millet Meclisi Dâhiliye Vekîli Doktor Adnan Beyefendi
Hazretlerine

Şark-ı Karîb Mu'âvenet Hey'eti Müdîr-i Umûmîsi Mister Koms Anadolu'da bulunan muhtelif şu'abâtının şekil ve sûret-i fa'âliyeti hakkında Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle istişârede bulunan hükûmet-i aliyenin teklîf edeceği tarz-ı hareket dâiresinde icrâ-yı fa'âliyet etmek, ona göre ittihâz-ı tedâbîr eylemek üzere bundan iki buçuk ay evvel Dersaâdet'den Samsun'a gelmiş ve hükûmetle temâs hâsıl edebilmek için Ankara'ya hareketine müsâ'ade buyurulmasını istihâm eylemiş idi. Ahvâl-i hâzıra dolayısıyla işbu müsâ'ade kendisine bahşedilemedi ve arz eylemiş olduğum vechle iki buçuk aylık bir intizârdan sonra bendelerini hükûmetle temâsı idâme eylemek üzere burada irtibat me'mûru bırakarak kendisi hâlen istihâm etmekde bulunduğu mezkûr müsâ'ade lütfen bahşedildiği takdirde tekrar avdet eylemek şartıyla İstanbul'da bulunan Türkiye Mu'âvenet Hey'eti Merkez-i Umûmîsine hareket etmiştir.

Bundan iki hafta evvel Samsun'da bir iki gün kalan Büyük Millet Meclisi Re'îs-i Sânisî ve Adliye Vekîli Celaleddin Arif Beyefendi'ye Koms cenâbları maksad-ı seyâhatlerini ve hey'etinin Türkiye'de ittihâz etmesi îcâb eden tarz-ı fa'âliyetini mufassalan arz eylemiş ve esâsen Celaleddin Arif Beyefendi gerek mûmâ-ileyhi ve gerekse hey'eti İstanbul'da tanımış olduğundan bu müsâ'adeyi rûfekâ-yı âlîsi ile ba'de'l-istişâre istihâl eyleyeceğini ve ad buyurmuş ve kendisine de bendeleri vâsıtasıyla teblîgat-ı lâzıme îfâ etdireceklerini ilâve eylemiştir.

Mister Koms İstanbul'a hareket etmeden bendelerinin teşebbüsât-ı lâzımede bulunan hâk-pây-ı âlîlerine îzâhât-ı lâzıme-yi i'tâ eylememi tavsiye etdi. Afv-ı âlîlerine îğtirâren ma'rûzatımı ber-vech-i âtî nazar-ı dikkat-i âlînize arz eyerim efendim.

1- Amerika Mu'âvenet Hey'eti'nin esâs maksadı Şark-ı Karîb'de bilâ-tefrîk-i cins ve mezheb her muhtâcın mu'âvenetine şitâbân olmak ve herhangi bir vechle hükûmetin siyâset-i umûmiye ve husûsiyesine münâfi olabilecek harekât-ı tarafgirâne mu'âmelâtdan kat'iyen ictinâb eylemek.

2- Sefâlet ve zarûretin en ziyâde mütekâsif bulunduğu merâkizde hastahâneler küşâd eylemek ve sıhhatî mu'âvenetler îfâ etmek. Nitekim birçok yerlerde hastahâneler mevcûddur. Ancak tabîblerin dâhile hareket[in]e müsâ'ade buyurulmadığı için bu hastahânelerin bir kısmı etibbâsızdır. Doktor Dad [Dodd] zât-ı âlîleriyle vukû' bulan müzâkeresinde işbu müsâ'adenin bahşedileceğini anlamış ve buradan mürûrunda Mister Koms'a ol vechle i'tâ-yı ma'lûmât eylemiştir. Harput ve Sivas hastahânelerinde mes'ûl birer tabîb yokdur.

3- Âlâ kadri'l-istitâ'a hükûmete nâfi' hidemâtda bulunmak. Nitekim bundan bir sene evvel Harput ve Sivas'da Mu'âvenet Hey'eti'nin mühendisleri masârif hey'etine âid olmak şartıyla turuk ve ma'âbiri inşâ ve ta'mîr etdirmiştir. Bu sene de Samsun'da bulunan Mu'âvenet Hey'eti Şu'besi [cümle burada bitmiş]

4- Mu'âvenet Hey'eti'nin muhtelif mahallerde açmış olduğu eytâmhânelerde mevcûd ve mikdârı binlerceye bâliğ öksüzleri hükûmetin tasvîb ve muvâfakıyla ve hükûmetce gösterilecek bir mahalde toplayıp numûne çiftlikleri açmış ve böylece memlekete hem erbâb-ı zirâ'at yetiştirmek ve hem de memlekette şerâ'it-i zirâ'iyeyi tedricen fennî ve asrî bir şekle ifrâğ etmek.

Hâl-i hâzırda bu yetimlere birçok masârif ihtiyâr edilmekle beraber ne kendileri müstefid birer uzv-ı memleket oluyor ve ne de memleket bunlardan şimdilik ne iktisâdî ve ne de ictimâ'î bir fâ'ide te'mîn eylemiş oluyor.

Öksüzlerin zirâ'î hidemâtda kullanılmaları hakkında proje pek vâsi'dir. Amerika'dan bu husûsda mütefennin adamlar celbedileceği gibi îcâb eden âlât ve edevât-ı zirâ'iyenin bir kısmı vâsil olmuş ve Derince'de bulunan umûmî depoda hıfzedilmekde bulunmuşdur.

Mu'âvenet Hey'eti bu fa'âliyet-i zirâ'iyesinde hükûmetden hiçbir concession istemeyecek ve metâlibde bulunmayacaktır. Arâzî husûsunda hiçbir mahali istimlâk etmeyeceği gibi mahsûlâtın bütün öşür ve vergilerini te'diye edecek ve hükûmetince intihâb edilecek mevâki'de ve arâzîde îcârî hey'ete verilmek şartıyla zirâ'ate başlanacak. Arz edegeldiğim hayât-ı zirâ'iyeye projesi hakkında Hükûmet-i Milliye ile muvâfık kalındığı takdirde Niv [New] York'da bulunan esâs merkez-i umûmî on sene için tahsîsât i'tâ edebileceğini bildirmiştir.

5- Hastahâne küşâdî imkân dâhilinde bulunmayan ücrâ yerlerde veyahud Osmanlı Hilâl-i Ahmerlerinin icrâ-yı fa'âliyet eylemekte bulunduğu mevâki'e âlâ kadri'l-imbân mu'âlecât irsâl eylemek. Nitekim Erzurum meb'ûsları Celaleddin Arif ve Hüseyin Avni Beylerin talebi üzerine Erzurum Hilâl-i Ahmeri'ne küllî mikdârda mu'âlecât göndereceğini Mister Koms müşârün-ileyhimâya va'ad etdi. Hey'etin insânî olan gâyelerinden başka hiçbir fa'âliyet ve harekâtda bulunmayacağına ve esâsen diğer bir maksadın hey'et muhîti dâhilinde mevcûd olamayacağına Mister Koms gelib bizzât te'mînât-ı kat'iyeye ve tafsîlât i'tâ eyleyeceğini arz eylememi ayrıca söylemiştir.

Bundan mâ'adâ hey'etin muhtelif şu'abâtıyla hükûmet-i mahalliye arasında ma'alesef zuhûr eden sû-i tefehhümlere sebep münhasıran şu'abâtda bulunan münferid şahsiyetler olduğunu ve bunların hükûmetce vukû' bulacak ilk talebde derhâl azledilerek derhâl memleket hâricine çıkarılacağını ayrıca ilâve etdi.

Hükûmetce ahîren tanzîm edilen ta'lîmât Mister Koms'a vâsil oldu. Ta'lîmât-ı mezkûre mücibince Amerikalı veyahud diğer milletlere mensûb me'mûrünün memleket dâhilinde âmed şüdünden mümkün olduğu kadar ictinâb edilecektir. Ancak şu cihetin hâk-pây-ı âlîlerine arz edilmesini Mister Koms ricâ etmektedir:

Türkiye mu'âvenet şu'abâtında hizmet etmek üzere gelmiş Amerikalılar altı ay veyahud azamî bir sene bir müddet için kontrat akdetmekte ve kontratları hitâm bulunca memleketlerine avdeti arzu eylemektedirler. Bunlar avdet eyledikçe işgâl eylemekte buldukları mahal boş kalmaktadır. Mister Koms aynı zamanda bu husûsu tafsîl eylemek üzere Ankara'ya hareketi bilhâssa arzu eylemektedir.

Bendenizin hâk-pây-ı âlîlerine arz etmek üzere ahzylediğim tafsîlât ve ma'lûmât burada nihâyet buluyor. Mister Koms bu gibi mesâ'ilin mükâtebâtla bir neticeye

iktirân edemeyeceğine kâni' bulunduğundan bizzât görüşebilmek emelini el-ân perverde eylemektedir. Ankara'ya azîmetine müsâ'ade buyurulduğu takdîrde minnetdâr kalacaktır.

Samsun'da Mu'âvenet Hey'eti refâkatinde Gazi Köse Mihail Beyzâde
Ahmed Ekrem

BELGE 42: TBMM Hükûmeti İçişleri Bakanı Vekili Dr. Adnan Bey'in, Samsun Limanı'ndaki ABD torpidosunu değiştirmek üzere 238 numaralı torpidonun sözkonusu limana geldiğini, her iki torpido komutanının mutasarrıfı ziyaret ettiğini, yeni gelen torpido Komutanının, İstanbul'a hareket eden Yakın Doğu Yardım Heyeti Genel Müdürü Albay Coombs'un evvelce bildirdiği vaat ve beyanatını teyit ettiğini ve hükûmetin her türlü emirlerini derhâl yerine getireceğini ifade ettiğini TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına bildirdiği 28 Aralık 1920 tarihli yazı.

Aded 10228/3375

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

Samsun Limanı'nda bulunmakta ve her ay tebdîl edilmekte olan Amerikan torpidosunu değiştirmek üzere 238 numaralı torpidonun şehr-i hâlin yirmi beşinde limana muvâsalat ettiği ve her iki torpido kumandanı mutasarrıfı ziyâret ederek yeni gelen Torpido Kumandanı Ceneral Fatift'in[?], İstanbul'a hâreket eden Mösyö Koms'un evvelce bildirilen mevâ'îd ve beyânâtını te'yîd ve hükûmetin her türlü evâmirini derhâl icrâ-yı vazîfe addedeceğini te'mîn eylediği livâ-i mezkûr mutasarrıfılarından bildirilmekle arz-ı ma'lûmât olunur efendim. Fî 28 Kânûn-ı Evvel sene [13]36

Dâhiliye Vekâleti Vekili
Doktor Adnan

DİZİN

A

- Abadie, Maurice (*osm.* Abadi) 400, 401, 402, 403, 404
- Abaza (Abhazy) 224
- Abbas Hilmi Bey (Eskişehir Mıntıka Komutanı) 440, 441, 442, 547
- Abdullah Bey (Nafia Nazırı) 184, 356, 515
- Abdurrahman (Samadan) Bey 354, 355, 373, 374
- Abdurrahman Şeref Bey 472
- Abdülgani (Ensari) Bey 36
- Abdülhamid II 57
- Abdüllatif Safa Bey (Hariciye Nazırı) 184, 356, 480, 515
- Acara 288, 298, 334
- Acemistan bkz. *İran*
- Adalar 238
- Adana 61, 147, 177, 180, 206, 217, 233, 252, 385, 386, 395, 406, 407, 419, 425, 437, 445, 447, 455, 479, 485, 486, 495, 496, 497, 498, 550
- Adnan (Adıvar) Bey 17, 48, 256, 340, 410, 420, 422, 425, 479, 481, 482, 519, 521, 555, 558, 559, 561, 566, 567, 569
- Afganistan (Afganlar) 131, 152, 153, 154, 159, 164, 165, 166, 244, 354, 355, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 427, 446
- Afrika 27
- Agobyan (Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Başkâtibi) 9, 16
- Ağın 33
- Ahılkelek 334, 338, 339
- Ahıska (*osm.* Ahışa) 290, 305, 331, 334, 340
- Ahmet Cemal bkz. *Cemal Paşa*
- Ahmet Cevdet Bey (13. Kolordu Komutanı) 538
- Ahmet İzzet (Furkaç) Paşa 184, 194, 252, 331, 356, 365, 366, 467, 469, 471, 474, 475, 480, 515
- Ahmet Muhtar (Mollaoğlu) Bey 17, 21, 26, 28, 29, 38, 48, 114, 150, 151, 185, 190, 191, 195, 204, 211, 221, 229, 242, 247, 249, 260, 261, 263, 264, 295, 297, 302, 304, 309, 317, 329, 340, 341, 353, 359, 361, 362, 369, 373, 398, 416, 419, 475, 511, 513, 518, 554
- Ahmet Tevfik (Okday) Paşa 138, 184, 194, 252, 262, 356, 473, 474, 480, 515
- Ahmet Zeki (Soydemir) Bey 536, 537
- Aix-les-Bains (*osm.* Eksleben) 513, 515
- Akbaba 233, 338
- Akbulak 315
- Akdeniz (*osm.* Bahr-i Sefid) 61, 203, 497, 498, 564
- Akdivan 334
- Akkoyunlu 77
- Akstafa 346
- Alagez 38
- Alagöz Dağı 28
- Alagöz İstasyonu 28
- Alancaağzı 411
- Alaşehir 434, 461, 463, 464, 530, 531
- Albayrak (gazetesi) 536
- Aleksandropol bkz. *Gümri*
- Ali Fuat (Cebesoy) Paşa 179, 190, 191, 221, 228, 229, 230, 231, 232, 249, 250, 252, 255, 366, 425, 530, 531, 532
- Ali Haydar Bey (Genç Milletvekili) 36
- Ali Kemal Bey 473
- Ali Kemal Bey (Konya Merkez Heyeti Başkanı) 461
- Ali Oruç Bağırov (*osm.* Oruç Ali Bakirof) 257
- Ali Rıza Bey (3. Tümen Komutanı Vekili) 123, 295, 377
- Ali Rıza Paşa 472
- Ali Rüştü Bey (Adliye Nazırı) 473
- Allenby, Edmund (*osm.* Allenbi) 538
- Almanya (Almanlar) 16, 85, 128, 129, 197, 222, 258, 267, 305, 324, 325, 327, 404, 423, 426, 432, 436, 458, 459, 476, 479, 525
- Amanullah Han 164, 354, 378, 380, 381
- Amasya 451, 452, 494, 532
- Amerika Birleşik Devletleri (Amerikalılar)

- 16, 39, 41, 52, 53, 61, 67, 71, 101, 113, 114, 177, 189, 194, 203, 279, 300, 301, 305, 314, 336, 360, 386, 396, 399, 404, 405, 421, 431, 437, 443, 525, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 539, 541, 542, 543, 544, 545, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569
- Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti (*osm.* Amerikan Şark-ı Karib Muavenet Heyeti) 554, 555, 560, 561, 565, 566, 567, 568, 569
- Anapa 169
- Andrea, Edouard (*osm.* Andrey) 400, 401, 403, 404
- Angelavut 34, 149
- Ani köyü 83
- Antalya 362, 386, 437, 474, 484, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 502, 503, 506, 507, 508, 509, 510, 513, 519, 520, 523, 562, 563
- Antanta bkz. *İtilaf Devletleri*
- Arabistan (Araplar) 132, 169, 211, 223, 323, 504, 525, 543
- Araks [Ara] İstasyonu 28
- Aralık 45
- Ararat İstasyonu 97, 110
- Aras Nehri 34, 45, 46, 47, 49, 81, 97, 110, 142, 214, 226, 366, 438, 445
- Arazdeğen köyü 49
- Ardahan 33, 176, 226, 232, 233, 261, 275, 277, 278, 280, 281, 282, 283, 286, 287, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 300, 302, 313, 320, 334, 338, 339, 514
- Arıhvali 34
- Arjantin 525
- Armavir 203, 204, 210, 234
- Arnavutluk 457
- Aresh (*osm.* Aroş) 69
- Arpa 49
- Arpaçay(ı) 24, 25, 28, 29, 30, 38, 45, 46, 47, 49, 83, 97, 110, 112, 116, 226, 278
- Artvin 207, 334, 338, 340, 454
- Asım (Möhördaroğlu) Bey 36
- Asquith, H. Henry (*osm.* Askıvit) 195, 335
- Astrahan 71, 446
- Asya 18, 21, 27, 57, 153, 169, 320, 380, 395, 436, 458, 460
- Asya-yı Vusta bkz. *Orta Asya*
- Aşağı Karasu 47, 97, 110
- Aşir Bey (Antalya Mutasarrıfı) 520
- Atina (Pazar/Rize) 207
- Atina 288
- Avdibey köyü 316
- Avram Külhandanyan 97
- Avrupa (Avrupalılar) 41, 57, 65, 67, 71, 75, 77, 79, 85, 89, 91, 101, 126, 132, 157, 168, 180, 188, 189, 193, 194, 200, 214, 222, 234, 241, 243, 253, 262, 266, 267, 271, 279, 289, 305, 336, 347, 352, 395, 396, 417, 436, 437, 460, 472, 473, 474, 495, 506, 507, 508, 509, 515, 518, 525, 541, 542, 543, 547, 563, 564, 565
- Ayasluğ 492
- Aydın 151, 491, 495, 497, 498, 513, 515, 516, 522, 526, 530, 563
- Aydın Reis Gambotu 118, 205
- Antep (*osm.* Ayntab) 252, 385, 386, 394, 400, 401, 402, 403, 404, 419, 425, 485, 565
- Azerbaycan (Azeriler) 5, 10, 11, 12, 36, 37, 41, 42, 43, 45, 47, 48, 51, 61, 65, 69, 71, 77, 85, 87, 101, 123, 124, 125, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 149, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 160, 161, 164, 166, 168, 169, 179, 188, 189, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 212, 213, 214, 215, 217, 219, 220, 221, 223, 224, 226, 229, 230, 231, 233, 234, 236, 238, 246, 248, 249, 250, 252, 253, 278, 279, 280, 283, 284, 285, 289, 290, 297, 298, 300, 301, 304, 305, 306, 312, 313, 319, 321, 322, 323, 325, 330, 331, 335, 336, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 446, 447
- Azmana 339
- B**
- Bâb-ı Âli 275, 388, 447, 517, 547
- Bafra 560
- Bağarası 491, 492
- Bağdat 127, 158, 211, 446, 461, 462, 524
- Bahaeddin Şakir Bey (Dr.) 129
- Baha Sait Bey 123, 153, 162
- Bahr-i Siyah bkz. *Karadeniz*
- Bakü 10, 11, 18, 21, 51, 52, 61, 69, 113,

- 115, 116, 118, 123, 124, 130, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 149, 150, 151, 153, 157, 158, 162, 169, 187, 188, 199, 202, 204, 205, 216, 217, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 259, 263, 269, 271, 292, 296, 300, 301, 305, 316, 331, 334, 335, 345, 346, 348, 349, 351, 352, 353, 355, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 365, 366, 369, 370, 373, 377, 381, 427, 446
- Bakü Kongresi 149, 354
- Balıkesir 434, 505, 530
- Balkanlar 481,
- Balkan Savaş(lar)ı 395, 432, 513
- Balvanar Dağı 28
- Bandırma 458
- Bardız 6, 18, 19
- Başkurdistan 157, 163
- Basra 178
- Batı Trakya (*osm.* Garbî Trakya) 146, 147, 387, 390, 392, 394, 395, 396, 421, 530, 564
- Batum 5, 13, 14, 52, 59, 61, 65, 69, 73, 77, 125, 130, 132, 139, 176, 188, 203, 206, 207, 208, 210, 212, 213, 214, 233, 237, 238, 254, 261, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 289, 290, 298, 302, 303, 304, 311, 312, 313, 318, 319, 320, 322, 325, 330, 331, 334, 336, 339, 340, 360, 361, 362, 421, 427, 432, 437, 438, 447, 454, 514
- Batum Antlaşması 14, 15, 16, 46, 49, 85, 319
- Bayezid Sancağı 10, 71, 73, 125, 136, 142, 152, 176, 283, 538
- Behbud Şahhtinski 36, 37, 154, 156, 212, 213, 214, 215, 331, 358, 359, 360, 362, 364, 367, 369
- Bekir Sami (Kunduh) Bey 8, 9, 13, 14, 15, 127, 128, 134, 135, 136, 137, 148, 150, 152, 154, 155, 158, 159, 164, 170, 171, 172, 174, 177, 181, 184, 190, 191, 195, 203, 204, 205, 210, 220, 227, 234, 235, 260, 266, 270, 300, 321, 331, 365, 426, 427, 514, 538, 545, 546
- Bekir Sami (Günsav) Bey 385, 468, 505
- Bekzadyan, Aleksandr 114, 115, 117, 120
- Bennett, J. Godolphin (*osm.* Benet) 458, 459, 460, 461, 467, 468
- Berlin 130, 165, 166, 187
- Besarabya 71
- Besim Atalay Bey 252
- Beyşehir 462
- Birinci Dünya Savaşı (*osm.* Harb-i Umumi) 28, 89, 99, 119, 188, 223, 267, 366, 394, 403, 406, 407, 409, 486, 512, 543
- Bitlis 36, 69, 159, 161, 170, 172, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 193, 195, 198, 206, 207, 209, 214, 221, 222, 232, 233, 261, 266, 269, 325, 356, 514
- Bizans İmparatorluğu (Bizanslılar) 73, 77, 327
- Boğazlar 132, 163, 173, 262, 334, 356, 420, 421, 442, 443, 444, 524, 565
- Bolşevik(ler) 11, 12, 27, 40, 44, 45, 49, 51, 52, 53, 113, 118, 119, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 146, 149, 153, 154, 157, 158, 162, 167, 168, 169, 184, 185, 189, 193, 196, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 211, 213, 217, 218, 222, 223, 232, 234, 237, 238, 259, 264, 268, 269, 272, 278, 279, 282, 288, 289, 290, 301, 302, 305, 311, 312, 313, 315, 316, 321, 323, 324, 331, 346, 347, 348, 362, 420, 422, 426, 437, 446, 447, 474, 477, 483, 501, 514, 525
- Bolu 424
- Borçalı 61, 65, 306, 307, 308
- Borçka 334
- Bosna-Hersek 432
- Bozikenk 28, 93
- Browne, Louis Edgar (*osm.* Bravn) 529, 531, 532
- Brest-Litovsk Antlaşması 13, 14, 15, 16, 45, 46, 117, 152, 155, 161, 275, 319, 321, 323
- Bristol, M. Lambert 530, 541, 542, 544, 549, 550, 551, 552, 559, 560, 561, 562
- Britanya (Britanyalılar) bkz. *İngiltere*
- Buhara 379, 380, 381, 446
- Buharin, Nikolay 189
- Bulgaristan (Bulgarlar) 61, 71, 85, 146, 147, 148, 390, 392, 393, 396, 397
- Burdur 493, 499, 501, 502, 503, 519
- Bursa 220, 385, 437, 466, 467, 468, 474, 504, 505, 506, 511, 552, 553
- Büyük Akbaba Dağı 97, 110, 334
- Büyük Kımlı 97, 110
- Büyük Vedi 45, 47, 214

C

- Cacur 33, 34
 Cafer Tayyar (Eğilmez) Bey/Paşa 146, 147, 387, 390, 391, 393, 418, 420, 422, 456, 459, 473
 Cami (Baykurt) Bey 347, 425, 513, 515, 516, 518, 521, 522, 526, 563
 Campbell, (*osm.* Kambil, İngiliz Denetim Subayı) 461, 462, 464
 Canik 36, 69, 431, 482, 494, 529, 539, 555, 556, 557, 558, 559, 560
 Carosini, Mario (*osm.* Karosini) 519, 520
 Cavat 69
 Cavit (Erdel) Bey 142
 Celaleddin Arif Bey 25, 131, 567, 568
 Celaloğlu 280, 306, 307, 308
 Cemal Bey (Kastamonu Valisi) 512
 Cemal Paşa 126, 129, 130, 131, 148, 153, 175, 176, 215, 224, 354, 376, 377, 378, 379, 381
 Cemal Paşa (Mersinli) 494, 545, 546, 548
 Cemal(ettin) Bey 456, 457, 460, 461
 Cemil Molla Bey (Adliye Nazırı) 184, 356
 Cemiyet-i Akvam 421, 437, 525
 Cenevre 406, 407, 408
 Cevat (Abbas Gürer) Bey 397
 Charpy, Charles A. (*osm.* Şarpi) 386, 389
 Chevalier (*osm.* Şövalye, Fransa'nın Kafkasya Temsilcisi) 423, 426
 Cihil Duhteran 378
 Coombs, James Percy (*osm.* Koms) 560, 561, 566, 567, 568, 569
 Crétin (*osm.* Kreten, Fransız Komutan) 413, 415
 Culfa 101, 136, 160, 161, 287
 Curzon, George (*osm.* Lord Kurzon) 323, 336, 435

Ç

- Çanakkale 436
 Çarlık Rusya 21, 26, 119, 153, 162, 269, 271, 318, 357, 380, 381
 Çatalca 392, 393
 Çat Dağı 334
 Çerkez(ler) (*osm.* Çerkes) 144, 224, 259
 Çıldır 233, 286, 320, 338
 Çıldır Gölü 47
 Çıraklı 34
 Çiçerin, Georgi 6, 17, 34, 42, 43, 112, 114, 118, 119, 120, 131, 132, 133, 134, 148, 153, 154, 155, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 171, 172, 174, 175, 181, 182, 183, 191, 197, 200, 201, 204, 205, 206, 209, 210, 212, 213, 219, 227, 234, 236, 237, 239, 241, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 254, 260, 261, 263, 264, 265, 268, 270, 283, 287, 292, 293, 299, 319, 326, 330, 356, 426, 427, 513, 514
 Çoruh Nehri 340

D

- Dafni Vapuru 413
 Dağıstan 69, 201, 203, 213, 214, 231, 325, 446, 447
 Damat Ferit Paşa 194, 195, 282, 356, 393, 396, 458, 471, 472, 473, 476, 505, 506, 515, 526, 537
 Danagirmez 28
 Danişmendliler (*osm.* Danişmendler) 77
 Daruleyez 83, 85
 Dedeâğaç 393
 Dehne Boğazı 34
 Delican 51, 65, 93, 110, 111, 112, 114, 225, 236, 238
 Demirci 220
 Demirci Mehmet Efe 491, 492, 493
 Denikin, Anton 11, 48, 169, 197, 437, 446
 Derince 568
 Dersaadet bkz. *İstanbul*
 Deve Geçidi 537
 Deyr-i Zor 211
 Dimetoka 388, 396
 Direkler 33
 Diyarbakır 69, 534, 535, 537, 538, 549
 Diyojen (Bizans İmparatoru) 77
 Dodd, William S., (*osm.* Dad) 567
 Doğu Anadolu (*osm.* Şarkî Anadolu) 21, 77, 301, 349, 454, 539, 458
 Doğu Trakya (*osm.* Şarkî Trakya) 132, 147, 387, 388, 392, 395, 396
 Don vilayeti 69

Dro bkz. *Kanayan, Drastamat*
Dunn, Robert S. (*osm. Dan*) 552

Düyûn-ı Umumiye 193, 518

E

Edirne 233, 386, 387, 388, 389, 390, 391,
392, 393, 394, 395, 396, 397, 420, 480,
481
Eğın 537
Ejderhan bkz. *Astrahan*
El-Cezire 178, 180, 252
Eleşkirt 61, 67
Elia, Vittorio 496
Eliava, Şalva (*osm. İlyava*) 153, 156, 157
Elviye-i Selase 6, 14, 17, 123, 214, 298,
303, 319
Enver Paşa 126, 127, 129, 130, 166, 187,
207, 215, 224, 376, 377, 446, 447
Enzeli 446
Erbaa 451
Ereğli 411, 412, 476, 477, 479
Erivan 5, 6, 7, 8, 14, 20, 21, 23, 24, 25, 26,
27, 30, 32, 33, 34, 37, 38, 43, 44, 45, 50,
51, 52, 53, 59, 61, 63, 65, 75, 81, 85,
89, 93, 99, 101, 110, 111, 114, 115, 116,
117, 118, 120, 125, 159, 176, 177, 197,
199, 206, 213, 214, 218, 238, 239, 240,
246, 247, 251, 252, 260, 264, 283, 284,
285, 288, 289, 316, 326, 328, 366
Ermenistan (Ermeniler) 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11,
12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22,
23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33,
34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44,
45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 57,
59, 61, 63, 64, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77,
79, 81, 83, 85, 87, 89, 91, 93, 95, 97, 99,
101, 103, 110, 111, 112, 113, 114, 115,
116, 117, 118, 119, 120, 123, 124, 125,
128, 130, 131, 132, 133, 141, 142, 143,
144, 145, 146, 147, 148, 149, 152, 155,

156, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 167,
168, 169, 170, 172, 175, 176, 177, 178,
179, 180, 181, 182, 183, 186, 188, 189,
191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199,
201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208,
209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216,
218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225,
226, 227, 228, 232, 233, 234, 235, 236,
237, 238, 239, 240, 241, 243, 246, 248,
249, 250, 254, 259, 260, 261, 268, 269,
270, 271, 272, 276, 277, 278, 279, 280,
281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288,
289, 290, 292, 293, 294, 295, 298, 299,
300, 301, 302, 304, 305, 306, 307, 308,
311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318,
319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326,
327, 328, 330, 331, 334, 339, 347, 348,
349, 350, 351, 352, 356, 361, 366, 386,
396, 398, 409, 412, 414, 427, 437, 438,
445, 446, 458, 462, 486, 514, 524, 525,
526, 530, 531, 535, 539, 543, 550, 551,
552, 530, 538, 551, 563, 564, 565

Ertoba gazetesi (*osm. Ertobe*) 324

Erzincan 53, 433, 534, 535, 536, 537, 538,
539

Erzurum 8, 19, 23, 25, 36, 53, 61, 69, 97,
125, 127, 128, 130, 131, 133, 135, 148,
149, 150, 151, 161, 176, 198, 214, 230,
252, 277, 281, 287, 290, 325, 355, 367,
373, 437, 438, 439, 440, 443, 445, 451,
453, 454, 458, 471, 529, 534, 536, 537,
539, 568

Erzurum Kongresi 144, 326, 443, 530, 531,
539

Eskişehir 398, 440, 441, 442, 448, 450,
456, 457, 459, 460, 463, 464, 470, 547

F

Fahrettin (Altay) Bey/Paşa 462, 464, 499,
500, 503
Faralli, Igino Ugo 519, 520
Fatin Bey (Eskişehir Mutasarrıfı) 440, 457
Faysal 504, 549
Fehmi (Gerçeker) Bey 17, 48, 340
Ferit (Tek) Bey 17, 48, 340
Feridun Fahri (Kandemir) Bey 399
Fethiye 515, 518, 519
Fevzi (Çakmak) Paşa 340, 379, 405, 406,

407, 424, 477, 483

Filibe 397

Filistin 323, 335, 336

Finlandiya Körfezi 129

Firuzan Bey (Tekirdağ Mutasarrıfı) 391

Fırat Vadisi 537

Forbes (*osm. Forbis*, Samsun'daki İngiliz
Askerî Temsilci) 452

Franchet d'Espèrey (*osm. Franşe Despere*)
385, 387, 390

- Franklin-Bouillon, Henry 420, 422, 480 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 437, 467, 479, 484, 485, 494, 495, 497, 498, 552, 510, 525, 549, 550, 551, 565, 566
- Fransa (Fransızlar) 146, 147, 188, 193, 194, 197, 198, 217, 220, 221, 223, 224, 234, 245, 255, 258, 267, 268, 281, 385, 386, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 396, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, Frew, Robert (*osm. Fru*) 362

G

- Galip Bahtiyar (Göker) Bey 389, 391, 397 317, 318, 322, 323, 326, 330, 331, 334, 338, 358, 360, 362, 369, 427
- Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey 509, 526
- Gazal römorkörü 256
- Gedevanov, Alexander (*osm. Gedevani*) 277, 278, 279, 311
- Gediz (*osm. Gedüs*) 220
- Gelibolu 391
- Gence 69, 141, 143, 335, 348, 362
- Gerus 143, 145, 149, 170
- Giolitti, Giovanni (*osm. Ciyolitti*) 513
- Giresun 257, 482, 483
- Girit 564
- Golgat 34
- Gorrini, Giacomo (*osm. Jakomo Gori*) 556, 557
- Gouraud, Henri (*osm. Garo*) 421
- Göle 286
- Gördos 220
- Gümrü 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 51, 53, 54, 97, 103, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 120, 193, 195, 207, 210, 214, 215, 217, 220, 226, 228, 229, 230, 248, 252, 265, 314, 315, 316, 317, 318, 322, 323, 326, 330, 331, 334, 338, 358, 360, 362, 369, 427
- Gümrü Barış Antlaşması 54, 96, 97, 110, 114, 115, 116, 117, 118, 119
- Gümülçine 386, 387, 390, 396
- Gümüştane 438
- Gunaris, Dimitrios 223, 396, 397
- Güney Afrika (*osm. Afrika-yı Cenubî*) 438
- Gürcistan (Gürcüler) 10, 11, 17, 23, 32, 34, 37, 41, 42, 43, 45, 46, 48, 49, 61, 63, 65, 69, 77, 85, 87, 101, 113, 123, 124, 125, 156, 161, 163, 164, 176, 188, 189, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 219, 221, 223, 224, 225, 226, 229, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 248, 250, 251, 252, 254, 262, 265, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 346, 349, 350, 351, 360, 361, 426, 427, 446, 447

H

- Habeşistan 71
- Hacinski, Memmedhasan (*osm. Gaçinski*) 156
- Hacim (Çarıklı) Bey 466, 467
- Hacıpiri 47
- Hadi Paşa 472, 473
- Halep 404, 409
- Halide Edip (Adıvar) Hanım 347, 550, 551
- Halife bkz. *Vahidettin*
- Halil Hilmi (Bozca) Bey 36
- Halil Paşa 10, 11, 12, 18, 126, 127, 129, 130, 131, 142, 143, 148, 149, 153, 161, 175, 176, 179, 224, 347, 352, 353, 354, 355
- Hamamlı 87, 201
- Hamdi (Yalman) Bey 36
- Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey 347
- Hamit (Hasancan) Bey 422, 423, 479, 480
- Hamit (Kapancı) Bey 33, 55, 57, 59, 83, 89, 91, 95, 97, 103, 255, 431, 432, 452, 539
- Hankin 446
- Harbord, James 534, 535, 538, 539
- Harput 69, 534, 537, 567
- Hasan Fehmi (Ataç) Bey 36
- Hasankale 15, 142
- Hatisyan, Aleksandr 13, 44, 51, 52, 53, 59, 63, 67, 95, 97, 103, 205, 207, 209, 233, 322, 330, 331, 398
- Haydar Hilmi (Vaner) Bey 519
- Hayri Bey (12. Kolordu Komutanı Vekili)

- 449, 501
 Hazar Denizi (*osm.* Bahr-i Hazar) 350, 368, 446
 Heyet-i Temsiliye 5, 123, 386, 387, 389, 390, 431, 434, 435, 439, 441, 442, 444, 446, 448, 451, 452, 453, 455, 457, 461, 462, 464, 466, 491, 492, 494, 497, 498, 500, 501, 502, 503, 529, 531, 535, 542, 543, 544, 546, 547, 549, 550, 551
 Hezil Suyu 538
 Hınıs 71, 73
 Hicaz 474
 Hilal-i Ahmer bkz. *Kızılay*
 Hilmi Bey (Menteşe Mutasarrıfı) 492
 Hilmi Bey 286, 293, 297, 298
 Hindistan (Hintliler) 12, 129, 130, 131, 164, 165, 166, 169, 244, 252, 394, 427, 446, 479, 481, 504, 505, 506
 Hive 157
 Hoçvan 286
 Hopa 61, 207, 308, 336
 Horasan 291, 299
 Hozapın Gölü 339
 Hürriyet ve İtilaf Partisi 457, 458, 460, 536
 Hüsameddin Bey 331, 369
 Hüseyin Avni (Ulaş) Bey 568
 Hüseyin Hilmi Bey 142, 144
 Hüseyin Hüsnü (Orakçioğlu) Bey 36
 Hüseyin Kazım (Kadri) Bey 184, 252, 356, 365, 515
 Hüsrev (Gerede) Bey 531, 532, 535, 536, 537

I

- İğdır 34, 338
 Irak 12, 21, 130, 195, 209, 211, 222, 252, 267, 335, 336, 538, 541, 545, 546

İ

- İbrahim Ethem Bey (Canik Mutasarrıfı) 560, 562
 İbrahim Tali (Öngören) Bey 137, 190
 İfham gazetesi 157
 İlhanlılar (*osm.* İlhaniler) 77
 İmamlı 53
 İncirli 513
 İnebolu 166, 194, 418, 419, 421, 424, 425, 475, 512
 İngiliz Muhibleri Cemiyeti 362
 İngiltere (İngilizler) 8, 11, 21, 27, 40, 41, 52, 55, 75, 117, 118, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 139, 145, 146, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 157, 158, 160, 161, 163, 164, 168, 170, 174, 178, 182, 183, 184, 185, 188, 189, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 206, 207, 210, 211, 213, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 228, 230, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 251, 252, 254, 255, 258, 259, 264, 267, 268, 271, 272, 277, 279, 280, 281, 284, 285, 287, 289, 290, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 312, 313, 321, 323, 324, 328, 330, 331, 335, 336, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 359, 360, 362, 365, 377, 378, 379, 385, 389, 391, 392, 394, 396, 401, 417, 418, 420, 421, 422, 423, 425, 426, 427, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 495, 497, 498, 502, 504, 505, 506, 523, 525, 526, 529, 530, 535, 537, 538, 539, 543, 545, 563, 564, 565
 İnöz 396
 İran 12, 21, 43, 45, 71, 77, 101, 127, 129, 131, 132, 133, 161, 211, 215, 223, 227, 237, 244, 248, 264, 267, 305, 351, 368, 427, 446, 447
 İrfan (Durukan) Bey 401
 İskeçe 392
 İskenderun 178
 İsmail (Arslan) Bey 36
 İsmail Fazıl Paşa 17, 340, 547
 İsmail Hakkı (Küçük) Bey 501, 502, 535
 İsmet (İnönü) Bey/Paşa 127, 141, 146, 147, 177, 276, 462, 476, 550
 İstanbul 22, 61, 69, 71, 87, 89, 124, 138, 139, 140, 146, 147, 150, 151, 153, 157, 158, 160, 162, 166, 172, 173, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 192, 193, 194, 195, 196, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 211, 217, 220, 222, 224, 232, 233, 234, 235,

- 240, 241, 242, 245, 251, 258, 260, 262, 267, 268, 272, 300, 301, 312, 313, 321, 324, 325, 326, 327, 345, 346, 347, 348, 355, 356, 361, 362, 364, 365, 366, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 396, 398, 408, 409, 411, 412, 413, 417, 418, 420, 421, 422, 423, 426, 433, 435, 436, 437, 438, 439, 442, 443, 444, 448, 449, 450, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 478, 480, 481, 485, 487, 493, 496, 497, 498, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 508, 509, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 521, 524, 525, 529, 530, 531, 532, 534, 541, 542, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 569
- İstanbul Hükûmeti 150, 151, 182, 217, 234, 260, 267, 272, 301, 321, 324, 361, 366, 398, 471, 516, 545
- İstanbul'un İşgali 326, 456, 459, 461, 465, 503, 504, 509, 516,
- İstanköy 513
- İstefan Gorganyan 97, 103
- İtalya (İtalyanlar) 157, 166, 174, 194, 223, 242, 244, 268, 282, 437, 462, 466, 468, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 508, 509, 510, 511, 512, 518, 519, 520, 521, 555, 556, 557, 565
- İtfaiye Kışlası 449
- İtilaf Devletleri 12, 13, 15, 16, 39, 40, 41, 48, 51, 87, 89, 101, 114, 158, 160, 161, 174, 176, 186, 188, 194, 196, 200, 201, 202, 203, 212, 216, 217, 218, 220, 225, 235, 236, 237, 238, 243, 244, 245, 249, 266, 269, 305, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 334, 336, 363, 367, 368, 392, 411, 419, 427, 432, 436, 443, 447, 450, 453, 458, 460, 465, 466, 472, 480, 497, 500, 502, 512, 515, 516, 517, 526, 530, 536, 541, 543, 548, 552, 557, 561, 566
- İzmir 69, 146, 147, 188, 206, 223, 233, 262, 288, 355, 386, 393, 395, 437, 445, 447, 454, 455, 458, 479, 486, 491, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 505, 506, 509, 524, 525, 530, 531, 536, 537, 563, 564
- İzmit 448, 469, 470, 474
- İzzet (Dura) Bey 477

J

- Japonya 203, 305
- Jordania, Noe (*osm.* Jordanya) 234, 237, 279, 281, 288, 289

K

- Kabil 373, 381
- Kaçaznuni, Ovannes 202
- Kafkasya 55, 48, 69, 71, 77, 87, 89, 112, 116, 123, 125, 141, 137, 139, 144, 148, 152, 159, 161, 164, 168, 169, 171, 172, 177, 178, 180, 187, 194, 195, 197, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 222, 224, 227, 228, 229, 231, 234, 235, 236, 237, 238, 241, 243, 244, 251, 252, 253, 254, 262, 267, 269, 272, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 283, 285, 286, 288, 290, 292, 295, 299, 302, 310, 311, 317, 320, 321, 322, 323, 326, 334, 335, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 360, 361, 368, 423, 426, 427, 437, 445, 446, 532, 539, 542, 543, 544
- Kağızman 16, 18, 19, 83, 326, 338
- Kakaç 97
- Kalimnoz 513
- Kamasor Dağı 97, 110
- Kanayan, Drastamat 110
- Kandilli 411
- Kanlıdere Karakolu 340
- Karaağaç 386, 387, 388, 389, 390, 391
- Karabağ 11, 12, 61, 65, 71, 125, 141, 224, 271, 357, 358, 366
- Karabağlar 45
- Karadeniz 59, 65, 69, 71, 118, 132, 147, 161, 169, 173, 174, 195, 225, 258, 281, 334, 350, 356, 390, 399, 416, 417, 426, 446, 470, 471, 481, 487, 514, 537, 564, 565
- Karahaç 49
- Karahan Deresi 97, 110
- Karahan, Lev Mihayloviç 152, 153, 154, 155, 159, 162, 164, 177, 191
- Karahisar 36, 448, 450, 519, 530

- Karakilis 28, 43, 59, 87, 111, 308, 330, 331
 Karakilise 34, 44, 45, 265, 306, 307, 315, 316, 320, 331
 Karakoyunlu 77
 Karakurt 18, 326
 Karal köyü 316
 Karamürsel 466, 467, 468
 Karaorgan 7, 12, 18
 Kareyoff (Gürcistan'ın Ermenistan Askeri Temsilcisi) 306, 307, 308
 Kars 5, 6, 16, 20, 23, 25, 51, 53, 61, 63, 65, 75, 81, 83, 87, 112, 113, 116, 120, 145, 175, 176, 188, 189, 194, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 218, 226, 232, 233, 235, 236, 241, 243, 247, 250, 252, 264, 265, 266, 269, 270, 271, 275, 280, 281, 284, 285, 303, 311, 313, 314, 318, 321, 322, 323, 327, 328, 334, 337, 340, 341, 380, 426, 427, 445, 486, 514, 535
 Kasyan, Sarkis (*osm.* Kasen) 111, 112
 Kastamonu 69, 190, 191, 192, 424, 475, 512
 Katerina II 75
 Kayseri 67, 139, 406, 421
 Kazah 51
 Kazaklar 161, 164, 169
 Kazan 163
 Kazım Karabekir Paşa 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 23, 25, 27, 29, 30, 31, 34, 35, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 55, 83, 93, 95, 97, 103, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 120, 124, 127, 128, 130, 133, 135, 136, 142, 143, 145, 146, 149, 150, 154, 155, 167, 170, 179, 187, 193, 207, 209, 212, 215, 216, 217, 219, 225, 227, 228, 233, 234, 236, 237, 238, 240, 243, 246, 248, 251, 252, 260, 264, 265, 268, 270, 276, 277, 283, 286, 290, 291, 292, 293, 296, 297, 299, 300, 306, 307, 309, 311, 312, 315, 316, 317, 322, 327, 331, 334, 339, 340, 341, 349, 352, 359, 361, 363, 366, 369, 370, 377, 378, 380, 381, 399, 433, 436, 437, 439, 440, 443, 444, 445, 447, 449, 450, 453, 454, 455, 460, 531, 532, 535, 538, 549
 Kazım (Dirik) Bey/Paşa 32, 37, 49, 125, 130, 184, 196, 201, 209, 210, 214, 217, 218, 219, 222, 234, 235, 238, 243, 250, 251, 252, 262, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 302, 303, 308, 314, 324, 327, 330, 332, 335, 340, 341, 342, 361, 425, 426, 433
 Kazım (İnanç) Paşa 474, 475, 476, 477
 Kazım (Özalp) Bey/Paşa 460, 505
 Kemalettin Sami (Gökçen) Bey/Paşa 542, 543, 550
 Kepenekler 34
 Kervansaray 52, 53, 236
 Keşan 393
 Keşfi Bey (Bursa Valisi) 553
 Kilikya 69, 146, 147, 220, 326, 454, 494, 495, 524, 525, 549
 Kilimli 411
 Kırmanşah 446
 Kirov, Sergei M. (*osm.* Kirof) 146, 278, 282
 Krasin, Leonid (*osm.* Kırasin) 224, 323
 Kırcaali 393, 396
 Kırgızistan 157
 Kuryshko, Pyotr V. (*osm.* Kırisko) 225
 Kırım 71, 161, 164, 205, 206, 215, 238, 243, 281
 Kırmızılı 28
 Kışlak köyü 316
 Kızılay (*osm.* Hilal-i Ahmer) 259, 302, 408, 422, 480, 555, 568
 Kızıl Ordu 10, 11, 12, 18, 28, 34, 35, 40, 51, 52, 85, 93, 110, 111, 112, 113, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 152, 155, 165, 167, 186, 187, 206, 213, 215, 225, 240, 260, 261, 338, 339, 356, 357, 369
 Kızılçakçak 47, 338
 Kızılhaç (*osm.* Salib-i Ahmer) 421
 Kızıldağ 97, 110
 Kızıl Ziyaret 28
 Koçarlı 491, 492
 Konstantin I (Yunanistan Kralı) 422, 425, 523, 524, 425, 563
 Konya 69, 393, 405, 418, 448, 449, 461, 462, 463, 499, 501, 503, 519, 552, 553
 Kozan 36, 252
 Kozlu 414, 415
 Köstence 481
 Kuki Dağı 97, 110
 Kulp 18, 285, 326, 338
 Kulucan 28
 Kura 280, 281, 286, 291, 293, 299
 Kurbanbaba 401
 Kurtkulak köyü 97, 110
 Kuşadası 491, 504

- Kuşka 381
 Kuva-yı Milliye 18, 126, 138, 143, 144, 157, 184, 252, 263, 346, 347, 348, 434, 438, 455, 456, 458, 459, 467, 479, 491, 500, 502, 505, 506, 538, 541, 551
 Küçük Asya (*osm.* Asya-yı Suğra) 18, 153, 320, 244
 Kürtler 5, 77, 79, 293, 536

L

- Lago, Mario Rodi 523, 524, 525
 Lazistan 132, 137, 165, 167, 203, 204, 205, 210, 234, 235, 260, 261
 Lefke Köprüsü 461
 Legran, Boris 43, 44, 116, 189, 199, 213
 Lehistan (Lehler) bkz. *Polonya*
 Lenin, Vladimir 52, 134, 139, 156, 157, 159, 163, 164, 165, 166, 167, 182, 189, 210, 214, 225, 226, 254, 289
 Lenkeran 446, 447
 Lepissier, Paul (*osm.* Lepisiye) 398, 399
 Leryoz 513
 Lloyd George, David (*osm.* Loyd Corc) 211, 323, 335, 439, 442, 443, 479, 546
 Lloyd Triestino Acentesi (*osm.* Loyd Tristino) 556, 557
 Londra 21, 87, 195, 216, 224, 228, 242, 244, 245, 268, 331, 449, 453, 454, 458, 459, 461, 522, 523
 Londra Konferansı 425
 Lordkipanidze, Grigol 311, 312

M

- Mahmut Celal (Bayar) Bey 17, 48, 340
 Mahmut Esat (Bozkurt) Bey 355
 Mahmut Nedim (Hendek) Bey 444, 451, 456, 544, 550
 Maissa, Felice (*osm.* Maysa) 499, 511, 515, 516, 518
 Makedonya 393, 415, 564
 Makriköyü 381
 Makü 51, 101, 142, 178, 338
 Malatya 534, 535, 537, 538
 Malazgirt 77
 Malta 152, 153, 154, 157, 158, 355, 356, 357, 360, 362, 471
 Mamuretülaziz (*gün.* Elazığ) 535
 Manchester Guardian gazetesi (*osm.* Mançıstır Gardiyan) 321, 335, 336
 Maraş 385, 386, 394, 405, 447, 549, 550, 551, 552
 Mardin 403, 534, 535, 537
 Marmara 444
 Marshall, William (*osm.* Marşal) 538
 Matin gazetesi 422
 Meclis-i Mebusan 172, 175, 252, 272, 326, 436, 547
 Medivani, Budu 43, 44, 51, 53, 112, 113, 114, 118, 119, 200, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 218, 220, 226, 227, 228, 229, 240, 246, 247, 248, 253, 254, 264, 265, 266, 268, 270, 331, 361, 365, 366, 427
 Medivani, Simon 342
 Mehmet Cemil (Ubaydın) Bey 386, 393
 Mehmet Münir (Erteğün) Bey 252, 365
 Mehmet Nuri (Conker) Bey 510
 Mehmet Şeref (Aykut) Bey 388, 389
 Memduh Şevket (Esendal) Bey 141, 151, 217, 222, 229, 230, 231, 252, 297, 300, 331, 349, 350, 353, 354, 356, 358, 360, 361, 368, 369, 377, 425
 Menderes Köprüsü 504
 Menemen 493
 Mengücekliler (*osm.* Mengücler) 77
 Mentеше 492, 494, 495, 518
 Merdenik 16, 19, 280, 283, 303
 Meriç 396
 Mersin 147, 407
 Merzifon 431
 Mezopotamya 271, 272, 284, 285, 323
 Mısır (Mısırlılar) 71, 130, 394, 474, 504, 525
 Mirza Davud Hüseyinov 37, 199, 200, 213, 304, 305, 331
 Milas 495
 Millingen (*osm.* Milencin, İngilizlerin İstanbul'daki İrtibat Subayı) 474, 475, 476, 477, 478
 Millerand, Aleksandre (*osm.* Milran) 401, 513
 Minahoryan, Vahan (*osm.* Minacoryan) 51

- Misak-ı Millî 170, 172, 175, 182, 195, 211, 221, 222, 224, 252, 262, 268, 269, 272, 326, 341, 361, 396, 421, 423, 426, 485, 487, 513, 514
- Mora 564
- Moskova 8, 34, 36, 51, 71, 113, 114, 118, 119, 120, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 133, 135, 136, 137, 138, 142, 148, 149, 150, 154, 155, 156, 159, 162, 165, 167, 168, 169, 170, 173, 174, 181, 183, 184, 190, 191, 192, 195, 197, 198, 199, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 260, 261, 262, 264, 265, 267, 269, 271, 276, 280, 281, 283, 288, 292, 293, 298, 299, 300, 301, 302, 309, 330, 331, 335, 347, 348, 354, 355, 356, 359, 362, 364, 365, 366, 370, 373, 381, 382, 425, 427, 513, 514
- Mudanya 467, 552
- Muhittin (Kurtiş) Bey 393
- Mustafa Arif (Deymer) Bey 184, 356
- Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa 11, 12, 17, 36, 48, 124, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 153, 154, 158, 161, 162, 166, 167, 183, 189, 190, 192, 200, 201, 204, 216, 235, 252, 253, 255, 262, 263, 278, 292, 336, 340, 345, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 359, 360, 370, 374, 375, 376, 377, 378, 380, 381, 385, 386, 387, 388, 389, 391, 394, 395, 398, 400, 431, 433, 434, 435, 436, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 448, 450, 451, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 461, 463, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 475, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 510, 514, 521, 522, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 538, 539, 540, 541, 542, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 553, 554, 563, 564
- Mustafa Paşa (*gün.* Svilengrad) 396
- Mustafa Reşit Paşa (Maarif Nazırı) 184, 356, 515
- Mustafa Sagir 252
- Mustafa Suphi Bey 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 157, 187, 189, 263, 265, 266, 366
- Musul 127, 178, 195, 197, 211, 446, 538
- Muş 71, 73, 159, 161, 162, 170, 172, 176, 198, 214, 232, 233, 266, 268, 269, 270, 271, 325, 426
- Müsavat Partisi/Hükûmeti (Azerbaycan) 11, 300, 301
- N**
- Nahçıvan 10, 11, 34, 36, 37, 45, 49, 51, 71, 81, 85, 97, 101, 110, 116, 125, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 160, 163, 175, 178, 186, 188, 214, 225, 226, 269, 271, 280, 284, 285, 338, 353, 355, 366, 373
- Nalband (İstasyonu) 28, 29, 87
- Narva kasabası 129
- Nazarbekyan, Tovmas (*osm.* Nazarbekof) 5, 6, 39
- Nazım (Resmor-Öztelli) Bey 36
- Nazilli 492, 493, 495, 496, 497, 504
- Necef 211, 221, 223
- Neriman Nerimanov 139, 149, 187, 189, 283, 352, 353, 354, 37
- Nersesian, Sebouh (*osm.* Sebu) 33, 93
- Nesip Bey Yusufbeyli 345, 346, 348
- Nevrekop 393
- New York (*osm.* Niv York) 568
- Newton, S. B. (*osm.* Nivton) 554, 555
- Nice (*osm.* Nis) 425, 523, 524
- Nihat (Anılmış) Paşa 180
- Nihat Reşat (Belger) Bey 509
- Nitti, Francesco Saverio 500
- Noel, E. W. Charles 536, 538
- Noviselim 16, 19
- Novomihailofka 28
- Novorossiysk (*osm.* Novorosiski) 165, 205, 210, 250
- Nuh Bey bkz. *Mustafa Kemal Paşa*
- Nuha 69
- Nuri Bey (3. Kafkas Tümeni Komutanı) 256, 262
- Nuri Efendi (Şeyhülislam) 184, 356, 515
- Nuri (Killigil) Paşa 12, 126, 127, 154, 157, 347
- Nusret (Ertuğrul) Bey 414, 416, 417

O

- Odişelidze, İ. Z. 279, 311
 Odessa 166, 541
 Ohancanyan, Hamo 17, 18, 21, 22, 23, 26, 27, 29, 31, 33, 37, 38, 50
 Oltu 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 83, 139, 142, 165, 167, 207, 269, 271, 277, 280, 284, 285, 303, 334
 Orduabad 142, 144
 Ordzhonikidze, Sergo (*osm.* Orjenikidze) 187, 188, 189, 246
 Orsini, Emilio 512
 Orta Asya (*osm.* Asya-yı Vusta) 161, 195, 231, 248, 268, 272, 362, 376, 379
 Osman (Nuri Özgen) Bey 137, 148, 152, 165, 167, 170, 174, 175, 183, 203, 205, 210, 235, 261, 375, 376
 Osman Ağa (Giresun Belediye Başkanı) 257
 Osman Bey (Kastamonu Mıntıka Komutanı) 475
 Osmaniye 252
 Osmanlı Devleti (Osmanlılar) 9, 11, 12, 14, 21, 22, 50, 65, 77, 97, 138, 143, 151, 171, 175, 176, 177, 183, 184, 207, 258, 259, 262, 275, 322, 345, 348, 351, 356, 357, 365, 376, 378, 380, 387, 390, 392, 394, 402, 404, 406, 407, 408, 409, 411, 412, 414, 423, 432, 446, 471, 477, 502, 503, 533, 542, 543, 553, 558, 568
 Oxford (*osm.* Oksford) 77

Ö

- Ömer Faruk Efendi 194
 Ömer Kerami Bey 418, 424

P

- Padişah bkz. *Vahidettin*
 Painlevé, Paul (*osm.* Penleve) 480
 Pake Vapuru 411
 Paris 87, 228, 389, 390, 392, 406, 420, 422, 423, 426, 473, 509
 Patmos 513
 Pelle, Maurice C. J. 421
 Pershing, John J. (*osm.* Perşing) 535
 Petersburg 71, 129
 Polonya 161, 163, 164, 168, 169, 197, 288, 290, 324, 474
 Pontus 438
 Porta, Achille 502, 503
 Poti 203, 281
 Povazo (Fransız İrtibat Subayı) 409, 413
 Preveze Gambotu 118, 205

R

- Radek, Karl 129, 130
 Ragıp (Özdemiroğlu) Bey 422
 Rallis, Dimitrios 223
 Raşit (Erer) Bey 184, 515
 Rauf (Orbay) Bey 345, 443, 444, 450, 454, 500, 529, 530, 531, 532, 533, 535, 538
 Rawlinson, Alfred (*osm.* Ravlinson) 433, 435, 436, 439, 440, 443, 444, 445, 446, 447, 450, 452, 453, 454, 455, 472
 Refet (Bele) Bey/Paşa 17, 434, 460, 492, 493, 497, 505
 Ren 525
 Reşat Halis Bey 473
 Revan bkz. *Erivan*
 Rıfat Osman Bey (Tosyavizade) 389
 Rıza Bey (Silsüpür) 456
 Rıza Nur Bey 17, 229, 230, 231, 232, 249, 252, 337, 365, 369, 425
 Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Bey 473
 Rize 61, 166, 207, 260, 261, 338, 481, 487
 Robeck, John De (*osm.* Robek) 432
 Rodos 499, 502, 504, 508, 509, 513, 515, 516, 518, 520
 Roma 129, 244, 425, 496, 500, 507, 508, 509, 511, 521, 522, 524, 563, 564
 Romanya 71, 481
 Rostov 69, 71, 174
 Rum(lar) 63, 75, 223, 259, 302, 327, 388, 392, 412, 438, 445, 486, 499, 509, 513, 531, 564
 Rumeli 140, 434, 436, 443, 539
 Rüştü Bey (3. Tümen Komutanı) 131, 137, 139, 154, 158, 159, 164, 165, 170, 171, 172, 282
 Ryan, Andrew (*osm.* Rayan) 526

S

- Sabakhtarichvili, C. 310, 329, 332, 333 485, 486, 487, 513, 516, 517, 519, 523, 524, 556, 557, 560, 561, 563, 565
- Sabanin, Andrei 173
- Sabri Bey (Tuapse Konsolosu) 185, 259, 314, 331 Seyfi (Düzgören) Bey/Paşa 137, 229, 230, 252, 331, 381
- Sabri Bey (Antep Mutasarrıfı) 401, 402, 403, 405 Sforza, Carlo (*osm.* Sforça) 425, 493, 516, 521, 522, 523
- Sadaklı 61 Sibiryaya 243, 357, 446
- Sadarak 47, 49, 214 Silikyan, Movses (*osm.* Silikof) 23, 30, 32
- Safeviler 77 Simav 220
- Saffet (Arıkan) Bey (*osm.* Safvet) 229, 230, 252 Sirkeci 393
- Sagat Dağı 97, 110 Siroz 392
- Sahal (Gürcistan Genelkurmay Başkanı) 311 Sisam Adası 499
- Sait Molla 473 Sivas 37, 50, 61, 67, 69, 114, 176, 191, 212, 225, 248, 250, 314, 315, 325, 326, 334, 354, 362, 369, 385, 431, 433, 434, 436, 437, 439, 443, 450, 451, 452, 454, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 500, 516, 517, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 541, 545, 546, 548, 549, 567
- Saint-Germain (*osm.* Sen Jermen) Antlaşması 564 Sivas Kongresi 326, 439, 517, 533, 535, 546, 548
- Sakaltutan 45 Sofya 397
- Salih Zeki (Kuşarkov) Bey 139, 142, 144, 450, 545 Sohum 69, 288, 305, 446
- Salih Hulusi (Kezrak) Paşa 184, 194, 252, 356, 365, 366, 515 Sovyet Rusya (Ruslar) 8, 10, 11, 12, 17, 18, 19, 21, 34, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 51, 52, 53, 61, 65, 67, 71, 73, 75, 85, 93, 95, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 277, 280, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 323, 324, 326, 330, 331, 334, 335, 336, 338, 339, 340, 346, 347, 348, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 367, 370,
- Salter (*osm.* Solter, Samsun'daki İngiliz Siyasi Temsilci) 431, 451
- Saltuklular (*osm.* Saltuklar) 77
- Samsun 166, 341, 431, 432, 433, 451, 452, 481, 482, 483, 494, 529, 534, 537, 539, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 566, 567, 569
- Sanain 28, 61, 265, 307, 308, 311, 312, 317
- San Remo Antlaşması 150, 151, 511, 512
- San Remo Konferansı 392, 423, 426
- Saraybulak 97, 110
- Sarıkamış 17, 18, 53, 155, 162, 164, 165, 167, 170, 175, 214, 282, 283, 287, 292, 326, 514
- Sayce, Archibald (*osm.* Seyç) 77
- Selahattin Adil Bey/Paşa 180
- Selahattin (Köseoğlu) Bey 158, 452, 494, 549
- Selahattin Bey (Antalya Mevki Komutanı) 506, 510
- Selanik 481, 491
- Selçuklular (Selçukiler) 77
- Sevr Antlaşması 55, 57, 59, 101, 111, 193, 197, 207, 262, 285, 321, 322, 324, 326, 334, 395, 419, 422, 423, 425, 426, 480,

- 375, 376, 377, 380, 425, 427, 432, 437, 444, 480, 513, 514, 526, 537
- Söke 499, 504, 505
- Sömbeki 513
- Stalin, Josef 187, 188, 189, 225, 226, 254, 427
- Stark, Leonid 196, 199, 200, 282, 286, 287, 288, 289, 335
- Sudan 71
- Sultan bkz. *Vahidettin*
- Sultan Ahmed Han (Afganistan'ın ilk Ankara Elçisi) 382
- Sultan Alparslan 77
- Suriye 130, 132, 147, 403, 404, 423, 426, 437, 525, 541, 545, 546, 549
- Suşehri 128, 536
- Süleyman Necati (Güneri) Bey 25, 33, 89, 97, 103, 120, 253, 255, 400
- Süleyman Sami Bey 138, 139, 140
- Süleymaniye 538
- Sürmeli 28, 83, 326
- Szczecin (*osm.* Ştetin) 129

Ş

- Şahin Vapuru 205, 210
- Şahtahtı 30, 34, 37, 45, 47, 49, 81, 85, 97, 101, 110, 143, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 170, 175, 214, 269, 338, 514
- Şakir (Kesebir) Bey 391
- Şamahı 69
- Şamut 28
- Şemdinan 538
- Şerur 51, 81, 85, 97, 101, 110, 326
- Şevket (Dağdeviren) Bey 386, 389, 390, 391, 393
- Şevket (Galatalı) Bey 497, 498, 500, 541
- Şeyh Senusi 474
- Şeynman, A. (*osm.* Şeyman) 196, 197, 198, 199, 200, 201, 213, 232, 233, 236, 237, 238, 304
- Şuragel 326
- Şuşa 149
- Şükrü (Fırat) Bey 36

T

- Tahir Bey (Söke Jandarma Tabur Komutanı) 504, 505, 506
- Tahran 446
- Tahtakıran 280, 281, 291, 299
- Talat Paşa 126, 129, 130, 166, 187
- Talat Bey (Ankara Hükümetinin Tiflis Temsilcisi) 184, 199, 277, 287, 290, 291, 296, 297, 298, 299, 303, 304, 306, 311
- Tan gazetesi 525
- Tarsus 147
- Taşkent 130, 131, 376, 377
- Taşnak(lar) 18, 19, 20, 33, 34, 35, 40, 41, 42, 46, 50, 51, 52, 53, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 144, 145, 149, 155, 164, 177, 178, 186, 187, 189, 195, 197, 198, 202, 206, 207, 208, 219, 225, 226, 228, 240, 241, 243, 246, 283, 284, 285, 293, 299, 316, 325, 326, 327, 427
- Taştepe Dağı 339
- Tataristan (Tatarlar) 71, 157
- Tebriz 446
- Tekfurdağı 391, 458
- Tekke 433
- Teselya 564
- Tevfik Rüştü (Aras) Bey 191, 192, 252
- Tırnovacık 396
- Tiflis 11, 24, 32, 36, 47, 49, 118, 120, 139, 146, 184, 188, 196, 200, 201, 206, 209, 212, 217, 218, 219, 220, 221, 226, 232, 235, 236, 239, 240, 243, 250, 251, 252, 262, 276, 277, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 314, 316, 317, 318, 321, 324, 326, 327, 329, 330, 331, 334, 335, 336, 337, 338, 340, 341, 342, 361, 381, 425, 426
- Tiğnis 97
- Tokat 36, 451, 494
- Tortum 454
- Trablusgarp 432, 519
- Trabzon 10, 13, 23, 33, 69, 118, 119, 123, 125, 133, 137, 138, 139, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 159, 165, 170, 171, 172, 176, 181, 184, 200, 203, 205, 212, 234, 248, 256, 257, 258, 259, 260, 262,

- 275, 276, 280, 281, 282, 283, 295, 298, 304, 306, 308, 314, 324, 325, 331, 338, 346, 347, 381, 398, 399, 432, 433, 451, 452, 454, 481, 482, 494, 529, 536, 554, 555, 556, 557
- Trakya 151, 206, 223, 262, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 397, 398, 418, 524, 525, 563, 564
- Troçki, Lev 117, 157
- Tuapse 137, 148, 149, 153, 165, 166, 170, 185, 202, 203, 205, 210, 236, 256, 257, 258, 259, 260, 314, 331
- Tuck, Somerville Pinkney (*osm. Tak*) 558, 559, 560, 562
- Tufan (Ülker) Bey 36
- Tuna Komisyonu 524
- Turancılık 40, 77, 222, 537, 539
- Türkistan 139, 154, 156, 157, 163, 177, 189, 253, 282, 351, 375, 376, 377, 379, 380, 381, 446
- Türk(eye) İştirakiyun Teşkilatı 35, 138, 139, 140, 141, 143, 157, 263, 300

U

- Ukrayna 243
- Ulukışla 494, 534
- Urartular (*osm. Urdhular*) 77
- Urfa 385, 386, 549
- Uşak 220
- Uzun Tarla 61

Ü

- Üçkardeş köyü (*osm. Üç Kardeş*) 340
- Üçüncü Enternasyonal 129, 130, 149, 158, 210, 223, 267

V

- Vahidettin, Padişah VI. Mehmet 15, 141, 160, 267, 300, 302, 305, 312, 336, 444, 458, 460, 466, 475, 478, 493, 505, 506, 517, 526
- Van 61, 67, 69, 71, 73, 75, 77, 159, 161, 162, 170, 172, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 193, 195, 198, 206, 207, 209, 214, 221, 222, 232, 233, 261, 266, 268, 269, 270, 271, 325, 338, 356, 426
- Van Gölü 61
- Vasıf Bey (Karakol) 345, 545, 546
- Viçe 65, 73, 77
- Villari, Luigi 494, 495, 500
- Vladikafkas 69
- Voronofka 28, 29
- Vrangel, Pyotr 48, 161, 163, 164, 168, 169, 188, 197, 202, 216, 225, 238, 288, 320, 324
- Vratsyan, Simon 50

W

- Washington (*osm. Vaşington*) 556
- Wilson, Woodrow (*osm. Vilson*) 27, 197, 437 517
- Woolley, Charles Leonard (*osm. Vuli*) 538

Y

- Yakın Doğu (*osm. Şark-ı Karîb*) 48, 216, 222, 480, 523, 567
- Yakup Şevki (Subaşı) Paşa 542, 544
- Yeni Dünya (gazetesi) 157
- Yunanistan (Yunanlar) 71, 147, 176, 193, 196, 216, 220, 221, 223, 284, 285, 288, 301, 324, 325, 327, 347, 356, 385, 386, 387, 389, 390, 392, 393, 394, 397, 413, 418, 422, 437, 438, 447, 469, 474, 476, 478, 479, 493, 494, 495, 497, 504, 505, 513, 515, 523, 524, 525, 530, 563, 564, 565
- Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey 127, 128, 135, 136, 137, 148, 170, 171, 172, 174, 177, 181, 190, 191, 227, 229, 230, 231, 235, 248, 249, 250, 252, 255, 276, 337, 362, 365, 368, 369, 425, 514

Z

- Zakariadze, Alexander (*osm.* Zaharidsi) 157, 189
277, 287
- Zaho 538
- Zaruşat 5, 233, 338
- Zengezur 10, 11, 34, 45, 61, 63, 65, 156,
225, 226
- Zengibasars 6, 10, 11
- Zeyve 49
- Zinovyev, Grigori (*osm.* Zinovyef) 157, 189
Zivin 12
- Ziya (Kutnak) Paşas 184, 356, 515
- Ziyaret Dağı 47
- Zonguldak 146, 147, 409, 410, 411, 412,
413, 414, 415, 416, 417, 420, 422, 423,
425, 426, 480, 484
- Zurzuna 280, 286

Arka Kapak

Dışışleri Bakanlığının 1920-1928 yılları arasında kullandığı ilk hizmet binası
(Türk Diplomatik Arşivi, TDA/G0321655/15529504)

T.C.
DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI
Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığı
2023

